

AMERIKOS
LIETUVIŲ
ISTORIJA

LIBRARY
DIVISION
ALBANY

LITHUANIANS IN THE UNITED STATES

A HISTORY

EDITED BY

DR. ANTANAS KUČAS

AMERIKOS LIETUVIŲ ISTORIJA

REDAGAVO

DR. ANTANAS KUČAS

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

947.45(1-87)

Am - 66

Library of Congress Catalog Card Number: 77-146255

AMERIKOS LIETUVIŲ
ISTORIJA

Išleido Juozas Kapočius 1971 m.

Kalbą tikrino A. Vaičiulaitis ir V. Kulbokas

VB "KALNUPĖS"
filialas

2-00/1036

Spaudė Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė
361 W. Broadway, So. Boston, Mass. 02127

Redakatoriaus žodis

Šio darbo ėmiausi, skatinamas didžios pagarbos senesniems mūsų ateiviams, kurių meilė savo gimtajam kraštui buvo išreikšta ne šaltais apskaičiavimais, bet darbu ir auka, siekiant atgauti tėvynei laisvę. Šis veikalas tebūnie kuklus jiems padėkos paminklas, o mūsų kartoms priminimas, kad meilė tėvynei yra nemari.

Prieš daugelį metų prel. Juozas A. Karalius iškėlė reikalą parašyti Amerikos lietuvių katalikų istoriją ir tam tikslui skyrė tūkstantį dolerių. Jo sumanymą parėmė Kunigų Vienybė ir pavedė prel. Juozui B. Končiui sudaryti istorikų komisiją. Veikalas buvo numatytas paruošti sudėtinėmis jėgomis. Plano sudarymas, bendradarbių numatymas ir jų sukvietimas truko ilgokai. Atsirado ir kliūčių. Planas buvo svarstomas keliuose posėdžiuose, kol buvo apsispręsta dėl veikalo turinio ir apimties. Galutinai komisija nutarė ruošti dviejų tomų veiklą, kurių vienas apimtų bendrą Amerikos lietuvių veiklą, o antras — katalikų parapijas, vienuolijas ir kitas jų institucijas. Už bendrą istoriją apsispręsta todėl, kad neįmanoma išskirti vien katalikus, nors jie ir sudaro ateivių daugumą, nepaliečiant kitų lietuvių srovių bei jų organizacijų, nes tik jų visų veikla sudaro pilną istorijos turinį.

Pagal apmestą planą buvo kviečiami įvairių skyrių bendradarbiai. Daugumas jų sutiko, bet neištesėjo, nes kiekvienas buvo apkrautas tiesioginėmis savo pareigomis. Tai ir nutęsė istorijos paruošimą. Be to, medžiagos rinkimas nėjo taip sklandžiai, kaip tikėtasi. Taip visi rūpesčiai paliko pačiam redaktoriui, kuris taip pat buvo užimtas tiesioginėmis pareigomis.

Darbas paspartėjo tik per keletą paskutinių metų, kai artėjo platesnės lietuvių imigracijos šimtmetis ir kai redaktorius galėjo sumažinti tiesioginį savo darbą, o pagrindinis bendradarbis, Pranas Pauliukonis, iš darbo visai pasitraukė. Tik gaila, kad jo netekome per anksti (jis mirė 1970 balandžio 28). Jo indėlis į šį veikalą yra didelis. Jis paruošė plačius skyrius apie centrinės organizacijas, XX a. spaudą, švietimą, muziką ir teatrą, ir meną. Be to, iš vėlesnių laikų jis dar spėjo užbaigti apie Amerikos Lietuvių Tarybą, Bendrą Amerikos Lietuvių

Fondą, Lietuvos Bendruomenę ir Vyriausiąją Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą. Visa kita paruošė pats redaktorius ir dar padarė dr. Kosto Jurgėlos įvadinio straipsnio (Pirmieji lietuviai naujajame pasaulyje) ir Vincento Liulevičiaus studijos (Ekonominė veikla) santraukas.

Veikalo apimtis — daugybė įvykių, kliūčių ir laimėjimų — vertė trumpinti aprašymus. Dėl to mažai yra biografijų, nes jų trūkumą gali lengvai papildyti Lietuvos Enciklopedija. Po ilgesnių svarstymų ir tarimosi su kompetentingais asmenimis atsisakyta iliustracijų, nes tai padidintų knygą ir jos kainą. Aprašymų šaltiniai daugiausia nurodomi skyrių pabaigoje. Tik kai kur, dėl didesnio tikslumo, naudotasi ir išnašomis. Laikraščių datų nurodymai, trumpumo dėlei, žymimi skliausteliuose; taip pat trumpinami ir jų ilgesni vardai.

Prie pavardžių stengiasi pridėti vardus, ne vien tik inicialus, kaip yra pamėgusi mūsų rašija. Inicialai vartojami, kai ta pati pavardė kartojasi dažniau, arba negalima susekti vardo. Amerikos miestų vardai rašomi su originalia šaknimi, kai kur pridėdant lietuviškas galūnes. Ilgi senoviški draugijų vardai pakeičiami į trumpesnes formas. Knygų ir laikraščių pavadinimai rašomi be kabučių, nes jos tik be reikalo margina tekstą.

Istorijos išleidimas taip pat sudarė rūpesčių. Siūlėsi keletas leidėjų, bet kiekvienas norėjo, kad būtų apmokėta dalis jų išlaidų. Buvo prašyta paramos iš Lietuvos Fondo, nurodant svarbius motyvus, tačiau jo vadovybė net nesiteikė atsakyti. Todėl redaktorius išdrįso kreiptis į istorijos sumanytoją prel. J. A. Karalį, kuris honorarų ir leidimo reikalams jau buvo paaukojęs tris tūkstančius dolerių.

Prašomas būti pilnu Amerikos lietuvių istorijos mecenatu, prel. J. A. Karalius mielai sutiko pagausinti savo auką, kuri įgalino išleisti šią knygą. Už tai jam priklauso didelė padėka ne tik nuo redaktoriaus, bet ir nuo lietuvių visuomenės. Meceno patarimu buvo pasirinkta Juozo Kapočiaus Lietuvos Enciklopedijos leidykla, kuri sutiko knygą išleisti ir rūpintis jos platinimu.

Nuoširdžių padėką reiškiu rašytojui Antanui Vaičiūlaičiui ir Vladui Kulbokui, kurie paskaitė rankraščius ir prižiūrėjo kalbos reikalus, ir Magdalenai Avietėnaitei už talką skaitant korektūras ir naudingus patarimus.

New York, N.Y. 1970 lapkričio 23

Antanas Kučas

PIRMOJI DALIS

XIX AMŽIAUS ATEIVIJOS APŽVALGA

IVADAS: SENIAUSIOS ŽINIOS

PIRMIEJI LIETUVIAI NAUJAJAME PASAULYJE

Žmonių kilnojimasis iš vienos vietos į kitą yra senas kaip ir pati žmonija. Istorija mums pasakoja apie nenurimstančias klajoklių gentis, apie ištisas tautas, ieškančias geresnių žemių, apie tautas nukariautojas ir apie tautas kolonizuotojas. Nuo senų senovės jų anplūdžiai vis kildavo iš vidurinės Azijos ir traukdavo į vakarus, šakodamiesi po Europą ir linguodami šiaurės Afrikos krantais.

Kelių šimtmečių gyventojų sėslumas Viduržemio jūros pakraščiuose davė progos susikurti patvarioms valstybėms, kurių pati žymiausioji, Europos kultūros žiedas, buvo Graikija. Sekdami gabių prekyautojų finikiečių pavyzdžiu, graikai nusagstė savo kolonijomis Mažosios Azijos ir Apeninų pusiasalio pakrantes.

Įsikūrę beveik prie pačių Europos vartų, graikai pirmieji atgręžė kardą į rytus, prieš atplūstančius iš Azijos persus. Graikus vėliau pakeitė makedonai ir romėnai. Europiečiams, jų tarpe ir lietuviams, ne kartą teko lieti kraują, tvenkiant azijatų hunų, mahometonų arabų, totorių bei turkų anplūdžius. Senovės ir vidurinių amžių sąvartoje (V–VI a.) šiaurės ir vidurio Europos germanų kiltys panūdo veržtis į pietus ir vakarus, nes jiems pabodo gyventi šaltokose vietose, ir jie leidosi į kraštus, kuriuos buvo apvaldę gėstančios Romėnų imperijos palikuonys. Tautų kilnojimuisi aprimus, Europoje ėmė kurtis pastovesnės valstybės, kurios dėjo pagrindus naujųjų laikų tautinėms valstybėms.

Žygiai per Atlantą. Kristupui Kolumbui 1492 m. atradus Ameriką, į naująjį pasaulį aukso ieškoti pirmieji ėmė veržtis ispanai. Jie kardu vergė vidurinės Amerikos jau gerokai kultūroje pažengusias vietines tautes ir tenai įsiviešpatavo kaip nugalėtojai. XVII a. pradžioje Atlantą perplaukė anglai, o pas-

kui juos ir olandai. Ir šis į tolimus vakarus stūmimasis neapsiėjo be kardo, bet jis jau nebuvo užkariautojų, bet kolonizacijos žygis. Pirmųjų ateivių tarpe dalis buvo godžių aukso ir nuotykių ieškotojų, ir dalis — bėgančių nuo religinės ar politinės priespaudos. Vėlesnius ateivius atviliojo daugiau ekonominiai motyvai — duonos ieškojimas.

Čia ir prasidėjo naujasis žmonių kilnojimosi būdas, kurį esame įpratę vadinti emigracija. Tai laisvanoriškas pavienių ar su šeimomis žmonių kėlimasis gyventi į kitą šalį. Toki išėiviai neatsivežė su savim jokių privilegijų. Ateities gyvenimą jie turėjo grįsti vien savo kūno pajėgomis, veržlia drąsa bei energija ir protiniais sugebėjimais. Greta duonos ieškotojų, imigrantų arba ateivių tarpe atsirado ir kovotojų dėl politinės bei religinės laisvės. Buvo ir tokių, kurių padus svilino avantiūros bei kriminaliniai nusikaltimai. Čia juos visus veikė laisvė, įkvėpusi sukurti Jungtines Amerikos Valstybes, pagrįstas žmonių lygybė ir asmens laisvė. Ta naujoji šalis, paprastai Amerika vadinama, pasidarė tarsi pažadėtoji žemė, viliojanti ir priglobianti skurdan ir priespaudon patekusius.

Lietuvių atsiradimas Amerikoje dažnai siejamas su platesniąja imigracija, prasidėjusia antroje XIX amžiaus pusėje. Tačiau istoriniuose šaltiniuose užtinkama pėdsakų, kurie rodo, kad lietuviai čia atsirado ne ką vėliau už kitus.

Wulfstano laikais Lietuva anglams buvo žinoma tik kaip „rytų šalies“ dalis. Tas anglosaksų jūrininkas, apie 887–901 m. aplankęs prūsų kraštą, aprašė jų papročius. Jis buvo pirmasis Vakarų Europos keliautojas–rašytojas, savo akimis matęs „Eastland“ — vakarinių baltų žemę. Kryžiaus karams prieš Lietuvą prasidėjus, jau Chaucerio Canterbury Tales atsirado žinios apie žygius į „Lettowe“ ir „Pruce“. Prasidėjo kukli anglų prekyba su Lietuva, kuri kiek pagyvėjo, palaužus Kryžiuočių ordino galybę ties Žalgiriu 1410 metais.

Karalių Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto laikais medžioklės liovėsi buvusios tik vargšų pragyvenimo šaltiniu ir ponaičių pramoga. Jos virto pelninga žvėrių kailių pramone, panašiai kaip šiandien Kanadoje. Valdovai sutvarkė girias ir prasidėjo organizuotas kailių, vaško, medaus, gintaro, vilnų, kanapių, dervos, potašo, rąstų ir medienos eksportas.

Girias iškirtus ir besivystant pramonei bei okeaniniam laivynui, Anglijai pritrūko žaliavų. Anglai net įkūrė Eastland

Company, populiariai žinomą Baltic Company vardu, su skyriais Dancige, Elbinge, Rygoje ir Narvoje. Kauno, Vilniaus ir kiti Lietuvos pirkliai palaikė nuolatinis santykius su tos bendrovės skyriais, ir buvo prasidėjusi gyva prekyba su Anglija.

Tuo metu kilo kova už *Dominium Maris Baltici*. Dėl Baltijos ėmė varžytis Švedija, Danija, Olandija, Anglija, šiaurinė Vokietija, Lenkija, Lietuva ir Rusija. Prekyba darėsi pavojinga ir netikra. Sir Walter Raleigh skundėsi, kad Elbinge, Dancige ir Karaliaučiuje per metus lankosi tik apie 100 anglų laivų, kai tuo tarpu olandai pasiunčia į Baltijos uostus 3000 laivų.

1620 m. birželio 12 *Virginia Company* rašė, kad „Lenkija“ yra pagrindinis šaltinis Elzbietos laivyno statybai. Laivynui labai reikėjo statybinių medžiagų, dervos, kanapių, potašo ir tt. Todėl buvo sumanyta įkurti kolonijas naujajame žemyne, ten nusigabenti patyrusių miško pramonės specialistų ir tuo būdu įsigyti nuosavą statybinių medžiagų versmę.

Galop, po nesėkmingų pastangų Roanoke saloje, 1606 m. karalius Jokūbas I suteikė chartas dviem pirklių bendrovėms: *Plymouth Company of London* — kolonizuoti ir eksploatuoti Amerikos žemių kraštui, ir *Virginia Company* — pietinei sričiai kolonizuoti. Jau 1606 m. gruodžio mėn. Amerikon išplaukė trys nedideli laivai ir įkūrė Jamestowno koloniją. Tačiau, bajoraičiai ir avantiūristai, be šeimų, nelabai tiko pionierių gyvenimui. Jie vengė darbo, ieškojo turtų ir naudojo maisto atsargas, patys nieko nesigamindami. Prasidėjo ligos ir mirtys. Kritišku momentu (1608) koloniją išgelbėjo kapitonas John Smith, atvežęs apie 70 naujakurių, jų tarpe „aštuonis lenkus ir olandus“ amatininkus, miško pramonės ir stiklo gamybos specialistus, suverbuotus Baltijos uostuose. Šių ateivių tarpe galėjo būti ir lietuvių, nes kapitonas Smith, kiek anksčiau, buvo pabėgęs per Lietuvą ir Lenkiją iš turkų nelaisvės.

Pastaraisiais metais lenkai teigia, kad Londone užtikę bendruomenės duomenų su tų „lenkų“ vardais, pavardėmis ir kili mo vieta — iš Galicijos. Arthur Waldo iš Arizonos sakosi matęs XVII amžiaus pradžios veikalą, parašytą vieno iš kolonistų, ir nurašęs dalį, bet nepateikė patenkinamų autentiškumo įrodymų. Iš paskelbtų *Virginia* bendrovės archyvų ir Smitho raštų žinome, kad pora tų „polonians“, „polackers“ ar „polanders“ išgelbėjo Smitho gyvybę nuo indėnų. 1619–1620 m. tie „polackers“ streikavo, protestuodami, kad jiems nesuteikiama teisė

balsuoti kolonijos politiniame gyvenime. Tai buvęs pirmas politinis streikas naujajame žemyne. Atrodo, kad tų „polanderių“ buvo atsiradę ir daugiau, bet jų kilmę sunku nustatyti iš tokių užrašų, kaip Matthew a Polander, arba Molasco the Polander.

Dar 1620 m. bendrovė stengėsi užverbuoti miško pramonės ir stiklo amatininkų „iš rytinių šalių, greta Virginijoje dar užsilikusių polackerių“. Tada, ir vėlesniais laikais, dokumentuose užtikame „polanderių“ tokiomis pavardėmis kaip John Pergo, Albert Moasco, John Binias, James Teuricke. Taigi, šis epizodas su amatininkais, suverbuotais Baltijos uostuose, dar laukia nuodugnesnio tyrimo.

Raštuose yra pasklidusių žinių apie lietuvių įsigyvenimą Guadalupės ir Tobago salose apie 1668 metus. Pirmuoju šaltiniu bene bus Simanas Daukantas, savo veikale Būdas senovės lietuvių nupasakojęs, kad dėl sunkių gyvenimo sąlygų daug lietuvių persikėlė į Kuršą, kur valdęs Lietuvos ir Lenkijos valdovo vasalas, kunigaikštis Jokūbas Kettleris.

„Nuo to atsiradus tenai didei daugybei svieto, kunigaikštis Jokubs nupirko salą, Guadalupa vadinamą, nuo Ispanų karaliaus, ir tenai išleido atėjūnus naujokynę įkurti ir tuomi pačiu prekybą praplatinti, kurią naujokynę paskui Inglai (anglai) išgriovė, o likusį svietą išvedė į New Yorką ir taip lietuvių giminės yra jau ir Amerikoje svieto“ (195).

Tą žinią pakartojo kun. Jonas Žilius–Žilinskas, laikydamas 1668 metus lietuvių imigracijos Amerikon pradžią.¹

Rūpindamasis įsigyti kolonijų ir pelnytis iš okeaninės prekybos, kunigaikštis Jokūbas kuriam laikui buvo Afrikoje įsigijęs Gambiją ir Amerikoje Tobago salą, kur esą iškeldinęs ir da-
lį lietuvių. Apie tai buvo daug kur rašoma, bet nuodugnesni tyrinėjimai parodė, kad vargu ar lietuviai masiškai bėgo į Kuršą, ir dar mažiau patikima apie jų kolonizavimą Guadalupės ar Tobago salose, iš kur jie esą atsidūrę New Yorke. Betgi visai neabejotinas buvo pirmo lietuvio šviesuolio, Aleksandro Karolio Kuršiaus, 1659 metais atvykimas į New Yorką, kuris tada priklausė olandams ir vadinosi Nieuw Amsterdam.

Kai anglai mėgino iš Naujosios Anglijos įsikurti netoli nuo Fort Orange, Wappingerio upelio žiotyse, prie dabartinio Poughkeepsie, N.Y., Naujosios Olandijos gubernatorius Peter Stuy-

¹ Jr. Jonas, *Lietuviai Amerikoje*, 12.

vesant 1659 rugsėjo 4 pareikalavo atsiųsti iš Olandijos gerų ir sumanių ūkininkų, apie 25–30 šeimynų, 20–25 kareivių sargybą jiems apsaugoti nors per dvejus trejus metus nuo barbarų. Prašoma atsiųsti, jei galima, kiek lenkų, lietuvių, prūsų, jutlandiečių ar flamandų ūkininkų. Iš to galima spėti, kad kolonijoje jau anksčiau yra buvę tokių tautybių žmonių, nes tarp jų gyvena aštuoniolikos skirtingų kalbų asmenys.

Aleksandras Karolis Cursius. 1658 m. pavasarį Nieuw Amsterdame „Burmistrai ir Ganytojai“ rašė Vakarų Indijos bendrovei Amsterdame, kad kolonijos jaunuolių skaičius auga, daugumas jų moka skaityti ir rašyti, betgi daugelis tėvų norėtų savo vaikus pramokyti lotynų kalbos, tačiau nenori jų siųsti į Naująją Angliją, o patys nepajėgia pasamdyti mokytoją. Todėl miesto galvos prašė, kad bendrovė savo lėšomis parūpintų paaugliams mokytoją.

1659 balandžio 25 bendrovė parašė gubernatoriui Stuyvesantui, kad pavyko surasti lotyniškai mokyklai vedėją ir tuoju atvyksta Aleksandras Karolis Cursius, seniau profesoriaus Lietuvoje. Jis pasamdytas su metine 500 florinų alga, įskaitant maistpinigius, ir jam padovanota 100 florinų prekėmis, kurias jis gaus atvykęs į N. Amsterdamą. Taip pat parašė, kad jam bendrovė pažadėjusi sodui arba daržui patogų žemės sklypą ir kad jam bus leista duoti privačias pamokas. Jis pasamdytas Amsterdame 1659 balandžio 10 ir pavadintas Rector Curtius. Amerikon jis atplaukė birželio mėn. gale. Jis čia buvo pirmasis kolonijos gimnazijos vedėjas ir mokytojas, gamtininkas ir pirmasis gydytojas, nors medicinos mokslus baigė tik 1662 metais.

Po dvejų metų gyvenimo Amerikoje šis viengungis lietuvis mokslininkas 1661 m. rudenį grįžo Europon ir gruodžio 27 isimatrikuliavo Leideno universitete studijuoti teisės ir medicinos. Matrikuliacijos užrašuose jis pažymėtas: Carolus Alexander Curtius Nobilis Lithuanus. Generalinis konsulas Anicetas Simutis išsirūpino iš Leideno universiteto daugiau žinių apie matrikuliaciją ir medicinos daktaro disertaciją, kurios originalinį tekstą 1967 m. išleido Amerikos lietuvių gydytojų sąjunga. Redagavo daktarai Stasys Budrys ir Vaclovas Paprockas. Curtius Leidene gyveno Hertog van Venetien viešbutyje prie ilgojo tilto. Ir dabar Leidene ta gatvė vadinama Langebrug. Apie tolimesnį jo gyvenimą žinių neužtikta.

Tadas Kosciuška. Amerikos revoliucijos karo dalyvių tarpe užtinkamos ir lietuviškai atrodančios pavardės, kaip Kotkowski, Litomski, Zelinski, Broga, Balyca, Mitsco, Miklaszewicz ir tt., bet jų tikra kilmė neaiški. Tačiau neabejotinai tikros lietuviškos kilmės buvo Tadas Kosciuška ir Mykolas Grabauskas.

Kosciuškos protėviai jau nuo XVI a. pradžios gyveno Naugarduko vaivadijoje, kur iš karaliaus Žygimanto II buvo gavę Siechanavičių kaimą. Mokslus ėjo pijorų mokykloje, o ją baigęs įstojo į kadetų korpą Varšuvoje, kur pasižymėjo nepaprastais gabumais. Toliau mokėsi Vokietijoje, Italijoje ir Prancūzijoje — garsioje Versalio karo akademijoje. Karo inžinerijos, fortifikacijos bei laivyno mokslus dar papildė Breste.

1774 m. grįžo į Lietuvą. Po dvejų metų išvažiavo atgal į Paryžių, o iš ten iškeliavo į Ameriką ir savanoriu tarnavo JAV nepriklausomybės karuose (1776–1783). Čia jis praktikoje pritaikė įgytus mokslus ir tapo JAV didvyriu. 1784 m. vėl grįžo į Lietuvą ir apsigyveno savo dvare. Po penkerių metų buvo pakviestas į Lenkijos kariuomenę, kur išbuvo trejus metus ir pasižymėjo kovose su rusais.

Kai karalius vidujinių Lenkijoje sumaisčių metu susitarė su rusais, Kosciuška atsisakė tarnybos ir emigravo į Leipcigą (Vokietijoje), kur telkėsi daugiau lenkų kariškių. Tuoju nuvyko į Paryžių, kur Prancūzijos revoliucinė vyriausybė jį kvietė tarnauti prancūzų kariuomenėje ir net jam suteikė Prancūzijos respublikos garbės piliečio titulą.

Kai ėmė sklisti gandai dėl Lietuvos–Lenkijos padalijimo, jis bandė išgauti diplomatinį keliu garantijų dėl Lietuvos–Lenkijos laisvių. Tačiau įvykiai riedėjo greičiau negu derybos. 1793 m. įvyko padalijimas, ir lenkų bei lietuvių patriotai nusprendė sukilti prieš rusus. Vyriausiu vadu jie pakvietė Kociušką (1794). Daug stipresnės rusų jėgos sukilimą užgniaužė. Kosciuška kautynėse buvo sunkiai sužeistas ir be sąmonės pateko rusų nelaisvėn. Kalėjime jis buvo išlaikytas dvejus metus. Kai mirė imperatorė Kotryna II, jos sūnus caras Povilas I jį iš kalėjimo paleido (1796).

Kitais metais nuvyko į Ameriką, iš kur po pusantrų metų sugrįžo į Europą ir apsigyveno Paryžiuje. Kaip gabų karį Napoleonas jį kalbino stoti į Prancūzijos kariuomenę, siūlydamas aukštą vietą. Kosciuška vis mėgino iš Napoleono išgauti pažadų Lietuvos–Lenkijos nepriklausomybės atstatymui. To nega-

vęs, jis į prancūzų kariuomenę nestojo. Prancūzijoje gyvendamas, 1806 birželio 28 jis papildė savo ranka dar Amerikoje sudarytą testamentą, kuriame aiškiai pabrėžė, kad jis buvo native of Lithuania. Persikėlęs gyventi į Šveicariją, jis atleido į laisvę savo dvaro Lietuvoje baudžiauninkus ir netrukus mirė (1817.X.15.). Kitais metais jo kūnas caro Aleksandro I lėšomis buvo parvežtas į Krokuvą ir palaidotas Vavelio pilies katedroje greta karalių.

Lietuviai kariai anglų ir prancūzų armijose. 1812–1815 metų (antrajame JAV nepriklausomybės kare) irgi galėjo būti lietuvių. Tačiau pilni karių sąrašai dar nepaskelbti, o dalinai paskelbtuose trupiniuose pavardės labai iškraipytos, tautybė nežymima. Vis tik kelioliką pavardžių galima spėti buvus lietuviškų. Jų daug daugiau surasta britų pusėje, kariavusių prieš JAV, kurie atsidūrė Kanadoje.

Napoleono laikais, po Lietuvos ir Lenkijos išdraskymo, lietuviai tarnavo ne tik okupantų daliniuose, bet ir prancūzų revoliucinėje armijoje — Kniazievičiaus legione daugiausia tarnavo lietuviai, o Dambrowskio — lenkai. Jų kapų atsirado Egipte, Italijoje, Indijoje, Ispanijoje ir San Domingo džiunglėse. Daugelis jų pateko anglams į nelaisvę. Kalinami giliai laivuose, kovodami su laivų žiurkėmis, tie vyrai buvo kalbinami pasirinkti: arba būti žiurkių užgraužtiems, arba stoti „savanoriais“ į britų kariuomenę. Daugelis pasirinko „savanorių“ kelią. Aišku, tokių karių anglai stengėsi nestatyti prieš prancūzus.

Britų „sutartis“ su ex-legionieriais buvo sudaroma 7 metais. Kilus karui su Amerika, britai pirmon eilėn pasiuntė Kanadon tokių buvusių belaisvių pulkus. Lietuvių ir lenkų daugiausia turėjo pulkininko de Watteville ir plk. de Meuron pulkai, taip pavadinti jų „savininkų“ vardais. Šveicaro de Watteville pulkas buvo britų nupirktas 1801 m. De Meurono pulkas pradžioje buvo olandų tarnyboje, bet perėjo anglų nuosavybėn Ceilono ekspedicijos metu ir anglų buvo panaudotas indų suklimams malšinti, o po to grąžintas Europon.

Įdomu, kad kelios dešimtys „Lenkijoje“ gimusių, tai gal ir lietuvių, buvo „suverbuoti“ Indijoje — Fort St. George prie Madraso. Papildyti buvusiais belaisviais, abu pulkai atliko tarnybą Viduržemio jūros srity, o 1813 balandžio 5 kariai buvo susodinti į laivus Kadikso (Cadiz) uoste, Ispanijoje, ir išsiųsti į Ameriką. Gegužės 18 jie jau buvo Halifaxe, o birželio 6 Que-

bec. Watteville pulke buvo 1456 vyrai, daugiausia lenkai ir lietuviai. Man pavyko gauti iš Britų karo ministerijos archyvų trijų pulkų — Chasseurs Britanniques, de Watteville ir de Meuron — originalių dokumentų mikrofilmus. Tai karių sąrašai, algų lapai ir istorijos. Įdomiausi yra de Watteville pulko sąrašai, kuriuose pasidairę matome, kad seniausieji „įstojimai“ vyko Vokietijoje 1801 m., po to seka 1802–3 m. Maltoje, bet daugiausia 1810 ir 1811 m. Ispanijoje ir Anglijoje.

De Watteville pulkas susikovė su amerikiečiais 1813 rugsėjo 26 prie Chateaugay, vėliau buvo pasiųstas toliau į vakarus, į Niagaros pasienį. 1814 m. vasarą pulkas dalyvavo Fort Erie, prie Buffalo, N.Y., apgulime su stambiais nuostoliais. Karui pasibaigus, 1815 m. pulkas buvo išformuotas, o paleistieji kariai apdovanoti žemės sklypais „žemutinės Kanados pasieniais, kur gresia užpuolimai . . . de Watteville pulko grenadierių kuopa ypač pasižymėjo pastovumu. . . Jo Didybės Vyriausybės noras yra, kad geriausieji sklypai būtų paskirstyti tarp jos kareivių“. Taip iš Londono rašė ministeris pirmininkas lordas Bathurst. Taip buvo mėginama, kazokų pavyzdžiu, sudaryti „karinės kolonijas“ St. Francis paupiais Quebeco provincijoje ir Rideau paupiais Ontario provincijoje.

Pulko sąrašai buvo vedami prancūzų kalba. Karių pavardės užrašinėjo raštingieji puskarininkiai, o vardo rašymas priklausė nuo rašančiojo tautybės, taigi Jonas išvirsdavo į Jean, John, Johann, Juan, Giovanni ir tt. Bedarant alfabetinį karių sąrašą, jei iš eilės sekancio kario kilmės kraštas buvo tas pats, kaip ir aukščiau užrašyto, tai naudojo kabutes. Tuo būdu pasitaikė, kad toksai Adomas Matjošaitis buvo užrašytas: „Madiosaidis Adam — natif de Littau en Brabant“. . . Daugumos lietuvių gimimo kraštu nurodyta „en Pologne“, o kai kuriems „en Moscovie“. Tokių lietuvių pavardžių, dėl kurių kilimo vietos beveik nėra abejonės, yra rasta ištisas šimtas.

Greta karių, dar tenka pažymėti ir porą misionierių. Po nepriklausomybės karo Amerikon atsikėlusius „brolių moraviečių“ tarpe darbavosi John Peter Kluge (1768–1849), kilęs iš Gumbinės Prūsų Lietuvoje, vėliau tapęs misionieriu White River apylinkėse, Indianoje.

Dimitras Augustinas Galicinas (1770–1840) buvo kitas misionierius, Amerikoje plačiai pagarsėjęs kaip Allegheny kalnų apaštalas, kilęs iš Gedimino giminės kunigaikštis. Gal jame jau

nebuvo likę nė lašo lietuviško kraujo, bet jo antkapio koplytėlę, jo paties įsteigtame Loretto, Pa., miestelyje, puošia giminės herbas su Lietuvos Vyčiu. Jo tėvas yra buvęs Rusijos ambasadorium Paryžiuje, Londone, Hagoje, o motina Amalia, Prūsų feldmaršalo grafo von Schmettau duktė. Jaunuolio amžiuje atvirtęs į katalikus, gerai išmokslintas ir karinei karjerai paruoštas, jis tėvų buvo išsiųstas tolimesniam prusinimuisi į Ameriką.

Čia jis apsisprendė tapti kunigu ir 1792 m. įstojo klieriku į tik ką įsteigtą seminariją Baltimorėje. Tai buvo pirmas Amerikoje ėjęs mokslus ir įšventintas kunigas (1795), — visi kiti to meto kunigai, ir pats pirmasis vyskupas John Carroll, dar buvo įšventinti Europoje. Kiek padirbėjęs Baltimorės ir Philadelphijos apylinkių misijose, jis išsiprašė vyskupo jam leisti įsikurti tolimoje nausėdijoje Allegheny kalnų aukštumose Pennsilvanijoje. Gaudamas iš tėvų piniginės paramos, jis pirkto ten žemių, kurias pusvelčiui išsimokėjimui perleido neturtingiems žmonėms, norintiems ten apsigyventi. Jis čia sukūrė pavyzdinę krikščionišką bendruomenę, kur visi turi būti lygūs Dievo vaikai. Jis jiems buvo dvasios vadas, tėvas, globėjas, gydytojas ir teisėjas iki pat mirties (1840). Netekęs po tėvų mirties piniginių pajamų, gyveno ten kaip lygus skurdžius, tačiau gaubiamas nenugalimo idealizmo.²

2-00/1036
1831 metų sukilimas prieš Rusiją yra davęs Amerikai gero-
ką būrį tremtinių, bet apie jų likimą čia mažai žinoma. Sukilimui nepasisėkus, gen. Gelgaudo daliniai iš Lietuvos pasitraukė į Prūsus ir buvo internuoti. Daugelis eilinių atsisakė grįžti Rusijos valdžion, nepaisant prievartos ir netgi skerdynių internuotųjų stovyklose. Galop Rusijos, Prūsijos ir Austrijos valdovai susitarė (1833) tremti tuos pavojingus gaivalus į „laukinę Ameriką“.

Anot 1834 vasario 6 Preussisches Regierungsblatt, atsi-
klaustoji JAV vyriausybė atsakiusi, kad esą „70.000 europiečių vienerių metų eigoje iškopė į mūsų krantus ... ir keli šimtai jūsų lenkų nepastebimai ištirps mūsų didžiuose plotuose, kaip vandens lašas okeane“. Tačiau trys Prūsų laivai su tremiamais sukilėliais buvo audrų nublokšti Anglijon ir Prancūzijon, ir pasiliko Europoje. Austrams pavyko kiek geriau tremti neramų politinį gaivalą į „laukinę“ Ameriką: stropiai saugomi politi-

² A. Kučas, Gediminaitis — Alegėnų kalnų apaštalas. Aidai 1964 m. 74–86.

niai kaliniai iš Triesto tvirtovės buvo perkelti į du laivus ir 1834 kovo 28 pasiekė New Yorko uostą su 234 belaisviais. Vėliau dar keli laivai atgabeno daugiau tremtinių.

Paskiri asmenys jau anksčiau buvo atvykę Amerikon. Pav., Juozas Hordynskis, Lietuvoje kariavęs valuinietis, gen. Gelgaudo korpo majoras, buvo internuotas Pilau (Piliavos) uoste, bet jam pavyko susisiekti su JAV laivyno karininkais, kurie jį slapta atgabeno į Bostoną (1831.XI.7.). Netrukus jis išleido knygą apie sukilimą (History of the Late Polish Revolution, by Joseph Hordynski, Major of the Late 10th Regiment of Lithuanian Lancers. 1832–3 m.). Veikalo priede buvo Leono Chodzkos (Tableau) vertimas, pavadintas History of Lithuania. Tai bene pirmas 6 puslapių Lietuvos istorijos leidinys Amerikoje. Tremtinių tarpe yra buvę daugiau iš Lietuvos kilusių žmonių, iš kurių atskirai pažymėtini du asmenys: Aleksandras Bielaski ir Henrikas Korvinas Kalusauskas.

Aleksandras Bielaski ar Bielecki pasak vieno šaltinių yra kilęs iš Minsko vaivadijos, pagal kitus jis gimęs Lietuvoje. Sukilimui prasidėjus, jis buvo auklėtinis Petrapilio karo akademijos, kur pateko dėl parodytų gabumų inžinerijos ir topografijos srityse. Pabėgęs iš rusų kariuomenės, įstojo į Dembinskio dalinį. Rusams apsupus Dembinskio korpą, Bielaskis vadovavo 300 vyrų batalionui, kuris pridengė atsitraukimą „pro ežerą prie kaimo Owanta“ (Alantos) ir išgelbėjo korpą nuo sunaikinimo. Pasilikęs vos su 30 vyrų, jis mėgino raistais ir šunkeliais išvesti juos saugumon. Stovyklą prie Varšuvos jis pasiekė tik su vienu kareiviu.

Už nepaprastą narsumą gen. Dembinskis jam suteikė kapitono laipsnį. Vėliau buvo sužeistas, bet jam pavyko pasprukti į Prancūzijon, iš kurios atkeliavo Amerikon. Čia jis kurį laiką gyveno Springfielde, Ill., kur vertėsi inžinieriaus darbu, buvo įsigijęs ūkį, vedė springfildietę Mary Ann Carey (1842). 1845 m. jis persikėlė į Washingtoną, D.C., kur buvo paskirtas braižytoju žemės tvarkymo įstaigoje, ir sostinėje įsigijo ūkį. Kai Abraomas Linkolnas buvo išrinktas JAV prezidentu, jis dažnai lankydavosi pas savo seną bičiulį Bielaskį. Pagaliau Linkolnas prikalbino jį stoti kariuomenėn, ir jis krito karžygio mirtimi pirmose gen. Grantso vadovaujamose kautynėse pilietinio karo metu (1861.XI.7.). Kai jo žirgas buvo pašautas ir kai jis, pagriebęs vėliavą, veržėsi pirmyn, jį sudraskė pataikęs patran-

kos sviedinys. Jo mirties liudininkas plk. James A. Logan apie jį pranešė: „A braver man never fell on field of battle“ (niekad mūsų lauke nėra kritęs narsesnis vyras). Jo sudraskytą lavoną nepavyko atpažinti ir jis palaidotas kaip vienas iš 18 nežinomųjų tame pat kautynių lauke.³

Henrikas Korvinas Kalusauskas gimė 1806 rugsėjo 11 Kazimieravo dvare, Utenos (tada Ukmergės) aps., 1823–1827 mokėsi Vilniaus universiteto teisių fakultete, drauge su Adomu Mickevičium, Simanu Stanevičia ir Simanu Daukantu. Kai 1831 m. kovo mėn. sukilo žemaičiai, Kalusauskas nuskubėjo Žemaitijon ir buvo paskirtas Telšių apygardos (pavieto) policijos vadu. Gegužės 30, kaip vertėjas, Marijampolėje jis pasitiko iš Lenkijos atvykstantį gen. Gelgaudo korpą ir buvo paskirtas į raitelių pulką. Birželio 6 jis buvo pasiųstas į Palangą patirti, ar atvyksta prancūzų pažadėti laivai su ginklais. Iš ten jis lankėsi Prūsuoje slapta parsigabenti parako ir pinigų sukilusiems žemaičiams. 1832 sausio mėn. jis atsidūrė Prūsuoje su pasidavusiu gen. Gelgaudo daliniu. Po trijų mėnesių jis jau buvo Prancūzijoje, lietuvių karinio komiteto narys, ryšininkas, vėliau išrinktas į Besançon stovyklos valdybą. Dar kelis metus jis bastėsi po Prancūziją, lankėsi Vokietijoje ir Krokuvoje. 1835 liepos 2 britų ambasadoje Briusely jis vedė anglę Elizą Shea ir įsikūrė spaustuvėlę. Belgijoje gimė du jo sūnūs: Vytautas g. 1836 m., miręs 1869 m. Washingtone, D.C., ir Boleslovas, miręs kūdikystėje.

1838 m. Kalusauskas su žmona ir sūnum Vytautu emigravo Amerikon, apsigyveno New Yorke, kur netrukus mirė jo žmona. Įgijęs JAV pilietybę, jis vėl ėmė nerimti, kai Prancūzijoje 1848 m. kilo revoliucija, nubangavusi per visą vakarų Europą. Susirašinėjo su Mazzini, Košutu, Leleveliu ir kitais. Grįžęs iš Europos 1851 m. apsigyveno Washingtone. Čia jis parsitraukė savo Šveicarijoje gimusią prancūzę sužadėtinę ir ją vedė. Iš šių jungtinių gimė sūnus Henrikas Emilis, vėliau buvęs farmacijos profesorius, ir dvi dukros. Kalusauskas pradėjo dirbti valdžios įstaigose: pradžioje Land Office, vėliau finansų departamente.

Kilus pilietiniam karui, jis rūpinosi sudaryti lenkų-lietuvių legioną. Prasidėjus naujam sukilimui Lenkijoje ir Lietuvoje, lenkų komitetas jį paskyrė (1863.VII.30.) savo įgaliotiniu Ameri-

³ Plačiau žr. K. R. Jurgėla. Karys 1961 m. nr. 9.

koje. 1864 vasario 12 sukilėlių pagrindžio valdžia paskyrė Kalusauską savo delegatu Amerikoje, su teise „naudoti antspaudą su trim herbais: Lietuvos, Karūnos ir Rusijos, su užrašu viršuje „Tautinė Vyriausybė“, apačioje „Politinis Agentas Jungtinėse Valstybėse“. Lenkijos Užsienio Tarnybos Metraštis 1938 m. pažymėjo Kalusauską buvus pirmuoju Lenkijos diplomatinio atstovu. Lygią teisę jį laikyti savo atstovu turi ir Lietuva.

JAV vyriausybė anuomet stengėsi neutralizuoti Angliją ir Prancūziją, ir laikėsi draugiškų santykių su Rusija. Ji netgi išdavė rusams kažkokį Miliauską ir du dezertyrus iš rusų armijos, dėl ko apie 200 lenkų, lietuvių ir čekų New Yorke surengė protesto demonstraciją. Kalusauskas atidarė New Yorke (926 Broadway) savo raštinę, išleido į amerikiečius atsisaukimą, padėjo įsteigti moterų komitetą sukilėliams Lenkijoje ir Lietuvoje remti. 1891 m. jis padovanojo apie 3000 tomų knygyną ir archyvą Lenkų tautiniam susivienijimui. Deja, tas archyvas apie lenkų ir lietuvių imigraciją Amerikon žuvo nesunaudotas 1939 m. gaisre Cambridge Springs, Pa. Kalusauskas mirė 1894.XII. 23. Washingtonė, palaidotas Rock Creek kapinėse.

Yra pėdsakų, kad lietuviai yra dalyvavę Amerikos seminolų (1835–1824) ir su Meksika (1846–1848) karuose. Tai buvo vargo verčiami ir prie ginklo pratę tremtiniai. Pažymėtina, kad seminolų genties partizaninio karo metu Floridoje karo zonoje matininku darbavosi ir aukščiau minėtas Aleksandras Bielaskis ar Bieleckas.

Bevertydamas įvairių žmonių memuarus ar užrašus, vis gali aptikti lietuvi, kuris sukinėjosi viename ar kitame Amerikos kampe. Štai nors ir aukso ieškojimo karštligėj Kalifornijoje, — be lietuvių ten neapsieita. Dar 1843 m. ten iš Australijos buvo atplaukęs Stasys Pangauskas (Pagowski), kilęs iš Latgalos, 1831 m. sukilimo majoras, apdovanotas Virtuti Militari ordinu. Nugirdęs apie naują sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje, jis 1864 m. nuskubėjo Europon, bet prie sienos buvo rusų sulaikytas ir nuvestas 15 metų kalėti. Vargais negalais jam pavyko gauti leidimą išvykti į Čilę, bet pakeliui mirė.

Aleksandras Jonas Joachimas Holinskas, gimęs (1813) prie Vitebsko Lietuvos bajoraitis, 1831 m. sukilėlis emigrantas, 1836–1837 su vyresniuoju broliu keliavęs po Egiptą ir Šv. Žemę, gyveno Prancūzijoje ir Ispanijoje, o taip pat keliavo po pietinę ir šiaurinę Ameriką. Tarp daugelio kitų kelionių aprašymų

prancūzų kalba, 1853 m. jis Briusely išleido *La Californie et les Routes Inter-Océaniques*. Kadangi jis buvo Amerikos pilietis, tai reikia manyti, kad čia jis gyveno ilgesnį laiką.

Julijonas Horainis, pasivadinęs Julien de Horain, gimęs Vi-leikos aps., 1871 m. pardavė savo dvarą, atvyko Amerikon ir savo korespondencijomis iš Kalifornijos sudomino Amerikon atvykti rašytoją Henriką Sienkevičių ir aktorę Eleną Modrzeską, kuri Amerikoje išgarsėjo ir savo atsiminimuose (*Memories and Impressions*, New York 1910) užrašė, kad juos San Francisco uoste 1876 m. pasitiko būrys lenkų ir lietuvis Horain. Pasak jos, Sienkevičius Kalifornijoje sutikęs žmonių, kuriuos i-traukęs į savo veiklą Ugnim ir kalaviju. Kalifornijoje gyveno ir Kristina Narbutaitė, kuri sakėsi buvusi tikra Tado Kosciuškos duktė. 1875 m. ji Varšuvoje išleido veikalą apie savo dienas Amerikoje. 1854 m. kasyklų tyrinėtoju Kalifornijoje buvo ir Lietuvoje gerai žinoma pavarde asmuo, John Kaczynski.

Pilietinis karas (1861–1865). Lietuviai savo duoklę yra įnešę ir pilietiniame Amerikos kare. Čia nenagrinėsime nei to karo priežasčių, nei jo eigos, tik mėginsime atpažinti, kiek tai yra įmanoma, paskirų lietuvių dalyvavimą šiauriečių ir pietiečių pajėgose. Šioms pastangoms kliūtys yra sunkios — šiauriečių pusėje vien pėstininkų buvo pusantro tūkstančio pulkų, užverbuotų 3 metų, 2 metų, 1 metų, 9 mėn., 6 mėn., 3 mėn. ir netgi 30 dienų tarnybai. Buvo federalinių dalinių, paskirų valstijų dalinių ir vietiniai milicijos daliniai. Vien tik žemyno karo dokumentams išleisti 1881–1890 m. laikotarpy JAV vyriausybei kainavo apie 3 mil. dolerių — 70 tomų, viso 130 stambių knygų. Paskiros valstijos leido karių sąrašus, pulkų ir rinktinių istorijas, nekalbant jau apie atsiminimų knygas. JAV Garbės Sąrašą — žuvusių ir mirusių karo tarnyboje sąrašus — sudaro 27 tomai. Archyvai sukrauti daugelyje vietų ir milžiniškuose pastatuose — ištisą gyvenimą praleistum, tik tyrinėdamas dalį dokumentų. Be to, pavardės iškraipytos, ir vos poros valstijų dokumentai mini karių kilimo kraštus.

Amerikoje dar buvo gyvų 1831 m. sukilimo veteranų. Kaip jau matėme, kpt. Aleksandras Bielaskis dar buvo pajėgus kovoti ir žuvo karžygio mirtimi. Be jų, jau buvo Galicijos sukilimo ir 1848 m. revoliucinių sąjūdžių veteranų. Buvo ir paskirų, įvairiais keliais atvykusių asmenų. Kadangi tais laikais nebuvo

nei lenkių, nei lietuvių, tai vyrai vedavo kitatautes, ir dalį pilietinio karo dalyvių sudarė pastarųjų vedybų sūnūs.

Nesant duomenų apie kario gimimo vietą, reikia tenkintis pavardžių panašumais. O tai gana slidus kelias, ypač kad to paties kario pavardė įvairiuose dokumentuose yra rašoma skirtingai. Buvo stengtasi suorganizuoti „lenkų legionus“, kur tikriausia buvo ir lietuvių, bet kas juos sugaudys iš iškraipytų pavardžių? Užtinki pavardę „Shaulis“ ir manai, kad čia tikras lietuvis. Tačiau kai po to surandi Shawles, Shallis, Schallis, Schaule, Schoales, Schieule, Shawlis, Shawlus, Shawley, Shawnee . . . su krikšto vardais Abraham, Ezeziel, Josiah, tai tenka suabejoti, ar galėjo būti tiek lietuvių su bibliškais vardais. Todėl, trūkstant biografinių duomenų, negalime būti tikri dėl kario kilmės. Visų tų sunkumų nepaisant, autorius vien pilietinio karo dalyvių sąrašuose surado virš 500 lietuviškos kilmės pavardžių. Ir tai esanti tik maža dalelytė iš kruopščiai nusirašytų spausdintų dokumentų.*

PLATESNIOJI IMIGRACIJA

Imigracija Amerikon ėmė sparčiau augti XIX amžiuje, apie jo vidurį jau virtusi beveik masine. Greta seniausių ateivių anglų, prancūzų bei olandų, čia atsirado airiai, vokiečiai, švedai, lenkai, italai, graikai ir kiti. Antroje XIX amžiaus pusėje jau smarkiai pajuda ateivystė iš slavų kraštų, iš Austro-Vengrijos ir Italijos. Pagrindinė priežastis buvo ekonominė: skurdas, darbo stoka, gyventojų daugėjimas ir maži uždarbiai. Iš kitos pusės, Amerikoje augant pramonei, didėjo ir darbo jėgos poreikavimas. Imigracijai plėstis daug pagelbėjo garlaivių atsiradimas, geležinkelių išsišakojimas ir bendras susisiekimo pagerinimas. Jei tik ką kuriame nors Europos krašte ištiko nedarbas ar gamtos nelaimė, kaip antai Airijoje 1845–1846 m. nederlius, — „bulvių badas“, ateivių skaičius tuojau pašokda-

* Santrauka iš plačios dr. Kosto R. Jurgėlos studijos: Lietuviai Amerikoje prieš masinę imigraciją ir tautinį atgimimą. Autoriaus sutikimu santrauką padarė redaktorius. Studija išspausdinta Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbų V tome (453–521). Roma 1964. Ten yra smulkiai sužymėti šaltiniai ir bibliografija su lietuviškų pavardžių sąrašu, kuris apima 36 puslapius.

vo. Nemaža jų privilegio ir aukso suradimas (1849) Kalifornijoje, kuris traukė „aukso ieškotojus“ ne tik iš Europos, bet ir išjudino naują žmonių kilnojimąsi plačioje Amerikoje, — gaivališką veržimąsi iš rytų į vakarus (gold rush), kur jau anksčiau buvo besiplečią ispanai.

Lietuvių emigracijos priežastys. Iki šiol žmonių kilnojimąsi paminėjome tik bendrais bruožais. Dabar mėginkime kiek pažvelgti į lietuvių tautos būklę antroje XIX a. pusėje. Tai mums padės suprasti, kada ir kaip prasidėjo platesnioji lietuvių emigracija. Šiam reikalui pasinaudosime pirmojo Amerikos lietuvių istoriko kun. Jono Žiliaus–Žilinsko kruopščia studija,⁴ kuri nušviečia savo laiko lietuvių gyvenimą, gerai dokumentuotą jam prieinamais šaltiniais. Jo veikalas, dabar jau sunkiai gaunamas, yra pirmas ir pagrindinis žinių lobynas apie mūsų ateivių kūrimąsi Amerikoje. Pagerbdami autorių, čia mėginsime perduoti jo vaizduojamas lietuvių emigracijos priežastis.

Paprastai emigracija eina iš tirščiau apgyventų šalių į skystiau apgyventas, iš menkiau turtingų į turtingesnes šalis gamtos ištekliais — ganiava, dirvomis, giriomis, nauge. Be to, dar yra daug kitokių emigracijos priežasčių, kaip antai: karai, politinės revoliucijos, tautiniai ir tikiybinių persekiojimai, spauda, blogi, nederlingi metai ir tt.

Kada emigracijos instinktas, prasidėjęs kultūringesnėse tirščiau apgyventuose Vakarų Europos šalyse, pasiekė Lietuvą tarp 1860–1870 metų, ten susitiko su trimis labai emigracijai palankiomis aplinkybėmis: lenkmečiu, valstiečių atleidimu nuo baudžiavos ir dviem badmečiais — 1867 ir 1868, šlapmečiu ir sausmečiu. Lenkmetis (1863 m. sukilimas) parodė kelią lietuviškajai išeivijai; atleidimas nuo baudžiavos tą kelią palengvino, o badmečiai Lietuvoj pakurstė lietuvių prie emigracijos.

Didžiausios vienok emigracijos priežasties, ypač jos iš metų į metus kilimui, reikia ieškoti, kaip ir visur kitur, Lietuvos ekonominiame ir politiniame gyvenime.

Iki 1863 metų Lietuvoj buvo baudžiava (čia autorius žymi ne oficialią baudžiavos panaikinimo 1861 m. datą, bet faktinę). Ponai buvo žemės valdytojai, o lietuviai ūkininkai buvo jų tarnai, darbininkai. Ūkininkų turtas, šlovė, gyvybė buvo ponų rankose. Atsitraukti nuo ūkio, pereiti į kitą luomą buvo uždrausta — ūkininkas ir jo vaikai galėjo būti tiksliai ūkininkais.

⁴ Jr. Jonas, op. cit. 5–11.

Baudžiavai pranykus, teisybė, mūsų valstiečiai gavo palyginti gana didelius žemės gabalus, vienok ponų rankose dar pasiliko daugiau nei pusė, apie 52% laukų: derlingiausių dirvų, puikiausių pievų ir veik visos girios. Apskritai imant, daugiau nei pusė valstiečių buvo bežemiai arba turėjo vien daržus, kurie jų su šeimynomis negalėjo išmaitinti.

Palyginus su kitomis Vakarų ir Vidurio Europos šalimis, tai dar nebūtų per bloga. Valstiečių žemės dalijimas Lietuvoje dar nepasiekė tokio susmulkinimo, kaip kad, sakysime, Galicijoje, kur šeši margai (apie 6 akrai) lauko laikoma vidutiniu ūkiu. Lietuvoje kas antras gyventojas yra žemės savininkas, tuo tarpu kai Anglijoje žemės valdytojų randame tik vieną iš 20, o Airijoje tik vieną iš 79. Ir bendras gyventojų skaičius Lietuvoje dar nėra aukštas.

Pagal 1897 m. statistiką Vokietijoje vienoj kvadratinėj anglių mylioj yra 143 gyventojai, Anglijoje 311, Olandijoje 359, o Didžiojoje Lietuvoj, pagal 1878 m. statistiką, tik 86. Prūsų Lietuvoj gyventojų skaičius netoli dvigubas.

Kuri tad yra priežastis, kad kitose šalyse tokiame pat plote žemės išsimaitina nuo 200 iki 400 gyventojų, o mūsų tėvynė, nemaitindama jų nė 100, daugumą išleidžia į svetimas šalis?

Pas mus labai žemai stovi ūkininkavimas: Lietuvoj nėra jokių ūkio draugijų, bankų, nė savitarpio pagalbos. Nėra ūkio mokyklų, nei laikraščių, nei knygų, iš kurių galėtų ūkininkas pasimokyti. Valdžia nesirūpina ūkininko gerove, tik jį slopina. Brandenburge (Vokietijoje) ūkininkai pavertė smiltynus į puikias dirvas, Suomijoje ir Švedijoje ūkininkai užvežė žemėmis akmens uolas ir jas apšėjo; Olandijoje pastatė užtvankas ir atsikariavo iš vandenų daugiau žemės, o mūsiškiai kartais ir pusėtinės dirvos tinkamai neapdirba, nes nemoka ir nėra kam jų pamokyti. Padargai primityvūs, trėšimas silpnas, todėl menka ir nauda. Javai vis pinga, o mokesčiai, darbininkų algos, dalys ir šiaip visoki reikalai didėja. Dėl to daugumas silpnusių, išlaidesnių, mažiau darbščių ūkininkų turi bankrutuoti.

Naikina vėl mus ir verčia emigruoti ūkių skaldymas ir kraičiai. Einantieji į žentus arba ištekančios į marčias, pas mus prastai savo dalia turi kaip ir nupirkti pusę ūkio, į kurį eina. Didelės dalys griauja geriausius ūkius, o su menkesnėmis ūkininkų vaikai negali išsiversti. Ūkių skaldymas dar žalingesnis. Pasidalijus, pavyzdžiui, tėvo ūkį keturiems ar penkiems vai-

kams, jau nė vienas iš jų nėra ūkininkas, o tik margininkas: 6–10 margų lauke retai kuri lietuviška šeima deramai išminta. Todėl nenuostabu, kad mūsų ūkininkai tėvai, norėdami išvengti ūkio suskaldymo ar bijodami jį sužlugdyti daliomis, patys kalbina vieną ar kitą iš savo priaugančių sūnų bėgti nuo kariuomenės į Ameriką.

Sunkus tarnavimas rusų kariuomenėje ir šiaip ne vieną įbaugina ir verčia emigruoti, vieton naikinti savo jaunas dienas prašvinkusiose rusų kareivinėse, daugumas lietuvių verčiauėjo svetur. Visi pirmieji išeiviai, su labai mažomis išimtimis, buvo vaikinai nuo 18 iki 21 metų; ir dabar (XIX a. gale) didelė dalimi emigruoja jaunuomenė.

Vakaruose, siaurėjant žemdirbystei, plėtėsi pramonė ir žmonės galėjo išgyventi iš įvairiausių darbų, prekybos ir valdžios tarnyboje, o pas mus beliko gyventi tik iš žemės, nes valdžios vietas paėmė rusai, o prekybą per šimtmečius laiko žydai. Išskyrus neseniai iš turkų jungo išsivadavusias Bulgariją ir Graikiją, nė vienoj Europos šaly gyventojų skaičius tiek nedaugėja, kaip Lietuvoj. Bet kas dauginasi? Labiausiai varomas iš vidurinės Rusijos žydų gaivalas ir privilegijuoti rusai. Per paskutinius 50 metų žydų skaičius padaugėjo beveik penkis kartus, o rusų tris. Lietuvių per tą patį laiką priaugo virš pusantro karto. Kauno gubernijoje 1895 m. miestuose buvo tik 657 pirkkliai, iš kurių 600 buvo žydai, o likusieji daugiausia buvo vokiečiai ir rusai. Tas pat ir su pramonės įmonėmis. Pagal tų pat metų rusų statistiką, Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose iš pramonės mīto 33.346 darbininkai, iš kurių vargu ar buvo koks trečdalis lietuvių. Gi Suvalkų gubernijoje 1897 m. tebuvo viena geležies įmonė Šelmuose ir dvi spirito varyklos (Bartininkuose ir Zypliuose), kur dirbo tik apie 80 darbininkų. Iš 73.553 anose trijose gubernijose amatininkų, lietuvių tebuvo tik koks trečdalis ir jiems buvo sunku išlaikyti žydų konkurenciją.

Tokia Lietuvos ekonominė padėtis stūmė lietuvių iš savo krašto. Ir šiandien lietuvių jau rasi Afrikos Transvalyje, Australijoje, Anglijoje, Kanadoje, Brazilijoje ir Argentinoje, bet daugiausia Amerikoje, kur apie vidurį šio šimtmečio prie didelių žemės plotų prisijungė dar beveik tiek pat žemių vakaruose. Pilietiniam karui (1861–1865) praūžus ir transkontinentiniu geležinkeliu sujungus Atlanto ir Pacifiko vandenynų krantus (1869), Amerikoje smarkiai ėmė kilti pramonė, kuri pareika-

lavo daug darbininkų. Tai kaip tik sutapo su vadinamąja pramonės revoliucija Vakarų Europoje: mechaninių priemonių — mašinų — plitimu ir atpalaidavimu daugelio darbo rankų. Lietuvoje tuo pat laiku vyko baudžiavos naikinimas. Visa tai paskatino didesnę europiečių imigraciją į Ameriką.

Platesnė emigracija. Pirmas platesnės lietuvių emigracijos į Ameriką bandymas buvo pradėtas 1850 metų badui ištikus. Garsas apie Amerikos gerbūvį paviliojo badaujančius, ir jie didesniais kiekiais patraukė Amerikon, bet prūsų valdžia tokius išeivius ėmė grąžinti net iš Hamburgo. Ar jų kiek pasiekė Ameriką, tikrų žinių nėra. Tačiau tai nėra įrodymas, kad nė vienas neatvyko. Iš atskirų asmenų nupasakojimų, apie 1853 metus atvyko du lietuviai, iš kurių žinomas tik Petras Svoteilis. 1864–1865 m., pradėjus lietuvių mobilizuoti į rusų kariuomenę, čia atsirado Juozas Botyrius, Jonas Staniulis, Petras Chmieleuskas — visi iš Suvalkijos. 1866 m. atvyko kun. Andrius Strupinskas, marijonas vienuolis iš Marijampolės, 1863 m. buvęs vienoje sukilėlių stovykloje kapelionu.

Nuo 1868 metų ateivių skaičius smarkiai didėjo. Juos čia atvarė ne tik bėgimas nuo kariuomenės, bet ir 1867–1868 metų badas, ištikęs dėl nederliaus.

Pirmieji atkeliavo iš Suvalkijos: nuo Liudvinavo, Marijampolės, Simno, Liubavo, Vistyčio ir kt. Spėjama, kad dalį ateivių bus paskatinę keliauti Amerikon kun. Strupinsko ir anksčiau atvykusių žydų laišakai. Nors pirmiems ateiviams teko patirti daug vargo, vis tik jie čia džiaugėsi, uždirbdami šiek tiek pinigų, ir laiškais kvietėsi savo gimines, draugus bei kaimynus.

Kelionės sąlygos. Tais laikais kelionė buvo gan varginga. Garlaivių buvo dar nedaug ir brangūs, tad daugumai teko keliauti buriniais laivais. Kelionė truko nuo trijų iki šešių mėnesių. Štai ką rašo apie vieną iš tokių kelionių lietuvis Jonas Babkauskas:

„Išvažiavome mes iš Hamburgo 11 d. gruodžio 1868 m. Laivas, kuriuo plaukėme, vadinosi James Foster. Lietuvių buvo ant laivo viso 7; iš jų keturi katalikai ir trys lietuviai protestantai — du iš Marijampolės, o vienas nuo Vistyčio. Žydų iš Marijampolės, Vilkaviškio ir kitų Lietuvos miestelių važiavo su mumis į 20. Keliaavome per jūros lygiai tris mėnesius. Maistą ant laivo dalino mums tik vieną kartą ant dienos. Kiekvienas gavo: septynis cukorius (sausainius), apvalius nuo 6 iki 7 colių pločio, šmotelį (ga-

balą) blogos mėsos, dvi žalias bulves, žiupsnelį ryžių, kaip po puskvortę avižinių miltų ir po pusantros kvortos vandenio. Virtis valgi turėjome patys. Taip buvo pradžioj, paskui negavome nė to. Parėjo taip, kad trečiam mėnesiui beeinant, žmonės ant laivo pradėjo mirti; buvo dienos, kad po kelis ant syk numarinome. Iš lietuvių, nors sunkiai sirgo, vienok nenumirė nė vienas.“⁵

Garlaiviuose sąlygos buvo kiek geresnės. Jie greičiau plaukdavo, maistą gamino bendros virtuvės ir buvo daug švariau. Tačiau patogumai buvo taikomi tik pirmos ir antros klasės keleiviams, kurie galėjo brangiau mokėti, o pigiausiaji klasė buvo talpinama laivo galuose, vadinamuose „steerage“, kurie paprastai būdavo skiriami prekėms sukrauti. Tuose galaulaiviuose miegoti būdavo įtaisytos dviejų aukštų plačios lentynos, kur gulėdavo po kelis ir buvo sunku įlįsti. Sienos nedažytos, nevėdinama, labai supdavo, tai keleiviai beveik nuolatos sirgo jūrų liga, ir tvarkus bei dvokiąs oras buvo nepakenčiamas.

Drabužiams ir nuolat reikalingiems daiktams pasidėti vietos nebuvo. Minkštesnius daiktus teko dėti galugalvy, o kietesnius — gale kojų. Laivų kompanijos šios „klasės“ keleivius traktavo kaip prekes ir į jų vargus nekreipė jokio dėmesio. Kadangi lietuviai išeiviai daugumoje buvo nepasiturintieji, tai, aišku, jie plaukdavo pigiausia klase. Laivų patarnautojai su tokiais keleiviais elgdavosi nemandagiai ir šiurkščiai. Lietuviai paprastai naudodavosi jiems artimiausiu Hamburgo uostu Vokietijoje.

Ne ką geriau buvo ir patiems emigruojantiems vokiečiams, kurie naudojosį Hamburgo, Bremeno, Rotterdamo, Antverpeno ir net Le Havre uostais. Jų ypač daug iškeliaudavo iš vakarinės Vokietijos, kur buvo išplitusi pramonė. Kadangi tie kraštai daugumoje buvo katalikiški, tai vokiečiai katalikai buvo įsteigę net savo organizaciją (Der St. Raphaelsverein) globoti emigrantams.

Tos draugijos vadas, Peter Paul Cohensly, kilęs iš pasiturinčių pirklių, kreipėsi su nuolatiniais memorandumais į laivų bendroves ir uostų direkcijas, prašydamas pagerinti steerage keleivių būklę, ypač atkreipdamas dėmesį į moralinę aplinkumą. Jis pats ne kartą pervažiavo Atlantą, tikrindamas padėtį ir naudojosį pranešimais kitų keleivių, ypač kunigų. Savo pastebėjimus jis taip vaizduoja:

⁵ Ten pat 14–15.

„Žmogus galėjo įlįsti į viršutines ir užpakalines vietas su didžiausiu sunkumu, nes buvo labai mažai erdvės ir ta pati užversta dėžėmis ir pundais. Be to, ten buvo beveik visiškai tamsu, ir aš išsigandau pagalvojęs, kad tokiose mažose neapsakomos betvarkės ir tamsos patalpose šimtai žmonių turėdavo praleisti ištisas savaites ir net mėnesius. Perskiriant miegamąsias patalpas, buvo bemaž absoliučiai nekreipiama dėmesio į skirtingas lytis, ir todėl nenuostabu, kad tokiose sąlygose išplito nemoralinės situacijos, kurių negalima aprašyti“.

„Steerage yra kiaulių tvartas“, rašė Leopold Kist, plaukęs į New Yorką Saxonio laivu 1868 m. rugpiūčio mėn., „tikra plėšikų landynė, šlykšti nuodinga praraja. Iš tikrųjų aš stebiuos, kaip to plaukiojančio pragaro nepraryja gelmės.“⁶

Nepaisant Cohensly ir kai kurių vyskupų pastangų, laivų bendrovės nedaug ėkreipė dėmesio, nes nebuvo jokių reguliuojančių įstatymų. O kanclerio Otto von Bismarcko vadovaujama Prūsijos vyriausybė visai ignoravo išeivius, jų iškeliavimą laikydama nepatriotišku.

Dar daugiau už vokiečius emigrantų kelionėmis nusiskundė lenkai, kuriuos dar prieš iškeliavimą apgaudinėdavo agentai bei tarpininkai, siūlydami pirkti visokius drabužius, nes su tais, kuriuos jie turi, į Ameriką neįsileis. Versdavo tikrinti sveikatą pas šundaktarius, kurie visada išrasdavo įvairių trūkumų ir už aukštą kainą įbrukdavo savo vaistus. Emigracijos agentai papirkdavo valdžios pareigūnus ir geležinkelių tarnautojus, kad galėtų apiplėšti vargšus emigrantus. Net atsitikdavo, kad bielių agentūros nemokantiems skaityti pardudavo kokį reklaminių atviruką vietoj laivakortės. Kas bėgdavo nuo karinės prievolės, mokėdavo dvigubai. Apsukdavo ir pinigus keičiant. Jei kuris pasipriešindavo, tą uždarydavo į tvartą ir mušdavo, arba atiduodavo papirktiems žandarams, kurie nelaimingąjį sugražindavo į gimtąją kaimą. Vokiečių uostuose ėjo tolimesni apiplėšimai.⁷

Lietuviams buvo dar blogiau. Visas pasiruošimas keliauti Amerikon turėjo būti slaptas. Vokietijos siena buvo rusų budriai saugoma. Ją pereiti galėjo tik slapta ir su didele rizika. Ir čia reikėjo naudotis patarnavimais agentų, kurie mokėjo išspausti pinigą. Vokietijoje atsidūręs emigrantas atsikvėpdavo lengviau, bet neilgam. Uostuose taip pat išnaudojo kiekvienas sukčius, grasindamas gražinti atgal ir siūlydamas pirkti visokių niekniekių, neva būtinus ir svarbius jūrų kelionei.

⁶ C. J. Barry, *The Catholic Church and German Americans*, 29–31.

⁷ Karol Wachtl, *Polonja w Ameryce*, 68–69.

Žemiausios klasės (steerage) keleivių sąlygos buvo žinomos ir šiaurės Atlanto. Jau 1855 m. buvo išleisti įstatymai tvarkyti tų varguolių būklę, bet mažai kas paisė ir nepajėgta sukontroliuoti. Gobšūs burlaivių ir garlaivių savininkai arba kompanijos žiūrėjo vien pelno. Steerage keleivius sugrūdavo kaip gyvulius. Pavyzdžiui, Bremeno linijos garlaivis Ohio 1880 m. rugsėjo mėn. atplaukė su 1324 vien steerage keleiviais (įstatymai leido vežti tik 857). Jų tarpe buvo 272 vaikai, jaunesni nei 10 metų ir 156 kūdikiai. Daugelis jų sirgo, 13 mirė. Burlaiviuose mirdavo daugiau. 1873 m. apskaičiavimu, vienam tūkstančiui keleivių metinis mirtingumas buvo 36, — tris kartus daugiau negu žemyne. Gi dauguma keleivių buvo suaugę ir pačiame amžiaus pajėgume.

Jie turėjo prasčiausias sąlygas, bet mokėjo nemažiau negu turtuoliai. Garlaivių pirmos kalsės keleiviai mokėjo \$ 120, antros \$ 72, o steerage \$ 40. Pirmieji turėjo visus patogumus, net atskiras kabinas, jų maitinimui penkis kartus į dieną būdavo išleidžiama nemažiau kaip trys doleriai. Steerage keleivių sugrūdama po 20 į vieną kabiną, ir jų maitinimui į dieną išleidžiama tik 25 centai. . .

Po daugelio skundų ir ilgų tyrinėjimų, kongresas 1882 m. priėmė The Passenger Act, kurį taikė visiems laivams, nepaisant, kurio krašto vėliava juos ženklino. Tuo pabrėžiama, kad laivai turi atvežti tokius imigrantus, kokius pasiima kitapus vandenyno, — sveikus, ne ligonius.⁸

New Yorke. Su baime ir vargais perplaukę Atlantą, visi pirmiau atkeliavę lietuviai išlipdavo New Yorke. Nors Hamburgo uoste agentai buvo užtikrinę, kad čia juos kas nors pasitiks, bet tas „kas nors“ tebuvo jų vaizduotėje. Laivo kelionė ir globa pasibaigė, ir eik, kur nori. Dideliame miesto triukšme bei judėjime žaliojo kaimo žmogelį apima siaubas. Nesuprasdamas svetimos kalbos, neturėdamas čia jokių artimųjų, jis nežinojo nei kur eiti, nei kur gauti darbo, nei kur jo prašyti. Toki ateiviai lengvai patekdavo į visokių sukčių nagus, kurie už atlyginimą siūlė pigias nakvynes, surasti darbą, kol iščiulpdavo visus nelaimingų ateivių pinigus. Tada nakčiai tekdavo glaustis į bet kokias pašiūres. Uostamiestis perkimštas, darbo gauti nėra vilties, reikėjo kuo greičiausia iš čia sprukti. Vieni patraukė į

⁸ Edith Abbott, *Immigration*, 48–58.

ūkius, kiti susiviliojo į Pennsilvaniją, kur dygo pramonė ir buvo tiesiami geležinkeliai.

Šia proga verta kiek susipažinti, kaip atrodė ano meto New Yorkas. Jį gana vaizdžiai aprašo pastabus keliautojas Henryk Sienkiewicz, čia atvykęs 1876 m. kovo mėn. Tada jis dar nebuvo garsus rašytojas, bet jau buvo pasižymėjęs žurnalistas. Jo skirtis Varšuvos laikrašty *Gazeta Polska* vadinosi *Dabartinis Momentas*. Pasirašinėdavo slapyvardžiu Litwos, kuris buvo lyg priminimas lietuviškos kilmės. Jis išplaukė iš Anglijos, Liverpoolio uosto, ištaigingu Cunard linijos laivu *Germanic*. Smalsumo vedamas, jis užsuko ir į *steerage*, kuriame rado keletą emigrantų lenkų. Ir jis pavaizdavo čia panašias tų keleivių sąlygas kaip vokiečių laivuose, kurias jis vadino tamsiomis landynėmis. Išvydę tokį poną, kalbantį lenkiškai, tie skurdžiai su ašaromis skundėsi savo likimu ir apgavikais agentais.

New Yorke jis sustojo *Central Hotel* prie *Broadway*. Tai buvo didelis, puošnus viešbutis, kuriame kambariai buvo nuomojami su maistu. Jis smulkiai ir vaizdžiai aprašo patį viešbutį, jo gyventojus ir europiečiui keistus jų papročius. Valgiai buvo tiekiami tris kartus per dieną salėje. Visa įvairybė valgių būdavo iš karto sukraunama ant stalų nedideliuose porcelianiniuose induose: sriubos, mėsos, žuvys, kiaušiniai, pudingai, pavidorai, bulvės, ledai, braškės, obuoliai, kava. Kiekvienas gali pradėti nuo ko nori. Viskas atšalę, nešviežia, neapetitiška. Visi skuba, mažai kalbasi, o pavalgę, net nė žodžio netarę savo kaimynui, išsiskubina iš salės. New Yorkas prekybininkų miestas — *biznis, biznis, biznis...*

Kitą dieną išėjęs pasidairyti po miestą. *Broadway* užgrūstas žmonėmis, prekių prikrautais vežimais, gražiomis karietomis, omnibusais, ūžia ir cypia eleveitoriai, — virš gatvių iškelti traukiniai. Krautuvijų langai be skonio prigrūsti brangių prekių. Šaligatvy prieš didžiulius jų langus guli krūvos šiukšlių. Visur išsidraikę sudraskytų laikraščių, apelsinų žievių, obuolių graužtukų. Tarp viso judėjimo painiojasi palaidos kiaulės. Gatvės purvinos, nešvarios, menkai išgrįstos. Vienur kitur telkšo klanai juodo purvo, kuris nespėja nutekėti užsikimšusiais vamzdžiais.

Puošnūs pastatai tėra tik bankų, viešbučių, biržos ir laikraščių leidyklų. Visa kita — prasta. Pasukęs garsia *Wall gate*, užėjo į biržą, vadinamąją *febris aurea* (aukso karštligė).

Tai ypatinga vieta. Perpildyta žmonių, triukšmas lyg mūšiu ruošiantis, garsūs šauksmai, žmonės bėgioja vieni prie kitų kaip pamišę, griebia už atlapų, šūkauja, mostaguoja kumštimis ir kiekvienas stengiasi perrėkti kitą. Kas galėtų manyti, kad čia tik prekybinė transakcija, kurioje grūmojimais ir šauksmais tėra išraiška, kad tave geriau suprastų. Pagaliau, kai skamoutis pagarsina darbo pabaigą, tie patys žmonės išsiskirsto ramiai, lyg nieko nebūtų buvę. . .

Panūdęs pamatyti uostą dienos šviesoje, jis atsidūrė ramesnėje aplinkumoje. Čia mažiau veiksmo, bet daug didesnė netvarka. Purvynas daug kur taip gilus, kad negalima pereiti skersai gatvę. Namai menki, daugumoje gyvenami negrų, kurie čia atlieka sunkesnius darbus. Greta negrų gyvena suvargę imigrantai. Jų patalpos perkimštos, aplūžusios, neapsakomai nešvarios ir apleistos. Atvilioti į Ameriką, turėję vos pakankamai pinigų kelionei apsimokėti, jie čia atsidūrė didžiausiame skurde. Aišku, New Yorkas yra perkimštas, čia darbą rasti sunku, reikia keliauti toliau, bet kur ir kaip, kai nėra iš ko apmokėti geležinkelį. Dirva visokioms ligoms puikiausia.

Rašytojas apžvelgia ir kultūrinį gyvenimą, spaudą, bendrą didmiesčio vaizdą, labai skirtingą nuo europietiškų miestų, pabrėžia ir gerąsias puses, kurių paprastas turistą nė nepastebėtų. Aišku, ne jam vienam lengvai krinta į akis skubėjimas. Visi tik skuba ir skuba, tai kas gali pastebėti nuskurdėlį imigrantą, nežiūrint iš kokio jis bebūtų krašto.⁹

Lietuviai ateiviai pilnai tinka į šio paveikslo rėmus. Tik jų padangė buvo dar tamsesnė, kai jie čia pradėjo rinktis apie 1867–1868 metus. Lenkai ir vokiečiai tada jau galėjo sutikti čia savų tautiečių, o lietuviai klaidžiojo svetimųjų miniose. Laimė tik, kad apie tą laiką buvo didelis darbininkų pareikalavimas į Pennsilvaniją prie geležinkelių ir anglies kasyklose. Agentų pakalbinti, jie ten rado pelningą uždarbį ir daugumas jų pasiliko ant visados. Rytiniai pajūrio miestai ir Naujoji Anglija lietuvių buvo apgyventi kiek vėliau, kai laivai ateivius ėmė vežti ir į kitus uostus: Bostoną, Philadelphiją ir Baltimorę. Į vakarus lietuviai nukrypo dar vėliau.

Amerikiečių istorinėje literatūroje yra prigijusi pažiūra, kad rytų Europos ateiviai buvo skurdžiai. Dėl jų nemokėjimo susikalbėti angliškai visi jie buvo vadinami bendru žodžiu slavais,

⁹ Henry Sienkiewicz, *Portrait of America*, 3–30.

į kuriuos žiūrėta su panieka, pravardžiuota hunks (pašlemėkais), hunais, polanderiais, net nenorėta jų pripažinti žmonėmis. Kai kas juos vadino Europos šiukšlėmis. Tačiau tie rytų Europos ateiviai, ypač lietuviai, nebuvo jau toki beviltiški skurdžiai, nes jų dauguma pajėgė patys apsimokėti kelionę ir dar atsivežti kiek pinigų pradžiai. Juk vėliau be tokio „kraičio“ visai neįsileisdavo.

Tikroji emigracijos priežastis buvo noras užsidirbti kiek pinigų ir grįžti į savo kraštą, įsigyti ten nuosavybę ir tuo pagerinti savo būvį. Dėl to labiau patikėtina, kad lietuviai ateiviai čia atsirado ne iš nusivylimo, bet su pasiryžimu laimėti. O keliauti į tolimus kraštus laimės ieškoti, atsiskirti nuo savųjų galėjo tik energingesni ir drąsesni.

Po kiek lietuvių atvykdavo kasmet ir kiek jų privažiavo iki XIX amžiaus galo, šiandien niekas negali pasakyti, nes Amerikos įvažiavimo statistika ligi 1899 metų žymėjo tik atvykstančių kilmės kraštus, ne jų tautybę. Todėl dauguma lietuvių buvo atžymėti, kaip atvykę iš Rusijos, ar „Polščios“. Pačių lietuvių duomenimis yra apskaičiuojama, kad iki šimtmečio galo jų jau buvę nuo 50.000 iki 100.000. Mėginkime tad pažvelgti, kur ir kaip kūrėsi mūsų pirmieji ateiviai.

LIETUVIŲ KOLONIJOS AMERIKOJE

PENNSILVANIJA

Bendra apžvalga. Iš pirmųjų lietuvių ateivių, išlipusių New Yorko uoste, tik dalis užkliuvo tame mieste. Daugumas jų patraukė ieškotis darbų kitur. Nelabai viliodamiesi kur nors į ūkio darbus, kurie jau buvo jiems pakyrėję savam krašte, jie dairėsi ko kito. Kaip tik tuo metu buvo didelis darbo jėgos poreikavimas Pennsilvanijoje, kur sparčiai augo anglies pramonė ir geležinkelių tiesimas. Agentų skatinami, lietuviai ryžosi išmėginti savo laimę jiems visai nepažįstamuose darbuose. Todėl jie ir nukrypo pavieniui ir būreliais į tą kraštą, kur ir susikūrė pirmosios Amerikos lietuvių kolonijos.

Pennsilvanija yra iškilęs žiauriais kalnais ir slėniais išvogotas kraštas. Jo vidurį yra apglėbę Alegėnų (Allegheny) kalnai. Greta jų, rytiniame šone, skersai visą kraštą vingiuoja Apalačiai (Appalachian). Giliuose slėniuose įvairiomis kryptimis teka didelės upės. Pati rytinė, Delaware, skiria Pennsilvaniją nuo New Yorko ir New Jersey valstijų. Susquehanna raitosi beveik per vidurį. Toliau į vakarus, iš šiaurės atūžia srauni Allegheny, kuri ties Pittsburghu susilieja su iš pietų atskubanti Monongahela. Čia susitikusios, jos duoda pradžią Ohio upei.

Šis miškingas kraštas ilgai buvo gyvenamas laukinių žvėrių bei žvėrelių ir kur-ne-kur klajojančių indėnų. Pirmieji europiečiai, švedai, olandai ir anglai, pasirodė tik XVII a. pradžioje. Jie prie Delaware upės, pačiame rytų pietų kampe, kur prasiveria plačios lygumos, prekiavo kailiais su indėnais. Besivaržydami dėl prekybos, viršų įgavo anglai (1664) ir čia išplėtė savo viešpatavimą. Netrukus (1681) tą didžiulį žemės plotą, nuo Delaware upės rytuose ligi dabartinio Pittsburgho vakaruose, Anglijos karalius Karolis II atidavė už skolas savo pavaldiniui William Penn, kurio tėvas, žymus admirolas, buvo karaliui priskolinęs daug pinigų.

Atvykęs pasižiūrėti jam dovanotą turtą, jis šį kraštą pavadino gera ir derlinga žeme, dar visai nenuvokdamas, kas slepiasi jos gelmėse. Geležies rūda ir anglis dar ilgai miegojo, apsiklosčiusios miškais ir akmenų uolomis. William Penn buvo labai jautrus, tolerantiškas ir uolus kvakeris. Jis skelbė savo Draugų Draugijos mokslą Anglijoje, lankėsi su misijomis Vokietijoje ir Olandijoje, ir ne kartą jam teko nukentėti dėl persekiojimų, nes kvakeriai, gindami savo taikingumą, buvo per daug kovingi. Čia jam ir sušvito mintis įkurti savo pasekėjams koloniją, kur būtų tikėjimo laisvė visiems.

Siųsdamas Amerikon pirmuosius savo įgaliotinius, jis juos įpareigojo tuojau įsteigti Broliškosios Meilės (Philadelphia) miestą. Savo naują koloniją jis norėjo pavadinti Silvanija (miškynų), bet karalius, pagerbdamas jo tėvą, prie to vardo pridėjo Penn, ir susidarė Pensilvanija. Per pirmuosius dvejus metus čia apsigyveno apie 3000 kvakerių iš Anglijos ir Vokietijos Palatinato. Pirmieji bene bus atsikraustę jo pasekėjai iš Kirchheimo, kurie susispietė arti Philadelphijos vietovėje, pavadintoje Germantown. Kolonija greitai plėtėsi. Čia kūrėsi ne tik kvakeriai, bet ir kiti vokiečiai, o paslūi juos ir airiai bei skotai. Visi telkėsi daugiausia pietų rytiniame kampe.

William Penn čia lankėsi dviem atvejais: 1682–1684 ir 1699–1701 metais. Jis čia gavo derinti vietinės valdžios santykius tarpusavy ir su Anglija. Jam pavyko susitikti su indėnų vadais ir pasirašyti su jais ilgalaikę sutartį, kuri nustatė geros valios sugyvenimą tarp indėnų ir baltųjų. Po Penn mirties (1718) jo įpėdiniai ne visada sugebėjo tvarkytis brolybės pagrindais. Tai kėlė ne tik vaidus, bet ugdė ir vadus, kurie pagimdė JAV nepriklausomybę Broliškos Meilės mieste (1776).

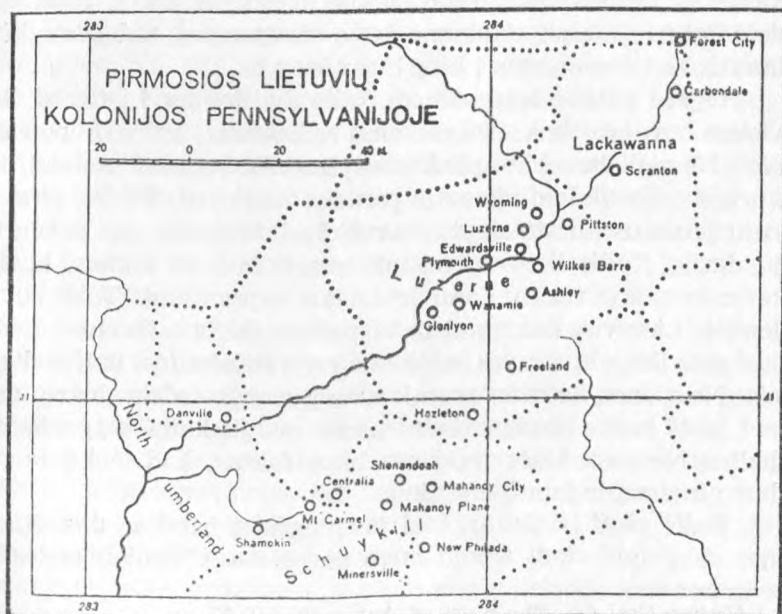
Vėlesni ateiviai kurdinosi pietinėje dalyje, lygumose ir kalnų pašlaitėse. Pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis buvo žemdirbystė. Ligi XIX a. vidurio ji tvarkėsi primityviškai, senais europiniais metodais. Tik apie 1860 m. jautė kaip darbo jėgą ima pakeisti arklys, o mašinos išstūmė dalį bei piautuvą tik apie XIX a. pabaigą. Pramonė ėmė augti tik po pilietinio karo (1861–1865). Tai beveik sutampa su platesnės lietuvių ateivių jos pradžia.

Pensilvanija yra turtinga mineralais. Jų suradimas ir panaudojimas antroje XIX a. pusėje išaugino milžinišką pramonę. Ligi 1860 m. geležies rūda buvo vienas iš svarbiausių mine-

ralinių turtų. Paskui ateina anglis, nafta, cementas, natūralios dujos, grafitas, cinkas, nikelis, aliuminis ir tt. Pagrindinis energijos šaltinis, kuris suko visus pramonės ratus, buvo anglis. Ji čia buvo dviejų rūšių: kietoji — antracitas, ir minkštoji. Antracitas gavo juodojo aukso vardą, o minkštoji anglis savo galybę parodė plieno pramonėje, kai iš jos, šildant, buvo ištrauktos dujos ir pagamintas koksas. Pennsilvanija tapo plieno karaliene su tokiais magnatais, kaip Andrew Carnegie, Charles Schwab ir kt.

Pirmosios lietuvių ateivių kolonijos kūrėsi antracito rajone, kurio plotas, palyginti, nėra didelis. Jis apima tik 484 kvadratinės mylios (apie 1000 kv. kilometrų): 125 mylias ilgio ir 35 pločio. Yra tūkstantį kartų mažesnis už visus Jungtinių Amerikos Valstybių minkštosios anglies plotus. Jis išsidriakęs įvairaus gylio ir storio sluoksniuose devyniose apskrityse: Wayne, Susquehanna, Lackawanna, Luzerne, Carbon, Schuylkill, Columbia, Northumberland ir Dauphin. Iš jų didžiausi antracito klodai yra Schuylkill, Luzerne ir Lackawanna apskrityse, Shenandoah, Wilkes-Barre ir Scranton miestų apylinkėse. Visą

antracito plotą 1749 m. nupirko the Proprietary Government of Pennsylvania iš šešių indėnų genčių už 500 svarų — apie pustrėčio tūkstančio dolerių.¹

Nuo čia ir pradėsime lietuvių kolonijų aprašymą, suminėdami tik svarbesnius faktus bei įvykius, — visa kita tilps bendroje apžvalgoje žemiau. Smulkesnių žinių apie atskiras vietas galima rasti jau minėtoje Jr. Jono knygoje, kun. Antano Miluko leidiniuose, paskirose monografijose ir Lietuvių Enciklopedijoje.

PIETINĖS ANTRACITO KOLONIJOS

Kalbant apie lietuvių kolonijas, tenka ribotis tokiomis vietomis, kur susidarė didesnės lietuvių grupės ir pasireiškė savitu lietuvišku organizuotumu, steigiant draugijas, parapijas, mokyklas ar išvystant kokią kitą visuomeninę veiklą. Pačioje pradžioje lietuviai buvo beveik klajoklis. Stabtelėjo ten, kur gavo darbo. Jei tas nepatiko, metė ir kėlėsi kitur. Ypač nepastovūs darbai buvo prie geležinkelių tiesimo. Kai perėjo į anglių kasyklas, dažnas apsigyveno vietoje ilgesniam laikui. Tada didelė lietuvių ateivių dauguma buvo viengungiai, tad jiems kėlimasis iš vienos vietos į kitą buvo lengvas.

Negera būti žmogui vienam, sako Šv. Raštas. Lietuviai čia viskas buvo svetima: žiauri kalnų aplinkuma, kalba ir papročiai. Nemieli buvo ir aplinkumos žmonės, senesni ateiviai, iš kurių tryško pažeminimas ir panieka naujokui. Tokius pastarųjų jausmus kurstė slapta baimė, kad naujokas gali paveržti jų darbą. Todėl lietuviai ieškojo suartėjimo su tokiais, kurie buvo panašiai traktuojami ir labiau suprantami. Toki buvo lenkai, Lietuvos kaimynai ir to paties tikėjimo žmonės. Lenkus prie lietuvių traukė juose nuo seno išsisknijusi unijos dvasia. Ne vienas lietuvis, savo krašte gyvenęs arčiau dvarų, gal net jautė garbę bendrauti su lenkais, nes jie kalbėjo „poniška“ kalba. Ne paskutinės reikšmės buvo faktas, kad lenkų tarpe buvo moterų ir jaunų merginų.

Todėl visai natūralu, kad jie jungėsi į bendras draugijas, nes daugelyje vietų abiejų buvo ne po daug. Tuojau atsirado

¹ Hudson Coal Co., *The Story of Anthracite*, 12–13.

ir kitas, didesnis, reikalas — savo dvasinių dalykų aprūpinimas. Svetimųjų jūroje paskendę, suvargę žmoneliai ieškojo paguodos ir stiprybės bažnyčioje, kaip buvo įpratę savo krašte. Vietinės bažnyčios jų širdžiai nieko nesakė, nes jos bylojo nesusprantama kalba. Jų dvasinis alkis buvo nemažesnis kaip kasdieninės duonos. Todėl buvo gyvas reikalas steigti savo parapijas ir pasistatyti bažnyčias. Ir čia, praktiškai žiūrint, atrodė, kad bendromis jėgomis bus daug lengviau.

Shamokin, kurį lietuviai vadindavo Šamukais, buvo viena iš pirmųjų kolonijų vakariniame antracito kampe. Čia lietuviai atkeliavo 1869 m. iš New Yorko ir pradėjo dirbti prie geležinkelio, paskui perėjo į anglių kasyklas. 1871 m. buvo įsteigta bendra lietuvių lenkų pašalpinė Šv. Vaitiekaus draugija. Tais pat metais iš Romos atvažiavo jaunas lenkų kunigas Goch ir pradėjo organizuoti lietuvių lenkų parapiją. 1872 m. tą darbą perėmė lietuvis kun. Juozas Juškevičius ir pradėjo statyti bažnyčią. Lietuvių Shamokine tada buvo daugiau negu lenkų, bet netrukus lenkai ėmė kelti riaušes. Kun. Juškevičius po dvejų metų parapiją apleido. Dėl tų pačių priežasčių neilgai čia klebonavo ir kun. Petras Končius. 1878 m. klebonu jau tapo lenkas kun. F. Klionowski, kuris užbaigė statyti bažnyčią. Lietuviai vis maišėsi su lenkais išvien, vedė lenkes, steigė bendras draugijas. Kai per 20 metų privažiavo daugiau lietuvių, 1889 m. jie įsteigė grynai lietuvišką Šv. Jurgio draugiją, bet su lenkais ryšių dar galutinai nenutraukė. Savo lenkiškai ir lietuviškai spausdintuose įstatuose įrašė tikslą, kad „narodas lietuviškas ir lenkiškas . . . galėtų susirišti mazgu broliškos meilės“.

1892 m. kun. Mykolo Pėzos pastangomis buvo įsteigta atskira lietuvių Šv. Mykolo parapija. Visi įdėti pinigai į pirmąją parapiją teko lenkams, su jais ir žymi dalis pačių lietuvių. Tie 20 metų trukę vaidai galėjo būti gera pamoka kitoms lietuvių kolonijoms, bet ne visos pasinaudojo. Pradžioje visiems trūko susipratimo ir organizacinių ryšių. Lietuviams ypač, nes gimtajame krašte jie nebuvo turėję jokių organizacijų.

Shamokino lietuvių kolonija buvo pirmoji tarp visų lietuvių ateivių, žybtelėjusi lietuvišku spausdintu žodžiu. Čia apsigyvenęs Mykolas Tvarauskas, buvęs mokytojas, 1874 m. buvo įsitaisęs mažą spaustuvėlę ir planavo leisti lietuvišką laikraštį. Nedaug teradęs pritarimo, paruošė anglų lietuvių kalbos žodyną ir pradėjo jį spausdinti. Netrukus ištiko gaisras, ir visas

sudegė. Tačiau išliko jo ryžtas: persikėlė į New Yorką ir 1879 m. pradėjo leisti *Gazietą Lietuwiszką* (Lietuvišką).

Pagal Jr. Jono surinktas žinias, 1898 m. Shamokine gyveno 591 lietuvis. Į tą skaičių įtraukti ir mažose apylinkių vietovėse gyvenusieji, kaip Centralia, Locust Gap. Kiek prasigyvenę lietuviai įsigijo namus, krautuves ir smukles. Čionykščiai lietuviai daugiausia buvo kilę iš Dzūkijos ir nuo Liubavo bei Vištyčio. 1871–1872 m. dalis lietuvių buvo išsikėlę į Danville, kur jų susitelkė apie 200. Dirbo geležinkelių įmonėse. Darbams staiga pasibaigus, vieni jų grįžo, o kiti persikėlė kitur.

Mount Carmel yra gretima kolonija, kur lietuviai pradėjo apsigyventi nuo 1869 m. Jų taip pat daugumas iš Dzūkijos ir pietinės Vilkaviškio aps. dalies. Nors iš pradžių čia buvo daugiau lietuvių nei lenkų, bet jie jungėsi į lenkų draugijas, mokėsi jų kalbos, vedė lenkes žmonas ir priklausė prie lenkų parapijos. Gryna lietuviška šv. Petro ir Povilo draugija įsteigta tik 1887 m. Jos įstatai išspausdinti vien lietuviškai. Tos draugijos pastangomis 1892 m. buvo įkurta grynai lietuviška šv. Kryžiaus parapija ir tuojau pastatyta bažnyčia. Pirmuoju klebonu buvo kun. Mykolas Pėža. 1894 m. atidarė šeštadieninę lietuvišką mokyklą, kuri dėl mokytojų stokos išsilaikė tik pora metų. Mt. Carmelio lietuviai greičiau prasigyveno už savo kaimynus, turėjo didesnių biznių ir 13 smuklių. 1898 m. lietuvių čia rasta 890.

SHENANDOAH APYLINKĖ

Shenandoah, lietuvių vadinamas Šenadoriu, buvo tirščiausiai apgyventas lietuvių miestas, dažnai vadinamas Amerikos lietuvių sostine. Jo apylinkėse, ypač Yatsville, Mahanoy Plane ir Gilbertone, lietuviai ėmė apsigyventi 1868 m. Jie buvo kilę nuo Marijampolės, Liudvinavo, Prienų, Kalvarijos, Krosnos, Šunskų ir Pilviškių. Pirmoji lietuviška šeima buvo Kazakevičiai, kurie atsirado Šenadory apie 1872 m. Čia jau buvo apsigyvenęs didesnis lietuvių būrys, nes žinoma, kad 1871 m. juos lankė lietuvis marijonas vienuolis kun. Andrius Strupinskas, atvykdamas iš West Chester, N.Y. Vietos lietuvių prašomas pasilikti, jis gavo Philadelphijos arkivyskupo leidimą steigti lietuvišką parapiją (1872). Tai buvo pati pirmoji visoje Ame-

rikoje. Tais pat metais įsikūrė Šv. Kazimiero draugija, o 1874 m. tuo pat vardu buvo pastatyta bažnyčia. Kol bažnyčia buvo pastatyta, kun. Strupinskas pamaldas laikydavo Mahanoy City, o vėliau Shenandoah katalikų vokiečių bažnyčiose. Pradžioje, kol žmonių buvo mažai, tarp lietuvių buvo gražus sutikimas. Paskui pradėjo sklisti prieš kunigą visokios apkalbos, ir 1877 m. jis turėjo pasitraukti. Didžiausia jo nuodėmė buvusi, kad jis žmonėms davinėjo vandeniu gydymosi patarimus pagal kun. Sebastijono Kneippo sistemą.

Neatsiradus kito lietuvių kunigo, klebonu čia buvo atkeltas lenkas kun. Aleksander Lenarkiewicz (Lenarkevičius). Lietuviuose kilo didelis nepasitenkinimas, ir jie mėgino jėga jo neišileisti į bažnyčią. Kilo muštynės, ir iš to atsirado teisme byla, kurioj nukentėjo eilė karštesnių lietuvių. Bylos eigoje paaiškėjo, kad miesto ir kurijos aktuose bažnyčia buvo užrašyta lenkų vardu (Polish Church). Kai lietuviai su prašymais kreipėsi į arkivyskupą, tai kun. Lenarkiewicz skubindavosi jam aiškinti, kad lietuviai ir lenkai esanti ta pati tauta, tik skirtinga tarmė.

1877 m. įsisteigė grynai lietuviška (be lenkuojančių, kurie vėliau buvo vadinami naujalenkais) Šv. Jurgio draugija. Jos pradininkas buvo pranciškonas brolis Augustinas Zaicas, priklausęs Smalėnų vienuolynui Punsco parapijoje. Amerikon jis atkeliavo tais pačiais 1866 m., kaip ir kun. Strupinskas. Su jurginės draugijos atsiradimu, Amerikos lietuviuose prasidėjo tautinis sąjūdis bei susipratimas. Mėginimai atgauti Šv. Kazimiero bažnyčią nesisekė. 1889 m. jie atsikvietė iš Lietuvos kun. Aleksandrą Burbą. Lenkas klebonas jo neišleido. Įsitikinęs, kad šioje maišatyje nieko gero nepadarys, kun. Burba išvyko klebonauti į Plymouthą. Kitą sekmadienį kun. Lenarkiewicz per pamokslą pasakė, kad pirmiau jo delnai ir kojų padai apžels negu lietuviai pasistatys kitą bažnyčią ir turės kitą kunigą.

Tai dar labiau pažadino lietuvių ryžtingumą. 1891 m. jie, slaptai sutarę, sukvietė apie 300 vyrų susirinkimą, kuriame buvo nuspręsta skirtis nuo Šv. Kazimiero parapijos ir steigti savo grynai lietuvišką. Arkivyskupas patenkino lietuvių delegacijos prašymą ir parapijos organizavimą pavedė neseniai iš Lietuvos atvažiavusiam kun. Petruui Abromaičiui, kuris klebonavo Hazletone ir padėjo organizuotis Mahanoy City lietuviams. Lietuviai sudėjo daug aukų, tuojuo nupirko reikalingą

žemę ir spalio 26 pašventino kertinį akmenį. Tuoju išmūrijo rūšį, ir ten buvo laikomos naujos Šv. Jurgio parapijos pamaldos. Savo puošnią bažnyčią pašventino 1893 m. Lietuviška mokykla atidaryta 1892 m. Mokė vargonininkas.

Shenandoah lietuviai buvo turtingi. Turėjo daug nuosavybių, verslo įmonių, dvi spaustuves, krautuvių ir 59 smukles. Veikė daug visokiais vardais draugijų. Iš jų labiausiai pasižymėjo ne tiek narių gausumu, kiek savo garsu, 1885 m. įsteigta Šv. Juozapo blaivininkų draugija. Ji turėjo 82 narius ir sudarė pirmąjį Shenandoah mieste ir visoje Amerikoje lietuvių dūdų orkestrą. Savo metu šis orkestras buvo paveržęs pirmenybę iš panašių vietos airių ir vokiečių orkestrų. Jis tarnavo ne tik lietuvių reikalams, bet jį samdydavo ir kitataučiai. Jis išvykdamo koncertuoti ir į tolimesnius miestus, kaip New Yorkas ir Philadelphia.

Shenandoah lietuviai sudarė apie ketvirtadalį visų miesto gyventojų. Visuomeninis jų svoris tiek padidėjo, kad 1895 m. miesto majoru (burmistru) buvo išrinktas lietuvis advokatas Adolfas Taboras.

Artimesniuose prie Shenandoah miesteliuose taip pat apsigyveno lietuviai apie 1870–1871 m. Paminėtini yra William Penn, Lost Creek, Maizeville (Pliauberis), Gilberton ir Girardville, kur lietuviai atsirado apie 1880 m. Visuomenine lietuviška veikla tepasižymėjo tik vienas Mahanoy Plane. Turėjo dvi stiprias draugijas, lietuvišką knygyną bei skaityklą. Nuo 1892 m. jau pradėjo dalyvauti miestelio administracijoje. Visose minėtose vietose XIX a. gale gyveno 1495 lietuviai. O visoje platioje Shenandoah apylinkėje buvo 7425 lietuviai.

Mahanoy City lietuviai atsirado apie 1876 m. Jų daugiau buvo mažame kaimyniniame miestelyje Yatsville, kur pradėjo kurtis 1872 m. Apie savo parapijos steigimą lietuviai pradėjo svarstyti 1884 m. Pirmoji lietuvių draugija vadinosi Šv. Juozapo vardu. Įsteigta 1887 m. Įstatuose įrašė, kad jos tikslas įsteigti lietuvišką parapiją. Jeigu ji pakriktų, tai pinigai turi būti atiduoti lietuviškai bažnyčiai, kur ji bebūtų, o jei jos visai nebūtų, tai lietuviškai draugijai. Bažnyčia pradėta statyti 1888 m., baigta 1893. Klebonavo čia kun. Petras Abromaitis. Lietuviška mokykla pradėjo veikti 1888 m. Mokytoju buvo Jonas Čėsna. Augant lietuvių skaičiui, čia įsisteigė dar 10 įvairių draugijų.

Daug gyvumo ir sąmyšio įnešė Domininko Bačkausko 1888 m. įsteigtas savaitraštis Saulė.

Minersville buvo nedidelis miestelis. Pirmieji lietuviai čia atsirado 1889 m. Draugijų veikimas buvo gan gyvas. Steigėsi laisvamanių ir socialistų draugijos. Šv. Pranciškaus lietuvių parapija įkurta 1895 m. Lietuviai dirbo anglių kasyklose. Buvo amatininkų, krautuvių ir penketas smuklių.

New Philadelphia buvo visai mažas miestelis, kai 1890 m. ten atsiradė anglių kasyklos. Nuo tada lietuviai pradėjo į ten važiuoti iš Shenandoah ir Mahanoy City. Dalis jų įsikūrė kaimeliuose Combuly ir Middleport. Lietuviai buvo gana veiklūs ir tuojau įsijungė į miesto valdymą: du buvo išrinkti į miesto tarybą ir vienas paskirtas policininku. Tuojau atsirado prekybininkų, amatininkų ir šešetas smuklių. 1897 m. pradėjo organizuoti parapiją, kurią aprūpino Minersville klebonas. Buvo jau mažos lietuvių grupės tokiuose miesteliuose kaip Tamaqua, Coaldale ir Lansford. Lietuvių taip pat gyventa ir McAdoo, Audenried ir Mount-Pleasant.

New Philadelphia, Minersville, McAdoo yra gan nuošalios vietos, apylinkės labai kalnuotos, laukinės ir mažai apgyventos. Lietuviai tas vietas vadindavo Sibiru. Buvo susidarius net priežodis: jei padarei ką blogo, apsivogei ar įsiskolinai krautuose, dumk į Sibirą, niekas tavęs ten neras. Visose anksčiau išvardintose apylinkėse tada gyveno 1549 lietuviai. Sudėjus krūvon Shenandoah, Mahanoy City ir New Philadelphia apylinkes, arba visą Schuylkill apskritį, lietuvių čia (XIX a. gale) bus buvę 10.031, kas bendrai sudaro 6% visų apskrities gyventojų. Tai tirščiausios lietuvių kolonijos visoje Amerikoje.

VIDURINĖS ANTRACITO APYLINKĖS

Hazleton ir Freeland tėra dvi didesnės lietuvių gyvenvietės, panašiai kalnuotos ir žiaurokos, kaip beveik visa Schuylkill apskritis. Hazletone pirmas lietuvis su žmona ir keturiais vaikais apsigyveno 1870 m. Vėliau jų atsirado daugiau. Kažkokio lenkuojančio lietuvių patariami, 1876 m. Hazletono lietuviai įsteigė broliškos pagalbos draugiją, pavadintą lenkiškai: Towarzystwo Polskie bratniej pomocy świętego Jerzego, Patrona Litwy... Nors tuo laiku Hazletone lenkų dar nebuvo, bet įstatai

buvo spausdinti vien lenkiškai. Ir susirinkimuose viešpatavo lenkų kalba.

Lietuviai pradėjo sustiprėti, kai 1887 m. atvažiavo kun. Petras Abromaitis. Jie sumanė steigti parapiją. Lietuvių tada buvo apie 40 šeimų, o lenkų apie 20 šeimų. 1888 m. pirkto iš liuteronų mažą medinę bažnytelę už suskolinčius septynių lietuvių ir dviejų lenkų pinigus. Raštai buvo sudaryti skolintojų vardu, bet bažnyčia buvo pažymėta kaip lenkiška. Kai skolininkams buvo sugrąžinti pinigai, bažnyčią užrašė Scrantono vyskupo vardu. Lenkai spyrėsi, kad bažnyčia būtų lenkiška, paskui nusileido, kad būtų žymima lenkiškai lietuviška, bet lietuviai išreikalavo, kad būtų rašoma lietuviškai lenkiška. Laimėjo lietuviai.

Lenkai, apie tai sužinoję, labai įdūko. Jie mėgino laužyti aktus ir padaryti naujus užrašus. Kai tas nepavyko, jie sutarė bažnyčioje sukelti muštynes, kraujo praliejimą, ir tuo būdu priversti bažnyčią uždaryti, kad netektų nei vieniams, nei anti-riems. 1892 lapkričio 2 jie gausiai susirinko į lietuvių pamaldas, kurių metu jų paskirtieji griebė atimti žvakėms surinktus centus. Kilo sumišimas. Lenkų vyrai ir moterys su didžiausiu riksmu ėmė veržtis iš bažnyčios lauk, kiekvienas su akmeniu ar lazda rankose. Žmonės subėgo iš miesto žiūrėti, kas čia darosi. Lietuviai pasiliko bažnyčioje ir laikėsi ramiai. Tada lenkai susigėdę ėmė skirstytis. Lenkų vadai buvo areštuoti. Bylos metu lenkai nutarė skirtis nuo lietuvių ir pasistatė savo bažnyčią.

Freelando lietuvių gyvenimas buvo dar margsnis. Pirmieji lietuviai čia atsirado apie 1880 m. Miestelis dar buvo visai mažas. 1887 m. jau buvo apie 25 lietuvių šeimos ir daug pavienių. Lenkų buvo apie 10–15 šeimų. Kilo sumanymas steigti parapiją. Kadangi čia nebuvo jokios katalikų bažnyčios, tai niekas kliūčių nedarė. Anglių bendrovė davė mieste žemės bažnyčiai ir klebonijai pasistatyti, o Scrantono vyskupas padėjo lietuviams parsikviesti kun. Antaną Varnagirį. 1887 m. lietuvių bažnyčia, kaip paprastai, buvo pažymėta lenkiška. Parapijai priklausė lietuviai, lenkai, slovakai ir ukrainiečiai. Trejetą mėnesių čia pabuvęs, kun. Varnagiris persikėlė į Plymouthą, o jo vietą užėmė kun. M. Juodišius. Neilgai pabuvęs, ir tas išsikėlė. Kurį laiką šv. Kazimiero parapija buvo be klebono. 1890 m. buvo atkeltas jaunas kun. Juozas Mašiotas.

Lietuviai su naujuoju klebonu, pasimokę iš Hazletono įvykių, sutarė parapiją perrašyti lietuvių–lenkų vardu. Tai jiems pavyko, bet pakurstė lenkų norus išvaryti lietuvių kunigą. 1894 birželio mėn. vieną sekmadienį iš vakaro užkalė užpakalines bažnyčios duris, o prie didžiųjų durų pastatė stiprią vyrų ir moterų sargybą. Kai kunigas mėgino įeiti bažnyčion, lenkai pradėjo rėkti ir jį mušti. Lietuviai šoko ginti. Tuoju atsirado policija ir ėmė daryti tvarką. Tada lenkai puolė policiją. Lietuviai laikėsi nuošaliai. Buvo sužeisti penki lenkai, du iš jų sunkiai, ir vienas policininkas. Vienam lietuviui peršovė koją.² Pradėjo tardymai ir byla, po kurios dauguma nubaustų lenkų atsiskyrė ir įsteigė „nepriklausomą lenkišką parapiją“. Pirmu jos klebonu tapo lietuvis kun. Vaclovas Dembskis.

Scrantonso vyskupo patvarkymu, likusiems lenkams buvo leista turėti Šv. Kazimiero bažnyčioje atskiras pamaldas. Joms atvažiuodavo lenkas kunigas iš Hazletono. Tokiu būdu kas sekmadienį būdavo dvi pamaldos: vienos su lietuvišku pamokslu, antros — su lenkišku. Slovakų ir ukrainiečių (rusinų) privažiavo daugiau, tai jie jau buvo įsisteigę savo parapiją prieš tuos vaidus. Sekantis lietuvis klebonas kun. Juozas Dielininkaitis atidarė mokyklą, kurioje jis mokė vaikus lenkiškai, bet tuoju buvo priverstas nutraukti. Lietuvių silpnėjo: buvo tik viena lietuviška draugija, — žymi lietuvių dalis priklausė lenkiškoms. 1898 m. Hazlione ir apylinkėje gyveno 527 lietuviai, o Freelande — 438. Viso 965.

WYOMING KLONIS

Tas klonis, angliškai vadinamas Wyoming Valley, yra išsitiesęs abipus Susquehannos upės. Čia yra šiek tiek platesnių lygumų, žaliuojančių ūkių. Pakilėnėse kalvose visur pilna anglių kasyklų. Jos ir sutraukė daugybę įvairių tautų ateivių, kurių tarpe atsirado nemaža lietuvių. Didesni jų centrai buvo Plymouth, Wilkes-Barre ir Pittstone.

Plymouth buvo nedidelis miestas, o lietuviška kolonija, pradėjusi 1869 m., nepasižymėjo gausumu. Tačiau Amerikos lietuvių tarpe ji atliko didelį vaidmenį. 1882 m. lietuviai su lenkais čia įsteigė bendrą parapiją ir pasistatė nedidelę mūrinę

² Vien. Liet. 1894 m. 268, 269, 289.

bažnyčią. Nors lietuvių buvo daugiau nei lenkų, pirmuoju kunigu čia buvo lenkas, nes lietuvių neatsirado. Lietuviai prašė Scrantono vyskupą surasti jiems lietuvių kunigą. Netrukus kunigas lenkas pasitraukė ir klebonu čia buvo atkeltas iš Free-lando kun. Antanas Varnagiris. Šis laikėsi senoviškos tvarkos ir pamokslus sakė lenkiškai, nors pats dalyvavo lietuviškoje veikloje.

Jam pasitraukus iš parapijos ir kunigystės, 1889 m. Scrantono vysk. William O'Hara klebonu paskyrė kun. Aleksandrą Burbą ir jam liepė sakyti pamokslus lenkiškai ir lietuviškai. Patį pirmąjį sekmadienį, kai paskaitė evangeliją lietuviškai, lenkai pradėjo eiti lauk iš bažnyčios. Tuoju metu nubėgę užrakino kleboniją. Kun. Burba apsigyveno privačiuose namuose ir ištisas tris savaites mėgino taikinti abi puses, bet veltui. Tada atvažiavo pats vyskupas. Kai jis norėjo įleisti kunigą į kleboniją, lenkai atstatę šautuvus duryse ir languose, šaukė, kad neištartintų, nes užmušių. . .

Vyskupas suprato padėties rimtumą. Jis leido lietuviams steigti atskirą savo parapiją ir prašė lenkų, kad jie atmokėtų lietuviams bent porą tūkstančių dolerių. Lenkai apie jokią atlyginimą negalvojo. Tada lietuviai pasiėmė kelis brangesnius daiktus iš bažnyčios (berods, monstranciją, kielikus ir keturis arnotus). Iš to kilo garsi byla, bet daiktai liko lietuviams. Įkai-tinta padėtis netrukus įsiliepsnojo nauju kerštu.

1890 sausio 1 mirė dvi Jono Kudirkos dukrelės. Parapijos jau pora mėnesių buvo persiskyrusios, bet kapinės dar paliko bendros. Tad ten tiko tuos kūdikius palaidoti. Lenkai užrakino kapinių vartus. Neturėdamas kitos išeities, kunigas liepė atplėšti užraktus ir mergytes palaidojo. Vėliau lenkai atėję iškasė karstelius, juos sudaužė ir iškėlė už tvoros. Toks barbariškas pasielgimas papiktino visus miesto gyventojus. Policija tuoju metu sugavo piktadarius, juos gerokai apkūlė ir uždarė į kalėjimą. Kilo antra byla, kaltininkai buvo nubausti, bet kerštavi-mai ir peštynės vis kartojosi. Lenkai daugiausia širdo ant kun. Burbos ir jį vadino „polakožerca“ (lenkų ėdiku).

Savo bažnyčią lietuviai pasistatė 1890 m. ir ją pavadino Šv. Kazimiero vardu. Prie šios parapijos priklausė ir Kingstono, Edwardsvillės, Luzerno ir Buttonwoodo apylinkėse gyvenę lietuviai. Bendrai suėmus, Plymoutho kolonijoje buvo 2130 lietu-

vių. Buvo keletas organizacijų, verslininkų, krautuvininkų ir nemaža smuklių.

Plymoutho lietuvių kolonija išsiskyrė iš kitų tuo, kad į XIX a. pabaigą pasireiškė gyva kultūrinė ir tautinė veikla. Čia buvo keletas šviesių žmonių, kurių dėka buvo suorganizuotas katalikų Susivienijimas, įsteigtos dvi spaustuvės, ėjo trys laikraščiai: Vienybė Lietuvnių, Valtis ir Tėvynė ir išleista daug knygų (plačiau apie tai bus kalbama vėliau).

Wilkes-Barre (Vilksbariai) yra didesnis miestas, todėl ir lietuvių kolonija mažiau pastebima. Lietuviai daugiausia spietėsi pietinėje dalyje. Ligi 1885 m. jų buvo nedaug, bet per keletą metų privažiavo tiek, kad 1892 m. jie nutarė jau steigti savo vienų parapiją. Tai labai nepatiko lenkams, kurių parapijai priklausė dalis lietuvių. Lenkų kunigas ir kai kurie lietuviai labai aitriai kritikavo lietuvių parapijos kūrimą. 1893 m. jau buvo pastatyta ir šv. Trejybės vardu pavadinta lietuvių bažnyčia. Parapijai priklausė ir apylinkėse gyvenę lietuviai. Tų miestelių ir beveik kaimelių buvo daug: Ashley, Sugar Notch, Mill Creek, Keystone, Miners Mills, Warrion Run, Nanticoke, Glen Lyon, Wanamie ir tt. Kai kur buvo lietuviškos, kitur mišrios su lenkais draugijos. Visur lietuviai turėjo nuosavybių, vertėsi prekyba, bet daugiausia dirbo anglių kasyklose. Pažymėtina, kad Wilkes-Barre visai nebuvo lietuvių, priklausančių lenkų draugijoms. Visoje plačioje apylinkėje buvo suskaičiuota 1992 lietuviai.

Pittston yra viena iš paskutinių Wyoming klonio lietuvių kolonijų. Pirmasis lietuvis, Andrius Tepliusis, čia apsigyveno 1867 m. Kolonija augo pamažu, o po 1885 m. ji kilo šuoliais. Ateivius pritraukė gerokai išplėsta anglies pramonė. Tepliusio pastangomis 1885 m. buvo suorganizuota šv. Kazimiero draugija, kurios pirmu rūpesčiu buvo įsteigti savo parapiją. Tuoju pradėjo kasti pamatus bažnyčiai, bet statyba dėl pinigų stokos ėjo lėtai ir buvo baigta tik 1889 m. Pamaldų laikyti čia atvažiuodavo kun. Abromaitis, kun. Varnagiris ir vėliau kun. Burba. Pirmuoju klebonu buvo paskirtas kun. Jurgis Kolesinskas, bet čia išbuvo tik vienerius metus. 1891 m. klebonu buvo paskirtas tik ką išventintas kun. Juozas Zlotožinskas, pasižymėjęs tautiniu susipratimu. Kitais metais jis padidino bažnyčią ir įsteigė mokyklą, kurioje mokė vargonininkas J. Starkevi-

čius. Tai buvo pirmoji Amerikos lietuvių mokykla, kuri sėkmingai veikė ligi pat kun. Zlotožinsko mirties (1896).

Kaip ir kitur, Pittstono apylinkėse išsiplėtė lietuvių gyvenvietės, kaip antai West Pittston, Sturmersville, Wyoming, Duryea ir Barbertown. Būdami gausesni, lietuviai spraudėsi ir į viešą gyvenimą. Be paprastų organizacijų, čia įsisteigė du politiniai klubai; abudu nepriklausomi, besistengia paveikti abi dideles amerikiečių partijas, nes jau turėjo apie 200 balsuotojų. Greitai prasigyrvenę, steigė krautuves, pirkosi nuosavybes ir pamažu augo į didesnę pramonę. Lenkų čia beveik nebuvo, tai ir lietuviškumas galėjo augti nekliudomas. Į pabaigą XIX a. šioje kolonijoje su visomis apylinkėmis buvo 2349 lietuviai.

SIAURINIS ANTRACITO KAMPAS

Scranton yra vienas didžiausių antracito srities miestų. XIX a. gale jis turėjo per 100.000 gyventojų. Įsispraudęs į nedidelį slėnį, kuriuo vingiuoja siauroka Lackawannos upė. Jos vardu vadinasi ir apskritis. Miesto apylinkėse buvo anglių kasyklos, o pačiame mieste gana dideli geležies fabrikai, kurie gamino garvežius ir kitokias mašinas. 1886 m. pastatė pirmus elektrinius tramvajus, kurie plito po visą šalį. Pats miestas statėsi daugiausia ant žemės plutos, po kuria buvo išraustos anglys.

Pirmieji lietuviai čia atsirado apie 1878 m. Iš pradžių jie laikėsi prie lenkų bažnyčios. 1888 m. įkurta šv. Kazimiero draugija, kurios įstatai buvo spausdinti lietuviškai ir lenkiškai, bet lenkų kalba tuojau buvo išmesta. Vėliau steigėsi ir kitos draugijos. Atsiradus daugiau lietuvių, jau buvo tariamasi dėl savo parapijos. Ji įsteigta 1892 m. Pamaldų laikyti atvažiuodavo iš Pittstono kun. Zlotožinskas. 1895 m. klebonu gavo kun. M. Pėžą, kuris ėmėsi statyti bažnyčią. Išmūrijus rūšį, čia buvo laikomos pamaldos. 1897 m. klebonu paskirtas kun. Antanas Kaupas tęsė bažnyčios statybą. Ji buvo baigta 1901 m.

Lietuviai gyveno pasisklaidę priemiesčiuose, arčiau kasyklų. Tirščiausiai buvo susitelkę Providence, šiaurinėje dalyje, ir Hyde Park — vakarinėje. Turėjo savo krautuvių ir nuosavybių, kaip beveik kiekvienoje vietoje. Buvo įsteigę ir politinį klubą, bet tas greitai iširo. Lietuvių iniciatyva buvo susidariusi įvairių tautybių sąjunga, kurios tikslas buvo organizuotai prasi-

veržti į politiką, išrinkti savo atstovus į valdžios vietas, bet ir ta neilgai gyvavo.

Toliau į žiemius, apie 8 mylias nuo Scrantono, susikūrė kita lietuvių kolonija Eynon miestely. Jie drauge su lenkais įsteigė Aušros Vartų parapiją ir 1900 m. pasistatė medinę bažnyčią. Didesnių nesantaikų nebuvo. Kai bendra bažnyčia sudegė, kas sau pasistatė atskiras.

Forest City buvo tolimiausia į šiaurę antracito apylinkė. Lietuviai sakydavo, kad su „Forest City baigiasi svietas“. Iš tikrųjų čia tik baigėsi vidurinės Pennsilvanijos kolonijos ir antracito sritys. Miestelis išsistatęs ant aukšto kalno ir jo pašlaitėse. Atviras visokiems vėjams, todėl ir klimatas nepasižymi švelnumu. Lietuviai pradėjo apsigyventi 1889 m., kai čia atsidarė kasyklos. Jie tuojau griebėsi organizuotis ir 1891 m. nusprendė steigti savo parapiją. Forest City lietuviai sudarė didžiausią ir stipriausią ateivių grupę. Kai čia 1892 m. buvo įsteigta Šv. Antano parapija, prie jos glaudėsi lenkai, slovakai ir mažumų katalikai. Pirmuoju klebonu buvo kun. Jonas Kuras. Visi sugyveno gražiai, tik kai slavų ateivių privažiavo daugiau negu buvo lietuvių, tai jie vėliau įsisteigė savo atskiras parapijas. Prie Šv. Antano parapijos priklausė ir Simson miestelio bei artimų apylinkių lietuviai. Viso apylinkėje į šimtmečio pabaigą gyveno apie 550 lietuvių. Scrantono apylinkėse jų buvo apie 1850.

PITTSBURGAS IR APYLINKĖS

Pittsburgas yra pati tolimiausia lietuvių kolonija Pennsilvanijos vakaruose. Miestas įsikūrė Allegheny ir Monongahela upių santakoje. Apylinkės kalnuotos ir turtingos anglimi ir geležies rūda. Šių mineralų gausūs klodai pagimdė geležies, stiklo ir plieno pramonę, kuri apie XIX a. pabaigą išaugo į tikrą milžiną. Visai tad nenuostabu, kad lietuviai persirito per Allegheny kalnus ir pasisklaidė naujuose plotuose, kurie žadėjo didesnę uždarbį. Žymi jų dalis atkilo iš antracito kasyklų. Vieni jų spietėsi į fabrikus, kiti vėl leidosi į anglies kasyklas, kuriuos čia buvo kiek kitokios, nes buvo kasama minkštoji anglis.

Pirmieji lietuviai Pittsburge pradėjo atsirasti 1871 m., bet sparčiau kolonija ėmė didėti tik nuo 1884 m. Pasisklaidę įvairiose miesto vietose pagal darbo vietas, jie dvasinius savo rei-

kalus tenkino lenkų Šv. Vaitiekaus ir Šv. Stanislovo bažnyčiose. Pirmoji lietuvių Šv. Kazimiero karinė draugija įsisteigė 1888 m. prie Šv. Vaitiekaus parapijos. Lenkas klebonas, neva nenorėdamas daryti skirtumo, patarė į tą draugiją rašytis ir lenkams. Nėtrukus susidarė lenkų dauguma, ir jie paėmė vadovybę. Tuo nepatenkinti lietuviai ėmė trauktis iš narių ir pradėjo organizuoti savo atskirą. Klebonas juos tada sudraudė, esą vyskupas nenorįs daryti skirtumo tarp lenkų ir lietuvių. Beveik tuo pačiu metu susikūrė prie Šv. Kazimiero parapijos mišri lenkų lietuvių Šv. Jadvygos karinė draugija, kurios įstatai buvo surašyti abiem kalbomis. Jai priklausė beveik visi sulenkėję lietuviai. 1890 m. pradėjo organizuotis trečia lietuvių, Jėzaus Širdies, draugija. Kai tik klebonas pastebėjo, kad visi lietuviai rašosi į tą draugiją, jis pats suskato steigti kitą lietuvišką draugiją. Po pusės metų lenkų klebono trukdymo Jėzaus Širdies draugijos nariai persikėlė į Šv. Stanislovo parapiją ir ten pasiliko beveik trejus metus, kol suorganizavo savo Šv. Kazimiero parapiją.

1893 m. sausio mėn. jie gavo klebonu kun. Adomą Lopetą (Lopatto), neseniai atvykusį iš Lietuvos. Pamaldas jis laikė katedros rūsyje. Nepažindamas vietos papročių, kun. Lopeta klausinėjo lenkų kunigų patarimų. Tai erzino lietuvius, ir jis po penkių mėnesių pasitraukė. Jo vieton birželio 16 atvyko naujai įšventintas lietuvis kunigas Jonas Sutkaitis. Ilgai nedelsdamas, jis nupirko iš presbiterijonų bažnyčią (South Carson, tarp 6–7 gatvių) ir ten perkėlė pamaldas. Ją reikėjo pertvarkyti ir atnaujinti, bet kaip tik tuo metu (1893–1894) kilo didelis nedarbas. Sustojus darbams, daug žmonių neturėjo iš ko maitintis. Lietuvių parapija, drauge su kitomis aštuoniomis katalikų parapijomis Pittsburge, ištisą vasarą virė valgi alkaniems žmonėms. Iš lietuvių parapijos pašalpą ėmė apie 200 žmonių.

Sumanesni Pittsburgo lietuviai prasimanė gyventi botuose (prekiniuose laivuose, kurie neturi savo variklio), kur nereikėdavo mokėti, arba labai nedaug. Upėje pasigaudavo žuvų, pakraščiuose prisirankiodavo malkų, prie geležinkelių — anglies, ir taip pigiai pragyvendavo. Vasarą nusiūgus vandeniui, atsisardavo laisvos žemės, kur apsukresni žmonės statėsi botų arba valčių pavidalo namus. Kai patvindavo, jie plūduriavo ir galėjo keltis kitur. Už tokius botus mokėjo nuo \$ 25 iki \$ 100. Bado metais botuose gyveno apie 20 lietuvių šeimų. Vėliau, parei-

kalavus geležinkelių bendrovėms, miestas tokius gyvenimus panaikino, bet užmiesčiuose jie užsiliko ilgiau. Gan daug lietuvių buvo įsirašę į Salvation Army. Antanas Abromaitis net sakydavo lietuviams prakalbas gatvėse, kaip tai buvo tais laikais įprasta.

Nedarbui praslinkus, į Pittsburgą ir apylinkes privažiavo daugiau lietuvių, nes darbą gauti nesunku, o atlyginimai buvo geri. Nuolatiniai darbininkai prie geležies gaudavo nuo \$ 1,75 iki \$ 2,25 per dieną; kitur kiek mažiau. Darbai metalo ir stiklo fabrikuose buvo gana sunkūs, nes prie krosnių dirbti labai karšta. Lietuvių veikla buvo gana gyva: steigėsi daugiau draugijų bei klubų, veikė Teatrališka Kuopa, kuri rengė vaidinimus. Tačiau organizacinis darbas turėjo ir daug kliūčių, nes lietuviai gyveno ne vienoje miesto dalyje, tai susirinkti būdavo nelengva.

Kadangi geležies fabrikai ir anglies kasyklos buvo pasisklaidę po plačias Pittsburgo apylinkes, tai ir lietuviai telkėsi ten, kur rasdavo geresnes darbo sąlygas. Miestui artimiausios vietovės buvo: Homestead, Braddock, Duquesne, McKeesport, vakaruose—McKees Rocks, Carnegie; kiek toliau—Bridgeville, McDonald; šiaurėje — Etna, Sharpsburgh. Tolimesnis žiedas, pradedant šiaurėje nuo vakarų į rytus ir lenkiant į pietus: Rochester, Beaver Falls, New Castle, Butler, Freeport, New Kensington, Leechburg, Vandergrift, Apollo, Latrobe, Mt. Pleasant, Connellsville, Monongahela, Donora, California ir Washington. Dar toliau į šiaurę ir rytus: Du Bois, Johnstown, Altoona. Visose minėtose vietovėse buvo susitelkę virš 6000 lietuvių.

Homestead buvo didžiausi Carnegie bendrovės plieno fabrikai, kurie gamino visokias mašinas ir sunkias plieno plokštes karo laivų šarvams. Jas eksportuodavo į visas pasaulio šalis, net į Rusiją, iš kurios ištrūkę čia dirbo lietuviai. Homesteado lietuviai priklausė Susivienijimui ir 1894 m. įsteigė Šv. Juozapo pašalpinę draugiją, kuri rūpinosi įkurti savo parapiją. Jų pastangos buvo sėkmingos: 1900 m. išaugo Šv. Petro ir Povilo lietuvių parapija. Pirmuoju klebonu buvo paskirtas kun. Steponas Čepanonis.

Du Bois lietuviai daugiausia dirbo minkštos anglies kasyklose. 1891 m. įsteigtos Šv. Kazimiero ir Saldžiausios Jėzaus Širdies draugijos. 1894 m. įkurta Šv. Juozapo parapija, kuri buvo

užrašyta lietuvių vardu. Jai priklausė ir lenkai su slovakais. Du Bois miestelis yra toli nuo kitų lietuvių kolonijų, todėl apie jį telkėsi ir mažesnėse vietovėse gyvenę lietuviai. Jų viso buvo apie 900.

PHILADELPHIA

Philadelphija yra didžiausias Pennsilvanijos miestas, jau 1880 m. turėjęs 847.170 gyventojų. Tačiau lietuviai čia, turbūt, atsirado kiek vėliau negu kitose vietovėse, nes organizacinė jų veikla prasidėjo tik apie 1889 m. Netenka abejoti, kad pavienių lietuvių čia apsigyveno anksčiau, tik dideliame mieste jie vieni kitų galėjo nesusitikti. 1890 m. pradžioje jie kreipėsi į arkivyskupą Ryan, prašydami pakviesti iš New Yorko lietuvių kunigą išklausti išpažinčių. Arkivyskupas atsiklausė lenkų klebono, kuris sakėsi lietuvių nepažįstas, bet jie visi kalba lenkiškai, todėl pažadėjo parkviesti iš Shenandoah kun. Lenarkevičių (lenką), apie kurį arkivyskupas jau buvo daug girdėjęs. . .

Tais pačiais metais įsisteigė lietuvių Šv. Antano draugija, kurios pirmu rūpesčiu tapo savos parapijos steigimas. Gavę arkivyskupo leidimą, jie ieškojo vietos savo parapijos bažnyčiai. Čia jie susitiko airių klebonų pasipriešinimą įsileisti lietuvius kur nors į savo parapijos ribas. Airiai įkalbėjo arkivyskupui ir gavo jo pritarimą, kad lietuviai statytųsi bažnyčią kur nors už miesto. Tada lietuviai kreipėsi į apaštališką delegatą Washingtone, kuris patvarkė, kad lietuviai gali statyti bažnyčią toje miesto dalyje, kur jų daugiausia gyvena. Ir taip lietuviai 1893 m. pirkosi bažnyčią prie South penktos gatvės ir užrašė ją Šv. Antano draugijos vardu. Ligi tol lietuviai pamaldoms rinkdavosi Šv. Juozapo bažnyčioje, kur zakristijonu buvo lietuviai. Pamaldų laikyti atvažiuodavo kun. Simanas Pautienius iš Baltimorės, Md.

Pirmuoju klebonu buvo paskirtas kun. Juozas Kaulakis (1868–1933), neseniai atvykęs iš Belgijos, baigęs mokslus ir kunigu įšventintas Louvaine. Tuoju atsirado daugiau lietuvių draugijų. Netrukus atsirado ir savi verslininkai, laikę maisto ir mėsos krautuves. Darbininkai daugiausia telkėsi siuvelyklose, geležies, cukraus, virvių, popieriaus ir kitokiose dirbtuvėse. 1899 m., kun. Kaulakio apskaičiavimu, Philadelphijoje gyveno

apie 1300 lietuvių. Prie Philadelphijos apylinkių šliejosi lietuvių gyvenvietės Chester, Cheltenham, Clifton, Norristown, Allentown ir Bethlehem. Delaware valstijoje — Wilmingtone ir New Castle; New Jersey: Camden, Bridgeton, Millville, Vineland ir Cape May. Visose jose gyveno dar apie 3000 lietuvių. 1899 m. šv. Antano parapija dėl vaidų suskilo, bažnyčia buvo uždaryta. Pamaldos buvo laikomos svetimose bažnyčiose, kol 1905 m. buvo pirktą kita Wharton gatvėje ir pavadinta šv. Kazimiero vardu.

ANGLIAKASIŲ GYVENIMAS

Kadangi Pennsilvanijoje susitelkė daugiausia lietuvių ateivių ir dauguma jų dirbo anglių kasyklose, tai pravartu susipažinti su jų darbo ir gyvenimo sąlygomis. Iš to mes geriau juos pažinsime ir suprasime jų vaidmenį Amerikos lietuvių ateivijoje. Tas susipažinimas bus naudingas dar ir tuo, kad čia yra ne tik dalis lietuvių tautos istorijos, bet ir vaizdas jau visai pasikeitusios ir benykstančios pramonės.

Antracitas skiriasi nuo visokios kitos anglies. Jis yra labai kietas, tamsiai juodos blizgančios spalvos; jei kris žemėn, jis skardžiai suskambės. Dažnai jis yra vadinamas akmens anglimi. Įmetus į ugnį, jis staigiai nesuliepsnos, rusens pamažu melsva liepsnele ir nedaug dūmų. Įsidegęs duos labai karštą ugnį. Idealus kuras namuose.

Pasakojama, kad keletas indėnų, gyvenusių netoli Nazaretho, Pa., jau apie 1750 m. žinoję, kad antracitas gali degti ir yra naudingas daiktas. Bet nedaug kas tuo tikėjo, ir antracito panaudojimas pramonei turėjo dar laukti daugiau nei pusę šimtmečio. Jis pamažu įsiskverbė į kalves, paskui į vielų dirbtuves, o Amerikos revoliucijos karų metu jau buvo vartojamas ginklų kalyklose.

Antracito kodus atsitiktinai surasdavo medžiotojai. Jo kasimas pradžioje buvo gan primityvus: kasė, kur rado paviršiuje. Vėliau siekėsi giliau, kai kur net iki 40 pėdų. Anglį paviršių iškeldavo virviniiais kranais. Jei kur duobes užliedavo vanduo, jas apleisdavo ir kasdavo kitur. Anglį iškirsdavo kapliais (kirslais) ir kaltais. Kasdavo tik dienos metu. Darbininkas už dienos darbą gaudavo apie 50–70 centų. Intensyvesnis kasimas

prasidėjo tik nuo 1820 m., kai sprogdinimui buvo naudojamas parakas. Išimamos anglies kiekis didėjo lėtai, nes jos plitimas daug priklausė nuo transporto. Iš pradžių naudojo upes, paskui ėmė kasti kanalus.

Pirmąjį geležinkelį antracito ruože 1832 m. nutiesė Lehigh Navigation bendrovė. Paskui naujos linijos ėmė šakotis į visas puses. 1846 m. jau buvo 436 mylios geležinkelių; 1863 m. jau 1000, o 1873 m. — 2290 mylių. Žinoma, tie geležinkeliai nusi-tiesė ir už antracito ribų. Viso buvo 11 geležinkelių bendrovių. Jos uoliai supirkinėjo antracito plotus, įrengė savo kasyklas ir 1896 m. jau valdė 96,29% visų antracito laukų. Pagal geležin-kelių augimą didėjo ir iškasamos anglies produkcija. 1840 m. buvo iškasta apie milijonas tonų, 1870 m. apie 12 mil., 1885 m. — 33 mil.; 1899 m. — 54 milijonai tonų.

Darbai kasyklose. Su laiku kitėjo ir visas anglies kasimo būdas. Parakas padėjo prasikasti ilgesnius tunelius. Iš pradžių anglį išveždavo karučiais. Nusileidus giliau, buvo ištiesti gele-žiniai bėgiai, kuriais anglies prikrautus vežimėlius ištraukdavo mulai, arkliai ar net jaučiai. Tuneliai būdavo sutvirtinami me-diniais ramsčiais ir balkiais. Jie turėjo apsaugoti darbininkus nuo atspalaiduojančių anglies ar akmenų kritulių. Lubų svo-riui atlaikyti palikdavo storus nepaliestus anglies stulpus.

Pagal anglies gyslas tuneliai siekėsi į tolį, šakojosi į visas puses ir leidosi į gilumą. Toms vietoms pasiekti iš viršaus žemyn kasdavo šulinius, vadinamąsias šachtas, kurių gylis kai kur nusileisdavo ligi 2000 pėdų. Šulinių sienas išklodavo medžiais, plytomis arba gelžbetoniu. Iš tų šulinių įvairiose aukštu-mose vėl šakodavosi tuneliai. Greta vienas kito kasdavo du šulinius, kurių vienu kilnodavo žmonės, o kitu anglis ir visus dar-bo reikmenis bei medžiagas. Jų šonuose buvo įtaisyti atskiri plyšiai visokiems laidams, orui ir vandeniui pumpuoti. Prie to-kių šulinių, arba šachtų, statydavo laužykla (breaker), kur skaldydavo, valydavo ir rūšiuodavo iš pogrindžio iškeltas ang-lis. Didelius anglies luitus krumpčiuotos mašinos suskaldydavo į mažesnius gabalus, kurie krisdavo ant judančios sietinės juos-tos. Tos juostos turėjo įvairaus dydžio keturkampes skylės ir tuo būdu anglis buvo smulkinama ir rūšiuojama. Jos valymui nuo žemės ir nuo akmenų priemaišų buvo naudojamas plovimas vandeniu. Tai daugelį skaidrių upelių pavertė tekančiu rašalu. . .

Laužyklos dygo įvairiuose antracito srities plotuose. Jos priklausė didelėms ir mažesnėms kompanijoms bei atskiriems savininkams. Ilgainiui stambesnieji „prarijo“ smulkesniusius. Bendrovių centrai ir jų raštinės buvo didesniuose miestuose. Laužykla valdydavo (tvarkydavo) jų skirti viršininkai (superintendents), kurie savo ruožtu turėjo eilę pagalbininkų bei prižiūrėtojų, vadinamųjų bosų ir formanų. Jie visi sudarė kasyklų administraciją. Visi kiti buvo darbininkai (laborers), kurių vieni dirbo paviršiuje, kiti po žeme. Kasyklų darbuose ir pareigose tikrų angliakasių tėra tik koks trečdalis, sudaręs tikrąjį anglies pramonės nugarkaulį.

Apie 1870 metus, lietuvių atėjęno pradžioje, kasyklų vadovybės ir tarnautojų personalą sudarė velšiai, anglai, skotai, vokiečiai ir kiek vėliau prasimušę airiai. Jų dauguma jau buvo įgiję kiek patyrimo Anglijos ir Vokietijos anglių kasyklose. Paprasčiausi darbai teko pilkajam ateiviui iš pietų rytų Europos. Toje masėje buvo italai, vengrai, slovakai, čekai, ukrainiečiai, lenkai, lietuviai ir kiti. Jų tarpe buvo ir daug airių, bet jiems buvo lengviau, nes galėdavo susikalbėti angliškai. Pastaroji aplinkybė sudarė airiams gerą pakopą kilti aukštyn ir net smurtau išiveržti į patogesnes pozicijas.

Pilkoji darbininkų masė, pietų rytų Europos ateiviai, bendrai buvo vadinami slavais (sklavais) ar hunais. Pastarasis vardas reiškė panieką, gal tik dėl to, kad angliškai kalbantieji negalėjo su jais susikalbėti. O kadangi tie žmoneliai buvo neraštingi, nemokėjo amato, laikėsi savo krašto papročių, jų nepajėgta atskirti vienu nuo kitų, tai ir buvo lengva juos laikyti laukiniais hunais. Margumynas tikrai buvo didelis: į pabaigą šimtmečio Shenandoah mieste buvo kalbama 20–čia kalbų. Apie tą laiką dalis tų pilkųjų ateivių jau spėjo prasimušti į geresnes darbo sąlygas ir aukštesnes vietas.³ Žmonės jau išmoko ateivius vertinti pagal atskiras tautybes. Tenka pasidžiaugti, kad darbštaus ir kantraus lietuvių vardas pakilo aukštai, ir jie sugebėjo daugelyje miestų bei miestelių užimti vadovaujamą vietą. Pavyzdžiui, Shenandoah šimtmečio bėgyje lietuviai buvo išrenkami burmistrais (majorais) per 40 metų.

Darbo diena kasyklose prasideda gana anksti. Penktą valandą ryto sugaudžia laužyklų sirenos, žadinančios iš miego. Pakilę darbininkai greitai užkanda pusryčių, apsivelka suodi-

³ Peter Robert's, *The Anthracite Coal Industry*, 103.

nais darbo drabužiais, prie kepurės prisikabina lemputę ir, per petį užsimetę skardinę su pietumis, skuba prie laužyklų. Čia juos nuleidžia į požemius ir išskirsto pagal boso nurodymus į darbo vietas. Dirba paprastai mažomis grupėmis, kiekvienas atlikdamas paskirto darbo dalį. Kur anglis minkštesnė, ten ją atpalaiduoja kapliais, o kur kietesnė, skaldo sprogdinimais paraku ar dinamitu. Anglies gabalus krauna į vagonėlius, kuriuos iš darbo vietos mulais traukia ligi šachtos. Mulus varinėja pusberniai. Kai kur požeminiai tuneliai, vingiuodami, kildami aukštytyn ir leidamiesi žemyn, nusitęsia net keletą mylių. Tunelių priežiūra turi būti rūpestinga: reikia vėdinti, kad nesusitelktų sieros dujos, saugotis užgriuvimų ir vandens užliejimų, kurie pasitaiko po smarkių liėtų, ar įlūžta upės dugnas.

Viršun iškeltus vagonėlius automatiškai išverčia ant tam tikrų platformų, kurios darbininkų patvarkomos gabena anglis į laužymo mašinas. Paskui tam tikrais slenkančiais diržais bei rėčiais isrūšiuoja pagal dydį ir leidžia į vandens valyklas, kur išrankioja akmenis ir atpalaiduoja nuo žemės priemaišų. Pirmiau valymą atlikdavo rankomis. Tokiam darbui samdydavo vaikus nuo 12 ligi 18 metų, paliegusius senelius ir tokius, kurie dėl sužeidimų kitiems darbams netikdavo.

Dienos darbo laikas trukdavo 10 valandų. Po žeme dirbantieji dažniausiai turėdavo akordinį darbą, pagal sutartą skaičių vagonėlių, arba iškirsti tam tikrą anglies plotą ar numatytą angą. Sutartinai dirbdami, jie savo normas išpildydavo per trumpesnį laiką ir galėjo traukti namo. Grupės darbui vadovaudavo vadinamasis mainerys (miner), kuris turėjo paruošti sprogdinimą, sugrupuoti darbininkų darbą ir visur jiems padėti. Mainerys jau buvo laikomas amatininku-meistru. Jis turėjo pažinti ne tik anglių kasimą, bet ir visokius kasyklų pavojus. Meisterio vardui gauti jis turėjo išlaikyti specialius egzaminus ir, aišku, susikalbėti angliškai. Kitakalbiamis tai nelengva kliūtis, bet iš lietuvių mainerių teises įsigijo daugelis.

Uždarbiai. Dabar pažvelkime į uždarbius. Atlyginimai keitėsi su laiku ir su anglies poreikavimu. Jie buvo skirtingi įvairiose bendrovėse ar vietovėse. Kiek stabilizavosi tik 1880–1900 metų laikotarpyje. Maineriai dienai gaudavo \$ 2,25–2,50; angliakasiai, mūrininkai, staliai ir kiti pagalbiniai darbininkai — \$ 1,90–2,25; mulų varovai ir durininkai — 75–100 centų; vaikiai — 50–75 centus. Šie skaičiai rėmėsi 10 valandų darbu. Vi-

dutininiškai mainerys per mėnesį galėjo uždirbti apie \$ 75, o angliakasiai — ligi \$ 50^{3a}. Tačiau dėl visokių priežasčių kasyklos ne visada dirbdavo ištisas šešias dienas savaitėje. Toki atsitikimai savaime sumažindavo uždarbį. Yra buvę, kad per metus susidarydavo tik 190 darbo dienų.

Šachtos dažniausiai atsidadydavo kur nors laukuose ar miškuose. Tad darbininkų patogumui bendrovės statydavo jiems gyventi namus ir laikė savo krautuves. Namai būdavo toki menki ir nesandarūs, kad juos vadindavo šantėmis (pašiūrėmis). Nuomą imdavo skaitant po vieną dolerį mėnesiui už kiekvieną kambarį. Vidutiniška nuoma mėnesiui buvo 5–6 doleriai. Bendrovių krautuvės prekes duodavo išsimokėjimui. Tai žmonių labiau pririšdavo prie darbo ir išnaudodavo, nes jų prekės buvo 10–25% brangesnės negu kitur. Darbdaviai ne retai darėdavo spaudimą, kad pirktų tik jų krautuvėse. Išigalėjo visokios sukybės, kurios paveikė įstatymų leidėjus tas krautuves uždaryti. Bendrovių namuose gyveno apie 10% darbininkų. Kiti spietėsi į artimesnius miestelius, kur net išgydavo nuosavus namus. Jiems reikėdavo tik įsigyti savo sklypą, o namus pastatydavo bendrovė išsimokėtinai per 10 metų.

Nelaimingi atsitikimai kasyklose pasitaiko dažniau negu kitur, nes čia darbo sąlygos daug sudėtingesnės. Smulkių ir stambesnių sužeidimų pasitaiko beveik kasdien. Užmušimai priklauso nuo didesnių, retesnių nelaimių, kaip užgriuvimai, sproginimai, gaisrai, potvyniai. 1870–1899 m. statistikos rodo 9394 užmušimus ir 25.035 sužalojimus. 1884–1899 m. statistikos parodo 3032 užmuštus vedusius vyrus, iš kurių yra likę 8902 našlaičiai, — apie tris kiekvienam užmuštam tėvui. 1890–1899 m. statistikos davė galimybę suskirstyti 4305 užmuštuosius pagal amžių. Vidurkis yra 32,13 metų. Iš jų yra 16% vaikų. Amžiaus paskirstymas taip atrodo:

13–20 mt.	696	46–50 mt.	552
21–25 "	696	51–55 "	157
26–30 "	809	56–60 "	107
31–35 "	672	61–65 "	32
36–40 "	519	66–70 "	26
41–45 "	339		

^{3a} Roberts, I, 107–111.

Vaikai yra drąsūs: laužyklose pradėdavo dirbti nuo 12 metų; sukakę 14, jie jau eina į kasyklas durų saugoti; nuo 18 vairuoja vagonėlius, o paskui tampa anglių kasėjais ir tikisi įgyti manierio amatą. Taigi, angliakasių lengva prilyginti kariams.

Užmuštųjų paskirstymas pagal tautybes yra tik 1899 m. užrašuose. Iš bendro 461 skaičiaus: lenkų 152, amerikiečių 90, airių 67, velšių 30, anglių 27, vengrų 27, vokiečių 15, italų 13, lietuvių 5 ir tt. Iš jų pigiojo darbininko yra 47,72%. Nepaisant atsargumo priemonių, įstatymdavystės, kasmet aukų skaičius bemaž tas pats, tarsi pramonę valdytų koks demonas. Inspektorai jį vadina neatsargumu.⁴

Šie trumpi išblaškyti skaičiai po daugelio metų mums atrodo lyg kokie sustingę ženklai, bet angliakasiams tada jie buvo gyvi, kasdieniniai įvykiai. Tad įdomu patirti, kaip tie žiaurūs dalykai veikia angliakasių psichologiją. Ar jie išsigąsta, meta kasyklas ir išbėgioja ieškoti mažiau pavojingo darbo? Priešingai, daugelis įgauna daugiau drąsos nepasiduoti ir kovoti. Tokios savijautos pagrindas išaugo iš bendro angliakasių darbo bruožo, — savarankiškumo. Jis dirba po žeme, toli nuo nuolatinės priežiūros (ne kaip fabrikuose) ir visados turi būti apdairus pavojams. Jį darbas intriguoja, jis darosi kovingas ir savotiškas didvyris. Be to, jis daugiau uždirba negu kiti, piniginis nepriklausomumas duoda daugiau pasitikėjimo savimi. Kitų nelaimės jame išvysto didelę užuojautą nelaimingiesiems. Jis gali būti šiurkštus, keikūnas, bet skubės su auka ir dosnumu nukentėjusiam ar bendram reikalui. Esą tik apie 10% meta kasyklas ir ieškosi kitokio darbo.⁵

Pašaliečiai vaizduojasi, kad angliakasis yra labiausiai nuskriaustas darbininkas, visada suodinas, visą savaitę dirbdamas po žeme retai kada mato saulę, ir kad jo poilsis praleidžiamas nešvarioje aplinkumoje ir saliūnuose. Daugumas darbą baigia 3:30 val. po pietų, o akordinį (piecework) darbą dirbantieji dažnai baigia apie 2:00 val. po pietų. Nusimetę darbo drabužius, nusiprausę, jie išeina į gatvę pasirėdę kaip ir visi kiti. Šventadieniais jų neatskirsi nuo administracijos pareigūnų, nė nuo visokių baltarankių. Jie pasisklaido po apylinkių parkus, paežeres, piknikauja ar važiuoja į didesnius miestus.

⁴ Ten pat 164–170.

⁵ Hudson, 230–231.

Unijos ir streikai. Anglies pramonė ir darbo armija nuolat os augo. Darbininkų ir darbdavių interesai skyrėsi. Įstatymai dar negreit ėmėsi juos tvarkyti. Todėl savo reikalams ginti darbininkai organizavosi į unijas, kurių pagrindinis uždavinys buvo reikalauti darbo sąlygų ir atlyginimo pagerinimų. Nesusitariant kildavo streikai. Statistikos rodo, kad tarp 1849–1897 metų yra buvę 54 streikai, kurių daugumas lietė vieną ar tik keletą kasyklų.

Pirmoji angliakasių Bates Unija įsikūrė 1848 m. Pottsville, Pa. Kitais metais ji sukėlė streiką, reikalaudama visur suvienodinti anglies kainą ir atlyginimus, nes nuo konkurencijos nukentčia darbininkai. Streikui nepasisekus, unija iširo. Pilietinio karo metu labai pakilo anglies pareikalavimas ir kainos. Pavyzdžiui, 1862 m. Philadelphijoje už anglies toną mokėjo tik \$ 2,78, o 1864 m. pakilo iki \$10,75. Karui pasibaigus, kainos krito, ir bendrovės ėmė mažinti atlyginimus už darbą. Todėl 1868 m. susiorganizavo Workingmen's Benevolent Association, kuri sukėlė keletą nepasisekusių streikų. 1884 m. atsirado The Miners' and Laborers' Amalgamated Association, o greta jos The Knights of Labor, kurios per trejetą metų sutelkė apie 30.000 narių ir buvo gana įtakingos. Tačiau jas sužlugdė nepasisėkęs 1887 m. streikas. Mat, tos unijos beveik visai nekreipė dėmesio į darbininkų masę — „slavus“, dėl to ir jų sukelti streikai būdavo darbdavių lengvai užgniaužiami.

1890 m. pradėjo organizuotis The United Mine Workers of America, kuri tuojau įsijungė į American Federation of Labor. Dabar angliakasiai pasijuto esą nevieni ir ėmė stoti nariais į naują uniją, kuri verbavo narius ir iš „pažemintųjų“ tarpo. Gabūs jos organizatoriai stengėsi į angliakasių prabilti jų gimtomis kalbomis ir steigti skyrius įvairiose vietovėse. Unijos vadovybė buvo airių rankose, tačiau jos jėgą sudarė „slavai“. Kilus 1897 m. rugsėjo 17 d. streikui, kuris tęsėsi 40 dienų, jie parodė didžiausią vieningumą bei patvarumą. Kadangi pradžioje buvo leidžiama įvairioms tautybėms organizuoti savo skyrius, tai juos visur steigė ir lietuviai. 1894 m. Shenandoah lietuvių skyrius turėjo 4000 narių, o pridėjus artimų apylinkių padalinius, susidarė apie 15.000 narių.

Streiko kibirkštys kilo ne iš unijos. Dar rugpiūčio mėnesį savo pačių iniciatyva demonstracijas ruošė lenkai, lietuviai, slovakai ir ukrainiečiai, reikalaudami socialinio teisingumo ir

kurstydami streikuoti. Anglosaksai į tai žiūrėjo su panieka. Dėl to angliškai kalbantieji angliakasiai airiai, velšiai ir anglai, streiku nesidomėjo iki tragiškų Lattimer žudynių, kurios įvyko 1897 rugsėjo 10. Tą dieną apie 500 lenkų, lietuvių, slovakų ir ukrainiečių būrys, tvarkingai susirikiavę žygiavo į Lattimer kaimelio (netoli Hazleton, Pa.) kasyklą paraginti jos darbininkus dėtis prie streiko. Jiems kelią pastojė su 100 ginkluotų vyrų Luzerne apskrities šerifas James Martin. Besiaiškinant žygio tikslą, abi pusės įsikarščiavo, ir įdūkęs šerifas įsakė savo vyrams šauti į minią. Žmonės ėmė bėgti į visas puses. Buvo nušautas 21 vyras ir apie 50 sužeista. Žuvo penki lietuviai: Antanas Grikis, Jonas Tarnavičius, Pranas Keidelis, Jokūbas Tamošiūnas ir Rapolas Rakevičius, o keturi buvo sužeisti.

Šios nekaltų žmonių žudynės sukėlė visuotinę pasipiktinimą. Buvo rengiamos gedulo pamaldos, protesto mitingai ir renkamos aukos nukentėjusiems šelpti. Žudynių garsas plačiai pasklido spaudoje. Ilgai trukusi byla Luzerne apskrities teisme, kur nukentėjusius gynė šeši advokatai, o šerifą ir jo bendrininkus — septyni kompanijos samdyti advokatai, visus išteisino, esą svetimšaliai ruošę sukilimą. . .

Savaitei praslinkus po tų žudynių, rugsėjo 17 streikas apėmė visas kasyklas. Jis tęsėsi 40 dienų, ir buvo iškovota aštuonių valandų darbo diena. Pasisekimą nulėmė uolus visų „slavų“ dalyvavimas. Tą naują jėgą pastebėjo unijos vicepirmininkas John Mitchell (1870–1919), kuris tuojau įsijungė į visą sąjūdį ir į derybas su bendrovėmis. Kitais metais, tapęs visų angliakasių unijos pirmininku, jis pasirūpino, kad „slavai“ būtų atstovaujami aukštosiose unijos vadovybės pareigose. Jiems buvo rezervuotos vicepirmininkų vietos visose apygardose. Antracito rajono apygardose buvo išrinkti lenkas Paulius Pulaskis, vokiečių kilmės lenkas Antanas Schlosser ir populiarius Plymoutho lietuvius Adomas Ryscavage (Ruškevičius ar Riškevičius), kurį, žinoma, tuojau ėmė savintis lenkai.

Aštuonių darbo valandų diena dar neviskas. Reikėjo dar kovą tęsti dėl atlyginimo ir geresnių darbo sąlygų. To buvo pasiekta didžiuoju streiku, kuris prasidėjo 1902 gegužės 1 ir tęsėsi 165 dienas. Taurus, teisingas ir giliai religingas John Mitchell įsigijo visų pasitikėjimą ir pagarbą. Jis vadovavosi savo principu, kad darbo bei kapitalo interesai ir idealai turi būti suderinti ne prievarta, bet abipusiu susipratimu (taip užrašy-

ta ir ant jo paminklo Scrantone, Pa.). Jo balso klausė visas kraštas, pats prezidentas ir darbdaviai, ir angliakasiai per didelį vargą ir kančias laimėjo.

Taigi, rytų Europos ateiviai ne nslugdė, bet pakėlė Amerikos darbininko gerovę.⁶

Streikų metu kasyklose turėdavo likti dalis darbininkų prižiūrėti gyvulius, vėdinimą, vandens padėtį ir galimus užgriuvimo pavojus. Tai dažniausiai atlikdavo unijai nepriklausantieji. Bendrovės stengėsi tokių darbininkų prisivilioti daugiau, tačiau jiems kelių pastodavo dieną naktį budinčios unijos sargybos. Jei kam slapta pavykdavo prasiveržti, tai toki buvo vadinami „scabs“ (šašai, niežai). Streikui ilgiau užsitęsiant, darbininkų santaupos išsekdavo, gausėnes šeimas siaubė badas, ir nevienas tėvas pasinaudodavo lietingos nakties tamsa įsmukti į kasyklas. Tuoju pradėdavo veikti patamsių gaivalai: vieną naktį susprogdintas namas, kitą — šeimos maitintoja karvutė, trečią — namai užsidega iš lauko, ketvirtą — užpakalinėje gatvelėje randamas primuštas žmogus ir tt.

Molly Maguires. Prie angliakasių teroro prisidėjo ir garsi airių organizacija, prisidengusi įvairiais vardais. Ji gimė Airijoje kovoje prieš anglus. Apie XIX amžiaus vidurį paplito ir Amerikoje. Jos veikla buvo paremta žudynėmis, plėšimais, vagystėmis ir grasinimais. Airijoje kovojusi prieš anglus, čia siautė prieš visus kitus, kurie stojo jiems skersai kelio. Ji paplito visur, kur tik buvo geležies ir anglies pramonė. Ypač buvo veikli antracito rajone. Viešai ji čia buvo žinoma, kaip Ancient Order of Hibernians su labai kilniais tikslais. Slapta ji organizavosi į atskirus būrius, iš savo narių reikalavo griežto paklusnumo, paslapties ir beatodairinio pavestų uždavinių vykdymo. Viskas buvo sutvirtinama priesaika ir savo gyvybe. Narių priesaikas priimdavo būrio vadas (Bodymaster), kuriuo dažniausiai būdavo smuklės savininkas. Patogi vieta susitikti ir šamokslauti. Nariai vieni kitus atpažindavo tik slapta sutartais ženklais, kuriuos keisdavo kas trys mėnesiai.

Antracito rajone ji siautėjo be pasigailėjimo: terorizavo, žudė ramius nekaltus žmones dėl savo asmeniшко pasipelnymo bei grobio. Todėl dviejų didelių bendrovių vadovybės sutarė pasamdyti seklį, kuris įeitų į jų tarpą nariu ir surastų kaltinin-

⁶ Victor Greene, *The Slavic Community on Strike*, 207–216.

kus. 1873 m. jie gavo iš Allan Pinkertono jauną gabų vyrą, James McParlan, pasivadinusį McKenna, kuris sugebėjo įsigyti pasitikėjimą, slapta įspėjo ne vieną numatytą nužudyti asmenį, kol pats turėjo gelbėtis iš pasikėsinimų jį sunaikinti. Savo surenkamą medžiagą jis tuojuo siųsdavo į bendrovę. Tai ir buvo pagrindas suimti 24 Molly Maguires vadus ir 1875 m. nužudyti dešimtį jų mirties bausmė, o likusius — įvairaus laiko kalinimu.⁷ Apie juos žmonės dar ilgai kalbėjo, ir dabar dar nėra užmiršti. The Miners' Journal of Pottsville, Pa., 1877 kovo 30 numerio paskelbė 50 jų nužudytų asmenų sąrašą tarp 1863–1867 metų.

Lietuvių angliakasių gyvenimas ne ką skyrėsi nuo visų kitų ateivių. Pradžioje dalis jų gyveno bendrovių namuose, kurie sudarė lyg kaimelius, vadinamus pečėmis (angliškai patch). Bendrai paėmus, virš dviejų trečdalių visų kasyklų darbininkų ir administracijos gyveno nedideliuose miesteliuose arčiau savo darboviečių. Įvairios tautybės spietėsi arčiau savųjų. Tuo būdu susidarė lyg ir tautinės sekcijos, kur buvo statomos ir jų bažnyčios. Pagal ano laiko bendrus papročius, kiek daugiau pinigų sutaupęs lietuvis pirkosi 25×100 pėdų sklypą, mokėdamas apie 300–600 dolerių, o jam namus statė paskolų bendrovės 10 metų išsimokėjimui. Skola buvo išdėstyta taip, kad žmogus mokėjo beveik tiek, kiek būtų mokėjęs nuomos. Dviejų šeimų namai kainavo nuo \$ 1400 iki \$ 2000.

Namai buvo statomi dviejų aukštų su šešiais kambariais. Apačioje buvo svečių kambarys, valgomasis ir virtuvė, o viršuje trys miegamieji. Jų statyba gan paprasta: sustato pagrindinius medinius stulpus virš pamato, juos apjungia balkiais, sienas aptinkuoja iš vidaus, o iš lauko apkala lentelėmis; sienų vidus tuščias. Užpakaly namų būdavo šulinys, pasiūrė anglims ir tvartelis karvei. Karvę turėjo beveik kiekviena šeima, nes jos išlaikymas buvo pigus. Vasarą ji pati viena ganėsi atviruose laukuose ir kalnuotuose plotuose, o vakarais sugrįždavo namo. Namie šerti reikėjo tik žiemą, kas atsiedavo apie 3–5 dol. mėnesiui.

Kiemely buvo viena kita lysvė gėlių, kurių tarpe vis bus rūta, ir šiek tiek smulkių daržovių. Maistui viską pirkdavosi krautuvėse, tik duoną kepė namie, nes negreit priprato prie vietinės

⁷ Hudson, 242–243; Allan Pinkerton, *The Molly Maguires and the Detectives*, 142–144.

baltos duonos. Beveik kiekviena lietuvių šeima priimdavo įnamiais viengungių vyrų (burdingierių). Jie šeimninkei per mėnesį su valgiu mokėjo nuo 12 iki 15 dolerių, o jei maistą patys pirkdavosi, tai apie 2–3 dol. Į šimtmečio pabaigą įnamių sumažėjo: daugelis vyrų vedė, kiti išvažiavo į Lietuvą ar persikėlė kitur.

Tikresniam pragyvenimo išlaidų vaizdai susidaryti, pažvelkime į anų laikų kainas. Svaras jautienos kainavo 7–12 centų, avienos — 10–12 c., kiaulienos — 8–12 c., lašinių — 11–14 c., sviesto — 25–30 c., tuzinas kiaušinių — 16–25 c. Svaras druskos — 5 c., baltos duonos — 5 c., kavos — 10–12 c. Mėsos pardavėjai tvirtina, kad pas juos jokia kita tautybė neišperka tiek mėsos, kiek lietuviai.

Dėl savo darbštumo ir lėtesnio būdo lietuviai pasirodė iškilnesni už kitų tautybių išeivius. Jei pasitaikydavo kur koks padauža ar mušeika, tai dažnai jis būdavo priskiriamas lenkams, nes „polander“ buvo bendras koliojimo bei paniekos žodis. Lietuvių pranašumui atžymėti geriausiu liudininku yra anglies rajono istorinė apysaka, pavadinta *That Man Donelaitis* (Vyras tas Donelaitis), kurią parašė Margaret R. Seebach. Tą 451 psl. apysaką 1909 m. išleido *Liuteronų Spaudos Draugija*. Įžangoje autorė pasisako stebėjusi paskutinių dvidešimties metų angliakasių gyvenimą ir norinti jį pavaizduoti tikrais įvykiais ir gyvu veiksmu. Veikalo herojum ji pasirinkusi žmogų iš tautos, kuri „iš visų paskesnių imigrantų pasirodo žadanti daugiausia gero“. Jo vardas primena jo kraujo kilnumą. Tai pavardė didžiausio lietuvių rašytojo, kuris yra sukūręs klasikinį veikalą *Metai*. Kiek toliau, ji skyrelį pradeda šiais žodžiais: „Iš visų svetimšalių, atvykusių iš rytų Europos, lietuvis yra laikomas inteligentiškiausiu“ (34). Visoje apysakoje yra įpinta personažų su lietuviškomis pavardėmis, kaip Abromaitis, Milukas, Valaitis, Žukaitis ir tt.

Ir vienas iš mokslo žmonių savo sociologinėje studijoje lietuvių atžymi kaip savarankišką ir savo vertę jaučiantį asmenį. Jis tai pavaizduoja paprastu faktu. Užėjęs į vieną gatavų rūbų krautuvę Schuylkill apskrity, jis ėmė klausinėti, kas kokius drabužius perka. Pardavėjas tuojau pareiškė: „Tie foreigneriai (svetimšaliai) yra savotiški žmonės. Hunas prašo kostiumo už \$ 5, lenkas — už \$ 10, o lietuvis už \$ 15 ir nori, kad švarkas būtų *Princo Alberto stiliaus*“.⁸

⁸ Peter Roberts, *The Anthracite Coal Communities*, 101–102.

NEW YORKAS

Šiame skyrelyje apžvelgsime ne tik New Yorko ar Brooklyno miestus, bet ir platesnes apylinkes, kur pasisklaidė lietuviai. New Yorkas buvo pagrindinis uostas, per kurį įsileisdavo imigrantus iš Europos. Visi jie turėjo pereiti registraciją ir sveikatos bei tam tikrus psichologinius tikrinimus. Kas buvo pripažintas netinkamu, turėjo grįžti iš kur atkeliavęs. Ta įstaiga buvo Ellis Island saloje, kuri greitai gavo „ašarų salos“ vardą, nes dauguma imigrantų buvo neturtingi, vos įstengę apsimokėti kelionę į Ameriką, ir jų sielvarto ašaros buvo tikrai graužios. Jos pasruvo net ligi Washingtono, ir kongresas 1891 m. priėmė įstatymą, kuris įpareigojo laivų bendroves parvežti tuos nelaiminguosius atgal be jokio atlyginimo.

Pirmasis žinomas lietuvis, Aleksandras Karolis Kuršius, atkeliavo į New Yorką 1659 m. Tada miestas turėjo apie pusantro tūkstančio gyventojų, buvo olandų kolonija ir vadintas Nieuw Amsterdam. Jis čia atvyko gubernatoriaus Peter Stuyvesanto kviečiamas būti pirmosios lotynų mokyklos rektorium. Jam buvo suteikta teisė praktikuoti mediciną. Tokiu būdu lietuvis tapo pirmuoju New Yorko švietėju ir gydytoju. Po dvejų darbo metų jis grįžo į Olandiją. Netenka abejojti, kad ligi plačiosios lietuvių imigracijos, Ameriką buvo pasiekęs nemažas lietuvių skaičius.

New Yorkas yra tautų mišinio miestas. Todėl ir pirmieji platesnės ateivių bangos lietuviai čia pasimetė, kaip lašas jūroje. Dalis jų susirado darbus ir apsigyveno tame dideliame žmonių skruzdėlyne. Kiti pabūgo užgožiančio triukšmo ir minios spūsties, susigundė darbo agentų pasiūlomis ir keliavo toliau. Apsukresni griebėsi amato ir vertelgystės. Jau apie 1871 m. atsirado pora lietuviškų saliūnų, kurie darėsi lietuvių susitikimo vieta. Vienas iš tokių saliūnininkų buvo J. Budišauskas, nuomojęs saliūną prie 88 Mulberry gatvės. Jis eidavęs į Castle Garden pasitikti naujų ateivių, parsivesdavo pas save, išviliodavo pinigus ir paskui juos perduodavo kokiam nors ūkininkui, kur vargšai lietuviai turėjo dirbti tik už išmitimą. Toks vėliau buvo ir kitas saliūnininkas, Ražukas, kol lietuviai apsižiūrėjo.

Maloniausia lietuvių užėigos vieta buvusi pas Juozą Adomavičių. Čia besišnekučiuodami, jie 1875 naujų metų dieną sutarė

įsteigti Šv. Kazimiero draugiją. Tai buvo pati pirmoji grynai lietuvių draugija Amerikoje. Pradžioje buvo tik septyni nariai, bet ji greitai augo. Ji parėmė ir pirmojo lietuviško laikraščio atsiradimą.

Po 1880 m. lietuvių ateivija pagausėjo. Jų daugiau užkliuvo ir New Yorke, nes pasikeitimas laiškais jiems pagelbėjo susidaryti geresnius ryšius. Jau buvo pradėta tartis ir dėl savo parapijos steigimo. Lietuviai tada buvo tirščiausiai susitelkę apie Bowery gatvę, kur dabar iš Brooklyno susibėga Manhattano ir Williamsburgo tiltai. Jie tada priklausė lenkų Šv. Stanislovo parapijai, kuri atsirado gan savotišku būdu. Mat, New Yorko dvasinė vyriausybė nelabai pasitikėjo užplūstančiais rytų Europos ateiviais ir nenorėjo duoti leidimo. Tada buvo susitarta su vokiečių Allgemein Verein draugija ir jos vardu 1878 m. buvo nupirkti bažnyčiai namai prie Stanton ir Forsyth gatvių. Kaip buvo sutarta, 1881 m. ta draugija nutarė užrašyti bažnytinę nuosavybę New Yorko lenkams ir lietuviams. Žinoma, lenkai panorą gauti turtą sau vieniems, ir teismuose prasidėjo ilga byla.

Pamatę, kad vargu ar kada kas nors teks iš tos Šv. Stanislovo parapijos, lietuviai 1884 m. pradžioje įsteigė Šv. Traicės (Trejybės) parapijai organizuoti draugiją. Kiek vėliau į New Yorką atvykęs Jonas Šliūpas įsijungė į tą draugiją ir net buvo išrinktas jos sekretorium. Iš to Amerikos lietuvių istoriniuose raštuose susidarė nuomonė, kad jis organizavo lietuviškas parapijas. Tačiau šią nuomonę jis pats paneigė:

„Kai lietuviai New-Yorke 1885 m. stengėsi įsteigti savo pirmąją parapiją, aš trisiusi jų tarpe dėl apšvietimo ir išvalnyjimo jų nuo dvasiškos baudžios. Negalimu buvo daigtu sustabdyti juos nuo statymo bažnyčios; už tai aš kreipiau jų atydą ant parapijos tiesų pasilaikyti savastį bažnytinių lobių ir ant reikalingumo susiaurinti įėjimus „prabaščiaus“, net konstituciją buvau parašęs dėl parapijos, ... kurios pagelba būtų buvę galima užbėgti, arba nors patrumpinti alinimą žmonių per nelabą kuniiją“.⁹

1885 m. pabaigoje su New Yorko arkivyskupo sutikimu parapijos organizuoti atvyko kun. Antanas Varnagiris. Čia jis rado lietuvius apimtus tarpusavės nesantaikos, ir po kelių mėnesių pasiprašė vyskupo leidimo išvažiuoti į Pensilvaniją. Vėliau

⁹ J. Szliupas, *Lietuvystės praeitis, dabartis ir ateitis*, 38-39.

(1888–1890) lietuvių parapiją mėgino sulipinti kun. Matas Juodišius, bet ir jam nepasisekė. Trejybinės parapijos komitetas vis rinko aukas.

Pagaliau rimtai lietuviškos parapijos reikalais susirūpino newyorkiškė Šv. Kazimiero ir brooklyniskė Šv. Juozapo draugijos. Kadangi Brooklyne lietuvių jau buvo susitelkę daugiau negu New Yorke, tai buvo sutarta bažnyčią įsigyti Brooklyne. Tokiu būdu čia 1894 m. buvo įkurta Angelų Karalienės parapija. Jos pirmas klebonas buvo kun. Vincas Kriaučiūnas. Jam 1898 spalio 12 mirus, parapiją laikinai valdė kun. George Mundelein, vėliau Chicagos arkivyskupas ir kardinolas. Jis lietuvius čia pamėgo ir visada jiems buvo palankus.

New Yorko lietuviai dirbo įvairius darbus. Jų daugiau spietėsi cukraus fabrike, aliejinėse ir siuvyklose. Siuvėjo amatas buvo daugiausia lietuvių pamėgtas, nes čia susidarė savo dirbtuvės, vadinamos „kriaučių šapos“. Jos gaudavo iš rūbų krautuvių pagal pačias paskutines madas sukirptus drabužius, kuriuos krautuvinkinai šimtais ir tūkstančiais atiduodavo pagal sutartį dirbtuvėse pasiūti. Tokių dirbtuvių laikytojai buvo vadinami kontraktoriais. Jie patys samdydavosi darbininkus ir jiems mokėdavo nuo dienų, savaitių arba nuo atliktų gabalų skaičiaus (piecework).

Pradedantieji savaitei uždirbdavo apie 4 dolerius, o patyrę gaudavo 10–20 dol. Brooklyne buvo 40 lietuvių siuvyklų, o New Yorke — 9. Vienos jų buvo mažos, kitos didesnės (nuo 3 iki 20 mašinų). Pagal XIX a. gale surinktas žinias, tose siuvyklose dirbo apie 1950 darbininkų, įskaitant dirbančius prie mašinų, prosų ir prižiūrėtojus. Jų tarpe buvę apie 5% moterų. Darbininkai organizavosi į unijas, tą patį darė ir kontraktoriai (bosai) ginti savo interesams. Iš to kildavo streikų ir atsirasdavo nedarbas. Atsirado šiek tiek ir verslininkų: krautuvininkų, amatininkų ir saliuininkų. Saliūnų buvo tik 9, nes leidimai smuklėms čia buvo gana brangūs, — \$ 800 metams.

Žvelgiant į pietus, kitapus Hudson upės, prasideda New Jersey valstija, kurioje ėmė plėstis lietuviai ir rado panašius darbus kaip New Yorke. Tose vietose, kur jų susispietė daugiau, tuojau įsisteigė ir lietuvių draugijos bei parapijos. Beveik susiliejęs su New Yorku yra Jersey City, kur buvo šiek tiek lietuvių ir kur darbai buvo panašūs. Organizaciniu atžvilgiu jie glaudėsi prie newyorkiškių. Kiek atokiau yra Elizabeth Port,

kur daugiau lietuvių ėmė apsigyventi nuo 1878 m., kai Singer bendrovė čia įsteigė siuvimo mašinų fabriką. Uždarbiai buvo geri, — apie \$1,50–2,30 dienai. Kiti dirbo prie anglių pakrovimo uostuose ir mažesnėse įmonėse. Pirmoji pašalpinė Šv. Kazimiero draugija įsikūrė apie 1890. Sava Šv. Petro ir Povilo parapija buvo įsteigta 1895 m.

Kiek į šiaurę, Bayonne City, lietuviai dirbo naftos perdirbimo įmonėse. Slenkant į pietus, Perth Amboy, South Amboy, Keyport, jie dirbo prie uostų ir plytinėse. Visur šiose vietose jie maišėsi su lenkais.

Pramoningas Newark, vos 6 mylios į vakarus nuo New Yorko, sutraukė didesnę lietuvių būrį. 1892 m. buvo įsteigta Šv. Jurgio draugija, kuri rūpinosi suorganizuoti lietuvių parapiją. Uoliai rinko aukas, bet tikslas buvo pasiektas tik 1902 m. Lietuviai apsigyveno apylinkių ūkiuose ir eilėje miestelių, kaip Plainfield, Westfield, Roselle, Bloomfield ir ypač Passaic bei Paterson, kur plito audimo, kilimų, šilko ir kitokia pramonė. Taip pat lietuvių buvo gerokai pasisklaidę Long Island miesteliuose.

Į šiaurę nuo New Yorko, Catskill kalnų apylinkėse, visu Hudson upės vakariniu pakraščiu, ligi pat Albany ir Troy, lietuviai dirbo įvairiose įmonėse bei ūkiuose. Nuo Albany į vakarus lietuvių randame elektros mašinų fabrikuose Schenectady, kilimų ir audinių fabrikuose Amsterdame, kiek mažiau Utica, Binghamton ir Syracuse. Didesniu būriu jie telkėsi į Rochesterį ir net siekėsi ligi Niagara Falls ir Buffalo.

NAUJOJI ANGLIJA

Naująją Angliją sudaro šešios valstijos: Connecticut, Massachusetts, Rhode Island, Vermont, New Hampshire ir Maine. Tai buvo daugiau žemės ūkio, ne pramonės plotai. Visos valstijos, išskyrus Vermontą, siekia plačiųjų vandenų krantus. Lietuviai čia kūrėsi kiek vėliau negu anksčiau minėtose vietovėse. Jie čia pasisklaidė mažesniais susibūrimais. Didesnius telkinius užtikame tik Bostone ir Waterbury.

Waterbury buvo stambiausia lietuvių kolonija Connecticut. Ten veikė žalvario, geležies, lempų ir laikrodžių fabrikai ir daug

smulkesnių dirbtuvių. Pirmieji lietuviai pasirodė apie 1870 m. Organizuotis pradėjo drauge su lenkais. 1885 m. jau veikė Kosciuškos draugija, kurią lietuviai pavertė į šv. Kazimiero draugiją. Vėliau atsirado daugiau organizacijų. 1892 m. įsteigta šv. Juozapo parapija, kurios klebonu tapo kun. Juozas Žebrius. Jis buvo gan veiklus ir 1895 m. redagavo Bostono lietuvišką laikraštį, kurio išėjo 7 numeriai. Iš ten atpirko spaustuvę ir perkėlė į Waterburį, kur leido Rytą, šeimyniškai-draugišką ūkišką savaitinį laikraštį, ėjusį 1896. II. 7. – 1898. XI. 23. Jo paskatiniu buvo įsteigta kooperatinė lietuvių krautuvė. Kaimyniniame New Britain mieste 1895 m. jis įsteigė šv. Andriejaus lietuvių parapiją, kuri veikė kaip Waterburio filija. 1898 m. jis persikėlė klebonauti į New Britainą, savo vietą ir laikraštį perleido kun. Petruui Saurusaičiui. Tasai kurį laiką leido Rytą, o paskui pakeitė į Bažnyčios Tarną, kuris daugiausia rūpinosi blai-vybe ir ėjo ligi 1904 m.

Prie Waterburio prisišliejusiuose miesteliuose Union City ir Naugatuck, kiek į rytus Meriden ir Portland gyveną lietuviai glaudėsi prie waterburiečių. Į pietus lietuviai gyveno Ansonia, Bridgeport, New Haven, Branford, turėjo savo organizacijas, bet parapijas įsteigė tik XX a. pradžioje. Jų darbai buvo geležies liejyklose, prie uostų ir įvairiose mažesnėse dirbtuvėse. Visur lietuviai pradėjo įsigyti nuosavybes ir verstis prekyba.

Į šiaurės rytus nuo New Britain yra Connecticut sostinė Hartford, žemės ūkio centras ir tabako prekyvietė. Tada buvo ir visokios smulkesnės pramonės. Lietuviai čia pradėjo atsirasti apie 1880 m. Daugiausia pasisklaidę po tabako ir šiaip ūkius, Hartforde jie pradėjo organizuotis tik 1898 m. Tada buvo įkurta šv. Jono Evangelisto pašalpinė draugija ir kun. Juozo Žebrio rūpesčiu įsteigta švč. Trejybės parapija. Viso lietuvių tada yra buvę apie 300. Apylinkėse, kaip Bristol, Bloomfield, Windsor, Broad Brook, Thompsonville, Tolland, jie dirbo ūkiuose, ypač tabako auginime, ir nevienas jų įsigijo ir savo ūkius. Dienos darbas, kaip ir fabrikuose, tęsėsi 10 valandų. Dažniausiai ūkiuose derėjosi mėnesiams. Vasarą uždirbo apie 18–20 dolerių, žiemą — apie 10–16 dol. Ūkininkas duodavo išlaikymą, o drabužius darbininkas turėjo savo. Padieniai uždirbdavo nuo \$ 1,25 ligi \$ 1,50.

Bostonas yra Massachusetts valstijoje pats didžiausias miestas ir sostinė. Į pabaigą šimtmečio jau turėjęs apie pusę milijono gyventojų. Lietuviai čia pradėjo atsirasti gana anksti. Po 1880 m. jų skaičius ėmė sparčiai augti, nes buvo daug visokių darbų geležies, cukraus, virvių, kojinių, trąšų dirbtuvėse bei siuvyklose. Savaitinis uždarbis buvo nuo 5 ligi 9 dolerių. Lietuviai kontraktoriai turėjo devynias siuvyklas, kuriose dirbo apie 500 vyrų ir moterų. Anglų puritonų tradicijų miestas buvo ypač nesvetingas rytų Europos ateiviams, todėl gauti geresnį darbą arba išsinuomoti padoresnę pastogę buvo beveik neįmanoma.

Pirmoji Šv. Kazimiero draugija įsisteigė 1889 m. Po trejų metų pradėta rūpintis lietuvių parapijos steigimu. Dvasiniams reikalams aprūpinti kartas nuo karto atvažiuodavo lietuviai kunigai iš kitur, bet jie turėjo savo parapijas ir čia pasilikti negalėjo. Tada bostoniškiai lietuviai parsikvietė iš Petrapilio klieriką Juozą Gričių, kuris 1895 m. baigė St. John's seminariją ir pradėjo klebonauti. Kadangi savo pamoksluose jis labai žemaičiuodavo, tai žmonės menkai jį suprasdavo. Atsirado ir kitokių nepasitenkinimų, tad susidarė grupė žmonių, kurie ėmėsi statyti kitą bažnyčią, kurią baigė 1902 m., bet ji porą metų Brocktone jau buvo apie 500 lietuvių, ir jie sumanė steigti linską. Tai buvo Šv. Petro parapijos pradžia.

Nuo Bostono į pietus spietėsi kitas lietuvių būrys prie avalynės (batų) fabriko Brocktone. Lietuviai čia atsirado apie 1884 m. ir apsigyveno daugiausia Montello priemiestyje, kuris buvo net vadinamas lietuvių kaimu (Lithuanian Village). Pirmoji Šv. Roko pašalpinė draugija įsteigta 1895 m. Po dvejų metų Brocktone jau buvo apie 500 lietuvių, ir jie sumanė teigti savo parapiją (1898). Pasistatė medinę bažnyčią. Brocktono apylinkėse lietuviai dirbo ūkiuose ir Stoughton bei Taunton miestelių dirbtuvėse.

Daug lietuvių sutraukė ir Lawrence, žymus audyklų ir vilnos išdirbinių centras, trečias savo didumu visoje Amerikoje. Lietuvius organizuotis paskatino kun. Juozas Žebrius. Savo Šv. Lauryno draugijai, įsteigtai 1894 m., lietuviai parinko vardą pagal gyvenamąjį miestą, tik jį rišo ne su pramonininku Lawrence, bet su pirmuoju Romos diakonu Šv. Laurynu, katakombų laikų kankiniu. Esą tuo ypač buvęs patenkintas kun. Žebrius, priminęs 1893 m. Kražių skerdynes ir pabrėžęs, kad lietu-

vių tauta tikrai yra kankinių tauta. Tuoju pradedama rūpintis lietuvių parapijos steigimu. 1899 m. pradžioje buvo įregistruotas Šv. Pranciškaus lietuvių parapijos statutas, bet parapija tikrai pradėjo veikti tik 1903 m. įsigijus bažnyčią.

Netoli nuo Lawrence lietuviai dar įsikūrė apie 1892 m. tekstilės pramonės mieste Lowell ir seniausiam Amerikos batų pramonės miestely Haverhill. Abiejose vietose jie steigė savo draugijas. Nuo 1897 m. lietuviai ėmė kurtis odų ir gumos pramonės miestely Hudson, apie 30 mylių į vakarus nuo Bostono.

Worcester yra vienas iš labai pramoningų Massachusetts valstijos miestų. Čia nuo seno veikė geležies, vielų, mašinų, kilimų ir popieriaus fabrikai, siuvelyklos ir mažesnės dirbtuvės. Lietuviai pradėjo apsigyventi 1876 m. Šv. Kazimiero draugija susiorganizavo 1891 m. Ji 1894 m. įsteigė tokiu pat vardu lietuvių parapiją. 1896 m. keturių lietuvių bendrovė įsteigė krautuvę ir duonos kepyklą. Worcesteris vėliau išaugo į stiprią lietuvių koloniją.

Į šiaurę kiek daugiau lietuvių buvo Athol ir Gardner miesteliuose bei ūkiuose. Vakarų pusėn buvo lietuvių telkiniai Warren, Springfield, Westfield, Northampton, S. Deerfield, Greenfield ir tt.

Vermonto valstijoje lietuvių buvo Bellows Falls, Graniteville, Rutland ir Winooski prie Burlington. Daugiausia dirbo akmenų laužyklose ir ūkiuose. New Hampshire jų buvo apie Nashua. Maine lietuvių buvo Portland ir Lewiston, dirbo prie miškų ir ledų. Lewistone veikė lietuvių orkestras (benas).

BALTIMORE

Baltimore yra stambiausias Maryland valstijos miestas, kuris šimtmečio pabaigoje turėjo apie 400.000 gyventojų. Jų tarpe buvo virš 1000 lietuvių. Miestas yra įsikūręs prie Chesapeake Bay (įlankos) apie 12 mylių nuo Atlanto vandenyno. Pirmieji lietuviai čia pasirodė 1881 m., atvykę iš New Yorko. Jų skaičius greitai augo. Darbo jie rado geležies, žalvario, tabako bei cukraus fabrikuose, bet daugumas susispietė lietuvių siuvelyklose, kurių čia buvo 41 ir kurios sutraukė apie 500 darbininkų. Baltimorės siuvėjai tvarkėsi panašiai kaip Bostone, New

Yorke ir Philadelphijoje, bet jie čia uždirbo geriau, nes Baltimorės siuvelėjai turėjo labai gerą vardą.

1885 m. buvo įsteigta pirmoji Šv. Jono Krikštytojo draugija. Ligi tol lietuviai bendravo su lenkais ir lankė jų bažnyčią, kurioje klebonavo lietuvis kun. Petras Končius. Jam 1886 m. mirus, lenkas klebonas norėjo, kad Šv. Jono draugija savo susirinkimus šauktų prie lenkų bažnyčios, bet lietuviai jau susiprato, kas esą ir 1887 m. įkūrė savo parapiją. Gavę lietuvių kun. Kazimierą Polujanskį, jie pirkė reformuotą žydų sinagogą, kurią pavertė Šv. Jono bažnyčia. Raštus sudarė draugijos vardu. Kun. Polujanskis ir po jo kun. Dutkevičius neilgai klebonavo. 1891 m. parapiją perėmė neseniai iš Lietuvos atvažiavęs kun. Simanas Pautienius. Po dvejų metų jis persikėlė į Mahanoy City, Pa., o jo vieton klebonu buvo paskirtas Baltimorėje išventintas kun. Juozas Lietuvninkas, parapiją valdęs ištisą 50 metų.

Baltimorėj yra studijavę visa eilė lietuvių. Medicinos mokslus išėjo Juozas Andziulaitis, Margaitis, Jonas Šliūpas, Žalnieraitienė ir Želvienė. Sulpicijonų dvasinę seminariją baigė kunigai Juozas Lietuvninkas, Mykolas Šedvydis ir Baltramiejus Žindžius.

Savo studijų metu Jonas Šliūpas čia įsteigė vakarinius kursus ir Mokslo Draugystę, kur jis pasižymėjo savo paskaitomis ir įnešė lietuvių tarpan daug nesutarimo dėl idėjinių pažiūrų. Jam išvykus, vakariniai kursai pakriko. Tik po septynių metų (1898) jie buvo vėl atgaivinti.

Greta siuvelyklų lietuviai turėjo keletą krautuvių ir 16 saliuų, kurie telkėsi pietinėje miesto dalyje, prie Camden, Pratt ir Paca gatvių, kur gyveno daugumas lietuvių.

Nuo Baltimorės į vakarus, West Virginia yra nedidelis miestelis Thomas, kurio apylinkėse, minkštų anglių kasyklose dirbo lietuviai. 1895 m. jų ten buvo 8 šeimos ir apie 150 pavienių vyrų. Kun. Juozo Kaulakio, kuris juos aplankė iš Philadelphijos, patariamai įsteigė Šv. Antano broliškos pagalbos draugiją. Į šimtmečio pabaigą lietuvių jau buvo apie 20 šeimų ir 200 pavienių. Lietuvių dar būta Richmond, Virginijoje, gal ir kitur, bet jų pėdsakai nesusekti.

VAKARINĖS KOLONIJOS

Vakarinėmis kolonijomis vadinsime visas lietuvių gyvenamas vietas į vakarus nuo Pennsilvanijos ir New Yorko valstijų. Čia teks tenkintis tik stambesniais miestais, nes tik jie patraukė didesnius lietuvių ateivių būrius, o kas išsibarstę pakeičiui, tuos nelengva surasti. Be to, iš įvairių užrašų yra pastebėta, kad dalis lietuvių, ypač pavienių, važinėjo iš rytinių valstijų į vakarus ir atvirkščiai.

Cleveland, Ohio, buvo pirma tokia kolonija, kur lietuviai atsirado apie 1870 m. Tada miestas turėjo apie 93.000 gyventojų. Pagrindinė pramonė buvo geležies ir plieno dirbiniai, laivų statyba, skerdyklos bei siuvyklos. Lietuviai pradėjo organizuotis tik 1885 m., ir buvo įsteigta Šv. Jurgio pašalpinė draugija. Nesant savo kunigo, jie lankė lenkų bažnyčią. 1890 m. čia lankėsi kun. Jurgis Kolesinskas ir mėgino suorganizuoti lietuvių parapiją. Tačiau dar reikėjo laukti kelerius metus, kol 1895 m. kun. Juozas Dielininkaitis įsteigė Šv. Jurgio parapiją. Pamaldas laikydavo Šv. Petro bažnyčioje. Lietuviai steigė ir kitokias organizacijas, iš kurių paminėtinas Politinis Klubas, Nuosavybių bei verslininkų buvo nedaug. Į pabaigą šimtmečio Clevelande buvo apie 700 lietuvių.

Cincinnati, Ohio, buvo kita stambesnė lietuvių kolonija. Miestas išaugo prie Ohio upės, ir svarbiausioji pramonės šaka buvo skerdyklos. Dėl to Cincinnati imta vadinti Porcopoliu (kiauliamiesčiu), bet vėliau jį nurungė Chicaga. Buvo dar mui-lo, karstų ir geležies bei plieno dirbtuvės. Lietuviai lankė lenkų bažnyčią. Paskui mėgino nuo jų atsiskirti, įsteigė savo Šv. Kazimiero draugiją, bet tvirtesnio lietuvių veikimo nebuvo. Gyvavo 4 lietuvių salionai.

Dayton, Ohio, lietuviai pradėjo atsirasti tik apie šimtmečio pabaigą, ir jų buvę jau apie 300. Šv. Petro pašalpinę draugiją įsteigė 1902 m.

Detroit, Michigan, lietuviai pasiekė apie 1872 m. Kaip ir visur, jų ėmė daugėti nuo 1880 m. Apie 1900 m. jų buvo arti 400. To meto Detroite yra buvę apie 50 lietuvių katalikų šeimų ir netoli 200 lietuvių protestantų iš Suvalkijos. Katalikai juos vadino prūsais, taip kaip Lietuvoje. Katalikai glaudėsi prie lenkų, o protestantai — prie vokiečių. Kai 1893 m. susiorganiza-

vo Susivienijimo 352–ji kuopa, kalbino prisidėti ir protestantus, bet pastarieji atsisakė. Jie priklausė vokiškai bažnyčiai ir stojo į vokiečių organizacijas. 1899 m. buvo įsteigta Tėvynės Mylėtojų draugijos 68–ji kuopa. Lietuviai daugiausia dirbo geležies įmonėse.

Lietuviškos kibirkštys daug šviesiau žėrėjo lenkų kolegijoje ir seminarijoje, kurią 1885 m. Detroite įsteigė uolus ir tolerantiškas lenkas kun. Józef Dąbrowski. Seminarija vadinosi Šv. Kirilo ir Metodijaus vardu. Joje mokėsi ir būrelis lietuvių. Daugiausia klieriko Antano Kaupo rūpesčiu seminarijos vadovybė leido įsteigti 1895 m. Šv. Kazimiero Mokslo draugiją, turėti savo knygyną, kuriame greit atsirado apie 100 lietuviškų knygų, ir įvedė lietuvių kalbos pamokas, kurias dėstė jau seminariją bebaigęs klierikas Antanas Kaupas.

Grand Rapids, Michigan, praėjusiame šimtmety buvo dar nedidelis miestas, pasižymėjęs medžio apdirbimo įmonėmis ir baldų dirbtuvėmis. Čia lietuviai bus greičiausiai atsiradę apie 1880 m. Dauguma jų dirbo lentpiūvėse. Jie priklausė lenkų parapijai, kur nuo 1886 m. klebonavo lietuvis prel. Pangonis, priitaręs lietuvių norui turėti savo parapiją. Jis nupirko žemės ir pradėjo statyti lietuviams Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, bet darbo dar nebaigus, jis buvo iškeltas kitur. Tik 1902 m. čia atvykęs kun. Vaclovas Matulaitis ją baigė. Grand Rapids mieste pirmoji lietuvių Šv. Petro draugija įsikūrė 1891 m. Taip pat veikė 54–ta Susivienijimo kuopa ir Vytautas Independence Club. Vėliau čia padaugėjo lietuvių, ir jų veikla gražiai išsišakojo.

Įvairiose Michigano vietose ir ūkiuose gyveno pavieniui pasisklaidę lietuviai; kiek daugiau jų buvo Traverse City ir Bay City.

Chicago, Illinois, dažnai buvo vadinama vėjų miestu, nes įsikūrė prie Michigan ežero, per kurį švilpia vėjai iš šiaurės ir iš pietų. Lietuviams pradėjus čia 1870 m. telktis, Chacaga jau buvo didelis miestas. 1880 m. turėjo 503.185 gyventojus, o 1900 m. — jau 1.700.000. Jų tarpe jau apie 14.000 lietuvių. Chicagos pramonė apėmė beveik visas gamybos rūšis, pradedant žemės ūkio mašinomis, geležies ir plieno apdirbimu, garsiomis gyvulių skerdyklomis, mėsos, odos ir muilo įmonėmis, bagiant saldainiais ir alumi. O ką bekalbėti apie elektros reikmenis, susisiekimo priemones ir įvairius chemikalus? Dėl to

visai nenuostabu, kad Chicaga atviliojo tiek daug ankstyvesnių lietuvių.

Lietuviai spietėsi Bridgeport ir Town of Lake miesto dalyje, arčiau skerdyklų, kur buvo lengva gauti darbo. Jų ten turėjo būti nemažai, jei rašytojas Upton Sinclair savo romano, *The Jungle*, išleisto 1906 m. vyriausiu veikėju parinko lietuvi Jurgį Rutkų. Skerdyklų negerovių aprašymas sukėlė didelį atgarsį Amerikoje ir privertė išleisti darbo sąlygų pagerinimo bei maisto priežiūros įstatymus.

Pirmoji lietuvių pašalpinė šv. Jurgio draugija įsisteigė 1884 m., bet gyvavo neilgai, nes jos nariai išvažinėjo kitur. 1886 m. įsikūrė kita pašalpinė — šv. Kazimiero Karalaičio — draugija. Ligi 1900 m. Chicagoje buvo įkurtos 39 draugijos, kurių tarpe buvo devyni politiniai klubai: 7 respublikonų ir 2 demokratų, kurie sukrusdavo veikti tik artėjant rinkimams. Dauguma buvo pašalpinių bei bažnytinių. Kitos buvo mokslinės, kaip Simano Daukanto ir Tėvynės Mylėtojų, specialios, kaip teatralų bei muzikantų ir giedotojų, kareivių, politinė darbininkų (socialistų) draugija ir tt. Tai rodytų, kad lietuviai buvo veiklūs, tačiau draugijų gyvenimas buvo labai nepastovus, nes lietuviai neilgai pabūdavo vienoje vietoje. Apskaičiuojama, kad tik apie 10% sudarė šeimas. Toki buvo pastovesni, o viengungiams kelias visur atviras.

Kol savo parapijos lietuviai neturėjo, lankydavo lenkų bažnyčią. Šv. Kazimiero draugija pasikviesdavo lietuvi kun. Valentiną Čižauską, šv. Kryžiaus kongregacijos vienuolį, iš South Bend, Indiana, aptarnauti dvasinių reikalų. Iš to kilo sumanymas steigti lietuvių parapiją. Lietuvių prašomas, Chicagos arkivyskupas 1891 m. ją pavedė organizuoti kun. Čižauskui. Sukviestas platus lietuvių susirinkimas nutarė pirkti žemės Bridgeporte, kur gyvena daugiausia lietuvių. 1892 m. parapijos klebonu buvo paskirtas kun. Jurgis Kolesinskas, kuris nupirko medinę vokiečių bažnyčią ir perkėlė ją ant lietuvių pirktų sklypų 33 gatvės ir Auburn Ave. kampe. Tai buvo šv. Jurgio parapijos pradžia.

Atsiradus tarp parapijos komiteto ir klebono nesutarimų, kun. Kolesinskas 1893 m. gale pasitraukė. Jo vieton buvo paskirtas kun. Matas Kraučiušas, kuris tuojuo pradėjo rūpintis didelės bažnyčios statyba ir įsteigė lietuvių mokyklą 1894 m. rudenį. Joje mokytoju buvo Stasys Daugėla (Daugėlavičius).

1897 m. klebonas parsikvietė iš lenkų Nazaretiečių vienuolyno 4 lietuvaites seseris. Parapijos mokykloje buvo dėstoma lietuviškai ir lenkiškai, bet lenkiškumas pranešė, ir dėl to tarp parapiiečių kilo nepasitenkinimas. Nesutarimai dar labiau padidėjo statant bažnyčią ir kilus bylai su Lietuva. (Taip buvo vadinamas savaitraštis, pradėjęs eiti nuo 1892. XII. 10). Bažnyčia buvo baigta statyti 1904 m. Kun. Kraučiuonas 1899 m. pradėjo leisti savo savaitraštį Kataliką.

Miestas laikydavo vakarinius kursus įvairiose miesto dalyse ateiviams pasimokyti anglų kalbos. Toki kursai buvo kasmet skiriami ir lietuviams, kur dėstydavo lietuviai mokytojai. Juose mokė ne vien anglų kalbos, bet ir skaitymo bei rašymo, aritmetikos ir geografijos. Kai kurie siekė aukštesnio mokslo, ir Chicagoje jau buvo septyni lietuviai gydytojai: M. Kasakauskas, Mikalojus J. Stupnickas, Božinčius, Butkevičius, Gecevičius, Andrius Graičiuonas ir Marija Dawiatt. Buvo vienas advokatas, Pranas Bračiulis, ir keletas lietuvių mokėsi Loyolos kolegijoje. Apsukresnieji mokėsi įvairių amatų, kurie žadėjo geresnį uždarbį.

Turtingesnių lietuvių dar nebuvo. Apie 100 turėjo šiokius tokius namelius. Buvo keliolika krautuvininkų: mėsos, maisto, medžiagų, baldų, batų. Savas dirbtuves turėjo keliasdešimt siuvėjų, keliolika kirpėjų, keli laikrodininkai ir tt. Labiausiai paplitę buvo saliuonai — virš šimto. Paprasto darbininko uždarbis dienai \$ 1,25–1,75, amatininko \$ 2,00–4,00. Pragyvenimas Chicagoje buvo kiek pigesnis, negu kitur Amerikoje, nes visoki produktai lengvai pasiekiami iš „Westų“ — vakarinių valstijų.

1900 m. įsisteigė antra lietuvių parapija, Dievo Apvaizdos, 18–je gatvėje prie Halsted. Jos klebonas buvo kun. Mykolas Pėža, kuris tuojuo suorganizavo ir Šv. Juozapo parapiją pietinėje miesto dalyje. Tarp lietuvių buvo apie 300 evangelikų. Jų dvasinius reikalus aprūpindavo kartas nuo karto atsilankydamas iš Philadelphijos pastorius Martynas Keturakaitis. Jis buvo uolus pamokslininkas ir visuomenininkas, aptarnavęs ir kitų vietų evangelikus. Kai jo nebūdavo, svarbesniais atsitikimais, kaip krikštynos ar laidotuvės, Chicagos evangelikai kreipdavosi į vietines vokiečių bažnyčias.

I šiaurę nuo Chicagos buvo nedidelis miestelis Waukegan, kuriame susispietė keli šimtai lietuvių. Jie daugiausia dirbo geležies fabrike. 1892 m. jie drauge su lenkais įsteigė Šv. Baltra-

miejaus parapiją, kurią aprūpindavo kunigai iš Chicagos. 1894 m. kun. M. Kraučiuo iniciatyva buvo suorganizuota tuo pačiu vardu grynai lietuvių draugija. Jos dėka parapija buvo išlaikyta lietuviška.

Iš Chicagos lietuviai pamažu paplito ir kituose Illinois miestuose: East St. Louis, Westville, Spring Valley ir mažesniuose.

Spring Valley yra virš 100 mylių į pietvakarius nuo Chicagos angliakasių miestelis, kur lietuviai pradėjo apsigyventi apie 1885 m. Į šimtmečio pabaigą jų čia buvo apie 3000, kas sudarė apie 40% visų miestelio gyventojų. Daugumas dirbo anglių kasyklose. Laikui bėgant, kai kurie prasimušė į miestelio administraciją, net į renkamus postus. Aleksandras Vimbiškis pateko net į teisėjus.

Savo parapiją lietuviai 1888 m. įsteigė drauge su lenkais, kurių buvo tik koks ketvirtadalis visų parapiiečių. Jie pasistatė mažą bažnytelę, kurioje klebonavo kun. Balcevičius. Lenkų skaičius kiek paaugo, ir jie ėmė užviešpatauti parapiją. Nuolatine nesantaika parapijoje įkyrėjo kun. Balcevičiui ir jis su vyskupo sutikimu 1893 m. pasitraukė. Lietuviai tuojau nusprendė skirtis ir 1895 m. pasistatė medinę bažnyčią. Jos statybai daugiausia pinigų davė Ona Vimbiškienė, teisėjo motina. Dėl to jai buvo pasiūlyta parinkti bažnyčiai vardą. Ji pagerbė savo patronę, ir bažnyčia gavo Šv. Onos vardą. Pirmasis klebonas buvo kun. Juozas Servetka.

Lietuviai gyveno ir kituose aplinkiniuose miesteliuose, kaip Ladd, La Salle, Peru. Beveik visi dirbo minkštosios anglies kasyklose.

Westville, apie 120 mylių tiesiog į pietus nuo Chicagos, buvo kita didesnė lietuvių angliakasių kolonija. Jie čia pradėjo atsirasti apie 1886 m. Kai jų skaičius paaugo, 1897 m. jie įsteigė Šv. Petro ir Povilo draugiją ir tuo pačiu vardu parapiją, aiškiai užrašydami aktuose kaip lietuvių bažnyčią. Jai statyti žemę veltui davė anglies kasyklos savininkas M. J. Kelley. Pirmas klebonas buvo kun. J. Mašiotas.

Westvillėje kaip ir Spring Valley lietuviai turėjo po kelio liko namų, krautuvų, vieną kitą amatininką ir po tris ar keturis salūnus. Anglies kasyklose nuo 1897 m. (po laimėto streiko) dirbo į dieną po 8 valandas. Dienos uždarbis siekė nuo \$ 2,11 iki \$ 2,35. Buvo lietuvių ir gretimuose miesteliuose Danville ir Fairmount.

LIETUVIAI PRIE MISSISSIPPI UPĖS KRANTŲ

Apie 300 mylių į pietų vakarus nuo Chicagos yra didelis Saint Louis miestas, išsiplėtęs ant dešiniojo Mississippi kranto, kiek žemiau, kur ji suteka su Missouri. Tai yra vienas didžiausių vidaus vandenų — upių uostas. Kiek žemiau pavandeniui prie Mississippi prisijungia su savo plačiais vandenimis Ohio upė. Į St. Louis subėga į milžinišką mazgą beveik viso krašto geležinkeliai. Nenuostabu, kad jis virto prekybos, prekių transporto ir visokios pramonės centras. St. Louis priklauso Missouri valstijai. Kairiajame upės krante augo kita St. Louis pusė, mažesnė, kuri vadinama East Saint Louis ir priklauso Illinois valstijai. Abu miestus jungia tiltai ir daugelis bendrų ryšių.

Lietuviai čia atsirado apie 1886 m. Kai kurie atvyko iš Chicagos, kiti iš Pensilvanijos. Darbų jiems buvo visokių: gyvulių skerdyklose, metalo (kirvių ir peilių) fabrikuose, milžiniškose geležies tirpyklose, o apylinkėse ir prie anglies kasyklų. Pagal darbą ir įmonės rūšį, dienos 10 valandų atlyginimas svyravo tarp \$ 1,25–2,75. Karštose geležies tirpyklose užsidirbdavo net ligi \$ 3,00. Tik vienas dalykas lietuviams buvo sunkiai pakenčiamas, tai nesveikas oras ir vanduo. Dažnai susirgdavo drugių. Todėl buvo tokių, kurie vasarai važiuodavo į Chicagą ar į anglių kasyklas, o žiemai sugrįždavo atgal į St. Louis. Dėl to jiems nepasisekė susijungti stipriau į organizacijas. Tuo atžvilgiu jie sustiprėjo tik prieš I pasaulinį karą.

Iš viso XIX a. pabaigoj čia buvo apie 600 lietuvių, įskaitant ir protestantus. Pirmoji lietuvių katalikų Nėkalto Prasidėjimo parapija buvo įsteigta 1896 m. E. St. Louis. Ją įkūrė kun. Juozas Servetka. Kitais metais pastatė bažnyčią prie Baugh Ave. 1898 m. pabaigoje parapija išrinko savo komitetą. Nuo to laiko prasidėjo nesutikimai, ir 1899 m. rugpiūčio mėn. kun. Servetka atsisveikino su parapija, jiems pasiūlydamas kun. J. Mašiotą, kuris, neilgai pabuvęs Westvillėje, į čia atsikėlė iš Clevelando. Ne ką laimingesnė buvo ir protestantų parapija, kurią 1898 m. pastorius M. Keturakaitis įsteigė Collinsville miestely. Narių su visomis apylinkėmis susidarė apie 70. Netrukus tarp jų kilo visoki vaidai, ir pastorius po metų persikėlė į Philadelphiją. Čia liko tik misija.

PABIROS LIETUVIŲ GRUPĖS

Mažos lietuvių grupės buvo pasisklaidžiusios beveik kiekvienoje valstijoje. Į lietuviškas kolonijas išaugo tik tos, kurias papildė XX a. pradžios ateiviai, o kitos ištirpo svetimųjų tarpe. Toks likimas, galima spėti, bus ištikęs ir neramiuosius viengungius, kurie vis leidosi į tolius laimės ieškoti.

Wisconsin valstija buvo arčiausia Chicagos. Tai visai natūralu, kad lietuviai čia gausiau pasibarstė vakarinėse Michigano ežero pakraštėse, kaip Kenosha, Racine, Milwaukee, Sheboygan, Pulaski, Ashland ir ūkiuose. Paežerinėse kolonijose jau pradėjo šiek tiek organizuotis.

Senesnėje lietuvių spaudoje galima dar rasti užuominas apie lietuvius, gyvenusius Sioux City, Iowa; Omaha, Nebraska; Kansas City, Kansas; Denver, Colorado. Netenka abejoti, kad lietuviai buvo pasiekę Ramiojo (Pacific) vandenyno pakraščius. Apie tai yra užuominos Henriko Sienkevičiaus laiškuose, kai jis ten lankėsi 1876 m.

Baigiant lietuvių kolonizacijos apžvalgą, tenka dar paminėti porą egzotiškų grupių: Indian Territory ir Lietuva, Arkansas.

Indėnų Teritorija atsirado XIX a. pradžioje, kai indėnai prievarta buvo iškelti iš rytinių baltojo žmogaus apgyventų valstijų. Jiems buvo pavestas kraštas „kol žels žolė ir tekės vandenys“, kur buvo sunku išgyventi žemdirbiui. Tai dabartinė Oklahomos valstija, kuri įsijungė į JAV 1907 m. kaip 46-toji valstija. Rytinė tos teritorijos dalis buvo pavesta penkioms civilizuotoms indėnų giminėms: Cherokee, Creek, Seminole, Choctaw ir Chickasaw. Tai nebuvo rezervatas, ir indėnai galėjo laisvai gyventi kur norėjo.

Lietuviai čia atsirado arti McAlester ežero Creek giminės tarpe, Krebs, McAlester ir Hartshorne miestelių anglių kasyklose. Jų čia prisirinko apie 250 asmenų. Kiekviena šeima turėjo pasistačiusi namelius, kuriuos geriau tikėtų vadinti pašiūrėmis. Savos žemės niekas neturėjo, nes ji priklausė indėnams. Už darbus kasyklose buvo atlyginami kaip ir kitur. Saliūnų čia nebuvo, nes valdžia draudė pardavinėti svaigiuosius gėrimus. Lietuviai sau gaminosi alų (matyt, buvo aukštaičiai), ir karštais pardavė kitiems. Kai sučiupdavo, atkentėdavo. Organizacijų lietuviai čia nesukūrė. Darbams apmažėjus, išsiskirstė

kitur. Vėliau čia buvo atrasti naftos šaltiniai, ir viskas pasikeitė: Oklahoma virto pramonės kraštu.

Lietuva. Chicagos lietuvių tarpe 1894 m. kilo sumanymas įkurti lietuvišką koloniją Amerikoje. Ta mintis išėjo iš Lietuvos laikraščio leidėjų. Atsirado pritariančių, reikalas buvo svarstomas susirinkimuose, ir pagaliau buvo išrinkta speciali komisija surasti tinkamą kolonijai vietą.

Po ilgesnių ieškojimų, buvo parinkta vieta netoli Hazen, Arkansas valstijoje. Ji yra beveik pačiame Arkansas viduryje, apie 40 mylių į rytus nuo sostinės Little Rock. Tą koloniją buvo nutarta pavadinti Lietuva. Laikraščiui apie tai paskelbus ir dar pridėjus, kad galima ten gauti du derlius per metus, susidomėjo ne tik čikagiškiai, bet ir kitų vietovių lietuviai. Per trumpą laiką buvo nupirkti 27 ūkiai (farmos). Kad daugiau pritrauktų lietuvių, bendrovė davė žemės pasistatyti bažnyčiai ir ūkį kunigui, kuris apsigyventų prie kolonistų. Tuoju atsirado ir savanoris kun. J. Balcevičius, daugelį metų išgyvenęs Sibire žemaitis. Jis tuoju pasistatė mažą bažnytėlę, prisipir daugiau žemės prie savo ūkio, ir kolonija pradėjo gyvuoti. Jo bažnytėlės paveikslas buvo spausdinamas Lietuvos skelbimuose apie lietuviškas farmas.

Greitai paaiškėjo, kad Arkansas, medvilnės ir ryžių karalystė, lietuviui ūkininkui netiko. Prerijų žemė atrodė riebi, bet buvo menkai derlinga: užauga vešlios bulvės ir kopūstai, bet dar tebeaugant vidurys jau pradeda pūti... Būtų čia galima verstis gyvulininkyste, bet lietuviai atėjo su mažu pinigų, ir Arkansą teko apleisti. Sumanymas buvo gražus, tik gaila, kad nebuvo pasižiūrėta į Wisconsin, Michigan ar Naująją Angliją.¹⁰

---

¹⁰ Jr. Jonas, op. cit. 155–156.

NESVETINGA ATEIVIUI DVASIA

AMERIKOS KOLONIZAVIMAS

Amerika yra imigrantų tauta. Daugelio kraštų ir daugelio tautų ateivių mišinys. Kai kas tą mišinį vadina pabėgusi Europa. Šio mišinio susidarymas yra ilgo istorinio vyksmo išdava. Amerikos kolonizacijos pradžioje niekas iš anksto neplanavo, nė nepuoselėjo svajonės, kad čia išaugs laisvas demokratinis kraštas.

Paskui Kolumbą sekė ispanai nukariautojai, pirkkliai mainikautojai, turtų, grobio ir nuotykių ieškotojai, naujų žemių tyrinėtojai ir misionieriai. Tikri kolonistai čia pasirodė tik XVII a. pradžioje. Jie pakilo iš reformacijos draskomos Anglijos, kur politika ir religija buvo smaigstomos kardais.

Susidarė vadinamoji Londono kompanija (bendrovė). Ji pasiryžo organizuotai perkelti žmones Amerikon, kur jie galėtų įsigyti žemių ir plėsti krikščionybę tarp indėnų. Pirmasis savanorių laivas, vadovaujamas kapitono John Smith, pasiekė Virginijos krantus 1607 m. Jis išlaipino savo keliautojus James upės žiočių saloje, kur jie įsteigė Jamestowno nausėdiją. Pradžia buvo labai sunki. Netrukus įsisteigė Virginijos bendrovė, kuri traukė kolonistus dideliais būriais, žadėdama jiems, kad Naujajame Pasaulyje jie džiaugsis ta pačia religija ir valdžia kaip savo gimtajame krašte. Virginijos kolonija ėmė ypač smarkiai augti po 1620 m. Branduolį sudarė jaunesni bajoraičiai, stambesnių pirklių ir dvarininkų vaikai, siekę čia įsigyti žemių ir pralobti. Su savim jie atsigabeno samdinių vyrų ir moterų, kuriems jie apmokėjo kelionę per Atlantą, su sąlyga, kad jie už tai atidirbtų savo ponams nuo 4 ligi 7 metų.

Greta Virginijos 1634 m. atsirado Marylando kolonija, kurią sumanė įsteigti Lordas Baltimore. Jis vadovavosi ne vien pelno sumetimais. Svarbiausias jo noras buvo sudaryti prieglobą anglams katalikams, kuriuos tėvynėje persekiojo labiau

negu protestantų sektas, atskilusias nuo oficialios Anglijos religijos. Lordo Baltimore kilni žemės politika patraukė į Marylandą ne tik katalikus, bet ir protestantus.

Tolokai į šiaurę nuo Virginijos ir Marylando 1620 m. išlipo į krantą nedidelė anglų pabėgėlių grupė, kuri istorijoje yra vadinama piligrimų vardu. Jie savo gimtoje Anglijoje buvo persekiojami dėl tikėjimo, kurį jie grindė savo pačių aiškinama Biblija ir kukliu bei maldingu gyvenimu. Išguiti iš Anglijos, piligrimai rado prieglobą Olandijoje. Dešimtį metų ten išgyvenę, jie panūdo ieškoti saugesnės vietos, nes jau buvo bekylanti Ispanijos karo grėsmė. Jie išplaukė Mayflower laivu į Virginiją, bet pataikė į Cape Cod, Mass. Apžiūrėję tą smiltingą žemę, jie patraukė skersai įlanką ir išlipo į žemyną, kur yra dabartinis Plymouth, Mass. Laive buvo 102 keleiviai. Jų tarpe buvo 18 šeimų ir pavienių. Kelionės metu iš 18 žmonių išmirė 14.

Dešimt metų vėliau (1630) Massachusetts įlanką užplūdo nauja anglų kolonistų banga, vadinama didžioji migracija. Tai buvo puritonai, griežta protestantų sekta, užsibrėžusi išvalyti anglikonų bažnyčią nuo katalikybės liekanų,—įsisenėjusių formų bei apeigų. Jų vadas John Winthrop pareiškė, kad jie atvyko į Massachusetts Bay įkurti atskirą nuo kitų anglų koloniją. Kiti, esą, Amerikon keliavę pasipelnyti, o puritonai atvyko apsigyventi visiems laikams, įdiegti čia evangeliją ir sudaryti savo tautą. Jie buvo įsitikinę, kad tik jų vienu buvo tikroji religija, ir buvo nusistatę nepakęsti jokios kitos. Tai buvo lyg naujas kryžiaus karų žygis. Per pirmuosius metus jų čia privažiavo du tūkstančiai, o 1640 m. jų skaičius pakilo ligi 20 tūkstančių. Puritonų vadai tvarkė visų viešą ir privatinį gyvenimą, užsimoję sukurti pavyzdingą santvarką, paremtą prievarta ir žiauriomis bausmėmis (raganų deginimas, kvakerių plakimas ir tt.).

Tuo pačiu maždaug laiku olandai kūrėsi Hudsono upės žioityse, o švedai mainikavo prekėmis su indėnais Delaware žemupiuose. Kolonistų imigracija augo ir didėjo visur. Jie grūmėsi vieni su kitais ir kariavo su indėnais. Atlanto pakraščių kolonijose vis labiau ir labiau įsivyravo anglai.

SENI ATEIVIAI IR NAUJIEJI

Kolonizavimas prasidėjo nuo vandenyno krantų ir plėtėsi į krašto gilumą. Kiekviena kolonija tvarkėsi savaip, bet visos jos skaitėsi Anglijos karaliaus valdomis. Vieni kolonistai atvyko su karaliaus suteiktomis privilegijomis į didelius žemės plotus, kiti juos pirkė, o treči pasigrobė jėga. Tas žemes reikėjo skaldyti, išpardavinėti ir apgyvendinti. Vienur steigėsi didelės plantacijos, kutur dvarai ir įvairaus dydžio ūkiai. Visur buvo reikalinga pagalbinė darbo jėga, kurią dalinai atsivežė pirmieji kolonistai, o vėliau ją pristatinėjo tam tikros bendrovės.

Ir taip slinko kolonistų bangos viena po kitos. Daugėjo religinis mišinys, ir jau ėmė pasireikšti etninis, arba tautinis elementas. Senieji ateiviai čia jautėsi šemininkais. Pradėta pabrėžti čiagimystės pradas (nativism), kaip paveldėjimo teisių išraiška. Nauji ateiviai tebuvo pageidaujami tik ekonomiškai, kai trūko darbo pajėgos. Jų atsiradimą atskiros kolonijos ėmė normuoti savo įstatymais. Nė viena jų nenorėjo palikti imigracijai atvirų vartų, nors joms visoms buvo reikalinga pagalba apsaugoti pakraščius (frontiers), gintis nuo indėnų, ispanų, prancūzų ir nuo didėjančios negrų vergų grėsmės iš pietų, kurių ten privežė plantatoriai.

Kolonijose daugiausia vyravo įvairių sektų protestantai, tarp kurių meilės vieny kitiems buvo nedaug, bet juos jungė bendras nusistatymas prieš katalikus. Todėl labai nenoromis buvo įsileidžiami katalikai ir neturtingieji, kurie atvykdavo „be kraičio“, kad nereikėtų juos šelpti. Turėjo vargo net ir hugenotai, prancūzų protestantai, kurie nepatiko tautiniu atžvilgiu.

Labai nepalankiai buvo sutikti skotai–airiai ir vokiečiai, kurie didesniais būriais atkeliavo XVIII a. pradžioje. Naujosios Anglijos puritonai, kurie jau anksčiau buvo atsigabėję skotų–airių samdinių, pirmieji ėmė šaukti, kad jie „mus visus suės“. Buvo atsitikimų, kad sukurstyta minia susiburdavo uoste neleisti tokių ateivių išlaipinti. Pennsilvanijos kvakeriai ėmė būkštauti, kad toki ateiviai gali apsėsti jų jau pasidalintas, bet dar neapgyventas žemes. Jie norėjo, kad vokiečiai apsigyventų tarp indėnų, todėl juos stūmė toliau į pakraščius. Vokiečių kolonijos spietėsi apie Susquehannos upę, o skotai–airiai gavo keltis dar toliau į vakarus, į laukinį Cumberland Valley. Kiek daugiau pakantos ateiviai rado New Yorke, kur pirmieji savo koloniją turėjo olandai, o nuo 1667 m. perėjo į anglų rankas.

Tokį kolonijų margumyną XVIII a. viduryje užklupo netikėti įvykiai. Europoje siautė Septynerių metų karas, įtraukęs beveik visas didesnes valstybes. Plačiuose vandenynuose grūmėsi Anglijos ir Prancūzijos laivynai dėl kolonijų. Jų sausumos kariuomenės mušėsi Amerikos žemyne. Čia buvo lemiamą kovą, turėjusi nuspręsti, kas dominuos šiaurinės Amerikos žemyne. Laimėjo anglai. Prancūzai buvo priversti išsižadėti daugelio Amerikoje turėtų žemių. Karas išvargino abi puses. Anglija jautėsi išgelbėjusi kolonijas, todėl ji reikalavo, kad anglų kolonijos apsidėtų mokesčiais gelbėti Anglijos iždą. Kolonijos atsisakė, ir iš to prieš Angliją kilo revoliucija.

Tai buvo labai drąsus kolonistų žygis, pakėlęs kardą prieš karalių, kuriam dauguma buvo prisiekę ištikimybę, kaip dera pavaldiniui. Trylikos kolonijų atstovai, susirinkę į antrąjį kontinentinį kongresą, ilgai svarstė, kas ir kaip daryti. 1776 m. liepos 4 dieną buvo nutarta paskelbti kolonijų nepriklausomybę ir nutraukti visus ryšius su Anglija. Nepriklausomybės deklaracijoje buvo aiškiai pabrėžta, kad visi žmonės yra sutverti lygūs, laisvi ir nepriklausomi; visiems žadamas gyvenimas, laisvė ir laimės siekimas. Nuo šiol kolonijos vadinsis Jungtinėmis Amerikos Valstybėmis. Kai ši žinia pasklido po kolonijas, daugumą apėmė neapsakomas džiaugsmas, buvo ruošiamos manifestacijos. Buvo ir susirūpinimo, nes sunku buvo tikėti, kad Anglija nusileistų. Teko kariauti, bet anglams nesisekė, ir 1783 m. Paryžiuje jie pasirašė taiką su JAV. 1789 m. buvo priimta JAV konstitucija, paremta nepriklausomybės deklaracijos principais.

IMIGRACIJOS VARŽTAI

Kai gimė nepriklausoma valstybė, buvo visai natūralu, kad iškilo klausimas dėl tolimesnės imigracijos. Jau 1797 m. kongrese atsirado balsų, kad reikia ją sustabdyti. Esą laisva imigracija buvo geras dalykas, kol naujas kraštas buvo neapgyventas. Dabar jau jis pilnai apgyventas ir mums jų užtenka. Šis argumentas laikas nuo laiko bangavo ir kartojosi iki 1924 m., kada imigracija buvo beveik visai užslopinta.

1798 m. kongresas priėmė svetimšalių (the Alien Act) įstatymą, leidžiantį ištremti valstybės taikai ir saugumui pavojin-

žus svetimšalius. Taip pat pilietybės įgijimo teisę prailginti ligi 14 metų vietoj penkių. Tačiau šiuos nutarimus numarino nepriklausomybės deklaracijos autorius Jeffersonas, kai 1801 m. buvo išrinktas prezidentu. Esą jis sugėdinęs saviškius, jautriai klausdamas: „Negi mes galime atsakyti nelaimingiems vargšams globą, kokią dykumų laukiniai suteikė mūsų tėvams, kai jie atvyko į šį kraštą? Nejaugi priespaudą kenčianti žmonija niekur neras prieglobsčio šioje žemėje?“

Pirmojo gyventojų surašymo metu (1790) Jungtinėse Amerikos Valstybėse buvo 3.929.214 gyventojų, iš kurių 757.208 negrai. Toliau prieauglis ėjo iš savų gyventojų ir naujų ateivių. Federalinė valdžia imigracijos statistiką pradėjo tik nuo 1820 m. Iki 1830 m. atvyko 151.000; sekantį dešimtmetį 599.000. Iki 1850 m. prisidėjo dar 1.713.000, o iki 1860 privažiavo dar 2.314.000 ateivių. Apvaliai tariant, tarp 1815–1860 m. atvyko 5 milijonai naujų ateivių. Kraštui, kurį pirmieji ateiviai pasiekė 1607 m., toks imigrantų antplūdis per 40 metų buvo negirdėtas dalykas. Dar mažiau istorijoje girdėtas dalykas, kad ligi šių laikų, per 360 metų, Amerikon suvažiavo virš 42 milijonų įvairių tautų ateivių. Daugiausia tai buvo jauni, sveiki, energingi ir pajėgūs bei kūrybingi žmonės.

Čiagimystė ir svetimšalių (kiturgimių) neapykanta visą laiką buvo gyva. Ji išliepsnojo, kai pradėjo atvažiuoti daugiau airių, ypač po garsaus 1846–47 metų bulvių bado. Didžiausia jų nelaimė, kad jie buvo katalikai. Mat, amerikiečių akyse katalikai buvo laikomi užsienietiško sąmokslu nariais. Stipri prieš-katalikiška propaganda taip sukurstė žmones, jog jie net ėmė tikėti, kad kiekvienas katalikas yra popiežiaus atsiųstas agentas padaryti Amerikoje perversmą.

Apie 1850 m. čiagimystė virto atviru politiniu sąjūdžiu. Patriotinė slapta vėliavos draugija (the Order of the Star-Spangled Banner) reikalavo iš savo narių pažado balsuoti tik už čiagimius amerikiečius, reikalauti, kad piliečio teisė būtų suteikiama tik po 21 metų čia gyvenimo, ir kovoti prieš katalikus. Jei kas klaustų apie jų tikslus, nariai buvo įpareigoti atsakyti: „Aš nieko apie tai nežinau“. Dėl to žmonės juos vadino nieko-nežinančiais. Jiems pavyko 1854 m. išrinkti šešis savus gubernatorius ir 75 kongresmanus. Jie gavo beveik 25% balsų už savo kandidatą, buvusį prezidentą Millard Fillmore. Nėtrukus partija suskilo dėl vergijos panaikinimo ir išnyko iš viešo gy-

venimo, bet jų prietaringumo, neapykantos ir baimės sėkla išaugo į naują vaisių po pilietinio karo.

Ku Klux Klanas skelbė kovą ir vykdė terorą prieš negrus, o kitais vardais pasivadinusios organizacijos veikė prieš katalikus, prieš žydus ir „geltonąjį pavojų“ — prieš kinus. Pirmasis pasaulinis karas sužadino naujus čiagimių išpuolius, paveldėtus iš anų organizacijų, kurie smerkė viską, kas tik jiems nepatiko — negrus, katalikus, žydus, evoliucionistus, internacionalistus, pacifistus (mat, vokiečiai ir airiai kurstė, kad Amerika nepadėtų Anglijai) — vardan amerikonzmo ir šiauriečių kilmės pranašumo. Tuo buvo ryškiai pasisakyta prieš visus pietų ir rytų Europos ateivius, kurie per pusę šimtmečio suko visą sunkiąją Amerikos pramonę.

Įnirši prieš svetimšalius pakurstė ir 1886 gegužės 4 riaušės Šieno Turgaus aikštėje (Haymarket) Chicagoje. Tenai nedi-delė sveturgimių (vokiečių ir čekų) anarchistų grupė tą dieną surengė demonstraciją reikalauti 8 valandų darbo dienos. Jie sutraukė į Haymarket aikštę apie pusantro tūkstančio žmonių. Kai policija mėgino juos išskirstyti, staiga sprogo bomba ir kilo didelės riaušės. Buvo užmušti septyni policininkai ir keturi kiti asmenys ir apie 100 sužeistų. Tai sukėlė visuotinį pasipiktinimą ir reikalavimus nubausti kaltininkus. Aštuoni anarchistų vadai buvo patraukti į teismą. Nors ir nebuvo tikro įrodymo, kad jie metė bombą, bet jie buvo pakaltinti už riaušių sukėlimą. Keturi iš jų buvo 1887. XI. 11. pakarti, penktas nusižudė, o likusieji trys gavo po septynis metus kalėjimo. Amerikiečius rimtai apėmė nerimas, kad užsienyje gimę anarchistai ir visoki radikalai kėsinaisi griauti Amerikos visuomeninę santvarką.

Sveturgimių priešai stengėsi palenkti savo pusėn įstatymų leidėjus. Tačiau į pabaigą šimtmečio pramonėje smarkiai išplito mechanizacija ir padaugėjo visokiariopa gamyba. Pramonei reikėjo ne tiek amatininkų specialistų, kiek paprasto pigaus darbininko. Dėl to pramonės bendrovės spaudė įstatymų leidėjus priešinga kryptimi. Įstatymdavystė ėmėsi saliamoniškų priemonių. 1882 m. pirmasis federalinis imigracijos įstatymas uždraudė įsileisti pamišėlius, silpnapročius, baustus kalėjimu ir tokius, kurie gali tapti visuomenei našta. Taip pat buvo užtrenktos durys kinams darbininkams, o vėliau ir visiems kitiems. 1891 dar pridėjo tam tikrus sveikatos apribojimus.

Pabūgę italų ir airių antplūdžio, 1894 m. Naujosios Anglijos „jankių patricijai“ įsisteigė Immigration Restriction League (Imigracijos Apribojimo Sąjunga), kuri ypač stengėsi pabrėžti skirtumą tarp „senosios“ (šiaurės ir vakarų europiečių) ir „naujosios“ (pietų ir rytų europiečių) imigracijos. Senatoriaus Henry Cabot Lodge pastangomis abeji kongreso rūmai 1896 m. įvedė visiems suaugusiems imigrantams raštingumo tikrinimo reikalavimus. Prezidentas Clevelandas kitais metais tą įstatymą vetavo kaip negarbingą istorinės Amerikos svetingumo rolės atmetimą.

Raštingumo įstatymą vėl mėgino kongrese praveisti 1898, 1902 ir 1906 metais, bet nepavyko. 1913 ir 1915 m. jau buvo priėmę, bet pirmą kartą jį vetavo prezidentas William H. Taftas, o antrą — prezidentas Woodrow Wilsonas. 1917 m. įstatymą vėl vetavo prez. Wilsonas, bet šį kartą kongresas jį perbalso. Praktiškas šio įstatymo vykdymas susilaukė kliūčių: muitinėse nepadidintas valdininkų skaičius nepajėgė visų imigrantų ištikrinti. 1921 m. imigracijos apribojimo skubos įstatymas įvedė kvotos (nustatyto kiekio) sistemą, kuri buvo labai palanki šiaurės ir vakarų Europoje gimusiems ir beveik visai užtrenkė duris ateiviams iš pietų rytų Europos.¹ Galop 1924 m. tautinės kilmės įstatymas nusprendė per metus įsileisti tik apie 150.000 imigrantų ir kiekvienai tautybei paskyrė kvotą.

Tautybės kiekiui nustatyti paimti 2% nuo svetur gimusių ateivių skaičiaus, gyvenusių Amerikoje 1890 metais. Pagal tai anglų galėjo įvažiuoti 65.361, vokiečių 25.814, airių 17.756 ir tt. Gi tų nemėgiamų — lenkų įsileidžiama 6448, italų 5666, lietuvių 386, graikų 308... Pilnai šis įstatymas įsigaliojo 1929 metais. Lietuvos 386 kvota nesiremia jokiais tikrais skaičiais, nes 1890 metų Amerikos gyventojų surašyme (census) nebuvo pažymėtas nė vienas lietuvis.

Baigiant šią trumpą apžvalgą, tenka pažymėti, kad čiagių nusistatymą prieš svetur gimius žymia dalimi pagimdė pačių imigrantų radikalioji spauda. Ji tikrai piktnaudžo Amerikos laisvę, niekindama patriotizmą, religiją ir dorovę, kurstydamą klasių kovą ir skatindama kelti proletariato revoliuciją.

¹ Prie šiaurvakariečių priklauso anglai, prancūzai, olandai, vokiečiai, šveicarai, danai, norvegai, švedai ir suomiai. Prie pietrytiečių: italai, graikai, vengrai, visokios slavų grupės (kaip lenkai, rusai) ir lietuviai. Panaudota literatūra: John F. Kennedy, *A Nation of Immigrants* ir M. A. Jones, *American Immigration*.

Tuo ypač pasižymėjo vokiečių, čekų, skandinavų ir žydų spauda. 1919 m. surinkta svetimšalių socialistinių radikalų spaudos statistika rodo, kad Amerikoje svetimomis kalbomis buvo išleidiama 222 laikraščiai, anglų kalba 105 ir importuojami iš Europos 144. Taigi, viso 471 laikraštis, jų tarpe ir lietuvių, kurstė Amerikoje revoliuciją.²

Vienas iš labai įtakingų anarchistų buvo vokietis Johann Joseph Most (1846–1906). Vokietijoje jis leido laikraštį Freie Presse (Laisvoji Spauda) ir 1874–1878 m. buvo Reichstago narys. Už beatodairinę visokios tvarkos kritiką jis buvo ištremtas iš Vokietijos. Persikėlęs į Londoną, jis leido Die Freiheit (Laisvė) ir 1881 m. pateko į kalėjimą už straipsnį, pateisinantį Rusijos caro Aleksandro II nužudymą. Paleistas iš kalėjimo ir patartas apleisti Angliją, jis persikėlė į Ameriką ir New Yorke toliau leido savo Die Freiheit. 1901 m. jis buvo uždarytas į kalėjimą už vedamąjį straipsnį, giriantį prezidento William McKinley nužudymą ir kurstantį sukelti Amerikoje revoliuciją ir įvesti proletariato diktatūrą. Jis yra parašęs eilę knygų, iš kurių paminėtinos Die Gottespest und Religionseuche (Dievo ir religijos maras), Paryžiaus komūna, Socialinis sąjūdis senovės Romoje, Laisvoji visuomenė ir tt. Jis buvo šaltiniu ir mūsų tautiečio Jono Šliūpo raštams³.

LIETUVIŲ ATEIVIŲ SKAIČIUS

Gausesnė lietuvių imigracija į JAV, kaip jau anksčiau minėta, buvo prasidėjusi nuo 1868 metų. Tais laikais Lietuvos vardas čia mažai buvo žinomas. Dėl to oficialiuose imigracijos įrašuose lietuvių nerandame net ligi 1898 m. Jie būdavo įtraukiami į rusų ar lenkų skaičių, nes pagal Amerikos papročius bei įstatymus asmens tautybė ir pilietybė neišskiriamos. Kilmė nustatoma ne pagal tautą, bet pagal kraštą, geriau sakant valstybę, kurioje žmogus buvo gimęs. Beveik visada minios ateivių užgulti, imigrantus registravę valdininkai neturėjo laiko gilintis į jiems nesuprantamas tautybės bei pilietybės skirtybes, o imigrantas stengėsi kuo greičiausiai ištrūkti iš visokių kamančinėjimų. Todėl ir prigužėjo čia visokių „rusų bei poliakų“, nors tada rusai apie Ameriką ne ką žinojo.

² Robert Park, *The Immigrant Press and Its Control*, 113, 124, 276, 436.

³ Dr. Kazys Grinius, *Atsiminimai ir mintys I*, 109.

Lietuvių ateivybės pradžiai ir pirmųjų 30 metų lietuvių statistikai tirti tėra tik vienas šaltinis. Tai kun. Jono Žiliaus–Žilinsko veikalas (Lietuviai Amerikoje). Autorius kruopščiai rinko žinias visose jam žinomose vietose, kur tik buvo lietuvių. Kur jis pats negalėjo pasiekti, žinias jam surinko lietuvių parapijų kunigai ir sąmoningesni veikėjai. Iš jo surinktų duomenų bei apskaičiavimų matyti, kad apie XIX a. pabaigą Amerikoje jau buvo maždaug 50.000 lietuvių. Šį skaičių tenka priimti kaip realų minimumą. Netenka abejoti, kad galėjo lietuvių būti ir daugiau kitose vietose arba nuošaliau pasisklaidžiusių didesniuose miestuose.

Ano meto lietuvių spaudoje dažnai galime aptikti lietuvių skaičių pakeliant ligi 100.000. Kai reikėjo kur nors pabrėžti lietuvių svorį bei jėgą, paskutinį skaičių dar padvigubindavo. Organizuotai veiklai stiprėjant, lietuviai kreipėsi į atitinkamas valdžios įstaigas, prašydami imigruojančius lietuvius žymėti atskirai nuo rusų ar lenkų. Tas prašymas buvo patenkintas, ir nuo 1898 liepos 1 lietuviai buvo registruojami atskirose skiltyse. Kaip tiksliai tai buvo vykdoma, sunku pasakyti.

Pirmųjų 15 metų duomenys apie lietuvius taip atrodo:

Metai	Vyrų	Moterų	Viso	Bendras ateivių skaičius
1899	5.291	1.567	6.858	311.715
1900	7.683	2.628	10.311	448.572
1901	6.499	2.316	8.815	487.918
1902	8.576	3.053	11.629	648.743
1903	10.721	3.711	14.432	857.046
1904	8.854	3.926	12.780	812.870
1905	13.842	4.762	18.604	1.026.499
1906	9.429	4.828	14.257	1.100.735
1907	18.716	7.168	25.884	1.285.349
1908	8.522	5.198	13.720	782.870
1909	10.284	4.970	15.254	751.786
1910	15.360	7.354	22.714	1.041.570
1911	10.473	6.554	17.027	878.587
1912	8.098	5.980	14.078	838.172
1913	16.069	8.578	24.647	1.197.892
1914	12.282	9.302	21.584	1.218.480
Viso	170.699	81.895	252.594	13.688.744

Žvelgiant į šiuos skaitmenis, kyla noras patirti, kas juose slypi. Atsakymą tenka išlukštenti iš gana kuklių žinių, kurias apie kiekvieną asmenį užrašė imigracijos valdininkai.

Iš to ketvirtadalio milijono lietuvių 79.059 buvo ūkio darbininkai; 71.485 įvairūs paprasti darbininkai; 41.884 abiejų lyčių tarnai; 45.672 be jokio ypatingo užsiėmimo (šeimos nariai, vaikai); 13.185 amatininkai ir 255 profesionalai (inžinieriai, mokytojai, kunigai, muzikai).

Amatininkai pasiskirsto maždaug taip: 3160 angliakasių (atvykusių iš Anglijos), 2285 siuvėjai, 1845 dailidės–staliai, 775 batsiuviai, 707 kalviai, 546 šaltkalviai, 276 mūrininkai ir kt.

Pagal amžių ligi 14 metų buvo 20.185, tarp 15–45 metų — 227.724, vyresnių — 4705. Raštingumo atžvilgiu 118.525 mokėjo skaityti ir rašyti; 11.352 mokėjo skaityti; likusieji 122.717, priskiriant į jų tarpą ir daugumą vaikų, buvo beraščiai. Tai liūdnas įrodymas, koks buvo švietimas rusų valdomoje Lietuvoje.⁴

Tolimesnė oficialioji imigracijos 1915–1967 metų statistika rodo tik 40.712 atvykusių: 1915–1945 m. atvyko 13.418, 1946–1966 m. — 27.294.

Pirmasis 30 metų laikotarpis apima du pasaulinius karus (1914–1918 ir 1939–1945) ir nepriklausomos Lietuvos 1918–1940 metų tarpą. Karų metu imigracija buvo bemaž visai sustojusi, o nepriklausomybės metu ją varžė kvotos sistema.

Sujungę šio šimtmečio ateivių skaičius, gauname arti 300.000. Pridėję 30 metų ateivijos iš praėjusio šimtmečio, kuri galėjo siekti ligi 100.000, jau turime apie 400.000. Prisiminę, kad ligi nepriklausomos Lietuvos atkūrimo lietuvių imigracija į Ameriką tūnojo rusų ir lenkų šešėlyje, o žymi lietuvių dalis sąmoningai ar nesąmoningai pateko į slavų registracijos skiltis, galime be didelės klaidos tvirtinti, kad per 100 metų į Ameriką atvyko ištisas pusmilijonis lietuvių.

Statistika yra kaip fotografija. Ji pažymi tik akimirksnį. Žmonių gyvenimas amžinai juda: jie gimsta, auga, vedasi, dauginasi ir miršta. Todėl ir lietuvių ateivių gyvenimas kito. Dalis jų grįžo atgal į Lietuvą, kiti pasiliko čia iki amžiaus pabaigos. Jie kūrė šeimas, augino vaikus, todėl jų skaičius augo. To prieauglio dydį jokios turimos statistikos neapčiuopia. Galime imtis tik grynai matematinių spėliojimų. Šimtas metų statisti-

⁴ Plg. V. K. Račkauskas, *Amerika*.

kose sudaro tris žmonių kartas (generacijas). Jeigu skaitytume, kad per tą laiką susikūrė apie 150.000 lietuviškų šeimų ir kiekviena šeima vidutiniškai turėjo po tris vaikus, tai prieauglis būtų 450.000. Kadangi ateiviją daugiausia sudarė jauni žmonės, tai mirtingumo nuošimtis turėjo būti mažesnis, negu normaliose tautos gyvenimo sąlygose.

Dabar pažvelkime į kitą statistiką, kurią suteikia visuotinio JAV gyventojų surašymo duomenys. Kas dešimt metų daromas surašymas stengiasi žymėti ne tik gyventojų skaičių, bet ir jų apibūdinimą pagal tautinę kilmę, amžių, užsiėmimus, pasiskirstymą JAV plotuose ir tt. Lietuviai pradėti atskirai žymėti tik nuo 1910 metų:

Metai	Svetur gimę	JAV gimę	Viso
1910	140.963	66.858	207.823
1920	182.227	154.373	336.600
1930	193.606	245.589	439.195
1940	165.771	229.040	394.811
1950	147.765	249.825	397.590
1960	99.043	303.803	402.846

Kiek ši statistika tiksli, sunku pasakyti. Net ir oficialiuose surašymo leidiniuose yra dedamas paaiškinimas, kad paskirstymas pagal gimtąją kalbą yra painus. Vieni iš viso nenori pasisakyti, kiti patys nesusigauja, ypač čiaigimiai, kurių tėvas ir motina skirtingų tautybių. Kartais ir surašinėtojai pamiršta paklausti. Todėl censo tautybių pažymėjimai parodo tik tokius, kurie patys sąmoningai pasisako.

Atsižvelgiant į Amerikos gyvenimo sąlygas, mažoms tautinėms grupėms išsilaikyti nelengva. Privalomas mokslas visuose kultūringuose kraštuose tirpdo tautines mažumas. Darbo ir pragyvenimo reikalavimai dar labiau skatina įsilieti į visumą. Skirtingų tautybių šeimos neretai užgesina tautinius jausmus. Tautybę išlaiko tik atsparesnieji ir sąmoningesni.⁵

Visas šias aplinkybes sudėjus krūvon ir kruopščiai peržiūrėjus šią statistiką, gal ir nebūtų fantastiška pasakyti, kad lietuviškas kraujas judina apie milijoną Amerikos gyventojų širdžių.

⁵ 1970 metų surašyme kilmė jau nebežymima, — visi baltieji sutraukti į bendrą skaičių.

LIETUVIŲ PASISKLAIDYMAS JAV 1960 METAIS

Naujoji Anglija

Maine	1.800
New Hampshire	1.934
Vermont	224
Massachusetts	40.921
Rhode Island	1.780
Connecticut	26.035

Vid. Atlantas

New York	55.652
New Jersey	25.964
Pennsylvania	58.092

Šiaurės Rytų Centras

Ohio	17.641
Indiana	5.126
Illinois	75.034
Michigan	21.236
Wisconsin	7.442

Šiaurės Vakarų Centras

Minnesota	3.105
Iowa	1.488
Missouri	2.650
North Dakota	151
South Dakota	161
Nebraska	1.794
Kansas	460

Pietų Atlanto

Delaware	526
Maryland	9.962
Dist. of Columbia	1.462
Virginia	2.368
W. Virginia	1.057
North Carolina	605
South Carolina	272
Georgia	751
Florida	6.606

Pietų Rytų Centras

Kentucky	590
Tennessee	428
Alabama	390
Mississippi	178

Pietų Vakarų Centras

Arkansas	218
Louisiana	367
Oklahoma	474
Texas	2.177

Kalnai

Montana	273
Idaho	96
Wyoming	102
Colorado	899
New Mexico	342
Arizona	1.314
Utah	156
Nevada	250

Pacific

Washington	1.708
Oregon	854
California	19.421
Alaska	167
Hawaii	143

Viso 402.846

Visų gyventojų 1.2%

Miestuose gyvena	359.433
Miesteliuose	37.919
Ūkiuose	5.494

United States Census of Population 1960; Historical Statistics of the United States. Colonial Times to 1957. A Statistical Abstract Supplement; Statistical Abstract of the United States 1966.

PASIMETĘS ŽMOGUS SVETIMAM PASAULY

BE ŠAKNŲ

Prancūzų rašytojas Antoine de Saint-Exupery savo gražiai-me veikale apie mažąjį princą (Le Petit Prince) pasakoja apie nuostabią jo galią kilnotis nuo vienos planetos į kitą, susikalbėti su žmonėmis, visokiais gyviais ir net su augalais. Panūdo jis aplankyti ir žemę. Pataikė nusileisti dykumoje, kur nieko nėra, tik smėlis ir smėlis. Vargingai bekeliaudamas, staiga jis išvydo mažą gėlytę. Ji tokia suskurus, kad beturėjo tik tris žiedo lapelius. Mandagiai ją užkalbinęs, princas paklausė:

„O kur gi žmonės?“

„Žmonės?“ lyg iš sapno pabudusi pakartojo klausimą gėlytė. Pakraipiusi vieną lapelį, ji prisiminė kadaise mačiusi praslėnkantį karavaną.

„Žmonės?.. Jų, atrodo, yra koks šešetas ar septynetas. Mačiau juos prieš keletą metų. Bet kas gali žinoti, kur juos rasti. Juos nešioja vėjas, nes jie neturi šaknų, ir čia visa jų nelaimė“...

Ši mažosios gėlytės užuojauta žmogui yra labai būdinga lietuviui ateiviui, išrautam iš savo krašto, vėjų atpūstam per plačiuosius vandenis ir atsidūrusiam dulkėtoje svetimų žmonių spūstyje. Čia gal pirmą kartą savo gyvenime jis pajuto, koks jis vienišas skurdžius, atitrūkęs nuo visko, kas jam sudarė gyvenimo turinį.

Tokio išvietinto žmogaus būseną gana įžvalgiai vaizduoja Oscar Handlin viename iš keleto veikalų apie imigrantus (The Uprooted — Išrautieji). New Yorkas buvo pirmoji vieta, kur daugelio tautų ateivis iškėlė koją. Imigrantų antplūdis buvo toks didelis, kad 1840 m. teturėjęs 312.000 gyventojų, 1900 m. jų priskaitė 4.437.000. Joks planavimas nebūtų spėjęs patenkinti gyvenamų patalpų pareikį. Todėl ne tik daugelio namų patalpas pertvarstė į mažus kambariukus, bet panaudojo rū-

sius bei sandėlius ir pristatė eilę specialių barakų. New Yorke atsirado apie 350.000 kambarių be jokių langų ir be dienos šviesos. Visos patalpos buvo pergrūstos. Būtų beprasmiška kalbėti apie žmoniškas ar higieniškas sąlygas.

Kam pavyko susirasti geresnį uždarbį ar kiek prasigyventi, tas kėlėsi toliau į geresnes patalpas. Jo vietą užėmė vėlesnis ateivis, radęs tas skurdžias patalpas dar labiau apleistas. Jos buvo tirščiausiai susitelkusios pietiniame rytų Manhattano kampe. Čia spietėsi ir ankstesnieji lietuvių ateiviai (apie Bowery, Broadway, Spring, Forsyth, Stanton ir kt. gatves), kol vėliau ėmė keltis į Brooklyną.

Handlin telkia ypatingą dėmesį į rytų Europos ateivius kaimiečius, kurių būseną Amerikoje buvo tragiškiausia. Vakarienių kraštų ateivis miestietis čia rado tik kiek kitokį miestą. Jam prisitaikyti buvo lengviau, nes ir savo krašte jis buvo su miestu sutapęs, kaip jo bendruomenės narys. Kas kita kaimiečiui. Jis buvo išaugęs plačioje gamtos aplinkumoje tarp žmonių, kuriuos jungė per daugelį kartų susidariusios tradicijos, giminytės, šventės, krikštynos, vedybos bei laidotuvės, pagaliau bažnyčia. Religinės šventės jam sudarė tikslingą, kasmet pasikartojantį turinį. Visame kaimo ir bažnytkaimio gyvenime jis buvo tikras dalyvis, saviškis, ne pašalietis. Net sunkiai būtų įmanomas koks nors išsiskyrimas.¹

Lietuvis, kaip žinome, buvo ypač susigyvenęs su religinėmis šventėmis. Kūčių vakaras draugėn prie stalo sutelkdavo visą šeimą ir samdinius, jei jų buvo. Tai buvo advento ir laukimo pabaiga, atžymėta pasninkiniais valgiais, plotkelės pasidalijimu ir rimtu susikaupimu. Ton puoton buvo priimami ir gyvuliai: po baltutėlę staltiese jiems būdavo padedamas šienas, kurį po vakarienės nunešdavo tvartan padalyti gyvuliams. Kalėdų džiaugsmas nebūtų pilnas, jei per speigą ir sniegus žmonės nenukeliautų bažnyčion išklaudyti bernelių mišių.

Gavėnia būdavo antras susikaupimas, sausas pasninkas, kuris baigdavosi bažnyčioje naktiniu budėjimu dusliems būgnų garsams bildant, kol suskambėdavo skardūs varpai, skelbią Velykų ryto prisikėlimą. Sekminės būdavo sutinkamos su žalumynų, dažniausiai berželių šakų, papuošimais. Net ir piemenukai tą dieną apkaišydavo šakelėmis savo gyvulius, tikėdamiesi už

¹ Oscar Handlin, *Uprooted*, 117–143.

tai parginę gauti atpildo. Paskui ėjo laukų šventinimo procesijos.

Vasaros yra parapinių atlaidų laikotarpis. Tai proga ne tik pasimelsti, bet ir susitikti gimines ir pažįstamus, atkeliavusius iš aplinkinių bažnytkaimių. Vaikystės dienose nevienas nors akimis smailžiūdavo į karabelninkų stalus, apkrautus saldumynais, riestainukų virtinėmis, sausais visokių gyvuliukų formų medauninkais bei pyragaičiais. . . Visa tai kiekvienam buvo taip sava ir miela, kad įspūdžiai pasilikdavo visam gyvenimui.

Atvykęs Amerikon kaimietis lietuvis jautėsi praradęs viską. Dingo jo kaimas su visais upeliais, jo giminės bei artimieji; už vandenų ir kalnų išnyko jo bažnyčios bokštai. Čia atsimušę tarsi į kokią sieną, kur jam viskas svetima ir nebuvo vilties atgaivinti kaimą. Kur jis beapisuktų, visur yra svetimas. Todėl, tur būt, visai teisingas Handlino teigimas, kad vienintelis dalykas, ką ateivis atsinešė, buvo jo religija. Tik ji viena sudarė jo gyvenimo turinį. Ir jis troško, kad ta religija jį gaivintų tose pačiose tradicijose, kurių supamas jis augo. Jis norėjo tokios pačios bažnyčios, bylojančios jo paties kalba. Jis nerimo kitočioje to paties tikėjimo bažnyčioje.

Šį jausmą patvirtina savo atsiminimuose ir Jonas Šliūpas. 1885 m. jis gyveno New Yorke, 43 Spring St. kieme, ir šventomis dienomis pas jį atsilankydavo nemaža lietuvių, apie kuriuos jis taip rašo:

„Labiausiai visi domėjosi kunigo ir parapijos reikalais, nors kiti ateidavo pasimokinti rašto bei aritmetikos. . . Galiaus rudenį atvežė daiktus kun. Varnagirio iš Independence, Wis., tai jau buvo ženklų, kad veikiai pribus ir pats kunigas. Vos išgirdo žmonės, tuoju krūvomis vertėsi pamatyti, pačiupinėti ir pauostyti nors kunigo daiktus. Ir džiaugsmas buvo didelis, kad ana va — bus kunigas. Savaitę vėliau atkako pas mane ir kunigas. O žmonės, kunigą pamatę, stačiai dūkti ėmė! Grinčioje pas mane suklupo, skvernus ir rankas bučiavo ir nebežinojo, kaip reikia džiaugtis. Aš džiaugiausi, kada jį greičiau išgabeno į jam pasamdytą butą ant E. Broadway“²

² J. V. Girdvainis, *Aušrininkas Jonas Šliūpas*, 17.

LIETUVIŲ LENKŲ SANTYKIŲ RAIDĄ

Europos ateiviai bemaž visi priklausė savo kraštuose viešpatavusioms didžiosioms bažnyčioms: katalikų, liuteronų, anglikonų ar ortodoksų. Daugelyje kraštų, kaip Anglija, Austrija, Italija, Rusija, Skandinavai ir Vokietija, kur valdovai buvo to paties tikėjimo, ryšys tarp valstybės ir bažnyčios buvo glaudus. Todėl atvykę iš tokių kraštų ateiviai nesijautė taip visiškai atitrūkę nuo gimtojo krašto, kaip lietuviai, lenkai ar airiai, kuriuos valdė svetimos tautybės ir svetimo tikėjimo okupantai valdovai.

Airių imigrantai Amerikon plaukė masėmis. Su jais emigravo ir daug kunigų. Jie visi kalbėjo angliškai, tai jiems čia buvo lengviau įsijungti į amerikiečių gyvenimą, nors jie išpažino čia nemėgiamą katalikų tikėjimą. Dėl didelio jų ateivių skaičiaus ir dėl prasišvietusių vadų apsukrumo jie greitai įsiskverbė į miestų ir miestelių renkamą administraciją ir į savo rankas suėmė katalikų bažnyčios vadovavimą. Visai kitokia buvo lietuvių ir lenkų padėtis. Jie atvyko iš rusų priespaudos, iš po valdžios, kuriai visai nerūpėjo jokia kultūrinė ar ekonominė pažanga.

Atsižvelgiant į bendrą religiją, kaimynystę, dalį bendros istorijos ir į bendrą caro priespaudą, atrodo, kad lenkų ir lietuvių ateiviai Amerikoje jautėsi kurį laiką artimesni, nei kurie kiti, nors jų tautybės ir kalbos buvo skirtingos. Juos dar jungė ir paprasčiausio pigiausio darbininko likimas šiame svetimame krašte. Tai visai nenuostabu, kad jie jungėsi į bendras draugijas, kai kur steigė bendras parapijas, atskirai vieni nebuvo pajėgūs, nes pradžioje jų kolonijos buvo negausios.

Taigi, lietuvių visuomeninio gyvenimo pradžia nebuvo savarankiška ir tuojuo susidūrė su kliūtimis, kurių tada nebuvo galima nei išvengti, nei numatyti jų pasekas. Geromis intencijomis draugijų įstatai buvo rašomi abiem kalbomis, bet susirinkimuose sunku buvo susikalbėti. Noroms nenoroms teko griebtis vienos kalbos, deja, lenkų, nes tarp lietuvių buvo mokačių lenkiškai. Tai pažadino lenkų agresingumą, ir „broliškos dviejų tautų draugystės mazgas“ ėmė atsipalaiduoti. Lenkas lietuvių laikė broliu, bet lietuvių kalba jam buvo „pagoniška“, nes katalikų tikėjimą lenkai vadino lenkišku (polska wia-

ra), ne katalikišku. Čia nepagelbėjo nei taikingas lietuvių prisitaikymas, nei mėginimas įtikti ar išmokti lenkiškai.

Kaip jau matėme apžvelgdami lietuviškas kolonijas, lenkai lietuvius išstūmė beveik iš visų bendrai įsteigtų draugijų bei parapijų, vis pasisavindami lietuvių turtą. Su laiku nemažas lietuvių skaičius vedė lenkes, nes lietuvaikių ateivių buvo nedaug. Tokia giminystė juos pririšdavo prie lenkų, kai skildavo draugijos ar parapijos. Prie lenkų likdavo ir dalis mažiau sąmoningų tikrų lietuvių, bijodami vėl apsikrauti mokesčiais naujoms bažnyčioms statyti.

TAUTINIS LIETUVIŲ PABUDIMAS

Mūsų nemokyti ateiviai lietuviybę jautė kaip savaime suprantamą natūralią išraišką, dėl kurios nereikėjo nei ginčytis, nei kovoti. Jie kalbėjo lietuviškai, ir to jiems užteko. Tautybės supratimas dar glūdėjo jų sąmonėje. Kaimas ir jo apylinkės, gal dar pridėjus visą parapiją, jiems buvo Lietuva. Viso krašto ir visos tautos jų mintis neapėmė. Tik čia, Amerikoje, nevienas gavo patirti, kad ir iš kitų apylinkių suvažiuavę žmonės kalbėjo lietuviškai ir priklausė tam pačiam kraštui arba tai pačiai tautai. Naujos gyvenimo sąlygos praplėtė jų akiratį. Bendravimas su lenkais, iš jų patirti įžeidimai ir pažeminimai lietuviuose sukėlė reakciją. Buvo paliesta jų gimtoji kalba. Kodėl ji negera? Kas ir kokią turi teisę ją niekinti ir kėsintis ją iš mūsų atimti? Toks apsimąstymas sužadino lietuvių sąmonėje glūdėjusį tautinį susipratimą.

Tautinis lietuvių pabudimas akstiną įgavo pačioje pirmoje ir pačioje lietuviškiausioje Shenandoah šv. Kazimiero parapijoje, kurios bažnyčia per nesusipratimą buvo užrašyta kaip lenkiška. Kas tokį raštą padarė, susekti nepavyko.³ Dar didesnis buvo nesusipratimas, per kurį lietuviai prarado savo lietuvių kleboną kun. Andrių Strupinską ir klebonu gavo lenką, nes Philadelphijos arkivyskupas kito lietuvių kunigo neturėjo.

Parapijoje kilo sumišimas, protestai ir pagaliau muštynės, areštai ir teismas. Susipratę lietuviai tada aiškiai pamatė, kad jie neteko savo parapijos. Jie tuojau griebėsi perorganizuoti

³ Žr. aukščiau, *Shenandoah*, 38–39.

mišrią Šv. Kazimiero draugiją, kurioje lietuviai turėjo vadovybę ir išdą. 1877 m. buvo įsteigta Šv. Jurgio pašalpinė draugija, kurion perėjo buvusieji Šv. Kazimiero draugijos nariai lietuviai. Tai buvo pirmoji Amerikoje grynai lietuviška draugija. Ją padėjo organizuoti ir jai lietuviškus įstatus parašė pranciškonų vienuolis brolis Augustinas Zaicas (Zeytz). Pirmąją valdybą sudarė Jonas Matulevičius, Petras Kazakevičius ir Jonas Račkus. Ši draugija vedė ilgą kovą su lenkais bei lenkininkais ir vadovavo pastangoms steigti gryną lietuvių parapiją.

1879 rugpiūčio 16 New Yorke pasirodžius pirmajam lietuvių laikraščiui Gazieta Lietuwiszka, rasztaš paszwęstas dėl Lietuwninku Amerikoje, brolis Augustinas tapo pagrindiniu jo bendradarbiu. Tą laikraštį leido Mykolas Tvarauskas, remiamas New Yorko Šv. Kazimiero draugijos, kun. Petro Končiaus, brolio Augustino ir kitų.

Pirmame numery yra gan ilga įžanga, nusakanti laikraščio tikslą:

„Mes visi, palikdami savo gimtinę, mažu ant visados, turėjome verksmingą širdį. Juk ir šiandien visi tebelaukiame išliuosavimo savo tėvynės nuo deguto, kuriuomi per šimtą metų prisigėrusi buvo. Gana mūs brolių gaišo kariaunose ir namiej — tikėjimą persekiojant. Mes gi Amerikoje esame laisvūs, užtai galime įsitaisyti ir laikraštį, kurs mus sulygintų su kitomis tautomis; o tai juk 1) ir mums išėiviams garbę padarys, kad svetur išmokę skaityti ir sunkiai dirbdami darbus įgijome dvasišką įrankį, ir 2) mes čia gausime pamokinimą, tapsime akylesniais, nes daugiau patirsime žinių... Susitarę išlaikykite lietuvišką spaustuę, kuri jums ketina pasiųsti maldų knygas, raštą šv., istoriją, aprašą žemės ir visokias pasakas. Ant galo 3) mes galėsime broliams namon pasiųsti raštus iš taip toli ir jiems pasigirti, kad Amerikoje niekas neuždraus mums nei spausdinti, nei skaityti naudingus raštus“.⁴

Gazieta Lietuwiszka davė ir istorinių raštų apie lietuvių tautos kilmę, Lietuvos kunigaikščius ir kt. To laikraščio pasirodymas pažadino lietuvių tautinį susipratimą. Nors pats leidėjas dar linko į sugyvenimą su lenkais, bet laikraščio bendradarbiai ir tie, kurie jį sveikino, aiškiai pasisakė už skyrimąsi nuo lenkų. Ir tai buvo reiškiamą gana kovingai.

Vienas iš uoliausių bendradarbių buvo brolis Augustinas. Jis rašė visą eilę religinių straipsnių, neužmiršdamas ir tautinių reikalų. Gazietos Lietuwiszkos originalių numerių neužsi-

⁴ Aušra 1885 m. 28–29; Milukas, Spaudos laisvės... 443.

liko, jie išsimėtė tarp žmonių. Todėl reikia tenkintis nedidelėmis ištraukomis, kurios buvo išspausdintos Aušroje dėka Jono Šliūpo, rašiusio apie Amerikos lietuvius. Gerokai pašiepęs brolio Augustino religinius straipsnius, vėliau jis išgiria, kaip vieną iš geriausių Augustino raštų apie „tavorčistes“—draugijas:

„Lenkuose visiems yra žinomos išlaikos (taupymo) draugystės, į kurias darbininkai, uždirbę pasideda skatiką, o reikalui atėjus atsiima. Varšavoje draugystė Šv. Roko turi savo špitolę (ligoninę), į kurią priima tuos, kurie pirm apsirgimo mokėdavo mažą mokesnį... Apsirgusius keleivius (maldininkus) į Cėnstakavą gelbėjo tam tikra draugystė. Spaudikai ir rašytojai knygų, beveik visi stonai turi savo draugystes... Amerikoje vokiečiai, anglai ir žydai įsirašo į daug draugysčių ant sykio, ir kad juos apima liga, tai jie gauna kožną (kiekvieną) savaitę 20, 30, ir 50 dolerių. O kad kam mirus, našlė gauna į 1000 dolerių. Argi tai nesmagi yra pagalba, ar ką? Kожnoje parapijoje yra įtaisytos lenkiškos ir lietuviškos draugystės; visi darbininkai turėtų į jas įsirašyti, labiausiai tie, kurie neturi pačių, taipgi ir ligoje nepaliktu be prižiūrėjimo. Draugystės duos sargintoją ir prižiūrėtoją kilus nelaimei. Svetimi, matydami, jog ir mes lietuviai turime tokias draugystes, nemąstaus, jog stovime žemiaus jų. Riškimės į krūvą ir duokime tuo parodą, jog mes išvaryti iš tėvynės esame ir būkime gyvi, parodykime kaip kokią gvardiją, gatavą stoti į kovą kožną valandą. Norint motina silpna, vienok vaikai jos balsą girdi nors už marių“...⁵

Čia Šliūpas prideda nuo savęs: „Regimai, kad Šv. Pranciškus tam brostvininkui gana įpylė rūstybės ir pakerštingumo į tulžį. Kai kada jis supliauškina botagu ir lenkams per bikišias“. Gaila, kad Šliūpas neparašė kiek daugiau apie Augustino protestus prieš lenkus, pasitenkindamas tik šiuo jo sakiniu: „Neleisime, kad žmonės mūsų būtų lenkų persekiojami, gana iki šiuolaik kas buvo lietuviška, tai viskas paniekinta“.⁶

Gerai norai ir gražios bendradarbių bei leidėjo intencijos, matyt, nepagavo platesnio lietuvių dėmesio. Tai galime pastebėti iš kelių nusiskundimų.

Šenadoriškis M.J.A. (Andriukaitis) 9 nr. rašo:

„... yra tokių jautukų, kurie sako: kam man tie laikraščiai?.. Kad skaitytum laikraštį tu, paikas gudrinčiau, tuojau stotum kitokių, išnyktų tie tavo klydnūs sapnai iš galvos ir ta gazieta išgydytų tavo pusiau įpuvusią išmintį“...

⁵ Gazieta Lietuwiszka nr. 10.

⁶ Aušra 1885 m. 339–340; Milukas, Spaudos laisvės... 455–456.

Ir pats leidėjas 13 nr. karčiai nusiskundžia:

„Nesitikėjau, kad lietuvnikai taip yra atšalę ant skaitymo, nepameta savo senoviško aklumo, kokiame jų proseniai gyvena. Per mokslą pasikėlė visos tautos ir numetė jungą nuo savo sprandų. Mūsų gi lietuvnikai ne tik neskaitytą laikraštį, bet jį išjuokia ir draudžia kitus, kad jį neskaitytų... Norėjau prieš svetą parodyti, jog yra lietuviška tauta, bet lietuviai atšalę miega. Kiti traukiasi į draugystes, eina turtingyn ir akylą, mūsų lietuviai bėga vienas nuo kito, eina į karčiamą ar kortas muša, o knygą skaityti jiems nėra laiko“...

Tame pat nr. K. Budišauskas rašo:

„Žiūrėkite į žydus, vokiečius ir kitus, kaip jie laikosi vienybėje... o mes tikrai kaip sargai velniškų darbų vienas kitą apšnekame... laikykimės kupetoje, laikraštis mus apšviečia, o savo laiku sugrįžę į Lietuvą turėsime daug ką pasakyti, ir pamokinti mūsų brolius“...

Sekančiame nr. M. Kašuba iš Pittstono šaukia:

„Čia Amerikoje įgiję laikraštį, neduokime jam prapultį. Reikalinga yra mums lietuviška spaustuė, ji atmuš mums įvairias knygas, iš kurių pasimokys mūsų vaikai“...

Ir tikrai, netekęs laikraščio, Tvarauskas griebėsi versti iš lenkų kalbos knygas ir jas spausdinti. 1880 m. jis išleido *Praractvos (pranašystės) Michaldos Karalienės iš Sabbos*; 1883 m. — *Morfeusz arba Išzguldymas Sapnų ir Istorija Ali-Babos ir Keturiasdeszimczio Razbajniku*; 1884 m. — *Pakalnė Juozapato arba Sūdas (teismas) paskutinis*. Visos jos buvo labai žmonių mėgiamos ir skaitomos, nors vertimo kalba buvo pilna lenkiškų žodžių, pridėdant lietuviškas galūnes. Pav., „Atydengiau czionaj tiktaj maža kajpo szeszeli pawiajkslo tu muku kurios bezbaznus da czionaj giwiananczius ant swieto muczis“...

Amerikon atvykęs Jonas Šliūpas tuojau susitiko su Tvarausku, ir juodu sutarė leisti savaitraštį *Unija*. Norėdami pritraukti daugiau skaitytojų, kreipėsi į lenkus, su kuriais buvo sudaryta priimtina lietuviams ir lenkams speciali sutartis. Kai jau viskas buvo paruošta, lenkai atsisakė prisidėti. *Unija* pradėta leisti 1884 spalio 25. Ją redagavo Šliūpas. Netrukus skaitytojai ėmė skųstis sunkia žemaitiška kalba, o paskui kilo nesutarimas dėl religinių dalykų, ir Šliūpas turėjo pasitraukti. *Unija* išsilaikė tik pusę metų: sustojo 1885 balandžio 25.

Kas buvo tie du vyrai, brolis Augustinas ir Mykolas Tvauskas, pirmieji Amerikos lietuviuose pažadinusieji tautinę sąmonę?

Brolis Augustinas Zaicas (Zeytz) gimė Balbieriškyje, Lietuvoje, 1828 gruodžio 1. Jo tėvai buvo kalvinų tikėjimo išpažinėjai. Tokiu augino ir savo sūnų, kuris, jau suaugęs, perėjo į katalikų tikėjimą ir 1861 m. įstojo į pranciškonų vienuolyną Smalėnuose (tarp Punsko ir Seinų, Lietuvoje). Atlikęs kandidato ir naujoko bandymus, 1866 gegužės 4 jis padarė amžinuosius įžadus. Kitais metais rusų valdžia uždarė Smalėnų vienuolyną, ir Augustinui teko keltis kitur. Apie 1871 m. jis nuvyko į Austrijos valdomą Lenkijos dalį, Galiciją, ir kurį laiką gyveno Krokuvos reformuotų pranciškonų vienuolyne. Jam labai rūpėjo atgaivinti Smalėnų vienuolyną. Tai jis tikėjosi galėsias įvykdyti Amerikoje. Todėl jis čia ir atvyko 1872 m. Apsigyveno vokiečių pranciškonų vienuolyne Cincinnati, Ohio. Jausdamas, kad jis galėtų būti daug naudingesnis, apaštalaudamas tarp lietuvių ir lenkų, kuriems tada labai trūko kunigų, išsirūpino leidimą gyventi už vienuolyno ribų ir nuvyko į Pensilvaniją.

Pradžioje apsigyveno Blossburge. Dirbo anglių kasyklose ir uoliai mokėsi anglų kalbos. Sekmadieniais jis lankydavo lietuvius ir lenkus, privačiuose namuose jiems paskaitydavo Evangeliją, sakė trumpus pamokslėlius, drauge kalbėjo rožančių ir giedodavo valandas (godzinkas). 1874 m. persikėlė į Shenandoah ir greitai įsitraukė į lietuvišką veiklą, apie kurią kalbėta aukščiau. Be to, norėdamas lietuvius paskatinti skaityti, jis vertė iš lenkų kalbos knygas. Pirmosios dvi: *Historyja Septiniu Mokitoju* ir *Graži historia api kantriwa Helena* buvo išspausdintos 1880 m. Chicagoje, lenkiškoj W. Dyniewicziaus spaustuvėj.

Kai Plymouth 1886 m. įsisteigė J. Paukščio lietuviška spaustuvė, brolis Augustinas parūpino dar penkis vertimus: *Užsystanawyk ant to gerai, arba apmysliimai apie keturis daktus paskutinius*; *Historije apie graže Magelona, duktery Karalaus isz Neapolio* ir apie Petra Kareiwi grafa; *Historyje Gražios Katriukos* ir jos wysoki atsitikimaj; *Kunigas*. Pujkus aparaszimas Padawymo Lietuwiszko del Lietuwniku Amerike (tai J. I. Kraszewskio giliai patriotinė istorinė apysaka) ir *Namelis*

Pustelniko. Paraszitas del pujkiu Lietuwniku. Kai kurių buvo išleisti net keli leidimai.

Tačiau didžiausias brolio Augustino troškimas buvo įkurti lietuvių pranciškonų vienuolyną ir mokyklą. Tam tikslui jis turėjo gauti leidimus iš savo provincijos ir vyriausios pranciškonų vadovybės Romoje. Kadangi pagal anų laikų bažnytinį ir teritorinį paskirstymą Smalėnai priklausė Krokuvos provincijai, tai jis ten ir iškeliavo 1881 m. Iš pradžių jo sumanymui buvo griežtai pasipriešinta, ir jis turėjo likti Krokuvoje. Leidimas buvo gautas tik 1886 m., ir brolis Augustinas išsiskubino į Ameriką. Jis tikėjosi savo vienuolyną įkurti kur nors Pennsilvanijos kasyklų apylinkėse, bet čia buvo maža pritarimo. Tada jis skelbėsi laikraščiuose, ieškodamas geradarių, kuris padovanotų vienuolynui žemės. Atsirado keletas pasiūlymų įvairiose valstijose. Brolis Augustinas pasirinko Jono J. Hofo 120 akrų dovaną prie Pulaski, Wisconsin, kur apylinkėse gyveno šiek tiek lietuvių bei lenkų.

Hofa namuose įsitaisė koplytėlę ir vaikams mokyklą. Šventadieniais meldėsi drauge su žmonėmis ir teikė jiems pamokymus. Žmonės jį labai pamėgo ir padėdavo jam kirsti mišką ir ruošti medžiagą vienuolyno statybai. 1888 m. čia buvo atsiųstas lenkas pranciškonas kunigas ir susidarė pranciškonų veda-
ma parapija, priklausanti Green Bay vyskupijai. Netrukus atsirado daugiau lenkų vienuolių kunigų, ir brolis Augustinas turėjo paklusti jų vadovybei. Pabūgęs, kad jo įkurtas vienuolynas gali visai atitekti lenkams, jis rašė Pranciškonų ordino vadovybei ir pačiam generolui Romoje, prašydamas Pulaski vienuolyną priskirti vokiečių pranciškonų jurisdikcijai. Kai visos jo pastangos nuėjo niekais, jis su dvylika kitų vienuolių brolių 1894 m. persikėlė į vokiečių švč. Širdies provinciją, kurios centras buvo St. Louis, Missouri. Atšventęs savo paprastų įžadų auksinį jubiliejų, jis mirė 1914 rugsėjo 3 šv. Juozapo pranciškonų vienuolyne Teutopolis, Illinois, ir ten palaidotas. Jo svajonę turėti lietuvių vienuolyną sugriovė lenkų intrygos.⁷

Mykolas Tvarauskas buvo tikras spaudos žmogus, kilęs iš Sūduvos–Suvalkijos. Jis gimė 1838 m. Kaupiškių dvare, Kaupiškių vls., Vilkaviškio aps. Buvo mokytojas, dalyvavo 1863

⁷ V. Gidžiūnas, LE XXXV 15–17; A. Kučas, *Shenandoah lietuvių šv. Jurgio parapija* 134–136.

m. sukilime ir buvo sužeistas į petį. Vengdamas rusų keršto, jis pabėgo į užsienį; kurį laiką gyveno Paryžiuje ir 1873 m. atvažiavo į Ameriką. Buvo nedidelio ūgio, liesas. Iš pradžių dirbo pas ūkininkus, bet toks darbas jam netiko. Susitaukęs kiek pinigų, apsigyveno Shamokin, Pa., kur nusipirko raidžių ir įsitaísė mažą spaustuvėlę. Ten jis paruošė lietuvių–anglų kalbos žodyną, pavadintą: Tlumoczius arba Slownikas Angielckaj –Lietuwiszkas ir Lietuwiszkej–Angielckas del grejto ir langwo iszmokimo sznekos angielckos. Su uwogomis (pastabomis) ir apraszimu kožno žodžio kaip rejck isztart. Sudėtas per Mikola Twaraucka, Shamokin 1875. Tais pačiais metais jis išspausdino atsišaukimą Mieli brolej, skelbdamas savo žodyną ir ragindamas jį įsigyti. Atspaudus vos keletą lankų, ištiko nelaimė: kilo gaisras ir sudegė jo spaustuvė bei žodynas. Jo vieninteliai išlikę šeši nenumeruoti ir 159 numeruoti puslapiai 1930 m. pateko į Lietuvos universiteto biblioteką.⁸

Po šios nelaimės Tvarauskas persikėlė į Brooklyną (Maspeth). Pusantrų metų sunkiai dirbo skardos dirbtuvėlėje. Čia jis prisigėrė metalo dulkių ir smarkiai susirgo. Ilgai nebegalėjo niekur dirbti. Kiek sustiprėjęs, ėmėsi šaltkalvio amato ir vėl įsitaísė spaustuvėlę, kur spausdino pakvietimų lapelius ir kitus smulkius dalykėlius. Ta jo spaustuvė, kaip aprašo anų laikų spauda, tilpo viename kambaryje. Turėjo apie šimtą svarų raidžių ir koja minamą presą. Kampe, už uždangos, buvo jo lova su patalyne. . .

Tokioje aplinkoje jis leido laikraščius, spausdino knygas ir visokius gaunamus užsakymus. Žlugus Unijai ir šliūpo leidžiamam Lietuviškajam Balsui išsikėlus į Shenandoah (1888), Tvarauskas vėl ėmė nerimti be laikraščio. 1891 m. spalio mėn. jis sudarė bendrovę, ir tuoj pasirodė New Yorko Gazieta Lietuviška, kuri išsilaikė tik apie pusę metų. Savo laikraščiuose jis įvedė spausdinimą numatomų knygų, kurias paskui išleisdavo atskirai. Tuo jo pavyzdžiu pasekė ir visi kiti laikraščiai. Tuo būdu susitaupydavo raidžių rinkėjų darbas ir laikraščiui būdavo medžiagos. Paskutinis jo mėginimas pasireikšti spaudoje buvo anglų kalba išleistas Lithuanian Weekly Magazine, ėjęs nuo 1896 lapkričio 12 ligi metų galo.

Mykolas Tvarauskas buvo lenkų kilmės žmogus. Apie save jis esą taip prasitaręs: „Esu čystas lenkas, bet tarp lietuvininkų

⁸ Žr. Kovos metai dėl savosios spaudos 244.

užaugęs, 12 metų amžiaus savo išmokau tą kalbą, o pamilęs jus, procevoju (dirbu) dėl jūs ir procevoti nenustosiu“. Jam tikrai buvo progų pritapti prie lenkų ir jų spaudos tiek Shamo-kine, tiek New Yorke, bet jis leido lietuvišką laikraštį, nepaisydamas lenkų įžeidinėjimų ir net smurto užpuldinėjimų.

Kaip matėme iš jo laikraščių likimo, jis negalėjo pasidžiaugti nė lietuvių parama. Visą savo gyvenimą ir skurdų uždarbį jis pašventė lietuvių spaudai ir jų vardui kelti. O tas jo skurdas, kaip savo atsiminimuose J. Šliūpas nupasakoja apie darbo sąlygas leidžiant Uniją, buvo tikrai baisus:

„Kadangi Tvarauskas buvo biednas, kad vargei turėjo kokią dieną pavalgyti, aš negalėjau tuomet nei mislyti apie algą. Gana buvo to, kad drauge su juomi vargau vargus, kokius retai kas norėtų pakelti. Išėjus keliems numeriams Unijos, skaitytojai atsiuntė pinigų ir dabar buvo nupirktos litaros, reikalingos gazetės atspausdinimui, o pirma taip tų mažai buvo, kad neturint pinigų nei cento dėl prisipirkimo, reikėjo gazieta marginti vokiškėmis ir kitomis literomis. Tuomi tarpu brolei pradėjo skunsties ant šnektos — sakydami buk ji žemaitiška esant...“⁹

Po 1896 m. Mykolas Tvarauskas, tasai kuklus idealistas ir uolus lietuviybės žadintojas, aptilo. Visi jį užmiršo, nors, pasak Vyt. Širvydą, jo tėvas su Tvarausku matėsis dar 1912 m. Brooklyne.

---

⁹ **Kovos metai** 245. Šiam skyriui pagrindinės žinios apie lietuvių tautinį pabudimą imtos iš Miluko **Spaudos laisvės...** 442–460 ir 606–609.

IDEOLOGINIAI SKIRTUMAI IR SKALDYMASIS

TRYŠ NAUJI LAIKRAŠČIAI

Atstatytas nuo Unijos redagavimo, Jonas Šliūpas liko be darbo. Prieš atvažiavimą Amerikon, jis buvo studijavęs Maskvos universitete vienerius metus filologiją, antrus perėjo į teisių studijas, paskui persikėlė į Petrapilį studijuoti gamtos mokslų. Čia įsivėlė į revoliucines studentų riaušes, pateko į kalėjimą ir, bausmę atlikęs, buvo grąžintas į Lietuvą gyventi policijos priežiūroje. Tolimesnės studijos buvo neįmanomos. Todėl slaptai apleido Lietuvą ir 1884 m. atvyko į Ameriką. Kad ir porą metų pabuvęs universitete, jis nespėjo įsigyti jokios specialybės, dėl to jam teko čia bernauti pas ūkininką, kol susisiekė su M. Tvarausku.

Redaktoriaudamas jis išmoko spaustuvės darbo. Nors tas darbas buvo vargingas ir nepelningas, Šliūpas ryžosi pats leisti savo laikraštį. Jis suorganizavo Lietuvos Mylėtojų Draugiją, kuri išleido tokį atsišaukimą:

„Mes lietuvninkai Naujo Jorko ir apielinkės darome sutarimą įtaisyti lietuviškos dvasios lietuvišką gazetą, ir atsišaukiame į brolius viso svieto, idant jie labiausiai dabar pradžioje mums pareitų į pagelbą piningais... o kaip tik turėsime gana prenumeratorių, tuojau pasirodys gazietą daug didesnė už Uniją, vardu Lietuwiszskasis Balsas... Ar taip ar kitaip M. Tvarauskas neįstengs mums niekuomet naudingą gazetą, o dar ir savo čėsu išleisti. Jau jis du sykiu parpuolė, ir trečiu sykiu bus taip pat“...

Ilgai laukti Tvarausko suklupimo neteko: Unija sustojo 1885 balandžio 25. Tai palengvino Šliūpai rasti daugiau paramos. New Yorke jau buvo kiek įsigyvenusių lietuvių siuvėjų dirbtuvių savininkų. Ypač uoliai rėmė broliai Matulevičiai: Jurgis nupirko spausdinamąją mašiną, Vincas surankiojo keliasdešimt asmenų, įmokėjusių po 10 dolerių. Šenadoriškis Jonas Matulevičius rinko prenumeratas savo apylinkėje. Pirmasis

Lietuwiszkojo Balso (toliau jį vadinsime L. Balsas) numeris išėjo 1885 liepos 2. „Tas laikraštis yra turtu Lietuvos Mylėtojų. Rėdytojas Jonas Szlupas . . . išeina Naujame Jorke Ketwerge kožną Nedele“. Vedamajame straipsnyje redaktorius parašė: „Užduotė lietuviško laikraščio turi būt rodymas kelio gyvenime, mokinimas brolių ir jų švietimas, gaivinimas meilės vienas kito, didinimas vienybės lietuviškos ir sutikimo“.

Pradžioje buvo surinkta 500 prenumeratorių po du dolerius metams. Šliūpas buvo ne tik redaktorius, bet ir raidžių rinkėjas, spausdintojas ir išsiuntinėtojas. Jis sutelkė visą eilę iš savo pažįstamų Europoje bendradarbių, rašė apie Amerikos lietuvių gyvenimą. Laikraštis to meto skaitytojams buvo sunkoko stiliaus, spausdinamas smulkiomis raidėmis, žemaičiuota kalba ir ne visada pajėgė laiku išeiti. Vieton 26 numerių 1885 m. teišėjo 13. Taip pat greitai prasikišo prieštikybiniis nusistatymas, jau, turbūt, subrandintas Maskvoje studentavimo laikais. Antrais metais L. Balsas buvo leidžiamas du kartus per mėnesį, prenumeratorių skaičius nukrito ligi 100. Pragyvenimą redaktoriui padėjo uždirbti siuivykloje jo žmona Liudvika Malinauskaitė.

Netrukus ir netikėtai 1886 vasario 10 pasirodė kitas lietuvių savaitraštis Wienibe Lietuwniku (toliau bus vadinama Vien. Liet.). Jį sumanė išleisti du lietuviai verslininkai: valgomųjų produktų krautuvės savininkas Juozas Paukštys ir sališno bei bankelio laikytojas Antanas Pajaujis, kurie gyveno Plymouth, Pennsilvanijoje. Redaktorium juodu pasikvietė Domininką T. Bačkauską, gan apsukrą ir pamokytą vyrą.

Laikraštis buvo didelio (28×21 inčo) formato, stambiomis raidėmis ir siekė lyginti nesusipratimus tarp lenkų ir lietuvių. Prakalboje į „mielus brolius lietuwnikus“ taip rašo:

„Wienibe, zgada, mejle artymo ir tikras giwenimas katalikiszkas; otaj garsas muso, ir to misli gazieta wardu ‚Wienibe‘ isz duot myslijem. Ilgai dumojom apie ta naudyinga raszta, myslujom yr apie ta, jog daugielis perseketoju aciras kurie isz pawidumo drebs purwijnu pyktybes ir t. to, ba kožnam ira žynoma, jog gieriem darbam welnes žabangas stato. . . Ne wiena gialoni pyktybes iszwiars, o jago brolem lietuwinikam pasy dabos muso rasztas ‚Wienibe‘ taj ir wysa pekla ne pergaies. . . Ne myslijam west wajnos su polskom gazietom ba tury me ta iszminti jog esame kudikejs wienos Motinos ‚Tewiszkes‘ o szlektas tas kur in sava lizda dergie . . . zgada ir tykras krykszczioniszkas giwenimas tegul ponawoje tarpe mus“.

Laikraščio leidimas buvo pradėtas su tvirtu kapitalu, su daugybe skelbimų, todėl jis galėjo eiti punktualiai. Lengvesnė kalba ir įvairių pasiskaitymų gausumas patraukė daugiau skaitytojų. Jo skelbiama santaika su lenkais ir katalikiška kryptis, aišku, negalėjo patikti L. Balso leidėjui.

Tą naują laikraštį jis pasitiko labai nepalankiai:

„... Amerikoje turime tik vieną L. Balso draugystę, kurią įrengė broliai dėl naudos tėvynės Lietuvos ir dėl gero darbininkų; nedora būtų, jeigu broliai dėl Lietuvos atšaltų atšaldami dėl tos draugystės. Aš, kurs esmi rėdytojas L. Balso, norėčiau galia visus darbus pavesti kam kitam, jeigu Lietuva to norėtų. Tikrai pavedimą tokiems niekšams, kokie susitarė išdavinėti neva Wienybę Lietuwninkų, vedimą lietuviškų reikalų, kol aš gyvas, laikysiu ir laikau už nesupratimą mūsų brolių. Paukštis ir visa jo šeima, penėdami savo skaitytojus pasakutėmis ir lenkiškai čigonišku abrakū nukreipia lietuvių nuo tikro lietuviškojo kelio į šunkelius“... (1886 kovo 16).

Vos Vien. Liet. pasirodžius, 1886 vasario 20 newyorkiečių susirinkime buvo svarstoma, kaip pataisyti L. Balso reikalus. Kalbėtojai skatino vienas kitą gelbėti savo laikraštį ir stengėsi suniekinėti Vien. Liet.:

„Nors Paukščio Vienių yra didelė pagal popierą, bet yra vienybė jeigu tik rupūžių ir velnių... Vienių Paukščio ėmė eiti dėl mūsų iškraikinimo... Paukštelį nubugdykime, kad jis tarp mūsų daugiaus nelekietų... Brolei lietuvininkai, tai nėra 'Vienybė', pritinka geriausiai jai vardas 'Durnybė'... Susėdę asilai gudrius daigtus rašo“... ir tt. ir tt. (L. Balsas 1886 m. 43-47).

Pasak kun. A. Miluką, Šliūpo „turėta aštri plunksna, kuri, taip pat kaip ir jo gyvas žodis prakalbose, nesiskaitė su diplomatija... Vien. Liet. rašytojai, taip sakant, be pirštinių, su nuogais kumščiais kariavo prieš L. Balsą ir jo redaktorių; šis irgi nuo peties atsikirsdavo. Pasekmė tų aštrių aštriausių anų laikų polemikų buvo didžiausias užsikirtimas prieš kitokios nuomonės asmenis“.

Vieni kitus plūdo visokiais paniekinamais žodžiais. Ypač pasižymėjo Vien. Liet. redaktorius Bačkauskas, kuris įsivedė užgaulių juokų skyrių, pavadintą Taradaika. Tas Taradaika jodinėjo ant kuilio po lietuviškas kolonijas ir aprašinėjo visokių nuotykių, vis gnybdamas L. Balsą ir jo redaktorių. Su žodžiu niekas nesiskaitė. Kam pasiseks labiau priešą suniekinėti, tas bus laimėtojas. Įsigalėjo lietuviškoje spaudoje negirdė-

tas chamizmas. Tai sukėlė nemaža klegėjimo anų dienų smuklėse.¹

Tas nuotaikas gan gyvai pavaizduoja kun. Milukas:

„Aštuntoje dešimtyje metų vienu pasekmingesniųjų Senadorio lietuvių saliuininkų buvo Jonas Ražas, kurio karčiamoje — saliuone prie Centro gatvės (už poros šimtų žingsnių nuo Lehigh Valley gelžkelio stoties) lietuvių gyvenimas virte virė, kunkuliavo. Mokėta čia gražiu žodžiu paguosti nuvargusius pareinančius iš darbo angliakasių, kurie paskui ir po vakarienei, apsiprausę ir išieginiais drabužiais pasirėdę, sugrįždavo čion praleisti vakarą. Ražo žmona savo tarnaites merginas greit išpiršdavo norintiems apsivesti jaunikiams ir sugebėdavo iškelti garsiausias vestuves — veselijas. Jauniems iš to buvę daug smagumo, Ražams nemaža pelno ir garbės: jų kostomierių-konsumentų žymus skaitlius vis didinosi, augo.

Pas Ražą visada galima buvę išgirsti paskiausias naujienas iš lietuvių gyvenimo... Beskaitant garsiai iš Vien. Liet. Taradai kos ir kitų rašytojų pasityčiojimus iš „Šliupo sėbrų“, Ražo klijentai nesigailėję visokių pridėklų, ypač jei neiškęsdamas atsirasdavo čia jau netoli gyvenęs žilabarzdis Andriukaitis. Šio pastarojo mokėta storokai užkirsti tamsūnams, bemoksliams, „jautukams“ ir tt. Kuomet susierzinęs vieną kartą jis mėgino apginti visų pa juokiamąjį „Naujorkinių kudlių draiskalą“ (L. Balsą); ir ginčai pradėjo per daug į barnius virsti, šeimininkas Ražas, kad nuraminus įsikarščiačius, pašaukė visus prie baro: „eikšiate visi išgerkime, vyrai, ar mes šliuptarniai kokie, kad už tą driskių niaujamės“. Žilis šliuptarnis, Andriukaitis šliuptarnis, ne mes“ atkirto keli vyrukai. Tas žodis, karštuose ginčuose išsprūdęs, lipte prilipo prie uolaus Liet. Balso rėmėjo.

„Šliuptarnio“ vardas iš Senadorio greit pasklido ir į kitas mūsų naujokynes. Anuomet jis buvo taip įžeidžiantis, kad net teismo prašyta bausti už to žodžio naudojimą“.²

Vien. Liet. palaikė kun. Antanas Varnagiris, mišrios lietuvių ir lenkų parapijos Plymouthe klebonas. Nuo 16 to laikraščio numerio jis dėjo savo aprobatą, tvirtindamas, kad laikraštį nieko nėra priešingo katalikų tikėjimui, ir patardamas, kad kiekviena lietuviška šeima jį skaitytų. O kai L. Balse pagausėjo religijos užpuldinėjimai, 25-me Vien. Liet. numeryje jis paskelbė, kad L. Balso skaityti nevalia, kaip rašto, priešingo katalikų Bažnyčiai. Pagal Bažnyčios įstatymus, tokias aprobatas ar draudimus galėjo daryti tik vyskupas. Toki skelbimai, aišku, atitraukė dalį L. Balso skaitytojų, ir jis darėsi dar karingesnis prieš kunigus ir tikėjimą. Tai patvirtina pats Šliūpas:

¹ Milukas savo rinkinyje **Spaudos laisvės**... duoda daug pavyzdžių.

² Milukas, **Amerikos lietuviai XIX šm.** 240–241.

„Kada keiksmi po baŋnyczias neėjo mažyn, o didyn ant L. Balso, tai rėdytojas pasiėmė isz paties dugno istoriszka perkratyti vadovus katalikų ir jų mokslą ir czion bėgyje laiko tapė parodyta, jog baŋnyczia kataliku yra paremta ant doriszku puvėsiu, apgavystės, razbajaus. Žinoma, tie rasztai žmonyse sukėlė baisų sujudimą, vaidai kilo smarkus, ir karcziamose ar susirinkimuose žmonės neretai kumszcziomis ėmėsi už apskelbtasias žinias“.³

L. Balsas mažino savo ir taip jau nedidelį formatą, nepajėgė eiti reguliariai ir rado net pasipriešinimo savo buvusių Lietuvos Mylėtojų Draugijos nariuose, kurie tikėjosi pelno už savo duotą paramą. Negalėdamas atgauti savo pinigų, paskolintų spausdinimo mašinai pirkti, Matulevičius atsiėmė jau visai sudėvėtą mašiną, ir šliūpas nusprendė persikelti į Shenandoah, Pa., kur tęsė L. Balso leidimą, nes ten buvo daugiau lietuvių. Kadangi, kaip pats redaktorius sako, tikrieji L. Balso draugai buvo neturtingi žmonės, kurių kišenės negalėjo užlaikyti laikraščio, 1889 m. išėjo vos 4 numeriai, ir L. Balsas sustojo. Ir pats šliūpas su šeima pasišalino iš Shenandoah į „tykų ir ramų gyvenimą, toliaus nuo parodavietės dėl lietuviškojo svieto“.⁴ Jis nusikėlė į Baltimorę studijuoti medicinos.

Domininkas Tomas Bačkauskas (1846–1909), pirmasis Vienybės redaktorius, nevisuomet sutardavo su laikraščio leidėjais. Jis gimė lietuviškame Kuprių k., Kidulių vls. Mokėsi Sudargo parapijos mokykloje, vėliau išlaikė 5 klasių egzaminus Smalėnuose, kur buvo brolio Augustino vienuolynas, ir buvo besirengias į kunigus. Pakeitęs savo nusistatymą, jis išmoko vargonininkauti. Amerikon atvyko 1879 m. ir buvo vargonininku pas kun. Lenarkevičių, Shenandoah, Pa. Netrukus persikėlė į Baltimorę, paskui į Buffalo, N.Y., iš kur buvo pakviestas redaguoti Vien. Liet. Šiose pareigose išbuvo virš dvejų metų, ligi 1888 balandžio 25. Susipykęs su laikraščio leidėjais, jis nuvyko į Shenandoah vargonininkauti šv. Kazimiero parapijoje. Jo širdį kuteno noras leisti savo laikraštį. Ta mintis labai patiko kun. Lenarkevičiui, nes tuo metu lietuviai jau buvo rimtai subruzdę steigti savas parapijas Shenandoah ir Mahonoy City. Todėl kun. Lenarkevičius jam padėjo įsigyti spaustuve, ir 1888 liepos 11 pasirodė Saulė, nedėlinis laikrasztis.

Pagrindinis Saulės tikslas buvo kovoti prieš lietuviškų parapijų steigimą Shenandoah ir Mahanoy City ir įrodinėti, kad

³ Lietuwiszkiejie rasztai ir rasztininkai 227.

⁴ Ten pat 229.

visiems užtenka vienos šv. Kazimiero parapijos. Nors Bačkauskas buvo grynas lietuvis, bet jo širdyje degė didesnė meilė lenkams negu lietuviams. Kad ir nedidelio mokslo vyras, jis buvo labai gabus ir gerokai suktas, puikiai sugebėjęs pašiepti ir įgelti savo priešus. Jis nepaisė jokios teisybės nei dorovės ir su pasigardžiovimu mėgo knistis žmonių žemesnių polinkių šiukšlynuose.

Visa tai, aišku, kiršino žmones ir žemino susipratusių lietuvių vardą. Tai ir sutrukdė bent porai metų šv. Jurgio parapijos įsteigimą Shenandoah mieste. Ir įsteigus, geroką dalį lietuvių sulaikė prie kazimierinės, jau lenkiškos, kur ir šiandieną tebėra apie 40% lietuvių kilmės parapiečių. Tačiau Saulė buvo gana populiari menko išsilavinimo žmonėse, ypač joje atgaivinus Taradaiką. Saulės kalba ir rašyba buvo paprasta, kaip ir patys skaitytojai. Tai buvo senoviška lenkiškos kilmės rašyba, pilna darytų lenkiškų žodžių. Laikraštį buvo spausdinama visokių iš lenkų kalbos verstų bei perdirbtų pasakų, kurios vėliau būdavo išleidžiamos atskiromis knygelėmis. Tai įpratino žmones skaityti, o nemokančius paskatino išmokti skaityti. Po Bačkausko mirties (1909) lenkiškumas išblėso, bet kalba ir stilius išliko beveik ligi pat 1959 m., kada Saulė užgeso⁵.

Saulės indėlis į knygų leidimą buvo nemažas. Pradedant 1890 m. Bačkauskas kas metai išleisdavo kalendorių. Iš pradžių jų spausdindavo po 500 ar 600 egzempliorių, paskui, 1897 m. — 2700, o 1898 m. — net 4000. Ligi 1905 m. jis parūpino 85 leidinius, daugiausia jo paties ranka rašytus vertimus bei originalus. Leido ir savo Abécéles, elementorius vaikams ir suaugusiems. Ypač buvo žmonių mėgiamas jo vertimas Tūkstantis naktų ir viena 813 puslapių knyga, kurios pasirodė net trys leidimai. 1898 m. jis išleido Lietuvišką pasakorių ir Mūsų pasakas, kur įdėjo ir iš Amerikos lietuvių surinktų pasakų; taip pat ir savo paruoštą Lietuvišką Dainorių ir daug kitų.

Prof. Vaclovas Biržiška yra taip apie jį pasakęs:

„Nors nei vienas Bačkausko leidinys nepateko ir niekados nepateks į lietuvių literatūros istoriją, tačiau patį Bačkauską tenka laikyti pačiu produktyviausiu Amerikos lietuvių plunksnos darbininku... Jam tenka pripažinti tikrą pasakojimo gabumą. Su didesne inteligencija, gali būti, iš jo būtų buvęs, tikra to žodžio prasme, rašytojas“⁶.

⁵ A. Kučas, *Shenandoah lietuvių šv. Jurgio parapija* 49–50.

⁶ Plg. V. Širvydas, *Amerikos lietuvių knygos, Kovos metai* 266–267.

LIETUVIŲ SUSIVIENIJIMO STEIGIMAS

Pirmos lietuvių draugijos Amerikoje, kaip jau anksčiau pastebėjome, dažniausiai buvo steigiamos išvien su lenkais, beveik visur su nuostoliais lietuviams. Tie nuostoliai galėjo dar labiau didėti, kai patys lenkai ėmė telktis į didesnes bendrines organizacijas. Jau 1870 m. kilo sumanymas steigti lenkų susivienijimą Amerikoje. Projektus besvarstant, atsirado energingas kun. Teodor Gieryk, kuris įsteigė lenkų katalikų susivienijimą. Po septynerių metų, 1880 m., atsirado tautinis jų susivienijimas (Związek Narodowy Polski), kuris telkė atitolusius nuo tikėjimo arba jam priešingus. Abu šie susivienijimai įsteigė Chicagoje ir tarp savęs rungtyniavo.

Į tuos lenkų susivienijimus buvo traukiami ir lietuviai. Tai pastebėjo Chicagoje gyvenęs lietuvis gydytojas dr. M. P. Kasauskas ir ėmė galvoti apie panašų lietuvių susivienijimą. Tuo reikalu jis tarėsi su kun. Valentinu Čižausku, Šv. Kryžiaus vienuolijos nariu, klebonaujančiu South Bend, Indiana. Jiems atrodė, kad toks susivienijimas geriau tiktų organizuoti rytuose, kur buvo daugiau lietuvių. Kai 1884 m. Amerikon atvažiavo kun. Antanas Varnagiris ir pradėjo klebonauti lenkų ir čekų parapijoje Independence, Wisconsin, juodu pradėjo jį kalbinti persikelti kur nors į rytus ir mėginti lietuvius organizuoti į susivienijimą.

Kun. A. Varnagiris sutiko ir 1885 m. pabaigoje nuvyko į New Yorką, kur gavo arkivyskupo leidimą organizuoti lietuvių parapiją. Netrukus jis čia pastebėjo tarp lietuvių išsikerojusius vaidus ir įsitikino, kad iš jo pastangų bus maža naudos. Apie tai painformavo arkivyskupą ir pasiprašė jo sutikimo persikelti į Pennsilvaniją. Čia tuojau gavo paskyrimą į Freeland mišrią parapiją ir po kelių mėnesių buvo perkeltas į Plymoutho mišrią lenkų ir lietuvių parapiją. Tuo metu jau buvo pradėjusi eiti Vien. Liet., ir kun. Varnagiris pradėjo joje bendradarbiauti, nuolat rašydamas religiniais klausimais ir lietuvių organizaciniais reikalais.

Tais klausimais jis rašinėjo ir L. Balse, kai rūpinosi New Yorke įsteigti lietuvių parapiją. Jam pavyko sužadinti lietuvių susidomėjimą susivienijimo reikalų, bet dėl ateistinių vėjų nepavyko juos suburti į parapiją. Jausdamas lenkų laisvamaniško susivienijimo grėsmę lietuviams katalikams, jis kėlė lietu-

vių vienijomi reikalą 1886 m gegužės mėn. (Vien. Liet. 15 nr.) savo straipsny, pavadintame „Ar nebūt gerai“:

„Visi gyventojai turi čia Amerike šioją tokį susiklausymą, mes ligi to laiko nieko, gyvename kožnas dėl savęs, apie savo brolius nieko nesirūpindami... Visoks narodas apie save žinosi, o mes taip lyginai, kaip avelės nuo vilko išsklaidyti po Ameriką tūnim sau užmiršti nuo svieto ir savo vardą 'lietuvnikai' mariname... Yra didelė gėda dėl lietuvnikų, o labiausia ten, kur gali stot lygybėj su kitais. Čia ta mislis yra paduota dėl jūs, broliai, ne dėl kokios naudos, tik dėl naudos tos, kad vardą gerą turėtume... Daugelis yra lietuviškų draugysčių čia Amerikoje, ale tos draugystės yra paskirios ir apie jas niekas nežino... Lietuvnikai ligi to laiko jokio susirišimo tarp savęs neturi, o tai yra kanečnas (būtinus) daiktas. Turime tarp savęs visose vietose išminčius vyrus... padarykite tarp savęs draugystes broliškos pamačės (pagalbos) arba visoj Pennsilvanijoj uždėkite banką lietuvišką. Ruoškitės, broliai, ale be stroko (skubėjimo) su uvoga (atsargiai)... kur yra didelis skaitlius, tegul nemiega... Šenadoris kaipo stalica (sostinė) Lietuvos galėtų pradėt, o paskui... iš kitų vietų... Waterburio ir Baltimorės broliai pasiskubis...“

Į šį straipsnį tuojau atsiliepė Juozas Danisevičius iš Waterburio, Conn.:

„Kad sulaukus didelės naudos ir garbės lietuvninkų paduokime sau rankas broliškos sutarties... Čia mūsų brolių yra apie 39 tūkstančiai; jeigu tik pusė prigulėtų į Susivienijimą, ką galėtų padaryti! Kur vienybė, ten galybė ir sutikimas, o kur sutikimas, ten Dievas. Mūs kad ir maža saujelė (12 šeimynų, 21 nevedusių) pristojam ant visko“...⁷

Jo žodžius dar labiau sutvirtino redakcija, pridėjusi keletą paskatinančių ir pritariančių žodžių. Iš to numanu, kad kun. Varnagiris ir redakcijos štabas ruošė dirvą steigiamajam susivienijimo seimui, kurį manė sušaukti 1886 m. rudenį. Beveik tuo pačiu laiku seimo reikalus svarstė ir L. Balsas, tikėdamasis pataisyti laikraščio finansinę būklę ir paimti lietuvių visuomenės vadovavimą į savo rankas. Ilgai nedelsdamas, Jonas Šliūpas su savo šalininkais L. Balse paskelbė, kad jie šaukia lietuvių susivienijimo steigiamąjį seimą 1886 rugpiučio 15 Sheandoah, Pa.

Kun. A. Varnagiris tuojau įspėjo katalikus, kad į tą seimą nevyktų. Tai jau buvo atviras kovos paskelbimas, kas, aišku, negalėjo patarnauti jokiai vienybei. Dar organizacijai negimus, jau paaiškėjo, kad visi lietuviai jon nesutils. Prieš pat šena-

⁷ Vien. Liet. 1886 m. 15 ir 21 nr.

doriškį seimą, rugpiūčio 4 kun. Varnagiris paskelbė atsišaukimą į katalikus ir katalikiškas draugijas, pranešdamas, kad katalikų susivienijimo seimas įvyks spalio 31. Vėliau tą datą nukėlė į lapkričio 22.

Vadams susikirtus dėl principinių dalykų, šiuo atveju dėl religijos, kilo klausimas, kas turės daugiau šalininkų. Tai buvo tarsi sąmoningesnio elemento egzaminas. Kai buvo kalbama apie susivienijimą, tai turėta minty ne pavienių lietuvių organizaciją, bet sujungimą lietuviškų pašalipinių draugijų, kurių tuo metu buvo žinomos devynios. Žinoma, kiekviena draugija buvo laisva apsispręsti savo jungimąsi į susivienijimą.

Balsiečių seimas įvyko nustatytu laiku. Jame dalyvavo vienuolika delegatų iš keturių vietovių: New Yorko, Baltimorės, Shamokino ir Shenandoah. Seimo pirmininku buvo išrinktas Pijus Paseckas iš New Yorko, sekretorium — Vincas Juodkojis iš Shenandoah. Seimo rengimu rūpinosi vietinė Šv. Jurgio draugija.

Seimas nusprendė įsteigti susivienijimą, kurį pavadino tokiu vardu: Susivienymas Visų Lietuvniukų Amerike. Paskui priimta trumpa konstitucija, kurią galutinai suredaguoti pavedė J. Šliūpai. Nariais nutarta priimti tik vyrus. Įstojamasis mokestis buvo vienas doleris ir 10 centų kas mėnesį. Susivienijimas savo veikloje užsibrėžė pirkti žemės ir namus, steigti mokyklas, našlaičiams ir seniems žmonėms prieglaudą, steigti darbo biržas, sušelpiti mirusio nario giminačius ir statyti lietuvių bažnyčias.

Centro valdybon išrinko pirmininku P. Paseką, vicepirm. Obelaitį, raštininku V. Juodkojį ir išdininku Stasį Miliauską.

L. Balse išspausdinęs konstituciją, J. Šliūpas pridėjo paaiškinamąjį straipsnelį: Toksai tai Užvedimas. Jame prisimenama pirmųjų krikščionių meilė, pabrėžiamas susivienijimo reikalingumas ir raginama jį remti: „Dabar užtai atbuskime ir visi glauskimos į vieną kuopą, užmirškime kas prieš ką turime kokius kerštus, darykime vieną lietuvišką susivienijimą, nors tuli, norėdami lietuvniukus apgauti, stengėsi juos perskirti“.

Kitame puslapyje jau „paglosto“ tuos tūlus:

„Tokie kaip Paukštys mažai ką stengs, nors kn. Varnagiris jam lizdą veja... Ak, tos kiaulės Plymouthe tai tik durnos: ką mato žmonės daro, tai ir jie lyg bezdžionkos; aš jų norėčiau paklausti, kiek yra lietuviškų nacių, ir kiek susivienijimų reikia,

ale ką tu su kuiliu, tuojaus mane putomis apdrėbtų, taip kaip ne vieną brolių jau apdrėbė Naujorke ir Šenadoryje, o vis tai daro per savo aklybę neva su Dievo žodžiu, nors peržiūrėjęs visą tą kiaulių didybę rastum po šimtą velnių“...⁸

Po tokio pareiškimo tarp abiejų laikraščių įsiliepsnojo tikras rietenų karas, kuris nedarė garbės nė vienai pusei ir atgrasino nuo susivienijimo ramesnius žmones.

Antrasis seimas buvo sukviestas po metų, 1887 rugpiūčio 14–15, vėl Shenandoah mieste. Atvyko tik šeši delegatai: J. Šliūpas iš New Yorko, Ignas Bubelis iš Baltimorės ir keturi vietiniai šenadoriškiai. Nedalyvavo nė vienas centro valdybos narys. Veikimo apžvalgą darė J. Šliūpas, nupeikdamas buvusią valdybą ir siūlydamas planus tolimesniam veikimui. Delegatai tuojau įsivėlė į ilgus ginčus, kai baltimoriškis ir šenadoriškis Pranas Šabrinskas pradėjo įrodinėti, kad susivienijimas tuojau turi imtis statyti bažnyčias ir mokyklą Baltimorėje ir Šenadory. Kiti stoji prieš. Savo kalboje Šliūpas pripažino reikalingumą, bet dabar negalima statyti bažnyčių, nes nėra gerų kunigų, o ir su mokytojais būtų sunkumų.

Apyskaitoje buvo pranešta, kad susivienijimas turi 173 narius ir ižde \$ 203,51. Naujon valdybon buvo išrinkti: pirmininku Stasys Mačys, vicepirm. Ignas Bubelis, raštininku J. Šliūpas, jo padėjėju Motiejus J. Andriukaitis, iždininku Jonas Mieldažis ir du iždo globėjai — Pranas Šabrinskas ir Jurgis Naujūnas. Išskyrus Šliūpą ir Bubelį, visi kiti buvo šenadoriškiai. Trečią seimą nutarta šaukti Pittstone.

Kadangi jau veikė ir katalikų susivienijimas, tai didžiausias abiejų rūpestis buvo prisitraukti kuo daugiausia narių. Nei vienas nei kitas ne ką galėjo nuveikti, nes mažai turėjo pinigų, ir vadai, kaip matėme, nesiteikė atsilankyti į antrąjį seimą. J. Šliūpas, kaip sekretorius, trečiam seimui Pittstone laiką paskyrė 1888 rugsėjo 16–17. Buvo tikėtasi daugelio svečių, bet seiman atvyko tik tai J. Šliūpas ir dar du lietuviai iš Wilkes-Barre, Pa. Anot susivienijimo istorijos autoriaus Tomo Astramsko, „Susivienijimas buvo jau numiręs ir Šliūpas, atvažiavęs seiman, galėjo jį tik palaikyti“. Taip ir atsitiko: susivienijimas nutraukė savo veiklą.⁹

⁸ L. Balsas 134.

⁹ T. Astramskas, *Susivienijimo Lietuvių Amerikoje (SLA) istorija* 8–10.

Katalikų seimas. Skelbdamas lietuvių katalikų seimą, kun. Varnagiris kvietė ir lenkų draugijas. Tai daryta gal dėl baiminimosi, kad vienų lietuvių bus per mažai, o gal ir dėl to, kad ir lenkai nuolatos kviesdavosi lietuvius, ir Vienybės leidėjai bei redaktorius ieškojo sugyvenimo su lenkais, daugiausia biznio sumetimais. Be to, jis buvo mišrios lietuvių ir lenkų parapijos klebonas Plymouthe, kur 1886 lapkričio 22 vyko seimas.

Atidarymo kalboje kun. Varnagiris aiškino lietuvių katalikų susivienijimo reikalingumą, kurį toliau ryškino dr. M. P. Kasakauskas, Juozas Danisevičius, Juozas Paukštys ir kiti. Seime dalyvavo per dešimtį delegatų: iš Chicagos Kasakauskas ir Baltrus Špokas–Špokevičius, iš Waterburio J. Danisevičius, iš Pittstono Andrius Tepliusis ir plymouthiškiai Juozas Paukštys, Antanas Pajaujis, Domininkas Bačkauskas, V. Semsys, M. Totorius ir kiti. Lenkai neatsiuntė jokių atstovų, todėl seimas buvo grynai lietuviškas.

Seimas nutarė apjungti visas lietuvių katalikų pašalpines draugijas, palikdamas joms pačioms tvarkyti savišalpos reikalus, o sau pasiėmė tik bendrus organizacinius ir tautinius reikalus. Dėl to ir kiekvienam lietuviui, priklausančiam susivienijimui, uždėta pareiga išlaikyti tautybę, teikti pagalbą broliui nelaimėje, vesti dorą dievobaimingą gyvenimą, padėti naujai iš Lietuvos atvykstantiems ir tt. Nauja organizacija pavadinta Susivienymas Visų Draugysčių Katalikiškų Lietuviškų Amerike. Pirmininku buvo išrinktas kun. A. Varnagiris, sekretorium J. Paukštys, išdininku A. Pajaujis. Nario mokesčio tebuvo nustatyta centro valdybos reikalams po 10 centų metams.

Pirmas veikimo uždavinys buvo narių ieškojimas. Tai buvo nelengvas darbas. Teko rungtis su balsiečių susivienijimu, su lenkiškomis ir laisvamaniškomis kliūtėmis ir bendru lietuvišku nepaslankumu. 1886 m. gale Vien. Liet. paskelbė, kad į katalikų susivienijimą jau įsirašė 319 narių iš šešių lietuviškų pašalpių draugijų.

Katalikų susivienijimas tvarkėsi pamažu, jam stokojo gyvumo. Buvo mestas į dirvą grūdas, buvo paskelbti ir apginti principai, bet nebuvo atsidėjusių darbininkų. Principe laimėjo lietuviškoji mintis, bet lenkiškoji dvasia dar nebuvo išnykusi. Redaktorius Domininkas Bačkauskas laikėsi lenkiškumo, boikotavo susivienijimą savo tyła, visai nieko apie jį nerašydamas, nors Vien. Liet. buvo susivienijimo organas. Išėjęs iš redakto-

rių ir pradėjęs savo Saulę, jis paleido savo Taradaiką, pajuokdamas ir šmeiždamas susivienijimo vadus ir buvusį savo darbdavį Juožą Paukštį.

Kiek daugiau gyvumo įnešė trečiasis katalikų susivienijimo seimas, sukvietas į Mahanoy City 1888 spalio 30–31. Kadangi balsiečių susivienijimas susilikvidavo, tai šiame seime nutarta pakeisti katalikų susivienijimo vardą į Letuviškas Susivienymas Amerike, tuo norint pažymėti, kad lietuviai turi visiems vieną susivienijimą. Tuoju jis buvo įregistruotas valdžios įstaigoje, ir vardas buvo kiek perredaguotas: Susivienymas Lietuvninkų Amerike. Buvo taip pat nutarta priimti nariais ir pavienius asmenis, ne vien draugijas. Nario mokestis pakeltas ligi 15 centų metams. Tomas Butkevičius, Jogailos draugijos atstovas iš Nanticoke, Pa., pasiūlė įsteigti „skarbo nepajudinamo“ fondą lietuviybės reikalams remti. Jo pasiūlymas buvo priimtas, ir kiekvienas narys buvo įpareigotas mokėti po 25 centus metams. Kėtvirtasis susivienijimo seimas (1889 m.) tą mokestį pakėlė ligi \$ 1,00. Šiame seime kaip stebėtojas dalyvavo naujas Plymoutho lietuvių lenkų parapijos klebonas kun. Aleksandras Burba, neseniai atvykęs iš Lietuvos.¹⁰

Kun. Aleksandras Burba į Ameriką atvažiavo su dideliu patyrimu santykiuose su lenkais ir su užgrūdintu lietuvišku nusistatymu. Gimęs 1854 spalio 30 Pailių viensėdyje, Kruopių vls., Šiaulių aps., pradžios mokslus ėjo Žagarės ir Kruopių mokyklose. Privačiai mokėsi Šiauliuose, paskui nuvyko į Vilnių ir ten įstojo į seminariją. Kunigu buvo įšventintas 1882 spalio 13. Dar seminarijoje būdamas, rašinėjo eilėraščius, kuriuos vėliau spausdino laikraščiuose. Pirmoji jo paskyrimo vieta buvo Žasliai, kur dauguma parapiiečių buvo lietuviai, bet visos pridėamos pamaldos buvo vedamos lenkiškai. Jis tuoju pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus ir įvedė lietuviškus giedojimus. Vietos lenkai dvarininkai ėmė jį skusti vyskupui, ir po metų jam teko keltis į Vidiškius. 1884 m. buvo paskirtas Labanoro parapijos klebonu. Už lietuviškų knygų platinimą ir lietuviškumo gaivinimą aplenkėjusioje parapijoje rusų policija jį 1886 m. lapkričio mėn. suėmė ir išgabeno į pranciškonų vienuolyną Gardine, kur išlaikė dvejus metus. Paskirtas Adučiškio parapijos, Švenčionių aps., vikaru, ten ilgai negalėjo pabūti dėl savo

¹⁰ A. Kučas, *Lietuvių R. K. Susivienijimas Amerikoje (LRKSA)* 30–47.

lietuviškumo. Vieno dvarininko ir rusų gubernatoriaus pastangomis buvo perkeltas į Valkininkus. Taip stumdomas iš vienos vietos į kitą, jis slaptai perėjo rusų vokiečių sieną ir išvyko Amerikon.

Likimas ir čia jam nebuvo atlaidus. Pabuvęs kiek Shenandoah, paskui Hazletone, 1889 spalio 9 buvo paskirtas lietuvių ir lenkų mišrios parapijos klebonu Plymouth. Šioje parapijoje buvo apie 800 lietuvių ir 600 lenkų, kurie, nors mažumoje būdami, jautėsi tikrais šeiminingais. Scrantono vyskupas O'Hara buvo liepęs sakyti pamoksus lietuviškai ir lenkiškai. Kun. Burba taip ir darė. Lenkai pakėlė didžiausius triukšmus, apie kuriuos rašyta anksčiau, kalbant apie Plymouthą (15–17). Tad 1890 m. pradžioje buvo įsteigta grynai lietuviška Šv. Kazimiero parapija.

Kun. Burba buvo ne tik veiklos žmogus, bet ir lietuvis patriotas rašytojas, pradėjęs nuo bendradarbiavimo Aušroje. Atvykęs Amerikon, jis labai nustebo, kad laisvame krašte lietuvių yra apsėdusi gili nesantaika, kad čia šakojasi lenkiškumas ir bedievybė. Jis ryžosi veikti neatidėliodamas.

PALIAUBOS VARDAN LIETUVYBĖS

Beveik nuo pat pirmos dienos po savo atvykimo į Plymouthą kun. Burba pasidarė uoliausiu Vien. Liet. bendradarbiu. Daugiausia jis rašė tikėjimo ir lietuvybės klausimais ir atsiliepėdavo svarbesniais dienos reikalais. Bet visų svarbiausias jam dalykas buvo visų lietuvių vienybė. Jis ieškojo ne to, kas lietuvius skiria, bet kas jungia. Ir giliu jo įsitikinimu, tokia jungtis buvo lietuvybė, nes ji mums prigimta, ne įsigyta. Jis buvo rašto žmogus, todėl daug dėmesio teikė spaudai, kuri gali prabilti į platesnį žmonių būrį negu bet kuri draugija. Dėl to jis ir susigyveno su Vien. Liet. leidėju Paukščiu, ir pamažu laikraštis pateko jo globon.

Tuo pačiu metu Jonas Šliūpas, taikęsis į lietuvių visuomenės vadovus, pasijuto netekęs po kojomis pagrindo. Iširo jo įsteigtas susivienijimas, žlugo jo laikraštis, per kurį jis galėjo pasiskardinti su savo idėjomis, ir jis jautėsi kaip mūšį pralaimėjęs vadas. Bet jis buvo ne iš tokių, kurie nuleidžia rankas

ir atsisako kovos. Jis kūrė naujus planus, tarp kurių pirmiausia buvo suartėjimas su kun. A. Burba. 1889 gruodžio 22 Baltimorėje, kur jis studijavo mediciną, J. Šliūpas įsteigė Lietuvių Mokslo Draugystę, kurios tikslas — platinti apšvietimą ir mokslus lietuvių kalba. Nariais galėjo būti vyrai ir moterys, moką mažiausia \$ 1,00 mėnesiui. Savo tikslui siekti draugija numatė leisti ir platinti šiaip naudingas ir mokslo knygas. Draugijos steigėjais pasirašė 10 asmenų, kurie išsirinko vadovybę: pirm. Jonas Šliūpas, pavaduotojas Ignas Bubelis, raštininkas Simas Vencius, išdininkas Jonas Stočkus ir knygininkas Marcijonas Radavičius.

Su ta malonia naujiena 1890 Naujų Metų dieną J. Šliūpas nuvyko į Plymouthą pasikalbėti su kun. A. Burba. Tas dviejų veiklių lietuvių pasikalbėjimas, aišku, palietė visas nesantikos priežastis. Turbūt, abiejų buvo prieita bendros išvados, kad lietuviams užtenka priešų iš lenkų ir maskolių pusės, kad nėra reikalo peštis dėl tikėjimo ir kad svarbiausias mūsų uždavinys gaivinti lietuvybę ir ją stiprinti, o ne ardyti.

Apie tai liudija Tomas Astramskas, artimas Šliūpo pažįturų žmogus. Jis rašo kaip jam vėliau aiškino Šliūpas. Esą:

„Šliūpai einant mokslą ir būvant sunkiame padėjime, kun. Burba, pasirodydamas atjaučiančiu, sušelpė jį pinigiskai iki \$ 300 su viršum. Šitaip pasirodęs jam draugišku, jis reikalavo nuo jo sau pagalbos savo tautiškame darbe, Susivienijimo gaivinime. Šita jo pagalba turėjo būti ne tik aktyviškame darbe, bet ir nusileidime sulig kai kurių dalykų. Taip va, nuo jo buvo reikalauta, kad jis neliestų tikėjimo dalykų ir kunigijos reikalų. Šliūpas, ar aplinkybių verčiamas, ar nelaikydamas to dideliu pasišventimu, su tuo sutiko“.¹¹

Apie tą patį reikalą kun. Burba vėliau taip parašė:

„p. Šliūpas būdamas aplankose pas mane ant Naujų Metų 1890 prisipažino blogai daręs dėl lietuvių labo iki anam laikui ir jau tvirtai prižadėjo, kad daugiau tikėjimo nebekliudysiąs ir pats būsiąs kataliku“...¹²

Iš šių pareiškimų matyti, kad abu vyrai sutarė lietuviybės labui veikti vieningai, atidėję į šalį religinius nesutarimus. Kun. Burba tuojuo įsirašė nariu į Lietuvių Mokslo Draugiją, kurią nuoširdžiai rėmė Vien. Liet. skiltyse ir padėjo steigti jos sky-

¹¹ SLA 77.

¹² Vien. Liet. 1892 m. 275.

riams. Jis taip pat Šliūpai patarė parašyti lietuvių literatūros istoriją, kuri galėtų būti pirmuoju draugijos leidiniu.

To susitarimo pasėka buvo ir Vien. Liet. redaktoriaus pakeitimas. Po Bačkausko Vienybę redagavo Antanas Turskis, o dabar, nuo 1890 m. kovo mėn., pradedant 11 nr., redagavimas pavestas artimam Šliūpo bičiuliui Juozui Andziulaičiui. Naujasis redaktorius savo įžanginiame straipsnyje išreiškė savo „tikėjimo išpažinimą“, kuriame laikraštį pasižada „rėdyti grynoje lietuviškoje kalboje ir tikroje tėvyniškoje dvasioje, eidamas ranka rankon su krikščionišku katalikišku tikėjimu, laikydamas sau už pareigą jį gaivinti ir šildyti žmonių širdyse“. Be to, jis ketina vengti laikraštyje asmeniškų ginčų bei užgauliojimų ir įvesti naujų skyrių, kaip antai mokslo, literatūros, politikos ir lietuvių darbų apžvalgas čia ir tėvynėje.

Šios trijulės santarvė žadėjo Amerikos lietuviams naują ateitį, kur klestės vienybė, švietimas, lietuviybės gaivinimas ir tautos garbės kėlimas. Vien. Liet. ėjo kas savaitę po 16 puslapių, kuriuos daugiausia užpildydavo pats redaktorius, kun. Burba ir J. Šliūpas, dažnai pasirašydamas „Baisiuoju Barzdocium“. Jų temos lietė švietimą, religiją, mokslą, literatūrą, istoriją, politinius ir visuomeninius klausimus ir įvairias tautiečių gyvenimo negeroves, iš kurių buvo siūloma pasitaisyti. Buvo spausdinami ir iš kitų kalbų vertimai ir kun. Burbos poezija bei prozos raštai, kurių pagrindinė idėja buvo lietuviybė ir tėvynės meilė.

Kiekvienas Vien. Liet. 1890 m. numeris turėjo antrinę antrašę Garsas Susivienymo ir kun. M. Juodišius bei kun. A. Burbos aprobatą: „Tas laikraštis yra patvirtintas ir pavelytas dėl skaitymo broliams Lietuviams nuo valdžios dvasiškos katalikiškos“. Nuo 41 numerio, jau tik vieno kun. Burbos linkėjimas: „Nuoširdžiai velyju visiems broliams lietuviams skaityti Vienybę, dėl naudos dvasiškos ir tėvyniškos“. Visuomeniniu požiūriu, Vien. Liet tarnavo ne tik Susivienijimui, bet ir Lietuvių Mokslo Draugystei.

Nors redaktorius buvo pasižadėjęs nespausdinti asmeniškų ginčų, bet tai pasirodė neišvengiama, kai Bačkauskas Saulėje ėmė smarkiai užpuldinėti Šliūpo bedievybę ir jo įsteigtą mokslo draugiją. Tie puolimai buvo paremti korespondencijomis iš Baltimorės apie Šliūpo paskaitas „nedeldieninėje mokslainėje“. Tai iš dalies patvirtina ir pats Šliūpas savo korespondenci-

joje, pranešdamas, kad dėl šilto oro jo paskaitos yra nutraukiamos ligi rudens. Ta proga jis rašo:

„Nors keletą žodžių reikia tarti apie tą mokslainę, kuri vie-niems buvo ramiu židiniu, kur rusėjo ugnelė žinios ir mokslo, o kitiems — dyglu, ką duria akis tamsybės. Iš viso buvo laikyta 31 susirinkimas, ir kožname ‚baisusis barzdočius‘ laikė dvi-ady-ninį pranešimą. Pranešimai jo siekė visatos, žiamės ir gyventojų žiamės, augalų, gyvulių ir žmonių; ant galo pereita buvo siste-matiškai geografija ir visatinė istorija. Iš pranešimų labiausiai pajudino mislis čionykščių lietuvių išguldymas evoliucijos teori-jos. Iš priežasties šitų pranešimų ir po šiai dienai putoja burnos tuliems mūsų broliams, bepaisant apie ‚baisųjį barzdočių‘ viso-kias apteršingas šnekas“...¹³

Nėra jokios abejonės, kad Šliūpas su Bačkausku mokėjo tarp savęs pasišnekėti jiems įprastais terminais. Čia įsikišo ir kun. Burba, ramindamas korespondencijų rašytojus, kurių vis plaukė į Vienybę. Išaiškinęs tikėjimo svarbą, jis toliau rašo:

„... jeigu tarp jūsų atsiranda koks brolis, kuris jus apšviečia tautiškuose ir moksliškuose, tai jam turiate už tai padėkavoti; bet jeigu jis jums pradeda bedieviškus pamokslus garsinti, tada nuo jo atsitraukite... Kas naudingo prijimate, o kas bedieviško ir gyvuliško, atmeskite, ir tokiu būdu pasirodysite vyrais, bet ne kūdikiais... Nors p. Szl. savo asabiškomis pažvalgomis nėra katalikas, bet jeigu jis ką naudingo dėl lietuvių parašo, ... tai su džiaugsmu turime priimti; tautiškuose dalykuose turi bū-ti visuomeniška pažvalga, ne asabiška“.¹⁴

Betgi privatiškame laiške Šliūpai, praslinkus daugiau kaip pusei metų po susitarimo, 1890 rugpjūčio 2 jis rašo:

„Norėjau ir su bedieviais turėti modus vivendi (sugyvenimą) tautiškuose dalykuose dėl gero savo vargstančios tėvynės. Teisy-bė, buvai kiek užtilęs užkabinėti šventą tikėjimą... O tai ir vėl atgijo tavo apaštalavimas bedieviystės... O ką jau besakyti, kiek aš turėjau nukentėti pliovonių nuo savo vientaučių iš priežasties su tavimi draugavimo. Jau mudviejų draugystės ryšys pertrūko, nesa ir pati lietuvių ir katalikystė mane tai daryti priverčia. Gerai man vienas inteligentas sakė, kai ketinau važiuoti į Ameri-ką: geriaus vanduo su ugnia susitaikins, negu tu su Szliupu... Lik-kie sveikas, tegul tau Dievas padeda“.¹⁵

Tą modus vivendi su Šliūpu ir jo draugais kun. Burba dar šiaip taip išlaikė šiuos ir 1891 metus. Tam jis turėjo rimtų mo-

¹³ Vien. Liet. 1890 m. 19 nr. 7.

¹⁴ Ten pat 1890 m. 11 nr. 8.

¹⁵ Iš laiško nuorašo, rasto SLA knygyne. Citata iš Jr. Jono knygelės apie kun. Burbą 25.

tyvų, — pirmiau norėjo susitvarkyti Susivienijime su lenkiška srove. Jis iš anksto tarėsi su kai kuriais veikėjais, kaip išjudinti organizaciją iš merdėjimo ir tvirtai ją pasukti į lietuvišką veiklą. Tai nujautė ir lenkininkas Bačkauskas. Todėl į penktąjį susivienijimo seimą abeji ruošėsi kaip į kovos areną. Seimas įvyko 1890 spalio 1 Mahanoy City. Atvyko 10 delegatų, tačiau mandatų komisija keturiems atėmė teisę balsuoti, nes jų atstovaujamos draugijos nebuvo įmokėjusios mokesčių. Jų tarpe buvo Bačkauskas ir trys valdybos nariai. Kilo didžiausias nepasitenkinimas ir karštos diskusijos beveik kiekvienu klausimu. Lenkininkų gynėjas Bačkauskas kalbėdamas taip įkaito, kad griebė kėdę ir užsimojo kun. Burbai. Pabūgę kai kurie atstovai ėmė slinkti iš kambario lauk. Juos gatvėje sugavęs, kun. Petras Abromaitis susigrąžino atgal.

Matydamas, kad iš visų karštų ginčų nebus jokios naudos, kun. Burba davė ženklą trims teisėtiems delegatams ir su jais apleido seimą. Jie pasiskubino apleisti miestą, sėdo į traukinį ir pakeliui išsirinko naują Susivienijimo vadovybę: pirmininku kun. A. Burbą, vicepirm. M. Oškinį, sekretorium M. Vilkauską ir išdininku Silvestrą Paukštį. Ši grynai lietuviška centro valdyba tuojau buvo paskelbta Susivienijimo organe. Ir nuo tos dienos Susivienijime išnyko lenkiškoji dvasia. Tai buvo pavyzdys ir didelis paskatinimas kitoms mišrioms su lenkais draugijoms baigti jokios naudos neduodantį bendradarbiavimą.¹⁶

1891 m. pavasarį Jonas Šliūpas baigė medicinos studijas, kurias buvo pradėjęs 1889 m. rudenį. Pagal Baltimorės Sunday Herald 1891 kovo 29 paskelbtą naujų gydytojų sąrašą, jis yra baigęs Marylando universitetą, ne Johns Hopkins, kaip daug kur skelbiama lietuvių spaudoje. Balandžio mėn. pradžioje jis atidarė savo kabinetą Wilkes-Barre, Pa.

Mėgindami parodyti savo katalikiškumą, dr. J. Šliūpas, redaktorius J. Andziulaitis ir Vien. Liet. leidėjas J. Paukštys prieš 1891 m. Velykas atliko išpažintį Pittstone, kur klebonavo kun. Jurgis Kolesinskas. Tai buvo viešas religinis aktas, kurį Tomas Astramskas vadina veidmainyste, nes Šliūpas į tas šventenybes netikėjo: išpažintis jam buvusi „ausinė“, komunija — „blynas“, o popiežius — „Romos krokodilas“, laiką žmonės tamsybėje. Po to ir patys „atgailautojai“, matyt, jautėsi nekaip, nes, parvažiavę po išpažinties, jie visiems, ką tik sueida-

¹⁶ Plačiau žr. **LRKSA istorija** 52–60.

mi, ėmė girtis, kaip jie visą naktį su klebonu girtuokliavo ir lošė kortomis, o ant rytojaus atliko reikalingas ceremonijas.¹⁷

Šis įvykis nuaidėjo saliūnuose ir pasiekė sakyklą. Dr. Šliūpas ir toliau tęsė bendradarbiavimą Vien. Liet., dabar jau aiškiau pasisakydamas už socializmą, laisvamanybę, prieš kunigus ir bažnyčią. Tą patį darė ir redaktorius Andziulaitis laikraštyje, o dar aštriau saliūnuose. Vien. Liet. skaitytojų tarpe kilo nepasitenkinimas, prenumeratorių skaičius ėmė smarkiai mažėti. Tuo susirūpino leidėjas Paukštys. Kun. Burba jį ramino, nes jautėsi atsakingas už tų dviejų vyrų darbus, ir tuojau apmokėjo leidėjui susidariusius nuostolius. Netrukus kun. Burba sulaukė protestų iš katalikų draugijų ir kunigų. Visa tai jį vertė griebtis paskutinės priemonės — pašalinti redaktorių J. Andziulaitį.

Atsisveikindamas su skaitytojais, 1892 gegužės 10 vedamajame straipsnyje Andziulaitis rašė:

„... pagaliau tapiau (po ilgo padirbėjimo lietuvybei) pastūmėtas į šalį nuo to darbo, ir tai neviežlyvu būdu (nemandagiai)... Prie to viso aš matau tikrai vieną aušrinę žvaigždėlę lietuviškose padangėse, kuri lietuvių valtyje įstengs pakieravėti geros ir ištikimos vėžės, o tai Lietuvių Mokslo Draugystė Amerikoje, ... jai yra lemta tapti išvalnytoja lietuvių gentės iš pančių priespaudos, persekiojimų, nežinios, pažeminimo“.

Toliau Vien. Liet. redagavimą perėmė klierikas Antanas Milukas. Buvęs redaktorius Andziulaitis tuojau pašalino kun. Burbą iš Lietuvių Mokslo Draugijos ir parašė net du straipsnius į anglišką laikraštį (Plymouth Tribune gegužės 13 ir 27), kuriuose apibiaurojo visus lietuvius kunigus. Kun. Burba jam atsakė tame pačiame laikraštyje ir dar Wilkes-Barre Record, bet iš viso to, kaip paprastai iš laikraštininkų ginčų, išėjo vien tik lietuvių žeminąs skandalas.¹⁸

Norėdamas paaiškinti visą kilusio nesusipratimo ir vaidų eigą, kun. Burba parašė ilgą, virš dviejų didelių puslapių straipsnį, pavadintą Lietuvių Mokslo Draugijos reikaluose, kurio pradžia yra tokia:

„Šiandien kožnas iš lietuvių, šiek tiek mylintis savo tėvynę Lietuvą ir suprantantis gerai, keno rankose ji šiandien aimanuoją ir beveik tautiškai miršta, gali dasiprotėti, jog lietuviai, skaldydamiės į partijų partijas, joku būdu nepagerina savo tėvynę

¹⁷ SLA 77-79; Vien. Liet. 1892 m. 275.

¹⁸ Vien. Liet. 1892 m. 261-262.

nei tautiškai, nei ekonomiškai... Aš tokio supratimo būdamas troškau, į Ameriką atvykęs, su visais lietuvais, o tuomi labjaus su lietuviškų partijų kokios nebūk pažvalgos vadovais draugiškai sugyventi, kad tikt, iš draugės dirbant, lietuvių darbai ant tautiškos dirvos augtų ir klestėtų... Man labai gaila, kad jie daugiaus rūpinasi žmonių širdysna įkūnyti savo pažvalgas, visai mažai paisydami ant lietuvių darbo, o podraug noriai skaldydami lietuvių į partijų partijas irgi priverstinai antkraudami visai Lietuvai ant sprando savo antikrikščionių. Tie ponai net ir Varpą (kurį redagavo dr. Vincas Kudirka) vadina netikusiu, kad jis nėra rėdomas pagal jų norą ir supratimą. Mat, jie gal yra rundytojais (valdytojais) visos Lietuvos, todėl pagal jų grajų turi šokti visa krikščioniška Lietuva“.¹⁹

Labai sugeltas, kad jo nuoširdūs norai sutelkti į bendrą darbą lietuvių labui visus lietuvių davė progos po jo sparnu pasireikšti laisvamanybei, kun. Burba tiesiog parašė J. Šliūpui: „Jums ne lietuvių, tik bedievių rūpi“.

Pernai metais Susivienijimą apvalę nuo lenkomanijos, 1892 lapkričio 29 seime, kuris įvyko Mt. Carmel, Pa., kun. Burba pasiūlė pataisyti Susivienijimo konstituciją, kad jo nariais tegali būti tik katalikai. Joks Susivienijimo narys negali priklausyti socialistiškoms, anarchistiškoms, nihilistiškoms ar slap-toms, bažnyčios uždraustoms draugijoms. Pasiūlymai buvo apsvarstyti ir priimti. Seimas nutarė rūpintis lietuvių gerove: steigti lietuviškas katalikiškas mokyklas, našlaičių ir senelių prieglaudą ir padėti lietuvių parapijoms gauti lietuvių kunigus. Šis seimas turėjo 21 delegatą — dvigubai daugiau negu visuose ligi šiol buvusiuose seimuose.

LAISVAMANYBĖ — DR. ŠLIŪPO VEIKLA

Laisvamanis tiesiogine žodžio prasme reiškia laisvai galvo-jantį žmogų. Tačiau Amerikos lietuvių istorijoje šio gražaus žodžio reikšmė tapo griežtai susiaurinta. Laisvamanis imta vadinti žmogų, kuris atmeta religinį tikėjimą ir Dievo buvimą. Laisvamanis jau ėmė reikšti tai, ką sako graikų žodis ateistas, lietuviškai tariant, bedievis. Sekdami vokiečių žodžiu Freiden-ker, prancūzų libre penseur, anglų freethinker, kurie apskritai neigia religiją, lietuviai ėmė vadintis „valnamisliais“ — for-

¹⁹ Ten pat 275–277.

ma pasisavinta iš slavų kalbų, ne vakariečių. Kiek vėliau tas valnamislis sulietuvintas į laisvamanį.

Laisvamanybė tarp Amerikos lietuvių prasidėjo su Jono Šliūpo atvykimu. Amerikon jis atvažiavo 1884 gegužės 28. Kurį laiką dirbęs ūkyje, susirašė su Antanu Jurgelaičiu, Aušros korespondentu, ir iš jo gavo New Yorko lietuvių adresų. Tuoju nuvyko pas Mykolą Tvarauską ir su juo liepos 20 dalyvavo New Yorko lietuvių susirinkime, kur buvo tariamasi dėl lietuvio kunigo ir savo parapijos steigimo. Čia Šliūpas pasakė kalbą, paminėjo Aušrą ir ragino ją išsirašyti ir skaityti. Jo kalba padarė labai malonų įspūdį, ir visi džiaugėsi, gavę mokytą naują ateivį. Tvarauskas Šliūpo asmenyje tikėjosi gero pagalbininko savo sumanytam laikraščiui leisti. Iš abiejų pasitarimo, kaip jau matėme, gimė Unija. Kai ji iširo, Šliūpai buvo lengva suorganizuoti Lietuvos Mylėtojų Draugiją savo paties laikraščiui leisti ir įsijungti į Šv. Trejybės parapijos draugiją, kurioje buvo išrinktas sekretorium. Taigi, jis tuoju tapo beveik vyriausiu newyorkiečių vadu.²⁰

Pirmas viešas lietuvių pasirodymas New Yorke įvyko 1886 m. Joninėse, birželio 24 d. Tai buvo iškilmingas 500 metų sukakties minėjimas nuo krikščionybės įvedimo Lietuvoje. Jį suviesė Lietuvos Mylėtojų, Šv. Kazimiero ir Šv. Traicės parapijos draugijos, kurios tam reikalui išrinko specialią komisiją. Rytą buvo iškilmingos pamaldos vokiečių kapucinų bažnyčioje prie Pitt gatvės. Tėvas Liudvikas pasakė angliškai pamokslą, kuriame pagyrė lietuvių katalikų tikibinį tvirtumą.

Vakare buvo pokylis Supp & Lang Harmony Rooms svetainėje, 135–145 Essex gatvėje. Vakaro vedėjai buvo A. Vyšniauskas, Al. Šimkauskas ir J. Šliūpas. Prkalbas pradėjo Pr. Ramanauskas. Lenkų vardu kalbėjo Misiewicz, Lenkų Moniuskos draugijos nariai pagiedojo lenkiškai „Palaimink mus“. Angliškai kalbėjo advokatas Christopher. Po jo lietuviškai kalbėjo Pr. Bačinskas, pabrėždamas vienybės reikalingumą visiems Amerikos lietuviams. Paskui dvylikos metų Marytė Sasnauskaitė padeklamavo J. Miglovaros eilėrašį:

*Mes ne lenkai, ne maskoliai,
Ne vokiečiai, ne totoriai,
Mes lietuviai sulig šioliai,
Visad elgiamės padoriai.*

²⁰ Žr. aukščiau: 63, 102–104, 114–115.

Žydas Gruenbergas kalbėjo vokiškai ir lenkiškai ir pasakojo apie reikalą žengti pirmyn, apie senovės lietuvių „apnožmėjimą“, kunigų ir dabartinės krikščionybės išsigimimą, naująją gamtos tikėjimą ir pabaigoje priekaištavo lietuviams už lenkų visuomenės užpuldinėjimą. Moniuškos choras padainavo Ašaras. Paskui lenkiškai kalbėjęs J. Šliūpas priminė lenkų nedraugiškumą lietuvių atžvilgiu ir pasisakė, kad tarp lenkų radęs tikrai vieną partiją, su kuria lietuviai gali eiti drauge, tai Proletariato partija. Liudvika Šliūpienė, rašiusi Aglės slapyvardžiu, padeklamavo savo tai progai parašytą eilėraštį, kuriame papeikė ponus ir kunigus, ir kvietė visus vienybėn.

Pijus Paseckas, savo kalboje uždrožęs lenkams, ragino skaičiuoti L. Balsą. Toliau vėl kalbėjo J. Šliūpas „apie reikalą pildyti lietuvininkams savo pareigas ties kitais žmonėmis, nors niekaip nesikreipiant nuo savo tiesų, nes taip velyja naujagadyniškas doros mokslas“.²¹

Šiame „atsiminime pasigavimo krikščionybės“ nedalyvavo „Durnybės“ (taip L. Balsas vadina Vien. Liet.) šalininkai ir abelnai „tikrieji katalikai“. . . Nedalyvavo nė brooklyniskė Šv. Juozapo draugija, vadindama aną lietuvišką, lenkišką ir žydišką socialistų mitingu merdėjančiam L. Balsui palaikyti.²²

Dešimt metų vėliau J. Šliūpas vienoje savo knygelėje parašė, kad minėjimas pavyko su didele pasekme:

„Visi kalbėtojai nurodė ydas bažnyčios, netikusią jos ir lenkystės įtakę gyvenime lietuvių tautos, ir apskelbė ateinančią žmonijos išsivalnyimą nuo prietarų, nevalės, tikėjimiško kvaitulio, o pasigavimą valnamanybos, brolystės, polytikiškos bei ekonomiškos gerovės po vada naujų principų“.²³

Toks 500 metų krikščionybės įvedimo paminėjimas pasirodė labiau jos pasmerkimas nei pagerbimas. Jis sudrumstė vieningumą pačių rengėjų draugijose, ir visos kalbos apie lietuvių vienybę nuėjo vėjais. Dėl to L. Balsas neteko daug skaitytojų, net savo spaustuvės ir turėjo išsikelti į Shenandoah, Pa., kur 1889 m. baigė savo dienas.

1889 m. sausio mėn. Tilžėje (Prūsijoje) išėjo Varpas, literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, skirtas Lietuvai. Sumanymas tokį laikraštį leisti kilo Varšuvoje Lietuvos

²¹ L. Balsas 1886 m. 93–94, 99–101, 110.

²² Spaudos laisvės. . . 614–616.

²³ Lietuvystės praeite 45.

draugijos narių tarpe. Varpo programą paruošė Vincas Kudirka, Jonas Gaidamavičius ir Juozas Adomaitis-Šernas.

Varpui pasirodžius, L. Balsas tuojau pareiškė, kad lietuviams užtenka vieno L. Balso, kam reikalingas dar kitas, esą kėsিনamasi iš jo atimti „rėdystę“. Jam atsakymą parašė Šernas, buvęs Aušros, Unijos ir L. Balso bendradarbis. Pirmiausia jis pabrėžė, kad Varpas skiriamas inteligentams, kad jis nebus kieno nors nuosavybė, kad jis sieks visų lietuvių suvienijimo, vengs vaidų ir bus tolerantiškas.

„Mes peikiame koliojimus (kur jie bebūtų, ne tiktai vienam L. Balse); suvis nepagiriame pasinaudojimo ginčiuose niekniekiais iš privatiško gyvenimo antagonistų... Koliojimus, plūdumus, piktumus ir barnius mes peikiame dėl to, kad tokiais argumentais negalima parodyti savo teisybės... Peikiame erzinimus ir vaidus L. Balso su kunigija, nereikalingu ir suvis Lietuvai nenaudingu laikome išjuokimą tikėjimo“...

Plačiau paaiškinęs, jog rusai kaip tik labiausiai stengiasi persekioti kunigus ir katalikybę, kad galėtų lietuvius surusinti, jis sako:

„Lietuvystė ir katalikystė, ipač rusiškoje Lietuvoje, labai arti tarp savęs surišti; prašalinkime tiktai katalikystę, tai pražudysime lietuviystę, nes tada, nustoję daug spėkų, negalėsime prigulinti priešintis aprusijimui; atmesdami katalikystę, mes taisome kelius propagandai politiško viešpatystės tikėjimo... Ant galo, beveik vienaitiniais žmonių vadžiotojais (vadais) Lietuvoje yra tai kunigai; be jų pagalbos ir tarpininkystės mes negalėsime išpildyti geriausių ir naudingiausių savo troškimų ir jieškinų (tikslų); ar galime tarpininkystę apturėti vaidais, nesutikimais, paniekinimais ir piktumu?“

Toliau Šernas paliečia ir darbininkų padėtį, kuri yra sunki ir reikalinga pataisymų. Kad galėtume jiems padėti, visų pirma reikia tą dalyką vispusiškai ištirti ir surasti tinkamas priemonės.

„Mes negalime statyti tautišką ateitę tiktai ant vienu darbininkų, bet ant visų luomų; vieni gi darbininkai nestovi taip aukštai nei moksliskai, nei medegiskai, nei tėvyniskai, idant galėtų duoti tinkamą paramą tautiškai ateitei, o dar labjaus tada, kada prieš juos stotų ne tik svetimi, priešingi mums gaivalai, bet ir užgauti locni (savi) mūsų luomai. Ant galo paklauskime, kokias mes turime spėkas, idant galėtume tokią reformą sau ant naudos apversti? Valdžia ne mūsų rankose. Ar L. Balsas gali stoti už tai, kad šiandieniški valdytojai neapvers tos reformos vien tik ant savo naudos? Lygus padalinimas turtų gali būti naudingas ir teisingas, bet kas bus tuo reguliatorium, kas tą lygumą prižiū-

rės? Tik jau ne mes, bet šiandieniški mūsų valdytojai, kurie iš tokio savitarpinio lietuvių susilyginimo trauks dėl savęs kuo didžiausią naudą... Tokiame lietuvių padėjime mes išrandame naudingiaus tuo tarpu ramdyti (remti) senus tautiškus pamatus, platinti vienybę, sutikimus, ne kaip daryti reformas ir sėti naminius vaidus. Ar užteks L. Balsui visų šitų išteisinimų? Ar susi-prantame? *Szernas*“.²⁴

Kiek šis straipsnis paveikė Šliūpą ieškoti susitarimo su kun. Burba, būtų sunku pasakyti.

Dar studentaudamas Šliūpas 1890 m. parašė lietuvių literatūros istoriją, pavadintą *Lietuwiszkiejie Rasztai ir Rasztininkai*, kurią išleido Liet. Mokslo draugija. Tos istorijos gale (223–229) jis pridėjo dar kelis žodžius apie laikraščius, kur suniekino bažnyčią ir kaltino katalikus dėl jo L. Balso sužlugimo. Tais pačiais metais ta draugija išleido Šliūpo parašytą 24 puslapių knygėlę *Lietuvos Mesijas*, skirtą „lietuviams dėl prasi-blavinimo nuo prietarų“. Apie ją Vien. Liet. recenzentas, pats redaktorius J. Andziulaitis, taip parašė:

„Kningutė kvepia taip vadinama ‚bedievybe‘ ir jos išleidimą reikia parokuoti už nenaudingiausią dalyką dėl lietuviybės... Geriaus būtų tie Lietuvos ‚mylėtojai‘ padarę išduodami už tuos pinigų geroką elementorių, o ne šitokį veikalą, kuris šioje nelaimingoj dėl lietuvių gadynėj lyginasi peiliui po mūsų kaklu“²⁵

Varpas (1891 m. 10 nr.) patarė tokiems raštams neiekvoti visuomenės pinigų.

Naudodamasis Lietuvių Mokslo draugijos vardu, Šliūpas plačiai važinėjo po lietuviškas kolonijas su prakalbomis, kuriose, nesiskaitydamas nei su tiesa, nei su žodžiais, pliekė kunigus, tikėjimą ir tikinčiuosius. Jis lengvai segė tamsuolio ir atžagareivio vardą kiekvienam tikinčiam, o laisvamanis, „prieta-rų“ atsisakęs bedievis, buvo vadinamas pažangiu, šviesuoliu ir tikru lietuviu. Klausytojams palinksminti, jis niekadęs nepraleisdavo progos papasakoti apie kunigų „gaspadines“. Jo prakalbos buvo mėgiamos, nes žmonėms tai buvo tikras teatras. Tik vėliau atsirado gudruolių, kurie mėgino leisti į ginčus ar užkabinėti pastabomis. Kartais kildavo triukšmai ir peš-tynės, o prakalbininkui tekdavo ieškotis užpakalinio išėjimo. Jis turėjo gerą iškalbą, stiprų balsą, stambus aukštas vyras,

²⁴ Varpas 1889 m. 4 nr. 55–57.

²⁵ Vien. Liet. 1891 m. 9 nr.

su tankia tamsia barzda, žmonėms darė įspūdžio. Ypač jo griausmingas balsas įkaisdavo, kai paliesdavo istoriją ir katalikų Bažnyčią, kuri, anot jo, buvo visokių piktybių šaltiniu:

„... bažnyčia nebuvo nėku kitu, kaip ardytoja galybės lietuvių ir jų gaivumo; bažnyčia, sakau, kaip vėžys krimto lietuvių dvase ir lietuvių tautą, o nedavė jokio atpildymo; bažnyčia lyg gyvatė apsiraičiojo apie tautos gyvenimą, ir nusmaugė lietuvių valnybę, gerovę, apšvietimą kultūrą!...“²⁶

Tokios prakalbos negalėjo patarnauti jokiai vienybei. Iširus santarvei su kun. Burba, Šliūpas ėmėsi leisti Varpo pavyzdžiu mėnesinį literatūros ir mokslo laikraštį Apszvieta 1892–1893 m., o po jos socialistinį laikraštį Nauja Gdynė 1894–1896. Abu tarnavo toms pačioms idėjoms skleisti. Visa tai sukėlė katalikų ir kunigų reakciją, kuri ėjo per draugijas, spaudą, pamokslus bažnyčiose, o tarp paprastų žmonių — jų subuvimuose ir net šaliūnuose.

„Toku būdu kilo tarpe Amerikos lietuvių baisi kova, kova katalikų su bedieviais. Dabar lietuvių jau nebebuvo; liko tik bedieviai šliuptarniais vadinami ir katalikai–kryžioakai, kurie nio-vėsi tarp savęs iki paskutinės ne tik žodžiais vieni kitus žeisdami, bet ir kumščiomis, akmenimis, ar kitokiais įrankiais“.²⁷

Tai skaudino širdis mūsų tautiečiams Lietuvoje. Lietuviai inteligentai tikėjosi Amerikos lietuvių paramos kovoje prieš rusų priespaudą. Amerikiečiai lietuviai turėjo pilną laisvę, galėjo drąsiai prabilti prieš maskolius ir painformuoti pasaulį apie Lietuvos kančias, o čia jie riejasi tarp savęs dėl dalykų, kurie laisvoje visuomenėje savaimė aiškūs ir išmintingų žmonių pagerbiami. Varpas nuolatos kviesdavo Amerikos lietuvius prie rimties, apykantos ir vieni kitų supratimo. Neiškentė ir ramasis dr. Vincas Pietaris (1850–1902), gydytojas, rašytojas, pirmo lietuvių istorinio romano Algimantas autorius.

Pasirašęs Senu Lietuvių, Pietaris ilgame 1892 m. laiške prašė Šliūpą liautis sėjus tarp lietuvių nesantaiką ir niekinti kunigiją, kuri sudaro pagrindinę pajėgą kovoje su mūsų tautos naikintojais. Jis taip pat priminė, kad lietuvių tautoje socializmui skleisti nėra jokio pagrindo. Asmeninių įsitikinimų jis galys laikytis, kokių tik nori, tačiau pirmoje eilėje jis turįs būti lietuvis ir neįžeidinėti savo tautiečių. „Mūsų tauta yra la-

²⁶ Lietuvystės praeite 24.

²⁷ Astramskas, SLA 81.

bai dievuotiška; platinant vidur jos bedievystę, reikia užgauti jausmus beveik visos tautos“...

Savo atsakyme Šliūpas išliejo visą savo pyktį prieš kunigus, juos vadindamas tėvynės neprieteliais, žmogėdžiais, palaidūnais, dvasiškais rakaliais, krokodilais, vagimis ir kitais nevertais pakartoti žodžiais. Gale laiško jis šaukia:

„Kapkime aną hydrą, kuri ėda mūsų geriausią tautos dalį — biedniokus ir inteligentiją; ardykime anuos voratinklius, supintus aplink mūsų „ubagus dvasioje“ per išblyškusius Romos inkvizitorius... Ardykime bastilijas devynioliktojo šimtmečio! Kas kime urvus, kaip kurmiai, apačioje tironų dvasiškų ir svietiskų, idant galiaus įpultų į prapuolenės duobę visi tie, kurie siurbia, lyg dielės, gyvasties sultis žmonių darbo, paskendusį nežinén ir bėdon“.²⁸

1893 metų pabaigoje Amerikos lietuvius pasiekė skaudi žinia apie Kražių skerdynes Lietuvoje. Vien. Liet. 51 nr., išėjęs gruodžio 19 d., savo pirmąjį puslapį apvedė juodu rėmu ir tokiomis pat juodomis linijomis perskyrė skiltis. Jis pradėtas šiais žodžiais: „Verkime broliai ir seserys, kam da ašarų yra ir keno širdyje spinksi tėvynės ir savo tautiečių meilės kibirkštėlė. Raudokime dvasioje ant kapinių savo brolių, kurie praliejo šiose dienose savo kraują, gindami šventą Lietuvą ir šventus dievnamius bei bažnyčią nuo barbarų maskolių“...

Garsas apie Kražių tragediją nuskambėjo per visą kultūringą pasaulį. Amerikoje apie tai plačiai rašė lietuvių ir anglų spauda, lietuvių kolonijose buvo rengiamos prakalbos ir demonstracijos bei protestai prieš žvėrišką rusų elgesį. 1894 kovo 4, Šv. Kazimiero dieną, buvo laikomos gedulingos pamaldos visose lietuvių bažnyčiose už mirusius Kražių kankinius. Didžioji žemaičių kraujo auka Kražiuose nenuėjo veltui: rusai bažnyčios nenugriovė ir sustabdė tolimesnį kitų uždarinėjimą. 1894 rugsėjo 20 Vilniuje prasidėjo 70 suimtųjų teismas. Juos be užmokesčio gynė šeši žymūs rusų advokatai, kurie įrodė, kad už kruvinus įvykius buvo kalti patys rusų valdininkai. Teismas keliems paskyrė bausmes, bet prašė carą Aleksandrą III jas dovanoti. Tai po metų padarė jo įpėdinis Mikalojus II.

Į protestuotojų eilę savo keliu įsijungė ir Šliūpas, kuris tada gyveno Shenandoah. 1894 sausio 28 jis su buvusiu kunigu Vladislavu Dembskiu sukvietė lietuvių susirinkimą, kuriame

²⁸ Abiejų laiškai ištisai išspausdinti Apszvietoje 1893 m. 827–841 ir *Amerikos lietuviai XIX šm.* 316–331.

dėl Kražių žudynių pasmerkė rusų carą ir Romos popiežių ir priėmė tam tikras rezoliucijas. Jose sakoma, kad „carą Maskolijos lietuviai rokuoja už savo tautos žudytoją ir banitytoją, ir kaip tokiame siaubunui bei jo valdžiai ne tik jie ištaria savo pasibjaurėjimą, bet ir velyjimą, kad lietuviai rištusi į kruvą su elementais, trokštančiais pamatyti valną Maskoliją“. Popiežiai kaltinami, kad jie „mus, katalikais pastojusius, parduoda azijatiškam carizmui, be anatemių pavelyja mūsų kraują lakt, mus turtus užgrobti už keletą sidabragrašių, išmestų šv. Petru išdo maskoliškojo Rinaldino. Tai-gi popiežius Leonas XIII ir jo pranokėjai yra ir buvo mūsų tautos naikintojais, judošiais, plėšikais“. Popiežiams ištariamas didžiausias paniekinimas ir pareiškiama, kad šioje valandoje: „atvirai atstojame nuo papizmo, rasdami jį ne tiktai paramčiu barbarystų, ale podraug Judošiumi, pardavinėjančiu mūsų kuną ir kraują ir turtą“.²⁹

Šenadoriškiai lietuviai, sužinoję apie tokį protestą ir atsisakymą katalikybės, pasijuto labai įžeisti ir paniekininti svetimtaučių akyse, nes pašaliečiai gali manyti, kad tai visų lietuvių balsas. Kadangi tai buvo mažos grupės „šliuptarnių“ susirinkimas, tai septynios Shenandoah lietuvių draugijos nusprendė paskelbti viešą protestą, po kuriuo pasirašyti iš kiekvienos draugijos išrinkti po du atstovus.

„Mes, žemiau pasirašę delegatai, gerai apsvarstę visus dalykus ir ypač perkratę dr. Šliūpo protestą, atspausdintą angliškame laikraštyje Free Russia, išeinančiame New York'e, pildydami norus ir valią savo draugysčių, per lietuviškus ir angliškus laikraščius atsišaukiame vardan teisybės į savo tautiečius ir svetimtaučius, kurie įgiję apie mus klaidingą supratimą. Mes pranešame visiems, jog nei dr. Šliūpas, nei ex-kunigas Dembskis neturėjo jokio pavelyjimo kalbėti mūs varde per anąjį savo ‚massmeetingą‘, o ypač dar taip svarbiuose dalykuose užmėtinėti keliems tūkstančiams Shenandoah'o Lietuvių savo asabiškas, iškrypusias pažiūras. Visiems fabrikantams ano protesto mes ištariame didelę papeiką už tai, jog pasidrasino taip melagingas žinias paleisti po svietą ir vogti vardą visų Shenandoah'o lietuvių... Abelnuose reikaluose, o ypač už-naminėje politikoje mes privalome atsidėti savo asabiškų pažiūrų, geriaus apsimislyti, ką šnekame ir darome“.

Po ilgoku protesto tekstu prašoma ir kitų laikraščių perspausdinti ir seka 14 parašų, pažymint ir savo atstovaujamos draugijos pavadinimą. Netrukus buvo išleista kun. Jono Žilins-

²⁹ Lietuvybės praeite 47-48.

ko parašyta 77 puslapių knygelė Kražių skerdynė ir jos pasekmės. Paminklas dėl Kražiečių nuo Amerikos Lietuvių.³⁰

1894 m. pavasarį šenadoriečius sujudino vietinis skaudus įvykis, — tragiška Motiejaus Andriukaičio (1844–1894) mirtis. Tai buvo veiklus susipratęs lietuvis, kilęs iš Suvalkijos, nuo Griškabūdžio, rašinėjęs ir į laikraščius. Jo mirties aplinkybės ir laidotuves savo atsiminimuose aprašė pats Šliūpas. Jais čia ir pasinaudojama.

„Dėl lietuviybės ir laisvamanybės senukas (Andriukaitis buvo 50 metų. *Red.*) visuomet buvo pasirengęs dvikovon stoti su bet koku priešu. Jis mėgdavo svečiuotis mano namuose ir su kun. Vladu Dembskiu (kuris ten gyveno. *Red.*) šnekoms galo nebūdavo. Bet vieną kartą atsitiko nelaimė.

1894 m., prieš pačias velykas, aš su žmona išėjova į miestelį prisipirkti šventėms reikmenų. Namie pasiliko kun. Dembskis su mano vaikais ir senukas Andriukaitis. Bestripinėdamas po kambarį, senukas pastebėjo aukštai ant lentynos mano 6 šuvių revolverį, nusiėmė nuo lentynos ir pamatęs, kad keli kulų lizdai tušti, vamzdį į save atkreipęs, ėmė gaiduką traukyti; tik štai — vienas šūvis iššovė, kulka nuo kaklo įstrigo į plaučius ir Andriukaitis griuvo ant grindų. Vaikai ir Dembskis išsigando; duktė Aldona uždususi atbėgo pas mane į krautuvę, pranešdama apie įvykusią nelaimę. Namon parbėgęs, tuojau pakviečiau gydytoją Fetzerį, kuris kaimynystėje gyveno ir abudu, kiek galėdami, perirsime nelaimėlį. Pasisakė pats iš netyčių nusišovęs. Pakviečiau policiją, bet ir toji tokį pat prisipažinimą iš nelaimingojo išgavo. Policija ypač kvotė, ar ne Dembskis jį nušovęs. Vis tik vienas atsakymas: iš netyčių pats įsišoviau.

Po miestelį pasklido visokiariopausi gandai: tai kad Šliūpas, tai kad Dembskis esą nušovęs Andriukaitį, tai vėl, kad pats nusišovęs iš desperacijos, kam buvo bedieviu virtęs... Gyvas buvo 10 valandų. Jo žmona ir vaikai nei neatėjo. Žmona sakė, kad Šliūpas jos vyrą pasiskerdė, tegul ji ir pašarvoja; pasipiovė, tegul ir suvalgo...

Draugui aš iškėliau savo name šermenis. Žinoma, jokio kuniogo nekvietėme, nė žvakės prie negyvėlio nepleškėjo, nė šiaip katalikiškų, piktas dvasias vaikančių, šventenybių nebuvo. Katalikai ėjo būriais lavono pažiūrėti; tūli driso net iš negyvėlio tyčiotis, už barzdos pešioti etc. Žinoma, tokius išjojau iš namų... Į trečią dieną surengėme laidotuvių eiseną į protestantų kapines. Atėjo dūdų orkestras, laisvamanių draugija in corpore; velionio karstą per miestelį nešė pasikeisdami draugai. Gatvių pašaliais stovėjo 4,000 ar 5,000 katalikų žiūrovų, kurių vieni švilpė, kiti keikė ir baubė, kiti barškino į skardines, buvo ir tokių, kurie paleido akmenius į lydėtojus. Tačiau lydėtojai, lyg kareiviai, drausmingai ėjo savo keliu, lyg nekrepdami dėmesio į triukšmą“.

Laidotuvių komitetas apskundė miesto tarybai triukšmądarius lietuvius katalikus, prašydamas juos nubausti. Miesto ta-

³⁰ Vien. Liet. 1894 m. 16 nr. 191–192.

ryba to prašymo nepatenkino. Sužinoję apie tai apkaltintieji asmenys iškėlė Šliūpai bylą Pottsville, Pa. teisme. Tai buvo County teismas. Byla truko 24 dienas. Kai atėjo laikas apklausinti Šliūpą, kilo ginčai dėl priesaikos, nes jis nenorėjęs prisiekti.

„Imta klausinėti apie mano tikybą. Pasisakiau esąs laisvamanis, tikintis Dievui gamtoje, bet ne asmeniškam seneliui, kurį katalikų bažnyčia paveiksluose rodo liaudžiai su žila barzda, plika makaule ir tt... Kristų, pasakiau, buvus paprastu žydų gydytoju-mokytoju, kurį anų laikų mystikai ir tamsūnai galėjo Dievu pripažinti, nėsą imperatoriai buvo dievinami; ir šiaip daug iš mergos gimusių žinomi esti dievais. Ir taip užtruko dvi dienas tikybos klausimų tyrinėjimas“...³¹

Pagaliau buvo jam leista prisiekti savo garbe. Po 24 dienų bylinėjimosi jury paskelbė sprendimą: „Nekaltas, bet moka du trečdaliu teismo išlaidų. Tai reiškia: neduota man apeliuoti į aukštesnį teismą, sulyg Penssylvanijos įstatymais. Žinoma, tai taipgi reiškia, kad mane išteisindami, nubaudė mokėjimu išlaidų apie 400 dolerių“... Čia galima priminti, kad tie nemėgiami „foreigneriai“ labai mėgdavo bylinėtis, o su jais susikalbėti būdavo nelengva. Dėl to įėjo į paprotį išklaudyti skundiką ir kaltinamąjį, pastarąjį išteisinti ir abiem pusėms uždėti teismo išlaidas apmokėti po lygiai (Red.).

Apie savo gyvenimą kaip gydytojo 1892–1894 m. Shenandoah Šliūpas parašė: „Aš gyvenau vargingai; mano pajamos buvo labai kuklios, o mano draugai — neturtingi angliakasiai“. Žinoma, tuo metu lietuviai neturėjo ten jokių turtuolių, bet vis tik jie pajėgė pasistatyti savo Šv. Jurgio parapijos gražiausią ir didžiausią bažnyčią visame mieste.

Tragiška Andriukaičio mirtis ir laidotuvių demonstracija buvo aptariama teisme ir spaudoje. Visai natūralu, kad kaltintųjų advokatas panaudojo visus ano meto garsius argumentus, skelbdamas, kaip rašo pats Šliūpas: „kad Šliūpas yra bedievis, anarchistas, bombininkas, caro Aleksandro II užmušimo dalyvis, visais žvilgsniais pavojingas žmogus, bažnyčių griovikas, bendruomenės tvirkintojas etc.“ Toki dalykai labai pažemino lietuvių vardą, ko visai nenusipelnė didelė dauguma šenadoriškių. Tai suprato ir pats Šliūpas, padarydamas atitinkamas išvadas:

³¹ Tų klausinėjimų ištraukos buvo išspausdintos Shenandoah laikraštyje The Evening Herald, iš kurio į lietuvių kalbą išsivertė Vien. Liet. 1894 m. 28–29 nr. 329–330, 341–344.

„Man gi gyvenimas Šenadoryje buvo nebemalonus, todėl po kelių mėnesių išsikrausčiau į Scrantoną, kur gyveno didelis mano nedraugas, kun. Mykolas Pėža, kuris pirmą sekmadienį jau mane bažnyčioje „iškeikė“. Bet ten išsidirbau praktiką tarp ukrainiečių, lenkų „nepriklausančių nuo Romos“ (vysk. Hoduro vadovybėje), italų, slovākų, paskui jau ir lietuvių. Tad jau ir lietuviškiems kunigai manęs įkasti nebegalėjo; ir pasijutau „nepriklausmingas“, kaip Amerikoje sakydavome“.³²

Iš apylinkių pasitraukė ir Šliūpo draugas Juozas Andziulaitis (1864–1916), kartais pasirašinėjęs Kalnėno slapyvardžiu. Kilęs iš Gaisrių k., Antanavo vls., Marijampolės aps.; baigęs Veiverių mokytojų seminariją. Amerikon atvažiavęs, dirbo Shenandoah anglių kasyklose, paskui vertėsi „Pain Expellerio“ prekyba, bendradarbiavo visuose Šliūpo leidžiamuose laikraščiuose ir buvo Vien. Liet. redaktorium. Šio darbo netekęs, Baltimorėje baigė medicinos mokslus ir gydytojo praktika vertėsi New Britain, Conn. Vedė turtingą našlę švedę ir su lietuviais visiškai nebendravo.

Šliūpas pasitikėjo savimi, pripažino tik savo nuomonę, nepakentė jokios kritikos. Lietuvybę sutapdino su laisvamanybe ir tuo pačiu lietuviybę darė savo monopolium. Kas su juo nesutiko, tas buvo lietuviybės priešas. Juozas Adomaitis–Šernas apie jį taip išsitarė: „Šliūpo vienpusiškumą ir despotizmą pažįstu: kiekvieną savo pažiūrų kritiką visada piktų skaitė ir lietuvių bei priešinga“.³³

Savo prakalbose bei raštuose jis stengėsi žmonėms įpiršti savas pažiūras ne moksliniais įrodymais, bet priešingu pasaulėžiūrų žmonių niekinimais. Toks būdas, aišku, negalėjo žmones sutelkti vienybėn. Tai pažeidė ne tik jo paties autoritetą, bet dėl lietuvių kiršinimo jam su savo gydytojo praktika teko kilnotis iš vieno miestelio į kitą. Todėl nenuostabu, jei jo pyktis prieš katalikus išsiliejo iš krantų, esą:

„Reikia tikėtis, kad žmonės nesiduos ilgai pramydžiotiesi iš savęs, išjuokti ir mulkinti save, ale kokią gražią dieną jie sukiš kryžius ir šventuosius į pečių, pavers monstrancijas ir taures (kielikus) ir naudingus sudynus (indus), panaudos bažnyčias dėl koncertų, teatrų ar susirinkimų, arba, jei jos dėl to netiktų, pavers jas į klėtis ir arklides, pakorins kunigus ir zokonikes (vienuoles) varpinyčioje ir negalės tikrai vieno daikto suprasti: kaip tai parėjo, kad nepadare tai seniau jau!“³⁴

³² J. V. Girdvainis, op. cit. 24–29.

³³ V. Širvydas, op. cit. 179.

³⁴ Dievas, dangus ir pragaras 18.

ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS SAJŪDIS

DRAUGIJOS

Žmogus iš prigimties nemėgsta būti vienas. Dėl to sociologai žmogų vadina *animal sociale*, lietuviškai tariant, kaimenės gyvuliu. Ypač tos vienumos bijo į svetimą aplinkumą patekusi. Jie būtinai ieško kito žmogaus artumos, nes tai jiems suteikia daugiau saugumo ir pasitikėjimo savimi. Toks ryšys darosi dar stipresnis, kai žmonės turi bendrų reikalų ir siekimų. Iš to kyla akstinas telktis į organizacijas, kurias pirmieji lietuviai ateiviai gana vykusiai pavadino draugystėmis ir kurios vėliau įgavo draugijų vardą. Suprantama, kad draugystė dažniausiai atsiranda tarp tos pačios tautos žmonių.

Reikalą organizuoti paprastai pajunta veiklesnieji, energingesni asmenys, kurie savaime tampa kitų vadais. Iš savo rusų priespaudos sugniaužto krašto lietuviai neatsivežė jokio organizacinio patyrimo, todėl jiems teko dairytis kitataučių pavyzdžių. Iš pastarųjų jiems artimiausi atrodė lenkai, nes jie čia stovėjo ant tokios pačios žemiausios socialinės pakopos, be to, buvo to paties katalikų tikėjimo, kilmės krašto kaimynai, ir reiškę istorinį broliškumo sentimentą lietuviams. Svarbiausias akstinas burtis krūvon buvo gyvas pajutimas pagalbos, kai ištinka kokia nelaimė ar liga. Anų laikų Amerikos įstatymai tokiais atvejais žmonių neglobojo, todėl pirmosios mūsų ateivių draugijos daugiausia buvo pašalpinės. Tačiau greta pagrindinio šalpos tikslo įstatuose būdavo pabrėžiami ir tautiniai, religiniai bei kultūriniai reikalai.

Visus tuos rūpesčius ir siekimus vaizdžiai suglaudžia Plymoutho Šv. Kazimiero draugijos 1883 m. konstitucija:

„Intencija Taworszistos Broliszkos Pamaczies szwento Kazimiero kad narodas polskas ir lietuwiszkas Rimskaj Katalikiszkas galetu susiryszt mazgu broliszkos mejles, kad tam broliszksam susyrinkime ponawotu dalikaj mylaszirdystes, kajp tai: ligitoni atlankimas, numyrusiu palajdoimas ir turet apieka (globoti) ant naszliu ir siratu, o apricz tam kad butu zgada (santaika), wieni-be brolista ir diewobajmingas apsiejymas“.

Kiek tas mazgas buvo tvirtas ir kaip jis veržė mūsų brolius, jau matėme aukščiau. Kaip jau skaitytojas galėjo pastebėti iš lietuvių kolonijų aprašymo, pati pirmoji jų įsteigtoji buvo Šv. Kazimiero draugija. Ji susiorganizavo 1872 m. Shenandoah, Pa. Dauguma jos narių buvo lietuviai. Ji gal būtų ir išlikusi lietuviška, jei ne tas nelemtas nesusipratimas pačių įkurtoje Šv. Kazimiero parapijoje.. (Žr. aukščiau 38–39).

Nuo šios draugijos atsiradimo ligi XIX amžiaus pabaigos lietuviai buvo įsteigę apie 500 įvairiais vardais pavadintų organizacijų. Tokį skaičių duoda kun. Antanas Milukas. Jis sakosi surankiojęs savo leidiniuose virš 300 atskirų pavadinimų; į tą skaičių neįeina kai kurių draugijų skyriai, kaip antai: susivienijimas, angliakasių unijos, Tėvynės Mylėtojų, Lietuvių Mokslo draugijos ir tt.¹ Tokio pat skaičiaus laikosi savo laikrašty Rytas kun. Juozas Žebelis. Vytautas Širvydas ribojasi 400 skaičiumi.² Visų jų pagrindas yra Jr. Jono aprašymuose suminėtos draugijos, kurių buvo 276. Jo surinktos žinios siekia ligi 1897 m. pradžios. Betikrinant vėlyvesnius šaltinius ligi šimtmečio galo, pasirodė, kad per kelerius paskutinius metus buvo labai spartus naujų draugijų atsiradimas. Tai neabejotinai draugijų skaičių priartina ligi 400, čia neįtraukiant jų padalinių.

Pagal draugijų įsikūrimo laiką ligi 1890 m. jų atsirado apie 60, visos kitos susiorganizavo paskutiniame dešimtmetyje. Tas faktas parodo ne tik visuomeninio lietuvių gyvenimo gajumą, bet paliudija ir spartų naujų ateivių daugėjimą. Draugijų gimimo metrikos nedaug ką tesako apie jų amžiaus ilgumą. Anksčiau ateiviai nebuvo sėslūs. Jų kilnojimasis iš vienos vietos į kitą numarino ne vieną draugiją ir gal padėjo kitur gimti naujai. Iš visų lietuviškų kolonijų vien Pennsilvanijai tenka apie 150 pastovesnių draugijų.

Didesniuose lietuvių centruose draugijų skaičiai taip atrodo: Chicago 25, Shenandoah 24, Philadelphia 14, Scranton 13, Plymouth 12, Mahanoy City 11, Pittston 10, Pittsburgh 9, Minersville 8, Baltimore 7, New York 7, Brooklyn 6, Boston 5. . . Iš čia suminėtų vietovių Pennsilvanijai tenka 91 draugijos, kitoms — 50.

Draugijoms vardus steigėjai dažniausiai parinkdavo savo apylinkėse (Lietuvoje) geriau žinomų šventųjų vardus, kurie

¹ Milukas, *Amerikos lietuviai XIX šm.* II dalis 77–78.

² V. Širvydas, op. cit. 111.

būdavo draugijų globėjais. Kai kurių draugijų ilguose pavadinimuose pridedama „po globa“ Šventojo Kazimiero, Jurgio ar kurio nors kito. Labiausiai mėgiami vardai, skaičiais pažymint, buvo šie: Šv. Kazimiero 27, Šv. Jurgio 20, Šv. Juozapo 17, Šv. Petro ir Povilo 12, Šv. Antano 7... Tautiniai lietuvių vardai draugijoms atsiranda tik vėliau. Vytauto vardu buvo 9, Gedimino 7, Algirdo 3, Kęstučio 3. Dar vėliau atsiranda draugijos Simano Daukanto, vysk. Valančiaus ir kt.

Lietuvių draugijų pobūdis buvo gana įvairus. Iš pradžių daug kur bendros su lenkais, daugiausia pašalpinės, paskui grynai lietuviškos, pabrėžiančios švietimo ir tautos labo reikalus. Vėliau ėmė šakotis pagal specialius uždavinius: blaivybės, karinės, ekonominės, meno, mokslo, pasaulėžiūrinės ir politinės. Draugijų nariais būdavo tik vyrai, išskyrus vadinamąsias teatralines, muzikines ir giesmininkų bei keletą moterų ir merginų draugijų. Buvo dar trejetas jaunikačių ir viena vaikų draugija. Bendrai tarant, kiekviena draugija žymėjo savo lietuviškumą, kultūros reikalus ir švietimąsi. Pasaulėžiūriniu atžvilgiu didelė dauguma buvo katalikiškos, dalis neutralių (ekonominės ir politiniai klubai) ir nedidelis skaičius — laisvamanų bei socialistinių.

1889 m. Plymouthe įsikūrė Lietuviško Teatro draugija. Gruodžio 31 d. ji suvaidino Vien. Liet. redaktoriaus Antano Turskio parašytą keturių veiksmų komediją „Be sumenes“. Buvo 14 vaidintojų ir 400 žiūrovų. Šio pirmojo Amerikos lietuvių teatro pasisekimas nuaidėjo per visas kolonijas, ir ėmė steigtis teatro draugijos, kurių iki šimtmečio pabaigos išaugo devynios. Meno srityje greitai pradėjo reikštis chorai ir muzikos būreliai. Veikė penki pučiamųjų instrumentų orkestrai, vadinami benais, kurių pirmasis įsikūrė Shenandoah 1887 m. Jis vadinosi The First Lithuanian Band — iš 40 muzikantų. Jam vadovavo talentingas muzikas graikas, vedęs lietuvaitę, Arthur Grimes, baigęs Atėnų muzikos konservatoriją Graikijoje. Tas orkestras greitai pasidarė pirmaujančiu ir tarp kitataučių.

Paskutiniame dešimtmety lietuviuose atsirado politinis susipratimas. Jie pastebėjo, kad vietinėse administracijos įstaigose yra daug renkamų pareigūnų. Juos rinkti ir būti renkamaisiais tegali tik piliečiai. Todėl susidarė sąjūdis gauti Amerikos pilietybę ir steigti tokių piliečių klubus, kad įsigytų svorio vadovaujančiose demokratų ir respublikonų partijose. Atsargu-

mo dėliai daugumas lietuvių piliečių klubų skelbėsi nepriklausomais (independent), kad reikalui esant galėtų palaikyti sau palankesnę pusę. Tokių klubų įvairiose vietovėse įsisteigė 35. Dalis jų daug dėmesio kreipė į kultūrinius lietuvių reikalus, laikė lietuviškus knygynėlius, įsitaisė svetaines. Kaip ir kitų tautybių klubai, ir lietuviškieji neapsieidavo be baro.

Girtavimas visur buvo smarkiai paplitęs. Saliūnų visur pilna, nestokojo ir lietuviškų saliūnų. Tad visai natūralu, kad kilo blaivybės sąjūdis. Tam tikslui buvo įsisteigę įvairiais vardais pasivadinusių keliolika lietuviškų blaivybės draugijų, blaivybės reikalą kėlė spauda ir bažnyčios. Kova buvo nelengva. Blaivybės draugijos savo nusižengusiems nariams dėdavo pinigines pabaudas. Pittstone buvo įsikūrusi Šv. Baltramiejaus Blaivybės draugija. Kai baudos įkyrėjo, ta draugija išbraukė blaivybės žodį ir pasivadino Simano Daukanto draugija... Girtavimas padėjo atsirasti ir savotiškiems valkatų būriams. Vienas tokių buvo net pasivadinęs lietuviškų vagių ir mušėlių kuopa. Jie siautė Pottsville, Pa. apylinkėse ir kai kurie 1898 m. buvo nubauti mirties bausme. 1898 m. New Philadelphia atsirado Neisiančių į lietuvių saliūnus draugija...

1885 m. Nanticoke, Pa. susikūrė mišri lietuvių lenkų karinė draugija, pavadinta Gvardija Karaliaus Vladislovo Jagėlos. Jos pavyzdžiu 1888 m. Pittstone įsisteigė vien lietuvių Šv. Jurgio gvardija. Tai buvo akstinu ir kitur organizuoti karinius pulkus, husarus su puošniomis uniformomis viešiams paradams. Viso susidarė 14 karinių draugijų. Kad į šias draugijas buvo rimtai žiūrima, rodo ir tas faktas, jog buvo paruoštas atitinkamas vadovėlis, pavadintas Mokymas Lietuviszkos Kariumenės. Jos autorium pasirašė Lietuvos Kareivis, — tai buvo kun. Mykolo Pėžos (Piežos) ar kun. Žebrio darbas. Įžangoje rašoma, kad „Lietuviszka kariuomenė dabar tverintisi Amerikoje, tur priduoti viltį prisikėlimui Lietuvos... Jei kas nori būti kareiviu, tai reikia būti tikru kareiviu, visa szirdžia ir galva, kareiviams nepritinka būti iszmergėjusiems vyrams, kur viską norėtų lengvo ir gero, reikia nebijoti pakelti nėjokio vargo, o jei reikalauť Dievas ir tėvynė Lietuva, nebijoti pralieti kraujo“.³

Ekonominiame gyvenime lietuviai ėmė reikštis gan anksti. Jie steigė krautuves, saliūnus, amatininkų dirbtuves, dalyvavo

³ Vien. Liet. 1894 m. kovo 20, 146–147.

darbininkų unijose. Ypač gausiai buvo įsijungę į angliakasių uniją — United Mine Workers of America, kur lietuviai turėjo savo skyrius. Shenandoah apylinkėse tai unijai priklausė apie 15.000. Vien Shenandoah mieste buvo 400 narių. Ten pat atsirado bene pirmoji kooperatiniais pagrindais įsteigta krautuvė, kuri gyvavo vos porą metų. Rimtai ekonominiu lietuvių gyvenimu buvo susirūpinęs kun. Juozas Žebelis, Waterbury, Conn. Jis 1896–1898 m. leido Rytą, — šeimyniškai–draugišką ūkišką laikraštį, — kuriame skatino lietuvius steigti ekonomines bendroves. Waterbury įsisteigė Lietuviška kompanija, turėjusi porą vartotojų krautuvių. 1897 m. buvo įsteigta Lietuviška Duonos Keptuvė, dalininkų bendrovės pagrindais.

Tais pačiais metais Bradford, Conn., įsisteigė Broliškos Pagalbos Lietuvių Draugija pagal Ryto paskatinimą straipsnyje „Tverkime darbus dėl lietuvių“. Esą, pinigų kasoje laikyti be vartojimo nevalia... už sudėtus pinigus reikia pirkti šienui piauti prietaisus; samdyti pievas, piauti šieną ir jį parduoti; apsiimti pievas nušienauti ūkininkams; sudaryti sutartis javams nuvalyti. Rudenį žuvauti, žiemą dirbti miškuose, pavasarį apimti žemės išdirbimą ūkiuose.⁴

Chicagoje 1897 m. įsisteigė Keistučio Paskolinimo ir Buda-vojimo draugija, kurios skyriai greitai paplito po visą Illinois valstiją. Tai buvo taupymo ir skolinimo bendrovių pradininkė.

Buvo keletas mokslo ir kultūros draugijų. 1889 m. J. Šliūpo iniciatyva Baltimorėje buvo įsteigta Lietuvių Mokslo draugystė, užsibrėžusi platinti švietimą, leisti knygas ir gaivinti lietuvių gyvenimą. Pradžioje jai priklausė įvairių įsitikinimų žmonės, bet netrukus ji virto grynai laisvamaniška, suiro ir 1896 m. visai likvidavosi. 1893 m. Plymouthe susikūrė Vysk. Motiejaus Valančiaus draugija rūpintis švietimu, steigti skaityklas ir knygynus. Tais pačiais metais klierikų Antano Kaupo ir Jono Žilinsko rūpesčiu buvo įkurta Lauryno Ivinskio Europiškai Amerikiška Draugija tyrinėti tėvynę ir jos praeitį. Vėliau ji ėmėsi organizuoti lietuvių skyrių pasaulinėje parodoje Paryžiuje. 1894 m. lietuviai kunigai sutarė steigti savo draugiją, kurios pagrindinis tikslas buvo lietuviškų mokyklų steigimas. 1896 m. Tomo Astramsko iniciatyva buvo įsteigta Tėvynės Mylėtojų Draugija lietuviškomis knygoms leisti. 1898 m. Scrantone Šliūpas įsteigė Keliaujančią Mokslo draugystę laisvamanybei skleisti.

⁴ Rytas 1897 m. 23 nr.

1899 m. keleto lietuvių kunigų iniciatyva įsisteigė Lietuviškoji Motinėle šelpti aukštuosius mokslus einančius, ypač iš Maskolijos už lietuviybę išvytus studentus. Šiai draugijai charta Motinėlės vardu buvo išimta 1901 m.

SUSIVIENIJIMO VEIKLA

1886 m. įsisteigė du lietuvių susivienijimai. Tai buvo pasėka bekytančių laisvamanių ir katalikų nesutarimo. Laisvamanių krypties J. Šliūpo suorganizuotas susivienijimas nerado visuomenėje atramos ir 1888 m. likvidavosi. Katalikų susivienijimas gyvavo toliau ir tais pačiais metais seime pasivadino Lietuvišku Susivienymu Amerike. Iš pradžių vadovybėje ir veikloje grūmėsi dvi srovės; grynai lietuviškoji ir lenkuojančiųjų. Galutinį atsiribojimą nuo lenkiškos įtakos susivienijime ir apskritai lietuvių organizacijose padarė kun. Aleksandras Burba, pradėjęs susivienijimui vadovauti nuo 1890 metų. Pašalinęs lenkų įtaką, kaip jau anksčiau esame matę, kun. Burba siekė vienybės su laisvamaniais. Tai jam pavyko tik laikinai. Jis į susivienijimą žiūrėjo kaip į organizaciją, kuri pirmoj vietoj turėjo padėti lietuviams šviestis bei kultūrintis ir remti visus svarbesnius Lietuvos reikalus. 1894 m. perėmęs susivienijimo vadovavimą, kun. Jonas Žilinskas tęsė toliau tą pačią kryptį, kiek daugiau kreipdamas dėmesio į pačių narių ekonominę gerovę.

Susivienijimo įtaka ir svoris Amerikos lietuvių visuomeniniame gyvenime pakilo tiek, kad jis tapo tarsi visų lietuvių parlamentu. 1888 m. seime jis įpareigojo visas jam priklausančias draugijas steigti vakarines mokyklas, kuriose lietuviai turi išmokti skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Bendriems lietuviybės reikams įsteigtas „skarbas nepajudinamas“, kuris vėliau virto specialiu „Tautos centų“ fondu. Kitame seime nutarta padirbdinti nario ženklelį su Lietuvos „Žirgvaikiu“—Vyčiu ir lietuviška bei amerikietiška vėliava. Toliau susirūpinta lietuviškų knygų bei vadovėlių leidimu. Nutarta Šv. Kazimiero (kovo 4) dieną švęsti kaip tautinę lietuvių šventę su atitinkamais paminėjimais. Nutarta pagelbėti steigiant parapines mokyklas ir svarstytas aukštesniosios lietuvių mokyklos reikalingumas. 1893 m. sei-

mas nutarė nariais priimti ir moteris lygiomis teisėmis su vyrais.

1893 m. Amerikos visuomenę smarkiai sujaudino „nusikaltėlių“ išdavimo sutarties (Extradition Treaty) su Rusija pasirašymas. Jos tikslas labai aiškus: pasiekti ir įbauginti emigrantus iš Rusijos valdomų kraštų. Kai kovo mėn. senatas tą sutartį patvirtino, Susivienijimo vadovybė su kun. Burba priešaky birželio 10 d. nusiuntė JAV prezidentui Grover Clevelandui protestą Susivienijimo ir 200.000 lietuvių vardu. Tame proteste išdėstomas Rusijos užsimojimas sutvirtinti savo imperiją ir nuslopinti bet kokias išeivių viltis gauti savo gimtiems kraštams daugiau laisvių. Lietuvius tas ypatingai paliečia, nes caro valdžia jau trisdešimt metų draudžia lietuvišką spaudą. „Su kaip atkaria širdžia Washingtonas, jeigu atsikeltų šiandien iš savo garbio kapo, išvystų savo tautiečius, išduodančius į maskoliško tirono rankas piktadėjus, kurių vienintelė piktadėjystė buvo tik tai, jog drįso spausdinti knygas ir laikraščius prigimtoje kalboje, arba platinti maldaknyges, Šventraštį ir evangelijas, spausdinamus užrubežyje!“ Pabaigoje prašoma prezidento rūpintis, kad ši sutartis netaptų įstatymu.⁵

1894 m. prasiveržia griežti protestai prieš rusų valdžią dėl Kražių skerdynių. Popiežiui Leonui XIII siunčiamas memorandumas, prašant globos Lietuvoje persekiojamiems katalikams. Čia Amerikoje buvo organizuojami protesto mitingai, informuojama spauda ir daromi žygiai atkreipti Europos vyriausybių dėmesį. Kun. Žilinsko ir kun. Miluko iniciatyva buvo susitarta su rusų rašytoju ir žurnalistu Matrosovu, kuris Grafo Lelivos vardu parašė knygą apie Lietuvos tautos padėtį rusų valstybėje. Ta knyga buvo išspausdinta Shamokin, Pa. 1896 m. ir susivienijimo buvo išsiuntinėta su lydimuoju raštu rusų carui, jo ministeriams, spaudai ir kitų kraštų diplomatams. Ji buvo išversta į lietuvių ir anglų kalbas.

Iš Tautos Centų fondo susivienijimas paskyrė 100 dolerių premiją lietuvių kalbos gramatikai parašyti. Ją laimėjo Jonas Jablonskis, tada pasirašęs Petru Kriaušaičiu. Po 100 dolerių buvo paskirta lietuvių emigrantų globai ir įrengti lietuvių skyriui pasaulinėje parodoje Paryžiuje, Prancūzijoje.

---

⁵ Pilnas tekstas Vien. Liet. 1893 m. 24 nr. 281.

1896 m. susivienijimas atsiskyrė nuo Vien. Liet. ir įsteigė Tėvynę kaip savo organą, kurį sumaniai redagavo kun. Jonas Žilinskas. Tuo pačiu metu kun. Burba planavo įsteigti Amerikos Lietuvių Biblioteką telkti visokioms knygoms apie Lietuvą. Pradžiai pats paaukėjo daug knygų iš savo rinkinių.

Kai susivienijimas sustiprėjo ir išaugo per 2000 narių, jame prasidėjo varžybos dėl vadovybės. Jos ypač pagyvėjo, kai iš vadovybės pasitraukė kun. Žilinskas ir jo vieton buvo išrinktas kun. Antanas Kaupas. Pagrindinė nepasitenkinimo priežastis buvusi ta, kad susivienijimui vadovauja vien kunigai. Betgi tada iš viso nebuvo pasauliečių inteligentų, kurie galėtų tokiai organizacijai vadovauti. Laisvamanių pakurstomi nariai ėmė skaldytis į „kuniginius ir nekuniginius“. Agitacija virė apie dvejus metus, ir abi pusės karštuolių ruošėsi lemiamai kovai sekančiame seime.

Tas seimas įvyko 1901 gegužės 21 Wilkes-Barre, Pa. Buvo užregistruoti 93 atstovai (delegatai). Seimui vadovauti dauguma balsų buvo išrinktas kun. Simanas Pautienius. Dalis atstovų pareiškė protestą, kilo triukšmas, ir buvo reikalaujama pirmininką rinkti slaptu balsavimu. Dėl ramybės buvo balsuojama slapta. Vėl buvo išrinktas kun. Pautienius 65 balsais. Kilo dar didesnis triukšmas, ir protesto ženklan iš seimo išėjo 29 atstovai.

Išėjusieji susirinko kitoje vietoje ir tarėsi, kas toliau daryti. Salėje pasilikusieji patikrino atstovų kvorumą, kuriame atsiliepė 65 atstovai. Tokiu būdu seimas buvo tęsiamas toliau. Kai išėjusieji nutarė steigti savo atskirą susivienijimą ir kai joki susitarimai nebuvo įmanomi, didžiumos seimas nutarė ribotis vien katalikais ir pakeitė vardą į Susivienymas Lietuvių Rymo Katalikų Amerikoje. Atskilusieji tuojau nutarė pasilikti seną vardą: Susivenymas Lietuvių Amerikoje.

„Lietuviškas parlamentas“ įžengė į XX amžių suskilęs, sumenkėjęs ir suklimpęs į turto dalybų bylas.⁶

---

⁶ Plačiau žr. SLA ir LRKSA istorijose ir LE XXIX 225–228.

PARAPIJOS

Lietuviškų parapijų istorija yra labai spalvinga. Dauguma jų atsirado ne kunigų ar vyskupų iniciatyva, tik pačių žmonių pastangomis. Tai pirmoje eilėje paprastų žmonių karštas noras, kaip jau matėme skyrelyje Be šaknų, patenkinti savo dvasios alkį ir savose bažnyčiose širdyje jausti ir akimis regėti bent dalelę užjūriuose paliktosios tėvynės. Kai tik kurioje nors vietoje susitelkdavo didesnis lietuvių būrelis, jie tuojuo steigdavosi savo draugijas. Pirminis jų tikslas buvo padėti nelaimėje atsidūrusiam tautiečiui. Tai buvo vadinamos broliškos pagalbos, arba pašalpinės draugijos.

Tose draugijose tuojuo iškildavo sumanymas steigti savo lietuvišką parapiją. Jie žinojo, kad tam reikės pridėti daug pinigų ir darbo, o viso to tolimesnis išlaikymas pareikalaus dar daugiau. Tai jų nebaugino, nes jų dvasios alkis buvo nemažesnis už kūno. Tam tikslui jie pinigų negailėjo, nors jį uždirbdavo sunkiai ir beveik kruvinu prakaitu. Jie tarėsi, tyrinėjo visokias galimybes, kvietė vyrijos susirinkimus. Kai viskas būdavo sutarta, apsidėdavo mokesčiais ir išsirinkdavo komitetą, kuris telks aukas, užpirks bažnyčiai žemę ar kur galės įsigyti gatavą, ieškos kunigo ir tarsis su vyskupu. Tai buvo didelės drąsos užsimojimai.

Ir beveik kiekvienos lietuvių parapijos istorijoje užtinkame nupasakojimus, kaip vyrai, po sunkaus dienos darbo, vakarais savanoriškai eidavo kasti bažnyčiai pamatus ir padėti statybos darbuose. Vieni tai darė savanoriškai, kiti dirbo savo pasižadėto mokesčio sąskaiton. Jie nesiskundė, kad buvo sunku, jiems nė į galvą neateidavo mintis, kad gal pirmiau reiktų pasistatyti sau pastogę, o Dievui paskui. Jiems jėgų ir įkvėpimo teikė gilus jų patriotizmas ir tikėjimas. Jiems bažnyčia buvo stipri tautinė ir dvasinė atrama, tėvynės kampelis svetimėje žemėje.

Tokiu ryžtu sukurtose parapijose telkėsi ir augo įvairios religinės, kultūrinės, tautinės ir visuomeninės draugijos. Greita bažnyčių tuojuo atsirado salės visokiems susirinkimams, parengimams ir pobūviams. Iš bažnytinių chorų išaugo dainos ir muzikos menas. Prie parapijų steigėsi lietuviškos mokyklos. Parapijos pačios pirmosios išgirdo ir išklausė kiekvieną savos tėvynės nelaimę ir skubėjo su pagalba, kokia tik buvo reikalinga: ar tai būtų finansinė, ar moralinė, ar politinė.

Pirmosios lietuvių parapijos susidūrė su tokiomis pat kliūtimis kaip draugijos. Lenkai mielai dėjosi į lietuviškas draugijas arba lietuvius traukė į sąvąsias. Kai draugija ar parapija sustiprėdavo, lenkai imdavo su lietuviais nesiskaityti. Iš to kilo vaidai ir net muštynės. Tai iškalbingai paliudija Shamokino, Shenandoah ir Plymoutho pavyzdžiai, kurie trumpai paminėti kolonijų aprašymuose. Visur lietuviai pralaimėjo, tačiau Hazletonė ir Freelandė savo pačių išprovokuotas muštynes prakišo lenkai. Buvo ir tokių vietų, kur lenkai trukdė lietuviškų parapijų steigimąsi. Bet buvo ir tokių faktų, kad lenkai, kai jų skaičius padaugėjo, patys ramiai pasitraukė ir, nereikalaudami jokio atpildo, steigėsi savo parapijas. Tas pat buvo ir su lietuviais, kurie iš pradžių būdavo prisidėję prie lenkų ar kitataučių veikiančios parapijos. Kai vėliau steigėsi lietuviškos, dalis lietuvių ten pasilikdavo, ypač tokių, kurie buvo sudarę mišrias šeimas.

Lietuviškų parapijų įsteigimo laikas ne visur pasisekė nustatyti tiksliai, nes trūksta tiesioginių šaltinių. Tam reikalui naudotasi Jr. Jono, kun. Antano Miluko ir kun. Simano Draugelio 1929 m. surinktais duomenimis. Kai kur vieną kitą datą pavyko patikslinti iš laikraščių ir iš sukaktuvinių parapijų leidinių. Ligi XIX amžiaus pabaigos lietuviai buvo sukūrę šias parapijas:

- 1871 m. Shenandoah, Pa — Šv. Stanislovo mišri, teko lenkams.
- 1872 m. Shenandoah, Pa. — Šv. Kazimiero lietuviška, kurioje nuo 1877 m. įsigalėjo lenkai.
- 1882 m. Plymouth, Pa — Švč. Marijos Gimimo mišri, teko lenkams.
- 1885 m. Pittston, Pa. — Šv. Kazimiero.
- 1886 m. Grand Rapids, Mich. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1887 m. Baltimore, Md. — Šv. Jono, vėliau Šv. Alfonso.
- 1887 m. Freeland, Pa. — Šv. Kazimiero mišri; vėliau paįro, likučiai atiteko lenkams.
- 1887 m. Hazleton, Pa. — Šv. Petro ir Povilo mišri; vėliau lenkai pasitraukė.
- 1888 m. Mahanoy City, Pa. — Šv. Juozapo.
- 1890 m. Plymouth, Pa. — Šv. Kazimiero.
- 1891 m. Shenandoah, Pa. — Šv. Jurgio.

- 1892 m. Chicago, Ill. — Šv. Jurgio.
- 1892 m. Mt. Carmel, Pa. — Šv. Kryžiaus.
- 1892 m. Scranton, Pa. — Šv. Juozapo.
- 1892 m. Shamokin, Pa. — Šv. Mykolo.
- 1892 m. Waukegan, Ill. — Šv. Baltramiejaus mišri; išliko lietuviška.
- 1892 m. Wilkes-Barre, Pa. — Šv. Trejybės.
- 1893 m. Philadelphia, Pa. — Šv. Antano; nuo 1904 Šv. Kazimiero.
- 1893 m. Pittsburgh, Pa. — Šv. Kazimiero.
- 1894 m. Brooklyn, N.Y. — Angelų Karalienės.
- 1894 m. Du Bois, Pa. — Šv. Juozapo mišri, teko lietuviams.
- 1894 m. Elizabeth, N.J. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1894 m. Forest City, Pa. — Šv. Antano; jai priklausė lenkai ir ukrainiečiai, kol įsisteigė savas.
- 1894 m. Newark, N.J. — Šv. Trejybės.
- 1894 m. Waterbury, Conn. — Šv. Juozapo.
- 1894 m. Worcester, Mass. — Šv. Kazimiero.
- 1895 m. Boston, Mass. — Šv. Kazimiero ligi 1908; Šv. Petro nuo 1904.
- 1895 m. Cleveland, Ohio — Šv. Jurgio.
- 1895 m. Minersville, Pa. — Šv. Pranciškaus.
- 1895 m. New Britain, Conn. — Šv. Andriejaus.
- 1895 m. Spring Valley, Ill. — Šv. Onos.
- 1896 m. E. St. Louis, Ill. — Nekalto Prasidėjimo.
- 1897 m. New Philadelphia, Pa. — Švč. Širdies.
- 1897 m. Westville, Ill. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1900 m. Brockton, Mass. — Šv. Roko.
- 1900 m. Eynon, Pa. — Nekalto Prasidėjimo—Aušros Vartų.
- 1900 m. Chicago, Ill. — Dievo Apvaizdos.
- 1900 m. Hartford, Conn. — Šv. Trejybės.
- 1900 m. Homestead, Pa. — Šv. Petro ir Povilo.

Iš viso, kaip matome, įsisteigė 39 parapijos. Septynios jų buvo mišrios, iš kurių keturios atiteko lenkams. Savas bažnyčias vienos pasistatė tuojau, kitos kiek užtruko. Parapijos dydis paprastai priklauso nuo jos narių skaičiaus. O tie skaičiai buvo gana nevienodi. Pagal tai jos išigijo atitinkamo dydžio nuosavybes. Jų vertės niekas nėra tiksliai apskaičiavęs. Mėginau apskaičiuoti pagal Jr. Jono duomenis 20 didesnių parapijų

turtą. Jis sudarė apie \$ 300.000 ir dar apie \$ 30.000 skolų. Vyt. Širvydas sako, kad 27 parapijų turtas pagal tą patį Jr. Joną siekia \$ 319.956 ir \$ 65.865 skolos. Kun. S. Draugelis savo 1929 m. statistikoje nurodo, kad 33 iš aukščiau sąraše minėtų parapijų turtas siekė \$ 1.863.360. J. Šliūpas, kuris visada mėgo padidinti katalikų „nedorybes“, rašo, kad lietuviai „dėl užlaikymo vaidijančių juos ir pjudančių bažnyčių ... bėgyje pastarų 10 metų (atseit tarp 1886–1896 m.) sueikvojo dėl pagarbinimo žydiško Dievo daugiaus negu \$ 19.000.000“.⁷

Atrodo, kad patikimiausias vertinimas yra kun. J. Žilinsko, nes jis pats daugumą tų parapijų aplankė ir matė, ir galėjo geriausiai suprasti anų laikų sąlygas. Jo duomenys siekia 1897 metus, tad neapima paskiau įsteigtų parapijų. Todėl per 30 metų lietuvių katalikų sudėtas į bažnyčias turtas artėjo prie pusės milijono dolerių. Atsižvelgiant į tai, kad čia neįskaitomas parapijų išlaikymas, tenka pasakyti, kad sudėta auka buvo didelė.

Materialinės sąlygos dar ne viskas. Parapijų steigėjai turėjo nugalėti ir kitas kliūtis, kaip antai: lenkybė, lenkų intrygos, vyskupų nepasitikėjimas, lietuvių kunigų stoka ir laisvamanių trukdymai. Parapijas įsteigus ir jas aprūpinus pagrindiniais pastatais, bažnyčia ir klebonija, vis dar reikėjo steigėjų išrinktojo komiteto pagalbos. Komitetas padėjo telkti lėšas parapijai išlaikyti ir skoloms mokėti. Jis talkino klebonui administruoti parapijos turtą, o ne vienu atveju jam teko surasti lietuvių kunigą ir jį pristatyti vyskupui patvirtinti. Tokiu būdu lyg ir sudarė parapiinė bendruomenė, kur materialinius reikalus tvarkė komitetas, o dvasinius kunigas klebonas. Kol tarp jų buvo sutarimas, parapijos gyvenimasėjo sklandžiai. Tačiau ne vienoje parapijoje kilo nesusipratimų dėl nuosavybių priklausomybės, kai jas reikėdavo įregistruoti pas vyskupą, kaip to reikalavo katalikų Bažnyčios kanonai (įstatymai).

Ši normali katalikų Bažnyčioje tvarka kai kur žmonėms atrodė, kad visas parapijos turtas atiduodamas pilnai vyskupo nuosavybei. Tai sukeldavo susijaudinimą ir net piktą reakciją. Mat, kai būdavo žmonių sutariama steigti parapiją, tai išrinktas komitetas valdžios įstaigose turtą užrašydavo parapijos arba, kaip dažniau atsitikdavo, komiteto narių vardu. Tai visai lengvai suprantamas dalykas, nes ką žmogus ar žmonių

⁷ Lietuvos praeitis 42..

grupė nusipirko ar įsigijo, tas turtas yra jų nuosavybė. Tokiu pat mastu jie saistė ir savo įkurtas parapijas ir jose pastatytas bažnyčias bei klebonijas. Jų išrinktas komitetas tarėsi esąs tikras parapijos šeimininkas. Kunigas jiems tebuvo reikalingas tik atlikti dvasinius patarnavimus.

Bažnyčios įstatymų 1499 kanono 2 paragrafas sako: „Bažnytinė nuosavybė, esanti Apaštalo Sosto žinioje, priklauso tam moraliniam asmeniui, kuris ją teisėtai įgijo“. Parapinės nuosavybės atžvilgiu tas moralinis asmuo yra parapija. Parapijos turto savininkas nėra nei vyskupas, nei klebonas, nei atskiri parapijos nariai, tik pati parapija kaip moralinis asmuo. Klebonas yra to moralinio asmens atstovas. Jis parapiją turi valdyti pagal Bažnyčios įstatymus ir yra atsakingas už parapijos turta. Be vyskupo leidimo jis negali nei pirkti, nei parduoti jokio parapijos turto, nei savo nuožiūra atlikti didesnius pataisymus, kurių kaina prašoktų \$ 500. Iš to aišku, kad nė pasauliečiai parapijos nariai negali savintis parapijos nuosavybės. Jokia parapija, kuri nepriklauso vyskupijai, negali vadintis katalikiška.

Gimę ir augę savo tėvynėje katalikų Bažnyčios globoje, lietuviai ir čia ieškojo tikro kunigo, ir todėl kreipėsi į katalikų vyskupą. Jie visai nesibaidė pasiduoti jo globai, kurią tvarko bažnytiniai įstatymai. Vyskupas jų nuosavybės neatėmė, tik garantavo jos apsaugą ir reikale teikė pagalbą. Tikėjimo priešų skleidžiami gandai, kad lietuviai savas parapijas atiduoda airių vyskupams, mėgino suniekinėti katalikų patriotizmą, tarsi nematydami, kad lietuviai steigė ne airiškas, bet lietuviškas parapijas.

Žinoma, būtų buvę daug maloniau, jei lietuviai jas būtų galėję pavesti lietuviams vyskupams. Apie tokius dalykus Amerikoje galvojo ir gausesni už lietuvius vokiečiai ir lenkai. Ypač smarkiai kovojo vokiečiai, kurių žinomas vadas Peter Paul Cohensly 1890 m. paskelbė Lucerne Memorial. Gindamas visus įvairių tautų imigrantus, jis siūlė, kad Amerikoje vyskupijos būtų pagrįstos ne geografija, bet tautybe. Taigi, airių, italų, vokiečių ir kitokių tautybių parapijos priklausytų saviems hierarchams. Šiam sumanymui griežtai pasipriešino airių ir amerikiečių vyskupai, remdamiesi tuo, kad daugumas katalikų vartoja anglų kalbą. Jų nuomonę palaikė ir Vatikanas, remdamas labiau praktišką pusę. Tarp kitko, Cohensly siūlymas ra-

do nedaug entuziazmo jau čia gimusių vokiečių dvasininkijoje. Gal dėl to Amerikoje ėmė atsirasti ir vokiečių vyskupų. Cohensly sąjūdis sužadino Amerikoje ir tautinių bažnyčių (nepriklausomų nuo katalikų vyskupų) atsiradimą, ypač tarp lenkų ir vengrų.

Beveik visas senesnes lietuvių parapijas įsteigė draugijos ir jų rinkti komitetai. Savaime aišku, kad tie komitetai atliko didelį darbą ir turėjo gan didelį vaidmenį parapijos gyvenime. Jie jautėsi pilni parapijos savininkai ir šeimininkai. Kunigą jie gerbė, bet drauge į jį žiūrėjo kaip į samdinį, nes jis laikinas, o parapija pastovi. Net ir parapijas pavedus vyskupo jurisdikcijai, komitetai pasiliko veikti toliau. Todėl parapijos gyvenimo darnumas priklausė nuo klebono bendradarbiavimo su komitetu. Tačiau nereikia užmiršti, kad Bažnyčios įstatymai saistė klebono veiklą, darydami jį atsakingą už visą parapiją.

Paviršutiniškai žiūrint, lengva pasakyti, kad materialinių dalykų tvarkymas priklauso komitetui, o dvasinių — kunigui. Tačiau praktiškai jų išskyrimas beveik neįmanomas. Pagaliau ir pati parapija ir bažnyčia įsteigta ne kam kitam, kaip žmonių dvasinių reikalų aprūpinimui. Todėl kunigo autoritetas pastatomas aukščiau negu komiteto. Esant gerai valiai ir vienuodam reikalų supratimui, sugyvenimas yra lengvas. Jis pasunkėja, kai atsiranda nuomonių skirtumas ar pametamas noras kitą suprasti.

Tiek komitetas, tiek kunigas yra žmonės. Jų išsilavinimas bei darbui pasiruošimas nevienodi. Nenuostabu, kad jų nuomonės kai kur skyrėsi. Tokiais atvejais stipresniu jautėsi tas, kas valdė pinigą. O komiteto narių tarpe didesnė dalis niekados nebuvo turėjusi pinigų, taigi ir atsirado „gaspadoriška“ puikybė parodyti savo galią. Tokių pavyzdžių „pašokdinti“ kleboną mūsų parapijų istorijoje netrūksta, ypač kai į komitetus įsimaišė laisvamaniai su destruktiviais užsimojimais. Savitarpiai vaidai prasiveržė į teismus, bažnyčių užrakinėjimą ir net ilgametį jų uždarymą.

Pačius pirmuosius pavyzdžius davė New Yorkas su savo Šv. Traicės parapijai steigti draugija, įkurta 1884 m. Ji ne tik neįsteigė jokios parapijos, bet dar siekė skersai East upę į Brooklyną kliudyti ten Šv. Jurgio parapijos organizavimą. Čia bemaž porą metų mėgino darbuotis kun. Matas Juodišius. Netekęs kantrybės, jis pasitraukė iš Brooklyn, lietuvių apšauk-

damas „giriniais žvėrimis“. Gal jis ir nebuvo savo pašaukimo aukštumoje, bet tie dalykai apkartino jo norus pasilikti kunigystėje.

Metę jurginės parapijos organizavimą, Brooklyno lietuviai, jau kitų draugijų iniciatyva, įsteigė Angelų Karalienės parapiją. Komitetas buvo tiek skrupuliškai atsparus, kad pirmąjį savo kleboną kun. Vincą Kriaučiūną padarė tikru savo samdiniu. Pagal jų posėdžių išlikusius protokolus, klebonui per mėnesį skiriama \$ 60 algos, iš kurios jis turi pragyventi ir užsimokėti buto nuomą. Kiekvieną mėnesį vieną kartą jis turi padaryti bažnyčios naudai rinkliavą, iš kurios jis gaus iš komiteto 10 nuošimčių. Kalėdų, Velykų ir Sekminių šventėse jis turi daryti rinkliavas, iš kurių sau gaus vieną trečdalį. Šliūbas \$ 10, krikštas \$ 2, iš kurių pusė turi eiti į komiteto išdą. Laidotuvės \$ 15, iš kurių kunigas turi apmokėti vargonininkui už dieną ir tris dolerius įnešti į komiteto kasą... Bažnyčiai reikalingus daiktus, vyną ir žvakes apmoka komitetas. Kunigas negali būti renkamas į komitetą; jis bažnyčioje neturi nieko sakyti prieš komitetą. Pagaliau nutarė nepirkti bažnyčiai namo, kol klebonu bus kun. Kriaučiūnas. Komiteto posėdžiuose keletą kartų buvo svarstomas žalio arnoto reikalas. Kai už pusės metų jis buvo nupirktas už \$ 17, tai sekančiame posėdyje komitetas dar netvirtino sąskaitos, nes nebuvo žinios, kiek pinigų liko pas kleboną...

Toks jo traktavimas visai palaužė jo džiovos graužiamą sveikatą. Jis mirė po dvejų metų klebonavimo 1898 m. spalio mėn. Jo laidotuvėms buvo išleista apie \$ 150. Kai jo brolis Chicagoje kun. Kraučiuonas paprašė atsiųsti brolio kunigiškus drabužius, komitetas pareikalavo, kad čikagiškis apmokėtų laidotuvių išlaidas. Pinigų nesulaukęs, komitetas nutarė velionio daiktus parduoti iš varžytynių (licitacijos, kaip protokole užrašyta). Tikrindami drabužius, kišenėje rado \$ 145, kuriuos atidavė į komiteto kasą...⁸

Dėl iliustracijos pratęskime faktų eilę truputį už XIX a. ribas, kur jau aiškiai pasireiškė sąmoninga laisvamanių įtaka. Brocktono šv. Roko parapijos klebonui kun. Vincui Dragunevičiui komitetas nutarė išskaityti iš algos po penkis dolerius už kiekvieną velnio paminėjimą pamoksluose. Philadelphihjoje dėl

⁸ Milukas, Mūsų spaudos darbininkų vargai 119–126.

nesutarimų su kun. Juozu Kaulakiu komitetas visai uždarė Šv. Antano bažnyčią šešeriems metams (1899–1905), kol teismas privertė atidaryti. Septynerius metus dėl panašių priežasčių Scrantone buvo uždaryta kun. Antano Kaupo pastatyta Šv. Juozapo bažnyčia (1908–1914). Mahanoy City Šv. Juozapo parapija kun. Simano Pautieniaus rūpesčiu pasistatė gražią mūrinę mokyklą. Komitetas išrado, kad ji nereikalinga, ir nenaudojama išstovėjo ištisą 18 metų (1907–1925). Didžiausius komiteto sukeltus skandalus iškentėjo Shenandoah Šv. Jurgio parapija, ypač kun. Juozo Karaliaus laikais. Komiteto pirmininkas Pranas Daugirda beveik kiekviename susirinkime kritikavo kunigus ir niekindavo tikėjimą. Kartą jis iškilmingai pareiškė, kad pragaro nėra ir jokia Šv. Dvasios šviesa nereikalinga, nes mums šviesą duoda „elektrika“. Visos komiteto pastangos buvo daromos nusikratyti nepageidaujamo klebono. Dėl to būdavo užrakinėjama bažnyčia, vargonai, varpai, išjungiamą šviesa bei šiluma, užrakinamos kapinės, kai buvo atlydimas numirėlis. Teismuose ėjo bylos viena po kitos, kol 1935 m. Pennsilvanijos įstatymų leidėjai nutarė, kad katalikų parapijos gali tvarkytis pagal Bažnyčios įstatymus.⁹

Būdinga tai, kad visose suminėtose parapijose kova buvo nukreipta prieš šviesius ir veiklius kunigus, kuriems negalėjo prikišti net išgalvotų nekunigiškų dalykų.

Parapijos rūpinosi turėti savas mokyklas, kur vaikai galėtų pramokti lietuviškai skaityti, rašyti, katekizmo, istorijos ir kitų dalykų. Dėl mokytojų ir patalpų stokos daugelyje parapijų veikė tik šeštadieninės, sekmadieninės ir vasarinės mokyklos, kuriose dėstydavo kunigai bei vargonininkai, retai kur atsirasdavo koks sugebęs pašalietis. Ligi XIX a. pabaigos buvo įsteigtos tik trys reguliarios mokyklos 1891 m. Pittstone kun. Juozo Zlotožinsko pastangomis; 1894 m. Chicagoje kun. M. Kraučiuono rūpesčiu ir 1898 m. Pittsburge Šv. Kazimiero parapijoje atidarė mokyklą kun. Jonas Sutkaitis. Lietuvių kunigų tarpe buvo gyvai susirūpinta įsteigti lietuvaikių seserų vie nuoliją, kuri paruoštų mokytojas. Tai pasisekė tik 1907 m. kun. dr. Antano Staniukyno pastangomis.¹⁰

⁹ Plačiau žr. A. Kučas, *Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapija* 83–105.

¹⁰ Žr. A. Kučas, *Kunigas Antanas Staniukynas*, — monografija 100 metų sukakčiai nuo jo gimimo paminėti. Roma 1965.

SPAUDA

Paskutinio dešimtmečio laikraščiai. Iš penkių pirmųjų Amerikos lietuvių laikraščių, paskutinį dešimtmetį pasiekė tik du: Vienybė Lietuvininkų ir Saulė. Jie abu pradžioje, nors rašė lietuviškai, stengėsi rasti sugyvenimą su lenkais. Vien. Liet. į grynai lietuvišką kelią įstatė kun. Aleksandras Burba (1890), o Saulė dar vis įrodinėjo, kad Shenandoah lietuviams sava parapija nereikalinga, nes jų niekas nevaro iš kazimierinės, kurią jau valdė lenkas klebonas, Saulės globėjas. Abu laikraščiai laikėsi katalikiškos krypties, dėl to jie atsidūrė skersai kelio L. Balsui, kurį leido ir redagavo Jonas Šliūpas, gerokai pasukęs į kairę. Pastarasis tvirtino, kad lietuviams užtenka vieno, jo paties leidžiamo laikraščio, ir anuos smarkiai puolė už lenkomaniją. Polemikos eigoje, kaip jau aukščiau matėme, išryškėjo Jono Šliūpo griežtas nusistatymas prieš religiją, kunigiją ir bažnyčią. Negana to, jis lietuviybę sutapdino su laisvamanybe, arba bedievybe, — kas ne su juo, tas ne lietuvis. Tai buvo bene svarbiausia priežastis, dėl ko jo laikraštis neteko skaitytojų ir turėjo sustoti (1889).

Trejų metų (1886–1888) L. Balso kova su Vien. Liet. bei Saulė lietuvius suskaldė ideologiniu atžvilgiu. Ginčai siekė ne savo priešą įtikinti (koks gi galėjo būti priešas lietuvis lietuviui svetimame krašte?), bet jį suniekinti.

Laikraščių skaičius per paskutinį dešimtmetį daugėjo kasmet, todėl verta su jais nors trumpai susipažinti ne tiek dėl jų svarbumo, kiek dėl ano meto lietuvių visuomeninio gyvenimo vaizdo.

Iš neutraliųjų pats pirmutinis pasirodė New Yorko Gazieta Lietuwiszka 1891 spalio 31. Tai buvo jau trečias Mykolo Tva-rausko mėginimas. Laikraščio leidimui jis buvo suorganizavęs akcinę bendrovę, kurį tuojau suiro. Dėl to teišėjo vos septyni numeriai, ir 1892 gegužės 7 sustojo. Tačiau jo uolumas nepalūžo: 1896 lapkričio 12 jis prabilo angliškai ir iki metų galo išleido keletą Lithuanian Weekly Magazine numerių.

1892 spalio 13 Shenandoah išėjo Garsas, savaitinis laikraštis, paskirtas tėvynės Lietuvos mylėtojams. Jį leido ir redagavo Tomas Astramskas. Dėl lėšų stokos, išleidus apie 100 numerių, 1894 vasarą sustojo. Laikraštį atpirko Antanas Milu-

kas J. Ramanausko vardu ir kun. Petro Abromaičio pinigais, ir toliau leido kitu vardu: Garsas Amerikos Lietuvių.

1892 gruodžio 10 Chicagoje pradėjo eiti tautinės minties savaitraštis Lietuva. Jo sumanytojas buvo Antanas Olšauskas, tačiau pirmas leidėjas buvo Stasys Rakosz (Ragaišis). Pradžioje vienas po kito keitėsi leidėjai ir redaktoriai, kol 1893 birželio 20 viską į savo rankas perėmė pats Antanas Olšauskas.

1896 sausio mėn. Mt. Carmel, Pa., pradėjo eiti literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis laikraštis Tėvynė, kurį įsteigė ir redagavo kun. Jonas Žilinskas. Tai buvo susivienijimo organas, leidžiamas knygos formato po 16 puslapių, o nuo 1897 puslapių skaičius padvigubėjo. Turinys buvo įvairus ir aukšto lygio: originali ir verstinė literatūra, patriotiniai eilėraščiai, straipsniai iš Lietuvos istorijos, žinios iš Lietuvos ir Amerikos lietuvių gyvenimo ir iš susivienijimo veiklos. Kun. J. Žilinskui persikėlus į Plymouthą, ten buvo spausdinamas ir laikraštis. Kai jis pasitraukė iš susivienijimo vadovybės, Tėvynę perėmė redaguoti kun. Antanas Kaupas ir Tomas Astramskas (1900–1901). Susivienijimui suskilus, sustojo ir Tėvynės leidimas. Buvo atnaujinta tik 1908 m.

1899 vasario 4 Shenandoah išėjo Viltis, lietuvių tautinis darbininkų laikraštis. Jį leido Vincas Šlekys–Stagaras ir Jonas Montvila. Paskutinis numeris išėjo 1900 pabaigoje.

Atvira laisvamaniškai–ateistinė ir socialistinė spauda pradėjo reikštis su Jono Šliūpo Apszvietos pasirodymu (1892–1893). Tai buvo Lietuvių Mokslo Draugystės leidžiamas mėnesinis literatūros ir mokslo knygutės pavidalo žurnalas, spausdintas pas Otto von Mauderode Tilžėje ir Martyną Jankų Bitėnuose. Viso išėjo 15 numerių. Turinys buvo gan įvairus: liuanistiniai straipsniai, biografijos, mokslo populiarizacija, religija, laisvamanybė, socializmas, knygų apžvalga, religinių raštų kritika ir tt.

Apszvietai sustojus, 1894 sausio 23 Šliūpas Mt. Carmel pradėjo leisti Naują Gdynę, lietuvių darbininkų laikraštį, karinagai socialistišką savaitraštį. Redaktoriaus pavaduotojais buvo Stasys Malevskis (Homolickis) ir Juozas Laukys (Domininkas Kaleininkas). Laikraštis kurį laiką buvo leidžiamas Shenandoah, paskui, 1895 rugpiūčio 29, grįžo grynai į Jono Šliūpo rankas, perkeltas į Scrantoną ir 1896 birželio 2 sustojo. Iš viso išėjo 89 numeriai. Naujos Gdynės radikalumą, revoliucingu-

mą ir grubų kitaip manančių įžeidinėjimą ne kartą papeikė dr. Vinco Kudirkos leidžiamas Varpas.

Vincas Karalius, siuvyklos savininkas Baltimorėje, Lietuvos Mokslo Draugystės rėmėjas, 1896 balandžio 1 pradėjo leisti savaitinį Karda. Jį redagavo Juozas Laukys ir dalinai pats leidėjas. Laikraštis buvo laisvamaniškos socialistinės krypties. Jo išėjo 40 numerių. Prie Kardo, kaip savarankiškas priedas, buvo leidžiamas mokslo mėnesinis laikraštis Galybė, kurio per 1898 metus išėjo aštuoni sąsiauviniai. 1899 sausio 13 pradėtas leisti savaitinis darbininkams laikraštis Nauja Draugija, kurio išėjo viso 19 numerių. Jį leido kelių asmenų kooperatyvas, redagavo Antanas Lalis.

1896 rugpiūčio mėnesį Shenandoah išėjo savaitinis Pennsilvanijos Darbininkas, vėliau pasivadinęs Darbininku. Jį leido ir redagavo sulietuvėjęs latvis Robertas Kuncmonas, organizavęs socialistų kuopas tarp angliakasių. Kaip ilgai išsilaikė jo laikraštis, tikrų žinių nėra.

Vienas iš veikiausių redaktorių ir laikraščių leidėjų buvo Domininkas Kaleininkas, Amerikoje pasivadinęs Juozu Laukiu. Jo laikraščiai buvo vis trumpalaikiai: Chicagoje Amerikos Lietuvis 1897, Anarchistas 1899, Kūrėjas 1900, Ateitis 1900–1901. Visi gan kovingi.

Iš katalikų laikraščių Vien. Liet. ir Saulė tebeėjo toliau. Saulė apsiprato su lietuvių parapijų gyvavimu Mahanoy City ir Shenandoah. Ją toliau redagavo tas pats Domininkas Bačkauskas, gyvai atsiliepdamas į jam atrodančias negeroves, ir nelabai švelniai karšė kailį tiems, kurie jį užkabindavo. Vien. Liet. leidėjai buvo tie patys, bet redaktoriai keitėsi dažnai: po Domininko Bačkausko buvo Antanas Turskis, Juozas Andziulaitis, Antanas Milukas, Juozas Petraitis (Petras Kučas), Juozas Ališius, Jonas Kaunas (1895–1897) ir Petras Mikolainis. Redaktorių kaitaliojimasis veikė ir laikraščio kryptį bei jo pajėgumą. Nuo to priklausydavo ir skaitytojų daugėjimas ar mažėjimas. Jonui Kaunui pradėjus redaguoti, laikraštis pakrypo į kairę ir nutrūko ryšiai su ilgamečiu jo globėju kun. Aleksandru Burba, kuris jau 1894 balandžio 6 buvo pradėjęs leisti savaitraštį Valtis. Tai buvo religinis laikraštis, spausdinęs sekmadienių evangelijas ir pamokslus, drauge pridėdamas dainų, poezijos, apysakų ir informacijų. Paskutinis jo numeris (56) išėjo 1895 balandžio 24.

Shenandoah lietuvių kolonijai gerokai išaugus, katalikai 1894 spalio 2 pradėjo leisti Garsą Amerikos Lietuvių. Jį pradėjo Antanas Milukas, remiamas kun. Petro Abromaičio ir kun. Jono Žilinsko. Vėliau laikraščio leidimui susidarė bendrovė, keitėsi redaktoriai, 1898 laikraštis perkeltas į Minersville, Pa., paskui į Elizabethą, N.J., kur 1899 baigė savo dienas. Jo priedu kurį laiką buvo Pasaulė, o nuo 1897 m. 32 numerio ėjo kun. Antano Miluko redaguojamas 16 puslapių Lietuviškas Knygynas. Šis priedas skaitytojams buvo siuntinėjamas nemokamai. Jo tikslas: „Praplatinti tarp lietuvių meilę skaitymo ir meilę knygų, o per knygas — apšvietimą“. Iš Lietuviško Knygyno 1898 atsirado to paties kun. Miluko Shenandoah leidžiamas trimėnesinis žurnalas Dirva. Nemaža jos numerių buvo leidžiami knygomis, apimančiomis vieną kurį veikalą. Tuo būdu buvo paskelbta ištisa eilė mokslo studijų ir grožinės literatūros veikalų. Nuo 1903 Dirva susijungė su kun. Juozo Tumo Tilžėje leidžiama Žinyčia ir pasivadino Dirva-Žinynas.

Naujosios Anglijos lietuviai pirmąjį savo Bostono Lietuvišką Laikraštį išleido 1895 m. Jį leido Mykolo Norkūno ir A. Zdanavičiaus bendrovė, redagavo kun. Juozas Žebrius, kuris pats vienas jį prirašydavo. Išėjo tik septyni numeriai, nes A. Zdanavičius dingo su prenumeratos pinigais ir sąrašais. Norkūnas spaustuvę pardavė kun. J. Žebriui, kuris ją perkėlė į Waterbury, Conn., ir ten 1896 vasario 27 pradėjo leisti Rytą.

Rytas save apibūdino kaip „sėiminiszkai-draugiszkai ukiszkas nedelinis lietuwiszkas laikraštis“. Kun. Juozas Žebrius (1860–1915) ne tik redagavo laikraštį, bet kiekvieną sekmadienį po pamokslo aiškindavo žmonėms reikalą patiems imtis prekybos, pirkti viską pas lietuvius, įsigyti namus bei ūkius, kad nereiktų darbo ieškotis pas kitus. Tiems tikslams vykdyti buvo nupirkęs ūkį, kur planavo įsteigti lietuvių žemės ūkio akademiją ir organizavo kooperatines bendroves. Jų pati garsiausioji buvo „Lietuvių duonos keptuvė“, kuri išaugo į plačią įmonę. Kiek galėdamas kun. Žebrius šelpė pavargėlius ir juos aprūpindavo duona iš tos keptuvės. Nuolatos žmonės ragino laikytis blaivybės ir vaikus mokyti lietuviškai. Kadangi dauguma jo ūkinių planų buvo sėkmingi, tai, aišku, atsirado ir priešų. Jis buvo įsteigęs gretimame New Britain mieste kitą lietuvių parapiją, kurion persikėlė 1898 m., Waterburio parapiją ir Rytą pavesdamas kun. Petruį Saurusaičiui, žymiam

blaivybės apaštalui. Pastarasis dar kurį laiką leido Rytą, kurį 1898 m. pabaigoje pakeitė blaivininkų laikraščiu, pavadintu Tarnas Bažnyčios. Šis buvo leidžiamas talkinant Bostono lietuvių parapijos klebonui kun. Juozui Gričiui. Nuo 1899 m. vidurio laikraštį redagavo Juozas Dėdinas–Didinskis. Metams baigiantis, antraštė buvo pakeista: jau ėjo Bažnyčios Tarnas ligi 1904 m. pabaigos.

Paskutinis XIX a. lietuvių spaudos kūdikis, Katalikas, pasirodė Chicagoje 1899 sausio 5. Tai buvo savaitinis laikraštis, skirtas lietuvių katalikų reikalams Amerikoje. Jį įsteigė kun. Matas Kraučius ir Jonas Tananevičius, turėjęs privačią banko įstaigą. Katalikas ėjo iki 1917 m.¹¹

Visus paskutinio dešimtmečio laikraščius sudėję krūvon, jų randame 27. Iš jų 6 buvo tautinės krypties, 10 socialistinės–laisvamaniškos ir 11 tautinės–katalikiškos. Dauguma tų laikraščių buvo trumpalaikiai. I XX amžių įžengė tik septyni: Vienybė Lietuvininkų, Saulė, Lietuva, Tėvynė, Dirva, Bažnyčios Tarnas ir Katalikas. Tai buvo tik tautinės ir katalikų krypties laikraščiai; visi 10 socialistiniai–laisvamaniški gyvenimą užbaigė anksčiau.

Iš laikraščių gausumo apskritai yra sprendžiama apie tautos pažangumą bei kultūringumą. Tačiau šio masto negalime taikyti lietuvių tautai, kuriai savo tėvynėje nebuvo leidžiama spausdinti savų laikraščių. Tai galėtume taikyti tik Amerikos lietuviams ateiviams, kurie galėjo naudotis pilna laisve. Todėl kyla klausimas: kodėl čia lietuvių spauda turėjo nedaug skaitytojų? Mūsųose yra išgalėjusi nuomonė, kad ateivijoje nedaug tebuvę mokančių skaityti. Tiesa, kad buvo daug beraščių. Bet ką pasako tas žodis daug? Statistikos, gal ir nevisai tikslios, yra parodžiusios, kad pusė lietuvių ateivių mokėjo skaityti, o į galą XIX a. ateivių jau buvo mažiausia šimtas tūkstančių. Jie tik per vieną paskutinį dešimtmetį buvo sukūrę apie 300 draugijų ir 29 parapijas. Atrodo, kad skaitytojų būtų užtekę, jei laikraščių leidėjai ir redaktoriai būtų geriau pažinę ir supratę lietuviškos ateivijos dvasią.

¹¹ Spaudos bibliografija gana plati. Greta gausių kun. Antano Miluko veikalų, Vytauto Širvydo raštų, Kovos metalai dėl savosios spaudos, dr. J. Prunskio, tenka dar paminėti Frank Lavinską, Amerikos lietuvių laikraščiai, dr. Jonas Puzinas, Ankstyvoji Amerikos lietuvių išeivija ir jų spauda, — Karys 1966 m. 5–6 nr., ir gausūs šaltiniai Lietuvių Enciklopedijoje.

Knygos ir jų leidėjai. Su laikraščiais buvo glaudžiai susijęs ir knygų leidimas. Gana daug veikalų pirmiau pereidavo per laikraščių skiltis, o paskui pasirodydavo atskirais leidiniais. Pradžią tokiam būdui buvo padaręs brolis Augustinas Zaicas. Iš to būdavo dvejopa nauda: redaktoriams padėdavo užpildyti laikraščius ir papigindavo knygų išleidimą. Pradžioje būdavo leidžiami visokių fantastinių nuotykių aprašymai, sapnininkai, pasakos apie karalaites, Michaldos pranašystės, Ali Babos ir 40 razbaininkų istorijos, 1001 naktis ir tt. Tai, kaip jau matėme iš aprašymo apie Saulę, žmones įpratino skaityti, o nemonkančius net paskatino išmokti.

Buvo susirūpinta ne tik lietuvių skatinti skaityti, bet ir pamokyti juos rašto. Tam reikalui Antanas Milukas paruošė specialų vadovą Lengvas būdas pačiam per save išmokti rašyti, kuriame raštas buvo išspausdintas lengva melsva spalva, — beliko tik pratimus išvadžioti savo ranka. Vysk. Valančiausko draugijos kaštais 1894 m. Tilžėje buvo išleista 10.000 egzempliorių, kurie bematant buvo išpirkti. Kiekvienas sąsiuvinis turėjo 20 puslapių, pardavinėjamas po 10 kapeikų.

Vėliau jau ėmė atsirasti ir abėcėlės (elementoriai), lietuviškų pasakų ir dainų rinkiniai, mokslo, politikos, religijos, istorijos ir vertingos grožinės literatūros veikalų. Knygos buvo taikomos ne tik ateiviams, — leidėjų akys krypdavo ir į tėvynę, jų knygos ir laikraščiai skverbėsi per juodąją spaudos draudimo uždangą. Jos sklaidė ne tik praeities vaizdavimą, bet stengėsi žvelgti ir į ateitį, ieškodamos tėvynės laisvės prošvaisčių, net kūrė vizijas, kokia turėtų būti laisvoji Lietuva.

Palyginti, per trumpą laikotarpį lietuvių išeivija, beveik su saujelė šviesuolių, sudarė gan didelį kultūrinį lobyną. Savo pastangomis išgelbėjo nuo pražūties ne vieną Valančiaus, Daukanto, Basanavičiaus ir kitų veikalą. Visų knygų išvardijimas užimtų daug vietos, todėl su jomis susipažinkime nors iš skaičių. Pirmą lietuviškų knygų sąrašą, arba suskaitą, paruošė kun. Jonas Žilius-Žilinskas. Jo tikslas buvo Paryžiaus parodoje atskleisti pasiuliui rusų daromą lietuviams skriaudą ir išeivijos kovą dėl tautos gyvybės. Savo mažo formato knygelėje jis surašė 193 Amerikos lietuvių leidinius nuo ateivijos pradžios iki 1900 metų.

Tokio pat uždavinio ėmėsi ir žymus lietuvių bibliografas prof. Vaclovas Biržiška, kruopščiai surinkęs Amerikos lietuvių

išleistų knygų sąrašą nuo 1875 iki 1904 metų, kai rusai atšaukė spaudos draudimą Lietuvoje. Jo surinkti duomenys žymiai papildė kun. Jono Žilinsko suskaitą ir ją pratęsė penkerius metus toliau. Biržiškos surinktoji bibliografija skaičiais taip atrodo:

Metai	Knygų skaičius	Metai	Knygų skaičius
1875	1	1893	29
1877	1	1894	25
1880	3	1895	17
1883	4	1896	20
1884	2	1897	40
1885	3	1898	29
1886	10	1899	39
1887	11	1900	54
1888	8	1901	44
1889	11	1902	62
1890	13	1903	31
1891	12	1904	70
1892	14		
		Viso	553

Pagal turinį paskirstomas šiaip:

Apysakos	125	Gamtos mokslai	27
Draugijų įstatai	90	Teatras	27
Politika, polemika, prieš tikybą	49	Vadovėliai, žodynai	23
Religinio turinio	34	Sapnininkai, burtai	22
Kalendoriai	31	Dainos, eilėraščiai	21
Istorija	28	Atsišaukimai	17
		Tautosaka	11

Buvo dar sričių, kurios sulaukė mažiau leidinių, kaip an-tai: elementorių 4, albumų, bibliografijų, biografijų po 3, auklėjimo, kelionių po 2, gaidų, operetės, gramatikos po vieną. Apie trečdalis visų leidinių buvo vertimai iš svetimų kalbų: iš lenkų 98, iš anglų 30, iš rusų 20, iš vokiečių 13, iš prancūzų 7, iš latvių 2 ir iš švedų 1. Rašyboje gan ilgai vietoj č buvo var-tojama cz, vietoj š — sz, vietoj v — w. Nelabai buvo išskiria-ma i trumpoji ar ilgoji, vis rašoma trumpoji.

Knygų leidėjai daugiausia buvo laikraščių leidėjai ir kai kurie redaktoriai. Iš organizacijų galima paminėti tik Susivienijimą ir 1896 m. įsikūrusią Tėvynės Mylėtojų Draugystę. Prisiilaidint laiko eilės, leidėjai buvo Mykolas Tvarauskas, brolis Augustinas Zaicas, dr. Jonas Šliūpas, Juozas Paukštys, kun. Aleksandras Burba, Domininkas Bačkauskas, kun. Antanas Milukas, Antanas Olšauskas, Vincas Stagaras (Šlekys), Vincas Karalius, kun. Petras Saurusaitis ir kt.

Pagal V. Biržiškos surinktus duomenis, išskiriant draugijų įstatų knygeles, Amerikos lietuvių spauda bendrais bruožais šiaip atrodo:

Leidėjas	Leidinių skaičius	Puslapių skaičius	Egzempliorių skaičius
Tvarauskas	11	700	7.500
Zaicas	8	916	8.000
Paukščiai	92	11.839	96.400
Bačkauskas	78	8.392	31.400
Šliūpas	29	3.628	41.500
Milukas	63	5.504	57.400
Olšauskas	50	10.525	63.500
Stagaras	44	5.232	57.000
Katalikas	10	1.249	12.000
Žvaigždė	12	1.541	15.000
Saurusaitis	11	1.439	16.000
Kiti	64	3.148	70.500
Iš viso	470	55.004	474.200

Šios lentelės nurodytieji egzempliorių skaičiai tėra tik apytikriai, nes spaudiniuose tada dar nebuvo įprasta žymėti išleidžiamų egzempliorių skaičių. Kur nebuvo tikslesnių žinių, yra žymėta 1000. Aišku, galėjo būti ir daugiau. Bendrai suėmus, reikia pripažinti, kad Amerikos lietuvių spaudos pasėlys buvo gausus. Kaip buvo sunaudotas derlius, atsakymas lieka miglotas.

Knygos būdavo spausdinamos Amerikoje ir Prūsijoje, Tilžės vokiečių spaustuose ir pas Martyną Jankų Bitėnuose. Dalis tų knygų buvo siunčiama į Lietuvą kontrabandos keliais. Siuntinėjant į Rusijos pasienius, paskui per sieną gabenant

slaptai, nemaži jų kiekiai žūdavo. Neskaitant dovanai siunčiamų į Lietuvą, nelengvai sekėsi atgauti pinigų iš platintojų. Panašiai buvo ir pačioje Amerikoje. Kartais leidėjai savo knygoms rinkdavo prenumeratas, pasižadėjusių pavardes išspausdindavo garbės sąraše, bet dalis jų visada „pamiršdavo“ atsiųgti. Todėl iš knygų nė vienas leidėjas nepraslobo.

Knygos plitimas Amerikoje turėjo ir grynai techniskų kliūčių. Lietuviai buvo toli vieni nuo kitų pasisklaidę, knygynų nebuvo, tai platinimas ėjo iš redakcijų, klebonijų, pavienių asmenų ir saliūnų. Taigi, ir Amerikoje buvo reikalingi knygnešiai. Vienas iš tokių—Andrius Tepliušis, buvęs uolus lietuviškų knygų platintojas Alvisto parapijoje ir plačiose apylinkėse. Kai rusų žandarai užuodė jo darbuotę, 1869 m. pabėgo į Ameriką. Čia kurį laiką jis dirbo prie geležinkelių, paskui anglių kasyklose ir pastoviau apsigyveno Pittstone, Pa. Jo klajokliškas knygnešio gyvenimas Lietuvoje sugundė ir čia imtis knygų platinimo. Apisikrovęs knygų, laikraščių ir devocionalijų ryšuliais, jis leidosi prekiauti, kur tik rado lietuvių ir lenkų ateivių. Pasiekė net tolimą Nebraską, vis grįždamas į Pittstoną, kur jam atėdavo užsakytos prekės. Kai jau uždirbo kiek pinigų ir pakyrėjo klastoti, grįžo į Pittstoną, nusipirko namelius, atidarė maisto ir knygų bei devocionalijų krautuvę ir plačiai įsijungė į lietuvių organizacinį darbą. 1901 m. jis buvo išrinktas katalikų susivienijimo prezidentu.

Į pabaigą šimtmečio Baltimorėje atsirado kitas uolus knygų pardavėjas — Žalėgiris. Trečiasis knygų prekiautojas buvo Petras Mikolainis, kilęs nuo Vištyčio. Iš pradžių vertėsi knygų kontrabanda, paskui Ragainėje ir Tilžėje Mathias Naveski slaptyvardžiu atidarė knygų parduotuves ir suorganizavo plačią knygų kontrabandą Lietuvon (1890–1896). Krautuvę pardavęs J. Lapinui, Mikolainis 1896 atvažiavo į Ameriką. 1901 metų pabaigoje jis grįžo atgal į Tilžę su 14 didelių dėžių knygų atidaryti didesnei krautuvei. Vos pradėjus tvarkytis, 1902 sausio 22 pas jį atplūdo net septyni policininkai, ir netrukus jam teko grįžti Amerikon. Krautuvę perėmė Morta Zauniūtė ir veikė sėkmingai.

Lietuvių spaudos epopėja galėtų turėti ilgą istoriją, kurią trumpiausiai gal bus nusakęs spaudos veteranas kun. Antanas Milukas:

„Išleistojas papratęs yra girdėti rūgones, jog mūsų „Dirvos Žinynui“ toli nuo kitų tautų žurnalų. Išties jai toli, ale toli ir mūsų visuomenei nuo kitų tautų inteligencijos. Mūsų dvasios aristokratija nenusikratė dar mūsų kaimo žmonelių ydos; neviens mūsų piliorių pasirengęs bus tave vaišindamas praleisti dešimtį, ale užsimink apie mažą auką, tai jau ir „amicum perdidisti“... (praradai draugą).¹²

LIETUVA PASAULINĖJE PARODOJE

1893 m. gruodžio mėnesį trys klierikai, — Antanas Milukas, Antanas Kaupas ir Jonas Žilinskas, — įkūrė Lauryno Ivinskio Lietuviškai Europiškai Amerikišką Draugiją. Jos tikslas buvo tyrinėti mūsų tėvynę, jos praeitį ir 1900 metų pasaulinėje Paryžiaus parodoje įtaisyti lietuvišką skyrių, kuriam bus galima kitas tautas supažindinti su Lietuva. Ilgai nedelsiant, 1894 m. Vien. Liet. 2 nr. buvo įdėtas parodos reikalui atsišaukimas į lietuvius, prašant visokių eksponatų, ypač paveikslų iš Lietuvos gyvenimo ir piniginių aukų. Viską prašoma siųsti Jono Žilinsko vardu.

Pirmosios aukos atėjo iš kun. Aleksandro Burbos ir kun. Mykolo Pėžos po 10 dol. Jonas Žilinskas auکوjo 60 dol., o Antanas Milukas surinko 25 dol. Iš Europos pirmoji 10 rublių atsiuntė Konstancija Skirmunt, lenkiškai parašytos Lietuvos istorijos autorė. Tėvynės Sargo redakcija atsiuntė pluoštą fotografijų. Tačiau daug kas manė, kad parodai ruoštis dar per anksti, kad bus galima viską surengti per porą-trejetą mėnesių. Parodos reikalas kuriam laikui aprimo. 1898 m. kun. Jonas Žilinskas jį vėl pradėjo gaivinti, tarėsi su dr. Jonu Šliūpu ir pageidavo, kad prie parodos rengimo prisidėtų visi lietuviai be pažiūrų skirtumo. Ir tuojuo per laikraščius buvo išrinktas komitetas: pirmininku ir knygininku kun. Jonas Žilinskas, išdininku Juozas J. Paukštis, sekretorium Petras Mikolainis ir nariais dr. Jonas Šliūpas ir kun. Antanas Milukas.

Amerikos lietuvių visuomenė atsiliepė gana palankiai. Per trumpą laiką suplaukė 2163,24 dol. aukų. Pačiame Paryžiuje rūpintis parodos reikalais komitetas kvietė dr. Joną Basanavičių. Šiam negalint, savo įgaliotiniu komitetas pakvietė dr. Juo-

¹² Kun. A. Milukas, Mūsų spaudos darbininkų vargai 61.

žą Bagdoną, kuris greitai nuvyko į Paryžių ir talkon pasikvietė ten gyvenusius lietuvius: inž. Kajetoną Dobkevičių, Joną Pautienį ir Praną Žitkevičių. Kai jie pradėjo ieškoti vietos lietuvių skyriui, netikėtai susidūrė su nenumatytomis kliūtimis. Paryžiaus parodoje nebuvo ruošama tarptautinio spaudos skyriaus, o į Prancūzijos ar Vokietijos spaudos skyrius prisiglausti buvo neįmanoma, nes nei vieni, nei kiti nenorėjo pykinti rusų (mat, lietuvių pasirodymą jie laikė ne kultūriniu, bet politiniu).

Šiuo reikalu daug padėjo inž. Dobkevičiaus pažintys ir apsikurimas, nes, kaip politinis emigrantas, jis ilgesnį laiką gyveno Paryžiuje ir ten baigė inžinieriaus mokslus. Jam pagelbėjo lenkų rašytoja Marja Szeliga ir palankūs prancūzai: egiptologas prof. Gaston Camille Charles Maspereau, Guidin Faucher ir antropologas dr. René Verneau. Jiems pavyko gauti vietos Prancūzijos švietimo ministerijos globojamame Europos tautų etnografiniame skyriuje Trocadéro rūmuose.

Tačiau švietimo ministerijos leidime buvo įsakmiai pabrėžta, kad lietuvių skyriuje negali būti jokios politikos, tik grynai etnografija. Taigi, reikėjo prisitaikyti prie šių sąlygų ir kuo skubiausiai pradėta rinkti etnografinę medžiaga tarp JAV lietuvių, Lietuvoje ir Mažajoje Lietuvoje, kur uoliai talkino Dovydas Zaunius (buvusio Lietuvos užsienio reikalų ministerio tėvas), Morta Zauniūtė, Juozas Strėkys, Martynas Jankus ir Jonas Vanagaitis. Lietuvoje medžiagą rinko beveik visi žymesni ano meto veikėjai. Surinkta daug būtovinės medžiagos, kaip seni audiniai, sodžiaus meno dirbiniai ir kt. Visus tuos rinkinius slaptai į M. Lietuvą pergabeno Juozas Lozoraitis, o iš ten Zauniai persiuntė į Paryžių. Amerikoje uoliai buvo renkama spauda, daromos įvairios diagramos ir ruošiamas draudžiamosios spaudos katalogas prancūzų kalba.

Palais du Trocadéro patalpose buvo įrengtas lietuvių kambarys–pirkia, kurioje atvaizduotos piršlybos. Motina, duktė ir kiti manekenai dėvėjo tautinius drabužius ir kaimo žmonių aprangą. Vitrinose buvo išdėstyti audiniai, sodžiaus meno dirbiniai ir stiklinėm durim knygų spintos. Pirkios gilumoje buvo sukabinti būdingi seklyčių paveikslai. Šonuose buvo kai kurių lietuvių veikėjų atvaizdai ir seni žemėlapis. Kambario prieky buvo draudžiamosios spaudos diagramos ir žemėlapis, rodąs, iš kur lietuviškoji spauda (Amerika, Mažoji Lietuva ir Šveica-

rija) pasiekia Lietuvą. Aukštai virš pirkios buvo didelis užrašas LITHUANIE su vytimi, kurią. Pranas Žitkevičius nupiešė mėlyname dugne, nes jis nebuvo matęs ankstyvesnių pavyzdžių.

Lietuvos skyrių rengiant daug pagelbėjo savo patarimais antropologas Joseph Deniker, Paryžiaus gamtos muziejaus direktorius, dr. René Verneau, T. Volkov ir Trocadéro muziejaus direktorius Landrin. Parodos metu tie asmenys ir kun. Jonas Žilinskas skaitė eilę paskaitų apie Lietuvą ir lietuvius, apie jų praeitį ir tuometinę rusų spaudą, ypač aiškino spaudos draudimą. Tai labai stebino lankytojus, kurių daugumas buvo iš šviesuomenės, kad toki dalykai kaip spaudos draudimas dar gali egzistuoti moderniaame pasaulyje. Lietuviškų knygų katalogas su visais aprašymais būdavo įteikiamas tik patikimiems lankytojams, nes leidinys buvo laikomas politiniu, o rengėjai buvo pasižadėję viešai jo neplatinti. Tačiau spauda tuos dalykus greitai pagavo, ir prancūzų laikraščiuose tai nuaidėjo kaip sensacija. Vakarų Europos visuomenė sužinojo, kad prie Baltijos jūros gyvena rusų pavergtą ir tamsybėse laikoma lietuvių tauta. Visa tai jau įgijo politinės reikšmės ir buvo nemalonus smūgis rusams, kurie tuojuo ėmėsi Lietuvoje ieškoti to pasaulinio skandalo kaltininkų.

Lietuviškasis skyrius parodoje gavo 12 premijų, daugiausia už audinius ir sodžiaus meno dirbinius. Parodai pasibaigus, atsidėkodamas už palankumą ir globą, komitetas padovanojo Trocadéro muziejui kankles, marginiais išgražintas pirštines, margučių, juostų ir audinių pavyzdžius bei 18 etnografinių knygų. Prancūzijos tautinei bibliotekai (La Bibliothèque Nationale) įteikė 51 knygą ir 14 laikraščių komplektų.

Pasiskolinčiuosius parodai eksponatus stengtasi, kiek buvo galima, sugrąžinti savininkams. Kaip ir buvo galima tikėtis, siuntimas į Lietuvą sutiko kliūčių. Vokiečiai Karaliaučiuje siuntai uždėjo 100 markių maito, kurį teko sumokėti. Daiktai kuriam laikui pasiliko pas Zaunius, nes rusai jų be maito taip pat neįsileido, nors prie siuntos buvo Trocadéro muziejaus lydraščiai. Tik vėliau dalis eksponatų slapta buvo pernešti per sieną ir išdalyti savininkams. Likučiai 1908 m. buvo perduoti Lietuvių Mokslo Draugijai Vilniuje.

Parodos rengimo išlaidos siekė virš 3000 dol. Jas lengvai padengė Amerikoje surinktos aukos, pridėjus Lietuvoje su-

rinktas ir kitų kraštų lietuvių išeivių aukas. Kaip dažnai atsitinka su visuomenine veikla, tarp Amerikos lietuvių kilo ginčų, kas reikėtų daryti su pinigų likučiais ir visu parodos rengimo archyvu. Daugiausia susirūpinimo kėlė tie, kurie mažiausiai buvo prisidėję. Pagaliau 1930 m. visas JAV buvęs parodos archyvas buvo perduotas Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekai Kaune.

Komiteto pirmininkas kun. Jonas Žilinskas 1902 m. išleido lietuviškosios parodos Paryžiuje albumą, kuriame skaitome:

„Paroda parodė pasauliui, kad yra dar gyva Lietuvių tauta, ypač tuo buvo nustebinti kaimynai — rusai, lenkai, vokiečiai.

Paroda sutelkė visas sroves — lietuvius suartino į krūvą. Smagu buvo veizdėti, kaip amerikiečiai, prūsai ir lietuviai iš Didžiosios Lietuvos, katalikai ir protestantai, klerikalai ir laisvamaniai, išvien darbuojasi ant to pirmutinio viešo lietuvių prieš pasaulę pasirodymo.

Su 1900 metu užstojo dėl lietuvių nauja era, — pasiliovė svajonė, prasidėjo veikmė“.

Šaltiniai: K. J. Žilinskas, **Albumas Lietuviškos Parodos Paryžiuje**. Plymouth 1902. New Yorko viešame knygyne (Public Library) teko matyti parodos komiteto narių pasirašytą egzempliorių, dedikuotą 1902 liepos 1 Joseph Denikeriui Paryžiuje.

ANTROJI DALIS

CENTRINĖS ORGANIZACIJOS

✱

✱

✱

XIX a. pabaigoje lietuviai ateiviai jau buvo plačiai pasisklaidę po JAV plotus. Kaip matėme iš šios knygos pirmosios dalies, jie buvo sukūrę daug visokio pobūdžio draugijų, kurių kiekvienoje lietuvių kolonijoje buvo po kelias ar net keliolika. Tačiau, išskyrus Susivienijimą, kuris apjungė tik kelias pašalines draugijas, visos kitos veikė paskirai.

Kadangi daugelis draugijų turėjo panašius tikslus, tai XX a. pradžioje jos ėmė centralizuoti savo veiklą į sąjungas pagal ideologijas, profesijas, kultūrinius, politinius bei visuomeninius siekimus. Iš to atsirado vadinamos centrinės organizacijos, kurių veiklą čia vaizduosime jas sugrupavę grynai chronologine eile pagal jų įsikūrimo laiką.

SUSIVIENIJIMAI

KATALIKŲ SUSIVIENIJIMAS AMERIKOJE

Susivienijimo skilimas. Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimas Amerikoje, sutrumpintai LRKSA, yra seniausia Amerikos lietuvių centrinė organizacija, įkurta 1886 lapkričio 22. Pirmuosius penkiolika metų susivienijimas buvo apjungęs visus lietuvius. Į šimtmečio pabaigą organizacijoje atsirado dvi priešingos srovės — katalikai ir laisvamaniai, kurių santykiai vis labiau aštrėjo ir privedė prie susivienijimo skilimo.

1901 gegužės 21 į Wilkes-Barre, Pa., seimą abi srovės atvyko pasirengusios sprendžiamajam mūšiui. Laisvamanių pasirodė aiški mažuma. Jie nepajėgė pravešti savo reikalavimų ir protestuodami išėjo iš posėdžių salės. Jų 25 atstovai, atskirai susirinkę, įsteigė naują susivienijimą, o palikę 65 katalikų atstovai svarstė toliau susivienijimo reikalus. Tuo pat buvo priimtas kun. Antano Miluko pasiūlymas pakeisti organizacijos vardą: konstitucijoje ir chartoje susivienijimas pavadintas Su-

sivienijimu Lietuvių Rymo Katalikų Amerikoje (angliškai Lithuanian Roman Catholic Alliance of America). Taip pat nutarta, kad susivienijimo nariais gali būti lietuviai katalikai, atliekantieji savo tikėjimo pareigas, sveiki, nuo 12 iki 50 m. amžiaus. Tai buvo pagrindiniai nutarimai, kurie nustatė katalikiškai lietuvišką susivienijimo kryptį, išlaikytą iki pastarųjų laikų. 1924 m. organizacijos vardas kiek pakeistas pagal lietuvių k. reikalavimus: Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimas Amerikoje.

Atsiskyrusios abi pusės ilgai bylinėjosi dėl 1889 m. gautos chartos ir susivienijimo turto. Byla abiem pusėms atsiėjo daugiau kaip po tūkstantį dolerių. Pagaliau ir vieni ir antri suprato, kad neprasminga leisti teismams darbininkų santaupas. 1906 metais susitaikė: katalikai atsisakė chartos ir pasižadėjo išsiimti kitą, kuri atitiktų jų organizacijos vardą ir veikimo tikslus; atskilusiems sumokėjo \$ 300, atidavė trečdalį knygyno ir vėliavą.

LRKSA nauja charta buvo gauta 1906 vasario 22 Luzerne apskrities teisme, Pennsilvanijoje.

Susivienijimo reformos ir veikla. Katalikai džiaugėsi nusi-
kratę laisvamaniais, kurie vargino juos apie šešerius metus. Tuoj po atsiskyrimo pasireiškė veikimo atoslūgis. Padarytas net žingsnis atgal: 1902 m. seime atsisakyta savo organo Tėvynės ir pereita į kun. Antano Miluko leidžiamą Žvaigždę. Parduota ir spaustuvė. Susivienijimo gyvenimas slinko ramiai. Dar visą eilę metų jam vadovavo kunigai, kurių tarpe buvo sumanesnių ir daugiau atsidėjusių organizacijos darbui veikėjų.

1906 m. dvidešimt pirmame seime, įvykusiame Newarke, N.J., pasirodė, kad Susivienijimas jau buvo atsistojęs ant tvirtų kojų, tiek sutvirtėjęs, kad galėjo paskirti kun. Antano Staniukyno organizuojamam kazimieriečių vienuolynui \$ 500 ir per Katalikų Federaciją tėvynės Lietuvos reikalams \$ 300. 1907 m. Worcestery, Mass., įvykęs seimas pasižymėjo ir atstovų gausumu (61). Šalia organizacinių reikalų, svarstė ištisą eilę tautinių, politinių bei visuomeninių klausimų. Įvestas vaikų skyrius. Nuo šio seimo įsigalėjo tradicija seimą pradėti pamaldomis, o kitą dieną atlaikyti pamaldas už mirusius narius. Vieną seimo sesiją nutarta skirti katalikų ir tautos reikalams svarstyti. Kiekvienas narys privalėjo eiti velykinės išpažinties; kas neina — išbraukiamas iš Susivienijimo. 1908 m. įvesti du

nauji gyvybės draudimo skyriai: \$ 250 ir \$ 500; paliktas ir senasis iš pat pradžios veikęs \$ 150 skyrius. Nuo 1914 m. jau veikė penki gyvybės draudimo skyriai: \$ 150, \$ 250, \$ 500, \$ 750 ir \$ 1000.

Susivienijimo veikėjai susirūpino darbininkų draudimu ligos metu, kas yra svarbiau, negu gyvybės draudimas: ligos ir įvairūs sužeidimai darbovietėse atsitinka gana dažnai, ir darbininkai reikalingi pašalpos. Susivienijimas, turįs jau arti dešimties tūkstančių narių, ligos draudimą galėjo įvesti geresnėmis sąlygomis, negu mažos parapijų pašalpinės draugijos. 1914 m. Waterbury, Conn., seime įvesti keturi ligos pašalpos skyriai: 3–7–10,50 ir 14 dol. per savaitę. Už pirmą ligos savaitę nieko nemokama. Per 6 mėnesius mokama pilna pašalpa, o per kitus 6 mėnesius — pusė. Moterys priimtose tik į pirmus du skyrius. Gimdyvėms pašalpa nemokama, bet jei po gimdymo liga užsitęstų ilgiau kaip dvi savaites, pašalpa mokama kaip ir visiems kitiems ligoniams.

Minėtame seime nutarta sudaryti susivienijimo rajonus — apskritis — šiuose centruose: Pittsburge, Baltimorėje, Wilkes-Barre, Philadelphijoje, Bostone, Waterbury, Chicagoje, Clevelande ir New Yorko — New Jersey valstijose.

Organizacijai išaugus ir įgijus daugiau kapitalo, prireikė turėti savo pastovų veikimo centrą, savo organą, spaustuvę ir atsidedėjusius organizacijai veikėjus. 1914 m. išrinkta namų pirkimo komisija, kurios pastangomis 1917 sausio 19 Brooklyne buvo nupirkti namai su tuščiu sklypu už \$ 29.000. Čia įsikūrė organizacijos centro raštinė, spaustuvė ir redakcija. Balandžio pabaigoje pasirodė ir naujas Susivienijimo leidžiamas organas, kuriam vardas buvo parinktas Tiesa, paskui Globa, pagaliau Garsas. Pirmuoju redaktorium buvo Julius Kaupas, nuo 1918 gegužės 15 iki 1926 balandžio 1 Leonardas Šimutis, po jo Matas Zujus, kuris Garsą redaguoja iki šiol.

1914 m. kilęs I pasaulinis karas atnešė tėvynei Lietuvai naujų vargų ir davė viltį atstatyti savo valstybės nepriklausomybę. Susivienijime tai rado didelį atgarsį, ir jis pareigas savo tėvynei atliko garbingai. Bet baigiantis karui, 1918 m. užpuolė baisioji influenzos epidemija, kuri gerokai praretino organizacijos narius ir sumažino išdą. Papildyti išdo trūkumams visi naujai įsirašę nariai turėjo mokėti priedo mokesčius.

Po karo daug lietuvių grįžo į Lietuvą ir bandė ten įsikurti. Todėl Susivienijimo centro valdyba po 1918 m. seimo Detroite įsteigė Kaune, Laisvės alėja 43, savo raštinę organizacijos reikalams. Bet grįžę į tėvynę lietuviai buvo neapdairūs: iš karto visus dolerius iškeitė į vokiečių markes, kurių kursas kasdien krito ir nepaprastu greičiu riedėjo prie infliacijos. Per trumpą laiką jie pajuto beturį menkaverčius popierius. Nusivylę grįžo į Ameriką, ir daugeliui atšalo noras vyksti Lietuvon.

Po karo Susivienijimo narių skaičius žymiai padidėjo, pasiekė arti dvidešimties tūkstančių, organizacijos pagrindas buvo tvirtas, todėl pradėtos duoti paskolos privatiems asmenims. 1922 m. buvo sudaryta paskolų komisija ir patvirtintos paskolų davimo taisyklės.

1924 metų Shenandoah, Pa., seime pennsilvaniečiai, kurie sudarė susivienijimo narių daugumą, pareikalavo, kad organizacijos centras būtų grąžintas į Wilkes-Barre. Toks reikalavimas keltis iš pasaulinio centro į provincijos miestelį daugeliui atrodė neprotingas ir nuostolingas. Bet pennsilvaniečiai, sudarydami atstovų daugumą, po ilgų ir karštų ginčų laimėjo, kad iškeltas klausimas būtų atiduotas referendumui. Centro valdyba referendumą delsė, matyt, norėdama per spaudą atitinkamai nuteikti narius. Bet pennsilvaniečiai, pajutę pavojų, kad jų reikalavimas gali būti neįvykdytas, padavė į teismą centro valdybą. Susivienijimo charta buvo išimta Pennsilvanijoje, Luzerne apskrity; niujorkiečiai iki to laiko nepasirūpino išgauti chartos New Yorko valstijoje, tad ir centro valdybos pasamdytas advokatas ne ką galėjo padėti. Teismas priteisė laikyti susivienijimo centrą ten, kur reikalauja valstijos įstatymai. Nors to meto pennsilvaniečių įsitikinimu jų reikalavimas buvo teisėtas, bet jis Susivienijimui buvo nenaudingas. Šiandien jau prieita prie to, kad organizacijos centre nėra nė vieno asmens, kuris pajėgtų lietuviškai atsakyti į raštus, nežiūrint 1963 ir 1966 m. seimų nutarimų į lietuviškus raštus atsakyti lietuviškai. Toks susivienijimo pareigūnų nepaisymas savo kalbos kaip tik kenkia organizacijos plėtimuisi lietuvių tarpe.

Susivienijimui daug ekonominių nuostolių ir moralinės žalos padarė 135 kuopos nario Petro Lukoševičiaus 1928 m. skundas Brooklyno teismui, kad Lietuvių R. K. Susivienijimas nėra tvirtas, ir prašymas civilinio teismo paskirti Susivienijimui išdininką (Receiver). Tariamą skundo pagrindą sudarė, kad

centro valdybos sekretorius sugrąžinęs 135-tos kuopos mokesčių lapus su čekiais, reikalaudamas sumokėti užvilkinas skolas, ir centro būstinės iškėlimas iš Brooklyno į Wilkes-Barre. Bylą pradėjo vienas asmuo; jį palaikė kiti, o užnugaryje ugnelę pakurstyti galėjo ir organizacijos priešai. Centro valdyba bylą laimėjo, bet organizacijai ji atsiėjo \$ 16.000. Be to, valdybos bylinėjimasis su nariais, nors ir dėl neįprastos priežasties, neišvengiamai veikė ir visą organizaciją.

Daug rūpesčių valdybai sudarė bylinėjimasis su Lietuvių Pramonės Bendrove, kuriai Susivienijimas buvo paskolinęs \$ 40.000. Pagaliau bendrovė buvo priversta perleisti Susivienijimui visą savo turtą, iš kurio pavyko išrinkti tik pusę skolos; paliko užstatyta žemė, bet turto vertė yra sumažėjusi, ir vargu ar kada bus galima atgauti visą paskolą.

1926 m. Susivienijimo narių skaičius buvo pasiekęs savo rekordą — 19.005. Po to narių skaičius po truputį pradėjo mažėti, bet turtas vis augo, ir 1931 m. pradžioje veikėjai ir spauda galėjo tikrai pasididžiuoti pasiektu pirmuoju milijonu. Bet tuoj pat Ameriką ir visą pasaulį ištiko ekonominė krizė. Amerika, kurios gyventojai daugiausia susispietę miestuose ir gyveną iš miestinio uždarbio, labiausiai pajuto ekonominius sunkumus. Sunkiausi buvo 1932–1934 metai. Desperacija atsiliepė ir Susivienijime: daug narių, nebepajėgdami užsimokėti mėnesinių duoklių, atkrito, o pašalpių fondas sumažėjo dėl per didelio pagalbos prašančių skaičiaus. Krito ir turimo turto vertė: atpigo nejudomasis turtas, bonai, akcijos ir žuvo kai kurie indėliai bankuose. Nors per tuos kritiškuosius metus narių skaičius sumažėjo pusterčio tūkstančio (iš 14.593 į 12.004), bet organizacijos kapitalas pamažu didėjo. 1936 m. Susivienijimas, švęsdamas savo veikimo auksinį jubiliejų, galėjo pasidžiaugti, kad nuo 1901 m. atsiskyrimo nuo liberalų per 35 metus išmokėjo gyvybės draudimų \$ 1.432.805,63 ir nariams pašalpių \$ 1.219.613,04, o turtas siekė \$ 1.276.005,37.

Didelis buvo Susivienijimo laimėjimas, kai pavyko chartą įregistruoti 1937 m. Massachusetts ir 1938 m. Connecticut valstijose.

1944 metais Scrantono seime iš registratoriaus I. Merri-man pranešimo paaiškėjo, kad per paskutinius penkerius metus narių mirtingumas siekė 120–135% ir per pastaruosius devyniolika metų gyvybės draudimų išmokėta \$ 612.625, 33 dau-

giau negu normaliai organizacija galėjo išmokėti, kad 83% narių turi polisus, pagrįstus Nacionalinio Fraternalinio Kongreso 4% lentelėmis, ko nei šiuo metu, nei ateityje nenumatoma gauti iš investuoto kapitalo. Išlaikyti tvirtus Susivienijimo pagrindus nutarta pavesti vykdomajai tarybai įvykdyti konversijos planą, pagal kurį nariai galėtų savanoriškai pereiti į American Experience Table of Mortality su 3%. Po ilgesnių išsiaiškinimų gautas iš Pennsilvanijos Draudimo departamento pritarimas (1946 kovo 19). Tų pačių metų gegužės mėn. jis pradėtas vykdyti, vadovaujant Susivienijimo sekretoriui Vincui T. Kvetkui. Techniniam darbui buvo nusamdytas ekspertas Ray Bartling. 1948 m. tas persirašymo planas buvo baigtas: 7456 A klasės nariai persirašė savanoriškai, 122 nariai nesutiko persirašyti. Jų polisų vertė buvo sumažinta proporcingai jų mokamoms senoms duoklėms. Rekonversijos reforma pastatė Susivienijimą ant tvirtų ekonominių pagrindų.

Bet didelę problemą sudarė Susivienijimo narių skaičiaus mažėjimas. Ypač susirūpinta jaunamečių sumažėjimu. 1928 m. jų buvo 3809, o po dešimties metų beliko tik 470. Dalis jų perėjo į suaugusių skyrių, bet daugumas išsibraukė, o naujų neįstojo. Seimuose būdavo daug kalbama ir svarstoma, kaip sušalinti narių mažėjimą ir patraukti daugiau jaunimo. Tai buvo daroma ne vien organizacijos ekonominiiais, bet ir tautiniais sumetimais. 1938 m. seime priimti nauji jaunamečių reikalo projektai: B klasės 20-ties metų mokėjimo, 20 metų draudimo ir viso gyvenimo polisai. Pradėtas jaunamečių susivienijimo skautų sąjūdis. Vykdomojo komiteto pakviestas žymus Chicago skautų veikėjas Julius Rakštys pradėjo organizuoti skautų būrelius, Wyoming Klonyje juos organizuoti apsiėmė Vincas Dailyda. Nuo 1938 m. Garse jaunimui patraukti buvo įvestas angliškas skyrius. Tuo būdu pavyko stabilizuoti narių skaičių.

Tačiau naujų narių prirašymo klausimas seimuose buvo visada gyvas. Suprantantieji reikalą ragino turėti specialius organizatorius, kurie ieškotų naujų narių, o ne laukti, kol kas nors ateis įsirašyti. Pirmas toks organizatorius buvo Pranas Katilius, kuris per vienerius metus 1941 prirašė arti keturių šimtų naujų narių. Gauti rezultatai pateisino organizatoriaus samdymą, bet nauji organizatoriai buvo surasti tik 1947 metais. Tai buvo neseniai iš Europos atvykęs Juozas Kazickas ir vienas iš senesniųjų vietos veikėjų — Juozas Enčeris. Jie dirbo

neilgai: Kazickas išvyko studijuoti, o antrasis pasitraukė dėl nesveikatos.

Naujų narių telkimas pagyvėjo, kai 1948 metais buvo priimtas tremtinių (Displaced Persons) įvažiavimo įstatymas. Iš naujai atvykusių lietuvių naujų narių prirašymo darbo tuojau ėmėsi Antanas Vasiliauskas (Vasaitis) Naujojoje Anglijoje, dr. Vytautas Dambrava — Philadelphijos ir New Yorko apylinkėse, Leonardas Jankauskas — Wyoming Klonyje, Pittsburgo ir Clevelando srityse, Kazys Kleiva — Chicagos ir Jonas Bajerčius — Rochesterio, N.Y., apylinkėse. Stasys Jakutis, Juozas Giedraitis ir kiti veikė savo lietuvių visuomenės tarpe. Per 1949 metus jie visi prirašė 963 naujus narius ir 64 nariams buvo sugrąžintos narių teisės. Atėmus tais metais 242 mirusius ir 176 išsibraukusius, metų būvyje narių skaičius padidėjo 609 ir metų gale bendras narių skaičius buvo 10.140. Šis narių padaugėjimas buvo didelis organizacijos laimėjimas, tačiau laikinis. Vėliau, nežiūrint skelbiamų naujų narių talkų, narių skaičius kasmet palaipsniui mažėjo. 1965 metais jau buvo nukritęs iki 7087. Nors Susivienijimas finansiškai pajėgus, bet dėl narių mažėjimo organizacijai ateityje gresia sunykimas. Šiandien, veikiant įvairioms draudimo bendrovėms, kurios turi gerai parengtus apmokamus agentus, Susivienijimui sunku išlaikyti konkurenciją ir visose smulkmenose prisiderinti prie veikiančių grynai pelnu paremtų draudimo įstaigų.

Tautiniai ir kultūriniai lietuvių reikalai. Susivienijimas, besirūpindamas padėti savo nelaimėje atsidūrusiems nariams, neužmiršo ir savo tėvynės vargų. Per tris šimtmečio ketvirčius (1886–1961 m.) Susivienijimo gyvavimo Lietuva išgyveno sunkius Rusijos caro vergijos laikus, pirmojo pasaulinio karo audras, atkūrė nepriklausomą valstybę, per trumpą laiką (1918–1940 m.) buvo išskleidusi gražius savo veiklos žiedus ir vėl neteko laisvės, buvo pavergta daug žiauresnių raudonųjų Maskvos diktatorių. Visi šie įvykiai gyvai atsispindėjo ir Susivienijimo veikloje.

I seimus susirinkę Susivienijimo atstovai protestavo prieš lietuvių spaudos draudimą, prieš Katalikų Bažnyčios persekiojimą Lietuvoje ir prieš kitas daromas lietuvių tautai skriaudas.

1905 m. Vilniaus Didžiajam seimui nutarus reikalauti Lietuvai autonomijos ir prie Lietuvos prijungti Suvalkų guberniją, 1907 m. Worcestery, Mass., vykęs seimas nutarė pasiųsti

Rusijos caro vyriausybei memorandumą, reikalaujantį kuo greičiausiai atskirti Suvalkų guberniją nuo Varšuvos generalgubernatoriaus administracijos (Lenkijos karalijos) ir prijungti prie Lietuvos — Vilniaus, Kauno ir Gardino — gubernijų, suteikiant joms autonomijos teises su demokratiškai išrinktu seimu Vilniuje.

1905 gruodžio 24 centro valdyba nutarė steigti fondą šelpti nukentėjusių už Lietuvos laisvę našlėms bei našlaičiams. Tam reikalui iš išdo paskyrė \$ 100 ir ragino kuopas bei narius rinkti aukas. Kitais metais tėvynės Lietuvos reikalams paskyrė \$ 300.

Tik ką atvykusių naujų lietuvių ateivių būklė buvo sunki; iš jų buvo reikalaujama, išlipus iš laivo, turėti pinigų nuvykti į numatytą vietą ir dar atsargos \$ 25. Susivienijimas tam reikalui pagal savo išgales 1908 m. paskyrė \$ 300, 1909 — \$ 500, 1913 m. — \$ 10 ir 1914 m. — \$ 250.

Lietuviškiems vadovėliams Amerikoje leisti 1909 m. paskyrė \$ 300. Gausiai rėmė ir kuopas ragino paremti Lietuvoje įsteigusias katalikų švietimo Saulės, Žiburio ir Ryto draugijas bei jų išlaikomas mokslo įstaigas: Marijampolės mergaičių vidurinę mokyklą ir Saulės mokytojų kursus Kaune. Daug dėmesio skyrė lietuvių vienuolynams Amerikoje ir aukomis rėmė jas, taip pat ir tėvų marijonų išlaikomą Marianapolio kolegiją. Aukojo Lietuvių Dailės Draugijai, Lietuvių Mokslo ir Dailės draugijos namams, Katalikų Moksleivių Susivienijimui, Vargonininkų Sąjungai, Lietuvių Informacijos Biurui Paryžiuje, Lietuvos Rytiečių Fondui, Vilniaus našlaičiams ir kt.

Pirmojo pasaulinio karo metu 1914–1916 m. visi Tautos Centai buvo paskirti Lietuvos reikalams. 1917 m. iš Tautos Centų \$ 500 paskyrė Lietuvių Tarybai Vilniuje, Lietuvos laisvės bonų nupirko už \$ 10.000. 1950 m. savanoriško aukojimo pagrindu įsteigė Lietuvos Laisvinimo Fondą, kurio visos pajamos skiriamos Amerikos Lietuvių Tarybai.

1920 m. Chicagos seimas pasveikino Steigiamąjį Seimą, 1922 m. Wilkes-Barre seimas iškilminga deklaracija pasveikino Lietuvos vyriausybę, kariuomenę, savanorius, šaulių Sąjungą ir Lietuvos atstovą Washingtonė. 1936 m. jubiliejiname Chicagos seime buvo nutarta prisidėti prie Pasaulio Lietuvių Sąjungos drauge su Katalikų Federacija.

1940 birželio 15 Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą, Susivienijimo centro valdyba, kur tik buvo reikalas, žodžiu ir darbu prisidėjo prie lietuvių tautos teisių gynimo tarptautinėje arenoje: siuntė rezoliucijas JAV prezidentui ir Valstybės Departamentai. Susivienijimo pirmininkas Leonardas Šimutis buvo vienas iš pirmųjų Amerikos Lietuvių Tarybos organizatorių ir ilgametis jos pirmininkas. Jis rūpinosi 1940 spalio 15 audiencija pas JAV prezidentą Franklin D. Rooseveltą lietuvių delegacijai.

1942 m. Hartforde, Conn., seimas nutarė kviesti visas kuopas, apskritis ir visus narius visomis išgalėmis remti Amerikos pastangas nugalėti agresorius ir visoms didelėms bei mažoms pavergtoms tautoms grąžinti laisvę ir nepriklausomybę. Ir sekančiuose seimuose ragino visus Susivienijimo veikėjus bei pavienius narius pinigų ir moraliai remti Amerikos Lietuvių Tarybą, reikalauti atitraukti iš Lietuvos sovietų kariuomenę ir atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. Taip pat skatino visas kuopas ir narius remti Balfo rinkliavą pinigais, drabužiais šelpsti tūkstančius lietuvių tremtinių Europoje.

1948 m. Bostone, Mass., seimas pasveikino Vyriausiąją Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą (Vliką) ir pabrėžė reikalą visiems lietuviams domėtis Lietuvos išlaisvinimo klausimu, taip pat ragino remti Altą, Balfą. 1950 metų seimas džiaugėsi atvykusių į JAV gausiu lietuvių tremtinių skaičiumi ir jų pastangomis įsijungti į Amerikos lietuvių visuomeninę veiklą. Priimtos rezoliucijos, kuriose smerkiamas tautų genocidas ir prašomas JAV Senatas bei Atstovų Rūmai greičiau patvirtinti genocido konvenciją.

1963 m. seimas paskyrė Šiluvos koplyčiai Washingtonė \$ 500, trims jaunimo laikraėčiams (Vyčiui, Atečiai ir Eglutei) po \$ 500 ir Lietuvių Fondui \$ 200, įstojant jo nariu.

Susivienijimo veikėjai. Kiekvienos organizacijos sėkmingam veikimui, šalia pasirinkto tikslo ir turimų įstatų, daug reikšmės turi jos vadai–veikėjai. Kai Susivienijimas žengė pirmuosius žingsnius, Amerikos lietuvius vargino lenkai ir laisvamaniai. Nuo lenkų siūlomos brolybės ir laisvamanių Susivienijimą atskyrė kun. Aleksandras Burba. Šalia jo, iš pirmųjų nusipelnusių Susivienijimui kunigų buvo Simanas Pautienius, Antanas Kaupas, Antanas Milukas, Juozas Žebrius, Fabijonas Kemėšis. Iš vėlesnių kunigų: prel. Jonas Ambotas, prel. Pranciškus Ju-

ras, prel. Jonas Baltusevičius–Boll, prel. Juozas Karalius, kun. Vincas Kudirka, kun. Jonas Kuras ir kt. Iš pasauliečių minėti: Tomas Križanauskas, Jonas Kučinskas, Kazimieras Krušinskas, kompozitorius Aleksandras Aleksis, nuo 1934 m. centro valdybos pirmininkas Leonardas Šimutis, nuo 1938 m. sekretorius Vincas Kvetkas, 1948–1966 m. buvęs išdininku Petras Karašauskas, ilgametis Garso redaktorius Matas Zujus ir kt.

Šaltiniai: Antanas Kučas, **Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimas Amerikoje**, 1956, 1963, 1966 ir 1969 m. seimų protokolai.

SUSIVIENIJIMAS LIETUVIŲ AMERIKOJE (SLA)

Pirmieji žingsniai. 1901 m. Wilkes–Barre Susivienijimo seime iškilus aštriam ginčui dėl keliolikos delegatų teisėtumo ir seimo prezidiumo sudarymo, iš 93 teisėtų delegatų 25 apleido posėdžių salę; jų tarpe buvo 11 laisvamanių delegatų ir 14 katalikų, tarp kurių buvo du kunigai Jonas Žilinskas ir Juozas Žebrius. Prie jų prisijungus ir neteisėtiems delegatams, kuriuos mandatų komisija pripažino neturinčiais delegatų teisių, susidarė 43 ir garbės narys Juozas Paukštis; tad iš viso buvo 44. Paskubomis nusisamdę Stumpso svetainę, atliko atskirą seimą, kuris priėmė pagrindinius nutarimus, nustatančius Susivienijimo ateities veikimo gaires. Pirmiausia su dideliu pasipiktinimu išreikštas griežtas protestas pasilikusiai katalikų delegatų daugumai ir pasirašytas visų 43 delegatų. Nutarta į tikėjimo reikalus visai nesikišti. Išrinkta nauja centro valdyba: pirm. M. Totorius, vicepirm. Vincas Kaunas, sekr. Tomas Astramskas, išd. Tomas Paukštis, kasos globėjai Jurgis Kazakevičius ir K. Unika. Turto išieškojimas iš Katalikų Susivienijimo pavestas centro valdybai. Taip iš vieno pasidarė du susivienijimai: katalikų susivienijimas ir laisvamanių, dažnai vadinamas Tautiniu Susivienijimu, pasilaikęs senąjį Susivienijimo Lietuvių Amerikoje vardą.

Centro valdyba tuo pat išsiuntinėjo atsišaukimus į visas SLA kuopas ir draugas, kur „buvo išdėta visos kunigų šunybės penkioliktame Seime, po Seimui ir paskui šešioliktame Seime, kurios privertė teisybės ieškančius delegatus trauktis šalin“. Daugiausia nusiskūsta kunigų despotiškumu. Su tuo atsišaukimu buvo išsiuntinėti popieriai pasirašyti, kurie norėtų

stoti į SLA. Iš 1400 narių, į kuriuos buvo kreiptasi, atsakė 616. Atsiskyres susivienijimas kasoje turėjo tik \$ 15,40, kuriuos seimo atstovai buvo sumetę teismo reikalams. Katalikų susivienijime, laisvamanių vadinamame „kuniginiu“, pinigais liko \$ 3958,43, knygų už \$ 1795,05, spaustuvė \$ 523,30 vertės ir vėliava \$ 200. Iš viso turto už \$ 6476,78. Susivienijimo organu pasirinkta Vienybė Lietuvninkų,

Po penkerių metų bylinėjimosi pagaliau abi pusės susiprato ir susitaikė. Kaip jau minėta, SLA gavo \$ 300, vėliavą, trečdalį knygyno ir senąją chartą. Po galutinio išsiskyrimo ir vieni ir kiti buvo patenkinti. Laisvamaniai džiaugėsi nusikratę jų giliu įsitikinimu, kunigų globa ir despotizmu. Pradžioje tarp abiejų susivienijimų santykiai buvo gerokai įtempti, spaudoje apsikapo davo aštriais žodžiais, tačiau laikas išlygino esamus nesutarimus ir užgydė praeities žaizdas. 1966 m. Pittsburge įvykusį katalikų susivienijimo seimą šiltais žodžiais pasveikino SLA centro valdybos pirmininkas P. P. Dagis.

SLA augimas ir veikimas. Atsiskyrusio Susivienijimo narių skaičius greit augo: iki 1910 m. kasmet vidutiniškai priaugdavo po vieną tūkstantį narių. 1910 m. buvo 10.485 nariai ir turto \$ 52.565,45. 1902 m. nutarta rinkti nuo kiekvieno nario kasmet po 12 centų tautos reikalams. 1905 m. iš tų pinigų paskyrė \$ 500 švietimui, ir tie pinigai pasiūsti Lietuvos socialistams. 1904 m. priimtas naujas vaikų draudimas: 1–5 metų mokėti \$ 25 gyvybės draudimo, o 6–10 m. mokėti \$ 50 gyvybės draudimo. 1907 m. nutarta centro valdybą rinkti visuotiniu balsavimu ir leisti savo organą — atgaivintą Tėvynę, kuri 1908 m. pradėjo eiti Bostone. 1909 m. įvesti trys nauji gyvybės draudimo skyriai: II — \$ 300, III — \$ 600, IV — \$ 1000 ir paliktas senasis \$ 150. Vėliau buvo įvesti dar nauji skyriai: \$ 2000, \$ 5000 ir \$ 10.000. Buvo įvestas ir trijų skyrių ligos draudimas, mokant savaitėje pašalpos 6–9 ir 12 dol. 1910 balandžio 15 New Yorke prie 30 W. gatvės 304 nr. už \$ 31.000 įsigyta nuosavybė, kur persikėlė centro valdybos būstinė ir Tėvynės redakcija. 1908 m. pradėtos organizuoti apskritys: I apskritis suorganizuota Shenandoah, Pa., II — Chicagoje, III — Pittsburge, IV — Connecticuto, V — New Yorko ir New Jersey valstijose, VI — Philadelphijoje, VII — Scrantone. 1912 m. nutarta šaukti seimus kas antri metai. Seimai tvirtina visuotiniu

balsavimu išrinktą centro valdybą, svarsto įvairius kuopų pasiūlymus, priima centro valdybos narių veiklos pranešimus, tvirtina apyskaitas ir sprendžia kitus organizacijos veiklos klausimus.

Tačiau ir nusikratę kunigų globa ir despotizmu, laisvamaniai nesukūrė vieningos organizacijos. Jungdami visus, kurie netilpo Katalikų Susivienijime, savo narių tarpe turėjo įvairių pažiūrų, pradedant kairiausiais, linkusiais į komunizmą bei anarchizmą, ir baigiant liberalais. Įvairios srovės, ypač socialistai ir tautiškai nusiteikę nariai, pradėjo rungtis dėl valdžios organizacijoje. Ypatingai kova paaštrėjo po 1910 m. seimo padarytų reformų ir priimtą naują konstituciją, kuri suteikė daug galios centro valdybai. Kuopose kilo nepasitenkinimas, pradėta šaukti susirinkimai ir kritikuoti naują konstituciją bei organizacijos vadovybę. Susivienijimo pirmininkas Motiejus J. Damijonaitis griežtai draudė tokius susirinkimus; kas nepaklausė, tuos suspendavo pavienius ir net ištisas kuopas. Per vienerius metus (nuo 1910 liepos ir 1911 liepos) suspendavo per pusę visų narių: susivienijime beliko 5294 nariai. Pajamos gerokai sumažėjo, ir išlaidos prašoko jas. Buvo pavojus visiškai sunykti.

1911 m. gana triukšmingame seime nutarta grąžinti suspenduotus narius, atmesta konstitucija ir išrinkta komisija jai pataisyti. Naujai priimtoji konstitucija suvaržė centro valdybos galią.

SLA narių tarpe, kaip jau minėta, buvo gana didelis margumynas pasaulėžiūriniu bei politiniu atžvilgiu. Po 1901 m. skilimo SLA oficialiai nukrypo į laisvamanybę, nors ten dar buvo likę ir katalikų, nes apsisprendimas, kuriame susivienijime pasilikti, priklausė ne nuo pavienių narių, bet daugiausia nuo kuopų vadovų.

Tolimesnėje susivienijimo veikloje vis didėjo nesutarimai tarp tautiškai nusistačiusių ir socialistų, kurie nepripažino jokios tautybės. 1919 m. socialistus užvaldė komunistai, kurie siekė pagrobti ir SLA vadovybę. Tai jie mėgino padaryti 1930 m. SLA seime Chicagoje. Kai persverianti delegatų dauguma atmetė šias komunistų užmačias, seime jie pakėlė didžiausią triukšmą. Juos teko pašalinti su policijos pagalba. Tada jie įkūrė komunistų vadovaujamą Lietuvių Darbininkų Susivienijimą, kuriame atsidūrė dalis ir tautiškai nusistačiusių lietuvių.

Šis susivienijimas buvo ir tebėra priešingas nepriklausomai Lietuvai.

1930 ir keleriais vėlesniais metais Ameriką ir kitus kraštus ištikusi sunki ekonominė depresija palietė ir Susivienijimą. Žmonės, netekę darbo, nebeištesėjo mokėti nario duoklių ir pasitraukė iš organizacijos, o Susivienijimo pinigai, investuoti į geležinkelių kompanijų bonus bei nekilnojamąjį turtą, gerokai nukrito; kai kurie bonai visai neteko vertės. Dėl išduotų nariams paskolų, daugiausia gyvenamiesiems namams pirkti, susivienijimas turėjo daug nemalonumų. Ilgai užtrukusi depresija išsunkė iš darbo žmonių visus finansus; jie nebepajėgė mokėti skolų, o organizacija turėjo apsaugoti finansus. Reikėjo imtis žiaurių priemonių, nepajėgiančius narius mokėti skolų teko mesti iš butų. Išmestieji iš butų nariai jautėsi nuskriausti ir ilgą laiką tai prisimindavo su kartėliu. Stasys Michelsonas, vertindamas ekonominės depresijos įtaką Susivienijimui, tvirtina: „Jeigu komunistai nebūtų pasitraukę, kažin ar SLA būtų išvengęs bankroto“.

Baigiant užgyti depresijos paliktoms žaizdoms ir Susivienijimui grįžtant į normalų organizacinį gyvenimą, iškilo naujas sunkumas, kuris palietė visas fraternalines organizacijas. Valsybės gyvybės draudimo departamento patirtis, nauji apskaičiavimai ir pasikeitusios gyvenimo sąlygos parodė, kad ligšiolinės narių duoklės nebeatitinka organizacijų finansinio saugumo, t.y., kad tuo metu mokamos narių duoklės buvo permažos, jos reikalingos pakelti patiems nariams apsaugoti ir organizacijai išlaikyti. Buvo reikalinga konversija. Ji atlikta Susivienijimo seime Philadelphijoje 1943 m. Pagal įvykdytą konversiją senesnieji nariai turėjo mokėti proporcingai didesnes duokles, negu vėliau įstojusieji, nes jie buvo daugiau įsiskolinę, ilgiau mokėję žemesnes duokles. Kai kam tai atrodė keista, jog senesnieji nariai yra lyg baudžiami, kad jie anksčiau įstojo į organizaciją. Jie nekreipė dėmesio į valdybos paaiškinimą, nesistengė išaiškinti tikrosios padėties, atsižadėjo visų savo įnašų ir pasitraukė iš susivienijimo. Tuo metu organizacija neteko 3000 narių.

Išgyvenęs visus pavojus ir sunkumus, toliau susivienijimas žengė pirmyn be jokių sukrėtimų. Organizacijos turtas kasmet didėjo ir 1960 m. pasiekė \$ 3.521.961,98. Tuo tarpu pastebimas laipsniškas narių mažėjimas. 1950 m. buvo 13.300 narių, o 1959

m. — 11.578. Senieji nariai miršta, o jaunimas mažai besidomi savo tėvų ar senelių dideliu vargu sukurta organizacija, nes visos didesnės darbovietės automatiškai draudžia savo darbininkų gyvybę ir sveikatą. Todėl Susivienijimo anksčiau teikta pagalba ligos bei mirties atveju savo nariams šiuo metu nebėra tokia aktuali. Be to, fraternalinei organizacijai sunku konkuruoti su didelėmis biznio draudimo bendrovėmis.

Tautinė susivienijimo veikla. Nors Susivienijimo narių daliai labai magėjo Internacionalas, tačiau dauguma buvo patriotiškai nusiteikusi ir sudarė didelį Amerikos lietuvių centrą. Seimai buvo rengiami su didelėmis iškilmėmis bei eitynėmis parodyti lietuvių pajėgumui ir išgarsinti lietuvių vardui. Ypatingai didelės demonstracijos buvo surengtos 1910 m. Chicagos seimo metu. Tais metais buvo minima Žalgirio mūšio 500 metų sukaktis ir Susivienijimo šimtmečio ketvirtis. Seimo išvakarėse eitynėse dalyvavo 37 draugijos ir 8 orkestrai (kapelijos), važiuojo ketverta arklių pakinkytos išpuoštos keturios karietos, 20 automobilių ir apie 70 privačių karietų su choralais bei gausiomis žmonių miniomis. Po eitynių didžiulėje Armory salėje įvyko masinis susirinkimas su prakalbomis. Po seimo rengėjų pirmininko M. J. Damijonaičio įžanginės kalbos orkestras pagrojo „Lietuva, Tėvyne mūsų“. Meninei daliai vadovavo Mikas Petrauskas.

Iš narių mokamų tautos reikalams centų rėmė 1905 m. Lietuvos revoliucininkus, taip pat šelpė nukentėjusius nuo revoliucijos ir ištremtus į Sibirą. Reguliariai šelpė varge atsidūrusi Argentinoje rašytoją Andrių Vištelį-Višteliauską (1837–1916) ir skyrė įvairiems kultūros reikalams.

Lietuviams pradėjus lankyti aukštesnes mokyklas, susivienijimas rimtai susirūpino jiems padėti. Pradžioje daug skyrė per Aušros draugiją, kiek vėliau prie Susivienijimo įsteigė Moksleivių Šelpimo Fondą, kuris pagal išgales teikė stipendijas paskolos forma be nuošimčių. Tos stipendijos daugeliui padėjo baigti aukštąjį mokslą ir tapti profesionalais. Bet, deja, ne visi grąžino gautas paskolas; kai kurie, baigę mokslus ir gerai įsikūrę, net pasitraukė iš Susivienijimo. Negrąžintų paskolų susidarė per \$ 8000; tai užkirto kelią kitiems gauti paskolas. Vėliau stipendijų grąžinimo reikalas buvo geriau sutvarkytas.

Moterims ir vaikams, varge atsidūrusiems, šelpti susivienijimas buvo įsteigęs Našlių ir Našlaičių Fondą.

Dažnai naujai atvykę į New Yorko uostą lietuviai, neturėdami prieglaudos, atsidurdavo sunkiose sąlygose. Reikėjo imigrantams prieglaudos namų. Vienas Susivienijimas nepajėgė išlaikyti tokių namų. Sekretoriaus Aniceto B. Strimaičio iniciatyva susivienijimas prisidėjo prie Slavų Imigrantų Namų ir pagal išgales mokėjo metinį mokestį. Tuose namuose galėdavo laikinai prisiglausti ir lietuviai, kol susirasdavo darbą ir kambarį.

Susivienijimas reikalavo JAV vyriausybę įvesti lietuviams atskirą skiltį, surašant JAV gyventojus; tai buvo įvykdyta 1910 m. gyventojų surašyme.

Susivienijimas rūpinosi dar Rusijos caro valdomos tėvynės Lietuvos reikalais. Seimų nutarimai reikalavo lietuvių tautai grąžinti spaudos laisvę; atsišaukimu į Rusijos Dūmos atstovus reikalauta Lietuvai autonomijos.

Pirmojo pasaulinio karo metu atskiri nariai ir kuopos daug pasidarbavo, rinkdami aukas nukentėjusiems nuo karo broliams lietuviams, renkant milijoną parašų peticijai, reikalaujančiai JAV vyriausybę pripažinti Lietuvą de jure.

Kai antrojo pasaulinio karo metu organizavosi Altas ir Balfas, Susivienijimas prisidėjo prie tų dviejų organizacijų įsteigimo ir pirmutinis paaukojo po \$ 2500 kiekvienai organizacijai. Visą laiką aktyviai dalyvauja jų veikloje. Įstojo į Lietuvų Fondą ir paaukojo \$ 1000.

Susivienijimas darė žygių, kad Kongrese svarstomas Displaced Persons įstatymas būtų priimtas palankus Pabaltijo kraštų pabėgėliams. Įstatymo projekte buvo numatyta 40% pabaltiečių įsileisti į JAV, bet tam projektui buvo priešingas Kongresas ir prezidentas Harry S. Trumanas. Susivienijimo pirmininkas Vincas Laukaitis buvo nuvykęs į Washingtoną Kongreso komisijoje ginti įstatymo projekto.

Žymesnieji veikėjai. SLA patriarchu laikomas Tomas Astramskas (1853–1921), kuris buvo Susivienijimo sekretorium jo skilimo metu ir yra parašęs SLA istoriją iki 1915 m. Centro valdybos pirmininkais yra buvę M. Totorius, M. Valentinavičius, Jonas Tareila (g. 1874), adv. Pijus Birštonas, Vincas S. Jokūbynas (g. 1873), Pranas Živatas-Živatkauskas (1870–1961), Motiejus J. Damijonaitis (1873–1925), Stasys Gegužis (g. 1885), Vincas Laukaitis (g. 1900), adv. Kazys J. Kalinauskas (1904–1956) ir nuo 1961 m. Povilas P. Dargis (g. 1905).

Sekretoriais buvo: Tomas Astramskas, Anicetas B. Strimaitis (1875–1945), Petronėlė Jurgeliūtė, Jonas Žemantauskas ir 27 metus dr. Matas J. Vinikas (1884–1961). Minėtinas ir ilgametis gydytojas kvotėjas Steponas Biežis (g. 1889).

Ilgesnį laiką SLA organą Tėvynę redagavo Kleofas Jurgelionis (1886–1963), Karolis Račkauskas (1882–1970), Stasys Vitaitis (1885–1954), Pranas Bajoras (1890–1947), M. L. Vasil ir Antanas Sodaitis (1907–1968).

Šaltiniai: T. Astramskas, **Susivienijimo Lietuvių Amerikoje istorija nuo 1886 iki 1915**, New York 1916 m.; dr. Steponas Biežis, **SLA žengia į deimantinę sukaktį**, Naujienos, 1960.V.10–20.; Tėvynės 1928.III.9. nr.; dr. A. Kučas, **Lietuvių Romos Katalikų Susivienijimas Amerikoje**, Wilkes-Barre, 1956; LE XXIX 225–231; S. Michelsonas, **Lietuvių išeivija Amerikoje**.

TĖVYNĖS MYLĖTOJŲ DRAUGIJA (TMD)

Draugijos įsteigimas. Caro pavergtoje tėvynėje Lietuvoje buvo uždrausta lietuviška spauda (1864–1904 m.) ir persekiojamas bet koks tautos švietimas ir visuomeninė veikla. Atvykę į laisvą kraštą, lietuviai pradėjo organizuotis, steigti įvairias draugijas bei parapijas, susirūpino ir švietimu: leido knygas, laikraščius, rengė paskaitas, organizavo kursus, steigė mokyklas. Neužmiršo nė savo persekiojamų brolių: sumanė leisti knygas ir jas veltui siųsti į Lietuvą. 1889 gruodžio 22 Baltimorėje Jonas Šliūpas įsteigė Lietuvių Mokslo Draugystę, kurios tikslas buvo šviesti ir tautiškai sąmoninti lietuvius. Savo tikslui siekti draugija buvo užsimojusi leisti įvairaus turinio naudingas knygas, padėti steigti lietuviškas mokyklas ir šelpti mokslo siekiančius lietuvius. Buvo įsisteigę net šeši skyriai–kuopos. Pradžioje artimai bendradarbiavo ir kun. Aleksandras Burba. Bet draugijos sumanytoji Jonui Šliūpai ir kai kuriems jo bendradarbiams pradėjus per draugijos skyrius skleisti laisvamanybę, draugija susilaukė daug priešių, pradėjo irti ir 1896 m. balandžio mėn. visai užsidarė.

Su Lietuvių Mokslo Draugystės mirtimi nedingo jos iškelta knygų leidimo idėja. Lietuviškas knygas bandė leisti ir Susivie-

nijimas Lietuvių Amerikoje, bet jis pilnai nepatenkino lietuvių švietimo reikalų. 1896 metų Vienybėje Lietuvininkų (25 nr.) Tomas Astramskas straipsniu Šelpkime tėvynainius ragino šelpti Lietuvą knygomis, siūlė siųsti į Lietuvą perskaitytas knygas ir Sietyno draugijai pasiuntė knygų už penkis dolerius. Jo minčiai pritarė susivienijimo sekretorius Jurgis Kazakevičius. Jis tame pat laikraštyje (1896.VII.21.) siūlė apsidėti penkiais centais mėnesiui nario mokesčiu ir už tuos pinigus leisti lietuviškas knygas Lietuvai. Atsirado ir daugiau pritarėjų. Prie sumanytos knygoms leisti draugijos prisidėjo tik ką įsigalėjusi Minersvillėje, Pa., Labdaringa lietuvių draugija su \$ 2,80 ir Plymoutho Lietuvių blaivybės draugija su \$ 25 auka. Tomas Astramskas parengė pirmuosius įstatus, ir 1896 lapkričio 24 korespondenciniu būdu buvo išrinkta pirmoji valdyba: pirmininku Jurgis Kazakevičius, sekretorium Petras Mikolainis, išdininku V. Meškinis, kurio pareigas greit perėmė susivienijimo išd. Juozas Miliauskas, knygininku Mikas Alyta ir draugijos veikimo planų parengėju Tomas Astramskas. Taip gimė nepartinė liberalinės krypties švietimo Tėvynės Mylėtojų Draugija, sutrumpintai vadinama TMD.

Tomo Astramsko parengtuose įstatuose TMD veikimo tikslai taip nusakyti: 1. Draugija stato sau tikslu platinti apšvietą ir lietuvišką literatūrą. 2. Draugija stengsis savo narius kelti doriškai ir protiškai ir gaivins bei stiprins patriotybę (savo tėvynės meilę). 3. Šių tikslų atsiekimui draugija pagal išgalę išleidinės moksliškas knygas, rengs paskaitas ir prakalbas, darys tautos ir tautiečių apvaikščiojimus ir, abelnai, naudos visus tinkamus pragumus apšvietos skleidimui ir mokslo visuomenijimui. 4. Draugija siųs dykai į visas viešas įstaigas, knygynus, skaityklas, ligonbučius, čia ir Lietuvoje, po kelis egzempliorius savo išleistų knygų, toms įstaigoms reikalaujant.

Metinis nario mokestis nustatytas 60 centų. Už tai nariai gauna veltui draugijos leidinius. Iš anksto pirmiesiems TMD nariams užsimokėjus metinį nario mokestį ir pridėjus gautas aukas susidarė kelios dešimtys dolerių. Su šia suma pradėtas draugijos veikimas.

TMD veikla. TMD rado nemažai pritarėjų liberaliai nusiteikusių lietuvių tarpe, ir tuoj įvairiose kolonijose pradėjo kurtis skyriai. Tačiau jos nerėmė nei kunigų vadovaujami katalikai,

nei socialistai. Pradžioje ir Susivienijimas nepalankiai sutiko naują gimį. Pati draugija savo veikloje išgyveno ir sunkių kritiškų valandų. Tai priklausė nuo draugijos vadų nepatyrimo užsiimtoje veikimo dirvoje ir planingo lietuviškų knygų leidimo stokos. Po vienuolikos draugijos veiklos metų Vien. Liet. (1908 m. 2 nr.) Jonas P. Raulinaitis teisingai pastebėjo:

„Mūsų draugija (TMD) padarė klaidą, pradėjus ne nuo elementorių, bet nuo tragedijos ir geologijos. Spausdinta, reiškia ne tokios knygos, kurias mūsų beveik beraštė, gerai paskaityti nemokanti liaudis suprastų ir pasiskatintų daugiau norėti, bet tokios, kurios viršininkams išrodė naudingos. Mus vaišino, reiškia, kaip gervė lapę“.

Konkrečiai draugija pradėjo veikti tik 1897 metais, pirminku išrinkus Tomą Astramską. Tais pačiais metais išleista dr. Vinco Kudirkos išversta Asniko penkių veiksmų tragedija Kęstutis. Leidinys greit grąžino įdėtus pinigus. Kitais metais atiduota spaudai Kudirkos išversta Šilerio Orleano mergelė. Bet draugiją ištiko nelaimė — staiga mirė kasininkas Juozas Miliauskas, ir dingo draugijos iždas \$ 153,35, nes išdininkas nebuvo davęs užstato. Pritrūko pinigų sumokėti už leidžiamą knygą. Draugiją išgelbėjo Mikas Paltanavičius, padovanojęs įdomų savo darbo laikrodį, už kurį loterijos keliu draugija gavo \$ 204,28. Buvo apmokėtos knygos spausdinimo išlaidos ir dar liko ižde. Draugija atgavo savo pasitikėjimą, grįžo pabėgę nariai ir įsisteigė kelios naujos kuopos. Narių skaičius pašoko arti tūkstančio. Veikla pagyvėjo, kasmet išleisdavo po vieną ar net po dvi knygas. Iki 1905 metų išleista 14 knygų. 1905 metų Rusijos ir Lietuvos revoliucijos atgarsiai turėjo neigiamos įtakos ir TMD knygų leidimo planui.

Draugijos vadovybė su pirmininku Miku Paltanavičium aiškiai pasuko socialistine kryptimi ir pradėjo leisti socialistinius revoliucinius raštus. 1905 m. išleido Varguolių Bičiulio (Augustino Janulaičio) Kaimiečių kovos su ponais, 1906 m. dr. Prano Matulaičio versta T. McGrady Socializmas ir darbininkiškas klausimas ir 1907 m. Juozo Baltrušaičio Revoliuciją. Daugelis narių, gavę už jų pinigus išleistas revoliucines knygeles, pasipiktino ir išstojo iš draugijos, iškriko ištisos kuopos, ir veikla beveik sustojo. Beliko tik penkios kuopos. Buvo siūloma TMD likviduoti, jos turtą perduoti revoliucijos reikalams ar

laikraščiui Kovai. 1904 m. caro valdžiai leidus Lietuvoje spaudą, lietuviškų knygų spausdinimo Amerikoje reikalas sumažėjo, dėl to ir TMD veikla susilpnėjo. Reikėjo ieškoti naujų draugijos veikimo kelių.

Mikas Paltanavičius nutarė sušaukti pirmą TMD seimą drauge su Susivienijimo (SLA) seimu, numatytu 1908 gegužės 25 Scranton, Pa., ir paskelbė naujos valdybos rinkimą. Seime dalyvavo tik trijų kuopų atstovai. Išrinkta nauja valdyba: pirm. Valparaiso stud. Bronius K. Balutis, sekr. Antanas Ramanauskas, išd. Antanas J. Povilaika ir knygin. J. Simanavičius. Jos pastangomis draugija įregistruota Illinois valstijoje su būstine Chicagoje. Prie valdybos buvo išrinkta ir įstatų komisija, kurią sudarė Anicetas B. Strimaitis, M. Damijonaitis ir Vincas Ambrazevičius.

Bronius K. Balutis į TMD ateities veiklą žiūrėjo realiai. Norėdamas patraukti lietuvių visuomenės dėmesį, jis dar 1908 m. paskelbė išleisias Vinco Kudirkos raštus, ir tikino narius, kad, užsimokėję metinį mokestį, jie gausią visus šešis jų tomus. Kolonijose atsirado veiklių agitatorių, kurie uoliai skleidė TMD mintį. Atgijo senos kuopos, įsisteigė visa eilė naujų. Be to, turėjo dar skyrių Lietuvoje, Šveicarijoje, Krokuvoje ir Paryžiuje. Kuopų skaičius pašoko arti šimto su 3000 narių. Per 1909 ir 1910 metus sutelkta \$5618,75. 1910 m. buvo išleisti Juozo Gabrio suredaguoti Vinco Kudirkos raštai.

1910 m. Chicagoje įvykęs TMD seimas už raštų redagavimą J. Gabriui paskyrė \$500. Pirmininku išrinktas Vincas Daukšys, išbuvęs tose pareigose iki 1914 m. Po jo draugijai vadovavo dr. Antanas Žymantas. Nuo 1912 m. nutarta seimus šaukti kas antri metai. 1916 m. knygoms parengti ir išleisti buvo sudaryta švietimo komisija, į kurią įėjo Povilas Čiurlionis, Albinas Rimka ir Matas Šalčius. Iš Geležinio Fondo Lietuvos laisvės reikalams paskirta \$500 ir \$1000 vertės knygų pasiūsta lietuviams belaisviams Vokietijoje. 1917 metai laikomi TMD žydėjimo metais: buvo apie 140 kuopų su 3150 narių, draugijos įžde buvo \$4452.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, dalis veiklių narių grįžo į tėvynę, ir TMD veikla pradėjo silpnėti. Dar 1918–1925 metų laikotarpyje buvo išleista 12 knygų. Dalis jų buvo išleista drauge su Šiaulių Kultūros b-ve. Kai kurias knygas ėmė iš Varpo ir kitų leidyklų ir dalijo savo nariams. 1926 gruodžio 17 per-

versmas neigiamai paveikė organizacijos veiklą: to meto pirmininkas Kazys S. Karpis, tautininkų atstovas, pasidarė nebepageidaujamas, sandariečiai ir kiti neprijaučią tautininkų srovei pradėjo trauktis iš draugijos. Veikla apmirė, nebebuvo šaukiami nė seimai. Tik 1937 liepos 15 Chicagoje buvo sušaukta dalinė konferencija ir išrinkta nauja valdyba: pirm. Feliksas Motūzas, vicepirm. J. Baukus, sekr. ir knygin. Martynas Kasparaitis ir išd. Mykolas Vaidyla. Nors buvo bandyta atgaivinti draugijos veiklą, tačiau nieko ypatinga nepadaryta. Antrojo pasaulinio karo metu nariams siuntinėjo Vokietijoje išleistas lietuvių knygas, jų tarpe ir dr. Kazio Griniaus atsiminimų pirmą tomą. Atvykus naujiems lietuvių ateiviams ir jų daliai įsijungus į TMD, 1952 m. Clevelande sušauktas seimas išrinko naują valdybą: pirm. Mykolas Vaidyla, vicepirm. Elena Devenienė, Vincas (William) Laukaitis, O. Račkienė ir Marija Sims, sekr. Martynas Kasparaitis, išd. P. Grybienė. Buvo nutarta vėl pradėti leisti knygas. 1956 m. išleista dr. Vandos Sruogienės parašyta Lietuvos istorija.

1900 metais TMD buvo įkūrusi Moksleivių fondą, kuris surinktas aukas persiūsdavo Lietuvoje veikusiai Moksleivių šelpimo Žiburėlio draugijai. 1904 m. tas fondas buvo sujungtas su 1901 m. Chicagoje įkurta mokslus einančiam jaunimui šelpti draugija Aušra. Po keletos metų veiklos fondas visai buvo apmiręs. 1924 m. Moksleivių fondas atgaivintas Kultūros fondo vardu. Moksleivių šelpimui aukų surinkta ne per daugiausia, pavyzdžiui, 1903 m. — \$ 144, 1923 m. — \$93, 1924 m. — \$ 120, 1925 m. — vos \$ 30.

TMD organu ilgą laiką buvo Vien. Liet., o vėliau Mykolui Vaidylai įėjus į valdybą, pasirinkta Sandara.

Šaltiniai: Tomas Astramskas, *Tėvynės Mylėtojų Draugijos ištatai ir istorija*, 1911 m.; J. O. Širvydas, *Tėvynės Mylėtojų Draugija ir jos reikšmė Amerikos lietuvių gyvenime* P. Rusecko redaguotoje knygoje *Pasaulio lietuviai*, Kaunas, 1935; Vyt. Širvydas, *Juozas Širvydas*, 1941 m. 246–251; A. B. Strimaitis, *Tėvynės Mylėtojų Draugija 1896–1936*, Vienybė 1936.II.10.; LE XXXI 118–120.

LAISVAMANIŲ ORGANIZACIJOS

Lietuvių Laisvamanių Susivienijimas. Pirmasis laisvamanybės sėklos sėjėjas Amerikos lietuvių tarpe ir uoliausias laisvamanių veikėjas bei vadas buvo J. Šliūpas, kuris atvyko į šį kraštą 1884 m. Jo laisvamanišką veiklą parėmė vėliau atvykę Vincas Karalius, Jonas Naujokas, Leonas Ereminas, K. Balčiūnas, nuo Katalikų Bažnyčios atsiskyręs kun. Vladas Dembskis, Fortunatas J. Bagočius, Karolis Račkauskas, Pijus Grigaitis, Stasys Michelsonas, Alg. Margeris, Karolis Rutkus, Juozas Baltrušaitis, dr. Antanas J. Karalius, protestantų kun. Mykolas K. Mockus ir kiti.

Pradžioje laisvamaniai veikė dar neorganizuotai. 1894 metais New Yorke L. Ereminas įsteigė Lietuvių Mildos Giedorių Draugiją, kuri laikoma pirmuoju mėginimu organizuoti laisvamanius. Bet tai buvo daugiau tautinis choras, turėjęs 18 narių, negu organizuotas laisvamanių sambūris. Aiškiai laisvamaniška pirmoji organizacija buvo Spindulio draugija, įkurta 1895 m. Minersville, Pa., kuri draudė savo nariams laidotis su religinėmis apeigomis. Bet ji neilgai tegyvavo ir mažai ką tenuveikė.

Po ilgesnių J. Šliūpo ir jo bendradarbių pastangų 1900 birželio 3 Brooklyne buvo sušauktas laisvamanių seimas, kuris įsteigė Lietuvių Laisvamanių Susivienijimą. Pirmininku išrinktas L. Ereminas. 1901 birželio 2 Scrantone įvykęs seimas išrinko pirm. K. Balčiūną, sekr. ex-kun. V. Dembskį ir išd. J. Šliūpą. Iš tikrųjų susivienijimui vadovavo J. Šliūpas ir V. Dembskis.

Pradžioje lietuviai laisvamaniai labai glaudžiai laikėsi su lietuviais socialistais. Savo organu pasirinko 1900 rugsėjo 14 Pittsburgė vietos socialistų būrelį pradėtą leisti Ateitį, kurią redagavo didelis rusų anarchisto Petro Kropotkino gerbėjas Juozas Laukis. Kitais metais gegužės mėn. Ateičiai sustojus, Laisvamanių Susivienijimas rėmė socialistų leistą Londone Darbininkų Balsą, kurį dalijo nariams kaip savo organą. 1904 m. į savo seimą laisvamaniai kvietė ir socialistų kuopas atsiųsti savo atstovus, kad galėtų išrinkti delegatą į tarptautinį socialistų kongresą.

Laisvamanių Susivienijimas nepasižymėjo didele veikla. Vyt. Širvydas tvirtina, kad jis turėjo tik dešimt kuopų, A. Ambrose — 15 kuopų, o Lietuvių Enciklopedija — 12 kuopų. Iš viso bu-

vo keli šimtai narių. Metinės pajamos nesiekė \$ 250. Šelpė Tilžėje leidžiamą Varpą, minėtą Darbininkų Balsą, išleido keletą J. Šliūpo ir V. Dembskio parašytų knygelių. 1903 m. susivienijimas pasiuntė Europos valstybių ir JAV vyriausybėms J. Šliūpo parengtą memorialą, reikalaujantį priversti Rusijos carą vykdyti Vienos Kongreso (1815) nutarimą suteikti Lietuvai laisvę.

Po 1904 m. seimo Laisvamanių Susivienijimo kuopų veikla aptilo. 1909 m. Scrantone laisvamaniai įsteigė bendrovę Laisvąją Mintį, kurios valdybą sudarė pirm. A. Grybas, sekr. K. Račkauskas ir ižd. J. Šliūpas. Kitų metų pradžioje bendrovė pradėjo leisti mėnesinį mokslo ir literatūros žurnalą Laisvąją Mintį. Su žurnalo pasirodymu kiek pagyvėjo ir organizacijos veikla. 1915 gegužės mėn. sustojus žurnalui, mirė ir Laisvamanių Susivienijimas.

Laisvamanių ideologija pirmą kartą buvo paskelbta Vien. Liet. (1905 m. 26 nr.) po to, kai Laisvamanių Susivienijimas buvo inkorporuotas New Jersey valstijoje (1905.V.6.), ir plačiau Laisvojoje Mintyje (1910 m. 10 nr.). Pagrindinės jų ideologijos mintys: atmetamas Bažnyčios ir Šv. Rašto neklaidingumas, nes tai esąs žmonių darbas; gyvybės ir žmogaus evoliucija aiškinama gamtos evoliucija; į visus gyvenimo ir filosofijos klausimus atsako mokslas; dora ir etika remiasi žmonių tarpusavio santykių patirtimi ir nieko bendra neturi su religija; laisvamaniai siekia visiems žmonėms brolybės, laisvės, lygybės ir teisingumo; jie reikalauja žodžio, spaudos, susirinkimo laisvės ir laisvės Lietuvai.

Remdamiesi savo ideologija, laisvamaniai reikalavo apdėti mokesčiais bažnytinius turtus, nutraukti valstybės teikiamas bet kokias subsidijas religinėms įstaigoms, pašalinti maldą ir kunigus iš visų viešų ir valstybinių įstaigų, sekmadieniai privalo būti poilsio ir laisvo pasilinksminimo dienos, o ne religinės šventės su draudžiamais viešais pasilinksminimais.

Kitos laisvamanių organizacijos. Laisvamanių Susivienijimui pairus, 1916 m. Detroite Karolis Rutkus su V. B. Ambrozaičiu, J. Lazdausku, J. Petrausku ir kitais įsteigė Teisybės Ieškotojų Draugiją su skyriais kitose lietuvių kolonijose. Tačiau naujai įkurta laisvamanių draugija neparodė ypatingesnės veiklos. 1917 lapkričio 4 Chicagoje įvykęs 16 atstovų suvažiavimas išreiškė nepasitenkinimą draugijos organizatoriaus K.

Rutkaus nerangumu, išrinko naują centro valdybą, kuri turėjo atgaivinti tik ką įsteigtus ir jau spėjusius apmirti skyrius, ir nutarė pasivadinti Lietuvių Laisvamanių Susivienijimu Amerikoje. Bet ir tai nieko negelbėjo.

1918 gegužės mėn. Chicagoje buvo įkurta Lietuvių Laisvamanių Federacija Amerikoje, kurios veikla rūpinosi buvęs Lietuvių Laisvamanių Susivienijimo Amerikoje sekretorius Julius Mickevičius, A. Ambrozevičius, J. Jankauskas, A. Ryckevičius, P. Dubickas ir P. Galskis. Ji turėjo 23 kuopas ir kelis šimtus narių (600). Perėmė leisti Bostoneėjusį Kardą ir išleido keletą knygelių. Be to, rengė paskaitas laisvamanybės klausimais.

Iškilus komunistams, Laisvamanių Federacijoje kilo nesusipratimų: komunistai kėsinosi paimti į savo rankas organizacijos vadovybę, laisvamaniai pasipriešino. Dėl kilusių ginčų kuopos viena po kitos pradėjo irti. Būrelis laisvamanių dar iki 1929 m. leido Kardą, bet pati Laisvamanių Federacija jau seniai buvo mirusi.

1935 rugpiūčio 14 Chicagos priemiestyje Roselande susispietusių laisvamanių būrelis įkūrė Lietuvių Laisvamanių Etninės Kultūros Draugiją. Jai pavyko suorganizuoti keletą kuopų. 1937 gruodžio 4–5 sušaukė suvažiavimą, kuriame dalyvavo 32 atstovai. Išrinko centro komitetą, kitais metais išleido vienartinį leidinį Laisvamanis, palaikė ryšius su Lietuvoje veikiančia laisvamanių draugija. Vėliau draugija pateko į komunistų kontrolę ir likvidavosi.

Šaltiniai: Aleksas Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija*, 342–348; Vyt. Širvydas, Juozas O. Širvydas, 112–113; LE XIV 75–76.

MOTINĖLĖS DRAUGIJA

Pirmoji Amerikos lietuvių vien kunigų organizacija buvo Motinėlės šalpos draugija. Čia labai trūko lietuvių katalikų inteligentų. Todėl 1900 m. Amerikos patriotai kunigai Jonas Žilinskas, Juozas Kaulakis, Antanas Kaupas, Jonas Kuras, Mykolas Šedvydis, Vincas Kudirka, Simanas Pautienius, Baltramiejus Žindžius, Vaclovas Matulaitis, Antanas Milukas, Vincas Varnagiris, susirinkę Pittstone, Pa., įsteigė šalpos draugiją Motinėlė, kurios pirmą valdybą sudarė: pirm. kun. J. Žilinskas,

sekr. kun. A. Kaupas, išd. kun. M. Šedvydis, nariai — kun. V. Matulaitis ir kun. J. Kaulakis. 1901 kovo 11 Luzerne apskrityje, Pennsilvanijoje, draugija buvo įregistruota tokiu vardu: Lithuanian Catholic Society “Motinėlė” (Mother). Lietuviškas pilnas šios draugijos pavadinimas buvo Amerikos Lietuvių Katalikų Apšvietos Draugija Motinėlė.

Draugijos veikimo apimtis buvo užsibrėžta plačiai. „Tautinėje srityje kelti, gaivinti, užlaikyti lietuvių tautą ir iškariauti Lietuvai ir lietuviams žodžio, spaudos, tikėjimo laisvę ir nepriklausomybę“. Mokslo srityje — šelpiti besimokančius lietuvius, kurie vėliau dirbtų tautos labui, duoti lietuviams studentams stipendijas ar vienkartinės pašalpas; šelpiti nusipelnčius rašytojus, skelbti konkursus; platinti politinio turinio spaudą; pinigais šelpiti lietuvių veikėjus, nukentėjusius ar ištremtus už lietuvių tautą.

Draugijos nariai buvo dviejų rūšių: aktyvieji ir rėmėjai. Aktyvieji pagal mokamą mokestį buvo trijų laipsnių: vieni mokėjo įstojamojo mokesčio \$ 10 arba 10 rublių ir nario mokesčio \$ 12 arba 12 rublių metams; kiti — įstojamojo mokesčio \$ 5 arba 5 rublius ir nario mokesčio 50 centų arba 50 kapeikų metams, ir tretieji — įstojamojo mokesčio \$ 1 arba 1 rublį ir nario mokesčio \$ 3 arba 3 rublius metams. Draugijos valdyba išleido atsišaukimą į lietuvių visuomenę, kviesdama pavienius asmenis ir organizacijas remti pradėtą darbą: „Aukokite dėl apšvietimo ir medžiškos pakelimo brolių varguolių, iš kurių tarpo išėjote“.

Pirmutinis oficialus Motinėlės seimas įvyko 1901 rugsėjo 24 kun. A. Kaupo klebonijoje, Scrantone. Jame dalyvavo šie kunigai: A. Kaupas, J. Žilinskas, B. Žindžius, V. Matulaitis, A. Milukas, M. Šedvydis, J. Kuras, S. Pautienius, V. Varnagiris ir V. Kudirka. Anų laikų sąlygomis tai buvo gana gausus kunigų susirinkimas, nes parapijose buvo tik po vieną kunigą, ir išvažiuoti į tokį susirinkimą nebuvo taip lengva. Išrinkta pirmoji pastovi valdyba: pirm. kun. J. Kuras, sekr. kun. A. Kaupas ir išd. kun. M. Šedvydis. Kun. A. Milukas rengėsi vykti į Šveicariją studijuoti, todėl jis buvo įgaliotas surasti Europoje naujų narių. Atvykęs į Šveicariją, jis į draugiją įrašė kun. Jurgį Matulevičių-Matulaitį (vėliau arkivyskupą), kun. Joną Naujoką (Vilkaviškio vyskupijos prelatą), kun. Joną Totoraitį (istorijos profesorius), kun. Antaną Civinską (Šaltinio redaktorių),

kun. Motiejų Gustaitį (poetą) ir kun. Antaną Jusaitį. Jie visi buvo įrašyti slapyvardžiais, kad caro valdžia negalėtų jų, grįžusių į Lietuvą, persekioti už priklausymą draugijai, kuri siekė lietuvių tautos laisvės. Kad atrodytų didesnis narių skaičius, kun. A. Milukas pakartotinai įsirašė K. Bendoraičio ir K. Bendinsko vardais.

Iki 1926 m. beveik kasmet buvo šaukiami draugijos suvažiavimai, kuriuose dalyvaudavo keletas kunigų ir kartais vienas kitas pasaulietis. Pirmoji valdyba išbuvo iki 1912 m. Vėliau draugijos valdyba keitėsi, jos pirmininkais buvo kunigai: Vincas Varnagiris, Nikodemus Petkus, Juozas Kaulakis. Nuo 1926 m. iki 1932 m. susirinkimų nebuvo. Vėliau draugijos posėdžiai vykdavo tuoj pat po Kunigų Vienybės seimo. Kiekvieno K.V. seimo posėdžių metu buvo keliamas Motinėlės rėmėjų būtinumas ir kunigai skatinami įsijungti į jos darbą. Iš viso draugijai priklausė per šimtą kunigų ir kelios dešimtys pasauliečių, kurie mokėjo antrojo laipsnio nario mokestį. Apie penkiasdešimt pasauliečių buvo trečiojo laipsnio nariai. Be to, kai kurios parapijų draugijos ar pavieniai asmenys yra davę vienkartinę auką. Yra buvę ir testamentinių palikimų. Kun. A. Kaupas testamentu buvo užrašęs draugijai \$ 1000, bet jo turto neužteko išmokėti pilnai sumai — draugija gavo tik \$ 789. Kitas didelis Motinėlės rėmėjas kun. M. Šedvydis buvo palikęs \$ 3000 obligacijomis, bet kai jas reikėjo realizuoti, pasirodė, kad obligacijos buvo jau bevertės. Kun. Antanas Kuodis paskyrė \$ 500. Draugijos kasoje atsiradus didesniajam kapitalui, 1916 m. už \$ 3000 buvo nupirkta Lehigh Valley R. R. Co. bonų, kurie kasmet duodavo \$ 150 nuošimčių. Bet depresijos metu bonų vertė gerokai nukrito, ir draugija turėjo nuostolio.

1932 rugpiūčio 9 Philadelphijoje susirinkę kunigai J. Kaulakis, V. Matulaitis, Matas Pankus, Jonas Ambotas, Pranciškus Juras, Jonas Navickas, Jonas Misius, Aloyzas Jurgutis ir prel. Juozas Miliauskas vėl atgaivino Motinėlės draugiją ir išrinko naują valdybą: pirm. M. Pankus, sekr. P. Juras ir išd. J. Ambotas. Visi draugijos dokumentai ir raštai buvo išmėtyti, negalima buvo jų surasti. Valdyba ėmėsi griežtų žygių surinkti reikalingiems dokumentams ir draugiją vėl pastatė į normalias veikimo vėžes. 1934 spalio 16 buvo išrinkta nauja valdyba: pirm. kun. dr. Juozas Končius, sekr. kun. Jonas Balkūnas ir išd. kun. Norbertas Pakalnis. 1936 lapkričio 11 New Yor-

ker Hotel, New Yorke, įvyko gausus seimas, kuriame skaitytos dvi paskaitos apie draugijos veiklą (kun. A. Miluko ir Juozo Laučkos). Seimas nustatė sąlygas studentams, norintiems gauti stipendijas. Už aukas ir uolų pasidarbavimą draugijai garbės nariais buvo pakelti šie kunigai: J. Ambotas, J. Kuras, dr. J. Končius, N. Pakalnis, J. Balkūnas ir P. Juras. Valdyba palikta ta pati, tik sekretorium išrinktas kun. P. Lekešis. 1938 m. valdyba praplėsta: išrinkti išdo globėjais kun. J. Balkūnas ir kun. A. Jurgutis. 1945 m. pirmininku buvo kun. Ignas Valančiūnas, 1946 m. pirmininku iššrinktas kun. Juozas Karalius.

1941 m. buvo vadinti Motinėlės jubiliejiniais metais ir paskelbta naujų narių bei aukų talka, draugijos valdyba kvietė kunigus ir lietuvių visuomenę susidomėti draugijos veikla ir ją paremti. Bet didesnių rezultatų nesulaukta.

Su Motinėlės stipendijomis įvyko tas pat, kaip ir su kitomis studentų stipendijomis: daugelis stipendininkų, baigę mokslus ir neblogai išikūrę, neįtę pareigos ne tik stipendijos grąžinti, bet net būti draugijos nariu. Tai daug prisidėjo prie draugijos veiklos susilpnėjimo ir susilikvidavimo.

Motinėlės stipendijas yra gavę šie asmenys: pirmas stipendininkas buvo Graužas (matyt, slapyvardis; jis 1900 m. gavo stipendiją studijuoti Šveicarijoje), Vytautas Petrulis, kun. Antanas Civinskas, Antanas Daniliauskas, J. Diegas, muz. Stasys Šimkus, rašytoja Marija Pečkauskaitė, muz. Aleksandras Kačanauskas, agr. Vincas Totoraitis, adv. Jonas Lopatto, dr. Ad. Dambrauskas, adv. Kazys Česnulis, prof. Pr. Dovydaitis, prof. St. Šalkauskis, A. Karmauskiūtė, J. Migauskas, M. Šlikas, Leonardas Šimutis, Leonardas Šimutis (sūnus), dr. Aleksandras Račkus, Mikalauskas, prof. Vincas Mykolaitis-Putinas, Ona Vasiūnaitė-Pakštienė, kun. J. Žilevičius, kun. Vincas Borisevičius (vyskupas, Sibiro kankinys), Felicija Rogalskytė (sesuo Felicija), J. P. Pautienius, dr. A. Revukas, A. Krištonaitė, Juozas Laučka ir kt.

1935 m. draugija paskyrė stipendijas penkioms vienuolėms kazimierietėms, prancišketėms ir Nukryžiuotojo Jėzaus vykti į Vytauto Didžiojo Universitetą Kaune studijuoti lituanistinių mokslų. Tai buvo sesuo M. Felicija, OFM, sesuo Imelda, OFM,

sesuo M. Rosarita, CSC, sesuo Bonaventūra, CP, ir sesuo Gabrielė, CP.

Seserys studentės iš Lietuvos rašė su dideliu patriotiniu užsidegimu ir dėkingumu Motinėls draugijai:

„Mums amerikietėms-lietuvaitėms apsigyventi Lietuvoje, pamatyti mūsų prabočių žemele, jos žavingąją gamtą, išmokti jos puikiąją kalbą ir istoriją buvo daiktai, apie kuriuos buvo galima tik sapnuoti, bet nerealizuoti; gavus stipendiją iš Motinėls, viskas virto tikrenybe. Iš tikrųjų mes esame apsigyvenusios Lietuvos laikinoje sostinėje — Kaune, lankome Vytauto Didžiojo Universitetą, kuriame turime progos nuodugniai susipažinti, išstudijuoti tą iš senų laikų užsilikusią mūsų protėvių kalbą ir įsigilinti į Lietuvos istorijos žavingąją praeitį. Taipgi, vasaros metui atėjus, turėsime progos aplankyti ir apžiūrėti kiekvieną Lietuvos kampelį“...

„Mes iš savo pusės, stengsimės būti vertos Jūsų didelio pasiaukojimo. Stengsimės pasisemti grynos lietuviškos dvasios ir mūsų brangios Tėvynės meilės, kad parvykusios į Ameriką galėtume įkvėpti tos dvasios ir mūsų seselėms ir vaikeliams, kuriuos globojame mūsų parapijinėse mokyklose, kad lietuvių tauta tikrai Amerikoje išsilaikytų“.

Draugijos valdybos prašoma, universiteto vadovybė vienuos seseris buvo atleidusi nuo mokesčio už mokslą. Gaila, kad pati Lietuvos vyriausybė nepasirūpino daugiau seserų pakviesti į Lietuvos universitetą studijuoti lituanistikos. Viena draugija nedaug ką galėjo padėti.

1936 lapkričio 11 draugijos seimas priėmė pirmininko kun. J. Končiaus pasiūlytas sąlygas stipendijoms gauti: stipendininkas turi būti gimęs Amerikoje, ne vyresnis kaip 30 metų, baigęs kolegiją ir įsigijęs B.A. ar B.S. mokslo laipsnį katalikiškoje kolegijoje, kilęs iš geros katalikiškos šeimos, aktyvus katalikas lietuvis, turįs raštu pasižadėti, kad, baigęs mokslus ir gavęs darbą, grąžins be procentų stipendiją ir dirbs tikėjimo bei lietuviybės naudai.

Naujai nustatytomis sąlygomis stipendijas gavo: J. Subačius, Leonardas Šimutis (sūnus), P. Kupraitis ir 1939 m. nuo karo pabėgę iš Lietuvos P. Baltinis, A. Reneckis ir Ant. Skirius, kuris tuoj pat be jokio raginimo stipendiją grąžino.

Saltiniai: Amerikos lietuvių katalikų darbai; kun. A. Milukas, Motinėls draugija.

AUŠROS DRAUGIJA

Šalia kunigų įsteigtos Motinėlės draugijos, po pusantrų metų (1901 m. gruodžio mėn.) Chicagoje laisvamaniai įsteigė Aušros draugiją, kurios tikslas buvo: „šelpiti į aukštesnius mokslus einančią lietuvių jaunuomenę ir tokiu būdu išauklėti lietuviams inteligentią, išsilavinusią visose pasaulinių mokslų šakose“ (Vien. Liet. 1902 m. 15 nr.). Draugija buvo pasiryžusi pirmiausia šelpiti jau mokslus baigusius, bet dar neužsidirbančius sau duonos menininkus, muzikus, gamtininkus, kalbininkus. Pirmenybė buvo duota moterims. Įsakmiai pažymėta, kad draugija nešelpia į kunigus einančio jaunimo. Draugija reikalavo, kad jos šelpiamieji, baigę mokslus, apsigyventų Lietuvoje. Steigiamasis draugijos susirinkimas įvyko dr. Andriaus Graičiūno vaistinėje. Į pirmą valdybą išrinkti: Andrius Graičiūnas, Antanas Lalis, Juozas Adomaitis–Šernas ir Antanas Olšauskas.

Aušros draugija turėjo ir kelis skyrius: Scrantone, Brooklyne ir Plymouththe. Per pirmus dvejus draugijos veiklos metus (1902–1903) nario mokesčio po vieną dolerį ir aukų surinkta \$ 808,52. Aušros draugiją gausiai rėmė Tautinis susivienijimas iš Tautos Centų fondo: 1903–1912 m. laikotarpyje paskirta \$ 1085,71.

1905 m. draugijos išdininku išrinktas Jonas Šliūpas, ėjęs tas pareigas iki 1912 m. Jis pateiktoje apyskaitoje nurodė, kad 1902–1908 m. draugija turėjusi \$ 3221,48 pajamų ir \$ 2244,15 davusi moksleivių stipendijoms. 1909–1911 m. dar buvo gauta \$ 1656,82. Ne visi šelpiamieji žinomi, nes draugija šelpė tik pasireiškusiųs tautinėje veikloje, kuri caro valdžios buvo griežtai uždrausta. Šelpiamieji buvo žymimi inicialais ar slapyvardžiais. Šelpiamųjų tarpe minimi rašytojai Jonas Biliūnas ir Konstantinas Jasiukaitis, menininkai Ignas Šlapelis, Adomas Varnas ir Justinas Vienožinskis, Kleofas Jurgelionis, Jonas Šepetys, Petras Matulaitis ir kt.

Nesutikus duoti Šveicarijoje studijuojančiam Pijui Grigaičiui reikalaujamų \$ 400 stipendijos, socialdemokratai iš Aušros draugijos pasitraukė ir pradėjo ją boikotuoti. Socialistų tarpe kilo mintis steigti grynai socialistų draugiją moksleiviams šelpiti. Jos iniciatoriai buvo Vincas Černiauskas, Jonas Grinius ir Jonas Prūselaitis. Organizacijai parinktas vardas Moksleivių Paskolos Ratelis. Jo reikalus tvarkė Revoliucijai Remti komi-

tetas, kurį tada sudarė Juozas Šukys, Vincas Černiauskas ir Juozas Širvydas. Buvo įsteigti net keli ratelio skyriai: Spring Valley, Ill., Brighton, Mass., Bostone, Waterbury ir Easton, Pa. Kiek ratelis surinko pinigų ir kam davė paskolas (ne pašalpas), kaip ratelio statute buvo numatyta, apyskaitų nėra. Pirmojo pasaulinio karo metu ratelis nustojo veikęs.

Aušros ir Moksleivių Paskolos Ratelio pareigas perėmė 1914 m. Tautinio Susivienijimo (SLA) įsteigtas Stipendijų Fondas, vėliau pavadintas Moksleivių Fondu, kuris stipendijoms yra išdavęs \$ 10.600.

Šaltiniai: Širvydas, J. O. Širvydas, 243–245.

LIETUVIŲ SOCIALDEMOKRATŲ SĄJUNGA

Socialdemokratų sąjūdžio pradžia. Amerikos lietuvių tarpe socialistines idėjas pirmasis pradėjo skelbti Jonas Šliūpas. Prie jo vėliau prisijungė Juozas Širvydas ir kiti, kurie tikėjo, kad Rusijos pavergta Lietuva atgimsianti tik darbo klasės iškilimo dėka. Seniau Lietuvos galybė rėmėsi kunigaikščiais ir ponais, o naujaisiais laikais ji atsiremsianti darbo žmonėmis (plg. L. Balsas, 1888 m. 22 nr.). Greta Šliūpo socializmo klausimu pasisakydavo ir kiti laikraščiai, kaip jau aukščiau minėtas Kardas, Galybė, Pennsilvanijos Darbininkas ir kiti, bet nė vienas iš jų nebuvo pripažintas lietuvių socialdemokratų organu ar jų sąjungos organizatorium.

Tuo metu socialistinis sąjūdis buvo labai artimai jungiamas su kova prieš caro valdžią ir tuo pačiu prieš Lietuvos okupantą. Be to, ateiviai lietuviai sunkiai dirbo fabrikuose ir kapitalistų buvo išnaudojami. Todėl lietuvių laikraščiai Amerikoje nevengė liesti darbininkų klausimo, nes tuos laikraščius daugiausia skaitė tik darbininkai. Net Juozo Adomaičio–Šerno redaguojama Ateitis ir Jono Mačio bei Petro Mikolainio Vien. Liet. nevengė socialistinių straipsnių. Vien. Liet. 1902 m. nr. 3 buvo įdėjusi Amerikos socialistų partijos programą, priimtą 1901 liepos 31. Kelerius metus lietuvių socialistams susitelkimo vieta tarnavo Brooklyno Laisvamanių susivienijimas, kuris Lietuvos socialdemokratų leidžiamą Darbininkų Balsą savo nariams dalydavo kaip organą. Tačiau 1904 m. Laisvamanių

susivienijimo seimas nesutiko jungtis su socialdemokratais, nes lietuviai socialistai priklausė prie Amerikos socialistų.¹

Pirmasis mėginęs organizuoti lietuvius socialistus buvo minėtasis Robertas Kuncmonas. Jis 1896–1898 m. Pensilvanijoje buvo įsteigęs net penkias lietuvių socialistų kuopeles. Bet tos kuopelės veikė kaip Amerikos Socialist Labor Party skyriai, neturėjo lietuviško centro. Pirmoji Lietuvių Socialistų Sąjungos apyskaita nurodo, kad seniausia socialistų kuopa buvo įkurta 1899 kovo 6 Philadelphijoje (Kova, 1905 m. nr. 24). Kitos senos kuopos minimos Scrantone, Chicagoje ir Clevelande, bet jų įsikūrimo datos nenurodomos.

Dar 1899 m. Šliūpas Vien. Liet. (I.25.) ragino steigti centrinę lietuvių socialistų organizaciją, kuri galėtų pasiųsti savo atstovą į 1904 m. šaukiamą Olandijoje tarptautinį socialistų kongresą ir per jį išdėstyti Rusijos caro valdžios daromas skriaudas lietuvių tautai. Bet tokios centrinės socialistų organizacijos, kurios vardu būtų siunčiamas atstovas, nepavyko tuo metu įsteigti. Be to, Rusijos ir lenkų atstovai nepripažino lietuviams teisės kongrese atskirai turėti savo atstovą, nes į tarptautinį socialistų kongresą atstovai buvo siunčiami pagal valstybes, o ne tautybes, tik lenkams buvo padaryta išimtis. Kai kongrese iškilo lietuvių socialistų atstovo klausimas, tai atsistojusi Rosa Luxemburg pareiškė, kad ji atstovauja lenkų ir lietuvių socialdemokratams. Ir Rusijos delegacijos narys Georgij V. Plechanovas tą patį patvirtinęs (Vien. Liet., 1904 m. 11, 12, 13 ir 52 nr.; Darbininkų Balsas, 1904 m. 6 nr.).

Nepavykus Amerikos lietuvių socialistams išeiti į tarptautinę areną, rimtai susirūpinta centralizuoti savo veiklą. Philadelphijos kuopa, kuriai priklausė J. Šliūpas ir 1902 m. į Ameriką atvykęs Juozas O. Širvydas, 1902 m. įdėjo į Vien. Liet. (25 nr.) atsišaukimą organizuoti visus socialistus į vieną partiją. Kitais metais jį vėl pakartojo. Buvo ir atskirų straipsnių šiuo reikalu. Pagaliau buvo sudarytas laikinasis centrinis komitetas: organizatorius Karolis Rutkus, sekr. Juozas Širvydas ir išd. J. Šliūpas. 1904 m. pabaigoje komitetas paskelbė spaudoje atsišaukimą „Į visus lietuvių darbininkus, socialistų kuopas ir pavienius, unijas, draugijas ir visus geros valios vientaučius“. Atsišaukime nurodytas reikalias sušaukti lietuvių socialistų su-

¹ V. Širvydas, J. O. Širvydas 206, 210–211, 219.

važiavimą, išrinkti centro komitetą, sudaryti partijos veikimo programą ir išleisti savo organą. Į atsišaukimą atsiliepė keliolika kuopų. Suvažiavimas buvo sušauktas 1905 gegužės 21 Newarke, N.J. Dar prieš suvažiavimą, gegužės 9, Philadelphijoje Juozas Širvydas išleido pirmąjį numerį Kovos, kuri tapo lietuvių socialistų organu ir ėjo iki 1918 m.

Suvažiavimo metu jau veikė 23 kuopos su 185 duokles mokančiais nariais, bet į suvažiavimą savo atstovus atsiuntė tik penkios kuopos. Suvažiavimas priėmė socialistų veikimo programą: 1. organizuoti Amerikoje gyvenančius lietuvius tarptautinio socializmo pagrindais; 2. kelti klasinį darbininkų susipratimą ir platinėti švietimą, leidžiant savo organą, knygas, rengiant prakalbas, paskaitas ir tt.; 3. tarptautinės politikos klausimais eiti su Lietuvos Socialdemokratų Partija; 4. Amerikos vidaus politikoje laikytis su amerikiečių Socialist Labor Party; 5. ruošti ateivius Amerikos pilietybei, kad įgytų šios šalies piliečio teises ir galėtų dalyvauti valdžios rinkimuose; 6. kovoti su klerikalais (suprask: katalikais), kurie stos socializmui skersai kelio. Organizacija pavadinta Lietuvių Socialistų Partija Amerikoje. 1907 m. suvažiavime vardas pakeistas į Lietuvių Socialistų Sąjungą (sutrumpintai LSS). Į partijos centro komitetą išrinkti organizatorium ir Kovos redaktorium Juozas O. Širvydas, sekr. Juozas Baltrušaitis, finansų sekr. J. Grybauskas, išd. Jonas Šliūpas ir knygininku K. Jonaitis.²

LSS veikla. Sąjunga kasmet šaukdavo seimus aptarti iškilusius klausimus ir perrinkti vadovaujamuosius centro organus. Iki 1914 metų seimo sąjungos reikalus tvarkė komitetų komitetai, kurie savo keliu jokios valios neturėjo, nes kiekvienas ir menkiausias klausimas buvo sprendžiamas referendumo būdu. 1914 gruodžio 26–29 Philadelphijoje įvykęs seimas referendumui paliko tik organizacijos įstatus (konstituciją) liečiančius klausimus. Tame pačiame seime nutarta kitataučių federacijų teisėmis prisidėti prie Amerikos Socialist Labor Party. Tačiau tas prisijungimas vyko lėtai, tęsėsi veik dvejus metus.

Nepraėjus nė pusmečiui po pirmojo LSS suvažiavimo, organizacija pergyveno pirmą iš kelių buvusių krizių. Įvyko nesutarimas dėl renkamų Amerikoje aukų paskirstymo 1905 m. Lietuvos revoliucininkams. Nuo 1900 metų veikė SLA seimo iš-

² V. Širvydas, op. cit. 223; S. Michelsonas, *Lietuvių išeivija Amerikoje* 79–80.

rinktas Kankinių komitetas šelpti nuo Rusijos caro valdžios nukentėjusiems kaliniams—knygnešiams. Trejus metus tą komitetą sudarė Jonas Šliūpas, Antanas Olšauskas ir Juozas Adomaitis—Šernas. 1903 metais į komitetą išrinkti Antanas Bacevičius, Petras Mikolainis ir Juozas J. Paukštys. Kilus 1905 m. Lietuvoje revoliucijai, pradėtos rinkti jai paremti aukos. J. Šliūpas buvo linkęs, kad aukas skirstytų Kankinių Komitetas, o J. Širvydas ir Augustinas Janulaitis (J. Lizdeikos slapyvardžiu) iš Europos siūlė išrinkti specialiai naują komitetą, nes Lietuvoje revoliuciją vykdo vien tik socialdemokratai. Susirinkę 9 socialistų kuopų atstovai išrinko centrinį komitetą iš A. Bacevičiaus, J. Šliūpo, J. Širvydo, J. Baltrušaičio ir Jono Naujoko. Pirmąsias suplaukusias aukas (\$ 800) komitetas taip paskirstė: \$225 Lietuvos Socialdemokratų Partijai (LSDP), \$225 Vinco Kapsuko įsteigta Draugo organizacijai, \$ 150 Demokratų Partijai ir \$ 100 atskiriems kovotojams. Komitetas savo paskirstymą grindė tuo, kad „aukas deda visų luomų ir pažiūrų žmonės“.

Dėl tokio aukų paskirstymo kilo audra, kurią ypatingai kurstė Lietuvos Socialdemokratų Partijos atstovas Europoje A. Janulaitis. Jis aukų paskirstymą laikė neteisingu, nes 1. demokratai revoliucijos Lietuvoje nekelia, 2. maža Draugo organizacija pastatyta lygiomis su didele LSDP ir 3. rimčiausia revoliucinė jėga LSDP gavo tik aukų trečdalį. Į tai atsakė J. Šliūpas (Vien. Liet. 1905 m. 41 nr.), pareikšdamas, kad revoliuciniam darbui kelią praskynė demokratai, ir centrinis komitetas turįs teisę spręsti, kas Lietuvoje vykdo revoliuciją ir pagal tai skirstyti aukas. Spaudoje kilo visa protestų ir priekaištų banga. Vieni palaikė A. Janulaitį, kiti — J. Šliūpą. Ir pačiame komitete atsirado nuomonių skirtumų. Dauguma jo narių norėjo sustabdyti aukų siuntimą, kol klausimas išsispres. Iš komiteto pasitraukė A. Bacevičius ir J. Šliūpas. Komitetas iširo. Surinktus \$ 832 paskirstė taip: \$ 452,50 demokratams ir \$ 378,50 socialdemokratams. J. Šliūpas visai pasitraukė iš socialistų ir su juo palaipsniui iš socialistų išėjo ir kiti patriotiškai nusiteikę liberalai. Šliūpas net pareiškė, kad „visoje lietuvių socialistų sąjungoje vargiai rastum penkis narius, kiek nors išmanančius apie socializmą“ (Vien. Liet. 1905 m. 26 nr.).

1906 vasario 22 Philadelphijoje buvo sušauktas pirmas politinis lietuvių seimas, kuriame priimta Šliūpo pasiūlyta ilga

rezoliucija, reikalaujanti sustabdyti Lietuvos rusinimą ir suteikti Lietuvai autonomiją. Rezoliucija buvo išversta į rusų kalbą ir įteikta Rusijos atstovui Washingtone Georgiui Bachmetevui. Aukoms rinkti revoliucijos reikalams buvo sudarytas centrinis revoliucijos komitetas, į kurį įėjo kun. Mykolas Pėža, Fortunatas Bagočius, Juozas Adomaitis-Šernas, T. Dundis, A. Linauskas ir Jonas Tareila. Iki 1907 m. vidurio komitetas surinko \$ 6291,18, iš kurių \$ 3565,61 paskyrė Lietuvos socialdemokratams, \$ 1102,58 demokratams, \$ 591,58 Dr. Jono Basanavičiaus komitetui ir \$ 576,57 kankiniams. Iš savo pusės socialdemokratų rinko aukas atskirai ir siuntė savo idėjos draugams Lietuvoje. Lietuvos SDP komitetas 1906 m. pabaigoje skelbė, kad iš Amerikos gavęs 19.281,80 rublių, iš Skotijos 1019,50 rublių ir pačioje Lietuvoje surinkęs 2814 rublių; tai doleriais iš viso sudaro apie 12.000.

1907 m. Juozas Širvydas susiginčijo su iš Lietuvos atvykusiu Pijum Grigaičiu dėl jo teisėtumo būti Lietuvos socialdemokratų atstovu Amerikoje, nes tokiu atstovu dėjosi prieš jį atvykęs A. Kišonas-Žagaras. J. Širvydas, pastebėjęs, kad apie jį Grigaitis skleidžia mintį, jog neišmintinga kaimo berną, buvusį siuvėją, laikyti laikraščio redaktorium, trečiame partijos suvažiavime atsisakė iš redaktoriaus pareigų. Jo vietą užėmė J. Baltrušaitis, o J. Širvydas grįžo prie Vien. Liet. Be Baltrušaičio, Kovą dar redagavo J. B. Smelstorių, Vincas Daukšys, Kazys Vidikas ir paskutinius dvejus metus (1916–1917) Vincas Kapsukas.³

LSS kuopų ir narių skaičius kasmet augo. 1912 m. buvo 1100 narių, 1916 m. — 2473, po dvejų metų — arti 4000, o 1917 m. pasiekė 6720. Rengė prakalbas, paskaitas, vaidinimus, koncertus, 1914 m. turėjo 81 chorą, didesnėse kolonijose vakarines mokyklas.

Staigus narių skaičiaus pašokimas karo metu turėjo ir tam tikrų priežasčių. Prieš pirmąjį pasaulinį karą Prancūzijoje Gustave Herve savo laikraštyje *La Guerre Sociale* skelbė griežtą kovą bet kokiam karui. Nors ne visi Prancūzijos socialistai pritarė jo skelbiamoms idėjoms, tačiau jie nekentė militarizmo. Tarptautiniame socialistų suvažiavime Stuttgarte (Vokietijoje) vokiečiai nenoromis priėmė prancūzų pasiūlytą antimilitarinę rezoliuciją. Tačiau jie padarė skirtumą tarp puolamojo ir

³ V. Širvydas, op. cit. 223, 230–231.

gynimosi karo. Kilus pirmajam pasauliniam karui, Prancūzijos socialistai stojo ginti savo tėvynės, ir internacionalo pirmininkas Emile Vandervelde neabejodamas laikė, kad Belgija esanti užpulta ir reikia ją ginti. Vokietijos socialistai padarė taip pat, tik Rusijos socialistai buvo priešingi karo tarnybai, nes jų manymu Rusijos laimėjimas tik sustiprinsiąs caro valdžią (Jaunoji Lietuva, 1914 m. 474–477 ir 650 p.). Amerikos socialistai buvo nusistatę kovoti prieš karą. Jų spauda ir susirinkimai rengė net viešus protestus (Jaunoji Lietuva, 1914 m., 480–483 p., bostoniškis Darbininkas, 1918.XI.23.). Lietuvių socialistų spauda taip pat ragino savo skaitytojus protestuoti prieš karą ir net persispausdino iš angliškų laikraščių protesto rezoliucijas (Keleivis, 1917.III.7.). Be to, angliški laikraščiai rašė, kad socialistų partijos narių neims į kariuomenę; tai ir paskatino daugelį stoti į socialistų sąjungą. Už antimilitarinę propagandą Amerikos socialistų vadas Eugene Debs pateko į kalėjimą. Nuken-tėjo ir kai kurie lietuviai socialistai. Juozo Šukio vedama LSS spaustuvė Philadelphijoje atspausdino priešvalstybinį lapelį. Už tai buvo padaryta krata LSS centro įstaigoje, paimitas organizacijos archyvas ir suimti J. Šukys su J. Stilsonu. K. Vidikas ir J. Stalioraitis pabėgę slapstėsi. Ir socialdemokratų organas Kova, vengdamas vyriausybės pabaudos už antimilitarinę agitaciją, 1918 m. pradžioje liovėsi ėjęs.⁴

Lietuviai socialistai Amerikoje leido kelis laikraščius: 1905 m. pasirodė Kova, tais pačiais metais Bostone Antanas Žvingilas pradėjo leisti Keleivį, kurį 1908 m. perėmė Stasys Michelsonas su Jurgiu Gegužiu; 1911 m. Bostone pradėjusi eiti Laisvė 1914 m. perkelta į Brooklyną ir nuo 1919 m. tapo komunistų organu; 1908 m. Minersville, Pa., J. Jasiukevičius su J. Ramanausku buvo pradėję leisti Pirmyn, kuris po 23–čio numerio sustojo, o 1913 m. Baltimorėje buvo vėl atgaivintas ir ėjo iki 1916 m. rudens. Kurį laiką laikraštį redagavo P. Grigaitis. Chicagoje 1912–1914 m. ėjo Antano J. Karaliaus redaguojamas mėnesinis Lietuvių Žurnalas. 1914 vasario 19 Chicagoje pasirodė savaitraštis Naujienos, nuo rugpiūčio 1 tapęs dienraščiu. Jo redaktorium nuo pat pradžios iki mirties (1969) buvo Pijus Grigaitis.

⁴ V. Širvydas, op. cit. 223; A. Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija*.

Susijungimas su komunistais. Pirmieji lietuvių socialistų Amerikoje organizatoriai Šliūpas ir Širvydas buvo patriotai socialistai. Po 1905 m. revoliucijos iš Lietuvos atvyko socialistai internacionalistai, su kuriais patriotai nesutarė ir iš LSS pasitraukė. Pamažu iš LSS iššluoti visi patriotai. Tautiškai nusiteikusius socialistus pliekė visi socialistų laikraščiai: Kova, Laisvė, Keleivis ir Naujienos (Keleivis 1916.XI.1.). Daugelis lietuvių socialistų kairėjo ir, Rusijoje bolševikams paėmus valdžią, pradėjo žavėtis komunizmu. Prie to daug prisidėjo karo metu į Ameriką atvykęs Vincas Kapsukas, 1916–1917 m. redagavęs Kovą.

1919 rugsėjo 1 LSS pasiuntė savo sekretorių–vertėją Juozą V. Stilsoną į steigiamą komunistų partijos Amerikoje suvažiavimą. Ten jis pažadėjo Amerikos komunistams įjungti į jų partiją Lietuvių socialistų sąjungą, kuri tuo metu turėjo apie 266 kuopas. Tų pačių metų rugsėjo 27 – spalio 1 dienomis Brooklyne įvykęs LSS dešimtas suvažiavimas, kuriame dalyvavo 112 atstovų, 97 balsais, 3 susilaikius, nutarė „susivienyti su Komunistų Partija Amerikoje (Communist Party of America)“. Po susijungimo ji pasivadino Lietuvių Komunistų Sąjunga Amerikoje (sutrumpintai LKS). Vėliau atvykę keli atstovai reiškė nepasitenkinimą ir iš suvažiavimo pasitraukė, bet dėl padaryto nutarimo įsijungti į Komunistų Partiją nepareiškė jokio protesto. Rezoliucijų komisiją, kuri suredagavo įsijungimo tekstą ir pasiūlė suvažiavimui priimti, sudarė Juozas Baltrušaitis, Vincas Paukštys, J. Daubaras, Juozas V. Stilsonas ir Antanas Bimba. Suvažiavimas priėmė ir rezoliucijų komisijos pasiūlymą praveisti visuotinę centralizaciją, kurios reikalauja komunistų partijos konstitucija. Todėl visos savarankiškai veikiančios darbininkų ir panašios organizacijos įpareigosotos laikytis Trečiojo Internacionalo (komunistų) principų ir veikti prižiūrimos Lietuvių Komunistų Sąjungos. Tuo būdu į Lietuvių Komunistų Sąjungą buvo įjungti visi fondai ir kitos atskirai veikusios socialistinės draugijos: Apsigyrimo ir Kalinių Šelpimo fondas, Lietuvos Šelpimo fondas, Agitacijos fondas, 1908 m. Brooklyne įsteigtas Lietuvių Moterų Progresyvinis susivienijimas, 1914 m. Chicagoje įkurtas Susivienijimas Lietuvių Socialistų Darbininkų Amerikoje ir 1915 m. Leono Prūseikos (Vabalo) iniciatyva suorganizuota Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija. Komunistai perėmė ir visą fondų bei organizacijų turtą pini-

gais bei gėrybėmis per \$ 100.000 vertės. Suvažiavimas perėmė iš Laisvės bendrovės Laisvę ir padarė savo organu. Kovos spąstuvė perkelta į Chicagą ir pradėta leisti Vilnis. Abu komunistiniai laikraščiai tapo dienraščiais. Atstovai pasveikino Rusijos Tarybų Respubliką ir priėmė rezoliuciją prieš Lietuvos socialburžujus (LE XII 301).

Amerikos Socialistų Partija suspendavo visas svetimkalbes socialistų federacijas už nesilaikymą partijos nuostatų ir išbraukė jas iš socialistų sąjungos. Lietuvių Socialistų Sąjunga savo organizacinę veiklą turėjo pradėti iš naujo.

LSS ir Lietuva. Amerikos lietuviai socialistai, griežtai laikydami Karolio Markso mokslo, skelbė klasių kovą ir žmonių išganymą matė tik revoliuciniame proletariato laimėjime. Tautinius klausimus laikė buržuazijos reikalu. Jiems lenkas proletaras buvo artimesnis už lietuvių liberalą tautininką, jau nekalbant apie katalikus (plg. Keleivis, 1916.XII. 13. ir 1917. III.28.).

Aklai tikėdami, kad tik revoliucija gali suteikti lietuvių tautai laisvę, Amerikos lietuviai socialistai rėmė tik 1905 m. revoliucinį sąjūdį Lietuvoje. Vėliau jie buvo priešingi bet kokioms Lietuvos reikalams rinkliavoms, daromoms ne jų atstovų. 1911 m. į Ameriką atvykę kunigai Konstantinas Olšauskas ir Juozas Tumas rinkti aukų Saulės švietimo draugijai socialistų buvo sutikti visokiais kaltinimais bei šmeižtais (Draugas, 1911 m. nr. 36 ir 39). Ne geriau pasitiko ir 1913 m. atvykusius dr. Joną Basanavičių su Martynu Yču rinkti aukų Tautos Namams Vilniuje. Amerikos lietuvių patriotinę visuomenę ypatingai pritrėnkė Chicagos socialistų moksleivių nutarimas, atspausdintas Laisvėje, kuriame atsisakoma „aukoti sunkiai uždirbtus centus per tokių žvėrių rankas“. Prieš tokį socialistų elgesį pasipylė visa eilė griežtų protestų. Prie tų protestų prisidėjo net kai kurie šaltesni socialistai. Laisvė, Keleivis ir Kova pamatė, kad jų per toli nueita ir pasisakė, kad jie principiškai esą už Tautos Namus, bet tuo pareiškimu savo reikalo nepataisė. Išimti sudarė tik Bostono socialistų kuopa, kuri surengė vakarą ir Tautos Namams surinko \$ 800.⁵

Kai 1914 m. kun. Motiejus Gustaitis ir Juozas Gabrys atvyko rinkti aukų Saulės draugijai, Keleivis (VII. 23.) juos apkal-

⁵ Plg. M. Yčas, *Atsiminimai I*, 165–168, 190.

tino pinigų viliojimu: „Juodu važinėja po Amerikos lietuviškas kolonijas ir vilioja iš tamsių darbininkų pinigus“... Girdi, Saulės draugija įsteigta priveisti Lietuvoje davatkų ir tamsiai Lietuvos liaudžiai dar daugiau aptemdyti bei pripūsti fanatizmo.

Juozui Gabriui 1914 m. parašius Amerikos lietuvių spaudoje apie reikalą šaukti seimą visų Amerikos lietuvių nuo dešiniausių iki kairiausių, Keleivis tuoj atkirto:

„Kaip išrodo, mūsų klerikalai niekad proto neturės. Jiems rodos, kad jie nutars, jog Lietuva turi būti nepriklausoma, — tai ji tuoj bus neprigulminga. Nelaimingi proto ubagai. O kur gi bus rusų valdžia? O gal jie tikisi, kad po karės kils revoliucija ir caro sostas bus nuverstas į Finų užtaką? Bet jei taip būtų, tai ne jiems juk kalbėti apie Lietuvos neprigulmybę, nes revoliucija ne jų darbas“ (1914.VIII.21.).

Katalikų seimą Chicagoje socialistai taip apibūdino:

„Jie kartą ant visados sau pasirašė, jog klerikalų taktika yra supuvusi, o jų darbas visuomet pragaištingas... Teisingai Naujienose pastebėta, jog mes su jais kovojome ir kovotume, jeigu jie ir dalyvautų bendrame lietuvių suvažiavime, nes iš jų šimto sumanymų Lietuvos labui, bent devynios dešimtys devyni būtų netikė, klaidingi ir kenksmingi“ (Keleivis, 1914.IX.23.).

1914 spalio 1–3 New Yorke įvykusiame seime, kuris vadinamas Amerikos lietuvių antruoju politiniu seimu, socialistai balsų dauguma atmetė J. Šliūpo pasiūlytą rezoliuciją, reikalaujančią Lietuvai autonomijos etnografinėse ribose su seimu Vilniuje, išrinktu tiesioginiu, visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu, su politine visuomenės santvarka, paremta laisvės, lygybės ir demokratijos dėsniais. Rezoliucijos atmetimas suardė ir seimo vienybę. Tautininkai ir nepartiniai pasišalino iš seimo ir atskirame posėdyje nutarė reikalauti Lietuvai autonomijos (Jaunoji Lietuva, 1914 m. 8 nr. 500–501). Socialistų priimta rezoliucija daug kalba apie tautų laisvę, jų teisę spręsti savo likimą, linki Lietuvai nusikratyti svetimų despotų jungą ir įsivesti tokią tvarką, kurioje visi gyventojai, laisvi ir lygūs piliečiai, galėtų žengti kultūros bei pažangos keliu, ir pasižada remti kiekvieną Lietuvos judėjimą, kuris veda ją prie laisvės, gerovės ir šviesos, bet apie kokią konkretesnę Lietuvai laisvės reikalavimą, kaip autonomiją, nė žodžiu neužsiminė. Svarstant Lietuvos autonomijos rezoliuciją, Keleivio redaktorius Stasys Michelsonas, pareiškęs, kad visai nepriklausomos Lietuvos negalima rei-

kalauti, nes po karo sunaikintas kraštas pats negalėsias išsilaikyti (Keleivis 1914.X.21.).

Karo metu socialistai buvo griežtai nusistatę prieš katalikų ir tautininkų politinę veiklą Lietuvos laisvės reikalu, akiai tikėdami proletariato laimėjimu. Čia būdingas yra Keleivio straipsnis „Laikas būtų suprasti“, kuriame rašoma: „Socialistai jau ne sykį pasakė tautininkams ir klerikalams, kad vienybės politikos klausime tarp jų ir mūs negali būt patol, pakol jie atmeta klasių kovos obalsį“. Toliau straipsnio autorius smerkia rašomus memorandumus Lietuvos laisvės reikalu, nes su jais niekas nesiskaitęs, girdi, Lietuvos likimas priklausysias nuo didžiųjų valstybių politikos. Net propaganda prieš lenkų kėsiniimąsi prieš Lietuvą esanti nereikalinga, nes taikos kongrese jų likimą spręs didžiosios valstybės. „Ir akivaizdoje visų tų faktų vėl kalbėti apie išgavimą Lietuvai laisvės diplomatijos keliais, reikia būti mažiems kūdikiams... Socialistai tokiai politikai pritarti niekad negali. Laisvę gali iškovoti tiksliai susipratęs ir organizuotas proletariatas“ (1916.XII.20.). 1916 m. katalikų ir tautininkų parašų rinkimą po peticija Lietuvos autonomijos reikalu socialistai vadino „vaikų darbu“ (Keleivis, 1916.XII.13.). Buvo aiškinama, kad Lietuva nepriklausoma valstybė negalėsianti išsilaikyti, nes praeityje ji buvusi galinga valstybė, o dabar taip sunykusi, kad pasaulis net jos vardą užmiršęs (Keleivis, 1916.VII.19.).

1916 m. įvykusiose keliuose lietuvių konferencijose Šveicarijoje Berne ir Lausannoje bei pavergtų Tautų kongrese buvo pareikalauta Lietuvai visiškos nepriklausomybės. Tų pačių metų rugpiūčio 1 Naujienos Lietuvos nepriklausomybės klausimu gana santūriai ir diplomatiškai rašė, kad „principialiai tokiam reikalavimui niekas nesipriešins, tik gali būti ginčijama, ar tas reikalavimas yra įvykdomas šioje valandoje arba artimoje ateityje ir apie jo įvykdymo būdus“. Toliau smarkiai puolė Šliūpo siūlytą rezoliuciją New Yorko seime Lietuvos autonomijos reikalu, nes dabar jau teks autonomijos reikalavimą keisti nepriklausomybės reikalavimu. Laikraštis džiaugėsi, kad socialistams nereikės keisti savo nuomonės, nes jie yra nutarę remti kiekvieną Lietuvos judėjimą, siekiantį laisvės. „Visas dalykas“, baigė Naujienos, „eis apie tai, ar tie reikalavimai iš tiesų išreiškia Lietuvos žmonių troškimus ir apie tai, ar tinkamos prie-

monės yra vartojamos jų atsiekimui. Čia socialistai palieka sau teisę tyrinėjimo ir kritikos“.

Nors ir rezervuotas Naujienų pasisakymas Lietuvos nepriklausomybės klausimu sukėlė griežtą Vinco Kapsuko redaguojamos Kovos polemiką. Jis priminė, kad po ilgų ginčų 1907 m. Lietuvos socialdemokratų partijos suvažiavime „buvo atmestos visokios patriotinės priemonės jos programoj ir įdėtas reikalavimas demokratinės Rusijos respublikos su Lietuvos autonomija... nutarimas nepriklausomos Lietuvos reikalavimo nesutinka su L.S.D.P. programa.

Amerikos lietuvių socialistų nuomonė Lietuvos nepriklausomybės klausimu išryškėjo po 1917 lapkričio 7 bolševikų įvykdyto perversmo Rusijoje. Kai patriotinės lietuvių visuomenės suvažiavimai vis labiau ir labiau reikalavo Lietuvai nepriklausomybės, tai daugumos socialistų mintys sutapo su Rusijos komunistų planais. Lietuvos Tarybai paskelbus Vasario 16 aktą, Chicagos Lietuvių Darbininkų Taryba savo atsišaukime įspėjo lietuvių visuomenę, kad Lietuvoje klerikalų vadovaujamos žmonių kuopelės sušaukta Vilniuje konferencija išrinkusi Tarybą, kuri „paskelbė viso pasaulio valdžioms Lietuvos atsispyrimą nuo Rusijos, tuo prirengdama dirvą jos prijungimui prie Vokietijos“ (Keleivis, 1918.II.28.).

Socialistai įrodinėjo, kad Lietuvai geriausia yra pasilikti su Rusija. Būdingas yra Ikso straipsnis Kaip būtų Lietuvai geriau, išspausdintas Keleivyje (1918. I. 30.). Autorius nurodo, kad anksčiau socialistai kovojo už Lietuvos laisvę, nes tada Lietuvą buvo pavergusi caro valdžia. „Bet dabar“, rašo Iksas, „jau tos valdžios nebėra. Rusija jau dabar laisva. Lietuvos ji jau nenuskriaus, dar nuo išlaukinių priešų apgins. Taigi dabar kraitytis nuo Rusijos jau nėra mažiausio reikalo. Ir kaip tas išrodytų: Rusijos darbininkai nuvertė carą, nuveikė Lietuvos engėją, o Lietuva ima ir atsimeta nuo savo draugų. Tas jau būtų priešinga ir darbininkų solidarumo dvasiai“. Toliau nurodo, kad nedidelė Lietuva viena neišsilaikytų. Ir „geografinis Lietuvos padėjimas toks, kad atskirta nuo Rusijos ji turėtų amžinai skursti“. Bet gal svarbiausias argumentas, kodėl Lietuva turi likti Rusijos globoje, buvo šis: „Jeigu Lietuva nuo Rusijos atsimestų, tai laimėtų juodoji armija ir ‚buržuazija‘, o jeigu Lietuva pasiliks prie laisvos Rusijos, tai laimės Lietuvos darbininkai“.

Dar 1922 birželio 21 Keleivis įtikinėjo savo skaitytojus, kad „darbininkų Rusijos mes neturime pamato nei bijotis nei nekęsti“. . . Nurodęs nacionalizmo kenksmingumą tautoms, ypač mažai Lietuvai, priėjo tokią išvadą:

„Išmintingas atsakymas gali būti tiktai vienas: reikia susidėti su tokia valstybe, kurios žemė jungiasi su Lietuva ir kurios galybė galėtų užtikrinti Lietuvai apsaugą. Tokia valstybė šiandien yra Rusija: ne carų ir popų Rusija, bet Rusija darbo žmonių, kurie sutrupino priespaudos jungą ir kovoja už visų žmonių laisvę“...

Kai Amerikos lietuviai rengėsi 1918 m. seime reikalauti Lietuvai nepriklausomybės, tai Juozas V. Stilsonas, Lietuvių Socialistų Sąjungos vykdomojo komiteto nutarimu pareiškė:

„Kadangi dabartinė Rusija yra laisviausia pasaulyje šalis, todėl mes pageidaujame laisvos Lietuvos, surištos federatyviniais ryšiais su Rusija. Ir mes atsisakome dalyvauti dabar klerikalų ir tautininkų šaukiamame seime, reikalauti neprigulmybės“.

Keleivis taip samprotavo:

„Mes sakėme ir sakome, kad Lietuvą galės visiškai paliuosuoti tik revoliucinio proletariato laimėjimas. Štai Rusijos proletariatas laimėjo ir iš tos pusės Lietuva jau laisva. Dabar tik reikia, kad Vokietijos proletariatas sukiltų ir sutriuškintų patriotišką savo valdžią. Tiktai tokiu būdu gali būti Lietuva paliuosuota. Tautininkų ir klerikalų seimas New Yorke jos nepaliuosuos. Tai ve, kokia mūsų pozicija kovoje už Lietuvos laisvę“.

Chicagos socialistai per Naujienas ir lapeliais kreipėsi į Amerikos lietuvių visuomenę, ragindami nepasitikėti visais tais, kurie dabar kovoja už politinę Lietuvos laisvę. Tautos kovotojus jie vadino tautos pardavikais, kaizerio bernais. Maža to, jie, dėdamiesi patriotais, anglų spaudoje skleidė panašias mintis apie Tautos Tarybą ir kitus Lietuvos laisvės kovotojus. Prieš socialistų šmeižtus užprotestavo Lietuvių Darbininkų Sąjungos Chicagos apskritis ir ragino kitas apskritis taip pat protestuoti (Darbininkas, 1918.IV.9.). 1918 m. pavasarį ir vasarą P. Grigaitis su savo bendradarbiais varė agitaciją, kad Lietuvai geriausia dėtis prie Rusijos (Darbininkas, 1918.VI.1.). Naujienos (1918.VII.1.) vedamajame kritikavo Lietuvos nepriklausomybės idėją: „Lietuvos nepriklausomybės obalsis netikęs daugeliu atžvilgiu. Tie žmonės, kurie už Lietuvos nepriklausomybės stoja, turės neužilgo savo obalsį mesti“.

1919 sausio 5 bolševikams užėmus Vilnių, Keleivis su pasiūtenkinimu parašė: „Lietuvos buržuazijos valdžia, matydama, kad jai pamatas jau iš po kojų smunka, pabėgo iš Vilniaus į Kauną“ (1919.I.8.). Vasario 5 tas pats laikraštis, pasigavęs „Rosta“ telegrafo agentūros žinutę, kad gruodžio 16 Daugpilyje kažkokių socialistų liaudininkų 30 organizacijų susirinkimas nutaręs kuo greičiausiai šaukti Lietuvos tarybų valdžios įgaliotinių suvažiavimą ir Lietuvą sujungti su Rusija federacijos ryšiais, ironizavo tikrąją Lietuvos vyriausybę: „Tai šitaip kalba Lietuvos liaudis — pati Lietuva. O ką daro lietuviški ‚diplomatai‘? Jie šliaužioja po savo politiškąjį purvyną ir jieško Yčo-Smetonos ‚valdžiai‘ paramos. . . Kad Lietuva šitų samozvancių nepripažįsta, kad Lietuvoj įsikūrė tikra valdžia, pačių žmonių valdžia, mūsų ‚diplomatai‘ tyli kaip nebyliai“.

Tuo pat metu socialistų 60 kuopa Bostone išleido Stasio Michelsono parašytą lietuvių visuomenę klaidininčią proklamaciją „Lietuvos pardavikai ir jos gynėjai“, kurios pradžioje paminėtas Vilniaus užėmimas, komunistinės tvarkos įvedimas Lietuvoje, žemės nacionalizacija ir kiti okupantų darbai. „Šitokia tvarka“, baigia proklamacija, „Lietuvos žmonėms labai patiko. Jie pasitiko ją su džiaugsmu. Bet ji baisiai nepatiko kunigams, dvarponiams ir kitokiems žmonių kailio lupikams. Todėl šitie ponai pabėgo su savo ‚valdžia‘ Kaunan, pradėjo organizuoti kariuomenę, kad nuverstų revoliucinę Lietuvos valdžią. Bet mažai kas ton kariuomenėn rašosi. Visi susipratę žmonės, visi pirmieiviai prisidėjo prie revoliucinės valdžios. Lai gyvuoja revoliucija, lai gyvuoja socializmas ir darbininkų vienybė!“ (Darbininkas 1919.VIII.12.).

Amerikos lietuviai socialistai griežtai laikėsi Juozo V. Stilsono pareiškimo; jie niekur nesidėjo prie Amerikos lietuvių politinės veiklos išgauti Lietuvai nepriklausomybę, nei prie nukentėjusių kare lietuvių šalpos. Jų įsteigtas 1914 m. Šelpimo Fondas iki 1920 m. surinko \$ 37.661, bet apie jų sunaudojimą nedavė jokios apyskaitos.

Lietuvių Darbininkų Sąjungos organas Darbininkas mėgino įtikinti socialistus dėtis prie bendro Amerikos lietuvių darbo atgauti tėvynei laisvę. Įrodyti, kad Lietuvos socialdemokratų remia Lietuvos nepriklausomybės reikalą ir išvien dirba su kitomis politinėmis grupėmis 1918 lapkričio 2 persispausdino iš Lietuvos socialdemokratų organo Darbo Balso straipsnį

„Lietuvos neprigulmybė ir mūsų žmonių nuomonė apie ją“. Tačiau tai nė kiek nepaveikė Amerikos lietuvių socialistų. 1920 gegužės 17 Cambridge, Mass., lietuvių katalikų buvo surengtas masinis mitingas ir priimtas laiško tekstas Lietuvos Steigiamojo seimo socialdemokratų frakcijai, kad darytų įtakos Amerikos lietuvių socialistams. Laiško tekstas buvo atspausdintas Darbininke, ir skaitytojai buvo prašomi išsikripti tą laišką, pasirašyti ir siųsti Lietuvos socialdemokratams. Bet ir tai nieko nepadėjo.

LSS atgijimas. Masinis LSS perėjimas į komunistų partiją diskreditavo socialistus ir demoralizavo pačius jų narius. Iš-tisos kuopos perėjo į komunistų rankas. Tarp pasilikusių Lietuvių Socialistų Sąjungoje ir komunistų prasidėjo griežta kova. Dalis narių nebesiorientavo, kur bepriklausyti, ir visai pasitraukė iš socialistų eilių. LSS narių tarpe paliko tik užsigrūdinę sąmoningą marksistai, kurie turėjo iš naujo organizuoti lietuvius socialistus. 1919 lapkričio 27 Chicagoje buvo sušauktas suvažiavimas ir išrinkta nauja LSS centro valdyba, kurią sudarė Antanas Žymantas, St. Strazdas, P. Maliorius, A. Kėmėža, J. Kundroška ir A. Vilis.

Ir patys komunistai pradėjo nesutarti. Jų tarpe iškilo opozicija ir 1932 balandžio 2 Brooklyne įsteigė Lietuvių Darbininkų Draugiją, kurios tikslas buvo demaskuoti lietuvių komunistų vadovybės tikslus. Vienu metu Lietuvių Darbininkų Draugija turėjo net 35 kuopas, savo choras, tautinių šokių grupę, surengė nemažai koncertų. 1946 m. draugijos centras perkeltas iš Brooklyno į Bostoną, o 1957 m. grąžintas atgal. Iki 1943 m. leido savaitraštį Naująją Gadynę, o nuo 1947 m. keturis kartus per metus išeinantį Darbą. Pirmus trejus metus draugijos pirmininku buvo Leonas Prūseika. Jam grįžus pas komunistus, vėlesni pirmininkai buvo Antanas Jankauskas-Jenkins, Mykolas Žvingilas, Juozas V. Stilsonas, E. Spūdienė, N. Jonuška, J. Jankauskas, V. Jackūnas ir J. Buivydas (LE XVI 33).

Po skilimo LSS didesnių veiklos žymių nerodė, svarbiausias jų darbas buvo Keleivio ir Naujienų leidimas. Didesnis LSS veiklos pasirodymas buvo drauge su komunistais ir kitais kairiaisiais. 1936 birželio 20–21 Clevelande sušauktas lietuvių kongresas demokratinei tvarkai atsteigti. Jame dalyvavo 382 atstovai iš 345 organizacinių vienetų. Paskaitas skaitė socia-

listai Stasys Michelsonas ir Pijus Grigaitis, komunistai Leonas Prūseika, Antanas Rutkauskas bei Rojus (Rokas) Mizara. Tai buvo „bendro fronto“ kongresas kovoti prieš diktatūrinį tautininkų režimą Lietuvoje. Įsteigtas fondas perversmo aukoms. 1940 birželio 15 bolševikams okupavus Lietuvą, „bendro fronto“ nuomonės dėl Lietuvos okupacijos ir laisvės išsiskyrė, ir frontas suiro.

LSS pasuko griežtai tautiška linkme, įsijungė į kovą už Lietuvos išlaisvinimą, jos atstovas P. Grigaitis iki 1962 m. buvo Amerikos Lietuvių Tarybos sekretorium, vėliau vicepirmininku. Jos atstovai taip pat dalyvauja Balfo vadovybėje nuo pat įsikūrimo dienos.

Po II pasaulinio karo į JAV atvykus naujoms jėgoms, socialistai sustiprėjo. 1952 m. New Yorko suvažiavime Lietuvių Socialistų Sąjungos vardas buvo pakeistas į Lietuvių Socialdemokratų Sąjungą. Naujai priimtoje konstitucijoje aiškiai pasisakyta kovoti „už laisvą, nepriklausomą, demokratiškai tvarkomą Lietuvos valstybę“.⁶

Nuo 1950 m. LSS pirmininkais buvo J. Glaveskas, J. Dulkis, Jackus Sonda, Stasys Briedis ir Jonas Pakalka. Kipro Bielinio sumanymu 1953 m. vasario 1 įsteigtas LSS Literatūros Fondas, išleidęs Stepono Kairio, Kipro Bielinio ir kitų atsiminimus.

Šaltiniai: Keleivio 1914–1920 m. komplektai; Darbininko 1918–1922 m. komplektai; Vyt. Širvydas, Juozas O. Širvydas; S. Michelsonas, *Lietuvių išeivija Amerikoje*; Aleksas Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija*; LE XII, XVI ir XXVIII tomai.

KATALIKŲ FEDERACIJA

Katalikų apsijungimas. Amerikos Lietuvių Rymo Katalikų Federacija, sutrumpintai ALRKF, apjungia Amerikos lietuvių katalikų daugumą su jų parapijomis ir įvairiomis organizacijomis. Tai viena reikšmingiausių Amerikos lietuvių organizacijų. Ji yra atlikusi didžiausią pareigą tėvynei Lietuvai ir pačios išeivijos organizaciniam bei kultūriniam gyvenimui.

⁶ S. Michelsonas, op. cit. 97.

Katalikus susiorganizuoti skatino keletas priežasčių: organizuotai gerinti išeivių būvį ir padėti nelaimės ištiktiesiems savo tautiečiams, vieningai kovoti prieš lietuvius laisvamanius bei ateistus, kurie nuolatos užgauliojo katalikus, ir noras paremti Rusijos caro pavergtų brolių lietuvių kovą už politinę bei kultūrinę laisvę. Pirmą žingsnį suvienyti katalikus padarė čikagiškio dr. Kasakauskio ir kun. Valentino Čižausko paskatintas kun. Antanas Varnagiris, kuris 1886 m. Plymouth'e įkūrė Susivienijimą Visų Draugysčių Lietuviškų Katalikiškų. Ji 1905 m. Rusijos revoliucija ir lietuvių pastangos laimėti laisvę paskatino Amerikos lietuvius katalikus glaudžiau susiorganizuoti.

1905 metų Lietuvos revoliuciniam sąjūdžiui pritarė visi Amerikos lietuviai. Bet kilus Rusijos caro valdžios reakcijai ir pradėjus griežtai bausti revoliucininkus bei niokoti Lietuvos kraštą, nuomonės išsiskyrė dėl tolimesnės lietuvių veiklos už laisvę taktikos. Kraštutiniai revoliucininkai su socialdemokratais buvo nusistatę tęsti ir toliau kruviną revoliuciją, o nuosaikešnieji ir katalikai, caro valdžiai atsigriebus, pirmųjų taktiką laikė Lietuvai pražūtinga ir daugiau rėmė kultūrinę kovą.

Amerikos lietuviai katalikai jau turėjo daug parapijų ir organizacijų, tad visų jų apjungimas buvo būtinas. Tam tikslui 1906 balandžio 17 Wilkes-Barre buvo sušauktas katalikų kongresas, į kurį atvyko šimtas dvidešimt atstovų (20 kunigų, 96 vyrai ir 4 moterys). Jie atstovavo trisdešimt dviem kolonijoms: dvidešimt vienai parapijai, vienuolikai Susivienijimo kuopų ir penkiasdešimt trims katalikiškoms organizacijoms. Kongrese buvo skaitytos aštuonios paskaitos*, kurios nubrėžė katalikų ateities veikimo gaires, ir visi kongreso dalyviai vienu balsu nutarė susivienyti. Naujoji organizacija buvo pavadinta Amerikos Lietuvių R. K. Federacija. Jos veikimo programai parengti buvo išrinkta komisija, į kurią įėjo kun. Antanas Kau-

* Kun. Antanas Staniukynas nurodė reikalą parengti lietuvių vienuolių parapijų mokykloms mokytojų, ligoninėms vedėjų ir prieglaudų prižiūrėtojų. Kun. Antanas Kaupas plačiai nušvietė esamą Lietuvos padėtį ir reikalą ją šelpti. Kun. Antanas Milukas išaiškino spaudos, knygynų ir ūkininkų bankų steigimo reikalą. Kun. Simanas Pautienius kalbėjo apie mokyklų reikšmę tautos kultūriniam gyvenimui. Kun. Kazimieras Urbonavičius palietė katalikiškos spaudos svarbą. J. Sutkus išdėstė apie ūkio mokyklų steigimą Lietuvoje ir muziejus. Julė Pranaitytė kalbėjo apie mergaičių mokyklas bei kilnojamuosius universitetus ir tik ką iš Lietuvos atvykęs J. Jonaitis — apie tautinių mokyklų svarbą.

pas, kun. Antanas Milukas, V. Kudirka iš Waterburio, Stasevičius ir J. Grajauskas iš Pittsburgo.

Jau pačiame kongrese buvo nusmaigstytos pagrindinės Katalikų Federacijos veikimo gairės. Nutarta organizuoti Amerikos lietuvių katalikus, steigiant kolonijose Federacijos skyrius ir apskričių komitetus; rūpintis lietuvių švietimu, platinti ir palaikyti katalikiškus laikraščius, stegti knygynus, parapijose kurti mokyklas, remti tėvynės laisvės kovą.

I Federacijos centro valdybą išrinkti: pirm. kun. Jonas Kuras, vicepirm. Jonas Riktoraitis iš Waterburio, pirmuoju sekr. kun. Antanas Kaupas, antruoju sekr. Motiejus Motiejūnas iš Luzerne, Pa., išd. Baltramiejus Vaišnora iš Pittsburgo, išdo globėjais: kun. Steponas Čepanonis ir Vincas Kviatkauskas-Kvetkus iš Wilkes-Barre. Dar tais pačiais metais buvo atspausdinta komisijos parengta Federacijos veikimo programa ir su Federacijos centro valdybos atsišaukimu plačiai paskleista lietuvių katalikų tarpe.

Federacijos veiklos apžvalga. Su dideliu užsidegimu įkūnyta katalikų susivienijimo idėja greit pradėjo blėsti. Tuo metu katalikiškai visuomenei vadovavę kunigai nesutarė dėl Federacijos veiklos. Antrasis Federacijos suvažiavimas, įvykęs 1907 laipkričio 27–28 Scrantone, nebuvo nei gyvas, nei turiningas, atliktas tik dėl formos. Pirmoji ugnis buvo perdegusi ir po antrojo suvažiavimo penkeriems metams visai nutilo. Nors suvažiavimų nebuvo, tačiau pagal pirmojo ir antrojo suvažiavimo nutarimus buvo surinkta nemaža aukų, kurios buvo paskirstytos įvairiems reikalams, daugiausia mokslo įstaigoms.

Nuo 1910 m. spaudoje ir susirinkimuose pradėtas kelti Federacijos atgaivinimo klausimas. Draugas aiškino, kad Federacija nėra mirusi, tiktai miega, o kas miega, tą visada galima prikelti. Federacijos likimas buvo išspręstas naujai įsteigtos Kunigų Vienybės seime. Seimo dalyviams besirengiant nubalsuoti Federacijos likimą, balso paprašė kun. Vaclovas Matulaitis ir paklausė seimą: ar katalikai turi būti katalikai tik namuose, ar privalo imtis ir visuomeninio bei politinio darbo ir stengtis parengti Lietuvai krikščionišką ateitį? Jo iškelta mintis nulėmė Federacijos likimą (Žinynas, 1918 m. 91). Nutarta šaukti trečią Federacijos suvažiavimą, kuris įvyko 1913 birželio 25–26 Pittsburge. Po šio suvažiavimo iki 1935 m. kasmet vykdavo Federacijos suvažiavimai, vadinami katalikų

kongresais, svarstę aktualius išeivių bei tėvynės Lietuvos reikalus. Vėliau kongresai pradėti šaukti kas antri metai. Pagyventi Federacijos veiklą ir jos idėjas plačiau paskleisti kun. Fabijono Kemėšio sumanymu 1918, 1919 ir 1920 m. Federacijos kongresai vyko drauge su kitų centrinių katalikų organizacijų seimais.

Chicagoje buvo iškilusi nauja lietuvių katalikų vienybės mintis. 1918 birželio 3 buvo įkurta Katalikų Vienybė, į kurią per vieną mėnesį įstojo 50 draugijų, ir kas antras mėnuo Dievo Apvaizdos parapijos salėje šaukė susirinkimus, svarstė katalikų veikimą. 1920 m. jau buvo net dešimt tokių Katalikų Vienybės centrų. Jie palaikė artimus ryšius su Federacijos centro valdyba ir buvo laikomi jos nariais. Gyvenimas parodė, kad dvi organizacijos su atskiromis valdybomis ir konstitucijomis tam pačiam tikslui siekti buvo neparankios.

1920 vasario 10 Pittsburge vykęs katalikų Federacijos kongresas panaikino organizacijos dvilypumą ir nustatė jos padalinių laipsnius. 1. Kuopos steigiamos ten, kur nariai nepriklauso nei prie parapijos nei prie draugijų. 2. Federacijos skyrius sudaro vienos parapijos katalikiškų draugijų apsijungimas. 3. Apskritys apima viso didesnio miesto su apylinkėmis organizacijas. 4. Centro valdyba vadovauja visai Federacijos veiklai. Per pusę metų buvo įkurti 25 skyriai su 300 organizacijų. Skyrių skaičius augo ir 1933 m. buvo pasiekęs net 55.

Svarbesniems skubiems klausimams aptarti šalia centro valdybos įsteigta Federacijos taryba, į kurią įeina Federacijos valdyba, katalikiškų centrinių organizacijų centro valdybų pirmininkai su sekretoriais ir katalikiškų laikraščių redaktoriai.

Nuo 1924 m. susidomėjimas Federacija pradėjo vėl mažėti. Tarp kai kurių kunigų ir pasauliečių atsirado nesutarimų ir net tam tikro nepasitikėjimo Federacijos katalikiškumu. Nesusipratimų buvo kilę gal dėl to, kad karo metu ir tuoj po karo žymesnių veikėjų dėmesys buvo daugiau nukreiptas į tautinės veiklos sritį ir ypač į paramą Lietuvai, negu į vietos katalikišką akciją. Po karo atsistačiusi Lietuva ekonomiškai pradėjo gerėti, ir jos piliečiai ne visada reikiamai įvertino gautą iš užjūrio brolių pagalbą.

Nuo 1930 m. Federacijos veikloje vėl pasireiškė gerėjimas: suorganizuoti nauji skyriai, surinkta daugiau nario mokesčio, Federacijos Taryba posėdžiavo dažniau, visos apskritys sušau-

kė metinius susirinkimus, pradėta glaudžiau bendradarbiauti su Kunigų Vienybe. 1931 m. kongresas pasuko grynai katalikų akcijos kryptimi, palikdamas tautinius ir politinius lietuvių klausimus antroje vietoje, nes Amerikos lietuviai buvo jau gerai susiorganizavę, o Lietuvos valstybė ekonomiškai ir politiškai sustiprėjusi. Tačiau Federacija niekad neišleido iš akių ir tautinių reikalų.

Plečiant katalikišką akciją buvo norima sueiti į artimesnius ryšius su 1919 m. Amerikos vyskupų įsteigta National Catholic Welfare Conference (NCWC) organizacija, kurios tikslas buvo vienyti ir organizuoti JAV katalikus religinio bei dorinio auklėjimo ir socialinės gerovės reikalams. Tačiau ilgą laiką buvo griežta opozicija, ir Federacija nebuvo priimta į NCWC narius. Tik 1931 m. kun. Jono Balkūno iniciatyva Federacija įstojo į NCWC. Reikėjo, kad Amerikos vyskupai patvirtintų Federacijos įstatus. Pirmasis tai atliko kun. Magnus Kazėnas, gavęs Pittsburgo vyskupo patvirtinimą. Vėliau įstatai buvo patvirtinti ir kitose vyskupijose. Nuo įstojimo dienos Federacijos atstovai dalyvauja NCWC metiniuose suvažiavimuose. 1945 m. katalikų vyrų suvažiavime Leonardas Šimutis ir Juozas Laučka buvo išrinkti trejiems metams NCWC tarybos direktoriais. J. Laučka buvo centro valdybos nariu, o 1951 m. L. Šimutis vėl buvo išrinktas direktorium.

Federacijos bendradarbiavimas su NCWC turėjo nemažos reikšmės lietuvių politiniams ir šalpos reikalams. Federacija drauge su NCWC veikė prieš antireliginius ir nemoralius reiškinius JAV, protestavo prieš karo medžiagų siuntimą pilietinio karo metu Ispanijos komunistams ir 1946 m. prieš komunistų terorą jų valdomuose kraštuose. NCWC rėmė Federacijos pastangas praversti DP įstatymą, ratifikuoti genocido konvenciją ir lietuvių tremtinių šalpos organizavimą. JAV vyskupų fondas šelpė ir padėjo Bendrajam Amerikos Lietuvių Fondui (Bal-fui) partraukti tremtinius iš Vokietijos į JAV.

1932 m. įsteigtas Informacijos Biuras, kurį vedė kun. Jonas Balkūnas, bet jis ilgai neišsilaikė. Katalikų laikraščiuose buvo įvestas Federacijos reikalams skyrius — Katalikų Vienybė, o kun. Balkūnas Amerikos laikraštyje buvo įvedęs Katalikų Akcijos skyrių. Sekretoriatas siuntinėjo Federacijos skyriams laiškus su įvairiais nurodymais bei paskatinimais.

Antrojo pasaulinio karo metu Lietuvai netekus nepriklausomybės, Amerikos lietuviai vėl susirūpino tėvynės išlaisvinimu ir į vargą patekusiais tautiečiais. Įsikūrė Amerikos Lietuvių Taryba ir Bendrasis Amerikos Lietuvių Fondas. Daugelis energingų Federacijos veikėjų įsijungė į minėtų organizacijų veiklą, o kiti, amžiaus naštos prislėgti, pasitraukė iš veikimo. Tai neigiamai atsiliepė Federacijos gyvenime. Paskatinti lietuvių parapijas prie Katalikų Akcijos 1949 m. buvo įkurta Katalikų akcijos sekcija, kurios direktorium paskirtas kun. Petras Patlaba. 1950 m. jis aplankė per 70 parapijų. Tik ketvirtadalis jo aplankyto parapijų turėjo Federacijos skyrius, o kitoje veikla buvo apmirusi. Jo patyrimu, Federacijos veiklą sustiprinę Alto ir Balfo skyriai. Be to, Federacijos veiklą stiprina laipsniškas lietuvių įsiliejimas į vyskupijose veikiančius vyrų (NCCM) ir moterų (NCCW) organizacijas. Reikia energingų parapijos vadų — kunigų, kurie galėtų Federacijos skyrius atgaivinti. Nežiūrint skyrių nusilpimo, Federacijos veikla centro sferose buvo gyva ir reikšminga.

Federacijos veikla pasireiškė trijose svarbiausiose srityse: religiškai ir tautiškai sąmoninant išeivius lietuvius, juos organizuojant ir šviečiant, ir teikiant politinę bei materialinę pagalbą tėvynei Lietuvai.

Religinis ir tautinis sąmoninimas. Dauguma seniau atvykusių į šį kraštą lietuvių buvo ne tik mažo mokslo ar bemoksliai, bet taip pat silpnai katalikiškai išauklėti ir menkai patriotiškai nusiteikę. Gilesnio savo religijos supratimo tuo metu Lietuvoje jie negalėjo įgyti, nes nebuvo nei savų mokyklų, nei atitinkamos spaudos, nei katalikiškų organizacijų. Jei kuris pasiskaitė, tai visa siela savinosi tas žinias, kurios buvo rašomos: jam rašytas žodis buvo šventas, nežiūrint rašto turinio. O čia atsiranda žmonių, kurie mokslo vardu skelbia, kad žmogus esąs tik geriau išsivystęs gyvulys, neturi jokios sielos, kad Dievas, dangus ir pragaras yra tik kunigų prasimanymas. Girdi, ir patys kunigai netiki tai, ką jie skelbia, nes jų darbai dažnai nesisiderina su tuo, ką jie aiškina. Tiesa, pirmųjų ateivių lietuvių kunigų tarpe pasitaikė vienas kitas, kuris, neišlaikydamas reikiamo takto santykiuose su žmonėmis, piktindavo žmones. Nekritiškam kaimo berniui, paskaičius panašių raštų, kildavo abejonų, ir ne vienas nutraukė ryšius su savo tėvų tikėjimu.

Be to, atvykusį į šį kraštą veikė visai nauja aplinka: iš mažens niekas jo nepažinojo, niekas dabar nevaržė, nebuvo moti-
niškos įspėjančios globos. Laisve svaiginančiose aplinkybėse
sunku buvo išsilaikyti nenuklydus. Ir pačios tikybos sąlygos
buvo visai skirtingos nuo buvusių tėvynėje. Ten nekvaršino
galvos nei parapijos steigimo, nei jos išlaikymo, nei, kam turi
priklausyti jos turtas, klausimai. Ne vieną silpnatikį atšaldė
nuo bažnyčios įeinamasis (įžangos) į bažnyčią mokestis. Pa-
gal Bažnyčios kanonus katalikų parapijų turtas turi būti užra-
šytas vyskupo vardu. Kadangi šio krašto vyskupai daugiau-
sia yra airiai, tai norintieji kiršinti parapičius prieš kleboną,
alinėse (saliūnuose) agitavo lietuvius katalikus neleisti steigia-
mų lietuvių parapijų turto užrašyti airio vyskupo vardu. Tokie
suagituoti stengėsi patekti į parapijos komitetus, o patekę kėlė
riauses.

Religinio sąmoninimo srityje Federacija atliko didelę misi-
ją. Per suvažiavimus buvo aiškinama apie bažnyčių turto nuo-
savybės teises, parapičių santykius su kunigais ir vyskupu.
1914 m. kun. Jonas Jakaitis plačiai išdėstė lietuvių parapijų
teisinę padėtį ir išvengti visokiems nesusipratimams siūlė: kle-
bonams arčiau bendrauti su savo parapičiais, rūpintis pagerinti
darbininkų gyvenimo sąlygas, steigti tautiškai katalikiškas
ir grynai religines draugijas, prie parapijų steigti mokyklas,
katalikų laikraščiuose daugiau rašyti religiniais klausimais
ir vengti laisvamanių kurstymų, keliančių parapijose neramum-
umus.

Daug įtakos turėjo ir katalikiškų laikraščių stoka. Kai kūrė-
si Federacija, buvo tik vienas katalikiškas savaitraštis Žvaigž-
dė, tuo tarpu laisvamanių ir socialistų buvo keletas (Vien. Liet.,
Lietuva, Viltis, Kova, Keleivis ir kt.), kuriuose buvo pašiepiami
kunigai, Bažnyčia, tikintieji, žmonės agituojami prieš nustaty-
tą parapijose tvarką ir tt. Jau pirmame Federacijos kongrese
kun. Antanas Milukas svarstė opų katalikiškos spaudos klau-
simą, kuris buvo keliamas ir per kitus kongresus. 1915 m. jau
buvo visa eilė katalikiškų laikraščių: Draugas, Žvaigždė, Tau-
tos Rytas, Darbininkas, Moksleivis, Tikyba ir Dora, kiek vė-
liau jaunimui išėjo Vytis.

Katalikiškai spaudai platinti 1916 m. įsteigta spaudos sa-
vaitė, vietose organizavo spaudos komitetus. Kun. Juozas Ka-
ralius dažnai suvažiavimuose kartodavo: „Lietuvių katalikų

šeima be lietuviško katalikiško laikraščio yra kaip namai be langų“.

Per spaudą vyko ne tik religinis sąmoninimas, bet buvo žadinamas ir tautinis susipratimas. Kilus pirmajam pasauliniam karui, Federacija tuoj pat susirūpino šelpimu nukentėjusių nuo karo lietuvių, per spaudą varė didelę akciją aukoti nuo karo nukentėjusiems tautiečiams, po skyrius važinėjo kalbėtojai ir savo ugingais žodžiais kaitino patriotinius jausmus. Dar didesnė akcija buvo išvystyta, kai atsirado viltis Lietuvai tapti nepriklausoma valstybe ir reikėjo iškovoti jai pripažinimą iš JAV vyriausybės. Tautinei lietuvių sąmonei stiprinti daug padėjo Federacijos skyrių veikimas ir aktyvus dalyvavimas rengiamose Vasario 16–sios šventėse. Svarbesni lietuvių tautos jubiliejai buvo minimi Federacijos kongresuose, apskričių suvažiavimuose bei katalikų spaudoje. Nemažai reikšmės turėjo ir Federacijos pastangos palaikyti artimus ryšius su Lietuvos Katalikų Veikimo Centru. 1927 m. kongrese buvo priimtas Federacijos bendradarbiavimo su Katalikų Veikimo Centru planas: keistis nuomonėmis religijos, socialiniais, ekonomikos ir politikos klausimais, kviesti Katalikų Veikimo atstovus į Ameriką, kad jie supažindintų vietos lietuvius su gyvenimo sąlygomis Lietuvoje, organizuoti ekskursijas į Lietuvą. Iš Lietuvos su pranešimais Amerikoje lankėsi: 1926 m. dr. Juozas Eretas, arkiv. Jurgis Matulaitis, 1931 m. buvęs Federacijos pirmininkas vysk. Petras Būčys, 1935 m. vysk. Teofilius Matulionis, 1936 m. dr. Juozas Leimonas ir Juozas Laučka, 1937 m. vysk. Mečislovas Reinys, 1939 m. dr. Kazys Pakštas.

Lietuvio vyskupo klausimas. Besikuriant lietuvių parapijoms, lietuvių katalikų organizacijoms, dygstant naujiems katalikų laikraščiams ir kai kuriose parapijose vykstant riaušėms tarp parapiečių su klebonais, pasigesta tam tikro atsakingo autoriteto. Kaip 1914 m. Federacijos kongrese kun. J. Vyšniauskas išsireiškė, Amerikoje lietuviai kunigai skirstosi parapijas ir tai nekartą žemiškais siekiais, o tarpais gal ir netinkamu būdu. To pataisyti vietiniai vyskupai negali, nes dažnai savo diecezijoje turi vieną arba du lietuvius kunigus, dėl to jų įžeisti jie nenori, nes bijo, kad, parapijai likus be kunigo, lietuviai jam (vyskupui) neduos ramybės. Be to, esą kas bažnyčia, tai papročiai ir savotiškos apeigos. Apie nuolatinę vaikų katekizaciją arba apie sistematišką tikėjimo aiškinimą pamoksluo-

se ten kalbos negali būti. Todėl reikalingas autoritetas, kuris nustatytų mūsų santykius ir sutvarkytų veikimą. Toks autoritetas gali būti tik lietuvis vyskupas.

1914 ir 1915 m. kongresuose buvo rimtai svarstomas lietuvio vyskupo klausimas. Pagaliau buvo nutarta motyvuotu prašymu kreiptis į JAV vyskopus, kur yra daugiau lietuvių, ir į Vatikano pasiuntinį Washingtone. Tam reikalui sutvarkyti buvo išrinkti kun. J. Kaulakis ir kun. J. Vasiliauskas. Kun. J. Kaulakis buvo parašęs motyvuotą prašymą, bet tas prašymas nebuvo įteiktas, nes paaiškėjo, kad jei ir būtų bent vienas lietuvis vyskupas paskirtas, tai jis turėtų teisę tvarkyti tik vieną vyskupiją, taigi tik vienos vyskupijos lietuvių parapijas, bet neturėtų jurisdikcijos visose JAV lietuvių parapijose. Todėl nusistatyta daugiau remtis 1909 metais susiorganizavusia lietuvių Kunigų Vienybe, kuri ir sudarė tam tikrą autoritetą tikėjimo ir net tautiniuose klausimuose Amerikos lietuvių katalikams.

Pirmojo Amerikos lietuvio vyskupo lietuviai susilaukė tik 1961 m. Tai yra Charles (Kazimieras) Salatka, gimęs 1918.II. 26. Grand Rapids, Mich. Jis buvo nominuotas Carianos vyskupu ir paskirtas Grand Rapids vysk. Allen J. Babcock padėjėju. 1968 m. vysk. Salatka buvo paskirtas vyskupu ordinaru į Marquette, Mich., dieceziją. Kiek laikas ir aplinkybės leidžia, vysk. Salatka dalyvauja lietuvių veikloje, ypač Vyčiuose.

Išėivių organizavimas ir švietimas. Federacijos kūrimosi metu (1906–1907) Amerikos lietuviai katalikai buvo dar gana silpnai susiorganizavę ir, kas svarbiausia, neturėjo vienijančio organo. Plėsdama savo veiklą, Federacija daug prisidėjo prie Amerikos lietuvių katalikų susiorganizavimo į įvairias profesines bei kultūrinės centrines organizacijas. Jos iniciatyva buvo įkurtos Lietuvos Vyčių (1913), Moterų Sąjunga (1914) ir Lietuvių Darbininkų Sąjunga (1915). Be Federacijos pagalbos įsisteigė Pilnųjų Blaivininkų Susivienijimas, Vargonininkų Sąjunga (1911), Moksleivių Susivienijimas (1912) ir Lietuvių Katalikų Spaudos Draugija (1915), kurios tuoj pat po įsikūrimo tapo Federacijos nariais ir aktyviai reikėsi jos veikloje.

Federacijos pastangomis 1941 m. New Yorke buvo įsteigtas Lietuvių Kultūros Institutas, kuriam iki 1943 m. vadovavo dr. Kazys Pakštas. Institutas išleido anglų kalba keleta lituanistinių studijų kitataučių informacijos reikalui. Federacijai pritrū-

kus lėšų, jos vadovybę perėmė prel. Pranciškus Juras ir įsteigė Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvą, sutrumpintai ALKA.

Federacijos didžiuoju rūpesčiu visada buvo lietuvių jaunimo švietimas, parapijų mokyklos ir joms reikalingų mokytojų parengimas. Lietuvaičių vienuolių kongregacijos įkūrimu ypatingai rūpinosi kun. Antanas Staniukynas.

Parūpinti daugiau lietuvių vienuolių mokytojų kunigų pastangomis 1922 m. Pittsburge įsteigta Šv. Pranciškaus Kongregacija ir 1923 m. Elmhurste, Pa., Nukryžiuotojo Jėzaus Kongregacija.

Federacija stengėsi ir ekonomiškai paremti lietuvių vienuolynus. 1923 m. jos iniciatyva kazimieriečių koplyčios statybai buvo surinkta \$ 20.000. 1925 m. pašventintas pranciškiečių motiniškas namas, kurio sklypas nupirtas lietuvių aukomis už \$ 16.000. Ir visą laiką Amerikos lietuviai katalikai dosniai rėmė savo vienuolynus.

Parapijų mokykloms reikėjo programų ir vadovėlių. Sudaryta komisija, į kurią įėjo kun. A. Kaupas, kun. Pr. Serafinas ir dr. A. Graičiūnas. Komisijos parengta programa buvo atspausdinta 1913 m. Federacijos lėšomis. Pradžioje buvo vartojami Lietuvoje spausdinti vadovėliai, bet jie netiko Amerikos miestų vaikams, nes Lietuvoje išleisti vadovėliai buvo pritaikyti kaimo vaikams. Be to, Amerikos lietuvių vaikai jau ne visai laisvai vartojo lietuvių kalbą. Pirmąjį mokykloms vadovėlį parengė Šv. Kazimiero Kongregacijos seserys.

Visą laiką Amerikos lietuvių svajonė buvo turėti savo aukštąją mokyklą. Dar XIX a. apie tai galvojo kun. A. Varnagiris ir brolis Augustinas Zaicas. Ir Federacija buvo susirūpinusi kolegijos steigimo reikalu. Buvo sudarytas kolegijos fondas, bet užėjęs pirmas pasaulinis karas Federacijos dėmesį nukreipė į vargstančių brolių tėvynėje šelpimą ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Po karo tas reikalas buvo pavestas Chicagoje įsikūrusiems tėvams marijonams. (Plačiau žr. Švietimo skyriuje).

Federacija taip pat rūpinosi ir mokslus einančiu jaunimu. Jų reikalui buvo įsteigusi stipendijų fondą, iš kurio sušėlpė 82 asmenis nuo \$ 100 iki \$ 1000. Iš sušėlpusių 18 studentų studijavo Amerikos kolegijose, o 64 buvo Lietuvos studentai. Iš viso studentams paskolinta 20.082,50 dolerių, 146.266 šveicarų frankų ir 11.124 vokiečių markių (apie \$ 3000). Iš gavusių Federaci-

jos stipendijas ne vienas Lietuvoje užėmė aukštas ir atsakingas pareigas, tačiau tik 10 asmenų malonėjo atsilyginti. Todėl 1933 m. kongresas nutarė Federacijos stipendijų fondą sujungti su Motinėls draugijos šalpa ir iš grąžintų skolų dvi stipendijas duoti Federacijos vardu, o vieną Motinėls vardu Maria-napolio kolegijos studentams.

Federacijos parama Lietuvai buvo dvejopa: materialinė ir politinė. Pastaroji veikla ėjo dviem kryptimis: kuo plačiau paskleisti Lietuvos nepriklausomybės idėją bei gauti iš JAV vyriausybės pripažinimą Lietuvai de jure ir apsaugoti Lietuvos piliečių laisvės teises pačioje valstybėje.

Kilus pirmajam pasauliniam karui, 1914 rugsėjo 21–22 Chicagoje katalikų buvo sušauktas politinis seimas, kuris pareikalavo lietuvių tautai autonomijos etnografinėse ribose. Nukentėjusiems nuo karo šelpti buvo įsteigtas Tautos Fondas. Politinei veiklai numatyta sudaryti Tautos Tarybą, kurios pareigos laikinai pavestos Tautų Fondo valdybai. (Plačiau apie Tautos Tarybos veiklą, kurioje žymi dalis teko Federacijai, bus kalbama skyriuje: Kova dėl Lietuvos laisvės).

Federacija taip pat budėjo kiekvieno Lietuvai gresiančio pavojaus metu. 1920 rugpiūčio 20 lenkams pradėjus puolimą prieš Lietuvą, tuo metu vykęs Federacijos kongresas, gavęs iš Lietuvos pasiuntinybės Washingtone pranešimą, tuoj pat nutarė sudaryti fondą Lietuvai ginti, apsidėti 2% gaunamo uždarbio, platinti Lietuvos Laisvės paskolą ir dėvėti gedulą, kol paskutinis lenkų karys bus išvarytas iš Lietuvos. Visi Federacijos skyriai ir katalikų organizacijos buvo paraginti siųsti protestą JAV vyriausybei prieš lenkų agresiją. Paskelbta Lietuvos Laisvės rinkliava surinko \$ 41.846,43. Atskaičius rinkliavos išlaidas, \$ 38.632,54 pasiūsta Steigiamojo seimo pirmininkui, einančiam Lietuvos valstybės prezidento pareigas, Aleksandrui Stulginskiui. Federacijos kongreso paskirta komisija (kun. Jeronimas Vaičiūnas, kun. Antanas Milukas, kun. Antanas Kodis, adv. Jonas Lopatto ir J. Mileris) rugsėjo 6 laikėsi Baltuosiuose Rūmuose ir įteikė memorandumą, prašydama pripažinti Lietuvą de jure, ir pareiškė protestą prieš lenkų užpuolimą. Kitą dieną delegacija lankėsi Valstybės Departamente ir taip pat įteikė memorandumą.

Po Vilniaus užgrobumo (1920.X.9.) Federacijos centro valdyba, jos skyriai ir apskritys spalio 9 dieną minėdavo, kaip

tautos gedulo dieną, ir rinkdavo aukas Vilniaus vadavimo reikalams. Veik prie kiekvieno Federacijos skyriaus veikė Vilniui Vaduoti Sąjungos sekcija ir rengdavo prakalbų maršrutą iš Lietuvos atvykusiems Vilniui Vaduoti Sąjungos veikėjams: Mykolui Biržiškai, kan. F. Kemėšiui, Baliui Vitkui, Petruui Babickui ir Vincui Uždaviniui.

Lenkams sulaužius Suvalkų sutartį, 1923 m. Ambasadorių konferencijai pripažinus Lietuvos–Lenkijos demarkacijos liniją pastovia siena, okupuotame Vilniaus krašte pradėjus griežtą lenkinimo politiką, visada Federacija griežtai reaguodavo, siųsdama protestus JAV vyriausybei ir Tautų Sąjungai. 1938 kovo 18 Lenkija įteikė Lietuvai ultimatumą, reikalaujanti užmegzti diplomatinis santykius. Federacija pirmoji ėmėsi akcijos: sekretoriatas pasiuntė raštus į Washingtoną ir į Europos sostines, prašydamas intervencijos Lenkijos užpuolimo atveju. 1939 spalio 10 prievartine sutartimi Lietuvos su Maskva prijungus Vilnių prie Lietuvos, Federacija pasiuntė \$ 1000 vilniečiams, o kitais metais dar \$ 5172,12, neskaitant parapijose surinktų aukų.

Panašiu būdu Federacija rūpinosi ir Klaipėdos kraštu. Kaip buvo minėta, 1919 m. kun. J. Jakaitis su kun. V. Dargiu įteiktuose memorandumuose JAV prezidentui ir Valstybės Departamentui prašė prie Lietuvos prijungti Mažąją Lietuvą. 1935 m. Lietuvos saugumo organams išaiškinus vokiečių nacių rengtą sukilimą prijungti Klaipėdos kraštą prie Vokietijos, pasipylė protestai prieš Vokietijos kišimąsi į Lietuvos vidaus reikalus. 1938 m. Hitleriui pradėjus aneksijų politiką, Federacijos vadovybė pasiuntė į Washingtoną Klaipėdos krašto statuto signatarinių valstybių atstovams (Anglijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos) ir JAV Valstybės Sekretoriui Cordell Hull raštą, prašydama jų vyriausybės paveikti, kad Klaipėdos kraštas būtų Hitlerio aneksijų nepaliestas.

Lietuvos Finansų Misijai atvykus į Ameriką 1919 m. pabaigoje, Federacijos valdyba tuoj atsišaukė į Amerikos lietuvius katalikus kuo greičiausiai organizuoti komitetus Lietuvos Laisvės lakštams platinti. 1920 m. jau veikė 180 skyrių. Kun. J. Jakaitis, kun. Jonas Bakšys, kun. F. Kemėšis, L. Šimutis, J. Šaliūnas ir kiti Federacijos veikėjai važinėjo po lietuvių kolonijas su prakalbomis ir platino paskolos lakštus. Tuo tarpu kitų srovių žmonės šaipėsi ir agitavo nepirkti Lietuvos Laisvės lakštų.

1922 m. įvedant Lietuvoje savo valiutą, buvo reikalingas aukštas. Tų metų Federacijos kongresas įsteigė aukso ir sidabro fondą, kurio skyriai—stotys rinko auksą bei sidabrą. Iš Federacijos išdo tam fondui paskirta \$ 500 aukso.

Federacija rėmė ir Lietuvos katalikų politinę veiklą. 1919 m. pasiuntė \$ 10.000 Lietuvių Krikščionių Demokratų partijai vesti rinkimų kompanijai į Steigiamąjį seimą. 1920 m. pasiūsta 400.000 markių (apie \$ 10.000) krikščionių demokratų leidžiamiems laikraščiams Laisvei ir Tėvynės Sargui paremti. 1921 m. pasiūsta \$ 5000, 1922 m. — \$ 5000, II seimo rinkimų reikalams 1923 m. — \$ 10.000.

Federacija rėmė ir atvykusius iš Lietuvos aukų rinkėjus įvairiems Lietuvos katalikų draugijų švietimo bei kultūriniais ar grynai religiniams reikalams: Saulės ir Žiburio mokykloms, Šv. Kazimiero Draugijai, ateitininkų namų statybai, Vilkaviškio kunigų seminarijos statybai, Kauno bazilikos remontui, įvairių bažnyčių remontams bei statyboms. 1921 m. pravesta kultūros rinkliava davė \$ 64.100,52, iš kurių \$ 45.452,54 pasiūsta Katalikų Universitetui Lietuvoje steigti. Laikiniai pinigai buvo perduoti Katalikų Mokslo Akademijai. Kai tautininkų vyriausybė neleido atidaryti Katalikų Universiteto, pinigai buvo naudojami besiruošiančių profesūrai stipendijoms.

Be politinės veiklos ir šalpos darbų, Federacija kreipė dėmesį į atsikūrusios Lietuvos valstybės demokratinę santvarką ir katalikų teisių respektavimą. Jau 1919 m. Chicagos ir New Yorko Federacijos apygardų seimeliai pasiuntė į Lietuvą visą eilę reikalavimų, kad Lietuvos valstybės santvarka būtų grindžiama grynai demokratinės respublikos principais. 1926 m. protestavo prieš kairiųjų politinių partijų sumanymus susiaurinti Teologijos—Filosofijos fakultetą ir sumažinti katalikų mokyklų skaičių Lietuvoje.

Po 1926 m. gruodžio 17 perversmo, tautininkų vyriausybei palaipsniui pradėjus siaurinti piliečių laisves ir katalikų veikimą, 1927–1939 m. laikotarpyje Federacija daug kartų protestavo prieš katalikų organizacijų veiklos ir katalikų spaudos suvaržymus Lietuvoje. 1927, 1928, 1929 ir 1935 m. Federacijos kongresai reikalavo, kad būtų sušauktas demokratinis būdu išrinktas Lietuvos seimas.

1931 m. Lietuvos vyriausybė pareikalavo, kad Apaštalu Sosto atstovas arkiv. Bartaloni išvažiuotų iš Lietuvos. Nu-

trūkus diplomatiniais santykiams tarp Lietuvos ir Vatikano, tų metų Federacijos kongresas pareiškė griežtą protestą dėl katalikų teisių Lietuvoje suvaržymo ir santykių nutraukimo su Vatikanu. Kongresas prašė Lietuvos vyriausybę atsižvelgti į Amerikos lietuvių katalikų sudėtas aukas Lietuvos valstybei atkurti ir pakeisti savo taktiką katalikų atžvilgiu. 1932 m. kongresas protestavo dėl prof. Prano Dovydaičio, prof. Juozo Ereto ir Juozo Leimono areštų. 1935 m. buvo pasiūstas protestas Lietuvos valstybės prezidentui ir vyriausybei dėl jaunlietuvių stačiokiškų pasisakymų ir reikalavimų uždaryti visas jaunimo organizacijas, kurių neremia vyriausybė.

Prasidėjus antrajam pasauliniam karui (1939.IX.1.), Amerikos katalikų veikėjai jautė, kad Lietuvą gali ištikti didelės nelaimės. Jie ėmė svarstyti apie organizavimą visų Amerikos lietuvių gelbėti tėvynei. Jau po lenkų ultimatumo 1938 m. buvo atgaivintas Tautos Fondas. 1940 birželio 15 Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą ir pastačius iškamšinę vyriausybę Lietuvoje, rugpiūčio 9 Pittsburgėje buvo sušauktas Federacijos Tarybos posėdis su Kunigų Vienybės atstovais. Nutarta sustiprinti Federacijos veiklą skyriuose, didinti Tautos Fondą ir tėvynės laisvinimui organizuoti visų Amerikos lietuvių srovių bendrą vadybę. Iš Federacijos buvo išrinkti trys atstovai: kun. Jonas Švagždys, Juozas Laučka ir Leonardas Šimutis. Jie buvo įpareigoti pakviesti po tris atstovus iš kitų grupių. Taip buvo sudaryta Lietuvai Gelbėti Taryba, kuri 1941 gegužės 15 pasivadino Amerikos Lietuvių Taryba (ALT).

Tas pats Federacijos Tarybos posėdis pasiuntė JAV prezidentui F. D. Rooseveltui protestą prieš Sovietų Rusijos okupacinius žygius Lietuvoje ir prašė JAV vyriausybę protestuoti prieš Lietuvos aneksiją. Amerikos lietuvių visuomenei Federacijos Taryba pranešė savo veikimo programą šiuo pareiškimu:

„Pradėdami darbą padėti Lietuvai atgauti nepriklausomybę, mes aiškiai pasisakome, kad stovėsime už laisvą, nepriklausomą, demokratišką Lietuvą ir tokią jos valdžios formą, kokia buvo paskelbta Lietuvos Tarybos nepriklausomybės deklaracijoje 1918 m. vasario 16 d. ir įgyvendinta Steigiamojo Seimo“ (Darbininkas, 1940.VIII.16.).

1941 rugpiūčio 7 įvykęs Federacijos kongresas pareiškė, kad 1941 birželio 22 lietuvių tautos sukilimas prieš okupantą Sovietų Rusiją įvyko be jokios pašalinės valstybės įtakos, kad pati tauta savo valia nusikratė svetimųjų smurtu primestos

okupacijos. JAV prezidentui pasiuntė protestą prieš vokiečių okupaciją ir žiaurumus Lietuvoje. Protestas buvo plačiai paskleistas NCWC spaudoje. K. Pakštas buvo iškėlęs mintį sudaryti egzilinę Lietuvos vyriausybę iš Lietuvos piliečių, bet Lietuvos pasiuntiniui Washingtone Povilui Žadeikiui pareiškus, kad JAV vyriausybė nepritaria tai minčiai, nuo sumanymo buvo atsisakyta. Karui baigiantis Sovietų Rusija vėl okupavo Lietuvą. Federacijos kongresai kiekviena proga rado reikalinga pareikšti atitinkamus protestus ir išreikšti apgailestavimus, kad didžiosios demokratinės valstybės neįvykdžiusios savo pasižadėjimų suteikti galimybę visoms pavergtoms tautoms išsilaivinti ir savarankiškai tvarkytis.

Federacijos veikėjai. Visus uolius Federacijos veikėjus sunku suminėti: skyriuose buvo daug energingų asmenų, kurie yra surinkę daug aukų ar net patys gausiai aukoję, tačiau čia tenka paminėti tik daugiausia pasireiškusius centro valdybos veikloje. Iš senesnių lietuvių veikėjų minėtini: prel. Ignas Albavičius, prel. Jonas Balkūnas, prel. Pranciškus Juras, prel. Jonas Ambotas, kun. Jonas Jakaitis, kun. Jonas Navickas, kun. Jonas Švagždys, kun. Jonas Misius, kun. Antanas Kaupas, kun. dr. Antanas Rakauskas, kan. Fabijonas Kemėšis, Juozas Kaulakis, prel. Pranciškus Juškaitis, kun. Ignas Česaitis, vysk. Petras Būčys, prel. Juozas Karalius, kun. Norbertas Pakalnis, kun. Steponas Čepanonis, prel. Kazimieras Urbonavičius, prel. Konstantinas Vasys, kun. Aloyzas Jurgutis, kun. Jonas Kuras, kun. Magnus Kazėnas, prel. Mykolas Krušas, kun. Matas Pankus, kun. Pranciškus Serafinas, kun. V. Taškūnas, kun. Jeronimas Vaičiūnas ir kiti. Iš pasauliečių ypatingai yra pasidarbavę Leonardas Šimutis, Kazys Krušinskas, Aleksandras Aleksis, Stasys Pieža, Matas Zujus, Julius Bielskis, Juozas Šaliūnas ir kiti. Iš naujų ateivių daugiau pasireiškė Federacijos veikloje vysk. Vincentas Brizgys, Adolfas Damušis, Simas Sužiedėlis, Antanas Masionis, kun. Antanas Juška, kun. Petras Patlaba, kun. Stasys Raila, kun. Juozas Prunskis, kun. Jonas Borevičius, S.J.

Šaltiniai: **Pirmasis Amerikos Lietuvių Katalikų Kongresas 1906 m.** (Žvaigždės leidinys); **Kas rūpėjo Amerikos lietuviams katalikams 1913 m.**; Federacijos kongresų protokolai; **Amerikos Lietuvių Katalikų Metraštis 1916**; **Amerikos lietuvių katalikų darbai, 1943 m.**; Leonardas Šimutis, **Amerikos Lietuvių R. K. Federacijos kelias**, Aidai, 1956, 10; Sister M. Timothy (Audyaitis, S.S.C.), **Catholic Action of the Lithuanians in the United States — A History of the American Lithuanian Roman Catholic Federation 1906–1956, 1957** (627 p. rankraštis).

KUNIGŲ VIENYBĖ

Kunigų veikla apskritai. Kunigo pastoracija tautos gyvenime turi ne tik religinės bei moralinės svarbos, bet ir nemažai tautinės auklėjamosios reikšmės. Katalikų Bažnyčia, skelbdama tikėjimo tiesas gimtąja žmonių kalba, derindama pastoracijos darbą prie vietos gerų papročių, tautoje sudaro tam tikras religines tradicijas, įgyjančias tautinį atspalvį. Palaikydami tautiškai religinius papročius, kunigai stiprina tautinį atsparumą. Lietuvoje kunigas parapičiams buvo ne tik dvasininkas, aprūpinęs jų sielos reikalus, bet ir patarėjas, suramin-tojas nelaimėse bei skausmuose ir net teisėjas jų iškilusiuose tarpusavio ginčuose. Kunigas ypatingai buvo reikalingas lietuviams ateiviams Amerikoje, kur jie pateko tarp svetimų žmonių, buvo bemoksliai, nemokėjo vietos kalbos ir nepažino naujų gyvenimo sąlygų. Dėl to suprantamas pirmųjų lietuvių ateivių didelis užsidegimas organizuoti savo parapijas, statyti bažnyčias, nesigailint sunkiai uždirbtų ir net paskutinių centų.

Pirmoji lietuvių kunigų veikla išeivių tarpe reiškėsi tiesioginių dvasininko pareigų atlikimu: jie organizavo parapijas ir atliko pastoracijos darbą. Daug kur parapijų steigimo iniciatyvos ėmėsi patys žmonės, tačiau be lietuvių kunigo negalėjo apsieiti. Parapijų organizavimas, bažnyčių statyba reikalavo iš kunigų daug darbo ir jėgų. Įsteigtos parapijos tapo lietuvių ne tik religinio, bet ir tautinio, kultūrinio bei visuomeninio gyvenimo centrais. Apie parapiją spietėsi lietuvių katalikų organizacijos, klebonai buvo jų dvasios vadai ir daugelio naujų darbų iniciatoriai. Šalia parapijos pastoracinio darbo, lietuviai kunigai veikė ir lietuvių visuomeninėje bei kultūrinėje srityje.

Lietuvių kunigų organizavimas. Lietuviams kunigams Amerikoje susiorganizuoti pirmiausia reikėjo grynai dėl lietuvių religinių reikalų. Kai kūrėsi pirmosios lietuvių parapijos Amerikoje, lietuvių kalba buvo pilna barbarizmų. Ją reikėjo valyti nuo svetimžodžių ir gryninti. Lietuvoje bažnytinės kalbos reikalus greit sutvarkė ir suvienodino vyskupai. Tuo tarpu Amerikoje vieni kunigai įvesdavo iš Lietuvos pargabentus naujaušius poterius ir maldas, o kiti laikėsi senųjų tekstų. Reikėjo kaip nors suvienodinti, bet nebuvo kam, nes nebuvo vieno visų pripažinto autoriteto.

Visuomeniniai bei kultūriniai reikalai taip pat vertė kunigus jungtis į vieną organizaciją ir imtis vadovaujančios iniciatyvos lietuvių katalikų visuomeninėje veikloje. Pasauliečių katalikų inteligentų beveik nebuvo. Kunigai buvo vieninteliai katalikų vadai. Jei jie neorganizuoti ir nevienodai nusiteikę, tai ir visų katalikų veikimas negali būti sėkmingas. Juo labiau, kad laisvamaniai savo prakalbomis ir spauda klaidino katalikus ir stengėsi patraukti į savo eiles.

Vienas iš pirmųjų ir uoliausių organizatorių buvo kun. dr. Antanas Staniukynas. 1908 m. nuvykęs į Waterbury rinkti aukų steigiamai Šv. Kazimiero kongregacijai, jis atvirai išsikalbėjo su vietos lietuvių parapijos klebonu kun. Petru Saurusaičiu dėl visų tarp kunigų vykstančių nesusipratimų. Kun. A. Staniukynui kilo mintis steigti lietuvių kunigų organizaciją ir suvesti visus lietuvius kunigus į vienybę. Lankydamasis Lawrence, Mass., ir Bostone, su kunigais Antanu Jusaičiu bei Tomu Žilinsku aptarė steigtiną lietuvių kunigų sąjungą reikalą. 1909 vasario 13 pakviestas Chicagon į kun. Jurgio Kolesinskio auksinį jubiliejų, jis turėjo progos dalyvauti dviejuose kunigų pasitarimuose pas kun. Matą Kraučiuoną ir kun. Pranciškų Serapiną ir smulkiau pasvarstyti steigtiną kunigų organizacijos veiklos programą. Parengęs įstatų projektą, pavadintą Sąjungos Sumanymu, jį atspausdino ir kovo 29 išsiuntinėjo visiems Amerikos lietuvių kunigams. Kunigų sąjungos numatyti tikslai buvo katalikiškas laikraštis, mokykla, misijos, blaivybė, imigracija. Kunigų sąjungai steigti buvo siūloma iš visų Amerikos lietuvių parapijų sudaryti šešias provincijas: Bostono, New Yorko, Scrantono, Philadelphijos, Pittsburgo ir Chicagos. Prie rašto buvo pridėti kiekvienos provincijos kunigų sąrašai ir pažymėta, kam pavedama ją organizuoti.

Kun. A. Staniukyno Sąjungos Sumanymas rado didelį priitarimą. Balandžio mėnesį įvyko visose provincijose lietuvių kunigų susirinkimai, įsteigtos provincijos, išrinktos jų valdybos ir po du atstovus į visuotinį lietuvių kunigų susirinkimą–seimą, kuriam laiką ir vietą buvo paskyręs kun. A. Kaupas. Pirmasis visuotinis lietuvių kunigų susirinkimas įvyko 1909 gegužės 5 Astor House viešbutyje New Yorke. Pirmininku išrinktas kun. A. Staniukynas, sekr. kun. A. Kaupas. Naujai įsikūrusi kunigų organizacija pasivadino Amerikos Lietuvių R. K. Kunigų Sąjunga. Buvo priimta sąjungos konstitucija, kuri turėjo būti iš-

versta į anglų kalbą ir duota vyskupams patvirtinti, ir nutarta leisti katalikišką laikraštį, kurio redaktorium buvo išrinktas kun. A. Kaupas. Seimas pripažino būtina remti Šv. Kazimiero kongregaciją, kartą metuose darant bažnyčiose jos naudai rinkliavą. Lietuvių išeivių tarpe sutarta platinti blaivybę ir jos skleidėju išrinktas kun. Vincas Vizgirda. Naujai atvykstančių lietuvių imigrantų reikalais rūpintis įpareigoti kun. Juozas Kaulakis (kuris ir anksčiau tas pareigas ėjo), kun. Vincas Varnagiris ir kun. Juozas Lietuvninkas. Į Kunigų Sąjungą įstojo 50 narių.

Į pirmą valdybą išrinkta: pirm. kun. A. Staniukynas, sekr. kun. Steponas Čepanonis ir ižd. kun. Simanas Pautienius. 1913 m. kun. A. Staniukyną pakeitė kun. Tomas Žilinskas, kuris pirmininkavo iki 1917 m. Vėlesni pirmininkai buvo kunigai: Jonas Jakaitis, Antanas Milukas, Jonas Kasakaitis, Mykolas Krušas, Jonas Ambotas, Konstantinas Vasys, Juozas Karalius, Kazimieras Urbonavičius, Norbertas Pakalnis, Pranciškus Juras, Jonas Balkūnas, Petras Katauskas, Juozas Čepukaitis, Edvardas Abromaitis ir Jonas Jutkevičius–Jutt.

1920 liepos 28 ir 29 Pittsburge įvyko Kunigų Sąjungos reorganizacinis susirinkimas, kuris priėmė kun. Pranciškaus Būčio ir kun. Antano Maliauskio parengtus įstatus ir pasivadino Amerikos Lietuvių R. K. Kunigų Vienybe. Tada buvo 95 nariai. Ilgainiui Kunigų Vienybės narių skaičius augo; 1966 m. jų buvo apie 400. Provincijų skaičius irgi padidėjo iki 10. Kunigų Vienybė kasmet skirtingose vietose šaukia seimus, kuriuose dalyvauja nuo 20 iki 60 kunigų. Kiekviena provincija siunčia savo atstovus, kurie seimui praneša savo provincijos veiklą. Tarp 1923 ir 1929 m. Kunigų Vienybės veikla buvo kiek susilpnėjus, pati organizacija buvo suskilusi į rytines ir vakarines provincijas. 1929 m. antras reorganizacinis seimas vėl suvienijo daugumą Amerikos lietuvių kunigų į vieną organizaciją. Tik maža jų dalis, ypač jaunųjų, nepriklauso prie Kunigų Vienybės.

Kunigų Vienybės vaidmuo. Amerikos lietuvių katalikų organizacinei, kultūrinei ir tautinei veiklai Kunigų Vienybė visą laiką turėjo vadovaujančios įtakos. Ji atgaivino Katalikų Federaciją, kurios iniciatyva buvo įsteigti Lietuvos Vyčiai, Moterų Sąjunga ir Lietuvių Darbininkų Sąjunga. Ir pačios svarbiausios organizacijos, Katalikų Federacijos, veikla daugelyje sričių rėmėsi kunigų iniciatyva, ypač pradžioje, kai dar pasaulie-

čių inteligentų katalikų beveik visai nebuvo. Tad daug kur sunku griežtai pravesti ribą tarp Katalikų Federacijos ir Kunigų Vienybės veiklos. Dėl to, kalbant apie Kunigų Vienybės veiklą, viena kita mintis kartosis iš Katalikų Federacijos veiklos.

Kunigų Vienybė turėjo vadovaujamos ir koordinuojamos reikšmės visoms centrinėms lietuvių katalikų organizacijoms, kurioms skirdavo dvasios vadus, kurie savo pačių visuomeniniu sugebėjimu bei patirtimi darė įtakos tų organizacijų veiklai. Kunigų Vienybės autoritetas buvo pripažintas ne tik kunigų, bet ir pasauliečių ir net kitataučių. Kun. Emilijonas Paukštis Kunigų Vienybę yra pavadinęs Amerikos lietuvišku kolektyviu vyskupu. Kunigų Vienybės santykius su Amerikos lietuvių katalikų organizacijomis yra taip apibūdinęs: „Kunigų Vienybė — tai šaknys, Katalikų Federacija — tai liemuo, o visos kitos draugijos — lapai“ (Forum, 1935.I.28.). Kunigų Vienybės seimuose visų centrinių katalikų organizacijų dvasios vadai pranešdavo apie jiems pavestų organizacijų veiklą, jų laimėjimus bei negalvimus. Tai buvo lyg smegenų centras, kuris, surinkęs žinias iš periferijų, duodavo joms atitinkamus nurodymus.

Kunigų Vienybė ne tik vadovavo katalikiškoms organizacijoms, bet ji pati organizavo katalikišką spaudą, parapijų švietimą, labdarą, rūpinosi savo tėvynės Lietuvos reikalais ir vietos lietuvių išlikimu.

Katalikiškoji spauda. Prie religinio sąmoninimo ir lietuvių katalikų švietimo daug prisidėjo Kun. Vienybės rūpinimasis katalikiškąja spauda. Kai Kun. Vienybė organizavosi, katalikų reikalams tarnavo tik viena žvaigždė. Todėl jau steigiamajame Kunigų Sąjungos susirinkime 1909 m. svarbiausias nutarimas buvo leisti katalikišką laikraštį Draugą. Redaktorium buvo numatytas kun. dr. Antanas Civinskas, bet jam neatvykus, laikraštį redagavo kun. Antanas Kaupas. Pirmasis Draugo numeris išėjo 1909 liepos 12 Wilkes-Barre. Prie laikraščio leidimo daug prisidėjo kun. V. Vizgirda. Pradžia buvo sunki: reikėjo įsigyti savo spaustuotę ir trūko žurnalistinio patyrimo. Nuo sąjungos įsisteigimo iki 1910 sausio mėn. laikraščio reikalams kunigai mokėjo po \$ 100 įstojamojo mokesčio, o paskui iki 1912 rugsėjo mėn. — po \$ 50. Vėliau paliko pagal įstatų \$ 25 įstojamojo mokesčio. 1931 m. įsteigta Draugo Bendrovė, kurios akcijos buvo po \$ 25. Kiekvienas sąjungos narys buvo prašo-

mas įsigyti bent po 10 akcijų, įskaitant ir anksčiau įmokėtus pinigus. 1912 liepos 4 Draugas buvo perkeltas į Chicagą, ir spaustuvė buvo įrengta kun. A. Staniukyno pastatytoje kape-lionijoje. 1914 m. Draugo B–vės reikalų vedėjo kun. Aleksandro Skripkaus pranešimu, bendrovės turtas siekęs jau \$28.607,48 (Metraštis, 1916, 198).

Po šešerių metų atkaklios kovos prieš ateizmą 1920 liepos 28 ir 29 Pittsburgo seime kunigai rado reikalą sutelkti dar dau-giau jėgų tai kovai ir priėmė tokį nutarimą:

„Kunigų seimas Pittsburgė, išklauses pranešimą apie veikimą organizuotų bedievių, nezaležnikų ir biblijos studentų, pripažino reikalą leisti kas savaitę populiarią lapą, skirtą giliai tikintiems žmonėms, apimantį šiuos labai populiarius skyrius: a) tikėjimo ir doros aiškinimą, b) užmetimų atrėmimą, c) sveikos asketikos išdėstymą, d) evangeliją ir jos paaiškinimą. Tą lapą leis ‚Drau-gas‘ kunigų sąjungos lėšomis. Viso lapo korektos bus siuntinėja-mos visiems lietuvių katalikų laikraščiams 10 dienų prieš išėjimą, kad ir jie galėtų persispausdinti“.

Tai buvo religinio laikraščio Laivo pradžia. Šalia to lapelio buvo leidžiama visa eilė knygelių tikėjimo klausimais.

Kunigų Vienybė išleido 1918, 1922 ir 1923 m. Žinyną, 1941, 1943 ir 1950 Metrašį, kur surinkta daug Amerikos lietuvių istorinės medžiagos. 1935–1937 m. leido savo organą Forumą, nuo 1940 m. iki 1951 m. — Kunigų Vienybės Biuletinį, o nuo 1951 m. — trimėnesinį žurnalą Lux Christi. Nuo 1933 m. Lie-tuvos kunigų leidžiamame žurnale Tiesos Kelias buvo ir ame-rikiečių skyrius. Be to, Kunigų Vienybė leido lietuviškų maldų vadovėlius, maldaknyges, katekizmus ir kt. 1940 m. bolševi-kams okupavus Lietuvą, išleista informacinė knygelė Present Situation of the Catholic Church in Lithuania.

1929 m. pabaigoje Katalikų susivienijimo organą Garsą per-kėlus iš Brooklyno į Wilkes-Barre, New Yorko apylinkės ka-talikai neteko savo laikraščio, ir buvo pajusta didelė spraga. Kun. Jono Balkūno iniciatyva bostoniškiame Darbininke buvo įvesti New Yorko ir New Jersey apylinkės žinių skyriai. Ta-čiau to neužteko. Kunigų Vienybės rytų provincijos susitarė su Katalikų Federacijos apskritimi ir 1934 gruodžio 1 pradėjo leisti laikraštį Ameriką, kuris ėjo iki 1951 m. Pirmuoju jos re-daktorium buvo kun. J. Balkūnas. 1937 balandžio mėn. Cleve-lande, Ohio, pradėjo eiti Lietuvių Žinios, kurios turėjo atsverti Dirvos laisvamanišką įtaką. 1942 lapkričio mėn. jos buvo per-

keltos į Pittsburgą, o 1951 m. susijungė su tėvų pranciškonų pradėtu Brooklyne leisti Darbininku. Tuo pačiu metu ir Amerika įsijungė į Darbininką.

Švietimas. Kunigų Vienybės darbų pirmoje eilėje buvo religinis katalikų švietimas. Buvo pakviestas kapucinas tėvas Kazimieras (Kudirka), kuris 1910 m. atliko trylikoje parapijų misijas, o 1911–1913 m. aplankė visas kitas JAV ir Kanados lietuvių parapijas. Kun. A. Staniukyno rūpesčiu 1913 m. į JAV atvyko tėvai marijonai, kurie įsikūrė Chicagoje, pradėjo leisti religijos reikalams laikraštį Tikyba ir Dorą, perėmė Draugo leidimą ir lietuvių parapijose vedė misijas.

Vienas iš didžiausių Kunigų Vienybės rūpesčių buvo parapijų mokyklų organizavimas, kuris buvo stipriai pabrėžtas pačioje pirmoje sąjungos konstitucijoje. Mokyklų vedimui buvo ruošiamos lietuvaities Šv. Kazimiero seserys. Tai kongregacijai palaikyti sąjungos nariai turi skirti metinę duoklę ir savo parapijoje ar bažnyčioje kartą per metus padaryti rinkliavą. Beveik kiekvienas kunigų seimas primindavo lietuviškų mokyklų svarbą ir kunigų pareigą remti lietuvaičių vienuolyną. 1923 m. Žinynas rašė:

„Nebesant užtektinam skaitliui seserų vienuolių, nors didesnės parapijos privalėtų rūpintis parapijinių mokyklų steigimu. Klebonai privalėtų daugiau raginti merginas stoti į vienuoliją ir gelbėti katalikystę ir lietuviystę. Neturtingesnes merginas privalėtų klebonai sušelpsti su išlyga, kad vienuolija jo parapiją, pirmai progai atsitikus, aprūpintų mokytojomis“.

Parapijų mokykloms kazimieriečių seselių mokytojų neužteko, todėl pradėta rūpintis steigti antrą lietuvaičių kongregaciją. Į ją norėta sutraukti lenkių kongregacijos vadovybėje esančias lietuvaities nazarietes, kurios dar prieš kazimieriečių įsikūrimą jau dirbo lietuvių parapijų mokyklose. 1922 m. Pittsburgėje kun. Magnuso Kazėno, kun. Mykolo Krušo ir kun. Jono Sutkaičio rūpesčiu buvo įsteigta Pranciškiečių Kongregacija. Jai įsisteigus, Kunigų Vienybės seimai nutarė remti abi lietuvaičių kongregacijas ir skatino katalikišką visuomenę kuo daugiau aukoti jų reikalams. Kunigų materialinės ir moralinės paramos dėka įsikūrė ir gražiai veikia dar dvi naujos lietuvaičių kongregacijos: Nukryžiuotojo Jėzaus ir Nekalto Pradėjimo Švč. Mergelės Marijos.

Be Kunigų Vienybės neapsiėjo ir iš tėvynės atvykusių svečių lankymasis lietuvių kolonijose, ir aukų rinkimas. Prieš pirmąjį pasaulinį karą tų svečių nebuvo daug. Po karo pasipylė visa daugybė svečių iš Lietuvos. Jie visi buvo maloniai priimami, nustatomas jiems maršrutas, jų atvykimo proga parapijos salėje sušaukiamas susirinkimas, klebonas pristatydavo susirinkusiems parapičiams atvykusį svečią su svarbia misija, svečias pasakydavo kalbą ir padarydavo rinkliavą. Vėliau pasirodė, kad kai kurie svečiai buvo atvykę tik patys sau pasipelnyti. Kunigų Vienybė stengėsi atsiriboti nuo tokių savanaudžių, paremdavo tik tokius, kurie turėjo Katalikų Veikimo Centro ar Lietuvos vyskupų įgaliojimus.

Iš savo pusės Kunigų Vienybė buvo pasikvietusi eilę garbingų asmenų. 1926 m. lankėsi arkiv. Jurgis Matulaitis-Matulevičius, 1936 m. vysk. Teofilis Matulionis ir 1937 m. vysk. Mečislovas Reinys. Jie aplankė visas lietuvių parapijas. Jų atsilankymas ir kalbos pakėlė žmonių nuotaikas ir sustiprino patriotinius jausmus. Ir daugelio kitų lietuvių veikėjų misijos Amerikoje būtų buvusios be didesnių vaisių, jei jų nebūtų rėmusi Kunigų Vienybė.

Šalpos srityje kunigų veikla pasiekė didelio masto. Daug pirmųjų fraternalinių organizacijų parapijose ir centrinis Katalikų Susivienijimas ir Motinėls Draugija, kaip jau buvo minėta, įkurtos kunigų iniciatyva ir jų vadovaujamos. Chicagoje susibūrus didesniai lietuvių skaičiui, pradėta rūpintis artimo meilės darbais. 1914 kovo 29 kun. A. Staniukyno iniciatyva buvo įsteigta Lietuvių R. K. Labdaringoji Sąjunga. Kardinolo George W. Mundeleino patarimu Marquette Parke buvo pastatyta pirmoji lietuvių Šv. Kryžiaus ligoninė, kurią veda Šv. Kazimiero kongregacija. Vėliau prie Chicagos Labdaringoji Sąjunga įsigijo didelį žemės sklypą ir pastatė senelių prieglaudą. Sąjungos skyriai veikė ne tik Chicagoje, bet ir apylinkėse, jų buvo iki 70.

Kiek pirmojo pasaulinio karo metu nukentėjusius lietuvius Amerikos katalikai sušelpė ir kiek kunigai prisidėjo prie Lietuvos valstybės atstatymo politiškai, moraliai ir ekonomiškai, smulkiau paminėta, kalbant apie to meto bendrą Amerikos lietuvių veiklą ir Katalikų Federaciją.

Antrojo pasaulinio karo metu Lietuvą okupavus bolševikams, daug lietuvių iš tėvynės pasitraukė į Vokietiją ir kitus

Europos kraštus. Reikėjo rūpintis ir jų šalpa. 1940 rugpiūčio 6 Atlantic City Kunigų Vienybės seimas nutarė kviesti visus Amerikos lietuvius visomis galimomis priemonėmis gelbėti Lietuvą, stiprinti ir ugdyti Tautos Fondą, ir visą Lietuvos gelbėjimo darbą vesti per Federaciją, kuri buvo įpareigota sudaryti trijų asmenų komisiją ir tartis su kitomis grupėmis bendrai reprezentuoti visus Amerikos lietuvius. Taip Kunigų Vienybės iniciatyva atsirado Lietuvai Gelbėti Taryba, 1941 m. pasivadinusį Amerikos Lietuvių Taryba, kuri nuo savo įsikūrimo iki šių laikų rūpinasi Lietuvos išlaisvinimo reikalais.

Daug veiklos ir sumanumo parodė 1940 metų centro valdyba: pirm. kun. Pr. Juras, išd. kun. J. Karalius ir ypač sekr. kun. J. Balkūnas. Tų metų seimo nutarimu Kunigų Vienybės centro valdyba pasiuntė per Romoje gyvenantį vysk. Petrą-Pranciškų Būčį Lietuvos episkopatui, kunigams ir visiems katalikams užuojautos laišką ir pasižadėjimą teikti jiems visokią galimą pagalbą. Vysk. P. Būčys buvo įgaliotas atstovauti Kunigų Vienybei Vatikane ir Europoje. Centro valdyba buvo seimo įpareigota parašyti Amerikos vyskupams laišką, išdėstant Lietuvą ištikusią nelaimę ir prašyti pašalpos. Pirmiausia rugsėjo 26 kun. J. Balkūnas nuvyko į Washingtoną ir tarėsi su National Catholic Welfare Conference vadais. Ten buvo susitikęs su NCWC News Service vedėju Hall. Atsilankė ir Apaštalių Sosto delegatūroje ir apie padėtį Lietuvoje padarė pranešimą sekretoriui Msgr. Leo Binz. Spalio 8 jis parašė ilgą laišką NCWC generaliniam sekretoriui prel. Michael Ready. Laiške buvo išdėstyta sunki Lietuvos katalikų ir pabėgusių nuo bolševikų lietuvių padėtis, kuriems skubiai reikalinga pašalpa. Buvo prašoma sudaryti galimybę kai kuriems asmenims atvykti į Ameriką. Prel. M. Ready paskatintas, kun. J. Balkūnas parengė raštą-memorandumą ir išsiuntinėjo Amerikos vyskupams. Iš daugelio vyskupų gauti giliai užjaučią lietuvių tautos nelaimę laišakai, bet nieko konkretaus nepažadėta.

Centro valdybos įgaliota komisija, kurią sudarė kunigai J. Balkūnas, J. Čepukaitis, J. Karalius ir kan. dr. J. Končius, parengė atskirą laišką, datuotą lapkričio 4, Chicagos arkiv. Samuel A. Stritch vardu ir įteikė Amerikos episkopatui per NCWC generalinį sekretorių Washingtone. Nieko nelaimėjus, kun. J. Balkūnas iš NCWC generalinio sekretoriaus patyrė, kad reikia pakartoti memorandumą. 1941 balandžio 1 komisija vėl

parengė naują memorandumą, smulkiai išdėstydamą, kiek vyskupų, kunigų ir pasauliečių reikalingi skubios pagalbos ir prašė asignuoti \$ 60.150. Amerikos episkopatas paskelbė rinkliavą šelpiti dėl karo nukentėjusiems, ir liepos 15 NCWC generalinis sekretorius pranešė, kad Vyskupų Komitetas prašomą pašalpos sumą lietuviams paskyrė. Tai buvo didelis Kunigų Vienybės laimėjimas pagelbėti kenčiantiems broliams (Kunigų Vienybės Metraštis, 1941, 30–39).

Lietuvos šelpimo reikalais rūpintis vienam centro valdybos sekretoriui kun. J. Balkūnui buvo per sunku, todėl 1941 rugpiučio 6 Marianapolyje įvykęs kunigų seimas išrinko Kunigų Vienybės Šalpos komitetą, kurio pirm. buvo kan. J. Končius, sekr. kun. J. Balkūnas, išd. kun. J. Karalius, nariai kun. dr. Kazimieras Rėklaitis, MIC, ir kun. J. Čepukaitis. 1942 sausio 6 komitetas persiorganizavo į Lithuanian R. C. Priests' Committee for Relief of the War Distressed Lithuanians. Šio komiteto pirmininku buvo kan. J. Končius. Jis lankėsi Washingtone NCWC, imigracijos ir Amerikos Raudonojo Kryžiaus įstaigose ir visur ieškojo būdų, kaip padėti ne tik į Vakarų Europą pabėgusiems lietuviams, bet ir ištremtiems į Rusijos gilumą.

Sovietų Rusijai 1940 m. okupavus Lietuvą, nustojo lėšų Lietuvos atstovybės įvairiose valstybėse. Ypatingai kritiškoje padėtyje atsidūrė Lietuvos atstovybė Vatikane. Štasis Lozoraitis jautriu laišku kreipėsi į Kunigų Vienybę, prašydamas skubios paramos. Kunigų tarpe ir parapijose buvo paskelbtas aukų rinkimas ir iš viso surinkta \$ 10.886,36. Dalis tų pinigų pasiųsta per Apaštalų Sosto nunciatūrą Washingtone, o kita dalis vysk. P. Būčiui. Pabėgėliams kunigams Vokietijoje, Italijoje ir kituose kraštuose iki 1943 m. pradžios per vysk. P. Būčį pasiųsta aukų mišioms \$ 2412. Iš Amerikos Vyskupų Komiteto lietuviams šelpiti iš viso gauta \$ 160.000. Iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus kunigų komitetas gavo \$ 10.000 vaistams pasiųsti į Lietuvą. Už tuos pinigus buvo nupirkti vaistų ir pasiųsta per Švediją. Bet dėl vokiečiams paskelbtos blokados tie vaistai išgulėjo Švedijoje iki karo pabaigos. Vėliau Balfo pirmininko kan. J. Končiaus rūpesčiu tie vaistai buvo išgauti iš Švedijos. Tačiau tremtinių globotoja UNRRA perėmė tuos vaistus ir išdalijo ne vien lietuviams, o visiems tremtiniais. Balfo pirmininkas, tai sužinojęs, užprotestavo ir dalį atgautų vaistų perdavė Lietuvos Raudonajam Kryžiui Vokietijoje. Kunigų Šal-

pos Komitetas darė žygių, kad tremtinių globos organizacija UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) įsileistų į savo tarpą ir Kunigų Šalpos Komitetą, bet, nežiūrint protestų, nebuvo įsileistas. Kunigų Šalpos Komitetas sėkmingai veikė iki 1944 gegužės mėn., kada buvo įsteigtas Bendras Amerikos Lietuvių Fondas — Balfas (Lux Christi, 1959, 3–32, 35–36). Ir po to Kunigų Vienybės valdyba bei atskiri nariai glaudžiai bendradarbiavo su Balfu ir visur rėmė jo veiklą, organizavo pinigų bei drabužių rinkliavas.

1955 kovo 15 prie Kunigų Vienybės buvo įsteigta Kunigams Šelpti Draugija, kurios tikslas yra šelpti bet kur gyvenančius ir nelaimės ištiktus kunigus. 1959 m. buvo 153 nariai ir du garbės nariai: vysk. Vincentas Brizgys ir kun. Juozas Čepukaitis. Tais metais draugijos kasoje buvo \$ 3573,56. Iš Amerikos Vyskupų Šalpos Fondo gauta \$20.000, už kuriuos nupirkta bažnytinių indų ir medžiagos drabužiams ir pasiųsta į Lietuvą bei Rusiją kunigams tremtiniais (Lux Christi, 1959 m. nr. 4(33), 116–118).

1960 m. Kunigams Šelpti draugija persiorganizavo, praplėtė savo veikimo tikslus ir pasivadino Lietuvių Katalikų Religine Šalpa (Lithuanian Catholic Religious Aid, Inc.). Savo įstaigą atidarė 1960 balandžio 1 Brooklyne, vėliau perkėlė į Maspeth, N.Y. Organizacija įregistruota New Yorko valstijoje 1961 kovo 2. Jos tikslas: 1. aprūpinti kunigus Lietuvoje ir ištrėmimo religiniais reikmenimis bei drabužiais; 2. ieškoti pašaukimų ir rengti jaunus žmones į kunigus bei vienuolius, kad atėjus laikui jie galėtų dirbti Lietuvoje; 3. leisti lietuvių katalikų mokyklų vadovėlius, maldaknyges ir brošiūras tremtiniais; 4. organizuoti studijų ratelius atremti bolševikų propagandai lietuvių tarpe ir 5. remti lietuvių religines radijo programas JAV ir Vatikano radijo programą lietuvių kalba (Lux Christi, 1961 m., nr. 1(38), 16).

Lietuvių Katalikų Religinės Šalpos iniciatoriai buvo vysk. V. Brizgys, prel. J. Končius, prel. J. Balkūnas, kunigai J. Aleksiūnas, M. Ražaitis, T. Narbutas, J. Čepukaitis ir visų Lietuvos vyskupijų atstovai kunigai: Kauno — V. Pikturna, Vilkaviškio — V. Bartuška, Panevėžio — K. Balčys, Kaišiadorių — I. Urbonas, Telšių — A. Račkauskas ir Vilniaus — tėvai pranciškonai.

Organizacijos veiklą vykdo vieneriems metams renkama 6 narių valdyba, 15 narių direktoriatas ir vyskupijų igalio-

niai, JAV vyskupai paskyrė organizacijos globėju vysk. E. Swanstrom ir iki 1970 m. skyrė kasmet po \$ 20.000. Reikalų vedėjas yra kun. Stasys Raila.

Lietuvos reikalai. Kunigų Vienybei visada buvo artimi Lietuvos reikalai ir jais rūpinosi, ar Lietuva kovojo už savo valstybės atstatymą, ar ji buvo nepriklausoma ir džiaugėsi savo laisve, ar ji kentėjo bolševikinės Rusijos vergiją. Kunigai rūpinosi ne tik Lietuvos šelpimu, bet ir politiniais jos reikalais. Tautų Sąjungoje, Genevoje, sprendžiant Vilniaus bylą, Kunigų Vienybės paraginti Amerikos lietuviai siuntė memorandumus Tautų Sąjungai ir ypatingai prašė JAV vyriausybę paremti Lietuvos teises į Vilnių. 1931 sausio 27 Lietuvos atstovas Washingtone Bronius Balutis pasiuntė Kunigų Vienybės pirmininkui kun. Norbertui Pakalniui padėkos laišką, kuriame taip rašė:

„Dr. Zaunius (Lietuvos Užsienio Reikalų ministeris — Pr. P.) prašo mane nuoširdžiai padėkoti už pasiuntimą į Genevą rezolucijų... Vieningas lietuvių balsas turi reikšmės tarptautiniuose klausimuose ir užsienio politikos reikaluose. Visi lietuviai privalo eiti vieningu ir sąmoningu frontu“ (Lux Chrsti, 1959, 3-32, 28).

Tačiau Amerikos lietuviai kunigai negalėjo ramiai žiūrėti, kai tautininkų vyriausybė Lietuvoje pradėjo varžyti katalikų organizacijas, Katalikų Akcijos veiklą, siaurinti Teologijos–Filosofijos fakultetą ir negarbingai išprašė Apaštalo Sosto pasiuntinį iš Lietuvos. 1932 m. Kunigų Vienybės valdyba pasiuntė Lietuvos prezidentui, ministeriui pirmininkui ir Lietuvos pasiuntiniui Washingtone protesto notas dėl katalikų veikimo Lietuvoje suvaržymų ir katalikų vadų arešto. Į tas notas negauta atsakymo, — tuo Lietuvos vyriausybė parodė, kad ji neskaito su Kunigų Vienybe.

1935 lapkričio 25 Kunigų Vienybės valdyba pasiuntė visiems kunigams ir katalikų organizacijoms aplinkraštį, kuriame buvo rašoma, kad „paskutinieji įvykiai Lietuvoje, nurodantieji visišką paneigimą ne tik katalikiškų organizacijų, bet ir griežtą tautininkų nusistatymą prieš tikėjimą, kaip tokį, verčia mus giliai susirūpinti mūsų brolių katalikų padėtimi... Tad, Gerb. Konfratrai, eikime jiems į pagalbą, protestuokime stipriai ir vieningai, šaukime susirinkimus, darykime protesto rezolucijas, siųsdami jas telegramomis į Lietuvą“. 1937 vasario 16 Kunigų Vienybės pirmininkas kun. J. Balkūnas pasiuntė Lietuvos Respublikos prezidentui pareiškimą, kuriame nurodė,

kad lietuviams išeiviams tenka sunkiai kovoti dėl tautinės gyvybės išlaikymo, kad išeivijos tautybės atspirties centras yra tėvynė Lietuva, tačiau apgailestauja, kad Lietuvoje nėra Vatikano atstovo, kad neteisingai traktuojami katalikiškų organizacijų nariai, kad mokytojams draudžiama veikti su kaimo katalikišku jaunimu pavasarininkais, kad gimnazijose negali veikti katalikai moksleiviai ateitininkai. Pareiškimo pabaigoje kun. J. Balkūnas pabrėžė, kad Lietuva daug daugiau simpatijų laimėtų Amerikos lietuvių išeivijoje, jei Lietuvos santykiai su Vatikanu būtų sunormuoti. Lietuvos prezidentas A. Smetona ir į tą pareiškimą, kaip ir į kitus, nieko neatsakė.

Nežiūrint patirtų nemalonių santykių su Lietuvos vyriausybe, Kunigų Vienybė vėl energingai stojo ginti Lietuvos reikalus, kai ji 1940 m. buvo okupuota. 1943 kovo 30 paskelbus spaudoje, kad JAV vyriausybės atstovai turės pasitarimus su Sovietų Rusijos valdovais, Kunigų Vienybės pirmininkas kun. J. Karalius balandžio 15 pasiuntė JAV prezidentui Franklin D Rooseveltui platų memorandumą, išdėstydamas visas bolševikų padarytas skriaudas Lietuvai ir prašydamas išreikalauti Lietuvai nepriklausomybę. 1944 m. kalėdinėje kalboje popiežius Pijus XII išreiškė viltį, kad visos mažos tautos turi atgauti nepriklausomybę. Kunigų Vienybės vardu jos pirmininkas kun. J. Karalius tuojau (1945 sausio 16) pasiuntė popiežiui Pijui XII padėką už palaikymą Lietuvos pasiuntinybės prie Šv. Sosto ir prašė toliau remti lietuvių pastangas atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. 1947 m. buvo pasiųstas prezidentui Harry S. Trumanui, Valstybės Sekretoriui, Užsienio Reikalų Komisijos pirmininkui, kai kuriems senatoriams ir kongreso atstovams platus raštas, kuriame buvo išdėstytas lietuvių tautos naikinimas ir prašoma atitaisyti Lietuvai padarytą skriaudą, daryti žygių, kad raudonoji armija būtų atitraukta iš Lietuvos. 1959 rugsėjo 23–24 Chicagoje įvykęs jubiliejinis Kunigų Vienybės seimas Lietuvos laisvinimo reikalu priėmė tokią rezoliuciją:

„Kreiptis į JAV Vyriausybę su sekančiais prašymais:

a) Nepripažinti status quo Rytų ir Vidurio Europos kraštuose.
b) Reikalauti, kad Sovietų Rusija atitrauktų savo okupacinę kariuomenę iš Lietuvos.

c) Prašyti, kad Jungtinių Tautų priežiūroje ir kontrolėje Lietuvoje būtų leista lietuviams laisvu balsavimu apsispręsti savo politinę padėtį, o Bažnyčiai būtų suteikta laisvė“ (Lux Christi, 1959, 4-33, 123).

Kunigų Vienybė ir nutautimas. Kunigų Vienybei visą laiką rūpėjo vienas iš svarbiausių jos uždavinių — lietuvių išeivių ateities klausimas. Jai buvo aišku, kad išeivijos ateitis daug priklauso nuo katalikų vadų kunigų tautinio nusiteikimo. Ji rūpinosi, kad visas lietuvių katalikų sunkiu darbu ir kieta kova įsigytas medžiaginis ir dvasinis turtas — bažnyčios, mokyklos, vienuolynai, organizacijos — patektų į tinkamas rankas, kad lietuvių parapijos, vienuolynai ir organizacijos susilauktų tinkamų paveldėtojų, kurie įvertintų pirmatinių darbus ir sugebėtų juos toliau tęsti. Aiškiau tariant, Kunigų Vienybė siejoosi jaunosios lietuvių kartos ir iš jos atsirandančių pašaukimų patriotiniu išauklėjimu.

Gana anksti kunigai pastebėjo, kad išeivių lietuvių vaikai pradeda nutauti. Jau 1922 m. kunigų seimo dalyviai minėjo kaip liūdną reiškinį, kad lietuvių nutautimas Amerikoje sparčiai žengiąs pirmyn: tik dalis jaunimo tesidomi lietuviškomis organizacijomis, kad dauguma spiečiasi į kitataučių organizacijas, nemėgsta savų bažnyčių, o lanko tas, kur visos priedinės apeigos atliekamos anglų kalba. Toki reiškiniai daugiau pastebimi tose parapijose, kur nėra nei parapiinių mokyklų, nei lietuvių kalbos, nei Lietuvos istorijos pamokų. „Sulaikyti lietuvius nuo nutautimo Amerikoje“, pastebi kunigų seimas, „Kunigų Vienybė kreipia gerbiamųjų kunigų domę, kad stengtųsi steigti parapijų mokyklas, o kur jų tuo tarpu negalima, steigti lietuvių kalbos, istorijos ir literatūros pamokas“ (Žinynas, 1923, 68). Skaitant Kunigų Vienybės seimų protokolus, galima užtikti daug panašių nusiskundimų lietuvių jaunimo nutautimo klausimu ir paskatinių visomis galimomis priemonėmis gelbėti lietuvių Amerikoje, bet ne kartą tie nutarimai bei rezoliucijos liko tyruose šaukiančiu balsu, nes ne viskas buvo jos galioje.

Kunigų Vienybės darbas buvo nelengvas. Kunigų seimų nutarimai turėjo tik moralinės įpareigojamosios reikšmės, jie rėmėsi gera kunigų valia, tautinių jų susipratimu ir visuomenišku pajėgumu, neturėjo jokios įsakomosios galios. Nors Kunigų vienybė buvo „kolektyvus lietuvių vyskupas Amerikoje“, bet ji neturėjo jurisdikcijos teisės, nes įstatuose aiškiai pasakyta: „Nei Kunigų Vienybė nei jos valdyba nesikiša į parapijas, nei jokių būdu nevaržo kunigo asmeninių reikalų“. Ta mintis visą laiką buvo pabrėžiama. Kitaip ir negalėjo būti, nes kunigai priklauso vyskupo jurisdikcijai, jie yra pasisklaidę po

plačią Ameriką ir priklauso daugeliui vyskupijų. Be to, ir patys lietuviai kunigai buvo skirtingų mokyklų išauklėti ir skirtingose gyvenimo sąlygose išaugę. Sąmoningai nusiteikusius lietuvius kunigus jungė du svarbiausi dalykai: pasišventimas Dievo tarnybai ir tėvynės meilė. Bet jų veikimo taktika bei metodai daug kur skyrėsi. Sunkino kunigų organizacijos veikimą ir tai, kad niekad visi lietuviai kunigai nepriklausė savo tautiečių konfratrų organizacijai.

1943 m. kunigų seime kun. dr. Kazimieras Urbonavičius pasiskaito apie mūsų kunigų tipus išdėstė Amerikos lietuvių kunigų sudėtį. Pirmieji lietuviai kunigai yra atvykę iš Lietuvos, iš Žemaičių, Seinų ir Vilniaus vyskupijų. Vėliau kunigų sudėtis dar labiau įvairėjo: vieni buvo pradėję kunigų seminarijas Lietuvoje ir jas baigę čia atvykę, kiti, atvykę į Ameriką, įstojo į kunigų seminarijas, treči buvo Lietuvoje gimę, o visą mokslą čia išėję, ketvirti čia gimę, augę ir baigę Tėvų marijonų kunigų seminariją. Visi šitie tipai, kun. K. Urbonavičiaus aiškinimu, yra teigiami ir daug pasidarbavę lietuvių katalikų labui. Bet šalia jų atsirado dar viena lietuvių kunigų grupė, kuri yra čia gimusi, augusi, lankiusi vietos mokyklas ir šio krašto kunigų seminarijas. Pastarųjų tik dalis įsijungė į Kunigų Vienybės veiklą ar bent lietuvių katalikų visuomeninę veiklą. Žinoma, čia nėra nieko nauja, nes nutautimo procesas vyksta visų tautų ateivijoje.

Kunigų Vienybė savo darbus ir sumanymus vykdė tik grynai savo ir parapiečių pasiaukojimo dėka. Tai buvo tik organizacinės apimties, o ne valstybinio masto darbai. Per ilgesnį laiką aukodami, žmonės pavargsta, ir tos aukos įgrysta. O Lietuvos vyriausybė į Kunigų Vienybės darbą žiūrėjo gana šaltai, nekreipė dėmesio į jos kritiškas pastabas, atvirai sakant, ji buvo nurašyta į nuostolius. Ji buvo laikoma tiek naudinga, kiek savo darbu bei aukomis rėmė Lietuvą. Lietuvos vyriausybė nepasistengė atsiųsti atsakingo švietimo specialisto susipažinti su parapijų mokyklų būkle, jų einamomis lituanistinių dalykų programomis, turimomis mokslo priemonėmis ir rasti tinkamų būdų joms paremti. Nepasistengta nei sudaryti stipendijų fondo gausesniam skaičiui Amerikos lietuvaikių vienuolių bei pasauliečių studijuoti Vytauto Didžiojo Universitete, nei klierikams Lietuvos kunigų seminarijose baigti mokslus. Nepaisyta ar nežinota vienos tautinės kultūros taisyklės, kad svetima mo-

kykla neparengia tautai intelektualų. Jei šiandien parapijų mokyklos turėtų bent 200 seselių vienuolių, studijavusių Vytauto Didžiojo Universitete, ir bent 100 čia gimusių lietuvių, baigusių Lietuvoje kunigų seminarias ar aukštąsias mokyklas, tai ir lietuvių klausimas būtų lengviau išsprendžiamas. Lietuvos dvasinė vyriausybė taip pat neparodė reikiamo dėmesio aprūpinti Amerikos lietuvių parapijas gerais veikėjais lietuviais kunigais.

Didelis nuostolis Amerikos lietuvių tautiškumui buvo ir tai, kad naujai atvykusių arti 200 lietuvių tremtinių kunigų daugumas turėjo įsijungti į kitataučių parapijas, o tik maža dalis priėjo prie lietuvių parapijų, ir tai daugiau tik vikarais; likusieji gi nuėjo į laikraščių redakcijas ar kitas įstaigas, kur tiesioginio ryšio su lietuvių visuomene neturi.

Kunigų Vienybė Amerikos lietuvių gyvenime atliko didelę religinę, tautinę, kultūrinę bei visuomeninę misiją ir daug prisidėjo prie nelaimėje esančios tėvynės Lietuvos šalpos, jos valstybės atstatymo ir kovos už jos išsilaikymą. Ji buvo visą laiką lietuvių tautos laisvės kovų pirmose eilėse. Per 60 metų veikimo jos veidas gerokai pasikeitė: vieni senųjų veikėjų pasitraukė iš gyvųjų tarpo, kiti paseno ir pailso, o jų vietas užėmė asmenys jau visai kitokių nuotaikų. Tačiau visa tai jokių būdu nemažina istorinės Kunigų Vienybės reikšmės Dievo ir Tėvynės tarnyboje.

Šaltiniai: Kunigų Vienybės protokolai; **Kunigų Vienybės Žiny-nas** 1918, 1922 ir 1923 m.; **Kunigų Vienybės Metraštis** 1941 m.; **Ame-kos lietuvių katalikų darbai** 1943 m.; Forum; Kunigų Vienybės Biu-letenis ir Lux Christi; A. Kučas, **Kun. A. Staniukynas**.

VARGONININKŲ SĄJUNGA

Organizavimasis. Amerikos lietuvių katalikų parapijose ir iš viso lietuvių išeivių tautinėje bei kultūrinėje veikloje po kunigo pirmą vietą užima vargonininkas. Išeivių lietuvių tarpe jis buvo pirmas pasaulietis inteligentas visuomenininkas. Kunigas buvo daugiau vadovas, darbų rikiuotojas, o vargonininkas darbų vykdytojas: jis organizavo parapijos bažnytinį chorą, kurio balsai skambėjo ne tik bažnyčioje, bet ir salėje, įvairiuose parengimuose, tautinėse šventėse. Jie organizavo teatro mėgė-

jų būrelius, režisavo, rengė įvairius vaidinimus, statė komedijas, dramas, tragedijas, operetes, kantatas ir tt. Ne vienas iš vargonininkų rašė scenos veikalus. Trūkstant koncertų repertuaro, komponavo dainas, operetes, kūrė dainų tekstus. Kas jautė turįs nepakankamai muzikos žinių, vakarais ir atspėjamu nuo darbo laiku lankė muzikos mokyklas, lavinosi, ne vienas iš jų pasiekė aukšto mokslo muzikos srityje, steigė savo muzikos mokyklas. Pradžioje steigiant parapines mokyklas, nebuvo lietuvių mokytojų, tad vargonininkui teko ir mokytojauti. Parapijos choras buvo didelė lietuviškos giesmės bei dainos lavinimo ir tautinio susipratimo mokykla. Vargonininkų rengiami koncertai bei vaidinimai sutraukdavo daug lankytojų, nes tais laikais kitokių pramogų dar nebuvo; tad jie daug prisidėjo ir prie parapijų skolų mokėjimo.

Didesnis lietuvių parapijų skaičius pradėjo kurtis XIX a. paskutiniame dešimtmetyje. Tada reikėjo daugiau ir lietuvių vargonininkų. Kai kuriose parapijose, nesant lietuvių, vargonininkavo kitataučiai. Pirmutinis vargonininkas, kuris gerai išmanė muziką, sugebėjo taisyklingai harmonizuoti lietuvių giesmes bei dainas, buvo Andrius Dičkauskas (1867–1924). Jis Lietuvoje drauge su Česlovu Sasnausku mokėsi pas tikrą vargonininkų mokytoją L. Risauską Kudirkos Naumiestyje. 1892 m. atvykęs į Mahanoy City, suorganizavo lietuvių parapijos chorą. Persikėlęs į Philadelphiją, tęsė savo darbą toliau. Vedęs lenkę, pasitraukė į lenkų parapiją ir dingo iš lietuvių tarpo.

Sumanesni vargonininkai organizavo chorus. Pirmieji chorai, kaip ir jų vadovai, buvo gan silpni: giedojimas ar dainavimas buvo dvibalsis. Jei kur buvo suorganizuotas keturių mišrių balsų choras, jis garsėjo plačioje apylinkėje. Juozas Žilevičius tvirtina, kad pirmas bažnytinis choras suorganizuotas 1885 m. tik ką įsteigtoje lietuvių Šv. Kazimiero parapijoje, Pittstone, Pa. (Muzikos žinios, 1941 m. nr. 1), bet nenurodo, kas buvo jo vadovas.

Bažnytiniams chorams davė pradžią XIX a. paskutiniame dešimtmetyje iš Lietuvos atvykę trys savo srities specialistai vargonininkai; jau minėtas Andrius Dičkauskas, Jonas Žemaitis (1868–1932) ir Stasys Rakauskas (1877–1950). Jonas Žemaitis 1894 m. pradėjo vargonininkauti Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapijoje ir tas pareigas ėjo iki mirties. Jis tuoj pat suorganizavo parapijos chorą ir nuo pat pradžios kūrė dai-

nas bei komponavo joms gaidas. Išleido 26 dainų sąsiuvinius. Jis buvo labai populiarius lietuvių liaudies tarpe, ypač buvo mėgiamos jo dainos Sveiki, broliai, dainininkai ir Vilniaus kalneliai. Stasys Rakauskas savo karjerą pradėjo 1897 m. Brooklyn Lietuvių Angelų Karalienės parapijoje, toliau savo darbą tęsė Šv. Kazimiero parapijoje Amsterdame, N.Y., ir Chicagoje Šv. Jurgio bei Visų Šventųjų parapijose. Buvo gabus vargonų virtuožas, visus stebino savo muzika, sumaniai vedė ir choras. Kai reikėjo, pats sau kūrė muziką. Keletas jo harmonizuotų dalykų atspausdinta Vytyje ir išleisti Muzikos Aidai (du sąsiuviniai) S. Vėžio slapyvardžiu, o angliškai tikra pavarde (Naujoji Romuva 1934 m. nr. 7, 182).

XX a. pirmame dešimtmetyje atvyko visa eilė jaunų veiklių vyrų: Mamertas Karbauskas, Antanas Grigoraitis, Vladas Daukša, Jonas Čižauskas, Juozas Stulgaitis, Antanas Pocius, Ksaveras Strumskis, kiek vėliau Adolfas Mondeika, Aleksandras Aleksandravičius–Aleksis ir kiti. Vieni iš jų jau buvo pasirengę savo profesijai, kiti, dar pagilinę savo žinias šiame krašte, iškilo į pirmuosius vargonininkus. Nemažas vargonininkų skaičius jau čia įsigijo savo specialybę, kaip Jokūbas Varaitis, Antanas Visminas, Justinas Kudirka, Nikodemus Kulys, Vincas Greičius, Vincas Nickus, Worcesteryje gimęs Juozas Žemaitis ir dar daug kitų. Jie visi uoliai reikėsi, organizuodami parapijų choras, koncertus, vaidinimus ir apskritai visuomeninėje veikloje.

Vargonininkų Sąjungos idėja gimė Chicagoje, kur jau veikė keli lietuviai vargonininkai. 1905 m. į Chicago atvyko Antanas Pocius. Pradžioje negalėdamas gauti vietos pas lietuvius, apie metus dirbo pas lenkus. Čia jis rado kelis lietuvius vargonininkus: Vladą Daukšą, Ksaverą Strumskį, B. Janušauską ir A. Limantą. Šis Chicago penketukas ir sudarė Vargonininkų Sąjungos organizatorių branduolį. Iš pradžių susitikdami su lenkų vargonininkais, jie susibičiuliavo ir nutarė steigti bendrą vargonininkų sąjungą—Polsko–Litewski Związek Organistów. Tačiau, kaip ir visos Amerikoje lietuvių draugystės su lenkais, sąjunga ilgai netvėrė: lietuvių tarpe subrendo mintis steigti savo atskirą sąjungą.

Steigiamasis Vargonininkų Sąjungos seimas buvo sušauktas 1911 gegužės 31 Baltimorėje drauge su ALRK Susivienijimo seimu. Dalyvavo aštuoni atstovai: Jonas Čižauskas, P. Gra-

jauskas, Antanas Gudaitis, Jonas Hodelis, Antanas Radzevičius, Juozas Stulgaitis, Ksaveras Strumskis ir J. Steponavičius. Seimo proga vietinis vargonininkas J. Steponavičius surengė koncertą. Pirmosios valdybos pirmininku išrinktas K. Strumskis, sekretorium A. Gudaitis, išdininku A. Radzevičius ir knygyninku J. Hodelis. Pirmieji keli seimai vyko drauge su Susivienijimo seimais, nes daugelis iš vargonininkų būdavo Susivienijimo kuopų atstovai. Vargonininkai savo posėdžius turėdavo laisvu seimo metu — vakarais.

Vargonininkų Sąjunga savo veikimą pradėjo su dideliu užsidegimu. Pirmieji seimai vyko su gerai parengtais koncertais. 1912 m. So. Bostone antro seimo metu Mykolas Karbauskas su savo chorą pastatė Č. Sasnausko kantatą *Broliai*. 1913 m. Brooklyne, K. Strumskiui vadovaujant, pirmą kartą pastatyta operetė *Kornevilio varpai*, 1914 m. Waterbury Juozas Čepukaitis—Kovas pastatė savo parašytą veikaliuką, 1915 m. Scrantone Antanas Sodeika pastatė dvi Miko Petrausko operetes *Birutė* ir *Kaminkretį* ir malūnininką, 1916 m. Philadelphijoje Jonas Hodelis buvo parengęs operetę *Sylvia*. Pastarajame seime dalyvavo ir kompozitorius Stasys Šimkus.

Sėkmingesnei veiklai visa Vargonininkų Sąjunga buvo pasiskirsčiusi į keletą apskričių: Chicagos, Massachusetts, New Hampshire, Connecticut, New Jersey ir New Yorko, Wyoming Klonio (Scrantono—Wilkes-Barre apylinkėse) ir Pittsburgo. Ypač buvo veiklios Chicagos ir Wyoming Klonio apskritys.

Vargonininkų Sąjungos vaidmuo. Jau vien Vargonininkų Sąjungos įkūrimas ir metiniai jos atstovų suvažiavimai pasitarėti savo profesijos reikalais buvo didelis laimėjimas. Nors ne visų lietuvių parapijų vargonininkai priklausė sąjungai, bet tie, kurie aktyviai dalyvavo sąjungos veikloje ir ją rėmė savo darbais, iškilo dainos ir muzikos srityje. Bažnytiniam giedojimui ir koncertams rengti reikėjo giesmynų, gaidų. Tai buvo ne vieno darbas; čia daug padėjo sąjunga. Jau 1913 m. išleisti pirmieji muzikos kūriniai: M. Petrausko *Skambančios stygos* ir *Gamta graži*, o 1916 m. to paties autoriaus *Šventoji Naktis*. Už pastarąjį autoriui sumokėta ir \$ 300 honoraro. Vėliau leido ir kitus muzikos kūrinius. Iki 1936 m. išleido 10 muzikos veikalių, kurių ne vienas buvo pakartotas. 1934 m. pradėtas leisti sąjungos organas *Muzikos žinios*, kurių priedu pasirodė įvairių kompozitorių kūriniai. Tuo būdu buvo išleista daug dainų ir

giesmių. Per tridešimt metų susidarė gana didelė lietuvių kompozitorių kūrinių biblioteka.

Muzikos Žinios pirmuosius metus ėjo kaip mėnesinis mimeografu spausdinamas laikraštis. Po metų jau pradėta leisti visai rimtas iliustruotas muzikos žurnalas su gaidų priedu. Dėl finansinių sunkumų nuo 1943 m. jis išeina keturis kartus metuose. Iš pradžių jį tvarkė redakcinė komisija: Antanas Pocius, Norbertas Kulys ir Juozas Brazaitis. Nuo 1935 iki 1947 m. pakaitomis redagavo Kulys ir Pocius. Paskui perėmė Ignas Sakalas, 1952 m. — kan. Vaclovas Zakarauskas, o nuo 1953 m. — Juozas Kreivėnas.

Bažnytiniame giedojime yra svarbus ne vien tik choras, bet taip pat ir visų tikinčiųjų dalyvavimas. Be to, reikėjo bažnytines giesmes suderinti, nes kiekviena lietuvių parapija Amerikoje vartojo skirtingus giesmių tekstus: vienos senus, su daugybe barbarizmų, kitos šiek tiek pataisytus, trečios — kompozitoriaus Juozo Naujalio ir tt. Todėl 1921 m. vargonininkų seimas nutarė išleisti bažnytinį giesmyną. Tam reikalui kun. Juozas Židanavičius paskyrė net \$ 1000 honoraro; tačiau giesmyno išleidimas sutiko daug kliūčių. Laikinais patenkinti kaskart didėjanti naujų giesmių trūkumą buvo išleista kompozitoriaus Juozo Žilevičiaus trylika giesmių. Pilną giesmyną sudarė ir melodijas parinko vargonininkas kompozitorius Antanas Pocius. Giesmynas buvo išleistas 1938 metais.

Sąjunga rūpinosi ir savo narių muzikiniu lavinimu. Pakelti narių išsilavinimui 1916 m. seimas nutarė egzaminuoti iš muzikos įstojančius į sąjungą naujus narius. Nutarimą uoliai vykdė Chicagos apskritis, ir tai išgąsdino ne vieną vargonininką; todėl tas nutarimas ne visur buvo vykdomas. Sąjungos dvasios vadas kun. Juozas Simonaitis Kunigų Vienybės seime sugebėjo nušviesti Vargonininkų sąjungos svarbą. Kunigai jos veikimą pagyrė ir pradėjo daugiau domėtis pačia sąjunga: vieni tapo jos nariais, kiti buvo uolūs jos rėmėjai. Daugelis klebonų kreipėsi į sąjungos valdybą, ieškodami sau vargonininkų. Sąjungos organe Muzikos Žinios buvo daug rašoma apie bažnytinį giedojimą ir vargonininkų darbą liečiančiais klausimais. Žurnalas moraliai pakėlė sąjungos narius ir juos paskatino daugiau veikti. Ypač juos pažadino žurnale dedamos žinios apie vargonininkų ir jų vadovaujamų chorų veiklą. Ne vieną jaunuolį, turintį geresnį balsą, paskatino stoti į chorą ir jį pralavinti.

Lietuvių parapijų chorai buvo tarsi dainavimo mokyklos. Tuose choruose įgijo pirmąjį muzikinį išsilavinimą ir solistai dainininkai, gimę jau Amerikoje ir susipažinę su muzikos pradmenimis vargonininkų laikomose privačiose mokyklose ar pas kitataučius muzikus. Pirmieji solistai, savo balsais įvairinę rengiamų vakarų programas, buvo dar labai žali; tik tiek jie buvo solistai, kad po vieną dainavo. Dauguma jų ir paliko tik savo kolonijų solistais, kiti lankė konservatorijas ar kitas dainavimo mokyklas ir išėjo į žvaigždes.

Aktyvesni parapijų chorai įvairiomis progomis rengė koncertus ir žavėjo klausytojus lietuviška daina. Buvo norima kuo daugiau parapijų chorų įtraukti į lietuviškos dainos puoselėjimą, ir tuo pačiu lietuvių tautinės dvasios stiprinimą. 1925 m. seimas nutarė apskrityse rengti Dainų Šventes. Pradžioje tas nutarimas retai kur buvo vykdomas. Bet 1930 Vytauto Didžiojo metais, rengiant žymiausio Lietuvos valdovo penkių šimtų metų mirties minėjimus, buvo surengtos net kelios dainų šventės. Kiek vėliau, susiorganizavus parapijų chorų sąjungai, kai kuriose apskrityse (Chicagos, Wyoming Klonio, N. Anglijos, Connecticut) dainų šventės pradėtos rengti kasmet. Tos šventės sutraukdavo tūkstančius lietuvių, jose buvo atliekama ne tik meninė dainų programa, bet buvo sakomos patriotinės kalbos. Tokiu būdu dainų šventės tapo lietuvių tautinėmis demonstracijomis. Taip pat 1925 m. buvo nutarta dainų šventėse atlikti tik lietuvių kompozitorių kūrinius.

Vargonininkų seimuose dažnai buvo svarstomas parapijų chorų sąjungos reikalas. Buvo manyta, kad tokia organizacija įgalins suruošti platesnio masto lietuvių dainų šventes. Tokia sąjunga pagaliau buvo įkurta Chicagoje 1938 m. įvykusiame chorų atstovų seime, kuriam pirmininkavo Antanas Pocius. Buvo priimtas sąjungos veiklos statutas ir nutarta su choralais dalyvauti 1939 m. New Yorko pasaulinėje parodoje ruošiamoje Lietuvių Dienoje. Į sąjungą įsirašė 43 chorai su 2350 narių. Pirmininku išrinktas Worcesterio Šv. Kazimiero parapijos vargonininkas Juozas Žemaitis.

Po sėkmingo dalyvavimo New Yorko pasaulinėje parodoje sąjungos veikla dėl tolimų distancijų sutiko praktiškų kliūčių, ir nuo 1941 m. vėl grįžo prie rajoninių apskričių dainų švenčių. Chorų sąjunga nuo tada Vargonininkų Sąjungoje veikė kaip Dainos Meno Sekcija.

Visą laiką gyvenant svetimose aplinkoje ir iš šalies veikiant nepalankioms lietuvybei įtakoms, kad ir griežčiausi nutarimai bei tvirčiausi nusistatymai pamažu nejučiomis silpnėja ir būna perpučiami svetimų vėjų. Išlaikymas grynos tautinės linijos iš kiekvieno lietuvių reikalavo besąlyginio pasiaukojimo savo tautos labui. Kai kurie vargonininkai, susipažinę su vietos gyvenimo sąlygomis ir pramokę anglų kalbos, jausdamiesi nebegalį išsilaikyti besisukančiame malūne, malančiame tautines mažumas, metė vargonininkavimą ir ėmėsi kitų darbų, kiti nuėjo pas lenkus, kur buvo mažiau darbo ir geresnis atlyginimas. Suvaržius įvažiavimą į JAV, naujų vargonininkų iš Lietuvos nebeatvyko, o seniau atvykę paseno ir pavargo. Daugelį vietų užėmė jau čia gimę ir mokslus baigę. Jų nuotaikos jau buvo kitokios. Eilėje parapijų dėl vyrų stokos pradėjo vargonininkauti moterys ir kitataučiai. Dėl to ne vienoje lietuvių parapijoje aptilo lietuviškos giesmės bei dainos.

Naujos gyvybės į vargonininkų ir parapijų chorų veiklą įnešė 1949–1950 metais iš Vokietijos atvykusi naujųjų lietuvių ateivių, vadinamųjų tremtinių, banga, atnešusi eilę energingų ir kvalifikuotų muzikų bei gražaus jaunimo, kurie įsijungė į lietuvišką dainą ir chorus.

Dainų šventės. Nors parapijų chorams nepavyko ilgiau išsilaikyti susijungus į vieną organizaciją, jų vaidmuo, rengiant įvairiomis progomis Amerikoje dainų šventes, buvo didelis.

Pirmojo pasaulinio karo metu Amerikos lietuviams energingai kovojant už Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, iškilo reikalas reprezentuoti lietuvius ir jų kultūrą amerikiečių tarpe. Parankiausia buvo pasirodyti su lietuviška daina. 1916 rugsėjo 15 Chicagoje karo parodos metu 12 chorų su 500 dainininkų, vadovaujamų muziko A. Pociaus, atliko lietuviškų dainų programą. New Yorke kiek mažesnis chorų skaičius, muziko Stasio Šimkaus vadovaujamas, su lietuviškos dainos programa pasirodė bent kelis kartus: 1917 gruodžio 8 Grand Palace salėje, visuotinio lietuvių seimo proga 1918 kovo 13 Madison Square Garden, tų pačių metų lapkričio 8 Carnegie Hall ir 1919 balandžio 23, renkant milijoną parašų, reikalaujančių pripažinti Lietuvos nepriklausomybę.

Žymesnis parapijų chorų pasirodymas New Yorke buvo 1930 Vytauto Didžiojo metais birželio 1 Carnegie Hall, minint Vytauto D. 500 metų sukaktį. Dalyvavo 9 chorai su 500 daini-

ninkų, kuriems vadovavo muzikas Juozas Žilevičius. Nepalyginamai didesnėje dainų šventėje 1939 rugsėjo 10 pasaulinės parodos metu su 3000 dainininkų dalyvavo 60 chorų, iš jų 47 buvo parapijų chorai. Jai vadovavo taip pat muzikas J. Žilevičius. Dar su didesniu pasisekimu praėjo 1964 rugpiūčio 23 New Yorke pasaulinės parodos metu surengta dainų ir tautinių šokių šventė, kurioje dalyvavo 31 choras su 3000 dainininkų. Tarp 31 choro 21 buvo parapiinis.

Chicagoje irgi buvo rengiami jungtinių chorų pasirodymai — dainų šventės, iš kurių žymesnės buvo: 1920, 1928 gegužės 20 minint Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį, 1930 su 1000 dainininkų minėjo Vytauto D. 500 m. sukaktį, 1933 liepos 16 pasaulinės parodos metu suitraukusi 45.000 klausytojų. Kitos minėtinos Chicagoje surengtos šventės buvo 1934, 1935, 1938, 1940, 1951 ir 1954 metais. Išskyrus paskutinę, kuriai dirigavo muz. Steponas Sodeika ir Antanas Giedraitis, visoms kitoms dainų šventėms vadovavo muz. A. Pocius. Visose minėtose šventėse daugiausia dalyvavo parapijų chorai. 1956 ir 1961 metais Chicagoje įvyko JAV ir Kanados lietuvių dainų šventės, kuriose taip pat dalyvavo nemažai ir parapijų chorų. Pirmoje dalyvavo 1000, o antroje 800 dainininkų.

Naujoje Anglijoje pirmoji Dainų Šventė įvyko 1930 Vytauto Didžiojo metais Bostone, Symphony Hall. Šventėje dalyvavo 10 chorų su 400 dainininkų, kurių žymią daugumą sudarė parapijų choristai. Dirigavo muz. J. Žilevičius. Kitos žymesnės dainų šventės vykdavo Marianapoly liepos 4, vadinamojoje Lietuvių Dienoje: 1933, 1934, 1937, 1938 ir 1938 metais, pasirengiant Lietuvių Dienai New Yorko pasaulinėje parodoje. Hartforde, Conn., dainų šventė įvyko 1934 balandžio 13, o 1935 birželio 9 West Haven, Conn. Ypačingai įspūdinga šventė surengta 1936 liepos 26 Lawrence, Mass., kur dalyvavo 11 chorų su 500 dainininkų, klausėsi 7000 žmonių.

New Jersey pirmoji Dainų Šventė buvo surengta 1916 birželio 17 Newarke; jai vadovavo kompozitorius Stasys Šimkus. Pradedant 1930 metais, New Jersey buvo surengta per 10 dainų švenčių, kurioms daugiausia vadovavo muz. J. Žilevičius.

Pennsilvanijos valstijoje minėtina 1926 rugpiūčio 28 Philadelphijoje pasaulinės parodos metu surengta Lietuvių Diena, kur dalyvavo 14 chorų su 800 dainininkų, klausėsi apie 11.000 žmonių. Chorams dirigavo vargonininkai Jonas Čižauskas, An-

tanas Pocius, Jonas Hodelis ir Vincas Nickus. Wyomingo Klonyje dainų šventės pradėtos rengti 1930 m., minint Vytauto Didžiojo sukaktį. Pirmoji šventė surengta 1930 rugsėjo 23 Wilkes-Barre, kur dalyvavo 6 chorai su 260 dainininkų. Vado-vavo J. Žilevičius. Didžiausia šventė surengta 1934 liepos 4 su 11 chorų ir 450 dainininkų. Buvo apie 10.000 klausytojų. Cho-rams dirigavo vargonininkai Juozas Kudirka ir Juozas Stul-gaitis.

Visas minėtas dainų šventes daugiausia rengė parapijų cho-rai ir joms dirigavo vargonininkai.

Nusipelnę muzikai. Vargonininkų Sąjunga tikrai gali di-džiutis, sutraukusi į savo eiles veik visus pirmaeilius Ameri-kos lietuvių muzikus, kompozitorius bei vargonininkus. Dau-gelis iš jų savo organizaciniu darbu, kūryba bei visuomenine veikla yra daug nusipelnę Amerikos lietuvių visuomenėje. Są-junga turi visą eilę nusipelnusių garbės narių: vargonininkų patriarchas Juozas Naujalis, Antanas S. Pocius, kun. Juozas Čižauskas, Aleksandras J. Aleksis, Jonas Čižauskas, Vladas Daukša, Adolfas Mondeika ir Juozas Žilevičius.

Juozas Naujalis tik kartą 1922 m. su smuikininku Mykolu Leškevičium buvo atvykęs į JAV ir koncertavo, rinkdamas au-kas Lietuvių Meno Kūrėjų Draugijai. Tačiau jo sukurta bažny-tinė muzika skambėjo ne tik Lietuvos, bet ir JAV lietuvių baž-nyčiose, ir ne vienas Vargonininkų Sąjungos narys savo pradi-dinį bažnytinės muzikos išsilavinimą buvo gavęs Juozo Nauja-lio vargonininkų mokykloje.

Vladas Daukša (g. 1882), 1902 m. atvykęs į JAV, baigė Chicagos Bush konservatoriją ir 47 m. išvargoninkavo Chica-gos Šv. Kryžiaus parapijoje. Vienas iš Vargonininkų Sąjungos organizatorių. Buvo suorganizavęs gerą chorą, statė Sasnaus-ko kantatą Broliai ir kitus panašaus lygio dalykus. Turėjo gra-žų tenoro balsą ir yra įdainavęs plokštelių. 1914 m. buvo suor-ganizavęs orkestrą. Yra parašęs mišių, giesmių ir dainų.

Ypatingai plačia veikla muzikos srityje pasireiškė Antanas Pocius (1884–1953). Lietuvoje mokėsi pas J. Naujalį, 1905 m. atvyko į JAV ir baigė konservatoriją Chicagoje. 1924 m. įsteigė Beethoveno konservatoriją, kuri 1932 m. turėjo 200 mokinių, 10 mokytojų ir gavo Illinois valstijos teises duoti diplomus. Ne vienas ir lietuvis vargonininkas yra baigęs jo mokyklą. A. Pocius buvo vienas iš sąjungos organizatorių, ilgametis jos pir-

mininkas, Muzikos Žinių redaktorius, daugelio chorų bei orkestrų vadovas, dainų švenčių Chicagoje organizatorius ir dirigentas. Yra parašęs keleta operečių ir šiaip muzikos dalykų chorui bei solo.

Aleksandras Aleksis (g. 1886), baigęs Varšuvos konservatoriją, atvyko į JAV 1913 m., vargonininkavo Chicagoj, Brooklyne, Springfielde, Ill., ir ilgiausiai Waterbury, kur turėjo gerai suorganizuotą chorą, pastatė daug vaidinimų, operečių, kantatų, daug kartų koncertavo ne tik Waterbury, bet kituose miestuose. Rengė rajonines dainų šventes, parašė per 100 kūriniių ir operetę I Tėvynę. Keleta metų vadovavo sąjungai.

Jonas Čižauskas (g. 1886), atvykęs 1907 m., vargonininkavo įvairiose vietose ir gilino savo muzikos žinias. Visur buvo suorganizavęs didelius parapinius chorus, su kuriais yra atlikęs daug koncertų. Be to, jis turėjo gerą balsą ir kaip solistas su žmona Marijona per 35 metus koncertavo visose lietuvių kolonijose. Parašė chorui 3 mišias, per 60 lotyniškų motetų.

Kun. Juozas Čižauskas (1892–1955), ilgametis Detroito lietuvių parapijos klebonas, yra sukūręs bažnytinių giesmių ir keliasdešimt dainų, kurių dauguma buvo atspausdinta Muzikos Žiniose.

Ksaveras Strumskis (1884–1954), pirmasis Vargonininkų Sąjungos pirmininkas, 1915 m. Brooklyne suorganizavęs Operetės chorą, su kuriuo atliko daug koncertų ir pastatė 34 operetes. Iš lietuvių jis buvo stambiausias lietuviškų gaidų leidėjas. Iki 1933 m. į gaidų leidimą buvo įdėjęs apie \$7000.

Vincas Nickus (1886–1938) ypatingai yra pasižymėjęs šokių muzika. Jis jaunas atvyko į JAV, savamoksliu įsigijo bendrąjį išsilavinimą ir baigė American Conservatory of Music. Vargonininkavo Chicagoje, dėstė Beethoveno konservatorijoje harmoniją, organizavo orkestrus, jiems vadovavo ir rašė šokių muziką. Yra išleidęs keleta lietuviškų šokių rinkinių, taip pat mišparus, visą eilę lotyniškų bei lietuviškų giesmių, mišias chorui, dainų chorams ir vaikams. Rankraštyje paliko vienur kitur atliktas keturias giesmes ir daug mažesnių kūrinių.

Juozas Žilevičius (g. 1891) yra davęs didelį įnašą Amerikos lietuvių muzikai. Jis buvo 1929 m. Lietuvos švietimo ministerijos atsiųstas susipažinti su išeivių lietuvių kultūriniu gyvenimu. Nuo atvykimo metų iki 1961 m. ėjo Elizabetho lietuvių šv. Petro ir Povilo parapijos vargonininko pareigas ir visą laiką

aktyviai reiškėsi visose Amerikos lietuvių visuomeninės veiklos srityse bei muzikos baruose.

Atvykęs į JAV, tuoj pat Vargonininkų Sąjungoje iškėlė mintį plačiai paminėti 1930 m. Vytauto Didžiojo 500 metų jubiliejų. Buvo išrinktas minėjimo komiteto reikalų vedėju ir Dainų šventės rengimo komisijos pirmininku. 1930 birželio 1 Carnegie Hall, New Yorke, dirigavo 500 rytinio pakraščio jungtiniam chorui. Tais metais rengtose rajoninėse dainų šventėse jungtiniais chorams visur dirigavo J. Žilevičius. Šios sukakties proga jis sukūrė kantatą Vytaute Didysis, Lietuvos valdove... 1932 m. padėjo organizuoti parapijų chorų sąjungą. 1939 m. New Yorko pasaulinėje parodoje rengiamai Lietuvių Dienai aplankė 70 chorų, surengė keleta rajoninių dainų švenčių ir rugsėjo 10 Lietuvių Dienoje dirigavo jungtiniam 60 chorų 3000 dainininkų junginiui. Tai buvo pirmas didžiausias lietuvių pasirodymas Amerikoje.

J. Žilevičius yra sukūręs per 300 religinių bei pasaulinių dainų chorui ir solo. Atsidėjęs rinko Amerikos lietuvių muziką liečiantį archyvą. Be to, aktyviai reiškėsi Amerikos lietuvių visuomeninėje veikloje ir daug rašė periodinėje spaudoje.

Daug nusipelnęs Vargonininkų Sąjungai, ypač Wyomingo Klono Dainos Draugijai, yra Juozas Stulgaitis (1881–1951), keturiasdešimt metų (1905–1945) išbuvęs vargonininku Wilkes-Barre. Wyomingo Klonyje buvo ir daugiau aktyvių sąjungos narių ir energingų veikėjų: Jonas J. Šiaučiūnas, Juozas Kudirka, Petras Karašauskas, Jokūbas Varaitis, Bronius Voveris, Alfonsas Bulevičius, Ant. Grigoraitis, Mykolas Rauličkas, Jonas Mikutavičius, Jonas Hodelis, Antanas Visminas ir Vladas Sorys.

Chicagoje ir jos apylinkėse veikla pasižymėjo sąjungos garbės nariai Vladas Daukša ir Adolfas Mondeika ir kiti vargonininkai: Justas Kudirka, Nikodemus Kulys, Justina Karoliūtė, Leonardas J. Šimutis, Jr., Konstantinas Gaubis, Juozas Brazaitis. Iš naujų ateivių: Juozas Kreivėnas, Faustas Strolia, Juozas Bertulis, Stepas Sodeika.

New Jersey ir New Yorko apygardoje veiklesnieji sąjungos nariai buvo: Pranas Dulkė, Jonas Jankus, Jonas Brundza, J. Janušauskas, Juozas Olšauskas, Kazys Žalnieraitis, Vincas Nikus, Jurgis Pranskietis.

Naujojoje Anglijoje iš senesnių veiklesni buvo Juozas Žemaitis, Justas Balsis, Vladas Burdulis, Rapolas Juška, Juozas Čepukaitis-Kovas (sceninių veikalų rašytojas ir uolus vaidinimų rengėjas), Antanas Giedraitis, Anicetas Šlapelis, Mamertas Karbauskas, Jeronimas Kačinskas ir Jonas Beinorius. Clevelande buvo veiklus Vincas Greičius, Los Angeles, Calif., Bronius Budriūnas ir Omahaje Bronius Jonušas. Bažnytinės muzikos klausimais daug rašo muzikas kun. Vladas Budreckas.

Penkiasdešimt metų Vargonininkų Sąjungos sukakties proga Muzikos Žiniose (1963 m. 3–4(170–171) nr.) buvo prisiminti dar ir šie vargonininkai: Pranas Ambrazas, Klemensas Bagdonavičius, Vladas Baltrušaitis, Regina Brazaitienė, Pranas Bujanauskas, Mykolas Cibas, Alfonsas Jakučionis, Julius Mačiulis, Albertas Mateika, Juozas Rajeckas, Vaclovas Romanas, Jonas Senulis, Povilas Skridaila, Antanas Skridulis, Jurgis Stačiokas, Antanas Stanišauskas, Antanas Stulga, Pranas Turuta, Izidorius Vasyliūnas, Stasys Žylius ir Kazimieras Žižiūnas.

Šaltiniai: Amerikos Lietuvių Katalikų Darbai; LE IV 240–242; Muzikos Žinių žurnalo komplektai; J. Žilevičius, Amerikos lietuvių muzikos plėtojimosi bruožai — Naujoji Romuva 1934 m. 7 nr.

LIETUVIŲ STUDENTŲ ORGANIZACIJOS

PIRMOSIOS LIETUVIŲ MOKSLEIVIŲ ORGANIZACIJOS

Pirmųjų lietuvių ateivių tarpe buvo daug beraščių. Atvykę į Ameriką, daugumas išmoko skaityti ir rašyti, lankydami vakarines mokyklas. Tuo būdu pramoko ir anglų kalbos. Ne vienas iš lietuvių, lankęs vakarinę mokyklą, siekė ir toliau mokslų. Ne tik patys mokėsi, bet ir savo vaikus leido į mokslus. Lietuviai parodė daugiau veržlumo į mokslą, negu kitos tautybės, nes caro valdžios slopinamas lietuvių troškimas šviestis gaivalingai prasiveržė laisvame krašte.

Pirmoji mokslo įstaiga, kurią lietuviai pradėjo lankyti, buvo 1888 m. Detroite, Mich., įsteigta ir lenkų vedama Šv. Kiriilo ir Metodijaus kunigų seminarija. Jos steigėjas kun. Józef Dąbrowski buvo šviesus ir lietuviams palankus pedagogas. Jau pirmais mokslo metais čia studijavo teologiją ir kitus klierikus

mokė matematikos, literatūros bei lotynų kalbos klierikas Kazimieras Valaitis. 1889 m. jis buvo išventintas kunigu. 1892 m. įstojęs Antanas Kaupas lietuvius studentus subūrė į Šv. Kazimiero mokslo draugiją. 1896 m. šioje mokslo įstaigoje buvo 10 lietuvių. Antanas Kaupas juos mokė lietuvių kalbos ir istorijos. Kun. J. Dąbrowskiui 1902 m. mirus, seminarijoje prasidėjo lietuvių persekiojimas. Lietuviai išsikėlė į kitas kunigų seminarias bei kolegijas. 1910 m. Šv. Kirilo ir Metodijaus seminariją perkėlus į Orchard Lake, Mich., lietuviai vėl pradėjo joje studijuoti; tais metais jų jau buvo net 25. Lietuvių studentų Šv. Kazimiero draugijos vardas buvo keičiamas kelis kartus: Lietuvių moksleivių draugija po globa šv. Kazimiero, Lietuvių Viltis ir pagaliau Literatūrinė moksleivių draugija po globa Šv. Kazimiero.

Daugiausia lietuvių studijavo *Valparaíso universitete*, Indianoje, kur jiems buvo palankios mokslo sąlygos. Čia galima buvo pradėti nuo pradžios mokyklos ir baigti universiteto kursu. Universitetas turėjo savo ūkį, tad nepasiturintieji studentai galėjo užsidirbti pragyvenimą, dirbdami ūkyje ar virtuvėje. Yra žinių, kad šioje mokslo įstaigoje lietuvių studentų yra buvę jau 1902 m. Antanas Ramanauskas 1905 m. Vien. Liet. kvietė lietuvių jaunimą čia studijuoti. Tų pačių metų rugpiūčio mėn. buvo įsteigta lietuvių Literatūriška draugystė, kurios tikslas buvo supažindinti savo narius su Lietuvos istorija, geografija, literatūra ir žadinti savo narių tautinę sąmonę. Draugijos steigėjais buvo A. Juška, P. Petraitis, S. Sapranas ir A. Vaičiūnas. Jie buvo išsirūpinę iš universiteto vadovybės kambarį draugijos susirinkimams ir bibliotekai. Draugija gaudavo visus lietuviškus laikraščius ir naujai spausdinamas knygas. 1913 m. draugijos bibliotekoje buvo 1781 lietuviška knyga. Lietuvių studentų skaičiui didėjant, augo ir pati draugija, kartais jos narių skaičius siekdavo arti šimto.

Broniaus K. Balevičiaus–Balučio iniciatyva Literatūriška draugystė 1906 m. išsirūpino iš universiteto vadovybės ir lietuvių kalbos kursą: gavo klasę ir mokytoją, kurį patys studentai išsirinko. Buvo dėstoma lietuvių kalbos gramatika, sintaksė ir literatūros istorija iš Jono Šliūpo knygos Lietuviškieji raštai ir raštininkai. Mokytojas gaudavo veltui butą ir valgį. Pirmasis lietuvių kalbos mokytojas buvo Pranas Smilgevičius. Jam išvykus, lietuvių kalbą dėstė Bronius K. Balutis, Adomas Juška,

Steponas Biežis, Kazimieras Vidikauskas (Vidikas), Zigmas Vitkauskas (Vitkus), Vincas Greičius, Kostas Augustinavičius (Augustas), Anicetas Linkus, J. Naujalis, Antanas Tulys ir Petras Daužvardis.

Vėliau Valparaiso Universitete atsirado visa eilė centrinių draugijų skyrių—kuopų: Lietuvių Susivienijimo Amerikoje, Tėvynės Mylėtojų Draugijos, Katalikų Moksleivių Susivienijimo, Lietuvių Moksleivių Susivienijimo ir Socialdemokratų Sąjungos. Be šių, buvo ir Kudirkos Muzikališka Draugystė.

Iš viso Valparaiso universitete, manoma, yra studijavę apie tūkstantis lietuvių. Iš žymesnių lietuvių yra baigę ar tik studijavę universitete: Lietuvos pasiuntinys Londone Bronius Balutis, Lietuvos konsulas Chicagoje Petras Daužvardis; laikraštininkai ir visuomenininkai: Steponas Biežis, Kostas Augustinavičius, Jonas Sutkus, Matas Zujus, Julius Kaupas, Antanas Ramanauskas, Jonas V. Liūtas, Antanas Rakauskas (vėliau įsišventinęs kunigu), Antanas Tulys, Zigmas Vitkauskas, Vytautas Širvydas; kunigai: Jeronimas Vaičiūnas, Pranciškus Juškaitis, Anicetas Linkus, Jurgis Paškauskas ir Antanas Baltutis; muzikai: Vincas Greičius, Anicetas Šlapelis ir kt.

Ir kitose kolegijose buvo lietuvių studentų, kurie spietėsi į lietuviškas draugijas. Šv. Bedo kolegijoje, Peru, Ill., veikė Lietuvių Studentų Draugija, kuri turėjo knygynėlį ir lietuvių kalbos pamokas. Dėstytojai buvo Pranas Gudas, Pranas Šivickis, Anicetas Linkus, Simanas Rakauskas, Leonardas Šimutis, V. K. Bacevičius, Albinas Rupšys, Balys Vitkus; Šv. Bonaventūro kolegijoje, St. Bonaventure, N.Y., veikė Maironio literatiška draugijėlė. Buvo ir kitur įsikūrusios atskiros lietuvių studentų draugijėlės, bet jos veikė atskirai ir tarp savęs jokių glaudesnių ryšių neturėjo.

KATALIKŲ MOKSLEIVIŲ SUSIVIENIJIMAS

Pavienių lietuvių studentų būrelių veikla nepatenkino daugumos lietuvių studentų reikalų. Ypatingai tai pradėta justi, kai atsirado daugiau lietuvių studentų Amerikos kolegijose bei universitetuose. Lietuvių spaudoj pasirodė vienas kitas straipsnis, skatinąs organizuoti lietuvių studentus, ir didesniuose studentų suėjimuose pradėta kalbėti, kad reikia steigti centrinę

lietuvių studentų organizaciją. Tuo reikalu ypatingai susirūpino tada buvę studentai, o vėliau išsivertinę kunigais Petras Lapelis, Augustinas Petraitis, Jeronimas Vaičiūnas, Konstantinas Vasiliauskas–Vasys, Aleksandras Baltutis ir Jonas Gerovickas. Jų iniciatyva 1912 rugpiūčio 23–25 Chicagoje buvo sušauktas pirmas lietuvių moksleivių–studentų suvažiavimas, kurį atidarė Petras Lapelis. Suvažiavimo prezidiumą sudarė Konstantinas Vasys, Aleksandras Baltutis, Augustinas Petraitis ir Jeronimas Vaičiūnas.

Svarstant steigiamos studentų organizacijos tikslus ir jos pavadinimą, susirinkusiųjų tarpe kilo nesutarimas. Daugumas dalyvių norėjo organizuoti lietuvių studentus krikščioniškais pagrindais, bet keli studentai, kaip Steponas Biežis, Petras Zalatorius, Povilas Žilvytis ir S. Naikelis, su tuo nesutiko ir net pasitraukė iš suvažiavimo. Jie sudarė branduolį liberalinės studentų organizacijos, kurios steigiamasis susirinkimas buvo sušauktas mėnesiu vėliau (IX.27–29.) taip pat Chicagoje.

Likusi dauguma organizaciją pavadino Lietuvių Rymo–Katalikų Moksleivių Susivienijimu Amerikoje. Susivienijimo tikslas buvo draugiška vienybė, doriškai ir tautiškai žūstančių draugų gaivinimas, lavinimasis doroje ir moksle, liaudies švietimas, vaidinimų, prakalbų, paskaitų, referatų rengimas ir panašiai. Nutarta leisti mėnesinį laikraštį Moksleivį. Pirmąją centro valdybą sudarė: pirm. Petras Lapelis, vicepirm. Matas Žaldokas, I rašt. Augustinas Petraitis, II rašt. Anicetas Linkus, išd. J. Klioris, knyg. A. Martinkus, redaktorius Konstantinas Vasys ir dvasios vadas kun. Matas Kraučius.

Po suvažiavimo prasidėjo moksleivių organizavimas, jų kuopų steigimas. Kiekvienoje aukštojoje mokykloje, kur buvo didesnis lietuvių skaičius, ar lietuvių kolonijoje, kur buvo daugiau lietuvių studentų, buvo steigiamos kuopos; jų dvasios vadu dažniausiai būdavo vietinis lietuvių parapijos klebonas ar vikaras. Aktyvesnės kuopos rengė vaidinimus, koncertus, paskaitas, beveik visos kuopos buvo įsivedusios lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos pamokas, turėjo knygynėlius. Kasmet buvo šaukiami seimai, kurie svarstydavo organizacijos veiklą ir rinkdavo naują centro valdybą. Organizacija kasmet augo ir 1918 m. turėjo 19 kuopų su 307 nariais ir 30 baigusiu mokslus. Tai buvo geriausi organizacijos metai. Vėliau narių ir kuopų skaičius ėmė mažėti.

Steigiant Katalikų Moksleivių Susivienijimą, buvo manyta, kad prie jo prisidės ne tik moksleiviai ir studentai, bet ir baigusieji aukštąsias mokyklas, vadinamieji alumnai. Bet nei studentams, nei alumnams netiko susivienijimo pavadinimas. Todėl 1921 m. Chicagos seime, išklausius dešimties metų veiklos pranešimą, nutarta keisti organizacijos vardą, kuris apimtų moksleivius, studentus ir baigusius mokslą. Nuo 1922 m. katalikų moksleivių organizacija pasivadino Giedrininkais ir vietoj Moksleivio pradėjo leisti Giedrą. Nežiūrint veikėjų gerų norų ir didelių pastangų, ši tikrai vertinga lietuvių šviesuolių organizacija nepajėgė atsispirti Amerikos malūnui. Jau dvyliktajame seime buvo panaikintas konstitucijos paragrafas, reikalaujantis narius visuomet kalbėti tik lietuviškai. Po metų Giedroje atsirado reikalavimų įvesti skyrių anglų kalba; tačiau 1924 gruodžio 29–30 seimas nutarė skyriaus anglų kalba neįvesti, bet palikti redaktoriui teisę savo nuožiūra, „jeigu būtų koks svarbus rašinys“, įdėti ir anglišką. Po dvejų metų Giedra sustojo, ir nutrūko giedrininkų veikla.

Vis dėlto Katalikų Moksleivių Susivienijimas lietuvių išeivių tautinėje veikloje atliko didelį darbą, išugdė visą eilę patriotų lietuvių kunigų veikėjų ir profesionalų. Iš jo išėjo: kunigai Petras Lapelis, Anicetas Linkus, Augustinas Petraitis, Pranciškus Juškaitis, Pranciškus Juras, Jonas Navickas, Juozas Svirskis, Jonas Bakšys, Aleksandras Baltutis; pasauliečiai: Antanas Rakauskas, Pranas Jakaitis, Jonas Pocius, Leonardas Šimutis ir kiti. Nariai uoliai rinko aukas Lietuvos reikalams, važinėjo po lietuvių kolonijas su prakalbomis ir žadino tautinį susipratimą.

LIETUVIŲ MOKSLEIVIŲ SUSIVIENIJIMAS

Lietuvių Moksleivių Susivienijimas, kaip minėta, įsteigtas 1912 rugsėjo 27–29 Chicagoje. Jis apėmė liberalus, tautininkus ir socialistus. Pirmoji kuopa įsteigta Valparaiso universitete, kur ilgą laiką buvo ir centro valdyba. Antroji kuopa buvo Chicagoje; jos narių skaičius svyravo nuo 20 iki 50. Po pirmojo pasaulinio karo Valparaise užsidarius Susivienijimo kuopai, Chicagos kuopa sudarė centro valdybą. Nuo 1916 iki 1920 m. Valparaise ėjo organizacijos leidžiamas žurnaliukas Jaunimo Sapnai. Prieš tai Susivienijimas turėjo savo skyrių Albino

Rimkos redaguojamame žurnale Jaunojoj Lietuvoj. 1921 m. Jaunimo Sapnų vardas buvo pakeistas į Moksleivių Kelius ir perkeltas į Naujienų skiltis. Čia buvo įvestas ir skyrius anglų kalba The Student's Corner. Moksleivių Keliai sustojo 1924 m., o kitais metais liovėsi ir organizacijos veikla.

Katalikų ir lietuvių moksleivių susivienijimams baigiant savo gyvavimo dienas, buvo mėginta atskiruose universitetuose ar valstijose organizuoti lietuvių studentus. 1927 m. Kolumbijos universitete, New Yorke, buvo įsteigtas Amerikos–Lietuvos Institutas, kuriam priklausė visi buvę tame universitete lietuviai studentai. Instituto veikla 1928 m. rudenį apmirė, dar buvo atgaivinta 1934 m., tačiau ilgai netvėrė. 1928 m. buvo įsteigta New Yorko ir New Jersey lietuvių studentų ir alumnų draugija, turėjusi apie 40 narių. Kas mėnesį šaukdavo susirinkimus, skaitydavo paskaitas, rengdavo diskusijas, pratinosi lietuviškai kalbėti. Po kurio laiko ir ši draugija užsidarė. Buvo susiorganizavę ir Connecticut valstijos lietuviai studentai ir alumnai, tačiau ir jų veikla greit nutilo.

KATALIKŲ STUDENTŲ IR PROFESIONALŲ SĄJUNGA

Katalikų ir lietuvių moksleivių susivienijimų veiklai sustojus, mokslus einančio lietuvių jaunimo tarpe atsirado didelė spraga. Ypatingai tai jautė kunigai veikėjai. Neorganizuoti lietuviai studentai nejučiomis tirpo nutautėjimo katilė. Tuo tarpu reikėjo naujų energingų vadų. Kunigų Vienybės seimuose 1931 ir 1932 m. buvo gyvai svarstomas jaunimo organizavimo klausimas. Pagaliau katalikų studentų organizavimas buvo pavestas Marianapolio kolegijos rektoriui kun. Jonui Navickui, MIC, kuris apsiimtas pareigas atliko rūpestingai. Per trumpą laiką jo iniciatyva buvo suorganizuota trylika studentų kuopų (Marianapoly, Šv. Kazimiero Akademijoje Chicagoje, Bostone, Rochestery, N.Y., Brocktone, Mass., Norwoode, Mass., Providence, R.I., Waterbury, Conn., Worcesterio Šv. Kazimiero ir Aušros Vartų parapijose, Lawrence, Mass., Cambridge, Mass., ir Brooklyne, N.Y.).

1932 spalio 12 Marianapoly įvyko lietuvių katalikų studentų organizacijos steigiamasis suvažiavimas, kuriame dalyvavo 12 kuopų 58 atstovai, daug svečių kunigų bei pasauliečių. Su-

važiavimas praėjo labai pakilia nuotaika, buvo įsteigta Amerikos Lietuvių Katalikų Studentų Organizacija, priimta jos konstitucija ir nubrėžtos veikimo gairės. Šūkiu buvo pasirinkta: „Ieškok Mokslo, Vartok Išmintį, Gyvenk Tikėjimu“. Tikslas — išugdyti sąmoningą, katalikišką lietuvišką inteligentiją, kuri išlaikytų Amerikos lietuvių jaunimą katalikišką ir lietuvišką. Tikslui pasiekti steigiamos moksleivių ir studentų kuopos, leidžiamas mėnesinis žurnalas, kuris jaunime ugdo katalikų tikėjimo ir lietuvių tautos meilę ir ruošia iš jų visuomenės vadus ateiviai. Tautinis auklėjimas vykdomas praktiškai, skatinant su lietuviais kalbėti lietuviškai, žiemos metu rengiant lietuvių kalbos kursus, prakalbas, paskaitas, platinant lietuvišką literatūrą. Palaiko glaudžius ryšius su Lietuvos katalikų studentija. Organizacijos nariai yra keturių rūšių: moksleiviai ir studentai, sendraugiai, rėmėjai ir garbės nariai. Šalia moksleivių ir studentų kuopų steigiami ir sendraugių skyriai. Konstitucijoje pabrėžiami kaip svarbiausi principai: katalikybė ir lietuviybė (Studentų Žodis, 1933, 3, 43–46). Steigiamojo seimo priimtose rezoliucijose Amerikos lietuvių visuomenė kviečiama remti šią moksleivių bei studentų organizaciją ir palaikyti lietuviybę ir puoselėti lietuvių kalbą.

Į pirmą centro valdybą išrinkti: garbės pirm. advokatas Pranas Bublys, pirm. Jonas Čelkys–Morkūnas, vicepirm. Kazimieras Vengras, išd. mokytojas Pranas Galinis, protokolų rašt. Stasys Vaičaitis, finansų rašt. A. Leščinskaitė. Numatyta leisti žurnalo redaktoriai kun. Kazimieras Urbonavičius ir Juozas B. Laučka, žurnalo administratorius — Jonas P. Pilipauskas. Dvasios vadu Kunigų Vienybė paskyrė kun. Kazimierą Jenkų. 1933 sausio mėnesį pasirodė ir organizacijos organas Studentų Žodis. Kad organizacijos pavadinimas apimtų ne tik moksleivius ir studentus, bet ir baigusius aukštąjį mokslą, 1934 liepos 2–3 trečiasis seimas pakeitė vardą į Amerikos Lietuvių Katalikų Studentų ir Profesionalų Sąjungą.

Studentų ir profesionalų sąjungos steigėjų ir organizatorių tikslas buvo parengti susipratusių lietuvių katalikų veikėjų. Ta mintis atsispindi visuose seimuose ir sąjungos leistame organe Studentų Žodyje. Ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į tėvų kalbą, nepaneigiant anglų kalbos reikalingumo. Tėvų kalba yra tautinio išlikimo pagrindas:

„Mes giliai įsitikinę, jog kai tik nustos Amerikoje skambėjus lietuvių kalba, kai lietuvis į Dievą nustos kalbėjęs lietuviškai, ir kai mūsų laikraščiai bus angliškai, tada ir pats lietuvis Amerikoje bus tik legenda“ (Stud. Ž., 1933, 8, 189).

Jau iš pirmųjų sąjungos veikimo metų atsirado balsų, reikalaujančių įvesti anglų kalbą į seimus ir sąjungos organą. Pirminis sąjungos pirmininkas Jonas Čelkys–Morkūnas 1933 m. seime, pabrėždamas katalikams lietuvių tautinės kultūros ugdymo, Lietuvos meilės, lietuvių kalbai ir literatūrai pagarbos bei katalikiško tikėjimo išlaikymo būtinumą, griežtai atmetė dviejų kalbų laikraščio mintį. Jis kalbėjo:

„Aš esu ne tikrai priešingas tokiam sumanymui ir tokiai kryptčiai, kad būtų vartojama lietuvių ir anglų kalbos mūsų organizacijos leidžiamajam grynai lietuviškame žurnale, bet taipogi ir tai lietuviškai spaudai, kuri taip lengvai ir akiai pasiduoda ištautėjimo įtakai“... (Stud. Ž., 1933, 6, 47).

Šia proga jis priminė labai aktualų anglų kalba leistino žurnalo reikalą:

„Mums, Amerikos lietuviams, būtinai reikėtų išleisti tokį žurnalą anglų kalba, kuris galėtų varyti aktingą ir reikšmingą lietuvių propagandą ne tik Amerikos lietuvių tarpe, bet, svarbiausia, — svetimtaučių tarpe. Toks žurnalas galėtų suteikti visiems įvairių ir svarbių žinių apie Amerikos ir Lietuvos lietuvių iš jų kultūrinio, istorinio, ekonominio, politinio ir t.t. gyvenimo sričių. Lenkai jau seniai turi anglų kalboje žurnalą (Poland), kuris veikia aktingą ir naudingą propagandą savo tautos naudai. Ir ne kartą tenai yra gerai „patepama lietuviams““.

Reikia tik apgailestauti, kad iškelta tiesiog auksinė idėja tuo metu nerado atgarsio. Kol Čelkio–Morkūno mestas grūdas surado atitinkamą dirvą, praėjo dar dvidešimt vieneri metai. Tik po Lietuvos nepriklausomybės praradimo ir kitų sunkių nelaimių 1954 lapkričio 24 Brooklyne lietuvių studentų sąjunga pradėjo leisti minėtos krypties trimėnesinį žurnalą Litanus.

Studentų ir Profesionalų Sąjungos pradinė veikla buvo entuziastiška ir gyva. Pirmieji kuopų organizatoriai buvo daugiausia veiklesnieji vietos klebonai. Kuopos dažnai šaukė susirinkimus, rengė paskaitas, diskusijas, lietuvių kalbos kursus, teatrus. Prie kuopų buvo organizuojami įvairūs būreliai–sekcijos: dramos, literatūros, mokslo, visuomenės, blaivybės, misionierių ir sporto. Buvo rengiamos tarp kuopų sporto rungtynės. Sąjungos veikla daugiausia reikėsi Naujojoje Anglijoje, kur

gyveno jos organizatoriai ir viso veikimo judintojas kun. Jonas Navickas. Veikliausia kuopa buvo Marianapoly. Pensilvanijoje buvo trys kuopos (Scrantone, Shenandoah ir Pittstone), o Chicagoje tik viena.

Buvo stengiamasi užmegzti artimesnius ryšius su Lietuvos katalikų moksleiviais bei studentais ateitininkais. Du sąjungos atstovai, Vincas J. Šaulys ir Kazys P. Vengras, buvo pasiųsti į Lietuvą dalyvauti 1933 rugsėjo 30 ir spalio 1 Kaune įvykusioje ateitininkų sąjungos konferencijoje. Buvo deklaruotas vienybės aktas, kurį iš ateitininkų pusės pasirašė konferencijos prezidiumas: Kazys Pakštas, Pranas Dovydaitis, vysk. Mečislovas Reinys, Adolfas Damaševičius (Damušis), J. Simokaitis, B. Kuraitis, Mykolaitytė ir Studentų Ateitininkų Sąjungos centro valdybos nariai Pranas Dielininkaitis, K. Vosylius, Ignas Skrupskelis, M. Matulionytė, P. Butrimas ir dvasios vadas kun. Stasys Usoris, Amerikos Lietuvių Studentų ir Profesionalių Sąjungos vardu pasirašė dalyvavę du jos atstovai. Kitais metais liepos 2–3 Marianapoly įvykusiame seime ateitininkų vardu atstovavo Balys Vitkus. Amerikiečiai buvo pakviesti atvykti į ateitininkų 25 metų jubiliejinį kongresą.

Viena vienybės deklaracija be konkrečių suartinimo žygių negalėjo duoti laukiamų vaisių. Bendradarbiavimo iniciatyvos ėmėsi privačios organizacijos. Jų pastangos iš šalies nebuvo reikiamai paremtos. Tuometinė Lietuvos tautininkų vyriausybė, persekiodama Lietuvoje ateitininkus, Amerikos lietuvių katalikų studentų bendravimą su ateitininkais sutiko šaltai. Iš viso, Lietuvos vyriausybė visą laiką neparodė reikiamo dėmesio savo išeivijai Amerikoje. Nesudarė palankių sąlygų platesniu mastu Amerikos lietuviams studijuoti Vytauto Didžiojo Universitete, o norinčių buvo nemažai. Tik 1937 m. buvo paskirtos pirmos penkios stipendijos Amerikos lietuviams studijuoti li-tuanistiką Vytauto Didžiojo Universitete, nors prašymų buvo žymiai daugiau (plg. Stud. Ž., 1937, 8, 193). Studentų ir profesionalų sąjungai trūko lietuviškos kultūros intelektualų, kurių Amerikos kolegijos negalėjo parengti, o tėvynė Lietuva jų nedavė. Įsidėmėtini Amerikos lietuvių studentų nusiskundimai Lietuvos atžvilgiu.

Dar 1935 m. 1 nr. Studentų žodyje kun. Aleksandras Bublys skundėsi, kad Lietuvos vyriausybė nesirūpinanti Amerikos lietuvių tarpe gaivinti bei stiprinti tautinę dvasią ir neduodanti

nei jokių lengvatų, nei stipendijų Amerikos lietuviams Lietuvoje studijuoti. Į tai piktoku straipsniu atsakė Lietuvos pasiuntinys Washingtonė Povilas Žadeikis, bet tuo reikalo nepataisė (Stud. Ž., 1935, 5, 155–159).

1936 spalio 18 Vytauto Didžiojo Universitete buvo atidarytos užsienio lietuvių studijos. Tame atidaryme dalyvavo ir du Amerikos lietuviai: dr. Aleksandras Račkus ir Pranas Lubinas. Pastarasis savo kalboje kaip tik ir nurodė Amerikos lietuvių jaunimo silpno lietuvių kalbos mokėjimo priežastis, nes Amerikoje trūksta gerų lietuviškų knygų, gerų lietuvių kalbos vadovėlių ir informacinės literatūros apie Lietuvą. Amerikos lietuvių jaunuomenė beveik nieko nežino apie gražiąją Lietuvą ir jos garbingąją praeitį. Studentų Žodžio korespondentas, pasi-piktinęs minėtomis studijomis, siūlė konkretesnių priemonių Amerikos lietuvių jaunimo tautinei sąmonei kelti. Jis rašė:

„Vieton steigti Lietuvoje studijas, kad mus galima būtų studijuoti (vis dėlto, ponai, mes dar ne senienos ir ne kažkokie nepažįstami ašigalio gyventojai), ar ne geriau būtų įsteigus Lietuvoje stipendijas užsienio studentams, duodant jiems visą išlaikymą ir mokslą universitete. Taip, pavyzdžiui, daro prancūzai. Amerikietis prancūzas, baigęs prancūzų kolegiją, ir gavęs iš jos pažymėjimą konkurso keliu, gali laimėti stipendiją, kuria jis gauna pusę kelionės į Prancūziją išlaidų, studijas Paryžiaus universitete ir trejiems metams išlaikymą. Kelionę mes ir patys apsimokėtume, bet išlaikymą ir mokslą, tikime, Lietuva galėtų mums duoti. Tuo būtų auklėjama tikrai lietuviška mūsų inteligentija“ (Stud. Ž., 1937, 1, 24).

Aukščiau minėtas Studentų Žodžio korespondentas, dėstydamas toliau savo mintis dėl Kaune įsteigtų užsienio lietuviams studijų, nusiskundė lietuviškos literatūros stoka. Amerikoje esančioms aukštesniosioms ir aukštajai mokyklai trūksta lietuvių kalbos gramatikos, Lietuvos istorijos bei lietuviškos literatūros, tik ne Donelaičio ar Aušros meto leidinių. Draugijos Užsienio Lietuviams Remti atsiųstos knygos yra pasenusios ir Amerikos lietuvių jaunimui netinkamos. Taip pat nusiskundė ir tinkamos informacijos apie Lietuvą stoka.

„Mūsų jaunąją kartą su Lietuva supažindinti labai sunku. Ne-nuvažiuoti viso jaunimo į Lietuvą. Čia geriausiai gali pasitarnauti iliustruotoji spauda. Deja, ir čia visados mes sutinkame sunkių kliūčių. Sunku gauti Lietuvos paveikslų, jau nekalbant apie klišes. Tiesa, jų kartais prisiunčiama, bet dauguma tokios neaiškos, nemeniškos, jog mums atrodo, kad Lietuvos žmonės mus laiko menko meninio išsilavinimo arba nori ne gražiąją, bet kažkokią

skurdžią, murziną Lietuvą parodyti. Taip, tikrai mums taip atrodo... Ir čia, mūsų manymu, turėtų susirūpinti Lietuvos vyriausybė ar organizacijos, nes mes laikyti specialiu korespondentų ir fotografų Lietuvoje neįstengiamo ir neįstengsime“ (Stud. Ž., 1937, 1, 24-25).

Sąjungos veikimo centras buvo Marianapolis. Kol buvo gyvas kun. J. Navickas, čia vykdavo metiniai seimai, buvo leidžiamas sąjungos organas Studentų Žodis, buvęs vienas svarbiausių veiklos veiksmų. Nežiūrint pastangų kuopose organizuoti lietuvių kalbos kursus ir nuolatinių raginimų per spaudą mokyti tėvų kalbos bei įspėjimų klebonams ir seserims parapijų mokyklose daugiau dėmesio kreipti į lietuvių kalbos išmokymą (plg. Stud. Ž., 1935, 1-2, 48; 9, 359 ir 3, 50-51), tas klausimas vis labiau aštrėjo. Pagaliau vienuoliktasis seimas, įvykęs 1942 rugpiūčio 1-2 Chicagoje nutarė: „Kadangi daugumas studentų nemoka laisvai lietuviškai skaityti, nutariama sąjungos organą leisti dviejose dalyse: lietuviškai ir anglų kalba priedą“ (Stud. Ž., 1942, 7, 141). Bet tas nutarimas nebuvo įgyvendintas, nes kitais metais su penktuoju numeriu Studentų Žodis sustojo, ir pati sąjunga įžengė į karstą.

Be minėto kun. J. Navicko, sąjungai yra nusipelnęs visą laiką buvęs Studentų Žodžio vyriausias redaktorius kun. Kazimieras Urbonavičius, ilgametis žurnalo redaktorius Jonas Pilipauskas, nuo 1941 m. redaktorius Antanas Vaičiulaitis, kurio metu žurnalo turinys buvo stipriai pagerėjęs, ir kiti.

Į iširusios Lietuvių Katalikų Studentų ir Profesionalių Sąjungos vietą stojo nauja lietuvių katalikų jaunimo ateitininkų organizacija, kurios pirmoji kuopa įsteigta 1941 gegužės mėn. Chicagoje. Ateitininkų veikla išsiplėtė 1949-1950 m., kai į Ameriką atvyko daugiau naujų lietuvių ateivių.

BLAIVININKŲ SUSIVIENIJIMAS

Pirmieji lietuvių blaivybės apaštalai. Girtavimas yra didelė tautos nelaimė: jis smukdo ekonomiškai bei fiziškai ir griaua tautos moralę. Geriantieji praleidžia svaiginamiesiems gėrimams paskutinius centus, jų šeimos skursta. Tuo būdu plačiau pasireiškias girtavimas veda tautą prie išsigimimo. Girtas žmogus daug lengviau nusikalsta negu blaivus; kriminalinių nusi-

kaltimų statistika rodo, kad daugiausia nusikaltimų padaro girti.

Pirmieji ateiviai lietuviai Amerikoje kultūrinių pramogų neturėjo. Jei kuris iš lietuvių įsteigė smuklę–taverną, tai ten spietėsi vietos lietuviai praleisti savo laisvalaikį. Savo sunkią dalį mėgino nuskandinti degtinėje. Girtavimas giliai įleido savo šaknis, nes jis buvo paplitęs visoje Amerikoje.

Kaip buvo paplitęs girtavimas Amerikos lietuvių tarpe, aiškiai rodo kun. Jono Žilinsko – Jr. Jono XIX a. pabaigoj surinktos žinios: Mount Carmelyje gyveno 890 lietuvių, veikė 13 lietuvių smuklių („saliūnų“), Mahanoy City — 2000 lietuvių, 24 smuklės, Shenandoah apylinkėje — 7425 lietuviai, 73 smuklės; tik viename Shenandoah mieste veikė 59 lietuvių smuklės. Ir kitose lietuvių kolonijose lietuvių smuklių santykis su gyvenančiais lietuviais buvo panašus.

Kiek pinigų žmonės sunešdavo į smukles, matyti iš kun. Antano Staniukyno patikrintos vienos Mount Carmelyje lietuvių smuklės 1909 m. apyvartos: namų nuoma \$ 420, leidimas — \$ 237, šviesa ir vanduo — \$ 42, mokesčiai — \$ 5, smulkios išlaidos — \$ 24, advokatas — 15, pragyvenimas su šeima — \$ 720, gėrimų savikaina — \$ 1767, pelnas — \$ 1662. Viena smuklė per metus turėjo pajamų \$ 4892. Tuo metu Mount Carmelyje veikė 28 lietuvių smuklės, tad apytikriai jos per metus turėjo pajamų \$ 136.000 ir, žinoma, daugiausia iš pačių lietuvių. Tuo tarpu lietuvių klebonas vargo 12 metų be klebonijos.

Šitą lietuvių ateivių nelaimę pastebėjo lietuviai kunigai. Jiems blaivybės idėja buvo žinoma. Vysk. Motiejus Valančius, 1858 m. pradėjęs skelbti blaivybę, per trumpą laiką nublaivino visą Žemaičių vyskupiją. Nors 1864 balandžio 18 Vilniaus generalgubernatorius Muravjovas buvo griežtai uždraudęs blaivybės brolijas, tačiau pati blaivybės idėja nebuvo žuvusi. Iš Lietuvos atvykę kunigai atsivežė vysk. Valančiaus tautos blaivinimo idėją ir pirmieji pradėjo ją skelbti savo tautiečių tarpe. Apie 1895 metus Waterbury kun. Juozas Žebrys buvo įkūręs priešalkoholinę draugiją, bet ji rado mažai šalininkų ir greit sunyko. Susivienijimas Lietuvių Amerikoje bandė organizuoti blaivininkus. Buvo įsteigta Suvienytos Blaivystės Draugystė. Kun. Jonas Žilinskas leido ir draugijos organą Blaivystės Laišką 1899 m. Plymouth. Laikraščio išėjo tik trys numeriai. Ir antroji sėkla neprisigijo.

Blaivininkų Susivienijimo veikla. Po 1905 metų revoliucijos Rusijoje Lietuva laimėjo šiek tiek laisvės. Ta proga pasinaudodami, kunigai ryžosi atgaivinti Lietuvoje vysk. Valančiaus blaivybės misiją. 1908 balandžio 4 Kaune buvo įsteigta Blaivybės Draugija, kuri greitu laiku savo skyriais apėmė visą Lietuvą ir pritraukė kelias dešimtis tūkstančių narių. Lietuvos blaivybės sąjūdis rado atgarsį ir išeivijoje. 1909 gegužės 5 steigiamasis Kunigų Vienybės seimas susirūpino blaivybės veikla išeivių tarpe ir tai idėjai vykdyti išrinko kun. Vincentą Vizgirdą.

Tačiau tikruoju blaivybės organizatorium buvo Waterburio lietuvių Šv. Juozapo parapijos klebonas kun. Petras Saurusaitis. Jis tų pačių metų rugsėjo 22 Waterbury sušaukė steigiamąjį blaivininkų susirinkimą, kuriame, be kelių vietos pažangesnių lietuvių, iš kitų kolonijų dalyvavo tik kun. Milukas iš Philadelphijos ir Mykolas Norkūnas iš Lawrence, Mass. Pirminku išrinktas M. Norkūnas, sekr. Waterburio lietuvių parapijos vargonininkas Juozas Čepukaitis-Kovas, dvasios vadu kun. Saurusaitis.

Antrasis blaivininkų suvažiavimas, įvykęs 1910 rugpiūčio 10 Bostone, buvo žymiai gausesnis. Jo dalyvių nuomonės suskilo: vieni buvo už visišką abstinenciją, kiti norėjo blaivininkais laikyti ir truputį išgeriančiuosius. Buvo parengti ir dveji įstatai: kun. Saurusaičio griežtiems blaivininkams ir kun. Miluko — su saiku geriantiesiems. Organizacija pasidalijo į Pilnųjų Blaivininkų Susivienijimą ir į Blaivininkų Sąjungą, kurios narių dalis po ketverių metų prisijungė prie pilnųjų blaivininkų. Likusioji dalis veikė atskirai.

Trečias iš eilės, o pilnųjų blaivininkų pirmas seimas įvyko 1911 rugsėjo 20 Waterbury, kur jau veikė net trys kuopos. Seime dalyvavo iš 20 kuopų 18 atstovų. Čia buvo priimtas organizacijos vardas Lietuvių Rymo Katalikų Pilnųjų Blaivininkų Amerikoje Susivienijimas (nuo 1915 m. vadinamas Lietuvių Blaivininkų Susivienijimu). Waterburio seime buvo nustatytos ir organizacijos veikimo gairės. Kun. Saurusaičio išleisti Waterburio kuopų blaivininkams įstatai reikėjo pritaikyti visam Lietuvių Blaivininkų Susivienijimui. Tam reikalui išrinkta komisija, kurią sudarė kun. Mykolas Krušas, kun. Pranas Serapinas ir kun. Antanas Staniukynas. Organizacijos tikslas buvo skleisti lietuvių katalikų tarpe pilną blaivybę, kelti žmonių dorą, ugdyti tėvynės meilę, platinti lietuvišką katalikišką spaudą,

steigti knygynus, rengti pramogas be svaiginamųjų gėralų, vaidinimus, paskaitas, koncertus. Šalia suaugusiųjų, buvo organizuojamos ir jaunųjų blaivininkų kuopos. 1914 m. Worcesterio lietuvių šv. Kazimiero parapijos klebono kun. Jono Jakaičio rūpesčiu organizacijai gauta charta. Organizacijos šventė buvo švenčiama vasario 2 (Grabnyčios) ir tuo metu rengiama blaivybės savaitė.

Lietuvių Blaivininkų Susivienijimo organu pirmus dvejus metus buvo kun. Saurusaičio Waterbury leidžiama mėnesinė šviesa. 1913 metais pasirinktas Draugas, blaivininkų skyriaus redaktorium išrinktas kun. Jonas Jakaitis, kuris 1915 metais pradėjo leisti atskirą blaivininkų mėnesinį laikraštį Tautos Rytą, ėjusį iki 1921 m. Po kun. Jakaičio laikraščio redaktoriais buvo kun. Jeronimas Valaitis, studentas Jonas Navickas, Petras Daužvardis. Tautos Rytas skleidė blaivybės mintį ne vien grynai religiška doriniu pagrindu, bet ir moksliskais įrodinėjimais, kaip kun. Fabijonas Kemėsis 1914 metų Katalikų Federacijos seime buvo reikalavęs. 1921 m. Drauge įvestas blaivininkų skyrius Blaivybės Dirva, kurį redagavo kun. dr. Kazimieras A. Matulaitis. 1927 m. perėjo į Darbininką, kur blaivybės skyrių redagavo iš eilės kun. Antanas Daugis, kun. Pranas Juškaitis, dr. Antanas Landžius ir stud. Antanas Miciūnas. 1928 m. kun. Saurusaitis blaivininkams buvo pradėjęs leisti Spinduliuką, bet jis neilgai ėjo, nes pats redaktorius 1930 m. grįžo į Lietuvą ir po dvejų metų mirė.

Veikliausias organizacijos laikotarpis buvo 1915–1920 metais. Tada ji turėjo apie 40 aktyvių kuopų su 6000 narių. Daugiausia veikloje reikėsi Naujosios Anglijos kuopos, kurių veikliausios buvo Waterbury, Cambridge, Bostone, Lawrence ir Worcester. Pastaroji turėjo savo scenos mėgėjų grupę, surengė daug vaidinimų ir su gastrolėmis lankė lietuvių kolonijas. Lietuvių Blaivininkų Susivienijimo veikla siekė ir Chicagą, kur blaivybės srityje buvo uolūs darbininkai: kun. Pranas Serafinas, kun. Antanas Briška, išleidęs knygelę Ką mums duoda girtybė? ir muzikas Antanas Pocius. Viena kita kuopa buvo įsikūrusi New Yorke ir Pennsilvanijoje.

1920 sausio 16 JAV buvo įvesta prohibicija, uždraustas svaiginamųjų gėralų gaminimas, pardavinėjimas ir importas. Tuo tikėtasi pakelti žmonių materialinę ir moralinę padėtį. Daugelis tikėjosi, kad vyriausybė vienu mostu visus padarys blaivininkais.

kais. Uolūs blaivybės veikėjai paleido arklą iš rankos. Sustojo Tautos Rytas, veiklios kuopos apmirė, kitos visai užsidarė. Tačiau svaigalų uždraudimas ne tik neatnešė laukiamų vaisių, bet dar labiau pablogino padėtį. Vietoje valstybės įstatymais kontroliuojamų gėralų įmonių atsirado daugybė slaptų, vadinamų „kičininių saliuų“, kur žmonės dar labiau nuodijosi, nes namuose pagaminti svaiginamieji gėralai turi žymiai daugiau kenksmingų nuodų. Kas blogiausia, kad namuose pagamintą „šmunkę“ pradėjo gerti ir jaunimas. Manoma, kad prihibicija atnešusi daugiau blogo ir labiau sudemoralizavusi visuomenę. Visų šių įvykių akivaizdoje JAV vyriausybė 1933 gruodžio 5 prohibiciją panaikino.

Ilgiausiai blaivininkų veikla išsilaikė Naujojoje Anglijoje, kur buvo veikliausios kuopos. Seimai buvo šaukiami įprasta tvarka kas metai, bet atstovai atvykdavo tik iš trijų–keturių kuopų: Bostono, Lawrence, Marianapolio kolegijos, Waterburio ir Worcesterio. Veikliausia išliko Worcesterio 25 kuopa, kuri kasmet atsiųsdavo į seimą ištisą būrį atstovų ir vėlesniais laikais beveik jie vieni sudarydavo centro valdybą (Juozas Svirskis, Vincas Blaveckas, Ona Sidabrienė, Juozapina Leonaitė, Pranas Mankus, Veronika Liutkienė, Izidora Ročkienė, P. Stoškienė, Jonas Vaitkus ir kt.).

Blaivininkų Susivienijimo veikla visai susilpnėjo ir pasibaigė su 31–ju seimu, kuris įvyko 1942 m. Cambridge, Mass.

Greta didžiųjų blaivybės apaštalų kun. P. Saurusaičio ir kun. J. Jakaičio, blaivybės veikloje gyvai reikėsi kunigai: Antanas Staniukynas, Fabijonas Kemėsis, Pranas Juškaitis, Pranas Serapinas, Antanas Briška, Pranas Augustaitis, Augustinas Petraitis, Steponas Kneižys, Petras Lapelis, Jeronimas Vaičiūnas, Jurgis Paškauskas–Paškus, Jonas Švagždys, Pranas Virmauskis; studentai, vėliau įšventinti į kunigus: Pranas Juras, Jonas Navickas, Jonas Bakšys, Pranas Strakauskas. Iš pasauliečių — dr. Aleksandras Račkus, adv. Kazys Česnulis, Ona Adomaitienė, Benediktas Jakutis, Juozas Čepukaitis–Kovas, Leonas Praspalius, Juozas Šaliūnas, Jonas Šaučiūnas, Vincas Blaveckas, Juozas Svirskis, Jonas Vaitkus ir visa eilė kitų.

Šaltiniai: Pilnųjų Blaivininkų Susivienijimo seimų protokolai; Tautos Rytas; Amerikos lietuvių katalikų metraštis 1916 m. Amerikos lietuvių katalikų darbai; A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas.

LIETUVOS VYČIAI

Vyčių įsteigimas. Pirmosios lietuvių draugijos daugiausia buvo pašalpinės, iš kurių susiorganizavo susivienijimai. Veikė klubai, paskiri jaunimo sambūriai. Didesnėse lietuvių kolonijose buvo steigiamos jaunų vyrų kareivių draugijos. Kiekviena draugija turėjo savo spalvotą uniformą su generoliškais antpečiais, kardais, aukštomis kepurėmis. Jie atrodė, kaip kokio valdovo garbės gvardija. Savo globėjo šventėse rengdavo iškilmingas eitynes, paradus dažniausiai raiti ant baltų žirgų. Bet kareivių draugijos apėmė tik jaunus vyrus, jos neturėjo aiškos ideologijos ir buvo necentralizuotos, kiekviena veikė sau atskirai. Gyvenamasis momentas statė kitokius, griežtesnius reikalavimus.

Besibraunanti į lietuvių tarpą laisvamanybė ir pradėjęs jau reikštis lietuvių jaunimo nutautimas, sudarant mišrias šeimas, rodė būtiną reikalą steigti lietuvių katalikų jaunimo organizaciją, kuri apimtų visų lietuvių išeivių katalikų jaunimą ir centralizuotų jo veiklą. Katalikų jaunimo organizacijos mintį iškėlė kun. Antanas Kaupas ir Mykolas Norkūnas. 1912 m. Bostone per Katalikų Susivienijimo seimą M. Norkūnas išdėstė savo sumanymą organizuoti lietuvių katalikų jaunimą, o kun. A. Kaupas šį klausimą plačiau nušvietė Drauge.

Ilgai nelaukdamas, M. Norkūnas ėmėsi konkrečių žygių. Susitaręs Lawrence su lietuvių parapijos klebonu kun. Antanu Jusaičiu, 1913 balandžio 27 ir 28 parapijos salėje sušaukė steigiamąjį būsimųjų vyčių seimą. Po pamaldų susirinkę salėje, kun. A. Jusaičio vadovaujami, seimo dalyviai atsidėję svarstė M. Norkūno ir Stepono Būgnaičio parengtus įstatus. Nors seimas buvo visai negausus, — jame dalyvavo tik 10 asmenų, — bet darbingas. Buvo priimta konstitucija ir steigama jaunimo organizacija, pavadinta Lietuvos Sakalais. Tačiau šios organizacijos vardą turėjo patvirtinti Katalikų Federacijos kongresas. Į centro valdybą išrinkti: dvasios vadu kun. A. Jusaitis, pirm. M. Norkūnas, vicepirm. A. Jankauskas, sekr. S. Būgnaitis, išd. K. Urbonas, išdo globėjais S. Mačiulskytė ir A. Simonaitytė.

Tų pačių metų vasarą (VI.24.) Pittsburgė Katalikų Federacijos kongrese M. Norkūnas referavo apie įsteigtą lietuvių katalikų jaunimo organizaciją ir prašė ją patvirtinti. Kongresas tam pritarė, tik pakeitė jos vardą. Kun. A. Kaupas išaiški-

no, kad lietuviai daugiau gerbia žirgus negu paukščius, tad geriau tiktų naują organizaciją pavadinti Lietuvos Vyčiais. Kun. A. Kaupo pasiūlymas buvo vienbalsiai priimtas. Šiuo klausimu buvo priimta rezoliucija: „Mes lietuviai ir lietuvaitės, gyvenantieji įvairiose pasaulio dalyse, matydami įvairių organizacijų svarbumą, nusprendėme padaryti vieną jaunimo organizaciją, kurią pavadiname Lietuvių Rymo Katalikų Jaunuomenės Federacija — vardu Lietuvos Vyčiai — po šv. Kazimiero globa“. Organizacijai duotas šūkis: „Dievas ir Tėvynė, arba Viskas Lietuvai, Lietuva gi Kristui“.

Pirmoji vyčių kuopa, dar Lietuvos Sakalų vardu, buvo įsteigta Montello–Brocktone, Mass., kur klieriko Prano Virmauskio pakviestas M. Norkūnas buvo nuvykęs su prakalba lietuvių jaunimo organizavimo reikalu. Gi 1914 m. seimo Brocktone metu jau buvo apie 30 kuopų. Šis seimas laikomas istoriniu, nes jis priėmė organizacijos konstituciją—įstatus ir nustatė pagrindines organizacijos veikimo gaires. Seime dalyvavęs rašytojas kun. Motiejus Gustaitis buvo sužavėtas seimo darbais ir parašė vyčiams himną, o muziką sukomponavo muzikas Aleksandras Aleksis. Seimo nutarimu Lietuvos Vyčiai įregistruoti Massachusetts valstijoje.

Vyčių veikla. Į Amerikos lietuvių katalikų jaunimo organizacinį darbą greit įsijungė visa eilė kunigų bei klierikų, kurie vėliau iššventino kunigais, ir pasauliečių. Nežiūrint laisvamanių daromų įvairių pinklių, visur vyravo didelis religinis ir tautinis užsidegimas. Steigėsi naujos kuopos, narių skaičius didėjo šimtais, tūkstančiais. Kasmet buvo šaukiami vyčių seimai, kurie praeidavo su pakilia katalikiškai lietuviška nuotaika, dažnai su didelėmis iškilmėmis ir eitynėmis.

Prie kuopų steigėsi būreliai lietuviškai katalikų spaudai platinėti. Didesnės kuopos organizavo chorus, dramos sekcijas, rengė vaidinimus, koncertus, paskaitas, veikė sporto klubai.

1915 m. seime nutarta leisti organizacijos organą Vytį, kurio pirmas numeris išėjo 1915 spalio 21. Jo redaktorais buvo išrinkti studentai Aleksandras M. Račkus ir Kazys Pakštas. Šiame seime pirmą kartą suskambėjo vyčių himnas. Priimtas ir M. Norkūno parengtas nario ženklelio projektas. Tų pačių metų gegužės 27–29 Worcesterį buvo surengta pirmoji tautodailės paroda.

1914 m. kilęs pirmasis pasaulinis karas iš organizacijos pareikalavo daug darbo ir pasiaukojimo, besirūpinant nukentėjusiais nuo karo broliais lietuviais ir politiniais Lietuvos reikalais. Bet tai vyčių organizacijos augimo nesustabdė. 1916 m. seimo pranešimai rodė, kad jau veikė 60 kuopų su daugiau kaip 4000 narių. Vyčiams plečiantis, buvo suorganizuotos apskritys: Naujosios Anglijos, Chicagos, Rytinės ir Vakarinės Pennsilvanijos.

1917 m. JAV įstojus į karą, tų metų vyčių seimas išrinko komisiją suredaguoti ir pasiųsti JAV prezidentui Woodrow Wilsonui raštą, kuriuo vyčiai pasižadėjo ištikimai ginti JAV vėliavą ir jos principus. Prieš tokį vyčių pareiškimą spaudoje ir per rengiamas prakalbas griežtai protestavo socialistai, girdi, vyčiai siūlė lietuvių jaunimą kaip medžiagą kapitalistų patrankoms. Buvo mėginama net suardyti vyčių organizaciją. Tačiau tos pastangos nuėjo niekais: tais metais įsisteigė dar dvi apskritys: Connecticut ir New York–New Jersey.

Į vyčių organizaciją įnešė tam tikro nesklandumo kai kurių klebonų draudimas steigti vyčių kuopas. Tas įvykis buvo plačiai svarstytas 1917 m. vyčių ir Kunigų Vienybės seimuose. Nesusipratimai buvo pašalinti ir daugiau nebepasikartojo. 1917 m. seimas nutarė organizuoti įvairių amatų ratelius, rengti spaudos savaites, steigti skaityklas, užkandines be svaiginamųjų gėrimų ir rengti pramogas be svaigalų. Vyčių organas paverstas dvisavaitiniu žurnalu. Seimo proga buvo surengta tautodailės ir rankdarbių paroda. Chicagos vyčiai įsteigė taupymo ir skolinimo bendrovę, kuri daugeliui narių padėjo įsigyti nuosavybę. Thomas Shamis Kingstone, Pa., pradėjo leisti anglų kalba mėnesinį žurnalą *The Lithuanian Booster*.

1918 m. seime Chicagoje nutarta steigti savo spaustuvę (ji buvo įsigyta 1921 m.), kasmet rengti vyčių dieną balandžio 23, organizuoti jaunius į vyčius, į konstituciją įrašyta apie narių fizinį lavinimąsi. Chicagos apskritis įsteigė talentų išdą, kuris rėmė vietos dramos mokyklą lankančius net penkis vyčius. Norėta turėti savus teatralus vadovus. Kitais metais buvo nutarta prašyti Katalikų Federaciją įsteigti lietuviams studentams remti stipendijų fondą ir tam reikalui buvo paskirta \$ 100. 1918–1920 m. vyčių veikla buvo ypatingai nukreipta į Lietuvos šelpimo reikalą ir į politinį Lietuvos atstatymo darbą.

Sukaktuviniame 1922 m. seime dalyvavo Lietuvos atstovas Washingtonė Valdemaras Čarneckis ir Lietuvos vyriausybės

vardu pareiškė padėką Vyčių organizacijai už jos atliktus darbus atsikuriančiai Lietuvos valstybei. Tais metais daugely kuopų įsisteigė beisbolo komandos, kurios žaidė su kitataučiais ir garsino lietuvių vardą. Springfieldo, Ill., kuopos narys Jonas Kučkailis kitataučių spaudoj buvo vadinamas Lithuanian Babe Ruth. Pagerbti muzikui Juozui Naujaliui, atvykusiam į JAV rinkti aukų Lietuvos Meno Kūrėjų Draugijai, Chicagos vyčių iniciatyva Orchestra Hall buvo surengtas koncertas, davęs \$ 800 gryo pelno. Tais metais Chicagos vyčių choras pastatė operetę Šienapiūtę, o Chicagos apskrities dramos sekcija Putino dramą Valdovo sūnų.

Nežiūrint aktyvios lietuviškos vyčių veiklos, nepalankių aplinkybių veikiami jie pamažu pradeda vis sunkiau ir sunkiau kalbėti savo tėvų kalba, ir 1922 m. į savo organą Vytį įvedė skyrių anglų kalba Our American Friend.

Aukščiausioje savo veiklos viršūnėje Vyčiai pasirodė 1923 m. seime Springfielde, Ill. Seimui vadovavo muz. Aleksandras Aleksis. Iškilmingas pamaldas atlaikė trys organizacijos garbės nariai. Šv. mišias celebravo kun. Jonas Navickas, asistavo kun. Fabijonas Kemėšis ir kun. Pranas Virmauskis. Seimo posėdžiai vyko Illinois senato posėdžių salėje. Seimo dalyviai buvo dekoruoti sidabrinio dolerio dydžio bronziniais medaliais, specialiai seimui nukaldintais. Išvakarėse buvo surengtos prakalbos; ant-
rą seimo dieną vyčių choras pastatė operetę I tėvynę; trečią dieną surengtos beisbolo rungtynės tarp Springfieldo vyčių komandos ir Chicagos apskrities rinktinės. Narių skaičius su jauniais buvo peršokęs 5000, kuopų priskaičiuota per 100.

1925 m. seime centro valdybos pirmininkas M. Bagdonas išsireiškęs, kad Vyčių organizacijai priklauso 70% vietoje gimusio ir brendusio jaunimo, kuris yra jau gerokai paveiktas šio krašto kultūros ir įtakos. Vyčių vadai rūpinosi įvairiais būdais tautiškai šviesti bei sąmoninti narius. 1922 m. nutarimas surengti ekskursiją į Lietuvą buvo įvykdytas 1927 m. Vyčių ekskursija lankėsi Pavasario Sąjungos jaunimo kongrese, įteikė Pavasario Sąjungai \$ 100 auką ir Lietuvos kariuomenės vadui generolui Silvestrui Žukauskui auksinį kardą. Vyčių ekskursijos į Lietuvą buvo dar surengtos 1928, 1930 ir 1938 m.

1928 m. seime leista kuopoms vadintis Lietuvos valdovų ar rašytojų bei visuomenės veikėjų vardais. Ar katra iš kuopų pasinaudojo tuo leidimu, neteko girdėti. Buvo nutarta, kad visuo-

se vyčių parengimuose turi vyrauti tautiški lietuvių žaidimai ir gražiausi iš jų premijuojami. Tautinėse šventėse mergaitės privalo dėvėti tautiškus drabužius; rudens ir žiemos metu rengti paskaitas apie Lietuvą ir lietuvių tautą; kiekvienas narys privalo atmintinai mokėti Lietuvos ir Vyčių himnus. Chicagos apskritis pradėjo švęsti šv. Kazimiero kaip organizacijos globėjo šventę, kuri vėliau tapo visų vyčių tradicine švente.

1930 m. organizacijos veikla jau žymiai susilpnėjo, narių skaičius nukrito iki 1800. 1931 ir 1932 m. dėl ekonominės depresijos organizacija dar labiau nusilpo, kai kurios kuopos nebepajėgė duoti nė po \$ 10 spaustuvės skoloms sumokėti. Organizacijos organas suplonėjo ir virto mėnesiniu. Vyčių susilpnėjimui turėjo įtakos ir lietuvių parapijose pradėta organizuoti katalikų jaunimo CYO.

Iš Lietuvos atvykę Pavasario Sąjungos atstovai kun. Alfonsas Lipniūnas (Lipnickas) ir Stasys Gabaliauskas dalyvavo 1933 m. Chicagos seime. Jie atvežė ir seime perskaitė Pavasario Sąjungos ir Lietuvos Vyčių vienybės aktą, kuriuo buvo siekiama artimesnio bendradarbiavimo. 1935 m. centro valdybos pirm. Antanas Mažeika ir vicepirm. Pranas Razvadauskas ypatingai stengėsi sustiprinti vyčių veiklą ir labiau sulietuvinti nuatastantį Vytį. Kitais metais organizacija pradėjo atsigauti: atgaivinta daug apmirusių kuopų, įrašyta naujų narių. Dr. Juozas Leimonas ir Juozas Laučka su Pavasario Sąjungos dovanta rankdarbių paroda aplankė 52 kuopas. Chicagos apskritis išleido Lietuvos istoriją paveiksluose.

Dvidešimt penktame jubiliejiniame vyčių seime Daytone, Ohio, (1937) dalyvavo vysk. Mečislovas Reinys. Tais metais iš Lietuvos buvo atkviesta Pabaltijo krepšinio čempionatą laimėjusi komanda į Chicago ir buvo surengta visą savaitę trukusi sporto šventė (rugpiūčio 10–18).

1939 m. prasidėjęs antrasis pasaulinis karas turėjo įtakos ir Vyčių organizacijai. 1940 birželio 15 Sovietų Rusija okupavo Lietuvą, vyčiams atsirado naujų rūpesčių. 1941 m. pabaigoje JAV įstojo į karą ir įtraukė visą kraštą į Marso mašinos ratą. Apie 800 vyčių buvo pašaukta į kariuomenę. Karas pareikalavo naujų darbo jėgų, žmonės dirbo po dvi pamainas. Tai silpnino organizacijos veiklą, nes žmonės nebeturėjo laiko rūpintis visuomeniniais reikalais. Vyčio spaustuvės darbininkai susirado pelningesnę darbą. Jau 1942 m. Vytis reguliariai nebepasi-

rodė, o 1943 m. spaustuvės vedėjui J. Gudaičiui atsistatydinus, spaustuvė buvo uždaryta. Vytį laikinai apsiėmė spausdinti So. Bostone Darbininkas. Naujasis redaktorius Ignas Sakalas su Felicija Grendelyte (Grendal) ir Darbininko tarnautojais J. Kumpa bei S. Griganavičium pradėjo tvarkyti Vyčio redakcinius reikalus ir daug prisidėjo jį atlietuvinant. 1944 m. finansiniai reikalai pagerėjo, kai atsirado nemažai garbės prenumeratorių, sutikusių išleisti po atskirą Vyčio numerį. Taip pat stengtasi palaikyti gyvus ryšius su išvykusiais į karą vyčiais.

Vyčiai aktyviai dalyvavo platindami JAV karo bonus. Kai kurios kuopos, kaip Philadelphijos 3–ji kuopa, So. Bostono kuopa pardavė karo bonų už kelis šimtus tūkstančių dolerių, o buvusi Worcesterio 26–sios kuopos narė Juzė Rauktytė–Daužvardienė už War Fund aukų rinkimo talką buvo apdovanota garbės pažymėjimu.

Karui pasibaigus ir kariams pradėjus grįžti iš kariuomenės, centro valdyba ragino kuopas vėl įtraukti buvusius vyčius į organizacijos tinklą. Chicagoje Ignui Sakalui įsteigus pirmą vyčių sendraugių būrelį, 1945 m. seimas leido juos steigti visose lietuvių kolonijose. 1946 m. Worcesterio Aušros Vartų parapijoje vykusio seimo metu vyčių garbės narys kun. K. Vasys pašventino Lietuvos Vyčių vėliavą. Vėliavos krikštatėviais buvo ritualo komisijos narys Juozas Bulevičius (Boley), kuris buvo daug prisidėjęs prie vėliavos projekto įvykdymo, ir A. Šiaučiūnaitė. 1956 m. mirtis nuskynė aktyvų centro valdybos narį Praną Razvadauską, kuris sunkiais laikais ant savo pečių nešė organizacijos našą ir savo darbu daug prisidėjo prie organizacijos išlaikymo.

1947 m. užmegzti ryšiai su lietuviais pabėgėliais Vokietijoje, Austrijoje ir kituose kraštuose. Tų pačių metų seime konstatuotas tėvų kalbos apleidimas, susirūpinta tautinio susipratimo skiepijimu narių tarpe, naujų narių verbavimu ir atitinkamais kursais parengti vyčiams veikėjų. Į vyčių kursų programą įtraukta vyčių istorija, organizacijos pažinimas, jų įnašas į Amerikos lietuvių katalikų kultūrinį gyvenimą, santykiai su pasaulio lietuviais, Lietuvos istorija, lietuvių kalba ir kt. Nutarimai nepaliko be atgarsio. Daugely kuopų buvo įsteigti lietuvių kalbos kursai, surengtos diskusijos organizacijos ir aktualiais lietuviškais klausimais, buvo rengiami vakarai su vaidini-

mais ir lietuviškų dainų programa, buvo surengti ir organizacijos vadų kursai, kurie pagyvino organizacinį vyčių gyvenimą.

Nuo 1950 m. Vyčių organizacijoje pasireiškia didesnis atgimimas, narių skaičius padidėja, įsisteigia naujų kuopų, centro valdyba gauna daugiau pajamų. Ir kultūrinėje srityje parodoma daugiau gyvumo. 1952 m. į Vytį įvestas naujas skyrius: Gimtoji Kalba — Kalbėkime lietuviškai.

1951 balandžio 11 mirė vyčių steigėjas Mykolas Norkūnas. Vyčiai jam pastatė paminklą ir 1954 balandžio 25 pašventino. Išskilmėse dalyvavo Naujosios Anglijos apskrities suvažiavimo atstovai ir davė priesaiką „iki mirties pasilikti uoliais katalikais ir gerais lietuviais, dirbti su lietuviais, ugdyti savyje lietuvišką dvasią, branginti, mylėti ir vis daugiau ir daugiau vartoti lietuvių kalbą, lietuvišką dainą bei užlaikyti lietuviškus papročius“.

Lietuvių reikalų komisijos pirmininko kun. Jono Jutkevičiaus—Jutt iniciatyva 1955 m. buvo nuliedintas medalis pagerbti JAV valdžios ar kongreso asmenims, nusipelnusiems Lietuvos laisvinimo kovoje. Pirmas toks medalis įteiktas 1955 m. seimo pokylio metu kongresininkui Charles J. Kersteniui. Antaras medalis įteiktas 1956 m. senatoriui Paul H. Douglas, trečias — 1958 m. kongresininkui Daniel J. Flood, ketvirtas — 1959 m. Michigano gubernatoriui G. Mennen Williams, penktas — 1960 m. senatoriui Thomas J. Dodd, šeštas — 1962 m. Indianos kongresininkui Ray Madden, septintas—1963 m. kardinolui Ričardui Cushingui, 1964 m. Chicagos burmistrui Ričardui Daley, 1965 m. buvusiam įtakingam Californijos senatoriui William F. Knowland, 1966 m. John S. Monagan, kuris išrinktas į Kongresą pravedė Pabaltijo reikalu rezoliuciją.

Įsteigta kultūros komisija (1955), kuri, bendradarbiaudama su Lietuvių Bendruomenės Kultūros Taryba, stengiasi parūpinti kuopoms lietuvių kultūros medžiagos: straipsnių, plokštelių, biuletenių ir tt. Daugiau susirūpinta organizuoti jaunamečius, Vytyje atgaivintas jaunamečių skyrius. 1957 m. įsteigta \$ 600 stipendija, kuri kasmet duodama gabiems studentams vyčiams. Pradėtos organizuoti jaunių vyčių stovyklos. Jaunių skaičius padidėjo, kuopų skaičius pasiekė net 39.

Vyčiai ir Lietuvos reikalai. Vyčiai nuo pat įsikūrimo visą laiką buvo jautrūs savo tėvų žemei Lietuvai. Kaip Katalikų Federacijos nariai, pirmojo ir antrojo pasaulinio karo metu Vy-

čiai uoliai talkininkavo Lietuvos šelpimo, jos atkūrimo bei laisvinimo veikloje. Pastaruoju metu lietuvių reikalų komisijos iniciatyvos dėka vyčiai kasmet parašo po keliolika ar net po kelias dešimtis tūkstančių laiškų JAV vyriausybės nariams bei šiaip atsakingiems asmenims lietuvių reikalui.

Didelį įspūdį vyčių tarpe sukėlė ir turėjo svarbios įtakos jų tautiniam susipratimui 1917 m. Lietuvių Tarybos Šveicarijoje atsišaukimas į vyčius rengtis kovai už Lietuvos laisvę. Taryba kreipėsi į JAV prezidentą Woodrow Wilsoną, prašydama leisti Amerikoje organizuoti lietuvių legioną kovai už Lietuvos nepriklausomybę. Legiono klausimas buvo gyvai svarstomas 1917 m. seime Brocktone, kur buvo nutarta tuo tarpu lietuvių legiono dar neorganizuoti, bet „auginti karingą jaunimo dvasią ir kreipti ją kultūrinę ir ekonominę kovon prieš visus tautos priešus“. Kuopose šis klausimas buvo gyvas, dažnai ir spaudoje buvo rašoma už „nuosavus pulkus“, o nuo 1917 spalio 25 Vytis įvedė ir karininkų skyrių. To numerio vedamajame Lašas dėstė reikalą turėti „savus pulkus“ ir, laikui atėjus, stoti į kovą už Lietuvos laisvę: „Kas šiandien taip sunkioje valandoje nepadauos Lietuvai rankos, užsitarnaus nenaudėlio vardą ir lai toksai daugiau nesivadina lietuviu“.

Kitų metų seime, įvykusiame Clevelande, Ohio, išklausius Amerikos Lietuvių Tarybos pranešimo apie Lietuvos politinę padėtį, atstovai be jokių ginčų vieningai nutarė „organizuoti lietuvių legioną šalia Suv. Valstijų ir talkininkų vėliavų kovai už Lietuvos ir pasaulio teises ir laisvę“. 1919 m. Pittsburgė buvo nutarta remti Lietuvos Laisvės Sargus, kaip karinę pagalbą atsikuriančiai Lietuvos valstybei, o Lietuvos kariuomenės vadoi gen. Silvestrui Žukauskui nupirkti auksinį kardą. Tuoj pat kardo fondui sumesta \$ 100. Taip pat priimta rezoliucija prašyti JAV prezidentą pripažinti Lietuvos valstybę de jure.

Iš centro valdybos pranešimų paaiškėjo, kad nuo 1918 m. seimo vyčiai savo reikalais mažai rūpinosi — visa veikla buvo skirta Federacijos organizuojamai Lietuvos šalpai. Daug vyčių buvo įsijungę į aukų rinkimo talką, pvz. Chicagos 16–ji kuopa surinko \$ 1600, Baltimorės 8–ji kuopa \$ 500, W. Pullman 35–ji kuopa \$ 400.

Vykstant Lietuvoje atkaklioms kovoms su priešais, vyčiai aukomis rėmė jauną Lietuvos kariuomenę. Chicagos 4 kuopa per trumpą laiką surinko \$ 1000 vienai patrankai nupirkti, o

1920 m. pabaigoje surinko \$ 800 kitai patrankai, penkta kuopa tam pačiam reikalui — \$ 500, Pittsfieldo 69 kuopa — \$ 600. Naujosios Anglijos apskritis Kalėdų proga padarė rinkliavą užprenumeruoti Amerikos lietuvių laikraščius Lietuvos kariams. Vytyje buvo įvestas skyrius: Jaunimas Lietuvoje.

Dr. Aleksandro Račkaus iniciatyva lietuvių numizmatikų draugija paminėti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo sukakčiai išleido bronzinį medalį, kurio vienoje pusėje buvo Lietuvos respublikos prezidentas Antanas Smetona, o antroje pusėje išsilaisvinusi iš vergijos vaidilutė, triuškinanti žalčio galvą. Vienas medalis nulietas gyno aukso ir pasiūstas prezidentui Antanui Smetonai.

Generolui Želigovskiui užėmus Vilnių, vyčiai rinko aukas kovai už tautos sostinės išlaisvinimą. 1923 sausio 15 Klaipėdos kraštui prisijungus prie Lietuvos, kuopos ir apskritys šaukė susirinkimus ir rinko aukas Lietuvos šauliams, kurie Klaipėdos krašto sukilimo kovose buvo atlikę svarbų vaidmenį. 1925 m. Lietuvos ateitininkams pasiuntė \$ 100 auką. 1929 m. iš Vilniaus atvykusiai Emilijai Vileišienei vyčiai uoliai talkininkavo rinkti aukas Vilniaus našlaičiams. Vyčiai ir vėliau padėjo iš Lietuvos atvykstantiems organizacijų atstovams rinkti aukas.

Naudodamiesi pilna laisve šiame krašte, vyčiai norėjo, kad ir tėvynėje Lietuvoje broliai katalikai galėtų džiaugtis ta pačia laisve. Kai tautininkų vyriausybė suvaržė katalikiškų organizacijų veikimą Lietuvoje ir katalikų spaudą suveržė griežta cenzūra, vyčiai į tai reagavo. 1935 m. seimas, įvykęs Hartforde, pasiuntė Lietuvos prezidentui Antanui Smetonai protestą dėl katalikų jaunimo organizacijų veikimo varžymų, o kitais metais Providence, R.I., įvykęs seimas per Lietuvos atstovybę Washingtone pasiuntė Lietuvos prezidentui memorandumą:

„Vieningai su katalikiškąja visuomene protestuojame prieš dabartinės vyriausybės patėvišką Lietuvos valdymą; prieš Bažnyčios ir draugijų varžymą; prieš griežtuosius spaudos įstatymus ir jos cenzūrą, kuri draudžia laikraščiams skelbti savąsias nuomones ir verčia jų redaktorius talpinti vyriausybės propagandinius straipsnius.

Nuoširdžiai prašome Jo Ekscelenciją Lietuvos prezidentą A. Smetoną, kuris savo laiku yra pareiškęs mums palankumą ir įvertinęs mūsų nuopelnus Lietuvai, kad paklausytų vieningo mūsų balso ir tėviškai vestų lygiai visos šalies piliečius į gerovę“.

1937 m. seimas įgaliojo centro valdybą daryti žygių, kad iš Lietuvos vyriausybės skiriamų stipendijų Amerikos lietuviams studijuoti Vytauto Didžiojo Universitete bent viena stipendija tektų ir studentui vyčiui.

Sovietų Rusijos armijai okupavus Lietuvą ir kraštą smurtu prijungus prie Rusijos, vyčiai giliai atjautė savo tėvų krašto nelaimę ir ryžosi savo veiklą skirti Lietuvos laisvei atgauti. 1940 rugpiūčio 6–8 Hartforde įvykęs seimas nutarė, kad Vyčių organizacija ne tik rūpinsis Amerikos lietuvių tautybės išlaikymu, bet sujungs visas savo jėgas Lietuvos nepriklausomybei atgauti. Tas pat galiojo ir vokiečių nacių okupacijai. 1944 m. seimas ragino visus vyčių skyrius ir apskritis remti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo veikėjus ir pačius vyčius dalyvauti išlaisvinimo akcijoje savo veikla bei aukomis. Nutarta remti Lietuvos Informacijos Centrą, kad kuo daugiau pasklistų informacinės literatūros apie pavergtos Lietuvos vargus ir atremtų priešų šmeižtus.

1946 rugsėjo 20–22 Worcesterio seime įsteigta didelės reikšmės turinti lietuviškų reikalų propagandai Lietuvos Reikalų Komisija, kuriai nuolatos vadovauja kun. Jonas Jutkevičius–Jutt. Prie kuopų įsisteigė komisijos skyriai, 1959 veikė 20 skyrių. Kasmet komisijos nariai vidutiniškai parašo po 20.000 laiškų. 1963 m. švenčiant organizacijos auksinį jubiliejų, komisijos pirmininkas kun. J. Jutkevičius–Jutt galėjo pasidžiaugti, kad Lietuvių Reikalų Komisijos nariai nuo 1946 m. buvo parašę apie 300.000 laiškų. Be laiškų, kasmet išleidžiama po keliolika biuletenių kelių tūkstančių tiražo. Veikliausios kuopų komisijos yra New Yorko–New Jersey ir N. Anglijos apskrityse.

Vyčių veikėjai. Įstatai–konstitucija, seimų priimti nutarimai yra tik organizacijos forma, griaučiai, jos kūnas ir širdis yra patys nariai, kurių veikimas sudaro organizacijos sielą. Narių veikimas priklauso nuo jos vadų, iš kurių pirmiausia pažymėtini Mykolas A. Norkūnas (1869–1951), muzikas–kompozitorius Aleksandras Aleksis, Ignas Sakalas, Pranas Razvadauskas (1912–1956), Antanas Mažeika, Jonas Juozaitis (Jack Jatis), Felicija Grendelytė. Paskutiniai du jau gimę JAV. Minėtinas ir vyčių konstitucijos autorius Steponas Bugnavičius–Būgnaitis (1888–1968), kuris dėl skirtingų nuomonių vyčių veiklos klausimu anksti pasitraukė iš vyčių eilių. Šalia minėtų žymesniųjų veikėjų, vyčių organizacijai yra nemažai nusipel-

nę: Mikas Bagdonas, Vincas Rukštalis, Juozas Spranaitis, Adėlė Rubliauskaitė–Gabaliauskienė, Albinas Monstavičius, Antanas Petrulis, P. Varakulis, Bronė Paliliūnaitė, Leonardas Šimutis, Kazys Pakštas, Stasys Šimulis, Kostas Žarimskis, Antanas Knežis, Pranas Gudelis, Jonas Kasiulaitis, Juozas Sadauskas, Jonas Brazauskas, Juozas Bulevičius (Boley), Pranas Vaškevičius–Vaškas, Anne Mitchell, Julius Bielskis, Jonas Milius, Matas Šimonis, Juozas Grišius, Kazys Viesulas, Ignas Poška, Petras Daužvardis, Kazys Basanavičius (Charles Bason), Walter Chinick, Leonardas Valiukas, Bol Boris, Antanas Skirius, Juozas Kovas, P. Baltutis, C. Paulionis, J. Ramanauskas, F. Virakas, Ant. Visminas, Juozas Leimonas (1900–1963) ir kiti.

Didelį vaidmenį vyčių organizacijos veikloje yra atlikę kunigai. Būdami kuopų ir centro valdybos dvasios vadai, jie savo darbu, pasiaukojimu, sumanumu, patarimais bei paskatinimais buvo organizacijos ne tik judinamuoju, bet ir veikiamuoju akstinu. Kurioje parapijoje klebonas ar vikaras buvo energingesnis ir daugiau atsidėjęs vyčių veiklai, ta kuopa daugiau pasireiškė, o kur tokių veiklių kunigų nebuvo, ten kuopos, su mažomis išimtimis, apmirė ar visai išnyko. Daug kunigų pagerbti garbės nario titulai: Fabijonas Kemėsis, Pranas Serafinas, Ignas Albavičius, Jeronimas Vaičiūnas, Feliksas Kudirka, Jonas Ambotas, Jonas Navickas, MIC, Mykolas Urbonavičius, MIC, Pranciškus Juras, Pranciškus Virmauskis, Pranciškus Strakauskas, Konstantinas Vasys, Juozas Valantiejus, Jonas Vaitiekūnas, Antanas Valančius, Jonas Jutkevičius–Jutt, Ignas Boreišis, Juozas Simonaitis. Kiti kunigai, nors nėra garbės nariai, tačiau yra daug pasidarbavę vyčių stiprinimui ir jų idealų ugdymui: Jonas Jakaitis, Petras Lapelis, Stasys Raila, Jonas Žuromskis, Albertas Kontautas, Alfonsas Sušinskas ir kiti.

Garbės nariais yra pakelti ir aukštieji Katalikų Bažnyčios dignitoriai lietuviai: vysk. Vincentas Brizgys ir vysk. Kazimieras Salatka. Taip pat yra pagerbtas buvęs Pavasario Sąjungos vadas dr. Juozas Eretas ir Vyčių himno autorius kun. Motiejus Gustaitis. Be to, vyčiai yra pagerbę savo laiku buvusį pasaulio bokso čempioną lietuvį Juozą Žukauską (Sharkey) ir 1928 m. Olandijoje laimėjusią plaukimo čempionę Worcesterio 26 kuopos vytę Albiną Osipavičiūtę.

Šaltiniai: Lietuvos Vyčiai Amerikoje, surinko ir redagavo Ignas Sakalas; Vyčio jubiliejiniai numeriai.

LIETUVIŲ TAUTINĖ SANDARA

Sandaros įsteigimas ir jos tikslas. Vidurio politinę srovę tarp socialdemokratų ir katalikų sudarė į laisvamanybę palinkę verslininkai (biznieriai), profesionalai ir šiaip darbininkai. Ilgai jie buvo neorganizuoti, save daugiausia vadindavo „tautiečiais“. Jų pradininku laikomas Jonas Šliūpas, kuris su Juozu Širvydu suorganizavo socialistus, bet, greit nusivylęs, iš jų eilių pasitraukė. 1909 m. J. Šliūpas tarėsi su J. Širvydu ir Miku Petrausku tautininkų partijos steigimo reikalu, tačiau pasitarimas nedavė lauktų vaisių. J. Širvydas nerimo. Jis susirašinėjo su veiklesniais tautininkais ir planavo steigti partiją, kuri turėjo tapti Amerikos lietuvių federacija, paremta kuo plačiausios demokratijos pagrindais, labai artima Lietuvos Demokratų partijai. Jos veikimo tikslas dvejopas: politinis ir kultūrinis. Tautininkų susiorganizavimą pagreitino 1914 m. Brooklyne sušauktas politinis seimas.

Suliepsnojus pirmojo pasaulinio karo gaisrams ir Lietuvai atsidūrus patrankų ugnyje, Amerikos lietuviai susirūpino savo brolių ir savo tėvynės likimu. Tuo reikalu 1914 rugsėjo 21 ir 22 Chicagoje Federacijos kongreso metu katalikai sušaukė politinę seimą, kuriame socialistai ir tautininkai nedalyvavo. Jie spalio 1 Brooklyne sušaukė atskirą seimą. Tautininkai, būdami neorganizuoti, seime pralaimėjo visas pozicijas socialistams, net jų siūloma Lietuvos autonomijos reikalu rezoliucija buvo atmesta. Po trijų dienų karštų ginčų bei pralaimėjimų 63 atstovai pasitraukė iš bendrojo seimo ir susirinko atskirai. Jie priėmė Lietuvos autonomijos rezoliuciją, įsteigė Lietuvos Autonomijos Fondą, nutarė parengti Lietuvos autonomijos klausimu memorialą ir įteikti atitinkamoms vyriausybėms; taip pat susižinoti su kitomis pavergtomis tautomis ir reikale veikti drauge su jomis. Pagaliau jie nutarė steigti naują politinę partiją, kurią pavadino Tautinė Lietuvių Pirmievių partija. Jos vardas antrame seime 1915 m. pakeistas į Amerikos Lietuvių Tautinę Sandarą. Nuo to laiko organizacijos nariai pradėjo vadintis sandariečiais. Pirmąją Sandaros valdybą sudarė: pirm. Kazys Drangelis, sekr. Romanas Karuža, ižd. Tomas Paukštis, narys J. Širvydas.

1916 spalio 19–22 Brooklyne įvykęs Sandaros suvažiavimas priėmė partijos programą, kurioje pasisakė dėl Lietuvos atei-

ties: „Trokšdami mūsų tautai kuoplačiausios liuosybės, mes eisime visais tinkamais keliais prie etnografinės Lietuvos (su seimo vieta arba sostine Vilniuje) savistovybės, kad mūsų tauta galėtų liuosai plėtotis ir pilnai apsireikšti savo gyvenimą, ir iš kur galėtų spinduliuoti tyros liuovystės dvasia į visas liuovių tautos daleles, išblaškytas po visą pasaulį“ (LE XXVI 403). Organizacija buvo nusistačiusi skleisti liuovių tarpe tautiškai politinį susipratimą, palaikyti artimus ryšius su tėvyne, gerinti kultūrinį ir medžiaginį liuovių būvį, steigti įvairias mokyklas, knygynus, rengti kursus, paskaitas, leisti knygas, remti neturtingus gabius moksleivius ir kita (SLA Kalendorius 1919 m., 157).

Sandara nebuvo politiškai vieninga. Keliems mėnesiams praslinkus po jos įsikūrimo, Albinas Rimka ją taip apibūdino:

„Tautininkų srovė, savaime gana galinga, ir mūsų visuomenėje pagrindo turinti, dar savų ideologijų neišauklėjo, nes jos veikėjai, smulkiuose praktikos darbeliuose pasinėrę, teoretiniai savo pozicijų pagrįsti nesirūpino. Aiškiai pastebima trys srovės: tautininkai–nacionalistai (dešinysis sparnas), tautininkai–liberalai (nelabai aiškiais, bet liberaliniai demokratiniais palinkimais), ir tautininkai iš vardo, bet tikra žodžio prasme, demokratai, su mažesniu ar didesniu palinkimu socializmui kaip ateities idealui“ (Jaunoji Lietuva, 1915 m. 1 nr.).

Nebuvo sutarimo ir tarp pačių sandariečių. Sandarai tarnavę trys laikraščiai Lietuva, Vienybė Lietuvinkų ir Ateitis nesutarė dėl veikimo taktikos. Pirmieji du buvo linkę bendradarbiauti su katalikais, o A. Rimkos redaguojama Ateitis daugiau linko prie socialistų. Pagaliau partijos organu pasirinkta Ateitis, kuri 1918 gegužės 3 pavadinta Sandara ir 1928 m. iš Bostono perkelta į Chicago.

Tautos reikalai. Sandara gyvai rūpinosi nukentėjusių nuo karo liuovių šelpimu ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymu. Jau 1914 m. steigiamajame susirinkime buvo įsteigtas Autonomijos Fondas, kuris 1917 sausio 15 buvo pavadintas Lietuvos Nepriklausomybės Fondu. Prie SLA veikęs Lietuvos Gelbėjimo Fondas, suskilus politiniam liuovių seimui Brooklyne, visus pinigų persiuntė Lietuvų Mokslo Draugijai Vilniuje nukentėjusiems nuo karo šelpti ir prisijungė prie Autonomijos Fondo, kuriam pirmininkavo J. Šliūpas, Br. Balutis, o nuo 1918 m. K. Drangelis. Iš viso fondas surinko \$85.201,51, išleido \$84.374,10.

Svarbiausios išlaidos buvo šios: Lietuvos delegacijai taikos konferencijoje \$ 22.305, Lietuvos reikalams per Paryžiaus atstovybę \$ 30.000, Lietuvos karo misijai \$ 10.000, Tautinės Tarybos atstovui Washingtone \$ 6845, Tautinei Tarybai propagandos reikalams \$ 5600, Lietuvos Šaulių Sąjungai \$ 1000. Fondas likviduotas 1920 lapkričio 25. Likutis \$ 1982,03 perduotas Lietuvos atstovybei Washingtone.

Katalikų pavyzdžiu, 1916 balandžio 16 Sandaros atstovas R. Karuža išvažiavo į Europą, dalyvavo Lausannos lietuvių konferencijoje ir Juozo Gabrio iniciatyva ten pat sušaukta pavergtų tautų kongrese.

Kitų metų balandžio 28 kelionėn išvyko J. Šliūpas, kuris pervažiavo jau revoliucijos išjudintą visą Rusiją, susitiko su lietuvių veikėjais ir dalyvavo Stockholmo lietuvių konferencijoje, kuri patvirtino Vilniaus konferencijos nutarimus ir pripažino jos išrinktą Lietuvos Tarybą vyriausiu Lietuvos organu.

Rūpintis politiniais Lietuvos reikalais 1917 birželio 27 New Yorke įvykęs sandariečių suvažiavimas sudarė savo Lietuvių Tautinę Tarybą, kuri vėliau perorganizuota, ir buvo sudaryta iš Sandaros, Lietuvos Nepri gulmybės Fondo, Lietuvių Spaudos draugijos ir TMD atstovų.

Tautinė Taryba stengėsi išnaudoti kiekvieną progą skleisti Lietuvos nepriklausomybės idėjas. Į Washingtoną atvykusį revoliucinės Rusijos Kerenskio vyriausybės pasiuntinį Borisą Bachmetevą aplankė Tarybos atstovai ir įteikė memorandumą, išreiškiantį lietuvių norą atsiskirti nuo Rusijos (1917.VII. 10.). Rusijos misijai priimti Carnegie salėje buvo sukvieistas didelis susirinkimas, estradoje dalyvavo ir Tautinės Tarybos atstovai. Susirinkime kalbėjo buvęs JAV prezidentas Teodoras Roosevelt, kuris pareiškė, kad po karo Lietuva būsianti laisva. Už tai Tautinės Tarybos delegacija jį aplankė ir išreiškė padėką. Rugsėjo 7 Madison Square Garden salėje įvyko gausus susirinkimas, kuriame dalyvavo ir Rusijos atstovybė. Lietuvių vardu Stasys Šimkus pasveikino atstovybę ir pareiškė viltį, kad Rusija leis atsikurti nepriklausomai Lietuvai.

Tautinė Taryba bendradarbiavo su katalikų Tautos Taryba ir drauge 1918 kovo 13–14 New Yorke Madison Square Garden salėje sušaukė politinį seimą, kuris pasveikino JAV prezidentą Woodrow Wilsoną, paskelbusį 14 punktų karo užbaigimo ir tautų apsisprendimo klausimu ir prašė jį užtarti, kad būtų

ileistas į taikos konferenciją Lietuvos atstovas. Seimas, atsižvelgdamas į momento reikalavimus, nutarė, kad abi tarybos kuo glaudžiausiai bendradarbiautų. Lietuvos laisvinimo veiklai derinti ir bendrai lietuviams atstovauti JAV valdžios įstaigose sudarytas Lietuvių Tarybų Vykdomasis Komitetas, dažnai vadinamas Egzekutyviu arba Pildomuoju Komitetu. Formaliai komitetas sudarytas tik spalio 19 ir veikė iki tol, kol JAV pripažino Lietuvą de jure. Daug kur Tautinė Taryba veikė ir atskirai, siekdama Lietuvos valstybės pripažinimo de jure.

Sandariečiai drauge su katalikais visose didesnėse lietuvių kolonijose 1916 m. suorganizavo komitetus pravesti rinkliavą JAV prezidento paskirtai Lietuvių Dienai lapkričio 1. Parenigiamiesiems rinkliavos darbams atlikti Tautos Fondas paskolino \$ 5000 ir Lietuvos Gelbėjimo Fondas — \$ 1500.

Pradžioje Sandara parodė daug gyvumo, 1916 m. jau buvo apie 40 suorganizuotų kuopų. Itin gyva veikla buvo 1919–1920 m.; tada veikė apie 100 kuopų su 2000 narių. Bet atslūgus politinei veiklai dėl Lietuvos laisvės, mažėjo ir Amerikos lietuvių veikimas; buvo jaučiamas tam tikras visuomeninio darbo nuovargis, išsisėmimas. Šių reiškinių neišvengė ir Sandara. Prie to dar prisidėjo politiskai ideologiniai skirtumai.

Didelį smūgį išgyveno Sandara po 1926 gruodžio 17 perversmo Lietuvoje, kuris suskaldė organizaciją į tikrus tautininkus, prijauniančius Lietuvos tautininkams, ir tikruosius demokratų sandariečius, artimus Lietuvos valstiečiams liaudininkams. Sandaros narių skaičius buvo kritęs iki 300.

Sandara po skilimo. 1929 m. prasidėjusi ekonominė depresija Sandarą dar labiau suvargino, jos veikla visai susilpnėjo. Antrojo pasaulinio karo metu bolševikams okupavus Lietuvą, Sandara su kitomis lietuvių politinėmis grupėmis įsijungė į Amerikos Lietuvių Tarybos ir Bendrojo Amerikos Lietuvių Fondo veiklą. Yra keliolika veikiančių kuopų: Bostone, Brocktone, Brooklyne, Clevelande, Chicagoje, Detroite, New Havene, Philadelphijoje, Racine, Worcesteryje. Bostono ir Brocktono kuopos turi ir savo svetaines. Leidžiamas savaitraštis Sandara.

Svarbesnieji Sandaros veikėjai: K. Drangelis, Stasys Gegužis, Povilas Dargis, Mykolas Vaidyla.

Dešiniosios sandariečių grupės, vėliau atskilusios ir rėmusios tautininkų partiją Lietuvoje, žymesni veikėjai: J. Šliūpas, J. Širvydas, B. Balutis, Steponas Biežis, Antanas Olis, Juozas

Tysliava, Juozas Bačiūnas, Antanas Trečiokas, Tomas Astramskas, Matas Damijonaitis, Jonas Tareila, Kazys Karpius, Kazys Bartkus, Vincas Rastenis, Balys Gaidžiūnas ir kt. Jie leidžia Dirvą.

Šaltiniai: V. Širvydas, J. O. Širvydas, 317–320, 322, 329; LE XXVI 403–404; SLA kalendorius 1919 m., 157.

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOTERŲ SĄJUNGA

Sąjungos pradžia. Katalikų moterų sąjungos idėja kilo rytiniame pakraštyje, Worcesterį, kur susitiko dvi energingos lietuvaitės — Uršulė Jokūbauskaitė ir kun. Jono Jakaičio sesuo Antanina Jakaitytė, kurios galvojo sudaryti pagrindą naujai moterų sąjungai iš veikiančių organizacijų. Tačiau paaiškėjo, kad tai neįvykdoma. Tada jos ryžosi lietuvių katalikų moterų organizacijos idėją skiepyti individualiai. Darbas buvo nelengvas, nes jų sumanymas buvo sutiktas šaltai, net skeptiškai, su tam tikra pašaipa.

Katalikų Federacijos kongrese 1913 birželio 25–26 Pittsburge Agota Sutkaitytė (kun. Jono Sutkaitio sesuo) skaitė referatą moterų klausimu ir pabrėžė reikalą organizuoti lietuves katalikes moteris. Jos iškeltą mintį parėmė katalikų veikėjai, ir moterų organizacijos reikalui net buvo sudaryta komisija. Toji komisija po ilgesnių svarstymų išsiaiškino būsimos organizacijos pobūdį: kultūrinę veiklą reikia jungti su narių gyvybės ir ligos draudimu. 1914 m. komisija susilaukė uolaus moterų organizacijos rėmėjo kun. Fabijono Kemėšio, kuris savo redaguojamuose laikraščiuose Drauge ir Pažangoj dėjo straipsnius ir pats rašė moterų klausimu.

Amerikos lietuvių katalikų moterų organizuotės tikroji pradžia buvo padaryta Katalikų Federacijos kongreso metu Chicagoje (1914.IX.21–25.). Agotos Sutkaitytės referatą moterų klausimu skaitė Julė Stankevičiūtė. Čia buvo iškeltas moterų teisių reikalas, o Antanina Jakaitytė savo referate pabrėžė būtinumą steigti moterų sąjungą. Kongresas iškeltoms mintims pritarė ir sumanymui vykdyti išrinko komisiją, į kurią įėjo Antanina Jakaitytė, Uršulė Jokūbauskaitė, Agota Sutkaitytė, Julė Stankevičiūtė, V. Stalilionaitė, F. Kašėtaitė ir V. Skudie-

nė. Be to, kongresas paragino visus dalyvius, ypač kunigus, draugijų susirinkimuose skatinti moteris stoti į steigiamą moterų sąjungą.

Išrinktoji komisija su keliomis kitomis rėmėjomis, atskirai susirinkusios, aptarė steigiamos moterų organizacijos tikslą bei sąrangą. Jos išrinko prezidiumą organizavimo darbui vesti. Jį sudarė pirm. Uršulė Jokūbauskaitė ir sekr. Monika L. Gurinskaitė. Komisijai tuoj pat paaiškėjo, kad pirmiausia reikia organizuoti kuopas iš atskirų asmenų. Komisijos narės Chicagoje įsteigė pirmą kuopą ir nutarė šaukti steigiamąjį suvažiavimą 1914 gruodžio 13 šv. Jurgio parapijos salėje, Chicagoje. Steigiamajame suvažiavime dalyvavo 30 asmenų. Buvo priimta konstitucija, organizacija pasivadino Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Moterų Sąjunga ir išrinko centro valdybą: pirm. Uršulė Jokūbauskaitė, vicepirm. Pranciška Macijauskaitė, sekr. Monika L. Gurinskaitė, išd. Antanina Nausėdienė, išdo globėjos V. Stalilionaitė, A. Nausėdaitė ir K. Varnavičienė; daktarė kvotėja Zuzana Šlakienė ir dvasios vadas kun. Fabijonas Kėmėšis. Po steigiamojo suvažiavimo pradėtos steigti kuopos, kurių pirmosios keturios įsteigtos Chicagoje, penktoji Worcesterly, kur gimė pirmoji sąjungos idėja.

Sąjungos tikslų siekiant. Steigiant katalikų moterų organizaciją Amerikoje, veikimo dirva buvo labai plati. Todėl Moterų Sąjungos organizatorės savo veikimo programoje ir numatė, kas tuo metu ypatingai buvo reikalinga lietuvaitems: savitarpinė medžiaginė parama, saugojimas nuo nutautimo ir tautinis sąmoninimas, narių dorinis bei religinis švietimas, profesinis lavinimas, steigiant namų ruošos, rankdarbių bei bendro lavinimo kursus, naujai atvykusioms tautietėms darbo parūpinimas, politinio susipratimo kėlimas ir kt.

Atsižvelgiant į Moterų Sąjungos pasirinktą veikimo dirvą bei siektinus tikslus, sąjungoje buvo įsteigti trys skyriai: pašalpos, draudimo ir švietimo (socialinis). Pašalpinio skyriaus narės gauna ligos metu pašalpos savaitėje \$ 5 ar \$ 7,50. Draudimo skyriaus narės pomirtinio draudimo pradžioje buvo tik viena grupė — \$ 150. Ilgainiui įvestos ir naujos grupės: 1937 m. — \$ 300, 1955 — \$ 500, vėliau — \$ 750 ir \$ 1000.

Sąjungos vyriausias uždavinys buvo kultūrinė veikla, todėl kiekviena narė turėjo priklausyti švietimo skyriui ir galėjo laisvai pasirinkti pašalpos ar draudimo skyrius arba abu drauge.

Pašalpos ir draudimo skyriai įvesti sudaryti tvirtesnį sąjungai pagrindą, bet svarbiausias sąjungos organizatorių tikslas buvo lietuvaičių švietimas. Tik ilginiui Moterų Sąjungos veikla daugiau pakrypo į narių šelpimą bei draudimą. Prie nukrypimo nuo steigėjų turėto tikslo prisidėjo ir tai, kad Illinois valstijos įstatymais švietimo skyriaus narės neturėjo sprendžiamojo balsų, svarstant pašalpos ir draudimo klausimus. Tuo remiantis į centro valdybą nebuvo įsileistos švietimo skyriaus atstovės.

Moterų Sąjungos veikimo pradžia buvo sunki. Iš tėvynės atvykusios lietuvaitės neturėjo jokio visuomeninio veikimo supratimo. Bent kiek prasilavinusių moterų buvo nedaug. Be to, Moterų Sąjungos steigėjos kai kurių lietuvių veikėjų buvo šaltai sutiktos, buvo vadinamos maištininkėmis, sufražistėmis. Todėl pirmosios sąjungos organizatorės turėjo išgyventi daug sunkių valandų ir pakelti nelengvą našta.

Moterų organizacijos reikalingumo idėjai skleisti ir jai populiarinti lietuvių visuomenės tarpe buvo reikalingas savas laikraštis. Jau 1915 birželio 29–30 pirmasis seimas iškėlė organo reikalą, tačiau izdas dar buvo silpnas, ir tas klausimas atidėtas. Antrame seime (1916.VII.5–6.) nutarta leisti savo laikraštį, kuris pavadintas Moterų Dirva. Laikraščio fonde jau buvo \$ 536,18. Redaktore išrinkta Uršulė Jokūbauskaitė. Pirmas Moterų Dirvos numeris pasirodė tų pačių metų spalio mėnesį.

Pradžioje sąjungos narių ir kuopų skaičius augo greit. Per dvejus metus įsisteigė 25 kuopos, prie jų prisirašė 1039 narės: švietimo skyriui priklausė 581, pašalpiniam — 455 ir draudimo — 3. 1920 m. buvo 2443 narės, o kitais metais narių skaičius žymiai sumažėjo, liko tik 1844. Tas sumažėjimas įvyko gal ir dėl to, kad dalis narių grįžo į tik ką atsikūrusią nepriklausomą tėvynę Lietuvą. Po to vėl narių skaičius pamažu su tam tikrais svyravimais augo ir 1931 m. pasiekė 2487 suaugusias ir 212 jaunametes. Sąjungos turtas buvo \$ 48.418,41. Per aštuonerius metus iki 1939 sukaktuvinių (25) metų įstojo 1100 naujų narių, bet dar daugiau išsibraukė. Tad Moterų Sąjunga, sulaukusi 25 metų sukakties, turėjo tik 2331 narę. Visuose fonduose turto buvo \$ 69.505,41. Ir vėliau, nežiūrint pastangų, skelbtų naujų narių įrašymo talkų, narių skaičius žymiai nepadidėjo. Esamos parapinės moterų pašalpos draugijos neįvertino Moterų Sąjungos ir prie jos nesidėjo, pasitenkindamos siaura vietine partizanine veikla. 1953 m. narių buvo 2329,

sąjungos turto \$ 147.378,42 (Moterų Dirva, 1953 m. 12 nr.). 1967 — 2882 narės ir turto \$ 212.201,80 (Moterų Dirva, 1967 m. 11 nr.).

Pagyvinti sąjungos veiklai, kaip ir kitos katalikiškos lietuvių organizacijos, stengėsi savo darbą decentralizuoti, steigti apskritis. Pirmoji apskritis įsteigta 1916 m. Chicagoje, antroji N. Anglijos — Bostone (1919.I.27.), nuo kurios po dvejų metų atsiskyrė ir įsteigė atskirą Connecticuto apskritį (1920.I.25.); tais pačiais metais kovo 30 suorganizuota New Yorko — New Jersey apskritis ir 1935 balandžio 28 Pensilvanijos apskritis. Pradžioje sąjunga šaukė savo seimus kasmet, o nuo 1927 m. — kas antri metai. Šalia bendrų seimų, apskritys beveik kasmet ar net dažniau šaukia savo seimelius.

Be savo tiesioginių tikslų, Moterų Sąjunga tiek per centro valdybą, tiek per savo kuopas yra daug nuveikusi vietos parapijų, labdaros, vienuolynų ir atsikuriančios bei vėliau pavergtos Lietuvos naudai. Jau 1916 m. sąjunga pasiekė tūkstančio narių ir galėjo įstoti į Lietuvių Tautos Tarybą. Atstove buvo pasiūsta Antanina Nausėdienė. Pirmojo pasaulinio karo metu Moterų Sąjungos narės daug dirbo nukentėjusiai tėvynei nuo karo šelpti ir vėliau atsikūrusiai nepriklausomai Lietuvai remti. Rinko aukas, lėšoms sukelti ruošė įvairius parengimus, prakalbas ir koncertus. Centro valdybos pastangų dėka iš Tautos Fondo buvo paskirta \$ 5000 Katalikių Moterų Draugijai Lietuvoje paremti sudegusią Karmėlavos žemės ūkio ruošos mergaičių mokyklą. 1927 m. Katalikių Moterų Draugijos atstovėi Pranciškai Pikčilingienei atvykus į JAV tai mokyklai aukų rinkti, Moterų Sąjungos kuopos sudėjo \$ 8586,21. 1924 m. šv. Kazimiero Seserų Kongregacijai paskolino \$ 5000.

Dvidešimt penkerių metų sukakties proga iš 70 sąjungos kuopų 30 yra pateikusios savo apytikres aukų apyskaitas, iš kurių matyti, kad jos per tą laikotarpį parapijų reikalams yra surinkusios apie \$ 50.000, Lietuvai šelpti ir lietuviškiems reikalams \$ 7500, labdarai \$ 5000 ir vienuolynams apie \$ 4000.

1929 m. keturioliktame sąjungos seime nutarta švęsti Motinos Dieną kaip sąjungos šventę. Kuopos rūpestingai rengė tos dienos minėjimus su paskaitomis ir menine programa. Veiklesnės kuopos taip pat yra surengusios visą eilę vaidinimų, koncertų ir įvairių pramogų. Kai kurios kuopos yra turėjusios ir

savo chorus. Pritraukti daugiau naujų narių į sąjungą 1957 m. įsteigtas stipendijų fondas sąjungos narėms studentėms.

1940 m. bolševikams okupavus Lietuvą ir antrojo pasaulinio karo pabaigoje lietuvių tremtiniams atsidūrus Vokietijoje sunkiose gyvenimo sąlygose, daugelis Moterų Sąjungos kuopų savo darbu ir aukomis talkininkavo paremti tremtinius. Kai kurios kuopos yra parėmusios Vasario 16–sios gimnaziją Vokietijoje, lietuviškus vienuolynus Amerikoje ir paminklinės Šiluvos koplyčios įrengimą Washingtone. Daugelis kuopų Vasario 16–sios šventės proga aukoja Amerikos Lietuvių Tarybai ir kitiems Lietuvos laisvinimo veiksniams. Ypatingai daug yra nuveikusios Moterų Sąjungos kuopos savo parapijų naudai; beveik visą laiką jos yra buvusios vienos iš tvirčiausių parapijų ramsčių.

Organizacija, nepaisant didelių pastangų, silpnėja. Senosios veikėjos vienos jau pasitraukusios iš gyvųjų tarpo, kitos pavargusios. Čia gimusios jaunosios lietuvaitės mažai besidomi savo motinų organizacija. 1949–1951 m. atvykusi nauja lietuvių banga irgi mažai parodė dėmesio šiai organizacijai. Viena iš silpnėjimo priežasčių yra ir ta, kad švietimo skyriaus narės neturi sprendžiamojo balso svarbiais organizacijos klausimais ir centro valdyboje neturi savo vadovaujančių atstovų. O pašalpos ir gyvybės draudimo skyriai, moką pavargėlio grašius, šiais laikais yra netekę savo aktualumo. Jei Moterų Sąjunga nepersireformuos pagal naujų laikų reikalavimus ir švietimo skyriaus nares laikys, Kunigundos Keblinskienės žodžiais tariant, „podukromis“ (Moterų Dirva, 1967 m. 11 nr.), tai organizacijos ateitis miglota. Nutautėjimas taip pat ryškus. 25–rių metų sukakties knyga buvo parašyta ištisai lietuviškai, o 50 metų Moterų Sąjungos sukaktuvių istorija parašyta ne tik su anglišku vertimu, bet ir daugelio kuopų veikla aprašyta vien tik angliškai.

Veikėjai ir veikėjos. Sąjungos dvasios vadais buvo kunigai: Fabijonas Kemėsis, Steponas Čepanonis, prel. Mykolas J. Urbonas, prel. Jonas Ambotas, Simanas Draugelis, Jonas Bakšys, Jeronimas Vaičiūnas, Anicetas Linkus, Steponas Knežis, Norbertas Pakalnis, prel. Pranciškus Juškaitis, Vincas Valkavičius ir sąjungai daug nusipelnęs prel. Pranciškus Juras.

Sąjungai kuriantis visa eilė kunigų buvo dideli organizacijos rėmėjai ir daug prisidėjo prie naujų kuopų steigimo bei jų veikimo: prel. Ignas Albavičius, kunigai: Ignas Zimblys, Petras Lapelis, Augustinas Petraitis, Pranciškus Strakauskas, Jonas Jutkevičius–Jutt ir kiti.

Iš moterų pirmiausia minėtinos sąjungos sumanytojos ir steigėjos. Viena iš pirmųjų sąjungos steigėjų buvo Uršulė Jokūbauskaitė–Daukantienė, ketverių metų amžiaus atvykusi į Worcesterį ir čia baigusi vidurinę mokyklą. Antroji steigėjų, amžiumi žymiai vyresnė, Antanina Jakaitytė, buvo studijavusi Šveicarijoje, bet dėl silpnos sveikatos studijas nutraukusi. 1912 m. atvyko į JAV pas savo brolių kun. Joną Jakaitį, kuris 1913 m. buvo paskirtas Worcesterio lietuvių Šv. Kazimiero parapijos klebonu. Prie sąjungos įkūrimo daug prisidėjo ir Agota Sutkaitytė iš Pittsburgo, buvusi organizacinės komisijos narė, vėliau centro valdybos išdo globėja, Pennsilvanijoje padėjusi įsikurti daugeliui kuopų. Prie pirmųjų organizatorių priklauso ir Monika Gurinskaitė ir energinga bei iškalbi Antanina Nausėdienė.

Yra ir daugiau sąjungai nusipelnusių narių. Penkiasdešimt metų sąjungos jubiliejinėje knygoje (A.L.R.K. Moterų Sąjunga 1914–1964) surašyta 50 garbės narių, kurios vienokiu ar kitokiu būdu yra nusipelnusios organizacijai. Centro valdybos pirmininkės buvo: po vienerius metus — Marijona Juškienė, U. Gudienė, A. Bajoriūtė, A. Jakaitė, Veronika Liutkienė, O. Samsonaitė, Veronika Valantiejiene ir M. Zokienė; trejus metus pirmininkavo Marė Jokūbaitytė ir S. Subatienė; trumpiau ar ilgiau pirmininkavo Teklė Mažeikienė, Marijona Čižauskienė, kuri Clevelande, Detroite, Worcesterį ir Elizabethe suorganizavo moterų choras, Elzbieta Paurazienė, Albina Diržienė, Pranciška Bačinskienė, Julia Mack, Marijona Kasevičienė ir J. Medinienė. Daug sąjungai davė ilgametę centro valdybos išdininkę Marijona Vaičiūnienė ir dvidešimt aštuonerius metus (1923–1951) redagavusi sąjungos organą Moterų Dirvą Sofija Sakalienė. Sąjungos himnui muziką parašė kompozitorius Aleksandras Aleksis.

Šaltiniai: Sofija Sakalienė. **A.L.R.K. Moterų Sąjunga 25 metų veikimo šviesoje 1914–1939**, 127 p.; Donna Zilis, **A.L.R.K. Moterų Sąjunga 1914–1964**, 248 p.; **Amerikos Lietuvių Katalikų Darbai**; Moterų Dirva.

LIETUVIŲ DARBININKŲ SĄJUNGA

Sąjungos steigimas. Steigti Lietuvių Darbininkų Sąjungą (LDS), kurios pilnas vardas buvo Amerikos Lietuvių Rymo Katalikų Šv. Juozapo Darbininkų Sąjunga, paskatino trys priežastys: skurdi ekonominė lietuvių darbininkų padėtis, reikalas ginti laisvamanių ir socialistų puolamą bei niekinamą katalikų tikėjimą ir tautinis lietuvių sąmoninimas.

Darbininkai be pasigailėjimo buvo kapitalistų išnaudojami. Prie blogų higieninių sąlygų dirbo po 10 ir daugiau valandų, neturėjo jokių draudimų. Nedarbo, ligos ir senatvės atvejais dažnai darbininkai atsidurdavo be globos gatvėje. Rengiami streikais pagerinti darbo sąlygas ir pakelti atlyginimą buvo palydimi kruvinomis riaušėmis. 1912 m. įsteigtas Darbo Biuras dar labai mažai ką galėjo padėti.

Jau kituose skyriuose buvo minėtas laisvamanių ir ateistų veikimas, kuris kartais išvirsdavo į purviną gatvės chuliganizmą, ir juo piktinosi net pačių liberalų leidžiamas jaunimo žurnalas Jaunoji Lietuva. Jis net nedrįso pakartoti Keleivy (1914 m. 44 nr.) parašytos korespondencijos apie Detrito laisvamanių koncertą, kad popierius iš gėdos neparaustų (Jaunoji Lietuva, 1914 m. 9 nr., 577).

Tuo metu lietuviai socialistai save laikė vieninteliais, turinčiais teisę organizuoti lietuvius darbininkus. Jie skelbėsi esą tikrieji darbininkų užtarėjai ir rėmėjai. Iš tikrųjų, lietuviai socialistai daugiausia skleidė marksistinį materializmą ir ėjo griežtai prieš Katalikų Bažnyčią (žr. LSS). Paniekinę tėvų tikėjimą, socialistai apleido ir tautinius reikalus. Tais laikais socialistams, kaip matėme anksčiau, buvo nepopuliariu būti patriotais. Jie daugiau rūpinosi internacionaliniu proletariato sąjūdžiu, kuris daugelį nuvedė į tautos išdavikų komunistų stovyklą. Buvo ir tokių lietuvių, kurie niekuo nesisirūpino, laisvą laiką ir sunkiai uždirbtą pinigą leido smuklėse.

Tokia padėtis paskatino Amerikos katalikų veikėjus organizuoti lietuvius katalikus darbininkus į savą organizaciją, kuri per savo spaudą, skyrius, šviestų savo narius, aiškintų jų socialinius, ekonominius, religinius ir tautinius reikalus. 1914 rugsėjo 23–25 Chicagoy vykusiame Katalikų Federacijos kongrese buvo iškeltas ir lietuvių katalikų darbininkų organizavimo klausimas. Kongresas iškeltai idėjai pritarė ir tam reikalui iš-

rinko komisiją, į kurią įėjo kun. Fabijonas Kemėšis, Jonas Miliauskas, Jonas Jaroševičius, Andrius Graičiūnas ir J. Vasiliauskas. Toje komisijoje tikruoju narių organizatorium buvo kun. F. Kemėšis.

1915 m. pradžioje Chicagoje, Šv. Kryžiaus parapijos salėje, įvykusiame Lietuvių Katalikų Spaudos Draugijos susirinkime Antanas Nausėda pareiškė būtiną reikalą turėti naują katalikų darbininkams laikraštį, nes esamieji katalikų laikraščiai per maža rašo darbininkų klausimu, nesuteikia reikalingiausių darbininkams žinių, kaip apsiginti nuo išnaudotojų. Socialistų spauda negali patenkinti lietuvių darbininkų, nes ji daugiau kovoja prieš tikėjimą, negu rūpinasi tikraisiais darbininkų reikalais. Kadangi tuo metu Chicagoje ėjo trys lietuviški dienraščiai, tai veikėjų žvilgsniai nukrypo į rytines lietuvių kolonijas, kur kun. Kemėšis gavo kun. Tomo Žilinsko pakvietimą vikaru į Šv. Petro parapiją Bostone. Kun. T. Žilinsko ir Jono Jaroševičiaus rūpesčiu Bostone buvo tuojau sušauktas susirinkimas, kuriame kun. Kemėšis papasakojo apie čikagiečių sumanymą steigti lietuvių katalikų darbininkų organizaciją. Sumanymas buvo priimtas su entuziazmu, ir pradėti paruošiamieji darbai: Worcesteris ir Brocktone buvo sušaukti susirinkimai, parengtas organizacijos įstatų projektas, kuris buvo apsvarstytas Bostone ir Chicagoje įvykusiųose susirinkimuose.

1915 birželio 10 Bostono lietuvių Šv. Petro parapijos salėje įvyko steigiamasis Lietuvių Darbininkų Sąjungos susirinkimas, kuriame dalyvavo keturių vietovių (Bostono, Brocktono, Norwoodo ir Worcesterio) 28 atstovai. Kun. F. Kemėšiui paaiškinus susirinkimo tikslą, visi dalyviai pritarė ir tuoj pat įsirašė 28 nariai į Darbininkų Sąjungą. Buvo aptarti ir priimti sąjungos įstatai–konstitucija, ir nutarta ją įregistruoti Massachusetts valstijoje. Tai buvo padaryta rugpiūčio 6. Be to, steigiamasis susirinkimas nutarė steigti spaustuveį ir leisti savo organą. Kun. F. Kemėšis buvo įgaliotas rinkti pinigus paskolos būdu spaustuvei įsigyti. Centro valdybon buvo išrinkti dvasios vadu kun. F. Kemėšis, pirm. Motiejus Žioba, vicepirm. Marijona Juškienė, sekr. Jonas J. Ramanauskas (Romanas), išd. Mykolas Venys, finansų sekr. Petras Grinkevičius, išdo globėjais Vincas Kudirka, Pranas Kuras ir Jonas Petrauskas. Laikiniai sąjungos organu pasirinktas Draugas.

Kun. F. Kemėšis, važinėdamas po rytines lietuvių kolonijas, per tris mėnesius, daugiausia iš darbininkų, surinko \$ 3000 paskolų ir dar \$ 1000 pasižadėjimų. Tuo pačiu metu suorganizavo apie 20 kuopų su 300 narių. Gauta paskola įgalino tris kartus savaitėje leisti savo organą Darbininką, kurio pirmas numeris pasirodė 1915 rugsėjo 19. Naujas laikraštis sutiktas su dideliu džiaugsmu. Vyriausias jo redaktorius buvo kun. F. Kemėšis, jo padėjėjai: Pranas Gudas, Pranas Virakas ir trumpą laiką Uršulė Jokūbauskaitė. Administratoriaus pareigas nuo pat pradžios ėjo Antanas F. Kneizys.

Pirmasis Lietuvių Darbininkų Sąjungos seimas buvo sušauktas Bostone 1916 liepos 3–4. Tuo metu sąjunga jau turėjo 29 kuopas su maždaug tūkstančiu narių ir dvigubai tiek Darbininko skaitytojų. Seimo nuotaika buvo pakili ir darbinga; priimta visa eilė nutarimų, kurie sudarė sąjungos veikimo pagrindą. Įsteigtas streikininkų fondas, nutarta surengti katalikų spaudos savaitę, organizuoti darbo informacijos biurus ir siuntinėti Darbininką visiems nariams, užsimokėjusiems, šalia nario mokesčio, dar 60 centų per metus.

Narių ir kuopų skaičius sparčiai augo, o Darbininko skaitytojai dar greičiau kilo; 1917 m. jau siekė arti 6000.

Lietuvių Darbininkų Sąjungos veikimo programa. LDS steigėjas ir veikimo programos kūrėjas buvo sociologas kun. Fabijonas Kemėšis, didis kooperatyvinio sąjūdžio skatintojas ir darbininkų draugas. Kitų pareigų pašauktas, jis greit grįžo į Chicagą. Kol gyveno Amerikoje, buvo sąjungos dvasios vadu. Sąjungai jis statė trejopą uždavinį: socialinį, religinį ir tautinį. Veikimo programą plačiai išdėstė atsiųstame 1922 m. sąjungos seimui rašte, kurį išspausdino 1922 rugsėjo 12 Darbininkas:

„LDS save laiko pasaulinio krikščioniškos demokratijos sąjūdžio šaka ir jungiasi į Krikščionių Darbininkų Internacionalą. Norėtų, kad panašios darbininkų organizacijos atsirastų ir kitų tautybių tarpe Amerikoje, prie kurių LDS galėtų prisijungti. Lietuvoje veikianti Darbo Federacija savo programa ir taktika yra jai artimiausia.

LDS reikalinga yra ir politinė veikla įgyventi savo socialinę programą. Dėl to ji pasiryžusi remti visas Amerikos darbininkų pastangas įkurti politinę partiją su konstruktyviais, o ne revoliuciniais tikslais.

Kaip katalikų organizacija, pripažįsta privatinę nuosavybę, kuri gali užtikrinti individualinę laisvę bei plėtotę. Tačiau privatinė nuosavybė privalo būti apribota lygybės, teisingumo ir brolybės principais, kad visi galėtų gražiai ir patogiai gyventi.

Socialiniam teisingumui pasiekti valstybė privalo įstatymu keliu užtikrinti darbininkams laisvę organizuotis, steigti unijas ir kelti streikus; įstatymais uždrausti teismams ir administracijai varžyti darbininkų kovą su kapitalistais; visuotinai privalo būti pripažintas dėsniis darbininkų unijoms tartis su darbdaviais; įstatymais turi būti nustatyta 8 val. darbo diena, uždraustas vaikų ir panaikintas moterų bei nepilnamečių naktinis darbas; darboviečių higieninių sąlygų pagerinimas su valdine jų inspekcija; kiekvienoje valstijoje privalo būti nustatytas darbo atlyginimo minimumas, kuris užtikrintų patenkinamą darbininko šeimos pragyvenimą; valstybinis darbininkų draudimas ligoje, senatvėje ir nedarbo metu. Rochdalis pagrindais paremta kooperacija geriausiai vykdo demokratiją ir žmonių lygybę, kelia žmogaus vertybę ir kapitalistinę sistemą evoliucijos keliu keičia į bendradarbiavimo sistemą. Todėl LDS pareiga skatinti savo narius steigti įvairių rūšių kooperatyvus ir rengtis prie svarbiausios kooperacijos rūšies — gamybos kooperacijos. Valstybė privalo teikti visokeriopą paramą įvairių rūšių kooperatyvų steigimui. Visa mokyklų sistema privalo būti palenкта piliečių auklėjimui pramoninei demokratijai. Darbininkų vaikai turi gauti veltui mokslą savo profesiniam pasiruošimui. Kasyklos, geležinkeliai, telegrafas bei telefonas reikia suvalstybinti ir įvesti progresyvinį mokestį“.

Tuo metu Amerikoje paskelbta aukščiau minėta socialinė bei ekonominė programa buvo ne tik pažangi, bet ir revoliucinė: daug dalykų dar iki šių dienų nėra įgyvendinta.

LDS nariai privalo būti tvirtos dvasios ir dorovės. Tai suteikia gyvas tikėjimas, uolus savo religinių pareigų atlikimas, pavyzdingas gyvenimas ir dažnas stiprinimasis šventais sakramentais. LDS vieningai laikosi su visomis Amerikoje ir Lietuvoje katalikiškomis organizacijomis ir remia Katalikų Gerovės Tarybą (National Catholic Welfare Council).

Tautybė yra viena iš didžiausių dvasios vertybių, todėl lietuvių tautybė yra brangintina ir gaivintina lietuvių darbininkų tarpe. Tam tikslui organizacija stengiasi palaikyti lietuvių kalbą, remti lietuvių literatūrą, meną ir visus kitus lietuvių kultūros reikalus.

Kun. F. Kemėšis daug studijavo ir rašė. 1924 m. jis baigė Katalikų Universitetą Washingtone daktaro laipsniu. Jo disertacija buvo apie lietuvių kooperatinę veiklą Amerikoje. Tais pat metais buvo pakviestas profesoriauti Lietuvos Žemės ūkio Akademijoje Dotnuvoje, kur išbuvo ligi 1947 m. Bolševikų suimtas ir ištremtas mirė Sibire.

LDS veikla. Viena iš didžiausių organizacijos veiklos sričių buvo jos leidžiamas organas Darbininkas, pradžioje ėjęs tris

kartus, o nuo 1925 m. du kartus savaitėje. Jame buvo keliami visi tuo metu aktualūs lietuviams profesiniai darbininkų reikalai, religiniai klausimai, daug vietos skirta Amerikos lietuvių ir tėvynės gyvenimui. Darbininko leidimas reikalavo daug lėšų ir darbo, todėl organizacija ir skyrė daug dėmesio jam išlaikyti.

Prie centro valdybos veikė streikininkų fondas šelpti savo narius streikų metu. Kas mokėjo metams pusę dolerio, tas streiko metu gaudavo keturis dolerius savaitėje pašalpos, o kas mokėjo metams vieną dolerį, tas gaudavo aštuonis dolerius savaitėje (Darbininkas 1922.VII.15.).

Chicagoje, Daytono (Ohio), Hartforde (Conn.), Atholyje (Mass.) buvo įsteigti darbo biurai teikti patarimams ne tik savo nariams, bet ir visiems lietuviams, kurie į jį kreipėsi (Darbininkas 1922.IX.2. ir X.2.). Panašių biurų buvo ir kitose kuopose. Kai kur buvo įsteigti specialūs darbininkų klubai (Draugas, 1965.II.20.).

Kuopų skaičiui žymiai padidėjus, pradėtos organizuoti apskritys. Pirmiausia įsteigta New Yorko ir New Jersey apskritis (1916.VIII.27.), paskui Chicagos (1917.II.17.), Naujosios Anglijos (1917.VII.), Connecticut (1918.III.24.), o vėliausiai Ohio ir Michigano apskritys. Veikliausia buvo N. Anglijos apskritis, kuri buvo arčiausiai savo organizacijos centro Bostone. Čia buvo nuosavi sąjungos namai, spaustuvė, laikraščio redakcija ir administracija ir centro valdybos raštinė. Kasmet šaukiami sąjungos seimai dažniausiai vykdavo Bostone ar kituose rytinio pakraščio miestuose. Seimai pagyvindavo ir vietos kuopos veiklą. Šiame pakraštyje spietėsi ir visa eilė sąjungos veikėjų. Čia buvo gausėnis ir kuopų skaičius. Iš viso buvo įsteigta per šimtą kuopų, tik ne visos buvo lygiai veiklios.

Lietuvių darbininkų profesiniam bei tautiniam susipratimui daug reikšmės turėjo centro valdybos bei apskričių valdybų narių lankymasis po kuopas su prakalbomis, paskaitomis ir rengiamos įvairiais klausimais diskusijos. Be kun. F. Kemėšio, daugiausia kuopas lankė Antanas F. Kneizys, Pranas Gudas, Jonas Karosas, Tomas Versiackas, Antanas J. Vaisiauskas, Juozas Laučka ir kiti. Jiems daug padėdavo vietos kunigai: Pranciškus Virmauskis, Jonas Švagždys, Kazimieras Urbonavičius, Vladas Taškūnas, Jonas Jakaitis, Augustinas Petraitis, Pranciškus Juras ir Pranciškus Juškaitis.

Sąjunga aktyviai dalyvavo kovoje už Lietuvos nepriklausomybę: priklausė prie Amerikos lietuvių Tautos Tarybos, uoliai rinko aukas Tautos Fondui ir didelę propagandą varė Amerikos lietuvių tarpe už Lietuvos nepriklausomybę bei paramą atsikuriančiai Lietuvai. Darbininke buvo plačiai rašoma apie vokiečių okupuotą tėvynę, jos sunkią padėtį, lietuvių pastangas išgauti nepriklausomybę, vėliau buvo dedami visi Lietuvos vyriausybės atsišaukimai į užjūrio brolius. 1919 m. pabaigoje į JAV atvykus Lietuvos Misijai (kun. Jonas Žilius, Povilas Žadeikis ir Jonas Vileišis) platinti Lietuvos Laisvės paskolą, LDS nariai uoliai prisidėjo prie paskolos lakštų pardavimo.

Po 1926 gruodžio 17 perversmo tautininkų vyriausybei pradėjus varžyti katalikų veikimą Lietuvoje, LDS, kaip ir kitos Amerikos lietuvių katalikų organizacijos, savo suvažiavimuose reiškė griežtus protestus prieš katalikų teisių varžymą Lietuvoje ir tuo gerokai prisidėjo prie bendros Lietuvos katalikų kovos su diktatūriniu režimu ir jį gerokai švelnino.

Šalia savo organo, sąjunga kasmet leido kalendorius ir išleido visą eilę lietuviškų knygų bei brošiūrų. Prie centro buvo įsteigtas knygynas: daug knygų yra pasiuntusi ir į Lietuvą. 1920 m. So. Bostone buvo įsigyti namai už \$ 21.000, spaustuvei nupirkta naujos mašinos. LDS centras Bostone tapo dideliu lietuvių kultūros židiniu.

1934 m. Antano F. Kneižio iniciatyva pradėta kas sekmdienį transliuoti lietuviška radijo valandėlė. Po metų dėl įvairių sunkumų radijo valandėlė perleista į privačias A. Kneižio rankas.

JAV įstojus į pirmąjį pasaulinį karą, daug lietuvių buvo pašaukta į frontą (spėjama, jų buvę apie 25.000). Prie LDS centro buvo įsteigta Lietuvių Kareivių Globojimo Draugija, kurios uždavinys buvo teikti materialinę ir moralinę globą Amerikos armijoje esantiems lietuviams kariams bei jų šeimoms. Prie tos draugijos buvo kviečiamos prisidėti ir kitos organizacijos. Draugijos įstatai ir atsišaukimas buvo išspausdinti 1919 kovo 2 Darbininke.

Daug dėmesio buvo kreipiama į kooperaciją, kurios didžiausiu skelbėju buvo kun. F. Kemėšis. 1923 m. seimas siūlė net pasivadinti Lietuvių Darbininkų Kooperacijos Sąjunga, bet tas vardas neprigijo. Buvo užsimota įsteigti didesnę kooperatyvą. Tų metų rugpiūčio ir rugsėjo mėnesiais pats kun. F. Kemėšis

aplankė apie 40 kuopų, visur atgaivindamas jų veiklą ir skelbdamas kooperacijos reikalingumą lietuviams darbininkams. Tam reikalui buvo surinkęs \$ 2405 (Darbininkas, 1923.VIII.14.). Tačiau kooperacija didelio pritarimo nerado. Daugelis buvo nusivylę Lietuvos nepriklausomybės atsikūrimo metu organizuotomis įvairiomis ekonominėmis akcinėmis bendrovėmis, kurių pirktos akcijos liko bevertės.

Dideliu narių skaičiumi LDS nepasižymėjo, nors lietuvių katalikų darbininkų buvo kelios dešimtys tūkstančių ar net daugiau. Po 1924 m. įvykusio seimo, kuriame dalyvavo tik N. Anglijos atstovai, buvęs centro valdybos pirmininkas ir uolus Darbininko bendradarbis Pranas Virakas skundėsi, kad per devynerius metus narių skaičius nepasiekęs nė penkių tūkstančių, o jau pirmais metais nedaug trūko iki to skaičiaus. Kai buvo piršta spaustuvė ir namai, sąjungos finansiniai reikalai geriau stovėję, negu pastaruoju metu. Viso to kaltininku jis laikė stoką vienybės katalikų tarpe (Darbininkas, 1924.VI.26.).

Daug sąjungai pakenkė užėjusi ekonominė depresija — sumažėjo narių ir Darbininko prenumeratorių. Tik 1934 m. paskelbta prenumeratorių talka gerokai atgaivino sąjungą ir jos organą. Surinkta per 20.000 prenumeratorių, kurių pusę surinko misionierius Jonas Bružikas, S.J., ir laimėjo pirmą premiją — apmokamą kelionę iš JAV į Lietuvą ir atgal. Antrą premiją gavo Lawrence lietuvių šv. Pranciškaus parapija, kuriai vadovavo klebonas kun. P. Juras, ir trečią — Jonas Kumpa iš Brocktono, Mass.

Po ilgesnės LDS veiklos didelė senųjų veikėjų dalis išmirė, o likusieji buvo jau pavargę. Jaunoji lietuvių karta dėl nutaustymo ir gerokai pasikeitusių ekonominių bei kultūrinių krašto sąlygų organizacijomis nesidomėjo. Dėl to 1950 m. seimas nutarė perleisti Darbininką, namus, spaustuvę ir knygyną tėvams pranciškonams. Tačiau pranciškonų pastangos įsikurti Bostone nepavyko, ir jie nusikėlė į Brooklyną, kur buvo perkeltas ir Darbininko leidimas. Sąjungos centras išsikėlė į Norwoodą, kur gyveno ilgametis sąjungos darbuotojas ir to meto pirmininkas Vincas Kudirka. Sąjungos veikla jau ribojosi tik keliomis Naujosios Anglijos kuopomis (Bostono, Brocktono, Lawrence, Norwoodo ir Worcesterio).

Iš gautų pinigų už parduotą nuosavybę sąjunga paskyrė aukų: tėvams pranciškonams \$ 2000, Nukryžiuotojo Jėzaus

Kongregacijai \$ 1000, vyčiams \$ 1000, Nekalto Prasiidėjimo Švč. Mergelės Marijos Kongregacijai \$ 750, katalikų moksleivių laikraščiui Ateičiai \$ 400, Mėlynajai Armijai \$ 250, šiluvos koplyčiai Washingtone \$ 100. Be to, daug aukojo labdaros reikalams, šelpė našlaičius ir davė stipendijas moksleiviams (Darbininkas, 1963.VIII.30.).

Po 50 metų gyvavimo ir neabejotinų nuopelnų sąjunga pasijuto pavargusi. 1965 spalio 16 Bostone susirinkęs jubiliejinis seimas po ilgų svarstymų bei diskusijų nutarė LDS likviduoti. Buvęs ilgametis centro valdybos pirmininkas Vincas Kudirka oficialiai paskelbė visuomenei, kad „senos kartos žmonės retėja, čia augusieji ir naujai atvykusieji lietuviai nesirašo, tad nėra vilties toliau organizacijai išsilaikyti“ (Draugas, 1965.XI.2.).

LDS veikėjai. Greta sąjungos įkūrėjo kun. Fabijono Kemėšio, katalikų darbininkų sąjūdis turėjo daug darbščių kunigų ir pasauliečių veikėjų. Be anksčiau suminėtų, sąjungos veiklos pulsą gyvai judino Aleksandras Aleksis, Danielius Averka, Jonas Glineckis, Juozas Glavickas, Bronė Kapočienė, N. Meškūnienė, Bronė Mičiūnienė, Pranas Razvadauskas, Antanas Vaisiauskas, Tomas Versiackas ir kt.

Spausdintas žodis visada pasiekia toliausiai ir išlieka ilgiausiai. Čia žymiausias vaidmuo tenka Darbininkui, kurį yra redagavęs kun. Fabijonas Kemėšis, Pranas Gudas, Jonas Karosas, Kazys Pakštas, Petras Daužvardis, Jonas Ramanauskas-Romanas, Jonas Dikinis, kun. Vladas Taškūnas, Juozas B. Laučka ir visų ilgiausiai — Antanas F. Kneizys. Darbininkas turėjo daug bendradarbių, kurių pagrindinis buvo kun. Kazimieras Urbonavičius, laikraščio literatūrinės komisijos narys ir vyriausias redaktorius. Laikraščio palaikymui daug širdies ir pinigų įdėjo kun. Pranas M. Juras, ilgametis sąjungos pirmininkas, lietuviškų knygų leidėjas. Materialinius Darbininko reikalus tvarkė jo ilgametis administratorius Antanas Peldžius.

Šaltiniai: Amerikos lietuvių katalikų metraštis 1916 m.; Amerikos lietuvių katalikų darbai 167–172; Darbininko 1918–1932 m. komplektai; LE XVI 33–34.

TRECIOJI DALIS

KOVA DĖL LIETUVOS LAISVĖS

SKALDYMASIS IR VIENIJIMASIS

PASAULĖŽIŪRINIS NERIMAS

Iš XIX amžiaus lietuvių ateivių gyvenimo apžvalgos matėme, kad pradžioje lietuviai jungėsi į bendras draugijas su lenkais. Net ir pirmosios parapijos buvo mišrios. Tai buvo dėl to, kad įvairiose vietovėse ir vienu ir antrų buvo ne po daug, kad naujose ir gan neįprastose aplinkybėse tarp nesvetingų žmonių jie jautėsi artimesni, nes ir savo gimtinės kraštuose vieni apie kitus buvo girdėję, ir abeji buvo to paties katalikų tikėjimo.

Jungdamiesi į bendras draugijas, įstatus rašė lietuvių ir lenkų kalbomis, žadėdami ir susirinkimuose kalbėtis savo kalbomis. Tačiau tas vieningumas pasirodė gana trapus: tuojau kilo nesusipratimai dėl kalbos vartojimo. Lenkai buvo agresyvesni ir ėmė reikalauti, kad sueigose būtų vartojama tik lenkų kalba, esą, jie lietuviškai nesuprantą. Lietuviams teko gintis, ginčytis, pakęsti ar pasitraukti. Taigi, veikimo harmonijos nebuvo nuo pat bendrų organizacijų užuomazgos.

Staigus lūžis įvyko 1877 m., kai Shenandoah, Pa., lietuviai neteko savo klebono kun. Andriaus Strupinsko ir šv. Kazimiero parapija pateko į lenko kun. A. Lenarkevičiaus rankas. Lietuvių pastangos atgauti savo parapiją nepasisekė, nes jie neturėjo lietuvių kunigo, o kun. Lenarkevičius įtikinėjo Philadelphiajos arkivyskupą Patrick J. Ryaną, kad lenkai ir lietuviai esanti viena tauta ir kad jų kalbos skiriasi tik tarmėmis.

Ilgai nelaukdami, pranciškonų brolio Augustino Zaicos pastangomis, tais pat metais Shenandoah lietuviai įsteigė grynai lietuvišką šv. Jurgio draugiją. Brolis Augustinas jai parašė lietuviškus įstatus ir ragino visur lietuvius skirtis nuo lenkų.

1885 m. į lietuviybės žadinimą įsijungė Jonas Šliūpas su savo laikraščiu (Lietuviškasis Balsas), kuris greit susikirto su Vienybe Lietuvninkų dėl susivienijimo steigimo, dėl religijos ir iš viso pyko, kam lietuviams reikalingas dar kitas laikraštis.

Iš to kilo tarp lietuvių kivirčiai, kurie išvirtho į šiurkščią kovą dėl pasaulėžiūros.

Tarp įvairių tautų ateivių paskutiniame XIX a. ketvirtyje ėmė smarkiai reikštis marksistinis socializmas. Tuo ypač pasižymėjo vokiečiai, čekai, skandinavai ir žydai. Jie daugiausia buvo atkeliavę iš miestų, ne iš kaimo, kaip ateiviai iš Rytų Europos. Jie buvo kovingi ir tikėjo, kad kylanti Amerikos pramonė tuojau suves kapitalistus ir darbininkus į konfliktą, o iš to kils revoliucija, kuri panaikins privatinę nuosavybę, atims iš visų turtus ir užvaldys proletariato diktatūra.

Pasaulėžiūriniu atžvilgiu ano laiko lietuviai ateiviai buvo rūšiuojami į tikinčiuosius ir laisvamanius. Socialistai–laisvamaniai buvo labai karingi, vien save laikė pažangiais, o tikinčiuosius katalikus su panieka apšaukė tamsuoliais ir atžagareiviais. Todėl galėjo susidaryti įspūdis, kad tų pažangiųjų buvo labai daug. Čia ir kyla įdomus klausimas: koks galėjo būti abiejų srovių pajėgų kiekis? Skaičiaus santykiui nustatyti nėra likę jokių tikrų žinių, dėl to tenka remtis faktais iš paskutinio dešimtmečio lietuvių veiklos.

Iki 1890 metų lietuviai katalikai jau turėjo 10 parapijų. 1891–1900 metų tarpe jie įsteigė dar 29 naujas parapijas (o 1901–1914 — dar 58). Kiekvienai parapijai reikėjo įsigyti žemės, pastatyti bažnyčias ir klebonijas, kai kur ir mokyklas, išlaikyti kunigą ir bažnyčios tarnautojus (vargonininką ir zakristijoną). Visa tai atlikta iš savanoriškų aukų, kurios suplaukė iš gana kuklių uždarbių. O tuo pačiu metu socialistai–laisvamaniai nepajėgė išlaikyti net nė vieno savo laikraščio. Jėgų ir skaičiaus santykis atrodo aiškus.

Šia proga yra pravartu pažvelgti ir į abiejų srovių inteligentines pajėgas. Laisvamaniai savo propagandose visus kunigus ir katalikus nurašė į tamsuolius, pats jų vadas Jonas Šliūpas dar net 1915 m. skelbė, kad „kunigų luoma nepriguli prie apšviestų luomų, visi jie yra nepageidaujami ant draugijos kūno. Kunigų lietuvių tautai nereikia“ (Tėvynė 34 nr.). Vis dėlto sunku patikėti, kad jis pats tikėjo tuo, ką skelbė.

Pažiūrėkime tad į Amerikos lietuvių veikėjus atviromis akimis. Nesvarbu, ar kam patinka ar nepatinka kunigai ar Šliūpas, niekas negali sakyti, kad jie nėjo mokslų ir kad jų įgyti diplomai buvo beverčiai. Iš kandidatų, stojančių į kunigų seminarias, būdavo reikalaujama mažiausia 4–5 gimnazijos kla-

sių baigimo pažymėjimų. Seminarijose jie turėjo kitus 4–5 metus atsidėję studijuoti teologiją, filosofiją, literatūrą, istoriją, iškalbą ir eilę kitų kunigams reikalingų dalykų. Seminarijų mokslo programos buvo per šimtmečius Bažnyčios nustatomos visiems kraštams, ir jų išėjimas buvo uoliai kontroliuojamas. Šliūpas Amerikon atvažiavo jau baigęs gimnaziją pradėjęs studentauti universitetuose ir vėliau čia per pusantrų metų baigė gydytojo mokslus. Tokius žmones negalima vadinti bemoksliais.

Katalikuose didelį inteligentinių pajėgų skaičių sudarė kunigai. Susivienijimą steigiant uoliai veiklon įsijungė Chicagos dr. M. P. Kasakauskas, o vėliau spaudoje ir veikloje reiškėsi dr. J. P. Stupnickas. Socialistuose–laisvamaniuose su savo veikla pasirodė tik laikraščių leidėjai bei redaktoriai, kurie, išskyrus Šliūpą, daugiausia buvo mažamoksliai.

Paskutinio XIX amžiaus dešimtmečio lietuvių ateivių veikla buvo labai gyva ir judri. Iškilo visa eilė didelių asmenybių, kurios formavo ne tik ateivių veiklą, bet ir kėlė balsą prieš Lietuvos pavergėją — Rusiją. Pirmoje eilėje stovi kun. Aleksandras Burba (1854–1897) ir kun. Jonas Žilinskas–Žilius (1870–1932). Abu literatai rašytojai, abu susivienijimo vadai, organizaciją beveik pavertę Lietuvos parlamentu. Jų artimiausias bendradarbis buvo kun. Antanas Kaupas (1870–1913), žurnalistas, publicistas, visuomenininkas, ir kun. Antanas Milukas (1871–1943), laikraščių ir knygų leidėjas bei redaktorius ir visuomeninės veiklos istorikas. Juos seka žymūs parapijų organizatoriai ir administratoriai bei ekonominių dalykų sumanytojai bei rėmėjai: kun. Petras Abromaitis (1854–1911), kun. Simanas Pautienius (1863–1923) ir kun. Juozas Žebrius (1860–1915). Visų veikla šakojosi Pensilvanijoje, išskyrus kun. Žebrių, kuris apėmė Naująją Angliją.

Kun. Pautienius, ilgametis Mahanoy City ir Shenandoah klebonas, ypač rūpinosi padėti lietuviams įsigyti nuosavybes. Tam tikslui jis organizavo bankelius ir paskolos bendroves, kurios daugeliui pagelbėjo pirktis bei statydintis namus. Jis pastatė Mahanoy City gražią mūrinę lietuvišką mokyklą, kurią laisvamanių apimtas parapijos komitetas išlaikė tuščią ištisus 18 metų (1907–1923). Savo pinigines santaupas testamentu paliko stipendijų fondui aukštuosius mokslus einančiam lietuvių jaunimui. Stipendijos skiriamos tik iš nuošimčių.

Kun. Žebris klebonavo Waterbury ir New Britaine, Conn. Jis plačiai važinėjo po lietuvių kolonijas, kur dar nebuvo parašiję, ne vienai padėjo įsisteigti. Blaivininkas, laikraščių leidėjas ir redaktorius, kooperatinių krautuvių ir bendrovių organizatorius. Jis skatino palaikyti tik savus verslininkus, šelpė vargšus, darbo stokojančius padėjo susitelkti į arteles prie įvairių darbų: šienauti, nuimti derlių, žiemą kirsti miškus ir tt. (žr. 150 p.). Tą didį varguolių rėmėją ir užtarėją ištiko baisus likimas. 1915 vasario 8 naktį klebonijon įsibrovė du plėšikai (lietuviai Petras Krakas-Kiaulėnas ir Bernardas Montvydas), žiauriai jį kankino, reikalaudami pinigų, kurių ten nebuvo, ir nužudė kunigą ir šeimininkę. Žudikai buvo sugauti, nuteisti ir pakarti. Buvo visokių paskalų, esą jie norėję gauti pinigų socialistų veiklai, bet greičiausiai tai būta paprastų girtuoklių plėšikų.

Pasauliečių veikėjų eilėje buvo Jonas Šliūpas (1861–1944), energingas, veiklus, iškaltas, laikraščių leidėjas ir redaktorius, įvairių knygų autorius, visuomenininkas, siekęs pasidaryti Amerikos lietuvių ateivių vadu, ir karštas atkaklus laisvamaniškos–bedieviškos ideologijos skleidėjas. Visai aišku, kad tai sukėlė katalikų, pirmiausia kunigijos, reakciją. Ginčytasi, karščiuotasi, kovota. Tai buvo daroma lietuviybės priedangoje, tačiau iš tikrųjų tai buvo pasaulėžiūrinė grumtis. Ji skaldė tautiečius tada, kada vienybė buvo reikalingiausia kovai su vienuoliu ir didžiausiu Lietuvos priešu — Rusija.

Jau suskilusių ir suerzintą lietuvių visuomenę, kur laisvai švaistėsi „kryžiočių ir šliūptarnių“ prasivardžiavimais, šimtmečio pabaigoje dar mėgino sujungti bendram darbui kun. Jonas Žilinskas–Žilius. Tai buvo Lietuvos skyriaus organizavimas 1900 metų pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Kaip jau matėme aprašyme (156–159 p.), buvo sudarytas iš įvairių srovių atstovų komitetas, kuriam vadovavo pats kun. Žilinskas.

Šis laimėjimas buvo iškaltas ženklas, kad pasaulėžiūrinis erzelis neatnešė nieko gera ir kad jį reikia baigti. Natūrali jo pabaiga būtų kito asmens įsitikinimų pagerbimas, tolerancija, kultūringas tautinių lietuvių savybių ugdymas, atsidėjimas tėvynės Lietuvos reikalams, vengimas kitus niekinti ir plūsti.

Deja, XX šimtmetis išbrėško su skilimu organizacijos, kuri iki šiol buvo sujungusi visus šalpai ir tautinei bei kultūrinei veiklai, politiniu požiūriu pasireiškusiai kaip lietuvių parlamen-

tas. Tai buvo susivienijimas, triukšmingai skilęs 1901 gegužės 21 seime, kuriame dėl vadovybės susigrūmė laisvamaniai su katalikais.

Tokiu būdu lietuviai ateiviai Amerikoje dar labiau susiskaldė. Dėl to sumažėjo finansinis susivienijimų pajėgumas ir pagalba tėvynei bei kultūriniais ir švietimo reikalams. Pasaulėžiūrinių grumtynių atžvilgiu, dar kartą išryškėjo socialistų-laisvamanių pralaimėjimas, nes užuot paėmę susivienijimo vadovybę, jie turėjo pasitraukti. Tai paskatino laisvamanius ir socialistus steigti juos apjungiančią socialistų partiją, o katalikus — steigti savo federaciją.

Amerikos lietuviams besigrupuojant į didesnius vienetus, kitėjo ir Lietuvos gyvenimas. Ten staiga prasivėrė laisvių prošvaistės. 1904 gegužės 7 Rusijos caras atšaukė lietuvių spaudos draudimą. Tuojuo steigėsi organizacijos ir vienas po kito pasirodė lietuviški laikraščiai. 1905 m. pradžioje Rusijoje kilo revoliucija, kuri plito po visą kraštą ir apėmė Lietuvą. Dr. Jono Basanavičiaus ir kitų lietuvių patriotų iniciatyva gruodžio 4-5 Vilniuje buvo sušauktas seimas, į kurį suvažiavo iš visos Lietuvos 2000 rinktų atstovų. Ir čia pradžioje tarp politinių srovių kilo nesutarimų, tačiau visi tuojuo suprato, kad Lietuvos reikalai buvo visų aukščiausi, todėl veikė vieningai. Svarbiausias seimo nutarimas buvo reikalauti Lietuvai autonomijos etnografinėse ribose su demokratiniu būdu išrinktu seimu Vilniuje.

PIRMASIS AMERIKOS LIETUVIŲ POLITINIS SEIMAS

Rusijos revoliucijos atgarsiai tuojuo pagavo Amerikos lietuvių visuomenę. Socialistai pradėjo rinkti aukas. Tam tikslui jie sudarė centro komitetą, į kurį įėjo Šliūpas, J. O. Širvydas, dr. Antanas Bacevičius, Juozas Baltrušaitis ir Jonas Naujokas. Netrukus suplaukė \$ 1532 aukų, iš kurių \$ 603,50 paskirta Lietuvos socialdemokratams, 603,50 Lietuvos demokratams-varpininkams, \$ 225 Kapsuko organizacijai Draugas ir \$ 100 atskiriems asmenims. Toks aukų paskirstymas sukėlė smarkius protestus, socialistai reikalavo visas aukas skirti vien tik Lietuvos socialdemokratams, kam labiausiai priešinosi Šliūpas.

Kadangi revoliuciją rėmė visų srovių žmonės, tad kilo reikalas kaip nors kitaip susitvarkyti. 1906 sausio 28 Philadelphiajos Šv. Jurgio draugija sukvietė 30 vietinių draugijų pasitarimą suruošti didelį masinį mitingą revoliucijos, taigi Lietuvos laisvės, naudai. Taip pat lietuvius labai sujaudino Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimas reikalauti Lietuvai autonomijos. Kun. J. Žilinskas buvo gavęs į tą seimą kvietimą ir manė, kad ir Amerikos lietuviams derėtų sušaukti panašų seimą. Savo sumanymą tuojau išdėstė Šliūpai, kuris pritarė ir perkalbėjo philadelphiečius vietoj mitingo sušaukti visuotinį seimą.

Ilgai nedelsiant, sutarta sukviešti visų lietuviškų srovių atstovus. Vietinį komitetą seimui ruošti sudarė dr. J. Šliūpas, kun. Juozas Kaulakis, J. Andziulaitis, T. Dūdis, Rokevičius ir Vincas Daukšys. Seimas susirinko Philadelphiajoje vasario 22. Dalyvavo 169 delegatai. Seimas surengtas paskubomis, per porą savaičių, nespėta net paruošti darbotvarkės. Koks buvo tų 169 delegatų pasiskirstymas srovių atžvilgiu ir kaip jie buvo parinkti, seimo aprašymuose nepažymėta. Esą, buvę 250 sumanymų, tarp kurių 70 iš socialistų kuopų. Turėta du posėdžiai: rytinis ir popietinis. Rytiniame suregistruoti delegatai, pasakytos sveikinimo kalbos ir išrinktas prezidiumas seimui vadovauti: Juozas Šukys, Račinskas, Vincas Daukšys ir Fortunatas J. Bagočius — visi socialistai.¹

Popietinei sesijai rengėjai darbotvarkės neturėjo, joki sumanymai nebuvo svarstomi. Todėl Šliūpas pasisiūlė paskaityti rezoliuciją—memorandumą, kuris turėjo būti įteiktas Rusijos ambasadoriui Jurgiui Bachmetevui Washingtone. Rezoliucijos skaitymas truko 45 minutes. Jos turinys buvęs maždaug toks:

Rusija rengiasi į naują gyvenimą. Visos jos tautos ir kraštai reikalauja laisvės ir savivaldos. Lietuva senovėje buvo nepriklausoma valstybė ir gerai tvarkėsi, bet 1795 metais ją okupavo Rusija, uždarė universitetą ir mokyklas, atėmė kultūrinį—valstybinį turtą (Lietuvos Metriką) ir 1864 metais uždraudė spaudą. Lietuvos žemėje visokiais būdais buvo kolonizuojami rusai. Iš Lietuvos bažnyčių ir kitų konfiskavo 171 milijono vertės žemių. Lietuviams atimtos valstybinės ir pilietinės teisės. Iš Lietuvos atplėštas Suvalkų kraštas. Bet lietuviai savo tautinių nė valstybinių tradicijų nepamiršo. Lietuvių seimas Vilniuje 1905 gruodžio 4–5 pareikalavo Lietuvai autonomijos. Ir mes, 169 atstovai Lietuvoje kilusių Amerikos ateivių, minėdami Amerikos laisvės tėvo Jurgio Washingtono gimtadienį, pareiškiame rusų vyriausybei savo pageida-

¹ V. Širvydas, op. cit. 288; S. Michelsonas, **Lietuvių išeivija Amerikoje**, 82–83.

vimą, kad visai Rusijai ir Lietuvai būtų suteiktos visos konstitucinės, sąžinės, spaudos, susirinkimų, organizacijų ir asmens laisvės. Reikalaujame sustabdyti Lietuvos rusinimą; norime autonomijos su seimu Vilniuje; reikalaujame sugrąžinti visus Lietuvos kultūrinius istorinius turtus; protestuojame prieš lenkų pastangas savintis Suvalkiją ir trokštame drauge su latviais sudaryti bendrą autonominį vienetą (kūną) Rusijos imperijoje. Reikalaujame amnestijos politiniams kaliniam.

Šį memorandumą dr. F. Matulaitis išvertė į rusų kalbą. Jį pasirašė kun. Mykolas Pėža, Teofilius Dūdis ir V. Daukšys.

Į komitetą aukoms rinkti buvo išrinkti: kun. M. Pėža, sekretorium su užsieniu Juozas Adomaitis-Šernas, sekretorium Amerikoje F. J. Bagočius, išdininku T. Dūdis, išdo globėju A. Linauskas ir Jonas Tareila. Poseiminėse prakalbose sumesta \$ 294,03. V. Karaliaus leidžiamas Spindulys apie seimą taip parašė: „Seimas daugeliui užsiliks atminty kaip pirmutinis žingsnis, kur visoki lietuviški gaivalai susitaikė kovoje už tautos nepriklausomybę (1906 nr. 9; Širvydas 288).

1905 m. Rusijos revoliucija į pabaigą metų, carui Nikolajui II spalio 30 paskelbus manifestą, ėmė atslūgti. Savo manifeste caras pažadėjo savo valdiniam pilietines teises ir laisves, žmonių renkamo įstatymų leidžiamojo organo įsteigimą ir konstitucinę valdžią. Tai buvo padaršinimas susaukti Didįjį Vilniaus Seimą ir pareikšti lietuvių tautos valią. Pareiškimas buvo aiškus ir konkretus: reikalauti Lietuvai autonomijos, tuojau įvesti lietuvių kalbą visų valsčių raštinėse ir reikaluose, panaikinti rusiškas pradžios mokyklas ir jų vietoj steigti lietuviškas su lietuviais mokytojais, nemokėti jokių mokesčių, uždaryti monopolius (valdžios degtinės parduotuves), neleisti savo brolių į kariuomenę, neiti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose į valsčiaus teismus ir į visas kitas dabartinės valdžios įstaigas ir tt. Tai daugiausia buvo pasyvaus pasipriešinimo, ne revoliucinio kovingumo taktika. Kadangi revoliuciją kai kurie krašutiniai gaivalai išnaudojo pasiplėšimams kaimuose, dvaruose ir klebonijose, kryžių šaudymams ir naikinimams pakele, tai ir idealistai revoliucionieriai tautoje nerado pritarimo.

Philadelphijos seime išrinktas komitetas rėmė daugiausia socialistus, todėl po poros mėnesių iš komiteto pasitraukė kun. M. Pėža. Tai buvo ženklas, kad katalikai toliau šio komiteto veiklos neberėmė. Pats komitetas dar veikė iki 1907 liepos 20. Per tą laiką surinktas \$ 6291,18 aukas jis taip paskirstė: Lie-

tuvos socialdemokratams \$ 3656,61, Lietuvos demokratams \$ 1102,58; tautos reikalams (dr. Basanavičiui) \$ 591, kankiniams \$ 576,57, moksleiviams (per dr. Basanavičių) \$ 31,60, kalbos reikalams (Landsbergui) \$ 54, švietimo reikalams (Felicijai Bortkevičienei) \$ 57, Lietuvos Valstiečių Sąjungai \$ 3, Tautos Namams \$ 6,92. Pirmajam Amerikos lietuvių politiniam seimui sušaukti išleista \$ 146.

Greta šio komiteto socialistai buvo suorganizavę Revoliucijos rėmimo komitetą, kuris visas surinktas aukas siuntė tik Lietuvos socialdemokratų partijai. Šis Širvydo vadovaujamas komitetas, pagal jo skelbimus Kovoje, tarp 1905 gruodžio 26 ir 1907 gegužės 7 Lietuvos socialdemokratams į Tilžę išsiuntė \$ 4291,14. Vėliau dar pasiuntė \$ 1400. 1908 m. aukų plaukimas visai sustojo. Tada jau ir pats Širvydas atšalo nuo socialistų ir net išstojo iš sąjungos. Žmonių dosnumo mažėjimą bus paveikęs toks J. Adomaičio–Šerno samprotavimas: „Komitetai privaltų aukotojams aiškinti, kad revoliucijai sudėti Amerikiečių pinigai nuėjo ne revoliucijai, bet socialistinei propagandai Lietuvoje ir darbininkiškų laikraščių užlaikymui“.²

Revoliucijos rėmimas buvo bepradėdas apjungti sroves, tačiau tai truko neilgai, nes net patys uoliausi rėmėjai — socialistai — nepajėgė tarp savęs susitarti. Įpykęs Šliūpas sviedė jiems šiurkštų kaltinimą: „Socialistai yra dvasioje kiužai, o politikoje niekšai!“ (Vien. Liet. 1905 nr. 48). Tai esą buvo taikoma J. O. Širvydui, kuris savo laikraštyje Kova visas aukas siūlė atiduoti tik Lietuvos socialdemokratams, nes tik jie vieni dirbo revoliucijos darbą. „Šliūpas negalėjo pakęsti jokios nuomonės, kuri buvo priešinga jo galvosenai“ — sako Michelsonas (Op. cit. 81–82 p.).

Atslūgus porevoliucinėms nuotaikoms, laikraštininkai pajuto lyg kokią tuštumą. Pamažu apsižiūrėjo, kad jie savo laikraščiuose buvo mažiau tarnavę tiesai negu visokiems prasimanyams ir kovai su įsivaizduotais priešais. Išniręs iš socialistinio kailio, J. O. Širvydas pradėjo svajoti apie visų lietuvių vienybę. Daugiausia jo pastangomis 1910 kovo 17 Brooklyne buvo sukviestas laikraščių redaktorių ir leidėjų suvažiavimas.

Tai buvo pirmasis spaudos žmonių suvažiavimas, kuriame dalyvavo 15 visų srovių laikraštininkų. Nuotaika buvo darbin-

² Lietuva 1908 m. nr. 17; V. Širvydas 289–290.

ga ir vieninga. Buvo plačiai aptarta spaudos etika, nereikalingi ginčai bei užgauliojimai, politinė ir visuomeninė darbo sritis, pabrėžtas reikalas kultūrintis. Suprastas laikraščių nepastovumas ir daugelio jų trumpas amžius. Nutarta įsteigti Spaudos Bendrovę, kuri aprūpintų ekonomiškai leidėjus, redaktorius ir bendradarbius. Spaudos Bendrovės valdybon buvo išrinkti: pirm. A. Olšauskas, vicepirm. J. J. Paukštys, išd. J. Tananevičius, sekr. kun. A. Kaupas.

Visos gražios kalbos bei sumanymai gan greit atsimušė į kietą realybės uolą — pasaulėžiūrinį priešišumą ir socialistų pasitraukimą iš lietuvių patriotinės veiklos. Nuo 1907 m. Lietuvos socialdemokratai atsisakė rūpintis bet kokiais tautiniais reikalais, nusikreipė į tarptautinį proletariatą ir revoliuciją. Jais pasekė ir Amerikos lietuviai socialistai. Katalikai vis tebebuvo puolami, tad jie nerado reikalo eikvoti energiją tušties ginčams. Neorganizuoti tautiečiai ir laisvamaniai vieni ne ką galėjo nuveikti.

SVEČIAI IŠ LIETUVOS

Amerikos lietuviai buvo įpratę matyti vis naujus ateivius, kurie čia norėdavo įsikurti. Savo tautiečius tėvynėje čionykščiai ateiviai pasiekdavo tik laiškais, pinigine parama ir slaptais keliais platinama spauda. Kilus 1905 m. revoliucijai, Lietuvon siūbtelėjo visuomenėje renkamos didesnės piniginės aukos. Nors ne visos jos pateko į gerą dirvą, bet dalis nukrito ir į derlingą.

Rusijos carų despotizmas revoliucijos metu palūžo, caras Nikolajus II turėjo suteikti šiokių tokių laisvių. Per ištisus keturiasdešimt (1864–1904) metų lietuvius kultūros šviesą iš užsienio gabenosi kaip koks vagis slapta, kaip lobių gobšus kontrabandininkas. Dabar jau jis galėjo spausdinti ir platinti knygas ir laikraščius savo krašte. Pirmiau jam tebuvo rusiška mokykla, o dabar jis galėjo steigti savą lietuvišką, kur mokytoju galės būti lietuviai. Todėl lietuvių visuomenė tuojuo emėsi steigti švietimo organizacijas ir per jas kurti mokyklas.

Žymiausios buvo Saulės draugija, veikusi Kauno gubernijoje, Žiburio — Suvalkų gub. ir vėliau įsisteigusi Ryto draugija

— Vilniaus gubernijoje. Tai buvo katalikiškos draugijos. Jos visos atliko svarbų vaidmenį švietimo darbe. Ypač savo skyriais plačiai išsišakojo Saulės draugija, atsiradusi 1906 kovo 6. Ji steigė mokyklas, kursus, bibliotekas, ruošė paskaitas ir kultūrines pramogas. Mokykloms reikėjo mokytojų, todėl, nelaukdamą valdžios leidimų, Saulė Kaune įsteigė slaptus mokytojų kursus. 1907 m. jau buvo gautas oficialus leidimas, ir mokytojų kursai veikė viešai. Pirmas jų vedėjas buvo Juozas Vokietaitis. Iš visų 1134 Lietuvos pradžios mokyklų mokytojų tik 275 buvo lietuviai. Tad reikėjo jų paruošti kiek galima daugiau. Kandidatams į mokytojų kursus parengti buvo steigiamos lietuviškos dviklasės ir triklasės mokyklos. 1909 m. Saulė jau turėjo 72 skyrius su 2476 nariais, išlaikė 45 mokyklas, kurias lankė 2654 vaikai (1455 bern. ir 1199 merg.). Kaune Saulės centras išlaikė 6 mokyklas ir turėjo tris namus. Nutarta statyti didelius namus, ir vadovų akys nukrypo į užmarius.

Saulės namai. Saulės centras 1911 m. atsiuntė į Ameriką savo pirmininką kun. Konstantiną Olšauską ir kun. Juozą Tumą–Vaižgantą, žymų rašytoją ir kalbėtoją, rinkti aukų. Tai buvo pirmieji svečiai iš laisvėjančios ir šviesėjančios Lietuvos su kukliu šūkiu: „Pastatykime namus tiems, kurie Lietuvos vaikus mokys“. Saulės atstovų atvykimą Amerikos lietuviai sutiko palankiai, išskyrus socialistus, kurie savo spaudoje juos niekino ir piktai šmeižė, ragindami nieko neaukoti. Socialistus mėgino sudrausti šliūpas, primindamas, kad Lietuvoje dabar laisvų mokyklų negalima turėti, todėl šiuo metu savo veikloje nebūkime fanatikai. „Laisvamaniai nesutinka kunigams leisti Lietuvos mokykloms vadovauti, tačiau pasižiūrėjus į naudą, kurią Lietuva iš Saulės mokytojų turės, linkėtina kun. Olšauskui ir kun. Tumui geriausio pasisekimo“ (Laisvoji Mintis, 1911 nr. 18).

Kai Draugo skiltyse buvo pasidžiaugiama katalikų dosnumu, J. O. Širvydas tuoju pareiškė: „Mūsų visuomenė ne kunigams Tumui ir Olšauskui parodė palankumą, bet Lietuvos mokyklų reikalui. . . Tegul svečiai būtų pabandę aukų vienuolynui rinkti — būtų visuomenės dosnumą patyrę!“ (Vien. Liet., 1911 nr. 42). Šis Širvydo grasinimas skamba demagogiškai: kaip laikraštininkas jis negalėjo nežinoti, kad tų pačių metų pradžioje Chicagoje jau buvo baigti statyti šv. Kazimiero seserų vienuolynui didžiuliai namai, kurių statybos sąmata buvo

\$ 25.000, žemės plotas \$ 6500. Statybai aukas surinko kun. dr. Antanas Staniukynas iš geros valios lietuvių.³

Svečių iš Lietuvos misija buvo sėkminga. Per 90 dienų (1911 liepos 19 — spalio 17) jie aplankė 55 lietuvių kolonijas, pasakė apie 150 prakalbų ir surinko \$ 19.000. Vien Chicagos lietuviai sumetė per porą tūkstančių dolerių, beveik visi kuniagai dėjo po \$ 100. Kun. Antanas Petraitis, šv. Juozapo lietuvių parapijos klebonas, Saulei užrašė savo \$ 6000 vertės observatoriją.

Surinktos aukos igalino pastatyti Kauno Žaliajame Kalne talpius ir gražius pusketvirtą aukšto (pusė aukšto įleista žemėn) rūmus, kuriuose tilpo ne tik mokytojų ir kitų specialiųjų kursai, bet ir studentų bendrabutis. Kaunas buvo rusų tvirtovės miestas. Pagal karinius nuostatus ant kalno leidžiama statyti tik iki dviejų aukštų namus, todėl komendantas nedavė leidimo. Apsukrus kun. K. Olšauskas nuvyko į Petrapilį, Rusijos sostinę, ir parsivežė aukščiausios valdžios leidimą.

Lietuvių Tautos Namai. Vilniuje dr. Jono Basanavičiaus rūpesčiu 1907 balandžio 7 buvo įsteigta Lietuvių Mokslo Draugija, kurios pagrindinis uždavinys buvo tyrinėti lietuvių tautos praeitį ir telkti bei globoti jos kultūrinius turtus. Tam tikslui buvo steigiama lituanistinė biblioteka, archyvas ir muziejus, kur būtų archeologiniai ir etnografiniai rinkiniai. Nariai buvo lietuviai mokslininkai ir mokslo mėgėjai ir Lietuva besidomį kitataučiai.

Draugijos narių skaičius augo, veikla plėtėsi, daugėjo ir muziejinių eksponatų rinkiniai. Atsirado gyvas reikalas įsigyti tinkamas patalpas. Draugija iki 1912 m. pabaigos jau buvo sutelkusi 650 narių, o namų reikalui buvo surinkta 17.000 rublių (\$ 8500). Tačiau pinigų buvo dar per maža, ir 1913 m. visuotinis narių susirinkimas nutarė parinkti aukų ir tarp Amerikos lietuvių. Tuo tikslu išsiuntė savo pirmininką dr. Joną Basanavičių ir Rusijos Dūmos (parlamento) atstovą Martyną Yčą pas brolius amerikiečius.

Atvykusius svečius lietuviai sutiko palankiai, išskyrus socialistus, kurie paleido srautus šmeižtų ir keiksmų, ragindami „buržuajams“ nieko neduoti. Tarp 1913 liepos 21 — spalio 31

³ Kun. J. Končius, šv. Kazimiero seserų kongregacija; A. Kučas, Kunigas Antanas Staniukynas.

jie surinko \$ 23.709,36. Atskaičius kelionės išlaidas, Lietuvos Mokslo Draugijos namams liko \$ 22.330,47.

Poros metų laikotarpy, kaip matome, Amerikos lietuvius aplankė žymūs Lietuvos atstovai. Lietuvių kolonijose švietimo ir kultūros reikalams jie surinko virš 40 tūkstančių dolerių. Anais laikais tai buvo nemažas pinigas, atsimenant, kad visai neseniai tie patys lietuviai apie tiek pat buvo suaukoję kazi-meriečių namams Chicagoje. Tose aukose glūdi daug daugiau negu doleriai: išeivijoje buvo sužadintas gilesnis patriotizmas, tautinis visuomeninis susipratimas ir glaudesnis ryšys su tėvyne Lietuva.

Visos tos aukos plaukė iš katalikų ir tautiečių. Tautiečiais buvo vadinami lietuviškai nusistatę ateiviai, kurie pasaulėžiūrinio atžvilgiu laikėsi neutralumo. Iš jų dalis buvo katalikų, kiti liberališkai nusistatę tikėjimo atžvilgiu, o dalis jų įsijungė į laisvamanių gretas. Socialistai, vos spėję susiorganizuoti, tuojau griežtai nusisuko nuo lietuviškų tautos reikalų. Tai aiškiai matyti iš jų pačių pareiškimų.

Socialistų nusistatymas. Pijus Grigaitis, vėliau Naujienų redaktorius, 1907 m. Kovos 32 nr. parašė:

„Kiek laiko atgal, Lietuvos Socialdemokratų partija savo prog-rame statė ypatingą reikalavimą — ji ne tiktai visai Rusijai vie-
no steigiamojo seimo reikalavo, bet dar ir kito, atskiro, Lietuvos
kraštui. Pernai rudenį dalykai tačiau pasikeitė. Mūsų partija rug-
sėjo mėnesį turėjo konferenciją, kuri nutarė, kad Lietuvos pro-
letaras turi kovoti tik už bendrą visai (Rusų) valstybei steigiamą
seimą; atskiras seimas Lietuvai buvo pripažintas neįvykdomu —
šis reikalavimas iš programos išbrauktas“.

Dar aiškiau pasisakė Vincas Mickevičius-Kapsukas, kuris, lietuviams savanoriams ginant Lietuvos nepriklausomybę nuo lenkų ir rusų bolševikų, 1918 m. su raudonąja armija įsiveržė į Vilnių ir įsteigė Lietuvos-Gudijos sovietinę-komunistinę res-
publiką. Jis sakė:

„Tik buržuaziniai tautininkai gali nepriklausomybės reikala-
vimą pamatuoti, kad Lietuva nei per maža, nei per menka atski-
rą valstybę sudaryti. Susipratusieji Lietuvos darbininkai (komu-
nistai) Lietuvos Socialdemokratų partijos asmenyje jau seniai iš-
metė Lietuvos nepriklausomybę ir jos pavidalą iš savo progra-
mos kaip smulkios buržuazijos reikalavimą — tai buvo galutinai
padaryta 1907 (1906) metų Lietuvos Socialdemokratų partijos
suvažiavime“.⁴

⁴ V. Širvydas, op. cit. 298-299.

Čia kyla klausimas: kodėl lietuviai socialistai ar socialdemokratai buvo taip neigiamai nusistatę tautybės atžvilgiu? Vokietijoje, kur atsirado socializmas, Skandinavų ir Vakarų Europos kraštuose socialistai savo tautybių neišsižadėjo. Toks šiurkštus, paneigęs demokratiją, pažangą, žmoniškumą, tautos laisvę ir bet kokią teisybę, lietuvių socializmas išriedėjo ne iš kur kitur, kaip iš aziatinių rusų ir betvarkių lenkų. Tą aziatiškumą ir žemą kultūros laipsnį pastebėjo ir Vokietijos sąlygose išaukęs Mažosios Lietuvos lietuvis Jonas Vanagaitis, kai jis čia lankėsi 1911 m., ieškodamas paramos savo lietuviškai spaudai. Šliūpo leidžiamoje Laisvoje Mintyje (20 nr.) jis pareiškė, kad lietuvių socialistų organas Kova pasižymi žemos dvasios nekultūringais darbais.⁵

Grįžtant prie Lietuvių Mokslo Draugijos namų, tenka pažymėti, kad Amerikoje surinktos aukos nebuvo suspėtos panaudoti jų įsigijimui. Beplanuojant tinkamus rūmus, surinktieji pinigai buvo padėti bankuose. 1914 m. vasarą, rugpiūčio 1, prasidėjo vadinamas Didysis Karas, į kurį įsivėlė bemaž visos Europos valstybės. Lietuva pavirto karo lauku tarp rusų ir vokiečių. Rusai buvo priversti iš Lietuvos trauktis. Dėl karo dalis draugijos pinigų iš bankų buvo išgabenti Rusijos gilumon, ir ten, bolševikams įsigalėjus, buvo konfiskuoti; kita dalis neteko vertės, vokiečiams užėmus Lietuvą.

Laimėi, bent nedidelė tų pinigų dalis (8168 rubliai) buvo paskolinti Mokslo Draugijos sudarytai vadovėlių paruošimo komisijai, kurią sudarė Kazys Bizauskas, Mykolas Biržiška, Augustinas Janulaitis, Petras Klimas ir Antanas Smetona. Ši komisija dar vokiečių okupacijos metu spėjo paruošti Lietuvos mokykloms keliasdešimt vadovėlių.

---

⁵ Ten pat 194.

POLITINIAI LIETUVIŲ SEIMAI

CHICAGOS SEIMAS

Didžiojo karo pradžia. Didžiosioms Europos valstybėms grupuojantis į politines sąjungas pagal jų interesus, darėsi aišku, kad jos ruošiasi kada nors susigrumti. Pati karo pradžia (1914 rugpiūčio 28–31) labai sujaudino Amerikos lietuvius. Visi tuoju suprato, kad nuo karo pirmiausia nukentės Lietuva, kad jo liepsnose žus daug turto ir žmonių. Sąmoningesni visuomenės veikėjai suskato organizuoti visus lietuvius į vieningą darbą Lietuvai gelbėti. Šioje lemtingoje valandoje turėjo būti užmirštos visokios srovinės nesantaikos. Kadangi mūsų ateiviuose nebuvo jokio politinio organo, tai spaudoje ir susirinkimuose buvo keliamas sumanymas sušaukti visuotinį politinį lietuvių seimą.

Chicagos seimas. Dėl seimo reikalingumo niekas neabejojo, tik kilo ginčai dėl jo vietos. Kadangi Katalikų Federacija jau ištisis metus ruošė savo kongresą, kuris turėjo įvykti rugsėjo mėn. Chicagoje, tai buvo siūloma ten sukviesti ir politinį seimą. Rugsėjo 8 buvo sukviestas Chicagos veikėjų susirinkimas, kuriame nutarta seimą šaukti rugsėjo 21–22 ir programai nustatyti buvo išrinkta komisija: Juozas Gabrys, kun. Fabijonas Kemėšis, Juozas Adomaitis-Šernas, adv. A. Šlakis, dr. Antanas K. Rutkauskas, kun. Pranas Serafinas, Stasys Tananevičius, kun. Jonas Razokas (evangelikas–liuteronas), Pranas Gudas, Marija Jurgelionienė, Julius Kaupas, Juozas Laukys, Pijus Grižaitis, kun. Aleksandras Skripkus ir kun. Kazimieras Ambrozaitis (Katalikas 36 nr.).

Kai tik buvo paskelbtas seimas, tuoju padvelkė sroviniai vėjai. Šliūpas bene pirmasis Tėvynėje prabilo su savo patarimu neprileisti prie tautinių reikalų lietuvių kunigų ir J. Gabrio iš Paryžiaus. Netenka nė aiškinti, kad bijota katalikų daugumos. Todėl jie buvo kaltinami nepasitarę su kitomis srovėmis

ir įrodinėjama, kad New Yorkas buvęs tinkamesnė vieta seimui. Čikagiškiečiai visvien kvietė seiman visų srovių lietuvių, bet kairiųjų srovių laikraščiai (Lietuva, Tėvynė, Vienybė Lietuvinkų ir Ateitis) seimo rengimo komiteto kvietimų nė pranešimų nespausdino, jau nekalbant apie socialistus.⁶

Po kelių savičių diskusijų ir propagandos Chicagon suvažiavo iš visų kolonijų katalikų draugijų atstovai — jų buvo apie 250 (beveik kiekviename aprašyme paduodami skirtingi skaičiai). Vadinamasis Lietuvių Politiskasis Seimas įvyko 1914 rugsėjo 21–22. Jam pirmininkavo dr. A. Rutkauskas ir aktyviai pasireiškė iš Lietuvos atvykęs Žiburio draugijos pirmininkas poetas kun. Motiejus Gustaitis, o iš Paryžiaus — J. Gabrys. Seimas posėdžiavo rimtai, visas dėmesys buvo sutelktas į Lietuvą ir jos ateitį. Tai matyti iš jo nutarimų, kuriuos skelbė pusės milijono lietuvių vardu:

1. Reikalauti Lietuvai kuo plačiausios politinės autonomijos, remiantis plačiai suprastu etnografiniu principu — ne vien kalbos žvilgsniu, bet taip pat būdo, tradicijų ir papročių, apimančiam ne tik Didžiąją Lietuvą, bet ir Mažąją Prūsų Lietuvą.

2. Atsižvelgiant į tai, kad Suvalkų gubernija visuomet buvo Didžiosios Lietuvos dalimi ir kad ji tik per Vienos Kongresą 1815 metais buvo prikerpta prie Lenkijos, nutariame reikalauti atskirti Suvalkų guberniją nuo Lenkų karalystės ir prijungti ją prie visos Lietuvos.

3. Atsižvelgdamas į bendrą lietuvių kilmę, kalbos panašumą, ekonominių reikalų bendrumą, seimas linki broliams latviams išgauti kuo plačiausią autonomiją ir išreiškia pageidavimą užmegzti tarp autonominės Lietuvos ir Latvijos federacinius ryšius.

4. Seimas linki kaimynėms tautoms, lenkams, baltarusiams, ukrainiečiams ir kitoms, sėkmingai išgauti autonomiją savoms šalims.

5. Reikalauti, kad tarpžautiniame Europos taikos kongrese, kuris taikins kariaujančias valstybes, būtų įsileisti ir išklaušyti Lietuvos atstovų reikalavimai.

Juozas Gabrys buvo išrinktas delegatu į tą kongresą. Jo mandatą pasirašys seimo vadovybė. Jo Informacijos Biuras Paryžiuje įgaliojamas ginti lietuvių reikalus kitataučių spaudoje Europoje.

⁶ Amerikos lietuvių katalikų 1916 m. metraštis 134–135.

Seimas taip pat nutarė steigti Lietuvos politinės informacijos biurą Amerikoje, kuris veiks pagal centro nurodymus.

6. Išrinkti penkių asmenų ypatingą delegaciją, su kooptacijos teise, kuri diplomatinio keliu pasirūpintų Washingtone gauti Amerikos užtarimą Lietuvos reikaluose. Delegacijon išrinkti: J. Elijošius-Elias, A. K. Rutkauskas, kun. Jonas Ambotas iš Conn., Antanina Nausėdienė iš Chicagos ir kun. Vincas Dargis iš Pennsilvanijos.

7. Reikalauti amnestijos politiniams kaliniams ir pasišalinusiems iš kariuomenės; protestuoti prieš visų kariaujančių šalių nuožmumus nepaisančius Haagos Taikos konferencijų nutarimų.

8. Lietuvių Politinis Seimas, apsvarstęs vargingą dėl karo Didžiosios ir Mažosios Lietuvos padėtį, ir paaiškėjęs, kad dabartinis momentas yra vienintelis, kada visos mūsų tėvynės dalys gali būti suvienytos į vieną politinį kūną ir gali įgyti autonomiją, — nutarė steigti Tautos Fondą sušelpimui lietuvių, nukentėjusių nuo karo, ir Lietuvos autonomijos išgavimui.

9. Kad nuolatos budėtume lietuvių tautos reikalų sargyboje ir kad sėkmingiau tuos reikalus aprūpintume, Lietuvių Politinis Seimas randa būtinai reikalingu, kad Amerikoje netrukus (neveliau kaip iki Naujųjų Metų) susidarytų Tautos Taryba, kuri susidėtų iš atstovų nuo visų didžiųjų Amerikos lietuvių organizacijų, be pakraipų skirtumo, sudarant ją tokiu būdu, kad kiekviena organizacija, turinti nemažiau kaip 1000 narių, deleguotų į Tautos Tarybą dvejiems metams po vieną atstovą, o organizacijos, turinčios nemažiau kaip 5000 narių — po du atstovus.

10. Kreiptis į visus Amerikos lietuvius, prašant Tautos Fondui aukoti vienos dienos uždarbį. Nutarta vieną dieną metuose (kovo 4 — šv. Kazimiero) laikyti Lietuvių Diena ir ją minėti pamaldomis, eitynėmis, prakalbomis ir aukų rinkimu.

Seimas tuojau pat išrinko Tautos Fondo valdybą ir jai pavedė laikinai eiti ir Tautos Tarybos pareigas. Tautos Fondo valdybą sudarė: kun. F. Kemėšis, adv. A. Šlakis, dr. A. Rutkauskas, Baltrus Vaišnora, J. S. Vasiliauskas, A. Nausėdienė ir J. Jaroševičius.

Toji valdyba išsiuntinėjo kvietimus visoms to meto didžiosioms lietuvių organizacijoms, prašydama atsiųsti savo įgaliojatus atstovus pagal seimo nustatytas skaičių normas. Kitoms

organizacijoms kvietimo nepriėmus, katalikams beliko sudaryti Tautos Tarybą pagal tas pačias normas tik iš katalikų organizacijų atstovų. Ji buvo suorganizuota 1915 vasario 10 Chicagoje. Pirmaisiais atstovais tarybon įėjo septyni asmenys: iš katalikų Susivienijimo (SLRKA) — kun. F. Kemėšis ir V. J. Lukoševičius; iš Federacijos — kun. Jonas Misius ir J. S. Vasiliauskas; Pilnųjų Blaivininkų — dr. A. K. Rutkauskas ir kun. Jonas J. Jakaitis; nuo Vyčių — adv. A. Šlakis. Vėliau dar prisidėjo ir kitos organizacijos. Tautos Tarybos pirmininku ir išdininku buvo dr. A. K. Rutkauskas, vicepirm. J. S. Vasiliauskas ir sekretorium kun. F. Kemėšis.

Tautos Tarybos Amerikoje tikslas buvo išgauti Lietuvai politinę laisvę; palaikyti artimiausius ryšius su panašia tautos įstaiga Lietuvoje (visvien, ar ji būtų vieša ar slapta); rūpintis visais Amerikos lietuvių viešaisiais reikalais, kaip antai: politikos, švietimo, auklėjimo (tautos dvasioje), organizacijų ir tt. Tautos Taryba yra nepartinė, turinti vienyti visas Amerikos lietuvių sroves. Todėl į Tautos Tarybą gali siųsti savo seimuose išrinktus atstovus visos didžiosios legalios Amerikos lietuvių organizacijos, turinčios teisę steigti savo kuopas ar skyrius visose Jungtinėse Amerikos Valstybėse.

NEW YORKO SEIMAS

Pasiruošimas šiam seimui vyko tuo pačiu metu kaip čikagiškio. Socialistų ir tautiečių srovės žmonės nenorėjo priimti katalikų iniciatyvos, nė posėdžiauti bendrame seime. Todėl jie tarėsi seimą sušaukti New Yorke. Pirmasis tokį siūlymą iškėlė Vien. Liet. redaktorius J. O. Širvydas: esą, Chicago yra per daug srovinėmis rietenomis apsėsta, New Yorkas esąs neutralus, be to, jis artesnis Europai, didesnis miestas, turįs didesnę politinę bei ekonominę svorį. Jį tuojau parėmė Šliūpas ir socialistai, kurie iš principo visada buvo priešingi katalikams.

Juozas Ambraziejus rugpiūčio 31 sukvietė į Vien. Liet. redakciją būrelį veikėjų, kurie sutarė rugsėjo 3 sukviesti platesnę grupę. Posėdžiui pirmininkavo katalikų veikėjas Kazys J. Krušinskas, sekretoriavo J. O. Širvydas. Šis pasitarimas pripažino laikraščiams ir didžiosioms organizacijoms teisę parink-

ti seimui vietą ir laiką. Seimo programai paruošti buvo sudaryta komisija: Albinas Rimka, Matas J. Vinikas ir kun. Nikodemas Petkus, kuris vėlesniuose posėdžiuose nedalyvavo.

Panašūs posėdžiai vyko ir kitose vietose, kur buvo pasisakoma už Chicagą ar New Yorką. Laikraščių polemikos pasižymėjo šiurkštumu priešingų srovių atžvilgiu, nes jos rūpinosi daugiau tuo, kas sroves skiria, ne tautos tragedija, kuri turėtų lietuvius suvienyti. Kai katalikai apsisprendė nelaukti, kol New Yorko veikėjai susitars, ir savo Chicagos seimą pradėjo nustatyti laiku (rugsėjo 21), tai tą pačią dieną susirinko ir new-yorkiečiai, kur pasirodė, kaip rašo Širvydas, kad socialistai buvo susiorganizavę seimo rengimą pagrobtį į savo rankas. Po karštų ir netvarkingų ginčų, vadovybė teko tautinei grupei. Konferencijos pirmininku išrinktas M. J. Vinikas (66 balsais) prieš socialistą J. Šukį (41 balsas). Sekretorium išrinktas J. O. Širvydas (56 balsai) prieš socialistą P. Senką (52 balsai). Seimui ruošti komisijon buvo išrinkti: J. Ambraziejus, Juozas Ginkus, K. Liutkus, J. K. Milius, J. Rugis ir J. O. Širvydas. Dauguma balsų nuspręsta seimą šaukti New Yorke 1914 spalio 1-3.

Seimo posėdžiai Brooklyne. Prisimenant 1906 m. Philadelphijos lietuvių seimą, šis seimas oficialiai buvo pavadintas Amerikos Lietuvių antruoju visuotiniu seimu. Jį atidarė tautinės laikraštininkų Spaudos Bendrovės atstovas, SLA organo Tėvynės redaktorius V. Karolis Račkauskas. Seimo sekretoriatas buvo iš anksto paskirtas: J. O. Širvydas ir P. Norkus. Mandatų komisija: J. Ambraziejus ir A. Kundrota.

Kol buvo tikrinami mandatai, pirmutinis kalbėjo J. Šliūpas, ragindamas visus tautai dirbti vieningai. SLA prezidentas Pranas Živatas prašė iš mūsų laikraščių teisingesnio žurnalizmo. Naujiųjų redaktorius Pijus Grigaitis pareiškė atstovaujantis socialistų srovei, kuriai darbininkų reikalai būsią pirmesni, nepaisant kokia būtų Lietuva, autonominė ar nepriklausoma. Keleivio redaktorius Stasys Michelsonas pasisakė tik už autonomiją; nepriklausomybei jis priešingas, nes lietuvių tauta maža, savarankiškai valdytis nepajėgs. Lietuvos demokratų partijos atstovas A. Rimka pripažino, kad, nors karas yra blogas, tačiau lietuviams jis blogai nepasibaigsiąs. Lietuvių daktarų draugijos atstovas dr. Kazys Drangelis įrodinėjo, kad per pasakutinius devynerius metus Lietuva sparčiai pažengė ir tuo pa-

rodė, kad ji turi pakankamo pajėgumo pilnai nepriklausoma gyventi.

Buvo įteikti 275 mandatai: 70 pašalpinių draugijų, 32 socialistų kuopų, 23 SLA kuopų, 7 TMD kuopų, 18 kitų draugijų, 13 klubų, 3 chorų, 2 unių ir 17 kolonijų visuotinių susirinkimų bei konferencijų. Be to, dar 6 iš didesnių organizacijų centrų. Tautiečių vadai tik dabar apsižiūrėjo, kad jie suklydo iš anksto nenustatę proporcingumo taisyklių atstovus renkant. Taip, pavyzdžiui, New Britain, Conn., aštuonios draugijos beveik su 1000 narių atsiuntė tris atstovus, o viena 19–ji socialistų kuopa, turėjusi 20 narių, išrinko net šešis atstovus. Socialistai patvarkė ir Chicagos Lietuvių draugijų sąjungos atstovus: buvo sutarta po vieną nuo katalikų, tautininkų ir socialistų, o atvažiavo vien tik trys socialistai. Panašiai yra buvę ir kitur. Tokiu būdu socialistai užsitikrino sau seime daugumą.

Seimo išvakarėse socialistai sušaukė partijos pasitarimą ir viską suplanavo. Grigaitis, sakoma, net šelpimo fondo nenorėjęs, bet jį perkalbėjo L. Prūseika, nurodydamas, kad liaudyje yra pakilusi nuotaika šelpti nuo karo nukentėjusius. Seimo pirmininku išrinktas socialistas Kazys Gugis (160 balsų), pagalbininku — tautietis Stasys Gegužis (101 b.); sekretorium — Antanas Lalis (183 b.), pagalbininku — J. O. Širvydas (111 b.). Rezoliucijų komisijon išrinkti keturi socialistai ir du tautiečiai: S. Michelsonas, P. Grigaitis, T. Dundulis, J. Šukys, A. Ramanauskas ir J. J. Gerdauskas.

Seimo vadovybės rinkimai parodė, kad seimo šeiminkai buvo socialistai. Jau pačiame pirmame posėdyje pasireiškė jų politinis įžūlumas. Seimas, anot Širvydo, turėjo būti nepartinis, turėjo svarstyti Lietuvos autonomijos ir šelpimo reikalus, o socialistai visų svarbiausiu uždaviniu laikė karo ir militarizmo pasmerkimą. Jų rezoliucija buvo tiek šiurkšti, kad ji 141 balsu prieš 94 buvo sugrąžinta komisijai perredaguoti. Antru pasiūlymu socialistai pakišo visai Lietuvos reikalui svetimą klausimą: „Kas darytina karų išvengti?“ Vėl kilo tušti ginčai, kurie užėmė visą trečią posėdį. Pagaliau šliūpas pasiūlė savo rezoliuciją:

„Šitas seimas trokšta, kad visos tautos ir tautelės taptų laisvos, išsilaisvindamos iš despotinių valdžių ir tapdamos respublikomis su žmonių atstovybe; kad militarizmo ir karų išvengti, tos laisvos tautos sueitų federacijon. Ginčams kilus, te-

gul taiko visų tautų išrinktoji arbitracijos komisija“. Ši rezolucija socialistų daugumos balsais buvo atmesta. Lygiai taip pat buvo atmesta Šliūpo rezolucija Lietuvos klausimu:

„Kaip Europos gyventojų šaka, mes, lietuviai ir latviai, geidžiame savo lietuviškos laisvos valstybės, minimaliai bent autonominės Lietuvos su seimu Vilniuje, su spaudos ir susirinkimų laisve ir asmens neliečiamybės patikrinimu. Pripažįstame lygias teises moterims ir vyrams. Mokyklos turi būti viešos, valstybinės, be religinės ar politinės krypties. Nelietuviams pripažįstame lygias teises“.

Vietoj to seimas beveik vienbalsiai priėmė maža tereiškiančias socialistų rezolucijas: „Seimas tiki, karai išnyksią tik išnykus sąlygoms, kurios juos gamina. Tos sąlygos, tai dabartinė, klasių ir tautų pavergimu paremta, visuomeninė santvarka“. Antroji, Grigaičio pasiūlyta, skelbė: „Visuotinis Amerikos lietuvių seimas pripažįsta: a) kiekviena tauta turi teisę savo likimą spręsti; b) atskiros tautos turi būti susijungusios ne pavergimo ryšiais, bet lygiomis teisėmis; c) tikri broliški tarp tautų santykiai įvyks tik laisvės, lygybės ir broliškumo idealams kiekvienos tautos viduje įsiviešpatavus. Pavergtai Lietuvai mes geidžiame atsikratyti svetimų despotų ir įsitaisyti tvarką, kurioje visi gyventojai laisvi ir lygūs piliečiai. Mes pasižadame visomis pajėgomis moraliai ir materialiai remti kiekvieną Lietuvos sąjūdį, kuris ją prie laisvės, gerovės ir šviesos veda“.

Širvydas buvo mėginęs siūlymą sudaryti Tautos Tarybą, kuri tvarkytų kitus, ne tik šelpimo reikalus, bet jo siūlymas nebuvo svarstytas — nuleistas negirdomis. Įkurtas tik Šelpimo Fondas. Šliūpas nusivylęs skundėsi: „Maniau, bus nepartinis seimas. Maniau, bus suorganizuota Tautos Taryba. Socialistai visas viltis užgesino. Jei norės viską paimti, mes išvažiuosim. Tegul išrenka Fondo valdybon savo šalininkų daugumą, bet įeigu išdininku neišrinks nepartinio Tomo Paukščio, seimo skilimas neišvengtinas“.

Karštų ginčų sukėlė Fondo valdybos sudėtis. Tautiečiai siūlė, kad prie dvylikos valdybos narių būtų dar pridėti po vieną iš didžiųjų organizacijų: SLA, TMD, LSS ir LRKSA. Siūlymas buvo atmestas trimis balsais (114 prieš 111). Išdininko rinkimai dar labiau įkaitino seimo dalyvius. Socialistai griežtai atsisakė rinkti Tomą Paukštį. Balsuojant Bostono vaistininkas K. Šidlauskas gavo 155 balsus, o T. Paukštis 102. Šliūpas pa-

reiškė norą seimą apleisti. Daugelis atstovų pradėjo reikalauti jiems grąžinti mandatus, nes čia socialistų partijos konferencija. Tada socialistai sutiko priimti vienai išdininko vietai abu — Šidlauską ir Paukštį. Fondo pirmininku išrinktas vienbalsiai socialistas Kazys Gugis. Nariais išrinkti: V. K. Račkauskas, M. Čėsna, J. Neviackas, M. M. Račiūtė-Herman, J. Stasiulevičius (Stilson), J. Gerdauskas, Tadas Dundulis, J. Gegužis ir S. Mankus.

Epilogas: seimą valdė vieni socialistai, o tautiečiai jį paliko tuščiomis rankomis. Socialistų sąjungos įkūrėjai ir ugdytojai Šliūpas ir J. O. Širvydas, seime išniekinti, vėliau taip atsiliepė:

„Naujiųjų redaktoriaus Grigaičio vedami socialistai lyg tyčiomis kiekvieną Šliūpo rezoliuciją boikotavo, niekino ir siūlė savas, socialistines. Noras buvo aiškus — kenkti Amerikos lietuvių nuotaikos reikalui ir niekais versti seno ir išeivijos gerbiamo veterano Šliūpo darbus bei sumanymus. Grigaitis seime Šliūpui leido panieką po paniekos, o jo iš anksto suorganizuoti šalininkai, Šliūpui ir kitiems tautininkams kalbant, pasižymėjo šauksmu, kojų trenkimu į grindis ir kitu ermyderiu. Atrodė, bus prieita prie muštynių, bet tautininkai pasirodė kultūringesni negu socialistai — salę apleido ir susirinko kitoje vietoje“.

Šliūpas rašė:

„Atėjo valanda lietuviams susirinkti į nepartinį seimą. Tokio būtinai reikėjo. Ar įvyko? Ne! Kodėl? Todėl, kad socialistams tik partijos gerovė, ne tautos labas rūpėjo. Seimo metu jie, kaip gatvės vaikėzai, kišenių kraustytojai elgėsi. Iš anksto sutarė seimą užgrobti. Kam? Ogi, sako, tegul tautininkai pinigus šelpimui deda, o mes žinosime kur padėti!“ (Laisvoji Mintis 1914 nr. 53).

Visuotinis seimas tautiečiams ir laisvamaniams davė skaudžią politinę pamoką. Socialistai paniekino lietuvių tautos reikalus. Jiems nerūpėjo nei autonomija, nei jokios pilietinės laisvės. Juos žavėjo tik revoliucija ir internacionalas. Kiek jiems rūpėjo karo naikinamos Lietuvos, savo brolių tautiečių šelpimas, parodo jų seime surinktos aukos \$ 66,36.

Antroji New Yorko seimo dalis. Kai socialistai sugriovė visas Lietuvos gelbėjimo viltis, nepatenkintieji tautiškai nusistatę atstovai spalio 3 vakare susirinko į atskirą posėdį, kuriame dalyvavo 63 asmenys. Posėdį atidarė Šliūpas, kuris buvo išrinktas pirmininku, o sekretorium J. O. Širvydas. Šliūpas paaikšino, kaip visuotinis seimas apvyklė tautinę visuomenę, ir pasiūlė svarstyti pačius svarbiausius dalykus — Lietuvos autonomiją

ir dėl karo nukentėjusių šelpimą. Svarstymai užtruko dvi dienas ir buvo priimtos šios rezoliucijos:

1. Reikalauti Lietuvai autonomijos etnografinėse ribose su seimu Vilniuje (detalės apibrėžtos panašiai kaip Chicagos katalikų seime).

2. Paruošti Amerikos ir Europos valstybėms memorialą (memorandumą).

3. Susižinoti su kitomis pavergtomis tautomis ir bendrai su jomis dirbti.

4. Įsteigti Autonomijos Fondą.

5. Suorganizuoti Amerikos lietuvių pažangios srovės partiją.

Autonomijos Fondo valdybon buvo išrinkti: pirmininku Šliūpas, sekr. V. K. Račkauskas (jis greitai pasitraukė), finansų sekr. J. O. Širvydas, išd. Tomas Paukštis; valdybos nariais: K. Drangelis, Romanas Karuža, Albinas Rimka ir Vincas F. Jankauskas. Fondo pradžia atstovai sudėjo \$ 40,55 aukų.

Tautinės partijos organizavimas. Tokios partijos reikalingumo motyvuose buvo nurodyta, kad Chicagos ir New Yorko seimai parodė mūsų visuomenės kraštutinių srovių nenorą bendrai dirbti tautinį darbą. Todėl nutarta suorganizuoti pastovią pažangiųjų lietuvių politinę kultūrinę organizaciją, kuri laikinai vadinsis Tautine lietuvių pirmievių partija. Tuo ji išsiskiria iš iki šiol vadinamųjų tautiečių, kurie susitelkę SLA (Susivienijime Lietuvių Amerikoje). Seime kalbėtojų ir vėliau laikraščiuose buvo reiškiami įsitikinimai, kad ši partija vadovaus visai Amerikos lietuvių ateivijai.

Partijos pirmininku išrinktas K. Drangelis, sekr. R. Karuža, išd. T. Paukštis ir nariu J. O. Širvydas.

Kitų metų (1915) partijos seimas Philadelphijoje, kur dalyvavo 91 atstovas (pats gausiausias suvažiavimas), aptarė tolimesnį partijos veikimą ir pakeitė jos vardą. Ji pavadinta Lietuvių tautine Sandara.⁷

Sandara organizavosi galvodama paimti visų Amerikoje lietuvių vadovavimą į savo rankas, tapti tikra tautine partija, nes ji jautėsi esanti vidury tarp dviejų kraštutinumų (katalikų ir socialistų). Kyla klausimas: kaip partija, kurios vadai nė nariai nežino, į kurią pusę sukti, gali kitiems rodyti kelią? Ide-

---

⁷ Žr. Centrinės organizacijos.

ologijos formuotojas A. Rimka pataria sukti į socializmą, o buvęs socialistų partijos įkūrėjas J. O. Širvydas taria: „Su katalikais tautininkai neturi reikalo pyktis, kur visos Lietuvos darbas“ (Vien. Liet. 1914 nr. 50). Jo sūnus Vytautas, kurio surinktais duomenimis čia daugiausia naudojamės (viskas paremta iš ano meto jo tėvo surinkta medžiaga), vėliau (1941 m.) prideda žodį nuo savęs:

„Srovės mažumos Lietuvos veikėjų (čia jis turi minty karo metu Amerikoje gyvenusius atbėgėlius iš Lietuvos, A. Rimką, M. Šalčių ir J. Strimaitį) įneštas, ne tiek ideologijos kiek taktikos, nesutarimas Sandarą žymiai silpnino ir jai kliudė patapti masine tautine organizacija. Ji niekados neturėjo daugiau 2000 duokles mokančių narių. Amerikos tautininkams tiesiog buvo nesuprantamas karštas noras bendradarbiauti su tais socialistais, kurie Amerikos visuomenėje pasižymėjo tokiu nekultūringu, aitriu ir piktu prieštautiškumu, kurie tik stengėsi tautines organizacijas ir spaudą ardyti“.⁸

POSEIMINĖ VEIKLA

Kai pamatėme kokiomis skeveldromis baigėsi New Yorko socialistų ir tautininkų seimas, turime pripažinti, kad Chicagos katalikų seimas pasižymėjo dideliu valstybingumu bei kūrybingumu. Jis ne tik pareiškė savo reikalavimus, bet sudarė dar ir planus, kaip visa tai įvykdyti. Visai realiai į Amerikos lietuvių gyvenimą žiūrėdamas, jis numatė sudaryti veiklai finansinį pagrindą ir vieną vyriausią vadovybę; ir tuoj pat įsteigė Tautos Fondą ir Tautos Tarybą, kurion kvietė prisidėti visų srovių atstovus, kad visi vieningai gelbėtų tėvynę ir gintų jos laisvę. Kad socialistai, laisvamaniai bei tautininkai kvietimo nepriėmė, tai nė kiek nesumažino Tautos Tarybos reikšmės nei jos reikalingumo.

Tų srovių besąlyginis nesijungimas į taip svarbų tautos likiminį darbą, atrodo, per lengvai aiškinamas jų pasaulėžiūrinio nusistatymo prieš katalikus. Kuo čia kalti katalikai, ką jie padarė pikta, ar jie ne toki patys lietuviai, ar ne tos pačios tautos vaikai, ar jie kalti, kad sudaro Amerikos lietuvių daugumą, kad steigia parapijas, stato bažnyčias ir mokyklas, kad rūpinasi kultūrine veikla ir savo tėvyne Lietuva? Juk laisvama-

⁸ V. Širvydas, op. cit. 320.

niams niekas nedraudė steigti savo mokyklas, kultūrinės įstaigas ar statyti sales susirinkimams bei teatrams. Kur jos? Tikroji priežastis greičiausiai buvo per aukšta Chicagos seimo nustatyta kvota patekti į Tarybos narius. Po tokių garsių šūkavimų ir kitų niekinimų nelabai patogų prisipažinti prie mažo šalininkų skaičiaus ir tuo paliudyti savo menkystę.

Kadangi katalikai turėjo daugiausia organizuotų žmonių ir stambių organizacijų, tai taryboje būtų buvusi jų aiški dauguma, o liberalai tautininkai ir socialistai būtų likę mažumoje. Jiems tai nepatiko, todėl jie siūlė Tarybą sudaryti ne pagal proporcingą srovių svorį, bet po lygiai nuo visų trijų: katalikų, laisvamanių (liberalų) ir socialistų. Tada daugumos atstovai būtų likę mažumoje. Su tokiu principu katalikai nesutiko, ir Tautos Taryba liko nepilna.

Lietuvių peticija. Katalikų seimo priimtą programą teko vykdyti vieniems. Visų pirma jie panoro prabilti į pasaulį, jo akis atkreipti į Lietuvą. Tam tikslui jie suredagavo Tautos Tarybos peticiją, kurioje trumpai buvo suglausta Lietuvos istorija ir Chicagos seime pareikšti reikalavimai autonomijos jos etnografinėse ribose. Peticija turės būti įteikta tiems, kurie karui pasibaigus tvarkys tautų ir valstybių reikalus taikos kongrese. Joje išreikštas tikėjimas, kad Lietuva turės atgauti savo teises.

Peticijos pilnas tekstas buvo paskelbtas 1915 balandžio 20 (žurnale Pažanga nr. 2) atsisaukime į lietuvius. Jie visi prašomi ne tik patys pasirašyti, bet ir rinkti parašus iš amerikiečių po visą Ameriką. Taryba pažada tekstą išspausdinti atskiruose lapuose lietuviškai, angliškai ir prancūziškai ir gegužės 31 (Decoration Day) skiria parašų rinkimui. Buvo surinkta apie milijonas parašų. Kadangi karas užtruko daug ilgiau ir Lietuvai jau buvo reikalaujama nepriklausomybės, tai peticija buvo pakeista ir vėl renkami parašai.

Antras svarbus Tautos Tarybos sprendimas buvo siųsti du savo atstovus į Lietuvą susipažinti su ten esančia padėtimi, patirti ekonominę ir politinę jos būklę ir pasitarti su Lietuvos veikėjais dėl politinės ateities. Atstovais buvo paskirti kun. dr. Vincas Bartuška ir dr. Julius J. Bielskis. Buvo gautas JAV vyriausybės ir Vokietijos pasiuntinybės Washingtone pritarimas. Atstovai turėjo išvykti 1916 sausio mėn., bet tuo tarpu prasidėjo pasitarimai su Sandara dėl jų įsijungimo į Tautos Tarybą,

ir kelionė buvo atidėta. Iškeliaavo tik kovo 17 ir grįžo rugpiūčio 9.

Derybos dėl Tautos Tarybos praplėtimo prasidėjo New Yorke 1916 sausio 30. Katalikams atstovavo kun. Juozas Dabužis (Dabužinskas) ir Antanas Staknys, tautininkams — J. O. Širvydas, A. Rimka ir A. Dambrauskas. Tai buvo tik įžanginis pasitarimas, kuriame Širvydas reiškė viltį, kad, sudarius abiem srovėms vienybę, sumažės laikraščių šiurkštumas ir bus galima suderinti labdaros ir politinį veikimą. Šis pasitarimas aiškesnio vienybės plano nesudarė, tik pasikeista mintimis ir sutarta vėl susitikti vasario 22.

Antrame pasitarime iš katalikų dalyvavo kun. V. Bartuška, J. J. Bielskis, A. Staknys ir kun. F. Kemėšis, tautininkams atstovavo R. Karuža, M. J. Vinikas, J. O. Širvydas ir Stasys Šimkus. Derybos truko visą vasario 22 naktį ir buvo priimta rezoliucija, kad sandariečiams su katalikais susitarti galima ir reikia. Tada katalikų atstovai telegrama atsiklausė savo centro Chicagoje dėl įgaliojimų sudaryti bendrą Tautos Tarybą. Penkiais balsais prieš du centras principe pritarė.

Tolimesnis pasitarimas buvo nukeltas vasario 24 į Philadelphia, kur buvo susitarta šiais penkiais punktais: 1. Abi pusės sutaria bendrai šelpiti Lietuvą, atgauti jos laisvę ir padėti jai atsikurti. 2. Bendrai veiklai reikalinga aukščiausioji vadovybė — Amerikos Lietuvių Taryba. 3. Ją turėtų sudaryti dvylika asmenų — septyni iš katalikų ir penki iš tautininkų. 4. Tarybos narių trečdalis turi teisę vetuoti bet kurį nutarimą. 5. Sutariančios srovės pasižada viena kitą gerbti ir paliaujama priešskrikščioniška kova.

Visus tuos penkis punktus pasirašė abi pusės. Netrukus Širvydo redaguojamoje Vien. Liet. buvo pridėti dar keturi punktai su redakcijos priedu, kad aukščiau minėti penki punktai esą tik vienu katalikų siūlymai. Be to, tautininkai pareiškė savo principinį nusistatymą Lietuvos šelpimą sujungti į bendrą fondą. Tai palietė katalikų Tautos Fondą, kuris jau buvo pradėjęs plačią veiklą, ir užgavo derybose su sandariečiais dalyvavusius katalikų atstovus, ypač, kad pasitarimuose dalyvavo pats Širvydas, kuris dabar rašo priešingai. Dėl to Darbininke ir Vien. Liet. iškilo karšti ginčai, ir derybos pasibaigė.⁹

⁹ V. Bartuška, Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais 27–33.

Taip įvyko dėl to, kad taikingesnieji tautininkai neturėjo drąsos atsisveikinti su pačio kairiojo sparno tautininkais, kurie šaukė nepasiduoti klerikalams. Tą susivienijimą daugiausia trukdė Amerikon atvykęs advokatas Andrius Bulota su žmona ir rašytoja Žemaite, kuriuos pasikvietė socialistai (P. Gri-gaitis). Jie atvyko čia diskredituoti Petrapilio lietuvių Tautos Tarybą ir Centrinį Lietuvių Šalpimo Komitetą. Bulota niekino ir Vilniaus Centrinį Komitetą, ragindamas Amerikos lietuvius remti vien socialistų įsteigtas šelpimo organizacijas. Jo įtakai pasidavė ir kairieji tautininkai V. K. Račkauskas, Šliūpas, J. O. Širvydas ir kt. (Pažanga, 1916 nr. 9).

Dešinieji tautininkai Autonomijos Fondo suvažiavime Brooklyne pasmerkė Bulotos misiją ir nutarė prisidėti prie katalikų, kurie Washingtone rado pritarimo tarp senatorių ir kongresininkų paskelbti Amerikoje Lietuvių Dieną rinkti aukas nuo karo nukentėjusiems.

PLATESNIEJI HORIZONTAI

LIETUVIŲ DIENA

J. J. Bielskis ir kun. V. Bartuška, Tautos Tarybos paskirtieji įgaliotiniai į Lietuvą, prieš iškeldami dar nuvyko su kun. F. Kemėšiu į Washingtoną. Ten jie lankėsi pas senatorius, kongresininkus ir lietuviams palankius valdžios pareigūnus. Kadangi buvo prezidentinių rinkimų metai, tai gauta palankių pažadų Lietuvių Dienos reikalą iškelti Kongrese. Jiems ten daug padėjo lietuvių draugas dr. Albert. Be to, atitinkamus žygius per savo senatorius ir kongresininkus darė ir lietuvių kolonijos. Ypač daug prisidėjo per savo kongresininką John J. Casey iš Scrantono Pensilvanijos kunigai dr. Pranas Augustaitis, Jonas Kuras, Jonas Kasakaitis, Juozas K. Miliauskas ir įtakingas advokatas Juozas S. Lopatto.

Po kiek laiko Tautos Taryba gavo iš dr. Alberto žinią (tai buvo paskelbta Darbininko 26 nr.), kad Lietuvių Dienos reikalas tikrai bus tuojau kongrese palankiai išspręstas ir kad jis jau parašė rezoliucijos projektą. Atstovų Rūmai ją priėmė liepos 21. Ta žinia sujudino visus lietuvius, ir Tautos Taryba pradėjo rūpintis tos istorinės dienos organizavimu. Sušvitus vilčiai, kad tai gali apjungti į bendrą darbą visus Amerikos lietuvius, Taryba greitai kreipėsi į visų lietuvių organizacijų valdybas, kviesdama atsiųsti savo atstovus į suvažiavimą Wilkes-Barre, Pa., Redington viešbuty 1916 rugpiūčio 17.

Suvažiaviman atvyko 50 atstovų nuo 19 įvairių srovių organizacijų, kurių tarpe buvo ir Vinco Kapsuko-Mickevičiaus vadovaujami komunistai. Paaiškėjus reikalui sudaryti Lietuvių Dienos Komitetą, tuojau prasidėjo diskusijos ir karšti ginčai. Kaip ir buvo galima tikėtis, socialistai ir komunistai reikalavo sau lygaus narių skaičiaus komitete. Taip pat, kad aukas rinktų kiekviena srovė atskirai savo fondams. Jei suvažiavimas nesutiktų su jų reikalavimais, tai jie boikotuos Lietuvių Dieną

ir tam tikslui panaudos Amerikos spaudą. Atsižvelgdamas į organizuotų jėgų proporciją, suvažiavimas sutiko socialistams ir komunistams duoti dvi vietas komitete, kuris buvo iš dvylikos narių. Kadangi Kapsukas pareiškė negalįs galutinai pasisakyti dėl to siūlymo nepasitaręs su savo bendraminčiais, tai vidurinė tautininkų srovė nusprendė jiems užleisti dvi savo vietas, jeigu jie sutiks bendradarbiauti.

Kol tai paaiškės, komitete suteikta po šešias vietas tautininkams ir katalikams. Į Centrinio Komiteto valdybą buvo išrinkti iš katalikų: adv. Juozas S. Lopatto, Kazys Krušinskas, kun. J. K. Miliauskas, V. Lukoševičius, kun. V. Bartuška ir kun. P. Augustaitis; iš tautininkų: J. Šliūpas, R. Karuža, T. Paukštis, P. Živatkauskas, V. K. Račkauskas ir M. Šalčius. Jei socialistai su komunistais sutiks dalyvauti, tai jiems savo vietas užleis Šliūpas ir R. Karuža. Skirstantis pareigomis, komiteto pirmininku buvo išrinktas adv. J. S. Lopatto.

Nutarta, kad komitetas veiks tik Lietuvių Dienai surengti; surinkus aukas ir išdavus apyskaitą, jo darbas pasibaigs. Surinkti pinigai bus siunčiami Amerikos Raudonajam Kryžiui, o iš ten, pagal Centrinio Komiteto nurodymus, bus persiūsti Lietuvių draugijai nuo karo nukentėjusiems šelpti Petrapilyje ir Vilniuje ir Šveicarijos Lituania komitetui. Aukos bus renkamos Amerikos miestuose dėžutėmis gatvėse, krautuvėse, įstaigose ir privačiai. Taip pat nutarta prašyti paramos iš visų miestų Prekybos Rūmų, labdaros fondų ir įvairių konfesijų dvasininkų.

Remdamasis Kongreso liepos 21 nutarimu, kuriuo šaukiamasi pagalbos dėl karo kenčiančiai keturių milijonų lietuvių tautai, rugpiūčio 31 JAV prezidentas Woodrow Wilsonas paskyrė aukoms rinkti Lietuvių Dieną trečiadienį lapkričio 1. Tai buvo pirmas oficialus JAV prezidento aktas, pripažįstas lietuvių tautos egzistenciją.

Lietuvių Dienos išrūpinimui daug prisidėjo ir kun. Antanas Milukas, Maspeth, N.Y., lietuvių parapijos klebonas, uolus spaudos darbininkas, kuris turėjo asmeninius ryšius su pačiu prezidentu Wilsonu.¹⁰

Centrinis Lietuvių Dienos Komitetas tuojau pradėjo organizuoti visame krašte vietinius aukų rinkimo komitetus, kurių susidarė apie 400. Lietuvių nuotaika buvo pakili. Tačiau netrukus ją pradėjo drumsti socialistai. Nors jie savo atstovų į

¹⁰ V. Mingėla, Kun. Antanas Milukas 269–273.

centrinį komitetą nesiuntė, bet sau aukų parinkti panoro. Massachusetts valstijos socialistinės organizacijos 1916 spalio 1 Bostone sušaukė suvažiavimą, kuriame dalyvavo 78 atstovai, ir priėmė rezoliucijas, kad jie esą įžeisti, jog centriniame komitete nėra trečdalis jų atstovų; kad trečdalis surinktų aukų turi atitekti Lietuvoje atskirai kairiųjų suorganizuotai Lietuvių draugijai nukentėjusiems nuo karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti; ir kad kiekvienas bendras skyrius turi atsiųsti trečdalį aukų į socialistų Lietuvos Šelpimo Fondą (Keleivis 1916 nr. 39).

Viešoms rinkliavoms reikėjo gauti iš vietinės valdžios leidimus. Kur socialistai gavo pirmieji, jie statė pavėlavusiems komitetams Bostono suvažiavimo sąlygas. Kur leidimus gavo vieni bei kiti ir pradėdavo vieni kitus valdžiai skusti, leidimai būdavo visai atšaukiami. Tačiau daugumoje vietų vyko normaliai. Jaunimas su dėžutėmis ir juostelėmis su užrašu „For Suffering Lithuania“ pasipylė visur. Jų entuziazmas pasiekė du tikslus: surinko aukų ir išgarsino Lietuvos vardą.

Aukų buvo surinkta arti \$ 200.000, tačiau tikra suma įvairiuose užrašuose kiek skirtinga, nes po rinkliavos tarp srovių vėl prasidėjo nesutarimai, ir Centrinis Komitetas galutinės savo apyskaitos nepaskelbė. Dalis aukų dar plaukė tiesiog į Amerikos Raudonąjį Kryžių, kaip buvo nurodęs prezidentas Wilsonas.

Tačiau tautininkai norėjo pratęsti Centrinio Komiteto gyvavimą, suteikiant jam Amerikos Lietuvių Tarybos galią ir politinei veiklai, ne tik šalpai, kuriai jis buvo įsteigtas. Tuo tikslu, net nepasitarę su komiteto nariais iš katalikų pusės, jie sukvietė New Yorke 1917 sausio 15–16 suvažiavimą, kuriame Centrinį Komitetą paskelbė vyriausiu Amerikos lietuvių organu, o pirmininku išrinko jų pusėn perėjusį adv. Lopatto. Katalikai užprotestavo ir laikėsi Wilkes-Barre suvažiavimo nutarimo, kad komitetas baigia savo darbą su Lietuvių Dienos tautos pravedimu. Todėl Centrinis Komitetas kurį laiką veikė tik kaip tautininkų organas ir ilgainiui išnyko.

Apie tikrą piniginę Lietuvių Dienos padėtį pavyko sužinoti tiesiogiai iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus archyvų. Pagal jų turimus duomenis, iki 1917 vasario 18 buvo gauta \$ 176.863,28, iš kurių \$ 156.190,88 įteikė Centrinis Komitetas, o likusieji atėjo iš kitų lietuvių draugijų, daugiausia iš Amerikos Lietuvių

Tarybos. Iki aukščiau nurodytos datos \$ 49.000 buvo išsiųti Šveicarijon lietuvių belaisviams, esantiems Vokietijos stovyklose, šelpti, kuriuos globojo kun. Antanas Steponaitis, ir Lietuvių Šalpos Komitetui Petrapily.

JAV 1917 balandžio 6 įstojus į karą prieš Vokietiją, likusių amerikiečių lietuvių surinktų \$ 127.363,88 išdalijimas buvo sustabdytas, nes Lietuva buvo priešų okupuota. 1917 m. gale prie likusios sumos buvo pridėti nuošimčiai, ir balansas prašoko \$ 130.000, tiksliau sakant, buvo \$ 133.826,16.

Karui pasibaigus (1918 lapkričio 11) ir Paryžiuje prasidėjus taikos deryboms, buvo gyvas reikalas siųsti pagalbos Lietuvai. Raudonasis Kryžius susitarė su buvusiu Lietuvių Dienos Komiteto pirmininku adv. J. Lopatto už turimus apie \$ 139.000 supirkti iš karo likusių atsargų, daugiausia medikamentų ir drabužių, kurių transportą apmokės Raudonasis Kryžius. Savo įgaliotiniu prekėms pervežti ir išdalyti jis paskyrė kapitoną Charles S. Paine.

Iš savo fondų pridėjęs už \$ 59.000 vertės panašių daiktų, Raudonasis Kryžius tai išsiuntė per savo komisiją Rusijoje. Tie daiktai turėjo būti išdalyti rytinės Lietuvos gyventojams.

Po ilgesnių aiškinimųsi ir ginčų Amerikos Lietuvių Tarybai nieko daugiau neliko kaip patvirtinti J. Lopatto ir Raudonojo Kryžiaus padarytus žygius.¹¹

Lietuvos Diena. Nors didesnė Amerikos Lietuvių Dienos surinktų pinigų dalis dėl karo aplinkybių nebuvo vertingai panaudota, vis dėlto buvo pasiektas moralinis laimėjimas — Lietuvos vardo garsinimas. Dar didesnis jos garsinimas įvyko, kai 1917 gegužės 20 popiežius Benediktas XV paskyrė viso pasaulio katalikų bažnyčiose rinkti aukas nuo karo nukentėjusiai Lietuvai. Ir popiežius pats pirmutinis paaukojo 20.000 lyrų. Rinkliausiai praveisti Šveicarijoje tuojuo buvo sudarytas Vykdomasis Komitetas. Jo pirmininku išrinktas kan. K. Olšauskas, vicepirm. kun. V. Bartuška, sekr. kun. Juozas Purickis, išd. kun. Vl. Daumantas, nariais kun. A. Steponaitis ir J. Gabrys. Dėl komiteto narių veiklumo ir dėl jų būstinės neutraliame krašte, jiems pavyko išsiuntinėti po visą pasaulį reikiamas informacijas ir aplankyti Europos kraštus asmeniškai.

¹¹ Clyde E. Buckingham 1958 m. laiško fotostatas, V. Mingėla, op. cit. 366.

Lietuvos Dienos aukų rinkimas sutiko ir stambių kliūčių. Prieš Vokietiją kariaujančios šalys (Anglija, Prancūzija, Italija) buvo nepalankios, nes teisinosi, kad aukas paglemšianti Vokietija. Smarkiai kliudė ir lenkai, kurie patys jau buvo turėję savo aukų rinkimo dieną. Mat, visa lenkų to meto politika buvo pareikšti, kad Lietuva tėra Lenkijos dalis ir kad Lenkijos Dienos surinktos aukos buvusios dalijamos ir lietuviams.

Nepaisant lenkų trukdymų ir įvairių techninių kliūčių, išd. kun. Vl. Daumanto aukų sąrašuose iki 1918 m. vidurio buvo įtraukti 502.794 šveicarų frankai. Pusė milijono markių, surinktų Vokietijos bažnyčiose ir Belgijos katalikų aukos buvo nusiųstos tiesiog vysk. Pranciškui Karevičiui Lietuvon. Jam siuntė aukas ir iš Rusijos katalikų. Dalis aukų buvo gautos per Vatikaną iš įvairių pasaulio kraštų. Kiek iš viso suplaukė aukų, tikrų žinių nėra. Šveicarijos lietuvių komitetas visas savo apyskaitas ir raštus su visų šveicarijos lietuvių organizacijų archyvais per Lietuvos užsienio reikalų ministeriją perdavė Centriniam Valstybės Archyvui Kaune.¹²

DELEGATŲ KELIONĖ LIETUVON

Tautos Tarybos įgaliotiniai kun. V. Bartuška ir J. J. Bielskis vyko į Lietuvą kaip oficialūs Amerikos lietuvių delegatai, gavę JAV ir Vokietijos leidimus. Jie iš New Yorko išplaukė 1916 kovo 17 Scandinvia–American linijos laivu Hellig Olav, kuris Norvegijos sostinę Kristianiją (nuo 1925 m. Oslo) pasiekė kovo 29. Iš ten nuvyko į Stockholmą, Švedijos sostinę, kur turėjo susitikti su Centrinio Komiteto nuo karo nukentėjusiems šelpiti įgaliotiniu Jonu Aukštuoliu. Ten susitiko ir su kitu įgaliotiniu — Ignu Jurkūnu—Šeiniu. Jie išsamiai painformavo apie skurdžią lietuvių būklę tėvynėje, o amerikiečiai delegatai nušvietė Amerikos lietuvių veiklą. Buvo laukiamas iš Petrapičio Martynas Yčas, bet jis nespėjo gauti reikiamų leidimų ir žadėjo atsirasti tik kovo mėnesio gale.

Kadangi išvykstantiems delegatams buvo žadėta į Švediją atsiųsti lietuvių šalpai pinigų, tai jie tuojuo telegrafavo dr. Rutkauskui, prašydami pinigų. Tačiau dėl nežinomų priežasčių jų

¹² V. Bartuška, op. cit. 103–123; LE XVI 39.

negavo, ir balandžio 13 iškeliavo per Kopenhagą į Vokietiją. Karo meto kelionės nebuvo greitos. Reikėjo gauti visokių leidimų ir pereiti ištisą eilę patikrinimų. Užkliūta net pačiame Lietuvos pasienyje — Virbalio stotyje. Kun. Bartušką tuoju praleido, o dr. Bielskis Kauną pasiekė dviem dienom vėliau (gegužės 1).

Delegatų pasirodymas Kaune sukėlė ne tik didelę nuostabą, bet ir džiaugsmą. Gyventojų ten buvo sumažėję, nes kaip iš tvirtovės miesto dalis jų (žydai) buvo evakuoti, o kiti pasitraukė savo noru. Iš šviesuomenės Kaune buvo likę keletas kunigų, jų tarpe prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, kan. Antanas Alekna, iš pasauliečių — Pranas Dovydaitis (vėliau profesorius), spaustuvininkas Saliamonas Banaitis, dailininkas archeologas Tadas Daugirdas ir kt. Iš Kauno delegatai gavo okupacinės vokiečių valdžios leidimus aplankyti savo tėviškes ir kai kurias kitas vietas ir Vilnių. Palydovu jiems buvo paskirtas Wilhelm Steputat, Prūsų Lietuvos dvarininkas, karo metu vokiečių naudojamas palaikyti santykiams su lietuvių veikėjais. Jis save laikė lietuviu, buvo didelis lenkų priešininkas, o kaip palydovas vis susirasdavo kitų reikalų, palikdamas delegatus vienus.

Susipažinę su sunkia ekonomine ir politine Lietuvos padėtimi ir su lietuviiais veikėjais, delegatai rūpinosi pasimatyti su vokiečių karinės valdžios šefu, kuriuo buvo kunigaikštis Franz Joseph Isenburg-Birstein. Jo valdžioje buvo Kauno ir Kuršo gubernijos. Pavyko pasikalbėti tik su jo pavaduotoju baronu von Mohl. Jam buvo išdėstyta kunigaikščio Isenburg lenkus proteguojanti politika, nes visose įstaigose buvo prigriebta poznaniečių lenkų ir žydų, ir buvo negalima ten susikalbėti lietuviškai. Pasikalbėjime buvo iškelta ir daug kitų dalykų, kuriuos Mohl prašė išdėstyti raštu, adresuotu kunigaikščio Isenburg įstaigai. Buvo įteikti du pareiškimai.

Pirmuoju buvo prašoma pagerinti lietuvių belaisvių padėtį vokiečių stovyklose, leidžiant jiems susirašinėti su saviškiais lietuviškai, parūpinti jiems knygų ir laikraščių, o dvasiniams patarnavimams paskirti lietuvius kunigus. Antruoju raštu buvo prašoma delegatams leisti oficialiai lankytis didesniuose Lietuvos miestuose. Amerikos lietuvių siunčiamas dovanas išdalyti tik lietuviams, o ne visiems Lietuvos gyventojams. Tai galėtų atlikti specialiai sudaryti komitetai. Taip pat buvo prašoma

paskirti kiekvienai įstaigai lietuviškai kalbantį žmogų. Buvo paliesti ir spaudos bei švietimo reikalai, per dideli mokesčiai ir varžymai gyventojams susisiekti su kitomis vietomis.

Po poros dienų gauti beveik visiems dalykams palankūs atsakymai, pažadėta surasti ir lietuviškai kalbančių, tik apribotos delegatų kelionės, leidžiant aplankyti tėviškes, Vilkaviškį, Naumiestį ir Vilnių. Šalpos reikalams tėra pripažinti tik Kauno ir Vilniaus komitetai, o delegatams leidžiama į juos kontrolei parinkti po vieną atstovą. Delegatai Kaune paskyrė Saliamoną Banaitį, o Vilniuje Antaną Smetoną.

Kelionė į Vilnių buvo iškilminga. W. Steputaičio lydimi, traukiniu anksti rytą nuvažiavo į Vilnių, kur laukė valdžios automobilis ir tuojau nuvežė pas miesto valdovą oberburgo-meisterį Pohl. Čia atvyko adv. Smetona, dr. Vileišienė ir agronomas Aleksandras Stulginskis. Kiek pasikalbėjus su miesto galva, įsidrąsinę vilniečiai lietuviai pradėjo skųstis, kad vokiečių valdžia juos apleido lenkais, kurie trukdo švietimą ir varo polonizaciją. Tai nebuvo malonu girdėti prie Amerikos lietuvių delegacijos. Jis tuojau šaukė vieną valdininką po kito, klausinėdamas, kodėl taip, o ne kitaip padaryta. Pažadėjo viską sutvarkyti, net pabarė lietuvių, kodėl jie anksčiau nieko jam nesakė, ir pabrėžė, kad jis yra miesto galva ir kad kreiptųsi tiesiog į jį.

Paskui delegatai nuvažiavo pas Vilniaus ir Suvalkų gubernijos valdytoją grafą Yorck, kuris padarė raportą apie Lietuvos valdymą ir pakvietė pietų. Kadangi jie turėjo tą pačią dieną grįžti į Kauną, tai mandagiai atsisakė, tik paprašydami lietuviams kai kurių palengvinimų.

Skubėjo aplankyti lietuvių mokyklas, vaikų prieglaudą ir taip pat bendrabučius paauglių mergaičių, kurios buvo netekusios tėvų ir lengvai galėjo patekti vokiečių kareiviams grobiu. Visur buvo skurdas, visur teko kovoti prieš lenkų užmačias išplėsti net paskutinius išteklius. Čia ir kur tik lankėsi krašte delegatai matė vargą, skurdą ir pusbadžiu gyvenančius savo tautiečius. Vienintelė visų viltis, tai šalpos komitetas, kurio ištekliai vis mažėja.

Paskui delegatai nuvyko į Centrinį Komitetą, kuriame dalyvavo visi Vilniaus lietuviai inteligentai, nesipešę dėl skirtingų pažiūrų ir dirbę išvien. Delegatus su ašaromis akyse pasitiko dr. Jonas Basanavičius, visų vadinamas ir pripažįstamas lietu-

vių tautos patriarchu. Čia buvo pasidalyta ne tik įspūdžiais, bet ir aptarti abipusiai planai išgauti Lietuvai laisvę. Tie pasitarimai buvo tęsimi ir komiteto valgykloje, kur, be komiteto pirmininko A. Smetonos, sekretoriaus kun. Povilo Dogelio ir dr. J. Basanavičiaus, susirinko ištisa eilė lietuvių veikėjų: kun. Juozas Bakšys, Mykolas Biržiška, Andrius Domaševičius, Augustinas Janulaitis, kun. Juozas Kukta, Aleksandras Stulginskis, Jurgis Šaulys, Jokūbas Šernas, dr. Antanas Vileišis, Emilija Vileišienė–Jasmantaitė, Antanas Žmuidzinavičius ir kiti.

Besidalijant įspūdžiais apie Lietuvą ir Amerikos lietuvių, „jie visi stebėjosi amerikiečiais lietuviais, kad jie taip ilgai nesusitaikė ir nesuprato taip baisios mūsų tėvynės likimo valandos. Visos partijos melste meldė delegatų pranešti amerikiečiams lietuviams ir jų vadams apie neišmintingumą savitarpinių vaidų. Kada tėvynę prarasim, nebus už kieno kailį peštis. Praneškite, mylimieji, amerikiečiams, kad mes čia Vilniuje ir visoje Lietuvoje galime sykiu sugyventi ir išmokome susijungę ginti tėvynę nuo priešų. Pasakykite Bulotai, kad lietuviai jam rankos nepaduos ir laikys jį tautos išgama“.¹³

Panašiai užrašė ir dr. Bielskis. Apie jį susitelkę Domaševičius, Janulaitis, Kairys ir kiti socialistai prašė, kad „pasakyčiau Amerikos lietuvių socialistams apie jų padėjimą ir veikimą, girdi, jie ten Amerikoje su Bulota priešakyje, turbūt, pasiuto, renka aukas suvargintai Lietuvai, o surinktus pinigus nesiunčia Lietuvon; kad ir kiek siunčia, tai tik žydams, nes „Maitinimo ir gydymo“ draugija susideda iš žydų, ir vien tik žydais rūpinasi. Žydai ir taip yra užtektinai šelpiami, kuomet lietuviai badauja, o vienok Amerikos lietuviai socialistai, kad ir siunčia kiek, tai tik žydų draugijai. Daug dalykų man pasakoję Lietuvos socialistai ir prašė, kad praneščiau Amerikos socialistams, bet aš jiems aiškinau, kad tai bus bergždžias darbas, nes Amerikos lietuvis socialistas yra toksai sutvėrimas, su kuriuo labai sunku susikalbėti“ (63–64).

Šveicarijoje. Delegatai iš Lietuvos išvažiavo gegužės 23 ir rytojaus dieną jau buvo Berlyne. Čia civilinei vokiečių valdžiai jie padarė pranešimą apie Lietuvos padėtį ir pareikalavo, kad ten padarytų kai kuriuos palengvinimus. Sutvarkę dokumentus, ruošėsi į Šveicariją, tačiau vokiečių valdžia kun. Bar-

¹³ Kun. V. Bartuškos kelionės Lietuvon aprašymas 58.

tuškai nedavė leidimo važiuoti tiesiog — patarė susirasti kelią per kitus kraštus, mat, jis iš Amerikos buvo atvažiavęs rusų pasu. Dr. Bielskis nuvažiavo į Šveicariją ir apsistojo Fribourge, kur universitete studijavo daug lietuvių. Šiuo metu jie buvo išsiskirstę, bet tuojau pavyko susitikti. Netikėtai sutiko ir Romaną Karužą, kuris ką tik buvo atvykęs iš Amerikos. Tuojau atsirado ir Lietuvių Informacijos Biuro vedėjas Juozas Gabrys, kuris papasakojo apie lietuvių veiklą ir būsimą konferenciją, nes netrukus iš Rusijos žadėjo atvažiuoti Dūmos atstovas Martynas Yčas.

Konferencija prasidėjo birželio 1 ir truko penkias dienas Lausannos mieste, kur iš Paryžiaus buvo perkeltas Amerikos lietuvių katalikų išlaikomas Informacijos Biuras. Čia savo pranešimus padarė M. Yčas apie Centrinio Šalpos Komiteto veiklą; R. Karuža — apie Amerikos lietuvių; dr. Bielskis — apie padėtį Lietuvoje; kun. Dzimidavičius (Vl. Daumantas) — apie Šveicarijos lietuvių; J. Gabrys — apie Informacijos Biurą ir kun. A. Steponaitis — apie belaisvių šelpimo komiteto darbus.

Iš kun. Dzimidavičiaus pranešimo paaiškėjo, kad čia veikia Lietuvos dvarponių (grafų ir baronų) Generalinis Komitetas rinkti aukoms sunaikintai Lietuvai, prie kurio prisidėjo ir lietuviai. Pasirodė, kad komitetas rūpinosi tik Lietuvos lenkų šelpimu ir lenkiška politika. Referentas siūlė lietuviams iš to komiteto pasitraukti, kas visų pritarimu buvo ir padaryta. Buvo smulkiau aptarti kiti pranešimai ir priimtos atitinkamos rezoliucijos, ypač pabrėžtas Amerikos lietuvių vienybės reikalas. Atvykus kun. Bartuškait, posėdžiai buvo tęsiami toliau apie bendrą Lietuvos politinę padėtį. Po šios konferencijos Yčas ir Karuža išvyko Paryžium, o delegatai nusprendė laukti Pavergtųjų Tautų kongreso, kuris turėjo prasidėti birželio 23 d.

Belaukiant to kongreso, netikėtai iš Lietuvos atvyko trys lietuvių atstovai: St. Kairys, dr. J. Šaulys ir Surgantas (A. Smetona). Jų atvykimas buvo tikra staigmena. Tai buvo delegatų lankymosi Lietuvoje pasėka: vokiečiai ėmė darytis lankstesni, nes pajuto, kad lietuviai Amerikoje sudaro jėgą, todėl reikia skaitytis ir su vietiniais veikėjais. Be to, vokiečiams rūpėjo sutraukti daugiau atstovų iš savo priešų kraštų pavergtų tautų. Todėl ten dalyvavo lietuviai, lenkai, baltgudžiai, ukrainiečiai, gruzinai, egiptiečiai ir kiti. Vyriausias kongreso organizatorius buvo Juozas Gabrys ir jo bendrininkas Jean Pé-lissier.

Kongresas prasidėjo birželio 27 Lausannoje. Kiekviena tauta turėjo teisę siųsti penkis atstovus. Lietuvai atstovavo trys atvykusieji iš Vilniaus ir abu Amerikos lietuvių deelegatai. Dalyvavo 27 tautų atstovai ir daug stebėtojų, žurnalistų ir, aišku, daug šnipų. Lietuvos atstovai savo memorandumė, kurį paskaitė kun. Bartuška, supažindino su savo tautos praeitimi ir dabartine padėtimi ir *pareikalavo Lietuvai pilnos nepriklausomybės*. Tris dienas trukę kongreso darbai sulaukė daug atgarsio didžiųjų tautų spaudoje, kur prasikišo kariaujančių kraštų priekaištai vieni kitiems.

Gabrio apsikrūmą gana vaizdžiai charakterizavo Amerikos atstovybės Berne, Šveicarijoje, sekretorius Wilson, kai jį aplankė Amerikos lietuvių delegatai. Paklausęs, ką jie maną apie Gabrielį, tuojau pats pareiškė: „Jis man patinka, nes „kada aš jam prikišau jo dėjimąsi su vokiečiais, jis man drąsiai atsakė: aš susidėsiu ir su pačiu velniu, jeigu to reikalaus mano tėvynės likimas ir gerovė“.¹⁴

Po kongreso netrukus kun. Bartuška su kan. Kazimieru Prapuoleniu išvažiavo Romon Lietuvos Dienos reikalu, o dr. Bielskis lankė vokiečių stovyklose lietuvių belaisvius. Apie jų baisią būklę įteikė Vokietijos vyriausybei pranešimą ir savo kaip delegato reikalavimus. Liepos 19 jis, jau pakeliui į Ameriką, pasiekė Daniją ir ilgiau užtruko Kopenhagoje, kur susirado Centrinio Komiteto įgaliotinį Jurgį Savickį ir iš Švedijos iškviėtė J. Aukštuolį, kuriems turėjo pranešti svarbių dalykų. Po poros dienų atvykus Aukštuoliui, pasitarimai ir abipusės informacijos užtruko keletą dienų.

Liepos 27 dr. Bielskis Oskar II laivu išplaukė į Ameriką, kurios krantus pasiekė rugpiūčio 8 vakare, o iš laivo išlipo tik kitos dienos rytą. Jį pasitiko kunigai Kemėsis, Augustaitis, Dobužinskas ir Švagždys. Iš jų sužinojo, kad tą pačią dieną grįžta ir kun. Bartuška Dante Alighieri laivu iš Italijos.

Rugpiūčio 12 delegatai turėjo platų pasikalbėjimą su New York Times korespondentu. Jame buvo išdėstyti delegatų kelionė, Lietuvos sunaikinimas, vokiečių okupacija, lenkų pastangos Lietuvą prijungti prie Lenkijos, Lietuvos pasiryžimas tapti nepriklausoma, politiniai ir šalpos reikalai.¹⁵

¹⁴ V. Bartuška, *Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais* 68.

¹⁵ The New York Times, Sunday, August 13, 1916. Visas straipsnis perspausdintas V. Bartuškos op. cit. priede 345–349.

Delegatai tuojau parašė atsišaukimą į Amerikos lietuvių, prašydami aukų kenčiančiai Lietuvai, ir įsijungė į Tautos Fondo talką. Be to, abu parašė savo apyskaitines knygeles (vieno 85, antro 93 p.) apie kelionę į Lietuvą. Delegatų kelionė, kaip matėme iš trumputės apžvalgos, labai daug padėjo Lietuvai žengti arčiau laisvės.

FONDAI

Kaip jau anksčiau buvo minėta, pirmajam pasauliniam karui suliepsnojus, Lietuva tapo kautynių lauku. Sujudo bemaž visa Europa, ir stambios karo žinių antraštės raižė Amerikos laikraščius. Tos žinios ypač siaubingai diegė Amerikos lietuvių širdis, nes kiekvieno vaizduotėje ugnis ir mirtis riedėjo per jo tėviškę. Todėl visai nenuostabu, kad organizacijų vadai suskato šaukti seimus, tartis, kaip ir kuo galėtų padėti kenčiančiai tėvynei Lietuvai. Čia buvo du pagrindiniai uždaviniai: kova dėl Lietuvos laisvės ir pagalba nuo karo nukentėjusiems. Pirmuoju atveju jau nuo seniau buvo apsispręsta reikalauti Lietuvos autonomijos, o antruoju tuojau buvo sutarta steigti šalpos fondus ir iš visuomenės rinkti aukas.

Kadangi srovių vadai nesutarė susėsti drauge, tai įvyko atskiri seimai ir įsteigti atskiri fondai. Katalikai Chicagos seime įsteigė Tautos Fondą šalpai ir politinei veiklai finansuoti. Socialistai įsteigė Brooklyno seime Šalpos Fondą tik šelpimo reikalams, o nuo jų atskilę tautininkai liberalai susibūrė į atskirą seimą, įsteigė Autonomijos Fondą ir nutarė suorganizuoti tautinę lietuvių pirmievių partiją, kuri vėliau pasivadino Sandaros vardu. Prie Autonomijos Fondo netrukus buvo prijungtas Lietuvos Gelbėjimo Fondas, kurį 1914 rugpiūčio mėn. buvo suorganizavusi SLA Kankinių šelpimo komisija. Bijodama skilimo saviškių tarpe, SLA vadovybė Lietuvos Gelbėjimo Fondo surinktas aukas (\$ 868,20) skubiai išsiuntė į Vilnių lietuvių mokslo draugijai nukentėjusių dėl karo šalpai, o savo tuščio fondo vardą perleido tautiečių Autonomijos Fondui.

Aukų rinkimas nėra lengvas darbas. Kiekvienas fondas turėjo surasti būdus ir priemones paveikti plačią visuomenę. Tuo tikslu buvo organizuojamos prakalbos. Turbūt, kiekvieną lie-

tuvių koloniją ne po vieną kartą lankė visų fondų atstovai ir tikėjosi sau aukų iš įvairių srovių lietuvių, nes tikslas ir reikalas buvo kilnus — šelpti nuo karo nukentėjusius lietuvius ir Lietuvai atgauti laisvę. Tačiau plačias mases reikėjo ne tik išjudinti, bet ir įtikinti, nes jos dar nebuvo tautinio susipratimo aukštumoje, o jų skepticizmas buvo galingas, gaivinamas srovinių rietenų ir dar Bulotų, Žemaitės ir Kapsuko pakurstomas.

Aukų prašant neužteko paminėti tik šalpą ar autonomiją. Reikėjo viską aiškinti žodžiu, spaudoje, laikraščiuose bei knygėlėse. Tai buvo didelis propagandinis darbas. Per jį ryškėjo žmonėms politiniai Lietuvos reikalai, auklėjosi masės, darbininkų sluoksniuose pradėjo atsirasti nuoširdžių veikėjų, augo patriotizmas ir su tuo didėjo aukos.

Tautos Fondo veiklą ryškiai pavaizduoja Kazys Pakštas, kuris 1914–1916 buvo jo išdo globėjas, o 1916–1918 — generalinis sekretorius ir propagandos vedėjas. Jis rašo: „Tautos fondo reikalų vairuotojai stengėsi užimti visas platformas. Jie kalbėjo bažnyčiose, salėse, mokyklose, bet gal dažniausiai dūmų ir alkoholio persunktose karčiamų salėse. Visur reikėjo įlįsti, ieškoti užsimėtusio lietuivio ir budinti tautinę jo sąžinę. Fondas buvo ne tik labdarybės organizacija, bet ir didžiulė kilnaus patriotizmo mokykla... Nuolatiniais nariams – aukotojams mobilizuoti buvo išleisti (1916 m.) iškilingų pasižadėjimų lapeliai su instrukcijomis. Štai pasižadėjimo tekstas:

Aš žemiau pasirašęs(iusi) žinau, kad: —

1. Mūsų Tėvynę Lietuvą ištiko baisiausia nelaimė.
2. Mūsų Tauta šiandien be pastogės, nes jos namai sudeginti.
3. Mūsų Tauta alkana, nes jos maistas išplėštas.
4. Mūsų Tauta kenčia nuo šalčio, nes ji neturi kuo apsidengti.
5. Mūsų Tautą galingi priešai stengiasi ištautinti, nes lietuvių apgyventame krašte steigia nelietuviškas mokyklas.
6. Mūsų Tėvynėje tūkstančiai nekaltų vaikelių tapo našlaičiais ir nėra kas juos globotų ir mokintų.
7. Lietuva nuo amžių yra nekaltai persekiojama, skriaudžiama ir neturi politiškos liuosybės.

Todėl — vardan Dievo, vardan krikščioniškos labdarybės ir žmoniškumo tvirtai pasižadu nuolat mokėti kas mėnuo po ..... ant Lietuvos aukuro, kad:

1. Lietuvą pridengti ir nuo bado išgelbėti,
2. Lietuvos našlaičius priglobti ir išmokinti,
3. Lietuvai išgauti *politišką nepriklausomybę*.

Tautos Fondas pirmaisiais rinkliavos metais, pradedant 1914 rugsėjo 23, gavo \$ 17.282,57; antraisiais metais — \$ 34.530,96; trečiaisiais — \$ 54.164,51. Fondas ypač ėmė sparčiai augti, kai iš Lietuvos grįžo Tautos Tarybos delegatai ir, važinėdami po lietuvių kolonijas, nušvietė visą Lietuvos skurdą, karo sunaikinimus ir pavaizdavo vokiečių kietą okupaciją bei politinės laisvės galimybes. Žmonių dosnumas dar labiau padidėjo, kai 1918 m. buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė ir karo pergalė aiškiai kryo į sąjungininkų pusę, kurių eilėse buvo ir JAV. Panašiai kilo ir kitų fondų aukos.

Iki 1922 rugsėjo 1 Tautos Fondas iš viso surinko \$590.136,91. Be to, dar buvo surinkti dideli drabužių kiekiai. Aukos plaukė dar apie porą metų, daugiausia kultūros reikalams (katalikų universitetui) ir pasiekė net \$ 700.000. Visa ši stambi suma, kaip K. Pakštas sako, buvo surinkta dažniausiai smulkiomis aukomis iš lietuvių katalikų: darbininkų, kunigų ir negausių pasauliečių inteligentų. Tai buvusi didžiausia lietuvių tautos istorijoje grynai private iniciatyva ir be jokios valstybinės paramos išaugusi labdaringoji lietuvių organizacija, kūrusi Lietuvos valstybę ir maloningai atsiliepusi į visus opiausius tautos reikalus didžiojo suspaudimo dienomis.¹⁶

Iki 1917 m. rudens nepriklausomybės propaganda buvo dar menkai išplėsta. Iki lapkričio 1 Tautos Fondas nukentėjusiems nuo karo šelpti išleido \$ 76.744,97, gi nepriklausomybės reikalams tik \$ 12.863,27. Tačiau 1918 m. ir vėliau pinigų poreikialavo daugelis įstaigų, dirbančių Lietuvos nepriklausomybės paruošiamąjį darbą: diplomatinės misijos ir biurai Amerikoje, Šveicarijoje, Paryžiuje ir kitur. Iki 1922 rugsėjo 1 Tautos Fondas buvo išleidęs:

Kovai dėl nepriklausomybės (diplomatinei akcijai)	\$ 306.886,47
Nukentėjusiems nuo karo šelpti	115.766,37
Kultūros reikalams (mokykloms, stipendijoms)	56.283,29
Organizacijos reikalams	36.677,73
Viso	\$ 515.613,86

Žymesnes išlaidų pozicijas sudarė Amerikoje veikę informacijos biurai New Yorke ir Washingtone — \$73.685. Lietuvos informacijos biurui Šveicarijoje išlaikyti ir lietuviams

¹⁶ Amerikos lietuvių katalikų darbai 307–317.

belaisviams Vokietijoje šelpti — \$ 120.000; Paryžiaus taikos konferencijos išlaidoms — \$ 90.000; lenkams Lietuvą puolant, Lietuvos prezidentui nusiųsta \$ 41.000; Lietuvos katalikų mokykloms paremti \$ 36.000 ir daug kitų išlaidų, pavyzdžiui, katalikų universitetui organizuoti, stipendijoms mokslus eiti Lietuvos ir JAV lietuvių jaunimui ir tt.

Autonomijos Fondas buvo įsteigtas spalio 4 Brooklyne poseiminėje tautiečių konferencijoje. Iš pradžių fondo pirmininku buvo Šliūpas, vėliau Bronius K. Balutis, o nuo 1918 vasaros K. Drangelis. Iždininku visą laiką buvo T. Paukštis.

Autonomijos Fonde 1914 m. pabaigoje tebuvo \$ 165,55. Prie jo lapkričio gale buvo prijungtas Lietuvos Gelbėjimo Fondas, iki metų galo sutelkęs \$ 1740,87. Sekančiais metais į abu fondus įplaukė \$ 8306,03. 1916 m. — \$ 14.501,85. 1917 m. pradžioje fondas pasivadino Neprigulmybės Fondu. Tais pat metais liepos 12 iš jo buvo atskirtas Gelbėjimo Fondas ir prijungtas prie Centrinio Komiteto, kuris išriedėjo iš Lietuvių Dienos rengimo komiteto. Kaip jau anksčiau buvo minėta, katalikų ir sandariečių buvo sutarta sudaryti komitetą tik tai dienai rengti, tačiau sandariečiai patys vieni pratęsė jo veikimą toliau. Centrinis Komitetas tapo atskira sandariečių politine atstovybe (plg. 319 p.). Per 1917 metus Neprigulmybės Fondas surinko \$ 5665,93.

Fondui aukos padidėjo 1918 m., kai buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė — buvo surinkta \$ 20.000. Fondo augimui daug padėjo laikraštyje Lietuva įvestas Kalėdos ir Lietuva skyrius. Tas skyrius 1918 m. gale buvo pavadintas Kalėdų Eglute ir įvestas jau trijuose laikraščiuose: Lietuvoje, Vienybėje ir Dirvoje.

Per visą fondo veiklą, kuri buvo sustabdyta 1920 lapkričio 25, surinkta aukų \$ 85.201,51. Išlaidų turėta \$ 84.378,10. Likusieji \$ 1982,03 buvo perduoti Lietuvos atstovybei Washingtone.

Žymiausios išlaidų pozicijos buvo: Lietuvos delegacijai taikos konferencijoje \$ 22.305; Lietuvos reikalams per Paryžiaus atstovybę \$ 30.000; Lietuvos karo misijai (Laisvės Sargams) \$ 10.000; Lietuvių tautinės tarybos atstovui Washingtone \$ 6845 ir šios tarybos propagandos reikalams \$ 5600. Be to, fondas 1916 balandžio 16, sekdamas katalikų Tautos Tarybos Lietuvon išsiųstos delegacijos pavyzdžiu, Europon išsiuntė R. Karužą.

1917 balandžio 28 Europon išvyko fondo atstovas Šliūpas. Jis pasirinko ilgą kelią — per Ramųjį vandenyną, Vladivostoką, Sibirą ir visą Rusiją. Jo kelionei išleista \$ 3200. Petrapily ir kitose vietose jam pavyko susitikti su daugeliu lietuvių veikėjų. Taip pat jis dalyvavo spalio 18–20 lietuvių konferencijoje Stockholme, kur buvo suvažiavę atstovai iš Lietuvos (J. Šaulys, kan. Olšauskas ir kun. Purickis) ir iš Rusijos (J. Alekna, M. Yčas, F. Bortkevičienė, St. Šilingas ir kun. J. Tumas). Posėdžiuose dalyvavo ir Skandinavuose buvę Lietuvių Centrinio Komiteto įgaliotiniai (Aukštuolis, Savickis ir Šeinius).

Konferencija buvo sukviesta paskubomis, todėl nei iš Šveicarijos, nei iš Amerikos kitų atstovų nebuvo, tedalyvavo vienas atsitiktinai tada lankęsis Rusijoje J. Šliūpas. Pagrindinis šios konferencijos tikslas buvo painformuoti apie neseniai (rug-sėjo 18–22) Vilniuje sušauktą lietuvių konferenciją ir pasitarti dėl bendros vadovybės ir suderintos politinės veiklos. Vilniaus konferencijos eigą ir nutarimus referavo J. Šaulys. Ten suvažiavusių 214 atstovų pasisakė dėl Lietuvos ateities, pareikšdami, kad Lietuva turinti būti nepriklausoma ir demokratinė valstybė etnografinėse sienose, ir buvo išrinkta 20 asmenų Lietuvos Taryba. Stockholmo konferencijos dalyviai dar ryškiau pabrėžė nepriklausomybės reikalą ir Lietuvos Tarybą pripažino vyriausia tautos vadove, tikra Lietuvos atstove ir pasižadėjo visur ją remti.

1915 birželio 5 Amerikon atvyko Lietuvių Centrinio Komiteto įgaliotinis kompozitorius Stasys Šimkus rinkti aukų. Jis buvo artimas tautininkams, todėl pastarieji sumanė per jį subendrinti visų fondų aukų rinkimą į vieną. Tuo reikalu birželio 23 buvo sušauktas fondų atstovų suvažiavimas, kuris baigėsi be rezultatų. Tada Šimkus savo prakalbose ragino aukoti katalikų ir tautininkų fondams. Iki 1916 vasario 10 jam pavyko surinkti \$ 9361,51, iš kurių Tautos Fondui teko \$ 6324,51.

Aukas berenkant būta ir dramtinių momentų. Vienybės 1926 m. metraštis savo 1916 liepos 18 kronikoje rašo:

„Waterbury įvyko garsūs debatai tarp St. Šimkaus ir A. Bulotos delei Lietuvių Centrinio Komiteto Petrograde. Per debatus visuomenė gavo suprasti, kad Šimkus, remdamas tą komitetą, turėjo teisybę. Gi debatuose Bulota išvadino Šimkų snarglium, vaikėzu, paršu. Susirinkę abiejų šalininkai: socialistai Šimkų išvadino kvailiu, durnium, o tautininkai Bulotą kopūstgalviu ir šiaudadūšiu“... (63 p.).

Socialistai pinigų rinko tik šalpai, jokios politinės kovos dėl Lietuvos laisvės nerėmė. 1920 birželio 23 jų Šalpos Fondas paskelbė, kad per šešerius metus surinko \$ 37.661,50. Kur ir kaip jie tuos pinigus panaudojo, socialistai nepaskelbė. Ar į jų fondą buvo įneštos Bulotos surinktos aukos, taip pat neaišku. Aukų rinkimo metu jis tik pasakydavo, kad pinigai padedami į banką. Beveik metus švaistėsis po lietuvių kolonijas Amerikoje ir Kanadoje, Bulota išvažiavo Rusijon 1917 balandžio mėnesį, nieko nepaskelbęs apie savo surinktas aukas. Grįžęs Petrapiilin, tuoju buvo (komunistų) kooptuotas į darbininkų ir kareivių tarybos (sovietų) komitetą. Nors vėliau Lietuvoje jis vertėsi sėkminga advokato praktika, bet jo širdis į patriotizmą neilinko. Raudonajai bolševikų armijai 1940 birželio 15 okupavus Lietuvą, jis važinėjo su prakalbomis, reikšdamas džiaugsmą dėl Lietuvos „išlaisvinimo“. Užėmus kitais metais Lietuvą vokiečiams, Bulota su žmona Vilniuje buvo suimti ir nužudyti.

Nesvetingas lietuviams buvo ir Kapsukas (Mickevičius). Per Kanadą 1916 birželio 21 įvažiavęs į JAV, tuoju į savo rankas suėmė pagrindinę lietuvių socialistų sąjungos spaudą (Kovą, N. Gadynę) ir paruošė socialistų perėjimą pas komunistus. Už metų jis išvažiavo Rusijon į Petrapiilį ir prisiliejo prie komunistų. Bolševikams Rusijoje užgrobus valdžią, buvo paskirtas Lietuvos reikalų komisaru. Persekiojo lietuvių veikėjus, 1918 lapkričio mėn. buvo Maskvos išsiųstas į Vilnių revoliucinės valdžios sudaryti. Bolševikams 1919 vasario 20 okupavus Vilnių, Kapsukas tapo Lietuvos–Gudijos sovietinės respublikos vyriausybės pirmininku. Lenkams 1920 m. užėmus Vilnių, Kapsukas veikė pogrindy, paskui persikėlė į Maskvą, kur 1935 vasario 17 mirė.

UŽDARBAI IR KAINOS

Kaip matėme iš fondų veiklos, per trumpą penkerių–šešerių metų laikotarpį Amerikos lietuviai sudėjo dideles aukas. Jos iškalbingai liudija, kaip giliai ano meto ateivių širdyse glūdėjo tėvynės meilė ir kaip skaidri buvo jų užuojauta savo kenčiantiems tautiečiams. Jei nors trumpai akimirkai mintimi persikelsime pusšimtį metų atgal, nesunku bus pastebėti, kad jie ne-

sinaudojo mūsų dienų ištaigomis ir kad jų aukos plaukė ne iš perteklių, bet iš evangelijos našlės skatikų.

Tikresniam vaizdui susidaryti, pažvelkime į senesnių statistikų duomenis, kurie rodo, kiek žmonės uždirbo ir kokios buvo maisto kainos jų egzistencijai palaikyti. Čia ribosimės tik pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu ir labiau tomis darbo sritimis, kur pateko dauguma be profesinio pasiruošimo ateivių. JAV statistikos (Historical Statistics) prasideda nuo kolonizacijos laikų. Jos gana kruopščiai sudarytos iš turimų dokumentų ir iš mokslinių tyrinėjimų. Kadangi jos apima daugybę sričių, tai mastu daugiausia imamas vidurkis. Pilnesnės ir tikslesnės statistikos prasideda tik nuo 1935 m.

SAVAITĖS DARBO VALANDŲ IR VAL. UŽDARBIO VIDURKIS

(centai su 10-sios tikslumu):

	Gamybinė pramonė		Minkšt. anglis		Statyba (uni-jos)		Žemėsnių spec. sav. uždarbis \$\$
	val.	užd.	val.	užd.	val.	užd.	
1890	62,2	0,149	60,0	0,180	51,3	0,341	8,71
1895	62,3	0,141	60,0	0,158	50,3	0,341	7,45
1900	62,1	0,152	52,6	0,204	48,3	0,374	8,83
1905	61,1	0,168	51,6	0,276	46,1	0,454	9,91
1910	59,8	0,188	51,6	0,299	45,2	0,520	10,65
1915	58,2	0,212	51,6	0,337	44,8	0,569	10,65
1916	58,2	0,250	51,6	0,379	44,5	0,587	13,78
1917	57,9	0,299	49,8	0,484	44,4	0,624	17,18
1918	56,6	0,374	48,7	0,599	44,1	0,684	21,69
1919	55,1	0,448	48,4	0,699	44,0	0,780	23,83
1920	53,5	0,561	48,2	0,784	43,8	1,052	25,98
1921	52,7	0,467	48,2	0,846	43,8	1,076	
1922	53,4	0,443	48,4	0,834	43,8	1,006	
1923	53,0	0,491	48,4	0,864	43,9	1,107	
1924	52,1	0,502	48,5	0,811	43,8	1,188	
1925	52,2	0,493	48,5	0,724	43,9	1,229	

**METINIS UŽDARBIŲ VIDURKIS PRAMONEJE IR KITOSE
SRITYSE DOLERIAIS:**

	Pramonės ir ūkio darbininkai drauge	Vien pramonės darbininkai	Ūkio darbininkai	Valstybės tarnautojai	Pašto tarnautojai	Pradinių mokyklų mokytojai
1900	438	490	247	1033	925	328
1905	503	554	302	1072	935	392
1910	574	630	336	1108	1049	492
1915	633	687	355	1152	1162	578
1916	708	765	388	1211	1175	605
1917	830	887	481	1295	1207	648
1918	1047	1115	604	1380	1339	689
1919	1201	1272	706	1520	1618	810
1920	1407	1489	810	1648	1844	936
1921	1233	1349	522	1593	1870	1082
1922	1201	1305	508	1625	1844	1188
1923	1299	1393	572	1658	1870	1224
1924	1303	1402	574	1708	1934	1247
1925	1336	1434	587	1776	2051	1263

Nepaisant kaip šios statistinės lentelės apibendrina teikiamas informacijas, vis dėlto iš jų galima susidaryti bent dalinį materialinių sąlygų vaizdą. Kiekvienos jų čia pateikiama santrumpa užgriebia šimtmečio pradžią, paskui telkiasi apie karo laikotarpį (1916–1920) ir jo atoslūgį, pradedant 1921 metais. Paviršutiniškai užmetus akį, atrodo, kad materialinė būklė pagerėjo. Tačiau tikrovė vargu galėtų tai patvirtinti, nes pakilus uždarbiams, pakilo ir kainos, todėl santaupų kiekis (koeficientas) liko bemaž nepakitęs.

Statistikų kainų lentelėse nerandame daržovių (burokėlių, morkų, svogūnų, kopūstų, salotų), nes jos dar retai pasirodavo rinkoje. Jas lietuvės moterys auginosi savo daržuose. Prieškariniai miesteliai buvo gana primityvūs, todėl darbininkija spietėsi priemiesčiuose ir užmiesčiuose. Apsukresni, ypač lietuviai, savo buitį čia gerino ūkinėmis priemonėmis. Šeimas maitino ne tik jos narių darbas, bet ir vištelė, ir paršiukas, ir

MAISTO KAINOS MAŽMENOMIS (centais):

	Miltai (5 sv.)	Duona (sv.)	Stėkas (sv.)	Karbonadas (sv.)	Sviestas (sv.)	Kiaušiniai (tuz.)	Pienas (kv.)	Cukrus (5 sv.)	Bulvės (10 sv.)	Kava (sv.)	Jaut. kepsnys (sv.)
1890	14,5	—	12,3	10,7	25,5	20,8	6,8	34,5	16,0	—	—
1895	12,0	—	12,3	11,0	24,9	20,6	6,8	26,5	14,0	—	—
1900	12,5	—	13,2	11,9	26,1	20,7	6,8	30,5	14,0	—	—
1905	16,0	—	14,0	13,9	29,0	27,2	7,2	30,0	17,0	—	—
1910	18,0	—	17,4	19,2	35,9	33,7	8,4	30,0	17,0	—	—
1911	17,0	—	17,5	17,9	33,7	32,3	8,5	30,5	22,0	—	—
1912	17,5	—	19,9	19,2	37,4	34,1	8,7	31,5	22,0	—	—
1913	16,5	5,6	22,3	21,0	38,3	34,5	8,9	27,5	17,0	29,8	16,0
1914	17,0	6,3	23,6	22,0	36,2	35,3	8,9	29,5	18,0	29,7	16,7
1915	21,0	7,0	23,0	20,3	35,8	34,1	8,8	33,0	15,0	30,0	16,1
1916	22,0	7,3	24,5	22,7	39,4	37,5	9,1	40,0	27,0	29,9	17,1
1917	35,0	9,2	29,0	31,9	48,7	48,1	11,2	46,5	43,0	30,2	20,9
1918	33,5	9,8	36,9	39,0	57,7	59,0	13,9	48,5	32,0	30,5	26,6
1919	36,0	10,0	38,9	42,3	67,8	62,8	15,5	56,5	38,0	43,3	27,0
1920	40,5	11,5	39,5	42,3	70,1	68,1	16,7	97,0	63,0	47,0	26,2
1921	29,0	9,5	34,4	34,9	51,7	50,9	14,6	40,0	31,0	36,3	21,2
1922	25,5	8,7	32,3	33,0	47,9	44,4	13,1	36,5	28,0	36,1	19,7
1923	23,5	8,8	34,3	30,3	55,8	49,9	13,9	49,5	30,0	36,9	20,8
1924	24,5	8,9	34,8	31,0	52,2	51,0	13,4	45,0	28,0	42,6	21,6
1925	30,5	9,3	36,2	37,0	55,2	55,4	13,9	35,0	36,0	50,4	22,8

karvutė. Kai miestai „prarijo“ priemiesčius, tai ir pusiau kaimietiškas lietuvis virto miesčioniu.

Kadangi lietuviai šiame krašte pradėjo gyventi tik iš mažiausiai atlyginamo darbo, tai jie negalėjo mokslinti savo vaikų. Todėl ir šviesuomenės priauglis buvo lėtas, o šiek tiek prasišvietę prieškariniai ateiviai, užuot įsigiję profesinį išsilavinimą, daugiau svaisčiojo apie revoliuciją.

Iš antros pusės, metinių atlyginimų lentelėje matome, kad šio krašto pradžios mokyklos mokytojas dėl uždarbio lenkty-

niauja su ūkio darbininko (berno) pačiu žemiausiu atlyginimu. Tai vaizdžiai parodo, kad visas šis greitai lobstas kraštas švietimu neperdaug sielojosi.

Senesniosios lietuvių ateivijos brendimas ir kilimas į aukštesnius darbininkijos sluoksnius ir didesnius atlyginimus buvo pasiektas tik jos sąžiningu darbštumu ir prigimtu nuosaikumu. Lietuvis buvo labiau pareigos aristokratas, ne lengvas pelnikautojas. Tuo jis ir sugebėjo iki karo pradžios (1914) įsteigti 97 parapijas, pastatyti bažnyčias, mokyklas, senelių prieglaudą, ligonines ir dar rūpintis savo gimtos šalies laisve ir geroje, o jos nelaimės dienose pripildyti fondus. Tai liudytų, kad tuos fondus jie didino, paskatinti daugiau dvasinių, ne materialinių gėrybių. Jiems paskata buvo *amor patriae sanctus* (šventoji tėvynės meilė).

Lentelėse skaičiai vaizduoja bendrą vidurkį, išvedamą pagal atlyginimus tą patį darbą dirbantiems asmenims. Kiekvieno atlyginimas būna kiek skirtingas, pagal stažą, patyrimą, spartumą, prižiūrėtojų vartinimą ir net tautybę.

Šio šimtmečio pradžioje buvo valdžios sudaryta komisija imigrantų darbo sąlygoms tirti 23 valstijose. Jos surinktais duomenimis naudojosi iš Lenkijos atvykęs sociologas prof. A. Janowski, kuriam rūpėjo patirti savo tautiečių padėtį. Naudojamasis pirmojo XX a. ketvirčio lentelėmis, jis rado, kad lenkai darbininkai įvairiose pramonės šakose nepasiekia net bendro atlyginimų vidurkio. Štai keletas jo apskaičiuotų savaitinio atlyginimo pavyzdžių doleriais:

Geležies ir plieno dirbtuvėse vidurkis \$ 14,35, lenkai gauna \$ 12,69, vėlšiai \$ 22,75.

Vilnos pramonėje vidurkis \$ 10,49, lenkai gauna \$ 8,57, skotai, anglai ir olandai po \$ 12.

Medvilnės pramonėje vidurkis \$ 9,68, lenkai gauna \$ 7,84, bulgarai \$ 18, švedai ir skotai po \$ 12.

Odos pramonėje vidurkis \$ 10,64, lenkai gauna \$ 9,88, o kanadiečiai, danai ir žydai po \$ 12.

Pagal amžių ir lytį savaitinio uždarbio vidurkis atrodo šiaip: vyrai nuo 16 iki 18 metų gauna \$ 6,42, o lenkai — \$ 5,95; virš 18 metų vidurkis \$ 12,64, o lenkai gauna \$ 11,06. Moterų 16–18 metų vidurkis \$ 5,46, o lenkės gauna \$ 5,43; virš 18 metų vidurkis \$ 7,96, o lenkės gauna \$ 5,21.

Prieš pirmąjį pasaulinį karą šeimos metinio uždarbio vidurkis buvo \$ 721. Lenkų šeima tegavo \$ 595, čekų \$ 773, anglų \$ 956, norvegų \$ 1015, skotų \$ 1142, bemaž du kartus daugiau už lenkų; net lietuvių šeima gavo \$ 636. Tik slovakai, ukrainiečiai ir pietų italai gavo mažiau už lenkus.¹⁷

INFORMACIJOS BIURAI

Pirmasis pasaulinis karas užklupo Amerikos lietuvius visai nepasiruošusius prabilti tėvynės reikaluose vieningai. Tikrasis patriotizmas dar ir toliau merdėjo kai kuriose pasaulėžiūrinėse srovėse, kurios nepajėgė matyti visos tautos, jei ji nebus sukirpta pagal jų receptus. Tai ir buvo viena iš didžiųjų mūsų išeivijos nelaimių, kad ji nei kitiems, nei sau nesugebėjo pasirodyti kaip garbingos ir kultūringos tautos atžala, verta deramos pagarbos.

Laimė, kad, nors ir nesutariant tarp savęs, atsirado žmonių, kurie ryžosi skelbti pasauliui apie lietuvių tautos skaudžią nelaimę ir jos laisvės troškimą. Tai buvo mūsų spaudos leidiniai svetimomis kalbomis ir informacijos biurai, kurie prasiveržė į kitų tautų laikraščius bei žinių agentūras.

Lietuvių Informacijos Biuras Šveicarijoje. Jo pradžia buvo gana kukli. Jį 1911 m. įsteigė Paryžiuje Juozas Gabrys (1880–1951), gabus lietuvis visuomenininkas ir politikas, savo įstaigą pavadinęs Bureau d'Information de Lithuanie. Jis buvo gimęs Garliavoje, netoli Kauno, mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Jos nebaigęs, 1899 m. už lietuvišką veiklą buvo rusų suimtas, 6 mėnesius kalintas Kalvarijoje, po to ištremtas Rusijon, apsigyveno Odesoje. Ten jis išlaikė baigiamuosius gimnazijos egzaminus ir pradėjo studijuoti teisių mokslus Odesos universitete. Kilus 1905 m. revoliucijai, jis pertraukė mokslą ir grįžo Lietuvon, kur susidūrimo su žandais buvo sunkiai sužeistas. 1907 m. Odesoje baigė teisių mokslus. Dėl nuolatinių policijos priekabių jis išvažiavo į Prancūziją ir apsigyveno Paryžiuje. Kurį laiką Sorbonoje gilino savo teisinės, socialinės bei literatūrinės studijas.

¹⁷ Wachtl, op. cit. 61–63.

Amerikos lietuvių Tėvynės Mylėtojų Draugija sumanė išleisti Vinco Kudirkos raštus. Jiems surinkti ir suredaguoti pakvietė Gabrielį. Jis tuos raštus sugrupavo į šešis tomus, parašė Kudirkos biografiją, ir jie buvo išleisti 1909 m. Be to, jis rašė straipsnius ir veikalus iš Lietuvos istorijos, geografijos ir kalbotyros. Vėliau jo parašyta Lietuvių literatūros apžvalga buvo vartojama kaip vadovėlis Lietuvos mokyklose.

Ir emigracijoje gyvendamas, jis nesiliovė rūpintis savo tautos reikalais. Tuo tikslu 1911 m. jis įsteigė informacijų biurą skleisti žinioms apie Lietuvą. Tais pačiais metais Londone susirinko tautų kongresas. Čia, visos Europos akivaizdoje, Gabrys iškėlė Lietuvos padėtį ir įteikė anglų ir prancūzų kalbomis spausdintą memorandumą, kuriame buvo aiškiai pabrėžtas lietuvių tautos skirtingumas nuo slavų ir germanų.

Drauge su prancūzų žurnalistu Jean Pélissier Paryžiuje jis 1912 m. įkūrė mėnesinį žurnalą *Les Annales des Nationalités*, prie kurio tuojau ėmė spiestis ir kitų pavergtų tautų atstovai. Iš to atsirado reikalas sukviesti ir pavergtųjų tautų suvažiavimą, kuriame buvo įsteigta sava sąjunga (*Union des Nationalités*). Suradę pritarimo prancūzų šviesuomenėje, sąjungos vadovybėn pirmininku išrinko žymų matematiką, vėliau Prancūzijos premjerą prof. Paul Painlevé, vicepirm. žymų istoriką prof. Charles Seignobos, sekr. Pélissier ir reikalų vedėju Gabrielį. Sąjungos suvažiavimai buvo šaukiami ir vėliau.

Karui prasidėjus, savo veiklai palaikyti ir jai plėsti Gabrys atvažiavo į JAV parinkti aukų. Kaip tik tuo laiku (rugsėjo 21–22) Chicagoje vyko lietuvių katalikų seimas. Gabriui buvo pui ki proga supažindinti seimo dalyvius su jo vedama akcija Europoje ir išaiškinti informacijos reikšmę bei jos reikalingumą. Seimo įsteigtoji Lietuvių Tautos Taryba ir Tautos Fondas nusprendė pasinaudoti jau veikiančiu Gabrio informacijos biuru ir jį remti finansiškai.

Šių organizacijų pavedimu ir lėšomis Paryžiuje 1915 m. jis pradėjo leisti prancūzų ir anglų kalba žurnalą *Pro Lituania*, kuriame buvo ginami lietuvių tautos reikalai. Kadangi Prancūzija buvo viena iš kariaujančių šalių, tai buvo nuspręsta keltis į neutralią Šveicariją. 1915 m. rudenį Lietuvių Informacijos Biuras su visais savo leidiniais ir Pavergtųjų Tautų Sąjunga įsikūrė Lausannos mieste. Iš pradžių visą biurą sudarė vienas

asmuo, pats jo įsteigėjas Gabrys. Darbo plotams didėjant, jam reikėjo talkininkų.

1916 gegužės mėnesio gale į Lausanną atvyko grįžtas iš Lietuvos Tautos Fondo delegatas J. Bielskis, iš Rusijos Dūmos atstovas M. Yčas ir iš JAV Autonomijos Fondo atstovas R. Karuža. Gabrys pasikvietė dar kelis lietuvius iš Fribourgo studentų, ir susidarė vadinamoji pirmoji Lausannos konferencija, kuri prasidėjo birželio 1 ir truko penkias dienas. Čia buvo pasidalyta pranešimais iš įvairių kraštų. Be to, kun. Antanas Steponaitis nušvietė lietuvių belaisvių būklę Vokietijoje. Konferencija nutarė biuro branduolį papildyti dviem nariais: vienu iš Lietuvos, antru iš JAV. Netrukus biurui talkon atėjo kun. Juozas Purickis sekretorium ir Vl. Daumantas (kun. Dzimida-
vičius) išdininku.

Šiai konferencijai pirmininkavo M. Yčas. Joje buvo pareikštas protestas prieš vokiečių valdžios žiaurumus Lietuvoje; apgailestautas amerikiečių lietuvių nevieningumas; pripažintas labai pageidaujamas jų kapitalų telkimas kelti Lietuvos ūkiniam gyvenimui. Iškeltas reikalas rūpintis Lietuvos universiteto steigimu Vilniuje ir parengti Apaštalo Sostui memorandumą Lietuvos bažnytinio gyvenimo klausimais. Nutarta praplėsti Gabrio informacijos biurą ir suorganizuoti atskirą visuomeninę tarybą jam politinėms direktyvoms teikti.

Netrukus po konferencijos Šveicarijon atvyko iš Lietuvos A. Smetona, J. Šaulys ir St. Kairys dalyvauti pavergtųjų tautų kongrese (birželio 27–30), kurį sukvietė Gabrys ir Pélissier. Ta proga buvo sukviesta antroji Lausannos konferencija, kuriai pirmininkavo A. Smetona (birželio 30 – liepos 4). Ji patvirtino pirmosios nutarimus, aiškiai pasisakė dėl Lietuvos nepriklausomybės, dėl informacijos biuro veiklos ir sumanytos tarybos, kuri apjungtų Rusijos, Lietuvos ir JAV lietuvių atstovus. Visas politinis veikimas koncentruojamas Šveicarijoje. M. Yčas ir R. Karuža šioje konferencijoje nedalyvavo, nes buvo jau anksčiau išvažiavę.

Numatytoji Lietuvių tautos taryba susiformavo tik 1917 m., kai iš JAV atvyko Tautos Tarybos skirtas kun. Bartuška, o iš Rusijos lietuvių kun. Olšauskas. Iš Lietuvos vokiečiai neišleido jokio atstovo. Tokiu būdu Gabrys veikė Lietuvių tautos tarybos delegacijos vardu. Netrukus taryba pasivadino Vyriausia Lietuvių Tautos Taryba.

Lietuvių Informacijos Biuro veikla buvo plati ir šakota. Vyriausias jos planuotojas ir veikėjas neabejotinai buvo Gabrys. Jis siekė ne tik informuoti pasaulinę spaudą, kur tik jis galėjo prieiti, bet stengėsi sumegzti ryšius su politinėmis asmenybėmis dviejuose priešinguose kraštuose: Prancūzijoje ir Vokietijoje ir tinkamu momentu iškelti Lietuvos reikalus. Visa tai reikėjo paremti spausdinta dokumentacija. Savo ir kitų vardais biuras parengė ir išleido apie 50 darbų, kurių tarpe buvo stambių veikalų apie Lietuvą. Iš jų pažymėtinas etnografinės Lietuvos žemėlapis, Lietuva ir vidurio Europa, Lietuva po vokiečių jungu, Lietuva Rusijos vergijoje ir tt. Visi jie spausdinti prancūzų kalba, nes tada toji kalba buvo viso pasaulio diplomatinė kalba. Greta Pro Lituania nuo 1916 gegužės buvo leidžiamas vokiečių kalba mėnesinis leidinys Litauen, kurį prižiūrėjo ir tvarkė Juozas Eretas ir Mykolas Ašmys.

Veržlus ir energingas Gabrys nevisada sutardavo su tarybos nariais, kartais griebdavosi sensacijų, kas mažindavo juo pasitikėjimą lietuvių ir kitataučių akyse. Ypač tarybos atstovus erzino jo slapti ryšiai su kilusiu iš Lietuvos vokiečių baronu Friedrich von Ropp.¹⁸ Kai 1918 vasario 16 buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, Gabrio informacijos biuras suėjo į konfliktą su Valstybės Taryba, nes jis jautėsi, kad atsikuriančios Lietuvos gyvenime vadovaujās vaidmuo turėtų priklausyti jam. 1918 lapkričio 11 buvo sudaryta Lietuvos vyriausybė su Augustinu Voldemaru, einančiu ministerio pirmininko ir užsienio reikalų ministerio pareigas. Lietuvos vyriausybė įsteigė Šveicarijoje (Berne) savo neoficialią atstovybę ir spaudos biurą, kurio vedėja buvo paskirta Jadvyga Chodakauskaitė (Tūbelienė). Tolimesnė Lietuvių Informacijos Biuro veikla pasirodė nereikalinga, ir jis 1919 spalio mėnesį likvidavosi. Visi dokumentai ir apyskaitos buvo perduoti Lietuvos Užsienio reikalų ministerijai.

Lietuvių Informacijos Biuras Philadelphijoje buvo įsteigtas 1916 m. pradžioje. Tai buvo kun. Juozo J. Kaulakio biuras, tilpęs Šv. Kazimiero lietuvių parapijos klebonijoje. Palinkęs į žurnalizmą, kun. Kaulakis 1916 vasario mėn. pradėjo angliškai leisti mėnesinį informacijos žurnalą *A Plea for the Lithuanians*,

¹⁸ Apie tuos dalykus plačiai parašė V. Bartuška, op. cit. 193–214; J. Gabrys, *Lietuvos nepriklausomybės genezė*. Naujoji Romuva 1938 m. 7(369) ir tolimesni numeriai.

normalaus knygos formato po 32 puslapius. Kiekvieno numerio viršelyje trumpai buvo pavaizduotas nuniokotos Lietuvos skurdas ir prašoma skubiai ją šelpti. Nuo 9 numerio rėmeliuose buvo aprašymas po stambia antrašte: Lithuania the Land of Sorrow.

Žurnalas rūpestingai parinko žinias iš Lietuvos istorijos, apie karo eigą, vokiečių okupaciją ir iš Amerikos lietuvių visuomeninės ir politinės veiklos. Iš tikrųjų jis išeidavo ne kiekvieną mėnesį. Iki 1919 m. išėjo 14 numerių, kurių paskutiniai jau vadinosi Lithuanian Review. Daugiausia jį užpildė pats leidėjas. Pradžioje jam kiek pagelbėjo Mykolas Šlikas (vėliau advokatas Slikes).

Kitas tuo pat laiku uolus lietuvis, jau Amerikoje gimęs, Tomas Šėmis (Shamis 1895–1954) taip pat ėmė nuo 1916 birželio mėn. leisti savo informacinį anglišką The Lithuanian Booster, nedidelio formato ($4\frac{1}{2} \times 6''$) leidinį, kuris ėjo kas mėnuo po 22 puslapius. Jame buvo spausdinamos žinios iš Lietuvos istorijos, patriotiniai jo paties ir kitų parašyti eilėraščiai ir daug kitos informacijos apie Lietuvą, visur pabrėžiant Lietuvos laisvės reikalavimą. Nuo 1924 savo leidinį jis pavadino Lithuania.

Spaudos Biuras Švedijoje. Per karą Stockholme gyveno J. Aukštuolis ir Ignas Šeinius, kuriuos Centrinis Komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti paskyrė savo įgaliotiniais. Tai buvo paranki vieta susitikti lietuvių veikėjams neutralioje šalyje. Rašytojas Šeinius teikdavo žinių apie Lietuvą švedų spaudai. 1917 sausio mėn. jis įsteigė Spaudos Biurą, kurio vardu jis pradėjo siuntinėti laikraščiams hektografuotus biuletenius. Informacijai medžiaga buvo imama iš lietuvių laikraščių JAV ir Rusijoje, taip pat gaudavo tiesioginių žinių iš vokiečių okupuotos Lietuvos.

Švedų spauda noriai pasinaudodavo tomis informacijomis, o jų telegramų agentūros žinias apie Lietuvą perduodavo danų ir norvegų spaudai, iš kur buvo atviras kelias sklisti ir toliau.

Stockholme įvyko pora svarbesnių lietuvių veikėjų konferencijų. Pirmoji įvyko 1915 spalio 8–11, kai iš Vilniaus lietuvių veikėjų buvo pasiūlyta kada nors rinktis Londone. Ta žinia paskatino Gabriį tuoju vykti į Stockholmą, kur telegramomis iškviestė iš Rusijos M. Yčą ir St. Šilingą. Gabrys nurodė, kad Londonas buvo netinkama vieta, todėl jis atsiradęs čia. Jis supažindino su savo biuro ir Amerikos lietuvių veikla, kur jis nese-

niai lankėsi. Rusijos lietuvių atstovai painformavo apie Centrinio Komiteto ir kitų lietuvių organizacijų veiklą. Susipažinę su faktine padėtimi, jie svarstė, kaip susisiekti su Lietuva, jos šelpimą ir informaciją apie Lietuvą ir jos vargus.

Antroji Stockholmo konferencija 1917 spalio 18–20 buvo daug platesnio masto — apsvaistyti Vilniaus konferencijos nutarimams (žr. aukščiau, 331 p.).

Informacijos Biuras Washingtone. Aukų rinkimas šalpai ir nuolatinis rūpinimasis atgauti Lietuvai laisvę įtikino mūsų veikėjus, kad informacija vietoje buvo nemažiau reikalinga negu užsienyje. Ypač ji buvo svarbi atremti rusų bei lenkų varomą propagandą prieš Lietuvą JAV valdžios sluoksniuose. Biurą 1917 birželio 15 atidarė katalikų Lietuvių Tautos Taryba. Jis buvo pavadintas Lithuanian National Council, Information Bureau. Jį išlaikė Tautos Fondas. Biuro vedėju buvo paskirtas J. Bielskis.

Iš pradžių jis dirbo vienas, šiek tiek atliekamu laiku talkinamas keletu lietuvaiečių, dirbusių JAV valdžios įstaigose. Vėliau talkon buvo įtrauktas studentas Kazys Česnulis–Ščesnulevičius, kuris dažnai važinėjo su prakalbomis. Vienas iš stambiausių talkininkų buvo adv. Balys Mastauskas, dirbęs JAV karinėje įstaigoje. Jis pasižymėjo iniciatyva, turėjo daug pažinčių tarp amerikiečių ir karštai rėmė kovą dėl Lietuvos laisvės. Jis net išrūpino lietuvių delegacijos priėmimą pas prezidentą Woodrow Wilsoną (1918 gegužės 3). Prezidentas tada pažadėjo sudaryti studijų komisiją Lietuvos klausimui ištirti.

Iš tikrųjų tokia studijų komisija greit buvo paskirta. Jos pirmininku buvo Harvardo universiteto Rytų Europos istorijos profesorius Frank A. Golder. K. Pakštas rašė, kad 1918 vasarą jis lankėsi porą kartų pas tą profesorių teikti jam papildomų informacijų ir matė, kiek daug jis turi surinkęs žemėlapių ir knygų apie Lietuvą. Pasikalbėjime Pakštas paklausė patarimo, kokių ribų turėtume reikalauti būsimai Lietuvos respublikai. Prof. Golder pasakė: „Reikalaukite kuo daugiausia, bet visuomet įrodykite, kad tai jums tikrai priklauso“. Paklaustas, kokius argumentus jis laikytų rimčiausiais ir kaip plačiai jis suprantą etnografinę Lietuvą, po kai kurių paaiškinimų, jis pasakė, kad prie etnografinės Lietuvos rytuose ir pietuose jis skiria visus plotus (parapijas), kuriuose daugumą sudaro katalikai. Jis buvo įsitikinęs, kad beveik visi lietuviai pagonys buvo

pakrikštyti katalikų apeigomis, o beveik visi jų kaimynai gūdai jau seniau buvo krikštyti stačiatikiais. Didesnės lenkų imigracijos į Lietuvą niekad nebuvo, tad visi Lietuvos katalikai esą lietuviškos kilmės.¹⁹

Biurui dar talkino Julius Kaupas, kuris tuo metu Washingtonė atlikinėjo karinę prievolę. Biuro veikla labai išsišakojo. Jis informavo JAV valdžios įstaigas, Kongreso narius ir amerikiečių spaudą apie lietuvių siekimus, rengė memorandumus ir rezoliucijų tekstus, lietuvių kolonijose organizavo pageidaujamą veiklą ir paskleidė eilę informacinių leidinių. Paminėtini Tomo Noraus ir J. Žiliaus Lithuania's Case for Independence, J. Bielskio Lithuania, Do You Feel the Draft, Sidelights on Life in Lithuania — visi išėjo 1918. Greta informacinio darbo, biuro vedėjas užmezgė daug politinių ryšių, kurie vėliau įsteigtam Vykdomajam Komitetui padėjo organizuoti ir vesti politinę akciją (apie tai bus kalbama vėliau).

Prie visų aukščiau minėtų biurų čia tenka pridėti dar vieną specialų **Informacijos Biurą New Yorke**, kuris veikė ribotą laiką, tarp 1919 kovo 30 ir rugsėjo 16. Jo veiklą apibūdinsime ryšium su vėlesniais politiniais lietuvių reikalavimais pripažinti nepriklausomą Lietuvą.

LIETUVIŲ TARYBOS IR KOMITETAI

Jau šen bei ten buvo minėtos karo pradžioje susiorganizavusios panašiais vardais lietuvių tarybos, kurių uždavinys buvo apjungti už Lietuvos ribų gyvenusius lietuvius bendrai veiklai dėl Lietuvos laisvės. Greta tarybų veikė ir vienas ar kitas reikalui komitetai. Kadangi jų pavadinimai pinasi įvairių įvykių aprašymuose, tai skaitytojui kartais susidaro keblumų juos atpažinti. Dėl to mėginsime juos čia nors trumpai paminėti, kad plačiau nereikėtų kartoti jų kilmės tolimesniuose veiksmuose.

Karui prasidėjus, pats pirmasis JAV lietuvių seimas įvyko Chicagoje (1914 rugsėjo 21–22). Dar prieš metus Katalikų Federacija buvo pradėjusi čia rengti savo seimą. Naudodamiesi šia proga, katalikų vadai ėmėsi iniciatyvos sukviesti bendrą visų lietuvių seimą ir išsiuntinėjo visoms organizacijoms kvietimus atsiųsti savo atstovus. Socialistai ir laisvamaniškieji tau-

¹⁹ Amerikos lietuvių katalikų darbai 313.

tiečiai atsisakė dalyvauti, motyvuodami, kad seimas šaukiamas nepasitarus su jais.

Katalikų sušauktas seimas padarė du pagrindinius nutarimus: politiniams reikalams įsteigė *Lietuvių Tautos Tarybą* ir šalpai — Tautos Fondą. Tautos Taryba turėtų apjungti visas lietuviškas organizacijas, tad buvo nustatytos jos sudarymo sąlygos. Kiekviena organizacija, turinti virš 1000 narių, siunčia vieną atstovą, o turinti virš 5000 siunčia du. Seimas išrinko vadovybę tik Tautos Fondui ir jai pavedė rūpintis tarybos suorganizavimu. Kadangi kitos srovės atsisakė su katalikais dirbti bendroje taryboje, tai katalikai sudarė *Tautos Tarybą* iš septynių katalikiškų organizacijų, prisilaikydami Chicagos seime nustatytų skaičių normų. Kiek vėliau Tautos Taryba ėmė vadintis *Amerikos Lietuvių Taryba*.

Socialistų ir tautiečių seimas New Yorke (1914 spalio 1–3) suskilo, nes socialistai nenorėjo kalbėti apie jokių Lietuvos reikalus. Atsiskyrę tautiečiai aptarė Lietuvos autonomijos reikalus, įsteigė Autonomijos Fondą šalpai, ir nutarė suorganizuoti pastovią pažangiųjų lietuvių politiniai kultūrinę organizaciją Tautinės lietuvių pirmievių partijos vardu, kuri vėliau išriedėjo į Sandarą.

Mėginimai įsteigti bendrą tarybą nepavyko, nes socialistai ir tautiečiai norėjo turėti po lygų skaičių narių su katalikais ir dargi sujungti fondus į vieną, o surinktus pinigus dalytis lygiomis trimis dalimis. Kadangi laisvamaniškai nusistatę tautiečių vadai laikėsi išvien su socialistais, tai katalikai negalėjo jiems atiduoti surinktų pinigų, nei likviduoti savo vedamos kovos už Lietuvos laisvę.

Kai iš Lietuvos grįžo Tautos Tarybos delegatai (kun. Bartuška ir J. Bielskis) ir parsivežė informacijas iš Europos, taryba 1917 sausio 10–11 sušaukė Pittsburge savo suvažiavimą, kuriame dalyvavo 33 žymesni katalikų veikėjai. Ten buvo nuodugniai apsprastytos įvairios politinės galimybės ir nutarta užmiršti visas kalbas apie autonomiją. *Suvažiavimas paskelbė visiškos Lietuvos nepriklausomybės („nepri gulmybės“) deklaraciją*. Tai buvo griežtas posūkis kovoje dėl Lietuvos laisvės. Tą deklaraciją septynių didžiųjų katalikų organizacijų vardu kun. J. Žilius ir J. Bielskis įteikė JAV prezidentui ir Europos valstybių ambasadoriams Washingtone. Vasario mėn. taryba išsiuntė savo delegatą kun. V. Bartušką į Šveicariją, kur Lietuvių

Informacijos Biuras buvo kiek perorganizuotas ir buvo sudaryta *Vyriausia Lietuvių Tautos Taryba*.

Šie įvykiai paskatino sukristi ir tautinę srovę. Jų Autonomijos Fondas tuojau pasivadino Neprigulmybės Fondu. Vis dar nenorėdami bendrai dirbti su katalikų taryba, tautiečiai sumanė įsteigti savo tarybą. Tuo reikalu New Yorko veikėjų būrelis 1917 birželio 27 susirinko Amerikos lietuvių piliečių klubo salėje ir įsteigė *Lietuvių Tautinę Tarybą*.

Neapsileisdami socialistai suorganizavo savo *Darbininkų Tarybą*.

Karo metu vokiečiams vis giliau į Lietuvą skverbiantis, dalis gyventojų buvo prievarta išgabenti į Rusijos gilumą. kiti patys pasitraukė nuo karo ugnies. Vilniuje tuo tarpu buvo suorganizuotas *Centrinis Komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpiti*, kuris gaudavo lėšų iš caro dukters Tatjanos fondų. Kai Vilnius 1915 m. pateko vokiečiams, komitetas tęsė šalpos ir politinę veiklą. Kita komiteto dalis persikėlė į Petrapilį ir ten tęsė Rusijoje atsidūrusių lietuvių šelpimą.

1917 vasario 24 Petrapily susirinko vadinamasis mažasis seimas, kuris įsteigė *Rusijos Lietuvių Tautos Tarybą*. Šios pastangomis buvo į Petrapilį 1917 gegužės 27 – birželio 3 sušauktas visų Rusijoje gyvenusių lietuvių rinktų atstovų (jų buvę 334) seimas. Kadangi Rusiją tada valdė revoliucinė vyriausybė, tai kairiųjų grupių atstovai jautėsi seimo šeiminkais ir nenorėjo skaitytis nei su katalikais, nei su vidurio srovės atstovais. Prezidiumo sudarymas truko tris dienas, o kitas tris svarstymai dėl Lietuvos ateities. Kai balsavimo metu dauguma pasisakė už nepriklausomybės reikalavimą, tai kairieji demonstratyviai apleido salę, nes jie norėjo likti prie Rusijos ir iš jos išgauti sau palankią Lietuvos santvarką (LE XXII 370–374).

Kai bolševikai pagrobė valdžią, taryba persikėlė į Voronežą ir pasivadino Vyriausia Lietuvių Taryba Rusijoje. Jos dienos čia buvo neilgos:: 1918 vasario mėn. beveik visi tarybos nariai, lietuvių komisariato reikalavimu, buvo suimti ir apie mėnesį išlaikyti Voronežo kalėjime. Iš kalėjimo išėjo tik su kyšio pagalba.

Paskutinė čia paminėtina taryba buvo susikūrusi pačioje Lietuvoje, kur kryo visų užsienyje gyvenančių patriotų lietuvių akys ir širdys. Ji gimė tarp dygių erskėčių vokiečių okupa-

cijoje. Vokiečiai tikėjosi užimtus kraštus prisijungti prie Vokietijos. Tačiau po revoliucijos Rusijoje, ir kai bendrai pasauly ėmė kilti tautų apsisprendimo šūkiai, jie pradėjo ieškoti lietuvių tautoje sau palankumo. 1917 gegužės 30 rytų fronto vadas leido Lietuvoje sudaryti patikėtinių tarybą. Tačiau niekas nenorėjo tapti „patikėtiniu“, ir vokiečiai leido sušaukti lietuvių atstovų konferenciją, kuri sudarytų tautai atstovauti organą.

Kadangi karo metu nebuvo įmanomi laisvi rinkimai, tai organizacinis komitetas pats parinko iš visų vietovių visokių politinių pakraipų žmones. Viso atstovų buvo numatyta 264, bet konferencijon į Vilnių 1917 rugsėjo 18–23 susirinko 214. Konferencija posėdžiavo penkias dienas, pareiškė savo nusistatymą, kad Lietuva turinti būti nepriklausoma ir demokratinė valstybė etnografinėse sienose, užsiminė apie galimus ryšius su Vokietija ir slaptu balsavimu išrinko 20 asmenų *Lietuvos Tarybą*.

Vokiečių karo vadovybė pagerbė išrinktą tarybą, tačiau nesiskubino suteikti jos prašomų okupacijos palengvinimų. Taryba vokiečiams buvo reikalinga būsimose derybose su rusais, todėl jai net leido gruodžio 11 paskelbti nepriklausomos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje ir jos atsipalaidavimą nuo ryšių su kitomis valstybėmis. Antru gi punktu taryba turėjo pareikšti stojanti į amžiną, tvirtą sąjungos ryšį su Vokietija. Tai buvo bėdos deklaracija. Kadangi už antrą punktą atsilygindama Vokietija delsė pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, tai 1918 vasario 16 aktu Lietuvos Taryba pati paskelbė pilnai atstatanti Lietuvos nepriklausomybę ir atsipalaiduojanti nuo bet kokių valstybinių ryšių su kitomis valstybėmis. Ir toliau jau ėmė vadintis *Valstybės Taryba*.

VISUOTINIS SEIMAS

Ginčai dėl seimo reikalingumo. Kai visuose užsienio kraštuose gyveną lietuviai telkėsi draugėn į kovą dėl Lietuvos laisvės, JAV lietuviai, kurie sudarė apie trečdalį lietuvių tautos, vis nepajėgė surasti bendros kalbos. Socialistams tėvynė neegzistavo, tautiečiai norėjo tik laisvamaniškai–bedieviškos tėvynės, ir abeji drauge nepakentė patriotiškai–religiškai nusista-

čiusių katalikų. Pirmosios dvi srovės save laikė demokratinėmis. Jų demokratybė praktiškai reiškėsi tuo, kad jie ignoravo katalikus ir net nenorėjo pripažinti katalikų vardo — visus juos vadino klerikalais.

Po pustrėčių metų katalikų suorganizuotos Tautos Tarybos veiklos, tautiečiai 1917 birželio 27 įsteigė savo Tautinę Tarybą, apjungiančią jiems palankias organizacijas. Naujoji taryba, vėliau dar kiek persitvarkiusi, prisistatė lietuvių visuomenei su savo tikslais bei uždaviniais, kurių pagrindiniu skelbė vienybės reikalą. Tai vienybei įgyvendinti taryba per savo spaudą (*Atėitis, Lietuva, Tėvynė*) siūlė tuoju sušaukti visų lietuvių seimą, kuris visų partijų vardu pareikštų, ko lietuviai nori savo kraštui ir kaip jie pasiryžę tą savo norą vykdyti. Esą, Amerikos lietuviams reikėtų pasisakyti dėl Lietuvos nepriklausomybės, sudaryti vieną politinį visų srovių centrą ir apsidėti rinkliava Lietuvos reikalams.²⁰

Šie Tautinės Tarybos siūlymai katalikams nebuvo jokia naujiena. Tai jau buvo nutarta 1914 m. Chicagos seime, kur buvo įsteigta Tautos Taryba ir visos lietuvių organizacijos, neįskiriant jokios pasaulėžiūros, buvo kviečiamos prisidėti. Tebuvo vienintelis apribojimas: nuo nemažiau kaip 1000 narių siunčiamas vienas atstovas, nuo 5000 ar daugiau — du atstovai. Nors ir keistai atrodo, kad vienybės vardu steigiama antara taryba, vis tik seimo šaukimo reikalas buvo svarstomas spaudoje ir daug pažerta vienų kitiems kaltinimų.

Kalendoriuje sakoma:

„Vidurinės srovės spaudai iškėlus viršun seimo klausimą, katalikų–demokratų (arba klerikalų) spauda be jokio pamato ir be jokios matomos priežasties drabstė purvais į sumanymą ir iš tolo kratėsi nuo seimo“ (126 p.).

Draugas 1917 spalio 31 rašė:

„Mūsų liberalų laikraščiuose dabar vis dažniau pasirodo balsai, kad Amerikos lietuviams esąs reikalingas naujas visuotinis suvažiavimas. Girdi, Lietuvos šelpimo darbas esąs sukoneveiktas, žmonės jau nenori aukoti Lietuvos reikalams. Girdi, reikia šitą betvarkę panaikinti. Reikia sujungti krūvon visus fondus ir smarkiau imties darbo.

²⁰ Naudotasi SLA 1919 m. kalendoriaus straipsniu: Iš Amerikos lietuvių gyvenimo 1917–1918 m. 125–141; 1917–1918 m. Draugas.

Šitie liberalų laikraščiuose verkšlenimai prasidėjo nuo to laiko, kuomet mūsų visuomenė pagaliaus nusisuko nuo jų... Katalikų veikimą Lietuvos labui visą laiką jie ignoravo. Bet kuomet dabar pamatė tuose savo žingsniuose aiškius nepasisekimus, iš naujo mėgina drumsti vandenį, iš naujo jie ima kalbėti ir rašyti apie visuotinius lietuvių suvažiavimus, kviešti lietuvius vienybėn“.

Tautinė Taryba ėmė organizuoti lietuvių kolonijose susirinkimus, kuriuose būdavo priimamos seimo reikalaujančios rezoliucijos. Toliau kalendoriuje (127) rašoma:

„Pasirodžius Rochesterio ir Binghamtono lietuvių rezoliucijoms, kuriomis reikalauja, kad seimas būtų šaukiamas, tas pats Draugas su didele arogancija ir pašaipa rašo apie jas ir siūlo tautininkams dėtis prie Amerikos Lietuvių Tarybos, kurion — pastebėsime — tegali įstoti tiktai katalikiškų draugijų atstovai“.

Drauge (1917 lapkričio 12) apie tai sakoma:

„Kiekvienas mūsų žino, kad Amerikos Lietuvių Taryba jau seniai gyvuoja. Ją įkūrė Amerikos lietuvių visuomenės atstovų suvažiavimas Chicagoje dar šios karės pradžioje. Laisvamanių tautininkų srovė neprisidėjo prie to suvažiavimo ir todėl neturėjo progos iš pradžių turėti savo atstovą minėtoje taryboje. Bet pasakui visuomenė daug kartų laisvamanius kvietė prisidėti. Bet jie visą laiką nenorėjo girdėti pakvietimo“.

Lapkričio 23 Draugas toliau rašo:

„Visi gerai žinome, kokiam galui tautininkai laisvamaniai šian die suskato reikalauti Amerikos lietuvių visuotinio suvažiavimo... Tai paskutinė jų priemonė pasikelti iš savo susmukimo... jiems vis dar sapnuojasi, kaip arčiau priėjus prie visuomenės ir įsipiršus jai į vadovus“.

Toks „dialogas“, aišku, negalėjo patarnauti jokiai vienybei. Kita vertus, nuo pat 1917 pradžios visur lietuvių vadai jau ėmė reikalauti Lietuvai nepriklausomybės, karas tebėjo toliau, jo pabaiga ir pasėkos dar nebuvo aiškios. Todėl ir seimo šaukimas atrodė maža beturis reikšmės.

Kinta pasaulio įvykiai. Rusijoje 1917 kovo mėn. kilo revoliucija. Caras buvo pašalintas ir sudaryta demokratinė Kerenskio vadovaujama vyriausybė, kurią JAV tuojau pripažino. Rytų fronte padėtis nė kiek nepagerėjo. Bolševikų skleidžiami „taikos ir žemės“ šūkiai demoralizavo kariuomenę, kuri ir anksčiau jau stokojo ginklų bei šaudmenų. Lapkričio 7 bolševikai pagrobė valdžią ir įvedė savo proletariato diktatūrą. Ru-

sų frontas visai palūžo, nors JAV vyriausybė siūlė ir teikė visokeriopą paramą. Gelbėdami savo diktatūrą, bolševikai pasiūlė vokiečiams taiką. Tai labai sustiprino vokiečių viltis laimėti karą ir sau pasilaikyti užimtas žemes.

Rusų–vokiečių derybos prasidėjo gruodžio 2 Lietuvos Brastose, kuri tada buvo vokiečių rankose. Per trejetą dienų pasikeista abiejų pusių pasiūlymais, kurie nebuvo priimti ir sutarta tik dėl paliaubų. Abi pusės turėjo savo tikslų, tačiau stengėsi įtikinti pasaulį, kad, priešingai savo oponentui, jos siekia pačių kilniausių: visoms tautoms suteikti laisvo apsisprendimo teisę. Kadangi bolševikai neturėjo jėgos paremti savo reikalavimus, tai turėjo priimti vokiečių padiktuotas sąlygas. Taika buvo pasirašyta 1918 kovo 3. Rusai išsižadėjo bet kokių teisių į Lietuvą ir sutiko tuojau išeiti iš Estijos ir Latvijos. Kol ten susitvarkys vietinė valdžia, krašto valdymą perims civilinė vokiečių policija.

Keturiolika Wilsono punktų. Dar Brastos deryboms vykstant, bolševikai švaistėsi koliojimais prieš sąjungininkus ir apšaukė juos imperialistais. Tai paskatino JAV prezidentą Wilsoną išryškinti savo ir JAV idealistinius demokratinius siekimus, kurie buvo paskelbti anksčiau. Juose buvo pabrėžiama, kad Amerika nesiekia padidinti savo teritorijos, nekariauja savo naudai, bet dėl tautų laisvės ir jų lygybės, nepaisant, ar jos būtų didelės ar mažos, galingos ar silpnos. Nėra jokios teisės, kuri leistų valstybėms mainikauti tautomis, tarsi jos būtų kieno nuosavybė ar daiktas. Visa tai aiškiai buvo suformuluota jo garsiuose 14 punktų, kuriuos jis paskelbė jungtinėje Kongreso sesijoje 1918 sausio 8.

Šių punktų pats svarbiausias, deklaracijos siela, buvo tautų apsisprendimo teisė. Pačios tautos, didelės ar mažos, pasirenka savo tvarkymosi–valdymosi būdą. Politinei jų nepriklausomybei ir teritoriniam integralumui garantuoti turi būti įsteigta Tautų Sąjunga. Kariaujančios valstybės (daugiausia taikoma Vokietijai ir jos sąjungininkams) turi atitraukti savo karines jėgas iš užimtų kraštų. Nurodęs, kaip turėtų susitvarkyti Europa, Wilsonas buvo gan maloningas Rusijai (VI punktas), kuri turi būti neliečiama, kol nusistatys savo gyvavimo formą. Ją kviečia į laisvų tautų draugiją ir žada net pagalbą, kokios ji panorės. Išskyrus Suomijos ir Lenkijos nepriklausomybę, kuri turėtų išėjimą į jūrą, Wilsonas visai neminėjo likimo gausių

nerusiškų tautų, kurių beveik visos reikalavo nepriklausomybės²¹.

Keturiolikos punktų deklaracija sujaudino Amerikos lietuvius, kuriems rūpėjo Lietuvos nepriklausomybė. Jie jautė patogią progą tai priminti prezidentui ir JAV visuomenei. Sausio 18 katalikų veikėjai susirinko posėdžio į savo Informacijos biurą Washingtone ir nutarė sušaukti visų lietuvių seimą, susitarus su kitomis srovėmis (tautininkais ir socialistais) ir numatė seimui laiką bei vietą ir atstovų rinkimo tvarką. Seimas buvo numatytas kovo 13–14 Washingtone. Tautinė Taryba tuoju prišidėjo prie seimo sušaukimo. Socialistai delsė, oficialaus atsakymo nedavė, tačiau per savo spaudą ir atsišaukimus kurstė ne tik socialistus, bet ir visą lietuvišką visuomenę seime nedalyvauti.

Seimo parengimas ėjo bendrose katalikų ir tautiečių tarybų atstovų pasitarimuose. Pasirodė, kad Washingtone seimą sukviesti susidarė kliūčių, tad nutarta rinktis New Yorke. Rengimo komisijon nuo katalikų buvo paskirti Julius Kaupas, Kazys Pakštas, Paulius Mulevičius, kun. Norbertas Petkus ir Matas Milukas; nuo tautininkų — Pijus Norkus, Vincas Jankauskas, Vincas Vaitkus, A. Augūnas ir Julius Baniulis. Rezoliucijoms paruošti komisiją sudarė iš vienos pusės Kaupas, Pakštas ir kun. Petkus, o iš antros pusės — Jankauskas, R. Adžgauskas ir Baniulis. Mandatams priimti paskirti Kaupas ir Norkus. Principe abiejų pusių buvo sutarta seime kelti tik tokius sumanymus, kuriems abeji pritaria.

Seimui buvo nusamdyta didžiulė Madison Square Garden salė, kurion kovo 13 susirinko 1101 atstovas. Jų du trečdaliai buvo nuo katalikų organizacijų, vienas trečdalis — nuo tautinių. Pagal valstijas atstovai šiaip pasiskirstė:

Connecticut	184	New Hampshire ...	3
District of Columbia	3	New Jersey	119
Illinois	109	New York	175
Indiana	6	Ohio	24
Maryland	48	Pennsylvania	258
Massachusetts	155	Rhode Island	3
Michigan	7	Wisconsin	7

²¹ Tarulis, *American-Baltic Relations* 15–20.

Seimą atidarė Julius Kaupas, tuomet buvęs katalikų susivienijimo organo Garso redaktorius. Seimui vadovauti katalikai pasiūlė Joną K. Miliauską-Milių, o tautininkai — Stasį Gegužį. Dauguma balsų buvo išrinktas Miliauskas. Svarbiausiu seimo uždaviniu buvo priimti ir paskelbti rezoliucijas dėl Lietuvos laisvės ir sudaryti abiejų srovių vieną vadovaujantį organą.

Seimo rezoliucijos buvo paremtos plačiai išdėstytais motyvais ir atitinkamomis išvadomis. Pati svarbiausia buvo Lietuvos nepriklausomybės reikalavimas, pabrėžiant, kad Lietuvos plėtojimuisi reikalinga sudaryti nepriklausomą, demokratiškai sutvarkytą valstybę etnografinėse ribose su būtinai ekonominiam gyvenimui reikalingomis korektyvomis ir kad Lietuvos nepriklausomybę garantuotų taikos kongresas, kuriame turi dalyvauti ir Lietuvos atstovai. Tai buvo stipri Amerikos lietuvių parama Vilniuje vasario 16 paskelbtam Lietuvos nepriklausomybės atstatymo aktui.

Kita rezoliucija pasveikino JAV prezidentą Wilsoną 700.000 Amerikos lietuvių vardu, jam išreiškė pagarbą ir padėką už mažų tautų gynimą ir joms laisvės reikalavimą. Drauge prašė jo paramos atgauti visišką laisvę lietuvių tautai.

Specialia rezoliucija pasmerkė vokiečių imperializmą, nuo kurio kenčia Lietuva, ir pažadėjo JAV prezidentui visišką paramą kare su Vokietija.

Sveikinime Šv. Tėvui pranešama, kad Amerikos lietuvių politinis seimas pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę ir dėkoja Jo Šventenybei už rėmimą tautų apsisprendimo teisės ir už parodytą lietuvių tautai tėvišką globą.

Dėl santykių su kaimyninėmis tautomis seimas pageidavo, kad būtų įsteigta viso pasaulio tautų sąjunga su pasauliniu tribunolu. Pareiškė, kad Lietuvos valstybė nesivadovaus imperialistinėmis tendencijomis, kad lietuviai nepakės iš šalies primateamų kokių nors politinių ar ekonominių ryšių su bet kuria tauta ir griežtai protestavo prieš visas lenkų pastangas jungti Lietuvą su Lenkija į vieną politinį kūną arba gauti per Lietuvą kelią į Baltijos jūrą.

Gyvendami demokratiame krašte ir naudodamiesi pilna laisve, seimo dalyviai aiškiai pareiškė, kad Lietuvos valstybėje būtų įgyvendinti tikros demokratijos principai su respublikine valdžios forma, kad visi piliečiai turėtų lygias politines teises,

kad būtų užtikrinta žodžio, spaudos, susirinkimų, organizacijos, tikėjimo ir sąžinės ir asmens bei namų laisvė.

Seimas pripažino svarbiausiu reikalu, kad visi Amerikos lietuviai savo laisva valia mokėtų mėnesines duokles Lietuvos reikalams, jas siųsdami per savo visuomeninius fondus.

Sėkmingesnei politinei veiklai dėl Lietuvos nepriklausomybės namie ir užsieny seimas įpareigojo Amerikos Lietuvių Tarybą ir Amerikos Lietuvių Tautinę Tarybą sudaryti bendrą Vykdomąjį Komitetą (tada jis buvo vadinamas Pildomuoju arba Egzekutyviu), kuris įgyvendintų abiejų tarybų bendrus nutarimus. Komiteto narių skaičių ir jo būstinę pavesta nustatyti taryboms.

Lietuvos nepriklausomybę liečiančią rezoliuciją seimas nutarė perduoti mažųjų ir pavergtųjų tautų užtarėjui prezidentui Wilsonui ir visoms sąjungininkų bei neutralioms šalims.

Vykdomasis Komitetas susiformavo tik spalio 29. Jo pirmininku buvo Norus–Naruševičius, sekretorium kun. Žilius, nariais J. Šliūpas ir K. Česnulis. Jie visi turėjo gyventi Washingtone. Komiteto būstinė buvo Lietuvių Informacijos Biure, kuris buvo įsikūręs prieš Baltuosius Rūmus (703 15th Street) su užrašu Lithuanian National Council & Information Bureau. Biurui vadovavo J. Bielskis. 1918 lapkričio 8 New Yorke įvykęs abiejų tarybų suvažiavimas komitetą papildė dar šiais nariais: nuo tautininkų — M. Vinikas, J. Širvydas, J. Liutas–Liutkauskas ir A. B. Strimaitis, o nuo katalikų — J. Kaupas, adv. Mastauskas, J. Lopatto ir L. Šimutis, kurie galėjo gyventi savo vietovėse.

Seimo vertinimai. Seimo organizatorių šūkis buvo: „Į krūvą visi Lietuvos mylėtojai“. Kadangi socialistai buvo nusistatę priešišškai ir net skelbė, kad katalikai su tautiečiais stengiasi Lietuvą parduoti vokiečiams (Naujienos, 1918 vasario 20), tai abi srovės seimui ruošėsi rūpestingai. Buvo griežtai nusistatyta, ko reikalauti ir kaip praveisti, turėti savus pranešėjus, neleisti žmonėms išsirikauti ir tuoju užgniaužti bet kokius išsišokimus. Rezultate abi srovės susidraugavo, ir tirpo priešiškas nusistatymas, nes kraštutiniai sudarė mažumą.²²

New Yorko spauda apie seimą buvo gana palanki. Daugeiui korespondentų buvo nesuprantama, kaip mažos tautos gru-

²² Uosis (Kun. Kemėšis), Draugas 1918 kovo 26.

pė surengė tokį didelį seimą ir pareikalavo savo kraštui laisvės ir nepriklausomybės. Pirmą seimo dieną New York Evening Mail išspausdino tokią antraštę: „Seek Freedom for Lithuania“. New York Evening Journal užrašė: „Place at Peace Table Asked by Lithuanians“. Rimčiausiai ir geriausiai rašė New York Times, o New York Herald parašė net vedamąjį (editorialą). Associated Press ir United Press išsiuntinėjo ilgas telegramas po visą Ameriką ir kitas šalis. Iš to matome, kad seimas padarė didelį įspūdį angliškai kalbančiai visuomenei — ir apie Lietuvą bei jos laisvės troškimus, ir atsiribojimą nuo lenkų ir Lenkijos. Kaip sensaciją beveik kiekvienas laikraštis paminėjo kilusį triukšmą dėl maldos.

Iš tikrųjų maldos reikalas buvo ilgai svarstomas abiejų tarybų komitetuose ir bendruose jų posėdžiuose. Prieš pat seimą karštesni tautiečių laisvamaniai pareiškė, kad, jei katalikai kalbės seimo atidarymo malda, jie tuo pačiu metu giedosią marseletę, pastatysią Šliūpo paveikslą ir katalikus priversią prieš jį nusilenkti, ir išeisią iš seimo. Dėl šventos ramybės sutarta maldos nekalbėti. Taip ir pasielgė katalikų atstovas J. Kaupas: po atidarymo kalbos, tuojau pasiūlė rinkti seimo prezidiumą. Tačiau antros sesijos pradžioje delegatė iš Waterburio pasiūlė posėdį pradėti malda. Kilo ilgi ginčai ir šauksmai. Tada pakilo kun. Pranas Augustaitis ir patarė katalikams atsistoti ir sukalbėti „Tėve mūsų“. Kai kurie laisvamaniai ėmė trypti, švilpti ir kelti visokį triukšmą. Šio įvykio garsas tuojau pasklido miesto gatvėse ir spaudoje. Tai apramino karštuolius, ir seimas net savo darbus baigė malda.

Buvo ir mažesnių trūkumų. Tai dažnas Lietuvos ir JAV himnų giedojimas, kai kuris nors kalbėtojas ar atstovas surikdavo giedoti himną; Stasys Šimkus tuojau šokdavo diriguoti. Rengėjai nepasirūpino iš anksto New Yorko spaudoje paruošti opinią ar gauti žymesnį amerikietį kalbėtoją. Didžioji Madison Garden salė nebuvo papuošta, net neiškabintos JAV ir Lietuvos vėliavos. Nepasikvietė nė kino filmų fotografų, kurie Lietuvą galėjo pagarsinti per kinoteatrus.

Tačiau visa tai buvo tik mažmožiai, palyginus su tuo, kiek šis visuotinis seimas sukėlė entuziazmo lietuvių ateiviuose ir sužadino tėvynės Lietuvos meilę.

LIETUVOS PRIPAŽINIMO VINGIAI

LIETUVIŲ DELEGACIJA PAS PREZIDENTĄ WILSONĄ

Svaigus tautų apsisprendimas. Woodrow Wilsonas sukūrė idealistinę pasaulio taikos viziją. Jis giliai tikėjo, kad karai išnyks, jei visoms tautoms — didelėms ir mažoms — bus suteiktas galimumas laisvai apsispręsti, kaip savo etnografinėse ribose valdytis pagal savo būdą ir papročius. Apie tai jis pradėjo kalbėti pirmojo pasaulinio karo metu, kai Amerika dar tikėjosi išlikti neutrali.

Pirmą viešą pareiškimą jis padarė 1916 gegužės 27 kalboje Taikos Įgyvendinimo Sąjungos (League to Enforce Peace) suvažiavime Washingtonė. Tuos dalykus jis labiau pabrėžė 1917 sausio 22 jungtinėje Kongreso sesijoje. Kai Vokietija pradėjo beatodairiškai skandinti ne tik kariaujančių kraštų laivus ir pažeidė JAV neutralumą, Wilsonas sukvietė balandžio 2 jungtinę Kongreso sesiją, kurioje dar stipriau gynė tautų apsisprendimo teises ir pasmerkė piratiškus Vokietijos povandeninių laivų veiksmus. Todėl balandžio 6 JAV Kongresas paskelbė Vokietijai karą šūkiu: „Mes kovosime dėl mažų tautų teisių ir laisvės“.

Rusija kariavo su Vokietija. Taigi, ji buvo Anglijos, Prancūzijos ir į karą stojusių JAV sąjungininkė. Tuo metu Rusija, po kovo mėn. revoliucijos, jau buvo virtusi respublika. Todėl Wilsonas jautė reikalą kreiptis į „rusų tautą“ (gegužės 26), pareikšdamas aukštus tautų apsisprendimo principus ir užtikrinimą, kad Amerika nesiekia jokių užkariavimų, kovoja tik dėl tautų laisvės. Nė viena tauta negali būti verčiama gyventi po tokia suverenine valdžia, kokios ji nenori. . . Iš to matome, kiek Wilsonas turėjo supratimo apie Rusijos imperiją, kuri buvo pavergusi daugybę skirtingų tautų. Apie savo nusistatymus dėl mažų tautų teisių ir laisvių rugpiučio 27 parašė ir popiežiui Benediktui XV.

Pats svarbiausias Wilsono pareiškimas dėl mažųjų tautų teisių, be abejo, buvo jo „Keturiolikos punktų“ paskelbimas 1918 sausio 8 jungtinėje Kongreso sesijoje. Juose Wilsonas išdėstė JAV siekimus, kad taikos diplomatija būtų vieša, ne slapta, kad visiems būtų garantuota jūrų laisvė, prekybos laisvė ir nusiginklavimas ir kad būtų evakuotos visos Vokietijos ir jos sąjungininkų užimtose žemės. Atskiruose punktuose buvo patvarkoma Vidurio Europa, pripažįstama Lenkijos, Suomijos ir Armenijos nepriklausomybės ir dailiai saugomas Rusijos neliečiamumas (VI punktas), nors ten jau viešpatavo bolševikai ir buvo pradėję taikos derybas su Vokietija. Pabaltijo tautos (lietuviai, latviai ir estai) nei gausios nerusiškos mažumos punktuose visai nebuvo paminėtos, nors visos troško nepriklausomybės.

Vasario 11 Wilsonas vėl kreipėsi į jungtinę Kongreso sesiją, toliau plėtodamas 14 punktų principus. Jis pareiškė, kad tautos negali būti perduodamos iš vieno suvereniteto į kitą taprtautinėse konferencijose arba varžovų ir priešų susitarimu. Turi būti atsižvelgta į tautų norus. Apsisprendimas nėra tik tuščias žodis, jis būtinas; jo nepaisymas gali būti pavojingas; nesantaika ir neapykanta gali sukelti naujus karus.

Tai buvo didelis paskatinimas Amerikos lietuviams tęsti kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės. Iš to ir gimė kovo 13–14 visuotinis katalikų ir tautinės tarybų sušauktas seimas New Yorke, kuris savo rezoliucijose pagerbė prezidentą Wilsoną, kaip mažųjų ir pavergtųjų tautų globėją bei gynėją, ir nutiesė pagrindines gaires, kokios jie norėtų Lietuvos. Seimo rezoliucijos buvo perduotos prezidentui Wilsonui ir Valstybės Departamentui, tačiau iš jų nesulaukta jokio atsakymo.

Tokių laisvų seimų bei nutarimų ano meto Lietuva negalėjo turėti. Vokiečių karo vadovybė nesiskubino lengvinti okupacijos varžtų, bet ji Lietuvos tarybai leido gruodžio 11 skelbti nepriklausomos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje, su pažadu sudaryti karinę ir ekonominę sąjungą su Vokietija. Kai Lietuvos Brastos derybos nutrūko, Lietuvos Taryba Vilniuje 1918 vasario 16 paskelbė pilną Lietuvos nepriklausomybę ir nutraukimą bet kokių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis. Nuo šiol pasivadinsi Valstybės Taryba kreipėsi į kitas valstybes, prašydama pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Karinė vokiečių valdžia neleido šio akto skelbti, ir užsienis apie tai patyrė kiek vėliau.

Vokietijos vyriausybė ir karo vadovybė spaudė Valstybės Tarybą grįžti prie gruodžio 11 deklaracijos. Taryba nesutiko, tačiau ji neturėjo realios jėgos priešintis. Pagaliau kovo 23 Vokietijos kaizeris Vilhelmas II pripažino Lietuvos nepriklausomybę su sąlyga, kad Lietuva dėtusi į sąjungą su Vokietija.

Kadangi Amerika jau buvo kare su Vokietija, tai Amerikos Lietuvių Taryba balandžio 26 kreipėsi į Valstybės Departamentą, prašydama aiškiai pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, kad tuo būdu būtų sustabdytas svetimųjų (Rusijos, Vokietijos ir Lenkijos) kišimasis į politinius Lietuvos reikalus. Tai buvo gražūs norai, to paties siekė latviai ir estai, kurių departamentas negalėjo patenkinti, nes vokiečiai buvo dar stiprūs, o Lietuvos nepriklausomybė gyvavo tik popieriuje. Daug kartų nesėkmingai klabenusi JAV įstaigų duris, Amerikos Lietuvių Taryba nenusiminė. Ji nusprendė kreiptis tiesiog į patį JAV prezidentą.

Baltuosiuose Rūmuose. Taryba sukviėtė savo pilnates posėdį Lietuvių Informacijos Biure Washingtone, kur tuo metu dirbo vienas iš veikliausių biuro narių adv. Balys Mastauskas. Jis turėjo daug vertingų pažinčių ir išrūpino audienciją pas prezidentą. Lietuvių delegacijos atstovai gegužės 2 prašė prezidentą paskirti priėmimo laiką, savo prašymą paremdami nurodymu, kad šiuo metu JAV armijoje tarnauja 25 tūkstančiai lietuvių sūnų. Prezidentas delegaciją nukreipė pas Viešosios Informacijos Komiteto direktorių George Creel. Kai tik delegatai išėjo iš kabineto, Creel tuojau parašė prezidentui, kad jis buvo retai sutikęs labiau dėmesio vertų žmonių grupę ir skatino prezidentą juos priimti rytoj ar bent parašyti jiems atsakymą į jų prašymą, kad ši galinga organizacija būtų mums visiškai palanki.²³

Rytojaus dieną, penktadienį, gegužės 3, prezidentas Wilsonas priėmė Amerikos Lietuvių Tarybos delegaciją, suteikdamas jai progą prašyti Lietuvai nepriklausomybės. Delegacijai vadovavo adv. Mastauskas, o iš anksto paruoštą memorandumą paskaitė kun. Jonas J. Jakaitis, išreikšdamas prezidentui ištikimybę ir tikėjimą jo ginamais principais. Prezidentas atsakyme parodė lietuvių delegacijai daug palankumo, tačiau neįsipareigojo jokiais tikrais pažadais.

²³ David, The Development of U. S. Policy Toward the Baltic States 185.

Gegužės 7 dienos Official Bulletin aprašė delegacijos vizitą ir paskelbė jos memorandumą bei prezidento atsakymą, kuriame jis širdingai atjautė Lietuvos padėtį ir lietuvių tautos siekimus. Po keleto dienų, prisimindamas lietuvių prašymą, Wilsonas pareiškė, kad jį atnešė labai rimta žmonių grupė, kuri jam padarė gilų įspūdį. Jis tikėjęs, kad jų troškimas nepriklausomybės buvo tikras ir nuoširdus, tačiau jis tegalėjęs savo kalboje išreikšti tik truputį daugiau negu užuojautą, kurią jis nuoširdžiai išgyveno. Be to, jis įspėjęs delegaciją, kad jos norų įvykdymas priklausys nuo sąjungininkų pergalės ir kad turės būti atsižvelgta į tautos praeitį ir susidariusias lemiamas aplinkybes.

Delegacijos žygis nepraėjo veltui. Lietuviai tikėjosi laimėję, ir tai buvo aikštinas veikti toliau kovoje dėl savo tautos nepriklausomybės. Delegacijos lankymąsi pas prezidentą plačiai išgarsino spauda. Be to, ir pats prezidentas neužmiršo savo pažadų. Jis paskyrė du istorijos profesorius, — Frank A. Golder ir Sidney B. Fay, — studijuoti Lietuvos ir Latvijos problemas ir tuo reikalu parašyti savo rekomendacijas. Vėliau jų pranešimai buvo įjungti į taikos konferencijos Paryžiuje tyrinėjimų-informacijos skyrių, pavadintą Inquiry.

Darbai prieštarauja žodžiams. Baltijos tautų — Lietuvos, Latvijos ir Estijos — kelias į nepriklausomybę buvo erškėčiuotas, ne taip kaip Lenkijos ir Suomijos, kurias JAV pripažino vienu mostu savo keturiolikoje punktu. Tautų apsisprendimo principas palūžo, nepraėjus nė penkiems mėnesiams po iškilmingo paskelbimo. Wilsonas tikėjo Rusijos atgijimu net po bolševikų perversmo ir kietai laikėsi Rusijos nedalomumo, nors pats iš jos išskyrė dvi Baltijos tautas — Lenkiją ir Suomiją.*

* Baltijos tautos laisvę išikovojo savo krauju ir milžiniškomis pastangomis. Jų veiksmų liudininkai-dokumentai sugulė archyvuose, o veikėjų atsiminimai, užrašai, istorikų tyrinėjimai susiglaudė bibliotekų lentynose. Tuo karžygišku laikotarpiu giliau susidomėta tik po antrojo pasaulinio karo, kai bolševikinė Rusija brutaliai užgrobė Lietuvą, Latviją ir Estiją, nepriklausomai išgyvenusias dvidešimtį metų (1918–1940).

Pastarųjų penkiolikos metų laikotarpy yra pasirodžiusios kelių istorikų studijos apie Baltijos valstybių formavimąsi ir JAV vyriausybės politiką jų atžvilgiu (1918–1922).

Pirmoji iš jų paminėtina dr. Konstantino R. Jurgėlos disertacija Fordhamo universitete: **Lithuania and the United States: The Establishment of State Relations**, New York 1954 (neišspausdinta). Autorius naudojosi plačia dokumentacija, spausdinta ir archyvine, ir Ame-

Wilsonas (1856–1924) buvo neabejotinai aukšto lygio intelektualas ir tvirtų principų žmogus. Idealizmą jis paveldėjo iš savo tėvo, skotų kilmės presbiterijonų kunigo. Mokslus ėjo gerose mokyklose, studijavo istoriją ir politinius mokslus, o doktoratą gavo Johns Hopkins universitete už disertaciją Congressional Government, kurioje aštrokai kritikavo Kongreso komitetų sistemą. 1902 m. buvo išrinktas Princetono universiteto pirmuoju pasauliečiu rektorium. Tas pareigas jis ėjo iki 1910 m. Pasitraukė dėl kivirčių su savo paties administracija, nes savo charakteriu jis buvo autokratiškas, užsispyręs ir nenuolaidus kitaip galvojantiems. Įtakingas savo draugų tarpe, tačiau nesugebėjo sumegzti net diplomatinių ryšių su priešingo nusistatymo žmonėmis.

1910 m. pradėjo politinę karjerą. Po dvejų metų demokratų partija jį parinko kandidatu į prezidentus. Laimėjęs rinki-

---

rikos Lietuvių Tarybos dokumentais. Gerai nušviestos ir tarptautinės aplinkybės. 312 puslapių.

Kita nespausdinta disertacija Columbia universitete yra dr. William Morris David, Jr., **The Development of United States Policy Toward the Baltic States 1917–1922**. Autorius sako, kad jo susidomėjimą tuo laikotarpiu sukėlė Wilsono prieštaravimas savo tautų apsisprendimo teisių skelbime ir atkaklus jų neigimas Baltijos tautų atžvilgiu. Studija palanki Baltijos tautoms ir gerai dokumentuota. 464 puslapiai, 1962 m.

Iš spausdintų leidinių pažymėtina jauno istoriko studija, vaizduojanti, kaip Lietuva tapo valstybe: Alfred Erich Senn, **The Emergence of Modern Lithuania**. Columbia University Press 1959, 272 psl. Autorius gerai apvaldo istorinius šaltinius, visą dėmesį sutelkia į 1917–1920 metus.

Gan įdomią ano laikotarpio studiją pateikė Stanley W. Page, **The Formation of the Baltic States: A Study of the Effects of Great Power Politics upon the Emergence of Lithuania, Latvia, and Estonia**. Harvard University Press 1959, 193 psl. Įvade autorius pasisako, kad jis nėra nei baltiečių, nei rusų, nei vokiečių, nei lenkų kilmės žmogus, nėra specialiai palinkęs į jokią grupę, partiją ar tautą ir nemėgina įrodinėti, katra pusė yra teisi ar klaidinga, gera ar bloga. Studija įdomi ir pažadas ištesėtas.

Pats vėliausias yra dr. Alberto Tarulio (1906–1964) veikalas, išėjęs jau po autoriaus mirties: Albert N. Tarulis, **American-Baltic Relations 1918–1922: the Struggle over Recognition**. The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 1965, 385 psl. Tai labai rimtas, gerai dokumentuotas veikalas, parašytas su moksliniu orumu, daugiau dėmesio skirias Lietuvai ir užbaigoje siekias šių dienų Amerikos ir Lietuvos santykius.

Visi čia suminėti veikalai gali patarnauti kiekvienam skaitytojui, kuris norėtų plačiau susipažinti su to meto pasauliniais įvykiais, bet Tarulio dėmesys daugiausia telkiamas į Amerikos lietuvių veiklą.

mus, prezidentu išbuvo du terminus (1913–1921). Pačioje pradžioje jis įvedė naudingų finansinių reformų. Pirmajam pasauliniam karui prasidėjus, stengėsi laikytis nuošaliai, neįsivelti į karą. Dėl to jis laimėjo rinkimus ir antram terminui, tačiau karo neišvengė. Kaip jau anksčiau matėme, Wilsonas uoliai skelbė idealistinius karo motyvus, kurių pagrinde buvo tautų apsisprendimo principas, išryškintas jo keturiolikoje punktu. Per savo asmeninį patikėtinį, Edward M. House, jis kreipėsi į sąjungininkus, siūlydamas tuos punktus paskelbti drauge, tačiau pastarieji nesutiko prisidėti.

Edward House, turtingo Texas žemvaldžio sūnus, apsukrus vyras, gavęs pulkininko titulą iš gubernatoriaus už pasitarnavimus, prisigretino prie Wilsono ir tapo jo patikimiausiu asmeniu. Jis greitai išplaukė į „tarptautinius vandenis“, nes mokėjo sueiti į pažintis su aukštais asmenimis ir gauti įvairiausių informacijų. Kitas panašaus tipo žmogus buvo Rusijos ambasadorius Boris A. Bachmetev, paskirtas į JAV po caro nuvertimo ir čia likęs atstovu ir po bolševikų perversmo. Bachmetevas susidraugavo su House ir per jį „kuždėjo“ į Wilsono ausį, net padėjo jam suredaguoti Rusijai palankų šeštąjį punktą.

Wilsonas nekartą buvo išreiškęs pagarbą rusų tautai. Rusai jam atrodė „didingi, nuostabūs, meilūs, draugiški, patikimi, geraširdžiai, atsidavę taikai“... Ypač po caro nuvertimo demokratinė Rusija jam rodėsi tinkamu partneriu į garbingą sąjungą.²⁴ Todėl nenuostabu, kad į Bachmetevo pagerbimą New Yorke Madison Square Garden salėje (1917 liepos 7) sugužėjo didelė minia. Tarp daugelio pagyrų rusams ir pačiam ambasadoriui nuskambėjo tik vienas disonansas: Amerikos lietuvių Tautinės Tarybos atstovai paprašė Lietuvai nepriklausomybės. Liepos 10 jie net įteikė Bachmetevui tuo reikalu memorandumą. Tačiau jis visur griežtai gynė Rusijos nedalomumą.

Tarp kitko, su ambasadorium buvo atvykusi ir prekybinė rusų komisija, kurios nariu buvo lietuvis, pasižymėjęs inžinierius ir diplomatas Tomas Naruševičius–Norus (1871–1927). Jis tuojuo įsijungė į politinę Amerikos lietuvių veiklą Sanda roje. Drauge su kun. J. Žilium jis parašė knygėlę Lithuania's Case for Independence (Lietuvos byla dėl nepriklausomybės, išleista Washingtone 1918). Senatorius Henry Cabot Lodge

²⁴ Tarulis, op. cit. 28–29.

1918 gruodžio 3 senato posėdyje kalbėjo apie Lietuvos pripažinimą ir pasiūlė tą 60 puslapių knygėlę įtraukti į Congressional Record. Pasiūlymas buvo priimtas ir išspausdintas kaip Senate Document No. 305.

Dėl Rusijos Wilsonas laikėsi tos pačios nuomonės kaip Bachmetevas. Tiesą sakant, Rusijos reikaluose jis nedaug nusimainė, o apie Baltijos kraštus ir tenykščių tautų siekimus — dar mažiau.

Kadangi prezidentas neturėjo laiko gilintis į Rusijos painiavas, tai jis tuos dalykus pavedė valstybės sekretoriui, kuriuo nuo 1915 buvo paskirtas Robert Lansing. Tai buvo pasižymėjęs teisininkas, šeimos saitais susirišęs su respublikonais. Jis sugebėjo tvarkyti departamentą, bet turėjo prisilaikyti prezidento politikos, kurią tvarkė pats prezidentas, bemaž nesitardamas su sekretorium. Abu nekenė bolševizmo ir abu lygiai tikėjo, kad Rusija susitvarkys, kaip ir visos pasaulyje vykusios revoliucijos.

Tą „susitvarkymą“, arba bolševikų režimo žlugimą, nuolatos rėmė savo pranešimais iš Rusijos sostinės JAV ambasadorius David R. Francis. Jis ten buvo paskirtas 1916 m. už nuopelnus rinkiminėje kampanijoje. Buvo jau 65 metų ir nieko neišmanė nei apie Rusiją, nei apie diplomatiją. Nemokėjo sumegzti ryšių su kitų kraštų diplomatais ir su aukštais Rusijos pareigūnais. Jis kiek atgijo po kovo revoliucijos, nes laikinosios vyriausybės vadai buvo mažiau aristokratiški. Iš jų gautas informacijas Francis siuntinėjo į Washingtoną kaip savo nuomonę. Bolševikams pasigrobus valdžią (lapkričio 7), jis baisėjosi jų kriminaliniais darbais ir žudynėmis, tačiau tęsė bendradarbiavimą, stengdamasis Rusiją laikyti kare.

Tikėjimas į greitą sovietų valdžios griuvimą viešpatavo ilgesnį laiką ir veikė Amerikos politiką Rusijos ir Baltijos tautų atžvilgiu. Bolševikų žlugimą nuolatos pranašavo ir amerikiečių užsienio tarnybos žmonės bei visoki ten siunčiami įgaliotiniai ir informacijų rinkėjai. Rusijos žinovų jų tarpe buvo nedaug. Todėl Valstybės Departamente įsigalėjo tikėjimas į sovietų valdžios laikinumą. Kai ten ateidavo priešingos informacijos iš giliau Rusiją pažinusių asmenų, jos buvo atmetamos kaip kilusios iš nepatikimų šaltinių.²⁵

²⁵ Plg. David, op. cit. 48, 56–72.

Pagrindinis visų problemų sprendėjas buvo laikas: „wait and see“ (pažiūrėsim — pamatysim). Tai buvo prezidento ir departamento užtvara, į kurią atsimušdavo visi Amerikos lietuvių žygiai dėl Lietuvos.

TAIKOS DERYBOS PARYŽIUJE

Karalystės grėsmė. Aukštoji vokiečių karo vadovybė buvo tvirtai įsitikinusi, kad Baltijos kraštai, ypač Lietuva, po karo teks Vokietijai. Tas tikėjimas dar labiau sustiprėjo, kai Lietuvos Brastos derybose su rusų bolševikais, vokiečiai juos priverstė pasitraukti iš karo ir išsižadėti Lietuvos. Tuo tarpu Lietuvos Taryba jau spėjo paskelbti du nepriklausomybės aktus (1917 gruodžio 11 ir 1918 vasario 16). Pirmame tų aktų buvo įsipareigota prašyti Vokietijos globos ir žadėta dėtis su ja „amžinon sąjungon“. Vasario 16 akte jau neminimi joki ryšiai su Vokietija.

Visai suprantama, kad antrasis aktas labai suerzino vokiečius. Jie spaudė tarybą laikytis gruodžio 11 akto, o ši vis prašė pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, nes jei nėra valstybės, tai kaip galima kalbėti apie sąjungą. Tarybos poziciją iš dalies parėmė Vokietijos katalikų Centro partijos ir socialdemokratų atstovų griežtas pasisakymas Vokietijos parlamente (Reichstag) prieš aneksijas arba svetimų žemių grobimą. Ypač Lietuvai buvo palankus Centro partijos vadas Matthias Erzberger (1875–1921), turėjęs artimų ryšių su lietuvių veikėjais Šveicarijoje. Kadangi Reichstagas būkštavo, kad prievarta prijungimas kitų kraštų gali pakenkti karui vakarų fronte, tai savanoriškas prisijungimas būtų daug geriau.

Reichstago daugumos atstovai pareikalavo, kad būtų leista į Berlyną atvykti tarybos delegacijai. Pačioje taryboje buvo karštai ginčijamasi dėl Vokietijos diktuojamų sąlygų. Laimėjo praktiškas principas: dabar arba niekad. Kovo 20 posėdyje nutarta, kad delegacija santykiuose su Vokietija gali žadėti laikytis gruodžio 11 akto sąlygų. Tarybos delegatais išrinkti kun. Justinas Staugaitis (vėliau vyskupas), Jurgis Šaulys ir Jonas Vileišis. Nuvykę Berlyną, jie gavo kaizerio Vilhelmo II Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą 1918 kovo 23, kuriame buvo

pabrėžta gruodžio 11 nutarimas — sąjunga su Vokietija ir išpareigojimas mokėti dalį Vokietijos karo skolų. Iš Vokietijos pusės Lietuvai daugiau nieko nebuvo pažadėta.

Kai delegatai dar norėjo pasimatyti su kancleriu Georg von Hertling ir pasitarti dėl Lietuvos ekonominių reikalų ir karinės valdžios pašalinimo, jiems buvo patarta tuoj grįžti į Vilnių, kur rengiamos didelės nepriklausomybės paskelbimo iškilmės. Parvažiavę delegatai patyrė, kad Vilniuje niekas apie jokiais iškilmėmis nebuvo girdėjęs. . .

Tuo tarpu Vokietijoje ėjo varžybos dėl kandidato į Lietuvos karalius. Karinė vadovybė norėjo Lietuvą prijungti prie Prūsijos ir sostą siūlė imperatoriui Wilhelmui arba jo sūnui Joachimui. Bavarija ir Saksonija pabūgo Prūsijos išgalėjimo, ir sostas buvo numatomas pavesti Saksonijos kunigaikščiui Fridrichui Kristijonui, nes juk saksų karaliai buvo valdę Lietuvą–Lenkiją nuo 1697 iki 1763. Buvo ir kitų kandidatų. Erzbergeris iškėlė Wilhelmo von Urach, Württembergo hercogo, kandidatūrą, nes jis buvo katalikas, tinkamas katalikiškai Lietuvai ir nebuvo Württembergo sosto paveldėtojų eilėje.

Lietuvos Taryba 1918 birželio 4 nusprendė kviešti į karalius Urachą. Karinė valdžia Lietuvoje dar labiau įdūko ir visai kliudė tarybai susisiekti su Urachu. Tačiau lietuviams pavyko liepos 1 pasiekti Urachą, kuris sutiko priimti jam siūlomą sostą. Taryba jį išrinko karalium liepos 13. Formalų kvietimą priimti Lietuvos karūną Mindaugo II vardu išsiuntė rugpiūčio 12. Nors taryboje nebuvo nė vieno monarchisto ir Urachą išrinko karalium tik gelbėdamiesi nuo prijungimo prie Prūsijos, vis dėlto keturi kairiųjų atstovai balsavo prieš ir protesto ženklą pasitraukė iš tarybos. Aišku, prieš Urachą protestavo ir vokiečių valdžia.

Karinės Vokietijos jėgos iš rytų buvo perkeliamos į vakarus, kur spalio pradžioje gavo bemaž mirtiną smūgį. Kancleris Hertling atsistatydino ir jo vietą spalio 3 užėmė kunigaikštis Max von Baden. Visos imperijos reikalams valstybės sekretorium jis paskyrė Erzbergerį, uolų Lietuvos nepriklausomybės rėmėją. Savo deklaracijoje spalio 5 Reichstage kancleris pareiškė, kad vokiečių užimtiems kraštams suteikiama laisvė apsispręsti kurti savo valstybes ir vyriausybes. Lietuvos Taryba, jau anksčiau pasivadinusį Valstybės Taryba, gavo laisvas rankas tvarkytis pagal vasario 16 aktą. Aneksijų grėsmei išny-

kus, gretai dingo ir monarchinės idėjos, Mindaugui II net nepėjus pamatyti Lietuvos.

Amerikos lietuvių žygiai. Nors Amerikos lietuviams paaiškėjo JAV vyriausybės nusistatymas dėl Rusijos nedalomumo ir Baltijos tautų, vis dėlto jie nesiliovė siuntę vyriausybei, senatoriams ir kongresininkams visokius prašymus, memorandumus, atsišaukimus bei deklaracijas, prašydami bent moralinės paramos Lietuvos nepriklausomybės byloje.

Dar pilnai nesusitvarkius Vykdomajam Komitetui, katalikų ir tautininkų tarybos veikė savo iniciatyva. Katalikų taryba, kaip matėme, išgavo ir pravedė gegužės 3 audienciją pas prezidentą Wilsoną, o vėliau ėmė dairytis platesnių horizontų. Ji palaikė ryšius su lietuviams palankiu George Creel, kuris patarė siųsti atstovus į Europą. Tuo reikalu jis 1918 liepos 12 parašė laišką Wilsonui, nurodydamas, kad lietuvių grupė turėtų vykti į Šveicariją ir ten paveikti lietuvių tarybą atsisakyti provokiškos įtakos. Jis prašė prezidentą išduoti tai grupei laišką, sustiprinantį jos svorį ir pareiškiantį, kad Lietuva susilauks nepriklausomybės, ir drauge pažadėti laikytis tautų apsisprendimo principo taikos konferencijoje. Liepos 16 prezidentas tokį laišką duoti atsisakė.²⁶

Lietuvos karalystės reikalai labai sujaudino Amerikos lietuvius. Visi čia, pripratę prie demokratinės santvarkos, tuojau ėmė smerkti ir kritikuoti Lietuvos Tarybos žygį, nesigilindami į politinę Lietuvos padėtį ir į apribojimą, kad tai bus demokratinė–konstitucinė monarchija. Katalikų taryba rugpiūčio 14 išsiuntė į Europą tris savo įgaliotinius (adv. Mastauską, kun. Dabužinską–Dabužį ir K. Pakštą), kurie turėjo viską išsiaiškinti su Šveicarijos lietuvių veikėjais ir Lietuvą gelbėti nuo karalystės grėsmės. Ten buvo daug karštų ginčų, kol monarchijos likimas savaime išsprendė ir kilo naujas uždavinys — ruošti taikos konferencijai.

1918 m. rudenį Amerikoje lankėsi žymus čekų veikėjas Tomas Masaryk (vėliau Čekoslovakijos prezidentas). Su JAV vyriausybės pritarmu jis spalio 4 Washingtonė įsteigė Vidurio Europos Tautų Demokratinę Uniją, prie kurios prisidėjo čekoslovakai, jugoslavai, ukrainiečiai, rumunai, italai ir idantai, lietuviai ir lenkai. Pastarieji greitai pasitraukė. Unijos pirmininku buvo išrinktas Masarykas. Netrukus unija suruošė mažųjų tau-

²⁶ David, op. cit. 187–188.

tų savaitę, o lietuviai Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo pareiškimo dieną. Spalio 26, šeštadienį, Philadelphijoje unija pasirašė bendrą deklaraciją už visų mažųjų tautų laisvę. Lietuvių vardu pasirašė Tomas Norus–Naruševičius. Toji deklaracija buvo pasirašyta Independence Hall, toje salėje, kur buvo pasirašytas 1776 m. Amerikos Jungtinių Valstybių nepriklausomybės paskelbimas. Iškilmes plačiai aprašė amerikiečių spauda, pabrėždama tautų apsisprendimo idėją.

1918 m. lapkričio pradžioje pasaulinės reikšmės įvykiai ėmė riedėti nepaprastu greičiu. Vokiečiai pasijuto pralaimėję karą ir paprašė paliaubų. Sąjungininkai prašymą priėmė. Vokietijos vardu, priimdamas sąlygas keturiolikos punktų pagrindu, pasirašė įgaliotas imperijos sekretorius Matthias Erzberger. Jos buvo pasirašytos lapkričio 8 Prancūzijoje, prie Compiègne miestelio maršalo Ferdinand Foch vagone. Paliaubos oficialiai buvo paskelbtos lapkričio 11. Kaizeris Vilhelmas II atsisakė sosto ir pabėgo į Olandiją.

Lietuvos Valstybės Taryba skubiai ruošė laikinosios konstitucijos projektą, pagal kurį vyriausios valdžios funkcijos buvo pavestos trims prezidiumo nariams: pirmininkui A. Smetonai ir dviem vicepirmininkams: kun. J. Staugaičiui ir dr. J. Šauliui. Prezidiumas lapkričio 4 pavedė Augustinui Voldemarui sudaryti ministerių kabinetą, kuris buvo patvirtintas lapkričio 11. Amerikos Lietuvių Taryba tuojau pasveikino ir pripažino Lietuvos vyriausybę, kuri savo ruožtu paskyrė Vykdomąjį Komitetą būti diplomatine atstovybe Washingtone.

Amerikoje lapkričio 8 abiejų (katalikų ir tautinės) tarybų posėdis New Yorke galutinai sudarė pilną Vykdomąjį Komitetą (žr. 352 psl.). Gruodžio 4 abi tarybos nusprendė siųsti į Paryžių savo delegaciją sekti taikos konferencijos eigą ir ginti Lietuvos reikalus. Delegaciją sudarė T. Norus–Naruševičius, J. Šliūpas, adv. J. Lopatto, kun. J. Žilius, J. Kaupas ir adv. K. Česnulis. Katalikų tarybai atsisakius duoti Šliūpui įgaliojimą, jį pakeitė Bronius K. Balutis.

Kai Vykdomojo Komiteto pirmininkas Norus–Naruševičius ir sekretorius kun. Žilius išvyko į Europą, komiteto pirmininko pareigas perėmė Matas J. Vinikas, o sekretorium tapo J. J. Bielskis. Nedidelio būrelio bendradarbių talkinami, jie įstaigai vadovavo iki 1920 vasario 18, kol atvyko Jonas Vileišis, paskirtas Lietuvos atstovu į JAV.

Mastauskas iškeliavo Europon kiek anksčiau negu jo kolegos kun. Dabužis ir Pakštas. Jis tuoju nuvažiavo į Lausanną pas nuolatinį katalikų tarybos atstovą Europoje kun. Bartušką. Ten jau buvo iš Lietuvos atvykę Valstybės Tarybos atstovai A. Smetona, St. Kairys, M. Yčas ir A. Voldemaras. Mastauskas susitiko ir su J. Gabriu, kuris nesutarė su atvykusiais iš Lietuvos, nes jautėsi labiau tinkąs būti aukščiausiu Lietuvos atstovu negu vilniečiai. Mastauskas stengėsi jiems išaiškinti Amerikos lietuvių nusistatymus ir sušvelninti įtemptus jų santykius, kas jam iš dalies pavyko.

Gimęs Amerikoje, apsukrus Mastauskas greit susidraugavo su Amerikos ir Anglijos atstovybių vadovais bei tarnautojais. Šveicarijoje jis matėsi su lenkų, ukrainiečių, gruzinų atstovais, juos tituluodamas kunigaikščiais, taip pat ir su garsiuoju vokietininku baronu von Ropp, kuris sakėsi, kad jau nebepalaukęs Lietuvos sujungimo su Vokietija. Kelioms dienoms praslinkus po paliaubų paskelbimo Mastauskas išvažiavo į Paryžių, kur netrukus atsirado Gabrys ir Voldemaras.

Mastauskas tuoju užmezgė ryšius su Amerikos pareigūnais, susitiko su inž. Ernestu Galvanausku ir pakvietė Lietuvai padėti poetą Oskarą Milašį. Gruodžio 21 jis pranešė savo kolegoms Washingtone, kad viskas eina sėkmingai, o kai susitvarkys visokios taikos misijos, darbo būsią daug. Gabrys lankąs įvairius aukštuosius Prancūzijos pareigūnus, pradedant pačiu premjeru Georges Clemenceau.

Taikos konferencija: idealizmas ir tikrovė. Taikos konferencija oficialiai atidaryta 1919 sausio 18. Joje galėjo dalyvauti visų nugalėtojų pusėje buvusių kraštų atstovai, tačiau sprendimus darė tik penkios didžiosios galybės: Anglija, Prancūzija, Jungtinės Amerikos Valstybės, Italija ir Japonija. Pastaroji pareiškė pačioje pradžioje, kad ji dalyvaus tik svarstymuose, kurie liečia Tolimuosius Rytus. Tokiu būdu konferencijoje šeiminkavo keturi didieji: David Lloyd George (Anglija), Georges Clemenceau (Prancūzijos „tigras“), Woodrow Wilson (JAV) ir Vittorio Emanuele Orlando (Italija). Vokietijos ir Rusijos (raudonųjų nė baltųjų) visai neįsileido.

Buvo sudaryta Aukščiausia Taryba, kuri įvairiems reikams turėjo ir kitokias grupes: dešimties taryba, penkių taryba, keturių taryba ir delegacijų vadovų taryba, kurion reikale prisijungdavo penkių didžiųjų užsienio reikalų ministrai. Ati-

daryme buvo gražiai pagerbtas Wilsonas ir viešai buvo skelbiama, kad bus laikomasi jo keturiolikos punktų, o karo grobį dalijosi savitarpiauose slaptuose pasitarimuose bei susitarimuose. Pačioje konferencijos pradžioje buvo nutarta įsteigti Tautų Sąjungą ir buvo priimtas jos statutas. Smulkesniems klausimams projektus paruošti buvo specialios komisijos. Reikalingoms informacijoms pristatyti amerikiečių delegacija turėjo vadina- mąjį Inquiry, kuri daug nusipelnė ir Baltijos tautų palankumui, tik, deja, niekas jos nenorėjo klausyti.

Buvo nesunku skaldyti vokiečių, austrų ir turkų valdas, tačiau nežinojo, ką daryti su buvusia karo sąjungininke Rusija, kurioje vyko pilietinis karas ir eilė nerusiškų tautų siekė nepriklausomybės. Buvo tikima, kad bolševikų valdžia greitai grius, todėl reikia palaukti, kol Rusija susitvarkys ir įsijungs į demokratinių tautų šeimą. Dėl to ji neturi būti skaldoma be jos pačios sutikimo. Tai buvo Amerikos credo, kurį formulavo Bachmetevas: Rusija nedaloma, jai reikalingi Baltijos uostai ir saugi (nuo vokiečių) siena. Bachmetevą rėmė jo kolega kerenskinis ambasadorius Prancūzijoje Vasilii Maklakov ir bendrai visi bolševikiniai ir nebolševikiniai rusai.

Bachmetevas, nei Maklakovas nebuvo joki konferencijos delegatai. Jų veikimo būdas buvo propagandinis: skleisti visokių memorandumus ir lankyti įvairių delegacijų narius. Tą patį darė lietuviai, latviai ir estai bei ukrainiečiai, kurie kovojo dėl savo nepriklausomybės. Adv. Mastauskas visur pristatinėjo Voldemarą kaip Lietuvos ministerį pirmininką ir profesorių, susikalbantį dvylika kalbų. Ir tikrai jis imponavo savo iškalbingumu, apsukrumu ir gudrumu. Tačiau jie abu įsitikino, kad asmeninių ryšių su delegacijomis neužtenka, kad reikia išplėsti propagandą Europos ir Amerikos visuomenėje, kurios balso klausys ir konferencijos didieji. Svarbiausia sukelti viešąją nuomonę Amerikoje. Tam tikslui Mastauskas kreipėsi į gabų ir įtakingą Carl Byoir, Viešosios Informacijos komiteto direktoriaus padėjėją, kuris sutiko pagelbėti (apie tai bus kalbama vėliau).

Raudonasis tvanas. Lenino ir Trockio vadovaujami bolševikai 1917 lapkričio 7 nuvertė laikinąją Kerenskio revoliucinę vyriausybę ir paskelbė proletariato diktatūrą, kuri rėmėsi darbininkų ir kareivių sovietais (tarybomis). Visi kiti buvo laikomi buržuais–išnaudotojais. Bolševikai įsteigė savo raudonąją

armiją ir skubėjo likviduoti caro armijos karininkus ir rusų inteligentiją. Bolševikinio teroro siaubas apėmė visą Rusiją.

Vokietijos kapituliacija bolševikams įkvėpė daugiau drąsos. Jų spauda skatino naudoti Baltijos pajūrį kaip revoliucinę bazę kovai su sąjungininkų imperializmo banditais (taip jie vadino baltagvardiečius, kurie ėmėsi gelbėti Rusiją nuo bolševizmo). Buvo paskelbtas įsakymas raudonajai armijai užimti Estiją, Latviją ir Lietuvą, iš kur rusų darbo klasė galės panaudoti tiesioginę įtaką Skandinavijos ir Vokietijos revoliucinei eigai. Horizonte jau spindėjo vizija Baltijos jūrą paversti „Sovietų jūra“ ir raudonas vėliavas iškelti Reino pakrantėse. Pirmieji žingsniai buvo padaryti 1918 m. tarp gruodžio 8 ir 23. Sovietų komisarų taryba pripažino tris sovietines respublikas (Estijos, Latvijos ir Lietuvos). Ir tuojuo pradėjo į tas respublikas karines invazijas, paskui kurias sekė Maskvoje suformuotos atitinkamos „vyriausybės“.

Pagal bolševikų planą Lietuva buvo sujungta su Baltgudija, kuri turės sudaryti sąjungą su sovietine Latvija ir Estija. 1918 gruodžio 12 raudonoji armija įsibrovė į Lietuvą ir pirmiausia užėmė Švenčionis, Uteną ir Rokiškį. Vilnių užėmė 1919 sausio 5 ir paskelbė sovietinę Lietuvos respubliką, kurios vyriausybės galva buvo Mickevičius-Kapsukas. Tikroji Lietuvos vyriausybė persikėlė į Kauną. Per mėnesį laiko į bolševikų rankas pateko Ukmergė, Panevėžys, Šiauliai ir Telšiai. Lietuvos kariuomenė pradėta formuoti tik 1918 lapkričio 23, tad ji didesnio pasipriešinimo negalėjo parodyti. Vokiečiai rūpinosi apsaugoti tik savo bazes. Raudonoji kariuomenė viską plėšė, žudė žmones, tad jai priešintis visur organizavosi lietuvių savanorių būriai. 1919 kovo 5 buvo paskelbtas naujokų šaukimas į Lietuvos kariuomenę. Tai sustiprino karines jėgas, ir bolševikai buvo visiškai išstumti iš Lietuvos (1919 rugpiūčio 31). Be to, raudonoji armija buvo išsiųsta ir Lenkijon, kur pasiekė net Varšuvą.

Visos trys Baltijos tautos šaukte šaukėsi Vakarų pagalbos. Tuo metu baimė ir sumišimas apėmė karo laimėtojus. Vokietijoje komunistai organizavo vadinamuosius spartakų būrius valdžiai pagrobti, o Vengrijoje komunistas Bela Kun įsteigė sovietinę respubliką (1919 kovo mėn.), kuri išsilaikė apie keturis mėnesius. Pats Bela Kun spruko atgal į Maskvą, kur 1937 m. per partijos valymus buvo nužudytas. Vokiečių spartakų

vadai Karl Liebknecht ir Rosa Luxemburg nespėjo sukilti, nes buvo suimti ir likviduoti.

Taikos konferencijos didžiūnai svarstė priemones kaip spirtis prieš bolševikus. Kur buvę nebuvę, jie vis užkliūdavo už Baltijos kraštų. Prancūzai bijojo galimo Vokietijos atgijimo ateity, todėl siūlė sudaryti stiprią Lenkiją, prie jos prijungiant ir Lietuvą. Kiti galvojo, kad reikėtų dar pridėti Latviją ir Estiją. Tokiu būdu susidarytų užtvara tarp rusų ir vokiečių, kuri imta vadinti cordon sanitaire. Tačiau pats svarbiausias dalykas, ką daryti dabar, kai iš visų pusių ėjo lietuvių, latvių ir estų prašymai karinės ir ekonominės pagalbos. Britai siūlė pripažinti tuos kraštus de facto ir siųsti į Baltijos jūrą karinius laivus. Tam nepritarė Amerika. Praktiškai britai pasielgė savo nuožiūra — tuojuo išsiuntė karo laivų eskadrą į Estijos ir Latvijos pakraščius ir per savo agentus vedė derybas dėl ekonominės pagalbos. Tai įbaugino bolševikus ir sustiprino pabaltiečius.

Amerikos lietuviai peticijomis apvertė Jungtinių Valstybių delegaciją Paryžiuje. Panašiai spaudė ir Amerikos ambasadą Londone. Tautinės Tarybos atstovai Tomas Norus, J. Šliūpas ir Kazys Vizbaras savo ir Anglijos lietuvių vardu įteikė memorandumą, kuriame kėlė galimybę suorganizuoti iš Amerikos lietuvių savanorius karius. Netrukus (1919 kovo mėn.) Lietuvos vyriausybė atsiuntė į Londoną du oficialius atstovus Vinčą Čepinskį ir Kazį Bizauską.

Lietuvių peticijų paveikta, Lietuvos reikalą ėmėsi svarstyti ir Amerikos taikos derybų komisija. Svarstymuose dalyvavo ir valstybės sekretorius Lansingas. Kai kurie nariai buvo Lietuvai palankūs. Vienas iš tokių buvo Rusijos reikalams komisijos viršininkas prof. Robert H. Lord, kuris savo memorandume dėl Lietuvos nepriklausomybės pareiškė, kad lietuvių reikalavimas visiškai pateisinamas ir, remiantis prezidento principais, palaikytinas. Tačiau komisija jo nuomonės neparėmė. Lansingo žodžiais tariant, ji neturėjo pakankamai informacijų spręsti, ar laikinoji Lietuvos vyriausybė yra pastovi ir ar ji atstovauja lietuvių tautos didžiūmai.

Lansingas gal būtų buvęs teisus, jei jis nebūtų buvęs valstybės sekretorium, kuris turėjo priemones gauti tikrų informacijų, kiek tik jis norėjo. Visa nelaimė, kad jo siunčiamieji į Pabaltijį žmonės turėjo laikyti sučiauptas lūpas: vien stebėti ir

nieko nežadėti. Žymi dalis tokių „ekspertų“ menkai susigaudė padėtyje ir ieškojo tik sau asmeninių patogumų. Sąmyšis viešpatavo ir taikos konferencijos delegacijose. Kai bolševikai užpuolė Lietuvą, 1919 sausio 9 pranešimas iš Paryžiaus į Washingtoną aiškino, kad karinės lietuvių pajėgos kovoja rytų Galicijoje (virš 300 mylių nuo Lietuvos)... Prancūzai dar menkiausiai orientavosi geografijoje, nes savo siunčiamą misiją į Latviją aprūpino jenomis, manydami, kad Latvija buvusi japonų sala.²⁷

Inquiry sutelkė gana daug informacinės medžiagos. Tačiau jų darbą mažai vertino aukštieji delegacijos pareigūnai. W. M. David liudijimu, Princetono universiteto profesorius Benderis 1918 m. rudenį paruošė išsamią 218 puslapių studiją *Conditions and Events in Lithuania since the Beginning of the War* (Sąlygos ir įvykiai Lietuvoje nuo karo pradžios). Amerikos delegacijos bibliotekos kortelė rodo, kad niekas tos studijos nebuvo skolinęs. Net nėra jokio ženklo, kad kas nors ją būtų skaitęs, ir niekur ji nepaminėta tarp kitų Lietuvą liečiančių dokumentų.²⁸

Ir kiti Inquiry nariai, kaip Samuel Morison ir Sidney Fay, prisidėjo prie Lordo išvados, kad Lietuva dėl savo dydžio ir gyventojų skaičiaus tinka būti nepriklausoma nuo Lenkijos ar kurio kito krašto. Kadangi Baltijos tautų nepriklausomybės ir pagalbos šauksmai vis atsimušdavo į Rusijos nedalomumo sieną, nepaisant nei jų padėties, nei jų reikalų, nei Inquiry siūlymų, tai nusivylęs prof. Morisonas pasitraukė iš visų komisijų, net nelaukdamas taikos konferencijos pabaigos.²⁹

Taikos sutarties pasirašymas įvyko Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV pastatytuose Versalio (Versailles) rūmuose, kiek į pietvakarius nuo Paryžiaus. Vieta parinkta sąmoningai, nes ten 1871 m. buvo pasirašyta Prancūziją žeminanti taika, prancūzams pralaimėjus prieš prūsus, ir buvo išdidžiai paskelbtas Vokietijos imperijos įkūrimas.

Sąjungininkai taikos sąlygas paruošė per ketvertą mėnesių ir jas 1919 gegužės 7 įteikė Vokietijos delegacijai, specialiai tam reikalui pakviestai į Versalį. Vokiečiams buvo pasakyta, kad čia neleidžiama jokių diskusijų. Jei jie turi kokių neaiškumų ar pageidavimų, gali tai išdėstyti raštu. Faktiškai visoki jų raštai būdavo tučtuojau atmetami.

²⁷ Tarulis, op. cit. 131, 28 pastaba.

²⁸ David, op. cit. 240.

²⁹ Ten pat 236–240.

Taikos pasirašymo ceremonijos įvyko 1919 birželio 28 puošnioje Veidrodžių salėje. Vokietijai padiktuotos taikos sąlygos buvo lygios jos sunaikinimui.

Sutartys su Austrija, Bulgarija, Turkija ir Vengrija buvo pasirašytos kiek vėliau.

Baltijos tautų likimas Versalyje nebuvo išspręstas. Tačiau nebuvo nė užmirštas. Sutarties 433 paragrafas įpareigojo vokiečius tuojau atitraukti karines savo jėgas, kai sąjungininkai laikys tai galimu. Vokiečių kariuomenė (Lietuvoje) turi liautis ėmusi bet kokias rekvizicijas, nesigriebti prievartos ir nekliudyti Baltijos tautų apsigynimo priemonėms, kurių imsisi Estijos, Latvijos ir Lietuvos laikinosios vyriausybės. Taigi, šiuo paragrafu Versalio taikos signatarai, jų tarpe ir JAV prezidentas Wilsonas, teisiškai patvirtino Rusijos skaldymo aktą.³⁰

JAV Senatas Versalio sutarties nepatvirtino. Svarbiausia priežastis buvo Tautų Sąjunga, kurios statute buvo keletas punktų, pažeidžiančių JAV suverenumą, kaip pavyzdžiui, įsipareigojimas ginti kiekvieną Tautų Sąjungos narį nuo agresorių, kas reikštų pradėti karą be Kongreso leidimo. Prezidentas paneigė šiuos įtarinėjimus, bet jis nespėjo pradėti viešą kovą su Senatu, nes staiga susirgo.

PLAČIOJI INFORMACIJA IR PROPAGANDA

Propagandos reikalingumas. Amerikos lietuvių katalikų tarybos atstovas adv. Mastauskas buvo vienas iš veikliausių ir įtakingiausių lietuvių atstovų Paryžiuje taikos konferencijos metu. Jis lengvai sugebėjo sumegzti ryšius su didžiulės Amerikos delegacijos žymesniais asmenimis ir su daugeliu kitų tautybių atstovų, kurie suvažiavo Paryžiun ginti savo kraštų interesus. Netrukus jis pastebėjo, kad sąjungininkų didžiūnų ir jų patarėjų dėmesį galima pasiekti tik per viešąją nuomonę, kurią gali perteikti spauda.

Todėl 1919 vasario 14 jis parašė iš Paryžiaus skubų laišką savo tarybos nariams Washingtonė. „Lietuvos laisvės viltis turi būti ugdoma per mūsų nuolatinę paramą prezidento Wilsono

³⁰ Tarulis, op. cit. 221–223.

pareikštiems principams. Jei prezidentas laimės, ir mes laimėsime; jei jis pralaimės, ir mes pralaimėsime. Tautų apsisprendimo principas reiškia laisvą Lietuvą“. Toliau laiške sako, kad Paryžiuje Lietuvos reikalai mažai žinomi ar suprantami, ir dėl to jis klausęs valstybininkų ir publicistų patarimų. To išvada, kad reikia pradėti iš Amerikos propagandą po visą platųjį pasaulį, kurią vestų patyręs asmuo per keletą mėnesių. Tuo reikalu jis kreipėsi į Carl Byoir, Viešosios Informacijos direktoriaus George Creel padėjėją, bene jis apsiimtų tokiai propagandai vadovauti. Byoir atsakęs, kad jis sutiktų, jei jo prašytų Amerikos lietuviai (abi tarybos).

Mastauskas supažindino Voldemarą su Byoir prieš pat jo (Byoir) išvažiavimą iš Paryžiaus. Voldemaras labai pritarė. Jei Amerikoje bus tinkamai paruošta viešoji nuomonė, toliau rašo Mastauskas, mes gausime nepriklausomybę, maisto, piniginę pagalbą ir patyrusių patarėjų, tik reikia viską daryti plačiu mastu ir tinkamomis priemonėmis. — taip žadėjęs Byoir, propagandos srityje iškilęs vyras. „Pasinaudokime jo patyrimu“. Baigdamas laišką, Mastauskas prašė abi tarybas ir Vykdomąjį Komitetą aptarti visą reikalą, kol Byoir grįš į Ameriką. Prieraiše jis priminė, kad neminėtu jo pavardės, jei laiško turinys bus viešai skelbiamas. Mat, tautiečiams jis esąs „persona non grata“.

Bendrame Vykdomojo Komiteto ir abiejų tarybų kovo 18–19 posėdyje J. Kaupas pranešė, kad Byoir manęs, jog Voldemaras per tris dienas daugiau padaręs negu kitų kraštų atstovai per trejetą savaitę. Be to, buvo pranešta, kad Byoir neimsiąs jokio atlyginimo už patarnavimą, tik reikėsia apmokėti \$ 60.000 šešių–aštuonių savaitių propagandos talkos išlaidoms padengti. Tuojau buvo surašyta sutartis ir sutarta, kad katalikų taryba sumokės \$ 40.000, o tautinė taryba \$ 20.000.

Byoir parašė Vykdomojo Komiteto pirmininkui Matui Vinikui, dėkodamas už pakvietimą ir pareikšdamas, kad jis pilnai tiki Lietuvos reikalo teisingumu ir dėl to apsiėmęs tą darbą be jokio atlyginimo. Jis gerai žinąs, kad lietuvių sudėtos aukos iš didelio patriotizmo, ir tebūnie jos panaudotos tolimesniam Lietuvos bylos vedimui. Jis prašė tik vieno dalyko: vieningos abiejų tarybų paramos. Taip pat pabrėžė, kad savo propagandos talkoje jis nelies teritorinių ir sienų klausimų. Jis telksis tik prie viso reikalo širdies, būtent, kad lietuvių tauta turi teisę

tvarkyti savo reikalus lygiai kaip ir kitos prisilėgtos Vidurio ir Rytų Europos tautos.

Propagandos eiga. 1919 vasario 12 Vykd. Komitetas įteikė JAV Valstybės Departamentui prašymą pripažinti atsikūrusią Lietuvą ir laikiną jos vyriausybę. Nesulaukęs jokio atsakymo, komitetas balandžio 12 nutarė surinkti milijoną parašų tam prašymui paremti. Šis nutarimas sutapo su Byoir veikla, ir susidarė palankesnės sąlygos rinkti parašus. Byoir informacijos reikalams New Yorke buvo įsteigtas specialus biuras, kuris veikė tarp kovo 30 ir rugsėjo 16. Į tą biurą iš Washingtono buvo paskirtas kun. J. Žilius.

Visi tie dalykai buvo plačiai garsinami lietuvių tarpe, tačiau Byoir pažadėtos veiklos vis nesimatė. Tai davė progos pasireikšti socialistams, kurie išleido daryta lietuvių kalba atsišaukimą, raginantį lietuvius savo parašo po peticija nedėti, nes tai nėra peticija dėl Lietuvos laisvės, bet prašymas ginklų, amunicijos ir užsieninės kariuomenės, kuri bus siunčiama Lietuvon iš Anglijos ir Amerikos prieš lietuvi darbininką, ilgai kunių ir ponų išnaudotą... Dabar Vilniuje darbininkų (komunistų) valdžia. Ji darbininkų nežudė ir nežudys. Atsišaukimo pabaigoje ragina griebti šluotas ir vyti lauk visokius parašų ir pinigų rinkėjus. Gal net nespėjus šiam atsišaukimui pasirodyti, balandžio 19 lenkai, bevydami bolševikus iš savo krašto, juos išgujo ir iš Vilniaus.

Kaip tik tuo laiku pradėjo rodytis Byoir kampanijos vaisiai. Jis pasamdė keliolika biurų, kurie parūpintų iškarpas iš įvairių kalbų spaudos. Laiškai ir straipsniai nuolatine srove plaukė į krašto žinių ir editorialų įstaigas; nuotraukos (paveikslai) ir straipsniai buvo siunčiami nemokamai. Kai tik kur pasirodydavo žinia ar straipsnis apie Lietuvą ir buvo gaunama iškarpa, tuojau būdavo siunčiami padėkos laiškai arba pataisymai, jei informacija buvo klaidinga. Laiškai būdavo pritaikomi individualiai spaudinio vietai ir rūšai, — ar tai būtų kaimiečiams skirtas savaitraštis, ar didelis dienraštis, ar specialūs žurnalai, skirti prekybai, laivininkystei, muzikai, menui, literatūrai, medicinai, politikai, žydų reikalams, folklorui, skelbimams ir tt.

Byoir vadovaujamą kampaniją New Yorko biure tvarkė Edward L. Bernays, pasitelkęs porą tuzinų įvairių kryptų bei specialybių žurnalistų ir rašytojų, net ir stenografų. Pajutęs rašytojams medžiagos trūkumą, jis kreipėsi į lietuvių rašyto-

jus, istorikus, laikraštininkus, dvasininkus, verslininkus ir įvairių sričių specialistus, prašydamas paruošti atitinkamų straipsnių bei informacijų.

Greta daugybės straipsnių ir brošiūrų buvo išspausdinta ir platinama visa eilė atvirukų, žemėlapių ir albumėlių su informacija apie Lietuvą. Kabeliais ateinančios žinios iš Paryžiaus ir Lietuvos buvo tinkamai perredaguojamos ir išdalijamos spaudos agentūroms. Kai kurios būdavo pažymimos „exclusive“ (atrinktinės) ir duodamos tik vienam laikraščiui ar agentūrai. Liepos 4 buvo organizuojami pergalei paminėti mitingai ir keliamas Lietuvos laisvės reikalas, buvo platinami laisvės paskolos lakštai ir renkami parašai peticijai už Lietuvos pripažinimą. Vietiniai laikraščiai gyrė Amerikos lietuvių patriotizmą, ir Kongrese buvo sakomos prakalbos apie Lietuvą. Peticiją pasirašinėjo visokių luomų amerikiečiai greta senatorių, gubernatorių, miestų burmistrų, paprastų darbininkų, žydų, lenkų ir armėnų. Visą propagandą papildė rengiami bazarai, parada, prakalbos kolegijose bei universitetuose ir sinagogose, nes žydai labai rūpinosi Lietuvoj gyvenančiais savo tautiečiais.

Ši didžioji propaganda prasidėjo 1919 balandžio 23 New Yorke. Biuras išleido dviejų puslapių pranešimą (press release), skirtą viso krašto spaudai ir žinių agentūroms. Jame buvo pavaizduoti talkos planai. Keliuose didžiuosiuose Amerikos dienraščiuose buvo įdėti skelbimai, — pakartojimas The New York Tribune editorialo (vedamojo) apie Lietuvą. Daug kur buvo išlipinti dideli plakatai, skelbią Lietuvų Dieną. Visos iškilmės buvo baigtos lietuvių mitingu ir prakalbomis Madison Square Parke.

Talka truko apie pusę metų. Tai buvo gerai suplanuota ir sumaniai pravesta kampanija, išgarsinusi Lietuvą ir sujudinusi ne tik lietuvių, bet ir amerikiečių visuomenę. To sąjūdžio gausi medžiaga buvo surinkta ir sudėta Amerikos Lietuvių Tarybos archyvuose. Kiek vėliau Tautos Fondas išleido žymesnių editorialų rinkinį atskira 96 puslapių knygele: The American Press on Lithuania's Freedom, Brooklyn, N.Y., 1920. Byoir talką gan plačiai aprašė savo disertacijoje dr. Konstantinas Jurgėla (249–256 p.).

Laisvės Varpas. Kaip iki šiol matėme, sąjūdis dėl Lietuvos laisvės daugiau telkėsi rytiniuose pakraščiuose, nes čia buvo JAV sostinė ir tirščiau lietuvių gyvenama. Tačiau, tarsi lenkty-

niaudami, sujudo ir Chicagos lietuviai, kurie jungėsi į bendrą veiklą gana originaliu sumanymu. Veiklus adv. Jonas Bagdžiūnas-Borden iškėlė sumanymą nuliedinti laisvės varpą ir jį padovanoti atsikuriančiai Lietuvai. Jo sumanymas buvo apsvartytas ir priimtas 1919 gegužės 9 Chicagos lietuvių draugijų atstovų konferencijoje, kuri tam reikalui tuojau sudarė komisiją.

Amerikos Laisvės Varpo (Liberty Bell) pavyzdžiu St. Louis, Mo., varpų liejykloje buvo užsakytas 1000 svarų, keturių pėdų aukščio ir trijų pėdų pločio varpas, skirtas Lietuvai. Vienoje jo pusėje buvo išlietas Lietuvos Vytis su B. K. Balučio sukurtu užrašu: „O, skambink per amžius vaikams Lietuvos, kad laisvės nevertas, kas negina jos“. Kitoje pusėje įrašyta: „Amerikos lietuvių seimas Lietuvai, birželio 9, 10 ir 11, 1919“.

Minėtas seimas buvo glaudžiai susijęs su laisvės varpu. Jį sukviėtė Chicagos lietuvių draugijų sambūris, kuriam vadovavo tautininkai sandariečiai ir laisvamaniai. Seimo tikslas buvo reikalauti Lietuvai laisvės ir jai padovanoti tos laisvės simbolį, specialiai nuliedintą varpą. Seimas truko tris dienas. Jo prezidiumą sudarė: St. Gegužis — pirm., adv. J. Lopatto — vicepirm., adv. Pranas J. Bradčiulis — vicepirm., Jonas F. Evaldas ir V. K. Račkauskas — sekretoriai.

Varpo iškilmingas atidengimas ir pirmas paskambinimas įvyko birželio 9, po pirmojo seimo posėdžio, Chicagos Auditorijos salėje, kur dalyvavo apie 4000 lietuvių ir amerikiečių. 1919 rugpiūčio 24 varpas buvo išleistas kelionėn po lietuvių kolonijas ir po metų vėl grįžo Chicagon (1920 rugpiūčio 15). Varpo sutiktuvės buvo toje pačioje Auditorijoje. Tą dieną buvo paminėtas Lietuvos sostinės Vilniaus atgavimas, o Laisvės Varpas perduotas Lietuvos Misijos atstovui Amerikoje Jonui Vileišiui.

1922 sausio 12 Laisvės Varpas buvo atgabentas į Kauną ir netrukus įkeltas į Karo Muziejaus bokštą. Pirmą kartą Lietuvoje Laisvės Varpas suskambėjo Vasario 16. Juo skambino amžiumi vyriausias aušrininkas Petras Vileišis ir vienas laisvės kovų invalidas. Apskritai varpu buvo skambinama tik per ypatingas iškilmes.

Kelionėse po lietuvių kolonijas Amerikoje varpu galėjo paskambinti kiekvienas, sumokėjęs penkis dolerius, o už du kartus — dvigubai. Aukų buvo surinkta \$ 16.290,96, kurių likučiai perduoti Misijai.³¹

³¹ Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija* 445–447; LE XIV 84.

LIETUVOS LAISVĖS SARGAI

Nepriklausomybės kovos. Vos pradėjus organizuoti nepriklausomos Lietuvos vyriausybę ir kariuomenę, į Lietuvą įsibrovė rusai bolševikai, kurie atsigabeno iš Maskvos bolševikų sudarytą komunistinę Lietuvos vyriausybę. Kaip anksčiau matėme, juos iš Lietuvos po daugelio sunkių kovų išvijo narsūs lietuviai savanoriai (1919 rugpiūčio 31).

Bebaigiant vyti iš Lietuvos bolševikus, atsirado nauja grėsmė: šiaurinę Lietuvą iš Latvijos 1919 liepos 26 užplūdo bermontininkai — stipri jungtinė vokiečių ir rusų kariuomenė, kuri skelbėsi kovojanti prieš bolševikus už senosios Rusijos atstatymą. Jai vadovavo karinis avantiūristas Bermond–Avalov, norėjęs už vokiečių pinigus ir jų teikiamus ginklus įsitvirtinti Pabaltijy. Kol lietuviai kariavo su bolševikais, bermontininkai paplito visoje šiaurinėje Lietuvoje ir labiausiai įsistiprino apie Šiaulius ir Radviliškį.

Lietuvos vyriausybė siuntė Bermondtui protestus ir skundėsi sąjungininkams, tačiau to neužteko. Reikėjo telkti savo karines jėgas, kurios jau buvo baigusios kovas su bolševikais. Lemiamos kautynės, kurioms vadovavo plk. (vėliau generolas) Kazys Ladiga (1893–1941; sušaudytas Sovietų Rusijoje), įvyko 1919 lapkričio 21–22 ties Radviliškiu. Bermontininkai buvo sumušti. Lietuviams teko didžiuliai ginklų ir amunicijos sandėliai Radvilišky ir Šiauliuose, o bermontininkai buvo priversti trauktis į Vokietiją. Jų pasitraukimą prižiūrėjo karinės santarvininkų misijos vadas prancūzų generolas Henri Albert Niessel.

Liko dar trečias priešas. Tai lenkai, kurie kėsinosi į Lietuvą prijungti prie Lenkijos. Pasinaudodami lietuvių kariuomenės silpnumu ir jos kovomis su bolševikais, lenkai užėmė pietinę ir rytinę Lietuvos dalį nuo Gardino iki Vilniaus (1919 balandžio 19). Lietuvos delegacija taikos konferencijoje Paryžiuje protestavo prieš tokį Wilsono paskelbtą taikos principų laužymą ir reikalavo, kad lenkų kariuomenė tuojau pasitrauktų. Prasidėjo visokių komisijų tyrinėjimai ir demarkacijos linijų nustatinėjimai.

Tada lenkai sumanė Lietuvą pasigrobti iš vidaus. Jie organizavo slaptus karinius pasirengimus Lietuvoje su centru Kaune, kur tada buvo laikinoji Lietuvos sostinė. Sukilimas buvo

numatytas 1919 rugpiūčio 28–29 naktį. Jų samokslas buvo su-sektas ir tą pačią naktį likviduotas.

Lenkai nesiliovė Lietuvą užpuldinėję dar ištisus metus, už-imdami ar užpuldinėdami įvairias Lietuvos sritis. Visi tie susi-dūrimai pasiekdavo Tautų Sąjungą ir buvo mėginama surasti taikingų sprendimų. Tuo pačiu metu lenkai kariavo ir su bolše-vikais. Jie 1920 gegužės mėn. pasiekė net Kijevą. Tačiau ka-ro laimė pakrypo į bolševikų pusę, ir lenkai turėjo trauktis. Aukščiausios Sąjungininkų Tarybos sprendimu, lenkai sutiko Vilnių atiduoti Lietuvai (liepos 10), tačiau delsė, kol į Vilnių liepos 15 įžygiavo Lietuvos ir rusų bolševikų kariuomenė. Ka-dangi prieš trejetą dienų Lietuva buvo pasirašiusi su Sovietų Rusija taiką, pagal kurią Vilnius buvo pripažintas Lietuvai, tai rusai pasitraukė, ir nuo rugpiūčio 26 visos įstaigos pradėjo keltis iš Kauno į Vilnių, senąją Lietuvos sostinę.

Pagaliau buvo prieita su lenkais prie derybų, kurios prasi-dėjo Kalvarijoje, o baigėsi 1920 spalio 7 Suvalkuose. Vilnius buvo pripažintas Lietuvai. Rašalui ant sutarties dokumento dar nenudžiūvus, sekančią dieną „sukilėlis“ lenkų generolas Lucjan Želigowski pradėjo žygiuoti su kariuomene į Vilnių ir spalio 9 jį užėmė. Šis netikėtas akiplėšiškas lenkų žygis sukėlė visoje Lietuvoje didžiausią pasipiktinimą, ir skubiai buvo organizuo-jamasi gintis. Iš Vilniaus lenkai veržėsi į Lietuvos gilumą Uk-mergės kryptimi. Čia jie sutiko Lietuvos kariuomenės pasiprie-šinimą. Lapkričio 19 lietuviai mūšyje prie Širvintų paėmė ne-laisvėn lenkų pulko ir brigados štabus ir apie 200 karių. Lap-kričio 21 sutriuškino lenkus prie Giedraičių, ir lietuvių kariuo-menė pradėjo žygiuoti į Vilnių, tačiau įsikišo Tautų Sąjungos komisija ir pasiūlė sustabdyti kovas, nustatydama tarp abiejų kariuomenių neutralią zoną.

Karo veiksmai sustojo. Lenkų–lietuvių byla persikėlė į tarp-tautinį forumą, Tautų Sąjungą ir visokias komisijas, ir Lietu-va atsisakė turėti su lenkais bet kokius diplomatinius santy-kius. Tokia padėtis truko bemaž iki antrojo pasaulinio karo pradžios.

Amerikos lietuvių legionas. Senovės romėnų karinėje san-tvarkoje legionas buvo didžiausias kariuomenės vienetas. Jo sudėtyje būdavo apie 4000–6000 pėstininkų ir dar keli raitinin-kų daliniai. Naujaisiais laikais legionu vadina specialiams užda-

viniams karinius dalinius, sudarytus iš svetimšalių samdinių, politinių pabėgėlių bei nuotykių ieškotojų.

Kai Amerika 1917 m. įstojo į karą ir jos kariuomenėje buvo gan daug lietuvių, amerikiečių lietuvių spaudoje buvo keliamas sumanymas organizuoti amerikiečių armijoje lietuvių savanorių legioną, kuris reikalui esant padėtų Lietuvai kovoje dėl laisvės. Tai pasirodė nepraktiška, bet savanorių karių organizavimas nebuvo užmirštas. Po karo grįžusius karius tuojau ėmėsi organizuoti tarnavęs aviacijoje Jonas K. Milius (Miliauskas). 1919 m. pradžioje jis sukvietė būrį jaunuolių, daugiausia vyčių, į Garso redakcijos patalpas Brooklyne pasitarti dėl karių savanorių organizavimo. Posėdžiavo nuo vidurdienio iki vidurnakčio ir nutarė steigti lietuvių savanorių sąjungą, kuri vėliau, susidarius daugiau būrių, pasivadino Liuosybės Sargais. Centro valdybon buvo išrinktas pirm. Jonas J. Romanas, sekr. V. Vaškelis ir organizatorium J. K. Milius. Patarėju pakviestas Vykdomojo Komiteto narys J. J. Bielskis.

Laisvės sargų atsiradimas sujudino jaunus vyrus beveik visose lietuvių kolonijose steigti skyrius. Kur nebuvo kariuomenėje tarnavusių kuopelių, ten spietėsi apie vyčius, kurie savo organizacijoje buvo įsivedę karinį lavinimą. Juo daugiau žinių pasiekdavo iš Lietuvos apie nepriklausomybės kovas, juo sparčiau augo Amerikos lietuvių kariniai daliniai. Iš Lietuvos buvo gauti karinės komandos terminai ir lietuvių karių uniformos bei spalvos, kurios ir čia kai kur buvo pritaikytos. Savanorių skaičius išaugo į tūkstančius. Nustatytomis dienomis buvo daromos karinės mankštos ir kautynių pratybos. Laisvės sargai daugiausia veikė rytiniame JAV pakraštyje.

Jų pavyzdžiu Chicagoje 1919 rugpiūčio 14 įsisteigė Amerikos lietuvių kareivių susivienijimas. Jo pirmos centro valdybos pirmininku buvo dr. St. Biežis, sekretorium ltn. J. Zamkus. Susivienijimo veikloje stipriai reikėsi Steponas Darius. Chicagoje susidarė septynios kuopos, o užmiesčiuose veikė dvi. Viso apie 1500 narių. Šalia karinio pasirėngimo, jie ruošė visokias eiseinas ir garsino Lietuvos vardą.

Savanorių telkimo tikslas buvo juos paruošti ir perkelti į Lietuvą. Tai aiškiai pažymėjo Amerikos Lietuvių Taryba ir Lietuvos vyriausybė, kuri tikėjosi karinės pagalbos ir prestižo santarvininkų sluoksniuose. Savanorių perkėlimui reikėjo gauti leidimus ir net lėšas iš JAV ir santarvininkų.

Amerikos lietuvių brigada. Savanorių organizavimas ėjo sklandžiai. Su tuo didėjo ir Lietuvos vyriausybės bei jos delegacijos Paryžiuje norai ir pastangos gauti karių iš Amerikos. Tačiau JAV vyriausybė nebuvo linkusi paremti nei lietuvių legiono, nei bet kurios kitos karinės grupės, kuri tarnautų svetur. Lietuvos vyriausybė neprarado drąsos ir vilties šauktis britų ir amerikiečių pagalbos, kaip tai darė estai ir latviai, ir galop sumanė organizuoti Amerikos lietuvių brigadą.

Tam reikalui Paryžiuje pasitaikė atrodąs tinkamas žmogus. Tai buvo atsargon išėjęs artilerijos kapitonas William N. Swarthout, kuris laukė transporto namo. Jis susitiko su Lietuvos karinės misijos viršininku plk. Mykolu Gedgaudu ir entuziastiškai parėmė brigados idėją, net pasisiūlė ją organizuoti. 1919 rugsėjo 4 d. jis įteikė Lietuvos delegacijai plano projektą, pagal kurį brigadą sudarytų apie 6000 vyrų, įskaitant tiekimo, ligoninių, motorizuotų priemonių, šarvuotųjų, tankų, aviacijos ir kitokius dalinius, kuriuos reikalui esant papildytų Lietuvos kariuomenė. Taip pat siūlė, kad tuojau būtų išsiųsta į Ameriką su pilnais įgaliojimais Lietuvos karinė delegacija tartis dėl lėšų, savanorių registravimo ir jų pervežimo į Liepojos uostą.

Pora savaičių vėliau Swarthout pranešė, kad jau atsirado keletas šimtų amerikiečių savanorių ir jis jau gavęs įvairių specialybių amerikiečių karininkų, iš kurių 14 tuojau su juo vyks į Ameriką, o vienas pasiliks Prancūzijoje atrinkti aprangai ir kitiems brigadai reikalingiems dalykams. Lietuvos delegacija tuo pranešimu buvo patenkinta. Rugsėjo 20 Martynas Yčas pasirašė delegacijos vardu įgaliojimą Lietuvos kariuomenės pulkininkui Swarthout (Juododžiui) organizuoti brigadą, bendradarbiaujant su lietuvių Vykdomoju komitetu Washingtonė.

1919 lapkričio 4–5 Pittsburge posėdžiavo abiejų tarybų jungtinė sesija, kurioje plk. Juododis padarė savo pranešimą. Iš Lietuvos buvo gauta telegrama, pareiškianti norą turėti brigadą. J. Bielskis pasiūlė, kad keli tūkstančiai Laisvės sargų turėtų tuojau įsijungti į brigadą, nes JAV Karo departamento žmonės yra šiai idėjai palankūs, tačiau jie kol kas to nenorėtų viešai patvirtinti. Posėdis, kuriame nebuvo nė vieno profesionalo kario, palankiai priėmė plk. Juododžio planus ir siūlė, kad du trečdaliai brigados karių būtų lietuviai. Taip pat nu-

tarė, kad visą reikalą turi finansuoti Lietuva. Tačiau šiuo momentu abi tarybos suteikia \$ 21.000 paskolą. Plk. Juododis turi vykti į Kauną su dviem Vykdomojo komiteto nariais sutvarkyti reikalus su antrąja puse. J. Bielskis ir Vladas Leščinskas buvo paskirti vyriausiais (sargų) organizatoriais.

Juododis tuojau įsteigė Lietuvių Karinę Misiją, kuri įsikūrė Vykdomojo komiteto patalpose Washingtone, ir ėmė organizuoti misijos štabą, skirdamas įvairių laipsnių karininkus. Palaikydamas ryšį su Laisvės sargais, lankėsi lietuvių kolonijose su prakalbomis.

Kai brigados organizavimas įsisiūbavo, Swarthout–Juododis įteikė savo planą Valstybės departamentui. Montanos senatorius Thomas J. Walsh pristatė Juododį valstybės sekretoriui Lansingui, kuris jį nukreipė pas savo padėjėją William Phillips. Juododis paprašė 6000 pasų būsimiems brigados nariams ir užtikrino, kad brigada sudaroma tik iš amerikiečių lietuvių ir kad ji prižiūrės Lietuvoje tvarką ir gal kariaus prieš bolševikus, bet ne prieš lenkus, nebent su santarvininkų leidimu.

Phillips pareiškė du prieštaravimus: pirmas buvo teisinės kliūtys; antras — nepalankus Rusijos valdžios nusistatymas, kuriam atstovauja Bachmetevas. Jis stačiai Juododžiui pareiškė, kad turi būti pilnas sutarimas tarp jo ir rusų ambasados. Koks nors susitarimas galės turėti vertės tik tada, jei jį patvirtins Kolčakas ir Judeničius.

Juododis aplankė Bachmetevą ir iš jo patyrė, kad Rusija niekad nesutiks duoti Lietuvai pilną nepriklausomybę, bet ji galėtų gauti šiokią tokią autonomiją. Phillipso pakviestas pasikalbėti apie brigadą, Bachmetevas griežtai pareiškė, kad brigados planas yra labai neišmintingas ir politiniu požiūriu pilnas tikrų pavojų. Iš to buvo galima suprastai, kad JAV nenori paremti jokio reikalo, kuriam nepritaria Bachmetevas.

Galų gale 1919 m. pabaigoje į Lietuvą atvyko tik 19 amerikiečių karių. Jų tarpe buvo į kapitonus paaukštinti J. Bielskis ir V. Leščinskas (pasivadinęs Lazdynu) ir Laisvės sargų organizatoriai vyr. lttn. Jonas Milius ir Pranas J. Purvis. Buvo ir daugiau lietuvių karių, kurie Lietuvą pasieks savais keliais. K. Jurgėlos surinktomis žiniomis, Lietuvos nepriklausomybės karuose buvo dalyvavę keletas šimtų Amerikos lietuvių. Jie buvo pasisklaidę įvairiuose daliniuose, nes brigada nebuvo or-

ganizuota. Juododžio-Swarthout misija Vykdomajam komitetui kainavo \$ 9913,99.

Swarthout susilietuvino savo pavardę į Juododį ir laimėjo paaukštinimą į brigados generolus. Tačiau dėl jo staigaus būdo ir įsivaizdavimo greitai kilo nesusipratimai su Lietuvos valdžia. Keleto savaitių laikotarpy kivrčai išaugo tiek, kad jis įteikė prezidentui Antanui Smetonai ultimatumą, kuriuo apkaltino Lietuvos vyriausybę sulaužius sutartį. Ultimatumė buvo visa eilė piniginių reikalavimų, kurie turėjo būti patenkinti per 48 valandas. Priešingu atveju Swarthout grasino išsiųsti namo karininkus savo lėšomis ir susidariusius nuostolius atgauti legaliais ar diplomatiniais keliais. Aišku, jis negavo jokio atsakymo. Jo karjera baigėsi nusivylimu ir neapykanta visam, kas buvo lietuviška. Grįžęs į Ameriką, jis mėgino gauti žvalgybos tarnybą Valstybės departamente, bet „dėl lėšų sokos“ jam atsakyta neigiamai. Kiti karininkai dar pasiliko Lietuvos kariuomenėje iki 1920 metų kovo mėnesio.

Šio plataus užmojo vaisiai buvo nedideli. Jie negalėjo subręsti dėl ano meto tarptautinių politinių aplinkybių. Brigados reikalai sudarė nemalonumų visiems, kurie prie jų prisidėjo. Tačiau tai nemažino Amerikos lietuvių jaunimo pastangų, nes per Laisvės Sargų organizaciją sruveno didelis entuziazmas ir gili senosios tėvynės Lietuvos meilė, kuri neįkainojama nei pinigais nei žodžiais.

Šioje epopėjoje suspindėjo kilniu karžygiškumu amerikietis vyresnysis leitenantas Samuel J. Harris, kilęs iš senos garbingos šeimos, kurios vardu buvo pavadinta Pennsilvanijos sostinė Harrisburg. Jis įstojo karininku į Lietuvos kariuomenę ne turtų ieškodamas, bet norėdamas ginti mažos tautos nepriklausomybę, dėl kurios paaukojo savo gyvybę. 1920 vasario 23 nedidelio aviacijos dalinio tarpe Aleksote (prie Kauno) įvyko iš užsienio pakurstytas maištas, kuris grėsė kariniams sandėliams. Svarstant susidariusią padėtį, leitenantas Harris pasisiūlė vykti į Aleksotą tarpininkauti — iširti reikalą ir apraminti sukilėlius. Jam tai pavyko. Kai jis grįžo atgal, turbūt, bijodami, kad jų neišduotų, sukilėliai paleido į jį penkiolika šūvių. Ltn. Harris sekančią dieną nuo žaizdų mirė. Jo kūnas buvo pervežtas į Ameriką ir palaidotas Arlingtono karių kapinėse³².

³² Tarulis, op. cit. 272–277; Jurgėla, op. cit. 265–270, 281; David, op. cit. 293–294; LE XVI 133–134.

RYŽTINGAS SIEKIMAS PRIPAŽINIMO

Ryžtas prieš atkaklumą. Kai Lietuva (vėliau Latvija ir Estija) paskelbė nepriklausomybę, tarp sąjungininkų kilo skirtingos nuomonės: prancūzai norėjo Lietuvą jungti prie Lenkijos, britai reiškė palankumą, Amerika griežtai laikėsi Rusijos nedalomumo. Britų premjeras David Lloyd George pareiškė, kad Rusija turi būti suskaldyta, nes kitaip ji taps grėsme Europai. Jo nujautimas išsipildė antrojo pasaulinio karo eigoje.

Kadangi Baltijos kraštai buvo tarp vokiečių ir rusų, tai britai ir prancūzai iš jų norėjo padaryti užtvarą. Tautų apsisprendimo čempionė Amerika užmiršo savo idealus, nes nenorėjo skriausti savo buvusios karo sąjungininkės (Rusijos), nors ten įsigalėję bolševikai pamynė po kojomis bet koki žmoniškumą, ir nekaltų žmonių kraujas sruveno visomis upėmis.

Britai pirmieji suprato būsimų Baltijos valstybių reikšmę ir, vykstant nepriklausomybės karams, jie nepabūgo ten siųsti ne tik prekybines misijas, bet ir laivyną. Jais kiek kukliau sekė prancūzai. Amerikiečiai siuntė tik stebėtojus, juos aiškiai įspėdami nesikišti su savo patarimais ir nesipareigoti jokiais pažadais. JAV vyriausybė visai nenorėjo suprasti kaip Baltijos tautos ilgėjosi nors mažiausio Amerikos palankumo. Tai ypačiai skaudino širdis amerikiečių lietuvių, kurie troško Lietuvai laisvės.

Net ir siunčiamų Amerikos įgaliotinių, kaip pulkininko leitenanto Warwick Greene vadovaujama karinė misija arba komisaro (commissioner) buvusio laivyno karininko John A. Gade pranešimai apie faktinę padėtį Baltijos kraštuose nebūdavo išklausomi, išskyrus tuos atvejus, kai buvo pranešama kas nors bloga. Valdžios atkaklumą ėmė šiek tiek minkštinti komisaro (nuo 1920 gegužės 15 iki 1922 rugsėjo 20) Evan E. Young daugumoje baltiečiams palankūs ir politiškai blaivūs pranešimai, kur dažnai buvo primenamas reikalas neatidėliojant pripažinti Baltijos kraštų nepriklausomybę. Tačiau visa tai atsimušdavo į aklą Rusijos nedalomumo sieną.

I 1919 metų pabaigą Wilsono administracija gavo didelį smūgį: JAV senatas nepatvirtino Versalio taikos sutarties. Tai reiškė, kad JAV turėjo liautis buvusios aktyviu nariu Penkių Didžiųjų Taryboje, kuri lėmė Europos likimą nuo pat Paryžiaus taikos konferencijos pradžios. Gruodžio 9 buvo paskuti-

nis Tarybos posėdis, kuriame dalyvavo Richard L. Polk, nepaprastas JAV įgaliotinis deryboms vesti. Po savaitės jį jau pakeitė JAV ambasadorius Paryžiuje Hugh C. Wallace, kuris tučtuojau pranešė, kad jis paskirtas tik stebėti, be teisės dalyvauti diskusijose. Jo pareiga tik pranešti Washingtonui apie tai, kas svarstoma, perduoti sprendimus reikalus ir pristatyti Washingtono atsakymus.

Senatui atmetus taikos sutartį, Anglija ryžosi veikti savarankiškai Rusijos ir Baltijos tautų atžvilgiu. Laukričio 24 Lloyd George, lyg atsitiktinai, pareiškė Polkui, kad jis tvirtai tiki, jog sujungta Rusija būtų didelė grėsmė Europai. Todėl jis mano, kad Baltijos kraštai, taip pat Suomija, Ukraina, Besarabija, Azerbaidžianas, Gruzija ir gal net Sibiras turėtų būti nepriklausomi, o Rusija išdalyta į daugelį nepriklausomų valstybių, nepaliekant nė vienos pakankamai pajėgios grėsti tikrai taikai. Polkui pritrūko žado ką nors atsakyti, o Lansingas buvo tiesiog priblokštas: esą, kaip galima skriausti Rusiją, kuri niekam negresia, ir tuojuo pareiškė, kad jis ir toliau rems stiprią Rusiją, kaip iki šiol³³.

Lietuvos finansinė misija. Nors Amerikos lietuvių taryboms ir jų Vykdomajam komitetui buvo žinomi Valstybės departamento nusistatymai dėl Rusijos, lietuviai siuntinėjo savo prašymus bei reikalavimus dėl ryšių su Lietuva sumezgimo ir jos pripažinimo. 1919 balandžio mėn. pavyko nuimti embargo pinigams ir kai kurioms prekėms, kurias praleis sąjungininkų blokados vadovybė Londone. Tačiau pašto tarnyba su Lietuva buvo pradėta tik po daugelio pastangų rugpiūčio 2. Reikėjo taip pat kovoti dėl pasų keliaujantiems į Lietuvą, kad jų nereikėtų vizuoti rusų konsulate New Yorke.

Vykdomasis komitetas gruodžio 30 pranešė raštu Lansingui, kad Lietuvos laikinoji vyriausybė jį paskyrė eiti Lietuvos diplomatinės atstovybės pareigas, ir drauge prašė pripažinimo. 1920 sausio 7 buvo gautas Lansingo atsakymas, išreiškias apgailestavimą dėl Lietuvos nepripažinimo, tačiau davė sutikimą pasų reikalą tvarkyti patiems lietuviams ir pažadėjo savo palankumą. Tokiu būdu Vykdomojo komiteto pirmininkas M. Vinikas gavo neformaliai pripažįstamas konsularines teises.

³³ Tarulis, op. cit. 279–281.

Apie tą patį laiką jau buvo pakeliui į Ameriką Lietuvos finansinė misija, kurios atvykimas čia buvo nepageidaujamas. Misiją sudarė Jonas Vileišis ir majoras Povilas Žadeikis. Prie jų Paryžiuje buvo prijungtas kun. J. Žilius. Jie keliavo su diplomatiniais pasais, kuriuos vizavo Amerikos konsularinė tarnyba Paryžiuje. Misija pasiekė New Yorką 1919 gruodžio 18. Jos tikslas buvo gauti Amerikos pripažinimą ir nuo penkių iki dešimties milijonų dolerių paskolą, kurią paremtų savo pasižadėjimais Amerikos lietuviai ir gal net bankai. Tai bus vadinama Lietuvos laisvės paskola.

1920 sausio 5 misija nuvyko į Washingtoną ir ten įsitaisė Vykdomojo komiteto įstaigoje. Po savaitės, kaip misijos pirmininkas, Vileišis raštu pranešė Valstybės departamentui, kad jis atvyko į Ameriką atstovauti Lietuvos reikalams, išreikšti Amerikos vyriausybei padėką, užmegzti pastovius prekybinius bei finansinius ryšius ir išrūpinti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą. Sausio 17 jis departamentui įteikė ilgą memorandumą apie Lietuvos padėtį ir paprašė Lietuvos pripažinimo. Tačiau iš departamento jis nesulaukė jokio atsakymo.

Vileišis tarėsi su abiejų Amerikos lietuvių tarybų atstovais, kaip reikėtų suderinti lietuvių veiklą, nes jau pradėjo pasireikšti tarpgrupinė trintis. Kai jis pasisakė turįs perimti diplomatinį atstovavimą, tam griežtai pasipriešino Vykdomojo komiteto pirmininkas M. Vinikas, kuris jau vizavo pasus. Įtampai didėjant, padėtį ėmėsi švelninti katalikų tarybos atstovai. Jie sampratavo, kad Vykdomajam komitetui priklauso Amerikos lietuvių veikla, o Lietuvos reikalų tvarkymas dera palikti jos įgaliotiniui. Taip pat buvo išreikštas pageidavimas, platinant Lietuvos laisvės paskolos lakštus, nesiskaldyti į atskiras katalikų ir tautininkų grupes ³⁴.

Kongrese Lietuvos reikalus parėmė Walter M. Chandler, atstovas iš New Yorko. The House Ways and Means komitete jis kalbėjo du kartus (sausio 10 ir 19) ir įteikė atitinkamus memorandumus, siūlydamas paremti baltiečių paskolos prašymus ir skatindamas pripažinti jų kraštams nepriklausomybę. Savo argumentams sustiprinti jis pasisakė, kad praėjusį rudenį apvažinėjo skersai ir išilgai visus Baltijos kraštus, matė jų gražias pastangas tvarkytis ir ryžtingą nusistatymą būti laisvais ir savarankiškais.

³⁴ Jurgėla, op. cit. 272–273.

Naujos prošvaistės. Vasario 18 Lietuvos vyriausybė suteikė Vileišiui naują įgaliojimą: jį paskyrė Lietuvos Respublikos nepaprastu pasiuntiniu ir įgaliotu ministriu Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Apie tai buvo pranešta Valstybės departamentui ir žinia perduota spaudai.

Vasario 10 atsistatydino Valstybės sekretorius Lansingas, susipykęs su Wilsonu dėl Rusijos politikos. Jo vieton vasario 25 buvo paskirtas Bainbridge Colby, žymus advokatas, bet mažai patyręs užsienio reikaluose. Priešingai Lansingui, Colby nesibaidė priimti neoficialius Baltijos valstybių atstovus. Pirmas ledus pralaužė Vileišis, kuris anksčiau buvo įteikęs Lansingui du memorandumus. Negavęs atsakymo, jis kovo 24 įteikė dar vieną Colby, pasirašydamas Lietuvos atstovu Amerikoje. Pagaliau Colby priėmė Vileišį balandžio 3. Jų pasikalbėjimo turinys buvo aiškinamas įvairiai.

Pilietinis karas sovietų Rusijoje ir raudonosios armijos veržimasis į Baltijos kraštus ir Lenkiją gerokai išsėmė jos jėgas. Bolševikai sumanė pasiūlyti baltiečiams taikos derybas. Pradėjo nuo Estijos. Estai sutiko derėtis tik tada, jei bus deramasi su lietuviais ir latviais. Baltiečiai atsiklausė sąjungininkų nuomonės, kuri pasirodė buvusi skeptiška, bet neprieštaringa. Sovietų Rusija pripažino visoms trimis Baltijos valstybėms pilną nepriklausomybę. Lietuva sutartį pasirašė 1920 liepos 12. Jai buvo pripažintas Vilnius, kaip sostinė, nors jį valdė lenkai. Tokiu būdu Lietuva neturėjo bendros sienos su sovietų Rusija.

1920 metų pavasarį Lietuva rinko atstovus į steigiamąją seimą. Rinkimaiėjo grynai demokratiniu būdu — tiesioginiu ir slaptu balsavimu. Steigiamasis seimas susirinko gegužės 15 ir pirmuoju savo aktu patvirtino 1918 vasario 16 Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą. Nors krikščionių demokratų blokas turėjo absoliutinę atstovų daugumą, ministerių kabinetas buvo sudarytas koaliciniais pagrindais su socialistais ir valstiečiais liaudininkais.

Amerikos lietuviai buvo ypač veiklūs. Jie nuolatos atkakavo Baltuosius Rūmus ir Valstybės departamentą, prašydami ir reikalaudami pripažinti Lietuvą. Lietuvių kolonijose organizavo mitingus ir demonstracijas, siuntinėjo delegacijas į Vašingtoną ir uoliai rinko aukas bei pasižadėjimus Lietuvos laisvės paskolai. Greta to buvo renkamos aukos ir smulkes-

niems fondams, kaip an'tai, aukso fondui, ginklavimosi fondui, laisvės varpo fondui ir tt. Pradėjo organizuoti akciniais pagrindais įvairios Lietuvos atstatymo bendrovės. Propagandiniam reikalui plačiau įsiskverbė į anglišką spaudą ir ieškojo paramos kongrese ir senate bei palankumo tarp įtakingų asmenų.

Prezidentas Wilsonas ir valstybės sekretorius Colby nuolat atsisakinėjo priimti bet kokias delegacijas ir rašė neigiamas rezoliucijas an't jų siunčiamų raštų bei memorandumų. Vis buvo laikomasi gyvenimo faktais jau nebepateisinamo Rusijos nedalomumo.

PRIPAŽINIMAS

Administracijos pasikeitimas. Lietuviai buvo padėję daug pastangų, reikalaudami pripažinti Lietuvą. Kaip matėme, jos nepasiekė tikslo. Lietuvius labai suerzino demokratų valdžios nesiskaitymas. Kai po 1920 rugsėjo 15 suvažiavimo Washingtone lietuvių delegacija norėjo pasimatyti su prezidentu Wilsonu, buvo atsakyta, kad jis serga, o sekretorius Colby visiškai atsisakė priimti. Tai galutinai nusvėrė lietuvių respublikonų pusėn, kurių tarpe rado kai kurių žymių žmonių palankumo. Robert J. Caldwell suorganizavo Baltic American Society, Massachusetts senatorius Henry Cabot Lodge net padarė su lietuviais tam tikrą sutartį remti Lietuvos reikalą, jei bus perrinktas. Į veiklą įsijungė ir žymus politikas, advokatas Wilsono žentas, William G. McAdoo, penkerius metus (1913–1918) buvęs finansų sekretorium.

1920 lapkričio mėn. rinkimus laimėjo respublikonai, kurie rinkimų kampanijoje visiškai atmetė Wilsono vidaus ir užsienio politiką. Prezidentu buvo išrinktas Warren G. Hardingas, kurio inauguracija buvo 1921 kovo 4. Valstybės sekretorium buvo paskirtas Charles E. Hughes, žymus politikas, profesorius ir buvęs New Yorko gubernatorius. Kadangi senoji administracija valdė dar penkis mėnesius, tai neįvyko jokių pasikeitimų, nors buvo dedama pastangų pakeisti jos politinį atkaklumą. Iš antros pusės, rusofilai ir tautų apsisprendimo šalininkai apipylė Hardingą laiškais, skatindami palaikyti jų pusę.

Lietuvos finansinė misija savo uždavinį baigė 1921 vasario mėnesį. Per tą laiką buvo sutelkta arti dviejų milijonų dolerių

Lietuvos laisvės paskolos, kurios didžiausia dalis atėjo iš pavienių asmenų ir lietuvių organizacijų. Du misijos nariai — Žadeikis ir Žilius — išvyko į Europą, o Vileišis liko Amerikoje atstovauti Lietuvai. Netrukus iš Lietuvos grįžo B. Mastauskas su Lietuvos užsienio ministerijos įgaliojimu dirbti Lietuvos pasiuntinybėje Washingtone. Šis paskyrimas, turbūt, buvo noras patenkinti Amerikos katalikų veikėjus, kurie skundėsi, kad Vileišis juos ignoruoja ir šliejasi prie tautininkų.

Hardingo inauguracijos proga Vileišis nusiuntė pasveikinimą, į kurį prezidentas atsakė kovo 23. Valstybės sekretorius Hughes savo kabinete ant stalo rado du memorandumus, kuriuos sausio 15 ir vasario 15 buvo įteikęs sekretoriui Colby advokatas McAdoo, rekomenduodamas tuojau pripažinti Lietuvą. Kadangi Colby nesiteikė atsakyti, tai McAdoo pakartojo savo memorandumus gegužės 6 naujam sekretoriui Hughes, skatindamas rimtai atsižvelgti į tenai išdėstytus argumentus.

Su milijonu parašų pas prezidentą. Milijonas parašų po prašymu pripažinti Lietuvą buvo surinktas gerokai prieš metus. Surišti į 138 knygas, jie laukė Vykdomojo komiteto būstinėje geresnės progos būti įteikiami prezidentui, nes Wilsono nusistatymo neįkirsi nei su kirviu. Vykdomasis komitetas sukvietė į Washingtoną lietuvių suvažiavimą, kuriame dalyvavo 148 atstovai, pasitarti dėl parašų įteikimo audiencijoje pas prezidentą, kuri buvo paskirta 1921 gegužės 30. Delegatais buvo išrinkti šeši asmenys: J. Elias, J. Hertmanavičius, A. Ivas, kun. J. Jakaitis, dr. E. Klimas ir J. Skritulskas. Kalbėtoju buvo paskirtas medicinos dr. Klimas, žymus Philadelphijos lietuvių veikėjas.

Delegaciją priėmė prezidentas Hardingas, o šalia jo buvo valstybės sekretorius Hughes. Delegacijos narius pristatė kongresmanas Chandler. Po Klimo kalbos ir parašų įteikimo kalbėjo prezidentas Hardingas, pripažindamas, kad reikalas labai svarbus ir kad bus rimtai apsvarstytas. Delegaciją lydėjo teisėjas Aaron J. Levy iš New Yorko, senatorius William J. King iš Utah ir penki latviai bei keturi estai. Kalbėjo vien lietuviai. Prezidentas su delegacija buvo labai malonus.

Chandler savo kalbą išspausdino 25.000 egzempliorių ir visus išsiuntinėjo paštu, ragindamas gavėjus tuojau rašyti Hardingui ir prašyti Baltijos valstybių pripažinimo. Prie to sąjūdžio prisijungė kongresmanas Scott Graham iš Pennsilvanijos,

prekybos sekretorius Herbert Hoover, kuris gerai pažinojo baltiečių padėtį, ir dar vis daugiau rašė nenuilstas McAdoo ir įgaliotinis Young, kuris beveik vienintelis iš administracijos nuoširdžiai rėmė pripažinimą.

Tyrinėjimų laikotarpis. Birželio 22 Vileišis nuvyko pas sekretorių Hughes atsisveikinti ir pristatyti savo įpėdinį Valdemarą Čarneckį, kuris buvo paskirtas Lietuvos atstovu. Čarneckis buvo jaunas elektros inžinierius, turėjęs jau geroką diplomatinį patyrimą. Abiem iš anksto buvo pasakyta per departamento valdininkus, kad jie priimti neformaliai, tik parodyti gerai valiai. Be to, Hughes buvo patyręs iš Youngo, kad Čarneckis prašys skirti JAV konsulą Lietuvai. Iš tikrųjų tai buvo jau pirmiau Youngo padarytas pasiūlymas, nes britai jau buvo paskyrę Lietuvai įgaliotinį ir planavo atidaryti konsulatą.

Aišku, Čarneckis paprašė. Liepos 13 karjeros konsulas Clement S. Edwards, numatytas į Paryžių, gavo įsakymą vykti į Kauną. Paskelbdamas paskyrimą, departamentas pareiškė, kad tai neturi jokio ryšio su Lietuvos vyriausybės pripažinimu. Konsulo paskyrimas tėra palengvinimas aprūpinti prekybinius ir kitokius ryšius su Amerikos lietuviais. Konsulatas Kaune buvo atidarytas tik lapkričio 7.

Anglija, Prancūzija ir daugelis kitų valstybių jau buvo Lietuvą pripažinusios de facto 1919–1920 m. Sąjungininkų taryba nusprendė pripažinti visas tris Baltijos valstybes de jure 1921 sausio 26, tačiau paskelbimas buvo atidėtas, kol susinormuos Lietuvos santykiai su Lenkija. Tautų Sąjunga Lietuvą priėmė lygiateisiu nariu 1921 rugsėjo 22.

Visi tie įvykiai labai erzino rusų ambasadorių, jau niekam neatstovaujantį Bachmetevą. 1922 balandžio 28 jis atsistatydino, pareikšdamas, kad jis suabejojo, ar jo, kaip Rusijos ambasatoriaus, buvimas Washingtone tikrai pasitarnauja jo tėvynei ir JAV patogumui. Savo pareigas baigęs birželio 30. JAV administracijai nukrito didelis slogutis, nes jis dominavo Valsybės departamente. Daugelis sprendimų buvo padaryta pirma jo atsiklausus. Daug sumanymų ir žygių išreiškė jo idėjas. Daug projektų buvo atmesta, jei jis nepritarė.³⁵

Paskutinei užtvarei griuvus, Hughes liepė savo departamento rusų skyriui paruošti memorandumą dėl pripažinimo, nurodant visus argumentus už ir prieš. Buvo nuolatos teirau-

³⁵ Tarulis, op. cit. 354–355.

jamasi Youngo apie vieną ar kitą neaiškią problemą. Jis tai atlikdavo uoliai, vis pabrėždamas, kaip sėkmingai tos šalys tvarkosi, kaip pavėlintas Amerikos pripažinimas. Jis įtraukė Klaipėdą į Kauno konsulato jurisdikciją, nors vokiečiai spyrėsi ją palikti prie Karaliaučiaus konsulato.

Lietuvių ir amerikiečių spauda Jungtinėse Valstybėse, pavieniai asmenys ir organizacijos, daugybė laiškų, kongresmanai ir senatoriai, mokslininkai ir politikai apvertė Valstybės departamentą prašymais pripažinti Baltijos valstybes. Pats smarkiausias šūvis atėjo iš Ambasadorių Konferencijos, didžiųjų sąjungininkų, kurie 1922 birželio 31 nutarė Lietuvą pripažinti de jure. Kadangi JAV atstovas nedalyvavo diskusijose ir sprendime, tai JAV buvo rezervuota teisė pasisakyti vėliau.

Pripažinimo aktas. Liepos 24 valstybės sekretorius Hughes parašė laišką prezidentui Hardingui, kad viskas paruošta ir atėjo laikas suteikti Baltijos valstybėms pripažinimą. Prezidentas patvirtino pasiūlymą tą pačią dieną. Hughes rytojaus dieną painformavo Youngą, kad praneštų Estijos, Latvijos ir Lietuvos užsienio ministerijoms, kiek galima tuo pačiu laiku, liepos 28, kad JAV suteikė pilną pripažinimą. Washingtono laikraščiai tą žinią praneš liepos 28 rytinėse laidose.

Youngas, deja, negalėjo asmeniškai pranešti tą linksmą žinią, nes gydėsi Karlsbade, Čekoslovakijoje. Tai atliko atitinkamų sostinių konsulatai. Gavęs iš konsulo Edwards žinią, Lietuvos užsienio reikalų ministeris prof. Vladas Jurgutis nuskubėjo į seimo posėdį. Sukilo didžiulės ovacijos, „valio Amerika“ ir nuskambėjo tautos himnas. Džiaugsmas ir padėkos demonstracijos prie Amerikos konsulato sutraukė apie dvidešimt tūkstančių dalyvių.

Amerikoje Lietuviai surengė dideles iškilmes New Yorke ir Philadelphiajoje, gausūs padėkos laiškai plaukė į Valstybės departamentą. Baltijos kraštų diplomatiniai atstovai išreiškė valstybės sekretoriui Hughes savo padėką asmeniškai. Young buvo pakeltas ministriu atstovauti JAV Baltijos kraštuose su rezidencija Rygoje. Buvę neoficialūs Baltijos kraštų atstovai tuojuo buvo įtraukti į diplomatinį sąrašą su titulu Chargés d’Affaires a. i. Lietuvos atstovu buvo Valdemaras Čarneckis.

Su Lietuvos pripažinimu baigėsi Amerikos lietuvių tarybos Vykdomojo komiteto darbas.

KETVIRTOJI DALIS

**KULTŪRINĒ, RELIGINĒ IR
EKONOMINĒ VEIKLA**

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the

The fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the

the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the

the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the

the twenty-sixth is the fact that the
the twenty-seventh is the fact that the
the twenty-eighth is the fact that the
the twenty-ninth is the fact that the
the thirtieth is the fact that the

the thirty-first is the fact that the
the thirty-second is the fact that the
the thirty-third is the fact that the
the thirty-fourth is the fact that the
the thirty-fifth is the fact that the

the thirty-sixth is the fact that the
the thirty-seventh is the fact that the
the thirty-eighth is the fact that the
the thirty-ninth is the fact that the
the fortieth is the fact that the

LIETUVIŲ SPAUDA XX AMŽIUJE

PERIODINĖ SPAUDA

Bendrosios žinios. Pirmoji ryškesnė Amerikos lietuvių kultūros apraiška yra jų spauda, kurią skirstome į periodinę ir neperiodinę, arba knygas. Spauda, ypač periodinė, turėjo didelės reikšmės visuomeniniam, kultūriniam ir tautiniam gyvenimui. Laikraščiai buvo centrinių organizacijų iniciatoriai bei ugdytojai, politinių nuomonių bei skirtingų ideologijų formuotojai ir lietuviškos sąmonės žadintojai bei palaikytojai. Kai caro pavergtoje Lietuvoje lietuviška spauda buvo uždrausta, už ją grėsė kalėjimas ir tremimas į Sibirą, tai laisvojoje Amerikoje galėjai laisvai pirkti ir skaityti lietuvišką knygą ar laikraštį.

Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, vertindamas Vinco Kudirkos veiklą, išsireiškė, kad „mes mažai nusidėtume teisybei, jei, sakysime, paskutiniojo devynioliktojo amžiaus ketvirčio lietuvių literatūros istoriją pavadintume lietuvių žurnalistikos istorija“¹ Apie Amerikos lietuvių periodiką reikėtų dar daugiau pasakyti: jos istorija apima beveik visą Amerikos lietuvių kultūros istoriją; ji apima ir visą XX a. pirmos pusės išeivių literatūros istoriją.

Pirmieji išeivių lietuvių laikraščių ir redaktorių žingsniai, kaip matėme XIX a. apžvalgoje, buvo erškėčiais nukloti. Nebuvo kvalifikuotų redaktorių, patyrusių bei išsilavinusių bendradarbių, trūko ir skaitytojų. Ir XX a. pradžioje lietuvių laikraščių padėtis maža ką pagerėjo. Laikraščių leidėjai, nepajėgdami išsiversti iš prenumeratorių, buvo priversti ieškoti pašalinių pajamų: laikė spaustuves, kuriose atlikdavo įvairius spaudos darbus, leido knygas, laikė knygynus, laivakorčių agentūras, bankus.

Sunkiose sąlygose gimę laikraščiai neilgai tęgyvuodavo. Nuo 1879 m. pasirodžiusio pirmojo Amerikos lietuvių laikra-

¹ Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas 6.

čio (Gazietos Lietuwiszkos) iki XIX a. pabaigos buvo pasirodęs 31 laikraštis, bet iš jų 24 jau buvo sustoję. Į dvidešimtąjį amžių įžengė tik septyni (žr. 147–151 p.).

XX a. pirmajame dešimtmety periodinė spauda jau tiek sustiprėjo, kad 1910 kovo 17–18 Brooklyno suvažiavime dalyvavo septynių laikraščių atstovai (Draugo, Kataliko, Keleivio, Kovos, Laisvosios Minties, Tėvynės ir Vien. Liet.), kurie svarstė, kaip sušvelninti ginčus, pašalinti šmeižimus, kovoti su neteisingais korespondentais, gerinti laikraštinę kalbą, aptarė leidėjų ir redaktorių santykius ir tt. Buvo įsteigta Lietuvių Spaudos Draugija, kurios pirm. išrinktas Antanas Olšauskas, padėjęs Juozas J. Paukštys, išd. Jonas M. Tananevičius, sekr. kun. Antanas Kaupas, kuris greit iš pareigų pasitraukė. Atkrito ir socialistai, liko tik tautinių liberalų laikraščių atstovai. Draugija buvo sušaukusi net septynis suvažiavimus, kurių paskutinis įvyko 1924 gegužės 10 Worcesterį.

Senieji lietuvių laikraščiai, kurie savo amžių skaičiuoja dešimtimis metų, per ilgesnį laiką sukūrė savo tradicijas, įgijo tam tikrų būdingų bruožų. Vienas iš tokių bruožų buvo jų konservatiškumas, vengimas pažangos. Jie rėmėsi daugiausia senąja karta, tad ir taikstėsi prie atitinkamo jos išsilavinimo bei palinkimų. Geriausias konservatizmo pavyzdys buvo Domininko T. Bačkausko ir jo įpėdinių leista Saulė (1888–1959). Jos rašyba ir stilius visą laiką buvo tas pats, kaip ir pirmaisiais metais. Esą, leidėjas nekeitęs rašybos, nes bijojęs netekti skaitytojų.

Patraukti daugiau skaitytojų Bačkauskas Saulėje įvedė juokų skyrių Taradaika, kuri buvo labai mėgiama. Panašias taradaikas turėjo ir kiti laikraščiai: Vien. Liet. — Tauškutį, vėliau Šventakuprių Tėvą, Amerikos Lietuvis — Žmogaus pamokslus po medžių, Dirva — Spragilą ir Keleivis — Maikio pasikalbėjimą su tėvu, išlikusį iki šių dienų.²

Periodinę lietuvių ateivių spaudą skirstome į katalikų, protestantų bei tautinės bažnyčios leidžiamus laikraščius, tautinius laisvamaniškus, socialistinius bei anarchistinius, profesinius, komercinius, juokų bei satyros ir anglų kalba leistus ar leidžiamus laikraščius bei žurnalus. Pabaigoje teks prisiminti ir lietuvių radijo valandėles, kurios taip pat priklauso prie informacinės medžiagos.

² V. Širvydas, J. O. Širvydas 171.

Katalikų laikraščiai. XX a. pradžioje Amerikos lietuviai katalikai dar nebuvo reikiamai susiorganizavę. Veikė daug draugijų, 39 lietuvių katalikų parapijos, tačiau visus vienijančios tvirtesnės organizacijos katalikai neturėjo. Laikraščių leidimas priklausė nuo atskirų asmenų iniciatyvos, jų pajėgumo bei sumanumo. Kunigų leidžiami ir redaguojami buvo šie laikraščiai: Bažnyčios Tarnas, Dirva, Katalikas ir Žvaigždė.

Waterburio lietuvių parapijos klebonas kun. Petras Saurusaitis 1898 gruodžio mėn. pradėjo leisti Tarną Bažnyčios. Po metų jo vardas pakeistas į Bažnyčios Tarną — Organą Draugystės Blaivystės, o nuo 1901 rugpiūčio mėn. vėl pavadintas Tarnas Bažnyčios, arba Pasiuntinys Saldžiausios Širdies Jėzaus. Mėnesinis katalikiškai tautiškas ir moksliškas laikraštis. Pastaruoju vardu jis ėjo iki 1904 m. pabaigos. Redaktorius buvo pats leidėjas kun. Petras Saurusaitis; tik nuo 1899 m. redagavo Juozas Dydynskis (LE II 305).

Kataliką 1899 sausio 18 Chicagoje įsteigė kun. Matas Kraučiušas ir bankininkas Jonas Tananevičius. Nuo 1907 m. laikraštis perėjo į Jono Tananevičiaus rankas. Jį administravo leidėjo brolis Tananevičius. Pradžioje redagavo dr. M. Stupnickis, Jonas Montvila, o ilgiausiai Petras Tumasonis (Brandukas). 1914 m. kilus karui ir visiems daugiau susidomėjus Europos įvykiais, Katalikas iš savaitraščio virto dienraščiu (1914. VIII. 6.). 1916 m. Draugui pradėjus eiti dienraščiu, Katalikas vėl grįžo prie savaitraščio ir 1917 m. sustojo. Jonui Tananevičiui perėmus leidimą, laikraštis daugiau laikėsi neutralios tautinės krypties.

Dirva pradėjo eiti 1898 m. Shenandoah, Pa., kaip trimėnesinis žurnalas. Jį leido ir redagavo kun. Antanas Milukas. Jam talkininkavo kunigai Antanas Kaupas, Vincas Varnagiris ir kiti. 1903 m. Dirva buvo sujungta su Tilžėje leista kun. Juozo Tumo-Vaižganto Žinyčia ir Lietuvai skiriama laida pavadinta Dirva-Žinyčia, o Amerikai ėjo senuoju Dirvos vardu. 1906 m. žurnalas sustojo, nes, spaudą atgavus, Lietuvoje jau buvo planuojamas leisti inteligentams skiriamas politikos, mokslo ir visuomeninis katalikų žurnalas Draugija.

Dirva dažnai išeidavo atskiromis knygomis, tokiu būdu buvo paskelbta visa eilė lituanistikos veikalų: dr. J. Basanavičiaus Lietuviškai trakiškos studijos (1898), Lietuviškos pasakos (1899–1902) ir Ožkabalių dainos (1902), Mečislovo Da-

vainio-Silvestravičiaus Medega Simano Daukanto biografijai (1898), Šimtakojo – kun. J. Čapliko Trakiečių džiūkų dainos (1899), kun. Ambraziejaus Jurgio Pabrėžos Botanika (1900), kun. Antano Miluko Rakvedis senoviškos istorijos (1898–1899), kun. Aleksandro Burbos Prozaiški raštai (1898–1899), Žalios Rūtos – kun. Adolfo Sabaliausko Sutartinės ir mūsų muzikos instrumentai, Vinco Pietario Algimantas (1905–1906), Dėdės Atanazo – kun. Kazimiero Pakalniškio Mokytoja (1904), kun. Antano Tatarės Pamokslai gražių žmonių (1900), Marijos Pečkauskaitės Viktorė ir kiti literatūros veikalai.

Žvaigždė pradėjo eiti savaitraščiu 1901 m. Brooklyne. Pirmuoju jos leidėju ir redaktorium buvo kun. Vincas Varnagiris. 1903 lapkričio 6 ją atpirko kun. Antanas Milukas ir perkėlė į Shenandoah, o 1909 m. į Philadelphia. Nuo 1923 m. ji virto mėnesiniu, o nuo 1926 m. trimėnesiniu. Žvaigždę leido kun. A. Milukas, o redagavo Julė Pranaitytė. Leidėjui mirus (1943. III. 19.), laikraštį leido redaktorė iki savo mirties. 1944 sausio 29 laikraštis sustojo.

Žvaigždė buvo aiškiai katalikiškos ideologijos. Jos šūkis buvo Dievas, Tėvynė ir Teisybė. Plačiai informavo apie Lietuvos gyvenimą, rūpinosi lietuvių meno, mokslo, literatūros ir tautiniais reikalais, vengė aštrių asmeninių ginčų. Turėjo savo spaustuvių ir knygų leidyklą, išleido daug naudingų knygų.

Draugą į pasaulio šviesą pašaukė gyvenamojo momento katalikų reikalavimai. Kun. Antano Staniukyno iniciatyva jis pradėjo eiti savaitraščiu 1909 liepos 12 Wilkes–Barre. Pradžioje jį redagavo kun. Antanas Kaupas. Jam talkino eilė veiklių lietuvių kunigų: Vincas Vizgirda, Kazimieras Urbonavičius, Antanas Staniukynas. Trumpą laiką redagavo klierikas Konstantinas Vasys (1911), o po jo į redaktorių vėl grįžo kun. A. Kaupas. Draugas greit paplito lietuvių visuomenėje. 1912 m. buvo perkeltas į Chicago. Po kun. A. Kaupo mirties 1914 m. laikraštį perėmė redaguoti kun. F. Kemėšis. 1916 kovo 31 Draugas virto dienraščiu. Pirmuoju jo redaktorium buvo kun. dr. Antanas Maliauskis. Dienraštį leido Draugo bendrovė, kurios branduolį sudarė Chicagos kunigai. 1920 m. Draugo leidimą perėmė tėvai marijonai ir jį leidžia iki šios dienos.

Per ilgą laiką keitėsi dienraščio redaktoriai ir redakcijos sudėtis. Be minėtų asmenų, Draugą redagavo kun. Pranas Būčys (vėliau vyskupas), kun. dr. Ignas Česaitis, kun. Vincas

Kulikauskas, kun. dr. Kazimieras Matulaitis, Kazys Pakštas. Ilgiausiai jį redagavo Leonardas Šimutis (iki 1952). Nuo to laiko redakcijos vadovavimą perėmė tėvai marijonai, o L. Šimutis iki 1968 m. paliko vienas iš redakcijos narių. Vyriausi redaktoriai buvo kun. dr. Vytautas Bagdanavičius, kun. dr. Viktoras Rimšelis, o nuo 1963 liepos mėn. kun. Pranas Garšva.

Prie Draugo šeštadieniais leidžiamas kultūrinis priedas, kurio pirmuoju redaktorium buvo kun. dr. Juozas Prunskis, o po jo rašytojas Kazys Bradūnas. Prie vyriausio redaktoriaus veikia ir redakcinis kolektyvas, kurį paskutiniu metu sudarė kun. J. Prunskis, kun. Kazys Baras, L. Šimutis, Aloyzas Baronas, Kazys Bradūnas, Bronius Kviklys ir kurį laiką Vytautas Alseika. Dienraštis turi kelis šimtus bendradarbių bei korespondentų įvairiuose kraštuose, kur tik yra lietuvių. Turi sveikatos, ateitininkų, skautų, vyčių, moterų, studentų, sporto, juokų skyrius ir didelį korespondencijų skyrių.

Draugas daug dėmesio skiria lietuvių kultūros reikalams. 1959 m. švenčiant 50 metų sukaktį, pastebėta, kad iš 100 laisvajame pasaulyje gyvenančių rašytojų 75% buvo pasirodę Drauge (plg. 1966. IV. 2., II dalis). Jame atsispindi visi lietuvių kultūriniai įvykiai. 1951 m. buvo įsteigta \$ 1000 romano premija. 1970 m. buvo premijuotas 19-tas romanas. Prie dienraščio veikia knygų leidykla ir Lietuviškos knygos klubas, kuris nariams papiginta kaina leidžia knygas (LE V 172).

Moksleivis pradėtas leisti 1912 lapkričio mėn. So. Bostone tik ką įsikūrusio Lietuvių Rymo Katalikų Moksleivių Susivienijimo Amerikoje. Tai buvo mėnesinis žurnalas, skirtas katalikams moksleiviams, gvildenęs religinius, filosofinius bei tautinius klausimus. Redagavo kun. Petras Lapelis (1912–1914) ir Anicetas Linkus. Nuo 1922 m. pradžios pavadintas Giedra. 1926 m. sustojo.

1911 kovo mėn. blaivybės apaštalas Waterburio lietuvių klebonas kun. Petras Saurusaitis blaivininkams pradėjo leisti metų ketvirčiais išeinantį laikraštį Šviesą, kurią jis pats redagavo ir daugiausia pats prirašydavo. Šalia blaivybės buvo rašoma tikybos, higienos ir auklėjimo klausimais. Vėliau Šviesa tapo mėnesiniu ir 1919 m. sustojo. 1915 rugpiūčio mėn. antras žymus blaivybės veikėjas Worcesterio lietuvių klebonas kun. Jonas Jakaitis blaivininkų reikalams išleido mėnesinį iliustruotą Tautos Rytą. Tai buvo Pilnųjų Blaivininkų Susivienijimo

organas. Nuo 1917 m. spalio mėn. iki 1920 m. pradžios laikraštį redagavo klierikas Jonas Navickas, o pabaigoje kun. Pranas Juškaitis ir Petras Daužvardis. 1921 m. laikraštis sustojo. Be blaivybės reikalų, buvo dedami straipsniai religiniais, tautiniais klausimais, eilėraščiai, vaidinimai ir daug korespondencijų iš organizacijos veiklos. Daug dėmesio kreipė į darbininkų ir jaunimo blaivinimą.

Dvejų metų laikotarpyje (1913–1915) įsisteigė trys veiklios katalikų organizacijos: Lietuvos Vyčiai, Katalikų Moterų Sąjunga ir Lietuvių Darbininkų Sąjunga, kurios leido savo laikraščius: Vytį, Moterų Dirvą ir Darbininką. Tie laikraščiai svarstė organizacinius reikalus, religinius bei tautinius klausimus. Jie daug prisidėjo prie religinio ir tautinio Amerikos lietuvių sąmoninimo. Visi trys išsilaikė iki šių dienų. (Jie buvo paminėti, kalbant apie atitinkamas organizacijas).

Darbininko leidimą 1950 m. perėmė tėvai pranciškonai ir 1951 m. perkėlė į Brooklyną. Vyriausiu jo redaktorium buvo pakviestas Simas Sužiedėlis. Redakciniame kolektyve dirba Juozas Brazaitis, rašytojas Paulius Jurkus. Nuo 1966 m. pradžios vyriausias redaktorius yra tėvas Kornelijus Bučmys, O.F.M.

1915 balandžio mėn. Chicagoje Draugo leidykla išleido literatūros, mokslo, politikos ir visuomenės katalikų mėnesinį žurnalą Pažangą, kurią vėliau perėmė leisti Kunigų Vienybė. Pirmuoju žurnalo redaktorium buvo kun. F. Kemėšis, o po jo Julius Kaupas ir nuo 1916 m. kun. Pranas Augustaitis. Po trejų metų Pažanga sustojo. Tuo pačiu vardu 1933–1935 m. Du Bois, Pa., parapijos klebonas kun. Mykolas Urbonas leido ir redagavo mimeografu spausdintą mėnesinį laikraštėlį. (1920–1926 m. jis buvo leidęs mėnesinį laikraštėlį Meilę).

Iš Lietuvos atvykę ir Chicagoje įsikūrę tėvai marijonai 1914 spalio mėn. pradėjo leisti religinį savaitinį laikraštį Tikybą ir Dorą, kurį pradžioje redagavo kun. Feliksas Kudirka, M.I.C., vėliau kun. Pranciškus Būčys, M.I.C. 1920 m. tėvams marijonams perėmus dienraščio Draugo leidimą ir prie jo pradėjus leisti priedu Laivą, Tikyba ir Dora sustojo.

Greitu laiku iš priedo Laivas virto religiniu savaitraščiu. 1924 m. suorganizavus tėvų marijonų rėmėjus, Laivas buvo tarpininkas tarp vienuolijos ir rėmėjų. Pabrėžti savo tikram religiniam veidui nuo 1939 m. jis pavadintas Kristaus Kara-

liaus Laivu. Be religinių klausimų, laikraštis rūpinasi ir tautiniais reikalais ir teikia žinių iš viso pasaulio lietuvių veiklos.

Amerikos lietuvių religiniam ir tautiniam gyvenimui didelės svarbos turėjo 1917 gegužės 17 Brooklyne Katalikų Susivienijimo pradėtas leisti savaitraštis Garsas, kurio pirmuoju redaktorium buvo jau patyręs laikraštininkas Julius Kaupas. Po metų redagavimą perėmė Leonardas Šimutis. Nuo 1926 balandžio 1 iki šių dienų redaguoja Matas Zujus. 1931 sausio 1 Garsas buvo perkeltas į Wilkes-Barre. 1932 m. padarytas mėnesiniu, o nuo 1967 m. dumėnesiniu. Pradžioje Garsas buvo plačiai skaitomas, dabar jį gauna tik Katalikų Susivienijimo nariai.

Garsą perkėlus į Wilkes-Barre, Brooklynas liko be laikraščio. Vietos katalikai susirūpino turėti savo laikraštį. Katalikų Federacija, susitarusi su Kunigų Vienybe, 1933 gruodžio mėn. pradėjo leisti savaitinę Ameriką, kurios redaktoriais buvo kun. J. Balkūnas, Juozas Laučka, Antanas Vaičiulaitis, dr. Henrikas Lukoševičius, Antanas Šerkšnas, Albinas Gražiūnas ir kiti. 1937 balandžio mėn. Clevelande pasirodė savaitraštis Lietuvių Žinios, kuris 1942 m. buvo perkeltas į Pittsburgą. Jį leido Lietuvių Katalikų Literatūros Draugija, finansavo Pittsburgo lietuvių parapijos klebonas kun. Magnus Kazėnas. 1951 m. Amerika ir Lietuvių Žinios susijungė su Brooklynan perkeltu Darbininku.

Nuo 1925 birželio iki 1929 rugsėjo Chicagoje Šv. Kazimiero seserų kongregacija leido Šv. Kazimiero Akademijos Aidus, kurių vietoje 1933–1938 m. ėjo Aidutis, o nuo 1938 lapkričio mėn. iki 1953 m. senuoju vardu. Tai buvo mėnesinis žurnalas. Jo turinį sudarė religiniai straipsniai, literatūros dalykėliai, taip pat buvo spausdinama iš Lietuvos istorijos, geografijos, literatūros bei tautosakos ir Akademijos gyvenimo. Redagavo sesuo Ona Marija (Rakauskaitė).

1926–1927 m. Chicagos katalikų jaunimas leido mėnesinį laikraštį Tiesos Aidus. Nuo 1934 m. Chicagoje Vargonininkų Sąjunga leidžia žurnalą Muzikos Žinias.

1932 susiorganizavę katalikai studentai ir profesionalai nuo 1933 sausio iki 1943 birželio mėn. Marianapolyje leido mėnesinį inteligentams skirtą kultūros žurnalą Studentų Žodį, kuriame buvo daug rašoma katalikų profesionalų organizacijos reikalais, lietuvių kultūros, istorijos ir lietuviybės išlaikymo

išeivijoje klausimais. Be to, buvo dedama eilėraščių ir novelių. Redaktoriais buvo Juozas Pilipauskas, Povilas Baltis, Juozas B. Laučka, Antanas Vaičiulaitis. Vyriausiu redaktorium visą laiką buvo prel. Kazimieras Urbonavičius.

XX a. vidury atvykusi naujų lietuvių ateivių banga atnešė visą eilę naujų laikraščių, jų tarpe ypatingai vertingos katalikų periodinės spaudos, kuri turi vadovaujamos reikšmės visam lietuvių išeivių kultūriniam bei tautiniam gyvenimui. Pirmoji kregždė buvo tik ką atvykusio į JAV Anatolijaus Kairio sumanytas kultūros žurnalas Naujoji Aušra. Pradžioje žurnalą leido Lietuvių Kultūros Institutas, o paskui pats Kairys. Tarp 1947 gruodžio ir 1949 lapkričio mėn. Chicagoje išėjo 13 sąsiuvinių. Žurnalas buvo visai naujo stiliaus, gerokai skyrėsis nuo čia jau seniai einančių laikraščių, tad neprigijo. Senųjų ateivių tarpe nesurado pakankamai skaitytojų, o naujų dar nebuvo.

Pirmasis naujųjų ateivių Amerikoje pradėtas leisti ir tvirtai išsilaikęs iki šių dienų yra tėvų pranciškonų leidžiamas kultūros žurnalas Aidai. Jo steigėjas buvo Vytautas Bieliauskas 1944 m. gruodžio mėn. Miunchene, Vokietijoje. Pirmieji du numeriai buvo atspausdinti rotatorium, kiti jau spaustuvėje. 1947 m. balandžio mėn. perkelti į Augsburgą; leidėjas buvo J. Sakavičius, redaktorius Kazys Bradūnas. 1949 m. penki numeriai išleisti Schwaebische Gmuende, redagavo Povilas Gaučys ir Paulius Jurkus. Nuo 1949 spalio 4 Aidų leidimą perėmė tėvai pranciškonai JAV: pradžioje Kennebunkport, Maine, vėliau Brooklyne. Iki 1965 m. redagavo Antanas Vaičiulaitis, o po to dr. Juozas Girnius. Žurnalas reguliariai išeina kas mėnuo, kasmet po dešimt numerių. Žurnale spausdinami rinktiniai dalykai, skiriami daugiausia lietuviškos kultūros bei veiklos klausimams. Visą laiką stovi deramoje aukštumoje. Tai vienintelis ir ilgiausiai išsilaikęs lietuvių kultūros žurnalas.

1950 m. pradžioje Brooklyne atgaivinta Ateitis, moksleivių ateitininkų mėnesinis žurnalas, kuri 1911 m. Lietuvoje pradėjo eiti Draugijos žurnalo priedu. 1946–1949 m. ji buvo leidžiama Vokietijoje. Ištvermingai atlaikiusi du pasaulinius karus, dvi tremtis, idėjos priešų puolimus, Ateitis daug nusipelnė lietuviškos kultūros ugdymui ir katalikiško jaunimo brandinimui. Be organizacinių reikalų, žurnale atsispindi ir kiekvienas svarbesnis lietuvių gyvenimo įvykis. Redaktoriai yra daug kartų pasikeitę, bet žurnalo idėja visą laiką išliko katalikiškai lietuviška.

Nuo 1953 m. Chicagoje Studentų Ateitininkų Sąjunga leidžia *Gaudeamus*, kuris vidutiniškai per metus pasirodo penkis–šešis kartus. Laikraščio redakcijos sudėtis nepastovi: keičiantis valdybai, keičiasi ir redakcija. 1969–1970 m. redaktorius Vytautas Kliorys laikraštį pastatė visai ant rimtų pagrindų.

Chicagos Kunigo Lipniūno ateitininkų moksleivių kuopa leidžia neperiodinį laikraštėlį *Sūkurį*. Ir kitos ateitininkų kuopos retkarčiais išleidžia savo laikraštėlius.

Viso laisvojo pasaulio lietuvių gyvenimą vaizduoja *Los Angeles*, Kalifornijoje, Antano Skiriaus nuo 1950 m. leidžiamas iliustruotas mėnesinis žurnalas *Lietuvių Dienos*. Joms pradžią davė 1946 m. Oaklande, Calif., Bronės Skirienės pradėtas leisti ir jos redaguotas mėnesinis žurnalas Kalifornijos *Lietuvis*. *Lietuvių Dienų* vyriausias redaktorius iki 1955 m. buvo Juozas Vitėnas, o vėliau Bernardas Brazdžionis. Iš 24 žurnalo puslapių aštuoni spausdinami anglų kalba, kurių redaktorius yra Milton Stark. Literatūrinę dalį redaguoja Juozas Tininis.

Nuo 1950 m. pradžios Chicagoje tėvai jėzuitai leidžia religinės ir tautinės kultūros mėnesinį žurnalą *Laiškus Lietuviams*, kuriam pradžią davė Vokietijoje tėvo Jono Bružiko, S.J., leisti Misijonieriaus *Laiškai*. Žurnalą redaguoja tėvas Juozas Vaišnys. Žurnale daug dėmesio krepiama į šių dienų aktualius šeimoms bei jaunimo klausimus. Gausiai iliustruojamas menininkų paveiksmais bei meniškais nuotraukomis.

Kunigų Vienybė 1935–1937 m. leido *Forumą*, skirtą Amerikos lietuvių kunigų reikalams. Laikraštį redagavo kun. Kazimieras Urbonavičius ir kun. M. Urbonas. Forumui sustojus, buvo nereguliariai leidžiamas Kunigų Vienybės *Biuletenis*, nuo 1941 m. virtęs mėnesiniu. Redagavo kun. J. Balkūnas. *Biuletenis* duodavo daug informacijų iš lietuvių kunigų gyvenimo ir veiklos, žinių iš Lietuvos, vėliau — ir iš tremties. Rašė religiniais, katalikų akcijos, socialiniais bei tautiniais klausimais.

1951 m. pradėjus leisti trimėnesinį žurnalą *Lux Christi*, biuletenis sustojo. Pirmuosius mažo formato *Lux Christi* numerius redagavo kun. Stasys Yla. Vėliau žurnalas pradėtas leisti knygos formato. Jį redagavo kun. Viktoras Rimšelis, kun. Jonas Petrėnas, o jam mirus (1958), redaktoriaus pareigas perėmė kun. Titas Narbutas. Nuo 1968 m. (56 nr.) redaguoja kun. Antanas Juška. Žurnale yra religinių ir tautinių straips-

nių, pamokslų, lietuvių kunigų ir apskritai Bažnyčios gyvenimo ir spaudos apžvalgos skyrius.

Lietuvių Fronto Bičiuliai nuo 1953 gruodžio 1 leidžia trimėnesinį lietuvių politikos, visuomenės bei kultūros žurnalą *I Laisvę*. Tai yra 1943 sausio mėn. Lietuvos pogrindyje pasirodžiusio laikraščio tęsinys. Lietuvoje išėjo 34 numeriai. 1948 m. buvo atnaujintas Vokietijoje ir išleisti trys numeriai. Žurnalas ypatingą dėmesį kreipia į lietuvių rezistenciją prieš Lietuvos okupantus bolševikus. Iki 17 nr. redagavo prof. Juozas Brazaitis su dr. Juozu Kazicku ir dr. Antanu Musteikiu. Vėliau Stasys Daunys, Vytautas Vardys, Antanas Mažiulis, Leonardas Valiukas ir Juozas Kojelis.

Krikščionys demokratai nuo 1950 m. JAV leidžia kultūros, politikos, visuomenės ir socialinių mokslų žurnalą *Tėvynės Sargą*, kuris buvo pradėtas 1947 m. Vokietijoje (ten išėjo septyni numeriai). Amerikoje per metus išleidžiama po vieną-du numerius. Pradžioje redagavo redakcinis kolektyvas, nuo 1966 m. redagavimą perėmė Stasys Dzikas, o nuo 1968 m. dr. Domas Jasaitis.

Bolševikams okupavus Lietuvą, 1940 liepos mėn. Pittsburgė pradėję kurtis tėvai pranciškonai atgaivino nuo 1923 m. Lietuvoje leistą *Šv. Pranciškaus Varpelį*. 1942 m. jo leidimas perkeltas į Greene, Maine, o 1944 m. į Kennebunkport, Me. Jis yra mėnesinis, grynai religinio patriotinio turinio. Jo tikslas palaikyti ryšius tarp tėvų pranciškonų ir tikinčiųjų.

Panašaus turinio buvo leidžiamas ir tėvų jėzuitų mėnesinis religinis laikraštis *Žvaigždė*, gimusi 1920 m. Kaune, o 1943 m. atgaivinta tėvų Antano Mėšlio ir Prano Aukštikalnio Bostone. 1949 m. *Žvaigždės* leidimas perkeltas į Chicagą. 1967 m. gruodžio mėn. išėjo paskutinis numeris.

Vienintelis laisvame pasaulyje vaikams skiriamas laikraštėlis yra *Eglutė*, prel. Pranciškaus Juro ir Bernardo Brazdžionio įsteigta 1950 pradžioje. Tai yra iliustruotas, 10 kartų per metus reguliariai išeinąs, 32 puslapių laikraštis. Jo tikslas ugdyti vaiko charakterį ir pratinti vaikus skaityti lietuvišką spaudą. Laikraštis deda eilėraščių, vaikų scenai pritaikytų vaidinimų, straipsnelių iš Lietuvos istorijos, geografijos, literatūros ir apsakymėlių. Ją leidžia Lietuvos Kultūros Institutas, praktškai — prel. Pranciškus Juras. Pirmasis redaktorius buvo Bernardas Brazdžionis, o po jo Pranas Naujokaitis, Stepas Zo-

barskas, Antanas Šerkšnas. Pagaliau tas pareigas ir laikraščio administraciją perėmė Nekaltai Pradėtos Švč. Marijos kongregacijos seserys Putname, Conn. Vasaros stovyklautojos kasmet išleidžia laikraštėlį Kibirkštėles, kuriame nušviečiamas stovyklos gyvenimas. Anksčiau išeidavo keturi numeriai, vėliau kiekviena stovykla pradėjo leisti po du numerius. Ta pati kongregacija palaikyti ryšiams su rėmėjais leidžia neperiodinį leidinį Bendradarbi.

Be visų minėtų katalikų leidžiamų laikraščių, didžiuma lietuvių katalikų parapijų leidžia savaitinius biuletenius, kuriuose yra paminimi svarbesnieji parapijos įvykiai. Tik gaila, kad ne visos parapijos surenka metinius komplektus.

Protestantų ir tautinės bažnyčios laikraščiai. Pirmasis lietuvių protestantų laikraštis Tiesos Draugas Amerikoje pasirodė 1906 m. Philadelphijoje. 1908 m. jis buvo perkeltas į Brooklyną ir kitų metų vasario 24 sustojo. Laikraštį redagavo kun. Petras Drignaitis. Buvo rašoma religiniais ir tautiniais klausimais. 1919 m. rudenį Chicagoje evangelikai liuteronai mėgino leisti Pasiuntinį. Redaktoriui kun. Jonui J. Razokui mirus, po 3-čio numerio laikraštis sustojo. 1922–1934 m. buvo leidžiamas mėnesinis Paslas. Be religinių straipsnių, duodavo žinių kultūriniais ir tautiniais klausimais. Tuo pat metu (1924–1933 m.) Chicagoje baptistai leido mėnesinį žurnalą Šviesa, kurį redagavo Julius Acas ir J. Rodinas. Jehovos liudininkų Watch Tower lietuviškoji laida Sargybos Bokštas, įsteigta 1921 m. Chicagoje, sustojo apie 1930 m.

1934 m. Chicagoje pasirodė mėnesinukas Žinios ir tais pat metais sustojo. Laikraštį leido Ziono lietuvių evangelikų parapija, redagavo kun. E. Kliorys ir kun. J. Karper.

Po ilgesnės pertraukos 1950 m. gruodžio mėn. Chicagoje Eugenijus Gerulis leido ir redagavo evangelikų reformatų žurnalą Mūsų Sparnus. Nuo 1955 sausio 15 redaktoriaus pareigas perėmė Halina Jakubėnaitė-Dilienė. 1951 kovo mėn. ten pat kun. Martynas Kavolis ir kun. Martynas Preikšaitis pradėjo leisti evangelikų liuteronų mėnesinį laikraštį Evangelijos Žodį. Redagavo kun. Anas Trakis. Nuo 1955 m. ėjo kas du mėnesiai. 1954 m. pradėtas leisti tarpkonfesinis sekminininkų, baptistų ir metodistų dumėnesinis laikraštis Evangelijos Šviesa. Redagavo kun. A. Talaška, Algirdas Jurėnas ir vėliau kun. K. Burbulys. Biblijos tyrinėtojai nuo 1960 m. leidžia neperio-

dinį laikraštį Dievo Karalystės Žinios. Jų leidimu ir redakcija rūpinasi F. Zavist.

XX a. pradžioje Amerikoje pradėjo kurtis tautinės, nepriklausomos nuo Romos katalikų parapijos. Pirmą tokią parapiją įsteigė kun. Vincas Dilionis 1902 m. Waterbury. Buvo susirūpinta ir savo periodine spauda. Kun. T. Urbonas Chicagoje pastatydino tautinę bažnyčią, pavadintą Šv. Petro Katedra, 1912–1913 m. leido ir redagavo mėnesinį laikraštį Žemaitį. 1917 m. Bostone mėgintas leisti Atgimimas, kurį redagavo kun. Stasys Mickevičius, gyvenęs Lawrence, Mass. Bet tas laikraštis greit sustojo. 1924 m. Chicagoje Liaudies Žinyčia, kuriai pirmininkavo kun. Steponas Geniotis, išleido keliolika Vadovo numerių. 1928 m. jis mėgino leisti Naująją Erą, bet ir tas tuoj sustojo. 1931–1932 m. Scrantone kun. Mykolas Valadka suredagavo 12 numerių mėnesinio Tautos Balso. Nuo 1931 rugpiučio 1 jis redagavo lietuvių tautinės bažnyčios leidžiamą Tiesos Balsą, kuris po pusės metų sustojo.

Tautiniai laisvamųjų laikraščiai. Iš XIX a. buvo išlikę du tautinės liberalinės minties savaitraščiai: Vien. Liet. ir Lietuva. Abu buvo jau su tam tikru gyvenimo patyrimu ir turėjo nemažos reikšmės Amerikos lietuvių tautiniam bei kultūriniam gyvenimui.

Vien. Liet. yra seniausias Amerikos lietuvių laikraštis, nuo 1920 m. pakeitęs vardą į Vienių. 1886 vasario 10 Plymouth pradedtas leisti, jis stengėsi atremti Jono Šliūpo leidžiamą Liet. Balso ateistinius burnojimus. Kurį laiką (1890–1895) laikraštis buvo kun. Aleksandro Burbos įtakoje. 1895 m. laikraščio leidėjas Juozas Paukštys susikirto su kun. A. Burba dėl parapijos piniginių apyskaitos. Redaktorių Joną Kauną pašalinus iš parapijos choro, laikraštis pasuko aiškiai laisvamaniška linkme.

Per ilgą laiką keitėsi redaktoriai, o drauge su jais — ir laikraščio kryptis. 1903–1905 m. redaguojant Juozui O. Širvydui, Vien. Liet. buvo gerokai pakrypusi į internacionalinio socializmo pusę, ir dėl to neteko daug skaitytojų. Po jo redagavimo perėmė Juozas Baltrušaitis, taip pat socialistinės minties žmogus. 1907 m. grįžus Širvydui, Vien. Liet. pradėjo gręžtis nuo socialistų ir krypti į tautiškai patriotinę pusę. Tais pačiais metais laikraščio leidimas buvo perkeltas į Brooklyną. Trumpą laiką (1912–1915) redagavo Juozas Gedminas ir Petras Miko-

lainis, šio šimtmečio pradžioje buvęs jo redaktorium. Po jų iki 1920 m. redagavo Pijus Norkus. Laikraštis visai atsikratė socialistinių pažiūrų ir aiškiai pasisakė už Lietuvos autonomiją, o vėliau ir už nepriklausomybę, rėmė Lietuvos Neprigulmybės Fondą. 1920–1928 m. vėl grįžo Širvydas.

Mirus Juozui Paukščiui, 1914 m. laikraščio leidimą perėmė buvęs velionio dalininkas Kazys Brazys. 1919 m. buvo įsteigta bendrovė. Po 1926 gruodžio 17 perversmo Vienybė palinko į tautininkų pusę, ir kiek vėliau, J. O. Širvydui išvykus į Lietuvą, laikraščio reikalai visai pakriko. 1933 m. Vienybė bankrutavo. Jos rėmėjai Ksaveras Strumskis, Pijus Bukšnaitis ir Juozas Garšva sudarė Lietuvių Spaudos bendrovę, bet ir ji neįstengė ilgiau pakelti laikraščio leidimo išlaidų. 1940 m. Vienybę perėmė Juozas Tysliava. 1961 m. jam mirus, redagavimą ir leidimą tęsia Valerija Tysliavienė su Salomėja Narkeliūnaitė ir Vytautu Širvydu. Laikraštis išsiskyrė iš vieningos lietuvių išeivių laikysenos ir pasisakė už „kultūrinį“ bendradarbiavimą su pavergta Lietuva (LE XXXIII 540–542).

Lietuvą pradėjo leisti buvęs lenkų socialistinio laikraščio Reforma leidėjas Stasys Rokošas (Ragaišis). Laikraštis pasirodė 1892 gruodžio 6 Chicagoje kaip savaitraštis. Pradžioje keitėsi jo leidėjai, kol pagaliau visą laikraščio leidimo naštą pasiėmė Antanas Olšauskas (Olszewski). 1917 birželio mėn. Lietuvą nupirko Juozas Bačiūnas, o 1918 m. leidimą perėmė Lithuanian Publishing Co. ir pradėjo leisti dienraščiu. 1920 gegužės 8 leidėjams bankrutavus, laikraštis sustojo.

1895–1912 m. Lietuvą redagavo Juozas Adomaitis-Šernas, buvęs palankus socialistams, tad laikraštyje pasirodydavo ir socialistiniais klausimais straipsnių. 1912 m. redaktoriaus pareigas perėmęs Bronius Balutis nebetalpino socialistinių raštų. Supykę Chicago socialistai pradėjo griežtą akciją prieš Lietuvos leidėją A. Olšauską, jau iškilusį į bankininkus. Ta akcija daug prisidėjo ir prie Antano Olšausko bankroto³. 1919 m. pasitraukus Br. Balučiui, trumpą laiką Lietuvą redagavo Pijus Norkus ir Juozas Gedminas. Laikraštis spietė apie save liberalinės minties lietuvius. Redaguojamas daugiau patyrusių spaudos srityje žmonių buvo vertingesnis už Vien. Liet.⁴.

³ Petras Jurgėla, *Antanas Olšauskas ir Lietuva* 14–16.

⁴ S. Michelsonas, *Lietuvių išeivija Amerikoje* 193.

Mykolas Valackas (Valaskas), Chicagos priemiestyje Kensingtone įsigijęs spaustuvėlę, mėgino leisti trumpalaikius laisvos minties laikraštėlius: 1905 m. mėnesinį Naują Gyvenimą, 1913 m. savaitinį Roselandietį ir 1921 m. su Steponu Strazdu Chicagos Žinias.

Amerikos lietuviai laisvamaniai 1910–1915 m. leido mėnesinį iliustruotą žurnalą Laisvąją Mintį, kuri pasirodė 1910 sausio mėn. Scrantone, 1914 m. pabaigoje perkelta į Chicago. Žurnalo leidėjas ir redaktorius buvo Jonas Šliūpas. Jam talkininkavo Karolis Račkauskas, exkun. Vladas Dembskis ir Kleofas Jurgelionis. 1915 m. pradžioje žurnalo leidimą perėmė Z. Vitkauskas. Išleides vos penkis numerius, jis žurnalą sustabdė.

Mykolas Paltanavičius 1907 m. Worcesterį buvo pradėjęs leisti dvisavaitinį žurnalą Amerikos Lietuvį, kurio išėjo vos keli numeriai. 1912 rugpiūčio 19 jis buvo atgaivintas savaitiniu laikraščiu, ir ėjo iki 1928 m. Paltanavičiui subankrutavus, jo spaustuvę ir laikraštį atpirko Gabrielius Kyba su Juozapina Leonaite, ir po trumpos pertraukos Amerikos Lietuvis vėl pasirodė. Po G. Kybos mirties (1951) savaitraštį leido ir redagavo Leonaitė. Laikraštis 1955 liepos 16 visai sustojo. Paltanavičiaus laikais Amerikos Lietuvis buvo tautinės liberalinės minties, o vėliau virto daugiau informaciniu tautiniu laikraščiu. 1914–1920 m. jį redagavo Magdalena Avietėnaitė. Nuo 1922m. uolus laikraščio bendradarbis buvo Vladas Čekanaskas (Walter Chase), pasirašydamas V. M. Klausučio slapyvardžiu.

1914–1916 m. Chicagoje ėjo iliustruotas literatūros, mokslo ir visuomenės mėnesinis žurnalas Jaunoji Lietuva. Leido to paties vardo bendrovė. Pradžioje redagavo K. Jurgelionis, o paskui A. Rimka. 1916 m. Jaunoji Lietuva buvo perkelta į Bostoną, kur ji ir sustojo.

Po Jaunosios Lietuvos Chicagoje buvo bandyta leisti visa eilė laikraščių, bet jų amžius buvo trumpas. 1914 m. pasirodė laisvamaniškas mėnesinis žurnalas Galvočius, kurį redagavo medicinos studentas Antanas Montvydas. Jis tais pačiais metais ir sustojo. 1914–15 m. laisvamaniškasis Lietuvos Moksleivių Susivienijimas leido dumėnesinį literatūros ir mokslo žurnalą Jaunimo Sapnai. Redagavo Steponas Biežis ir Kostas Augustas. 1915–1916 m. Chicagos Lietuvos Draugijų Sąjunga leido mėnesinį laikraštį Mūsų Draugiją. Redagavo Pr. Butkus. Tais pat metais J. Rudgalvis leido Antano Montvydo redaguo-

jamą mėnesinį Vaidylą. 1919–1920 m. Algirdas Margeris leido ir redagavo mėnesinį žurnalą Meilę ir Šeimyną. 1924–1926 m. susispietusių vienminčių buvo leidžiamas J. Laukio redaguojamas savaitraštis Varpas. 1925 m. buvo pasirodęs mėnesinis laikraštis Roselandietis, kurį redagavo Kazys Baronas. 1934 m. ėjo A. Montvydo redaguojamas mėnesinis žurnalas Pažanga.

Ateities bendrovė 1914–1918 m. Bostone leido savaitraštį Ateitį. Ją redagavo vienas po kito: Julius Baniulis, A. Rimka, Jonas Strimaitis, Matas Šalčius. 1917 m. Amerikos Lietuvių Tautinės Sandaros seimas nutarė leisti savo organą, atpirko Ateitį ir jos vietoje 1918 gegužės 3 Bostone pradėjo leisti savaitraštį Sandarą. 1928 m. laikraštis buvo perkeltas į Chicagą. Redaktoriais buvo Julius Baniulis, J. Strimaitis, Jonas Šliakis, Juozas Pronskus ir nuo 1929 m. Mykolas Vaidyla. Sandara buvo ir Tėvynės Mylėtojų Draugijos organas.

1914 m. Clevelande katalikai buvo pradėję leisti Santaiką, kurią 1915 m. perėmė Ohio Lithuanian Publishing Co. Ji perorganizuota ir nuo 1916 rugpiūčio 26 pradėta leisti kaip grynai tautinės minties savaitraštis Dirva, kurią pirmus metus redagavo Vincas Jokūbynas, po to Juozas Gedminas, jam išvykus į Lietuvą, trisdešimt metų (1918–1948) redagavo Kazys S. Karpis. Po jo trejus metus Balys Gaidžiūnas, vėliau (1962) Jonas Čiuberkis, nuo 1968 m. Vytautas Gedgaudas. Buvo savaitraštis, ėjo tris kartus per savaitę, o nuo 1968 m. eina du kartus per savaitę. Dirva yra Lietuvių Tautinės Sąjungos organas.

Muzikas Antanas Vanagaitis, lankydamas lietuvių kolonijas su savo aktorių grupe Dzimdzi–Drimdzi, sumanė leisti žurnalą Margutį su šūkiu „per dainą, juoką ir humorą žadinti lietuviybę“. Margučio leidimą rėmė Juozas Bačiūnas su Antanu Oliu. Leidėju ir redaktoriumi iki 1949 m. buvo A. Vanagaitis. Jam mirus, leidimą perėmė Lilija Vanagaitienė, o redagavo Bronius Dirmeikis, kurį 1961 m. pakeitė Algimantas Mackus. Leidėjai ir redaktoriui žuvus automobilio katastrofoje (1964. XII. 28), žurnalas sustojo.

A. Vanagaičiui redaguojant Margutį, buvo daug spausdinama paties redaktoriaus ir kitų harmonizuotų dainų, lietuvių papročių, tautosakos bei praeitį liečiančių straipsnių, juokų, vėliau kelionių po Lietuvą aprašymų ir politinių aktualijų. Nuo pat žurnalo pasirodymo buvo rengiami vakarai–koncertai, kurių programai atlikti būdavo kviečiami geriausi lietuvių dai-

nininkai bei muzikai. Patys koncertai iš menkų patalpų persikėlė į puošnias Chicagos miesto sales, sutraukdavo gausios publikos ne tik iš lietuvių, bet ir kitataučių. Margutis išlaikė ir savo radijo programą.

Juozas Poška šešerius metus su pertraukomis (1936. IX — 1942. II) Chicagoje leido ir redagavo dvisavaitinį jaunimo laikraštį Jaunimą. Pošką pašaukus į kariuomenę, laikraštis sustojo. Jam talkininkavo Edv. Kubaitis, Vyt. Širvydas, V. Bukšnaitis ir kiti. Būdavo ir anglų kalba straipsnių. Nuo 1940 m. ėjo American Lithuanian Week vardu.

Po II pasaulinio karo nei tautiškai liberalinė, nei socialistinė spauda nepadidėjo tiek, kiek katalikų leidžiama spauda. Vytautas Meškauskas su Jonu Palukaičiu 1952–1953 m. Chicagoje mėgino leisti nepriklausomą iliustruotą žurnalą Atspindžius, tačiau jis neišsilaikė. Adomas Šidlauskas–Vilainis, subūręs visą eilę pajėgių bendradarbių, 1955–1961 m. taip pat Chicagoje leido mėnesinį iliustruotą dailės, literatūros ir kultūros žurnalą Užulanką. Per šešerius metus pasirodė apie 40 numerių.

1959 m. Santaros–Šviesos Federacijos iniciatyva pasirodė neperiodinis jaunosios kartos žurnalas Metmenys. Redagavo dr. Vytautas Kavolis. Žurnalo bendradarbiai yra liberalinės minties atstovai ir kultūrininkai. Nuo 10 nr. į redakcijos kolektyvą įsijungė A. Antanaitis ir K. Drunga. Žurnalas iliustruojamas jaunųjų menininkų darbais. Iki 1970 m. išėjo 19 knyginio formato numerių.

1946 rugpiūčio 1 Vokietijoje, Memmingene, Steponas Vykintas rotatorium pradėjo leisti Laisvąją Lietuvą. 1950–1952 m. ji ėjo Kanadoje, o nuo 1953 rugpiūčio 17 Chicagoje. Tai kraštutinių tautininkų–nacionalistų savaitraštis. St. Vykintui susirgus, kurį laiką laikraštį Vokietijoje redagavo Simas Miglinas, Kanadoje — Steponas Jakubickas, J. Neverdauskas ir Alfonsas Docius, Chicagoje — Vytautas Staneika, vėliau perėmė J. Masionis.

Valstiečiai liaudininkai nuo 1953 gegužės mėn. leidžia mėnesinį tautinės demokratinės minties žurnalą Sėją. Vėliau paverstas dumėnesiniu, o pastaruoju metu pasirodo dar rečiau. Redaguoja redakcinė kolegija: E. Boreišis, Grožvydas J. Lazauskas, Leonas Šmulkestys ir V. Motušis. Leidžia Varpininkų Leidinių Fondas. Iki 1970 m. išėjo per šimtą numerių. Tęsdami

varpininkų tradicijas, valstiečiai liaudininkai leidžia neperiodinį žurnalą Varpą. Pirmas numeris pasirodė 1953 m., 8-tas — 1968. Pradžioje redagavo redakcinė kolegija, o vėliau Juozas Pajaujis ir Antanas Kučys.

1968 liepos mėn. Chicagoje pasirodė atviro žodžio mėnraštis Akiračiai, kurio leidėjas — Krypties bendrovė, redaktoriai: D. Bielskus, K. Drunga, R. Mieželis, T. Remeikis, Z. Rekašius, R. Šliažas. Pagrindiniai bendradarbiai: Vincas Rastenis, Vincas Trumpa, Leonardas Dambriūnas, A. T. Antanaitis ir kiti. Laikraštis duoda žinių iš okupuotos Lietuvos gyvenimo, gan drąsiai kritikuoja veiksmų veiklą ir pasisako už artimesnį kultūrinį bendradarbiavimą su okupuotu kraštu.

Socialistiniai laikraščiai. Socialistinės mintis lietuvių tarpe Amerikoje pirmiausia pradėjo skelbti Jono Šliūpo leistieji laikraščiai: Lietuviškasis Balsas, Apšvieta ir Naujoji Gdynė. XIX a. paskutiniame dešimtmetyje leista visa eilė socialistų laikraščių (jie paminėti Socialdemokratų Sąjungos istorijoje), bet jų amžius buvo trumpas. Ir Vien. Liet. Juozo Andziulaičio (1890–1892 m.) bei Juozo O. Širvydo (1903–1905 m. redagavimo metu dėdavo socialistinių straipsnių.

Žengdami į dvidešimtą amžių, Amerikos lietuviai socialistai neturėjo nė vieno savo tikro laikraščio, nors Stasys Michelsonas ir savinasi anarchisto Juozo Laukio (tikra pavardė Domininkas Kaleininkas) 1900 m. Chicagoje leistą savaitraštį Kūrėją, kurio pasirodė vos 19 numerių, ir 1900. IX — 1901. V Pittsburgėje to paties Juozo Laukio redaguotą savaitraštį Ateitį. Pirmasis buvo daugiau anarchistinės krypties, o antrasis — Laisvamanių Susivienijimo organas. 1903. I. 10. — 1918 m. Sheandoah Vincas Šlekys (V. Stagaras) leido ir redagavo savaitinį laikraštį Darbininkų Viltį. 1902 m. Chicagos socialistų kuopa mėgino leisti Chicagos Darbininką. Redaktorium buvo pasikvietę Antaną Lalį, bet pasirodė tik vienas numeris. 1904–1907 m. Vincas Karalius, buvęs Baltimorėje Kardo ir Galybės leidėjas, Brooklyne leido ir redagavo savaitraštį Spindulį.

1905 vasario 9 So. Bostone Antanas Žvingilas pradėjo leisti savaitraštį Keleivį, kuris buvo tautiškas, kartais net su katalikišku atspalviu. Pirmuoju jo redaktorium buvo Mikas Paltanavičius. 1906 m. pradžioje jam pasitraukus, trumpai redagavo Jonas Smelstorių, Pijus Bukšnaitis ir Antanas Montvydas. 1907 m. pabaigoje redagavimą perėmė Stasys Michalkevi-

čius–Michelsonas, kuris 1909 m. pradžioje perėmė spaustuve ir laikraštį. Pasikvietęs Darbininkų Vilties spaustuvininką Jurgį Gegužį, Michelsonas pats ėmėsi leisti ir redaguoti Keleivį ir suteikė jam aiškią socialistinę kryptį. 1917 m. už \$ 45.000 pastatė naujus spaustuvei namus. 1945 liepos 1 laikraščio leidimas perleistas Lietuvių Socialistų Sąjungai ir Keleivio redaktorium pakviestas Jonas Januškis. Nuo 1953 liepos 1 redaktoriaus vietą užima Jackus Sonda (Sondeckis).

Miko Paltanavičiaus įvestas Maikio pasikalbėjimas su tėvu, kurį ypatingai išvystė St. Michelsonas, daug prisidėjo prie laikraščio išpopuliarėjimo. Užėmęs griežtą socialistinę liniją, Keleivis smarkiai kovojo su kunigais, davatkomis ir katalikų tikėjimu, nepastebėdamas, kad ir jis pats tapo savotiška (bedievybės) davatka. Iki Lietuvių Socialdemokratų Sąjungos skilimo (1919) Keleivio tautiškai lietuviška kryptis buvo neišaiški, kartais net prokomunistiška, tik po skilimo Keleivis užėmė lietuvišką demokratinę liniją. Po 1926 gruodžio 17 perversmo nesigailėjo karčių žodžių tautininkams ir tautiniams reikalams. Pastaruoju metu savaitraščio tonas sušvelnėjęs, bet kartais pasitaiko ir šiurkštesnių polemikų.

Prieš pat pirmąjį LSS suvažiavimą (1905. V. 9.) Philadelphijoje J. Širvydas pradėjo leisti socialistų organą savaitraštį Kova, kurio pagalba „pavyko sustiprinti ir išauklėti Lietuvių Socialistų Sąjungą“ (V. Širvydas, op. cit. 255). Pasitraukus J. Širvydui, laikraštį redagavo Jonas B. Smelstorius, Vincas Daukšys, Kazimieras Vidikas ir Vincas Kapsukas. Po Širvydo Kova iš tautinės kovos kelio pasuko į tarptautinį, kuris „kitų lietuvių laisvės pastangas pikta ir net nedoromis priemonėmis nuolatos neigė“⁵ Kovos nusistatymas lietuvių reikalų atžvilgiu išreikštas 1914 gegužės 1 numeryje:

„Socialistų priešai, o taipgi ir taip vadinamieji socializmo „priautėjai“ iš inteligentų ir pusiau inteligentų kritikuoja socialistų veikimą. Sako, socialistų prakalbose nieko naujo neišgirsi... tie poneliai kritikai niekad nekritikuoja tautininkų, kurie savo prakalbose ir laikraščiuose daugiau nieko nenusitveria, kaip tik tautišką vienybę, tautos meilę, tautos kėlimą, kovą prieš kitataučius ir t.t.; Taipgi tie poneliai niekada nekritikuoja kunigų, kurie tas pačias evangelijas ir tuos pačius pamokslius visur atkartoja... Tautininkų tikslas — pakelti savo tautos buržuaziją, uždegus žmonių tautiškais jausmais... Socialistai, apart ekonominio visuomenės mokslo, yra karštais skleidėjais šiaipjau mokslo ir radikališkos minties“.

⁵ V. Širvydas, op. cit. 255 ir 299.

Perėmus redaguoti V. Kapsukui, Kova pakrypo į komunistinę pusę ir 1918 m. sustojo. Šalia Kovos Chicagoje ir kituose miestuose buvo mėginta leisti socialistinių laikraščių, bet jie po trumpesnio ar ilgesnio laiko sustodavo, o kai kurių pasirodė vos keli numeriai.

1908 balandžio 2 Minersville buvo Pradėtas leisti socialistinės krypties „populiariškai–moksliškas literatiškas“ savaitraštis Pirmyn. Leido Juozas Jasiulevičius, redagavo A. Montvydas, vėliau J. Baniulis. Dėl nepatyrusių redaktorių po 23 numerių sustojo (1909. III. 10.). Perkėlęs spaustuvę į Baltimorę, 1913 balandžio 7 J. Jasiulevičius laikraštį atgaivino. Redaktorium buvo pakviestas Pijus Grigaitis. Jam išvykus į Chicago, laikraštis sustojo (1914. VIII. 3.). Trejus metus (1909–1912) McKees Rock, Pa., Juozas Baltrušaitis leido socialistinės pakraipos knygos formato Žmonių Knygyną. Žinios draugija 1909 m. Chicagoje leido mėnesinį laikraštį Mūsų Gyvenimą, kurį redagavo Bronius Vargšas–Laucevičius. 1912 vasario 21 Chicagoje pasirodė mėnesinis Lietuvių Žurnalas. Jo leidėjas buvo Petras M. Kaitis (Martinkaitis), redaktorius Antanas Karalius. Laikraštis sustojo 1914 m.

Chicagos socialistai Ant. Lalis, Kazys Gugis, Juozas Šmotelis ir kiti 1913 m. rudenį įsteigė bendrovę The Lithuanian News Publishing Co. ir 1914 vasario 19 išleido savaitraštį Naujienas, kurios nuo rugpiūčio 1 virto dienraščiu ir eina iki šiol. Nuo pat pradžios iki 1969 m. vyriausiu redaktorium buvo P. Grigaitis (1883–1969).

Prie dienraščio buvo leidžiami įvairūs priedai: 1923 m. ėjo Nedėlia, kurią pradžioje redagavo K. Jurgelionis, o vėliau Kostas Augustas. Prieš II pasaulinį karą buvo leidžiamas Jaunimas; jį redagavo Juozas Poška. Nuo 1945 m. pradėtas leisti literatūros priedas Literatūra. Be to, per 15 metų buvo leidžiamos Noros Gugienės redaguojamos Muzikos Žinios. Visą dešimtmetį ėjo moterų skyrius, vedamas Marijonos Jurgelionienės, o vėliau N. Gugienės. Ilgus metus K. Augustas vedė studentų skyrių.

Kaip socialistų organas, Naujienos buvo priešingos 1918 m. New Yorko Lietuvių Seimui ir savo skiltyse nerėmė atsikuriančiai Lietuvai renkamų aukų ir Laisvės Paskolos. Tik vėliau (1940) nusiteikė patriotiškai ir įsijungė į bendrą lietuvišką darbą.

Chicagos socialistų VIII rajonas 1919–1920 leido savaitraštį Žariją, kuris jau buvo daugiau prokomunistinis. Redagavo Vincas Andriulis. Lietuvių Moterų Progresyvinis Susivienijimas 1916 spalio mėn. Philadelphijoje pradėjo leisti lietuviams darbininkams mėnesinį žurnalą Moterų Balsą, 1926 m. pasivadinusį Darbininkų Balsu, o 1932 m. — Darbininke. 1933 m. sustojo. Redagavo K. Petrikienė, J. Benes–Šukienė ir paskiausiai H. Jeskevičiūtė. 1916 birželio 21 Philadelphijoje pasirodė socializmo teorijos, mokslo ir literatūros mėnesinis žurnalas Naujoji Gadynė. Pirmuosius tris numerius redagavo P. Grigaitis, kitus — V. Kapsukas. 1917 spalio mėn. žurnalas sustojo.

Sustreikavę Keleivio rinkėjai P. Naudžius, J. Neveckas ir J. Valatka 1911 balandžio 5 Bostone pradėjo leisti savaitraštį Laisvę, kuri nuo lapkričio 14 ėjo du kartus per savaitę. 1914 m. pradžioje laikraštis perkeltas į Brooklyną. Redagavo A. Antonov-Montvydas, o 1912 buvo pakviestas iš Sibiro pabėgęs Albertas Vabalas — Leonas Prūseika, kuris savo padėjėju pasitelkė Vincą Paukštį. Laikraščio kryptis buvo sugriežtinta, ir pirmieji steigėjai pasitraukė. Perėmė L. Prūseika, Vincas Paukštys ir J. Naudžius. 1917 m. redagavimą perėmė V. Paukštys, nuo 1929 m. jį pakeitė V. Tauras-Kazys Vidikas, o 1933 m. Rojus (Rokas) Mizara. Po 1917 spalio revoliucijos Laisvę pradėjo komunistuoti, o po 1919 m. socialistų skilimo tapo komunistų organu.

1921 m. sausio mėn. Chicagoje Pijus Grigaitis išleido vieną laikraščio Bangos numerį. Tais pačiais metais Chicagoje Steponas Strazdas suredagavo keletą numerių laikraščio Žinių, kurios 1923–1924 ėjo savaitraščiu Lietuvių Žinios.

1947 m. Bostone pradėtas leisti trimėnesinis kultūros ir visuomenės mokslų žurnalas Darbas. Iki 1953 m. jį redagavo Steponas Strazdas, vėliau Juozas Kaminskas (Steponas Kairys). Šiuo metu socialdemokratai leidžia tris laikraščius: dienraštį Naujienas, savaitraštį Keleivį ir žurnalą Darbą.

Be minėtos komunistų leidžiamos Laisvės, 1920 balandžio 8 Chicagoje pradėtas leisti savaitraštis Vilnis, nuo 1926 rugsėjo mėn. virtęs dienraščiu. Nuo laikraščio įsteigimo redaktorium buvo Vincas Andrulis, o nuo 1965 m. Leonas Jonikas. 1919 m. Brooklyne socialdemokratai pradėjo leisti mėnesinį lietuvių siuvėjų laikraštį Darbą, kurį tuojau perėmė komunistas Leonas Prūseika ir redagavo iki 1929 m., kol sustojo. 1922

m. Brooklyne Juozas Baltrušaitis redagavo Darbininkų Tiesą, kurios pasirodė 36 numeriai. 1931 m. Brooklyne lietuvių komunistų buvo išleistas savaitraštis Naujoji Gadynė, kurią pradžioje redagavo L. Prūseika, vėliau Steponas Strazdas, Juozas V. Stilsonas, Jonas Januškis. Laikraštis sustojo 1936 m. 1923 m. pabaigoje Clevelande pasirodė komunistinis savaitraštis Aidas; jį leido Amerikos darbininkų apšvietos draugija, redagavo Juozas Baltrušaitis ir kiti. 1932 m. laikraštis sustojo.

Minėtas Juozas Laukys (Domininkas Kaleininkas), būdamas savo tiško būdo, linkęs prie visokių naujenybių ir didelis rusų anarchisto Kropotkino gerbėjas, be Darbininkų Balso, Chicagoje redagavo dar visą eilę trumpaiėjusių anarchistinės krypties laikraščių (LE XIV 270).

Neutralūs laikraščiai. 1937–1939 m. Garry, Ind., kun. Simanas J. Draugelis su dr. J. P. Poška leido ir redagavo mėnesinį statistikos ir žinių žurnalą Pasiuntinį, kuriame buvo išspausdinta daug vertingos JAV lietuvių statistinės medžiagos.

Brooklyne 1936 gegužės 9 buvo pasirodęs nepartinis savaitraštis Žinios, kurį redagavo Jonas Steponaitis. Laikraštis greit sustojo.

Knygų leidykla Gabija Brooklyne leido neperiodinį literatūros almanachą Gabiją (1951–1955), kurio pasirodė penkios knygos. Almanachą redagavo Stepas Zobarskas. 1952–1958 m. jaunųjų rašytojų vardu leistas Buenos Aires, Argentinoje, bet gausiai platintas JAV, literatūros žurnalas Literatūros Lankai. Žurnalui pasirodyti davė akstiną 1951 m. tų pačių rašytojų išleista antologija Žemė, su ilgoka ir kritiška Juozo Girniaus įžanga. Literatūros Lankus redagavo redakcinė kolegija: Kazys Bradūnas, Juozas Girnius, Juozas Kėkštas, Henrikas Nagys ir Alfonsas Nyka-Niliūnas. Žurnalas buvo gausiai iliustruojamas savų ir kitataučių dailininkų kūriniiais.

Nuo 1952 iki 1956 m. Brooklyne Lietuvos Laisvės Komitetas leido politikos žurnalą Lietuvą. Išėjo 8 numeriai. Redagavo Juozas Audėnas, Bronius Nemickas ir Vytautas Vaitiekūnas. Rašė Lietuvos politikos, ekonomijos, istorijos, rezistencijos ir okupuotos Lietuvos klausimais. Taip pat buvo duodama lietuvių visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo apžvalga.

Lietuvių Studentų Sąjunga 1952 m. pradėjo leisti biuletenį Studentų Gaires, kurios 1959 m. paverstos į neperiodinį jaunimo žurnalą. Redagavo Tomas Remeikis ir Rimas Vėžys.

Lietuvių Skautų Sąjunga 1923 m. Lietuvoje pradėjo leisti skautiškam jaunimui mėnesinį žurnalą Skautų Aidą. 1940 m. bolševikų sustabdytas, jis buvo atgaivintas 1946 m. Vokietijoje ir 1950 m. perkeltas į Toronto, Kanadoje, vėliau į JAV.

Nuo 1951 kovo mėn. Chicagoje akademinio skautų sąjūdžio leidžiamas žurnalas Mūsų Vytis, kurį įsteigė ir iki 1956 m. redagavo Bronius Kviklys. Po jo trumpai redagavo Eugenijus Vilkas ir Vytenis Stasiškis, o nuo 1959 m. Algirdas Avižienis.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė nuo 1963 lapkričio mėn. Clevelande pradėjo leisti šios bendruomenės veikimo apžvalginį laikraštį Pasaulio Lietuvį. Pradžioje ėjo dešimt numerių metuose, o nuo 1965 m. pradžios (13 nr.) — septynis kartus metuose. Vyr. redaktorius Stasys Barzdukas.

Informuoti apie Sovietų Rusijos pavergtą Lietuvą ir laisvojo pasaulio lietuvių pastangas išlaisvinti savo tėvynę Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas 1945 m. Vokietijoje pradėjo leisti Eltos Informacijas. 1965 m. Komitetui persikėlus į New Yorką, buvo perkeltas ir informacijų leidimas. Jos spausdinamos mimeografu ir išeina tris kartus per mėnesį.

Profesionalų ir specialūs žurnalai. Pirmas mėginimas leisti specialų laikraštį profesiniams reikalams buvo Chicagos Teatro Mėgėjų Būrelio 1914–1915 m. mėnesinis iliustruotas žurnalas Veidrodis. Jo redaktorius buvo Bronius Vargšas–Laucevičius. Prie šios rūšies laikraščių reikia priskirti ir studento Algirdo Margerio leistus mėnesinius laikraštėlius Chicagoje Meilę ir Šeimyną (1919–1920) ir Paieškojimų Žurnalą (1919). Nuo 1917 lapkričio mėn. New Yorke Lietuvos Atstatymo Bendrovė pradėjo leisti mėnesinį laikraštį Lietuvos Atstatymas, kuris buvo skirtas atsikuriančios Lietuvos pramonės ir prekybos reikalams. Bendradarbiai buvo: Pijus Bukšnaitis, Romanas Karuža, Tomas Norus, Vytautas Petrulis, Albinas Rimka, Anicetas Strimaitis, Jonas Šliūpas, Albinas Trečiokas, kun. Jonas Žilius, Pijus J. Žiūrys ir kt. Laikraštis ėjo apie trejus metus.

Mėginta leisti laikraštį ir lietuviams ūkininkams. 1918–1921 m. Hart, Mich., M. Valančius leido Lietuvos Ūkininką, o 1920 m. Scottsville, Mich., A. Kedys — Ūkininkų Žinias.

Prekybininkai, susispietę į Amerikos Lietuvių Vaizbos Butą, 1925–1926 m. So. Bostone leido Amerikos Lietuvių Vaizbos Buto Žinias. Kiek vėliau (1928. XI — 1930. VII) ten pat A. J. Kupstas leido mėnesinį vaizbos reikalams žurnalą Tarpininką

(The Mediator), kurį redagavo A. M. Sidnei-Židžiūnas. Žurnalas turėjo sveikatos, draudimo, sporto ir juokų skyrius. Be to, buvo dedama grožinės literatūros ir žinių iš Lietuvos gyvenimo. 1935 m. Chicagos lietuviai degtinės pardavėjai ir alinių savininkai išleido šešis numerius Kvieslio, kurį redagavo J. Kuzmickas.

Sveikatos reikalams skiriamas mėnesinis laikraštis Gydytojas ėjo ketverius metus (1921–1925) Chicagoje. Jį redagavo Antanas Montvydas, leido Amerikos Lietuvių Daktarų Draugija. Po II pasaulinio karo į JAV atvykus didesniai gydytojų skaičiui ir įsteigus savo sąjungą, nuo 1960 m. Chicagoje pradėtas leisti dr. Stepono Biežio redaguojamas Lietuvių Gydytojų Biuletenis.

1936–1938 m. Maspeth, N.Y., ėpo mėnesinis muzikos leidinys Nauja Muzika, kurią leido ir redagavo Juozas Tamošaitis ir Ričardas Kurdinaitis. Solistas Petras Petraitis 1931 m. buvo pradėjęs leisti dvisavaitinį žurnalą Naują Mintį, kurioje dėdavęs žinių ir iš muzikos srities.

Pasaulio lietuviai kariai–veteranai 1950 lapkričio mėn. Brooklyne atgaivino nepriklausomoje Lietuvoje leistą mėnesinį iliustruotą žurnalą Karį. Iki 1951 m. pabaigos jį redagavo Simas Urbonas, po jo Domas Penikas, o nuo 1954 m. Zigmantas Raulinaitis. Žurnalas turi ir Lietuvos šaulių Sąjungos tremtyje skyrių Tremties Trimitas. Be karinių dalykų, daug spausdinama istorinių straipsnių ir grožinės literatūros.

Lietuvių teisininkų sąjunga 1949. V. — 1952. VIII Detrote, Mich., leido neperiodinį rotatorium spausdintą leidinį Lietuvį Teisininką. 1952 lapkričio mėn. Chicagoje pradėtas leisti taip pat neperiodinis leidinys Teisininkų Žinios, kurias iki 5 nr. redagavo redakcinė komisija: Petras Jokubka, Leonas Šmulskštys ir Jonas Talalas, nuo šešto numerio — L. Šmulskštys ir redakcinė kolegija. Paskutinis numeris išėjo 1958 gruodžio mėn.

Lietuvos miškininkų sąjunga nuo 1950 m. Chicagoje leidžia miškininkystės reikalams du kartus per metus išeinantį žurnalą Girių Aidą. Tai yra nepriklausomoje Lietuvoje leisto žurnalo Mūsų Girių tęsinys. Pradžioje redagavo komisija, kurioje pasikeisdami buvo Antanas Rukuiža, Petras Šilas, Kazys Ščesnulevičius, J. Žebrauskas ir Vincas Žemaitis. Nuo 9 nr. redaguoja Jonas Kuprionis.

1957 gruodžio 15 Chicagoje įsisteigusi Lietuvių Istorijos Draugija nuo 1959 m. leidžia neperiodinį istorijos ir gretimųjų mokslo sričių žurnalą Tautos Praeitį. Iki 1968 m. pabaigos išleisti 8 sąsiuviniai (2 tomai), ypač stambūs 5–8 sąsiuviniai. Pirmą tomą redagavo Česlovas Grincevičius, antrą Jonas Dainauskas.

Nuo 1951 balandžio mėn. Chicagoje leidžiamas Pasaulio Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungos ir Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungos žurnalas Technikos Žodis. Pradžioje buvęs mėnesinis, vėliau dumėnesinis. Redaguoją redakcinė komisija: K. Bertulis, K. Burba, Stasys Dirmanas, Ksaveras Kaunas, Povilas Jurėnas, Jonas Jurkūnas, Grožvydas Lazauskas, Jonas Mulokas ir kt.

Bendrinės lietuvių kalbos reikalams 1959 m. atgaivinta nepriklausomoje Lietuvoje Židinio priedu leista Gimtoji Kalba, kurią leido Chicagoje Lietuvių Bendruomenės JAV Kultūros Fondas. Redagavo kalbininkai Petras Jonikas, Antanas Salys, Pranas Skardžius ir Leonardas Dambriūnas. 1969 m. sustojo.

Guđų kilmės bibliografas Aleksandras Ružancovas 1948 m. Vokietijoje pradėjo leisti tremtyje lietuvių periodinių ir neperiodinių leidinių sisteminius aprašymus, pavadintus Knygų Lentyna. 1949 m. perkėlė į JAV, Danville-Westville, Illinois, ir redagavo iki mirties (1966 m.). Po jo darbą tęsia Vytautas Saulius.

Juokų ir satyros laikraštėliai. Šalia Saulės Taradaikos ir Keleivio Maikio pasikalbėjimų su tėvu bei kituose laikraščiuose mažų juokų skyrelių, gan anksti pradėjo rodytis atskiri juokų laikraštėliai, kurių didžiumos amžius būdavo labai trumpas. Dažniausiai išeidavo nereguliariai. Jų turinys buvo ne tiek kritiškai komiškas, kiek šiurkščiai užgaulus, ciniškas, net iškrypstas iš spaudos etikos ribų. Amerikos lietuviai neturėjo nė vieno gagesnio humoristo, todėl satyros priedanga tik vanojo savo ideologinius bei politinius priešus.

Juokų laikraštėliai pasirodydavo tik didesniuose miestuose: Bostone, Chicagoje, Clevelande, Philadelphijoje, Waterbury ir Worcestery. Daugumą jų leido socialistai ir liberalai pašiepti katalikams. Ėjo šiais pavadinimais: Ragana, Dagis, Dilgėlės, Šakė, Kardas, Dievo Rykštė, Pleperis, Pipiras, Kapsas, Špitolninkas, Tarka, Bitė, Perkūnas Žvirblis ir kiti.

Lietuvoje gana pastoviai 1933–1940 m. buvo leidžiamas savaitinis juokų laikraštis Kuntaplis, išleidęs net Kuntapliškąją enciklopediją (1940). Nuo 1922 kasmet balandžio 1 proga išeidavo Kultuvė, kurią pabėgėliai atgaivino Vokietijoje ir pavadino Išvietintąja Kultuve, vėliau perkelta į JAV. Vokietijoje 1946 m. ėjo neperiodinis juokų laikraštėlis Dievo Paukštėlis, 1955 m. persikėlęs į Ameriką. Paskutiniu metu pastovus juokų skyrius tėra tik Spygliai ir Dygliai — mėnesinis puslapis Draugo kultūriniame priede.

Anglų kalba leisti laikraščiai. Amerikos lietuvių periodinė spauda ne tik žadino tautinį bei visuomenį susipratimą savųjų tarpe, bet stengėsi informuoti ir kitataučius apie Lietuvą, jos praeitį, tautines aspiracijas bei teisę į laisvą nepriklausomą gyvenimą. Šiam reikalui svarbesnė anglų kalba spauda pradėta leisti pirmojo pasaulinio karo metu, kai iškilo Lietuvos nepriklausomybės klausimais (žr. 340–341, 343).

J. L. Maurius ir Vytautas Bielajus (1936. X. — 1937. II.) Chicagoje leido ir redagavo mėnesinį žurnalą Lithuanian American. Demokratų partija (1940. I. 20. — 1941. IV. 10.) leido savaitraštį Lithuanian Leader.

Nuo 1940 rugpiūčio 3 Lietuvos pasiuntinybė Washingtone leido The Lithuanian Situation. Nuo 3 numerio iki 1954 m. pabaigos biuletenis buvo pavadintas Current News of Lithuanian Situation, vėliau vėl grąžintas pirmasis pavadinimas. Iki 1946 m. ėjo du kartus per mėnesį, po to vieną kartą per du mėnesius. Greta informacijos apie okupuotos Lietuvos padėtį buvo dedami įtakingųjų asmenų bei spaudos pasisakymai Lietuvos klausimu, duodama knygų bei straipsnių apie Lietuvą bibliografija. Biuletenis buvo siuntinėjamas nemokamai JAV kongreso nariams, pasiuntinybėms, laikraščiams, įvairioms bibliotekoms, rašytojams, laikraštininkams ir tt.

Informuoti apie Lietuvą ir jos okupacinę padėtį 1943–1951 m. New Yorke pradžioje Lietuvių Tautinė Taryba, o nuo 1946 m. Amerikos Lietuvių Taryba leido Lithuanian Bulletin. Pirmais metais buvo mėnesinis, antrais išeidavo kas du mėnesiai, vėliau dar rečiau. Redagavo plk. Kazys Grinius ir Kazys Pakštas. Kiek vėliau perėmė Kostas R. Jurgėla.

1943 m. Chicagoje Vytautas (Vytis) Bielajus pradėjo leisti anglų kalba mimeografu spausdintą laikraštėlį Viltį, kurį nemokamai siuntinėjo visiems pažįstamiems ir bendradarbiams,

esantiems fronte. Laikraščio tikslas buvo žadinti viltį. Karui pasibaigus, laikraščiui duota visai nauja kryptis: jis paskirtas lietuvių tautiniams šokiams, papročiams, drabužiams, valgiams ir kitiems lietuvių buities klausimams.

Baltic Humanitarian Association 1945–1949 m. Stockholme, Švedijoje, leido anglų kalba Baltic Review apie Estijos, Latvijos ir Lietuvos kultūrą, istoriją, politiką, ūkį, okupuotų Pabaltijo kraštų padėtį ir tremtinių gyvenimą. 1953 m. gruodžio mėn. Estijos, Latvijos ir Lietuvos Laisvės komitetai minėtą žurnalą atgaivino New Yorke. Žurnalą redagavo redakcinė komisija Bronius Nemickas (Lietuva), Alfred Berzins (Latvija) ir Leonhard Vahter (Estija). Iki 1968 m. išleisti 35 storoki sąsiuviniai. Pabaltijo kraštų laisvės komitetai Buenos Aires, Argentinoje, ispanų kalba leidžia Revista Baltica. Redakcinę kolegiją sudaro Pranas Vainauskas (Lietuva), Alfred Berzins (Latvija) ir Leonhard Vahter (Estija).

Ir Lietuvos okupantai Maskvos dvasioje stengiasi informuoti pasaulį apie Pabaltijo valstybių gyvenimą bei pabaltiečius užsienyje. Tuo tikslu 1944 m. New Yorke pradėtas leisti anglų kalba biuletenis Baltic Review, nukreiptas prieš lietuvius patriotus ir Lietuvos nepriklausomybės kovotojus.

Nuo 1948 sausio mėn. Chicagoje tėvai marijonai leidžia mėnesinį lietuviškos dvasios žurnalą The Marian, kurio pirmuoju redaktorium buvo kun. Petras Činikas, nuo 1954 redagavo kun. Jonas Jančius, o 1957 m. perėmė kun. Antanas Micūnas. Žurnale spausdinama straipsnių iš lietuvių tautos istorijos, kultūros, literatūros, klasikų vertimų, novelių ir kita.

1953 m. sausio mėn. Brocktone pradėtas leisti studentų ateitininkų trimėnesinis 8 puslapių informacinis laikraštis Lithuanian Catholic Youth Bulletin. Vėliau perkeltas į Putnamą, Conn. 1955 m. pabaigoje sustojo. Leidinio iniciatorius buvo Vytautas Žvirgždys, redaktoriai Antanas Sužiedėlis, Kęstutis Keblys, Rūta Žukaitė ir Algis Vedeckas. Leidinys buvo skiriamas kitataučiams informuoti apie Lietuvą ir ateitininkus. Buvo siuntinėjamas Pax Romana priklausančioms organizacijoms, spaudos biurams ir atskiriems asmenims.

Vytauto Vyganto iniciatyva nuo 1954 m. lapkričio mėn. JAV Lietuvių Studentų Sąjunga leidžia trimėnesinį žurnalą Lituanus. Jis leidžiamas daugiausia lietuvių visuomenės aukomis. Pirmąją redakciją sudarė A. Dundzila, K. A. Mikėnas, A.

Pabarčius, D. J. Valančiūtė ir dr. Vytautas Vygantas, kuris ilgą laiką buvo vyriausias redaktorius. Vėliau jo pareigas perėmė Tomas Remeikis, o 1967 m. — dr. Antanas Klimas. Prie laikraščio leidimo dirba visa eilė asmenų: Leonas Sabaliūnas, Bronius Vaškelis, Paulius Jurkus, Algirdas Landsbergis, Vincas Trumpa, Jonas Balys, Leonardas Dambriūnas, Juozas Girnius, Ina Čepėnaitė, G. Penikas, Kęstutis Skrupskelis, Rimvydas Šilbarojis, Jurgis Gimbutas, A. Kurauskas ir kiti. Pradėtas leisti Urbanoje, vėliau perkeltas į Brooklyną, pagaliau į Čikagą, žurnalas skiriamas objektyviai informuoti užsieniečius apie Lietuvą, jos praeitį, kultūrą ir esamą padėtį. Siuntinėjamas įtakingiems JAV asmenims, universitetų bibliotekoms ir įvairių periodinių leidinių redakcijoms.

Radiojo valandėlės šalia periodinės lietuvių spaudos yra taip pat viena iš lietuvių kultūrinio gyvenimo apraiškų. Beveik kiekviena didesnė ir aktyvesnė lietuvių kolonija turi vieną kartą ar daugiau savaitėje lietuvišką radiojo programą, kurios metu perduodamos svarbesnės vietos ir apskritai lietuvių gyvenimo žinios. Be to, daug skiriama visuomenės, kultūros, auklėjimo reikalams, chorų bei ansamblių pasirodymams, net vaidinimams. Dainos, deklamacijos, veikėjų kalbos, perduodamos per programas, gaivina tautinę dvasią, supažindina su svarbesniais tautos gyvenimo įvykiais ir kartais net greičiau perduoda žinias už periodinę spaudą.

Radiojo valandėlių lygis labai nevienodas. Tai priklauso nuo programos vedėjo pajėgumo, patyrimo, sugebėjimo bei pastangų daugiau dėmesio skirti lietuvių kultūros bei visuomenės reikalams. Tad vienos radiojo valandėlės yra gana įvairios ir vertingos, o kitos dažnai tenkinasi tik vietos biznio skelbimais ir pramogine muzika. Radiojo valandėlės veikia ir už radiofono ribų, — transliuojamų programų išlaikymui organizuoja koncertus, vaidinimus, gegužines, jubiliejinius minėjimus.

Kiek lietuvių radiojo valandėlių iš viso JAV veikė ir kiek dabar jų dar veikia, sunku pasakyti. 1952 m. Jonas Daugėla buvo priskaičiavęs iki 35 (Draugas II, 1952. VII. 5.). 1958 m. Aniceto Simučio Pasaulio lietuvių žinyne suregistruotos 22, o 1969 m. Lietuvių Dienose buvo skelbiama tik 20 tokių programų. Atrodytų, kad arba ne visos suregistruotos, arba jos sparčiai mažėja.

Pirmoji lietuvių radijo programa pradėta 1929 rugsėjo 17 Chicagoje antradienių vakarais. Ją rengė dienraštis Naujienos. Programoje dalyvavo ir kai kurie Chicagos muzikai bei solistai. Naujienų programa veikė iki 1930. Ją perėmė jos iniciatorius Juozas Budrikas ir išlaikė iki 1963 m.

1932 balandžio 11 Juozo Bačiūno paramos dėka Antanas Vanagaitis per Cicero radijo stotį pradėjo duoti 15 minučių Margučio programą kasdien. Po kelių mėnesių buvo prailginta iki 30 minučių, vėliau iki 45 minučių ir pagaliau iki valandos, o sekmadieniais visada po valandą. Be naujausių žinių, į programą buvo įvesta įvairių skyrių: jaunimo, literatūros, religijos, sporto, sveikatos. Programos vedėja iki mirties (1964) buvo Lilija Vanagaitienė, žinių redaktorius — dr. B. Dirmeikis. Margučio organizuojami koncertai tapo reprezentaciniais.

Tais pat metais, kai Vanagaitis pradėjo lietuvišką radijo programą, į Chicagos lietuvius prabilo ir Sophie Barkus (1898–1958). Tai antra kasdieninė Chicagoje lietuvių programa. Po jos mirties perėmė jos dukterė Aldona Daukienė (Daukus). Radijo valandėlė ir toliau veikia Sophie Barkus vardu.

Chicagoje veikė ir kitos lietuvių radijo programos: 1941–1948 m. Kultūros ir Meno Klubas, 1936 m. Povilo Šaltmiero penkis kartus per savaitę. 1952 m. Edv. Slivinskis buvo įsteigęs radijo valandėlę, bet 1954 perleido Draugui. Jos vedėjas buvo kun. dr. Juozas Prunskis. Ši programa buvo duodama penkis kartus per savaitę po pusvalandį iki 1959 m. 1954 m. veikė Onos Kubilienės programa sekmadieniais. Nuo 1952 m. veikia Balio Brazdžionio vedamos Pasaulio Lietuvių žinios.

Iš ankstyvesniųjų lietuvių radijo programų dvi yra Bostone. Nuo 1934 balandžio 1 sekmadieniais po pusę valandos veikia Stepono ir Valentinos Minkų, vadinamoji Lietuvių Radijo Korporacijos programa. 1934 gruodžio 14 sekmadieniais pradėjo veikti Lietuvių Radijo Programa, kurią įsteigė Lietuvių Darbininkų Sąjunga. Ją po metų perėmė Antanas Kneizys, kuris po 25-rių metų perleido Jonui Romanui, o pastarasis 1967 m. Laisvės Varpo programos vedėjui Petrui Viščiniui.

1954 kovo 7 buvo įsteigta Laisvės Varpo organizacija, kuri sekmadieniais pradžioje po pusę valandos, o nuo 1958 birželio mėn. po valandą duodavo Naujosios Anglijos lietuvių kultūrinę radijo programą. Vienu metu (1957–1958) ši programa buvo duodama net iš dviejų stočių, Medforde ir Worcester. Nuo

1960 rugsėjo 1 programa buvo perduodama ir FM bangomis. Ji buvo girdima Bostone, Brocktone, Lawrence, Lowelly ir Worcesterly. Veikė iki 1968 m. Nuo tų metų Laisvės Varpo programa perduodama tik iš J. Romano perimtos radijo valandėlės Bostone. Visą laiką Laisvės Varpo programos vedėju buvo Petras Viščinis. Jis yra surengęs keletą koncertų ir vaidinimų. Tai grynai lietuviška kultūrinė programa, išlaikoma daugiau iš visuomenės aukų ir parengimų pelno, negu iš skelbimų.

Philadelphijoje pirmoji lietuviška radijo programa pradėjo veikti 1931 m., vedama P. Petraičio. 1933–1951 m. veikė Domininko ir Petronėlės Antanaičių programa. 1935 m. buvo įsteigta Kazio Kisieliaus programa, kurią po dviejų metų perėmė A. Dzikas, o jam 1954 m. mirus — St. Petraitis, ją pavadinęs Tėvynės Garsais.

1953 m. Philadelphijoje vietos Lietuvių Bendruomenės apylinkės iniciatyva šeštadieniais po vieną valandą pradėjo veikti Bendruomenės Balsas, kurio vedėju pradžioje buvo K. Ostrauskas, vėliau Adolfas Gaigalas. Į šią programą sutrauktos visos vietos intelektualinės jėgos.

Pittsburge nuo 1932 m. sekmadieniais po vieną valandą veikia Povilo ir Gertrūdės Dargių programa. 1949–1961 m. veikė Lietuvos Vyčių vedama Lithuanian Catholic Hour. 1950–1959 m. veikė F. Salduko programa. Iki paskutinio mėto veikė sekmadieniais po pusę valandos Vito Yuciaus vedama Echoes of Lithuania.

Hartforde su pertraukomis veikė lietuvių radijo valandėlė nuo 1932 m. Pastoviai pradėjo veikti 1956 balandžio mėn. Tėvynės Garsai sekmadieniais. Programos vedėjas — A. Dragunevičius. Jo padėjėjas — Alfonsas S. Dzikas.

Waterbury 1936 m. lietuvių prekybininkai pradėjo sekmadieniais pusės valandos Lietuvos Prisiminimų radijo programą, kurią vedė Antanas Paliulis. Ji jau sustojo. Nuo 1947 m. šeštadienio vakarais po vieną valandą duodama Lietuvių Radijo Partijos programa. Ją veda John Adams (Adomaitis).

Nuo 1941 rugpiūčio 2 šeštadieniais po vieną valandą yra duodama iš New Yorko radijo stoties Lietuvos Atsiminimų programa, girdima New Yorke, New Jersey, iš dalies Connecticut ir Pennsilvanijos valstijose. Jos vedėjas yra dr. Jokūbas Stukas. Radijo programa labai įvairi: žinių aužvalgos, montažai, vaidinimai, dainos, moterų, vaikų ir religinės valandėlės.

Rengia koncertus, vaidinimus, gegužines, talkinant Rūtos ansambliui. 1964 m. J. Stukas įvedė ir kultūrinę lietuvių radijo valandą anglų kalba.

1968 balandžio 24 Brooklyne pradėta nauja radijo programa Laisvės Žiburys, kurios vedėju yra Romas Kezys. Anksčiau Brooklyne veikė šeštadieniais Juozo Ginkaus Lithuanian Radio Program (1928–1956), Jono Giraičio ir Juozo Rutkaus (sustojusi 1956 m.), Jono Valaičio, Jono Dumčiaus, Prano Dulės ir Matusevičiaus.

Detroite radijo programa pradėta 1945 m. Ją perdavė Amerikos lietuvių radijo klubas, kurio pirmininkė buvo Elena Raubienė. Vėliau, iki 1964 m. ji veikė Baltic Melodies vardu. Šiuo metu veikia šeštadieniais po vieną valandą Lithuanian Melodies ir Radijo klubo išlaikomas Lietuviškas Balsas — Lithuanian Voice.

Clevelande 1950 m. Jaunutis Nasvytis įsteigė Tėvynės Garsus. Programos vedėjai buvo B. Auginas ir Juozas Stempužis. Vėliau ji buvo perleista Lietuvių radijo klubui, o nuo 1961 įjungta į Tautybių programą.

Rochestery 1950 vasario 16 į lietuvius prašneko radijas jų tėvų kalba. Grynai kultūrinė programa, be skelbimų, sekmadieniais po pusvalandį. Programą išlaiko Liet. Radijo Klubas.

Baltimorėje radijo valandėlė nuo 1948 m. veikia sekmadieniais po vieną valandą. Programos vedėjas Albertas Juškus.

Los Angeles ir apylinkių lietuviai nuo 1952 m. turėjo Lithuanian Melodies Hour. 1968 m. programa nutraukta. 1969 vasario mėn. vėl pradėta Lietuvių Bendruomenės Radijo valandėlė sekmadieniais po pusvalandį. Programos vedėjas Stasys Paltus.

Washington, D.C., nuo 1951 vasario 16 perduodama JAV valdžios lėšomis išlaikoma Amerikos Balso – Voice of America programa tris kartus per dieną. Ji girdima Lietuvoje, Australijoje, Argentinoje ir JAV.

Dalis anksčiau lietuvių kolonijose veikusių radijo jau nutilo. Nebeveikia New Britain Vlado Plečkaičio programa, išnyko Juozo Maceinos programa (1953–1958) Pittsone ir Lietuvių Bendruomenės (1964–1966) apylinkės valandėlė Wilkes-Barre. Sustojo ir Juozo Olšausko kas sekmadienis po valandą vesta programa Amsterdam, N.Y.

Kurį laiką netoli Bostono, Framinghame, buvo įsikūrusi lietuvių komunistų Gintaro Žemės programa. Ji skleidė ne tik komunistines, bet ir ateistines mintis. 1953 gegužės mėn. pabaigoje nutilo.

1966 balandžio mėn. Chicagoje suorganizuota penktadienių vakarais pastovi lietuvių televizijos programa per WCIU stoties 26 kanalą. Jos vadovybę sudarė Eglė Vilutienė, Bronė Paplėnienė, Petras Armonas, Anatolijus Šlutas ir Gediminas Lapėnas. Programoje turi progos pasirodyti muzikai, solistai, chorai, šokėjai, artistai, menininkai, deklamuotojai, modeliuotojos ir kiti.

Vasario 16–sios šventės proga ar šiaip kokių svarbesnių sukakčių metu viena kita lietuvių kolonija suorganizuoja radijo ar net televizijos programą, bet tai daugiau jau atsitiktinės programos.

KNYGOS IR JŲ LEIDĖJAI

Ankstyvieji. Pirmas spausdintas raštas Amerikoje priklauso Shenandoah, Pa., lietuviams. Tas raštas yra išlikęs lapelis, kuriame atspausdinta giesmė: Viešpaties savo šaukiuosi. Spėjama, kad tą giesmę buvo parašęs kun. Andrius Strupinskas, pirmasis Shenandoah lietuvių klebonas. Lapelis spausdintas 1874 balandžio 30, tik nežinoma kieno spaustuvėje, bet tikra, kad Shenandoah mieste. Šią giesmę 1896 m. persispausdino Shenandoah ėjęs Garsas Amerikos Lietuvių. Kaip pirmąjį spausdintą lietuvišką žodį Amerikoje pravartu čia pakartoti ištisai:

Wieszpaties sawo szaukiuosi,
Rankas kialdams jam meldžiuosi,
Wisus wargus sawo tamuj
Apsakau Diewuj sawamuj.

Wos ka Dwasia jaučiu sawim,
Regi tu Pon gieraj manim,
Jog asz be jokios kaltibes
Kiencziu szytokies sunkibes.

Kur tik mane biendna mato,
Wisur žebangus užstato.
Kajrej ir diasznej žiuriu,
Prieteliaus niekur ne turiu.

Iszbėgt nēr kur nē ant kielu,
Pilna wisur niaprietelu.
Tu Pone tyk Maloningas,
Szaukiu tarnas ne lajmingas.

Tu nodieja tarp giwuju,
Dalis mano tarp szwētaju,
Iszgirsk mano wajtoima,
Pasigajlek suspaudimo.

Isztrauk isz ranku bajsiju
Nieprieteliu prakiajktuju.
Gialbėk Pone tarna sawo,
Kad pažiczia miajla tawo.

Tada wiernieje ižwidia
Džiaugsis ir duos garbia didia.

Amen.

Szyta giesme ira iždrukawota Amerykoje, miesto Shenandoah Parafioj Lietuwyszkoje Diena 30 Kwietniaus Miatuose 1874.

Vytautas Širvydas mano, kad pirmasis Amerikos lietuvių spaudinys buvęs 1875 m. M. Tvarausko išleistas dviejų puslapių atsišaukimas Mieli Brolej, kviečias užsisakyti ir pirkti jo spausdinamą anglų–lietuvių kalbos žodyną. Nelaimei, sudegė jo spaustuvė ir liepsnose žuvo jo žodynas. Tačiau V. Biržiška liudija, kad Lietuvos universiteto bibliotekai apie 1930 m. pavyko gauti vienintelį išlikusį egzempliorių, atsitiktinai rastą vienos pradžios mokyklos pastogėje Sūduvoje. Matyt, autorius jį buvo iš Amerikos atsiuntęs savo giminėms ar pažįstamiems⁶.

Iki 1886 m. lietuviškų knygų leidimas buvo skurdokas. Knygų ir laikraščių kalba buvo pilna polonizmo, nes daugiausia buvo spausdinami vertimai iš lenkų kalbos, o ir patys vertėjai

⁶ V. Širvydas, *Kovos metai* 244.

nebuvo turėję progos pramokti lietuvių kalbos mokyklose. Padėtis pagerėjo, kai į Ameriką atvyko eilė mokytų žmonių: Jonas Šliūpas, kun. Aleksandras Burba, Juozas Adomaitis–Šernas, kun. Jonas Žilinskas–Žilius, kun. Juozas Žebrys, kun. Antanas Milukas, kun. Antanas Kaunas ir kiti.

Amerikos lietuvių raštija nedaug davė savo originalios grožinės ar mokslinės literatūros. Daugiausia buvo leidžiami ar perspausdinami tėvynėje parašyti veikalai, vertimai ir supopuliarinti mokslo dalykai. Originalia grožine kūryba tėra pasižymėję tik kun. Burba ir kun. Žilinskas. Tačiau Amerikoje leidžiamos lietuviškos knygos, nežiūrint pradžioje jų silpnos kokybės, turėjo didelės tautinės ir kultūrinės reikšmės ne tik ateiviams, bet ir tėvynėje gyvenantiems lietuviams. Šalia įvairių pasakų buvo išleista ir vertingų knygų: vysk. Motiejaus Valančiaus, Prano Vaičiailio, Vinco Kudirkos raštai, Simano Daukanto ir Jono Šliūpo parašytos Lietuvos istorijos, Juozo Adomaičio mokslo populiarizacijos veikalai, kun. Jono Balvočiaus–Geručio liaudžiai pritaikyti teologijos veikalai, kun. Antano Miluko surinkta medžiaga Amerikos lietuvių istorijai ir daug kitų.

XIX a. lietuvių spauda, laikraščiai ir knygos buvo apžvelgti pirmoje šios knygos dalyje. Ten buvo paminėti patys pirmieji veikalai ir veikėjai (Tvarauskas, brolis Augustinas, Bačkauskas, kun. Burba, Šliūpas ir kiti). Čia mėginsime apžvelgti persvirusius į XX a., kurie toliau tęsė knygų leidimą ir kūrybą.

Juozas Paukštys (1861–1907) buvo pirmas įsteigęs patvartą lietuvišką spaustuotę Plymouth. Greta Vien. Liet. per vie-nuolika metų (1886–1897) jis išleido apie pusšimtį knygų, kurių daugelį perleido per savo laikraštį. Jų tarpe buvo Simano Daukanto veikalai: Būdas žemaičių ir kalnėnų (aukštaičių) ir Lietuvos istorija (I d. 1893 m., II — 1897). Pats parašė ir išleido 1886 m. greito anglų kalbos mokymosi vadovėlį, lietuviškų dainų rinkinį ir išvertė F. A. Bernatavičiaus apysaką *Pajautą*. Daug vertimų iš lenkų kalbos jam parūpino kurį laiką Vien. Liet. redagavęs Antanas Turskis. 1897 m. subankrutavęs, Paukštys laikraščio leidimą perleido tolimam giminaičiui Juozui J. Paukščiui (1871–1914), Kaziui Braziui ir savo broliui Tomui. Antrasis Paukštys taip pat įsitraukė į knygų leidimą ir jų išleido 65, kurios sudarė apie 6500 puslapių, viso apie 45.000 egzempliorių (LE XX 181).

Antanas Olšauskas—Olševskis (1863–1942), kilęs iš Aštrulių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps., Amerikon atvykęs 1889 m. ir apsigyvenęs Chicagoje, buvo taip pat vienas iš didžiųjų Amerikos lietuvių veikėjų bei knygų leidėjų. Pradžioje jis dirbo lenko Vlado Dynevičiaus spaustuvėje, vėliau perėjo į kitą. Visur jį lydėjo nesėkmė, kol 1893 birželio mėn. su dviem spaustuvės darbininkais lenkais ir lietuviu Simanu Lelešium nupirko laikraštį *Lietuvą* ir spaustuvę.

Pradžioje visi keturi drauge gyveno ir dirbo veltui; redaktorius buvo pats Antanas Olšauskas. Prie spaustuvės įsteigė knygyną ir pradėjo pardavinėti laivakortes. 1895 m. Lietuvos redaktorium pasikvietė Juozą Adomaitį—Šerną. Nuo 1901 m. jau vienas Olšauskas leido laikraštį ir knygas. Iš viso (1894–1917) yra išleidęs 131 knygą (45 originalūs veikalai ir 86 vertimai); tai sudaro 420.686 puslapius, apie 210.000 egzempliorių. Be to, 1924–1925 m. lankydamasis Lietuvoje, davė pinigų išleisti trims vadovėliams (30.000 egz.). Tuos vadovėlius oficialiai išleido Švyturio bendrovė. Iš svarbesnių leidinių yra Antano Lallo anglų—lietuvių ir lietuvių—anglų kalbų žodynai, J. Basanavičiaus pasakų rinkiniai, penkiolika J. Adomaičio—Šerno supopuliarintų mokslo knygų. 1909–1910 m. rengėsi leisti lietuvišką enciklopediją, buvo angažavęs ir redaktorius, bet sumanymas pasirodė dar perankstyvas ir nebuvo įvykdytas. Jo mintį įgyvendino 40 m. vėliau naujosios ateivijos atstovas Juozas Kapočius. Per savo knygyną A. Olšauskas yra išplatinęs savo išleistų ir kitų leidinių apie 400.000 egz.

Savo sumanytam sunkiam darbui — knygų leidimui — realizuoti A. Olšauskas ėmėsi ir kito biznio: 1896 m. įsteigė bankelį, kuris buvo išaugęs į rimtą finansinę įstaigą, bet dėl priešininkų neteisingų paskalų visi indėlininkai atsiėmė pinigus, ir bankas bankrutavo. Ekonomiškai sužlugdytas, nebegalėjo toliau leisti knygų. Mirė nepalikęs turto.

Tėvynės Mylėtojų Draugija išleido 37 knygas. Taip pat knygas leido ir abu Susivienijimai.

Iš ankstyvesnių pavienių knygų leidėjų galima paminėti keletą asmenų: kun. P. Saurusaitis (1854–1932), Mykolas Tananevičius (1878–1945), Mykolas Valaskas (g. 1872), Vincas Karalius (1864–1944), Petras Kaitis (Martinkaitis; 1868–1951), Jonas Ilgaudas—Lietuvininkas, Pranas Milašauskas (1875–1918) ir kiti.

Rašytojai ir leidėjai. *Jonas Šliūpas* buvo vienas iš žymiausių ateistinės ideologijos skleidėjų tarp Amerikos lietuvių. Brolio Augustino Zaicos pavyzdžiu, jis prisidėjo ir prie tautinės lietuvių sąmonės žadinimo. Kaip jau matėme iš XIX a. apžvalgų, jis buvo gana produktyvus rašytojas, laikraščių ir knygų leidėjas. Jo raštai kovojo prieš religiją ir katalikų dvasininkus, tirštai nuspelvinti panieka tikinčiam broliui lietuviui. Kovoje dėl lietuvių patriotizmą jis dažnai sutapdindavo su laisvamanybe. Jo gausūs raštai daugiausia kompiliaciniai ir vertimai, telkiasi apie istoriją bei religiją, ryškiai pabrėžią jo laisvamanišką ideologiją. Greta storų tomų yra ir visa eilė plonų poleminių pobūdžio brošiūrėlių. Dėl savo karšto temperamento ir anų laikų polemikos būdo Šliūpas savo raštuose buvo aštrus ir nevengė nevalyvių žodžių.

Lietuviybei žadinti jis parašė lenkiškai 44 puslapių knygelę *Litwini i Polacy* (1886). Lietuvos Mylėtojo slapyvardžiu — *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai* (1890). Tai buvo pirma lietuvių literatūros istorija. Iš istorinių raštų paminėtini: *Lietuvystes praeite, dabartis ir ateitis* (1897); *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* (I 1904, II 1905); *Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje 1569–1795* (1909). Jis rašė ir apie lietuvių protėvius Mažajoje Azijoje ir apie Latvių tautą, ir angliškai: *Bestiality of the Russian Czardom toward Lithuania* (1891); *Lithuania in Retrospect and Prospect* (1915); *Essays on the Past, Present and Future of Lithuania* (1918).

Kovai su religija parašė: *Lietuvos Mesijas* (1890); *Dievas, Dangus ir pragaras* (1893); *Tikyba ar mokslas* (1895); *Gyvenimas Jėzaus Kristaus* (1896); *Tikri ir netikri šventieji* (1907). Šios knygelės II leidimą Šliūpas atspausdino 1929 m. Lietuvoje (Šiauliuose). Valstybės gynėjas jį surado nusikaltus prieš veikiančius Lietuvoj įstatymus ir autoriui iškėlė bylą Šiaulių Apygardos teisme. Teismas jį nubaudė ir įsakė knygą sunaikinti. Pasigailėdamas nuo kalėjimo bausmės atleido ir paskyrė vienerius metus bandomojo laiko. Šliūpas apeliavo į Lietuvos Respublikos Tribunolą, kuris 1931 m. patvirtino Apygardos teismo sprendimą⁷. Laisvamanių pasaulėžiūrai sutvirtinti išvertė storą (402 psl.) Liudviko Buechnerio veikalą *Spėka ir Medega* (1902) ir 1910–1915 m. Scrantone leido žurnalą *Laisvąją Mintį*.

⁷ J. V. Girdvainis, *Aušrininkas Jonas Šliūpas*.

Šliūpas dalyvavo ir visuomeninėje veikloje ir įvairiose organizacijose. Dėl staigaus būdo jis niekur ilgiau nerimdavo ir buvo nuolatiniam konflikte su katalikais ir net su savo šalininkais laisvamaniais. 1919 m. jis išvyko į Lietuvą ir tik retkarčiais trumpam atvažiuodavo į Ameriką. Lietuvoje jis niekur neprasimušė į visuomeninę poziciją, nei į politinius ar kultūrinius plotus. Lietuvių istorijoje ligi šiol jis tebėra kontraversinė asmenybė, kurią vieni kelia į tautos patriarchus, o kiti laiko Amerikos lietuvių ateivių kiršintoju. Šliūpo bendramintis prof. Vaclovas Biržiška, pažinęs Lietuvos ir Amerikos lietuvių gyvenimą, mėgina jį taip apibūdinti:

„Jau ilgesnį laiką betirdamas mūsų paskutiniojo šimtmečio gyvenimo raidą, kaip ir kiekvienas kitas, panašų darbą dirbęs ar dirbęs, susiduriu nuolatos su Šliūpo vardu, su jo veiklos aiškiais pėdsakais. Jų pilna visur, kone visuose darbuose ir kone visose srovėse. Bet kas lietuviams buvo Dr. J. Šliūpas? Kiekvienam, kas tik pamini mūsų atgijimo žymesniųjų veikėjų, Dr. J. Basanavičiaus, Petro Vileišio, Vinco Kudirkos, Jono Jablonskio, Petro Leono ir kitų vardus iš vienos pusės, ar Maironio, Jakšto-Dambrausko, Vaižganto-Tumo ir kitų vardus iš kitos, visados prieš akis atsistoja aiškūs veidai asmenų, kurie dar jaunatvėje pradėję atgimimo darbe eiti savą, aiškiu keliu, to kelio laikėsi ir per visą gyvenimą ir mūsų tautos gyvenime išvedė giliai ir savo basanavičinę, kudirkinę, jablonskinę, tuminę ar kitą kokią vągą, kurios jau nebesupainiosi su kitų vagomis-vagelėmis ir dėl to ir patys tų veikėjų vardai, nepriklausomai nuo to, ar mes sutikdavome ar nesutikdavome su jų kitais darbais, visiems mums yra vienodai brangūs, o iš jų darbų, laimėjimų ir nusivylimų mokosi jaunoji mūsų karta mylėti savo žemę, savo tautą, savo praeitį, ima iš jų pavyzdį, kaip reikia kovoti už savo dabartį ir ateitį.

Bet greta jų, beveik kiekviename žingsnyje susiduriame ir su Dr. J. Šliūpo vardu. Visas atgimimo darbas yra pinte perpintas ir Šliūpo veiklos, kalbų, darbų, raštų. Tiktai, koks skirtumas — jis amžinai su visais ar prieš visus kovoja, kelia spaudoje ir gyvu žodžiu didžiausius lermus, puola kitus ir pats kone visų yra puolamas, tačiau atrodo, jei anais laikais jo nebūtų, jei jis nebeveiktų, tai ir pats gyvenimas ir pačios tos kovos būtų daug blankesnės, ne tiek įdomios, ne tiek įvairios, pamokomos, o gal ir ne tiek sėkmingos.

Tai kokia, pagaliau, jo rolė Lietuvos visuomeniniame gyvenime? Už kokius nuopelnus mes visi — jo šalininkai ar priešai, jo gerbėjai ar keikėjai — jį minime, jam jau mirus, ir minėsime, kol bendrai domėsime savo dar nesena praeitimi, savo tautos atgimimo apytovomis, iš kurių išaugo ir visa mūsų tautos dabartis, visa tauta? Kur ir kame tenka ieškoti jo tikrųjų nuopelnų?

Kas jis pagaliau mums buvo? Atgimimo pranašas? Kur ten — ir jo didžiausieji gerbėjai tokiu jo nepalaikytų. Mokslininkas? Net trys Vytauto Didžiojo Universiteto fakultetai (ne du, nes ir teisių fakulteto, tiktai dėl dekanų A. Janulaičio nerangumo dip-

lomo nesuspėta ligi maskolių okupacijos paruošti) suteikė jam garbės daktaro titulą, o pats jis prirašė storiausius tomus iš Lietuvos istorijos, iš prekybos istorijos, iš medicinos istorijos, iš kitų sričių, bet ar rasite nors vieną istoriką, nors vieną ekonomistą ar mediką, kuris nors kada pacituotų kokią jo „mokslinę“ nuomonę, pažiūrą ar tvirtinimą, kuris Šliūpo paskelbtuose tomuose surastų nors vieną tvirtinimą, paremtą dokumentais ar savarankiškais tyrimais, su kuriuo bent polemizuoti reikėtų? Ne. Ramiai einam pro šalį visų jo tos rūšies darbų, lyg tai būtų tik šiaip jau, plunksnos praktikai, prirašyti lapai, užrašyti, išspausdinti ir pamiršti.

Vadovaujantis politikas, visuomenės veikėjas? Iš dalies, be abejo, taip, nes visas jo gyvenimas buvo nenutrūkstamas darbas lietuvių visuomenei ir tos visuomenės tarpe, bet ... kokios jis buvo krypties? Socialistas? Ilgai jis save tokiu laikė, nors per visą savo amžių, be populiarių brošiūrų, nėra paskelbęs nei vieno socialistinio mokslo veikalo ir nieko, be straipsnių laikraščiuose, tais klausimais nėra pagrindinai parašęs. Tiesa, jis vienas pirmųjų skelbė lietuviams socializmą dar prieš „Aušrą“ ir „Aušros“ laikais, buvo vienas kūrėjų ir Amerikos Lietuvių Socialistų Sąjungos, bet paskiau pats griežčiausiai prieš tą patį socializmą stodavo. Anarchistas? Taip, kurį laiką ir jis pats save tokiu laikė, keletą metų redagavo laikraščius, kuriuose buvo spausdinama ir nemaža anarchistinių straipsnių, ir, imant vulgarinį anarchizmo supratimą, jis per visą savo gyvenimą ir liko savitas „anarchistas“, kuris be savo nuomonės, atitinkamo dienos ūpo nustatomos, nepripažino jokio nei dangiško, nei žemiško autoriteto.

Bet koks tai per anarchistas, kuris keletą dešėtkų savo paskutiniųjų gyvenimo metų kūrė bankus, spaustuves, kitas įmones, statė sau namus? O perėjęs per daugumą Lietuvos visuomeninių srovių, buvęs ir anarchistas, ir socialistas, ir liaudininkas, pabai-gė ji tautininkų eilėse, susigyvenusiu ir palaikiusiu Lietuvos autoritarinį režimą. Tai gal buvęs koks pavėjui tik plaukiantis kelevis, pasukęs ten, kur vėjai pūtė, dėl karjeros, dėl pelno? Net patys didžiausieji jo priešai, — o tokių jis turėjo visados daug daugiau, kaip draugų ir šalininkų, — niekadoms jam nebūtų galėję panašaus priekaišto daryti, nes jo nuolatiniai politiniai svyravimai, nuolatiniai šuoliai iš vienos stovyklos į kitą, buvo tik išdava jo ugninio temperamento, jo savotiško *egotizmo*, kuris jam leisdavo teisinga laikyti tik jo vieno nuomonę, ir kai tik kas iš ano laiko bendradarbių ar pakeleivių su ta nuomone nesutikdavo ar jai pasipriešindavo, jis tuojau visus siuntė velniop ir nukeliaudavo kitur, tik senoje stovykloje palikdamas savo ryškius pėdsakus.

Gal būti labiausia pastovi jo gyvenimo linija buvo jo laisvamanybė, bet ir čia ji buvo labai vingiuota, savotiška, šliupiška. Tik į jo gyvenimo pabaigą ji gavo labiau pozityvinį atspalvį jo Lietuvoje sukurtoje Etinės Kultūros Draugijoje, bet šiaip labiausia reiškėsi ne tiek teoriniame pamatavime areliginės ar antireliginės pasaulėžiūros ir jos propagavime, kiek puolimais dvasi-ninkų ir kitų tikybų atstovų už jų tikrai ar tariamai nesuderintą su jų religija asmeninį gyvenimą, be to, apibendrinant ir taikant visiems pavienius tikrus faktus.

Vis dėlto jis, be abejo, buvo vienas veikliausiųjų, jei ne pats veikliausias, lietuvių visuomenės darbininkas, ypač laikotarpyje

nuo 1883 metų ligi 1920 metų, t.y., pačiame reikšmingiausiam lietuvių tautos atgimimo laikotarpyje; jis išsijungdavo į kiekvieną lietuvišką politinį ir visuomeninį pozityvų darbą, bet nei viename darbe jis ilgai neištvėdavo ir tuoju persimesdavo į kitą, dažnai visai priešingos krypties, by tik lietuvišką. Jis buvo vienas žymiausių lietuvių visuomenės veikėjų, bet jos tiesioginiai neorganizuodavo, o kiti jį net vadino ir dezorganizatorium.

Bet čia, kaip atrodo, ir slypi tikroji Šiliūpo rolė — jis buvo savotiškas visuomeninis fermentas, tam tikros mielės, kurios patekusios į tylią, ramia vaga plaukiančią visuomenės srovę, paversdavo ją kukuliuojančia, putojančia medžiaga, iš kurios pradėdavo į visas šalis tyškėti įvairios atžalos; paversdavo savotišku visuomeniniu kriokliu, kuris pradėdavo sukti naujus, ligi to laiko tyliai besilsinčius ratus. Jo dažnai neigiamoji veikla išsaukdavo teigiamą priešveiksį, ir tai pagreitindavo normalią visuomenės diferenciaciją⁸.

Kun. Antanas Milukas (1871–1943), kilęs iš Šeštokų k., Krosnos vls., Marijampolės aps. dzūkas, buvo kitas Amerikos lietuvių žymus veikėjas, giliai įmynęs savo pėdsakus lietuvių ateivijos gyvenime. Jis buvo nepaprastai pamilęs spaudą ir jai pašventęs visą gyvenimą. Iš Seinų kunigų seminarijos pašalintas už lietuvišką veiklą ir rusų žandarų sekamas, jis 1892 m. atvyko į Ameriką ir perėmė redaguoti Vien. Liet. Kiek vėliau įstojo į Karolio Baromėjaus seminariją Overbrook, Pa., ir 1896 m. išventintas kunigu. Dirbo lietuvių parapijose, dalyvavo įvairiose draugijose, skaitė daug paskaitų ir visur buvo lietuviškos spaudos šaukliu. Kaip jau anksčiau matėme, platesnį spaudos darbą ir knygų leidimą tęsė Shenandoah, paskui Philadelphiaje. Pusantrų metų studijavo Šveicarijoje (1901–1902).

1903 m. iš kun. V. Varnagirio atpirko žurnalą *Žvaigždę* ir spaustuvę. Jo spaudos darbe didelė talkininkė buvo Julė Pranaitytė, kun. prof. Justino Pranaičio sesuo. Prancūzijoje išėjusi aukštuosius mokslus, ji buvo pirmoji lietuvė rašytoja ir keliautoja po Europą, Aziją ir Afriką. Ji beveik visą laiką redagavo *Žvaigždę* ir kun. Miluko paruoštus raštus bei vertimus ir pati daug rašė.

Kun. Milukas su J. Pranaityte išleido apie 180 knygų, kurių tiražas siekia 230.000 egz. Apie 50 didesnių ir mažesnių knygų parašė ar išvertė į lietuvių kalbą pats kun. Milukas. Jis išleido Kristijono Donelaičio *Metus*, kai kuriuos vysk. Valančiaus, Prano Vaičiū, Šatrijos Raganos (Marijos Pečkauskaitės), kun.

⁸ Vaclovas Biržiška, *Jono Šiliūpo veiklos paslapties beiėškant*. Keleivis 1950 sausio 18.

A. Burbos raštus ir Vinco Pietario Algimantą. Tačiau didžiausias jo raštijai ir Amerikos lietuvių istorijai įnašas yra jo istoriniai rinkiniai, kuriuose telpa daugybė išrašų iš Amerikos lietuvių įvairių srovių leidžiamų laikraščių, vaizduojančių lietuvių ateivijos gyvenimą. Pradėjęs su Lietuvišku albumu, paruoštu 1900 m. pasaulinei parodai Paryžiuje, jis leido visą eilę istorinių rinkinių: Aušros 40 metų sukaktuvės (1923), Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės (1927, 1930), Amerikos lietuvių kronika 1868–1893 (1931), Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika (1931), Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje (1938) ir tt.

Nors visi tie rinkiniai nėra susisteminti, daug kas kartoja si, vis tiek jie suteikia daug medžiagos istorijai. Be jų mes gal net nebūtume užtikę daugelio lietuvių laikraščių bei laikraštukų vardų, jau nekalbant apie jų turinį. Tai didelė kantraus rinkėjo ir leidėjo dovana istorijai. Daugelis jo išleistų istorinių knygų surado maža pirkėjų. Išlaidas turėjo apmokėti pats leidėjas. Į knygų leidimą per 50 metų kun. Milukas sudėjo visas savo santaupas, o trūkstantą dalį jis turėjo surinkti iš artimų bičiulių. V. Širvydo apskaičiavimu, kun. Milukas per tą laikotarpį knygoms leisti sutelkė apie \$ 100.000, iš kurių \$ 30.000 buvo savo, likusieji \$ 70.000 — kitų suaukoti⁹.

Jam 1943 m. mirus, visi Philadelphijoje buvusieji raštai, rankraščiai ir spaudiniai buvo išvežti į šiukšlyną ir sunaikinti.

Nauji leidėjai. XX a. viduryje, įsiliejus naujai lietuvių ateivių bangai, Amerikos lietuvių spauda pradėjo naują atgimimo erą. Veik jau sustojęs lietuviškų knygų leidimas siūbtelėjo visu smarkumu. Atsirado visa eilė naujų leidėjų, rašytojų ir pirkėjų.

Iš pirmųjų senųjų leidėjų reikia paminėti prie Lietuvių Katalikų Spaudos Draugijos, leidžiančios dienraštį Draugą, 1948 m. pavasarį kun. dr. Kazimiero A. Matulaičio pastangomis įsteigtą Lietuviškos Knygos Klubą. Jo pirmas leidinys dr. Jono Balio Istoriniai padavimai pasirodė 1949 m. Klubo nariai, užsimokėję penkis dolerius, gauna knygų už septynis su puse dolerio vertės. Visai naujas dalykas buvo Draugo įsteigta lietuviško romano \$ 1000 kasmetinė premija. Klubas leidžia daugiausia religinę ir grožinę literatūrą, kurios stambią dalį sudaro konkursui gautieji veikalai. Išleista ir kitokio žanro veikalų: Stepono Kolupailos Nemunas, kolektyvo parengti Kovos me-

⁹ V. Širvydas, *Kovos metai* 268.

tai dėl savosios spaudos, kun. Prano Garšvos Negestanti šviesa (tėvų marijonų veikla Amerikoje), vysk. Petro Prano Būčio atsiminimų du tomai, prel. Mykolo Krupavičiaus Kunigas ir kt. Iš naujų leidyklų Lietuviškos Knygos Klubas yra išleidęs daugiausia knygų, — vien grožinės literatūros apie 70 veikalų.

1951 m. Chicagoje Vytauto Sauliaus įsteigta ir 1952 m. sausio mėn. Vlado Civinsko perimta Terros leidykla yra taip pat viena iš pirmaujančių rimtų knygų leidyklų. Daugiausia ji leidžia savų rašytojų veikalus: Balio Sruogos Kazimieras Sapiega, Milžino paunksmė ir Dievų miškas, Mariaus Katiliškio Užuvėjas, Miškais ateina ruduo, Išėjusiems negrįžti, Šventadienis už miesto, Jono Aiščio Apie laiką ir žmones, Jurgio Savickio Žemė dega, Jeronimo Ciciėno Vilnius tarp audrų, sudėtinis veikalas Mykolas Sleževičius, dr. Vandos Sruogienės Lietuvos istorijos (trumpesnės) IV, V ir VI laidas, dr. Petro Joniko Lietuvių kalbos istoriją ir kt. Trys leidiniai yra laimėję Lietuvių Rašytojų Draugijos, du — Vinco Krėvės vardo fondo ir vienas — Lietuvių enciklopedijos skirtas premijas.

Iš naujųjų pati svarbiausia ir produktyviausia yra ukmergiškio Juozo Kapočiaus (g. 1907) 1953 m. įsteigta Lietuvių Enciklopedijos leidykla Bostone. Jos steigėjas yra baigęs specialią spaustuvinių mokymų Montevideo mieste ir šioje srityje įgijęs gerą patyrimą Lietuvoje, turėjęs nuosavą spaustuvę. Dar prieš leidyklos įsteigimą jis dirbo tėvų pranciškonų spaustuvėje Brooklyne, išleido keletą knygelių, kaip Meškiukas Rudnosiukas ir kt.

Juozas Kapočius suorganizavo Lietuvių Enciklopedijos leidimą prenumeratos keliu, ko nedrįso imtis senos leidyklos, pats angažavo redaktorius ir bendradarbius. Penkiems redaktoriams (Vaclovui Biržiškai, Pranui Čepėnui, Juozui Girniui, Jonui Puzinui) ir administratoriui mokėjo nuolatinį atlyginimą, o bendradarbiams — po 5 centus už eilutę. V. Biržiška pasitraukė nuo IV tomo.

Per penkiolika metų (1953–1968) buvo išleista visa Lietuvių Enciklopedija, didelio formato, 35 tomai po 544 psl. smulkiu šriftu. 1969 m. buvo išleistas 36-tas papildymų tomas, kurį redagavo Juozas Girnius. Baigiant leisti enciklopediją, pasakutinio prenumeratoriaus numeris buvo 5700, bet apie 40% nubyrėjo, reikiamai nesupratę savosios enciklopedijos reikšmės tautos kultūrai. Enciklopedijos išleidimas atsiėjo apie pusantro

milijono dolerių. Šio didelio darbo J. Kapočius ėmėsi neturėdamas jokio atsargos kapitalo, remdamasis vien prenumeratoriais, tad reikėjo parodyti daug sumanumo ir nemažai pakelti vargo. Tai didžiausias lietuvių kultūros paminklas išeivijoje.

Lietuvių Enciklopedijos leidykla yra išleidusi ir kitų vertingų knygų: V. Maciūno redaguotus Vinco Krėvės raštų šešis tomus ir Broniaus Kviklio parengtus Mūsų Lietuvos stambius keturis tomus. Taip pat yra suplanavęs išleisti šešių tomų lituanistinę enciklopediją anglų kalba, kurios vyriausiu redaktorium pakviestas Simas Sužiedėlis. Pirmas tomas, *Encyclopedia Lituanica* vardu, pasirodė 1970 m. pradžioje, turi 608 puslapius ir apima A, B, C raides.

Buvęs Lawrence lietuvių Šv. Pranciškaus parapijos klebonas, Apaštalo Sosto protonotaras *Pranciškus Juras* taip pat yra vienas iš didžiųjų naujosios spaudos mecenatų. Iš viso yra išleidęs arti 40 knygų. Be savo parengtų maldaknygių: *Ramybės šaltinis* (3 laidos), *Didysis ramybės šaltinis* (2 laidos), *Apie pasaulio galą*, yra išleidęs Šv. Rašto II t., Naująjį Testamentą, Gyvenimus šventųjų ir visą eilę vertingų pasaulietinio turinio knygų, kurios be jo paramos nebūtų išvydusios pasaulio šviesą: Stasio Šalkauskio Ateitininkų ideologijos II laidą, Maironio Pavasario balsus, Jurgio Baltrušaičio Poeziją, Fausto Kiršos, Jono Aisčio, Antano Vaičiulaičio kūrinių, porą dainų rinkinėlių, Antano Maceinos filosofinius bei religinius veikalus, muziko Kazio V. Banaičio 100 liaudies dainų, Jeronimo Kačinsko Mišias, Stasio Šimkaus dainas. Leisdamas mokslinius ir muzikos veikalus, Pranciškus Juras yra žymus laisvame pasaulyje mokslinės kūrybos skatintojas.

1954 m. Londone prie Lietuvių namų akcinės bendrovės buvo įsteigtas Nidos klubas pigioms lietuviškoms knygoms leisti. Jos pagrindą sudaro nariai. Klubą įsteigė Vincas Dargis, o 1957 m. jo vadovu buvo paskirtas Kazys Barėnas. Iki 1968 m. pabaigos išleido 70 knygų — romanų bei novelių rinkinių, kan. Mykolo Vaitkaus atsiminimų penkis tomus, Mykolo Biržiškos Senąjį Vilniaus Universitetą, dr. Jono Balio Lietuvių mitologines sakmes ir Užkeiktus lobius, Pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį, antologinio pobūdžio skaitymų knygą *Saują derliaus*. Nuo 1958 m. kas tris mėnesius kurį laiką buvo leidžiama *Rinktinė*—lietuvių periodinės spaudos lituanistinių dalykų san-

traukinė apžvalga. Nidos leidiniai yra plačiai pasklidę JAV lietuvių tarpe.

1947 m. Schwaebisch Gmuendėje, Vokietijoje, Juozas Sodaitis įsteigė ir 1949 m. į Brooklyną perkėlė Gabijos leidyklą, kuri apie dešimt metų leido knygas ir neperiodinį literatūros žurnalą Gabiją, kurio išėjo 5 numeriai. Išleido apie 40 knygų, jų tarpe nemaža literatūros vaikams. Penkiasdešimt metų spaudos sukakčiai paminėti išleido Jono Aisčio ir Stepo Zobarsko redaguotą Gabijos metraštį.

Nuo 1951 m. Brooklyne įsikūrę tėvai pranciškonai leidžia du kartus per savaitę einantį Darbininką, mėnesinį kultūros žurnalą Aidus ir religinį mėnesinį žurnalą Šv. Pranciškaus Varpelį. Taip pat kasmet išleidžia po vieną kitą knygą, jų tarpe 1950 m. Metraštį, Lietuvos archyvo vieną tomą, tėvo Leonardo Andriekauso poezijos knygas ir kt.

Ateitininkų Federacija leidžia mėnesinį žurnalą Ateitį ir ideologinio turinio knygas. Buvusieji nepriklausomos Lietuvos valstybės kariai leidžia mėnesinį žurnalą Karį ir istorinio turinio knygas. 1961 m. Brooklyne J. Galmino įsteigta Romuvos leidykla leidžia meniškai apipavidalintas knygas. Brooklyne Pašvaistė ir Talka yra išleidusi po kelias knygas.

1959 m. Brooklyne rašytojas Stepas Zobarskas įsteigė Manyland leidyklą leisti lietuvių literatūrai anglų kalba. Jau yra išleidusi keliolika grožinės literatūros lietuvių rašytojų veikalų.

Bostono lietuvių mokytojų sąjunga išleido keletą vadovėlių, skirtų šeštadieninėms mokykloms. Tėviškės Žiburiai Toronte išleido Antano Rinkūno parengtas tris Kregždutės dalis — skaitymus lietuvių pradžios mokykloms.

1955 m. prie Lietuvių Bendruomenės Chicagoje buvo įsteigtas Kultūros Fondas, kuris išleido visą eilę vadovėlių ir Vaclovo Biržiškos trijų tomų bibliografinio pobūdžio veikalą Aleksandryną.

1945 m. Chicagoje įkurtoji Lietuvių Literatūros Draugija yra išleidusi keletą knygų; jų tarpe: M. Gudelio redaguotas 1950 ir 1954 m. Literatūros metraštis, V. Biržiškos du tomai Senųjų lietuviškų knygų istorijos. Socialdemokratų Literatūros fondas išleido po du tomus Kipro Bielinio ir Stepono Kairio atsiminimų; K. Bielinio — Teroro ir vergijos imperija Sovietų Rusija.

Prekybininkas Jonas Karvelis ir jo įsteigtoji Lietuvių Kultūrai Remti draugija išleido keletą knygų, kurių stambiausios yra Aleksandro Merkelio studija Juozas Tumas-Vaižgantas II leidimas ir Vincento Liulevičiaus redaguotas Lietuvių švietimas Vokietijoje. 1970 m. pavasarį Karvelio prekybos namus nupirko rašytoja Birutė Pūkelevičiūtė.

Chicagoje veikia ir daugiau knygų leidyklų: Mykolo Morikūno, Brolių P. A. Šulaičių, Adomo Vilainio-Šidlausko, Vlodo Vijeikio, Algimanto Mackaus fondo, Santaros-Šviesos ir kt.

1961 m. Lietuvių Fronto Bičiulių įsteigto I Laisvę fondo yra išleista: Vytauto Mačernio poezija, dr. Juozo Girniaus Tauta ir tautinė ištikimybė, Žmogus be Dievo, Juozo Daumanto Partizanai, N. E. Sūduvio parašyta 25-rių metų lietuvių tautos rezistencijos apybraiža Vienų Vieni, dr. Stasio-Vytauto Vardžio parengta Lithuania under the Soviets, Kazio Bradūno redaguota Lietuvių Literatūra svetur 1945–1967 ir kt.

1950 m. Los Angeles, vėliau Holywoode, Kalifornijoje, Antanas F. Skirius pradėjo leisti mėnesinį žurnalą Lietuvių Dienos, kuris turi ir anglišką skyrių. Jis leidžia ir knygas lietuvių ir anglų kalbomis, kurių minėtinos: Žemė, naujosios poezijos antologija, Mykolo Biržiškos Lietuvių tautos kelias (du tomai), Vinco Ramono Crosses, Amerikos lietuvių vardynas, gen. Stasio Raštikio atsiminimai Kovose dėl Lietuvos (du tomai) ir kt.

Amerikos lietuvių spaudos ir radijo draugija Viltis Clevelande nuo 1952 m. leidžia tautinės minties laikraštį Dirvą ir įvairias knygas.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija buvo 1922 m. įsteigta Lietuvoje. 1940 m. užėjusi rusų bolševikų okupacija ją likvidavo. Jos veikimas buvo atgaivintas Romoje (1954) tęsti toliau lietuvių mokslininkų studijų leidimą ir jų organizavimą. Iki šiol yra išleisti Akademijos IV, V ir VI suvažiavimų darbai ir keturi stambūs Metraščių tomai, kuriuose atspausdinta įvairių mokslo šakų studijų. Spaudai ruošiamas penktas Metraščio tomas, VII suvažiavimo darbai ir Lietuvos istorinių šaltinių bei dokumentų leidinys. Atskiromis knygomis išleista: kun. dr. Juozo Vaišnoros Marijos garbinimas Lietuvoje, dr. Antano Kučo Kun. Antanas Staniukynas ir dr. Igno Skrupskelio Lietuviai XVIII a. vokiečių literatūroje.

1967 m. lietuviai kunigai suorganizavo anksčiau Romoje planuotą sambūrį — Krikščionis Gyvenime — serijomis leisti lietuvių dvasinei kultūrai ugdyti knygas, kurios apimtų religijos, literatūros ir kultūros sritis. Visam darbui vadovauja prel. Vytautas Balčiūnas, tuo tikslu persikėlęs iš Romos į JAV.

Iki 1971 m. pradžios išleisti penki tomai: trys II Vatikano Dokumentų (vertimai), Stasio Ylos, Šiluva Žemaičių Istorijoje (I dalis) ir Stasio Žilio, Gyvoji Liturgija.

Serijos knygas spausdino Juozas Kapočius Lietuvių Enciklopedijos spaustuvėje Bostone. Nuo 1971 kovo 1 knygų spausdinimą ir platinimą perėmė Draugo spaustuvė Chicagoje. Knygos platinamos prenumeratos būdu ir pavieniai.

Paskutiniu metu lietuviškos knygos leidimas darosi vis sunkesnis, net nuostolingas, nes mažėja skaitytojų skaičius. Tačiau leidėjai savo ryžto neišsižada, nes jiems kartais pavyksta susirasti vienai kitai knygai privatų mecenatą.

ŠVIETIMAS

PARAPINĖS MOKYKLOS

Pirmosios mokyklos. Vienas iš pačių pirmųjų lietuviškų kelių tiesėjų išeivijoje brolis Augustinas Zaicas Pulaskio mieste lyje, Wis., įsteigęs pranciškonų vienuolyną, nuo 1888 m. pradžios atidarė ir mokyklą, kurioje mokėsi keletas ir lietuvių jaunuolių. Tai pirmoji iš dokumentų žinoma lietuvių įsteigta mokykla, bet ji greit perėjo į lenkų rankas¹ (žr. 98–99 p.).

Pirmoji parapiinė mokykla buvo įsteigta kun. Petro Abromaičio 1888 m. Mahanoy City, Pa. Jos pirmuoju mokytoju buvo marijampolietis Jonas Čėsna, mokėsis Marijampolės gimnazijoje. Ta mokykla išgyveno tragiškų įvykių dėl pačių lietuvių, nes ne visiems lietuviams rūpėjo savo tautiečių tikrasis švietimas. 1907 m. kun. Simanas Pautienius pastatė mūrinę mokyklą už \$ 15.000, tačiau laisvamanių suagituotas parapijos komitetas neleido jos atidaryti. Byla atsidūrė teisme, klebonai dėl parapijos komiteto savavaliavimo dažnai keitėsi, o mokyklos pastatas stovėjo tuščias ir pradėjo irti. 1920 m. klebonu atkeltas kun. Pijus K. Čėsna 1923 m. vyriausiame Pensilvanijos teisme laimėjo bylą. Taigi, tik po aštuoniolikos metų nereikalingo bylinėjimosi Mahanoy City lietuvių parapijos mokykla buvo atidaryta (1925). Kun. Čėsna pastatė seserims vienuolyną ir mokytojomis pakvietė seseris prancišketes. Darbas pradėtas su 205 mokiniais².

1892 m. buvo įsteigtos dvi lietuviškos mokyklos: kun. Petro Abromaičio Šv. Jurgio parapijos Shenandoah mokykla ir kun. Juozo Złotožinsko Šv. Kazimiero parapijos mokykla Pittstone, Pa. Abiejose mokytojavo vargonininkai. 1896 m. kun. J. Złotožinskui mirus, naujai paskirtas į Pittstoną klebonas kun. Mykolas Šedvytis po metų mokyklą uždarė, o 1904 m.

¹ Žr. A. Kučas, *Lietuvių Šv. Jurgio parapija* 134–136.

² Jr. Jonas, op. cit. 46; *Amerikos lietuvių katalikų darbai* 216–217.

vėl atgaivino. Mokykla galutinai likvidavosi 1909 m. sudegus bažnyčiai.

1894 m. įsisteigė dar dvi mokyklos: kun. Mykolo Pėžos rūpesčiu Šv. Kryžiaus parapijos Mt. Carmelyje, Pa., ir kun. Mačio Kraučiuo pastangomis Šv. Jurgio parapijos Chicagoje, Ill. Mt. Carmelyje pirmus metus veikė tik šeštadieniais, antrus ir trečius — kasdien. Išvykus mokytojui, vienerius metus mokykla neveikė, 1898 m. vėl atgaivinta šeštadieniais. Chicagos pirmoje parapijos mokykloje dėstė pasaulietis Stasys Daugėla. 1897 m. kun. M. Kraučiuo pakvietė vienuolės nazarietės lenkes, kurių tarpe buvo ir lietuvaikių; dėl to tarp klebono ir parapiiečių kilo aštrūs ginčai³.

1896 m. kun. Jonas Žilinskas buvo įsteigęs Shamokin, Pa., Šv. Mykolo parapijos mokyklą, bet mokytojui išvykus, mokykla greit užsidarė. 1898 m. kun. Jonas Sutkaitis įsteigė mokyklą Šv. Kazimiero parapijoje Pittsburge. Pradžioje mokytojavo pasauliečiai, o nuo 1906 m. seserys nazarietės.

Žengiant į XX šimtmetį, veikė jau šešios lietuvių parapiinės mokyklos. Pradžioje šio šimtmečio įsisteigė dar kelios mokyklos: 1902 m. kun. Stepono J. Čepanonio iniciatyva Šv. Petro ir Povilo mokykla Homestead, Pa., kur ilgą laiką mokė pasauliečiai ir pats klebonas. Tai buvusi bene lietuviškiausia mokykla. 1904 m. Chicagoje atidaryta Dievo Apvaizdos mokykla ir 1905 m. Šv. Kryžiaus mokykla, kuriose dėstė nazarietės. 1906 m. buvo įsteigtos Šv. Mykolo Chicagoje ir Šv. Kazimiero Philadelphijoje mokyklos su pasauliečiais mokytojais. 1907 m. kun. Petras Saurusaitis įsteigė Šv. Juozapo mokyklą Waterbury. Mokyti buvo pakviestos Šv. Dvasios seserys prancūzės.

Tautiškai susipratę ir toliau numatantieji lietuvių parapijų vadai aiškiai suprato mokyklų būtinumą: apsaugoti jaunimą nuo nutautimo ir tuo išlaikyti per didelį vargą ir net kovas įsteigtas parapijas. Mokyklų steigėjai tuo pat susidūrė su sunkia kliūtimi — mokytojų stoka. Pasauliečių mokytojų, specialiai parengtų mokyklos darbui, nebuvo, be to, jų išlaikymas parapijai buvo sunkiai pakeliama našta, o dauguma parapijų dar skendėjo skolose. Ir šiaip pasauliečio mokytojo išlaikymas buvo per brangus. Airių, prancūzų, vokiečių, lenkų mokyklose dirbo jų tautietės seserys vienuolės, o lietuviai jų neturėjo, nes

³ Jr. Jonas, op. cit. 144.

caro valdžia Lietuvoje buvo išnaikinusi visus vienuolynus. Jau veikė apie dešimt lietuvių mokyklų, kurių daugumoje dirbo kitatautės vienuolės. Kiti klebonai dėl stokos savų mokytojų delsė steigti mokyklas. Jie organizavo šeštadienines, sekmadienines ir vasarines mokyklas, kuriose dirbo patys, atostogų metu kvietė klierikus bei pasauliečius studentus.

Lietuvaičių vienuolių steigimas. Parengiamuosius žygius padarė kunigai Antanas Milukas ir Antanas Kaupas. Vėliau prie jų prisidėjo kun. dr. Antanas Staniukynas, kuris su didžiu uolumu gyvendino kilusią idėją. 1907 rugpiūčio 30 trys Šv. Kazimiero Kongregacijos seserys Marija (Kaupaitė), Immaculata (Dvaranauskaitė) ir Concepta (Unguraitytė) padarė vienuolių įžadus. Kun. A. Staniukynas jas įkurdino savo parapijoje Mount Carmelyje ir joms pavedė mokyklą. 1910 m. Chicagoje buvo pastatytas kongregacijos motiniškas namas, kur persikėlė gyventi seserys. Seserų skaičius sparčiai augo, tačiau jų neužteko patenkinti visų klebonų pareikalavimo perimti jų parapijų mokyklų vadovybę. Prieš I pasaulinį karą kazimierietės jau vedė septynias parapines mokyklas ir vieną akademiją, o 1932 m. turėjo 25 parapines mokyklas ir dvi akademijas. 1955 m. — 37 parapines mokyklas ir šešias akademijas.

Šalia kazimieriečių 1922 m. Pittsburgė kunigų Magnaus Kazėno, Jono Sutkaičio ir Mykolo Krušo buvo įkurta antra lietuvių vienuolija — Trečiojo Šv. Pranciškaus Ordino Dievo Apvaizdos kongregacija, kurios branduolį sudarė lietuvaits nazarietės, priklausiusios lenkų kongregacijai. Jos daugiausia ir dirbo lietuvių parapinėse mokyklose. 1961 m. jos vedė 22 parapines mokyklas (6 kitataučių), 4 vidurines ir 15 katekizacijos centrų.

Po dvejų metų (1924) Elmhurste, Pa., tėvas Alfonsas Urbonavičius, P.C., įkūrė trečią lietuvių vienuoliją — Nukryžiuotojo Jėzaus Seserų Kongregaciją. 1943 m. gaisrui sunaikinus dalį vienuolyno, 1945 m. kongregacijos motiniškieji namai buvo perkelti į Brocktoną, Mass. Savo darbą pradėjo nuo vaikų katekizacijos, vėliau perėjo prie mokyklų darbo. 1967 m. jos vedė 10 parapinių mokyklų, akademiją prie motiniškųjų namų ir išlaikė dvi senelių prieglaudas.

1936 m. kun. dr. Jono Navicko, M.I.C., pakviestos atvyko iš Lietuvos penkios Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos Seserų Kongregacijos vienuolės į JAV ir apsigyveno pas tėvus

marijonus. Atvykus didesniai seserų skaičiui, kongregacija 1939 m. Thompsons, Conn., įsigijo namą, o 1943 m. didesnę nuosavybę Putnam, Conn., kur buvo perkeltas vienuolijos centras. II pasaulinio karo metu atvyko dar daugiau seserų. Jų veikla yra gana reikšminga tautiniam jaunuomenės auklėjimui (apie tai bus kalbama vėliau).

Parapijų mokyklų steigimas buvo surištas su dideliais ekonominiais sunkumais: reikėjo pastatyti atskirą mokyklai namą keliasdešimt tūkstančių ar net šimto tūkstančių dolerių vertės. Ir pats mokyklos išlaikymas reikalavo nemažų išlaidų. Visa tai turėjo apmokėti pati parapija. Jau kun. Antanas Staniukynas, steigdamas Mt. Carmely parapijos mokyklą, susidūrė su parapiečių nepasitenkinimu⁴. Ir kiti klebonai turėjo sunkumų, kol įtikino savo parapiečius, kad mokykla tikrai reikalinga. Padėti sunkino ir iš šalies laisvamanių varoma agitacija prieš parapines mokyklas, kurias vadino „davatkų peryklomis“. Todėl nenuostabu, kad parapines mokyklas tesiryžo steigti tik veiklesnieji ir energingesnieji klebonai. Dauguma lietuvių parapijų liko be savų mokyklų.

Tikslų parapiinių mokyklų mokinių skaičiaus svyravimą negalima nustatyti, nes iš 53 veikiančių parapijų mokyklų į pasiųstas anketas atsakė tik 17. Iš gautų atsakymų matyti, kad mokinių skaičius 1931–1934 depresijos metais buvo sumažėjęs, po to pradėjęs augti, II pasaulinio karo metu vėl pradėjo mažėti, 1950–1960 m. pakilo ir po to palaipsniui smunka. Dėl didelio mokinių sumažėjimo Rochesteryje, N.Y. (1967) ir Providence, R.I., (1968) mokyklos užsidarė. Žemiau yra pateikiamos anksčiau kitų surinktos žinios apie parapines mokyklas, jau kiek senstelėjusias.

Kun. Juozo Simonaičio surinktais duomenimis 1933 m. JAV iš 88 lietuvių parapijų tik 39 turėjo savas mokyklas (46%). Ir esamas parapines mokyklas lankė ne visi lietuvių vaikai, nes valdžios mokyklose mokslas ir knygos veltui, o parapijos mokyklose už mokslą ir knygas reikia mokėti. Be to, po I pasaulinio karo ekonominio pagerėjimo laikais daug lietuvių išsikėlė į geresnius miesto rajonus ar užmiesčius, iš kur jau sunku pasiekti savą mokyklą. Pasidarė patogiau leisti vaikus į vietos valdžios ar kitataučių parapijos mokyklą. Todėl parapijų mo-

⁴ Kun. J. B. Končius, šv. Kazimiero seserų kongregacija 221.

kyklas visą laiką lankė, palyginti, nedidelis lietuvių vaikų skaičius (10%). Kun. Simonaičio surinktos žinios rodo, kad 1933 m. iš 115.558 JAV lietuvių mokyklinio jaunimo parapijų mokyklas lankė tik 10.237 (Tiesos Kelias, 1934, 7–8, 462).

Kun. Juozas Prunskis, Draugo redaktorius, irgi buvo surinkęs žinių apie lietuvių katalikų mokyklas Amerikoje. Jo gautais duomenimis, 1951 m. veikė 54 paparinės mokyklos su 11.140 mokinių, arba vidutiniškai po 206 vienai mokyklai (1933 m. vidutiniškai buvo po 260 mokinių vienai mokyklai). Iš bendro mokinių skaičiaus 1999 buvo naujųjų ateivių vaikai, 3554 mokiniai buvo kitataučiai, kurie sudarė 32% visų mokinių.

Dešimt vidurinių mokyklų (high school) lankė 1178 mokiniai, iš jų 104 naujųjų ateivių lietuvių ir 724 kitataučių (61%).

42–jose parapijose veikė katechetiniai kursai, kurie turėjo 1700 mokinių.

Parapijų mokyklos bei vidurinės mokyklos turi savo bibliotekas, kuriose lietuviškų knygų nedaug ir esamos daugiausia dar buvo atsiųstos Draugijos Užsienio Lietuviams Remti (Draugas, 1952 sausio 19).

1957 m. 61 paparinę mokyklą lankė 15.150 mokinių ir 12 vidurinių mokyklų 2340 mokinių.

Jei lietuvių parapijų bei vienuolynų išlaikomos pradžios ir vidurinės mokyklos būtų vien lietuvių lankomos ir normaliai dėstomi lituanistiniai dalykai, tai jos būtų buvusios didelės lietuviybės išlaikymo tvirtovės. Bet mokinių skaičius kito lietuvių nenaudai. 1951 m. 32% sudarė kitataučių vaikai, vėliau tas procentas yra gerokai padidėjęs. Be to, ir lietuvių vaikai ateina į mokyklą jau nemokėdami nė žodžio lietuviškai. Tokiose sąlygose ir geriausiais norais sunku ką nors bepadaryti. Tuo labiau, kad dabartinės vienuolės mokytojos jau yra JAV augusios ir mokslus ėjusios, visai nemačiusios Lietuvos ir ją pažįstančios dažnai iš klaidingų šaltinių.

Išeivių nutautimo pavojų jau 1925 m. matė Kazys Gineitis, kuris savo knygoje Amerika ir Amerikos lietuviai siūlė Lietuvos vyriausybei bei visuomenei rimtai susirūpinti išeivija Amerikoje: pažinti Amerikos lietuvių padėtį, leisti jiems plataus Lietuvos valstybingumo laikraštį, kuris teisingai informuotų apie Lietuvą, daugiau rašyti apie Amerikos lietuvius Lietuvos laikraščiuose, didesniuose miestuose steigti Lietuvių Liaudies namus koncertams, vaidinimams, skaityklai, prakalboms, šo-

kiams, ypatingai susirūpinti parapijų mokyklomis, nes jaunimas smarkiai nutausta. Lietuvos inteligentai turi arčiau bendrauti su Amerikos lietuviais inteligentais, dažnai lankytis JAV ir užmegzti glaudžius ryšius, o ne vien važiuoti tik aukų rinkti ir steigti Lietuvoje amerikiečių kolegiją (308–310 psl.).

Kazio Gineičio balsas buvo tyruose šaukiančiojo. Tuo metu dar buvo pats valstybės kuriamasis darbas, gal sunkiau buvo atkreipti dėmesį į išeiviją, bet vėliau, atrodo, galima buvo tai padaryti. Ir kun. Fabijonas Kemėšis, kuris gerai pažinojo išeivijos ir jos jaunimo nutautimo pavojų, ne kartą Lietuvos spaudoje kėlė išeivijos lietuviybės išlaikymo klausimą, tačiau ir jis nebuvo reikiamai suprastas.

Lietuvos vyriausybė ne tik neskyrė stipendijų Amerikos lietuviams, norintiems studijuoti Vytauto Didžiojo Universitete, bet atvykusius iš Amerikos lietuvius studentus traktavo kaip svetimšalius ir apsunkindavo įvairiais registracijų formalumais bei mokesčiais. Tokie biurokratiniai reikalavimai atbaidė ne vieną Amerikos lietuvį, nepratusį prie tokių formalumų.

Dvi prancišketės seserys Felicija ir Imelda, kazimierietė sesuo Rosariita ir dvi Nukryžiuotojo Jėzaus Kongregacijos seserys Bonaventūra ir Gabrielė studijavo Vytauto Didžiojo Universitete Motinėlių draugijos stipendijomis. Jų patriotizmu ir meile Lietuvai tenka tik stebėtis ir gerėtis. Jei šiandien parapijų mokyklose būtų tokių mokytojų ne penkios, bet kokie du šimtai, tai ir lietuviybės klausimas parapijų mokyklose kitaip atrodytų.

Nežiūrint viso to, parapijų mokyklose dar randama daug pasigerėtinų dalykų: daugelis parapijų mokyklų rengia Vasario 16–sios minėjimus su lietuviška programa — lietuvių dainomis, tautiškais šokiais. Pranciškiečių rūpesčio dėka Pensilvanijos vidurinėse mokyklose lietuvių kalba pripažinta dėstomoju dalyku. Kai kuriose parapijų mokyklose dar yra dėstoma lietuvių kalba ir mokiniai supažindinami su jų senelių tėvyne Lietuva.

PARAPINIŲ MOKYKLŲ SĄRAŠAS

SESERŲ KAZIMIERIEČIŲ VEDAMOS PARAPINĖS MOKYKLOS

1. Baltimorės Šv. Alfonso parapijos mokykla, įsteigta kun. Juozo Lietuvininko. Pradžioje dirbo tėvai redemptoristai, o nuo 1921 m. pakviestos kazimierietės.
2. Chicagos Šv. Jurgio parapijos mokykla, įsteigta 1894 m. kun. Mato Kraučiuono; joje dirbo pasauliečiai, seserys nazaretės, o nuo 1923 m. kazimierietės.
3. Chicagos Dievo Apvaizdos parapijos mokykla, įsteigta 1904 m. kun. Edvardo Steponavičiaus; pirmosios mokytojos buvo nazaretės, nuo 1914 m. kazimierietės.
4. Chicagos Šv. Kryžiaus parapijos mokykla, įsteigta 1905 m. kun. Aleksandro Skripkaus; iki 1924 m. dirbo nazaretės, jas pakeitė kazimierietės.
5. Chicagos Šv. Mykolo parapijos mokykla, įsteigta 1906 m. kun. J. Staškevičiaus; pradžioje dirbo pasauliečiai, 1914 m. pakviestos kazimierietės. 1960 m. dėl mokinių sumažėjimo uždaryta.
6. Chicagos Visų Šventųjų parapijos mokykla, įsteigta 1911 m. kun. Pranciškaus Serapino; iš pat pradžios darbą pradėjo kazimierietės.
7. Chicagos Aušros Vartų parapijos mokykla, įsteigta 1913 m. kun. Kazimiero Ambrozaičio; visą laiką dirba kazimierietės.
8. Chicagos Nekalto Prasidėjimo parapijos mokykla, įsteigta 1915 m. Antano Briškos; iki 1922 m. dirbo nazaretės, po jų kazimierietės.
9. Chicagos Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla, įsteigta 1921 m. kun. Jurgio Paškausko–Paškaus; visą laiką dirba kazimierietės.
10. Chicagos Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapijos mokykla, įsteigta 1929 m. kun. A. Baltučio; visą laiką dirba kazimierietės.
11. Chicago Heights Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1917 m. kun. A. Baltučio; dvejus metus dirbo pasauliečiai, o nuo 1919 m. perėmė kazimierietės.

12. Cicero Šv. Antano parapijos mokykla, įsteigta 1914 m. kun. Antano Ežerskio; iki 1920 m. dirbo nazarietės, po jų kazimierietės.
13. So. Chicago Šv. Juozapo parapijos mokykla, įsteigta 1930 m. kun. Boleslovo Urbos; visą laiką dirba kazimierietės.
14. Gary, Ind., Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1928 m. kun. J. Marčio; mokytojos — kazimierietės. 1966 m. dėl mokinių stokos uždaryta.
15. Indiana Harbor, Ind., Šv. Pranciškaus parapijos mokykla, įsteigta 1927 m. kun. Kazimiero Bičkausko; visą laiką dirba kazimierietės.
16. Los Angeles, Calif., Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1944 m. prel. Julijono Maciejausko; nuo 1955 m. dirba kazimierietės.
17. Mt. Carmelio, Pa., Šv. Kryžiaus parapijos mokykla, įsteigta 1907 m. kun. Antano Staniukyno; tai pirmoji kazimieriečių vedama mokykla.
18. Minersville, Pa., Šv. Pranciškaus parapijos mokykla, įsteigta 1927 m. kun. Juozo Karaliaus; mokytojos — kazimierietės.
19. New Philadelphia, Pa., Saldžiausios Širdies parapijos mokykla, įsteigta 1928 m. kun. S. C. Mozūro; mokytojos — kazimierietės.
20. Omaha, Nebr., Šv. Antano parapijos mokykla, įsteigta 1925 m. kun. J. Mikulskio; iki 1933 m. dirbo uršulietės, po jų kazimierietės.
21. Philadelphijos Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1906 m. kun. Juozo Kaulakio; iki 1912 m. dirbo pasauliečiai, po to kazimierietės.
22. Philadelphijos Šv. Andriejaus parapijos mokykla, įsteigta 1925 m. kun. Juozo Čepukaičio; dirbo kazimierietės. Parapijos rajone įsikūrus negrams ir portorikiečiams, 1960 m. mokykla uždaryta.
23. Providence, R.I., Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1939 m. kun. Jono Vaitiekūno; mokytojos buvo kazimierietės. 1968 m. dėl mokinių stokos uždaryta.

24. Rockfordo, Ill., Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla, įsteigta 1929 m. kun. Vincento Kulikausko; mokytojos — kazimierietės.
25. Scrantono, Pa., Šv. Juozapo parapijos mokykla, įsteigta 1915 m. kun. Jono Kuro; visą laiką dirba kazimierietės.
26. Sheboygan, Wis., Nekalto Prasidėjimo parapijos mokykla, įsteigta 1961 m. kun. Jokūbo Šliko; visą laiką dirba kazimierietės.
27. Shenandoah, Pa., Šv. Jurgio parapijos mokykla, įsteigta 1935 m. kun. Juozo Karaliaus; nuo pat pradžios dirba kazimierietės.
28. Waukegan, Ill., Šv. Baltramiejaus parapijos mokykla, įsteigta 1912 m. kun. Mykolo Krušo; nuo pat pradžios dirba kazimierietės.
29. Worcesterio, Mass., Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1924 m. kun. Jono Jakaičio; nuo pat pradžios dirba kazimierietės.
30. Clevelando, Ohio, Napaliaujamos pagalbos parapijos mokykla, įsteigta 1961 m. kun. Juozo Angelaičio; mokytojos — kazimierietės.
31. Custer, Mich., Švč. Marijos parapijos mokykla, įsteigta 1955 m. kun. Benedikto Marčiulionio; mokytojos—kazimierietės.

Be minėtų lietuvių parapijų mokyklų JAV, kazimierietės dar veda 3 lietuvių mokyklas Argentinoje ir 12 kitataučių mokyklų įvairiose JAV vietovėse.

SESERŲ PRANCIŠKIEČIŲ VEDAMOS PARAPINĖS MOKYKLOS

1. Clevelando, Ohio, Šv. Jurgio parapijos mokykla, įsteigta 1907 m. kun. Juozo Halaburdos; iki 1931 m. dirbo Notre Dame prancūzės, vėliau kun. Vincas Vilkutaitis pakvietė pranciškietes.
2. Detroito, Mich., Šv. Jurgio parapijos mokykla, įsteigta 1916 m. kun. Kazimiero Skripkaus; iki 1922 dirbo nazarietės, po jų pranciškietės. 1948 m. perėmus bažnyčią juodukams, mokykla užsidarė.

3. Detroito, Mich., Šv. Antano parapijos mokykla, įsteigta 1923 m. kun. Igno Boreišio; visą laiką mokykloje dirba pranciškietės.
4. Du Bois, Pa., Šv. Juozapo parapijos mokykla, įsteigta 1930 m. kun. Mykolo Urbono; visą laiką dirba pranciškietės.
5. Elizabeth, N.J., Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla, įsteigta 1913 m. kun. Baltramiejaus Žindžiaus; iki 1926 m. dirbo Krikščioniškos Meilės Kongregacijos seserys, po jų pranciškietės.
6. East St. Louis, Ill., Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo parapijos mokykla, įsteigta 1911 m. kun. Jono Gadeikio; pranciškietės pakviestos kun. V. Tikuišio 1934 m.
7. Grand Rapids, Mich., Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla, įsteigta 1907 m. kun. Vaclovo Matulaičio;; 1928 m. prel. J. Lipkus pakvietė pranciškietes.
8. Hartfordo, Conn., Švč. Trejybės parapijos mokykla, įsteigta 1924 m. prel. Jono Amboto; visą laiką dirba pranciškietės.
9. Homestead, Pa., Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla, įsteigta 1902 m. kun. Stepono Čepanonio; pradžioje dirbo pasauliečiai, 1925 m. kun. E. Vasiliauskas pakvietė pranciškietes.
10. Kansas City, Kansas, Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1921 m. kun. J. Cis (ne lietuvio); pradžioje mokyklą vedė Šv. Benedikto Kongregacijos seserys, 1931 m. kun. P. Zekas pakvietė pranciškietes.
11. Kenosha, Wis., Šv. Petro parapijos mokykla, įsteigta 1915 m. kun. J. Klonausko; 1924 m. kun. Bištrajus pakvietė pranciškietes.
12. Mahanoy City, Pa., Šv. Juozapo parapijos mokykla, pastatyta 1907 m. kun. Simano Pautieniaus, bet, parapiečiams iškėlus bylą dėl parapijos turto valdymo, mokykla pradėjo veikti tik 1925 m. mokytojomis pakviestos pranciškietės.
13. Philadelphijos Šv. Jurgio parapijos mokykla, įsteigta 1911 m. kun. Juozo Kaulakio; pradžioje dirbo Simonas Kvetkus ir kiti; 1923 m. kun. Ignas Zimblys pakvietė pranciškietes.

14. Pittsburgo Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1898 m. kun. Jono Sutkaičio; pradžioje dirbo pasauliečiai Jonas Grajauskas, Agota Sutkaitytė, A. Mertinaitė, 1906 m. pakviestos nazaretės, o 1922 m. prancišketės.
15. Pittsburgo Šv. Vincento parapijos mokykla, įsteigta 1927 m. kun. J. Vaišnoro; mokytojos — prancišketės.
16. Rochesterio, N.Y., Šv. Jurgio parapijos mokykla, įsteigta 1929 m. kun. Jono Kasakaičio; mokykloje dirbo pranciškietės; dėl mokinių sumažėjimo uždaryta (1968).

Be minėtų parapijų mokyklų, prancišketės dar veda 4 kitataučių mokyklas, išlaiko 15 misijų ir veda 4 lietuvių mokyklas Brazilijoje.

NUKRYŽIUOTOJO JĖZAUS SESERŲ VEDAMOS MOKYKLOS

1. Amsterdamo, N.Y., Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1904 m. kun. Juozo Židanavičiaus. Iki 1931 m. mokykloje dirbo pats didelio pasišventimo klebonas ir jo sesuo Ona Židanavičiūtė. 1931–1957 m. mokyklą vedė prancišketės, vėliau perėmė Nukryžiuotojo Jėzaus seserys.
2. Bostono Šv. Petro parapijos mokykla, įsteigta 1945 m. prel. Pranciškaus Virmauskio, mokyklą veda Nukryžiuotojo Jėzaus seserys.
3. Brocktono, Mass., Šv. Kazimiero parapijos mokykla, įsteigta 1945 m. kun. Jono Švagždžio.
4. Cambridge, Mass., Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo parapijos mokykla, įsteigta 1926 m. kun. Pranciškaus Juškaičio.
5. Elmhurst, Pa., prie našlaityno 1928 m. įsteigta pradžios mokykla. Iškėlus našlaityną, mokykla užsidarė.
6. Gerardville, Pa., Šv. Vincento parapijos mokykla, pastatyta 1925 m. kun. Igno Valančiaus, pradėjo veikti prie klebono kun. M. Daumanto.
7. Lawrence, Mass., Šv. Pranciškaus parapijos mokykla, įsteigta 1956 m. prel. Pranciškaus Juro; mokykla daugiausia lankoma kitataučių.

8. Scrantono, Pa., Šv. Mykolo parapijos mokykla, įsteigta 1956 m. kun. Jono Boll-Baltusevičiaus. Vaikų darželis pradėjo veikti nuo 1944 m.
9. Tamaqua, Pa., Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla, įsteigta 1956 m. kun. Klemenso Batučio. Vaikų darželis buvo įsteigtas 1940 m. ir jį vesti pakviestos Nukryžiuotojo Jėzaus seserys.
10. Frackville, Pa., Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo parapijos mokykla, įsteigta 1947 m. kun. Stanislovo Norbuto.
11. Wilkes-Barre, Pa., Švč. Trejybės parapijos mokykla, įsteigta 1956 m. kun. Juozo K. Miliausko. Anksčiau apie 20 m. veikė Nukryžiuotojo Jėzaus seserų vedama misija, kurią lankydavo apie 300 vaikų.

KITŲ KONGREGACIJŲ VEDAMOS PARAPIJŲ MOKYKLOS

1. Brooklyno Angelų Karalienės parapijos mokykla, įsteigta 1906 m. kun. Vinco Varnagirio. Ji veikė iki 1923 m.
2. Brooklyno Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo parapijos mokykla, įsteigta apie 1915 m. kun. Nikodemo Petkaus. Mokyklą veda lietuvės seserys domininkonės. Nuo 1949 m. veikia Maironio lituanistinė šeštadieninė mokykla. Parapijos mokykloje 1969 m. buvo 350 vaikų, iš kurių tik 10 lietuvių.
3. Waterburio, Conn., Šv. Juozapo parapijos mokykla, įsteigta XX a. pradžioje kun. Petro Saurusačio, kuris pareiškęs: „Aš basas vaikščiosiu, bet lietuviška mokykla bus“. Pradžioje mokė vargonininkai, 1906 m. pakviestos prancūzų kilmės Šv. Dvasios Kongregacijos seserys, jų tarpe buvo ir lietuvaičių. Mokykla 12 skyrių, tad drauge yra ir vidurinė mokykla. Tai viena iš didžiausių, jei ne pati didžiausia JAV lietuvių mokykla. 1919 m. ją lankė 1138 mokiniai. Dabar lankoma kitataučių. Lietuviai turi šeštadieninę mokyklą.

VIDURINĖS IR AUKŠTESNIOSIOS MOKYKLOS

Šv. Kazimiero Akademijs buvo pirmoji lietuvių vidurinė mokykla Amerikoje. 1911 sausio pabaigoje seserims kazimierietėms persikėlus į motiniškuosius namus Chicagoje, kun. A. Staniukyno rūpesčiu tuoj pat ten buvo įsteigta Šv. Kazimiero

Akademija. Pradžia buvo kukli: keturios mokinės ir keturios mokytojos. Bet ilgainiui mokslo įstaiga augo ir plėtėsi. 1919 m., šalia bendrojo mokslo skyriaus, įsteigtas komercinis skyrius. 1924 m. Chicagos miesto valdyba pripažino ją pilnateise vidurine mokykla (high school). 1930 m. Illinois valstija suteikė teises baigusioms akademiją stoti į kolegijas be egzaminų. Komerciniame skyriuje buvo dėstoma stenografija, mašinraštis, sąskaityba ir kiti komerciniai dalykai. Buvo dėstomi ir namų ruošos dalykai — siuvimas bei virimas. Iš meno srities dėstoma piešimas, dailė, drama ir muzika. Prie mokyklos veikė ir bendrabutis. Suorganizuotas simfoninis orkestras iš 52 instrumentų ir puikus choras, vaidybos būrelis ir įvairios akademikių organizacijos. Akademijos orkestras ne kartą yra dalyvavęs miesto mokyklų varžybose ir laimėjęs pirmą premiją. 1919 m. buvo įsteigta Šv. Kazimiero Akademijos Alumnų Draugija. Tais pat metais kun. Fabijono Kemėsio ir kun. Prano Būčio buvo suorganizuota akademijos rėmėjų draugija.

Akademija buvo didelis lietuvių kultūros židinys Chicagoje ir visų lietuvių pasididžiavimas. Leido mėnesinį žurnalą Šv. Kazimiero Akademijos Aidus (1925–1929 ir 1938–1953). 1952 m. buvo pastatyti nauji didžiuliai rūmai ir nuo mokslo metų pradžios pavadinti Marijos vardu (Maria High School). Mokyklos statyba atsiėjo per tris milijonus dolerių. Turi gerai įrengtą auditoriją, kurioje vyksta lietuvių vaidinimai ir lietuvių operos spektakliai. Mokinių skaičius pašoko iki pusantro tūkstančio (1955), iš jų tik trečdalis lietuvaikių. Nepalankių aplinkybių veikiamą didžiąją lietuviybės tvirtovę gerokai susilpnėjo.

Juozapo–Marijos Vilos Akademia. Po sunkaus mokslo metų darbo seserims buvo reikalingas atitinkamas poilsis, nes prie mokyklų, kur jos dirbdavo, vasarą negalėdavo pasilikti. Buvo norima rytiniame pakraštyje surasti tinkamą vietą. Pagaliau kun. Juozo Čepukaičio ir kun. Juozo Halaburdos dėka tokia vieta buvo surasta Pensilvanijoje, netoli Philadelphijos, prie Newtown miestelio. 1932 m. buvo nupirkta sodyba ir joje įsikūrė seserys kazimierietės. Vieta pavadinta Juozapo–Marijos Vila. Tų pačių metų rugsėjo 19 buvo atidaryta mokykla su 19 kandidačių. Pradžioje buvo manyta į mokyklą priimti tik norinčias stoti į vienuolyną, bet gyvenimas parodė, kad reikia priimti visas kandidates, kurios tik siekia aukštesnio mokslo. Mokykla paversta ketverių metų akademija, kurios pirma lai-

da išleista 1938 m. Pennsilvanijos valstija suteikė akademijai visas vidurinės mokyklos teises. Pirmą dešimtmetį akademijos mokinių skaičius buvo mažas, tik virš dvidešimties. Kadangi mokykla buvo toliau nuo miesto, tai prie mokyklos veikė ir bendrabutis. 1956–1959 m. pastatytas visas kompleksas rūmų mokyklai, vienuolynui, senelių prieglaudai, mergaičių bendrabučiui ir koplyčia. Juozapo–Marijos viloje kiekvieną pavasarį vyksta kongregacijos rėmėjų suvažiavimai.

1940 m. kazimierietės perėmė **Saldžiausios Širdies vidurinę mokyklą** Emersone, Nebr.

1948 m. buvo įsteigta Chicagoje prie Šv. Kazimiero kongregacijos motiniškojo namo **Marijos Žemesnioji Kolegija** (Junior College). Tai speciali mokykla parengti seseris pedagoginiam darbui parapijų mokyklose. Mokslo kursas išeinamas per dvejus metus. Dėstoma tikyba, anglų kalba ir literatūra, matematika, retorika, pedagoginiai ir metodiniai dalykai bei svetimos kalbos: ispanų ir prancūzų.

Šv. Pranciškaus Akademija įsteigta 1925 m. Mount Providence, Pittsburgh, Pa., prie Šv. Pranciškaus Seserų kongregacijos motiniškųjų namų. Pradžioje buvo paruošiamoji mokykla vienuolėms mokytojoms. 1929 m. atidaryta visoms mergaitėms bendrojo lavinimo ir komercijos skyriai. 1933 m. Pennsilvanijos valstija suteikė akademijai visas teises. Po to akademija sparčiai augo ir senose patalpose darėsi ankšta. 1941 m. pastatyti nauji gotikos stiliaus rūmai su penkiolika klasių, chemijos ir biologijos kabinetais, virimo ir siuvimo skyriais. Įrengtas didelis 12.000 tomų knygynas. Prie akademijos veikia ir pradžios mokykla. Suorganizuotas orkestras ir įvairūs lavinimosi būreliai. Be minėtos akademijos, dar yra 4 pranciškiečių vedamos vidurinės mokyklos.

Šv. Trejybės parapijos Hartforde, Conn., devintas skyrius įsteigtas 1935 m. ir iš eilės pamečiui kitos klasės.

Šv. Petro ir Povilo parapijos Grand Rapids, Mich., įsteigta 1929 m., veikė tik devinta ir dešimta klasė. 1944 m. sujungta su West Catholic High School. Joje dirba ir seserys pranciškietės.

Šv. Juozapo parapijos, Du Bois, Pa., vidurinė mokykla įsteigta 1931 m. ir veikė iki 1952 m.

Šv. Kazimiero parapijos Pittsburgėje vidurinė mokykla įsteigta 1934 m.

Dievo Motinos (Mater Dei) Akademija prie Nukryžiuotojo Jėzaus Seserų Kongregacijos motiniškųjų namų Brocktone, Mass., perkelta iš Elmhurst, Pa., kur anksčiau buvo motiniškieji namai. Jos tikslas buvo parengti kandidates vienuoliniam gyvenimui. Akademiją perkėlus į Brocktoną, pradėtos priiminėti visos kandidatės, siekiančios aukštesnio mokslo. Pirmoji laida išleista 1964 m., buvo šešios abiturientės. 1965/66 mokslo metais akademijoje mokėsi 113 mergaičių.

Marian Hills kolegija ir kunigų seminarija. Dar prieš I pasaulinį karą Amerikos katalikų lietuvių visuomenė buvo susirūpinusi aukštesne mokykla, kuri apsaugotų lietuvių jaunimą nuo nutautimo ir parengtų naujų katalikų veikėjų. Katalikų Federacijos, Kunigų Vienybės suvažiavimuose bei spaudoje tas klausimas buvo gyvai svarstomas. Buvo renkamos aukos ir įsteigtas Lietuvių Kolegijos Fondas. Tik nebuvo aišku, kas ta kolegija rūpinsis. Tačiau užėjęs karas ir tėvynės Lietuvos atsikūrimas pareikalavo iš Amerikoje gyvenančių brolių finansinės paramos, todėl kolegijos klausimas buvo atidėtas į šalį. Tik po karo vėl pradėta rūpintis jos steigimu. Jos iniciatyva paves-ta tėvams marijonams, kurie ir rengėsi šiam rimtam žygiui. Netoli Chicagos (Hinsdale, Ill.) įsigijo 220 akrų ūkį ir ten pastatė aukštajai mokyklai rūmus. Mokslas pradėtas 1925 m. rudenį. Pradžioje dėl vietų stokos buvo priimami tik tie kandidatai, kurie norėjo įstoti į vienuolyną ir ruoštis profesūrai.

Kitais metais lankydamasis Amerikoje marijonų vienuolijos generolas ir apaštališkasis Lietuvos vizitatorius arkiv. Jurgis Matulaitis 1926 liepos 8 aktu įsteigė Marian Hills kolegiją. Jos direktorium paskyrė kun. dr. Joną Navicką, kuris su visu atsidėjimu rūpinosi jau veikiančios kolegijos reikalais bei studentų surinkimu. Kolegija susidėjo iš dviejų skyrių: akademijos (vidurinės mokyklos) ir žemesnės kolegijos (Junior College).

Kolegijos studentų skaičius sparčiai augo. 1930 m. jau buvo 68 studentai. Esamos patalpos pasidarė per ankštos. Reikėjo naujų. Kadangi dauguma studentų buvo iš rytinių valstijų, tai ieškota kolegijai vietos rytuose. 1931 gegužės 19 Thompson, Conn., iš McReidy už \$ 100.000 įgyta su 15 atskirų pastatų, gražiu parku ir mišku 310 akrų nuosavybė. Ypatingai gražūs buvo rezidenciniai savininkų rūmai. Rudenį naujose patalpose

pradėtas mokslas su 62 moksleiviais penkiuose skyriuose. Vietovė buvo pavadinta Marianapoliu.

Marian Hills mokykla paversta grynai vienuolijos kunigų seminarija. Mokslas čia pradėtas 1934 m. rudenį su 16 studentų. Kitais mokslo metais mokėsi 27 studentai marijonai. Padidėjus studentų skaičiui, reikėjo naujų patalpų. 1935 ir 1936 m. pastatytas tinkamas namas. Marijonų seminarija buvo aprūpinta visomis reikalingomis patalpomis: salėmis, koplyčia, biblioteka ir gyvenamaisiais kambariais.

Kunigų seminarija veikė iki 1955 m. Karo metu sumažėjus kandidatų skaičiui, pasirodė geriau naujus kandidatus siųsti į svetimas mokslo įstaigas, o Marian Hills laikyti tik auklėjimo įstaiga ir vienuolynu. Seminarijoje dirbusius profesorius buvo galima panaudoti pastoracijai, misijoms ir spaudai.

Marianapolio kolegija ir vidurinė mokykla. 1931 m. rudenį Marianapolyje pradėtas mokslas su keturiomis vidurinės mokyklos klasėmis ir vienu filosofijos kolegijos kursu. Beveik kasmet būdavo atidaromas naujas kolegijos kursas. Ilgainiui Marianapolis tapo aštuonerių metų mokykla: ketveri metai vidurinės mokyklos ir ketveri kolegijos. 1933 kovo 25 ši mokslo įstaiga buvo įregistruota Connecticut valstijoje Marianapolio kolegijos vardu, ir valstijos senatas suteikė teisę teikti abiturientams mokslo laipsnius: Bachelor of Arts ir Bachelor of Science.

Karo metu vyresniųjų kursų studentai buvo pašaukti į kariuomenę. Studentų skaičius labai sumažėjo. 1941 m. mirė kolegijos direktorius kun. Jonas Navickas. Po jo mirties, pralinkus porai metų, užsidarė ir pati kolegija. Paskutinis jos direktorius buvo kun. dr. Juozas Vaškas. Marianapolio mokykla liko tik vidurinė mokykla — Preparatory School, turinti gerą vardą Connecticut valstijoje.

Marianapolis ir jo kolegija buvo didelis lietuviybės židinys. Jame vykdavo įvairių organizacijų suvažiavimai, liepos 4 būdavo rengiama su įvairia programa Lietuvių diena, į kurią suplaukdavo minios lietuvių iš apylinkės kolonijų. 1932 m. čia buvo įsteigta Lietuvių Katalikų Studentų Sąjunga, čia buvo redaguojamas ir leidžiamas sąjungos organas Studentų žodis (1933–1943). Kolegijoje veikė įvairūs būreliai: literatūros, filosofijos, vaidybos, sporto ir kiti. Jie veikė ne tik kolegijos ribose, bet su savo programa aplankydavo ir lietuvių kolonijas.

Kolegija išleido nemažai susipratusių lietuvių pasauliečių inteligentų ir kunigų.

Pirmieji moksleiviai Marianapolyje buvo visi lietuviai. Pamažu pradėta priiminėti ir kitataučius. 1968/1969 mokslo metais iš 150 mokinių tebuvo tik keli lietuviai ir iš mokyklos pašalinta lietuvių kalba.

1962 m. pastatytas moksleiviams modernus su visais patogumais mokinių bendrabutis — Šv. Jono namas.

Marianapolio mokykla buvo įrengta puošniuose klasikinio stiliaus rezidenciniuose rūmuose. Reprezentacinė salė buvo pavesta koplyčia, kuri 1953 m. vienuolyno viršininko tėvo Stasio Saplio, M.I.C., rūpesčiu buvo restauruota ir pritaikyta koplyčios nuotakai. Restauracijos darbą atliko dailininkas Kazys Varnelis. Kairiojoje sienoje buvo padėtos lietuvių kankinių iš vokiečių koncentracijos stovyklų relikvijos. 1964 kovo 5 Marianapolį ištiko baisi nelaimė — mokyklos rūmai sudegė iki pamatų. Jų vietoje tuojau buvo pastatyti šabloniško stiliaus rūmai su moderniausiu vidaus įrengimu, klasėmis ir laboratorijomis, atsiėję apie vieną milijoną dolerių. Naujų namų pašventinimo iškilmės atliktos vien anglų kalba. Taip savo laiku buvęs tvirčiausias lietuviybės židinys pateko į šio krašto etninių grupių malūną.

Mokyklos rūmuose yra gana vertinga liuanistinė biblioteka.

Pranciškonų gimnazija. Po II pasaulinio karo atvykę į JAV tėvai pranciškonai įkūrė Šv. Kazimiero provinciją ir ėmėsi visų tų darbų, kuriuos nepriklausomoje Lietuvoje vykdė: misijų, spaudos ir jaunuomenės auklėjimo. Girdėdami savo tautiečių nusiskundimą, kad šiame krašte jau nebėra nė vienos tikros lietuviškos vidurinės mokyklos ir siekdami prisiauginti sau kandidatų, sumanė steigti gimnaziją. 1956 m. rudenį, provinciole Jurgio Gailiušio iniciatyva, Kennebunkport, Maine, pradėtas mokslas su pirma klase. Pirmais metais apsieita be specialių mokyklai patalpų. 1957 m. vasarą per Lietuvį dieną jau buvo prakasta žemė gimnazijai. Gerų žmonių paramos dėka per metus statyba buvo baigta, ir tretieji mokslo metai (1958/59) pradėti naujose patalpose. 1960 m. pavasarį išleista pirmoji gimnazijos laida — 10 abiturientų. Prie gimnazijos pastatyta erdvi rekreacijos bei sporto salė, kieme įrengtas maudymosi baseinas.

Iko 1965 m. gimnazijos mokinių skaičius neprašokdavo pusšimčio. Lietuvių spaudoje atkreipus dėmesį į veikiančią lietuvišką gimnaziją JAV, 1965/66 mokslo metais mokinių skaičius pasiekė šimto, ir to skaičiaus laikėsi. Priimami tik lietuvių vaikai, nors iš apylinkės vietinių yra didelė sprūstis patekti į tėvų pranciškonų gimnaziją.

Prie gimnazijos veikė tautinių šokių grupė, choras, gausi ateitininkų moksleivių kuopa, skautai, Šv. Pranciškaus III Ordino būrelis ir meno būrelis. Gimnazija rengė įvairių švenčių bei sukaikių turiningus minėjimus, literatūros vakarus, koncertus, kviesdavosi programos atlikėjus ir iš kitur. Turėjo gan stiprią krepšinio komandą.

Šalia pagrindinių mokslo dalykų, gimnazijoje buvo dėstoma lietuvių kalba, Lietuvos istorija, geografija ir lietuvių kultūros apybraiža.

Nepaisant didžiausių pastangų pritraukti daugiau lietuvių mokinių, 1969/70 mokslo metams jų skaičius sumažėjo. Po 13 metų gyvavimo dėl lėšų stokos gimnazija 1969 m. rudenį uždaryta.

Mergaičių bendrabutis Putname, Conn. Prie lietuviško auklėjimo ir švietimo įstaigų reikia priskirti ir Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Seserų kongregacijos prie motiniškojo namo laikomas mergaičių bendrabutis. Jo gyventojos lanko Putname Katalikų Akademiją ir prie Putnamo Annhurste tų pačių vienuolių laikomą kolegiją. Akademijoje ir kolegijoje lituanistiniai dalykai buvo pripažinti dėstomaisiais mokslo dalykais ir už juos duodamos įskaitos. Akademijos mokinėms lituanistiniai dalykai dėstomi bendrabutyje, o studentėms kolegijoje.

Be to, čia veikia stipri ateitininkų kuopa, ateitininkų studentėlių draugovė ir skaučių būrelis. Bendrabutietės rengia įvairius minėjimus, turi savo tautinių šokių grupę, kuri su parengtomis programomis aplanko ir kitas lietuvių kolonijas.

Lietuvaičių Seserų Institutas (LSI) buvo įsteigtas derinti kongregacijų veiklą lietuviybės ugdyje, lavinti seseris ir tvarkyti jų darbą parapijose, sudaryti nuotaikas ir parengti seseris apaštalausti Lietuvoje. Tai įvyko 1953 balandžio 6 Joseph-Marie Viloje Newtown, Pa., kazimieriečių generalinės motinos M. Teofilės sušauktoje lietuvių vienuolių generalinių motinų ir mokyklų inspektorių konferencijoje. Instituto nariai yra

Šv. Kazimiero, Šv. Pranciškaus, Nukryžiuotojo Jėzaus ir Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos kongregacijos. Pirmąja instituto pirmininke išrinkta motina M. Teofilė, sekretore pranciškiečių motina M. Aloyza, išdininke Nek. Pr. Švč. Mergelės Marijos sesuo M. Augusta ir kazimierietė sesuo M. Eucharista.

Savo užsibrėžtiems tikslams siekti institutas kasmet šaukdavo generalinių motinų ir mokyklų inspektorių pasitarimus ir vasaromis rengdavo lituanistinius kursus vis kitame vienuolyne, kuriuose dalyvaudavo iš kiekvienos kongregacijos po dešimt atstovių. Kursų programoje buvo skaitomos pakviestų specialistų paskaitos iš lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos, lietuvių literatūros, tautosakos. Klausytojos buvo supažindinamos su lietuviškomis dainomis, šokiais, rengiami laužai ir parodomosios pamokos. Pirmieji kursai įvyko 1954 m. Putname, Conn., kur vyko mergaičių vasaros stovykla, antrieji — 1955 m. Brocktone Nukryžiuotojo Jėzaus kongregacijos vienuolyne, tretieji — pas prancišketes Pittsburgėje, ketvirtieji — Chicagoje pas kazimierietes ir penktieji — 1958 m. vėl Putname. Tai buvo paskutiniai kursai tarp vienuolių. Kurį laiką kursus tęsė kiekviena kongregacija savos vienuolijos ribose.

Nuo 1960 metų LSI metinių posėdžių renkasi tik kongregacijų viršininkės, pasinaudodamos proga, kai vyksta visos Amerikos moterų vienuolių viršininkių metiniai suvažiavimai. Atskiruose posėdžiuose jos aptaria aktualiuosius savo vienuolių ir lietuviškuosius reikalus.

Institutas išleido kiek pagalbinės lietuviškos literatūros ir metų ketvirčiais leido seserims mokytojoms biuletenį LSI Banner. LSI priklausė prie Lietuvių Bendruomenės Švietimo skyriaus. Kas vasarą po keleta seserų dalyvaudavo Fordhamo Universiteto lituanistiniuose kursuose.

Šeštadieninės lituanistinės mokyklos. XX a. viduryje (1948–1950) iš Vokietijos atvykę nauji lietuviai ateiviai tuoj pat pajuto gyvą reikalą organizuoti savo vaikams šeštadienines mokyklas, nes esamos lietuvių parapijų pradžios ir vidurinės mokyklos nepatenkino tautinio auklėjimo reikalavimų. Kiekvienoje lietuvių kolonijoje, kur atsirado bent keliolika naujų ateivių vaikų, buvo įsteigta šeštadieninė mokykla. Jos buvo steigiamos gaivališkai, be jokio iš centrinių organų paskatinimo ir

be atitinkamos programos. Tik vėliau pasigesta programų, vadovėlių ir pačios mokyklų administracinės vadovybės.

1950 m. pradžioje Schwaebisch Gmuend, Vokietijoje, Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininko prel. Mykolo Krupavičiaus iniciatyva ir Švietimo Valdybos pirmininko Prano Pauliukonio rūpesčiu, buvo sušauktas platesnis lietuvių kultūrininkų bei švietėjų suvažiavimas, kuriame skaityta visa eilė paskaitų lietuviybės išlaikymo išeivijoje klausimu. Anglų zonos Švietimo Valdybos pirmininkas Matas Krikščiūnas ir Pr. Pauliukonis siūlė išeivijoje steigti ne tik šeštadienes mokyklas, organizuoti jaunimo stovyklas, burti jaunimą į lietuviškas organizacijas, bet taip pat sudaryti ir švietimo vadovybę su inspektorais, o mokytojų prieaugliui paruošti steigti atitinkamą mokyklą-institutą. Tuos pasiūlymus Vaclovas Sidzikauskas sukritikavo, kaip visai neįgyvendinamus išeivių gyvenimo sąlygose. Tik po keliolikos metų blaškymosi prieita prie to paties, kas buvo dar 1950 m. Vokietijoje siūloma.

Pačioje pradžioje mokytojo darbas šeštadieninėje mokykloje visuomenės, ypač tėvų, nebuvo kaip reikiant vertinamas; mokytojai daugiausia dirbo veltui ar už mažą atlyginimą. Tik vėliau į mokytojo darbą šeštadieninėse mokyklose atkreiptas rimtas dėmesys. Susiorganizavusi Lietuvių Bendruomenė pradėjo skleisti mintį, kad šeštadieninė mokykla nėra tik tėvų, bet visos lietuviškos visuomenės reikalas, nes ji ugdo naujus bendruomenės narius.

Kai kur pavyko įtikinti parapijų mokyklų vadovybes, kad naujų ateivių vaikams reikia sustiprinti lietuvių kalbos dėstymą ir normalių pamokų metu kasdien įvesti po pusvalandį atskiras lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir kitų dalykų pamokas. Tokių mokyklų buvo 11, o kitos dirbo šeštadieniais.

1966/67 mokslo metais iš viso veikė 53 mokslo įstaigos: 3 vaikų darželiai su 89 mokiniais, 43 pradžios mokyklos su 3199 mokiniais, 2 lietuvių kalbos kursai evangelikų parapijose su 144 mokiniais, 5 vidurinės mokyklos (Bostone, Brooklyne, Clevelande, dvi Chicagoje) ir Pedagoginis Lituanistikos Institutas su 62 klausytojais (Darbininkas, 1967 spalio 3).

Mokyklų ir mokinių skaičius mažėjo. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 50 metų sukakties proga buvo paleistas šūkis šeštadieninėms mokykloms gauti 1000 naujų mokinių. Tačiau išdavos buvo priešingos. Mokyklų vizitatoriaus Antano

Masionio turimais duomenimis, 1968 m. pabaigoje veikė 38 mokyklos su 3100 mokinių. Daugelis tėvų nesupranta šeštadieninių mokyklų reikšmės ir dėl mažiausių priežasčių, ypač dėl piniginių paramos mokyklai, vaikų neleidžia. Bet buvo ir labai gražių pavyzdžių, kai tėvai iš gana toli šeštadieniais vežė savo vaikus į mokyklą ir nesibaidė didelių mokesčių. Ne visos šeštadieninės mokyklos vienodai pastatytos mokslo atžvilgiu. Daug kur trūko ir patyrusių pedagogų.

Pedagoginis Lituanistikos Institutas išsivystė iš 1958 rugsėjo 27 Chicagoje įsteigtų pedagoginių kursų, kuriuos įkūrė aukštesniosios lituanistikos mokyklos, veikusios Jaunimo Centro rūmuose (5620 S. Claremont Ave.), mokytojų taryba. Pirmuoju kursų direktorium buvo Antanas Liaugminas, jo pavaduotoju Domas Velička, kuris iš tikrųjų visą laiką administruavo kursus bei institutą. Mokslas išeinamas per trejus metus šeštadieniais po keturias valandas. Baigę dvejus metus ir išlaikę reikiamus egzaminus, gauna pradžios mokyklos mokytojo teises, o baigę trejus metus—vidurinės mokyklos mokytojo teises.

Šalia akivaizdinio dėstymo Pedagoginiame Lituanistikos Institute yra ir neakivaizdinis dėstymo skyrius, kuriuo gali pasinaudoti ir toliau nuo Chicagos gyveną studentai. Į institutą priimami baigę vidurinę mokyklą.

Tautinio auklėjimo ir mokymo klausimams svarstyti Švietimo Valdyba kasmet šaukia mokytojų suvažiavimus Chicagoje, o rytiniam pakraščiu — New Yorke. Nuo 1967 m. vasaros Lietuvių Bendruomenės rūpesčiu Dainavos stovykloje organizuojama vienos savaitės mokytojų stovykla, kurioje intensyviai svarstomi visi klausimai, susiję su šeštadieninės mokyklos darbu.

Lituanistikos kursai Fordham Universitete. Lietuvių kalba įvesta į vakarinę Fordhamo Universiteto programą 1956 m. Nuo 1957 m. lituanistiniai dalykai perkelti į vasaros semestrą. Dėstoma lietuvių kalba, Lietuvos istorija, lietuvių literatūra ir tautosaka. Už išklaustytus lituanistinius dalykus duodamos įskaitos, kurias studentai gali perkelti į kitus universitetus. Kursus lankė lietuviškų kongregacijų seserys, kunigai ir pasauliečiai studentai, kurie gaudavo ir stipendijas.

Nuolatiniai kursų dėstytojai buvo profesoriai: Antanas Vasyš, Aldona Šlepetytė, Juozas Brazaitis ir Stasys Barzdukas. Vizituojantieji profesoriai: Antanas Salys, Alfredas Sennas,

Simas Sužiedėlis, Juozas Kazickas, kun. Stasys Yla, Antanas Kučas, Leonardas Dambriūnas, Vincas Trumpa, Vincas Maciūnas, Pranas Naujokaitis, Vaclovas Čižiūnas, Kostas Oštrauskas, Rimgaila Salytė ir kiti. Kursų vedėjas buvo kun. prof. Vladas Jaskevičius, S.J., jo nuolatinis pavaduotojas — Antanas Vasys.

Lituanistikos kursų mecenatai buvo dr. Juozas Kazickas, dr. Kęstutis Valiūnas, ministeris Povilas Žadeikis, prel. Liudvikas Mendelis, kun. Juozas Čepukaitis ir kiti.

Lituanistikos Institutas. Tirti lietuvių kultūrai laisvajame pasaulyje 1951 vasario 17 Chicagoje įvykusiame Lietuvių Profesorių Draugijos suvažiavime buvo nutarta steigti Lituanistikos Institutą. Išrinktoji komisija paruošė statutą, kuris tų pačių metų lapkričio 17 buvo patvirtintas. Laikinuoju Lituanistikos Instituto pirmininku buvo pakviestas dr. Petras Jonikas. Instituto branduolį sudarė pradžioje pakviesti 28 asmenys.

Institutas turi šiuos skyrius: lietuvių kalbos, lietuvių literatūros, tautotyros, Lietuvos proistorės, istorijos, geografijos ir JAV lietuvių kultūros istorijos. Kiekvienas skyrius turi savo vedėją.

Lituanistikos Institute yra tikrieji nariai, pasireiškia savarankiškomis studijomis lituanistinėje srityje, ir nariai korespondentai bei garbės nariai ir rėmėjai.

1954 m. rinkimų komisija korespondenciniu būdu pravedė pirmininko ir skyrių vedėjų rinkimus. Pirmininku buvo išrinktas P. Jonikas, skyrių vedėjais: lietuvių kalbos — dr. Antanas Salys, lietuvių literatūros — dr. Vincas Maciūnas, tautotyros — dr. Jonas Balys, proistorės — dr. Jonas Puzinas, Lietuvos istorijos — dr. Adolfas Šapoka, o jam mirus, pareigas perėmė dr. Juozas Jakštas, kuriam atsisakius, buvo išrinktas dr. Jonas Puzinas, geografijos — dr. Kazys Pakštas.

1964 m. pirmininku išrinktas J. Balsys, vicepirmininku dr. Aleksandras Plateris ir sekretore dr. Birutė Saldukienė. 1969 m. išrinktas pirm. V. Maciūnas, vicepirm. A. Vaičiulaitis, sekr. B. Saldukienė.

Pirmas Instituto suvažiavimas įvyko 1964 m. Washington, kuriame buvo skaityti moksliniai pranešimai, priimtas naujas statutas ir įsteigti trys nauji skyriai: Lietuvių išeivijos istorijos, lietuvių spaudos istorijos bei bibliografijos ir Lietuvos teisės ir socialinių mokslų. Antras suvažiavimas įvyko 1966 m.

Philadelphijoje. Institutas yra išleidęs du metraščius: 1966 ir 1969 m. Juos suredagavo J. Balys.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija buvo įsteigta 1922 m. nepriklausomoje Lietuvoje ir atgaivinta 1955 m. Romoje. Vyskupo Vincento Padolskio vadovaujamas organizacinis komitetas parengė naujoms sąlygoms pritaikytą statutą. 1956 m. korespondenciniu būdu pirmininku buvo išrinktas vysk. V. Padolskis, jam mirus (1960. V. 6.), pirmininko pareigas perėmė kun. dr. Antanas Liuima, S.J., kuris akademijai vadovauja ligi šiol.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veikla iš Europos išsiplėtė ir Amerikoje, kur veikia keli židiniai: Chicagoje, New Yorke, Naujojoje Anglijoje, Detroite, Montrealyje, Toronte, Daytone ir kitur. Akademija yra sutelkusi per 200 narių.

Kas treji metai šaukiami Akademijos suvažiavimai. Trys yra įvykę Lietuvoje, IV — Romoje (1957. X. 2–4.), V — Chicagoje (1961. IX. 1–3.), VI — New Yorke Fordhamo Universitete (1964. IX. 5–7.), VII — Vokietijoje Vasario 16 Gimnazijoje (1967. VIII. 23–27.), VIII — 1970 rugsėjo 1–6 Toronte. Per suvažiavimus skaitoma daug mokslinių pranešimų, dalyvauja daug mokslininkų ir mokslo mėgėjų. Visos paskaitos spausdinamos kiekvieno suvažiavimo atskirai išleistuose tomuose. Be to, Akademija leidžia metraščius ir įvairias mokslines knygas (žr. Knygų leidėjai).

JAUNIMO STOVYKLOS

Stovyklų pradininkai Lietuvoje buvo skautai. Išeivijoje stovyklavimas išplėstas į visą lietuvišką jaunimą, pradedant septynmečiais ir baigiant studentais. Stovyklavimas prasideda birželio pabaigoje ir baigiasi rugsėjo pradžioje. Tą laikotarpį kun. prof. Stasys Yla yra pavadinęs stovykline rugiapiūte.

Lietuviams pasiskirsčius šiame krašte mažomis salelėmis, stovyklos yra didelis tautinio auklėjimo veiksnys. Jaunimo stovyklos pasidarė jaunatviško atsigaivinimo, tautinio sąmonėjimo ir kultūrinės kūrybinės veiklos sambūriais. Stovyklas rengia lietuvių jaunimo organizacijos: ateitininkai, skautai, vyčiai

ir trys vienuolijos: Nekaltai Prad. Švč. Mergelės Marijos Sėsėrų Kongregacija, arba Putnamo seselės, tėvai marijonai ir tėvai pranciškonai. Trumpą laiką yra rengę ir tėvai jėzuitai.

Putnamo seselių stovykla pradėjo veikti 1944 m. vasarą. 1968 m. jau atšventė 25-rių metų sukaktį, t.y. jau įvyko 25 stovyklos. Putnamo seselių stovyklos davė pradžią visoms kitoms žymiai vėliau atsiradusioms stovykloms. Per eilę metų, panaudodamos savo organizacinius, pedagoginius sugebėjimus bei įgytą praktiką, jos surado tobuliausią stovyklinį metodą. Jos suvienijo visus jaunimo pradedamuosius meninius elementus: dailųjį žodį, dainą, šokį, sportą, žaidimą, piešimą, mezgimą, karpybą, lipdybą, deklamaciją, vaidybą, laikraščio leidimą ir rašymą. Skatina savarankiškumą, atsakomybę, tvarkingumą, punctualumą, švarą ir visa tai įvertina taškų rinkimu bei rungtyniavimu.

Stovykla sudaro demokratiškai organizuotą bendruomenę. Mergaitės priimamos nuo 7 iki 16 metų amžiaus. Visos stovyklautojos suskirstytos į tris grupes pagal amžių ir dešimtukų būrelius. Kiekvienas būrelis turi savo vardą ir kas savaitę renka vadovybę ir jos pavaduotoją. Visa stovykla renka visam laikui seniūnę. Šešios vyresniosios mergaitės parenkamos padėjėjomis—pagalbininkėmis, kurios vadovybei pagelbsti organizuoti ir prižiūrėti stovyklautojas. Visa stovyklos programa paversta žaismingu darbu. Stovykla baigiama bendra parodomąja programa susirinkusiems tėvams ir svečiams. Programa derinama prie atitinkamų lietuviškojo gyvenimo metų nuotaikos ar atitinkamų sukakčių. Pasižymėjusios mergaitės ar būreliai apdovanojami premijomis.

Iš stovyklos grįžusios mergaitės kelis mėnesius gyvena stovyklos išpūdziais. Stovykloje užmegztos pažintys teikia progos vėliau jaunimui susirašinėti ir dalytis patirtais išpūdziais. Stovykloje kiekviena mergaitė turi progos pasireikšti su savo talentu, gabumais, kuriuos visa stovyklinė bendruomenė pripažįsta ir paskatina toliau reikštis.

Stovykla vyksta keturias savaites liepos mėnesį. Mergaitės priimamos dviem ir keturioms savaitėms. Po dviejų savaitų su išvykstančiomis stovyklautojomis rengiama atsisveikinimo programa, ta proga paminimas kuris nors lietuvių sukaktuvinkas rašytojas, kuris pakviečiamas pats dalyvauti minėjime.

1944 buvo 55 stovyklautojos, kasmet jų skaičius augo, 1958 m. pasiekė 150, jis būtų ir dar kilęs, bet esamos ankštos vie-nuolyno patalpos neleido priimti daugiau.

Geraį progai pasitaikius, 1969 m. vasarą sesrys įsigijo naują stovyklavietę Marlboro, Vermonto valstijoje, kurią pavadino *Neringa*. Ją atremontavus, pertvarkius vandentiekį, pastačius virtuvę ir aštuonis namelius stovyklautojoms, visos išlaidos sieks arti \$200.000. 1970 m. vasarą ten jau stovyklavo 140 mergaičių, ateitininkai moksleiviai ir vyko pirmoji anglų kalba lie-tuviškos dvasios stovykla. *Neringa* yra pirmoji Atlanto pakraš-tyje įrengta stovykla, kuria galės naudotis ne tik mergaitės, bet ir kitos jaunimo organizacijos.

Dainavos stovyklą įsteigė Amerikos Lietuvių Katalikų Fe-deracija. Aktyvesnieji jos veikėjai, rūpindamiesi lietuvių jauni-mui sudaryti sąlygas vasaros laiką praleisti lietuviškoje aplin-koje, Federacijos kongresuose 1950, 1952 ir 1954 m. siūlė įkur-ti jaunimo stovyklą. Buvo priimtos tuo reikalu ir rezoliucijos. 1954 m. išrinktoji Federacijos valdyba pradėjo ieškoti stovyk-lai vietos Chicagos–Clevelando–Detroito trikampyje. Federaci-jos sekretorius kun. Antanas Juška ir jaunimo direktorius tė-vas Jonas Borevičius, S.J., apžiūrėjo apie 30 vietovių, kai ku-rias dar apžiūrėjo ir Nek. Prasidėjimo Marijos seserys, bet tin-kamos vietos nesurasta. Tik 1955 m. rudenį Detroito gyvento-ja ponja Helen Rauby aptiko tinkamą stovyklai ūkį prie Man-chesterio, Mich., kuris priklausė Michigano Universitetui. Fe-deracijos valdyba, Chicagos, Clevelando ir Detroito Federaci-jos skyriai ir Nek. Pr. Marijos seserys, apžiūrėję ūkį, pripažino jį tinkama vieta jaunimo stovyklai. Kad nepraradus tinkamos stovyklavietės, kun. B. Dagilis savo atsakomybe tuoį pat įmo-kėjo \$ 300 rankpinigų. 1955 lapkričio 5 stovyklavietė nupirktą už \$ 20.000. Pirkimo aktą iš Federacijos pusės pasirašė kun. Antanas Juška ir dr. Adolfas Damušis. Įmokėta \$ 6000, suda-ryti iš Federacijos valdybos aukos ir privačių asmenų pasko-lų. Likusi \$ 14.000 suma turėjo būti išmokėta per 10 metų su 5% palūkanų. 1956 m. iš Amerikos Lietuvių Katalikų Susivie-jimo gauta 15 metų \$ 13.400 paskola su 4% palūkanų.

Federacijos valdyba nutarė sudaryti nuolatinę jaunimo sto-vyklos globos organizaciją, kaip savarankišką Federacijos ša-ką, kuri savo atsakomybe rūpintųsi stovykla ir vykdytų jos uždavinius. Chicagoje, Clevelande, Detroito ir New Yorke su-

daryti stovyklos globos komitetai, kurie rūpinosi lėšų telkimu. Pradėjus plaukti aukoms, buvo galima pradėti ir stovyklos įrengimo darbus. Stovyklos vidaus tvarkymas pavestas Nek. Pr. Marijos seserims. Stovykla pavadinta Dainavos vardu. Atsiradusių pasiryžėlių dėka, kurie aukojo savo darbą, kiti pini-ginę auką iki tūkstantinių, ant ežero kranto išaugo nauja lie-tuviškoji tvirtovė. 1964 m. jos vertė siekė \$167.000.

1957 liepos 14 į Dainavą susirinko Nek. Pr. Marijos seserų vadovaujamos pirmosios 60 stovyklautojos. Po dviejų savaitių vyko moksleivių ateitininkų stovykla, ir studentų ateitininkų stovykla. Kitais metais vyko jau 6 stovyklos. Šiuo metu, be vasaros mergaičių stovyklos, Dainavoje stovyklavo jaunučiai ateitininkai, moksleiviai ateitininkai, studentai ateitininkai, Lie-tuvių Fronto Bičiuliai, ateitininkai sendraugiai, mokytojai. Visą vasarą čia vyksta judrus lietuviškojo gyvenimo veikimas. Ir žiemos metu vyksta įvairūs kursai bei suvažiavimai.

Mergaičių vasaros stovykla Dainavoje vyksta pirmas dvi liepos mėnesio savaites. Stovyklautojų skaičius kasmet didėja. 1967 m. stovyklavo 93 mergaitės. Stovykla baigiama švente, kurioje mergaitės atlieka tautinius šokius, dainas, žaidimus.

Pirmoji berniukų stovykla. 1950 m. vasarą Marianapoly dr. Antanas Šerkšnas surengė pirmąją berniukų stovyklą, ku-rioje dalyvavo 60 berniukų ir truko visą mėnesį. Jos tikslas bu-vo užimti berniukus atostogų metu, duoti jiems progos atitrūk-ti nuo miesto triukšmo bei dulkių ir praleisti laiką gryname ore žaidžiant, sportuojant ir daugiau prasilavinant lietuviškai kalbėti. Kitais metais jis buvo surengęs berniukų stovyklą pri-vačiuose namuose prie pat Marianapolio sodybos. Jo pavyzdžio paveikti ir kiti pradėjo organizuoti berniukų stovyklas.

Berniukų stovykla Kennebunkport, Maine. Čia įsikūrę tė-vai pranciškonai tuoj pat susirūpino organizuoti berniukų sto-vyklą. Vienuolyno viršininkas tėvas Jurgis Gailiusis įrengė sto-vyklai patalpas ir 1951 m. suorganizavo berniukų stovyklą, į kurią susirinko 40 berniukų. Stovyklautojų skaičius kasmet au-go ir jau siekia arti šimto. Stovyklai vadovauti kviečiami pa-tyrę pedagogai, o pagalbininkais — studentai.

Stovyklautojai, be žaidimų ir sporto, mokomi lietuviškų dai-nų, tautinių šokių, dailliojo skaitymo ir kitų dalykų.

Iš visų stovyklų tėvų pranciškonų sodyba yra tinkamiausia: graži gamtos aplinka ir arti jūros. Šaltame ore stovyklautojai maudosi baseine, į kurią vanduo ateina iš jūros.

Marian Hills berniukų stovykla įsteigta 1956 m. kun. Viktoro Rimšelio, M.I.C., Chicagos berniukams. Ji trunka dvi savaites. Stovyklautojai sportuoja (maudosi, jodinėja, žuvauja), žaidžia skautų žaidimus, lavinami lietuviškai skaityti ir supažindinami su kai kuriais lietuvių reikalais. Pradžioje dėl vietos stokos buvo priimama tik 30 berniukų, o 1966 m. pastatyti miegamieji 60 berniukų. 1965 m. įrengtas erdvus baseinas. Po lietuvių stovyklos vyksta šešių savaitių kitataučių berniukų stovykla.

Lietuvos skautų stovyklavietės. Atlanto pakraščių skautai daugelį metų nuomodavo amerikiečių skautų stovyklą prie ežero netoli Plymoutho, Mass. Reikalas įsigyti savąją stovyklavietę buvo labai aktualus. Ilgai paieškojus tinkamos vietos, 1966 m. nupirkta 91 akras miškingos žemės. Ten buvo tik dvi rajoninės stovyklos (1966 ir 1967), vėliau ja naudojosi tik mažesni vienetai. Stovyklavietė yra netoli Norwich, Conn., prie Baltic miestelio.

Didžiausia skautų stovyklavietė yra Rako stovykla netoli Custer, Mich., kur gali stovyklauti apie 500 skautų. Chicagos skautų ir skaučių tuntai ten įsikūrė savo pastovykles su visais reikalingais įrengimais: vandentiekiu, elektra, prausyklomis, virtuve ir salėmis. 1968 liepos 8–20 ten įvyko penktoji tautinė lietuvių skautų stovykla, kurioje dalyvavo apie 1600 skautų ir jų svečių.

Vakariniuose pakraščiuose, arti Los Angeles, Calif., skautai įsigijo trylikos su puse akrų plotą, kur kitados buvo kasamas auksas, prie gražaus ežero. Stovykla dar kūrimsi stadijoje. Skautai pradėjo stovyklauti 1968 m.

SUAUGUSIŲ ŠVIETIMAS

XIX a. apžvalgoje buvo pastebėta, kad pirmųjų lietuvių atėivių į JAV tarpe buvo beveik pusė beraščių. Nežiūrint viso to, lietuviai Amerikoje parodė didelį kultūrinį judrumą ir tautinį susipratimą, ne kartą pralenkę tėvynėje likusius savo brolius. Būdami mažamoksliai ar visai bemoksliai, steigė draugijas, daugiausia patriotiniais vardais, kūrė savo parapijas, leido vieną po kito laikraščius, steigė mokyklas, organizavo paramą ir dosniai aukojo vargstančiai tėvynei, atkakliai kovojo už Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą. Visa tai buvo pasiekta, pirmiausia, palikto savo gimtojo krašto ir jame gyvenančių brolių meilės dėka. Be to, daug įtakos turėjo ir jų švietimo pakilimas. Prie lietuvių išeivių švietimo daug prisidėjo įvairios JAV valdžios vakarinės mokyklos ir pačių lietuvių suorganizuotos vakarinės mokyklos suaugusiems (kursai, paskaitos, diskusijos), o dalyvavimas įvairiose organizacijose juos subrandino visuomeniškai.

Pirmosios suaugusiems vakarinės mokyklos minimos 1887 m. Plymouthe ir 1897 m. Scrantone, bet jos labai trumpai teveikusios⁵. Suaugusių mokyklos, įvairūs kursai pradėjo steigtis tik XX a. pradžioje, kai atsirado daugiau lietuvių inteligentų. Didesnėse lietuvių kolonijose jos steigėsi prie parapijų ar draugijų. Jose buvo mokoma lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, kai kur anglų kalbos ir rengiama įsigyti JAV pilietybę. Ypatingai daug įvairių mokyklų suaugusiems buvo steigiama Chicagoje, bet ir čia jos nebuvo patvarios — veikusios vienus kitus metus užsidarydavo. Ilgiausiai išsilaikė, net iki 1960 m., Juozo Oleko 1910 m. įsteigta Amerikos Lietuvių Mokykla, kurioje mokė anglų ir lietuvių kalbų, matematikos, sąskaitybos ir kitų dalykų⁶.

Paskaitas pradėjo Jono Šliūpo 1889 m. Baltimorėje įsteigta Lietuvių Mokslo Draugystė, kuri turėjo keletą skyrių. Uoliausias paskaitininkas buvo pats steigėjas, kuris mokslo vardu skleidė ir bedievybę. Pradžioje tos draugijos narys buvo ir kun. Aleksandras Burba, ir rengė viešas paskaitas. Tačiau toji Draugystė greit virto laisvamanių tribūna ir 1896 m. užsidarė.

⁵ Jr. Jonas, op. cit. 67, 73.

⁶ Aleksas Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija* 357.

Suaugusių švietimui daug nusipelnė 1892 m. Plymouth, Pa., klieriko Antano Miluko įsteigta Vyskupo Motiejaus Valančiaus Skaitinyčios Draugystė, kurios skyriai vėliau įsisteigė ir kituose miestuose. Ji ėmė nario mokesį ir už tuos pinigus pirkė knygas, laikraščius, steigė skaityklas, knygynus ir vakarines mokyklas. A. Miluko parengtas ir išleistas Lengvas būdas pačiam per save išsimokinti rašyti 1893 (antra laida 1897), daugeliui pagelbėjo pramokti rašyti. Kiekviena laida išleista po 10.000 egz. ir visa išpirkta. Dalis pateko ir į Lietuvą. Tai buvo aiškia dailiraščio rašysena atspausdintas neryškiomis melsvai pilkos spalvos linijomis sąsiuvinis. Noris išmokti rašyti turėjo tik, plunksną pamirkęs rašale, išvedžioti neryškas raidžių linijas⁷.

XX a. pirmame dešimtmetyje paskaitų skaičius padidėjo, kai kur iš jų išsivystė liaudies universitetai: So. Bostone Žmonių universitetas, Brooklyne Liaudies universitetas, Chicagoje iš paskaitų išaugo vakarinės mokyklos⁸. Socialistai irgi rengė paskaitas, daugiausia savo partinės agitacijos reikalui.

XX a. antrame dešimtmetyje įsisteigusios įvairios katalikų organizacijos, kaip Moksleivių Susivienijimas, Lietuvos Vyčiai, Studentų ir Profesionalų kuopos, organizavo vakarines mokyklas bei kursus mokytis lietuvių kalbos, pažinti Lietuvos istoriją, lietuvių literatūrą, tautosaką ir kt. Vietomis ir kunigai rengė vakarinius kursus suaugusiems. Socialistai savo žydėjimo metu (1912–1918) didesnėse kolonijose suaugusiems buvo įsteigę savo mokyklas, kuriose, be socialistiškai marksistinių paskaitų, mokė ir lituanistinių dalykų.

Kai kuriuose miestuose, pvz., Worcester, tarp 1908 ir 1920 vietos lietuvių pastangomis buvo gautas leidimas miesto išlaikomose vakarinėse mokyklose dėstyti lietuvių kalbą, Lietuvos istoriją, geografiją ir tt. Mokytojus apmokėdavo miestas. Ten buvo dėstę Matas Šalčius, Tomas Migauskas ir Magdalena Avietėnaitė.

---

⁷ **Kaip kun. A. Milukas mokė lietuviškai rašyti.** Darbininkas 1968 balandžio 5 ir 9.

⁸ V. Širvydas, op. cit. 251–252.

MUZIKA IR TEATRAS

Ivedamosios pastabos. Amerikos lietuvių gyvenime muzika ir teatras labai glaudžiai susiję. Kai tik Amerikoje atsirado pirmieji lietuviai muzikai–vargonininkai ir suorganizavo bažnytinius chorus, greit tie chorai nebesitenkino vien bažnytinėmis giesmėmis. Jie išėjo į tautinį–visuomeninį veikimą, mokėsi dainų, rengė koncertus, scenoje vaidino dramas, komedijas ir statė operetes. Vaidinimai dažniausiai buvo rengiami su koncertine dalimi, choro atliekamomis dainomis. Tie patys choris-tai vaidindavo ir dainuodavo, o choro vedėjas režisuodavo. Todėl šiame skyriuje tenka drauge kalbėti apie Amerikos lietuvių muziką ir teatrą.

Kiekviena tautos išeivija atsinešė įvairius savo gimtojo krašto papročius. Lietuviai atsinešė į šią laisvės šalį savo dainas, šokius, vestuvinius papročius, kaimo muziką. Išeivių tarpe buvo vienas kitas ir buvęs miestelio ar kaimo muzikantas, kuris smuiku ar armonika grodavo Lietuvoje per vestuves, ar linksmino kaimo jaunimą per vakaruškas. Kai lietuviai buvo dar neorganizuoti ir neturėjo savų patalpų susirinkimams, sueidavo kur nors šeimose, lietuvių laikomuose saliūnuose ar per keliamas vestuves. Per tuos suėjimus skambėdavo lietuvių liaudies muzika ir dainos, kurių su pasigerėjimu klausydavosi kaimynystėje gyvenę kitataučiai ir girdavo „paliokus“, nes tuomet neskyrė lietuvių nuo lenkų. Tai pradinis primityvus muzikinis lietuvių pasireiškimas Amerikoje.

Pradėjus lietuviams organizuotis ir steigti savas parapijas, muzikinis gyvenimas įgijo tikrą veidą. Amerikos lietuvių tarpe muzika vystėsi ir kilo trimis keliais: per orkestrus–kapelijas, chorus ir vargonininkų bei muzikų mokyklas.

Orkestrai. Pirmiausia atsirado pučiamųjų instrumentų orkestrai, tuo metu „kapelijomis“, o vėliau „benais“ vadinami. Vienoje kolonijoje gyvenę keli muzikantai telkėsi į būrius ir davė pradžią pirmiesiems lietuvių orkestrams. Susibūrusių tarpe rasdavosi ir įgudusių, kartais net Rusijos caro armijos or-

kestruose grojusią muzikantų, kurie imdavosi vadovauti visam orkestrui. Kur tokio saviškio vadovo nebuvo, ten samdydavosi kapelmesterius. Žmonės labai mėgo orkestrus, juos kviesdavo į įvairias pramogas, eitynes, šventes bei vestuves.

Pirmieji lietuvių orkestrai įsisteigė 1887 m. Shenandoah iš 14 muzikantų ir Mahanoy City iš 12 asmenų, o 1897 m. — Scrantone. Greitu laiku orkestrai paplito visur, reta kolonija neturėjo savo orkestro. Kai kurios didesnės kolonijos turėjo net po du: 1909 m. kun. Juozo Halaburdos įsteigtas Clevelando Lietuviškas Tautiškas Benas iš 16 narių išaugo į 60, o 1916 m. suorganizuotas antras Lietuvos Sūnų Benas¹.

Chicagoje XIX a. pabaigoje buvo steigiamos įvairiais vardais muzikantų draugijos (1893 m. Muzikantų Draugystė, 1894 m. Lietuvių Muzikos Draugija, 1895 m. Lietuvių Muzikos ir Dainininkų choras, 1897 m. Karaliaus Dovydo Muzikantų Draugija, Lietuvių Karininkų Muzikantų Draugija ir kitos), kurios organizavo orkestrus, bet jų amžius buvo trumpas. Ir XX a. pradžioje suorganizuoti orkestrai ilgai netvėrė².

Orkestrai turėjo savo statutus, laikėsi griežtos tvarkos ir mokėjo nustatytą nario mokestį išlaikyti orkestro vedėjui. Kasmet rengdavo koncertus. Jie atliko ir tautinę misiją — savo muzika bei koncertais kėlė lietuvių vardą kitataučių akyse, o savųjų tarpe žadino patriotizmą. Iškilusios aštrios srovinės rietenos ir pasaulėžiūriniai ginčai, suskaldė lietuvių visuomenę, gerokai pakenkė ir orkestrams, kurie pradėjo irti. Vietomis mėginta organizuoti iš čia gimusio jaunimo orkestrus, bet ir tie jau yra išnykę. Išliko tik maži džiazio orkestrėliai, kurie groja per vestuves ar šiaip šokius.

Beveik tuo pačiu metu, kai steigėsi orkestrai, pradėti organizuoti parapijų ir tautiniai chorai. Apie parapijų chorus buvo kalbama skyriuje Vargonininkų Sąjunga.

Tautiniai chorai. Pirmasis pradėjęs organizuoti tautinius chorus buvo Leonas Ereminas (1863–1927). Atvykęs į New Yorką (1891) ir suėjęs su lietuviais, 1894 lapkričio mėn. suorganizavo pirmą Lietuvių Mildos Giedorių Draugystės chorą, kuriam suirus, 1899 m. Newarke suorganizavo Dr. Vinco Kudirkos Giedorių Draugystės vyrų chorą. 1909 m. Brooklyne

¹ Juozas Žilevičius, *Amerikos lietuvių įnašas į lietuvių muziką*. Aidai 1956 nr. 7–8.

² A. Ambrose, op. cit. 274–275.

atgaivino Mildos chorą, vėliau vadovavo dar keliems chorams (Dainos, Aidų ir kt.). Jis sudarė ir 63 dainų rinkinį, keturių balsų mišriam chorui, kurį 1902 m. Tilžėje išleido Petras Mikolainis. Rinkinyje buvo grynai lietuviškos 8 dainos ir Tautos himnas, o kitos verstos iš latvių ir vokiečių kompozitorių. Tas rinkinys buvo plačiai paplitęs ir Lietuvoje.

XIX a. pabaigoje Chicagoje buvo susiorganizavęs vienas kitas tautinis choras, bet jų amžius buvo labai trumpas. Tautiniams chorams buvo sunku išsilaikyti, nes jie neturėjo pastovių apmokamų chorvedžių, kaip parapijų chorai, o choristams išlaikyti apmokamą chorvedį buvo per sunki našta. Lietuvos vyčiai, socialistai buvo suorganizavę po kelias dešimtis chorų. Moterų Sąjunga turėjo keliolika chorų. Kai kurios vietinės organizacijos taip pat buvo įsteigusios chorus, bet jie visi neilgai išsilaikė. Iš daugelio tautinių chorų, išsilaikiusių iki šių laikų ir savo veiklos metus skaičiuojančių net iki pusšimčio, yra Brooklyne Operetės choras, Chicagoje Birutės (įst. 1909 m.), Pirmyn (įst. 1909 m.), Vyčių (įst. 1916 m.) ir Alice Stephens dainavimo mokyklos (įst. 1940 m.) chorai, Philadelphijoje Dainos choras (įst. 1915 m.) ir Wyoming Klonio Dainos Draugijos choras (įst. 1934 m.). Iki 1953 m. Bostone veikė Gabijos choras, įsteigtas M. Petrausko, ir kiek ilgiau veikęs Worcester-ry Aušrelės choras.

Mikas Petrauskas (1873–1937), atvykęs į JAV 1907 m., pradėjo naują kūrybinį laikotarpį. Tai buvo pirmas lietuvis muzikas, baigęs savo srities aukštuosius mokslus. Pirmieji jo žingsniai buvo erškėčiuoti, reikalavo daug darbo ir ištvermės. 1927 m. Sandaroje savo darbo sąlygas jis taip nušviečia:

„... atvažiavus Amerikon, būvis pasirodė be galo sunkus: daug lietuvių tuomet buvo mažai apsišvietę; kiti, šiek-tiek buvo apsi-trynę, į viską žiūrėjo per partijos akinius; na, sunku buvo kad ir kultūrinį darbą dirbti. Norint ką nors daryti, reikėjo lenktis dviem: 'bosam': kunigui ir karčiamninkui. Buvo visgi keletas žmoniškų kunigų: Pėža, V. Varnagiris, broliai Skripkos, T. Žilinskas, Serafinas ir keli kiti. Su kai kuriais karčiamninkais irgi buvo vargas, nors iš jų buvo keletas inteligentiškų žmonių. Šiandien kiti jų jau pasitraukę iš to biznio... Padarai koncertą, kur būna arti lietuviška karčiama. Kartais vienas kitas karčiamninko klientas irgi ateina koncertan. Karčiamninkui atrodo, kad tai jo bizniui kenkia, žmonės mažiau begeria. Todėl buvo atsitikimų, kad karčiamninkas atsiųsdavo savo bernus, kurie pradėdavo daryti savo 'koncertą' – triukšmą ir mano koncertą suardydavo. Kartais, pasitaikius salei prie karčiamos, karčiamninkas koncer-

to metu atsiųsdavo savo ‚bartenderius‘, ir tie nešiodavo gėrimus po salę, kuomet atlieki programą.

Vienoj vietoj su atsidėjimu giedu Mozarto koncertinę ariją, o ‚bartenderiai‘ be jokių atodairių vaikščioja publikos tarpe ir šaukia ‚Ką gersi?‘. Aš nustojau dainavęs ir paprašiau p. M. Paltanavičiaus, kuris man padėjo Amerikoje koncertus rengti, kad ‚bartenderius‘ nors laike koncerto nuo tokio biznio sustabdytų. M. Paltanavičius tai padarė, bet tada atėjo pats karčiamninkas su savo banda, pertraukė mano koncertą galutinai, ir mes turėjome eit lauk.

Stikdavau žmonių, kurie apie muziką visai nieko nežinodavo, bet labai drąsiai ‚mokydavo‘ mane, ir aš visai dėl to nepykdavau“. (Citatos paimtos iš Juozo Žilevičiaus Muzikos Žinių 278).

Prof. Juozas Žilevičius pasakoja, kad per pirmąjį Miko Petrausko koncertą Chicagoje daugelis balsiai tarpusavyje kalbėjosi, o kai kurie net ant visos salės rėkė: „Aš mislijau, kad čia kažinkas bus, o jis tik visą vakarą dainuoja ir dainuoja“. O Brooklyne per operetės Kaminkrėtis pastatymą žiūrovai pareikalavo lietuviškai padainuoti Marseljetę. Noromis neromis turėjo reikalavimą patenkinti (ten pat).

M. Petrauskas žingsnis po žingsnio laužė ledus ir po trumpo laiko galėjo džiaugtis savo darbo vaisiais. Kadangi koncertai pradžioje nesisėkė, tad, kur ilgiau apsistodavo, steigdavo muzikos mokyklas–konservatorijas: 1910 m. Chicagoje, 1913 m. Brooklyne su skyriais Newarke ir Elizabethe ir ilgiausiai išsilaikiusią 1914–1920 m. Bostone. Iš mokyklos mokinių organizavo chorus ir rengė koncertus, statė savo parašytas operetas. Jo suorganizuoti Chicagoje Birutės ir Bostone Gabijos (1914–1953 m.) chorai ilgiausiai išsilaikė. 1924 gegužės 30 Bostone su Gabijos choru pastatė savo operą Eglę žalčių karalienę, kurios pastatymas atsiėjęs \$ 1900. Tai pirmoji Amerikos lietuvių opera. Bostone prie Gabijos choro veikė apie 100 vaikų choras ir orkestrėlis. Jis buvo suorganizavęs savaitinį teatrą, kuris sekmadieniais statydavo vaidinimus ar rengdavo koncertus.

M. Petrausko įnašas į Amerikos lietuvių muziką buvo didelis. Jis parašė dešimt operečių, kurias po kelis ar net keliolika kartų pats statė ir kiti jas kartojo, dvi operas ir daug dainų, kurių dauguma buvo spausdinama 1917–1921 m. Bostone ėjusiame mėnesiniame leidinyje Kanklėse.

Antanas Vanagaitis (1890–1949) yra taip pat suvaidinęs didelį vaidmenį Amerikos lietuvių muzikos ir teatro srityje. 1924 birželio 24 su Juozu Olšausku ir Viktoru Dineika atvyko į

Ameriką gastroliuoti. Į savo tarpą įtraukė J. Dikinį, pasitraukusį iš Juozo Vaičkaus kolektyvo. Vasaros metu apsistoję Worcesteryje, Mass., parengė gastrolių programą, pritaikytą išeivių skoniui. Grupė pasivadino „Dzimdzi–Drimdzi“, pagal vieną dzūkų vestuvinę dainą. Grupė važinėjo po Amerikos lietuvių kolonijas su linksmo pobūdžio vaidinimais, atmieštais liaudies dainomis. Tai buvo A. Vanagaičio suorganizuotas vokalinis, turėjęs didelį pasisekimą. Retkarčiais mėgino vaidinti ir rimtesnius veikalus, tačiau su jais neturėjo didesnio pasisekimo. Dzimdzi–Drimdzi keletą kartų reformavosi, jo sudėtis keitėsi, bet visą laiką paliko J. Olšauskas ir grupės pati širdis A. Vanagaitis.

1928 m. A. Vanagaitis pradėjo leisti lengvos muzikos ir juokų mėnesinį laikraštį Margutį, kuris plačiai paplito lietuvių tarpe. Nuo 1928 m. balandžio 1 jis virto mėnesiniu žurnalu su šūkiu: per dainą, juoką, humorą žadinti lietuviybę. 1930 m. Margutį pavadino muzikos, dainų, juoko, teatro mėnraščiu, nes kiekviename numeryje buvo dedama pora lengvų dainelių. 1931 m. pradėta Margučio radijo programa, per kurią buvo perduodama daug lietuviškos muzikos ir dainų. Greta rengiamų kasmet tūkstančius lankytojų sutraukiančių gegužinių (piknikų), rengė ir simfoninės muzikos koncertus. 1934 liepos 19 per pasaulinę parodą Chicagoje buvo surengtas simfoninis koncertas, kurio programoje buvo ir lietuviškų kūrinių. Vėliau simfoniniai Margučio koncertai tapo veik tradicija. A. Vanagaitis vienas ir su draugais yra įdainavęs nemažą dainų į plokšteles. Iš viso jo muzikos kūrinių esą palikta apie 600 vienetų.

A. Vanagaičio veikla Amerikos lietuvių tarpe reiškėsi plačiu mastu. Jis buvo muzikas kompozitorius bei chorvedis, aktorius, žurnalistas, lietuviškos radijo programos vedėjas ir visuomenininkas.

Be jau minėtų Vargonininkų Sąjungos skyriuje pasižymėjusių muzikų ir tautinių chorų pirmūnų (M. Petrausko ir A. Vanagaičio), Amerikos lietuvių muziką yra praturtinę visa eilė čia gimusių ir iš Lietuvos atvykusių muzikų bei solistų.

Pasižymėję muzikai ir solistai. 1922 m. į JAV buvo atvykę solistai Jonas Byra ir Petras Oleka ir smuikininkas Mykolas Leškevičius. Vietos dainininkai solistai domėjosi svečių atliekamomis dainomis, ypač operų arijų lietuviškais vertimais. J. Byra ir P. Oleka savo koncertais įnešė įvairumo į vietos solis-

tų koncertų repertuarą. M. Leškevičius buvo visur maloniai sutiktas dėl jo komiškos programos Smuikininkas kriauciukas.

1923 m. atvyko Juozas Babravičius (1882–1957), kuris jau buvo koncertavęs daugelyje Europos miestų, tad jo vardas buvo gerai žinomas. Bostoniečiai surengė jam iškilmingą priėmimą, ir ta proga Bostono burmistras įteikė miesto garbės raktą. Savo laimėjimų viršūnę jis pasiekė 1926 m., įstojęs į garsaus rusų solisto Fiodoro Šaliapino įsteigtą Universal Grand Opera Concert Company. Su opera J. Babravičius apvažiavo 45 didžiuosius Amerikos miestus. Jo balsą girdėjo ne tik lietuviai, bet ir kitataučiai, kurie jį vertino kaip tikrą menininką.

Daug pasireiškė išeivijos muzikos veikloje, vėliau buvęs vienas iš didžiųjų Lietuvos operos šulų, Antanas Sodeika (g. 1890). 1907 m. atvykęs į JAV, vargonininkavo įvairiose lietuvių parapijose ir studijavo muziką bei dainavimą pas A. Pocių, M. Petrauską ir vietos muzikos mokyklose. Daug kartų dainavo M. Petrausko statomose operetėse, pats organizavo ir vedė chorus, rengė koncertus, statė operetes. 1920 m. grįžo į Lietuvą ir įsijungė į valstybės operą. 1928 m. buvo atvykęs į JAV ir su koncertais aplankė lietuvių kolonijas, surengęs 30 koncertų. A. Sodeikos mokinyš Jonas Būtėnas (1892–1968), 1909 m. atvykęs į šį kraštą, nuo 1919 iki 1923 m. įvairiose vietose organizavo chorus ir rengė koncertus.

Iš vietoje gimusių ir čia mokslus ėjusių ankstyvesnių Amerikos lietuvių muziką yra praturtinęs smuikininkas kompozitorius Petras Sarpalius (1887–1953). Jis Chicagoje vadovavo daugeliui chorų, jų tarpe vaikų, Pirmyn ir Birutės chorams, grojo įvairiuose orkestruose ir buvo suorganizavęs instrumentinį Sarpalių ansamblį, kuris atlikdavo koncertines programas, grodavo operetėse ir šokiuose. Ansambliui yra parašęs apie 100 įvairių kūrinių lietuvių liaudies melodijomis, apie 20 chorui ir apie 20 dainų solo su fortepijonu. Domėjosi liaudies dainų melodijomis, Chicagoje užrašė per 100 melodijų ir nurašė beveik visus liaudies dainų rinkinius — apie 10.000 melodijų. Vienas iš didžiausių jo darbų buvo papildymas ir instrumentavimas M. Petrausko operetės Šienapiūtės, kurią su dideliu pasisekimu 1954 sausio 31 Chicagoje pastatė Dainavos ansamblis.

Amerikos lietuvių muzikinė veikla buvo labai gyva. Juozo Žilevičiaus manymu, ji dideliu lietuviškų originalių kūrinių passtatymu, neskaitant Lietuvos operos, buvo net pralenkusi savo

tėvynę. Visi Česlovo Sasnausko kūriniai čia buvo kuo plačiausiai išdainuoti. 1912 m. Bostone Vargonininkų Sąjungos seimo metu M. Karbauskas pastatė Sasnausko kantatą *Brolius*, kurią vėliau daug kartų kartojo J. Čižauskas, A. Pocius, J. Žemaitis, J. Stulgaitis ir kiti. Čižausko ir Pociaus pastatymuose dalyvavo po 100 ir daugiau choristų. 1934 m. Chicagoje Dainos choras pastatė J. Žilevičiaus kantatą–premjerą Vytautą Didįjį.

Buvo rengiama daug rajoninių dainų švenčių, kaip kasmetinės Wyomingo Klonio ir Marianapolio Lietuvių Dienos, kurios buvo tapusios net tradicinėmis. Pirmiausia, tai buvo tėvynės ilgesio ženklas. Antra, lietuvių jaunimas kitataučių pavyzdžiu gausiai mokėsi muzikos. Iš jų atsirado gerų choristų ir solistų, net svarbioms rolėms atlikti.

Po II pasaulinio karo visa eilė muzikų, pasitraukusių į Vokietiją nuo bolševikų okupacijos, atvyko į JAV. Nors ne visiems pavyko susirasti darbo savo srityje, tačiau jie sukūrė daug dalykų, kurių svarbesnius tenka paminėti.

Kazimieras Banaitis (1896–1963) Brooklyne, sunkiai vertęsis privačiomis muzikos pamokomis, parašė 100 liaudies dainų, kurias išleido prel. Pr. Juras, ir baigė komponuoti operą *Jūratę ir Kastytį*. *Julius Gaidelis* (g. 1909), Bostone suorganizavęs vyrų chorą, gausiai pasireiškė muzikos kūryboje: JAV yra parašęs keturias simfonijas, vieną stygų kvartetą, oratoriją vyrų chorui *Giesmę apie Gediminą*, kantatas apie Lietuvą ir *Kovotojai*, operą *Daną* (žodžiai Stasio Santvaro) ir eilę dainų chorui bei solo. *Jeronimas Kačinskas* (g. 1907), Bostono šv. Petro parapijos vargonininkas, vedęs gerą chorą, taip pat vaisingas kūrėjas. Jo kūriniai palankiai įvertinti ir amerikiečių spaudoje. Parašė simfoniniam orkestrui *Atpirkimo misteriją*, simfoninę fantaziją Nr. 2 ir dainą tenorui su simfoniniu orkestru *Laivai palaužtomis burėmis*, švč. Mergelės Marijos *Nekalčiausios Širdies garbei mišias* ir kitų dalykų.

Vladas Jakubėnas (g. 1904) Chicagoje veikia tarp lietuvių kaip fortepijono mokytojas, koncertų akompanuotojas. Parašė orkestro suitą *Miško šventė*, kurią kelis kartus statė lietuviai ir amerikiečiai, ir poemą *Mano pasaulis*, atliktą per 1958 m. Lietuvių seimą, 1967 m. ateitininkų išleistą kantatą *De profundis* ir sutvarkė daugelį A. Vanagaičio dainų. Spaudoje reiškiasi ir kaip muzikos kritikas. *Bronius Budriūnas* (g. 1909), nuo 1953 m. Los Angeles šv. Kazimiero parapijos vargonininkas,

vedas puikų chorą, parašė 1966 m. Dainų šventėje atliktą kantatą Tėviškės namai, kantatą apie mokytoją ir žurnalo Laiškai Lietuviams premijuotas lietuviškas mišias. Juozas Strolia (1897–1969) yra daug parašęs, gyvendamas Vokietijoje, JAV, Brazilijoje ir vėl JAV, daugiausia vokalinės muzikos. Alfonsas Mikulskis (g. 1909) yra perharmonizavęs ir suharmonizavęs nemaža liaudies dainų, daugiausia savo vadovaujamam Čiurlionio ansambliui.

Vytautas Bacevičius (1905–1970), 1940 atvykęs į JAV ir įsipilietinęs kaip pianistas virtuozas ir fortepijono pedagogas New Yorko amerikiečių tarpe, pasireiškė kaip instrumentinės muzikos kompozitorius. Kun. Bruno Markaitis (g. 1922) daugiau pasireiškęs vokalinėje srityje. Stambiausias jo veikalas yra religinė poema Kančios naktis solistams, chorui ir vargonams. 1968 m. Baltimorėje dirigavo simfoniniam orkestrui, kuris atliko jo Concerto Nr. 1 ir Concertino Nr. 1. Jauna kylanti muzikos žvaigždė yra Darius Lapinskas (g. 1934) daugiau rašęs instrumentinę muziką. Chicagoje jo pastatytos operos Lorkys (1966) ir Maras bei kantata Karalius Mindaugas (1967) sukėlė didelį susidomėjimą ir kitataučių tarpe.

Muzikos srityje taip pat reiškiasi Jonas Švedas (g. 1927), Giedrė Nasvytytė-Gudauskienė (g. 1923) ir Vytautas Jančys (g. 1922). Daugiau pedagoginėje muzikos srityje ir kaip dirigantai yra Vytautas Marijošius (g. 1911), Stepas Sodeika (1903–1964) ir Antanas Nakas (g. 1904). Vladas Adomavičius-Adonis (1906–1960) paliko simfoninių, kamerinių ir vokalių kūrinų. Kun. Vladas Budreckas (g. 1905) ir kun. Balys Chomskis yra parašę giesmių ir dainų. Lietuvoje buvęs žinomas maršų autorius Bronius Jonušas (g. 1899) yra suharmonizavęs liaudies dainų chorui ir Faustas Strolia (g. 1931) pasirodęs nuotaikingomis dainelėmis.

Iš Amerikoje gimusių ir čia įgijusių muzikinį išsilavinimą minėtina kompozitorė sesuo Bernarda Marija (g. 1902). Ji savo karjerą pradėjo kaip šv. Kazimiero Akademijos muzikos mokytoja. 1928 m. Chicagoje laimėjo pirmą vietą su savo orkestru. Svarbesni jos kūriniai yra Simfonietta, Rapsodija, Lietuvių liaudies šokiai, kelerios mišios ir daug giesmių bei dainų chorams. Leonardas J. Šimutis Jr. (g. 1920) yra parašęs dvi kantatas Bočių rauda ir Ei, nustok. Salomėja Čerienė-Staniulytė (1899–1970) yra parašiusi solo dainų ir kūrinių vaikų chorui.

Šalia kūrybinės muzikos iniciatyvos, reikia paminėti ir muzikinę veiklą arba muzikos veiklą atlikimą. Stambesnieji meno ansambliai yra Clevelande iš Vokietijos atsikėlęs Alfonso Mikulskio vedamas Čiurlionio ansamblis, Chicagoje Dainavos ansamblis, kurio dirigentai buvo Stepas Sodeika, Algis Šimkus ir Petras Armonas, 1941 m. Newarke, N.J., Jokūbo Stuko įsteigtas Rūtos ansamblis, kuriam vadovauja Algirdas Kačanauskas.

Parapijų, tautinių chorų ir ansamblių bendromis jėgomis yra surengtos didelės dainų šventės-koncertai: 1926 m. Philadelphijoje, 1939 Pasaulinėje parodoje New Yorke. 1958 m. New Yorke per I Pasaulio lietuvių seimą pasirodė didelis jungtinis choras, palydimas simfoninio orkestro. 1956, 1961 ir 1966 m. Chicagoje buvo surengtos JAV ir Kanados lietuvių dainų šventės. 1964 m. per New Yorko pasaulinę parodą surengta Dainų šventė, kurioje dalyvavo arti 3000 choristų ir keliolika tautinių šokių grupių.

Iš žymesnių lietuvių koncertuojančių solistų yra: pianistai Vytautas Bacevičius, Andrius Kuprevičius, Julija Rajauskaitė, Antanas Smetona, Alvydas Vasaitis, Manigirdas Motiekaitis ir Aldona Kepalaitė; smuikininkai Povilas Matiukas, Alfonsas Paukštys, Izidorius Vasyliūnas, Elena Kuprevičiūtė, čelistas Mykolas Saulius ir kiti. Iš koncertuojančių lietuvių dainininkų žinomi šie asmenys: Amerikoje gimusios ir Metropolitano operoje dalyvavusios Anna Kaskas (Katkauskaitė) ir Polyna Stoska (Stoškutė) ir Algirdas Brazis. Nuo 1956 m. Metropolitano operoje dainuoja Lilija Šukytė. Įvairiose Amerikos operose dainavęs ir nuo 1965 m. Metropolitano operos gastrolėse dalyvaujęs Arnoldas Voketaitis, Vaclovas Verikaitis, Daiva Mongirdaitė, Stasys Baras, Prudencija Bičkienė, S. Citvaras, Monika Kripkauskienė-Jurčiūtė, Roma Mastienė, Dana Stankaitytė, Aldona Stempužienė, Juozas Vaznelis, Robertas Jakutis, Florence Korsakaitė (Korsak), Valentina Kojelienė, Irena Stankūnaitė ir kt.

Lietuvių opera. Lietuviškai operai Amerikoje pradžia padarė I pasaulinio karo metu čia viešėjęs Stasys Šimkus. Jis koncerto forma yra pastatęs kai kurias ištraukas iš savo operos Čigonai. Svarbiausias Amerikos lietuvių operos gyvenime įvykis buvo, kaip jau minėta, 1924 gegužės 20 Bostone pastatyta Miko Petrausko opera Eglė žalčių karalienė. 1930 m. Chicagos

chorą Pirmyn perėmęs vadovauti Kazys Steponavičius–Stephens (g. 1905) po kelerių metų šalia operėčių pradėjo statyti operas: 1937 m. Mascagni *Cavalleria rusticana*, Stasio Šimkaus Čigonus, 1941 m. Bizet *Carmen*, Donizetti Meilės eleksyrą, Smetanos *Parduotąją nuotaką* ir lengvesnes, kaip Čigonų baronas, Kornevilio varpai ir kt., iš viso per 40 operų bei operėčių su simfoniniu orkestru. Kai kurios buvo pakartotos kelis kartus. Su savo choru Pirmyn 1938 m. jis lankėsi Lietuvoje, kur surengė 21 koncertą. Pakeliui koncertavo Londono lietuviams.

Lietuvos valstybės operos dalis solistų 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos ir jų didžiuma iš Vokietijos stovyklų persikėlė į JAV. Po kurio laiko Chicagoje susiorganizavo lietuvių operos teatras. Vladas Baltrušaitis, gerai išlavinęs lietuvių chorą, pasiūžė pastatyti G. Verdi operą *Rigoletto*. Dirigentu pakviestas Aleksandras Kučiūnas, režisierium Kazys Oželis, choru rūpinosi Alfonsas Gečas, sceniniu pastatymu pats Vl. Baltrušaitis, baletu Simas Velbasis, dekoracijomis Vytautas Virkau. Opera buvo pastatyta 1957 kovo 30, o gegužės 17 pakartota Toronte. 1958 kovo 15, 16 ir 22 pastatė Ch. Gounod *Faustą*, 1959 m. G. Bizet *Carmen*, 1960 m. G. Verdi *Trubadurą*. 1961 m. dėl vykusios Chicagoje dainų šventės opera nestatyta. 1962 m. pastatyta G. Verdi *Aida*, 1963 m. P. Mascagni *Cavalleria rusticana* ir R. Leoncavallo *Pajacai*, 1964 m. G. Puccini *Tosca*, 1965 m. operinio pobūdžio G. Verdi *Requiem* ir kun. Bruno Markaičio kantata *Vilniaus varpai*, 1966 m. G. Verdi *Traviata*, 1967 m. Jurgio Karnavičiaus *Gražina*, 1968 m. L. van Beethoveno *Fidelio* ir 1970 m. Verdi *Likimo galia*.

Be to, Chicagoje pastatytos Dariaus Lapinsko dvi vienveiksmės operos: 1966 m. Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso metu *Lokys* ir 1967 m. Kultūros kongreso metu *Maras* su kantata *Karalius Mindaugas*. Pirmą dešimtmetį operos valdybos pirmininku buvo Vytautas Radžius, po to jį pakeitė V. Juška.

Teatras. Šalia chorų rengiamų koncertų prasidėjo ir vaidinimai, kurie dažnai sudarydavo rengiamo koncerto programos dalį. Pirmieji Amerikos lietuvių teatro žingsniai buvo vargingi, kaip ir tėvynėje Lietuvoje: nebuvo nei profesionalų vaidilų, nei patyrusių režisierių, nei vaidinimui veikalu.

Vaidinimai, kaip ir dainos, atliko didelę tautinę misiją: jie išlaikė gyvą lietuvių kalbą, brandino tautinę sąmonę ir kultū-

riškai švietė savo tautiečius. Meninis tų vaidinimų lygis priklausė nuo rengėjo teatrinių sugebėjimų. Kurioje kolonijoje atsirasdavo sumanesnis rengėjas ar patyręs teatralas, ten ir vaidinimų meninis lygis pakildavo. Jam išvykus, teatro lygis vėl nusmukdavo. Todėl visa Amerikos lietuvių teatro veikla bangavo čia pakildama, čia vėl atslūgdama. Beveik visose didesnėse kolonijose įvairiais vardais buvo įsisteigusios „teatrališkos draugystės“. Kai kurios iš tų draugijų turėjo ir chorus. Jos visos rengė vaidinimus, koncertus, operetes. Daugumas teatralinių draugijų ilgai neišsilaikė.

Pirmas vaidinimas pastatytas 1889 gruodžio 31 Plymouth. Čia buvo suvaidinta Vienybės Lietuvninkų redaktoriaus Antano Turskio 4 veiksmų komedija Be sumenės, arba kaip ant svieto einasi. Siužetas paimtas iš išeivijos gyvenimo, kuris tuo metu buvo labai aktualus. D. Bačkauskas 1890 vasario 12 Mahanoy City surengė Žydų pirtyje. Tuo būdu išeivių teatras Amerikoje pasireiškė dešimčia metų anksčiau, negu tėvynėje (Amerika pirtyje pirmą kartą suvaidinta 1899 m. Palangoje). 1892 kovo 7 Chicagoje Jono Griniaus suorganizuota Teatrališka Draugystė pastatė jo parašytą ir surežisuotą Kovą po Grunwaldu. Po dvejų metų ta pati draugija suvaidino Genovaitę. 1895 m. Mahanoy City Šv. Juozapo parapijos vargonininkas Vladas Sorys pastatė komediją Amerika pirtyje (Muzikos Žinios 1945 gegužės 12). Tai patys pirmieji žinomi vaidinimai. Žengiant į dvidešimtą šimtmetį, atsirado jau daugiau teatro mėgėjų, teatro draugijų ir daugiau vaidinimų.

Pirmieji vaidinimų režisieriai, scenarijai ir dekoratoriai buvo dažniausiai vargonininkai ir tautinių chorų vadovai. Pirmas lietuvis teatralas Amerikoje, kuris buvo tikrai susipažinęs su scenos darbu, buvo Mikas Petrauskas. Tiesa, jis buvo muzikas, bet pats buvo geras vaidila, ir jo statomos operetės buvo deramai sceniškai parengtos.

1908 m. Chicagos lietuvių teatro mėgėjų tarpe pradėjo veikti Bronius Laucevičius-Vargšas (1885–1916). Tais metais jis prie socialistų sąjungos VIII rajono suorganizavo Dramatišką ratelį ir režisavo savo rengiamus vaidinimus. 1914 m. buvo pradėjęs leisti mėnesinį žurnalą Veidrodį scenos reikalui. Jo iniciatyva tais pat metais Chicagoje įsteigtas Lietuvių Dramatiškų Draugijų Susivienijimas, prie kurio priklausė keturiolika

organizacijų. Jos tikslas buvo suburti visas teatro draugijas į vieną centrinę, bet dėl politinių ir ideologinių skirtumų ir didesnių nuotolių tikslas nebuvo pasiektas. Br. Laucevičius scenos meną buvo studijavęs Rusijoje ir dalyvavęs vienoje vaidybos grupėje. Be to, jis parašė keturiolika veikalų scenai.

1915 m. į JAV atvyko baigęs teatro mokyklą Maskvoje ir jau įgijęs režisieriaus patyrimo Lietuvoje Aleksandras Vitkauskas (1887–1943). Jis čia veikė ketverius metus įvairiose lietuvių kolonijose (Bostone, Chicagoje, Brooklyne, Philadelphijoje, Waterbury ir kt.), organizuodamas teatrines draugijas, mokydamas jų narius vaidybos ir rengdamas vaidinimus. Bene žymiausias jo darbas buvo 1918 m. Waterbury pastatytas Marcelino Šikšnio–Šiaulėniškio Pilėnų kunigaikštis, kurį vaidino apie 150 vaidilų, o žiūrovų buvo susirinkę apie 5000. 1919 m. jis grįžo į atsikuriančią nepriklausomą Lietuvą.

Po I pasaulinio karo, 1923 m. pabaigoje atvyko lietuviškos dramos kūrėjas Juozas Vaičkus (1885–1935). Brooklyne jis įsteigė dramos studiją, su kuria per penkerius metus aplankė 75 lietuvių kolonijas, statydamas vaidinimus su patriotinėmis prakalbomis. 1928 m. susidomėjo filmų gamyba ir nuvyko į Hollywoodą. 1931 m. grįžo į Lietuvą. Jo statomi vaidinimai siekė profesinio teatro lygio. Daugeliui išeivių jie buvo sunkiai suprantami, tad ir nelabai mėgiami. Vanagaičio grupė geriau pažino Amerikos lietuvių nuotaikas ir sugebėjo prie jų prisitaikyti, todėl Dzimdzi-Drimdzi teatras turėjo nepalyginamai didesnę pasisekimą.

Po II pasaulinio karo su nauja lietuvių ateivių banga atvyko ir gausus dramos teatro aktorių būrys. Lietuviško teatro veikla vėl suaktyvėjo ir atsirado naujų pastangų įsteigti profesinį Amerikos lietuvių teatrą. Kiekvienoje didesnėje lietuvių kolonijoje susiorganizavo bent po vieną teatralų grupę, kuriai vadovauja profesionalai aktoriai, ir ne vienas iš profesionalų dalyvauja pačioje grupėje. Buvo pastatyta visa eilė rimtų dramų veikalų.

Daugiausia aktorių susibūrė Chicagoje, kur susidarė net kelios teatro grupės. Jurgio Blekaičio suorganizuotas Atžalynas po metų buvo nustojęs veikti, pastaruoju metu vėl atgavintas. 1949 m. Stasio Pilkos įkurtas Chicagos Lietuvių Teatras, Antano Rūko — Lietuvių Teatras. Be tų, dar veikia Scenos Darbuotojų, Chicagos Šaulių, Jaunimo teatrai ir 1958 m.

suorganizuotas Alvudo (Amerikos Lietuvių Vaikų Ugdymo Draugijos) vaikų teatras. Vaidinimus režisavo, be minėtų organizatorių, dar Alfą Brinka, Algimantas Dikinis, Antanas Škėma, Ipolitas Tvirbutas ir Birutė Pūkelevičiūtė. Iš jaunėsių pradėjo reikštis muzika ir režisūra Darius Lapinskas.

Brooklyne veikė trijulė: Antanas Škėma, Kazys Vasiliauskas ir Vitalis Žukauskas. 1953 m. Henrikas Kačinskas, Jurgis Blekaitis ir Antanas Škėma buvo įsteigę dramos studiją. Bet tos trijulės ilgai neišsilaikė. Vėliau pradėjo veikti teatro grupė tik vieno Vitalio Žukausko vadovaujama. Pats V. Žukauskas gana dažnai aplanko lietuvių kolonijas su „vieno žmogaus teatro“ programa. Paskutiniu metu atsirado ir daugiau režisierių Brooklyne: Vytautas Valiukas ir Dalia Juknevičiūtė.

Bostone dvejus metus veikė Henriko Kačinsko dramos studija, pastačiusi keletą veikalų. Nuo 1952 m. veikia Aleksandro Gustaitienės vadovaujamas Lietuvių Dramos Sambūris, peržengęs mėgėjų teatro lygį. Pastatyta visa eilė veikalų. Su gastrolėmis sambūris aplankė New Yorką, Waterburį, Hartfordą, Worcesterį, Chicagą. 1965–1967 m. Beatričė Kerbelienė suorganizavo Modernų Lietuvių Dramos Teatrą. Nuo 1950 m. veikia Tatjanos Babuškinaitės-Vasiliauskienės baleto studija, surengusi keletą pasirodymų.

Clevelande veikia P. Maželio vadovaujamas Vaidilos teatras. Detroite susiorganizavęs Dramos Mėgėjų Sambūris, kuriam vadovauja Zuzana Arlauskaitė-Mikšienė. Waterbury buvo Vaitkaus ir J. Brazausko teatro mėgėjų grupė. Los Angeles veikė dvi lietuvių teatro grupės: viena Gasparo Veličkos (1907–1962) vadovybėje, antra — Juozo Kaributo. Vėliau aktyviai pradėjo reikštis režisūros srityje Dalila Mockialienė. Kiek vėliau Hartforde susiorganizavo lietuvių teatras, kuriam pradžioje vadovavo Ip. Tvirbutas, paskui V. Žukauskas.

Vienas iš didžiųjų lietuvių teatro veiklos įvykių paskutiniu metu buvo 1968 lapkričio 27 — gruodžio 1 Chicagoje surengtas lietuvių teatro festivalis. Jame pasirodė Chicagos Jaunimo Teatras su Viva Poesia, režisuota Leono Barausko ir Dariaus Lapinsko; Clevelando teatras su A. Rūko Keturiais keliauninkais; Detrito Dramos mėgėjų sambūris su Čiurlionienės Pinigėliais; Chicagos Šaulių teatras su Aušros sūnumis; Hamiltono Auroros teatras su V. Krėvės drama Mindaugo mirtis ir Los Angeles Dramos sambūris su Anatolijaus Kairio šviesa, kuri užsidegė.

Lietuviško teatro tragišką padėtį vaizdžiai nušvietė teatro festivalio iniciatorius dramaturgas Anatolijus Kairys straipsnyje Kodėl nyksta išeivijos teatras? Didžiausiu teatro veiklos stabdžiu jis nurodė lėšų trūkumą: „Mūsų teatrui dar šiandien bandoma duoti idealistinį drabužį, lyg scenos menininkai būtų ne šio pasaulio žmonės. . . Apmokami dirigentai, muzikai, solistai ir jų akompanuotojai, dailininkai ir dekoratoriai, žodžiu, visi kultūrininkai, tik ne aktoriai, tik ne režisoriai, tik ne veikalu autoriai. Teatras — už dėkui. Sunkus 2–3 mėnesių darbas atlyginamas gėlėmis ir aplodismentais, jei yra kam ploti“. Dėl to yra sunku surasti naujų aktorių jaunimo tarpe. Antras stabdis lietuviškam teatrui yra visuomenės abuojumai: „Gera dalis mūsų visuomenės nėra supratusi nei kas yra teatras, nei kur jo vieta kultūrinių veiksmų gradacijoje, nei kokia jo pagrindinė funkcija. Dauguma teatrą laiko paprasčiausia pramoga, kurios gali ir nebūti, nes užima daug laiko ir brangiai kainuoja“. Toliau jis nurodo lietuviško teatro didelę, net ir lemiančią svarbą lietuvybei išlaikyti išeivijos sukuriuose (Tėviškės Žiburiai, 1968. II. 8).

Tautiniai šokiai. Vėliausiai lietuviai atkreipė dėmesį į savo tautinius šokius, vieną iš seniausių ir vertingų liaudies kultūros palikimų, kuriuo lietuvių tauta tikrai gali didžiuotis. 1936 m. Kūno Kultūros kursuose Lietuvoje tautiniai šokiai buvo įvesti dėstomuoju dalyku. Juos dėstė Marija Baronaitė. Tuo pačiu metu jie buvo įtraukti ir į gimnazijų kūno kultūros programą. Tautinių šokių pradininkė gimnazijose buvo Marijampolės mergaičių gimnazijos mokytoja Juzė Augustaitytė-Vaičiūnienė. 1937 m. pavasarį gimnazijų varžybose jau buvo ir tautiniai šokiai. Anksčiau Lietuvoje buvo tautinių šokių grupės, bet jų pasirodymai būdavo daug retesni.

Į tarptautinę plotmę lietuvių tautinius šokius pirmosios išvedė dvi Amerikos lietuvaitės: M. Avietėnaitė ir Aldona Rugytė-Bulotienė. 1935 m. Londone, Anglijoje, buvo organizuojamas pirmasis pasaulio liaudies šokių festivalis. Jame dalyvauti buvo kviečiama ir Lietuva. Užsienio reikalų ministerijos informacijos direktorė Avietėnaitė tuoju pasikvietė Kūno Kultūros rūmų instruktorę A. Rugytę organizuoti iš studentų šokėjų grupę ir ją paruošti. Vyrus šokėjus sutelkė Antanas Liutkus. Viso sudarė 12 porų. Jų šokiai žavėjo žiūrovus, patraukė didžiosios

spaudos dėmesį ir buvo įvertinti festivalio komisijos atžymėjimais. Ypač didelių ovacijų sulaukė Blezdingėlė.

Amerikoje pirmuosius tautinių šokių žingsnius užtinkame jau 1925 metais, kai sesers Annos Marijos grupė su stilizuotais tautiniais šokiais dalyvavo Birutės operetės pastatyme. Kiek vėliau atsirado jau pastovios šokėjų grupės. 1933 m. Chicagoje Vytautas Bielijus suorganizavo pirmąją šokėjų grupę. Apie tą patį laiką New Yorke šokėjus organizavo Lilija Stilsonaitė, Clevelande — Ona Karpienė. 1937 m. Bostone pirmą kartą pasirodė Ona Ivaškienė su savo šokėjų grupe, kuri gražiai gyvuoja iki šiandien. Pirmas jos didesnis pasirodymas su jaunučių grupe buvo New Yorko pasaulinėje parodoje 1939 m.

1939 m. Lietuvos Švietimo Ministerija buvo atsiuntusi į Ameriką M. Baronaite, kuri išmokė esančias šokėjų grupes naujų šokių ir su L. Stilsonaite parengė 300 šokėjų pasaulinei parodai New Yorke. Rugsėjo 10 jie pašoko kepurinę, sukčių, jonkelį, blezdingėlę, kalvelį, kubilą ir mikitą. Tai buvo pirmas didesnis lietuvių šokėjų pasirodymas Amerikos visuomenei.

Lietuviško šokio puoselėjimui Amerikoje ir lietuvių kultūros pristatymui Amerikos visuomenei daug nusipelnė Vytautas Bielijus (g. 1911), kuris nuo 1943 m. leidžia žurnalą Viltį anglų kalba, nušviesdamas lietuvių tautosaką, tautinius šokius ir kitus lietuvių kultūros klausimus. 1951 m. jis išleido anglų kalba knygą Dance of Lietuva, kurioje aprašyta 54 šokiai su gaidomis. Šią knygą yra įsigijusios daugelio universitetų ir miestų bibliotekos.

Po II pasaulinio karo su nauja lietuvių ateivių banga atvyko daug jaunimo ir tautinių šokių specialistų bei mėgėjų. Tuo pat pradėjo steigti tautinių šokių grupės, kur tik atsirado nusimanąs toje srityje vadovas. Šiandien JAV veikia apie pusė šimto tautinių šokių grupių. Vienos jų meniškai yra gerai išlavintos, kitos silpniau. Jas sudaro lietuviškas atžalynas, vadovų yra iš senimo ir jaunimo. Išeivijoje tautiniai šokiai yra ir viena iš svarbių tautinio auklėjimo priemonių. Jaunimas šokdamas arčiau susipažįsta su lietuvių kultūra — tautinio šokio menu, muzika ir tautiniais drabužiais. Tautiniai šokiai atlieka svarbią misiją ir kitataučių tarpe. Šokėjai reprezentuoja lietuvių tautą įvairiuose kitataučių festivaliuose, mugėse ir kitur. Daugelis šokėjų grupių nekartą yra turėję progų pasirodyti ir per televiziją. Gaila, kad neįmanoma čia visas suminėti.

Po pirmosios Dainų šventės Chicagoje (1956 m.) kilo mintis organizuoti ir tautinių šokių šventę. Pirmoji tokia šventė surengta 1957 birželio 30, antroji — 1963 liepos 7 ir trečioji 1968 liepos 6. Visos trys šventės įvyko Chicagoje, kur veikia kelios tautinių šokių grupės. Be to, 1964 rugpiūčio 23 per pasaulinę parodą New Yorke surengtoje Lietuvių Dienoje šalia 3000 jungtinio choro programos 30 šokėjų grupių pašoko dešimt šokių. Tai būtų lyg ketvirtoji tautinių šokių šventė.

Po pirmosios šventės prie JAV LB Kultūros Fondo įsteigtas Lietuvių Tautinių Šokių Institutas. 1959 m. LB Chicagos apygardos valdyba suorganizavo tautinių šokių mokytojams kursą, kuriuos lankė asmenys, vadovaujant šokių grupėms.

Seniausias yra Bostono Lietuvių Tautinių Šokių Sambūris, Onos Ivaškienės suorganizuotas 1937 m. ir iki šiol jos vadovaujamas. Nuo 1942 m. šokėjai dalyvauja liaudies meno šventėse (National Folk Festivals) Bostone, Clevelande, Philadelphijoje, St. Louis, Washingtone. Kasmet dalyvauja Bostono meno festivaluose. 1961 m. buvo pakviestas į JAV Valstybės Departamento rengtas iškilmes. Dažnai atlieka šokių programas kolegijoms, kariuomenei ir miestams.

1941 m. Chicagoje įsikūrusi Ateitininkų Draugovė suorganizavo ir tautinių šokių grupę, kurios pirmas pasirodymas įvyko tų pačių metų spalio 11. Karo metu šokėjai buvo daug kartų pasirodę amerikiečių kariams. Savo programas atlikdavo muziejuose, mokyklose, parodų salėse ir apie 50 kartų pasirodė televizijoje. Pradžioje šokėjams vadovavo Liucija Zaikienė ir Antanas Skirius, o vėliau Vytautas Bielajus.

Chicagos Aukštesniojoje Lituaništinėje mokykloje 1953–1954 mokslo metais šokiai buvo įvesti dėstomuoju dalyku ir sudarytos dvi šokėjų grupės, kurių vienai nuo 1961 m. vadovauja Nijolė Jasėnaitė–Pupienė, o kitai — Irena Smieliauskienė. 1959 m. iš tos mokyklos abiturientų buvo suorganizuotas Jau nimo Centro Studentų ansamblis. Jam vadovauja Leokadija Braždienė. Muzikos vadovais yra buvę Leonardas Šimutis, Juozas Strolia ir Juozas Bertulis. Nuo 1957 m. tautinis ansamblis veikia ir Marquette parko lituanistinėje mokykloje. Jam vadovauja Vytautas Gutauskas. Kristijono Donelaičio žemesniojoje ir aukštesniojoje mokyklose 1961–1962 mokslo metais buvo įvesti ir tautiniai šokiai, kuriuos dėstė Laima Čepaitytė, Rita Baraitė, Birutė Balčiauskaitė ir Irena Smieliauskienė.

Iš kitų vietovių yra pasižymėjusi 1949 m. Rochestery įsteigta Lazdyno šokių grupė, kuriai nuo 1963 m. vadovauja Jadvyga Reginienė. Detroite 1949 m. Galina Gobinienė įsteigė Šilainės šokių grupę. Jų vadovaujamos grupės pasirodydavo ne tik tautinių šokių šventėse, bet ir plačioje amerikiečių visuomenėje ir televizijų programose.

Clevelande 1953 m. iš Vysk. M. Valančiaus mokyklos išaugo muzikos ir lietuviško sceninio šokio ansamblis Grandinėlė, kuriai nuo pat įsisteigimo vadovauja Liudas Sagys. Grandinėlė yra labai judri, apėmė daugelį vietovių, surengė apie 130 pasirodymų, daugiausia skirtų kitataučiams. Pats didžiausias Grandinėlės šuolis buvo 1970 birželio mėn. į Pietų Ameriką — Kolumbiją ir Venecuelą, kur per dvyliką dienų turėjo septynis spektaklius. Grupę sudarė 65 šokėjai bei šokėjos ir jų spektakliai visur vyko didelėse salėse bei teatruose, džiugindami tūkstančius žiūrovų. Grandinėlę rūpestingai globojo ir pagerbė aukštieji abiejų kraštų pareigūnai, o didžioji spauda plačiai rašė apie Lietuvą, jos istoriją ir tragišką dabartinę jos būklę.

New Yorko tautinių šokių grupė išaugo iš šeštadieninės Maironio mokyklos Brooklyne. Jai pradžią davė mokytoja Jadvyga Meiliūnaitė-Matulaitienė. Minėdama savo veiklos dešimtmetį, 1960 m. grupė surengė šokių šventę su 125 šokėjais. Nuo to laiko ji pasivadino New Yorko Tautinių Šokių grupe. Ji turi didelį šokių repertuarą ir daug pasidarbavo pasaulinėje New Yorko parodoje 1964–1965 m, kur įvairiomis progomis pasirodė 14 kartų. Beveik kasmet atlieka programą Pavergtųjų Tautų savaitės užbaigime Central Parke, Manhattane. Grupės vadovė Matulaitienė yra buvusi tautinių šokių švenčių vyriausiąja vadove. Ypač didelį uždavinį ji atliko Trečiojoje jubiliejinėje Tautinių Šokių šventėje Chicagoje (1968).

Šaltiniai: Juozas Žilevičius, *Amerikos lietuvių įnašas į lietuvių muziką*, Aidai 1956 nr. 7–8; J. Žilevičius, *Amerikos lietuvių muzikos plėtojimosi bruožai*, Naujoji Romuva 1934 nr. 162–165; *Amerikos muzikinė literatūra*, Naujoji Romuva 1934 nr. 173–175; *Antanas Vanaigaitis* (red. Vyt. Alantas), Cleveland 1954, Margutis; *III Tautinių šokių šventė*, Chicago 1968.

MENAS

XX amžiaus pirmoje pusėje. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, kuriantis lietuvių parapijoms ir lietuvių bažnyčioms, buvo palankios sąlygos reikštis lietuvių menininkams. Tačiau tuo metu jų nebuvo ne tik Amerikoje, bet ir Lietuvoje, jie dar buvo skaičiuojami vienos rankos pirštais. Tarp daugelio bažnyčių yra nemažas skaičius ir stilingų, su priemaišomis vėlyvosios gotikos, baroko ir romanų stilių. Vienur kitur yra jaučiama ir lietuviškų nuotaikų, tačiau ši dirva iki šiol dar niekieno nebuvo tyrinėta ir konkrečiau sunku ką nors pasakyti. Lietuvių bažnyčias Amerikoje daugiausia statė kitataučiai architektai ir jas dekoravo kitataučiai menininkai, kurie į to meto lietuvius žiūrėjo iš aukšto ir vargiai galėjo ką nors lietuviška įnešti į savo kūrybą. Tai buvo ne tokie kitataučiai menininkai, kurie Lietuvoje sugebėjo sukurti savitą lietuvišką baroką ar lietuvišką gotiką.

Kiek ryškiau pasireiškė tapyba ir plastika. Pati pirmoji lietuvių meno paroda buvo surengta Vilniuje, Lietuvoje, 1907 m. Apie tą laiką Amerikoje Jonas Šileika (1883–1960) ir Antanas Aleksandravičius (1885–1970) studijavo meno mokyklose Chicagoje, kur 1910 m. juodu surengė pirmą lietuvių meno parodą. Tačiau Amerikoje jie pasiliko neilgai. 1922 m. Amerikon atvyko dailininkas Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) rinkti aukų Lietuvos Šaulių Sąjungai. Ta pačia proga jis surengė savo kūrinių parodas Chicagoje, New Yorke ir Washingtonė. Kitais metais jis įrengė lietuvių skyrių New Yorko pasaulinėje etnografinėje parodoje.

Su dideliu entuziazmu Amerikoje buvo sutiktas skulptorius Petras Rimša (1881–1961), kuris 1936–38 m. surengė savo kūrinių parodas net aštuoniose lietuvių kolonijose: Chicagoj drauge su šiame krašte baigusių studijas Miku Šileikiu, Clevelande, Detroite, Pittsburgė, Wilkes-Barre, Bostone, Baltimorėje ir New Yorke. Vietos lietuvių rūpesčiu P. Rimšos kūrinys Diena ir Naktis buvo padovanotas New Yorko Metropolitan meno muziejui, kur buvo surengta jo kūrinių paroda, ir Artojas pa-

dovanotas Bostono meno muziejui. Šie kūriniai tuose muziejuose tebėra ir šiandien. 1939 m. pasaulinėje parodoje New Yorke buvo išstatyti Stasio Ušinskio, Adomo Galdiko, Petro Kalpoko, Adomo Smetonos, Adomo Varno ir kitų lietuvių menininkų kūriniai.

Buvo keletas ir vietinių menininkų, kurie savo kūrinių parodomis pasirodydavo ir lietuvių tarpe: minėtas tapytojas Mikas Šileikis (g. 1893), atvykęs iš Lietuvos ir 1923 m. baigęs Chicagos Meno Institutą, Viliamas Vitkus (Witkus; g. 1886), Antanas Skupas (Cooper; g. 1907), Antanas J. Vaikšnoras (g. 1918), Aleksandra Vitkauskaitė-Merker (g. 1920), Jonas Subačius (g. 1904). II pasaulinio karo metu atvykęs Mstislavas Dobužinskis (1875–1957) piešė dekoracijas Metropolitano operai. Visi minėti menininkai yra aukšto lygio, gerai žinomi ir JAV meno atstovų tarpe.

Amerikoje yra įsikūrę keletas žymių žydų, kilusių iš Lietuvos, dailininkų: Jacques Lipschitz, William Zorach, Max Band. II pasaulinio karo metu atvyko ir kaunietis Arbiť Blatas. Bet jie nepalaikė ryšių su lietuviais, tik spaudoje visada pažymima, kad jie kilę iš Lietuvos (born in Lithuania).

Gal yra ir daugiau iš senosios kartos kilusių lietuvių menininkų, bet jie nežinomi.

XX amžiaus trečiame ketvirtyje, naujai atvykus visam būriui lietuvių menininkų, lietuvių architektūra, o ypač tapyba ir plastika, pasireiškė daug gyviau, nors daugeliui jų dėl kasdieninės duonos reikėjo griebtis visokių darbų ar mokytis pritaikomojo meno. Naujai atvykę menininkai daugiausia įsikūrė Chicagoje, New Yorke ir Clevelande. Iš tremties Vokietijoje lietuviai dailininkai atvyko į JAV su geroku europinio meno patyrimu ir pasisavintu jo skoniu. Nemaža dalis jų stėjo į amerikiečių meno draugijas, dalyvauja jų parodose, laimi įvairių atžymėjimų bei premijų. Jų padėtis pradžioje buvo sunki, ypač tų, kurie norėjo eiti savo pasirinktuoju modernizmo keliu. Kurie nebuvo nutraukę tradicinių ryšių su tautinėmis bei religinėmis idėjomis, surado savo darbui tinkamą dirvą lietuvių bažnyčiose bei vienuolynuose.

Bažnyčių dekoravimui lietuvių liaudies tautiškais motyvais pradžią yra padaręs Jonas Subačius, nuo 1939 m. dirbęs bažnyčių dekoravimo srityje. Pasitaikydavo ir vietinių menininkų, kurie pagal duotus lietuvių liaudies meno pavyzdžius išdeko-

ruodavo lietuvių bažnyčias lietuviškais motyvais. Pvz., dailininkas Paul H. Daubner kun. Juozo Karaliaus nurodymais 1938 m. lietuvių liaudies motyvais išdekoravo Shenandoah lietuvių šv. Jurgio bažnyčią. Bet tai retas atsitikimas. Tautinius motyvus į bažnyčių dekoravimą įvedė pabėgėliai iš Lietuvos. Iš atėivių pirmasis buvo Alfonsas Valeška (g. 1905), kuris 1951–1952 m. realistiniais paveikslais išdekoravo šv. Kryžiaus bažnyčią Chicagoje: Karaliaus Mindaugo krikštas 1251 m., Aušros Vartų gatvė Vilniuje, Žemaitijos Kryžių kalnas, Tėvo Marquette atvykimas.

Pirmoji lietuvių bažnyčia, pastatyta pagal naujai atvykusio architekto Stasio Kudoko (g. 1898) projektą, yra Clevelande Nepaliaujamos Pagalbos Švenčiausios Mergelės (1952). Jos dekoravimą atliko dailininkas Kazys Varnelis (g. 1917). Bažnyčios fasado Dievo Motinos statula yra dailininko Vytauto Raulinaičio (1918–1968). Pagal S. Kodoko planus pastatytas seserų vienuolynas, klebonija, pradžios mokykla ir visuomenės bei sporto salės. Beveik tuo pačiu metu (1950–1953) architektas Kazys Kriščiukaitis (1901–1965) pastatė paminklinę Šiluvos Marijos koplyčią Nekaltai Prad. švč. Mergelės Marijos Kongregacijos vienuolyne Putname, Conn. Koplyčios vidų dekoravo K. Varnelis. Jis sukūrė dešimtį vitražinių langų, atvaizduodamas žymesnius stebuklingus Marijos šventovių paveikslus Lietuvoje: Pažaislio, Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos, Vilniaus Aušros Vartų, Vilniaus šv. Jono bažnyčios, Krekenavos, Trakų, Pivašiūnų, Kazokiškio ir Marijos apsireiškimo Šiluvoje.

Lietuvos krikšto 700 metų jubiliejui paminėti 1953–1957 m. Chicagoje, Marquette Parke, pagal architekto Jono Muloکو (g. 1907) planus buvo pastatyta lietuviško baroko švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia, kurios vidaus ornamentika primena Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčią ir žemaičių medžio drožinius. Vytautas Kašuba tai bažnyčiai sukūrė keturis Marijos reljefus, vaizduojančius Lietuvos šventovių paveikslus (Vilniaus Aušros Vartų, Pažaislio, Šiluvos ir Žemaičių Kalvarijos). A. Valeška iš lauko sienoje padarė didelę Mindaugo krikšto mozaiką. Sesuo Mercedes nutapė kubistinio stiliaus didelį altoriaus paveikslą Šiluvos stebuklą ir Kazimieras Žoromskis (g. 1918) — tviskančiomis spalvomis Pietą. Bažnyčios frontą puošia du lietuviškų koplytstulpių stiliaus bokštai. Būdinga, kad daugelį naujai pastatytų lietuvių bažnyčių, kurioms pla-

nus rengė lietuviai architektai, taip pat puošia koplytstulpiniai bokštai.

Dar daugiau lietuviškų motyvų yra to paties architekto J. Muloko suplanuotoje East St. Louis Nekalto Prasiždėjimo šventovėje, kurios frontą puošia koplytstulpinis bokštas, abiejų pusių frontines sienas Vyčio kryžiai, viduje šeši vitražiniai langai su Lietuvos šventovių stebuklingais Marijos paveikslais. Visa vidaus ornamentika dvelkia lietuviškais drožiniais ir Lietuvos katalikų bažnyčių istorija. Vidurinės navos evangelijos pusėje viršutiniuose languose yra šie paveikslai: Pijaus XII herbas, šv. Petras, vyskupo Alberto R. Zuroveste herbas (trečio Bellevilles vyskupo, kurio metu įsteigta lietuvių parapija), Lietuvos kankinio šv. vyskupo Juozapato paveikslas, šv. Kazimieras, vysk. Melchioras Giedraitis, Inocento IV herbas, karalius Mindaugas, Krėvos herbas, arkiv. Jurgis Matulaitis, Pijus XI ir arkiv. Juozas Skvireckas (paskutinai trys buvo Lietuvos bažnytinės provincijos steigėjai), Kauno herbas, poetas Maironis ir Raseinių herbas. Skaitymo–epistolos pusėje: Bellevilles pirmo vysk. Jono Janseno herbas, Popiežius Pijus X, Bellevilles antro vysk. Henriko Althofo herbas, pirmas Amerikoje įšventintas kunigu lietuvių kilmės kunigaikštis Dimitrijus Galicinas, pirmas JAV vyskupas Jonas Carroll, lietuvių misininkas XVII a. Kinijoje jėzuitas Andrius Rudamina, Lietuvos Vytis, Vytautas Didysis, Vilniaus herbas, vysk. Valerijonas Protasevičius, Vilniaus Akademijos įsteigėjas, Grigalius XIII, suteikęs tai Akademijai privilegiją, kardinolas Tiškus–Tiškevičius, Varnių herbas, vyskupas Motiejus Valančius ir Žemaitijos herbas. Vidaus dekoravimą ir vitražus atliko Vytautas Jonynas. Jis yra dekoravęs ir 1967 m. pastatytą šiluvos Marijos bažnyčią Maizeville, Pa.

Būdingas yra J. Muloko atliktas tėvų marijonų vienuolyno ir dienraščio Draugo spaustuvės Chicagoje derinys. Vienuolyno maža koplyčia yra dekoruota kelių lietuvių menininkų: K. Varnelio vitražai, Eleonoros Marčiulionienės (g. 1912) sukurti iš keramikinės skulptūros kryžiaus keliai, Ados Korsakaitės (g. 1931) mozaika.

Taip pat būdinga yra J. Muloko sukonstruota Viešpaties Atsimainymo bažnyčia Maspeth, N.Y., stoginio stiliaus. Vidaus dekoravimą atliko Vyt. Jonynas. Bažnyčios frontui šv. Kazi-

miero metalinę statulą sukūrė Aleksandras Marčiulionis (g. 1911). Bažnyčia pašventinta 1962 m.

Originali yra ir tėvų pranciškonų koplyčia Kennebunkporte, kurios statybai planus parengė architektas Alfredas Kulpavičius (g. 1923), vidų ir vitražus dekoravo Vytautas Jonynas. Koplyčios statyba atlikta 1966–1967 m. Provinciolų tėvo Jurgio Gailiušo ir Leonardo Andriekaus rūpesčiu Kennebunkporto vienuolyne yra sutelkta apie 150 lietuvių dailininkų paveikslų galerija.

Meno atžvilgiu visus minėtus lietuvių architektūrinius paminklus Amerikoje vainikuoja Šiluvos Marijos koplyčia, įrengta Nekalto Prasidėjimo šventovėje Washingtone ir 1966 m. pašventinta. Koplyčios turiniui medžiagą parengė istorikai kun. Viktoras Gidžiūnas, Antanas Kučas ir Simas Sužiedėlis. Atskirų detalių projektus darė Vytautas Jonynas, Albinas Elskus ir Vytautas Kašuba. V. Jonynas atliko visus Kankinių Koplyčios dekoravimo darbus šv. Petro bazilikoje Romoje; koplyčią 1970 birželio 7 pašventino pats popiežius Paulius VI.

Jau gyvendami Vokietijoje ar kituose vakarų Europos kraštuose lietuviai dailininkai buvo kūrybingi savo darbais ir veiklūs. Jie rengė parodas savo tautiečiams ir kitataučiams, steigė studijas ir ne vienas savo kūryba atkreipė kitataučių dėmesį ir iškilo jų tarpe pvz. Adomas Galdikas, Vytautas Jonynas, Vytautas Kasiulis ir kiti. Atvykę į Ameriką, tą kūrybingumą bei veiklumą tęsė toliau.

Pradžioje, kol prisitaikė prie naujų gyvenimo sąlygų, buvo jaučiamas laikinas apmirimas, su parodomis pasirodydavo tik vienas kitas, bet nuo 1960 metų vėl pradėjo reikštis didesnis aktyvumas parodų rengimo atžvilgiu. Pavienių ir kolektyvių parodų kasmet vidutiniškai būdavo surengiama apie 35–40 (plg. Aidų 1964–1969 m. komplektus).

Yra kelios lietuvių menininkų galerijos: 1955 m. A. Šalčiaus–Almaus įsteigta Great Neck, N.Y., 1957 m. Chicagoje atidaryta Čiurlionio vardo galerija, kuri telkia nuolatinei kolekcijai paveikslus ir rengia įvairių dailininkų parodas; 1964 m. Clevelande V. Gedgaudas buvo atidaręs International Gallery, kuri 1968 m. užsidarė; 1965 m. Chicagoje Stasys Orentas atidarė „69“ galeriją.

Veikia visa eilė taikomojo meno studijų: bažnytinio meno srityje pirmiausia Chicagoje pradėjo dirbti Adolfas Valeška ir Kazys Varnelis. New Yorke tokias studijas atidarė 1957 m. Vyt. Jonynas, 1963 m. Albinas Elskus. Prieš tai veikė New Yorke Jono Subačiaus meno studija, dekoravusi daugiausia lietuvių bažnyčias. Naujų ateivių įsteigtos studijos plačiu mastu yra įėjusios ir į amerikiečių visuomenę, net laimėjusios konkursus. Jų vitražų, skulptūrų ir dekoracijų rasime visoje Amerikoje. Pvz. Vyt. Jonynas, jo paties žodžiais, iki 1969 m. vidurio buvo jau išdekoravęs 140 bažnyčių, jų tarpe tik 10% lietuvių, ir visų darbai atlikti originaliai.

Šaltiniai. Povilas Reklaitis, **Die Bildende Kunst der Litauischen Emigration 1945–1966**, Acta Baltica 1966. Aukščiau minėtų lietuvių pastatų aprašymų leidiniai. Aidų komplektai, Lietuvių Enciklopedija bei Papildymai.

RELIGINIS GYVENIMAS

KATALIKŲ PARAPIJOS IR VIENUOLIJOS

Kaip jau matėme iš visų lietuvių kultūrinės, tautinės ir politinės veiklos aprašymų, lietuvių ateiviuose stipriai pasireiškė jų religinis nusistatymas. Atvykę iš katalikiško krašto, dauguma mūsų ateivių norėjo praktikuoti savo tikėjimą taip, kaip Lietuvos bažnyčiose. Todėl jas ėmėsi statyti ten, kur apsigyvendavo didesnis lietuvių skaičius. Iki XIX amžiaus galo, kaip jau galėjome pastebėti pirmoje šios knygos dalyje, jų pastangomis įsisteigė 39 lietuvių parapijos, o XX amžiuje jų padaugėjo dvigubai, nes žymiai padidėjo ateivių ir jų prieauglio skaičius. Tik čia ištiko savotiška pikta ironija: Lietuvoje katalikus persekiojo okupantai rusai, o Amerikoje juos niekino patys lietuviai — laisvamaniai ir socialistai.

Šiame skyriuje tenka nors trumpai apžvelgti tolimesnį religinį lietuvių pasiskirstymą pagal jų bažnytinį priklausymą.

Parapijos. Tikslesniam lietuvių katalikų parapijų augimo vaizdui susidaryti, čia tęsiame (140–141 p.) nuo pat XX amžiaus pradžios įsikūrusių parapijų sąrašą:

- 1901 m. Chicago, Ill. — Šv. Juozapo.
- 1902 m. Kingston, Pa. — Švč. Marijos.
- 1902 m. Philadelphia, Pa. — Šv. Jurgio.
- 1902 m. Springfield, Ill. — Šv. Vincento.
- 1902 m. Wanamie, Pa. — Švč. Marijos. Prie šios parapijos priklauso Šv. Juozapo Hanover, Pa., filija.
- 1903 m. Ellsworth-Bentleyville, Pa. — Šv. Luko.
- 1903 m. Export, Pa. — Švč. M. Aplanckymo.
- 1903 m. Kenosha, Wis. — Šv. Petro.
- 1903 m. Lawrence, Mass. — Šv. Pranciškaus.
- 1903 m. Marion Heights, Pa. — Nepaliaujamoms Pagalbos.
- 1903 m. Nashua, N. H. — Šv. Kazimiero.
- 1903 m. Pittsburgh, Pa. — Šv. Vincento.

- 1903 m. Sheboygan, Wis. — Nekalto Prasiidėjimo. Prie jos, kaip filija, priklauso Port Washington Šv. Ambraziejaus parapija.
- 1904 m. Amsterdam, N.Y. — Šv. Kazimiero.
- 1904 m. Boston, Mass. — Šv. Petro.
- 1904 m. Chicago, Ill. — Šv. Mykolo.
- 1904 m. Chicago, Ill. — Šv. Kryžiaus.
- 1904 m. Grand Rapids, Mich. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1905 m. Chicago, Ill. — Aušros Vartų.
- 1906 m. Chicago, Ill. — Visų Šventųjų.
- 1906 m. Donora, Pa. — Šv. Juozapo.
- 1906 m. Kewanee, Ill. — Šv. Antano.
- 1906 m. New York, N.Y. — Aušros Vartų.
- 1906 m. Pittsburgh, Pa. — Šv. Kazimiero.
- 1907 m. Bayonne, N.J. — Šv. Mykolo.
- 1907 m. Bridgeport, Conn. — Šv. Jurgio.
- 1907 m. Easton, Pa. — Šv. Mykolo.
- 1907 m. Girardville, Pa. — Šv. Vincento.
- 1907 m. Omaha, Nebr. — Šv. Antano.
- 1908 m. Detroit, Mich. — Šv. Jurgio.
- 1908 m. Lowell, Mass. — Šv. Juozapo.
- 1908 m. Maspeth, N.Y. — Viešpaties Jėzaus Atsimainymo.
- 1908 m. New Haven, Conn. — Šv. Kazimiero.
- 1909 m. Brooklyn, N.Y. — Šv. Jurgio.
- 1909 m. Cambridge, Mass. — Nekalto Prasiidėjimo.
- 1909 m. Youngstown, Ohio — Šv. Pranciškaus.
- 1910 m. Saginaw, Mich. — Šv. Jurgio.
- 1911 m. Chicago Heights, Ill. — Šv. Kazimiero.
- 1911 m. Cicero, Ill. — Šv. Antano.
- 1911 m. Coaldale, Pa. — Šv. Jono.
- 1911 m. Paterson, N.J. — Šv. Kazimiero.
- 1911 m. Rockford, Ill. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1911 m. Tamaqua, Pa. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1911 m. Utica, N.Y. — Šv. Jurgio.
- 1912 m. Camden, N.J. — Šv. Jurgio.
- 1912 m. Chicago, Ill. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1912 m. E. Chicago (Indiana Harbor, Ind.) — Šv. Pranciškaus.
- 1912 m. Norwood, Mass. — Šv. Jurgio.
- 1913 m. Athol, Mass. — Šv. Pranciškaus.

- 1913 m. Jersey City, N.J. — Šv. Onos.
- 1913 m. Miners Mills (Wilkes-Bare), Pa. — Šv. Pranciškaus.
- 1913 m. Racine, Wis. — Šv. Kazimiero.
- 1913 m. Reading, Pa. — Šv. Antano.
- 1913 m. Sugar Notch, Pa. — Šv. Petro ir Povilo.
- 1914 m. Binghamton, N.Y. — Šv. Juozapo.
- 1914 m. Brooklyn, N.Y. — Švč. M. Apreiškimo.
- 1914 m. Chicago, Ill. — Nekalto Prasiidėjimo.
- 1914 m. Dayton, Ohio — Šv. Kryžiaus.
- 1914 m. Harrison-Kearny, N.J. — Sopulingos Dievo Motinos.
- 1914 m. Milwaukee, Wis. — Šv. Gabrieliaus.
- 1914 m. Niagara Falls, N.Y. — Šv. Jurgio.
- 1914 m. Scranton, Pa. — Šv. Mykolo.
- 1915 m. Bridgeville, Pa. — Šv. Antano.
- 1915 m. Sioux City, Iowa — Šv. Kazimiero.
- 1915 m. St. Louis, Mo. — Šv. Juozapo.
- 1915 m. Westfield, Mass. — Šv. Kazimiero.
- 1916 m. Braddock, Pa. — Šv. Izidoriaus.
- 1916 m. Gary, Ind. — Šv. Kazimiero.
- 1916 m. Rochester, N.Y. — Šv. Jurgio.
- 1917 m. Akron, Ohio — Šv. Petro.
- 1917 m. Albany, N.Y. — Šv. Jurgio.
- 1917 m. Ansonia, Conn. — Šv. Antano.
- 1917 m. Frackville, Pa. — Švč. M. Apreiškimo.
- 1917 m. Haverhill, Mass. — Šv. Jurgio.
- 1917 m. St. Clair, Pa. — Šv. Kazimiero.
- 1918 m. Duryea, Pa. — Šv. Juozapo.
- 1918 m. Kansas City, Kansas — Šv. Kazimiero.
- 1919 m. Providence, R.I. — Šv. Kazimiero.
- 1920 m. Detroit, Mich. — Šv. Petro.
- 1921 m. Detroit, Mich. — Šv. Antano.
- 1921 m. Schenectady, N.Y. — Šv. Kryžiaus.
- 1922 m. Vandergrift, Pa. — Šv. Kazimiero.
- 1924 m. Chester, Pa. Aušros Vartų.
- 1924 m. Luzerne, Pa. — Šv. Onos.
- 1924 m. Philadelphia, Pa. — Šv. Andriejaus.
- 1925 m. Worcester, Mass. — Aušros Vartų.
- 1927 m. Maizeville, Pa.—Šv. Liudviko, nuo 1966—Šiluvos.

1927 m. Chicago, Ill. — Švč. M. Gimimo.
1929 m. Cleveland, Ohio — Nepaliaujamos Pagalbos.
1933 m. Custer, Mich. — Švč. Marijos.
1941 m. Los Angeles, Calif. — Šv. Kazimiero.

Kaip matyti iš šio sąrašo, per 41 metus lietuviai įsteigė 91 naują parapiją ir dvi filijas. Pridėjus 39 devynioliktojo šimtmečio parapijas, viso susidaro 132. Ne visos jos išsilaikė ligi šių dienų. Jų dalį pradžioje paveržė lenkai. Kai kurios priglaudė ir kitų tautybių katalikus ir ilgainiui steigėjai lietuviai atsidūrė mažumoje. Dalis sunyko lietuviams išsikėlus kitur ar dėl laisvamanių keliamų sumaiščių. Ne visoms joms pavyko visą laiką turėti lietuvių kunigus. Lietuvių parapijas silpnino ir mišrių šeimų didėjimas, kuriose jau buvo kalbama angliškai ir lietuvių geso jaunosiose kartose.

Pennsilvanijos lietuviai katalikai savo parapijų gausumu — jų įsteigta 47 — pralenkia visų kitų valstijų lietuvių parapijų skaičius, nes čia spietėsi dauguma mūsų pirmųjų ateivių. Juos atviliojo gausi darbo pasiūla anglies ir plieno pramonėje. Todėl čia kūrėsi ir visi lietuviybės sąjūdžio centrai. Anglies pramonei sumažėjus, lietuvių ateivija pasuko į daugiau darbo žadančias sritis vakarų link, kur dygo nauji didžios pramonės židiniai. Jie patraukė ir dalį Pennsilvanijos lietuvių, ypač jaunesnius, dar nespėjusius sėsliau įsikurti. Tuo būdu mažėjo ir lietuviškas elementas savose parapijose.

Iš kitos pusės, po I pasaulinio karo dalį Amerikos lietuvių patraukė nepriklausoma Lietuva, o Amerika apribojo iš Lietuvos įvažiuojančių ateivių skaičių. Tai sustabdė ateivijos prieauglį. Žmonės po karo pradėjo daugiau savo vaikų leisti į mokslius, kas pravėrė duris į spartesnę suamerikonėjimą ir platesnę anglų kalbos vartojimą. Prie šios normalios tvarkos turėjo taisyti lietuvių organizacijos ir parapijos.

Po II pasaulinio karo atvyko nauja lietuvių ateivija. Jos tarpe buvo daug mokslus išėjusių profesionalų. Tačiau dėl daugelio skirtingų aplinkybių jie nesugebėjo įsijungti į senųjų ateivių organizacijas, o jų atsineštinės nepatraukė senųjų. Naujieji gausiai leido savo vaikus į mokslius, kas sudarė sąlygas ir jiems greičiau amerikonėti. Tačiau tai neturėtų bauginti dėl lietuviybės ateities, nes žymi to jaunimo dalis gan veikliai jungiasi į lietuvišką veiklą ir sudaro lietuviškas šeimas.

Lietuvių parapijoms Amerikoje atsirado nauja grėsmė. Tai lotynų kalbos pakeitimas į anglų kaip pasėka Vatikano II susirinkimo (1962–1965) nuostatų dėl tautinių kalbų. Mūsų parapijos kalbos atžvilgiu jau gerokai mišrios ir daugeliui tenka pasirinkti anglų kalbą arba ją derinti su lietuvių. Derinys darosi ypač sunkus mažesnėse parapijose, nes senesnės kartos ateivių nedaug beliko, o jaunesnieji ir patys klebonai silpnai temoka lietuviškai. Praktiškai sumetimai linksta į anglų kalbą. Parapijų lietuviškumą tegali išlaikyti naujieji ateiviai, kur yra didesni jų telkiniai.

1966 m. Clevelande kilo sąjūdis sudaryti lietuvių jaunimo žygį (delegaciją) pas popiežių Paulių VI su prašymu paskirti JAV lietuvių vyskupą, kuriam būtų pavesta tvarkyti visas lietuvių parapijas. Ta proga uolus to sumanymo rėmėjas kun. Kęstutis V. Žemaitis surinko žinias apie visus laisvojo pasaulio lietuvių kunigus. Jis sudarė atskirai lietuvių parapijų JAV sąrašą pagal 1966 m. The Official Catholic Directory (žr. 1970 m. Elenchus), kuriame sužymėta 117 lietuvių parapijų. Jų tarpe kun. Žemaitis paženklino žvaigždutėmis 21 parapiją, kurios yra ar buvo žinomos didesniu lietuvių skaičiumi, bet Directory nepažymėtos kaip lietuvių parapijos. Jose gyvena ar dirba 29% (177 iš 610) lietuvių kunigų. Iš šios statistikos atrodo, kad viso šimtmečio ateivijos eigoje sunyko apie ketvirtadalis (smulkesnių) parapijų.

Visa tai nė kiek nemažina Amerikos lietuvių katalikų užsimojimo ir didelės materialinės aukos, skirtos ne tik savo dvasios troškimams patenkinti, bet per jas įdiegti lietuviybę ir tėvynės meilę ateinančioms kartoms.

Amerikos lietuvių katalikų parapijos buvo jų pasididžiavimas ir kultūringas pasirodymas kitataučių ir amerikiečių akyse su savo šventėmis, parengimais, tautinių sukaikių minėjimais, paradais ir eitynėmis. Ypač juos džiugino Lietuvos vyskupų lankymasis. Čia buvo atvykęs arkiv. Jurgis Matulaitis (1926), vysk. Petras Pranciškus Būčys (keletą kartų), vysk. Teofilus Matulionis (1934) ir vysk. Mečislovas Reinys (1937). Jie aplankydavo beveik visas lietuvių parapijas. Didesnėse kolonijose būdavo suruošiami priėmimai ir banketai, kuriuose dalyvaudavo ir aukštesnieji amerikiečių dvasiniai ir valdžios pareigūnai.

Kiek visos parapijos kainavo pinigais, šiandien apskaičiuoti neįmanoma. Tegalima tik pasakyti, kad visa atėjo iš savanoriškų lietuvių ateivių aukų, kurios įgalino pastatyti ne vien bažnyčias, klebonijas, sales, mokyklas, labdarybės prieglaudas, bet ir jas išlaikyti per daugybę metų. Pirminių bažnyčių išliko nedaug. Jas reikėjo taisyti, atnaujinti arba visai naujas statyti. Vien per kelioliką paskutinių metų buvo pastatyta eilė naujų ir puošnių tautinio stiliaus pačių lietuvių architektų suprojektuotų bažnyčių, kaip antai Chicagoj, Clevelande, Custeri, Daytone, Harrison-Kearny, Los Angeles, Maspethe, Maizevillėje ir kitur.

Tarytum visų šių šventovių vainikas yra Šiluvos Marijos lietuvių koplyčia Washingtone Nekaltojo Prasidėjimo Šventovėje, kurią Marijos garbei pastatė visi JAV katalikai. Kadangi buvo numatyta šioje šventovėje įrengti įvairių tautų Marijos koplyčias, tai tuo pasinaudojo ir Amerikos lietuviai katalikai. Iniciatyvos ėmėsi Lietuvos atstovas Washingtone Juozas Kajeckas, prel. Liudvikas Mendelis, prel. Juozas Karalius ir kun. Juozas Čepukaitis, kurie prašė vysk. Vincentą Brizgį organizuoti koplyčios įrengimą. Gavęs daugumos lietuvių klebonų pritarimą, vysk. V. Brizgys sudarė reikiamą komitetą. Šiluvos Marijos koplyčia buvo iškilmingai pašventinta 1966 rugsėjo 4.

Amerikos lietuviai savo aukomis daug prisidėjo ir prie Lietuvos kankiniams prisiminti koplyčios įrengimo Šv. Petro Bazilikoje Romoje, kurią 1970 liepos 7 pašventino popiežius Paulius VI. Tai Aušros Vartų koplyčia, kuri oficialiai pavadinta Mater Misericordiae (Dievos Motinos Gailestingumo) vardu. Jos įrengimą organizavo taip pat vysk. V. Brizgys.

Vienuolijos Amerikoje atsirado kaip pagalbinės bendrijos lietuvių katalikų parapijų apaštalavimo ir mokymo bei auklėjimo darbuose.

Steigiant prie parapijų mokyklas buvo reikalingi mokytojai, tiksliau tariant, seserys vienuolės mokytojos kaip tai buvo priimta kitataučių katalikų parapijose. Pirmoji tokia lietuvių vienuolija buvo *Šv. Kazimiero seserų kongregacija*, kurią 1907 m. įsteigė kun. Antanas Staniukynas. Jų pirmasis vienuolynas ir mokykla buvo prie Šv. Kryžiaus parapijos Mt. Carmel, Pa. Jų branduolį sudarė trys lietuvaitės: sesuo M. Marija Kauptaitė, sesuo M. Immaculata Dvaranauskaitė ir sesuo M. Con-

cepta Unguraitytė. Vienuolijos motiniškieji namai buvo pastatyti Chicagoje 1911 m.

Prieš I pasaulinį karą jos jau dirbo 7 mokyklose. 1932 m. turėjo dvi mergaičių akademijas ir vadovavo 25 parapijų mokykloms, kuriose mokėsi apie 7000 vaikų, o 1955 m. jau turėjo 6 aukštesnes mokyklas, kur mokytojavo 88 seserys ir buvo 1514 mokinių; taip pat vadovavo 37 pradžios mokykloms, kuriose dirbo 224 seserys ir mokėsi 9394 vaikai. 1952 m. Chicagoje buvo pastatyta didžiulė aukštesnioji mokykla, pavadinta Marijos vardu (Maria High School).

Kazimierietės dirba ir labdaros srityje. Jų priežiūroje yra trys ligoninės Chicagoje ir senelių prieglaudos Orland Park, Ill., ir Newtown, Pa., ir misija Argentinoje. Nuo 1920 m. turėjo savo vienuolyną ir gimnaziją Lietuvoje. 1964 m. kazimierietės turėjo 478 seseris. Jų darbų plotai padidėjo amerikiečių tarpe, o susiaurėjo lietuvių veikloje.

1922 m. į auklėjimo ir labdaros darbus įsijungė *pranciškie-tės* — Šv. Pranciškaus ordino Dievo Apvaizdos lietuvaičių seserų vienuolija Pittsburge. Jų užuomazga atsirado iš lenkių nazariečių vienuolijos, kur buvo ir lietuvaičių, kurios pradžioje mokė ir lietuvių mokyklose. Seserys prancišketės greitai apėmė daugelį lietuvių parapijų mokyklų ir Pittsburge įsteigė savo akademiją (aukštesniąją mergaičių mokyklą). 1957 m. prancišketės jau turėjo 245 seseris, 20 pradžios mokyklų su 4945 mokiniais, 4 aukštesniąsias mokyklas su 630 mokinių, kurių 70% sudarė lietuvių kilmės vaikai. Dabar jos turi 22 mokyklas, bet lietuvių mokinių skaičius jose žymiai kritęs. Be to, prancišketės turi 15 katechizacijos centrų, kuriuos lanko apie 1500 valdžios mokyklų lietuvių ir kitataučių mokinių. San Paolo Brazilijoje jos turi savo misiją. 1963 m. kongregacija turėjo 233 seseris JAV ir 75 Pietų Amerikos misijose. Prancišketės rūpinasi ir gailėstingumo darbais. Per eilę metų jos paruošė nemaža diplomuotų gailėstingųjų seserų ir 1952 m. su federalinės valdžios pagalba Mt. Vernon, Ill., pasistaatė Gailėstingojo Samariečio ligoninę su 115 lovų.

1924 m. išaugo trečia lietuvaičių vienuolija — *Nukryžiuotojo Jėzaus seserų kongregacija*, kurios tikslas — gailėstingumo darbai ir vaikų auklėjimas prieglaudose bei mokyklose. Vienuolija įsisteigė tėvo Alfonso Urbonavičiaus, C.P., pastangomis Elmhurst, Pa., netoli Scrantono. Čia buvo motiniškieji

namai, noviciatas, aukštesnioji mokykla, pedagoginiai kursai ir vaikų prieglauda. 1945 m. vienuolijos centras persikėlė į Brocktoną, Mass. Dabar yra apie 150 seserų, kurios dirba lietuvių ir kitataučių parapijų ir aukštesniosiose mokyklose. Turi dvejus seneliams namus: vienus Elmhurste, kitus Brocktone.

Ketvirtoji lietuvaikių seserų vienuolija — *Nekaltai Pradėtosios švč. Mergelės Marijos seserų kongregacija*, populiariai žinoma kaip Putnamo seselės, yra atkilusi iš Lietuvos. Tai buvo pirmoji lietuviška vienuolija, kurią įsteigė Marijampolėje 1918 m. arkiv. Jurgis Matulaitis, tada dar kunigas marijonas. Ši vienuolija yra naujųjų laikų vienuolių pobūdžio. Esminiai jos bruožai: gilus dvasinis gyvenimas ir veiklus apaštalavimas, eiti ir dirbti ten, kur tik galima įnešti Kristaus dvasią.

Pirmos penkios Nekaltai Pradėtosios Marijos seserys atvyko į Ameriką talkinti tėvams marijonams (1936). Vėliau jų atvyko daugiau. 1939 m. jos gavo Connecticut valstijos chartą ir įsikūrė savo namus (Villa Maria) Thompsons, o 1943 m. įsigijo Putname sodybą, kuri tapo vienuolijos motiniškuoju namu. Kitais metais čia jos surengė mergaičių stovyklą, kuri davė pradžią pedagoginės stovyklos sistemai. 1969 m. atšventė 25 metų stovyklavimo jubiliejų ir Vermonto valstijoje, prie Marlboro, įsigijo naują stovyklavietę ir ją pavadino Neringa. Ji pradėjo veikti 1970 m. vasarą.

1948 m. prel. Pr. Juras atgabeno į Putnamą spausdinimo mašinas ir davė pradžią seserų Immaculata Press spaustuvei, kur spausdinamos knygos, žurnalai ir įvairūs kiti spaudiniai. 1946 m. seserys priėmė globoti 10 iš Europos atvykusių lietuvaikių našlaičių, o 1949 m. įsteigė bendrabutį studijuojančioms mergaitėms, kurios mokosi Putnam Catholic Academy ar Annhurst College. Bendrabuty mergaitės mokomos liuanistinių dalykų, joms perteikiamos lietuviškos tradicijos bei papročiai ir auklėjamos lietuviškoj katalikiškoj dvasioj. Seserys turi skyrius Toronte ir Montrealy Kanadoje. Putname 1955 m. buvo pastatyta puošni lietuviško stiliaus koplyčia — paminklinė Marijos šventovė. Putnamiškės seserys vadovauja stovykloms ir Dainavoje. Dabartiniu metu kongregacija turi 47 seseris. Jų globoje kasmet rengiamos rekolekcijos moterims.

Prie Marijos Vilos Thompsons veikia senesio amžiaus žmonių poilsio namai (Rest Home), kuriuose telpa 35 gyventojai. Kiek toliau nuo motoniškų namų 1968 m. pastatyti dideli mo-

derniški Matulaičio Slaugymo namai (Matulaitis Nursing Home), kuriuose numatoma vietos 120 asmenų.

Pati jauniausioji lietuvačių seserų yra Regina Pacis *Benediktinių* vienuolija, įsikūrusi Bedford, N.H., 1957 m. Ją įsteigė po II pasaulinio karo čia atvykusios lietuvaitys benediktinės iš Lietuvos — Rafaelė Šimonytė ir Alfonsa Eidimaitė. Yra tik keturios narės. Jos turi vaikų darželį ir ruošia rekolekcijas moterims.

Iš vyrų vienuolių pirmieji JAV įsikūrė *Marijonai*. Juos čia misijų darbams 1913 m. pakvietė kazimieriečių seserų įsteigėjas kun. A. Staniukynas. Savo veiklą marijonai pradėjo paimdami Chicagoje Šv. Mykolo parapiją ir laikraščio Draugo administravimą. Po kelerių metų jie perėmė Aušros Vartų parapiją ir mokyklą ir lankėsi su misijomis lietuvių parapijose. Apėmę dar porą parapijų, Hinsdale, Ill., įkūrė savo vienuolyną, naujokyną ir 1926 m. kolegiją, kuri 1930 m. buvo perkelta į Marianapolį, Thompson, Conn., o Hinsdale buvo įsteigta seminarija (1934).

Įsitraukę į mokymo ir auklėjimo darbą, marijonai leido savo laikraščius ir perėmė Draugo redagavimą bei leidimą. Ilgai vadovavę Spaudos Draugijai, 1948 m. įsteigė Lietuviškos Knygos Klubą, kuris leidžia ir platina knygas. Marijonai ypatinai pagarsėjo Marianapolio kolegija, kuri kun. Jono Navicko laikais (1926–1941) išauklėjo daug susipratusių lietuvių inteligentų veikėjų ir kunigų. Dabar Marianapoly veikia Preparatory School, kurioj mokosi daugiausia kitataučiai.

1956 m. Chicagoje buvo pastatyti centriniai vienuolijos rūmai ir įrengta didelė moderni spaustuvė. Marijonų veikla yra plačiai išsišakojusi Amerikoje, kur turi devynis vienuolynus ir dar du Argentinoje ir apie 70 vienuolių. Marijonai turėjo ir vyskupų: arkiv. Jurgis Matulaitis, vienuolijos atnaujintojas (1909) ir Vilniaus vyskupas, kurio beatifikacijos byla Romoje jau įpusėjusi, Pranciškus Karevičius, Pranciškus Petras Būčys ir Pranas Brazys.

Antroji vyrų vienuolija, susiorganizavusi į atskirą provinciją, yra *Pranciškonai*. Jie čia atsirado 1941 m. iš Lietuvos pranciškonų, studijavusių užsieniuose ir dėl karo negalėjusių grįžti į savo kraštą. Pirmutinis buvo tėvas Justinas Vaškys, o prie jo tuojau prisijungė tėvas Juvenalis Liauba. Jie įkūrė pastovų pranciškonų vienuolyną Greene, Me., o daugiau kunigų

atvykus, Kennebunkporte, Me., nusipirko didelius namus ir ten įsteigė provincijos centrą. Turi savo parapijas Bridgeville, Pa., ir St. Catherines bei Toronto Kanadoje.

1950 m. pranciškonai perėmė Bostoneėjusį Darbininką ir iš Vokietijos kultūros žurnalą Aidus. Kitais metais įsigijo namus Brooklyne, kur įsteigė savo vienuolyną ir spaustuvę. 1956 m. Kennebunkporte atidarė Šv. Antano berniukų kolegiją, kuri veikė ligi 1969 m. Joje greta reguliaraus kolegijų kurso buvo dėstomi ir lituanistiniai dalykai, tačiau dėl vietos nuošalumo ir mažėjančio mokinių skaičiaus turėjo užsidaryti. Patalpas panaudoja jaunimo stovykloms ir vasarotojams, kurių kas vasarą privažiuoja gana daug. Paskutiniu metu uoliai ruošiamasi prie Kultūros Židinio — Jaunimo Centro statybos Brooklyne. Pranciškonų kustodija (provincija) turi keturis vienuolynus JAV ir du Kanadoj. Jai priklauso apie 70 vienuolių.

Jauniausioji Amerikoje vyrų vienuolija yra tėvai *Jėzuitai*. II pasaulinio karo metu užsieny buvo atsidūrusių apie 30 lietuvių jėzuitų, kuriuos į atskirą provinciją Chicagoje pradėjo organizuoti kun. Jonas Kidykas. Čia jie leidžia žurnalą *Laiškai Lietuviams*, veikia jaunimo organizacijose (ateitininkai, skautai), profesoriauja universitetuose, veda misijas, vadovauja jaunimo stovykloms ir tt. Chicagoje pasistatė naują vienuolyną, koplyčią ir didžiulį Jaunimo Centrą, kuriame yra didelė salė, daug kambarių Aukštesniajai lituanistinei mokyklai ir įvairių organizacijų posėdžiams. Prie Jaunimo Centro yra Čiurlionio meno galerija ir Pasaulio lietuvių archyvas. Šiuo metu jie turi keturis vienuolynus (po vieną JAV, Kanadoje, Brazilijoje ir Urugvajuje) ir 35 vienuolius.

Kitataučių vyrų vienuolijose yra dar apie 90 lietuvių.

PROTESTANTAI

Evangelikai liuteronai. Tarp Amerikos lietuvių ateivių nuo pat pradžios buvo ir protestantų, kurie buvo pasisklaidę įvairiose vietose ir dėl mažo skaičiaus nepajėgė steigti savas bažnyčias. Jie lankydavosi kitataučių, dažniausiai vokiečių evangelikų pamaldose. Pirmąją evangelikų liuteronų lietuvių parapiją 1897 m. Philadelphijoje suorganizavo kun. Martynas Keturakaitis. Jam išvykus toliau į vakarus organizuoti kitų para-

pijų, pamaldas vedė kun. P. Drignaitis. Kun. Keturakaitis organizavo evangelikus liuteronus St. Louis ir 1903 m. įsteigė Jeruzalės parapiją Collinsvillėje, Ill., ir Ziono (Siono) parapiją Chicagoje (1910). Evangelikai liuteronai leido savo laikraščius ir knygas, rūpinosi švietimu ir labdara (Ziono Dukterų draugija).

II pasaulinio karo metu nuo raudonojo teroro 1944 m. pasitraukė žymus lietuvių protestantų skaičius, kurie ėmė organizuotis Vokietijoje, o paskui pasklido po įvairius kraštus. JAV atsidūrę daugiausia telkėsi Chicagoje. 1952 m. čia buvo įsteigta Tėviškės parapija. Jos klebonu yra kun. Ansas Trakis. 1954 m. buvo sudaryta Amerikos Lietuvių Evangelikų Liuteronų Taryba, kurion įeina JAV ir Kanadoje gyveną kunigai ir parapijų bei grupių pirmininkai. Lietuvių evangelikų liuteronų parapijos, filijos ir tarybos veikia Chicagoje, Los Angeles, Collnsville, Clevelande, Bostone, Detroite ir Brooklyne bei Hamiltone, Montrealyje ir Toronte Kanadoje.

Evangelikai reformatai laikosi kalvinistų tikėjimo ir tradicijų ir yra giminingi skotų bei amerikiečių presbiterionams. Tačiau išeivijoje jie nesijungia į vietinius protestantų sinodus. Bažnytinis atžvilgis sudaro savarankišką bendruomenę su savo sinodu, kuris nuo 1949 kasmet renkasi Chicagoje. Sinodo nutarimams įvykdyti, atstovauti ir bažnytiniais reikalais rūpintis renkama kolegija, kuriai pirmininkauja generalinis superintendentas. Nuo 1966 m. juo yra kun. Stasys Neimanas. Parapija Chicagoje veikia nuo 1949 m. Jai vadovauja kun. St. Neimanas, o jo padėjėjas yra kun. Povilas Dilys. Parapija turi chorą, dūdų orkestrą, sekmadieninę mokyklą, moterų draugiją ir jaunimo ratelį. Evangelikai reformatai mažesniais būriais gyvena New Yorke, Waterbury, Bostone, Baltimorėje, Clevelande ir kitur. Gyveną toliau nuo reformatų centrų pamaldas lanko pas evangelikus liuteronus.

Mažesnės protestantų sektos yra pasisklaidžiusios įvairiose JAV vietose. Tai baptistai, metodistai, sekmininkai, biblijos tyrinėtojai, lietuvių misijos draugija ir Lietuvių evangeliškasis susirinkimas. Pastarasis judėjimas prasidėjo Bostone 1950 m. Jo tikslas ne naują sektą kurti, bet padėti protestantiškajai suskilusiai krikščionybei išsigelbėti iš visų „izmų“, nurodant jai evangeliškąjį vienybės kelią. Šio religinio judėjimo iniciatoriai yra baptistų kun. J. T. Latakas, Bolius Micpovilius ir sekmininkų pamokslininkas A. Račius.

TAUTINĖ BAŽNYČIA

Atsiradimas. Vatikano visuotinis bažnytinis susirinkimas 1870 m., norėdamas sustiprinti popiežiaus autoritetą, paskelbė jo primato ir neklaidingumo dogmas, kai jis oficialiai (ex cathedra) skelbia Katalikų Bažnyčios tiesas. Tai sukėlė nepasitenkinimą pirmiausia Vokietijoje, paskui ir kituose kraštuose, dažniausiai vieno ar kito vyskupo vadovaujami sąjūdžiai atsimesti nuo Romos popiežiaus. 1889 m. Utrechte, Olandijoje, susidarė vadinama Utrechto Unija, kuri, protestantų remiama, skatino steigti nuo Katalikų Bažnyčios nepriklausomas tautines bendruomenes. Tas sąjūdis vadinamas senkatalikių vardu. Amerikoje jis ėmė plisti tarp lenkų, kur susidarė kivirčiai tarp klebonų ir komitetų dėl parapijų valdymo ar jų užrašymo vyskupų globai, kaip to reikalauja Bažnyčios įstatymai. Kadangi Amerikoje vyskupai daugiausia buvo airiai, tai buvo panaudotas ir patriotinis motyvas — nepasiduoti airių valdžiai.

Lenkų tautinės bažnyčios sąjūdį Chicagoje pradėjo kun. Antanas Kozłowski, o Buffalo — kun. Steponas Kaminskis. Abu siekė senkatalikių pripažinimo: Kozłowski buvo pakeltas vyskupu (1897) Berne, Šveicarijoje, o Kaminskis — Green Bay, Wis., kur gyveno Joseph R. Villate, pasiskelbęs Amerikos senkatalikių arkivyskupu.

Į jų gretas stengėsi patekti Nanticoke, Pa., lenkų parapijos klebonas kun. Pranciškus Hodur, tada buvęs 32 metų amžiaus. Jis jau buvo suskaldęs lenkų parapijas Plymouth ir Dickson City, Pa. Kilus nesantaikoms tarp klebonų ir parapiiečių Nanticoke ir Scrantono lenkų parapijose, jis kurstė maištautojus steigti atskirą tautinę lenkų parapiją. Taip ir įvyko: pietiniame Scrantone, beveik greta katalikų, išdygo Šv. Stanislovo tautinė bažnyčia ir klebonu pasikvietė kun. Hodurą. Visos Scrantono vysk. William O'Hara taikinimo bei derybų pastangos nuėjo veltui. Kun. Hoduras buvo ekskomunikuotas (1898).

Jis tęsė lenkų tautinių nepriklausomų („nezależników“) bažnyčių organizavimą, sakė patriotines prakalbas, kritikavo abu lenkų vyskopus, laikė juos nevertingais ir pats troško mitros. Kai niekur jos negavo, sukvietė į Scrantoną (1904) savo parapijų sinodą. Pakvietė atstovus ir iš Kozłowskio bei Kaminskio vyskupijų. Sinodas kun. Hodurą išrinko vyskupu. Tokia „liaudies konsekracija“, kaip jis sakėsi, davusi jam teisę dėvėti mit-

rą ir pastoralą. Tačiau ir prie didelių pastangų jam reikėjo laukti, kol 1907 m. mirė vysk. Kozłowski. Tik tada jis gavo vyskupo šventimus Utrechte, o pilnu lenkų tautinės bažnyčios vadovu tapo tik po vysk. Kaminskio mirties (1911). Taip Scrantonas pasidarė tautinės lenkų bažnyčios sostinė. Po vysk. Hoduro sparnu glaudėsi ir lietuvių tautinės bažnyčios.

Lietuvių tautinės bažnyčios Amerikoje pradėjo atsirasti XX a. pradžioje. Pirmąją tautinės bažnyčios parapiją 1902 m. Waterbury įsteigė kun. Vincas Dilionis (Petraitis), o kitą 1903 m. jis įkūrė Baltimorėje. Abi išsilaikė labai trumpai. Panašiai atsitiko ir su kun. P. B. Urbono įkurta parapija (1903) Du Bois, Pa., ir jo parapija Chicagoje (1913). Veikliausias tautinių parapijų steigėjas buvo kun. Stasys B. Mickevičius: Worcester, Providence, Pittsburge, Wilkes-Barre ir tt., kurios neilgai išsilaikė. Sėkmingai išliko tik Scrantone ir Lawrence, Mass.

Scrantone Šv. Juozapo parapijoje kilo nesutarimų dėl bažnyčios užrašymo vyskupui. Kai kurie komiteto nariai suėjo į konfliktą su klebonu kun. Antanu Kaupu. Ilgainiui byla pateko į teismus ir ilgus legalinius tyrinėjimus. Bažnyčioje pamaldos buvo sustabdytos, ir ji stovėjo tuščia. Kai 1910 m. viena teismo instancija pripažino teisę į bažnyčią komitetui, tai jie kreipėsi į vysk. Hodurą parūpinti jiems kleboną. Buvo paskirtas kun. Mickevičius ir vysk. Hoduras 1912 vasario 25 ją pašventino. Tačiau katalikai bylą perkėlė į aukštesnį teismą, kuris 1914 m. galutinai bažnyčią pripažino katalikams. Tada kun. Mickevičius iš savo šalininkų įsteigė Dievo Apvaizdos tautinę bažnyčią. Jis pats tenai klebonavo dvejus metus. 1916 m. jis įsteigė kitą tautinę parapiją Lawrence, Mass., kur vietinėje lietuvių Šv. Pranciškaus parapijoje buvo kilę vaidai. Nepavykus užimti katalikų bažnyčios, jis įsteigė tautinę. Čia jis klebonavo dvejus metus.

Pairus jo santykiams su vysk. Hoduru, kun. Mickevičius panoro pasidaryti lietuvių tautinės bažnyčios vyskupu. 1917 birželio 17 sukvietė liaudies sinodą, kuris jį išrinko vyskupu. Reikėjo gauti vyskupinius šventimus, kuriuos jam suteikė Amerikon atklydęs italas jansenistų vyskupas Rudolfo de Roche. Lawrence buvo įsteigta seminarija, kuri paruošė naujų kunigų: Steponą Geniotį, Stasį Šleinį ir S. Tautą. Seminarijoje mokytoju buvo ir vysk. Rudolfo de Roche. Arčiau pažinęs savo paties išvęstą vysk. Mickevičių, jis 1918 gruodžio 3 atšaukė

tuos šventimus, apkaltindamas Mickevičių visokiomis nedorybėmis. Žinios apie tai pateko į vietinę aglišką spaudą, ir kun. Mickevičius išvažiavo į Chicagą, mėgino dar steigti tautinę parapiją ir mirė varge (1923). Lawrence parapiją perėmė kun. St. Šleinyš. Toji parapija veikia iki šių dienų. Klebonauja kun. J. Gaspariūnas.

Scrantone nuo 1929 m. tautinės parapijos klebonu yra kun. Mykolas Valadka. Jis yra leidęs savo laikraščius, parašė ir išleido knygų apie lietuvių tautinę bažnyčią ir popiežių nedorybes. Jo vadovaujama parapija turi mūrinę bažnyčią ir tautines kapines, prie kurių yra parkas vasariniams parengimams.

Iš ilgiau gyvavusių parapijų paminėtina kun. Ksavero M. Žukausko 1926 m. įsteigta parapija Philadelphijoje, kuri likvidavosi 1957 m. Turėjo savo bažnyčią, tautines kapines ir Vytauto parką.

Tautinių bažnyčių veikloje yra pasižymėję kun. Jonas Gričėnas (1884–1928) ir kun. Steponas Geniotis (1893–1964). Gričėną kunigu įšventino vysk. Hoduras. Nuo 1920 m. buvo klebonu Scrantone. Jis paruošė maldaknyges ir teologinių raštų. Savo parapijoje įsteigė seneliams prieglaudą, seminariją, kuri veikė keletą metų, ir buvo sušaukęs lietuvių tautinių parapijų sinodą. 1924 m. lenkų tautinės bažnyčios sinodas jį pakėlė vyskupu. Kun. St. Geniotis buvo Detroite pakeltas arkivyskupu ir suorganizavo nuo Romos katalikų nepriklausomą Lietuvių tautos katalikų bažnyčią ir net tapo Catholic Church of America sinodų vadu. Ši grupė jungėsi su tėvais jonistais (St. John's Missionary Fathers of the Catholic Church of America). Leido visą eilę laikraščių, kuriuose nuolat kritikavo Romos katalikų bažnyčią. Į jonistų sąjūdį įsijungė buvęs tautinės krypties veikėjas Jonas Liūtas-Liutkauskas (1882–1951), angliškai rašėsi Luth, kurį 1932 m. arkiv. St. Geniotis įšventino kunigu. Jis įsikūrė Chicagoje, bendradarbiavo jonistų sektos laikraštyje Voice, kuriame tilpdavo ir lietuviškų straipsnių, ir rengė jo leidinius. Be to, rašė Vienybėje, Sandaroje, Dirvoje, Tėvynėje ir kt. Jonistų veikloje išliko iki savo mirties.

Šaltiniai: Pirmoji šios knygos dalis 139–146; atitinkami LE tomai pagal alfabetinę raidę; **Amerikos lietuvių katalikų darbai**; Vyt. Širvydas, J. O. Širvydas; Simas Sužiedėlis, **Šv. Pranciškaus lietuvių parapija**; Anicetas Simutis, **Pasaulio Lietuvių žinynas**; Antanas Kučas, **Kun. Antanas Staniukynas**; –"–Shenandoah lietuvių **Šv. Jurgio parapija**; Aleksas Ambrose, **Chicagos lietuvių istorija**; Rev. John P. Gallagher, Ph.D., **A Century of History (The Diocese of Scranton)**; New Catholic Encyclopedia; Elenchus pro Anno Domini 1970.

EKONOMINĖ VEIKLA

SMULKIŲ NUOSAVYBIŲ PRADŽIA

Žemės ūkis. Didžiuma lietuvių ateivių atvyko iš kaimų, pasitraukę iš žemės ūkių jauni ūkininkaičiai ir ūkių samdiniai. Atrodytų visai natūralu, kad ir naujame krašte jie galėjo rasti darbo sau gerai pažįstamose sąlygose — ūkiuose. Tačiau būtų sunku patikėti, kad juos čia viliojo ūkio darbai, kurie jiems buvo jau gerokai apkartę. Plaukdami per plačiuosius vandenis, ne vienas galvojo apie geresnes galimybes „aukso šalyje“. O jei kuris tikrai jautė patraukimą į ūkį, tai jis svajojo čia kiek užsidirbti pinigų ir pirkti ūkį Lietuvoje.

Pasiekę Amerikos krantus ir išlipę į didžius uostų miestus, jie pasijuto kaip tas akmenėlis, pliumptelėjęs į vandenį. Tuoju reikėjo pasirūpinti pastoge ir duona, kurią turėjo užsidirbti. Ūkio čia nepamatysi ir nebuvo noro į juos veržtis samdiniu. Todėl dauguma spietėsi į anglių kasyklas ir fabrikus, kur tikėjosi geresnio uždarbio. Tapti savarankišku ūkininku vargu ar kas galėjo, nes tam reikėjo daug pinigų žemei pirkti, įsigyti gyvulių, įsitaisyti ūkio padargų, sėklos ir turėti iš ko gyventi bent vienerius metus, kol sulauks derliaus. Pagaliau reikėjo ir savų pagalbinių darbo rankų, o su šeimomis nedaug kas atkeliaavo.

Fabrikų darbas ateivius pririšo prie miestų ir net teikė jiems tam tikrų patogumų, ypač laisvo laiko, darbo valandoms pasibaigus. Anglių kasyklose dirbusieji gyveno beveik kaimo sąlygose, prie kasyklų išaugusiuose mažuose miesteliuose. Tokius miestelius padėjo auginti kasyklų savininkai, geriau pasakius, bendrovės, kurios pardavinėdavo žmonėms žemę ir pastatydindavo namus išsimokėtinai, tikėdamosios turėti pastovesnių darbininkų.

Tačiau lietuviai ūkių neužmiršo. Dalis jų nueidavo į ūkius, kai kiek prasigyvendavo, kai įkyrėdavo fabriko ar kasyklų darbas ar kai užeidavo pramonės krizės ir fabrikuose sustoda-

vo darbai. Be to, vis atsirasdavo viliojimų pirktis žemės ir kurtis didesnes lietuvių ūkininkų kolonijas. Tai ypač pagausėjo apie XIX a. pabaigą ir XX a. pradžioje, kai užtelėjo didesnės ateivių bangos. Atsirasdavo tarpininkų, kurie siūlydavo pigiai pirkti apleistus ūkius Maino valstijoje ar kelmynus Michigane, ar kur pelkynus Wisconsinine ar net Arkansas valstijoje. Susivilioję pigiomis progomis, dažniausiai prarasdavo pinigus ir vėl grįždavo į miestus.

Remiantis kruopščiai surankiotomis Jr. Jono (kun. Žiliaus) žiniomis, XIX a. gale buvo tik apie 60 lietuvių ūkininkų ir apie 1000 lietuvių samdinių, dirbusių amerikiečių ūkiuose. Tai palyginti labai mažas kiekis iš 50–100 tūkstančių lietuvių ateivių. Daug labiau ūkiu susidomėta vėliau, ypač prieš I pasaulinį karą (1914). Lietuviškų ūkių atsirado kiekvienoje šiaurinėje valstijoje, pradedant Atlanto pakraščiais iki Wisconsin valstijos. Visi jie buvo pasisklaidę pavieniui, išskyrus Connecticut, kur buvo tirščiau susitelkę tabako ūkiuose Hartfordo apylinkėse, ir nedidelis spiečius apie Custer, netoli ežero ir Ludingtono miestelio, Michigano valstijoje. Ten įsisteigė lietuvių parapija, ligi šiol daugiausia susidedanti iš ūkininkų. Neseniai pastatyta architekto J. Muloko suprojektuota lietuviško stiliaus bažnyčia. Parapijoje veikia lietuvių seserų kazimieriečių vedama mokykla.

1932–1933 m. Amerikoje siautusi ekonominė krizė, vadinama depresija, palietė ne tik pramonę, bet ir ūkius. Visame krašte, aukščiausiu depresijos metu (1933 kovo mėn.), buvo 12 milijonų bedarbių, užsidarė bankai, žuvo žmonių pinigai. Ūkininkai bent turėjo iš ko gyventi, nors skurdas buvo jaučiamas visur. Kai buvo apvaldyta ekonominė krizė ir įvesta ūkių elektrifikacija, ėmė keistis ir ūkininkų gyvenimas. Ūkiai ėmė skirstytis šakomis: pieno, mėsos, vištų ir tt. Greita to atsirado ir kita krizė: vaikai ėjo mokslus, traukėsi iš ūkių, pasenę tėvai vieni nebepajėgė išlaikyti ūkį deramoje aukštumoje. Vienur kitur buvo steigiamos ūkininkų draugijos, leidžiami ūkiniai laikraščiai, bet visa tai gyvavo trumpai. Aišku, daug ūkių dar išliko ligi šių dienų, bet jų skaičius nežinomas, nes niekas nesurinko jų statistikos.

Iš ūkinės pramonės reikia paminėti lietuviškų sūrių gamybą, kurią 1942 m. pradėjo J. ir A. Andruliai. Jų įmonė vadinasi Michigan Farm Cheese Dairy, Inc., Fountain, Mich. Tai yra iš

viso Amerikoje didžiausia lietuvių įkurta ir vadovaujama maisto produkcijos įmonė, per dieną pagaminanti apie 25.000 svarų sūrių (1958). Andrulių sūriai yra paplitę po visas lietuvių kolonijas ir labai mėgiami.

Nejudomasis turtas — namai. Kita lietuvių turto dalis, prasidėjusi beveik su pirmųjų ateivių atsiradimu, yra gyvenamieji namai. Pirmieji namus įsigydavo verslininkai: krautuvininkai, sėliūnininkai, amatininkai bei profesionalai, taip pat ir šeimos. Kiek vėliau namus įsigydavo ir draugijos. Kaip jau buvo galima pastebėti iš lietuvių kolonijų aprašymų, beveik kiekvienoje iš jų buvo steigiamos parapijos, statomos bažnyčios, klebonijos, kai kur mokyklos bei svetainės. Tokiu būdu, su laiku ir ateivių daugėjimu didėjo ir nejudomasis jų turtas. Savų namų reikalą paspartino dar viena, lietuviams labai būdinga aplinkybė, — viengungių gausumas, kuriems buvo reikalinga pastogė. Kita taučiai jų nenorėjo įsileisti, nes jie atrodė nepastovūs ir nepatinkimi nuomininkai. Todėl tarp lietuvių atsirado savotiškas įnamių verslas.

Įnamių laikymas. Ankstyvesniais laikais į Ameriką atvykdavo beveik vien nevedę vyrai arba žmonas bei šeimas palikę Lietuvoje. Nemokant anglų kalbos, jiems buvo sunku gauti kambarį pas svetimtaučius. Todėl susidėdavo keli, išnuomodavo pigų butą ir patys apsistarnaudavo bei gamindavosi valgi. Kartais nusisamdydavo visą namą ar pasistatydavo kokias pašiušes ir jose gyvendavo. Toki nameliai anais laikais būdavo vadinami „kloštoriais“ — vienuolynais. Viengungiai prisiglaudavo ir lietuvių šeimose, kurios sutikdavo juos priimti. Čia maistą jie susipirkdavo patys, o šeiminkės už sutartą kainą pagamindavo pageidaujamą valgi. Įnamius priimdavo ir tokios šeimos, kurios pačios nuomodavo butus.

Anglų kalba nuomojamas kambarys su maistu vadinamas „board“, kurį lietuviai išvertė į „burdą“, o įnamius vadindavo „burdingieriais“. Tie įnamiai didelių ištaigų neturėjo, nes šeiminkės į vieną kambarį jų prigrūsdavo, kiek tik tilpo. Buvo ir tokių, kur gyventojai keitėsi dviem pamainomis, kai vieni dirbdavo dienomis, o kiti naktimis.

Tokia burdingierių gdynė tęsėsi apie 30 metų beveik visoje lietuvių kolonijose, kol atsirado daugiau savų namų ir viengungiams išnuomodavo atskirą kambarį be jokių patarnavimų.

Inamių gadynėje susidarė spalvingų istorijų dėl atsilyginimų, ir laikraščių puslapiuose mirgėjo skelbimai, iešką su burdingierium pabėgusios žmonos. . .

AMATAI

Tarp pirmųjų ateivių buvo tam tikras skaičius ir amatininkų, kurie ir čia mėgino verstis savo amatu. Pradžioje jų buvo nedaug, dažniausiai tokie, kuriems nereikėjo sudėtingesnių įrankių, kaip antai batsiuviai, kirpėjai, laikrodininkai, siuvėjai, šaltkalviai ir tt. Lietuvių amatininkų atsirado ne tik dideliuose miestuose, bet ir mažesnėse vietovėse. Kiek ir kur jų buvo, tikslesnės statistikos nėra.

Apytikrį atvykusių amatininkų skaičių galima rasti 1899–1914 metų statistikose, kai lietuvius žymėjo atskirose rubrikose pagal tautybę ir verslą. Iš viso per tą 15 metų atvyko 13.185 amatininkai. Ar jie visi buvo amatininkai, reikia abejojti, nes kai kurie amatininkais užsirašė tikėdamiesi greičiau gauti darbo. Antra vertus, net ir tikrieji amatininkai iš pradžių ėmėsi bet kokio darbo.

Siuvėjų amatas buvo bene populiariausias, nes Amerikoje buvo paplitusi gatavų drabužių prekyba. Drabužių didmenų bendrovės nustatydavo madas, tūkstančius jardų medžiagos siūsdavo specialioms kirpėjams, kurie jas sukirdavo pagal madų reikalavimus ir gabendavo į siuvyklas, kur darbininkai pasiūdavo gatavą drabužį. Darbininkams tekdavo siūti tik vieną kurią drabužio dalį, todėl apie siuvimą daug nusimanyti nereikėjo. Svarbu gerai ir greitai pasiūti skirtą dalį. Mokestį gaudavo pagal padarytą gabalų skaičių. Atliktą darbą siuvyklos laikojujas gabendavo į sandėlius, iš kurių bendrovės išsiuntinėdavo į parduotuves. Siuvyklose patyrę darbininkai bei meistrai per savaitę uždirbdavo 10–20 dol., o pradedantieji ir merginos — 4–7 dol.

Didieji siuvyklų centrai XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje telkėsi rytinės Amerikos pakraščiuose. Siuvyklų laikojujai buvo vadinami kontraktoriais, kurių tarpe buvo daug lietuvių. Brooklyne lietuviai turėjo 40 siuvyklų, New Yorke buvo 9, Baltimorėje (įskaitant ir Westport) 41, Bostone 28, Philadelphijoje 20. New Yorke ir Brooklyne dirbo apie 2000 darbininkų.

Tie skaičiai tėra tik pavaizdavimas aukščiau nurodyto laikotarpio; ilgainiui jie kito.

Kovodami prieš išnaudojimą, darbininkai pradėjo organizotis į unijas. Pirmoji tokia unija buvo Knights of Labor — Darbo Vyčiai. Joje lietuviai kai kur veikė kaip atskiras vienetas. Tačiau vienetui išsilaikyti buvo nelengva, nes unija naujiems ateiviams buvo nepalanki, žiūrėjusi į juos kaip uždarbių mažintojus ar net darbo atėmėjus. Tokiose sąlygose įsisteigė New Yorke atskira italų, žydų ir lietuvių siuvėjų unija, pasivadinusi Amalgamated Clothing Workers, kuri veikia iki šių dienų. Jos skyriai įsisteigė Baltimorės, Bostono, Chicagos, Philadelphijos ir kituose miestuose, kur buvo daugiau lietuvių siuvėjų. 1919–1929 m. ji leido net lietuvišką laikraštį Darbą.

Bostono siuvėjai buvo susiorganizavę į siuvėjų United Garment Workers unijos skyrių. Lietuviai 1909 m. gavo teisę įsikurti savo skyrių, kuris buvo pavadintas United Garment Workers of America, Lithuanian Local 149. Seniau šiam skyriui priklausė 700 siuvėjų, bet 1960 m. buvo likę apie 150.

Brooklyne 1913 m. buvo įsteigta Lithuanian Tailoring Corporation, kurioje dirbo per 100 darbininkų. Tokių bendrovių atsirado 32, bet po poros metų dėl tarpusavio nesutarimų jos ėmė nykti; iki 1960 m. jų beliko tik keturios, nes nepajėgė išlaikyti modernių dirbtuvių konkurencijos.

Šiandien, jei taip galėtume pavadinti 1960–1970 dešimtmetį, yra šimtai amatų, kurie apima visokias technines sritis, pradedant paprasčiausiais ir baigiant elektroniniais bei kompiuteriais, kur yra daug įsijungusių lietuvių. Pagal moderninę unijų sąrangą, jose jau nėra nei tautinių, nei etninių grupių. Šių laikų amatininkas uždirba per valandą tiek, kiek anų laikų tokio pat amato darbininkas uždirbdavo per savaitę.

PRAMONĖ

Pramonė, arba industrija, yra tokia veikla, kurioje įrankių ir mašinų pagalba žaliava yra perdirbama į produktą, arba gaminį. Pramonė paprastai rūšiuojama į sunkiąją ir lengvąją. Prie sunkiosios priklauso plieno, geležies, įvairių mašinų, automobilių ir kitokių riedmenų gamyba. Lengvoji pramonė apima

tekstilės, stiklo, chemikalų, odos, popieriaus, maisto produktų, medžio apdirbimo ir daugybę kitų gaminių.

Šiame krašte lietuviai ateiviai pirmiausia įstengė įsijungti tik į lengvąją pramonę. Pats pirmasis bandymas buvo spaustuvių kūrimas, kurios buvo reikalingos laikraščiams ir knygoms leisti. Šios rūšies pramonės pionierius buvo Mykolas Tvarauskas, paskui Jonas Šliūpas ir Vienybės Lietuvninkų bei Saulės leidėjai. Jų spaustuvės buvo mažos ir gana primityvios (žr. 99–101 p.). Vėliau spaustuvių skaičius didėjo, nes atsirado daugiau laikraščių (dažniausiai trumpalaikių), bet visos jos buvo menkos ir ėjo iš rankų į rankas, nauji savininkai jas kilnojo iš vieno miesto į kitą (plg. 147–151 p.).

Daug spaustuvių įsisteigė XX a. pradžioje. Paskutiniu metu didžiausios JAV lietuvių spaustuvės yra šios: Draugo spaustuvė, įsteigta 1909 m. Po trejų metų perkelta į Čikagą, išaugo į geriausią, didžiausią ir moderniausią lietuvių spaustuvę. 1913 m. toje pat Čikagoje Naujienos nupirko J. Ilgaudo spaustuvę. Bostone veikia Keleivio ir Juozo Kapočiaus (1953) Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė. Ten nuo 1915 m. veikė Darbininko spaustuvė, kuri su Darbininku 1951 m. perkelta į Brooklyną ir vadinasi Pranciškonų spaustuve. Putname 1948 m. su prel. Pr. Juro pagalba įsikūrė Nekalto Prasidėjimo seserų spaustuvė. 1916 m. Clevelande pradėjo veikti Vilties spaustuvė. 1950 m. Los Angeles įsisteigė Lietuvių Dienų spaustuvė.

Iš kitų pramonės sričių paminėtinos cheminės bendrovės, medicinos įrankių gaminimo bendrovės, baldų dirbtuvės, cemento fabrikai, kilimų audyklos, antkapių dirbtuvės, dažų ir plastikos gamyba, kepyklos, mėsos apdirbimo, pieninės ir kt. Iš vaisvandenių bene pati žymiausia buvo Leono Šeporaičio gaminimo ir paskirstymo bendrovė Pittstone, pagarsėjusi jo paties receptu gaminamu birch beer (veikė 1902–1968).

Iš sunkiosios pramonės paminėtina Čikagoje 1942 m. įsteigta Antano J. Rudžio plieno gaminių įmonė — Rockwell Engineering Co. A. Rudis plačiai reiškiasi lietuvių visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje, kurioje gyvai dalyvauja ir jo žmona Marija Juozapaitytė-Rudienė. Abu gimę Amerikoje.

1955 m. Čikagoje įsteigta Lietuvių statybos bendrovė Neris, kuriai vadovauja statybos inžinierius Juozas Augustas-Augustinavičius. 1948 m. atvykęs į Ameriką, jis Clevelande įsteigė projektavimo ir statymo bendrovę, kuri davė pradžią Neriai.

J. Augustas Clevelande pastatė naują lietuvių bažnyčią, Putname seserų koplyčią, Toronte Prisikėlimo bažnyčią ir salę bei pranciškonų vienuolyno pastatus, Chicagoje marijonų vienuolyną ir jaunimo centrą, seserų kazimieriečių didelius seneliams namus Newtowne, Pa., ir įvairiose vietose daug gyvenamųjų namų.

PREKYBA

Prekyba lietuviams buvo gana svetimas verslas. Savo krašte jie būdavo kartais pirkėjais, bet retai kada pardavėjais. Atvykę Amerikon, jie turėjo gyventi iš krautuvės. Čia jie pamatė, kad kitų tautų ateiviai turėjo savo krautuves, ir ne vienam, kiek apsukresniam ir drąsesniam, kilo mintis imtis prekybos tarp lietuvių, kuriuos aptarnaudavo žydai ir lenkai. Taip kiekvienoje lietuvių kolonijoje atsirado savos parduotuvės, kepyklos, smuklės ir amatai.

Pradžią nebuvo lengva, nes senesnieji, ypač kitataučiai, naują krautuvę sutikdavo nepalankiai, net numažindavo savo kainas, kad tik palaikytų savo pirkėjus ir sužlugdytų konkurentą. Taip susidarė savotiškas mitas, kad pas svetimtaučius gali pirkti pigiau (dažnai prastesnę prekę) ir kad lietuvis pardavėjas saviems turi parduoti prekes su nuolaida. Dėl tokio galvojimo lietuvių ateivių nereikėtų kaltinti, nes Lietuvoje pas žydelius jis buvo pratęs viską pirkti su ilgomis derybomis.

Pirmosios lietuvių krautuvės atsirado su platesnės ateivybės pradžia. Jos steigėsi visose lietuvių kolonijose. Juo didesnė buvo kolonija, tuo daugiau atsirado parduotuvių. Pradedant valgomųjų dalykų ir mėsos krautuvėmis bei saliūnais, toliau jos įvairėjo pagal prekių pasiskirstymą, ir lietuviai verslininkai įsijungė į visas prekybos šakas.

Patys pirmieji prekybininkai ir jų uolūs palaikytojai ir naujų kelių ieškotojai yra apžvelgti pirmoje šios knygos dalyje, aprašant XIX lietuvių kolonijas. Jų nekartosime nė nemėginame išvardinti visų krautuvių. Todėl žvelgsime daugiau iš visuomeninio požiūrio, kaip lietuviuose reiškėsi noras padidinti prekybą ir pagelbėti vartotojui įsigyti prekę pigiau.

Kooperatyvai — organizuota prekyba. Kooperacijos (bendradarbiavimo) sąjūdis ekonominiame gyvenime prasidėjo 1844

m. Ročdelio (Rochdale) mieste Anglijoje. Pagal grynai demokratinį principą, vartotojai steigia krautuvej ar kitą kokią įmonę, sudėdami mažus įnašus akcijų pavidalu. Akcijų skaičius ribojamas. Tokioje bendrovėje kiekvienas dalyvaujantis asmuo turi tik vieną balsą, nepaisant turimų akcijų skaičiaus. Prekyba eina už grynus pinigus, laikomasi normalių rinkos kainų, ribotas nuosimtis už įneštą kapitalą, neprašokas normalių nuosimčių. Iš apyvartos gautas pelnas paskirstomas pagal narių dalyvavimą apyvartoje—premijos už įpirkimą. Dalis gryno pelno skiriama kultūriniais reikalams. Kaip patvarus pasisėkimo laidas turi būti sąžiningumas: tikras svoris, teisingi pardudamų prekių duomenys ir tvarkinga atskaitomybė.

Tokio pobūdžio vartotojų bendrovės labai tiko mažai pasiturtintiems ateiviams. Jas steigė įvairios draugijos, ypač šalpos, parapijos, klubai ir kur tik susidarė pritariančių žmonių sambūris. Kooperacinis sąjūdis apėmė visas lietuvių kolonijas. Vėsa nelaimė, kad tos su entuziazmu įsteigtos bendrovės nepajėgdavo ilgiau išsilaikyti, nepaisant, kad kooperacinė idėja buvo palaikoma lietuvių spaudoje ir didžiosiose organizacijose. Vartotojų bendroves dažniausiai numarindavo stoka tinkamos vadovybės, vieningumo ir sąžiningumo. Be to, kooperacija netiko bendrai Amerikos pelno gaudymo sistemai.

Lietuvių piliečių klubai. Pradžioje ateiviai pilietybės reikalais nesidomėjo. Vėliau pradėjo pajusti, kad pilietybę įsigyti naudinga, nes galima balsuoti ir būti išrinktam į savivaldybinių įstaigų pareigūnus ar net į valstijų atstovų rūmus. Amerikos pilietybę įsigiję dažniausiai organizuodavosi į klubus. Tai nėra grynai verslinės organizacijos: jos buvo politinės, kultūrinės, visuomeninės, o verslinėmis darėsi tik savo būtinu priedu — išgėrimų baru.

Klubai dažnai pridėdavo prie savo pavadinimo „independent“, tai reiškia, kad nariai rinkimų metu galėtų palaikyti republikonų ar demokratų partijos kandidatus, kurie remtų lietuvių reikalus. Didesnėse kolonijose būdavo atskirų krypčių. Klubų tinklas labai didelis, vien Massachusetts valstijoje jų priskaičiuojama apie 50, tačiau jie nekuria savo susivienijimo. Klubai patarnauja ir plačiai visuomenei, nes turi visokiems parengimams sales ir organizacijoms kambarius. Kai kurie yra labai turtingi, turi milžiniškus pastatus.

Taip pat lietuviai turi savo prekybininkų rūmus, kurie žinomi Chamber of Commerce vardu. Pvz., Lietuvių Prekybos Butas Brooklyne apjungia apie 1000 verslininkų.

Ivairios prekybinės verslamonės. Vėlesniais laikais, ypač po II pasaulinio karo, Amerikoje ėmė plėstis didžiosios krautuvės — Super Markets, kurios nustelbė daugybę mažesnių. Lietuviškos galėjo išsilaikyti tik tokiose vietose, kur buvo tirščiau gyvenama lietuvių, kuriems parūpina lietuviškų maisto gaminių: duonos, sūrių, mėsos gaminių, medaus ir tt. Mažesnes krautuves naikina ir užmiesčio prekyviečių (Shopping Centers) augimas ir gyventojų sklaidymasis į užmiesčius.

Kiek laimingesnė už kitus miestus buvo Chicaga, didžiausia lietuvių kolonija. 1905 m. buvo kooperatyviniais pagrindais suorganizuota vyrų drabužių ir kitokių reikmenų parduotuvė, turėjusi baldų, avalynės, drabužių bei audinių skyrius. Iš pradžių veikė sėkmingai, atidarė dar dvi krautuves, bet po keliolikos metų prekyba sumažėjo ir visos trys krautuvės buvo parduotos dalininkui I. Nausėdai. 1915 m. Antanas Olšauskas pastatė 1200 vietų Mildos teatrą, kuris vėliau perėjo į kitas rankas. Tais pačiais metais buvo įsteigta the Peoples Furniture bendrovė, kuri sėkmingai veikė iki depresijos laikų, išlaikė per 19 metų savaitines lietuvių radijo valandas ir rėmė lietuvių įstaigas.

1922 m. buvo pastatyta Lietuvių laisvės svetainė — Lithuanian Liberty Hall, kuri tebeveikia iki šiol. Nuo 1923 m. veikia garsi Dan Kuraičio Milda Buick automobilių prekybos bendrovė ir kiek vėliau įsisteigusi Stanley Balzeko Motor Sales bendrovė, greta kurios 1966 m. Balzekas įsteigė lietuvių kultūros muziejų ir gana didelį lituanistikos knygų rinkinį.

Veikia keletas knygų parduotuvių: Draugo, Naujienų, Karvelio, Marginių, Rožanskio ir Terros, kurios turi ir lietuvių meno dirbinių ir įvairių dovanų.

Yra Chicagoje ir keletas naujųjų ateivių didelių krautuvių: Justino Lieponio Lietuvių Prekybos Namai — Furniture Center, Inc., Jurgio Janušaičio ir Jurgio Mažeikos maisto krautuvė Parama, Jono ir Onos Gradinskių televizijos ir radijo krautuvė ir kt. Visos jos gausiai remia kultūrinius lietuvių reikalus.

Prie prekybinių verslų, paplitusių po visas JAV, reikia paminėti ir kitokias lietuvių viešo patarnavimo įstaigas, kaip antai: nekilnojamojo turto pardavimas (Real Estate), draudimo agentūros, pajamų mokesčių (taksų) apskaičiavimo, buhalte-

rijos (knygų vedimo), notarinių dokumentų tvirtinimo (Notary Public), vertimų ir kelionių biurai, laidotuvių direktoriai (Funeral Home), restoranai – valgyklos, viešbučiai – moteliai, automobilių garažai, taisymo įmonės ir jų pardavimai, siuntinių agentūros ir tt.

Paskutiniu metu vis labiau gausėja lietuvių vasarvietės prie įvairių ežerų, kalnuose ir Atlanto bei Ramiojo vandenynų pakraščiuose. Greta jų vasaromis veikia jaunimo organizacijų stovyklos, apie kurias jau buvo minėta kituose skyriuose.

Nors ir nevisai derinasi su verslų skyreliu, čia reikia paminėti ir gausūs lietuvių profesionalai: gydytojai, advokatai, inžinieriai, architektai, vaistininkai, mokytojai–profesorai, rašytojai, spaudos darbuotojai, redaktoriai, spaustuvinkai, muzikai, dainininkai, dailininkai, skulptoriai, aktoriai ir gamtos mokslų atstovai — chemikai, fizikai, elektrotechnikai ir tt.

Lietuviai turi ir tarptautinės prekybos bendrovę — Neris International Trade Company, kuriai vadovauja dr. Juozas P. Kazickas ir dr. Kęstutis J. Valiūnas, abu žymūs lietuvių kultūrinių, ekonominių ir politinių reikalų rėmėjai. Bendrovė gavo užuomazgą po II pasaulinio karo Vokietijoje. Dabar jos centras yra New Yorke. Bendrovės veikimo plotai yra eksportas, importas, finansavimas, jūrų transportas, Amerikos fabriku licencijavimas Europoje ir kitur.

Lietuvių prekybos rūmai. Lietuviams buvo aišku, kad, norint pasiekti didesnių laimėjimų versluose bei profesijose, reikia susiorganizuoti. Tokį paskatinimą jau buvo iškėlęs 1906 m. katalikų kongresas, įpareigojamas kiekvieną lietuvių remti lietuvių prekybininkus. Todėl atskirų vietovių verslininkai ėmė burtis į lietuvių prekybos rūmus, kuriuos jie vadino „prekybos butais“.

Pradžią padarė J. Vileišis, Lietuvos finansinės misijos atstovas Amerikoje. Jo kvietimu 1920 liepos 3 New Yorke įvyko finansinių lietuvių bendrovių atstovų suvažiavimas, kuris įsteigė Lietuvių Prekybos Rūmus — Lithuanian Chamber of Commerce. Rūmų tikslas buvo užmegzti prekybinius ryšius su atsitatančia nepriklausoma Lietuva.

Antrasis junginys atsirado 1922 m. Chicagoje — Lithuanian–American Chamber of Commerce. Pirmasis šių rūmų uždavinys buvo suorganizavimas lietuvių delegacijos į Washingtoną pas prezidentą Hardingą prašyti Klaipėdos kraštą pri-

jungti prie Lietuvos. Savo praktišką veiklą rūmai tępradėjo 1927 m., siekdami nustatyti glaudesnius prekybinius, pramoninius bei politinius ryšius tarp JAV ir Lietuvos respublikos. Šių rūmų valdybą sudarė pirm. J. Elias, sekr. J. Hertmanavičius ir ižd. P. Shiff. Tuo metu Chicagoje yra buvę apie 600 lietuvių verslininkų bei profesionalų, bet į rūmus įstojo tik 94 nariai.

Artėjant (1933) pasaulinei parodai Chicagoje, buvo planuojama ten suruošti lietuvių dieną. Tam reikalui apsvarstyti 1933 birželio 5 Chicagoje susirinko devynių finansų, prekybos ir pramonės veikėjų konferencija, kuri suorganizavo Lithuanian Professional and Businessmen's Association, kuri tęsė Lietuvių prekybos rūmų veiklą. 1937 m. organizacinė veikla buvo išplėsta ir kitose Illinois valstijos vietose, tad atitinkamai buvo pakeistas vardas į Lithuanian Chamber of Commerce of Illinois. Pirmuoju pirmininku buvo Justinas Mackevičius, o sekretorium Juozas P. Varkala. Ši organizacija ėmėsi uoliai plėsti prekybinius santykius tarp JAV ir Lietuvos.

Šie rūmai rūpinosi savo narių lavinimu ir profesiniu tobulinimu. Kad nariai būtų draugiški ir solidarūs, buvo nusistatyta organizacijos ribose vengti politinių, partinių bei pasaulėžiūrinių ginčų. Draugiškumui palaikyti buvo ruošiami mėnesiniai narių pobūviai, vakarienės, banketai ir kitos pramogos. Būdamo primenama palaikyti savuosius verslininkus ir naudotis savų profesionalų patarnavimais.

Rūmai griežtai reaguodavo į kiekvieną pasikėsinimą į Lietuvos reikalus. Po lenkų 1938 m. ultimatumo rūmai pasiuntė protesto telegramas Anglijos, Prancūzijos, Sovietų Sąjungos ir JAV vyriausybėms. Vokietijai užėmus Klaipėdos kraštą, rūmai suorganizavo Nepriklausomos tėvynės šelpimo fondą. Sovietų Sąjungai 1940 m. okupavus Lietuvą, jie protestavo ir prašė JAV vyriausybę nepripažinti tos okupacijos. Išvežtuosius lietuvius į Rusijos gilumą (Sibirą) prašė perduoti JAV konsulų globai.

Lietuvių prekybos ir pramonės rūmai buvo paplitę po visus didesnius Amerikos miestus, kur tik buvo lietuvių kolonijos. Kol Lietuva buvo laisva, visi jie stengėsi palaikyti prekybą su Lietuva ir pardavinėti įsivežtas lietuviškas prekes. Visas tas gražias pastangas nutraukė 1939 rugsėjo 1 prasidėjęs II pasaulinis karas. Prekybos rūmų veikla pasikeitė. Nusistatyta remti

JAV karo pastangas ir pirkti paskolos bonus. Bonų pirkimas lietuvių tarpe buvo gan sėkmingas. Pvz., vien 1943 m. visoje Illinois valstijoje buvo parduota bonų už \$ 3.001.000,45, iš kurių organizuoti lietuviai išpirko už \$ 283.012,50.

Amerikos lietuvių ekonominis centras. Kai ekonominiai ryšiai su Lietuva didėjo, buvo pradėta galvoti apie prekybos rūmų apjungimą į vieną centrą. Tuo reikalu 1930 birželio 10–11 New Yorke buvo sukviesta įvairių vietų prekybos rūmų atstovų konferencija. Iniciatyvos ėmėsi Lietuvos generalinis konsulas New Yorke Povilas Žadeikis. Toji konferencija sudarė Amerikos Lietuvių Ekonominį Centrą — National Council of Lithuanian–American Chambers of Commerce. Centro vadovybę sudarė devyni asmenys: pirmininkas, du vicepirmininkai, du sekretoriai ir keturi referentai. Pirm. išrinktas dr. Pranas Puskunigis, I sekr. — Albinas S. Trečiokas. Ekonominis centras stengėsi sustiprinti prekybos rūmus ir steigė naujus. Veikliausi prekybos rūmai buvo Chicagoje ir New Yorke. Ilgainiui Chicaga virto stipriausia lietuvių finansine ir ekonomine tvirtove.

Antroji ekonominė konferencija Chicagoje (1933) pirmininku išrinko Justiną Mackevičių. Trečioji konferencija Brooklynne (1939) pirmininku išrinko Pittsburgo prekybos rūmų atstovą Chas K. Pikiel. Ketvirtoji konferencija įvyko Chicagoje (1950). Pirmininku išrinko J. P. Varkalą. Buvo sutrumpintas ilgokas organizacijos vardas į American Lithuanian Economic Center. Penktoji konferencija susirinko Clevelande (1952). Valdyba liko ta pati. Kitais metais buvo sukviesta šeštoji ekonominė konferencija. Pirmininku išrinktas A. J. Rudis.

Ekonominis centras, kaip ir visi lietuvių prekybos rūmai, atliko didelį vaidmenį Amerikos lietuvių ekonominiame gyvenime, su kuriuo plačiau susipažinsime finansų skyriuje.

FINANSAI

Pirmieji lietuvių bankai. Amerikos lietuviams nebuvo svetiama nė finansinė sritis: buvo steigiami bankai, paskolų ir taupymo bendrovės ir įvairios pinigų investavimo bendrovės, apimamos tolimus plotus.

Pats pirmasis bankininkas buvo Antanas Pajaujis, atvykęs 1873 m. iš Lietuvos į Hazletoną, kur keletą metų dirbo anglių

kasyklose. Čia įsigijo slovakų (tada „ungarais“ vadinamų) simpatijų ir netolimam Freelando kaimelyje atidarė valgomų gaminių krautuvę. Pasisekimas buvo geras, mokėjimas apsieiti su žmonėmis patraukė daug pirkėjų. Jis įgijo žmonių pasitikėjimo ir daugelis jam atnešdavo savo uždirbtus dolerius, kad jis saugiai juos palaikytų savo geležinėje spintoje. Pajaujis nė nepasijuto tapęs pirmu lietuvių bankininku Amerikoje, saugęs tūkstančius žmonių pinigų.

Vieną dieną pasklido žinia, kad Pajaujis subankrutavo. Už nemokėtas sąskaitas krautuvių savininkai su apskrities šerifo pagalba pardavė jo krautuvę ir jo geležinėje spintoje nerado jokių pinigų. Nuskriaustieji žmoneliai ėmė aimanuoti. Nuo jų neatsiliko nė Pajaujis, kaltindamas jį išvaržiusias didžiąsias bendroves ir savo pirkėjus, nesumokėjusius už skolon paimtas prekes.

Kai teismas patvirtino jo bankrotą, netrukus Pajaujis atsidūrė Plymouthe, kur Bendrifto vardu nusipirko didelius namus, atidarė saliuoną, o kitame kambaryje įtaisė banką su aptvertomis grotelėmis ir didele geležine spinta. Nuo Punsko kilę lietuviai pažino, kad jis buvo tas pats Pajaujis, bet vis vien savo santaupas nešė į jo banką. Pralobęs jis prie Forest City nusipirko kalnuose ūkį su ežeru ir vasarviete. Kai Juozas Paukštys sumanė leisti lietuvišką laikraštį (Vienybę Lietuvninkų), Pajaujis pasidarė jo bendrininku.

Bankų ir bankelių steigimas ir steigėjų su pinigais išnykimas anais laikais nebuvo retas atsitikimas. Tačiau žmonės vis vien nešė ten padėti savo santaupas, nes namuose neturėjo saugesnės vietos, ypač ten, kur gyveno daugiau įnamių. Todėl bankus steigė lietuviai ir iš Lietuvos atvykę žydai, kurie išnaudojo žmones. Buvo ir tokių, kurie patarnaudavo sąžiningai.

Norėdamas lietuviams padėti įsigyti savus namus, Mahanoy City lietuvių parapijos klebonas kun. Simanas Pautienius patarė vietos lietuviams įkurti banką. Jo skatinami, žmonės sudėjo per \$ 100.000 kapitalą ir 1902 m. įsteigė valstybinį banką — Merchant Banking Trust Co. Keli lietuviai buvo direktoriais, o klebonas vicepirmininku. Bankas greitai sutelkė apie milijoną dolerių indėlių. Vienas lietuvis buvo kelioliką metų banko knygų vedėju. Per lietuvių neapsižiūrėjimą svetimtaučiai išpirko daugumą akcijų ir bankas pateko jų vadovybėn. Kilus didžiąjai depresijai, 1933 m. bankas buvo likviduotas ir žuvo

daug lietuvių pinigų. Persikėlęs klebonauti į Shenandoah, kun. S. Pautienius ir ten suorganizavo banką — Shenandoah Trust Co., kurį ilgai valdė patys lietuviai.

1908 m. J. J. Elijošius—Elias Chicagoje įkūrė Town of Lake Savings Bank, kuris likvidavosi 1920 m., bet jo indėlininkai nenukentėjo, nes jis juos perkėlė į Universal State Bank, kur jis buvo pirmininku.

1909 m. Pittsburge kun. Jonas Sutkaitis įsteigė Polithania State banką, kuriam vadovavo jo sesuo A. M. Sutkaitytė. Šio banko kapitalas 1940 m. buvo pasiekęs apie pusantro milijono dolerių. Banko dalininkams 1952 m. nubalsavus, jis buvo parduotas Mellono koncernui.

1914 m. adv. Jonas B. Brenza ir Jonas Krotkus Chicagoje įsteigė Metropolitan State banką su \$ 25.000 kapitalu. Pirmąją valdybą sudarė: pirm. Jonas Brenza, vicepirm. Jonas Krotkus, išd. Julius C. Brenza ir išd. pavaduotojas Vincas Bigelis. Netrukus kapitalas buvo padidintas iki \$ 250.000. 1920 m. bankas jau turėjo \$ 248.377; 1940 — \$ 3.806.866; 1960 — \$ 17.856.821.

1955 m. mirus jo įkūrėjui, banko vadovavimą perėmė dr. Silvestras A. Brenza. 1960 m. bankas perėjo iš Brenzų šeimos į kitas rankas, kurie išpirko daugumą akcijų iš Brenzų įpėdinių. Išslydęs iš lietuvių rankų, Metropolitan State bankas gyvuoja ir dabar.

Taupymo ir skolinimo bendrovės atsirado Chicagoje, kur ėmė kurtis daugiau lietuvių vienoje vietoje. Pirmoji tokia bendrovė buvo įkurta 1897 m., tai Kęstučio skolinimo ir taupymo bendrovė — Keistučio Loan and Building Association No. 1, kuri buvo inkorporuota Illinois valstijoje 1901 m. Savo veiklą ji pradėjo su \$ 14.000 kapitalu. 1938 m. buvo priimta į Federal Savings and Loan Association. Kitais metais savo vardą ji pakeitė į District Savings and Loan Association. 1964 m. jos turtas buvo \$ 27.706.032. 1967 rugsėjo 26 ji perėjo į federalinę taupymo ir paskolos įstaigų sistemą ir savo vardą pakeitė į Union Federal Savings and Loan Association of Chicago. Bendrovės turtas pakilo per 30 milijonų dolerių.

1899 m. Chicagoje buvo suorganizuota Lietuviška paskolinimo ir budavojimo po vardu Kunigaikščio Vytauto draugija. 1928 m. ji pasivadino Vytauto Statybos ir Paskolų Bendrovė, o vėliau — Continental Savings and Loan Association, kurios turtas 1964 m. buvo \$ 3.035.121.

1905 m. Chicagoje buvo įkurta Simano Daukanto Building and Loan Association. Pradžioje bendrovė turėjo Illinois valstijos leidimą. 1933 m. ji tapo Federal Home Loan banko nariu, o nuo 1934 m. pakeitė į federalinį. Kitais metais ji įstojo nariu į Federal Savings and Loan Association ir gavo draudimo garantijas. Savo vardą pakeitė į Mutual Federal Savings and Loan Association. 1964 m. jos turtas siekė \$ 17.005.408.

1901 m. Philadelphijoje susidarė 33 lietuvių būrys, kuris įsteigė Lietuvių statybos ir paskolos bendrovę. Pagrindinis jos tikslas buvo padėti Lietuvių laisvės klubui įsigyti savus namus. Vėliau skolino ir kitiems įsigyti namus. 1929 m. bendrovės turtas siekė apie du milijonus dolerių. 1942 m. gavo federalinės valdžios chartą ir persiorganizavo į Liberty Federal Savings and Loan Association, kurios turtas 1960 m. siekė 45 milijonus dolerių. Bendrovei vadovauja C. S. Cheledenas. Ji gausiai aukoja lietuviškiems reikalams ir duoda savo patalpas susirinkimams, paskaitoms bei parodoms.

Gedimino bendrovė. Po 1890–1897 ir 1907 m. ūkinių sunkmečių Amerikos ūkinis gyvenimas galutinai atsigavo tik apie 1911 m. Tačiau pirmieji mūsų ateiviai jau tuo laikotarpiu ieškojo kelių į nekilnojamojo turto operacijas. Tokių pasiryžėlių tarpe buvo Justinas Mackevičius, atvykęs į JAV 1904 m. Keleriams metams praėjus, jis jau bandė verstis nekilnojamojo turto pardavimu. Devyni tokie drąsuoliai 1909. I. 9. Chicagoje, Aušros Vartų parapijos patalpose, įkūrė lietuvišką taupymo ir skolinimo bendrovę, kuriai tą pačią dieną sudėjo \$ 115 kapitalą. Ši bendrovė išaugo į didžiausią lietuvių įstaigą.

Bendrovei vardas parinktas Didžiojo Kunigaikščio Lietuvos Gedimino Building and Loan Association. Bendrovė buvo įregistruota 1909 vasario 22 Illinois valstijoje. Narių susirinkimai vykdavo kiekvieno antradienio vakarą. Pirmaisiais metais bendrovės nariai antradieniais sudėdavo apie 25 dolerius. Tuo metinėmis sąlygomis reikėjo apie dešimt metų, kol bendrovės ištekliai pasiekė apie 80.000 dolerių.

1916 m. bendrovės būstinę J. Mackevičius perkėlė į savo įstaigos patalpas. Nuo tų metų prasidėjo žymesnis bendrovės augimas. Justinas Mackevičius bendrovės vadovu–pirmininku išbuvo apie 50 metų ir tik prieš kelerius metus pirmininko vietą perleido savo sūnui Justinui Mackevičiui, Jr., pats pasilikdamas valdybos pirmininku.

Gedimino bendrovė plėtėsi. 1930 m. gale jos kapitalas jau siekė \$ 534.000. 1929 m. prasidėjusi depresija stipriausiai pasireiškė 1932 m. Tuos metus baigiant, Gedimino bendrovės kapitalas nukrito iki \$ 424.500. Bendras viso krašto bendrovių skaičius, 1929 gruodžio 31 siekęs 12.343. 1935 metų gale nukrito iki 10.534.

Prieš depresiją visos taupmenų ir skolinimo bendrovės veikė atskirų valstijų statutais, mažai jų veiklą reguliavusiais. Depresijos dėlei federalinė valdžia griebėsi įvairių priemonių ūkiui stabilizuoti. Taupymo ir skolinimo bendrovių priežiūrai sustiprinti buvo leidžiami nauji įstatymai ir kuriamos įstaigos joms pagelbėti. 1932 m. įkurta Federal Home Loan System, įsteigiant centrinių bankų bendrovėms pagelbėti. 1933 m. išleistas Home Owners Act, reguliuojąs taupymo ir skolinimo bendrovių veiklą, įvedęs federalinį statusą (chartą) ir nustatęs griežtas normas rezervams auginti toms bendrovėms, kurios norės tą statusą priimti. 1934 m. buvo išleistas National Housing Act, įvedęs federalinį draudimą santaupoms.

Gedimino bendrovė, kaip ir visos kitos, veikė savo Illinois valstijos statutu. Bet ji jau 1933 kovo 3 buvo priimta Federal Home Loan Banko nariu, o 1934 rugpiūčio 22 gavo federalinį statutą. Jį gaudama Gedimino bendrovė persiorganizavo ir pakeitė vardą į Standard Federal Savings and Loan Association of Chicago. Tų pačių metų gruodžio 26 bendrovei pripažintas federalinis santaupų draudimas. Iki to laiko Gedimino bendrovės valdybos posėdžių protokolai buvo paties J. Mackevičiaus rašomi lietuviškai, o nuo 1934 m. pradėti rašyti angliškai.

Standard Federal bendrovės augimui pailiustruoti čia pateikiami veiklos duomenys kiekvienų pažymėtų metų gale.

Metai	Kapitalas	Paskolos	Santaupos	Taupytojų skaičius
1934	345.000	306.000	192.000	237
1940	5.878.000	5.185.000	3.169.000	4.256
1945	17.699.000	6.592.000	12.728.000	10.231
1950	28.538.000	17.252.000	20.733.000	14.410
1955	57.151.000	47.567.000	45.099.000	20.584
1960	80.273.000	65.086.000	64.632.000	24.268
1963	86.652.000	68.091.000	72.928.000	24.400
1970	143.673.572	127.409.617	120.852.469	

Kaip iš šios lentelės matyti, bendrovės augimas ypatingai stipriai pasireiškė su II pasaulinio karo pradžia. Žmonės, negalėdami savo pinigų investuoti į nekilnojamąjį turtą ar kaip kitaip išleisti savo didėjančius karo metu uždarbius, buvo priversti taupyti. Bankuose ir taupymo bei skolinimo bendrovėse augo indėliai, kurių pertekliai turėjo būti investuoti į mažiau pelningus valstybės paskolų lakštus. Vien tik iš Standard Federal patyrimo matyti, koks buvo taupymo pajėgumas, išvedus vidutinę santaupų sumą vienam taupytojui:

1934 depresijos metai, santaupų vidurkis \$ 81.

1940 karo pradžios metai, santaupų vidurkis \$ 745.

1945 karo galo metai, santaupų vidurkis \$ 1033.

1950 atkutmato metai, santaupų vidurkis \$ 1438.

1955 gerovės metai, santaupų vidurkis \$ 2190.

1960 stabilizavimosi metai, santaupų vidurkis \$ 2663.

1948–50 metų laikotarpį, prasidėjus stipriai namų statybai, santaupos visu svoriu buvo investuojamos namų finansavimui, net papildomai gaunant lėšų skolinimosi forma iš centrinio Federalinio Banko. Nuo 1960 m. padėtis stabilizavosi ir bendrovių augimas buvo pristabdytas.

Standard Federal bendrovė yra pati didžiausia lietuvių finansinė įstaiga Amerikoje. Ji dargi savo dydžiu rikiuojasi tarpe 223 pirmųjų iš 6300 visame krašte veikiančių šio tipo bendrovių. Standard Federal bendrovės pirmaisiais gyvavimo dešimtmečiais lietuviai sudarė didžiąją jos klientų dalį. Ilgainiui klientūros santykis keitėsi. Šiuo metu lietuviai gal sudaro apie 20% visų bendrovės aptarnaujamų žmonių skaičiaus. Tikslios statistikos šiam reikalui nevedamos.

Standard Federal bendrovė ir jos ilgametis pirmininkas J. Mackevičius nuolat rėmė lietuvišką veiklą, šelpė finansiškai lietuvių organizacijas, bažnyčias, ligonines, operą ir skelbimais palaikė savo spaudą.

Dabartinis bendrovės namas iki depresijos buvo naudojamas komercinio banko įstaigos reikalams. 1938 m. Standard Federal bendrovei jį nupirkus, jame vietos dar rado ir kelių nuomininkų įstaigos. Ilgainiui nuomininkai vis turėjo užleisti vietą pačiai namo savininkei–bendrovei. Namas kelis kartus buvo pertvarkomas, kad labiau tiktų bendrovės augimui. 1961 m. senasis namas buvo pagrindinai iš vidaus ir lauko perdirt-

tus, dar pristačius prie jo naują dalį bemaž seno namo dydžio. Dabar įstaigos patalpos yra erdvios ir modernios. Kelerių metų būvyje supirkta eilė sklypų automobilių pastatymo aikštėms įrengti.

Bankinių mašinų technikai labai sparčiai tobulėjant, Standard Federal jautėsi pakankamai didelė ir pajėgi įsigyti automatinės mašinos savo atskaitomybei vesti. 1963 m. įsigytas elektroninis kompiuteris ir su juo surišta kitų mašinų serija. Visų įstaigoje naudojamų mašinų vertė siekia \$ 200.000. Bendrovėje dirba apie 70 žmonių. 1964 m. turtas siekė \$ 91.000.644.

Kitos bendrovės. 1909 m. Clevelande buvo suorganizuota Lietuvių Statybos ir Paskolos Draugija. 1911 ji įsigijo nuosavus namus ir 1912 m. pradėjo bankines operacijas su \$ 250.000 kapitalo. 1923 m. vardas buvo pakeistas į Lietuvių Taupymo ir Paskolos Bendrovę — Lithuanian Savings & Loan Association, o 1948 m. į Superior Taupymo ir Paskolos Bendrovę — Superior Savings & Loan Association, kurios turtas siekė tris milijonus dol. 1953 m. šios bendrovės turtas buvo \$ 5.700.000, o 1957 m. jau siekė per 9 milijonus ir atidarė naują savo bendrovės skyrių.

1914 liepos 28 Chicagoje buvo įkurta Brolių lietuvių statybos ir paskolos bendrovė — Brothers of Lithuania Building and Loan Association. 1929 m. vardas buvo pakeistas į dabartinį — Midland Savings and Loan Association.

Steigiamai bendrovei gyvavimo laikas buvo numatytas 50 metų, kapitalas — \$ 500.000. Vienos akcijos kaina \$ 100. Akcijos išperkamos savaitiniais įnašais po 25 centus. Nors steigėjai užsirašė pirkti 120 akcijų, bet faktiškai įmokėjo tik \$ 65. Tad su \$ 65 bendrovė pradėjo savo veiklą. Pradžioje operacijas atlikdavo smuklėje, vėliau įsikūrė A. Salduko namuose, o 1959 m. už \$ 120.000 pasistatė bendrovei pritaikytą namą. Per pastaruosius 25 m. bendrovė smarkiai paaugo. Štai skaičiai: 1940 m. bendrovės turtas sudarė \$ 54.229,34, 1950 m. — \$ 494.299,92, 1960 m. — \$ 5.284.037,51, 1965 m. — \$ 10.704.414,43. Taigi, iš mažos užuomazgos bendrovė išsivystė į milijoninę finansinę korporaciją.

1914 m. Chicagoje buvo suorganizuota Gedimino Building and Loan Association. 1946 m. ji savo vardą pakeitė į Brighton Savings and Loan Association. Bendrovės turtas 1964 m. buvo

\$ 2.472.137,52. Nuo 1928 m. bendrovės reikalus veda Charles Zekas, o valdybos pirmininku yra Z. Kukalis.

Šv. Antano taupymo ir skolinimo bendrovė — St. Anthony's Lithuanian Savings and Loan Association of Cicero, Illinois, įsikūrė 1922 birželio 6. Jos pradžia buvo gana kukli. Savo klebono kun. Jeronimo Vaičiūno skatinami, steigėjai darbą pradėjo mažame parapiinės mokyklos kambarėlyje su \$ 20.000 kapitalu. 1948 m. bendrovė pasistatė erdvius namus, kuriuos 1962 m. jau reikėjo padidinti ir pristatyti antrą aukštą. 1964 birželio 30 bendrovės balansas prašoko \$ 29.262.000. Bendrovės vadovybė (Juozas Grybauskas, Povilas Putrimas ir Adomas Bernadišius) stambiomis sumomis paremia didesnius lietuvių kultūrinius reikalus.

1923 m. Chicagoje įsisteigė Lithuanian News Loan Association. Kadangi bendrovė buvo maža, tai jai sunkiai vyko gauti paramos iš Federal Loan Insurance Corporation. Ją gavo tik 1938 m., kai padidino indėlius. 1940 m. ji pasivadino Universal Savings and Loan Association. Tai buvo visoje Amerikoje mažiausia bendrovė, gavusi indėlininkų draudimą. 1964 m. ji jau turėjo \$ 8.762.552 kapitalą.

1924 m. įsisteigė Chicago Savings and Loan Association. Pradžioje susirinkimus šaukdavo bažnyčios svetainėje. Vėliau persikėlė į So. Western Avenue, o nuo 1957 m. įsikūrė naujai pastatytuose nuosavuose namuose. Persikėlimo metu bendrovė turėjo 17 milijonų dolerių kapitalą, o 1966 m. jis jau siekė \$ 54.736.408. Pradžioje bendrovėje pirmininkavo A. Dargis, o nuo 1938 m. — John Pakel.

1926 m. Chicagoje buvo suorganizuota Crane Savings and Loan Association, kuri veikia ligi šiol. 1964 m. jos turtas buvo \$ 6.845.367. Pirmininku yra B. R. Pietkiewicz.

Geresniam lietuvių taupymo ir skolinimo bendrovių koordinavimui 1927 sausio 28 buvo suorganizuota Lietuvių Taupymo ir Skolinimo Bendrovių Lyga (sąjunga). Jai priklausė aštuonios bendrovės, kurių turtas 1963 m. siekė 193 milijonus dolerių.

Newark-Harrison-Kearny, N. J., apylinkėje 1924 m. susiorganizavo grynai lietuviška finansinė bendrovė Schuyler Savings and Loan Association of Kearny. Ji daro milijonines apyvartas ir yra įgijusi plačioje visuomenėje didelį pasitikėjimą. Bendrovė remia kultūrinį lietuvių veikimą. 1956. XII. 31. bendrovės turtas buvo \$ 1.264.831.

Greta stambių ir smulkesnių taupymo ir skolinimo bendrovių, kurios išsilaikė iki šių dienų, buvo panašiais vardais įsistėgusių eilė kitų bendrovių, kurių gyvenimas baigėsi įsijungimu į didesnes, bankrotu arba tiesiog „išnykimu“ su visais indėliais. Bankrotai kartais atsitikdavo dėl vadovų nesugebėjimo ar dėl ūkinės depresijos, bet daugiausia dėl pelnagaudžių suktybių.

1963 m. New Yorke (tiksliau tariant, Richmond Hill) buvo įsteigta lietuvių finansinė bendrovė Litas. Jos tikslas padėti taupyti ir teikti paskolas nejudomam turtui įsigyti. Tai nėra bankinė bendrovė — jos nariai yra akcininkai. Sutelktas kapitalas investuojamas daugiausia į nejudomojo turto apyvartą. Bendrovė pradėjo su \$ 8000, dabartinis (1970) jos turtas yra vertas per tris milijonus dolerių. Neseniai įsigytas didelis apartamentų kompleksas Indianapoly, Indiana.

Bendrovės vadovybę sudaro jos steigėjai: Vytautas Vebeliūnas — pirm., Algis Vedeckas — I vicepirm. ir dr. Antanas Škėrys — II vicepirm. ir išdininkas. Bendrovės planuose yra pirkti žemės, statyti vasarvietes ir plėsti kelionių biurų tinklą. Bendrovė turi skyrių Chicagoje ir Woodhavene, N.Y., kelionių biurą — Litas Travel Service, kuriam vadovauja Vitas Gerulaitis. Šis kelionių biuras turi įvairių draudimų ir Real Estate skyrių.

Visos bendrovės pradžią gavo iš lietuvių indėlių ir jos daug padėjo ekonomiškai pirmoje eilėje patiems lietuviams. Jų veikla aiškiai parodė finansinius lietuvių sugebėjimus. Vėliau savo indėliais į jas įsijungė ir kitataučiai. Jos virto visiems prieinamomis verslamonėmis, tačiau lietuvių vadovybė įgalino jų pelno dalį skirti lietuvių kultūriniais reikalams.

AMERIKOS LIETUVIŲ BENDROVĖS LIETUVOJE

Kai atsirado viltis atkurti Lietuvos valstybę, Amerikos lietuvių tarpe prasidėjo didelių planų kūrimas, kaip jai sudaryti ekonominį pagrindą. Tuo tikslu buvo steigiamos įvairios bendrovės. Patys pirmieji sumanytojai buvo Newarko lietuviai veikėjai.

Lietuvos Atstatymo Bendrovė. Tie keli veikėjai 1916 vasario 12 susirinko Astorijos viešbutyje New Yorke ir nutarė į-

steigti korporaciją, kuri sutelktų penkis milijonus dolerių Lietuvai atstatyti.

Jų iniciatyvą vėliau perėmė 1916 rugsėjo 28–29 Brooklyne susirinkę katalikų (Lietuvių Tautos Tarybos) ir tautininkų bendras seimelis, kuriame dalyvavo 117 įvairių draugijų atstovų ir 17 pavienių veikėjų. Seimelis pritarė steigėjų sumanymui sudaryti Lietuvos atstatymo bendrovę, tik pagrindinį kapitalą apribojo vienu milijonu dolerių. Buvo išrinktas didesnis direktoriatas. Valdybos pirmininku buvo išrinktas R. Karuža, reikalų vedėju A. B. Strimaitis, sekretorium V. K. Račkauskas ir išdininku kun. Nikodemus Petkus. Lapkričio 16 bendrovė buvo įregistruota Delaware valstijoje. Akcijos nominalinė vertė buvo nustatyta 10 dolerių. Katalikai netrukus iš bendrovės pasitraukė. Bendrovė nuo 1917 m. galo leido laikraštį Lietuvos Atstatymą, kuris ėjo apie trejus metus.

Akcijoms platinti bendrovė turėjo visą tinklą agentų, kurių veikliausias buvo Albinas Trečiokas Newarke. 1918. X. 1. jau buvo 900 akcininkų ir \$60.000 jų sudėto kapitalo. Karui pasibaigus, akcininkų skaičius pašoko iki 5000.

Faktiškai buvo parduota 35.593 akcijos. Bendrovės tikslas buvo suorganizuoti kapitalą ir Lietuvoje investuoti į prekybos, pramonės ir kredito įmones. Be to, norėta suburti įvairių specialybių amatininkų, kurie norėtų grįžti į Lietuvą. Tokių buvo suregistruota 14.000.

Tuoju po karo bendrovės pirmininkas R. Karuža nuvyko į Lietuvą vietoje susipažinti su esamomis sąlygomis. Kaune jis įsteigė bendrovės skyrių, kurio pagrindinis uždavinys buvo piniginių perlaidų persiuntimas tarp JAV ir Lietuvos. Veiklos planas buvo toks: perkelti į Lietuvą dalį kapitalo prekėmis, kurių tuo metu ten trūko; prekes ten parduoti ir pinigus naudoti Lietuvoje įmonėms kurti; steigti po banką Amerikoje ir Lietuvoje bendrovės transakcijoms tvarkyti.

1920 m. pradžioje per Liepojos uostą buvo nugabentas pirmas prekių transportas: 10.000 statinių gazolino ir žibalo už \$115.000. Dalis prekių parduota Latvijoje, kita Lietuvoje už \$135.000. Gauti pinigai panaudoti įmonėms Lietuvoje steigti. Buvo nupirktas brolių Šuvalovų dirbtuvė Kaune ir joje buvo įsteigta Nemuno bendrovė ūkio mašinoms gaminti. Šančiuose perėmė vokiečių paliktą obuolių perdirbimo fabriką ir ten įtai-

sė Ringuvos bendrovę sėmenų aliejui spausti. Importo–eksporto reikalams įkūrė Dubysos bendrovę. Kiek vėliau įsteigė Lietuvos kredito banką. Į tas įmones buvo investuota apie \$ 175.000 (ano meto Lietuvos pinigais buvo 4 milijonai auksinų). Amerikoje nupirko už \$ 56.000 namus, kurių pertaisymui pridėjo dar \$ 35.000. Ten 1921 m. atidarytas Baltic States Bank, kuris po kelerių metų atiteko svetimtaučiams.

Nukrypdoma nuo tiesioginio savo tikslo, Lietuvos atstatymo bendrovė ėmė finansuoti lietuvių įmones Amerikoje. Daugelis tų operacijų buvo nepelningos, bet pats nelaimingiausias įsivėlimas buvo lietuvių akcinėje bendrovėje Resorcin Manufacturing Co., Phoenixville, Pa., kur buvo prarasta \$88.600, nes karui pasibaigus vokiečiai resorciną pardavinėjo daug pigiau, ir lietuvių bendrovė žlugo.

Lietuvos Atstatymo Bendrovė turėjo nuostolių ir po karo krintant vokiečių markei, kuri buvo įvesta ir Lietuvoje, ir taip pat auksino vertei keičiantis. Tačiau ir pačioje bendrovės pradžioje ją silpnino didelės administracinės išlaidos. Vien valdybai, direktoriams ir tarnautojams algoms, komisijoms ir atlyginimui už posėdžius išmokėta \$ 106.000, kas sudarė per 30% investuoto kapitalo bendrovei dar tik besiorganizuojant. Bendrovė likvidavosi 1936 vasario 25, Amerikos lietuviams padariusi apie pusę milijono dolerių nuostolio.

Amerikos Lietuvos Prekybos Bendrovė įsikūrė 1919 m. Bostone telkti Amerikoje pinigų pramonės ir prekybos išvystymui Lietuvoje. Bendrovė buvo įregistruota su \$ 100.000 kapitalu. Amerikoje ji vadinosi Lithuanian Sales Corporation. Jos veikla smarkiai išsiplėtė. Jonas J. Romanas buvo vienas iš jos steigėjų, 1919–1928 m. buvo jos pirmininkas. 1920 m. jis išvyko į Lietuvą ir 1921 m. buvo vienas iš Lietuvos Tarptautinio banko steigėjų ir kurį laiką valdybų narys ir direktorius. Kredituodamas Amerikos lietuvių bendrovės įsteigtas įmones, bankas veikiai pateko į finansinius sunkumus ir turėjo priklausyti nuo Lietuvos Banko kreditų ir buvo jo įgaliotinių prižiūrimas.

Po banko įsteigimo bendrovė tuoju atidarė keletą parduotuvių: Kaune, Mažeikiuose, Skuode, Šiauliuose, Telšiuose ir Vilniuje, kurių beveik visos davė nuostolius.

Palangoje nupirko vilą ir ten buvusį viešbutį su dideliu žemės sklypu. Be to, dar nupirko kiną, garažą ir prie viešbučio

elektros stotį. Skuode įtaisė saldinių fabriką, kuris aptarnavo visas bendrovės krautuves. Kaune pardavinėjo automobilius, traktorius ir žemės ūkio mašinas ir jas remontavo. 1922 m. prie Rekyvos ežero (netoli Šiaulių) pastatė elektros stotį (jėgainę). 1927 m. persiorganizavo, pradėjo gaminti dviračius, Kaune pastatė modernų garažą, automobilių remonto dirbtuves, kur gamino miesto ir užmiesčio susisiekimui autobusus. Be to, tarp miestiniam susisiekimui turėjo 18 autobusų.

Šiauliuose finansavo medžio apdirbimo Ventos bendrovę. Taip pat nupirko pusę Eglyno bendrovės nuosavybės, kuri buvo užpirkusi daug miško ir turėjo lentpiuvę. Drauge su vokiečiais turėjo du šešiaviečius lėktuvus susisiekimui tarp Kauno ir Karaliaučiaus.

Prekybiniams ryšiams su Lietuva ugdyti Bostone 1920–1922 m. leido iliustruotą žurnalą Prekybą, kurį redagavo Jonas Karosas, Pranas Gudas ir Pranas Virakas.

Kai Amerikos lietuvių prekybos bendrovė ir Tarptautinis bankas įsisiūbavo į sėkmingą veiklą, 1940 m. Lietuvą okupavo rusai bolševikai ir nusavino visą bendrovės turtą.

Drobės bendrovė buvo įsteigta Brooklyne 1920 m. Pradžioje ji veikė kaip pasitikėjimo bendrovė, 1922 m. virtusi akcine, kurios pagrindinis kapitalas buvo \$ 140.000, kiek vėliau padidintas iki \$ 175.000. Bendrovė buvo skirta Lietuvai. 1921 m. Kaune (Šančiuose) ji įsteigė gelumbės audimo fabriką, kuriam gamino įvairių rūšių audeklus, pradedant nuo pusvilnonės iki geriausių vilnonių medžiagų. 1926 m. padarė \$ 267.896 apyvartos, davusios \$ 27.693 pelno.

Drobė visoje Lietuvoje suorganizavo apie 80 kursų, kuriuose buvo mokoma paruošti vilnas. Fabriko darbams prisiugino reikiamą skaičių specialistų. 1937 m. fabriko verpykla turėjo 2450 varpsčių, dirbančių dviem pamainomis, audykla turėjo 44 stakles, dirbančias visą parą. 1939 m. dirbo apie 500 darbininkų. Per metus pagamindavo apie 70.000 metrų medžiagų. Visam tam darbui vadovavo bendrovės steigimo iniciatorius Antanas Dičmonas. 1940 m. užėję bolševikai fabriką nusavino, Drobės direktorium paskyrė vieną iš sargų, o visą buvusią vadovybę areštavo ir Pravieniškių stovykloje buvo nužudyti šie vadovybės nariai: Juozas Šimaitis, Pranas Štrimas, Povilas Vaitekūnas ir Julius Zoštautas, o Juozas Garšva sužeistas

mrė vėliau; A. Dičmonui pavyko išsigelbėti. Nusavino ir įvairiose vietose buvusias Drobės bendrovės krautuves, ir tuojau išnyko jos Lietuvoje labai pamėgtos medžiagos.

1925 m. A. Dičmonas buvo įsigijęs Viekšnių valsčiuje Kapėnų kartono fabriką, kur gamino įvairų kartoną, juo aprūpinamas Lietuvos rinką ir išveždamas į Angliją, Pietų Afriką ir Aziją. Nors Kapėnų fabrikas per metus pagamindavo apie 400 tonų kartono, bet nepajėgė patenkinti užsienio firmų užsakyimų; todėl Dičmonas pirkė kitų dviejų Lietuvoje veikusių fabrikų gaminius ir su savo ženklais siuntė į užsienį.

Rūbo bendrovė. 1920 m. vasario mėn. Chicagoje buvo sušauktas pirmasis susirinkimas steigti Amerikos lietuvių bendrovę Rūbą, kurios tikslas — Lietuvoje organizuoti drabužių siuvyklas. Viena akcija atsiėjo \$ 50. Sumanymas turėjo gerą pasisekimą. Kitais metais bendrovė išsiuntė tris savo įgaliotinius (pirmininką Antaną Karsoką, J. Kalainę ir Jurgį Gudžiūną) į Lietuvą įkurti bendrovės skyrių. Jie ten suorganizavo Rūbo bendrovę ir tapo jos valdybos nariais. Tokiu būdu Amerikos lietuviai turėjo dvi Rūbo bendroves: vieną Amerikoje, kitą Lietuvoje. JAV gyvenę lietuviai stengėsi sutelkti pinigų, o anie — įkurti siuvyklą. Čikagiškiams sekėsi. Per trumpą laiką sutelkė virš \$ 100.000 kapitalą. Šią sumą sudarant, sekretorių algoms, raštinės išlaidoms ir nuomai buvo išleista tik 7% surinktos sumos. Visi pinigai buvo perkelti į Lietuvą.

Kaune buvo įsteigta drabužių siuvykla, kurioje vienu tarpu dirbo 60 darbininkų. Tačiau Amerikos lietuviai neilgai džiaugėsi savo geru darbu. Bendrovės pasamdytas siuvyklos vedėju J. Kuosaitis, vėliau garsus Kauno siuvėjas, surado kažkokius įstatymų plyšius ir pats atpirko siuvyklą. Tai labai nustebino amerikiečius ir akcininkų tarpe sukėlė rimtą susirūpinimą. Reikėjo eiti į teismą, Kuosaitis turėjo kiek primokėti, bet bendrovė Kaune neteko siuvyklos.

Bylai teisme pasibaigus, Lietuvoje likę Rūbo bendrovės atstovai nutarė įsteigti verpyklą ir audyklą Tauragėje. Tai įmonei reikėjo elektros energijos. Prie Jūros upės buvo pradėtas statyti didelis tvenkinys. Inžinieriai, matyt, nepažino upės ir nemokėjo pastatyti tvenkinio. Pavasariui atėjus, sraunus potvynis išardė tą tvenkinį ir nunešė visus čikagiečių pinigus. Tauragės įmonės vedėju buvo paskirtas J. Gudžiūnas. Vėliau

paaikškėjo, kad ir jis mėgino pasisavinti Rūbo turtą. Teko ir jį traukti teisman. Lietuvos teismas jį nubaudė trims metams kalėjimo, bet Amerikos lietuviai, pirkę akcijas, prarado viską. Rūbo bendrovė Chicagoje buvo likviduota 1923 metais (Ambrose 309–311).

Lietuvos garlaivių bendrovė buvo M. Yčo ir J. Šliūpo suorganizuota nepriklausomos Lietuvos pradžioje. Jos kapitalas buvo numatytas \$ 100.000. Šliūpas pardavinėjo akcijas Amerikoje ir sutelkė apie \$ 50.000, su kuriais 1921 m. grįžo į Lietuvą pastoviai gyventi. Garlaivių bendrovės istorija nė kiek nelinksmesnė už Rūbo bendrovės. Apie ją žinoma tik tiek, kad ji 1928 m. likvidavosi su sausio 1 dienos balansu \$ 20.900, nuostolių buvę \$ 8514 (LE XVI 119). Neaišku, kas atsitiko su likusiais nuo \$ 50.000 pinigais.

Ekonominę Šliūpo veiklą jo biografijoje Antanas Mažiulis taip paiškina: „Lietuvai tapus nepriklausoma, š. puolasi steigti visą eilę akcinių bendrovių, kurios dėl visos eilės priežasčių š. buvo nuostolingos ir skaudžiai jį palietė; 1921–1925 jis dalyvavo steigiant Liet. garlaivio b-vę, Geležinkelio nuo Biržų iki Šiaulių statymo b-vę, Biržų spaustuve, Agaro prekybos b-vę, Sveikatos versmę (Likėnų kurortui įrūšti), Lietuvos prekybos ir pramonės banką, Eglėną, Klaipėdoje lentpiūvę ir kt.“ (LE XXX 60).

✱

✱

✱

Baigiant Amerikos lietuvių ekonominės veiklos apžvalgą, kur suminėtas tik didesnių bendrovių vaidmuo, reikia pažymėti, kad buvo ir daugiau finansinių užmojų. Visuose buvo gerų norų, patriotizmo ir žmogiško troškimo kitiems pagelbėti bei pasipelnyti. Ano meto lietuviai neturėjo pasiruošusių profesinių finansininkų. Iškilę tik sumanūs mėgėjai, prie kurių, kaip ir visur, šliejosi ir sukčiai. Dėl to žymi sudėto pinigų dalis „sutirpo“ pakeliui į tikslą ar net visai jo nepasiekusi. Mėginama apskaičiuoti, kad tuo būdu veltui žuvo apie milijonas dolerių. Kita vertus, daug pinigų plaukė į Lietuvą tiesiog per paštą ir bankus savo giminėms. Tai buvo žymus įnašas krašto gerovei kelti. Šiam reikalui nėra jokios statistikos, bet Amerikos lietu-

vių spaudoje netrūksta spėliojimų, kad tuo keliu Lietuvą pasiekė apie 50 milijonų dolerių. Tai liudija lietuvių ateivių meilę ir ilgesį savo kilmės krašto.

✱

✱

✱

Visas skyrius apie ekonominę veiklą tėra tik santrauka plačios Vincento Liulevičiaus studijos, pavadintos **JAV lietuvių ekonominė veikla**. Studija apima 176 mašinėle rašytus puslapius, iš kurių 51 p. išnašų. Autorius panaudojo visus jam prieinamus šaltinius ir juos smulkiai sužymėjo.

Panaudoti Jr. Jono, kun. A. Miluko, Pranaičių Julės, Kazio Gineičio, V. Širvydo, S. Michelsono, Aniceto Simučio, Alekso Ambrosės veikalai, Lietuvių Enciklopedija, periodinė spauda — laikraščiai, bendrovių ataskaitų rinkinys, Vienybės 1926 ir 1928 metraščiai, Chicagos vadovas, Kalifornijos lietuvių 1963 almanachas ir kt. Autorių veikalai bus išvardinti bendroje bibliografijoje.

Autorui sutikus, šią santrauką paruošė redaktorius.

SANTYKIAI SU NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

KELIONĖS SKERSAI ATLANTĄ

Ekskursijos ir grįžimas į Lietuvą. Kaip matėme iš pirmojo pasaulinio karo laikotarpio ir Amerikos lietuvių kovos dėl Lietuvos laisvės aprašymų (III dalis), Amerikos lietuviai sutelkė milžiniškas pastangas tai kovai paremti ir sudėti kraitį ekonominiam Lietuvos atstatymui. Visa tai sužadino didelį norą pamatyti tą laisvą Lietuvą savo pačių akimis. Prasidėjo kelionės atgal Europon skersai Atlantą. Iš pradžių tai prasi-
veržė pavienių asmenų kelionėmis, paskui ekskursijomis ir grįžimu nuolatiniam apsigyvenimui.

Pavieniui pradėjo lankyti Lietuvą ir kai kurie veikėjai su noru įsijungti į jos atstatymą. Jų padaugėjo, kai baigėsi karai prieš įsibrovėlius bolševikus, bermontininkus ir lenkus. Nuo 1920 m. jau buvo rengiamos ekskursijos, kurias ruošė įvairios organizacijos, pavieniai veikėjai, Lietuvių prekybinė bendrovė ir laivų agentūros.

Iki 1923 m. Lietuva dar neturėjo savo Klaipėdos uosto, todėl ekskursijos vyko per Prancūzijos, Olandijos ir Vokietijos uostus, o paskui geležinkeliais į Kauną. Ypač daug ekskursijų surengė Vyčiai. Viena iš jų buvo net nuvykusi per Lenkiją aplankyti Vilnių. Ekskursijos tęsėsi bemaž visą laiką iki antrojo pasaulinio karo.

Išvažiuojančių į Lietuvą apsigyventi atsirado gana daug. Pagal Lietuvos atstovybės Washingtone paskelbtas žinias, iki 1922 sausio 1 buvo išduoti 6382 pasai ir 4161 viza. Iš viso į Lietuvą išvažiavo apie 20.000 asmenų, iš kurių apie 15.000 nuolatiniam apsigyvenimui. Jų dauguma vyko su šeimomis. Ekskursantų kelionė, kaip galima spėti iš laikraščių skelbimų, 1922 m. vienam asmeniui kainavo trečia klase 107 dol., antrąją — 152 dol.

Nusivylimas. Karo metu Lietuva buvo apgriauta ir okupantų nuskurdinta. Valdžios įstaigos organizavosi lėtai, nes

visos pastangos buvo nukreiptos į karą su įsibrovėliais. Keliai ir susisiekimas buvo apardyti, finansinė būklė sujaukta. Žuvo rusiški rubliai, jų vietoj vokiečiai buvo įvedę savo ostmarkes, kurios 1919 buvo paverstos auksiniais. Pinigų vertė buvo sujungta su vokiečių marke, kuri nuolatos smuko. Grįžusieji iš Amerikos skubėjo dolerius keisti į vietinę valiutą, nes ne viena suviliojo didelė markių ar auksinų krūva už dolerį. Taip daugelis prarado daug pinigų, nes nė vienoje Atlanto pusėje jie nebuvo įspėti, kaip reikia tvarkytis su pinigų.

Grįžusieji turėjo vargo ir su valdžios įstaigomis, kur nepatyrusieji valdininkai nesusigaudė tvarkoje ir be jokio reikalo atvykusius siuntinėjo vieni pas kitus. Tai erzino amerikiečius ir jie garsiai išreiškėdavo savo nepasitenkinimą. Įsižeidę biurokratai, daugiausia menko išsilavinimo žmogeliai, imdavosi pamokyti „amerikontus“. Be to, įstaigos grįžusius laikė svetimšaliais ir vargino visokiais registracijos formalumais. Buvo ir tokių atsitikimų, kad grįžusieji į tėviškes ir ieškoję kur įsigyti turto, vietoj patarimų ir pagalbos iš giminių patyrė daug šaltumo, nes pastarieji būkštaudavo, kad nepareikalautų savo dalies. Kurie šiek tiek įsikabino į prekybą ar amatą ir ėmė tvarkytis amerikonišku būdu, nepažinę skirtingų ūkinių sąlygų bankrutavo. Nusivylę metė viską ir grįžo Amerikon.

Apie tai rašė su kartėliu ir kritika amerikiečių lietuvių laikraščiai, spausdino visokias informacijas ir patarimus kaip keliauti ir ką vežtis, bet buvo per vėlu. Nors ir be piktos valios jų patriotizmas buvo prigesintas, širdyse pasiliko skriauda, o materialinių nuostolių jiems niekas negalėjo atlyginti. Žinoma, tai palietė nedidelį amerikiečių lietuvių skaičių. Kurie tokių pergyvenimų nepatyrė, Lietuvą ir savo gimines rėmė pinigais ir toliau.

Pinigų siuntimas į Lietuvą plaukė bemaž nesustodamas. Jų persiuntimui tarpininkavo visokios bendrovės, bankai ir laikraščių redakcijos. Siunčiamų pinigų kursas svyravo gana smarkiai. Pvz., 1922 m. balandžio mėn. 1000 auksinų su persiuntimu kainavo apie 4 dolerius, o rugsėjo mėn. jau tik pusantro, net iki vieno dolerio. Kai 1922 spalio 1 buvo Lietuvoje įvesti savi pinigai — litai, persiuntimo kaina tapo pastovi: už dolerį dešimt litų (atskaitant vieną litą, arba dešimt amerikoniškų centų, pašto išlaidoms).

Kiek Amerikos lietuviai kasmet išsiųsdavo į Lietuvą pinigų savo giminėms, apytikriai matyti iš oficialių Lietuvos pašto duomenų (Darbininkas 1929.IV.11.):

1926 m. 28,9 mil. litų

1927 m. 26,2 mil. litų

1928 m. 26,0 mil. litų

Greta pašto perlaidų, pinigai būdavo siunčiami čekiais, kuriuos apmokėdavo Lietuvos bankai. 1928 m. tokių čekių iš Amerikos gauta apie už 6 milijonus litų. Pinigai eidavo ir laiškuose giminėms. Kiek buvo siunčiama, nežinia, nes dalis tokių laiškų žūdavo, todėl šis siuntimo būdas mažėjo. Spėjama, kad 1928 m. laiškuose galėjo ateiti apie vienas milijonas litų. Kitą milijoną atveždavo kasmet didėjantis ekskursantų ir turistų skaičius. Tais pačiais 1928 m. Lietuvą aplankė apie 500 žmonių. Apskaičiuojama, kad vidutiniškai kiekvienas Lietuvoje palieka po 1500–2000 litų. Viską sudėjus krūvon per metus susidaro apie 34 milijonai litų, arba 3,4 mil. dolerių. Toji suma galėjo metai iš metų keistis — didėti ar mažėti.

Aukų rinkėjai iš Lietuvos čia nebuvo jokia naujiena. Jų tuščiomis neišleisdavo prieš karą. Nors Amerikos lietuvių tarpe vyko uolus laisvės paskolos lakštų (bonų) platinimas, kuris iki 1922 m. sutelkė apie du milijonus dolerių, vis dar užteko ir kitiems. 1920 balandžio mėn. su prakalbomis lankėsi įvairiose kolonijose Lietuvos nepriklausomybės akto signataras kun. Vladas Mironas, kuris plačiai nušvietė tuometinę Lietuvos padėtį. Kitais metais gruodžio mėn. atvyko kun. Pranas Garmus, buvęs Lietuvos kariuomenės vyriausias kapelionas. Jis per ilgesnį laiką rinko aukas Lietuvos katalikų universiteto reikalams. Sutelkė apie \$40.000. Įkandin 1923–24 m. aukas rinko Neo-Lituania studentų korporacijos atstovai Kazys Marčiulionis ir Vytautas Banaitis, parsivežę studentų namų statybai \$6.000. Tokiems pat reikalams 1924 m. aukas rinko ir Ateitininkų atstovai kun. Stasys Kiškis ir Antanas Tylenis. Surinko virš \$12.000.

1926 m. aukas rinko valstiečių liaudininkų atstovai Ladas Natkevičius ir Balys Žygelis. Kiek vėliau (1927) aukas rinko katalikų moterų veikėja Pranciška Pikčilingienė Karmėlavos mergaičių žemės ūkio mokyklos statybai. Po metų aukas rinko Vilniaus našlaičiams šelpti uoli visuomenės veikėja Emilija

Vileišienė. 1931 m. lankėsi prof. Mykolas Biržiška susipažinti su Amerikos lietuviais ir parinkti aukų Vilniui vaduoti sąjungos reikalams. 1936 m. tais pačiais reikalais lankėsi sąjungos reikalų vedėjas Vincas Uždavinys. 1935–1937 kun. Mykolas Ražaitis rinko aukas Vilkaviškio kunigų seminarijos ir kunigų senelių invalidų namų statyboms. Visokių aukų rinkėjų eilė galima dar pratęsti, tačiau šia proga verta pasigėrėti lietuvių dosnumu ir jų nenuilstamu noru lankytis prakalbose. Jų širdys ir kišenės visada buvo atviros savo senosios tėvynės reikalams.

Kultūriniai mainai pasireiškė įvairiose srityse. Pirmieji iš Lietuvos pradėjo atvykti menininkai: muzikai, artistai ir dailininkai. 1922 pavasarį atvyko kompozitorius Juozas Naujalis, vargonų muzikos tėvas ir mokytojas. Jo surengti koncertai visur sutraukė daug publikos. Rudenį atvyko smuikininkas Mykolas Leškevičius ir dainininkai Petras Oleka ir Jonas Byra. 1924 vasarą atvažiavo artistai Viktoras Dineika, Juozas Olšauskas ir Antanas Vanagaitis, kurie sudarė garsią Dzimdzi-Drimdzi trupę, linksminusią savo vaidybą ir kupletais visas lietuvių kolonijas. Prie jų vėliau prisijungė Jonas Dikinis, dirbęs Juozo Vaičkaus vaidybos grupėje. Juozas Vaičkus (1885–1935) jau buvo pagarsėjęs režisierius. Amerikoje jis veikė penketą metų (1923–1928). Čia jis buvo profesinio lietuvių dramos teatro kūrėjas. Brooklyne įsteigė dramos studiją, kur paruošė visą eilę žmonių teatriniam darbui. Vėliau grįžo Lietuvon. Buvęs Lietuvos teatro direktorius, režisierius ir dainininkas Andrius Oleka-Žilinskas Amerikon atvyko 1935 m. Čia turėjo savo vaidybos studiją ir dirbo ligi pat mirties (1948).

Amerikiečiai lietuviai neliko skolingi. Pats pirmutinis į Lietuvos operą 1920 m. atskubėjo solistas Antanas Sodeika, muzikinį pasiruošimą įsigijęs Amerikoje (1907–1920). Kiek vėliau įvairiais laikotarpiais operoje dainavo Juozas Babravičius ir tarp 1928–1944 Jonas Būtėnas. Greta vyrų solistų Lietuvos operoje dainavo keletas Amerikos lietuvių: Ona Pocienė (1923–1925), Marijona Rakauskaitė (1922–1944), Emilija Mickūnaitė (1931–1932), Barbara Darlys (1935–1936) ir Anna Kaskas-Ona Katkauskaitė (1926–1927). Gavusi Lietuvos stipendiją, ji išvyko studijuoti į Italiją. Vėliau buvo priimta į Metropolitano operą, kur dainavo ištisą dešimtį metų (1936–1946).

Lietuvą lankė daugelis Amerikos lietuvių kunigų. Nemažiau buvo Amerikoje kunigų lankytojų iš Lietuvos. Čia buvo atvykę ir keli Lietuvos vyskupai: Teofilus Matulionis, Mečislovas Reinys, Pranciškus Petras Būčys ir arkiv. Jurgis Matulaitis. Lankėsi ir kultūrininkai bei visuomenininkai, kaip antai klaipėdiškiai Martynas Jankus ir Adomas Brakas (1926), ir Lietuvos universiteto profesorius Juozas Eretas, Pavasario Sąjungos (katalikų jaunimo) vadas, kuris tarp Amerikos lietuvių išgarsėjo kaip geriausias kalbėtojas (1926).

Abu kraštu jungė ir lietuviai sportininkai. Lietuvos vardą garsino Juozas Žukauskas - Jack Sharkey, g. 1902 m. Binghamtone, N.Y. Jis buvo žymus boksininkas, keletą kartų varžėsis dėl pasaulinio čempionato, ir galutinai jį laimėjo 1932 m. nugalėjęs vokiečių Max Schmelingą. 1928 m. į Ameriką atvyko Juozas Vinča (g. 1905 Šiauliuose), Lietuvos ir Pabaltijo bokso čempionas. Sharkey globojamas, jis rungėsi su žymiais boksininkais. Pasaulinio garso įgijo plaukikė Albina Osipavičiūtė (g. 1911 Worcestery), 1928 m. pasaulinėje Amsterdame (Olandijoje) olimpiadoje laimėjusi 100 metrų lenktynėse pasaulio čempionės vardą. Įvairiose plaukimo rungtynėse ji laimėjo 65 medalius ir 12 taurių. Dalyvavo Lietuvos vyčių veikloje ir buvo pakelta (išrinkta) garbės nare.

Amerikos lietuvių jaunimas garsėjo krepšinio sporte Amerikoje ir dalis jų įsijungė į tos rūšies sportą Lietuvoje. Tai buvo V. Budriūnas, Giedraitis, J. Jurgėla, J. Knašas, Pr. Kriaučiūnas, Pr. Lubinas, K. Savickas, Pr. Talzūnas, J. Žukas ir kiti. Lietuvos krepšininkus labai sustiprino 1936 m. Kaunan atvykęs Pranas Lubinas, buvęs JAV krepšinio kapitonas Berlyno sporto olimpiadoje (1936). Su kitais amerikiečiais jis daug prisidėjo prie Lietuvos laimėjimo Europos krepšinio čempionato 1937 gegužės 7. Apgindama įgytąjį čempiono titulą Lietuva laimėjo dar 1939 metais.

LIETUVIŲ DIENA PHILADELPHIJOJE

Lietuviai čia telkėsi ne vieną kartą. Organizacijos čia turėdavo seimus, 1918 m. spalio mėn. Demokratinė Vidurinės Europos unija suruošė mažųjų tautų savaitę, kur buvo pasirašyta bendra deklaracija už visų mažų tautų laisvę, o lietuviai ta

proga patvirtino Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą. 1925 m. pavasarį JAV prezidentas Calvin Coolidge pakvietė Lietuvą dalyvauti 1926 m. pasaulinėje parodoje Philadelphijoje (Ses-
quicentennial Exposition) paminėti JAV 150 metų nepriklausomybės sukaktį.

Tuo metu Lietuva dar nesiryžo rodytis tarp kitų tautų, greičiausiai dėl ekonominių sumetimų. Tačiau tokios progos nenorėjo praleisti Amerikos lietuviai. Po ilgesnių svarstymų jie nutarė parodoje suruošti lietuvių dieną. Tam reikalui sudarė komitetą: pirm. Antanas Užumeckas, vicepirm. Zigmas Jan-
kauskas ir adv. Simanas Paukštys, išd. B. Tribulas, finansų sekr. Charles Cheledenas, sekr. M. Grigaliūnienė ir kt. Buvo sudarytos ir darbo komisijos. Manifestacijos komisijai vadovavo kun. Juozas Kaulakis, finansų — A. Užumeckas, organi-
zacijos ir spaudos — kun. Simanas Draugelis, dainų dienos — kun. J. Kaulakis.

Kad Lietuvių diena būtų įspūdingesnė, buvo pakviesti cho-
rai iš gretimų lietuvių kolonijų. Viso susidarė 894 dainininkai.

Atidarymo dieną (1926 rugpiūčio 28) buvo pamaldos šv. Kazimiero bažnyčioje ir eitynės Broad gatve, kur dalyvavo lie-
tuvių vežimas (flotas), gyvais paveikslais vaizduojantis pa-
gonišką, rusų pavergtą ir atgimusią Lietuvą. Iškilmių atida-
ryme dalyvavo Lietuvos atstovas K. Bizauskas, konsulai P. Žadeikis ir P. Daužvardis, arkiv. J. Matulaitis, kan. J. Macie-
jauskas, kun. prof. P. Būčys, prof. J. Eretas, Philadelphijos
burmistro atstovai ir kt.

Lietuvių dienos programoje buvo jungtinio choro dainos, pavienių chorų pasirodymai, solistai ir lietuviški šokiai. Pasi-
rodymas vyko didžiulėje auditorijoje, kur telpa apie 20.000
žmonių. Jungtiniam chorui vadovavo A. Pocius, akompanavo
Philadelphijos simfoninis orkestras. Konkurse dalyvavo 14 di-
delių chorų. Iš pavienių I vietą laimėjo Mahanoy City choras,
II — Newarko ir III — Scrantono. Iš jungtinių: I Philadelphi-
jos, II — Patersono ir Harrisono, III — Kingstono ir Wilkes-
Barre. Chorams vadovavo J. Čižauskas, J. Hodelis ir V. Nickus.
Solo ir duetus dainavo M. Čižauskienė. M. Strumskienė, M.
Galinienė, E. Mickūnaitė, O. Pocienė, J. Babravičius, A. Banys
(Banevičius) ir J. Vitkauskas. Vargonais solo — J. Čižauskas.

LITUANIKOS SKRIDIMAS

Pasiruošimas. Du lietuviai lakūnai, Darius ir Girėnas, 1931 m. susitarė skristi į Lietuvą. Kitais metais juodu nusipirko vartotą lėktuvą už \$3200. Apie jų sumanymą skristi per Atlantą iš New Yorko į Kauną pirmuose Draugo ir Naujienų puslapiuose (1932.VI.17) buvo įdėtas pranešimas. Tai sujudino visus čikagiškius. Liepos 11 Lietuvos konsulate įvykęs rėmėjų susirinkimas įsteigė Dariaus ir Girėno fondą, kurio globėjais išrinkti: konsulas Antanas Kalvaitis, kun. A. Vaičiūnas, adv. K. Gugis, L. Šimutis ir J. Krotkus.

Steponas Darius (Jucevičius-Darašius) gimė 1896 sausio 8 Rubiškės k., Kvėdarnos vls., Tauragės aps. 1907 atvyko Amerikon, mokėsi Elizabetho pradžios mokykloje, technikos mokslus išėjo Harrison vidurinėje ir Lane aukštesnioje mokyklose. 1917–1919 savanoriu tarnavo JAV kariuomenėje. Buvo apdovanotas dviem karo medaliais. 1920 liepos 27 su būriu amerikiečių lietuvių išvyko į Kauną ir įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Baigęs karo mokyklą tarnavo aviacijoje, 1927 pakeltas į kapitono laipsnį. Jo paties prašymu buvo paleistas į atsargą ir grįžo į Ameriką, kur dirbo civilinėje aviacijoje kaip lakūnas.

Stasys Girėnas (Girskis) gimė 1896 Vytogalos k., buv. Kaltinėnų vls., Raseinių aps. Amerikon atvyko 1910, karo metu (1917–1919) tarnavo savanoriu JAV kariuomenėje, oro eskadrilėje, kur baigė karo mechanikų kursus. 1924 Chicagoje baigė lakūnų mokyklą ir gavo profesinio lakūno laipsnį. Įsigijo nuosavą lėktuvą, vežiojo keleivius ir kitus mokė skraidyti. 1928 m. susipažino ir susidraugavo su Darium.

Savo lėktuvu Darius ir Girėnas skraidė po lietuvių kolonijas, garsindami savo užmojį ir telkdami lėšas. Jų skridimui per fondą ir kitais keliais rėmėjai sudėjo apie \$13.000. Lėktuvą reikėjo pertvarkyti ir įdėti naują motorą, tinkamą tolimam skridimui. Tuos darbus atliko Wright Aeronautical Co., prižiūrint mechanikui J. Jesulaičiui. Tuščias lėktuvas svėrė 2663 svarus (1209 kg). Galėjo sutalpinti 800 galionų (3636.8 litrų) gazolino ir 35 galionus (159 litrus) alyvos. Lėktuvo ilgis buvo 27 pėdos ir 9 coliai, (8,45 m), aukštis 8½ pėdos (2,59 m), sparnų ilgis 50 pėdų (15,24 m). Wright motoras buvo 365 ark-

lių jėgų, 9 cilindrų. Pajėgumą galėjo išplėsti iki 388 arklių jėgų. Propeleris apsisukdavo 2190 kartų per minutę. Vidutiniu greičiu lėktuvas gali skristi 121 mylią (194,6 km) per valandą, o greičiausiai iki 155 mylių (249,3 km).

Kelionei paruoštas lėktuvas paėmė 779 galionus gazolino ir 32 gal. alyvos. Abu lakūnai svėrė 370 svarų (167,9 kg), prietaisai, smulkūs įrankiai, laiškai ir maistas svėrė apie 80 sv. Tuo būdu su visu kroviniu lėktuvas svėrė 8300 sv. (3668,2 kg). Nenorėdami apsunkinti krūvio, lakūnai atsisakė radijo, navigacijos prietaisų ir parašutų, — vadovavosi tik kompasu. Lėktuvui vardas buvo parinktas *Lituanica*. 1933 gegužės 6 lėktuvą pašventino prel. Mykolas Krušas, o Dariaus motina jį pakrikštijo amerikiečių papročiu, sudauždama bonką šampano į propelerio ašį.

Skridimas. Kelionei per Atlantą *Lituanica* pakilo 1933 liepos 15 rytą iš New Yorko Floyd Bennett Field aerodromo be vyriausybės leidimo. Savo dienoraštyje Darius įrašė: „Apleidžiant Amerikos žemyną oras buvo gražus. . . Netoli Europos sutikom audrą“. Nepalankias oro sąlygas (miglos, sniegas, apledėjimas) nupasakojo ir garsus Amerikos lakūnas Wiley Post, tą pačią dieną pakilęs vieną valandą anksčiau ir pasiekęs Berlyną. Jo skridimas patraukė pasaulio spaudos dėmesį ir nustelbė lietuvių lakūnų žygio garsą, nors *Lituanica* nuskrido dar 130 mylių toliau.

Liepos 16 vakarą *Lituanica* pasiekė šiaurės Skotijos krantus, o truputį po vidurnakčio, liepos 17, ji nukrito miške prie Soldino, Vokietijoje, apie 130 mylių į rytus nuo Berlyno. Lėktuvas sudužo ir abu lakūnai užsimušė. Iš New Yorko jie nuskrido 3984 mylias (6411 km) per 35 valandas 15 minučių, iki Kauno buvo belikę tik 404 mylios (650 km). Lėktuve dar buvo likę gazolino 8 valandų skridimui. Nelaimėi ištirti Lietuvos vyriausybė paskyrė specialią komisiją, kuri rado, kad lakūnai buvo gerai pasiruošę, kad techniškos priemonės buvo parinktos tinkamos, kad jie tiksliai laikėsi nustatyto maršruto, kad katastrofa įvykusi dėl atmosferinių sąlygų, prie kurių prisidėjo motoro veikimo defektai, ir patvirtino, kad per Atlantą skrido tiksliai ir buvo nuskridę toliau nei daugelio kitų tautų lakūnai.

Visa Lietuva paskendo gėdulse. Dariaus ir Girėno palaikai ir lėktuvo likučiai buvo parvežti į Kauną. Didvyrių laidotuvėse

dalyvavo vyriausybės ir kariuomenės vadovai, būriai dvasiškijos ir nesuskaitomos minios žmonių. Prezidentas dalyvauti negalėjo, nes atostogavo Palangoje. Lituanicos likučiai, skridimo rėmėjų knyga, asmeniškai lakūnų daiktai buvo padėti Karo Muziejuje Kaune.

Prieš išskrisdami, Darius ir Girėnas parašė ir paskelbė savo testamentą:

Mes skrisime į Lietuvą!

Lietuvių tauta laukia iš savo sūnų ir drąsesnių žygių. Būtinai reikia ir jos sūnums prisidėti prie bendrojo darbo — tirti dar mažai žinomas Žiemų Atlanto vandenyno oro sroves, o taip pat naujai išrastus navigacijos būdus ir priemones pritaikinti kasdieniniams reikalams. Mes, gyvendami tokiais laikais, kada oras stengiamasi panaudoti žmonijos reikalams, laikome savo pareiga tautos vardu tą darbą garbingai atlikti.

Jaunoji Lietuva! Tavo dvasios įkvėpti, mes stengiamės tą pasirinktą uždavinį įvykdyti. Mūsų pasisekimas tegu sustiprina Tavo dvasią ir pasitikėjimą savo jėgomis ir gabumais! Bet jei Neptūnas ar galingasis audrų Perkūnas ir mums bus rūstus — pastos mums kelią į Jaunąją Lietuvą ir pašauktų LITUANICĄ pas save, — tada Tu, Jaunoji Lietuva, turėsi iš naujo ryžtis, aukotis ir pasirengti naujam žygiui, kad audringųjų vandenynų dievai būtų patenkinti Tavo pastangomis, pasiryžimu ir nekviebtų Tave į Didįjį Teismą.

LITUANICOS laimėjimas tegu sustiprina jaunųjų Lietuvos sūnų dvasią ir įkvėpia juos naujiems žygiams.

LITUANICOS pralaimėjimas ir nugrimzdimas į Atlanto vandenyno gelmes tegu auklėja jauną lietuvių atkaklumą ir ryžtumą, kad Sparnuotasis Lietuvis būtinai įveiktų klastingąjį Atlantą Tėvynės Lietuvos garbei!

Tad šį savo skridimą skiriame ir aukojame Tau, Jaunoji Lietuva!

Tą didįjį bandymą pradėsime, tikėdamiesi Dangaus palaimos!

*Kapt. Steponas Darius
Leit. Stasys Girėnas*

Didvyrių gerbimas. Darius ir Girėnas savo tikslą pasiekė — Atlantą nugalėjo. Nors jiems nepavyko gyviems nusileisti savo tėvynėje, jų didvyriškas žygis ir jaunų gyvybių auka tapo lietuviško idealizmo simboliu. Abipus Atlanto jų vardais atsižymėjo organizacijos, miestų gatvės, mokyklos, karo veteranų postai, įvairiose vietovėse jiems iškilo paminklai.

Po metų jų žuvimo vietoje, Soldine, buvo pastatytas didelis granito paminklas. Kiek vėliau iš Lietuvos buvo ten nuvežtas lietuviškas kryžius. Didvyrių kūnai buvo balzamuoti ir palaidoti Kaune, karių laidojimo skyriuje, kur buvo pastatytas puošnus mauzoliejus. Antrojo pasaulinio karo metu, vengiant grėsmės Dariaus ir Girėno palaikams, jų karstai buvo slapta išimti iš mauzoliejaus ir užmūryti universiteto medicinos fakulteto rūsio nišoje. Jie buvo surasti 1964 m. ir palaidoti Aukštųjų Šančių kapinėse. 1968 liepos 17 ten buvo atidengtas memorialinis paminklas, kurį sukūrė skulptorius V. Mačiūka ir architektai broliai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai.

Didvyrius skubėjo pagerbti Chicaga, kur kilo ir įsikūnijo skridimo sumanymas. Pietinėje jos dalyje, tarp 31 ir 39 gatvių, buvusi Auburn dalis lietuvių rūpesčiu buvo pavadinta Litanica (1933 lapkričio 29). Buvęs skridimo komitetas, tuojau pasivadino paminklo statymo komitetu, praplėtė savo narių sąstatą, rinko aukas ir išrūpino iš miesto leidimą jį pastatyti gražiausioje vietoje — Marquette Parke. Paminklą suprojektavo architektas V. Koncevičius. Atidengimo iškilmėse paminklą pašventino vysk. Teofilus Matulionis (1935 liepos 28). Impozantiškas paminklas stovi parko kertėje tarp California Ave. ir Marquette Rd., priešais dabartinę seserų kazimieriečių aukštesniąją modernią mokyklą (Maria High School). Ta apylinkė dabar pavadinta Lithuanian Plaza.

Kitas paminklas pastatytas 1958 m. Brooklyne, minint 25 metų skridimo sukaktį. Statybos komitetą sudarė J. Šaltys, Bronė Spudienė, Petras Montvila ir Steponas Briedis (Bredes). Paminklas yra šlifuito granito ketvirtainis mažoje iš miesto gautoje aikštelėje, kur susikerta Union Ave., So. trečioji ir Hewes gatvės, pavadintoje Litanica Square. Tada tenai buvo tirščiau lietuvių gyvenama, buvo net amerikiečių lietuvių piliečių klubo namai, dabar jau kitataučių, daugiausia portorikiečių apimti.

Pats naujausias Dariui ir Girėnui pamiklas pastatytas 1970 metais Beverly Shores, Indiana, netoli Chicagos ir Michigano ežero. Ten yra architekto Erdvilo Masiulio išplanuotas Lituanicos parkas, kuris bus naudojamas kaip miesto sodas — poilsio ir pramogų vieta. Vietinio lietuvių klubo pastangomis parko tvenkinyje ant salelės išaugo naujas skulptoriaus Juozo Bakio kūrinys iš metalo — 28 pėdų aukščio stilizuoti lėktuvo sparnai, iškilę į erdves.

Lituanica II. Po Dariaus ir Girėno nelaimės, Chicagoje Naujienų laikraščio iniciatyva įsisteigė Amerikos lietuvių transatlantinio skridimo sąjunga. Komitetą sudarė P. Grigaitis, A. Kartanas, W. Kareiva, dr. A. L. Davidonis ir A. Vaivada. Antrajam skridimui pasisiūlė lakūnai Antanas Kiela ir J. Janušauskas-James. Iš pradžių sutartis buvo sudaryta su Janušausku, bet dėl įvairių nesutarimų vėliau buvo pasamdytas lakūnas leit. Feliksas Vaitkus. Buvo nupirtas už \$24.000 Lockheed su visais moderniais prietaisais lėktuvas, kuris iš New Yorko išskrido į Kauną 1935 rugsėjo 21. Tačiau dėl blobo oro ir gazolino stokos po 22 valandų skridimo Vaitkus nusileido Airijoje. Iš ten jis Kauną pasiekė kitomis priemonėmis ir buvo iškilmingai sutiktas. II pas. karo metu F. Vaitkus buvo JAV aviacijos pulkininku Vokietijoje; mirė Wiesbadene 1956 liepos 25.

Saltiniai: P. Jurgėla, *Sparnuoti lietuviai Darius ir Girėnas* 1935; V. Visvalda, *Lituanica II ir Atlanto nugalėtojas F. Vaitkus* 1935; A. Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija* 1967; Prof. M. Roemeris, *Darius ir Girėnas*, Naujoji Romuva 1933 nr. 36-37; *LE* IV 334-35, VII 280-81, XXXIII 499-500.

DEMOKRATIJOS KILMAS IR SMUKIMAS

Demokratinė santvarka lietuvių tautai buvo natūrali. Tautoje nebuvo nė luomų skirtumo nė paveldėjančios aristokratijos. Demokratijos principai buvo aiškiai pabrėžti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo akte (1918 vasario 16), laikinoje konstitucijoje ir plačiai išryškinti Steigiamojo seimo priimtoje konstitucijoje (1922 rugpiūčio 1). Visos pilietinės teisės ir laisvės buvo lygiai garantuotos visiems Lietuvos valstybės gyventojams.

Gyventojų didžiumą sudarė lietuviai. Politiniu atžvilgiu juos atstovavo šios didesnės grupės: krikščionys demokratai, valstiečiai liaudininkai ir gerokai į kairę pasinešę socialdemokratai. Steigiamojo seimo rinkimuose (1920) iš 112 atstovų krikščionys demokratai gavo 59, liaudininkai — 28, socialdemokratai — 8. Likusieji 13 atstovų teko tautinėms mažumoms (žydų, lenkų, vokiečių) ir nepartinėms grupėms. Krikščionys demokratai gavo absoliutinę daugumą, tačiau jie pasikvietė bendradarbiais liaudininkus. Tų dviejų grupių socialinės programos buvo artimos, skyrėsi tik pasaulėžiūromis. Tokiu būdu buvo sudaryta koalicinė vyriausybė, kuri veikė iki 1924 m. vidurio, kai liaudininkai pasitraukė.

Steigiamasis seimas buvo vienas iš kūrybingiausių. Jis paruošė konstituciją, įvedė pastovią valiutą ir priėmė žemės reformos įstatymą, turėjusį svarbios socialinės reikšmės, nes žemės ūkis buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Apie 80% Lietuvos gyventojų vertėsi žemdirbyste, tačiau apie 40% dirbamos žemės priklausė dvarininkams, kurių dauguma buvo svetimtaučiai—atėjūnai, neigiamai nusistatę prieš Lietuvos nepriklausomybę.

Amerikos lietuviai, išskyrus socialistus ir komunistus, Lietuvos santvarka buvo patenkinti, nes ten matė tokią pačią demokratiją, kokios paunksnėje jie gyveno Amerikoje. Juo ilgiau krikščionys demokratai su savo pagalbinėmis grupėmis (Ūkininkų sąjunga, Darbo federacija) valdė, tuo daugiau jie sulaukė kritikos iš liaudininkų ir į griežtą internacionalizmą bei socializmą nukrypusių socialdemokratų. Tai gaišino ir seimo darbus ir aštrėjo kieta kova, kurioje pasaulėžiūriniai dalykai nustelbė valstybinius reikalus. Todėl 1926 metų seimo rinkimus užtvindė šmeižtų srautas (gegužės 8–10).

Buvo renkami 85 atstovai. Krikščionių demokratų blokas gavo 30 atstovų, liaudininkai — 22, socialdemokratai — 15. Nė viena grupė negavo reikiamos absoliutinės daugumos. Stambiausios grupės nepajėgė atgaivinti koalicinės dvasios. Liaudininkai sudarė sąjungą su socialdemokratais ir savo pusėn prisikalbino mažumų atstovus. Ankstyvesniuose rinkimuose iki šiol niekad nelaimėję nė vieno atstovo tautininkai, ši kartą, susiblokaavę su liaudininkais, gavo tris. Taigi, ir jie rėmė koaliciją.

Prezidentu buvo išrinktas dr. Kazys Grinius, ministriu pirmininku tapo adv. Mykolas Sleževičius. Vyriausybė buvo sudaryta kompromisų keliu iš skirtingų srovių. Jos padėtis buvo nelengva, nes kiekvienu svarbesniu klausimu teko ieškoti tos trapios mišrainės pritarimo ir leisti į kompromisus. Ypač karingi buvo socialdemokratai, pagrindiniai liaudininkų partneriai, reikalavę vykdyti jų programą religijos ir įvairių laisvių atžvilgiu. Naujasis seimas tuojau panaikino karo būklę ir kitus suvaržymus. Šiuo liberališku mostu daugiausia pasinaudojo komunistai, ruošdami visokias demonstracijas su raudonomis vėliavomis ir įžeidinėdami kariuomenę. Amerikiečių lietuvių socialistų ir laisvamanių spauda džiūgavo dėl kairiųjų seimo ir vyriausybės laimėjimų.

Perversmas. Tarsi kirsdama paskutinę šaką, ant kurios ji laikėsi, Lietuvos vyriausybė neproporcingai išplėtė lenkiškų mokyklų tinklą, kaip atpildą lenkų atstovams už koalicijos rėmimą. Tai sukėlė lietuvių visuomenės nepasitenkinimą, kurį dar labiau padidino vyriausybės nuolaidos priešvalstybiniams gaivalams ir atžūlus tramdymas patriotinės studentijos. Būkštavimas, kad valdžia gali patekti gatvės elementams, nervino visą kraštą. To pasėka ir buvo 1926 gruodžio 17 perversmas, kurį įvykdė nedidelė grupė karininkų be jokio kraujo praliejimo.

Kairiųjų vyriausybė buvo priversta atsistatydinti. Nauja vyriausybė buvo sudaryta iš tautininkų ir krikščioniškųjų grupių bloko. Seimas, kuriame nedalyvavo liaudininkai nė socialdemokratai, prezidentu išrinko Antaną Smetoną ir patvirtino Augustino Voldemaro sudarytą ministerių kabinetą. Netrukus tarp tautininkų ir krikščioniškojo bloko kilo nesutarimai. Pastarieji reikalavo naujų seimo rinkimų. Negavę tautininkų pritarimo, jie pasitraukė iš vyriausybės. Dėl to kilo vyriausybės konfliktas su seimu, ir seimas 1927 m. balandžio mėn. buvo paleistas, o nauji rinkimai nepaskirti. Kraštą paėmė valdyti autoritetinė A. Smetonos vyriausybė.

Visi šie įvykiai rado didelį atgarsį amerikiečių lietuvių spaudoje. Kairieji užėdė dėl jų giriamos vyriausybės nušalinimo, dešinieji rodė paklusnumo, bet abeji buvo priešingi diktatūros įvedimui.

Stoka tolerancijos. Čia ne vieta plačiau gilintis į tautininkų viešpatavimą, tačiau tenka pažymėti didelį jų pasitikėjimą sa-

vimi, savęs sutapatinimą su tauta, didžiosios reikalų nepaisymą ir nepakentimą jokios kritikos. Po trejų metų prezidentas A. Smetona išstūmė iš valdžios savo ministerių pirmininką A. Voldemarą (1929 rugsėjo 24) ir jo vietoj pastatė Juozą Tūbelį. Prasidėjo tautos vado kultas, spaudos cenzūra ir karo komendantų galia naudoti administracines bausmes.

Ypač pakilo smarki akcija prieš katalikus, kaip stipriausią tautos didžiosios opoziciją. Buvo slopinama katalikų organizacijų veikla, siuntinėjami į jų susirinkimus policijos atstovai, net uždarinėjami jų kongresai. Vadai administraciniu keliu buvo sodinami į kalėjimus arba tremiami iš Kauno. Mėginę ginti katalikų teises pamoksluose, kunigai buvo traukiami į teismus. Katalikų vyskupai kreipėsi į valdžią, mėgino gražumu susikalbėti. Nieko negelbėjo. Amerikos lietuvių katalikų organizacijos siuntinėjo prezidentui Smetonai protestų telegramas bei memorandumus. 1935 m. lapkričio mėn. posėdžiavę Bostono provincijos lietuviai kunigai nusiuntė prezidentui kablegramą, kurios išvadoje buvo pareikšta: nedarykite Lietuvai gėdos — visas pasaulis stebi.

Tokiu būdu tautininkai prieš save nustatė ne tik kairiąsias bei liberalines amerikiečių grupes, bet ir katalikus (žr. aukščiau 217–218 p.). Visa jų širdgėla tryško ne tik dėl demokratijos paneigimo, bet ir nusivylimo, kad taip buvo atsilyginama už jų aukas Lietuvos nepriklausomybę atstatant.

Kai Suvalkijoje (1935–1936) prasidėjo ūkininkų streikai dėl ūkinės depresijos, — žemų produktų kainų ir aukštų mokesčių, į juos buvo reaguota policine jėga. Liaudininkų ir krikščionių demokratų atstovai parašė memorandumą tautininkų vyriausybei, reikalaudami atsižvelgti į ūkininkų reikalavimus ir krašte pravešti demokratinius rinkimus. Jų partijų veikla buvo uždaryta. Po keturių ūkininkų sušaudymo, tų pačių partijų atstovai kreipėsi į vyriausybę, kad šaudymai būtų tučtuojau sustabdyti. Prezidentas atsisakė juos priimti. Delegatai pasikalbėjo tik su ministru pirmininku J. Tūbeliu.

Pasaulio lietuvių kongresas. Kai susiaurėjo galimybės emigruoti į JAV, lietuvių emigracija pakrypo į Pietinę Ameriką ir kitus kraštus. Ilgainiui buvo pastebėta, kad išeiviuose pasireiškė nutautėjimas, todėl Kaune 1931 m. buvo įkurta Draugija Užsienio Lietuviams Remti (sutrumpintai DULR), kurios tikslas buvo palaikyti santykius su išeiviais ir gaivinti jų ryšį su

tėvyne. Draugija gavo Lietuvos vyriausybės sutikimą organizuoti pasaulio lietuvių atstovų kongresą Kaune (1935). Tuo reikalu į Ameriką atvyko draugijos pirmininkas adv. Rapolas Skipitis (liaudininkų krypties žmogus) kviešti kongresan visų srovių atstovus.

Amerikiečiai lietuviai jį priėmė palankiai, nes visų (net ir komunistų) buvo bendras noras siųsti į kongresą atstovus ir pasisakyti savo atvirą nuomonę. Adv. Skipitis daugiausia bazavosi tarp sandariečių. Pirmiausia sustojo pas dr. Bladą Venčių Brooklyne. Savo atsiminimuose (Nepriklausoma Lietuva 333–34) jis rašo:

„Vieną vakarą dr. B. Vencius buvo sukvietęs mažą susirinkimėlį, kurį pavadino smegenų trustu. Mat, anot jo, tai buvo New Yorko – Brooklyno lietuvių geriausios galvos. Į tą susirinkimą buvo pakvesti ir du lietuviai kunigai: Norbertas Pakalnis ir Jonas Balkūnas. Susirinkusiems išdėsčiau savo atvykimo tikslą — pakvesti Amerikos lietuvių visuomenės atstovus į pasaulio lietuvių kongresą, ir prašiau pritarimo ir paramos. Man pritarė visi susirinkusieji, išskyrus minėtus kunigus. Jiedu visaip mane egzaminavo, norėdami išaiškinti, ar nesu koks katalikų priešas, tik užsidėjęs toleranto ir bešališko žmogaus kaukę. Kalbėjau nuoširdžiai ir atvirai, bet, deja, kunigų neįtikinau. Bet iš jų kalbų įsitikinau, kad jiedu yra geri lietuviai, o man ir tai jau buvo malonu. Čia turiu pažymėti, kad vieno kunigams reikšmingo dalyko šiame susirinkime nepasakiau, būtent, kad turiu rekomendacinį laišką iš Katalikų Veikimo Centro su dr. J. Leimono ir kun. P. Dogelio parašais. To laiško nesiskubinau rodyti, kad nekatalikiškai visuomenės sparnas neapšauktų mane katalikų agentu“...

Pasaulio lietuvių kongreso atidarymas rugpiūčio 11 prasi-dėjo pamaldomis katedroje ir iškilmingu posėdžiu valstybės teatre, kur dalyvavo ir Lietuvos prezidentas A. Smetona. Jis pasakė ilgą sveikinimo kalbą, nušviesdamas krašto padėtį ir visus kviesdamas į vieningą darbą. Sveikinimų buvo labai daug. Paskui visi dalyviai nužygiavo į Karo Muziejų, kur prie nežinomojo kareivio kapo Leonardas Šimutis pasakė kalbą. Ten buvo aukšti valdžios ir kariuomenės pareigūnai ir didelė žmonių minia.

Darbo posėdžiai prasidėjo tik kitą dieną. Prezidiumas buvo sudarytas iš įvairių lietuvių gyvenamų kraštų laikraščių atstovų – redaktorių. Kongrese dalyvavo 105 delegatai iš Anglijos, Argentinos, Brazilijos, JAV, Kanados, Latvijos, Prancūzijos ir Urugvajaus. Daugiausia iš JAV — 40 delegatų. Kongresas truko visą savaitę, nes programon buvo įtraukti ne tik posė-

džiai, bet ir meno paroda, teatras, koncertas, sportas, kariuomenės paradas ir ekskursijos net ligi valstybės pakraščių — Klaipėdos ir Vilnijos pasienio. Kongreso pirmininku buvo R. Skipītis, kuriam teko laviruoti tarp vyriausybės ir kritiškai nusiteikusių atstovų. Smarkiausi buvo komunistai, kurie siekė kongresą paversti komunistų propagandiniu susirinkimu, siūlė rezoliucijas prieš karą, fašizmą, ir už draugiškų ryšių stiprinimą su Sovietų Sąjunga. Gi šalia kongreso kurstė socialdemokratus ir liaudininkus sudaryti su jais „liaudies frontą“ nuversti Smetonos valdžią, bet jokio fronto nepajėgė sudaryti.

Toliau Skipītis rašo: „Reikia pasakyti, jog ir tarpe komunistų buvo skirtingų nuomonių. Smetonos režimas dideliai daugumai kongreso atstovų buvo ne prie širdies. Pas daugelį veržte veržėsi noras padaryti jei ne pasmerkimą, tai bent nepritarimą tuometinei Lietuvos valdžiai. . . Buvo dedama daug pastangų sudaryti tokią kompromisinę rezoliuciją, kuri būtų priimtina bent kongreso daugumai“. Taip buvo ir padaryta, tik rezoliucijos gale „reiškia viltį, kad atgaivintosios nepriklausomos Lietuvos vidaus santvarka evoliucionuos tą kryptimi, kuri labiausiai atitinka lietuvių tautos genijų ir gyvenamosios politinės epochos Lietuvos valstybei statomus uždavinius, išeinant iš Lietuvos konstitucijos dėsnių, kad suvereninė valdžia priklauso tautai“ (394–95).

Buvo priimta eilė kitų rezoliucijų dėl tolimesnės Pasaulio Lietuvių Sąjungos veiklos ir išrinkta sąjungos valdyba, kurion nepateko nė vienas tautininkas. Paskutinę kongreso dieną dalyviai vėl aplankė Karo muziejų, kurio sodelyje Leonardas Šimutis pasakė labai jautrią kalbą ir kongreso dalyviai prisiekė padėti Lietuviai ir nepamiršti savo tautos. Pasaulio lietuvių sąjungos centro valdyba savo būstinę nutarė laikyti Lietuvos sostinėje. Todėl R. Skipītis aplankė vyriausybės atstovus pasitarti dėl bendradarbiavimo su užsienio lietuviais tautiniais ir kultūriniais reikalais. Jam teko eiti nuo vieno pareigūno prie kito, kol jį nusiuntė pas Tautininkų Sąjungos generalinį sekretorių dr. Stasį Janavičių. Jo sprendimas buvo tiesus: „Tamsos tai sąjungai aš visai nepritariu“ (412–415).

Kongreso proga buvo suruošti specialūs koncertai teatre ir radiofone, kur pasirodė užsienio lietuviai menininkai. Iš JAV pasirodė dvi dainininkės: Barbara Darlys-Drangelienė ir Apolonia Stoškutė (vėliau Polyna Stoska, Metropolitan operos ilga-

laikė dainininkė), pianistė A. Briedytė, akordeonistė A. Rajauskaitė ir smuikininkas Vincas Greičius. Iš Latvijos — pianistas Stasys Vainiūnas ir lietuvių jungtinis choras. Be to, iš JAV buvo atvykusi krepšinio komanda ir čikagietė plaukikė Šimaitytė, kuri 100 metrų plaukimo rungtynėse pralenkė net vyrus.

Kongreso metu dėmesio centru buvo dr. Aleksandro M. Račkaus (1893–1965) rinkinių paroda Vytauto Didžiojo universiteto patalpose. Ten buvo išstatytas didžiausias pasaulyje Lietuvos numizmatikos rinkinys, įvairūs geologijos ir mineralogijos eksponatai, o ypač buvo gausi medžiaga JAV lietuvių draugijų bei kultūriniam gyvenimui pažinti. Po parodos visus eksponatus (apie 81.000) įsigijo švietimo ministerija. Tai sudarė pagrindą Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus istoriniam skyriui, kurį per dvejus metus sutvarkė pats dr. Račkus. Dalį mineralogijos rinkinių jis padovanojo Marijampolės Marijonų gimnazijos gamtos kabinetui.

Nuklydusieji tautiečiai. Kaip jau aukščiau (197–198 p.) matėme, Amerikos lietuvių socialistų organizaciją su visais jos padaliniais ir turtu 1919 m. užgrobė komunistai. Tai buvo maža kovinga grupė, nusistačiusi prieš religiją, tautybę, karus, militarizmą, buržuaziją ir imperializmą, kovojanti už proletariato diktatūrą — darbo klasės viešpatavimą. Kai komunistai užvaldė socialistų kuopas ir vėliau (1930) atskėlė iš Susivienijimo Lietuvių Amerikoje dalį kuopų, jų narių skaičius pakilo. Aišku, ne visi pasiliko komunistų tinkle. Tautiškai nusistatę pasitraukė, tačiau liko dalis patriotų, kurie buvo surišti susivienijimo apdraudomis.

Lietuviai komunistai šliejosi prie amerikiečių komunistų. Tačiau vidujinės darnos nebuvo nei pas vienus, nei pas kitus, kol į jų piautynes įsikišo Maskva, įsakydama susitvarkyti. Nesutarusieji ir nepripažįstą Maskvos įsakymų, nuo 1922 birželio 22 turėjo būti išmesti. Paklusnieji vadai stengėsi sudisciplinuoti narius, kad nenukryptų nuo „teisingos“ Maskvos linijos.

Lietuviai komunistai save visada vadino pažangiais, dalyvaudavo visokiose amerikiečių komunistų rengiamose demonstracijose ir vykdė Maskvos pavedimą organizuoti Kanados ir Pietinės Amerikos lietuvius. Gi tarp JAV lietuvių organizacijų jie stengėsi suorganizuoti bendrą „liaudies frontą“, bet Maskvai ištikimųjų daugiau neatsirado. Vyriausias jų komisaras buvo Rojus Mizara (1895–1967). Savo veikloje komunistai

daugiausia dangstėsi jų pačių įsteigtos Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos vardu.

Į pasaulio lietuvių kongresą jie buvo išrinkę keturis atstovus, kurie, kaip „antifašistiniai delegatai“, paskutinėje kongreso sesijoje slaptai platino tokią rezoliuciją: „Mes pasaulio lietuvių kongreso delegatai–demokratai, esame įsitikinę, jog tik demokratinės santvarkos atsteigimas ir grąžinimas piliečiams teisių laisvai pasisakyti įvairiais klausimais gali sukurti tokias sąlygas, kad visi Lietuvos gyventojai, o taip pat lietuviai išeiviai, išblaškyti po įvairius pasaulio kraštus, jungs jėgas dėl nepriklausomybės gynimo. Toliau mes pageidaujame Lietuvai tokios santvarkos, kurioje visi krašto piliečiai turėtų spaudos, sąžinės ir susirinkimų laisvę bei teisę demokratiniais pagrindais tvarkyti savo kraštą, renkant atstovus į seimą slaptu, visuotiniu ir proporcinaliu balsavimu“.*

Kai 1940 birželio 15 rusų bolševikų raudonoji armija okupavo Lietuvą, Amerikos „pažangieji–demokratai“ užmiršo savo rezoliuciją ir nusiuntė pasveikinimus Maskvai — vergijos imperijos valdovams. Ir iki šiol jie ištikimai jai tarnauja.

PASAULINĖ PARODA NEW YORKE

Lietuvos paviljonas. Priimdama kvietimą dalyvauti parodoje (The New York World's Fair 1939), Lietuva pirmiausia norėjo išreikšti savo dėkingumą Jungtinėms Amerikos Valstybėms, priglobusioms apie milijoną lietuvių jos priespaudos dienose. Taip pat ji norėjo supažindinti Amerikos lietuvius, kurie niekad neturėjo galimybės aplankyti tėvynės, su jos (Lietuvos) pažanga bei laimėjimais per dvidešimt vienerius nepriklausomybės metus.

Lietuvos paviljonas buvo iškilmingai atidarytas sekmadienį gegužės 14 dieną. Ry tą buvo pamaldos Maspetho lietuvių parapijos bažnyčioje, o 2 val. po pietų paviljono atidarymas su visomis tradicinėmis ceremonijomis. Pirmąjį žodį tarė Magdalena Avietėnaitė, Lietuvos paviljono viršininkė (Commis-

* L. Petkevičienė, **JAV pažangiųjų lietuvių visuomeninė-kultūrinė veikla 1933–1940 m.** 113 p. Vilnius 1969.

sioner General), padėkodama JAV vyriausybei ir pristatydamą parodos prezidentą Grover A. Whalen, kuris pasakė kalbą. Po jo oficialią atidarymo kalbą pasakė Lietuvos atstovas Povilas Žadeikis. Dar kalbėjo Federalinės valdžios atstovas ir gen. Lietuvos konsulas Jonas Budrys. Su paviljono turiniu supažindino Juozas B. Laučka, paviljono reikalų vedėjas. Protarpiais dainavo Apreiškimo parapijos choras, muziko Jono Jankaus diriguojamas. Iškilnės baigėsi Lietuvos ir JAV himnais. Grojo Angelų Karalienės parapijos orkestras. Vėliavų garbės sargybą sudarė Dariaus Girėno posto nariai.

Paviljonas buvo padalytas į penkis skyrius, kurių pirmąjį sudarė Garbės salė, išpuošta šešiais didžiuliais paveikslais, vaizduojančiais Lietuvos istorinius įvykius (trys iš jų dabar yra išstatyti prel. Pr. Juro Alkos muziejuje, Putname). Antras skyrius pavadintas kultūros salė, trečias — liaudies menas, ketvirtas — Lietuvos vaizdai, o penktas apėmė visą antrąjį aukštą, skirtą žemės ūkiui, pramonei ir prekybai.

Paviljono vidaus įrengimui Lietuvos vyriausybė talkon pakvietė Amerikos lietuvių, kuriems sumaniai vadovavo M. Avietėnaitė. Jos liudijimu, ji niekad nebuvo mačiusi uoliau dirbusių dienomis ir ilgais vakarais žmonių, ypač jaunimo. M. Avietėnaitė jau buvo turėjusi gerą parodos rengimo patyrimą, beruošdama Lietuvos paviljoną 1937 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Ji yra gimusi Lietuvoje (Brazavo k., Kalvarijos vls., Marijampolės aps.), nuo 7 mėnesių augusi Amerikoje, Worcesterį baigusi aukštesniąją mokyklą, o 1914 m. Genevos universitetą Šveicarijoje. Grįžusi į Worcesterį 1914–1920 redagavo Amerikos Lietuvį. 1920 m. išvyko į Lietuvą ir dirbo Užsienio reikalų ministerijoje iki 1940 m. Ten buvo Eltos direktorė, o paskui spaudos ir informacijos departamento direktorė. Su miklia plunksna ir vaizdžiu stiliumi ji bendradarbiavo lietuvių ir nelietuvių spaudoje Lietuvą liečiančiais klausimais. 1940–44 profesoriavo Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose. 1941–44 buvo Vytauto Didžiojo univeriteto anglistikos katedros vedėja.

Lietuvių diena įvyko rugsėjo 10. Pagal parodų rengimo tradicijas, kiekviena dalyvaujanti valstybė gauna savo tautos dieną pasirodyti dainos, muzikos ir tautinių šokių mene. Lietuvų dienos organizavimo ir išpildymo ėmėsi Amerikos lietuviai. Buvo sudarytas komitetas, kuriam vadovavo Juozas B. Lauč-

ka, 1910 m. gimęs Brocktone, Mass., studijavęs Lietuvoje teisės ir savo mokslus dar pagilinęs 1937–1938 Columbia universitete New Yorke.

Komiteto garbės nariai buvo ministeris Povilas Žadeikis, Magdalena Avietėnaitė, konsulai Jonas Budrys, Petras Daužvardis ir Gerald L. P. Grant-Suttie, gen. konsulas Kanadoje. Komiteto nariai: Antanas Alekna, Danielius J. Averka, Jonas Brundza, Petras Barzilauskas, Vitalis Bukšnaitis, Pranas Dulakė, Juozas Glaveckas, Kazys J. Krušinskas, Kostas R. Jurgėla, Juozas Le Venda, Stasys Lukoševičius, Antanas J. Mažeika, Petras Montvila, Liudas Ketvirtis, Petronėlė Jurgėliūtė, Antanas Petrika, Juozas Stilsonas, Anicetas Strimaitis, dr. Aldona Šliūpaitė, Benediktas Ščegauskas, Albinas S. Trečiokas, Kazys P. Vilniškis, dr. Matas Vinikas, Antanas Visminas ir Juozas Žilevičius.

Vykdomąją valdybą sudarė: pirm. J. B. Laučka, vicepirm. dr. A. Šliūpaitė ir K. J. Krušinskas, sekr. A. J. Mažeika, išd. P. Barzilauskas, išdo glob. A. S. Trečiokas ir dr. A. Petrika. Atskiriems reikalams tvarkyti buvo sudaryti pakomitečiai.

Lietuvių diena prasidėjo 10 val. ryto su oficialiomis ceremonijomis bei paradu. Pati dainų šventė prasidėjo 2 val. po pietų. Įžanginę kalbą pasakė J. B. Laučka, dienos komiteto pirmininkas ir programos vedėjas. Sugiedojus himnus, sekė oficialiųjų asmenų kalbos, o po jų dainavo kompozitoriaus Juozo Žilevičiaus vedamas jungtinis choras, kurį sudarė 60 chorų su 2900 dainininkų, atvykusių iš beveik visų lietuvių kolonijų, jų tarpe du iš Kanados — Montrealio ir Toronto. Koncertas buvo pajvairintas jaunučių tautiniais šokiais. Tai buvo pirmas viešas Onos Ivaškienės tautinių šokių grupės pasirodymas, kurį paskatino ir instruktavo atvykusi iš Lietuvos tautinių šokių pradininkė Marija Baronaitė.

Lietuvių diena buvo tikras Amerikos lietuvių nuopelnas ir pasididžiavimas ir drauge senosios tėvynės Lietuvos pagerbimas ir jos pagarsinimas. Be Amerikos lietuvių nuoširdžios ir aktyvios pagalbos paviljono išlaikymas per du sezonų būtų buvęs neįmanomas.

Šaltiniai: Lithuania at the New York World's Fair; Program of the Lithuania National Day at the New York World's Fair, September 10, 1939.

NEPRIKLAUSOMYBĖS ŽLUGIMAS

Tarptautinės politikos konjunktūros. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje politiniai Europos horizontai ėmė niauktis. Didėjo įtampa tarp bolševikinės Sovietų Sąjungos ir nacionalsocialistinės Vokietijos. Abi tykojo sau numatytų grobių. Joms knietėjo tarp jų esančios žemės: Lenkija, Rumunija ir Baltijos valstybės. Vokietija tuojau pradėjo rankioti vokiškus kraštus: prisijungė Austriją (1938) ir Čekoslovakijos sudetus, o po metų — ir pačią Čekoslovakiją ir iš Lietuvos atėmė Klaipėdos kraštą. Anglija ir Prancūzija nerimo dėl savo likimo. Jų kariniai atstovai 1939 pavasarį derėjosi Maskvoje dėl sąjungos prieš galimą Vokietijos agresiją.

Derybos ėjo lėtai, nes vakariečiai nesutiko mainikauti sve-timomis žemėmis. Staiga į derybas įsikišo Vokietija, kuri norėjo bent laikinai užsitikrinti ramybę iš rytų. Ji atsiuntė savo atstovus ir Maskvai pasiūlė, ko tik ji norėjo. 1939 rugpiūčio 23 Maskvoje buvo pasirašyta Sovietų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutartis, o po kelių dienų ir slapta priedas dėl įtakų Rytų Europoje. Užsitikrinusi sovietų neutralumą, Vokietija rugsėjo 1 įsiveržė į Lenkiją ir gundė Lietuvą skelbti Lenkijai karą ir atsiimti savo sostinę Vilnių. Lietuva pasirinko neutralumą. Netrukus raudonoji armija siūbtelėjo į rytines Lenkijos žemes. Iš abiejų pusių suremta Lenkija kapituliavo. Pasidailinta jos žemėmis.

Rusai grobia. Naudodamasi saugiu rytų užnugariu, Vokietija telkė visas savo jėgas į vakarus, o sovietai brovėsi į Baltijos kraštus. Pirmiausia išreikalavo įsileisti raudonosios armijos bazes, neva saugodami tų kraštų „nepriklausomybę“, o iš tikrųjų siekė įsistiprinti Vokietijos pasieniuose. Bazės išsilaikė apie pusę metų ramiai. Paskui rusai ėmė ieškoti visokių priekabių.

Kai vokiečiai įsiveržė į Prancūziją ir 1940 birželio 14 užėmė Paryžių, tą pačią dieną, geriau pasakius naktį, Maskva išsiuntinėjo ultimatumus Lietuvai, Latvijai ir Estijai, reikalaudama įsileisti raudonąją armiją. Terminas buvo nustatytas iki birželio 15 dienos 10 valandos ryto. Gi žodžiu buvo pareikšta, kad, nepaisant kaip bus apsispręsta, sovietų kariuomenė visvien įžengs į jų teritorijas. Raudonoji armija Lietuvą okupavo 1940 birželio 15. Gyventojų apgaulei, buvo garsiai skel-

biama, kad bolševikai nesikiš į vidaus santvarką, kad Lietuva galės tvarkytis savarankiškai. Prieš išgyjuojant okupantų armijai, Lietuvos prezidentas A. Smetona pasitraukė į Vokietiją. Tai labai įdūkino Maskvą, kad jis nepateko į jos nagus ir būtų likviduotas kaip estų ir latvių prezidentai.

Lietuvos sovietizacija. — Tokiu terminu buvo vadinamas komunistinės sistemos įvedimas. Tą darbą atlikti iš Maskvos buvo atsiųstas specialus komisaras Vladimiras Dekanozovas. Jis sudarė naują vyriausybę, padėjo išrinkti „liaudies seimą“ ir „paprašyti“ Maskvos, kad Lietuvą priimtų į Sovietų Sąjungą, kurios aukščiausioji taryba nutarė „patenkinti Lietuvos prašymą“ (1940 rugpiūčio 3). Tuojau buvo uždarytos visos Lietuvoje veikusios organizacijos ir spauda. „Liaudies valiai“ reikšti palikta tik viena komunistų partija, kuri „liaudies vyriausybei“ įsakė sunaikinti tą visuomenę, kuria ligi tol rėmėsi Lietuvos gyvenimas. Liepta suimti visus liaudies priešus ir konfiskuoti jų turtą, išvalyti administraciją, policiją, kariuomenę nuo visų „liaudies priešų“, o jais buvo laikomi visi, kas nesutiko su komunistų partijos valia, — taigi, kas nesutiko su Maskvos valia.

Lietuvos laisvė buvo sutrempta, tautos turtai nusavinti. Žemė, bankai su žmonių indėliais, pramonė ir prekyba buvo paversti liaudies turtu. Viską savo valdžion suėmė komunistų partija, kurioje okupacijos metu tebuvo apie 700 narių ir jų dauguma buvo nelietuviai. Maskva pareikalavo, kad „liaudies vyriausybė“ išgabentų 700.000 lietuvių į Sibirą. Tas genocidas buvo pradėtas vykdyti 1941 birželio 14–18 dienomis ir bestiališku žiaurumu buvo išvežta 34.260 įvairaus amžiaus vyrų, moterų ir vaikų. Tolimesnes deportacijas nutraukė birželio 22 prasidėjęs Vokietijos karas su Sovietų Rusija. Panikos apimti bolševikai masiškai žudė kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose laikomus kalinius (LE XV 356–370).

PENKTOJI DALIS

**GLAUDŽIOS PASTANGOS LIETUVAI
LAISVINTI**

AMERIKOS LIETUVIŲ TARYBA (ALT)

Lietuvai Gelbėti Taryba. Sovietų Rusijai 1940 birželio 15 okupavus Lietuvą, pirmieji sujudo Chicagos lietuviai. Tuoju buvo sušauktas Plaisance viešbutyje lietuvių veikėjų pasitarimas, kuris išrinko komisiją pasiųsti protestui ir parengti prašymą JAV valstybės sekretoriui Cordell Hull, kad Amerikos vyriausybė imtųsi žygių sudrausti agresorių ir pareikalautų jį pasitraukti iš Lietuvos. Birželio 21 Dariaus ir Girėno salėje įvyko masinis lietuvių susirinkimas pareikšti protestui prieš Lietuvos okupantą. Išrinktos komisijos posėdžiuose ir susirinkime svarstė visų lietuvių vieningos organizuotos veiklos klausimą. Konkrečių žygių šiuo reikalu ėmėsi Katalikų Federacija.

Aptarti Lietuvai gelbėti reikalą birželio 28 Federacijos valdyba, kurią tuomet sudarė pirmininkas Aleksandras Rakauskas, vicepirm. Matas Zujus, sekretorius Leonardas Šimutis, išdininkas kun. Pranciškus Juras ir nariai Juozas Laučka ir Kazys Vilniškis, nutarė šaukti Federacijos Tarybos posėdį rugpjūčio 9 Pittsburgė. Posėdyje dalyvavo 30 asmenų ir svečiai konsulas Petras Daužvardis ir dr. Petras Vileišis. Rugpjūčio 10 nutarta steigti Lietuvai Gelbėti Tarybą ir jai organizuoti buvo išrinkti kun. Jonas Švagždys, Leonardas Šimutis ir Juozas Laučka. Suvažiavimas nustatė ir Lietuvai Gelbėti Tarybos veikimo gaires, kurių pradžioje deklaravo: „Lietuvai Gelbėti Taryba jungia visas geriausias ir ryžtingiausias Amerikos lietuvių jėgas ir visas grupes, kurios aiškiai stovi už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą ir pasižada sutartinai šiam tikslui dirbti“ (Darbininkas, 1940. VIII. 20.).

Tautininkai į Lietuvai Gelbėti Tarybą paskyrė atstovais Petrą Pivariūną ir Kazį Karpių, o sandariečiai — Mykolą Vaidylą. Tie šeši asmenys sudarė Tarybos užuomazgą. Pirmininku jie išsirinko L. Šimutį, sekretorium K. Karpių, palikdami atviras duris kitoms politinėms grupėms. Svarstant delegacijos pasiuntimą pas JAV prezidentą, į delegaciją buvo pakviestas ir socialdemokratų atstovas Pijus Grigaitis. Visi vieningai sutarė delegaciją siųsti Lietuvai Gelbėti Tarybos vardu.

Pirmas svarbesnis Tarybos žygis buvo spalio 15 audiencija pas prezidentą F. D. Rooseveltą. Delegacijoje dalyvavo L. Šimutis, kun. J. Švagždys, J. Laučka, F. Bagočius, P. Grigaitis, M. Vaidyla, J. Mileris, P. Pivariūnas, K. Karpius ir jų pakviestas Pijus J. Žiūrys. Delegacija įteikė prezidentui padėkos raštą Amerikos lietuvių vardu už Valstybės Departamento liepos 23 pareiškimą, kad JAV nepripažįsta jokių jėga paremtų intervencijų prieš kitas valstybes, ir įteikė gintaro dovanų. Prezidentas, pasikalbėjęs su delegacija ir paskaitęs įteiktą memorandumą, pastebėjo:

„Aš puikiai suprantu jūsų susijaudinimą dėl Lietuvos likimo. Leiskite man jums pasakyti, kad jūs padarėte dvi klaidas: pirmą klaidą yra jūsų įteiktame rašte, kur pasakyta, kad Lietuva prarado nepriklausomybę. Tai yra klaida taip sakyti. Lietuva neprarado nepriklausomybės, Lietuvos nepriklausomybė tik laikinai suspenduota. Ateis laikas, ir Lietuva vėl bus laisva. Tai vyks greičiau, negu jūs galite tikėtis. Antrą klaidą pastebėjau padarė vienas iš jūsų kalbėjusių, pažymėdamas, kad Lietuva yra labai maža valstybė. Pažiūrėkite į Pietų Amerikos respublikas ir jūs pamatysite, kad ten yra mažesnių valstybių už Lietuvą, bet jos laisvos ir laimingos. Nedera kalbėti apie Lietuvos mažumą, nes ir mažiausia tauta turi tas pačias teises naudotis nepriklausomybe, kaip ir didžiausia tauta“.

Lankymosi pas prezidentą proga Lietuvai Gelbėti Taryba turėjo posėdį spalio 14 ir 15 Lietuvos pasiuntinybėje Washingtone. Priėmė Katalikų Federacijos parengtą statuto projektą, ir į Tarybą įėjo socialdemokratų atstovai Pijus Grigaitis ir Stasys Michelsonas. Posėdyje buvo nutarta pakviesti po vieną atstovą iš abiejų susivienijimų (katalikų ir tautinio).

1941 gegužės 15 Morrison viešbutyje, Chicagoje, įvykęs Tarybos susirinkimas pakeitė vardą į Amerikos Lietuvių Tarybą ir išrinko vykdomąjį komitetą, į kurį įėjo L. Šimutis, P. Grigaitis ir M. Vaidyla. Dėl skirtingos pažiūros į politinę atstatysimos Lietuvos santvarkos ir dėl šaltokos kitų srovių laikysenos į JAV atvykusio buvusio Lietuvos prezidento Antano Smetonos atžvilgiu, tautininkai pasitraukė iš Alto ir nusprendė veikti atskirai.

Lietuvai Vaduoti Sąjunga. Tautininkų veikėjų suvažiavimas, įvykęs Juozo Bačiūno ūkyje, Sodus, 1941 birželio 7–8, nutarė steigti atskirą Lietuvos laisvinimo organizaciją, pavadintą Lietuvai Vaduoti Sąjunga. Jos centras pradžioje buvo Chi-

cagoje, kur gyveno sąjungos pirmininkas Antanas Olis. 1942 m. sąjungos centrą perkėlė į Clevelandą prie Dirvos redakcijos. Trejus metus jai vadovavo S. T. Tamošaitis ir tiek pat P. J. Žiūrys. Po jų — Motiejus J. Colney. Sąjunga steigė skyrius, rengė A. Smetonos prakalbų maršrutą, populiarino Lietuvos vardą ir rengė literatūros Lietuvos klausimu. Išleido buvusio JAV pasiuntinio Lietuvai Owen J. C. Norem knygą *Timeless Lithuania*, plačiai išplatintą amerikiečių tarpe, plk. Jono Petruičio knygos *Kaip jie mus sušaudė svarbesnes dalis anglų kalba ir lietuvių žurnalistų parengtą Lietuvą tironų pančiuose*.

Lietuvai Vaduoti Sąjungos seimas 1944 vasario 5–6 New Yorke Lietuvos klausimui kelti amerikiečių tarpe sudarė Amerikos Lietuvių Misiją. Toliau Sąjunga savo veiklą vykdė per misiją ir finansavo jos darbus. Kai 1948 m. tautininkai vėl įsijungė į bendrą Amerikos Lietuvių Tarybos veiklą, Lietuvai Vaduoti Sąjunga ir jos išlaikoma Amerikos Lietuvių Misija likvidavosi.

Altas pradeda veikti. Planinga Alto veikla prasidėjo nuo 1943 m. pradžios. Tų metų sausio 8 New Yorke įvykusi Alto konferencija nutarė Lietuvos laisvinimui suburti visas Amerikos lietuvių jėgas ir organizacijos veiklą pastatyti ant tvirtų teisinių pagrindų. Statutui parengti išrinko komisiją. Išleido atsisaukimą į Amerikos lietuvių visuomenę, kviesdami visus lietuvius minėti Vasario 16 šventę ir tos šventės proga rinkti aukas Lietuvos laisvinimo reikalui. Nuo to meto Vasario 16 minėjimai tapo Amerikos lietuvių tautinio susikaupimo ir ryžto švente kovoti už Lietuvos išlaisvinimą. Tos šventės metu kalbėtojai kviečiami įtakingi JAV asmenys, priimanos protesto rezoliucijos prieš Lietuvos okupaciją ir renkamos aukos remti Alto veiklą.

1943 rugsėjo 2–3 Pittsburge įvykęs gausus Alto suvažiavimas, kuriame dalyvavo apie 500 lietuvių atstovų, Lietuvos pasiuntinys Washingtonė Povilas Žadeikis, Lietuvos konsulai Jonas Budrys ir Petras Daužvardis, Latvijos ir Estijos pasiuntiniai ir abu Pensilvanijos valstijos senatoriai, davė aiškią Altui ateities veiklos kryptį ir priėmė statutą.

Amerikos Lietuvių Tarybos tikslas yra jungti visas Amerikos lietuvių demokratines jėgas bendram darbui, remti, palaikyti ir skleisti pagrindinius demokratybės dėsnius lietuvių tarpe; ginti ir saugoti JAV nepriklausomybę, garbę ir demokrati-

nę santvarką; remti ir palaikyti visų tautų — didelių ir mažų — lygias teises į laisvę ir nepriklausomą valstybinį gyvenimą; kovoti už pagrindines žmogaus asmens teises. Dirbti, kad būtų įgyvendinti Atlanto Chartos dėsniai ir ypač stengtis, kad jie būtų pritaikyti Lietuvai, atstatant jos nepriklausomybę istorinėse etnografinėse sienose su reikalingomis pataisomis. Teikti moralinę ir medžiaginę pagalbą Lietuvos žmonėms jų kovoje dėl laisvės ir šelpti pabėgusius nuo priespaudos ar ištremtus jos piliečius. Skleisti visuomenėje teisingą informaciją apie Lietuvą ir ginti ją nuo priešų prasimanymų bei šmeižtų. Šis suvažiavimas šalpos darbui nutarė steigti Bendrą Amerikos Lietuvių Fondą. Dėl gausaus dalyvių skaičiaus suvažiavimas buvo pavadintas kongresu.

Amerikos Lietuvių Taryba buvo sudaryta JAV lietuvių ideologinių grupių susitarimu ir lygaus atstovavimo pagrindu. Pradžioje buvo 27 atstovai: Katalikų Federacijos, Sandaros ir Socialdemokratų Sąjungos po septynis atstovus, Susivienijimo Lietuvių Amerikoje ir Katalikų Susivienijimo po 3 atstovus. 1948 m. įsijungus Tautinei Sąjungai, prisidėjo dar septyni atstovai. Alto valdyba sudaroma vieneriems metams visuotiniame suvažiavime iš 14 asmenų: 4 Vykdomojo Komiteto (iki tautininkų įsijungimo buvo 3), 6 vicepirmininkų ir 4 išdo globėjų. Į valdybą skiria savo atstovus atskiros politinės grupės ir susivienijimai. Lietuvių kolonijose steigiami Alto skyriai. 1949 m. jų buvo 89. Vėliau jų skaičius kiek sumažėjo. Iki 1948 m. pabaigos Vykdomąjį Komitetą sudarė L. Šimutis, P. Grigaitis ir M. Vaidyla, po to prisidėjo ketvirtas narys Antanas Olis. 1958 m. Oliui mirus, jį pakeitė Eugenijus Bartkus.

1962 liepos 29 metinis Alto atstovų suvažiavimas priėmė naują statutą, pagal kurį buvo priimti centralizuotų kultūros bei labdaros organizacijų atstovai. Naujas statutas pakeitė ir Alto valdybos sudėtį: vietoje keturių Vykdomojo Komiteto narių renkama vienuolikos narių centro valdyba — po du atstovus nuo ideologinių grupių ir trys atstovai kultūros ir labdaros organizacijų. Ideologinės grupės — Katalikų Federacija, Sandara, Tautinė Sąjunga ir Socialdemokratų Sąjunga — turi po du nuolatinius valdyboje narius, susivienijimai po vieną nuolatinį narį, o iš naujai priimtų organizacijų vienas valdybos narys keičiasi kas metai po suvažiavimo.

Į Altą naujai priimtos šios organizacijos: 1963 m. Santaros–Šviesos Federacija, Amerikos Lietuvių Romos Katalikių Moterų Sąjunga, Lietuvių Studentų Sąjunga ir 1964 m. Lietuvos Vyčiai. Tuo būdu 1964 m. Altą sudarė dešimt centrinių organizacijų: Katalikų Federacija, Lietuvių Tautinė Sandara, Lietuvių Tautinė Sąjunga, Lietuvių Socialdemokratų Sąjunga, Tautinis Susivienijimas, Katalikų Susivienijimas, Santaros–Šviesos Federacija, Lietuvių Katalikių Moterų Sąjunga, Lietuvių Studentų Sąjunga ir Lietuvos Vyčiai. Pirmosios keturios ideologinės organizacijos į Alto direktoriatą siunčią po septynis narius, o likusios šešios deleguoja po tris narius.

Alto centras visą laiką buvo ir yra Chicagoje. Jo pirmininku nuo 1941 m. iki 1965 m. buvo L. Šimutis, 1966–1967 m. — Antanas Rudis, nuo 1968 m. — Eugenijus Bartkus, o nuo 1970 lapkričio 15 — dr. Kazys J. Bobelis.

Amerikiečių Lietuvių Informacijos Centras (biuras) yra vienas iš svarbesnių Alto veikimo sričių. Jis buvo įsteigtas 1944 balandžio mėnesį New Yorke. Jo tikslas yra sudaryti Lietuvai palankią nuomonę. Tuo tikslu jis palaiko ryšius su JAV vyriausybės žmonėmis, kongreso ir įvairių komitetų nariais, parūpina informacinės medžiagos spaudai ir įvairioms agentūroms, ieškančioms žinių apie Lietuvą. Biuras leido neperiodinį leidinį *Lithuanian Bulletin* ir JAV spaudoje pasirodančių žinių apie Lietuvą santraukas, kuriomis aprūpindavo laisvojo pasaulio lietuvių spaudą. Išleido 12 leidinių anglų kalba įvairiais Lietuvos klausimais.

Steigiant Jungtines Tautas, San Francisco mieste veikė ir informacijos biuro atstovybė, kuri teikė tautų atstovams ir pasaulio spaudai medžiagos apie Lietuvą. Yale Universiteto teisės profesoriui Rafaeliui Lemkinui sumanius parengti genocido konvenciją, biuras artimai su juo bendradarbiavo, parengė išsamų pranešimą genocido klausimu ir įteikė JAV užsienio reikalų pakomitečiui. Pirmą kartą į JAV atvykus Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto atstovams prel. Mykolui Krupavičiui ir Vaclovui Sidzikauskui, taip pat buvusiam prezidentui Kaziui Griniui bei iš Lietuvos pabėgusiems trims žvejams, biuras surengė spaudos konferencijas New Yorke ir Washingtonė.

Informacinis biuras rūpinasi gauti JAV prezidento ar valstybės sekretoriaus pareiškimus, New Yorko gubernatoriaus ar burmistro proklamacijas 1941 birželio įvykių (brutalaus lietu-

vių patriotų trėmimo į Sibirą) minėjimo proga. Taip pat kreipia daug dėmesio, kad JAV Kongresas atitinkamai paminėtų Vasario 16 dieną.

Pirmuoju informacijos biuro direktorium buvo Kostas R. Jurgėla, o nuo 1951 m. Marija M. Kižytė. Pradžioje biure dirbo K. Pakštas ir plk. Kazys Grinius. 1965 m. informacijos centras perkeltas į Chicagą ir jo pareigas perėmė Altas.

Komitetas komunistų agresijai tirti. Didelis Alto laimėjimas Lietuvos laisvinimo byloje buvo 1953 liepos 27 JAV atstovų rūmų įsteigtas Komitetas Komunistų Agresijai turti, arba komiteto pirmininko vardu vadinamas Kersteno komitetas. Šio komiteto idėją iškėlė Alto narys advokatas Steponas Bredes. Komitetui buvo pavesta ištirti prievartinį Pabaltijo tautų inkorporavimą į Sovietų Rusiją ir jų esamą padėtį. 1954 m. komiteto teisės buvo praplėstos. Kongresas leido tyrinėti ir kitų komunistų valdomų kraštų padėtį. JAV prezidentas Dwight Eisenhoweris šią mintį parėmė, ir Kongresas komiteto veiklai paskyrė \$ 30.000.

Per dvejų metų veikimo laikotarpį komitetas viešai apklausinėjo 335 liudininkus ir surinko daug rašytų liudijimų bei dokumentinės medžiagos komunistų agresijos ir jų vykdomo teroro klausimu. Komitetui liudijo keletas žymių JAV politikų, įvairių tautybių JAV organizacijų veikėjų ir daug pabėgėlių iš anapus gelžinės uždangos.

Alto atstovas Antanas Rudis su komiteto pirmininku Ch. Kerstenu buvo išvykę į Europą ir ten rinko liudininkų parodymus. Prie Alto sudaryta komisija komitetui įteikė apie porą šimtų raštiškų liudijimų, o Lietuvos diplomatinė tarnyba JAV įteikė 1941 m. išvežtų lietuvių į Rusiją sąrašą. Pats komitetas persispausdino tris brošiūras apie Katalikų Bažnyčios persekiojimą Lietuvoje ir daug dokumentų iš bolševikų okupacijos 1940–1941 m. Lietuvoje. Kongreso biblioteka parengė komitetui vertingą Pabaltijo valstybių politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo studiją, kurios geroka dalis skirta Lietuvai. Komitetas išleido santraukinę apžvalgą apie laisvą ir pavergtą Lietuvą. Lietuvos istorijos klausimas buvo svarstomas ir Gudijai skirtame raporte, kuriame kai kurie Lietuvos istorijos plotai buvo priskirti Gudijai ir padaryti istorijos iškraipymai. Altas pareiškė komitetui protestą dėl Lietuvos istorijos klastojimo ir reikalavo atitaisyti padarytas klaidas.

Surinktų liudijimų ir dokumentų trijų tomų raportas buvo įteiktas JAV Valstybės Departamentui, Kongresui ir atstovui prie Jungtinių Tautų.

Altas palaikė gyvą Lietuvos klausimą. II pasaulinio karo metu Sovietų Rusija, būdama JAV sąjungininkė, ir po karo visaip stengėsi išgauti iš JAV vyriausybės okupuotų Baltijos kraštų prijungimo pripažinimą. Altas budėjo visą laiką ir stengėsi jausti Washingtono nuotaikas Lietuvos ir kitų Baltijos kraštų atžvilgiu. Tuo reikalu Alto delegacija tris kartus lankėsi pas prezidentą Harry S. Trumaną (1946, 1948 ir 1952 m.), po vieną kartą pas prezidentą Dwight Eisenhowerį (1953 m.) ir pas John F. Kennedy (1962 m.). Lankydamosi Baltuosiuose Rūmuose Alto delegacija kiekvieną kartą išdėstydamas prezidentams Lietuvos laisvės atgavimo reikalą, prašydavo ir toliau nepripažinti Lietuvos okupacijos ir reikalaudavo, kad JAV vyriausybė Jungtinėse Tautose ir kituose tarptautiniuose forumuose keltų pavergtos Lietuvos klausimą ir spautų Sovietų Rusiją pasitraukti iš Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių.

Daug kartų lankėsi Valstybės Departamente ir matėsi su aukštais pareigūnais. Kiekvieną kartą įteikė memorandumus Lietuvos išlaisvinimo reikalui. Prieš kiekvieną svarbesnį tarptautinį įvykį Altas stengiasi painformuoti Valstybės Departamentą apie esamą Lietuvos būklę. Taip pat stengiasi palaikyti artimus ryšius su senatoriais ir kongresininkais, kurių visa eilė Kongrese pasako kalbas Vasario 16 minėjimo proga. Pvz., Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 50 metų sukakties proga (1968) Lietuvos reikalui Kongrese pareiškimus padarė 27 senatoriai ir 94 atstovai (Aidai, 1968 nr. 3, 137).

Altas nemažai prisidėjo prie Amerikos Balse įvedimo skyriaus lietuvių kalba. Pirmą kartą Amerikos Lietuvių Balsas prabilo 1951 vasario 16. Lietuvių Balso direktorium buvo paskirtas Kostas R. Jurgėla. Altas daug rūpinosi Bendrojo Amerikos Lietuvių Fondo įsteigimu, imigracijos įstatymo priėmimu, pagal kurį apie 30.000 lietuvių pabėgėlių galėjo atvykti į JAV.

Atstovaudamas visų pažiūrų Amerikos lietuviams, Altas ypač senųjų ateivių tarpe yra nepakeičiamas autoritetas, kuris pajėgia jungti visus lietuvius bendrai kovai už tėvynės išlaisvinimą. Siekdamas suinteresuoti kuo daugiau asmenų Lietuvos reikalui ir kuo daugiau organizacijų įtraukti į Lietuvos laisvinimo kovą, Altas kas ketvirtį ar kas penktį metai šaukia Ameri-

kos lietuvių kongresus. Pirmas kongresas įvyko 1943 m. Pittsburge, antras — 1945 m. Chicagoje, trečias — 1949 m. New Yorke, ketvirtas — 1953 m. vėl Chicagoje, penktas — 1958 m. Bostone, šeštas — 1964 m. Washingtono ir septintas — 1969 m. Detroite. Kongreso metu stengiamasi suaktyvinti ir suderinti Lietuvos laisvinimo veiklą.

Per ilgesnį laiką tiems patiems asmenims vadovaujant, organizacijoje išgali tam tikra rutina, atsiranda konservatyvizmas ir net palinkimas monopolizuoti savo veiklą ir nesiskaityti su naujai iškilusiais veiksniais, kaip Rezoliucijų komisija ir Lietuvių Bendruomenė. Spauldoje ėmė rasti kritiškų balsų. Jau šeštojo kongreso stebėtojas pareiškė: „Kaip matyti iš memorandumo prezidentui Johnsonui ir kitų kongreso pareiškimų bei rezoliucijų, kongresas jokių naujų nutarimų nepadarė ir jokių naujų kelių Lietuvai laisvinti nenubrėžė“ (Aidai, 1964 nr. 7, 331). Dar griežčiau vertino septintąjį kongresą kitas korespondentas, kuris net įžiūrėjo „vakuumą politiniame darbe“ (I Laisvę, 1969 nr. 46).

Per Vasario 16 dienos minėjimus Alto veiklai paremti renkamos aukos. Nemaža aukų būdavo surenkama ir per kongresus. Iš tų aukų Altas visada dalį skiria Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui. Vasario 16 minėjimus lietuvių kolonijose dažniausiai ruošdavo Alto skyriai. Ilgainiui tų skyrių skaičius sumažėjo ir minėjimus ėmėsi ruošti Lietuvių Bendruomenė. Greta jų minėjimus rengia ir kitos visuomeninės organizacijos. Jų surinktos aukos pagal aukotojų pageidavimus siunčiamos Altui, Tautos Fondui ar kuriam nors kitam lietuvių kultūriniam fondui.

Šaltiniai: Leonardas Šimutis, **ALT žygio dvidešimtmetis**, Draugas 1960.X.15.; **Kaip susikūrė Altas**, Draugas 1962. III. 27.; L. Šimutis baigia ruošti plačią ir gerai dokumentuotą Alto istoriją; LE I, XII, XVI ir Papildymai; Aidai 1954, 1958, 1964; I Laisvę 1969 nr. 46: Rezoliucijoms Remti Komiteto pirmininko Leonardo Valiuko ir Naujųjų redaktoriaus ir Alto centro vykdomojo komiteto sekretoriaus dr. Pijaus Grigaičio dialogas laiškais (47–60).

BENDRAS AMERIKOS LIETUVIŲ FONDAS

Pirmieji šalpos fondai. II pasaulinio karo metu Amerikos lietuviai taip pat rūpinosi į nelaimę ir vargą patekusiais savo broliais. Kai 1940 birželio 15 bolševikai okupavo Lietuvą, ideologinės grupės tuoj pradėjo organizuoti šalpos fondus. Kunigų Vienybė pirmoji pasirūpino ištiesti pagalbos ranką pavergtai tėvynei. Ji įsteigė specialų Kunigų Šalpos Fondą, apie kurio sėkmingą veikimą plačiau kalbama Kunigų Vienybės skyriuje. 1941 m. Katalikų Federacijos kongresas įsteigė Lietuvai gelbėti fondą ir tuoj pat paskelbė aukų rinkimo vąją, per kurį surinko \$ 10.992,21. Surinktų pinigų dalis pasiūsta tremtiniais į Sibirą ir Rusiją, kita dalis per vysk. Petrą Būčį Lietuvos atstovybei prie Vatikano ir Europoje atsидūrusiems pabėgėliams. Likusieji pinigai įteikti Amerikos vyskupų šalpos fondui, iš kurio lietuviams šelpti buvo gauta žymiai daugiau (\$ 160.000). Amerikos vyskupų fondas savo šalpą vykdė per Vatikaną.

II pasaulinio karo metu ir po karo JAV vyriausybė griežtai kontroliavo visus krašte veikusius šalpos fondus, kurie savo aukas skyrė užsieniui. Prie prezidentūros veikė Prezidento Karo Šalpos Kontrolės Taryba (President's War Relief Control Board). Visi fondai, besirūpiną užsienine šalpa, turėjo užsiregistruoti kontrolės taryboje ir gauti specialų leidimą bei numerį. Nei Kunigų Šalpos nei Lietuvai gelbėti fondams Karo Šalpos Taryboje įsiregistruoti ir atskiuro numerio gauti nepavyko, nežiūrint Kunigų Vienybės ir Katalikų Federacijos valdybų pastangų. Kadangi Katalikų Federacija buvo National Catholic Welfare Conference narys, tai Lietuvai Gelbėti Fondui buvo patarta naudotis jos numeriu. Kitos išeities nebuvo. Lietuvai gelbėti Fondas gavo leidimą iš NCWC ir naudojosi jos numeriu, kol buvo įsteigtas bendras Amerikos lietuvių fondas.

Įsijungimas į stiprią Amerikos katalikų šalpos organizaciją lietuviams buvo naudingas: lietuvių parodytas pasitikėjimas vyskupų šalpos fondui sudarė sąlygas artimesniam bendradarbiavimui. Vyskupų šalpos fondas daug padėjo įsikūrusiam Bendram Lietuvių Šalpos Fondui įsiregistruoti Karo Šalpos

Kontrolės Taryboje bei įstoti nariu į National War Fund ir daug parėmė stambiomis pinigų sumomis.

Šalia lietuvių katalikų fondų veikė ir kitų srovių šalpos fondai, kurių tarpe pažymėtinas Lietuvių Tautinis Šalpos Fondas (Lithuanian National Relief Fund), kuris Karo Šalpos Kontrolės Taryboje buvo įregistruotas ir turėjo savo numerį. Tautininkų šalpos fondo veikla buvo JAV vyriausybės legalizuota, bet ji negalėjo patenkinti visų srovių lietuvių šalpos reikalavimų. Kilo rimtas reikalas steigti bendrą visų Amerikos lietuvių šalpos fondą, kuris rūpintųsi visais lietuviais, be jų srovinų skirtumų.

Steigiamas Bendras Amerikos Lietuvių Fondas. Kelių lietuvių fondų buvimas ir susiskaldymas šalpos darbą padarė netokią veiksmingą, koks jis turėjo būti veikiant vieningai. Be to, steigti bendrą lietuvių šalpos fondą vertė ir noras gauti paramos iš Tautinio Karo Fondo (National War Fund). Šis JAV fondas buvo įsteigtas šalpos organizacijų veiklai karo metu remti ir derinti. Jis kartą metuose visoje Amerikoje padarydavo rinkliavą ir gautas stambias sumas paskirstydavo visoms prie Tautinio Karo Fondo priklausančioms šalpos organizacijoms. Įstoti nariu į tą fondą nebuvo lengva. Jis statė didelius reikalavimus, tarp kitko reikalavo, kad kiekvienos tautos šalpos organizacijos rūpintųsi visais savo tautiečiais, nukentėjusiais nuo karo, nežiūrint jų religinių bei politinių įsitikinimų. Atskirai veikusiems lietuvių šalpos fondams ir ieškojusiems paramos Amerikos šalpos organizacijose buvo patarta susijungti į vieną fondą ir įstoti nariu į Tautinį Karo Fondą.

Bendrojo lietuvių šalpos fondo klausimas visu rimtumu buvo iškeltas Amerikos Lietuvių Tarybos kongrese 1943 rugsėjo 2 ir 3 Pittsburgė. Kongreso darbų tvarkoje vienas iš svarbiausių klausimų buvo lietuvių pabėgėlių šelpimas ir šalpos darbo apjungimas. Šiuo reikalu skaitė paskaitas Petras Vileišis, jo sesuo Alena Devenienė ir kan. Juozas Končius. Kongresas priėmė rezoliuciją šalpos Lietuvai ir jos tremtinių organizavimo reikalu ir įgaliojo Amerikos Lietuvių Tarybos prezidiumą steigti „centralinį šalpos fondą, kuris palaikys ryšius su National War Fund, ir raginti visus šalpos ir tremtinių gelbėjimo komitetus spiestis aplink vieną derinamąjį centrą“ (Bendrojo Amerikos Lietuvių šalpos Fondo pirmieji dešimt metų 7).

Vykdamas ALT kongreso nutarimą, vykdomasis komitetas daug kartų svarstė fondų sujungimo klausimą ir ieškojo kelių, kaip geriau atlikti šį uždavinį. Šiuo reikalu daug dirbo ALT vykdomojo komiteto pirmininkas Leonardas Šimutis. Jis tarėsi su srovių vadais, su Lietuvos konsulu Chicagoje Petru Daužvardžiu, su Lietuvos pasiuntiniu Washingtone Povilu Žadeikiu ir vedė platų susirašinėjimą su kitų kolonijų lietuvių veikėjais. Po visos eilės pasitarimų ir susirašinėjimų, 1943 spalio 22 Morrison viešbutyje Chicagoje įvyko lietuvių šalpos fondų atstovų pasitarimas, kuris nutarė steigti bendrą šalpos fondą ir sudarė laikinąjį fondo komitetą. Pradžioje buvo sutarę naudotis Lietuvių Tautinio Fondo charta ir naujai organizuojamą bendrą fondą pavadino Bendru Lietuvių Šalpos Fondu (United Lithuanian Relief Fund). Parengti fondo statutui komisiją sudarė Antanas Olis, Pijus Grigaitis ir Leonardas Šimutis. Bet fondo steigimas vis dar buvo organizacinėje stadijoje.

1944 sausio 7 posėdžio dalyviai konsulas P. Daužvardis, Juozas Grišius, Pijus Grigaitis, Antanas Olis, Mykolas Vaidyla ir Leonardas Šimutis po karštų ginčų priėjo vieningą nuomonę dėl naujai steigiamo fondo ir išrinko delegaciją į Washingtoną pristatyti organizuojamą fondą Prezidento Karo Šalpos Kontrolės Tarybai.

Kontrolės taryboje audiencija lietuvių delegacijai buvo paskirta 1944 sausio 18. Prezidento Karo Šalpos Kontrolės Tarybos posėdžiui pirmininkavo buvęs JAV ambasadorius Maskvoje ir prosovietinės knygos Mission to Moscow autorius Joseph Davis. Jis ir kai kurie tarybos nariai spaudė lietuvių delegaciją jungtis prie Soviet Russian Relief Fund ir drauge su juo dirbti. Delegacijai buvo pareikšta, kad lietuvių fondo pripažinimui priešinas suinteresuotas JAV sąjungininkas. Lietuviai turėjo atlaikyti kietą ataką ir atremti visus prosovietiškus siūlymus bei priekaištus. Vispusiškai išsiaiškinus, lietuvių delegacija paliko posėdį su laimėjimo viltimi. Dar bandė sutrukdyti lietuviai komunistai ir spaudoje papylė gerokai pamazgų ant bendrojo fondo organizatorių. Dėl to dar ne kartą teko vykti į Washingtoną ir aiškintis. Daug energijos parodė kan. J. Končius. Pagaliau kontrolės taryba balandžio 13 lietuvių fondą pripažino ir įregistravo, suteikdama 578 numerį.

Belaukiant valdžios pripažinimo, kovo 24 ir 25 Morrison viešbutyje, Chicagoje, buvo sušauktas steigiamasis Balfo su-

sirinkimas. Dalyvavo 22 įvairių srovių atstovai. Jie kovo 25 nutarė steigti bendrą šalpos fondą ir jį pavadino United Lithuanian Relief Fund of America — Bendrasis Amerikos lietuvių Šalpos Fondas, sutrumpintai Balfas. Buvo sudaryta dvidešimt vieno asmens direktorių taryba, kuri iš savo tarpo išsirinko valdybą. Pirmąją Balfo valdybą sudarė pirm. kan. J. Končius, I vicepirm. A. Olis, II vicepirm. kun. Ignas Albavičius, III vicepirm. Veronika Količienė, sekr. Nora Gugienė ir ižd. A. Žy-
mantas.

Balandžio 1 fondas buvo įregistruotas Illinois valstijoje ir nuo tos dienos Balfas tapo juridiniu asmeniu.

Įsiteisinęs Balfas kreipėsi į Tautinį Karo Fondą (National War Fund), kad būtų priimtas ir galėtų naudotis jo skirstomomis aukomis. Ir čia Sovietų Rusijos agentai stengėsi sutrukdyti Balfo priėmimą į Tautinį Karo Fondą. Balfo pirmininkas kan. J. Končius, vicepirm. N. Rastenis, kun. J. Balkūnas ir kiti valdybos nariai daug kartų važinėjo į Washingtoną ir New Yorką, žodžiu ir raštu klabeno JAV įstaigų duris, kol pasiekė savo tikslą. Daug lietuviams padėjo tuo metu buvęs Amerikos Episkopato pirmininkas Detroito arkivyskupas kardinolas Edward Mooney. Jis episkopato vardu parašė turiningą raštą, pareikšdamas užuojautą lietuvių tautai ir palinkėdamas sėkmės Balfui. Prie rašto pridėjo ir auką \$ 5000. Kardinolo raštą Balfas persiuntė valdžios įstaigoms, ir tas nusvėrė lietuvių naudai. 1944 liepos 31 Balfas buvo priimtas į Tautinį Karo Fondą. Tai buvo didelis ne tik medžiaginis, bet ir politinis laimėjimas. JAV valdžios įstaigos parodė, kad jos ne tik teoriškai, bet ir praktiškai nepripažįsta Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Rusiją. Bet tuo Balfo vargai dar nesibaigė.

Komunistų pastangos panaikinti Balfą. Nepavykus sutrukdyti Balfo registracijos Kontrolės Taryboje ir jo įstojimo į Tautinį Karo Fondą, buvo pradėta stipri akcija panaikinti savarankišką lietuvių šalpos organizaciją. Lietuvių komunistų leidžiami laikraščiai Laisvė ir Vilnis pradėjo įvairiai šmeižti Balfą ir jo veikėjus. Girdi, Balfas neatstovauja visiems Amerikos lietuviams, tad reikia steigti bendrą fondą ar komitetą Lietuvos žmonėms šelpiti (Laisvė, 1944.VIII.28.). Patys pabėgėliai esą „hitleriniai niekšai, Lietuvos žmonių kankintojai“ (Laisvė, 1944.IX.5.). Toliau komunistinė spauda ragino žmones siųsti skundus prieš Balfą ir nurodinėjo, kur tuos skundus siųsti, t.y.

Prezidento Karo Šalpos Kontrolės Tarybai ir Tautiniam Karo Fondui. Lietuvių Darbininkų Susivienijimo pirmininkas Rokas Mizara ir sekretorius J. Gasiūnas minėtoms dviem JAV valdžios įstaigoms pasiuntė laiškus ir reikalavo panaudoti savo autoritetą sudaryti vieną bendrą lietuvių fondą (Laisvė, 1944. X.16.).

Ohio valstijos komunistinių lietuvių organizacijų atstovų susirinkimas, įvykęs 1944 lapkričio 19 Clevelande, pasiuntė Kontrolės Tarybai ir Tautiniam Karo Fondui ir spaudai rezoliucijas, reikalaujančias sustabdyti lėšų davimą Balfui, nes tai esąs tik demokratijos priešų šelpimas. Vienintelis tikras kelias šelpti Lietuvos žmones esąs tik Russian War Relief. Dėl tų skundų ir rezoliucijų Balfo klausimas buvo atsidūręs Valstybės Departamente, ir FBI vedė platų Balfo organizatorių bei valdybos narių apklausinėjimą (Leonardas Šimutis, Iš mano atsiminimų, Draugas, 1969.III.12.).

Priėmus Balfą Tautinio Karo Fondo nariu, įvyko jo valdybos narių apklausinėjimas: kiek buvo lietuvių pabėgėlių kiekviename Europos krašte ir kiek reikia jiems pašalpos. Apklausinėjime dalyvavo trys Fondo nariai ir keturi Balfo direktoriai: kan. J. Končius, kun. J. Balkūnas, N. Rastenis ir J. Laučka. Po apklausinėjimo Tautinio Karo Fondo vedėjas pareiškė, kad Rusų Karo Fondas yra įteikęs protestą prieš Balfo priėmimą Tautinio Karo Fondo nariu ir teikimą jam pašalpos. Rusų Karo Fondas tvirtinęs, kad jis šelpias Lietuvos žmones, ir, kad Balfą priėmus Tautinio Karo Fondo nariu, įvyksias dvigubas šalpos davimas. Be to, Lietuva nekariavusi prieš nacinę Vokietiją, o Tautinis Karo Fondas įsteigtas tik prieš nacius kariavusių sąjunginių valstybių žmonėms šelpti. 1944 rugpiūčio 9 Prezidento Karo Šalpos Kontrolės Taryba raštu Balfui priminė, kad jis patvirtintas grynai šalpos reikalui, nesigilinant į politinę Lietuvos ateitį, ir norima, kad duodama pašalpa eitų per Rusų Karo Fondą ir Sovietų vyriausybę (Prel. J. B. Končius, Atsiminimai iš Balfo veiklos, 22-23).

Balfo valdybos nariai turėjo dar daug kartų varstyti JAV valdžios įstaigų duris, kol atrėmė visus priekaištus. Dėl Sovietų Rusijos padarytų žygių Balfui pašalpos paskyrimas buvo nudelstas. Balfo prašymas su sąmata buvo įteiktas 1944 liepos pradžioje, o lėšos buvo paskirtos tik po trijų mėnesių — spalio pradžioje. Ir antram ketvirčiui paskirtoji suma \$ 50.000 buvo

sulaikyta. Pusę metų teko kovoti, kol 1945 balandžio 23 buvo gauta toji suma.

Organizuojama šalpa. Balfo valdyba, iškovojusį iš Tautinio Karo Fondo pripažinimą, pradėjo organizuoti šalpos darbą plačiu mastu. Pirmiausia buvo reikalinga centrinė įstaiga su patalpomis raštinei ir sandėliui, tarnautojai, ir reikėjo sudaryti visą kadrą kalbėtojų, kurie važinėtu po lietuvių kolonijas ir išjudintų mases aukoti pinigų, drabužių, avalynės ir maisto šelpti Europoje lietuvių pabėgėlius, kurių daugiausia buvo Vokietijoje.

Centro būstinė buvo pasirinkta New Yorke. Pradžioje raštinei ir sandėliui išnuomosios patalpos buvo atskirose vietose. 1944 rugsėjo 26 buvo oficialiai ir iškilingai atidaryta centrinė Balfo įstaiga. Iškilmėse dalyvavo New Yorko miesto tarybos pirmininkas N. Mooris, New Yorko arkivyskupijos atstovas prel. R. E. McCormick, Tautinio Karo Fondo reikalų vedėjas E. Jensen, Lietuvos atstovas Washingtone Povilas Žadeikis, Lietuvos generalinis konsulas New Yorke Jonas Budrys, spaudos atstovai ir lietuvių veikėjai.

1947 gegužės 1 Balfas už \$ 9879 įsigijo nuosavas patalpas Brooklyne, 105 Grand gatvėje, kur buvo perkeltas sandėlis ir raštinė.

Buvo sunkumų su reikalų vedėju. Iš karto lietuvių tarpe neatsirado su reikalingomis kvalifikacijomis pageidaujamo asmens. Du mėnesius reikalų vedėjo pareigas ėjo slavų kilmės Gyorda. 1945 m. pradžioje Balfo reikalų vedėjo pareigas perėmė Amerikos redaktorius Juozas Laučka. Po pusantrų metų jį pakeitė Petras Minkūnas. 1954 m. tas pareigas perėmė Stasys Lušys, o 1957 m. jam pasitraukus, laikinai vedėjo vietą užėmė J. Kruzė. Nuo 1958 vasario 1 — kun. Lionginas Jankus, kuris sėkmingai ėjo tas pareigas iki mirties (1968 vasario 4). Nuo 1968 birželio 1 vedėju pakviestas kun. Pranas Geiščiūnas.

Drabužių rinkimo organizatorium buvo pakvestas Jonas Valaitis. Jo padėjėjai buvo Jonas Kruzė ir Povilas Labanauskas. Sandėlyje dirbo po keliolika darbininkų, kurie rūšiavo drabužius ir pakavo išsiųsti į Europą.

Dar 1944 spalio mėn. visuomeniniams reikalams buvo angažuotas Kazys Pakštas, kurio pareiga buvo važinėti po lietuvių kolonijas ir gyvu žodžiu nušviesti sunkią lietuvių tautos ir lietuvių pabėgėlių padėtį. Ir generolas Jonas Černius važinėjo po kolonijas su prakalbomis, steigdamas Balfo skyrius. 1945

m. pabaigoje buvo pasamdytas Kazys Baltramaitis, kurio pareiga buvo palaikyti visuomeninius ryšius su organizacijomis bei skyriais, rengti anglų kalba memorandumus ir kitus raštus.

Įvairiuose Europos kraštuose rūpintis šalpa buvo paskirti įgaliotiniai: Paryžiuje — Lietuvos pasiuntinybės patarėjas Stasys Bačkis, Berne, Šveicarijoje, — Lietuvos ministras Eduardas Turauskas, Romoje — Lietuvos ministeris prie Vatikano Stasys Girdvainis, Švedijoje — ministeris Vytautas Gylys. Žymiai blogiau buvo Vokietijoje ir Austrijoje, kur dar vyko karo veiksmai ir buvo neįmanoma užmegzti ryšių su okupacine amerikiečių valdžia.

Dar 1944 m. pabaigoje Balfo valdyba nutarė pasiųsti į Vokietiją savo atstovą ištirti vietoje pabėgėlių būklę, kad sėkmingiau galėtų šelpti reikalinguosius. Atstovu buvo numatytas Balfo pirmininkas kan. J. Končius, bet Prezidento Karo Šalpos Kontrolės Taryba delsė išduoti leidimą vykti į Vokietiją dėl įvairių komunistų skundų prieš Balfą ir jo pirmininką. Leidimas buvo gautas tik 1945 spalio 19. Bet dar reikėjo atlikti tam tikrus formalumus valdžios įstaigose ir pabėgėlius globojusioje organizacijoje UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), kurios viršūnėse buvo palankių Sovietų Rusijai asmenų. Tik gruodžio 11 kan. J. Končius galėjo išvykti į Europą.

Atvykęs Europon turėjo dar gauti leidimą iš sąjungininkų karinio štabo Londone laisvai važinėti karo zonose Vokietijoje, Austrijoje ir Italijoje ir dėvėti karinę pulkininko uniformą. Iš Maskvos pasipylė skundai prieš kan. J. Končių, kad jis esąs fašistas ir jo negalima leisti į karo zonas. Dėl tų skundų Končius buvo sulaikytas Londone. Balfo vadovybė kreipėsi į kongresininką John McCormack ir kitus įtakingus valdžios asmenis, kurių dėka Baltieji Rūmai griežtai pareikalavo išduoti leidimą. Kan. J. Končius gavo leidimą su sąlyga, kad neves agitacijos prieš sąjungininką — Sovietų Rusiją. Tą patį reikalavimą pakartojo ir UNRRA Vokietijoje.

Balfo pirmininkas aplankė lietuvius pabėgėlius Prancūzijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, Italijoje, Danijoje ir nuodugniai susipažino su jų gyvenimo sąlygomis, su Balfo įgaliotinių veikla ir šalpos reikalais. Nustatė Balfo įgaliotinių tinklą ir jų veiklos gaires. Sureguliojo ir Balfo teikiamą šalpą, o kai kur visai nutraukė (Švedijoje), kitur ją padidino.

Vokietijoje, susitaręs su Lietuvių Tremtinių Bendruomenės, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ir Balfio įgaliotiniais, nustatė iš JAV daiktinės pašalpos siuntimo tvarką, nes UNRRA tuo reikalu mažai domėjosi ir gautas Balfio siuntas dalydavo visoms tautybėms. Sutarė visas Balfio siuntas siųsti per Prancūzijos uostus į Tuebingeną, kur buvo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ir Balfio įgaliotinio būstinės, ir iš čia skirstyti lietuvių stovykloms. Pinigais šelpti nutarta tik studentus ir ypatingais atvejais ligonius.

Patyręs kai kuriose stovyklose lietuvių ypatingai blogas gyvenimo sąlygas, Balfio pirmininkas įteikė memorandumus UNRRA vadovybei, reikalaudamas pagerinti jų gyvenimo sąlygas, ir buvo daug laimėta.

Kan. J. Končius kelionėje išbuvo 10 savaitių. Jo atsilankymas stovyklose moraliai sustiprino tremtinius, kad jie nėra visai užmiršti, ir jiems suteikė šviesesnių vilčių.

Ginamos pabėgėlių teisės. Pradėjęs organizuoti medžiaginę šalpą, Balfas susidūrė su kitu rimtu klausimu — apginti lietuvių pabėgėlių teises nuo Sovietų Rusijos reikalavimo grąžinti juos į jų kilmės kraštus, į bolševikų okupuotą Lietuvą, iš kurios jie buvo pasitraukę, vengdami bolševikų teroro. Amerikos lietuvių komunistiniai laikraščiai Laisvė ir Vilnis griežtai reikalavo, kad visi lietuviai, atsidūrę Vakarų Europoje karo metu, turi grįžti į Lietuvą. Amerikos lietuvius pasiekė nemalionios žinios, kad Vakarų Vokietijoje sovietų agentai medžioja pabėgėlius. Prancūzijos vyriausybė buvo palanki Sovietų Rusijai, tad pačioje Prancūzijoje ir jos okupuotoje Vokietijos dalyje atsidūręs ne vienas lietuvis pateko į grąžinamųjų stovyklas ir prievarta buvo išduoti sovietų pareigūnams. Ir Prancūzijos okupuotoje Austrijos dalyje austrų pareigūnai, pasinaudodami prancūzų palankumu sovietams, stengėsi kuo greičiau atsiųskatyti per karą patekusiais į jų kraštą kitataučiais ir reikalavo kuo greičiau registruotis į grąžinamų Sovietų Rusiją tremtinių stovyklą (Balfio pirmasis dešimtmetis 21–27).

1945 m. vasarą Londone vykusioje užsienio reikalų ministrų konferencijoje Sovietų Rusijos ministeris reikalavo, kad Amerika ir Anglija sutiktų grąžinti visus Lietuvos, Latvijos ir Estijos pabėgėlius iš Vakarų Europos, nes jie esą Sovietų Rusijos piliečiai. Tačiau JAV ir Anglijos ministrai griežtai tam pasipriešino.

Ir pabėgėlių globėja UNRRA buvo linkusi kuo greičiau nusikratyti globojamaisiais. Tam tikslui pavartojo net prievartą. 1945 rugsėjo 6 Mannheimo ir Kempteno stovyklose su Amerikos narių pagalba norėjo prievarta grąžinti ukrainiečius. Įvyko net kruvinas susirėmimas. Po šio įvykio JAV vyriausia karinė vadovybė įsakė sustabdyti ukrainiečių prievartos repatriaciją ir uždraudė UNRRAi naudoti amerikiečius karius repatriacijos reikalams.

Prasidėjusi grąžinimo akcija labai slėgiamai veikė pabėgėlius, pasigirdo pagalbos šaukiančių balsai. Reikėjo imtis žygių užkirsti kelią prievartinei repatriacijai. Dar 1944 balandžio 9 Lietuvos atstovas Washingtone Povilas Žadeikis savo raštu Valstybės Departamentui išdėstė lietuvių pabėgėlių, atsiradusių Vakarų Europoje, problemą. Valstybės Departamentas jį užtikrino, kad iš JAV okupuotos zonos niekas nebus grąžintas į Sovietų Rusiją prieš jo valią. Baimindamasis dėl pabėgėlių padėties, P. Žadeikis 1945 gegužės 7 painformavo Balfą, kad lietuviai pabėgėliai griežtai laikytųsi Lietuvos pilietybės ir apeliuotų į „human rights for asylum“.

Iškilus prievartinei grąžinimo grėsmei, Amerikos lietuviai sujudo ginti poltinių pabėgėlių teisių. Per spaudą, radiją ir organizacijas buvo aiškinama, kas yra pabėgėliai, kaip jie atsirado Vakarų Europoje ir kodėl jie negali grįžti į savo gimtines. Balso, Alto ir kitų organizacijų atstovai lankėsi valdžios įstaigose ir darė žygių, kad lietuviai pabėgėliai nebūtų išduoti Sovietų Rusijai, nuo kurios jie pabėgo. 1945 rugpiūčio 31 Balso pirmininkas kreipėsi į Karo Departamento civilinių reikalų skyriaus viršininką generolą J. H. Hilldring, nurodydamas, kad vietomis pabėgėliai grąžinami prievarta į Sovietų Rusiją ir leidžiama lankytis pabėgėlių stovyklose nedraugiškai jiems nusiėkusiems asmenims bei terorizuoti juos repatriacija. Generolas J. H. Hilldring lapkričio 3 Balso pirmininkui raštu užtikrino, kad prievarta niekas iš lietuvių nebus grąžinamas ir be amerikiečių karinės valdžios leidimo ir amerikiečių palydovo uždrausta rusų pareigūnams lankytis pabėgėlių stovyklose.

Balso pirmininkas, lankydamasis Europoje, Paryžiuje susitikęs su Valstybės Departamento Pabaltijo kraštų skyriaus viršininku Charles Bohleniu, aiškinosi pabėgėlių klausimą ir įteikė tuo reikalu memorandumą. Bohlenas užtikrino, kad pabėgėliai prievarta nebus grąžinami į jų kraštus.

Emigraciniai rūpesčiai. Po karo paaiškėjus, kad Lietuvos okupacija gali užsitęsti gana ilgai, ir pabėgėliai negalės greit grįžti į savo tėvynę, kaip buvo anksčiau tikėtasi, dar 1945 m. Balso valdyba šalia šalpos pradėjo rūpintis, koku nors būdu perkelti lietuvius pabėgėlius iš Europos į kitą kontinentą ir ten įsteigti atskirą lietuvių koloniją. Lietuvių pabėgėlių sudėtis kaip tik tiko atskirai kolonijai, nes ją sudarė įvairių profesijų ir mokslo sričių žmonės. Tokios kolonijos planą parengė Kazys Pakštas. Jis siūlė lietuvius įkurdinti Haiti salose, arba Venecueloje ar Čilėje, arba Šiaurės Afrikoje. Bet tarptautinės organizacijos, ypač JAV valdžia, atsisakė finansuoti Balso projektą. Tuo metu buvo mažai vilčių, kad JAV įsileis didesnę pabėgėlių skaičių, nes Kongresas dėl padidėjusio po karo nedarbo buvo priešingas tokiam sumanymui.

Balso vadovybė rūpinosi perkelti kiek galima daugiau studentų į JAV ir įsteigti lietuvišką universitetą. Buvo surasta Maine apieista karinė sodyba su 280 pastatų ir 230 akrų žemės, kurią galima buvo nupirkti už vieną dolerį. Pastatų remontui reikėjo apie vieną milijoną dolerių. Paskolos iš niekur negavęs, Balfas atsisakė to sumanymo.

1947 ir 1948 metų sąvartoje paaiškėjus, kad Kongresas gali priimti pabėgėlių įsileidimo įstatymą, Balfas norėjo įsigyti nedidelę sodybą laikinai apsistoti naujai atvykusiems lietuviams. Tokią sodybą kan. J. Končius buvo suradęs New Jersey valstijoje, bet dėl lėšų stokos negalėjo jos įsigyti.

Ankštai sukimštų stovyklose pabėgėlių gyvenimas blogėjo: maisto norma mažėjo ir UNRRA spaudė pabėgėlius grįžti į jų kilmės kraštus. Stovyklas lankė sovietų karininkai ir patyrę valdininkai ir įtikinėjo grįžti į savo tėvynę. Jiems net buvo leista lankyti pabėgėlių butus. Sąjungininkams atitraukus dalį kariuomenės iš Vokietijos ir Austrijos, kilo gandų, kad Sovietų Rusija gali pulti Berlyną ir Vakarų Vokietiją. Pabėgėliai nerimo ir stengėsi koku nors būdu išvykti iš Vokietijos.

Lietuvius pabėgėlius labiausiai traukė JAV, kur daugelis turėjo artimų giminių ar pažįstamų, ir kur gyvenimo sąlygos buvo geresnės. Tačiau nesitikėdami sulaukti galimybių patekti į pageidaujamą kraštą, pradėjo emigruoti į Belgiją, Angliją, Kanadą, Australiją, Pietų Ameriką ir kitur. Iš tų kraštų atsivis-tos specialios emigracinės komisijos rinkosi geriausią ir sveikiausią darbo jėgą. Vykstantieji turėjo bent dvejiems metams

pasirašyti darbo sutartis su ta bendrove, kuri juos samdydavo. Bet dauguma pabėgėlių negalėjo patenkinti tokių imigracijos reikalavimų.

JAV vyskupų sudaryta imigracijos komisija gyvai svarstė masinės pabėgėlių imigracijos į Ameriką klausimą. Įvairiose vietose šaukė suvažiavimus, priimdavo nutarimus pabėgėlių įsileidimo reikalu, ir siųsdavo Senato teisių komisijai ar paskiriems senatoriams tų valstijų, kur vykdavo suvažiavimai. Vyskupai siuntė raštus ir savo senatoriams. Balfo pirmininkas kan. J. Končius, kaip vienas iš NCWC direktorių imigracijos reikalams, važinėjo po visą Ameriką ir dalyvavo tuose suvažiavimuose. 1947 m. NCWC imigracijos direktoriai ir šalpos organizacijų pirmininkai lankėsi pas JAV prezidentą Harry Trumaną ir svarstė pabėgėlių imigracijos įstatymo klausimą. Tų pačių metų lapkričio 2–6 Balfo seimas New Yorke taip pat priėmė nutarimą imigracijos reikalu. Altas, susivienijimai ir kitos centrinės organizacijos savo nutarimais bei memorandumais rėmė pabėgėlių imigracijos įstatymą. Specialios lietuvių veikėjų delegacijos vyko į Washingtoną susitikti su įtakingais Kongreso nariais, kad juos palenktų išleisti pabėgėlių imigracijos įstatymą. Ypač kan. J. Končius laiškais ir pats tiesiogiai palaikė ryšius su kai kuriais senatoriais imigracijos įstatymo pravedimo reikalu. Balfo direktoriai buvo išrinkę specialią imigracijos komisiją, kurią sudarė kan. J. Končius, Juozas Laučka, Alena Devenienė, Juozas Ginkus, Valerija Tysliavienė ir Th. Mitchellis. Ši komisija daug pasidarbavo, kai prasidėjo pabėgėlių imigracija į JAV.

Po pustrėčių metų Balfo ir kitų organizacijų pastangų Amerikos visuomenėje, Senate ir Atstovų Rūmuose 1948 birželio 28 Kongresas priėmė imigracijos įstatymą vardu DP Act 774, kuris suteikė teisę 205.000 pabėgėlių atvykti į JAV iki 1950 m. pabaigos. Kiekvienas pabėgėlis, noris atvykti į JAV, turėjo turėti kvietėją–sponsorių, kuris duotų buto ir darbo garantiją. Įstatymui vykdyti prezidentas H. Trumanas paskyrė trijų asmenų komisiją.

Balfo valdyba, direktoriai, emigracinė komisija ir aktyvesni nariai ėmėsi žygių per spaudą ir susirinkimus skatinti Amerikos lietuvių visuomenę duoti kuo daugiau buto ir darbo garantijų. Pirmieji imigrantai atvyko laivu General Black 1948 spalio 30 į New Yorką, jų tarpe buvo 148 lietuviai. Pagal DP

imigracijos įstatymą į Ameriką atvyko 27.807 lietuviai, o Balfas buvo parūpinęs 34.260 garantijų. Anksčiau atvykusieji patys pradėjo sudarinėti garantijas, kurios siekė 30% visų sudarytų garantijų.

Balfas, neturėdamas pakankamai lėšų išlaikyti imigraciniams agentūroms, imigracinius reikalus vykdė per NCWC ir per šią organizaciją parsikvietė 23.150 asmenų. Jis taip pat bendradarbiavo su Displaced Persons Komisijs, Church World Service, Lutheran World Relief, International Rescue Committee ir kitomis šalpos organizacijomis, kurios vykdė imigraciją. Kelionę laivu iki uosto apmokėjo tarptautinė pabėgėlių organizacija, o nuo uosto iki darbovietės NCWC.

Uoste atvykusius pasitikdavo Balso pareigūnai ir, jei paaiškėdavo, kad kas nors neturįs sustojimo vietos, parūpindavo jiems ir prieglaudą. Tokiais atvejais daug patarnavo Rochestery kun. Jonas Bakšys, Omahoje, Nebr., kun. Juozas Jusevičius, Sioux City, Iowa, kun. Simonas Morkūnas ir East St. Louis, Ill., kun. Antanas Deksnys, dabartinis Europos lietuvių vyskupas. Jie yra priglaudę po kelis šimtus pabėgėlių.

Balfui teko rūpintis ir imigracijos eiga. Dėl įvairių skundų ir kitų priežasčių 2000 atvykusių buvo sulaikyti Ellis saloje. Beveik visus Balfui pavyko išgelbėti, tik du buvo grąžinti į Europą. Dėl nesveikatos ir nepagrįstų skundų Europoje buvo užkliuvę apie 2000 asmenų. Tuo reikalu Balso pirmininkas kan. J. Končius vyko į Europą ir aiškinosi emigracinėse komisijose, konsulatuose, International Refugee Organization centre Genevoje ir kitose įstaigose. Nemažų sunkumų sudarė invalidų imigracija. Už juos reikėjo garantuoti \$ 1000. Balfas iš NCWC parūpino tokią garantiją 51 lietuviui.

Baigiantis imigracijos įstatymo Displaced Persons Act of 1948 terminui, įstatymas buvo papildytas ir pakeistas Public Law 555, kuriuo imigracija pratęsta iki 1951 gruodžio 31. Šiuo įstatymu pasinaudojo gavę DP teises Klaipėdos krašto lietuviai ir kiti, nespėję anksčiau išemigruoti.

Karo metu atsirado našlaičių vaikų, kurie neteko tėvų. Iš viso jų buvo suregistruota 190. Dar prieš imigracijos įstatymo išleidimą JAV vyriausybė leido našlaičiams atvykti. 1946 liepos 17 prie Balso buvo įsteigtas Lietuvių Vaikų ir Našlaičių Komitetas, kuris surado apie 150 šeimų, sutikusių įsūnyti našlaičius, ir pasirūpino jų atvykimu. Beveik visi našlaičiai atvyko

į JAV. Kai kurie našlaičiai, sulaukę devyniolika metų, išvyko į kitus kraštus.

1953 m. Kongresas priėmė Refugee Relief Act, kuris numatė įleisti 200.000 naujų pabėgėlių. Ir naujas imigracijos įstatymas reikalavo buto bei darbo garantijų ir nedarbo įstaigos (Unemployment Bureau) patvirtinimo, kad nėra vietoje bedarbių, norinčių gauti darbą, kuriam kviečiamas DP iš Europos. Tik po šalpos organizacijų atstovų atsilankymo pas JAV prezidentą Dwight Eisenhowerį buvo panaikintas reikalavimas nedarbo įstaigos patvirtinimo ir padarytos kitos lengvatos.

Balfas gavo teisę vykdyti imigraciją. Tam tikslui iš valdžios gavo paskolos \$ 75.000 ir iš episkopato \$ 15.000. Balfo pirminkas kan. J. Končius imigracijos reikalais nuvyko į Europą, suorganizavo imigracines įstaigas, aplankė konsulatus ir kitas imigracines įstaigas. Padarytų žygių dėka Balfui pavyko parūpinti visiems prašantiems reikiamus dokumentus ir pinigų kelionėms apmokėti. Vizas gavo 1220 asmenų, kuriomis pasinaudojo apie 800 asmenų ir atvyko į JAV; kiti išvyko į Kanadą ar Pietų Ameriką (Atsiminimai iš Balfo veiklos 242).

Ne visiems naujiems ateiviams pavyko pakenčiamai įsikurti JAV. Nors nedaug, bet dalis ateivių pateko į pietines valstijas: Pietų ir Šiaurės Caroliną, Mississippi ir Louisianą, kur žemės ūkyje buvo sunkios pragyvenimo sąlygos. Ypač dideliame skurde atsidūrė patekę į Louisianos cukraus plantacijas. Balfo pirminkas, išgirdęs pagalbos šaukiančių balsą, 1949 gegužės mėn. vyko pats ištirti lietuvių gyvenimo sąlygų ir jiems pagelbėti. Dėl nepakenčiamų darbo bei atlyginimo sąlygų jis parašė memorandumą JAV prezidentui ir varge atsidūrusias lietuvių šeimas NCWC lėšomis perkėlė į New Yorką, Bostoną ir kitur (Atsiminimai 174–177).

Šalpa ir pabėgėlių įkurdinimas Vokietijoje. Kai tik įsisteigė Balfas, jo vadovybė tuoj pat susirūpino, kokių būdu padėti karo nuniokotai tėvynei. Kadangi nebuvo tiesioginio susisiektimo su Lietuva, tai JAV vyriausybė patarė aukas siųsti per Russian War Relief. Balfas sudarė siuntą iš 78.500 svarų drabužių, 3000 svarų batų, medicinos įrankių už \$4000, vaistų už \$16.000 ir perdavė Russian War Relief. Negavęs atsakymo nė jokių žinių, kad siunta pasiekė Lietuvą, Balfas nutarė ieškoti kitų šalpos persiuntimo Lietuvai kelių. 1945 m. Maskvoj įsisteigė Amerikos Raudonojo Kryžiaus skyrius. Per tą skyrių Lietuvai bu-

vo pasiūsta vaistų už \$ 20.000. Vėliau Balfo pirmininkas užklausė raštu Amerikos Raudonojo Kryžiaus atstovą Maskvoje, ar jis gavo Balfo pasiūstus vaistus ir ar jie pasiekė tikslą. Iš Maskvos atsakė, kad siuntą gavo ir perdavė Sovietų Rusijos Raudonajam Kryžiui, kuris atsisakęs paaiškinti, kam gėrybės perduotos. Balfas prašė Amerikos Raudonojo Kryžiaus atstovą Maskvoje pasiūsti tarnautoją į Lietuvą patikrinti, ar ten siunta gauta, ir patirti kokia pagalba ten reikalinga. Bet Sovietų Rusijos valdžia atsisakė duoti leidimą vykti į Pabaltijo kraštus. Balfo vadovybė mėgino siūsti savo atstovę iš Amerikos Barborą Darlys, vėliau Aldoną Šliūpaite, bet sovietų konsultas atsisakė joms duoti vizą. Taip Balfo pastangos šelpti karo nusiaubtą Lietuvą nuėjo niekais.

Kai 1944 m. pasiekė žinios, kad masės lietuvių pasitraukė į Vakarus, tai Vokietijoje ir kituose aliantų priešų kraštuose dar vyko karo veiksmai, ir Balfas negalėjo susisiekti su lietuviais pabėgėliais. Pirmiausia susirio su Švedijoje esančiais lietuviais. Tuo pat buvo pasiūsta šalpa ir lietuviams, pasitraukusiems į Šveicariją, Belgiją, Prancūziją, Ispaniją ir kitus kraštus.

Karo ginklams nutilus, tik 1945 m. pabaigoje Balfo samarietiška ranka pasiekė Vokietijoje, Austrijoje ir Italijoje esančius lietuvius. Kadangi šiuose kraštuose buvo daugiausia pabėgėlių, tai didžiausia Balfo parama buvo nukreipta į tuos kraštus.

Ne visi lietuviai galėjo išemigruoti iš Vokietijos. Pagal Balfo įgaliotinio Vokietijoje I. Rugieniaus 1956 m. surinktas žinias, ten likę lietuviai, reikalingi nuolatinės pagalbos, taip suskirstyti: 204 chroniški ligoniai, 285 džiovininkai, 140 invalidų, 639 seneliai, 541 našlių bei gausių šeimų (Atsiminimai 247). Iš viso Vokietijoje liko apie 10.000 lietuvių.

Balfas visą laiką šelpė maistu, drabužiais ir pinigais. Iki 1962 m. jis gaudavo didelius maisto kiekius iš JAV vyriausybės, bet nuo tų metų pabaigos paramą nutraukė. Kasmet Balfas rengia drabužių rinkliavą lietuvių kolonijose ir surinktus supakuoja ir siūnčia. Piniginę šalpą Tautinis Karo Fondas skyrė tik karo metu; po karo ją nutraukė. Tad teko tenkintis vien iš lietuvių surinktomis aukomis.

Gana didelės sumos buvo siunčiamos išlaikyti Vasario 16 gimnazijai Vokietijoje. Jos siekia 30% metinių Balfo piniginių išlaidų. Tai gimnazijos rėmėjų būrelių ir kitų specialiai tam reikalui suaukoti pinigai.

Pasibaigus emigracijai ir susilikvidavus tremtinių ir pabėgėlių išlaikymo IRO organizacijai, visus likusius tremtinius perėmė Vokietijos vyriausybė. Stovyklos buvo panaikintos ir jų gyventojai buvo pastoviai įkurdinti miestuose. Daug lietuvių buvo reikalingi skubios paramos įsikurti individualiai gyventi. Balfas atėjo ir jiems į pagalbą: padėjo įsigyti reikalingiausių baldų, namų ruošos dalykų ir net amato įrankių.

Ir išemigravusių tarpe atsirado į nelaimę ar sunkią ekonominę būklę patekusių lietuvių, kurie ištiesė pagalbos šaukiančias rankas. Pirmiausia jas pastebėjo Balfas, ir iki šiol visuose kraštuose gyvenantieji lietuviai žino Balfo vardą ir į jį kreipiasi kiekvienu reikalu.

1956 m. Sovietų Rusijos režimas leido individualiai pagelbėti lietuviams okupuotoje Lietuvoje, ištremtiems į Sibirą, Lenkijoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje ir Rytų Vokietijoje. Pradžioje leido siųsti vartotus drabužius ir vaistus. Balfas pasiuntė kelis šimtus vartotų drabužių siuntinių į Lietuvą ir apie 5000 vastų siuntinėlių. Bet sovietai greit uždraudė siųsti vartotus drabužius, o nuo 1963 m. ir vaistus. Į Lenkiją leidžiama siųsti vartotus drabužius, ten jie ir siunčiami, nes už naujas medžiagas reikia mokėti aukštus muitus, kartais net brangesnius kaip pati prekė.

1966 m. Balfas savo kartotekoje turėjo 4556 lietuvių šeimų, reikalingas paramos, daugiausia jų buvo Lenkijoje (2677), Lietuvoje ir Sibire (1303) ir Vokietijoje (455). Iki 1962 m. į Lenkiją Balfas pasiuntė apie 10.000 siuntinių, daugiausia vaistų. 1963–1968 m. laikotarpyje į Lenkiją buvo pasiųsta 4540 siuntinių už \$ 248.326. Tuo pačiu metu į Lietuvą ir į Sibirą pasiųsta siuntinių už \$ 290.000. (Plg. Balfo 1963–1968 m. apyskaitas).

Iš viso per 25 metus savo veiklos Balfas surinko \$2.965.420, išleido \$2.853.935. Tiesioginei šalpai išleista \$1.662.199; Vasario 16 gimnazijai \$398.895; gėrybių surinkimui ir paskirstymui \$234.462; administracijai ir veiklos skatinimui \$463.765; emigracijai ir kt. išlaidoms \$94.614.

Apyvarta gėrybėmis ir siuntiniais: maisto 9.341.468 svarai \$1.057.082 vertės; drabužių ir kt. gėrybių 2.381.139 svarai \$3.162.252 vertės; individualūs siuntiniai 19.316 svarų \$66.785 vertės. Viso 8.722.607 svarai \$4.885.119 vertės (Balfas 1944–1969, 147–150).

Pradžioje pagrindinis Balfo šalpos šaltinis buvo Tautinis Karo Fondas, iš kurio iki karo pabaigos buvo gauta \$ 804.380. Antras didelis šaltinis buvo Amerikos Katalikų Episkopatas, kuris Balfui šalpos reikalams suteikė \$ 66.450. Be to, iš episkopato žinioje esančio War Relief Service — National Catholic Welfare Conference Balfas yra gavęs įvairių gėrybių 619.188 svarus \$ 403.074 vertės. Šios gėrybės buvo surinktos per visoje Amerikoje įvykdytą rinkliavą Padėkos dieną. Stambus Balfo rėmėjas buvo ir JAV vyriausybė, kuri apmokėjo visas gėrybių pervežimo išlaidas į Europą ir davė daug įvairaus maisto, nes Balfas, kaip CARE narys, iki 1962 m. kasmet gaudavo iš jos tam tikrą procentą maistu (Balfo pirmieji dešimt metų, 54–55).

Pats pagrindinis ir nuolatinis Balfo pajamų šaltinis buvo ir liko JAV lietuvių visuomenė. 1947 m. paskelbta didžioji Balfo talka davė \$ 233.624,20, nors buvo tikėtasi \$ 525.000. Per 25 metus iš lietuvių visuomenės surinkta arti dviejų milijonų dolerių vien pinigais. Pastaruoju metu bandoma organizuoti šalpos pagalbą Kanadoje ir Pietų Amerikoje.

Balfo centro valdybos vicepirmininkė dr. Elena Armanienė, 1965 m. lankydamosi Pietų Amerikoje, pastebėjo, kad ten lietuviams labai trūksta lietuviškų knygų. Tuoj buvo paskelbta lietuviškų knygų rinkliava, per kurią surinkta 7881 knyga ir virš 5000 knygų buvo pasiųsta Pietų Amerikos lietuviams (Balfo tryliktnasis seimas, 4).

Administracinė veikla. Pagrindinis Balfo uždavinys buvo telkti lėšas ir teikti pagalbą išsiblaškiusiems po platųjį pasaulį ir pavergtoje tėvynėje broliams lietuviams. Lėšos telkiamos per Balfo skyrius, kurių aktyvių yra apie 60. Gautas aukas reikia pakvituoti, visuomenei pateikti žinias apie veiklą, spaudoje vesti propagandą. Sudėtingesnis reikalas yra šalpos skirstymas. Tinka studijuoti prašymus, vesti kartoteką, rinkti žinias ir informacijas. Į Balfo veiklą įeina imigracijos bylų tvarkymas ir atvykusių imigrantų įkurdinimas. Lietuvių persikėlimas į JAV iš kitų kraštų dar nėra sustojęs, nuolatos vyksta žmonių judėjimas. Balfas daug gelbsti persikelti į JAV iš Pietų Amerikos. Visas šis darbas pavestas Balfo reikalų vedėjui.

Balfas yra šio krašto šalpos organizacija, kuri turi skaitytis su šio krašto įstatymais ir palaikyti ryšius su atitinkamomis valdžios įstaigomis. Todėl Balfo centre yra vedamos atskiros bylos Kongresui, imigracijos, darbo ir kitiems departamen-

tams. Daug susirašinėti tenka dėl atsiskaitymo su Internal Revenue Service dėl Tax Exemption privilegijos (Balfui skirtos aukos atleidžiamos nuo mokesčių). Santykiai su valdžio organais verčia Balfą siųsti savo atstovus į įvairias konferencijas Washingtone, šaukiamas JAV prezidento, Valstybės sekretoriaus ar Kongreso.

JAV veikia apie 40 privačių organizacijų, kurios sudaro American Council of Voluntary Agencies (ACVA) ir Internal Council of Voluntary Agencies (ICVA), kurių tarpe yra ir Balfas. Todėl Balfui dažnai tenka dalyvauti ir šių organizacijų suvažiavimuose bei posėdžiuose. Tuo būdu Balfo atstovai turi progos tarptautinių bei didžiųjų JAV šalpos organizacijų posėdžiuose garsinti lietuvių tautos vargus, ieškoti pagalbos savo darbams ir užuojautos lietuviams.

Prel. Končius 1964 atsisakė iš Balfo pirmininko pareigų. Jo vieton buvo išrinktas kun. Vaclovas Martinkus.

Lietuvių tautos kančias puikiai nušvietė Sibiro lietuvačių parašyta maldaknygė. Balfo reikalų vedėjo kun. Liongino Jankaus pastangomis ta maldaknygė buvo išleista ne tik lietuvių kalba, bet išversta į dešimt kitų kalbų ir paskleista plačiai pasaulyje.

Dėl lėšų stokos Balfas panaikino visus savo įgaliotinius. Tad reikale Balfui mielai talkina National Catholic Welfare Conference (NCWC) ir Cooperative for American Relief Everywhere (CARE), kurių atstovai yra visame pasaulyje.

Šaltiniai: Antanas Sodaitis, **Bendrojo Amerikos Lietuvių Šalpos Fondo pirmieji dešimtys metų 1944–1954**, Brooklyn; prel. J. B. Končius, **Atsiminimai iš Balfo veiklos**, spaudė Draugo spaustuvė 1966 m.; Balfo seimų protokolai; LE II 376–378, Papildymai 106–107; **Balfas**, Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo 25 metų darbo apžvalga (1944–1969). Redagavo Domas Jasaitis.

LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ

Lietuvių Bendruomenės kilmė. Tobuliausia tautinės bendruomenės organizacija yra valstybė, kuri laiduoja tautai laisvę vystyti visas savo kūrybines galias. Todėl kiekvienos tautos natūralus troškimas yra savo organizaciją vainikuoti nepriklausoma valstybe ir jos rėmuose vykdyti savo tautinį pašaukimą. Lietuvių tauta praeityje ir dabar yra sudėjusi heroiškas aukas ant laisvės kovų aukuro, siekdama nepriklausomos valstybės.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės idėja nebuvo nauja. Ji gimė dar nepriklausomoje Lietuvoje, trečio dešimtmečio pabaigoje, kai dėl kilusios depresijos Pietų Amerikos išeivių pagalbos šauksmai pasiekė tėvynę. Pirmieji lietuviai išeiviai JAV spontaniškai steigė pagal savo ideologinius ar ekonominius polinkius įvairias draugijas, klubus, sąjungas, susivienijimus, leido laikraščius, spausdino knygas ir tt. Jų tėvynę ištikus pavojui, ją gelbėjo visomis priemonėmis. To negalėjo padaryti Pietų Amerikoje gyvenę lietuviai, kurių ekonominės gyvenimo sąlygos buvo žymiai sunkesnės.

Toliau numatą asmenys susirūpino ne tik nauja išeivija Pietų Amerikoje, bet ir visa išeivija, kad ji neatitrūktų nuo tautos kamieno. Jonas Endrikis Grigolaitis, Kazys Kasakaitis, Juozas Vanagas-Simonaitis ir Rapolas Skipitis ėmėsi iniciatyvos steigti Draugiją Užsienio Lietuviams Remti (Pasaulio Lietuvis, 1964 nr. 3). 1932 vasario 7 Kaune įvyko jos steigiamasis susirinkimas. Išrinktos valdybos veiklos pradžia buvo sunki: Lietuvos vyriausybė ir visuomenė išeivijai buvo abejinga. Reikėjo jas įtikinti, kad viso pasaulio lietuviai yra tos pačios tautos nariai ir jų tautinės kultūros palaikymas yra gyvybinis visos tautos reikalas. Draugija stengėsi palaikyti išeivijos tautinę sąmonę spauda, plokštelėmis, lietuviškomis gaidomis, kvietė ekskursijas į Lietuvą, jas globojo, parūpino stipendijų užsienyje gyvenantiems lietuviams studijuoti Vytauto Didžiojo universitete. Draugijos Užsienio Lietuviams Remti pastangomis buvo sušauktas Pasaulio Lietuvių Kongresas 1935 rugpiučio 11–18 Kaune, kuris įsteigė Pasaulio Lietuvių Sąjungą, išrinko jos valdybą

ir ją įgaliojo paruošti sąjungos statutą ir organizuoti skyrius. 1937 lapkričio 15 išėjo pirmas Pasaulio Lietuvio numeris, kuriame buvo paskelbtas vispusiškos sąjungos veiklos planas palaikyti ryšiams su išeivija. Bet tam planui buvo belikę mažai laiko. Užėjo II pasaulinis karas, rusai okupavo Lietuvą ir palaidojo visokią organizacinę veiklą (žr. 540–544 p.).

Tremtinių bendruomenė. Pasitraukę nuo bolševikų teroro į Vakarų Europą, daugiausia į Vokietiją, lietuviai pradėjo organizuoti Lietuvių Sąjungą, bet greit pastebėjo, kad ji negali patenkinti visų lietuvių reikalų. Reikėjo tokios organizacijos, kuri turėtų visuotinio principą ir tam tikrą kultūrinę autonomiją. Stovyklinis gyvenimas sudarė palankias sąlygas savivaldybiniam gyvenimui. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas parengė Lietuvių Tremtinių Bendruomenės organizacijos konstituciją, kurią priėmė 1946 kovo 4 įvykęs Hanau, Vokietijoje, tremtinių atstovų suvažiavimas.

Tai naujai organizacijai buvo skiriami šie uždaviniai: 1. išlaikyti sveiką ir pajėgią tremtyje esančią tautos dalį, 2. saugoti gerą lietuvių vardą, 3. rūpintis tremtinių švietimo, kultūros ir socialiniais reikalais, 4. vykdyti tremtinių paruošimą atitinkamoms naujose sąlygose profesijoms bei specialybėms, 5. ugdyti tautinį solidarumą, demokratinę sąmonę ir darbo meilę. Tai buvo visiems lietuviams priimtini dėsniai. Tremtinių bendruomenę sudarė apylinkės, apygardos ir centras. Bendruomenė apjungė visus lietuvius, gyvenusius Vakarų Vokietijoje ir Austrijoje, suorganizavo mokyklas, rėmė ir globojo tautinės kultūros ugdymą.

Pozityvi tremtinių bendruomenės reikšmė lietuvybei išlaikyti ir tautinei kultūrai kurti buvo skatinamasis akstinas Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui organizuoti Pasaulio Lietuvių Bendruomenę. Jis sudarė tarpgrupinę specialią komisiją, į kurią įėjo Domas Krivickas, Kipras Bielinis, Petras Karvelis, Vytautas Vaitiekūnas ir Mečys Valiukėnas.

Komisija paruošė konstitucijos projektą ir jį išsiuntinėjo didžiosioms pasaulio lietuvių organizacijoms, laikraščių redakcijoms ir atskiriems veikėjams susipažinti ir pareikšti savo pastabas. Visus atsiliepimus surinkus, komisija į konstitucijos projektą įnešė žymių pataisų. Galutinai išryškėjo lietuvių bendruomenės ideologija ir organizacinė struktūra. 1949 birželio 14 Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas paskelbė lietuvių

bendruomenės ideologijos pagrindinius dėsnius, pavadintus Lietuvos Charta.

Nustatant lietuvių bendruomenės organizaciją, atsižvelgta į tris dalykus: ji turi būti demokratinė, turi respektuoti kiekvieno lietuvių gyvenamas vietas sąlygas ir neturi pažeisti pasaulio lietuvių bendruomenės vieningumo. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizacijos tikslas yra ne keisti, griauti ar naikinti esamą tvarką ar esamas draugijas, bet tik paremti jų veiklą, papildyti ar apvainikuoti bendra visų lietuvių organizacija.

Pagal paskelbtą Lietuvos Chartą ir priimtą konstituciją Lietuvos Bendruomenė pradėjo organizuotis visuose laisvojo pasaulio kraštuose, kur tik buvo daugiau susitelkusių lietuvių. Į organizuojamą Pasaulio Lietuvių bendruomenę įsijungė ir JAV lietuviai.

Laikinasis Organizacinis Komitetas—Lokas. Lietuvių bendruomenės idėją iš Vokietijos į JAV perkėlė tremtiniai, atvykę didesniu skaičiumi 1949–1950 m. Kituose kraštuose bendruomenės mintis rado palankias sąlygas, greit prigijo ir išaugo į tvirtą organizaciją, tačiau JAV buvo visai skirtingos sąlygos. Kaip anksčiau matėme iš centrinių organizacijų ir kultūrinio gyvenimo apžvalgos, čia savo laiku lietuviškas visuomeninis ir kultūrinis gyvenimas virte virė. Bet jau viskas, su mažomis išimtimis, buvo tik šviesi praeitis, kuria galima buvo gėrėtis, bet nebeįmanoma remtis. Nežiūrint viso to, Amerikos lietuvių centrinių organizacijų viršūnės nepritarė lietuvių bendruomenės idėjai, nes joje įžiūrėjo rimtą sau konkurentę ir pavojų juos organizaciniai absorbuoti.

Naujieji ateiviai pradžioje nedrįso steigti Lietuvos Bendruomenės, organizavo tik skyrius. Vieniems vietos organizacijų vadams delsiaut pripažinti Lietuvos Bendruomenės reikalą, kitiems aiškiai ignoruojant bendruomenės idėją, naujieji ateiviai pradėjo tartis, šaukti suvažiavimus ir reikalauti organizuoti JAV Lietuvos Bendruomenę. Pritariančiųjų atsirado ir vietos veikėjų tarpe. Iš jų ypatingai pasireiškė prel. Jonas Balkūnas, kuris Lietuvos Bendruomenei skyrė pirmą vietą stiprinti JAV lietuvių bei (Aidai, 1957 nr. 1, 4).

Chicago ir Connecticut su New Yorku buvo tie židiniai, iš kurių išliepsnojo JAV Lietuvos Bendruomenė. Pirmieji pradėjo judėti Connecticut naujieji ateiviai savo suvažiavimuose 1950

liepos 16 Union City ir rugpiūčio 19–20 Waterbury. Pastarasis suvažiavimas nutarė tuoj pat kviesti visus Connecticut lietuvius įsijungti į Lietuvių Bendruomenę, kaip į JAV LB dalį, ir išrinko laikinąjį organizacinį komitetą, kol bus sudaryti pastovūs bendruomenės organai. Organizacinis komitetas lankė lietuvių kolonijas, kėlė bendruomenės mintį ir atakavo Amerikos Lietuvių Tarybą pritarti LB organizavimui. 1951 kovo 11 įvykęs Connecticut, Bostono ir New Yorko atstovų suvažiavimas nutarė bendruomenės organizavimo reikalu balandžio 15 šaukti viso Rytinio pakraščio suvažiavimą New Yorke. Šis suvažiavimas sudarė ir Laikinąjį Organizacinį Komitetą, sutrumpintai Loką, į kurį įėjo prel. J. Balkūnas, Walter M. Chase (Čekana-
vičius), Antanas Saulaitis ir dr. Petras Vileišis.

Tuo pat metu ir Chicagoje Tremtinių Draugijos atstovai susitarė su Alto pirmininku L. Šimučiu organizuoti Lietuvių Bendruomenę, ir balandžio vidury sudarė Laikinąjį Organizacinį Komitetą taip pat iš keturių asmenų: Kazio Kleivos, Adolfo Lapinsko, Jono Vilkaičio ir Kazio Žalkausko.

Chicagos ir New Yorko komitetai susijungė ir išrinko dar devintąjį narį Kiprą Bielinį. K. Žalkauskui išvykus į Europą, jo vieton buvo išrinktas Henrikas Blazas, o vietoje pasitraukusio A. Lapinsko — Motiejus J. Colney (Aukštikalnis). Kadangi komiteto nariai gyveno toli vieni nuo kitų, tai darbo sėkmingumui buvo išrinkti kai kurių narių antrininkai: M. J. Colney — dr. Bronius Nemickas, H. Blazo — Albertas Ošlapas, W. M. Chase — Albinas S. Trečiokas, K. Kleivos — Pranas Vainauskas ir J. Vilkaičio — Jonas Valaitis. Lokas pareigomis buvo taip pasiskirstęs: pirm. prel. J. Balkūnas, I vicepirm. M. J. Colney, II vicepirm. P. Vileišis, sekretorius A. Saulaitis ir išd. W. M. Chase.

Lokas veikė iki 1955 liepos 2. Per tą laiką priėmė savo veikimo statutą, laikinuosius JAV LB įstatus, LB įregistravo Connecticut valstijoje, pravedė JAV LB Tarybos rinkimus ir sudarė LB Garbės Teismą. Tiksliesniam veikimui sutvarkė kartotekos vedimą ir kitus organizacinius reikalus. Vasario 16 gimnazijai paremti surengė aukų vąjį ir surinko virš \$ 20.000. Žodžiu, Lokas JAV lietuvių bendruomenę įstatė į tikras veikimo vėžes, nepaisant visokių trukdymų ir net pašaipų (Darbininkas, 1954 nr. 30).

Loko veiklą ryškiai apibūdina pirm. prel. J. Balkūno pasakyti žodžiai apyskaitiniame pranešime Tarybos posėdy 1955 liepos 2 New Yorke: „Kas padaryta realaus? Štai yra apie 60 apylinkių ir beveik 10 veikiančių apygardų. Septyni tūkstančiai atėjo rinkti Tarybos. Dar keli tūkstančiai su Bendruomene susirišusių nepasireiškė rinkimuose. O kiek tautinio judrumo, kiek kultūrinio darbo, kiek talkos ir pagalbos teikta Balfui, Altui ir kt.? Prieš ketverius metus buvo organizacinė tuštuma“ (Aidai, 1957 nr. 1, 4).

JAV Lietuvių Bendruomenės sąranga. Lokas nustatė JAV Lietuvių Bendruomenės organizacijos sąrangą. Vyriausias jos organas yra visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu renkama Taryba. Iki buvo išrinkta Taryba, jos pareigas ėjo Lokas. Jis nustatė ir Tarybos rinkimų tvarką. Senieji politikuotojai Loke reikalavo proporcinės rinkimų sistemos, kad Taryba atstovautų visoms politinėms grupėms. Kiti buvo priešingos nuomonės, nes ir pati bendruomenė yra grynai kultūrinė organizacija, tad į jos darbą gali eiti visi tie, kurie reiškiasi kultūrine iniciatyva. Nusvėrė kultūrininkai.

Pirmosios Tarybos rinkimus vykdė Loko sudaryta Vyriausioji Rinkimų Komisija. Pagal jos nustatytą rinkimų tvarką balsavimo teisę turėjo kiekvienas JAV lietuvis, nejaunesnis kaip 18 metų, turįs LB nario knygelę arba tautinio solidarumo įnašų kvitą ar kitą atitinkamą pažymėjimą. Kandidatu į tarybą galėjo būti kiekvienas JAV lietuvis, turįs balsavimo teisę, nejaunesnis kaip 25 metų amžiaus, sumokėjęs tautinio solidarumo įnašus bent už paskutinį pusmetį. Kandidatus į Tarybą galėjo siūlyti nemažiau kaip 10 turinčių balsavimo teisę lietuvių. Iš atskirų kandidatų sąrašų Vyriausioji Rinkimų Komisija sudarė vieną bendrą sąrašą. Rinkikas gautoje balsavimo kortelėje galėjo atžymėti tų kandidatų pavardes, už kuriuos jis norėjo paduoti savo balsą. Buvo leidžiama balsuoti ir paštu. Vėliau rinkimų tvarka buvo kiek pakeista: balsuojama apygardomis už išstatytus apygardos kandidatus.

Į pirmąją JAV LB Tarybą buvo pasiūlyti 95 kandidatai. Reikėjo išrinkti 27 narius. Balsavo 6916. 1958 m. balsavo 4137, rinko 20 Tarybos narių, kitus septynis rinko apygardų valdybos. 1961 m. balsavo 4649, rinko 31 Tarybos atstovą. 1964 m. balsavo 7566 ir 1967 m. — 9133, rinko 37 atstovus. Taryboje sprendžiamuoju balsu greta rinktų atstovų dar dalyvauja kraš-

to valdyba ir apygardų pirmininkai. Tarybos prezidiumui pirmininkavo Jonas Šlepetyš, Stasys Barzdukas, Vytautas Voleratas, Juozas Kapočius ir nuo 1969 m. Petras Vileišis.

Vyriausias vykdomasis organas yra centro valdyba. Jos pirmininką renka Taryba, o jis Tarybai pristato tvirtinti kitus centro valdybos narius. JAV LB centro valdybai pirmininkavo St. Barzdukas, Jonas Jasaitis ir nuo 1967 m. Bronius Nainys.

Taryba taip pat renka kontrolės komisiją ir garbės teismą. Pirmoji Taryba pirmoje sesijoje nutarė įsteigti JAV LB Kultūros Fondą, Švietimo Tarybą, Kultūros Informacijos Biurą. Antroje sesijoje priėmė JAV LB įstatus, Kultūros Fondo statutą ir apsvarstė kitus organizacinius LB reikalus. Krašto centro valdyba skiria Kultūros Fondo valdybą, Švietimo Tarybą, planavimo komisijas ir kt.

Didesnėse lietuvių kolonijose steigama apylinkė, mažesnėse — seniūnija. Patogesniam atskirų uždavinių vykdymui ir apylinkės gali būti skirstomos į seniūnijas. Kasmet apylinkės visuotinis susirinkimas renka apylinkės valdybą. 1968 m. buvo apie 70 apylinkių.

Vienos kurios srities apylinkes jungia LB apygarda. Apylinkių atstovų suvažiavimas renka dvejimms metams apygardos valdybą. Lokas buvo suorganizavęs per dešimt apygardų, bet jos vėliau persitvarkė ir 1968 m. veikė tik aštuonios: JAV Vakarų, Chicagos, Ohio, Bostono, Hartfordo, New Yorko, New Jersey ir Philadelphijos.

Lietuvių Bendruomenės veikimo barai. Pagrindinis LB veikimo vienetas yra apylinkė. Daugumas apylinkių rengia tautinių švenčių minėjimus, vakarus, meno parodas, steigia kultūros klubus, globoja, remia ir net išlaiko šeštadienines mokyklas, organizuoja tautinių šokių vienetus ir kt.

Visos LB mastu rengiamos reguliariai kas penkeri metai dainų ir tautinių šokių šventės, šaukiami kultūros kongresai, skelbiami konkursai.

Pradžioje LB buvo sutikta šaltai ir nepalankiai, bet visuomenė pamažu pradeda vis labiau suprasti ir vertinti jos vykdomus uždavinius. Tai parodo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės New Yorke sušaukti 1958 ir 1968 m. seimai. Be eilinių seimo darbų posėdžiuose, buvo surengtos meno parodos, koncertai, spaudos paroda, sporto šventė. Seimai sutraukė tūkstančius dalyvių. Taip pat ir kultūros kongresai sutraukia šimtus

kultūros darbininkų bei jų rėmėjų. JAV LB iniciatyva 1969 m. Chicagoje buvo sušauktas lietuvių mokslininkų suvažiavimas ir įsteigta jų draugija.

Prie LB centro valdybos veikia jaunimo sekcija. Jos iniciatyva, gelbstint visai JAV LB, 1966 metai buvo paskelbti Jaunimo Metais, buvo sušauktas Pasaulio Lietuvių Jaunimo kongresas, kuriame užsiregistravusių buvo 400. Be JAV (203) ir Kanados (37) jaunimo, apie šimtą dalyvavo iš kitų kraštų: Argentinos 28, Australijos 26, Brazilijos 6, Vokietijos 16, Kolumbijos 6, Venecuelos 6, iš kitų kraštų po mažiau. Prieš kongresą Dainavoje stovyklavo apie 400 jaunimo, kuris, susirinkęs iš įvairių kraštų, suėjo į artimesnius, draugiškesnius santykius ir pasijuto esą visi vienos ir tos pačios lietuvių tautos sūnūs ir dukterys. Taip pat buvo surengta ir studijų savaitė (VI.19–25.), kurioje dalyvavo 120 atstovų iš 13 kraštų ir nagrinėjo įvairius klausimus, susijusius su jaunimo lietuviybės išlaikymu ir santykius su LB.

Lietuvių Bendruomenei nebuvo svetimas ir politinis reikalas. Iš bendruomenininkų ar jiems gyvai prijauniančių Lietuvių Fronto Bičiulių narių išėjo iniciatyva organizuoti rezoliucijų komisiją, vėliau pasivadinusią Rezoliucijoms Remti Komitetu. Jo pastangų dėka 1961 m. pradžioje Californijos senatorius T. Kuchel įnešė į Senatą, o atstovas G. Lipscomb į Atstovų Rūmus rezoliuciją, pasmerkiančią Pabaltijo kraštų okupaciją ir reikalaujančią Valstybės Departamentą tą rezoliuciją pateikti Jungtinių Tautų Organizacijos plenumui. Tai idėjai pritarė visos LB apylinkės ir jų veiklos dėka 1965 birželio 21 visas Senatas priėmė rezoliuciją, o kitų metų spalio 20 ir Atstovų Rūmai. Kai kurie Amerikos Lietuvių Tarybos Vykdomojo Komiteto nariai į tą veiklą žiūrėjo labai nepalankiai (Plg. I Laisvę, 1969 nr. 46).

Trečioji LB Taryba savo sesijoje 1962 birželio 2–3 gyvai svarstė politinės LB veiklos klausimą po to, kai iškilo nesusipratimas tarp LB ir Alto dėl bendruomenininkų iniciatyvos gauti audienciją pas JAV prezidentą. Altas į Lietuvių Bendruomenės iniciatyvą pažiūrėjo kaip kišimąsi ne į savo reikalą ir vienybės ardymą. Tuo tarpu LB Taryba su tokia Alto pažiūra nesutiko. Astovas Algirdas Nasvytis Tarybos posėdyje pareiškė, kad „idealus sprendimas būtų buvęs palikti Bendruomenę vieninteliu lietuvių reprezentantu, o techniškiems politiniams

reikalams spręsti sudaryti specialią politinę tarybą, kuri būtų atsakinga Bendruomenės Tarybai“. Tačiau, organizuojant LB, tokia idėja neturėjo pritarimo, tad reikėjo skaitytis su vietoje rastu lietuvių susiorganizavimu, tradicijomis ir polinkiais.

Todėl Taryba rado reikalinga priimti kad ir švelnios formos rezoliuciją, kurioje pasakyta: „JAV LB Taryba, vadovaudamasi kiekvienam lietuviui būtina pareiga aktyviai jungtis į laisvės kovą, paveda LB Centro Valdybai, bendradarbiaujant su kitomis tą darbą dirbančiomis institucijomis bei organizacijomis, rūpintis, kad laisvės kovos darbas būtų veiksmingas ir derinamas lietuviško solidarumo dvasia. Atsižvelgiant į pastarojo laiko negalavimus laisvės kovos vadovavime, Lietuvių Bendruomenė siekia JAV lietuvių atstovavimo ko platesniu visuomeniniu pagrindu, paremtu nuoširdžiu tarpusavio bendradarbiavimu“ (Aidai, 1962 nr. 8, 377; Dirva, 1962 nr. 34–36).

Tie svarstymai vis vien turėjo įtakos, nes Amerikos Lietuvių Taryba ir Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas pradėjo kvieisti ir LB atstovus į svarbesnius pasitarimus, tačiau į savo organizacinį sąstatą jų neįsileido.

Bendruomenės mėnuo yra pasirinktas rugsėjis su Tautos švente. Kas surenkama per Tautos šventės minėjimą, tas eina į LB išdą. Be to, yra renkamas metinis solidarumo mokestis du doleriai nuo asmens, trys doleriai nuo visos šeimos.

LB veikia Argentinoje, Australijoje, Austrijoje, Belgijoje, Brazilijoje, Didžiojoje Britanijoje, Danijoje, Italijoje, JAV, Kanadoje, Kolumbijoje, Naujojoje Zelandijoje, Prancūzijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Urugvajuje, Venecueloje ir Vakarų Vokietijoje.

Lietuvių Fondas yra savarankiška Lietuvių Bendruomenės remiama institucija kultūriniais reikalams remti. Jo mintį pirmas iškėlė buvęs Lietuvos kariuomenės majoras Ličkus (Draugas, 1951.XI.27.), kuris siūlė sudėti milijono dolerių nejudomą fondą, o iš fondo gautų procentų remti išeivijos kultūrinius ir politinius reikalus. Jo minčiai stipriai pritarė Vincas Abramikas iš Springfield, Ill. (Draugas, 1952.II.20.). Jis ne tik pritarė, bet ir nurodė, kad Springfielde jau yra susidaręs būrelis lietuvių, kurie konkrečiais įnašais pasiryžę paremti projektuojamąjį fondą. Keturi asmenys įnešė po \$ 100 ir du — po \$ 50. 1956 m. pirmojo Kultūros kongreso pabaigoje Stasys Ga-

baliauskas išdėstė milijoninio fondo projektą, panašų į P. Ličkaus siūlytąjį. Kongresas pritarė, bet nesiėmė jo vykdyti.

Tikra Lietuvių Fondo organizavimo pradžia laikoma 1960 gruodžio 8, kada Drauge dr. Antanas Razma paskelbė straipsnį „Milijono dolerių fondas lietuviškiems reikalams ir fondo parlamentas“. Jis svarstė milijoninio fondo steigimą ne tik akademiškai, bet ir praktiškai — sutelkė pritariančių būrį, kurį sudarė daugiausia gydytojai, pasižadėjusių fondui aukoti po tūkstantinę.

Iniciatoriai siūlė fondą šiais pagrindais: kiekvienas narys aukoja tūkstantį dolerių ar mažiau, fondo kapitalas neliečiamas, tik investuojamas, o už investuotą kapitalą gauti procentai skiriami lietuviškos kultūros darbams. Fondą valdo patys aukotojai. Šitoks fondo organizavimas susilaukė opozicijos iš inž. Algirdo Nasvyčio, kuriam JAV LB buvo pavedusi suorganizuoti LB Geležinį Fondą, kuris turėjęs būti visiškoje LB žinioje ir valdžioje. Iškilo diskusijos susirinkimuose ir spaudoje. Pagaliau 1961 rugsėjo 2–3 JAV LB Tarybos suvažiavimas New Yorke nutarė organizuoti vieną fondą pagal A. Razmos pasiūlytus principus su viena pataisa, kad milijoninio fondo kapitalo kasmetinį pelną skirsto atskira komisija, kurią sudaro trys fondo nariai ir trys LB nariai. Fondo statutą tvirtina LB Taryba ir statuto pakeitimai įsigalioja tik LB Tarybai juos patvirtinus.

Po šio suvažiavimo milijoninio fondo iniciatoriai ėmėsi statuto parengimo. Daug talkininkavo JAV LB centro valdyba ir Tarybos pirmininkas Stasys Barzdukas. Milijoninis fondas pavadintas Lietuvių Fondu, sutrumpintai LF, jo įstatai JAV LB Tarybos patvirtinti 1962 vasario 4, o kovo 14 LF įregistruotas Illinois valstijoje kaip nepelno organizacija. Lietuvių Fondui paaukota suma atleidžiama nuo visų federalinių mokesčių.

Lietuvių Fondo tikslas yra remti lietuvių švietimą, mokslą, kultūrą. Pagrindinį kapitalą sudaro aukos, palikimai, paveldėjimai bei beprocentinės paskolos. Iš pagrindinio kapitalo pelnas — procentai — skiriami virš minėtiems tikslams. 1968 m. pelno skirstymo komisija nustatė šias gaires: 50% pelno skirti JAV LB švietimo tarybos projektams, 25% — Lietuvių Fondo specialioms projektams ir 25% — įvairiems reikalams: kultūros fondui, premijoms, spaudai paremti ir tt. Iki 1968 m. paėmęs LF yra paskirstęs jau \$ 68.000.

Pinigams telkti veikia LF vajeaus komitetai ir įgaliotiniai JAV (60), Australijoje (1), Brazilijoje (1), Kolumbijoje (2) ir Venecueloje (1). Aukos į fondą ateina ir iš kitų kraštų, kur nėra įgaliotinių. Suaktyvinti vajui JAV didesnėms lietuvių kolonijoms nustatytos net kvotos, kiek turėtų surinkti aukų Lietuvių Fondui.

1969 gruodžio 31 fondas turėjo 2562 narius, aukojusius nuo \$ 100 iki \$ 18.500 (ši stambiausia auka yra Juozo ir Aleksandro Kazickų). LF turtas siekė \$ 647.463, o pagrindinis kapitalas \$609.611,84. Per 1969 m. fondas turėjo gryno pelno \$31.488, kurį paskirstė įvairiems lietuvių kultūros ir švietimo reikams. Nuo veikimo pradžios LF jau yra paskyręs apie \$ 100.000 (Vyt. Kutkus, LF metinis suvažiavimas ir pelno paskirstymas — Draugas 1970 sausio 30).

Vyriausias Lietuvių Fondo valdytojas yra visuotinis LF narių susirinkimas. Jis renka iš savo tarpo 18 asmenų Tarybą, kuri išsirenka savo pirmininką ir sekretorių, vykdo visuotinio susirinkimo nutarimus ir sudaro vykdomuosius organus — valdybą, pelno skirstymo komisiją, investavimo komisiją ir tt. Nuo 1962 m. laikinosios Tarybos sudarymo iki 1965 rugpiūčio 16 Tarybos pirmininku buvo dr. Antanas Razma, o po jo — dr. Gediminas Balukas. Pirmuoju valdybos pirmininku buvo Teodoras Blinstrubas, o nuo 1965 rugpiūčio mėn. — A. Razma.

Milijonis palikimas fondui. Lietuvių Fondo New Yorko komitetas, vadovaujamas J. Kazicko, gegužės 9 Waldorf Astoria viešbutyje surengė pavasario balių pagerbti ypatingą fondo mecenatą Joną Krukonių iš Patersono, N.J., kuris 1969 gruodžio 18 sudarė oficialų testamentą, visą savo turtą palikdamas Lietuvių Fondui. Jonui Krukoniui buvo įteiktas sveikinimo ir padėkos adresas, nepriklausomybės medalis ir jis pakeltas garbės nariu į LF komitetą.

Pagal sudarytą testamentą, Lietuvių Fondas turės dalį išmokėti Amerikos Lietuvių Tarybai nepriklausomybės švenčių proga, Amerikos Lietuvių Bendruomenei knygoms ir brošiūroms leisti, Putnamo seselėms Matulaičio senelių namams išlaikyti ir tt. Lietuvių Fondas įsteigia Jono Krukonio vardo stipendijų fondą, kurios bus skiriamos lietuvių krikščionių kilmės jaunimui. Lietuvių Fondas tvarko pagrindinį kapitalą, skirsto jo pajamas ir prižiūri investavimus.

Jonas Krukonis gimė 1894 birželio 5 Kybiškių k., Merkinės vls. Jo motina mirė gimdydama. Jį pasiėmė auginti svetima moteris, kurios kūdikiui nebuvo lemta gyventi. Našlaičiui Jonui niekur neteko mokytis, nes reikėjo ganyti svetimus galvijus ir dirbti daugybę kitų darbų. Sulaukęs 19 metų, Jonas nusprendė bėgti iš vargo ir nuo caro kariuomenės (1913) į Ameriką. Ir čia jis turėjo daug vargo, nes nemokėjo nei rašyti nei anglų kalbos, tačiau tvirtai pasiryžo nepasiduoti — dirbo ir pats vienas mokėsi. Išmoko laisvai skaityti ir rašyti lietuviškai ir angliškai.

Mėginęs dirbti įvairiuose miestuose ir įvairius darbus, 1935 m. jis pastoviai apsigyveno Patersone ir dirbo mėsinėje. Pradėjo domėtis akcijomis. Tris kartus subankrutavęs, karo metu (1941–1942) jis ryžosi bandyti savo laimę ketvirtą kartą. Pradėjo su \$ 500 ir jam ėmė sektis. Netrukus pasitraukė iš visų kitų darbų ir atsidėjo tik akcijų verslui. Iš to susidarė didelis kapitalas, išaugęs per milijoną dolerių.

Jonas Krukonis nebuvo įsijungęs į lietuvių organizacijas, bet jis jautė pareigą prisidėti savo aukomis prie lietuviškojo gyvenimo. Jis ėmė gausiai aukoti Lietuvos laisvinimo reikalams ir Šv. Kazimiero parapijai. Jo veikla ir aukos ypač padidėjo nuo 1956 m., kai susidraugavo su Jonu Jasiu, uoliu Patersono veikėju Antanu Rugiu, vėliau su Juozu Giedraičiu ir kun. Viktoru Dabušiu. Šių asmenų padedamas, jis susirado ir Lietuvių Fondą. Kai 1962 kovo 3 mirė jo žmona Teofilė, jis nutarė visą turtą palikti lietuviškiems reikalams. Savo sprendimą jis įamžino 1969 gruodžio 18 testamentu.

Šaltiniai: PLB 1958, 1963 ir 1968 m. seimų darbai; Loko 1955 m. apyskaita; Aidai: 1951 nr. 2, 1957 nr. 1 ir 1966 m. visas 7 nr., skirtas pasaulio lietuvių jaunimo kongresui; Pasaulio Lietuvio 1964–1969 m. komplektai; LE ir jos papildymai.

VYRIAUSIAS LIETUVOS IŠLAISVINIMO KOMITETAS

Rezistencija prieš okupantus. Sovietų Rusijos diktatoriai, okupavę Lietuvą (1940.VI.15.) ir joje įvedę komunistinę santvarką, tuoj pat pradėjo terorizuoti gyventojus. Aktyvesnieji patriotai, mėgindami užkirsti kelią NKVD (bolševikų slaptosios policijos) provokacijoms, suorganizavo Lietuvių Aktyvistų Frontą, kurio buvo du centrai: vienas Kaune, antras Vilniuje. Jau spalio 9 Vilniuje įvyko abiejų centrų pasitarimas, kuriame dalyvavo Adolfas Damušis, Leonas Prapuolenis, majoras Vytautas Bulvičius, plk. Juozas Vėbra, Pranas Padalis ir kiti. Kad bolševikų šnipai negalėtų lengvai iššifruoti aktyvistų, buvo priimta penketukų sistema. Aktyvistų Fronto štabą sudarė penketukas, kurio kiekvienas organizavo penketukus, o tie vėl penketukus ir tt. Tokiu būdu visas kraštas buvo apjungtas aktyvistų penketukais ir laukė tinkamos progos sukilti prieš okupantą. Per ryšininkus palaikė santykius su užsienio Aktyvistų Fronto štabu Berlyne.

Kilus karui tarp Vokietijos ir Sovietų Rusijos (1941.VI.22.), Kaune prasidėjo sukilimas ir birželio 23 per Kauno radiofoną Leonas Prapuolenis pranešė, kad visa Lietuva sukilo prieš okupantą ir yra sudaryta laisvos Lietuvos laikinoji vyriausybė su pirmininku Kaziu Škirpa, buvusiu Lietuvos pasiuntiniu Berlyne. Po pranešimo nuskambėjo Tautos Himnas. Tą patį pranešimą pakartojo vokiškai ir prancūziškai. Po trijų dienų žiaurių kautynių tarp sukilėlių ir bolševikų vokiečių armija įžengė į laisvą Kauną; vėliau ji užėmė sukilėlių išlaisvintą Vilnių ir kitus miestus.

Vokiečiai K. Škirpos neišleido iš Berlyno. Laikinajai vyriausybei vadovavo Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Ji pirmiausia stengėsi atstatyti buvusios nepriklausomos Lietuvos tvarką ir administraciją. Bet vokiečiai nepripažino nei laikinosios vyriausybės, nei jos išleistų potvarkių. Vokiečiai įvedė savo civilinę valdžią ir įvairiais būdais stengėsi paveikti, kad laikinoji vyriausybė pati susilikviduotų, bet savo tikslo nepasiekė. Tada

vokiečių generalinis komisaras Adrian von Renteln, pasikvietęs laikinosios vyriausybės narius (VIII.5.), pareiškė, kad jis perims civilinę valdžią Lietuvoje. Į savo civilinę administraciją jis kvietė laikinosios vyriausybės narius būti tarėjais. Laikinoji vyriausybė prieš savo valią turėjo sustabdyti veikimą, bet būti tarėjais atsisakė. Aktyvistų Frontas buvo uždarytas. Jo vietoje pagrindyje susiorganizavo nauji sąjūdžiai: katalikų Lietuvių Frontas ir tautininkų bei liberalų Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga. Tos dvi organizacijos turėjo didelį svorį. Vėliau atsirado Vienybės Sąjūdis ir Lietuvos Laisvės Armija.

Vliko organizavimas. Vokiečių civilinė valdžia stengėsi kuo daugiausia išnaudoti Lietuvą karo mašinai ir kraštą kolonizuoti vokiečiais. Kovai su vokiečių kėslais pasigesta vieningos visos tautos vadovybės. 1943 m. buvo susitvėrę du politiniai centrai: liberalų, tautininkų ir socialistų Vyriausias Lietuvių Komitetas ir krikščionių demokratų orientacijos Lietuvos Taryba. Buvo gyvas reikalas steigti vieną bendrą rezistencinį organą. Abiem pusėms susitarus, 1943 lapkričio 25 naktį įvyko Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto steigiamasis posėdis, kuriame dalyvavo šių politinių grupių atstovai: Darbo Federacijos — Juozas Katilius (Vytautas Vaitiekūnas), krikščionių demokratų — Antanas Tumėnas, Lietuvių Fronto — Adolfas Damušis, nacionalistų — Klemensas Brunius, socialdemokratų — Steponas Kairys, tautininkų — Balys Gaidžiūnas, valstiečių liaudininkų — Juozas Audėnas, Vienybės Sąjūdžio — Bronius Kazlauskas (Kaslas).

Kariniai daliniai apsijungė į Laisvės Armiją Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto kontrolėje. Kai Rytų fronte bolševikai stūmė vokiečius atgal, šie stengėsi įvairiais būdais įtraukti kuo daugiau Lietuvos vyrų į karo mašiną ir daugiau gauti darbo jėgos karo pramonei. Vlikas savo atsišaukimais į Lietuvių tautą drąsino nepasiduoti vokiečių terorui ir taupyti jėgas kovai už tėvynės laisvę prieš artėjančią naują priešą — bolševikus.

Mirus Lietuvos prezidentui Anтанui Smetonai (1944.I.9.), kuris buvo suvereninių tautos teisių vykdytojas, Vlikas susirūpino išlaikyti Lietuvos valstybės tęstinumą. 1944 vasario 16 paskelbė atsišaukimą į Lietuvių tautą, kuriame jis, kaip revoliucinis organas, perėmė tautos vadovavimą ir konstitucinių valstybės teisių vykdymą. Svarbesnės atsišaukimo mintys:

Iš okupacijos išsilaisvinusi Lietuva ir toliau veiks pagal 1938 m. Lietuvos Konstituciją, kol ji teisėtu keliu atitinkamai bus pakeista. Respublikos vyriausybę, laikui atėjus, sudarys Vlikas koalitiniu pagrindu politinių grupių susitarimu. Demokratinė Lietuvos valstybės santvarka bus suderinta su plačiųjų tautos sluoksnių interesais ir bendromis pokario sąlygomis.

Su užsieniu Vlikas palaikė ryšius per Švediją. Numatydamas neišvengiamą antrą bolševikų okupaciją, Vlikas paskyrė Vokietijoje savo delegatūrą, kurią sudarė prel. Mykolas Krupavičius, Rapolas Skipitis ir Vaclovas Sidzikauskas. Pagal susitarimą, pasitraukiant nuo bolševikų, Lietuvoje turėjo likti trys Vliko įgaliotiniai. Iš tikrųjų, liko tik vienas.

Vlikas Vokietijoje. Bolševikams okupavus Lietuvą, Vlikas pradėjo veikti Vokietijoje, kur buvo daug iš Lietuvos pasitraukusių lietuvių. Pirmieji skubūs Vliko žygiai buvo susižinojimas su Lietuvos atstovybėmis laisvame pasaulyje ir parengimas memorandumų vyriausiam sąjungininkų karinių pajėgų viršininkui generolui Dwight D. Eisenhoweriui. Viename jų išdėstė Lietuvos padėtį, o kitame gynė lietuvių tremtinių ir pabėgėlių Vokietijoje saugumo bei išlaikymo ir lietuvių karių, patekusių į sąjungininkų nelaisvę, reikalus.

1945 liepos 3 visos Vliką sudarančios politinės grupės, parvyškindamos 1944.II.16. deklaraciją, priėmė vadinamąjį Würzburgo protokolą, kur pabrėžė šiuos dėsnius: iš visų okupantų išlaisvinta Lietuva bus demokratinė valstybė; kol bus sušauktas demokratišku būdu išrinktas seimas, laikinus konstitucijos nuostatus priims Vlikas pagal 1922 m. Lietuvos konstitucijos dėsnius. Laikinoji Lietuvos vyriausybė privalės turėti Vliko pasitikėjamą ir laikytis nustatytos politinės linijos.

Vliko posėdis, įvykęs 1945 liepos 5, priėmė savo veiklos planą: pasirengti taikos konferencijai; studijuoti Lietuvos valstybės sienas; peržiūrėti buvusią valstybės santvarką ir parengti naują konstituciją; apskaiciuoti karo metu okupantų padarytus Lietuvai nuostolius; planuoti Lietuvos ūkio atstatymą ir kreiptis į Vakarų valstybių vyriausybes, kad bolševikai išsikraustytų iš Lietuvos. Numatytiems uždaviniams atlikti sudarė atitinkamas komisijas.

Nors pagrindinis Vliko uždavinys buvo atgauti Lietuvai nepriklausomybę, jis turėjo atsižvelgti ir į laikinuosius pabėgėlių reikalus. Jis Vokietijoje atgaivino Lietuvos Raudonąją Kryžį,

parengė Lietuvių Tremtinių Bendruomenės įstatus, paruošė laikiną Pasaulio Lietuvių Bendruomenės statutą ir paskelbė Lietuvių Chartą (1949.VI.14.).

1949 sausio gegužės mėn. Vliko pirmininkas prel. M. Krupavičius ir Vykdomosios Tarybos pirmininkas Vaclovas Sidzikauskas lankėsi JAV. Ta proga jie buvo priimti Valstybės Departamente, užmezgė artimesnius ryšius su Amerikos Lietuvių Taryba ir visais lietuviais, ir aplankė su prakalbomis daugelį kolonijų.

Pirmuoju Vliko pirmininku nuo jo įsikūrimo iki 1945.VI.15. buvo Steponas Kairys. Po jo iki 1955 lapkričio 27 prel. Mykolas Krupavičius, kurį pakeitė Jonas Matulionis, kai Vlikas 1955 m. persikėlė į JAV. 1957 birželio 1 pirmininku buvo išrinktas dr. Antanas Trimakas, o jam 1964 vasario 27 mirus, laikinai pirmininko pareigas ėjo Juozas Audėnas ir Kipras Bielinis. Nuo 1964 lapkričio 29 pirmininku išrinktas Vaclovas Sidzikauskas, o nuo 1966 gruodžio mėn. dr. Juozas K. Valiūnas, kuris Lietuvos reikalais pakartotinai yra lankęsis Europoje, Pietų Amerikoje ir Azijoje.

Vliko sudėtis iki 1964 m. buvo nepastovi: buvo priimamos naujos grupės, o kai kurios išstodavo. Kaip jau buvo minėta, 1943 m. Vliką sudarė aštuonios politinės grupės bei sąjūdžiai. Po karo 1945 balandžio 8 Würzburgė į Vliką buvo priimtose Ūkininkų Sąjunga ir Ūkininkų Partija, kurios pradžioje saugumo sumetimais, kad būtų mažesnis narių skaičius, Vlike nedalyvavo. Nürnbergo teisme, teisianč karo nusikaltėlius, paaiškėjo, kad Lietuvos nacionalistų partija turėjo ryšių su vokiečių naciais, dėl to 1946 m. pradžioje ji buvo išjungta iš Vliko. Vėliau į Vliką buvo priimtas Mažosios Lietuvos rezistencinis sąjūdis (1954) ir Rytų Lietuvos rezistencinis sąjūdis (1956).

Dėl kilusių nuomonių skirtumų kai kuriais klausimais 1952 m. iš Vliko pasitraukė Lietuvių Frontas, o 1955 m., prieš Vlikui persikeliant į New Yorką, iš bendro kovos fronto pasitraukė Lietuvių Tautinis Sąjūdis ir Lietuvos Laisvės Kovotojų sąjunga. Prie pastarųjų dviejų dar prisidėjo Lietuvių Rezistencinė Santarvė ir Lietuvos Atgimimo Sąjūdis (nacionalistai), kurie sudarė atskirą Lietuvos laisvinimo centrą Lietuvos Nepriklausomybės Talką (LNT). Ji nežadėjo Lietuvos ateities santvarką grįsti griežtai demokratiniais pradais, palikdama ją nustatyti pačiai tautai ir išlaisvinimo metu susidarysiančiai Lie-

tuvoje vadovybei. Talka suorganizavo Lietuvos Nepriklausomybės Fondą.

Lietuvių Frontas pradžioje veikė atskirai, vėliau artimai bendradarbiavo su Talka.

Vliko skilimas įnešė tam tikros trinties į Lietuvos laisvinimo darbą. Vlike veikusios grupės iš pat pradžios visaip stengėsi susigrąžinti pasitraukusius. Reikėjo sugaišti daug laiko, kol tarpgrupinėse derybose išsiaiškinta, kad Lietuva yra viena ir dėl jos laisvės reikia kovoti visiems drauge. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdybos iniciatyva buvo sudaryta komisija, kuriai pavyko apjungti visas grupes į vieną Lietuvos laisvinimo organą — Vliką. Apsvarsčiusi Vliko apsijungimo prielaidas, komisija nutarė:

— Lietuvos laisvės kovos vieninga vadovybė laisvajame pasaulyje yra apsijungęs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas — Vlikas, kurį sudaro: Atgimimo Sąjūdis, Darbo Federacija, Krikščionių Darbininkų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Sąjunga, Laisvės Kovotojų Sąjunga, Lietuvių Fronto Bičiuliai, Mažosios Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Rezistencinė Santarvė, Rytų Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Socialdemokratų Partija, Tautinis Sąjūdis, Ūkininkų Partija, Ūkininkų Sąjunga, Valstiečių Liaudininkų Sąjunga ir Vienybės Sąjūdis.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdyba akredituoja prie Vliko savo ryšininką, neatmesdama ir kitokių bendradarbiavimo formų, galinčių kilti iš laiko reikalavimų.

Vlikas veikia kaip seimas, susirinkdamas ne rečiau kaip kartą metuose. Į seimą visos 15 grupių skiria po tris atstovus. Į Vliko Tarybą grupės skiria po vieną atstovą. Taryba renka Vliko vykdomąjį organą — valdybą. Taryba posėdžiauja kas du mėnesiai ir eina seimo pareigas.

Šis susitarimas buvo visų grupių ratifikuotas.

Vliko valdybą nuo 1969 m. gruodžio mėn. sudaro: Juozas K. Valiūnas — pirm., Juozas Audėnas ir Bronius Nemickas — vicepirm., Stasys Dzikas — sekr., Jonas Valaitis — finansų tvarkytojas, Jonas Puzinas ir Romas Kezys — nariai.

Vliko informacija. Esamose tarptautinės politikos sąlygose informacija yra vienas iš svarbiausių darbų visoje Lietuvos laisvinimo veikloje. 1945 m. buvo pradėtos leisti trumpos kas-

dieninės Eltos žinios. Nuo 1946 m. pradžios pasirodė Eltos biuletenis, kuris Eltos Informacijos vardu tebeina ligi šiol. Iki 1969 m. pabaigos išėjo 793 numeriai, vidutiniškai po tris numerius per mėnesį. Daug medžiagos iš Eltos informacijų panaudoja periodinė spauda.

Informacijų turinį daugiausia sudaro žinios apie padėtį pavergtoje Lietuvoje ir laisvajame pasaulyje gyvenančių lietuvių pastangas išlaisvinti savo tėvynę. Vliko uždavinys yra informuoti ne tik savuosius, bet ir kitus svarbesnius pasaulio kraštus jų kalbomis. Todėl 1952 m. Reutlingene, vėliau Münchene, pradėjo leisti mėnesinį biuletenį vokiečių kalba Elta-Pressedienst. 1954 m. Romoje ėmė leisti italų kalba biuletenį Elta Press. 1956 m. New Yorke anglų kalba — Elta Information Service. 1961 m. Argentinoje, Buenos Aires, ispanų kalba — Elta. 1964 m. arabų kalba Beirute, Lebanone, ir pagaliau portugališkai — Boletino Elta, São Paulo, Brazilijoje. Vlikas yra išleides keletą knygų lietuvių ir anglų kalbomis ir 1950 m. memorandumą, skirtą Vakarų pasaulio kraštams susipažinti su Lietuvos padėtimi.

Informuoti pavergtiems lietuviams Vlikas išlaiko radijo valandėles Romos ir Madrido stotyse, iš kurių kasdien po du kartus po 20 minučių kalbama į pavergtą Lietuvą. Be to, visą laiką kasdien į Lietuvą duodamos žinios iš Vatikano stoties. Madridas šešerius metus buvo nutraukęs transliaciją į Lietuvą. Ji atnaujinta 1969 spalio 1 su 15 minučių programa du kartus kasdien.

Nuo 1970 liepos 1 pradėjo veikti Vliko lietuvių kalba radijo valandėlė Filipinuose. Programa paruošiama New Yorke ir perduodama iš juostelių kasdien du kartus po 25 minutes. Radijo stotis Veritas priklauso Filipinų katalikų vyskupams, kurie maloniai leido naudotis lietuviams. Lietuviškoji programa bus ilgalaikė, mažiausia penkerių metų, ta stotimi lietuviai galės naudotis ir vėliau. Veritas stotis labai moderni, įrengta tik pernai ir galinga. Ji nukreipta į Sibirą, todėl lietuvių kalba programos galės pasiekti Sibiro lietuvius.

Tautos Fondas yra Vliko institucija telkti lėšas Lietuvos laisvinimo reikalams. Jam pradžią davė 1943 m. vokiečių nacių okupacijos laikais sudarytas liberalinių ir kairiųjų grupių Vyriausias Lietuvių Komitetas, kuris įpareigojo Kiprą Bielinį

suorganizuoti finansų komisiją. Kai įsisteigė Vlikas, komisijos surinkti pinigai buvo perduoti Vliko žiniai ir iš to atsirado Tautos Fondas. 1944 m. pabaigoje Vliko delegatūra Vokietijoje įgaliojo Bielinį toliau rūpintis lėšomis. Jis rinko aukas tremtinių-pabėgėlių stovyklose ir dalį gaudavo iš Amerikos Lietuvių Tarybos. Bielinui išvykus į JAV, Tautos Fondo reikalais rūpinosi Viktoras Gailius ir kiti. 1955 m. pačiam Vlikui persikėlus į New Yorką, Tautos Fondui ėmėsi vadovauti prel. J. Balkūnas.

Fondo lėšos telkiamos kreipiantis pagalbos į lietuvių organizacijas ir pavienius asmenis. Daug padeda Vliko įgaliotiniai įvairiuose kraštuose ir ten veikiantieji prie Lietuvių Bendruomenių fondo skyriai. Vliko darbus gausiai remia Amerikos Lietuvių Taryba, kuri iki 1967 m., tuometinio Alto pirmininko Antano Rudžio pranešimu, Vlikui buvo davusi \$293.737,13. Alto parama tęsiama iki šių dienų. (I Laisvę, 1968 m. nr. 42, 93).

Nuo 1970 m. pradžios Tautos Fondo valdybą sudaro: pirm. prel. Jonas Balkūnas, sekr. Juozas Pažemėnas, išd. Petras Minckūnas, vicepirmininkai — Zenonas Juris, Evaldas Remeza ir Jonas Vilgalys, nariai — Kęstutis Čižiūnas ir Julius Maldutis.

Šaltiniai: Juozas Audėnas, **Twenty Years' Struggle for Freedom of Lithuania**; A. Gerutis, **Lithuania 700 Years**; LE XXXIV 283–289; I Laisvę nr. 35, 36, 42, 45; Eltos Informacijos passim.; Stasys Lušys, **Vliko atsiradimas ir darbo pradžia** — Lietuvių Dienos 1953 nr. 9–10, 1954 nr. 1–5.

NAUJŲJŲ ATEIVIŲ ORGANIZACIJOS

Naujos ateivijos atsiradimas. Naujaisiais ateiviais čia vadinami lietuviai, atvykę Amerikon po II pasaulinio karo (1939–1945). Kaip aukščiau jau matėme, karo eigoje Lietuvą okupavo rusai bolševikai (1940–1941), paskui vokiečiai (1941–1944) ir vėl grįžę bolševikai, kurie Lietuvą laiko savo priespaudoje ligi šiol.

Pirmoji bolševikų okupacija aiškiai ir praktiškai parodė savo valdymo metodus: brutalią komunistų diktatūrą ir jų kėslus ateičiai — lietuvių tautos genocidą. Vos spėjo raudonoji armija užimti Lietuvą, Maskva tuoju išakė vykdyti „priešvalstybinių partijų“ (visų lietuvių organizacijų) vadovaujančio sąstato likvidavimą 1940 liepos 11–12 naktį. Buvo suimta apie 3000 asmenų. Tai buvo padaryta prieš „liaudies seimo“ rinkimus, kurie buvo reikalingi mulkinti kraštą ir suvaidinti „savanorišką“ Lietuvos įsijungimą į Sovietų Sąjungą.

Antrasis veiksmas, tolimesnis Maskvos įsakytas genocido siasmas, buvo masinė „antisovietinio elemeneto“ deportacija 1941 birželio 14–19 naktimis ir dalinai dienomis. Paskubomis buvo ištremta į Sibirą 34.260 vyrų, moterų ir vaikų. Tai buvusi tik pradžia, nes deportacijų planas siekė iš Lietuvos ištremti 700.000 asmenų. Tą žmogžudystę netikėtai sutrukdė Vokietijos pradėtas karas prieš Sovietų Sąjungą (1941 birželio 22). Komunistų teroru įbauginta lietuvių tauta gaivališkai sukilo vyti iš Lietuvos raudonąją armiją, tikėdamasi atstatyti sutreptą nepriklausomybę.

Vokiečių valdymas nesiekė lietuvių nužmoginti nė jį sunaikinti. Tačiau vietoj nepriklausomybės leido tenkintis tik jų kontroliuojama savivalda. Kai karas nusitęsė ilgiau, vokiečiams prireikė ekonominės ir karinės lietuvių pagalbos. Čia jie ir susidūrė su opozicija, kurios įtampa vis didėjo. Tačiau toji opozicija neparodė jokio ženklo, kad lietuviai norėtų bolševikų grįžimo. Vokiečių armijai traukiantis iš Rusijos gilumos (1944), Lietuvoje buvo susirūpinta tolimesniu likimu. Daugeliui teko apsispręsti, ar likti krašte, ar bėgti į vakarus, į bombomis dau-

žomą Vokietiją. Apie 60.000 lietuvių pasirinko bombų lietu ir pasitraukė į vakarus. Taip pat padarė ir kitų tautų žmonės. Vokiečiai bėgliams sienos neužtrenkė. Net padėdavo keliuose, kurie buvo laisvesni nuo kariuomenės transportų.

Bemaž visi tikėjosi, kad bėgimas bus tik laikinas, kad Amerika neleis rusams įsigalėti svetimuose kraštuose nei rytų nei vidurio Europoje. Tokios nuotaikos padarė daugelį Lietuvos jaunų vyrų slėptis miškuose ir organizuoti partizaninį pasipriešinimą okupantams.

Karui pasibaigus (1945), kilo pabėgėlių problema. Rusai griežtai reikalavo visus grąžinti į jų kilmės kraštus, kuriuos užvaldė Sovietų Sąjunga. Vakarų sąjungininkai palaikė laisvą pabėgėlių apsiprengimą, tačiau pageidavo, kad jie grįžtų namo. Dauguma pabėgėlių buvo apgyvendinti Vokietijoje laikinai įrengtose stovyklose. Po metų kitų, darėsi aišku, kad vakarų sąjungininkai nedarys nieko sovietų užimtų kraštų nepriklausomybėms atstatyti. Pabėgėliai turėjo patys pasirūpinti emigracija. Jų stovyklos virto vergų prekyvietėmis, kur įvairių kraštų atsiųstos komisijos rankiojo sau reikalingą sveiką ir stiprią darbo jėgą.

Tarp pasitraukusių į vakarus lietuvių buvo žymi dalis inteligentų, aukštus mokslus išėjusių profesionalų, buvusių visokių sričių valdžios pareigūnų, verslininkų, ūkininkų ir bendrai daug prasilavinusių žmonių. Gyvendami stovyklose, jie sukūrė veiklią lietuvišką visuomenę ir išvystė plačią kultūrinę bei organizacinę veiklą. Steigė mokyklas, leido laikraščius ir knygas, organizavo chorus, teatrus, meno parodas ir atgaivino draugijas, kokioms jie buvo priklausę savo krašte. Emigravę į kitus kraštus, jie mėgino organizuotis tais pačiais pagrindais.

Amerikos lietuviai veikėjai padėjo daug pastangų suorganizuoti Balfą pabėgėliams šelpti ir sudaryti jiems galimybę atvykti į JAV. Jie darė daug žygių valdžios įstaigose, lankė įtakingesnius senatorius ir kongresmanus ir vedė akciją per spaudą, kol Kongresas priėmė DP (Displaced Persons) įstatymą 1948 m. ir jo papildymus 1951 ir 1953 m. Tai padėjo Amerikon atkelti apie 30.000 lietuvių.

Naujuosius ateivius amerikiečiai lietuviai priėmė nuoširdžiai, padėjo jiems įsikurti ir susirasti darbą. Iš ateivių tikėjosi, kad jie įsijungs ir sustiprins silpnėjančias lietuvių organizacijas, rašysis į susivienijimus, į Alto ir Balfo skyrius, ir kitas

gausias draugijas. Tačiau skirtingos senųjų ir naujųjų ateivių gyvenimo sąlygos turėjo skirtingus reikalavimus bei uždavinius. Naujieji pirmenybę teikė lietuviybės išlaikymui ir kultūriniams lietuvių reikalams, todėl gaivino savo atsivežtines organizacijas, neatsisakydami bendradarbiauti nė senosios ateivijos draugijose. Toji aplinkybė reikalauja bent trumpai susipažinti ir su naujomis organizacijomis

Ideologinės organizacijos. Pati seniausioji ideologinė organizacija, įkurta 1910 m. Lietuvoje, yra *Ateitininkai*. Tai mokslus einančios lietuvių katalikų jaunuomenės ir iš jos išaugusių sendraugių organizacija, savo šūkiu pasirinkusi visa atnaujinti Kristuje ir tarnaujanti Dievui ir Tėvynei. Savo narius ji ruošia visuomeniniame gyvenime vadovautis laisvės, meilės, tiesos, lygybės ir solidarumo principais. Ji savęs nejungia su jokia politine partija, yra savarankiškas katalikiškos akcijos vienetas.

Jos užuomazgoje nariai buvo gimnazijų moksleiviai, paskui ir aukštųjų mokyklų studentai ir, galop, mokslus baigusieji, vadinamieji sendraugiai. Nepriklausomoje Lietuvoje ateitininkai paplito visose mokyklose, visur nariais buvo gausesnė už kitas moksleivių organizacijas. Veiklai išplitus, buvo sušaukta 1927 m. reorganizacinė konferencija Palangoje, kur buvo priimtas naujos sąrangos statutas. Ateitininkai persiorganizavo į trilypę moksleivių, studentų ir sendraugių sąjungų federaciją. Tokiu būdu susidarė vieninga federacija. Tautininkų valdžiai ji nepatiko. Buvo sugalvota pirmiausia pakirsti jos šaknis: 1930 m. Švietimo ministeris uždraudė ateitininkų moksleivių viešą veikimą. Tada moksleivių ateitininkų sąjunga turėjo įvairiose mokyklose 70 kuopų su 3350 narių. Po uždraudimo jie veikė slapta. Per dešimtį metų narių skaičius pašoko ligi 11.000.

Karo ir okupacijų metu ateitininkų, kaip ir visų kitų organizacijų, veikla pakriko. Atsikūrė tik 1945 m. Vokietijoje, o 1949 centras persikėlė į Ameriką. Skyriai steigėsi visame laisvajame pasaulyje, kur tik įsikūrė daugiau lietuvių. Patekus į skirtingas nuo tėvynės sąlygas, reikėjo derintis prie šio laiko ir vietos reikalavimų ir imtis naujų metodų. Kasmet rengiami ideologiniai kursai, vasaromis stovyklos, paskaitos ir bendros diskusijos. Prie naujų sąlygų teko taikytis ir visoms kitoms

organizacijoms, todėl šių dalykų tolimesniuose organizacijų aprašymuose nekartosime.

Ateitininkai laikosi tradicijos kas penkeri metai šaukti visuotinius kongresus. Iš eilės V kongresas įvyko 1954 m. Chicagoje; VI — vėl Chicagoje 1960; VII — Toronte, Kanadoje 1965; VIII — Chicagoje 1970. Kongresai sutraukdavo apie 1000 dalyvių. Greta paskaitų ir organizacinių reikalų, būdavo rengiami ir koncertai. Federacija leidžia mėnesinį žurnalą *Ateitį*.

Skautai yra jaunimo auklėjimo organizacija, turinti tikslą žaidimais, išskyklomis, stovyklomis ir praktiniu gyvenimo patyrimu išauklėti savo narius Dievo, tėvynės ir artimo meilės dvasioje. Jos įkūrėjas buvo anglų generolas Baden-Powell (1907). Skautų sąjūdis greitai paplito įvairiuose kraštuose. Lietuvos skautų organizaciją pradėjo Petras Jurgėla Vilniuje (1918). Savo veikloje skautai skirstėsi į berniukų ir mergaičių vienetus, kurie spietėsi į skiltis, draugoves ir tuntus. Pagal pasirinkimą ir patyrimą nariai turėjo įvairius laipsnius. Kaip ir ateitininkuose, vyresnieji skautai jungėsi į vyčius. Iki nepriklausomybės pabaigos buvo apie 15–20.000 narių.

Skautų brolijos ir seserijos tvarkėsi demokratiniais pagrindais. Aukščiausią vadovybę rinkdavo vadovų ir vadovių suvažiavimuose. 1930 m. išrinkus tautininkams nepatikimą vadovybę, specialiu įstatymu skautai buvo suvalstybinti. Organizacijai duotas naujas vardas: Lietuvos Skautų Sąjunga. Jos globa pavesta švietimo ministeriui, o respublikos prezidentas tapo jos šefu. Tik jai vienai buvo leista veikti organizuotai Lietuvos mokyklose. Šio įstatymo paskelbimas padarė neigiamos įtakos skautijos auklėjamam darbui, nes geroka dalis jaunimo pasitraukė iš narių. Lietuvą okupavus bolševikams, skautų sąjunga buvo likviduota, ir jos turtas buvo perduotas komjaunimo pionieriams.

Skautų veikla buvo atgaivinta (1946) Vokietijoje. Lietuviams emigravus į skirtingus kraštus, 1949 m. jų centras perkeltas į JAV. Organizacija skirstosi į skaučių seseriją, skautų broliją ir akademinį skautų sąjūdį, kuris apjungia abiejų lyčių studijuojantį skautų jaunimą ir mokslus baigusius filisterius. Be to, dar veikia jūrų skautų vienetai. Lietuvą okupavus bolševikams, tarptautinės skautų institucijos tyliai išbraukė Lietuvos ir kitų pavergtų kraštų skautus iš savo sąrašų ir, skau-

tams atsidūrus tremtyje, jiems nesuteikia reikiamo pripažinimo. JAV Lietuvių skautų sąjunga 1963 m. inkorporuota Iliinois valstijoje kaip Lithuanian Scouts Association ir atleista nuo mokesčių.

Savo veiklai plėsti ir nariams sąmoninti skautai leidžia visą eilę knygų ir laikraščių. Turi savo skyrius Darbininke, Drauge ir Naujienose, ir leidžia nuolatinį savo organą Skautų Aidą. Viena iš gyviausių veiklos priemonių yra jų rengiamos stovyklos. Ypač iškilmingai skautai paminėjo savo auksinį jubiliejų (1968). Didžiojo Rako stovyklavietėje, Tautinėje stovykloje, buvo 1650 dalyvių, o pridėjus svečius lankytojus, ten susidarė minios. Visa tai gyvai į spalvotą filmą susuko kun. Algimantas J. Kezys, S.J.

Neo-Lituania yra lietuvių studentų tautininkų korporacija, įsteigta 1922 m. Lietuvoje. Ji vadovaujasi lietuviškomis tradicijomis ir krikščioniškosios dorovės dėsniais: savo nariuose ugdo tautinę ir valstybinę sąmonę, atsparumą ir drausmingumą, rūpinasi savo narių doroviniu, kultūriniu ir moksliniu auklėjimu. Iš pradžių mišri vyrų ir mergaičių korporacija praktiškam veikimui išsiskyrė į atskiras. Buvo įsteigta Filiae Lituaniae korporacija. Kiek vėliau įsisteigė mokslus baigusią Neo-Lituania filisterių sąjungą. Korporacijos veikla atgaivinta JAV (1950) ir sujungta į vieną Neo-Lituania lietuvių studentų tautininkų organizaciją, Filisterių sąjungą veikia savarankiškai. Korporacija veikia savo tarpe juniorų, seniorų ir filisterių sueigose, ruošia iškilmingus minėjimus.

Nuo 1958 m. pradėti kasmet šaukti vasaros sąskrydžiai, vadinami stovyklomis, kur vyksta paskaitos, literatūriniai popiečiai, muzikos vakarai ir kitoki pramoginiai bendravimai. Korporacijoje veikia literatų sekcija, tautinių šokių grupė, sporto sekcija ir pramoginis orkestras. Kurį laiką buvo leidžiamas neperiodinis informacinis biuletenis, o nuo 1960 jo vietoj buvo įvestas Dirvoje akademinis skyrius. Neo-Lituania dalyvauja ir bendroje Amerikos lietuvių studentų bei visuomeninėje veikloje.

Santaros-Šviesos Federacija. Pirminė šios federacijos užuomazga atsirado Vokietijoje, kai 1946 m. buvo įsteigtas akademinio jaunimo Šviesos sambūris, ideologiniu pagrindu pasistatęs demokratinio humanizmo principus, laisvo, bet visuomeniškai isipareigojusio žmogaus idealą. Proklamavo pasau-

lėžiūrinę laisvę ir toleranciją. Siekdamas Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, sambūris nžsibrėžė skiepyti lietuvių visuomenėje Vakarų demokratijos idealą. Šviesa nesusirišo su jokia politine partija, tačiau už sambūrio ribų jos nariai dalyvavo liberalinėse demokratinėse grupėse. Veikla pasireiškė suvažiavimais, stovyklomis, iškylomis, paskaitomis, minėjimais, literatūros ir meno vakarais. Persikėlęs Amerikon ir pasisklaidęs kituose kraštuose, sambūris išėjo į platesnę visuomenę ir atsisakė savo akademinio pobūdžio. Tuo jis prarado dominuojančią poziciją jaunimo tarpe, kurio žymi dalis susibūrė į Nepriklausomų studentų sąjūdį. Iš to kilo Lietuvių studentų Santara (1954), tautinio liberalinio akademinio jaunimo organizacija.

Santaros veiklos ir darbų pagrindas yra kova dėl žmogaus, tautos ir valstybės laisvės. Pradžioje ji ėmėsi politinės veiklos, organizavo Lietuvių jaunimo peticijos paruošimą JAV prezidentui (1956) ir jaunimo memorandumo įteikimą Jungtinėms Tautoms (1958). Nematydama tarp abiejų organizacijų esminių skirtumų, šviesa ėmėsi iniciatyvos susijungti su Santara. 1957 m. buvo įsteigta Santaros-Šviesos Federacija, kurion įsijungė ir Filisterių Santara. Studentams nebeliko vietos. Federacija įsteigė Metmenų bendrovę ir pradėjo leisti Metmenų žurnalą ir liberalų krypties knygas.

Visos aukščiau minėtos ideologinės organizacijos veikia ne vien Amerikoje, — jos turi padalinius visuose laisvojo pasaulio kraštuose, kur tik yra didesnės lietuvių kolonijos.

Kultūrinės institucijos. Lietuviybės išlaikymas priaugančioje kartoje yra viena iš svarbiausių priemonių tautinei sąmonei ugdyti. Tam tikslui tarnauja mokyklos, auklėjimo įstaigos, moksliniai tyrinėjimai, spauda, menas ir lietuvių kultūrinių turtų globojimas. Kiek aukščiau, švietimo skyriuje, jau susipažinome su keletu tokių institucijų. Tai buvo šeštadieninės mokyklos, Pedagoginis Lituanistikos Institutas, Lituanistikos kursai Fordhamo universitete, Lietuvaičių Seserų Institutas, Pranciškonų gimnazija, Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija ir Lituanistikos Institutas. Greta jų paminėtinos dar ir kitos institucijos.

Amerikos Lietuvių Vaiko Ugdymo Draugija (American-Lithuanian Child Care Association, Inc.) įsikūrė 1958 m. Chicagoje. Jos tikslas ugdyti pilnutinį žmogų pasiremiant naujaisiais pedagogikos, psichologijos bei medicinos nurodymais ir

prisilaikant krikščionybės principų. Draugijos veikla vykdoma įvairiose srityse: mėnesiniai kultūriniai studijų šeštadieniai; mediciniškai pedagoginiai leidiniai: radijo paskaitos; sveikatos skyriai; vaikų teatras ir vasaros vaikų aikštelės.

Lietuvių Dailės Institutas įsikūrė 1947 m. Freiburge, Vokietijoje, Amerikon persikėlė 1950 m. Veikia Chicagoje. Jo tikslas tirti, ugdyti ir remti lietuvių daile. Kolektyviai ir pavieniui narių ruošiamose parodose draugija aktyviai reprezentuoja lietuvių meną tarp savųjų ir tarptautinėje plotmėje.

Lietuvių Kalbos Draugija įsteigta 1925 m. Kaune, 1946 atgaivinta Vokietijoje ir nuo 1950 veikia JAV. Jos tikslas — mokliškai tirti lietuvių kalbą, nustatyti terminologiją ir praktiškus kalbos dalykus, pagelbėti spaudai ir mokykloms. Vokietijoje draugija išleido Lietuvių kalbos vadovą (1950), kuri parengė Pranas Skardžius, Stasys Barzdukas ir Jonas M. Laurinaitis. Amerikoje nuo 1958 iki 1968 leido bendrinės lietuvių kalbos laikraštį *Gimtąją Kalbą*.

Lietuvių Istorijos Draugija (Lithuanian Historical Society) įsteigta 1957 m. Chicagoje. Pagrindinė jos veikla leisti neperiodinį istorijos ir pagalbinių istorijos mokslų žurnalą *Tautos Praeiti*. Iš viso jo išėjo du tomai po keturias knygas, kurių I apėmė 654 psl., o II — 928 psl. Draugija surengė Žalgirio mūšio, karaliaus Mindaugo ir 1863 m. sukilimo minėjimus. Mėnesiniuose valdybos posėdžiuose, kurie būna vieši, yra skaitomos paskaitos, kurių turėta apie 80.

Chicagoje veikia ir *Amerikos Lietuvių Istorijos Draugija*, kurią 1955 įsteigė senesniosios kartos ateivis Juozas Varkala. Jos tikslas supažindinti amerikiečius su lietuvių kultūriniu, ekonominiu, religiniu ir socialiniu įnašu į JAV gyvenimą. Išleido Antano Rūko knygą apie Juozą Adomaitį-Šerną — Vienišo žmogaus gyvenimas (1962) ir A. Ambrose, Chicagos lietuvių istorija (1967).

Lietuvių Tautinių Šokių Institutas įkurtas 1958 m. Chicagoje. Jo tikslas yra tirti, ugdyti, remti ir skleisti tautinius šokius ir žaidimus, su jais susijusius papročius, tautosaką, muziką, tautinius drabužius ir tt. Institutas ruošia šokių ir žaidimų aprašymus praktiškam naudojimui, juos skelbia lietuvių ir kitomis kalbomis ir parengia tautinių šokių švenčių repertuarus. 1965 m. surengė tautinių šokių mokytojų kursų ir per-

žiūrėjo ir išstudijavo daugiau kaip 50 lietuvių liaudies šokių ir žaidimų. Jis veikia JAV Lietuvių Bendruomenės rūmuose ir vadovaujasi centro valdybos patvirtintu statutu.

Pasaulio Lietuvių Archyvas buvo įsteigtas Vokietijoje 1946 m., kai buvo pradėta rinkti visokia istorinė medžiaga. Rinkiniai buvo siunčiami į Šv. Kazimiero seserų vienuolyną Chicagoje saugoti. Vliko vykdomoji taryba 1951 m. pakvietė archyvo direktorium Vincentą Liulevičių, kuris ėmėsi tvarkyti sutelktą medžiagą. Seserys kazimierietės davė nemokamai patalpas su dalimi inventoriaus, šviesa ir kuru. Nuo 1955 m. archyvą perėmė globoti Lietuvių Bendruomenės kultūros fondas. Kai vienuolynui prireikė archyvo užimamų patalpų (1960), archyvas nuomojo privačias patalpas, o nuo 1964 įsikūrė prie jėzuitų Jaunimo Centro atskirame namelyje. Centrą plečiant, archyvui bus įrengtos specialios patalpos. Archyvas telkia viso pasaulio lietuvių knygas, laikraščius, žurnalus ir visokius muziejinius dalykus. Jau sutelkta per 400.000 rinkinių vienetų.

Lietuvių Muzikologijos Archyvas (J. Žilevičius' Library of Lithuanian Musicology) veikia nuo 1960 m. Chicagos jėzuitų patalpose. Archyvą sudaro muziko J. Žilevičiaus muzikiniai rinkiniai, kurių ligi šiol sutelkta per 200.000 eksponatų. Visa muziejaus surinkta medžiaga skiriama nepriklausomai Lietuvai. Archyvas išsilaiko iš aukų. Jis pavadintas J. Žilevičiaus vardu ir jo paties tvarkomas. Yra septyni pagrindiniai skyriai: Amerikos lietuvių muzikinis gyvenimas, muzikų vardynas, gaidos, Lietuvos muzikologija po 1940 m., mišri muzikologija, pagalbinių muzikologija ir plokštelės bei magnetofoninės juostelės.

Motor Sales prezidentas Stasys (Stanley) Balzekas, Jr., Chicagoje 1966 m. įkūrė *Lietuvių Kultūros Muziejų*, kurio pagrindą sudaro iš dr. A. Račkaus įgyti rinkiniai. Jų tarpe yra gintaro, Lietuvos monetų ir pašto ženklų, žemėlapių, etnografinių eksponatų ir ginklų. Bibliotekoje sutelkta per 10.000 knygų (daugiausia lituanistika, numizmatika, archeologija). Muziejus turi Kazio Baltramaičio padovanotą ir jo tvarkomą lietuvių dailės kūrinių rinkinį. Muziejuje ruošiamos dailės kūrinių ir įvairios proginės parodos, kurias gausiai lanko lietuviai ir kitataučiai. Leidžia neperiodinį *Museum Review*.

Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvas, sutrumpintai ALKA, buvo įkurtas 1944 m. Jos pradininkas, steigėjas, organizatorius

ir dabartinis globėjas yra prel. Pranas M. Juras, vienas didžiųjų Amerikos lietuvių kultūros darbuotojų, mecenatų ir knygų leidėjas. Alka yra jo 40 metų darbo vaisius. Surinkęs visokios muziejinės medžiagos tiek, kad pas save jau negalėjo sutalpinti, prieglaudą rado pas Nukryžiuotojo Jėzaus seseris Brocktone (1951). Ten suvežė visus eksponatus ir sukrovė menkoje patalpoje. Vienuolynui persitvarkant, reikėjo iš ten keltis kitur. Kitokios išeities nebuvo kaip įsigyti muziejui tinkamas patalpas. Prel. Juras gavo sutikimą statyti namus prie Nekaltai Pradėtosios Marijos seserų sodybos Putname, Conn., kur 1964 m. perkėlė visą Alkos lobyną ir pradėjo tvarkyti. Tas darbas ir dabar tebetęsiamas.

Alką sudaro du skyriai: archyvinis ir muziejinis. Archyve telkiami laikraščiai, žurnalai, lituanistinė biblioteka ir įvairi lietuvių organizacijų medžiaga. Istorinis skyrus turi retų ir brangių knygų, kur yra nemažai Lietuvą liečiančios medžiagos. Yra daugybė žurnalų bei laikraščių komplektų, kuriais galės pasinaudoti mokslininkai, rašydami darbus lietuvių kultūros temomis.

Muziejiniame skyriuje yra daug etnografinių vertybių: gintaro dirbiniai, audiniai, tautodailės medžio drožiniai, keramika, drabužiai ir net baldai. Alkoje yra ir dalis medžiagos, likusios po 1939 m. pasaulinės New Yorko parodos iš Lietuvos paviljono. Be to, yra sutelkta daug lietuvių dailininkų paveikslų.

Visa tai surankiojo ir dalinai supirko, pastatė namus ir juos išlaiko savo lėšomis pats vienas prel. Juras, Alkos duris plačiai atverdamas lietuvių visuomenei. Jis dar tebetvarko Alką, pasitelkdamas pagalbos iš šalies. Visiems rinkiniams tinkamai išdėstyti reikėtų dar dviejų tokių namų, kurių pats mecenatas nesirūžta statyti. Toliau Alką globoti paliks Nekaltai Pradėtosios Marijos seserims ir Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai.

Profesinės organizacijos. Viena iš didžiausių lietuvių profesinių organizacijų yra inžinierių ir architektų sąjungos, nariais priimančios ir technikus. Jų užuomazga buvo Lietuvoje, atgaivinimas ir persiorganizavimas vyko Vokietijoje ir galutinai susikristalizavo JAV į *Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungą* (Alias) ir *Pasaulio Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungą (Plias)*, kuri apima viso laisvojo pasaulio lietuvius inžinierius ir architektus.

Pirmasis Alias suvažiavimas įvyko 1951 m. New Yorke, kur dalyvavo 50 atstovų nuo 286 organizuotų narių. Alias turi savo skyrius didesniuose Amerikos miestuose ir kaip visa sąjunga yra Plias nariu. Alias inkorporuota (1956) Massachusetts valstijoje. Savo suvažiavimus šaukia kas dveji metai vis kitame mieste ir iš ten veikiančio skyriaus narių išrenka naują valdybą. 1970 m. suvažiavimas įvyko Los Angeles. Sąjungos skyrių susirinkimai esti kas 2–4 mėnesiai. Juose skaitomi ir diskutuojami referatai. Daromos ekskursijos į statybas ir įmones, palaikomi glaudūs ryšiai tarp savo narių ir remiama Lietuvos Bendruomenės veikla. Buvo suorganizuoti lietuviams braižybos kursai Bostone, Chicagoje, Clevelande, Los Angeles, New Yorke, kuriuose keli šimtai asmenų įsigijo kvalifikacijas dirbti braižyklėse.

Alias ir Plias nariai plačiai dalyvauja visuomeninėje lietuvių veikloje. Nuo 1951 Chicagoje leidžia iš pradžių mėnesinį, vėliau dumėnesinį laikraštį *Technikos Žodį*, kuriame spausdinama daug straipsnių iš įvairių technikos sričių, apžvalgų ir informacijų iš sąjungų gyvenimo, registruoja lietuvių techninius mokslo darbus ir patentus. Taip pat leidžia ir metraščius. Lietuviai inžinieriai ir architektai savo kūriniais ir statyba yra pasižymėję ne tik tarp lietuvių, bet ir kitataučių. Suvažiavimuose rengia savo kūrinių parodas.

Amerikos Lietuvių Gydytojų Sąjunga (The Lithuanian American Medical Association) įsteigta 1912 m. Chicagoje. Jos nariais tegali būti tik lietuvių kilmės medicinos ir dantų gydytojai, turį JAV praktikos teises. Po II pasaulinio karo nutarta priimti ir naujai atvykusius gydytojus, čia gavusius praktikos teises. Be savo profesinių tikslų, sąjunga dalyvauja lietuvių visuomeninėje ir Lietuvos laisvinimo veikloje. 1957 m. Chicagoje įvyko pirmasis JAV ir Kanados lietuvių gydytojų kongresas, kuriame dalyvavo per 120 narių. Kongrese buvo skaitoma medicinos mokslo paskaitų ir dedama pastangų apjungti visas lietuvių gydytojų draugijas į vieną sąjungą.

New Yorko Lietuvių Gydytojų Draugija buvo įsteigta 1950 sutelkti medicinos ir dantų gydytojus, gyvenančius New Yorko apylinkėse, turinčius praktikos teises ir tuos, kurie tų teisių dar nebuvo gavę. Greta savo profesinių reikalų, draugija dalyvauja ir lietuviškoje veikloje. Atskirai renka Balfui aukas,

kurių trečdalį skiria ligoniams ir šalpos reikalingiems gydytojams. Draugija yra Amerikos lietuvių gydytojų sąjungos narys. Kaip jau anksčiau buvo minėta, draugija paruošė ir išleido dr. A. K. Kuršio-Curtius (1962) disertaciją.

Ohio Lietuvių Gydytojų Draugija įsteigta 1956. Steigiamajame susirinkime Clevelande dalyvavo 32 gydytojai. Buvo priimtas draugijos statutas ir nutarta kasmet skirti po 1000 dolerių premiją lietuvių meno ir kultūros laimėjimams atžymėti. Draugija taip pat priklauso gydytojų sąjungai.

Po II pasaulinio karo su naujais ateiviais į JAV atvyko žymi dalis Lietuvos aukštųjų mokyklų mokojojo personalo, kurie Chicagoje 1950 įkūrė *Lietuvių Profesorių Draugiją Amerikoje*. Jos tikslas yra jungti akademinio personalo narius, ugdyti bendradarbiavimą ir tarpusavio pagalbos dvasią, skleisti mokslo ir specialiai lituanistines žinias ir skatinti susidomėjimą mokslu ir tyrimu. Jos iniciatyva buvo įkurtas Lituanistikos institutas. Draugijos nariai aktyviai prisideda prie įvairių lietuvių kultūrinių organizacijų veiklos.

Lietuvių Rašytojų Draugija įsikūrė Kaune 1932 m., atgavinta 1946 Vokietijoje, 1950 perkelta į JAV. Jos tikslas — jungti ir globoti lietuvių rašytojus, kelti grožinės literatūros kultūrą, ginti rašytojų teises, teikti jiems pagalbą ir kovoti dėl Lietuvos laisvės ir kultūros. Draugija kasmet skiria \$500 literatūros premijas. Jai priklauso apie 100 narių, iš kurių 70 gyvena JAV.

Lietuvių Žurnalistų Sąjunga įsikūrė Vokietijoje (1946), JAV atkurta 1953. Jos skyriai veikia Chicagoje, Detroite, Clevelande, Los Angeles ir centrinis New Yorke. Priklauso apie 150 narių. Leidžia neperiodinį biuletenį *Pranešėją*.

Amerikos Lietuvių Dailininkų Sąjunga 1956 m. įsteigta Chicagoje. Jos tikslas apjungti lietuvių amerikiečius, naujuosius ateivius ir jaunųjų dailininkų kartą, ir palaikyti dvasinius ryšius, kad neatitrūktų nuo tautos kamieno.

Yra dar keletas mažesnių lietuvių profesinių organizacijų tarpusavio artimesniems ryšiams palaikyti ir dalyvauti visuomeninėje lietuvių veikloje bei spaudoje, šelpti pavargusius ir padėti čia kitiems įsikurti. Paminėtinos: Lietuvos Miškininkų Sąjunga, Lietuvių Teisininkų Draugija, Veterinarijos Gydytojų Sąjunga, Fraternitas Lithuanica ir kt.

Moterų organizacijos. Po II pasaulinio karo daugeliui lietuvių atsidūrus vakarų Vokietijoje, atsirado reikalas organizuoti ir moterims. Įvairiose pabėgėlių stovyklose lietuvės moterys ėmė steigti savo komitetus (1945). Tų komitetų atstovių suvažiavimas 1947 m. įkūrė *Lietuvių Moterų Atstovybę* ir nutarė steigti Pabaltijo Moterų Tarybą drauge su latvėmis ir estėmis. Kitais metais Würzburge buvo sukviestas gausus lietuvių moterų suvažiavimas, kuris priėmė Lietuvių Moterų Atstovybės statutą. 1949 m. tos atstovybės būstinė buvo perkelta į New Yorką. Ilgainiui atstovybė persitvarkė klubų veiklos pagrindą, steigdama lietuvių moterų klubus visame laisvajame pasaulyje.

Klubų skaičiui išaugus, sėkmingesniai veikimui buvo pakeistas pavadinimas. Nuo 1963 m. pasivadino *Lietuvių Moterų Klubų Federacija*. Jos veikla yra dvejopa: politinė ir kultūrinė. Politinėje plotmėje kovojama dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, o kultūrinėje — išlaikyti lietuvių tautos kultūrinius lobynus ir juos perduoti būsимoms kartoms. Federacija turi savo atstoves ir tarptautinėse organizacijose, kaip antai: General Federation of Women's Clubs (jai priklauso apie 11 milijonų narių iš 54 valstybių), Council of European Women in Exile ir Pabaltijo Taryba. Apie savo veiklą federacija 1968 išleido knygą — *The Lithuanian Woman*.

Lietuvių Katalikių Moterų Organizacijų Pasaulinė Sąjunga išaugo iš Lietuvoje 1923 m. įsteigtos katalikių moterų organizacijų sąjungos, kurios tikslas buvo palaikyti artimus ryšius su katalikių moterų organizacijomis ir joms atstovauti tarptautiniuose suvažiavimuose. Sąjunga atgaivinta 1947 m. Vokietijoje. Jos centras buvo Paryžiuje, o 1953 persikėlė į New Yorką ir tęsia Lietuvoje pradėtą darbą tarptautiniuose moterų sąjūdžiuose. Jos skyriai veikia įvairiuose kraštuose. Sąjunga priklauso pasaulinei katalikių moterų unijai, kurioje turi savo atstovę (B. Šlepetytę-Venskuvienę), išrinktą į tos unijos tarptautinį biurą ir pirmininkaujančią Tylos Bažnyčios ir Egzilų komisijoje.

Lietuvių katalikių moterų 60 metų visuomeninei veiklai, kuriai visą laiką vadovavo Magadalena Galdikienė, atžymėti ir supažindinti pasaulio katalikių organizacijas su Lietuva bei katalikių moterų darbais, 1968 m. buvo išleista anglų kalba knyga — *Lithuanian Catholic Women*.

Lietuvos Dukterų Draugija (Daughters of Lithuania, Inc.) savo veiklą pradėjo Chicagoje. Ją 1960 m. įkūrė iš nedidelio moterų iniciatorių būrelio kun. Feliksas Gureckas. Tai yra grynai labdaros draugija padėti materialinės pagalbos ir socialinės globos reikalingiems lietuviams, specialų dėmesį kreipiant į ligonius. Jos įstatuose pažymėta, kad vykdydama lietuvišką labdarą laikysis paprastumo, garbingumo ir meilės principų. Draugija greitai įgijo didelį lietuvių moterų palankumą ir visuomenės pasitikėjimą. Greta labdaros, ji lietuviams patarnauja ir kituose reikaluose: gauti valdžios pašalpas, pensiją, surasti prieglaudą, laidoti beturčius, globoti protiniai sergančius, lankyti ligonius ir tt.

Per dešimtį metų (1960–1970) draugija šalpoms išleido apie \$50.000, kuriuos surinko iš savo narių, geradarių ir įvairių kultūrinių parengimų. Draugija turi 400 narių, veikia pasiskirsčiusi seniūnijomis, leidžia savo biuletenį ir krivulę (narių adresus ir seniūnijų pasiskirstymą). Neseniai įsisteigė Lietuvos Dukterų Draugijos skyrius Rockforde, Illinois.

Kunigaikštienės Birutės Draugija įsteigta 1951 m. Chicagoje. Jos iniciatorės buvo kilusios iš Lietuvoje 1925 m. įkurtos Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos narių. Draugija rūpinasi Lietuvos laisvės kovų ir karo invalidų šelpimu ir talkina visuomenei lietuviškame darbe. Ji turi savo skyrius Clevelande, Detroite, Los Angeles ir New Yorke. Birutininkės 1955 m. įsteigė Sibiro Fondą, kurio tikslas šelpti karių, partizanų ir grįžusių iš Sibiro varge esančias šeimas. Draugijos parama pasiekia Punsko lietuvius, Vasario 16 gimnaziją, skautus, spaudą (Kari, Lituanus, Eglutė), Altą, Jaunimo Centrą, Pedagoginį Lituanistikos Institutą, Putnamo sesules ir kitus lietuviškus sambūrius. Savo aukomis birutininkės jau yra pasklaidžiusios per \$50.000. Draugija veikia artimame ryšyje su lietuvių veteranų Ramovės sąjunga.

Karinės lietuvių organizacijos išeivijoje yra kilusios iš Lietuvoje veikusių karių sambūrių, kurių nariai pasitraukė į Vakarų bolševikams Lietuvą okupuojant.

Lietuvos Kariuomenės Kūrėjų - Savanorių Sąjunga buvo įsteigta 1927 m. Kaune. Jos nariais galėjo būti tik savanoriai vyrai, dalyvavę nepriklausomybės karuose (1918–1920) ir turį kūrėjų-savanorių medalį. Sąjunga buvo nepolitinė organiza-

cija, daugiausia rūpinosi savo narių ekonominiais reikalais. Po II pasaulinio karo Vokietijoje lietuvių stovyklose kūrėjai-savanoriai ėmė organizuoti savo skyrius. 1949 m. sąjungos veikla buvo atgaivinta Chicagoje. Skyriams susiorganizavus kituose kraštuose, korespondenciniu būdu buvo išrinkta centro valdyba su būstine Chicagoje. Pirmininku buvo išrinktas plk. Jurgis Bobelis. Savo skyrius sąjunga turi Anglijoje, Australijoje, Argentinoje, Kanadoje, Kolumbijoje, Naujoje Zelandijoje ir Vakarų Vokietijoje. Kultūrinėje veikloje glaudžiai bendradarbiauja su Lietuvos veteranų sąjunga Ramovė.

Lietuvių Veteranų Sąjunga Ramovė (The Lithuanian Veterans Association) įsteigta 1950 m. Chicagoje. Nariais gali būti buvę Lietuvos kariuomenės kariai ir lietuviai tarnavę JAV ir kitose demokratinėse valstybėse. Ramovės tikslas — palaikyti ir ugdyti kilnias tradicijas, dėtis prie lietuvių tautos pastangų laisvei atgauti, profesiniai tobulinti savo narius, rūpintis Lietuvos laisvės kovų invalidų bei Ramovės narių šelpimu.

Ramovės skyriai veikia JAV, Kanadoje, Anglijoje, Australijoje ir vakarų Vokietijoje. Skyriai organizuoja Lietuvos kariuomenės metinių sukaktuvių minėjimus, ruošia paskaitas, koncertus, sporto šventes ir aktyviai talkina kitoms lietuvių organizacijoms Lietuvos laisvinimo ir kultūros darbo srityse. Drauge su savanoriais-kūrėjais, šauliais ir birutininkėmis ramovėnai suorganizavo Laisvės kovų muziejų prie Čiurlionio galerijos ir prie Jaunimo Centro pastatė (1960) paminklą žuvusiems dėl Lietuvos laisvės. Nuo 1951 m. sąjunga leidžia mėnesinį žurnalą *Karį*, skiriamą visoms karinėms organizacijoms.

Lietuvos Šaulių Sąjunga Tremtyje įsisteigė Chicagoje 1954 m. Ji yra sekėja Lietuvos Šaulių Sąjungos, įkurtos 1919 m. ir dalyvavusios nepriklausomybės kovose kaip Lietuvos kariuomenės talkininkė. Šaulių Sąjunga buvo sutelkusi apie 100.000 narių, vyrų ir moterų, įvairių profesijų inteligentų, bet daugiausia buvo ūkininkų ir darbininkų. Ji buvo visuomeninė nepartinė karinio pobūdžio organizacija.

Chicagoje atgaivintoji sąjunga vadovaujasi tais pačiais tautiniais, demokratiniiais ir nepartiniais principais. Tremties sąlygose ji daugiausia pasireiškia kultūrinėje veikloje, aktyviai dalyvauja Lietuvos laisvinimo sąjūdyje, artimai bendradar-

biauja su Lietuvos Veteranų Ramovės Sąjunga, Karyje turi savo skyrių. 1955 m. Šaulių Sąjunga įregistruota Illinois valstijoje kaip Club of the National Guard of Lithuania in Exile in Greater Chicago. Jos padaliniai veikia ir kituose miestuose bei Kanadoje, ir plečiasi įvairiuose laisvųjų vakarų kraštuose.

Jaunimo organizacijos. Jaunimas yra tautos ateitis, tačiau jis veikia dabartyje. Jis yra pasisklaidęs visose gyvenimo srityse: jis dirba, studijuoja, kuria, maištauja ir griaua. Šio skyriaus pradžioje buvo paminėtos ideologinės organizacijos, kuriose priaugantis jaunimas sudaro pagrindą. Jaunimo randame ir visose kitose organizacijose. Pabaigai reikia dar paminėti porą judrių jaunimo sambūrių, kuriuose gali dalyvauti įvairių srovių bei pasaulėžiūrų atstovai, — sportininkai ir studentai.

Sportinė veikla JAV prasidėjo nuo 1949 m., kai vakarų Vokietijoje veikęs *Fizinio Auklėjimo ir Sporto Komitetas* (Fask) čia paskyrė savo įgaliotinį Chicagoje organizuoti lietuvius sportininkus. Tuoju kūrėsi įvairių sporto šakų (krepšinio, tinklinio, atletų, stalo teniso, šachmatų ir kt.) komandos, klubai ir apygardos, dalyvavo tarpusavėse ir su kitataučiais žaidynėse bei rungtynėse. Fask 1957 m. buvo priimtas į JAV sportininkų mėgėjų organizaciją (Amateur Athletic Union of United States).

Kadangi buvo artimai bendradarbiaujama su Kanados lietuviu sportininkais, tai 1958 m. buvo įsteigta *Šiaurės Amerikos Lietuvių Fizinio Auklėjimo ir Sporto Sąjunga*. Sportininkai Chicagoje 1957-59 m. leido mėnesinį laikraštį — *Sporto Žinias*, o centrui persikėlus į New Yorką, ten buvo leidžiamas dumėnesinis *Šiaurės Amerikos lietuvių sporto iliustruotas laikraštis* — žurnalas *Sportas*. Jo šūkis „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt“.

Šiaurės Amerikos lietuvių krepšinio rinktinė 1959 lankėsi Pietų Amerikoje, kur iš 17 susitikimų laimėjo 12. Nuvykusi 1964 m. į Australiją, ši rinktinė iš 25 susitikimų laimėjo 24, kurių tarpe ir prieš Australijos olimpinę komandą. Grįžusi iš Australijos, Toronte ji įveikė ir Kanados olimpinę komandą. Lietuviai sportininkai dalyvauja Pabaltiečių Sporto Federacijoje ir rungtyniauja amerikiečių lygų susitikimuose.

Lietuvių Studentų Sąjunga (Lithuanian Students Association, Inc.) įkurta 1951 m. sujungti visus JAV lietuvius ir lie-

tuvių kilmės studentus, juos reprezentuoti lietuviškoje bendruomenėje, JAV įstaigose bei tarptautinėse organizacijose. Organizuoti bendrą studentų veiklą lietuvybei išlaikyti ir atgauti Lietuvai laisvę, ir rūpintis studentų ekonominiais bei socialiniais reikalais. Sąjunga inkorporuota Illinois valstijoje (1953). Jos skyriai veikia keliolikoje universitetų, kur tik yra daugiau lietuvių studentų. Narių skaičius svyruoja tarp 500–800: vyrai sudaro apie 60%, moterys — 40%. Spėjama, kad sąjungai priklauso tik pusė visų lietuvių studentų.

Nuo 1954 m. sąjunga pradėjo leisti iliustruotą trimėnesinį žurnalą — *Lituanus*, skirtą informuoti užsieniečius apie Lietuvą ir kultūrinius lietuvių laimėjimus. *Lituanus* siuntinėjamas beveik visoms laisvojo pasaulio universitetų ir kitų aukštųjų mokslo institucijų bibliotekoms, žymesniems politikams, kultūrininkams ir periodinių leidinių redakcijoms. Greta studentų, žurnale bendradarbiauja ir vyresnės kartos mokslus baigusieji įvairių pažiūrų asmenys. Žurnalas išlaikomas daugiausia iš lietuvių visuomenės aukų ir šiek tiek iš prenumeratorių. 1964 m. žurnalo leidimą iš studentų perėmė specialiai sudaryta *Lituanus Foundation*. Studentų Sąjunga nuo 1952 m. leido savo biuletenį *Studentų Gaires*, kurios nuo 1959 virto akademinio jaunimo žurnalu. 1966 m. jo išleistas tik vienas (43-čias) numeris. Be to, išleisti 1966 ir 1967 metraščiai.

1963 m. sąjunga istojų narių į Amerikos Lietuvių Tarybą. Kitais metais suorganizavo baltiečių studentų kanferenciją, vėliau uoliai prisidėjo prie Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso organizavimo. Studentija taip pat dalyvavo visų JAV lietuvių vardu surengtoje manifestacijoje New Yorke (1965 lapkričio 13) išreikšti protestą prieš Sovietų Rusiją dėl Lietuvos okupacijos. Protesto mitingas Madison Square Garden salėje sutraukė žymius kalbėtojus ir 11.000 dalyvių, kurie suvažiavo iš visų lietuvių kolonijų. Demonstracijos eisenoje į Jungtines Tautas reikalauti, kad jos iškeltų Baltijos tautų nepriklausomybės atstatymą, žygiavo 14.000 dalyvių (12.500 lietuvių, 1500 latvių, 200 estų ir apie 300 kitų pavergtų tautų atstovų). Iš to kilo nauja visuomeninė bei politinė trijų Baltijos tautų organizacija — *BATUN* — *Baltic Appeal to the United Nations*.

Lietuvių Studentų Sąjunga kasmet šaukia savo metinius suvažiavimus, kurie vyksta įvairiuose miestuose. Jos 20-tasis suvažiavimas (1970) įvyko Clevelande Padėkos šventės die-

nomis. Darbo posėdžio metu buvo gauta žinia, kad lietuvis jūrininkas lapkričio 23 dieną išsoko iš rusų žvejų laivo į amerikiečių pakrančių apsaugos laivą ir paprašė politinio pabėgėlio teisių. Tačiau buvo grąžintas rusams, kurie jį žiauriai sumušė pačių amerikiečių laive ir jų akivaizdoje. Studentai tuoju nutraukė posėdį ir išėjo piketuoti prie Federal Building.

Išėjo ne vieni — su jais visa lietuvių išeivija ir visa amerikiečių bei pasaulio spauda. Protestų šauksmus išnešiojo radijas ir atvėrė televizijų vaizdai. Lietuvio jūrininko, Simo Kudirkos, išdavimas sujudino visą Amerikos visuomenę, nes buvo pažeistas šio krašto tradicinis svetingumas ir sulaužyta tarptautinio azilio konvencija, kurią yra pasirašiusi pati JAV vyriausybė. Demonstracijos prieš Sovietų Sąjungą paplito po visą Ameriką ir laisvąjį pasaulį. Ypač aštrūs spaudos žodžiai raizė laikraščių puslapius per keletą savaičių.

Simo auka pagarsino Lietuvą visame pasaulyje ir dar labiau išryškino piktą komunizmo žiaurumą laisvės trokštančiam žmogui.

Tos laisvės trokšta ne vien tik Simas, bet ir visa lietuvių tauta.

SUMMARY

This book portrays the activities of a relatively small ethnical group which made its own contribution to the development of the prosperity and the economic and political power of the United States of America. They are the Lithuanians who came here from the eastern shores of the Baltic Sea. They are an ancient race: their language is the oldest spoken tongue of the Indo-European peoples. It is related to Sanskrit and is an essential source for the study of comparative grammar.

Extensive Lithuanian immigration to the United States began only about the middle of the XIX-th century, but traces of them are found much earlier. One of the first Lithuanians appeared in America in the same XVII-th century which saw the arrival of the Pilgrims and of the first English colonists in Virginia. He is mentioned in the records of the city of New York as: "Nobilis Lithuanus Alexander Carolus Curtius" (Kuršius). Of course New York at that time was really the center of the Dutch colony and was called Nieuw Amsterdam. Governor Peter Stuyvesant wished to establish a Latin School and had asked for a competent master. That is how Curtius arrived here in 1659 and, in the southern part of Manhattan island, founded the first New York school of higher education. He was headmaster of the school for two years. He also practiced medicine.

Among the earlier arrivals of Lithuanian origin was Prince Demetrius Augustine Gallitzin, a descendant of the Lithuanian Grand Duke Gediminas. Gallitzin was the first graduate of the Roman Catholic Seminary established by Bishop John Carroll in Baltimore and was ordained a priest in 1795. He became famous as the "Apostle of the Alleghenies." Another son of Lithuania became one of the heroes of the American Revolution: Tadas Kosciuszka, known to Americans as Thad-deus Kosciusko (1746-1817). Other Lithuanians took part

in the American Revolution and a considerable number fought in the Civil War.

As their numbers increased, the Lithuanian immigrants scattered throughout the eastern states. At first, the majority was concentrated in the anthracite regions of Pennsylvania, mainly Shenandoah, Plymouth, Wilkes-Barre, Scranton, and in other smaller coal-mining towns. But quite soon they were to be found throughout the United States.

Most of the Lithuanian immigrants were country people. Some who were younger sons wanted to earn enough money to be able to return to Lithuania and have a farm, even as their elder brothers. (Incidentally, very few did return for that purpose.) Others had wished to escape from czarist oppression or from the threat of long years of service in the alien Russian army.

The Russian occupation of Lithuania (1795-1914) was unbearably oppressive. The Lithuanians together with the Poles (with whom they had formerly had a Commonwealth) revolted three times against the Russian occupants. After the third uprising the Russians adopted drastic measures which they were sure would finally bring about complete russification: they forbade all publication of books and periodicals in Lithuanian and began systematic persecution of the Roman Catholic Church to which most Lithuanians belonged. They were never more mistaken. An unusual struggle started in which the Lithuanian Americans played a very important part.

Arrived in the United States, the Lithuanians, even as most immigrants, tended live closely together. Because the Poles were the foreigners they knew best, at first they tended to form organizations and parishes together with them. These did not last very long since each nationality tried to get the upper hand. Very early the Lithuanians began to have their own press and publish books and newspapers. In 1886 they formed their first nation-wide organization, the Lithuanian Alliance of America. They did not forget Lithuania. Living in complete freedom themselves, they determined to do everything in their power to help Lithuania regain her freedom. They began with the press.

Lithuania had not taken the infamous edict forbidding her press lying down. There has always been smuggling of various sorts everywhere but never such as this—book smuggling on a grand scale. All books and periodicals in Lithuanian were contraband and their smuggling or possession was punishable by long terms in prison or exile to Siberia. Yet books and newspapers were printed, at first in East Prussia and later also in the United States, and smuggled into Lithuania for forty years. Every farmstead had its “book-hole,” every village its secret school. Thousands of Lithuanians were imprisoned or exiled. Finally the Russians became convinced that this particular form of oppression was futile and the prohibition of the Lithuanian press was rescinded in 1904. The contribution of the Lithuanians in America to this struggle in the form of money and books was invaluable.

In the second half of the XIX-th century, socialistic and atheistic ideas were spreading throughout Europe and America. Lithuanians both at home and in America were not immune to them. Ideological quarrels arose which split the Lithuanian community in the United States and broke up their Alliance (1901). The socialists were very much in the minority but they made up for their lack of numbers by their greater aggressiveness.

The greatest tide of Lithuanian immigration was during the years 1890–1914. It was practically arrested by World War I and by the post-war quota system. In any case, the restoration of the independence of Lithuania in 1918 would naturally cause emigration from that country to slow down. During World War II Lithuania was first occupied by Soviet Russia, then by Nazi Germany and again by the Soviets. In 1944, many thousand Lithuanians fled to the west before the returning Soviet flood.

From among them in the years 1949–1953, about 30,000 came to the United States under the Displaced Persons Act. At present, there are over a million people of Lithuanian descent in the United States. By the end of the XIX-th century, the Lithuanian Americans had about 400 organizations of various kinds and 39 parishes. In the XX-th century 91 more parishes were founded and new organizations arose.

The Lithuanians not only established parishes but also schools. They were great believers in education and produced many professional men and women. They published newspapers, magazines and books. They formed church choirs and lay choruses, dance groups, gave concerts, produced plays. They were deeply attached to the traditions of the old country and kept these to the best of their ability. But they did not believe in and never had closed national communities. There were "citizenship clubs" everywhere and all newcomers were urged and helped to become American citizens as soon as possible. They admired the American way of life, they earnestly wanted to be and gradually became an integral part of the great American community.

World War I was the period of the greatest national, social, economic and political activity in Lithuania itself. The first real gleam of hope that independence could be regained, appeared. Catholic and nationalist parties organized for the struggle. Among the socialists there was confusion: some urged antimilitarism, some internationalism, others revolution. The more moderate eventually joined the struggle for independence, the minority was finally absorbed by the communists and became true servants of Moscow.

Even as they had done in the fight for the Lithuanian press, the Lithuanian Americans gave invaluable aid during World War I in the battle for the restoration of the independence of Lithuania, for her recognition and her economic build-up. They collected millions of dollars for this purpose. Later, they spent about three million dollars a year in helping their relatives in independent Lithuania, in travel there, and in making various investments in the country.

During World War II, the Lithuanian Americans took part wholeheartedly in the American war effort: they were true Americans, the United States had to win. But the end of the war brought great disappointment. Nearly half of Europe, including Lithuania, fell into the hands of Soviet Russia, the so-called "ally" of the United States. The Lithuanians never believed that this could be a lasting alliance. For Lithuania the tragedy was total. The United States did pass the Displaced Persons Act of 1948 and its supplements,

giving sanctuary to nearly one million immigrants. Among these were the afore-mentioned 30,000 Lithuanians, mostly highly educated professionals of various kinds, and their families.

While the war was still in progress, all the Lithuanian American organizations, excluding the insignificant communist group, united for common action for the liberation of Lithuania. Large new organizations were formed for this purpose: the Lithuanian American Council, the United Lithuanian Relief Fund of America, the Lithuanian Community of the World and the Supreme Lithuanian Committee of Liberation. The latter two have branches in many countries.

The Lithuanian new-comers support the work of the older Lithuanian organizations for the liberation of Lithuania and have also formed new organizations. They are publishing newspapers and other periodicals. They have greatly enriched the cultural activity of Lithuanian Americans. They have organized concerts and folk song and folk dance festivals, a Lithuanian opera, appearances on television and radio. They have written and published not only works in all branches of literature but also scientific works. A Lithuanian Encyclopedia in 36 volumes has appeared and the "Encyclopedia Lituanica" in English (six volumes) is in preparation.

Today Lithuanian Americans are to be found in all ranks: in government, civil service, the armed forces, social service, business, manufacture, finance. There are skilled workers of all kinds, farmers, physicians, lawyers, engineers, chemists, architects. They are on university faculties, in schools in general, in all the branches of the arts: the theater, films, television, radio. They have been and are soloists at the Metropolitan Opera and are making names for themselves in the Fine Arts. Just like other Americans.

PANAUDOTA LITERATŪRA

Saltiniai, iš kurių surankiotos šiai knygai žinios bei medžiaga, daugiausia remiasi lietuviškais laikraščiais, Lietuvių Enciklopedija ir JAV statistikomis. Jie yra nurodomi atitinkamose vietose. Panaudotos literatūros sąrašė telpa tik svarbesni veikalai, kurie liečia Amerikos lietuvių gyvenimą bei veiklą.

Abbott, Edith, Immigration: Select Documents and Case Records. Chicago, University of Chicago Press, 1924.

Alantas, Vytautas (red.), Antanas Vanagaitis. Jo gyvenimas ir veikla. Cleveland, 1954.

Ambrose, Aleksas, Chicagos lietuvių istorija 1869–1959. Chicago, 1967.

Amerikos lietuvių katalikų darbai. Kunigų Vienybės leidinys. 1943.

Amerikos lietuvių Prekybos Butų veikla. Chicago, 1959.

Astramskas, Tomas, Tėvynės Mylėtojų Draugijos įstatai ir istorija. 1911.

Astramskas, Tomas, Susivienijimo Lietuvių Amerikoje (SLA) istorija nuo 1886 iki 1915. New York, 1916.

Audėnas, Juozas (red.), Twenty Years' Struggle for Freedom of Lithuania. New York, Supreme Committee for Liberation of Lithuania, 1963.

Bagdanavičius, Vytautas, kun. (red.), Kovos metai dėl savosios spaudos. Chicago, 1957.

Baliūnas, Adolfas, Lietuviai ir ekonominė veikla. Chicago, 1954.

Barry, Colman J., O.S.B., The Catholic Church and German Americans. Milwaukee, The Bruce Publishing Co., 1953.

Bartuška, Vincas, kun., Kelionė Lietuvon Didžiosios karės metu 1916. Boston, 1916.

Bartuška, Vincas, kun., Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais: Kritiškas 1914–1919 m. įvykių ir asmenų įvertinimas. Klaipėda, 1937.

Bielskis, Julius J., Delegatų kelionė Lietuvon. Boston, 1916.

Biznio ir informacijos knyga — Lithuanian Business Directory. Chicago, 1932.

- Budrys, Stasys ir Paprockas, Vaclovas*, Dr. Alexander Carolus Cur-sius-Curtius. Chicago, 1967.
- Burton, Katherine*, Lily and Sword and Crown. The History of the Congregation of the Sisters of St. Casimir (1907-1957). Milwaukee, Wis., Bruce Press, 1958.
- Butler, Ralph*, The New Eastern Europe. London, Longmans, Green and Co., 1919.
- Chicagos vadovas. Chicago, Lithuanian Chamber of Commerce of Illinois, 1952.
- David, William M.*, The Development of the United States Policy Toward the Baltic States 1917-1922. Unpublished Dissertation at the Columbia University 1962.
- Douglas, Paul Howard*, Real Wages in the United States, 1890-1926. New York, Houghton Mifflin Co., 1930.
- Ellis, John Tracy*, Documents of American Catholic History. Milwaukee, Bruce Press, 1956.
- Gallagher, Rev. John P.*, A Century of History: The Diocese of Scranton 1869-1968. Scranton, Pa., 1968.
- Gerutis, Albertas* (red.), Lithuania 700 Years. New York, Manyland Books, 1969.
- Gineitis, Kazys*, Amerika ir Amerikos lietuviai. Kaunas, 1925.
- Girdvainis, J. V.* (red.), Aušrininkas Jonas Šliūpas. Medžiaga jo biografijai ir Lietuvos kultūros istorijai. Kaunas, 1934.
- Glazer, Nathan and Moynihan, Daniel Patrick*, Beyond the Melting Pot. M.I.T. Press and Harvard University Press, 1963.
- Greene, Victor R.*, The Slavic Community on Strike. Immigrant Labor in Pennsylvania Anthracite. University of Notre Dame Press, 1968.
- Handlin, Oscar*, The Uprooted. The Epic Story of the Great Migrations that made the American People. Boston, An Atlantic Monthly Press, 1951.
- Handlin Oscar*, Race and Nationality in America Life. Boston, An Atlantic Monthly Press, 1957.
- Handlin, Oscar*, The Americans. A New History of the People of the United States. Boston, An Atlantic Monthly Press, 1963.
- Historical Statistics of the United States Colonial Times to 1957 (A Statistical Abstract Supplement). Second Printing, 1961.
- Hudson Coal Co., The Story of Anthracite. New York, 1932.
- Jasaitis, Domas* (red.), Bendrojo Amerikos Lietuvių šalpos fondo 25 metų darbo apžvalga (1944-1969). Brooklyn, 1970.

Jones, Maldwyn Allen, American Immigration. Chicago, the University Press, 1960.

Jr. Jonas, Lietuviai Amerikoje, Plymouth, Pa., 1899.

Jr. Jonas, Suskaita arba statistika visų lietuviškų knygų, atspausų Amerikoje nuo pradžios lietuviškos imigracijos iki 1900 m. Plymouth, Pa., 1900.

Jurgėla, Constantine R., Lithuania and the United States: The Establishment of State Relations. Dissertation at Fordham University 1954. Unpublished.

Jurgėla, Kostas, Lietuviai Amerikoje prieš masinę imigraciją ir tautinį atgimimą. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai V t. Roma, 1964.

Jurgėla, Petras, Sparnuoti lietuviai Darius ir Girėnas. 1935.

Kemėšis, Fabijonas, kun., Ideologinės kovos lietuviškoje šiaurės Amerikos išeivijoje. — Židinys, 1938 m. liepos mėn. 28–46 p.

Kennedy, John F., A Nation of Immigrants. Revised and Enlarged Edition. New York, Harper and Row, 1964.

Končius, Juozas B., prel., Šv. Kazimiero Seserų Kongregacija (1907–1932). Mt. Carmel, Pa., 1932.

Končius, Juozas B., prel., Atsiminimai iš Balfo veiklos 1944–1964. Chicago, 1966.

Krupavičius, Mykolas, prel., Lietuviškoji išeivija. Italija, 1959.

Kučas, Antanas, Lietuvių R. K. Susivienijimas Amerikoje. Wilkes-Barre, Pa., 1956.

Kučas, Antanas, Šv. Petro lietuvių parapija S. Bostone. Boston, Mass., 1956.

Kučas, Antanas, Kunigas Antanas Staniukynas; 100 metų sukakčiai nuo jo gimimo paminėti. Roma, Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1965.

Kučas, Antanas, Shenandoah lietuvių šv. Jurgio parapija: deimantiui jubiliejui prisiminti 1891–1966. Brooklyn, 1968.

Kunigų Vienybės Metraštis 1916 ir 1941; Žinynas 1918, 1922 ir 1923 m.

Lavinskas, Frank ir *Banišauskas, Antanas*, Angliakasių atsiminimai. Long Island City, N.Y., 1952.

Lavinskas, Frank, Amerikos lietuvių laikraščiai 1879–1955. Long Island City, N.Y., 1956.

Lietuvių Enciklopedija I–XXXVI tomai. Boston, Lietuvių Enciklopedijos laidykla, 1953–1969.

Liulevičius, Vincentas, JAV lietuvių ekonominė veikla (mašinėle rankraštis 176 p., iš kurių 51 p. išnašų).

- Lušys, Stasys*, Vliko atsiradimas ir darbo pradžia. — *Lietuvių Dienos* 1953 nr. 9–10, 1954 nr. 1–5.
- Margeris, Algirdas*, Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas 1872–1949. Chicago, 1956.
- Michelsonas S(tasius)*, Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961). Boston, 1961.
- Milukas, Antanas*, kun., Pirmieji Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika. Philadelphia, 1929.
- Milukas, Antanas*, kun., Amerikos lietuvių kronika (Red. Pranaičių Julė). Philadelphia, 1931.
- Milukas, Antanas*, kun., Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės (II leidimas). Philadelphia, 1930.
- Milukas, Antanas*, kun., Lietuviai Pennsilvanijoje (iš jo paskaitų). Philadelphia, 1938.
- Milukas, Antanas*, kun., Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje (1868–1900). Philadelphia, 1938.
- Milukas, Antanas*, kun., Mūsų spaudos darbininkų vargai. Philadelphia, 1941.
- Mingėla, Vladas*, Kun. Antanas Milukas; jo gyvenimas ir darbai. Detroit, Mich., 1962.
- Navickas, Jonas*, kun., Kunigo vaidmuo išeivijoje. — *Tiesos Kelias*, 1934, nr. 6–12.
- Page, Stanley W.*, The Formation of the Baltic States. A Study of the Effects of Great Power Politics upon the Emergence of Lithuania, Latvia, and Estonia. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1959.
- Park, Robert E.*, The Immigrant Press and its Control. New York, Harper and Bros., 1922.
- Petkevičienė, L.*, JAV pažangiųjų lietuvių visuomeninė – kultūrinė veikla 1933–1940 m. Vilnius, 1969.
- Pinkerton, Allan*, The Molly Maguires and the Detectives. New York, 1878.
- Pro Baltica*. Mélanges dédiés à Kaarel R. Pusta. In memoriam. Publiés sur la direction de Jüri G. Poska. Stockholm, 1965.
- Račkauskas, Konstantinas*, Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. New York, 1967.
- Račkauskas, V. K.*, Amerika arba rinkinys įvairių faktų, žinotinų Amerikoje gyvenantiems ir čion atkeliaujantiems lietuviams. New York, 1915.

Radžius, Vytautas (red.), Trečioji tautinių šokių šventė. Chicago, 1968.

Roberts, Peter, The Anthracite Coal Industry. New York, Macmillian Co., 1901.

Roberts, Peter, The Anthracite Coal Communities. A Study of the Demography, the Social, Educational and Moral Life of the Anthracite Regions. New York, Macmillian Co., 1904.

Ruseckas, Petras (red.), Pasaulio lietuviai. Kaunas, 1935.

Sakalas, Ignas (red.), Lietuvos Vyčiai Amerikoje. Katalikiškojo jaunimo organizacijos 50 metų veikimo žymesnieji bruožai (1913–1963).

Sakalienė, Sofija (red.), A.L.R.K. Moterų sąjunga 25 metų veikimo šviesoje 1914–1939.

Seebach, Margaret R., That Man Donaleitis. Philadelphia, The United Lutheran Publication House, 1909.

Senn, Alfred Erich, The Emergence of Modern Lithuania. New York, Columbia University Press, 1959.

Sienkiewicz, Henry, Portrait of America. Translated and Edited by Charles Morley. New York, Columbia University Press, 1959.

Simonaitis, Juozas, kun. Amerikos lietuvių parapijinės mokyklos. — Tiesos Kelias 1934 nr. 7–8.

Simutis, Anicetas, Pasaulio lietuvių žinynas. New York, 1958.

Sister M. Timothy (Audyaitis), Catholic Action of the Lithuanians in the United States: A History of the American Lithuanian Roman Catholic Federation 1906–1956. Unpublished.

Skipitis, Rapolas, Nepriklausoma Lietuva. Atsiminimai. Chicago, 1967.

Skirius, Antanas F., Kalifornijos lietuvių Almanachas. Los Angeles, Lithuanian Chamber of Commerce, 1963.

Stevens, Sylvester Kirby, Pennsylvania, the Keystone State. New York, 1956.

Sužiedėlis, Simas, Šv. Pranciškaus lietuvių parapija Lawrence, Mass., 1953.

Šapoka, Adolfas (red.), Lietuvos istorija. Fellbach/Würtemberg, 1950.

Širvydas, Vytautas, Juozas O. Širvydas; biografijos bruožai 1875–1935. Cleveland, 1941.

Širvydas, Vytautas, Amerikos lietuvių knygos, — Kovos metal dėl savosios spaudos. Chicago, 1957.

Šliūpas, Jonas, Lietuwiszkieji rasztai ir rasztininkai. Tilžė, 1890.

Šliūpas, Jonas, Lietuvystes praeite, dabartis ir ateitis. Istoriszkaï so-cijologiszkas piesziny's. Baltimore, Kardo Spaustuvė, 1897.

Šliūpas, Jonas, Dievas, dangus ir pragaras. Atsiszaukimas į dievo-
czius ir netikius. (Spausdinta kasžtais Baltimores parapijonų).
1893.

Šliūpas, Jonas, Tikyba ar mokslas? Tyrinėjimai tikėjimiszki, moks-
liszki ir draugijiszki polytiszki, surankioti per Dr. J. Szliupą ir
iszleisti pas M. Jankų, 1895.

Tarulis, Albert N., American—Baltic Relations 1918–1922. The Strug-
gle over Recognition. Washington, D.C., The Catholic University
of America Press, 1965.

Tarulis, Albert N., Soviet Policy toward the Baltic States. University
of Notre Dame Press, 1959.

Totoraitis, Jonas, kun., Sūduvos Suvalkijos istorija I dalis. Vytauto
Didžiojo Universiteto Teologijos Filosofijos Fakulteto leidinys.
Kaunas, 1938.

Vardys, Vytautas Stanley (Editor), Lithuania under the Soviets. Por-
trait of a Nation, 1940–1965. New York, Frederick A. Praeger,
1965.

Vienybės 1926 ir 1928 metraščiai.

Vitkauskas, Arejas, An Immigrant's Story. New York, 1956.

Wachtl, Karol, Polonja w Ameryce; Dzieje i dorobek Naklad autora.
Filadelfja, 1944.

Wolkovich, Rev. William L., From the Nemunas to the Assabeth.
A History of the Lithuanians and Lithuanian-Americans of Hud-
son, Mass., 1866–1966.

Žilevičius, Juozas, Amerikos lietuvių muzikos plėtojimosi bruožai. —
Naujoji Romuva 1934 nr. 162–165.

Žilevičius, Juozas, Amerikos lietuvių įnašas į lietuvių muziką. — Aidai
1956 nr. 7–8.

Žilinskas–Žilius, Jonas, kun., Kražių skerdynė ir jos pasekmės. Pa-
minklas dėl kražiečių nuo Amerikos lietuvių. Chicago, 1894.

Žilinskas–Žilius, Jonas, kun., Kun. Aleksandras Burba, — jo gyveni-
mas ir darbai. Plymouth, Pa., 1898.

Žilinskas–Žilius, Jonas, kun., Albumas Lietuviškos Parodos Paryžiuje
1900 metuose. Plymouth, Pa., 1902.

Žilis, Donna, A.L.R.K. Moterų Sąjunga 1914–1964. Chicago, 1966.

VARDYNAS

Amerikos lietuvių veiklos aprašymuose mirgėte mirga eilė pavardžių. Beveik visose visuomeninio darbo bei organizacijų aprašymų skyriuose pabaigoje yra sužymėti svarbesnieji veikėjai. Juos kartoti vardyne užimtų daug vietos. Tadėl čia ribojamasi įvairių krypių asmenimis, kurie veikloje dalyvavo ilgiau, ar šiaip jau kuo nors atžymėtini. Vietovardžiai ir daugelis kitataučių vardų visai neįtraukti.

- Abromaitis, Petras, kun. 39, 40, 42, 45, 148, 150, 293, 435
 Adomaitis-Šernas, Juozas 123, 124, 130, 190-195, 297, 298, 304, 424
 Albavičius, Ignas, prel. 562
 Aleksis-Aleksandravičius, Aleksandras 236, 242, 243, 261, 263
 ALKA — Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvas
 Ambotas, Jonas, prel. 222, 307
 Ambrazevičius, Vincas 181
 Ambraziejus, Juozas 307, 308
 Ambrose, Aleksas 183
 Andriukaitis, Motiejus J. 96, 105, 111, 128, 129
 Andriuliai J. ir A. pramonininkai 502
 Andziulaitis (Kalnėnas), Juozas 69, 116, 118, 119, 124, 130, 149, 296
 Anna Maria, sesuo kazimierietė 478
 Astramskas, Tomas 111, 115, 118, 125, 147, 148, 179, 180
 Audėnas, Juozas 411, 590, 591
 Augustaitis, Pranas, kun. 317, 318, 326, 353
 Augustaitytė-Vaičiūnienė, Juozė, 477
 Aukštuolis, Jonas 321, 326, 331, 341
 Aušros Draugijos veikėjai ir stipendininkai 190-191
 Avietėnaitė, Magdalena 5, 404, 477, 544, 545, 546
 Bachmetev, Boris 273, 359, 360, 366, 379, 387
 Bačiūnas, Juozas J. 552
 Bačkauskas, Domininkas 41, 103, 104, 106, 107, 112, 116, 118, 149, 154, 392
 Bagdžiūnas-Borden, Jonas 374
 Bagočius, Fortunatas J. 183, 195, 296, 297, 552
 BALF — Bendras Amerikos Lietuvių šelpimo Fondas ?
 Balkūnas, Jonas, prel. 209, 222, 224, 227-231, 397, 562, 563, 579, 580, 593
 Baltrušaitis, Juozas 180, 193, 195, 197, 295, 411
 Balzekas, Stanley, Jr. 509, 601
 Balutis, Bronius 181, 230, 272, 330, 364, 374
 Banaitis, Saliamonas 322, 323
 Baronaitė, Marija 477, 478, 546
 Bartuška, Vincentas, kun. 229, 314, 315, 317, 318, 320-322, 324-326, 339, 344, 365
 Bartkus, Eugenijus 554, 555
 Barzdukas, Stasys 412, 581, 600
 Basanavičius, Jonas, dr. 152, 156, 195, 198, 295, 298, 301, 323
 BATUN — Baltic Appeal to the United Nations 609
 Bender, Harold Herman 369
 Benediktas XV pop. 320, 354
 Bernarda Maria, sesuo kazimierietė 471
 Bielajus, Vytautas 415, 478, 479
 Bielinis, Kipras 205, 590, 592, 593

- Bielskis, Julius J., dr. 314, 315, 317, 321–326, 339, 342, 343, 344, 352, 364, 377–379
- Biržiška, Mykolas 216, 303, 324, 530
- Biržiška, Vaclovas 107, 152, 153, 154, 422
- Bizauskas, Kazys 303, 368, 532
- Biežis, Steponas, dr. 377, 404
- Byoir, Carl 366, 371, 372, 373
- Bobelis, Kazys J., dr. 555
- Bradčiulis, Pranas J., adv. 73, 374
- Bredes, Steponas 556
- Bradūnas, Kazys 395, 411
- Brazaitis, Juozas 396, 400, 587
- Brazdžionis, Bernardas 399, 400
- Brazys, Pranas, vysk. 495
- Brenza, Jonas 514
- Briedis, Stasys 205
- Brizgys, Vincentas, vysk. 229, 492
- Bubelis, Ignas 111, 115
- Būčys, Petras Pranciškus, vysk. 212, 222, 227, 228, 491, 495, 531, 559
- Budrys, Jonas 545, 546, 553, 564
- Bulota, Andrius, adv. 316, 324, 328, 331, 332
- Burba, Aleksandras, kun. 39, 44, 113–120, 125, 136, 137, 138, 147, 149, 154, 156, 171, 178, 293, 423, 462
- Caldwell, Robert J. 385
- CARE — Cooperative for American Relief Everywhere 575
- Carnegie, Andrew, plieno karalius 35, 49
- Casey, John J. 317
- Carroll, John, pirmasis Amerikos vysk. 17
- Chandler, Walter M. 383, 386
- Cheledenas, Charles S. 515, 532
- Cleveland, Grover, JAV prezidentas 84, 137
- Cohensley, Peter Paul 27, 28, 143, 144
- Colby, Bainbridge 384, 385, 386
- Colney, Motiejus J. 553, 579
- Coolidge, Calvin, JAV prez. 532
- Creel, George 356, 363, 371
- Cushing, Cardinal Richard 266
- Čarneckis, Valdemaras 262, 387, 388
- Čelkys–Morkūnas, Jonas 151, 152
- Čepanonis, Steponas, kun. 49, 207, 436
- Čepukaitis, Juozas, kun. 222, 228, 229, 492
- Čepukaitis–Kovas, Juozas, muz. 237, 257
- Čerienė–Staniulytė–Mulks, Salomėja 471
- Česnulis–Česnulevičius, Kazys 342, 352, 364
- Čižauskas, Jonas 236, 241, 242, 243
- Čižauskas, Valentinas, kun. 72, 108, 206
- Dąbrowski, Józef, kun. 71, 245, 246
- Dabužis–Dabužinskas, Juozas, kun. 315, 326, 363, 365
- Damijonaitis, Motiejus J. 174, 176, 181
- Damušis, Adolfas, dr. 253, 587, 588
- Danisevičius, Juozas 109, 112
- Dargis (ne Dagis), Povilas P. 173
- Darius, Steponas 377, 533–537
- Daukšys, Vincas 181, 195, 296, 297
- Daumantas–Dzimidavičius, Vladas, kun. 320, 321, 325, 339
- Daužvardis, Petras P., dr. 553, 561
- David, William M. 358, 369
- Dembskis, Vladislovas, ex-kun. 43, 126–128, 183, 184
- Devenienė, Alena 182, 560, 569
- Dičmonas, Antanas 523, 524
- Drangelis, Kazys, dr. 271, 272, 308, 312, 330
- Draugelis, Simanas, kun. 140, 142, 532
- Dundulis, Tadas 309, 311
- Dzikas, Stasys 591
- Edwards, Clement S. 387, 388
- Eisenhower, Dwight; JAV prez. 556, 557, 571
- Elias–Elijošius, J. J. 306, 386, 514
- Elskus, Albinas 485, 486
- Enčėris, Juozas 168

- Ereminas, Leonas 183, 465
 Eretas, Juozas, dr. prof. 212, 218, 340, 531, 532
- Gabaliauskas, Stasys 264
 Gabrys, Juozas 181, 198, 199, 273, 304, 305, 320, 325, 326, 337-341, 365
 Galdikas, Adomas 482, 485
 Galdikienė, Magdalena 605
 Galinis, Pranas, dr. 251
 Gegužis, Jurgis 196, 408
 Gegužis, Stasys 274, 309, 311, 351, 374
 Gineitis, Kazys 439, 440
 Ginkus, Juozas 308
 Girėnas, Stasys 533-537
 Girnius, Juozas, dr. 398, 411
 Golder, Frank A. 342, 357
 Graičiūnas, Andrius, dr. 190, 214, 282
 Grendelytė-Grendal, Felicija 265
 Grigaitis, Pijus, dr. 183, 195, 196, 202, 302, 304, 308-311, 316, 409, 410, 551, 552, 554, 561
 Grinius, Kazys, dr. 182, 539, 555
 Gudas, Pranas 283, 285, 304
 Gugienė, Nora 409, 562
 Gugis, Kazys 309, 311, 409
 Gurinskaitė, Monika 276
 Gustaitis, Motiejus, kun. 198, 261, 305
- Harding, Warren G.; JAV prez. 385, 386, 388
 Harris, Samuel J. 380
 Hertmanavičius, Juozas J. 386
 Hodelis, Jonas 237, 242
 Hodur, Pranciškus, kun.-vysk. 130, 498, 499
 Hughes, Charles E. 385-388
- IRO — International Rescue Committee
 Ivas-Ivaškevičius, Antanas 386
 Ivaškienė, Ona 478, 479, 546
- Yčas, Martynas 198, 301, 321, 325, 331, 339, 341, 365, 378, 525
 Yla, Stasys, kun. 399, 457
 Young, Evan E. 381, 387, 388
- Jakaitis, Jonas, kun. 211, 216, 222, 258, 307, 356, 386, 395
 Jakaitytė, Antanina 275
 Jankauskas-Jenkins, Antanas 204, 260
 Jankus, Martynas 148, 154, 157, 531
 Janulaitis, Augustinas, prof. 180, 194, 303, 324
 Jaroševičius, Jonas 282, 306
 Jasaitis, Domas, dr. 400
 Jaskevičius, Vladas, kun., S.J. 456
 Jokūbauskaitė-Daukantienė, Uršulė 275, 276, 277, 283
 Jokūbynas, Vincas 405
 Jonynas, Vytautas 484-486
 Jr. Jonas — žr. Žilinskas-Žilius, 132, 140, 141, 256
 Juodišius, Matas, kun. 42, 64, 116, 144
 Juras, Pranciškus M., prel. 214, 222, 227, 431, 470, 494, 506, 545, 551, 602
 Jurgėla, Konstantinas R., dr. 6, 22, 357, 373, 379, 415, 556, 557
 Jurgėla, Petras 537, 597
 Jurgelaitis, Antanas 121
 Jurgelionienė, Marija 304, 409
 Jurkūnas-Seinius, Ignas 321
 Jurkus, Paulius 396
 Jusaitis, Antanas, kun. 221, 260
 Juška, Antanas, kun., dr. 399, 459
 Jutt-Jutkevičius, Jonas, kun. 222, 266, 269
- Kačinskas, Jeronimas, muz. 470
 Kairys, Anatolijus 398, 477
 Kairys, Steponas 205, 324, 325, 339, 365, 590
 Kapočius, Juozas 6, 424, 430, 431, 506, 581
 Kapsukas-Mickevičius, Vincas 194, 195, 197, 201, 302, 317, 318, 328, 332, 367, 410
 Karalius, Juozas A., prel. 5, 6, 146, 196, 211, 227, 228, 231, 492
 Karevičius, Pranciškus, arkiv. 321, 495
 Karpus, Kazys S. 182, 405, 551, 552
 Karuža, Romanas 271, 273, 312, 315, 318, 325, 330, 339, 521

- Kasakaitis, Jonas, kun. 222, 317
 Kasakauskas, M. P., dr. 108, 112, 206, 293
 Kaskas Anna-Ona Katkauskaitė, Metropolitan operos solistė 472
 Katauskas, Petras, kun. 222
 Katilius, Pranas 168
 Kaulakis, Juozas J., kun. 50, 69, 146, 213, 222, 296, 340, 532
 Kaupas, Antanas, kun. 46, 71, 135, 138, 146, 148, 156, 171, 206, 207, 214, 221-223, 246, 260, 261, 293, 299, 392, 393, 394, 437
 Kaupas, Julius 165, 304, 343, 350-353, 364, 371, 397
 Kazakevičius, Jurgis 172, 179
 Kazakevičius, Petras 38, 95
 Kazėnas, Magnus, kun. 209, 225, 437
 Kazickas, Juozas, dr. 168, 169, 585
 Kebliškienė, Kunigunda 279
 Kemėšis, Fabijonas, kan. 171, 216, 258, 275, 276, 282-286, 304, 306, 307, 315, 317, 326, 394, 440
 Kennedy, John F., JAV prez. 557
 Kersten, Charles, kongresm. 266, 556
 Keturakaitis, Martynas, past. 73, 75, 496, 497
 Kezys, Romas 420, 591
 Kidykas, Jonas, kun., S.J. 496
 Kneižys, Antanas F. 283, 285, 286, 418
 Končius, Juozas B., prel. 5, 227-229, 560-572
 Končius, Petras, kun. 37, 69, 95
 Kraučiušas, Matas, kun. 72-74, 145, 146, 151, 221, 393, 436
 Kriaučiūnas, Vincentas, kun. 64, 145
 Kriaušaitis Petras-Jonas Jablonskis 137
 Kriškėčiūnas, Matas 454
 Krukonis, Jonas 585, 586
 Krupavičius, Mykolas, prel. 454, 555, 589, 590
 Krušas, Mykolas, prel. 222, 225, 257, 437, 534
 Krušinskas, Kazimieras J. 219, 307, 318, 546
 Kučiūnas, Aleksandras 473
 Kučkailis, Jonas, the Lithuanian Babe Ruth 263
 Kudirka, Feiksas, kun. MIC. 396
 Kudirka, Justinas (ne Juozas) 242
 Kudirka, Simas 610
 Kudirka, Vincas, dr. 120, 123, 149, 180, 181, 338
 Kudirka, Vincas 207, 282, 287, 288, 391
 Kulys, Nikodemus (ne Norbertas), muz. 236, 238
 Kumpa, Jonas 265, 287
 Kuncmonas, Robertas 149, 192
 Kuras, Jonas, kun. 47, 207, 317
 Kvetkus, William T. 168
 Lalis, Antanas 149, 190, 309
 LB — Lietuvių Bendruomenė
 Lansing, Robert 360, 368, 379, 382, 384
 Lapinskas, Darius 471, 476
 Lattimer žudynės 58
 Laucevičius (Vargšas), Bronius 474
 Laučka, Juozas B. 209, 212, 218, 251, 264, 285, 397, 545, 546, 551, 563, 564, 569
 Laukaitis, William 177, 182
 Laukys Juozas (Domininkas Kaletininkas) 148, 149, 183, 304, 407, 411
 Leimonas, Juozas, dr. 212, 218, 264
 Lenarkevičius-Lenarkiewicz, Aleksandras, kun. 39, 50, 106, 291
 Lietuvninkas, Juozas, kun. 69, 222
 Liulevičius, Vincentas 6, 526, 601
 Liūtas-Liutkauskas, Jonas, 352, 500
 Lodge, Henry Cabot 84, 359, 385
 LOK — Laikinasis Organizacinis Komitetas
 Lapatto, Jonas S. (ne Juozas), adv. 215, 317, 318, 320, 352, 364, 374
 Lord, Robert H. 368, 369
 Lubinas, Pranas 254, 531
 McAdoo, William G. 385, 386, 387
 Mackevičius, Justinas 511, 512, 515-517

- Maliauskis, Antanas, kun., prof. 222, 394
 Malinauskaitė-Šliūpienė, Liudvika 103, 122
 Marijošius, Vytautas 471
 Markaitis, Bruno, kun., S.J. 471
 Masaryk, Tomas 363
 Masionis, Antanas 455
 Mastauskas, Balys, adv. 342, 352, 356, 363, 365, 366, 370, 371, 386
 Mašiotas, Juozas, kun. 42, 74, 75
 Matulaitienė, Jadvyga 480
 Matulaitis, Jurgis, arkiv. 212, 226, 449, 494, 531
 Matulaitis, Kazimieras, kun. MIC 258
 Matulaitis, Pranas, dr. 180, 297
 Matulaitis, Vaclovas, kun. 71, 207
 Matulevičius Jonas, 95, 102
 Matulevičius, Jurgis 102, 106
 Matulevičius, Vincas 102
 Matulionis, Teofilus, vysk. 212, 226, 491, 495, 531, 536, 590
 Mažeika, Antanas 264
 Mercedes, sesuo kazim. 483
 Michelsonas, S. 175, 196, 199, 205, 298, 308, 309, 408
 Mickevičius, Stasys B. 499, 500
 Mendelis, Liudvikas, prel. 492
 Mieldažis, Jonas 111
 Mikolainis, Petras 149, 155, 156, 179, 191, 194
 Mikulskis, Alfonsas 471
 Miliauskas, Juozas K., prel. 317, 318
 Milius-Miliauskas, Jonas K. 282, 308, 351, 377, 379
 Milukas, Antanas, kun. 36, 104, 105, 119, 132, 137, 140, 147, 149–152, 155, 156, 163, 164, 206, 211, 215, 222, 257, 318, 393, 394, 428, 429, 437, 463
 Milukas, Matas 350
 Mizara, Rokas (Rojus) 205, 410, 543
 Mondeika, Adolfas 236, 242
 Montvila, Jonas 148, 393
 Montvydas (Antonov), Antanas 404, 405, 410, 413
 Motinėlės draugijos veikėjai ir stipendininkai 185–189
 Mundelein, Cardinal George W. 64, 226
 Nainys, Bronius 581
 Narbutas, Titas, kun. 229
 Norus-Naruševičius, Tomas 343, 352, 359, 364, 368
 Naujalis, Juozas, muz. 238, 242, 263
 Nausėda, Antanas 282
 Nausėdaitė, A. 276
 Nausėdienė, Antanina 276, 278, 306
 NCWC — National Catholic Welfare Conference
 Navickas, Jonas, kun., dr. 250, 252, 255, 263, 437, 449, 450
 Nemickas, Bronius 411, 591
 Neimanas, Stasys, prot. kun. 497
 Nickus, Vincas 236, 242, 243
 Norkūnas, Mykolas 150, 257, 260, 261, 266
 Olis, Antanas 553, 554, 561, 562
 Olšauskas, Antanas 148, 154, 190, 194, 299, 392, 424
 Olšauskas, Juozas 467, 468
 Olšauskas, Konstantinas, kan. 198, 300, 301, 320, 331, 339
 Osipavičiūtė, Albina 270, 531
 Pajaujis, Antanas 103, 112, 512, 513
 Pakštas, Kazys, dr. 212, 213, 219, 253, 261, 328, 329, 342, 350, 363, 365, 556, 564
 Paltanavičius, Mykolas 180, 181, 404, 407, 408
 Parapijų komitetai 142–146
 Paseckas, Pijus 110, 122
 Paukštis, Emilijonas, kun. 223
 Paukštys, Juozas 98, 103, 104, 110, 114, 118, 119, 172
 Paukštys, Juozas J. 154, 156, 194, 299, 392, 423
 Paukštys, Silvestras 118
 Paukštis, Tomas 172, 271, 310–312, 318, 330
 Paukštys, Vincas 197
 Pauliukonis, Pranas 5, 454
 Pautienius, Simanas, kun. 50, 69, 138, 146, 171, 206, 294, 435, 513, 514
 Pélissier, Jean 325, 338, 339
 Penn William 33, 34

- Petkus, Nikodemus (ne Norbertas), kun. 308, 350
 Petraitis, Juozas (Petras Kučas) 149
 Petraitis, Antanas, kun. 301
 Petrauskas, Mikas 176, 237, 271, 466, 467, 469, 474
 Pėža, Mykolas, kun. 37, 38, 130, 134, 156, 195, 297, 436
 Pilipauskas, Jonas P. 251, 255, 398
 Pocius, Antanas 236, 238–242, 258
 Pranaitytė, Julė 206, 394, 428
 Prunskis, Juozas, kun. 395, 439
 Prūseika (Vabalas), Leonas 197, 204, 205, 309, 410, 411
 Purickis, Juozas, kun. 320, 331, 339
 Račkauskas, Karolis V. 183, 184, 308, 311, 312, 316, 374, 521
 Račkus, Aleksandras, dr. 254, 261, 268, 543, 601
 Rakauskas, Stasys 235, 236
 Rastenis, Nadas 562, 563
 Rauktytė-Daužvardienė, Juzė 265
 Raulinaitis, Vytautas 483
 Razma, Antanas, dr. 584, 585
 Razvadauskas, Pranas 264, 265
 Ražaitis, Mykolas, kun. 229, 530
 Ražas, Jonas 105
 Reinys, Mečislovas, arkiv. 212, 226, 264, 491, 531
 Rimka, Albinas 181, 250, 272, 308, 312, 313, 315, 404
 Rimša, Petras 481
 Romanas–Ramanaukas, Jonas 282, 377, 522
 Roosevelt, Franklin D., JAV prezidentas 171, 218, 231, 552
 Roosevelt, Theodor, JAV prezidentas 273
 Rudis, Antanas 506, 512, 555, 556
 Rugytė-Bulotienė, Aldona 477
 Rutkauskas, Antanas K., dr. 304–307, 321
 Ružancovas, Aleksandras 414
 Sakalas, Ignas 238, 265
 Salatka, Charles (Kazimieras), vysk. 213
 Sandaros veikėjai 274, 275
 Sarpalius, Petras 469
 Saurusaitis, Petras, kun. 66, 150, 154, 221, 257, 258, 393, 395, 436
 Savickas, Jurgis 326, 331
 Serafinas, Pranas, kun. 214, 221, 257, 258, 304
 Senn, Alfred Erich 358
 Shamis–Šėmis, Tomas 262, 341
 Sharkey, Jack – Juozas Žukauskas pasaulio bokso čempionas 270, 531
 Sidizikauskas, Vaclovas 555, 589, 590
 Sienkiewicz, Henryk 21, 30, 76
 Simonaitis, Juozas, kun. 238, 438, 439
 Skipitis, Rapolas 541, 542, 576, 589
 Skirius, Antanas 399, 433
 Skripkus, Aleksandras, kun. 224, 304
 Smetona, Antanas 231, 268, 303, 323, 325, 339, 364, 365, 380, 539–542, 548, 553
 Sodaitis, Juozas 432
 Sonda-Sondeckis, Jackus 205, 408
 Sruogienė, Vanda, dr. 182
 Staniukynas, Antanas, kun., dr. 146, 164, 206, 214, 221, 222, 224–226, 256, 257, 301, 394, 437, 438, 493, 495
 Staugaitis, Justinas, vysk. 361, 364
 Stephens–Steponavičius, Charles 473
 Steponaitis, Antanas, kan. 315, 320, 339
 Stilsonas (Stasiulevičius), Juozas J. 196, 197, 202–204, 311
 Stoska, Polyna – Apolonija Stoškutė, Metropolitan operos solistė 472, 542
 Strazdas, Steponas 410, 411
 Strimaitis, Anicetas B. 177, 181, 352, 521
 Strolia, Juozas 471
 Strumskis, Ksaveras 236, 237, 243
 Strupinskas, Andrius, kun. 26, 38, 39, 94, 291
 Stukas, Jokūbas, dr. 419
 Stulgaitis, Juozas 236, 237, 242, 244
 Stulginskis, Aleksandras 215, 323, 324

Subačius, Jonas 482
Sutkaitis, Jonas, kun. 48, 146, 225,
436, 437, 514
Sutkaitytė, Agota 275, 514
Sužiedėlis, Simas 396
Swarthout (Juododis), William
N. 378, 379, 380

Šalčius, Matas 181, 313, 318
Šaliūnas, Juozas 216
Šaulys, Jurgis 324, 331, 339, 361,
364
Šedvydis, Mykolas, kun. 69, 435
Šeinius, Ignas 331, 341
Šerkšnas, Antanas, dr. 460
Šernas — žr. Adomaitis
Šimkus, Stasys 240, 241, 315, 331,
353
Šimutis, Leonardas 165, 171, 209,
216, 218, 352, 395, 397, 471, 541,
551, 552, 554, 555, 561, 563, 579
Širvydas, Juozas 192–195, 197,
271 295, 298, 300, 307, 308, 309,
311–313, 315, 352, 422
Širvydas, Vytautas 101, 132, 142,
183, 308, 313
Šlakienė, Zuzana, dr. 276
Šlakis, A., adv. 304, 306, 307
Šlekys (Stagaras), Jonas 148, 154
Šlepetys, Jonas 581
Šliūpas, Jonas, dr. 63, 69, 85, 92,
96, 97, 101–106, 109–111, 114–
130, 135, 136, 142, 147, 148, 154,
156, 178, 183, 184, 190–194, 197,
199, 271–273, 291, 292, 294, 295,
296, 298, 300, 308–311, 316, 318,
331, 352, 353, 364, 368, 404, 407,
425–428, 462, 525
Šliuptarnis 105
Šukys, Juozas 191, 196, 296, 308,
309
Šukytė, Lilija, Metropolitan ope-
ros solistė 472
Švagždys, Jonas, kun. 218, 551,
552
Tananevičius, Jonas 151, 299, 392,
393
Tareila, Jonas 195, 297
Tarulis, Albertas N., dr. 358 ir
passim
Tepliusis, Andrius 45, 112, 155

Tysliava, Juozas 403
Totorius, M. 112, 172
Trakis, Anas, kun. 401
Trečiokas, Albinas 512, 521, 546,
579
Trimakas, Antanas, dr. 590
Truman, Harry S., JAV prez. 171,
231, 557, 569
Tumas–Vaižgantas, Juozas, kan.
150, 198, 300, 331, 391, 393
Turskis, Antanas 116, 149
Tvarauskas, Mykolas 37, 95, 97–
102, 121, 141, 154

UNRRA — United Nations Re-
lief and Rehabilitation Admin-
istration
Urbonas, Ignas, kun. 229
Urbonavičius, Alfonsas, kun.,
P.C., 437, 493
Urbonavičius, Kazimieras, prel.
206, 222, 233, 251, 255, 399

Vaičiulaitis, Antanas 6, 255, 397,
398
Vaičkus, Juozas, režis. 475
Vaidyla, Mykolas 182, 274, 405,
552, 554, 561
Vaišnora, Baltramiejus, 207, 306
Vaitiekūnas, Vytautas 411
Vaitkus, Feliksas 537
Valadka, Mykolas, kun. 402
Valančius, Motiejus, vysk. 152,
256
Valeška, Alfonsas 483
Valiūnas, Juozas K., dr. 590, 591
Vanagaitis, Antanas 405, 467, 468
Vanagaitis, Jonas 303
Varnagiris, Antanas, kun. 42, 44,
45, 63, 92, 105, 108–110, 206, 214
Varnagiris, Vincentas, kun. 222,
393, 394
Varnelis, Kazys 483
Vasys–Vasiliauskas, Antanas 456
Vasys–Vasiliauskas, Konstanti-
nas, prel. 222, 265
Velička, Domas 455
Venys, Mykolas 282
Vidikas (V. Tauras), Kazys 195,
196, 410
Vileišienė, Emilija 268, 323, 324,
530

- Vileišis, Jonas 361, 374, 383, 384, 386, 387
 Vileišis, Petras, dr. 374, 560, 579, 581
 Vinikas, Matas J. 308, 315, 352, 364, 371, 382, 383
 Virakas, Pranas 283, 287
 Virmauskis, Pranciškus, prel. 261, 263
 Vitkauskas, Aleksandras 475
 Vitkus, Balys 216, 253
 Vizgirda, Vincentas, kan. 222, 223, 257, 394
 Vygantas, Vytautas P., dr. 416, 417
 VLIK — Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
 Voldemaras, Augustinas 340, 364–366, 371, 539
 Volertas, Vytautas 581
- Wilson, Woodrow, JAV prez. 84, 262, 267, 273, 318, 342, 349, 351, 354–360, 363, 365, 366, 370, 375, 384–386.
- Zaicas – Zeytz, brolis Augustinas 39, 95, 96, 98, 99, 152, 154, 214, 291, 435
 Zaunius, Dovas 157
- Zauniūtė, Marta 155, 157
 Zlotožinskas, Juozas, kun. 45, 46, 435
 Zobarskas, Stepas 411, 432
 Zujus, Matas 172, 397, 551
- Žadeikis, Povilas 219, 254, 383, 386, 545, 553, 561, 564, 567
 Žebrius, Juozas, kun. 66, 67, 132, 134, 135, 150, 172, 256, 293, 294
 Žilevičius, Juozas, muz. 235, 238, 241–244, 467, 469, 470, 601
 Žilinskas–Žilius, Jonas, kun. 12, 23, 36, 38, 86, 127, 135–138, 142, 148, 150, 152, 154–156, 158, 159, 172, 293, 294, 296, 343, 344, 352, 359, 364, 372, 383, 386, 423, 436
 Žilinskas, Tomas, kun. 221, 282
 Žymantas, Antanas, dr. 181, 204, 562
 Žindžius, Baltramiejus, kun. 69
 Žioba, Motiejus 282
 Žitkevičius, Pranas 157, 158
 Žiūrys, Pijus J. 552, 553
 Živatas–Živatkauskas, Pranas 308
 Žmuidzinavičius, Antanas 342, 481
 Žoromskis, Kazimieras 483
 Žukauskas, Vitalis 476

TURINYS

Redakatoriaus žodis	5

PIRMOJI DALIS

XIX AMŽIAUS ATEIVIJOS APŽVALGA

IVADAS: SENIAUSIOS ŽINIOS

Pirmieji lietuviai naujajame pasaulyje	9

Žmonių kilnojimasis—9. Žygiai per Atlantą—9. Aleksandras Karolis Cursius — 13. Tadas Kosciūška — 14. Lietuviai kariai anglų ir prancūzų armijose — 15. Dimitras Augustinas Galicinas — 16. 1831 metų sukilimas — 17. Aleksandras Bielaski — 18. Henrikas Korvinas Kolusauskas — 19. Pilietinis karas — 21.

Platesnioji imigracija	22

Imigracija Amerikon — 22. Lietuvių imigracijos priežastys — 23. Platesnė emigracija — 26. Kelionės sąlygos — 26. New Yorke — 29.

LIETUVIŲ KOLONIJOS AMERIKOJE

Pennsilvanija:	33

Pietinės antracito kolonijos	36

Shamokin — 37. Mount Carmel — 38.

Shenandoah apylinkė	38

Shenandoah — 38. Mahanoy City — 40. Minersville — 41. New Philadelphia — 41.

Vidurinės antracito apylinkės	41

Hazleton ir Freeland — 41.

Wyoming klonis	43

Plymouth — 43. Wilkes-Barre — 45. Pittston — 45.

Siaurinis antracito kampas	46
Scranton — 46. Forest City — 47.	
Pittsburgas ir apylinkės	47
Philadelphija	50
Angliakasių gyvenimas	51
Antracitas — 51. Darbas kasyklose — 52. Uždarbiai — 54.	
Nelaimingi atsitikimai — 55. Unijos ir streikai — 57. Molly	
Maguires — 59. Lietuvių angliakasių gyvenimas — 60.	
New Yorkas	62
Naujoji Anglija	65
Baltimore	68
Vakarinės kolonijos	70
Cleveland — 70. Cincinnati — 70. Dayton — 70. Grand	
Rapids — 71. Chicago — 71. Spring Valley — 74. West-	
ville — 74.	
Lietuviai prie Mississippi upės krantų.....	75
Pabiros lietuvių grupės	76
Wisconsin — 76. Indėnų teritorija — 76. Lietuva — 77.	

NESVETINGA ATEIVIUI DVASIA

Amerikos kolonizavimas	78
Seni ateiviai ir naujieji	80
Imigracijos varžtai	81
Lietuvių ateivių skaičius	85

PASIMETĘS ŽMOGUS SVETIMAM PASAULY

Be šaknų	90
Lenkų lietuvių santykių raida	93
Tautinis lietuvių pabudimas	94

IDEOLOGINIAI SKIRTUMAI IR SKALDYMASIS

Trys nauji laikraščiai	102
Lietuvių susivienijimo steigimas	108
Paliaubos vardan lietuvių	114
Laisvamanybė — Dr. Šliūpo veikla	120

ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS SAJŪDIS

Draugijos	131
Susivienijimo veikla	136
Parapijos	139
Spauda	147
Paskutiniojo dešimtmečio laikraščiai — 147. Knygos ir jų leidėjai — 152.	
Lietuva pasaulinėje parodoje Paryžiuje	156

ANTROJI DALIS

CENTRINĖS ORGANIZACIJOS

Katalikų susivienijimas Amerikoje	163
Susivienijimo skilimas — 163. Susivienijimo reformos ir veikla — 164. Tautiniai ir kultūriniai lietuvių reikalai — 169. Susivienijimo veikėjai — 171.	
Susivienijimas Lietuvių Amerikoje	172
Pirmieji žingsniai — 172. SLA augimas ir veikimas — 173. Tautinė susivienijimo veikla — 176. Žymesnieji veikėjai — 177.	
Tėvynės Mylėtojų Draugija	178
Laisvamanių organizacijos	183
Motinėlės Draugija	185
Aušros Draugija	190
Lietuvių Socialdemokratų Sąjunga	191
Socialdemokratų sąjūdžio pradžia — 191. LSS veikla — 193. Susijungimas su komunistais — 197. LSS ir Lietuva — 198. LSS atgijimas — 204.	
Katalikų Federacija	205
Katalikų apsiungimas — 205. Federacijos veiklos apžvalga — 207. Religinis ir tautinis sąmoninimas — 210. Lietuvos vyskupo klausimas — 212. Išeivių organizavimas ir švietimas — 213. Federacijos parama Lietuvai — 215. Federacijos veikėjai — 219.	
Kunigų Vienybė	220
Kunigų veikla apskritai — 220. Lietuvių kunigų organizavimas — 220. Kunigų Vienybės vaidmuo — 222. Katalikiškoji spauda — 223. Švietimas — 225. Šalpos srityje — 226. Lietuvos reikalai — 230. Kunigų Vienybė ir nutautimas — 232.	

Vargonininkų Sąjunga	234
Organizavimasis — 234. Vargonininkų Sąjungos vaidmuo — 237. Dainų šventės — 240. Nusipelnę muzikai — 242.	
Lietuvių studentų organizacijos	245
Pirmosios lietuvių moksleivių organizacijos — 245. Katalikų moksleivių susivienijimas — 247. Lietuvių moksleivių susivienijimas — 249. Katalikų studentų ir profesionalų sąjunga — 250.	
Blaivininkų Susivienijimas	255
Pirmieji lietuvių blaivybės apaštalai — 255. Blaivininkų susivienijimo veikla — 257. Veikėjai — 259.	
Lietuvos Vyčiai	260
Vyčių įsteigimas — 260. Vyčių veikla — 261. Vyčiai ir Lietuvos reikalai — 266. Vyčių veikėjai — 269.	
Lietuvių Tautinė Sandara	271
Sandaros įsteigimas ir jos tikslas — 271. Tautos reikalai — 272. Sandara po skilimo — 274.	
Lietuvių Katalikų Moterų Sąjunga	275
Sąjungos pradžia — 275. Sąjungos tikslų siekiant — 276. Veikėjai ir veikėjos — 279.	
Lietuvių Darbininkų Sąjunga	281
Sąjungos steigimas. — 281. LDS veikimo programa — 283. LDS veikla — 184. Veikėjai — 288.	

TREČIOJI DALIS

KOVA DĖL LIETUVOS LAISVĖS

SKALDYMASIS IR VIENIJIMASIS

Pasaulėžiūrinis nerimas	291
Pirmasis Amerikos lietuvių politinis seimas	295
Svečiai iš Lietuvos	299

POLITINIAI LIETUVIŲ SEIMAI

Chicagos seimas	304
Didžiojo karo pradžia. — 304. Chicagos seimas ir jo rezoliucijos — 304.	

New Yorko seimas	307

Pasiruošimas — 307. Seimo posėdžiai Brooklyne — 308.
Antroji N. Y. seimo dalis — 311. Tautinės partijos organi-
zavimas — 312.

Poseiminė veikla	313

Lietuvių peticija — 314. Derybos dėl Tautos Tarybos pra-
plėtimo — 315.

PLATESNIEJI HORIZONTAI

Lietuvių Diena	317
Delegatų kelionė Lietuvon	321
Fondai	327

Tautos Fondas — 328. Autonomijos Fondas — 330. Socialis-
tai — 332.

Uždarbiai ir kainos	332
Informacijos biurai	337

Lietuvių informacijos biuras Šveicarijoje — 337. Lietuvių
informacijos biuras Philadelphijoje — 340. Spaudos biuras
Svedijoje — 341. Informacijos biuras Washingtone — 342.
Informacijos biuras New Yorke — 343.

Lietuvių tarybos ir komitetai	343

Amerikos Lietuvių Taryba — 344. Vyriausia Lietuvių Tau-
tos Taryba — 345. Lietuvių Tautinė Taryba — 345. Centrinis
Komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti — 345. Rusijos
Lietuvių Tautos Taryba — 345. Vyriausia Lietuvių Taryba
Rusijoje — 345. Lietuvos Taryba — 346. Valstybės Taryba
— 346.

Visuotinis seimas	346

Ginčai dėl seimo reikalingumo — 346. Kinta pasaulio įvy-
kiai — 348. Keturiolika Wilsono punktų — 341. Seimo paren-
gimas — 350. Seimo rezoliucijos — 351. Vykdomasis Komitetas — 352. Seimo vertinimai — 352.

LIETUVOS PRIPAŽINIMO VINGIAI

Lietuvių delegacija pas prezidentą Wilsoną	354

Svaigus tautų apsisprendimas — 354. Baltuosiuose Rūmuo-
se — 356. Darbai prieštarauja žodžiams — 357.

Taikos derybos Paryžiuje	361
Karalystės grėsmė — 361. Amerikos lietuvių žygiai — 363. Taikos konferencija: idealizmas ir tikrovė — 365. Raudonasis tvanas — 366. Taikos sutarties pasirašymas — 369.	
Plačioji informacija ir propaganda	370
Propagandos reikalingumas — 370. Propagandos eiga — 372. Laisvės Varpas — 373.	
Lietuvos Laisvės Sargai	375
Nepriklausomybės kovos — 375. Amerikos lietuvių legionas — 376. Amerikos lietuvių brigada — 378.	
Ryžtingas siekimas pripažinimo	381
Ryžtas prieš atkaklumą — 381. Lietuvos finansinė misija — 382. Naujos prošvaistės — 384.	
Pripažinimas	385
Administracijos pasikeitimas — 385. Su milijonu parašų pas prezidentą — 386. Tyrinėjimų laikotarpis — 387. Pripažinimo aktas — 388.	

KETVIRTOJI DALIS

KULTŪRINĖ, RELIGINĖ IR EKONOMINĖ VEIKLA

LIETUVIŲ SPAUDA XX AMŽIUJE

Periodinė spauda	391
Bendrosios žinios — 391. Katalikų laikraščiai — 393. Protestantų ir tautinės bažnyčios laikraščiai — 401. Tautiniai laisvamanių laikraščiai — 402. Socialistiniai laikraščiai — 407. Neutralūs laikraščiai — 411. Profesionalų ir specialūs žurnalai — 412. Juokų ir satyros laikraštėliai — 414. Anglų kalba leisti laikraščiai — 415. Radijo valandėlės — 417.	
Knygos ir jų leidėjai	421
ŠVIETIMAS	
Parapinės mokyklos	435
Parapinių mokyklų sąrašas	441

Vidurinės ir aukštesniosios mokyklos 446

Sv. Kazimiero akademija — 446. Juozapo–Marijos vilos akademija — 447. Kitų seserų vedamos mokyklos — 449. Marijonų mokyklos — 449. Pranciškonų gimnazija — 451. Mergaičių bendrabutis Putname — 452. Lietuvaičių Seserų Institutas — 452. Šeštadieninės lituanistinės mokyklos — 453. Pedagoginis Lituanistikos Institutas — 455. Lituanistikos kursai Fordham universitete — 455. Lithuanistikos Institutas — 456. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija — 457.

Jaunimo stovyklos 457

Putnamo seselių stovykla — 458. Dainavos stovykla — 459. Berniukų stovyklos — 460. Skautų stovyklavietės — 461.

Suaugusių švietimas 462

Muzika ir teatras 464

Ivedamosios pastabos — 464. Orkestrai — 464. Tautiniai chorai — 465. Mikas Petrauskas — 466. Antanas Vanagaitis — 467. Pasižymėję muzikai ir solistai — 468. Lietuvių opera — 472. Teatras — 473. Tautiniai šokiai — 477.

Menas 481

RELIGINIS GYVENIMAS

Katalikų parapijos 487

Protestantai 496

Tautinė bažnyčia 498

EKONOMINĖ VEIKLA

Smulkių nuosavybių pradžia 501

Amatai 504

Pramonė 505

Prekyba 507

Kooperatyvai — 507. Įvairios prekybinės verslamonės — 509. Lietuvių Prekybos Rūmai — 510. Amerikos Lietuvių Ekonominis Centras — 512.

Finansai	512
Pirmieji lietuvių bankai — 512. Taupymo ir skolinimo bendrovės — 514. Gedimino bendrovė — 515. Kitos bendrovės — 518.	

Amerikos lietuvių bendrovės Lietuvoje	520
Lietuvos Atstatymo bendrovė — 520. Drobės bendrovė — 523. Rūbo bendrovė — 524. Lietuvos Garlaivių bendrovė — 525.	

SANTYKIAI SU NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

Kelionės skersai Atlantą	527
Ekskursijos ir grįžimas į Lietuvą — 527. Nusivylimas — 527. Aukų rinkėjai — 529. Kultūriniai mainai — 530.	

Lietuvių Diena Philadelphijoje	531
Lituanikos skridimas	533
Demokratijos kilimas ir smukimas	537
Demokratinė santvarka — 537. Perversmas — 539. Stoka tolerancijos — 539. Pasaulio lietuvių kongresas — 540. Nu- klydusieji tautiečiai — 543.	

Pasaulinė paroda New Yorke	544

Nepriklausomybės žlugimas	547
Tarptautinės politikos konjunktūros — 547. Rusai grobia — 547. Lietuvos sovietizacija — 548.	

PENKTOJI DALIS

GLAUDŽIOS PASTANGOS LIETUVAI LAISVINTI

Amerikos Lietuvių Taryba	551

Lietuvai Gelbėti Taryba — 551. Lietuvai Vaduoti Sąjunga — 552. Altas pradeda veikti — 553. Amerikos Lietuvių Informacijos Centras — 555. Komitetas komunistų agresijai tirti — 556. Altas palaikė gyvą Lietuvos klausimą — 557.	

Bendras Amerikos Lietuvių Fondas	559

Pirmieji šalpos fondai — 559. Steigiamas Bendras Amerikos Lietuvių Fondas — 560. Komunistų pastangos panaikinti Balfą — 562. Organizuojama šalpa — 564. Gīamos pabėgėlių teisės — 566. Emigraciniai rūpesčiai — 568. Šalpa ir pabėgėlių ikurdinimas Vokietijoje — 571. Administracinė veikla — 574.	

Lietuvių Bendruomenė	576
Lietuvių Bendruomenės kilmė — 575. Tautinė bendruomenė — 577. Laikinasis Organizacinis Komitetas — 578. JAV Lietuvių Bendruomenės sąjunga — 580. Lietuvių Bendruomenės veikimo barai — 581. Lietuvių Fondas — 583. Milijoninis palikimas fondui — 585.	
Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas	587
Rezistencija prieš okupantus — 587. Vliko organizavimas — 588. Vlikas Vokietijoje — 589. Vliko informacija — 591. Tautos Fondas — 592.	
Naujųjų ateivių organizacijos	594
Naujos ateivijos atsiradimas — 594. Ideologinės organizacijos — 596. Kultūrinės institucijos — 599. Profesinės organizacijos — 602. Moterų organizacijos — 605. Karinės lietuvių organizacijos — 606. Jaunimo organizacijos — 608.	
Summary — santrauka anglų kalba	611
Panaudota literatūra	617
Vardynas	623
Turinyš	631